Sveučilište u Zagrebu

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

FILIP KATANIĆ

AUSTROUGARSKI GENERAL MAKSIMILIJAN ČIČERIĆ BAĆANSKI I PRVI SVJETSKI RAT

DOKTORSKI RAD

Mentor:

dr. sc. Vlatka Dugački, viša znanstvena suradnica

Zagreb, 2025.

University of Zagreb

FACULTY OF CROATIAN STUDIES

FILIP KATANIĆ

AUSTRO-HUNGARIAN GENERAL MAXIMILIAN CSICSERICS VON BACSANY AND THE FIRST WORLD WAR

DOCTORAL DISSERTATION

Mentor:

Vlatka Dugački, PhD

Zagreb, 2025

Sadržaj

1. Uvod ……1

1.1. *Dosadašnja historiografska istraživanja o Maksimilijanu Čičeriću* …..……9

1.2. *Metodologija istraživanja i pristup* …….....21

1.3. *Arhivski izvori u izradi disertacije* ……...23

1.4. *Doktorski i magistarski radovi* ……34

1.5. *Knjige* ……..……..35

1.6. *Članci* ……...38

1.7. *Općenito o Prvom svjetskom ratu* ……40

2. Životopis Maksimilijana Čičerića……...47

2.1. *Čičerićevo vojno obrazovanje* ……..……....50

2.2. *Vojna služba od završetka Ratne škole u Beču 1891. godine do početka Rusko-japanskog rata 1904. godine* …..…….……52

2.3. *Vojni ataše i vojni promatrač u ruskom Glavnom stožeru generala Kuropatkina u Rusko-japanskom ratu 1904. – 05. godine* ……55

2.4. *Vojna služba od završetka Rusko-japanskog rata 1905. do početka Prvog svjetskog rata 1914. godine* …….……64

2.5. *Vojna služba tijekom Prvog svjetskog rata 1914. – 1918.* ……...74

2.6. *Život nakon Prvog svjetskog rata 1918. – 1948*……..81

3. Čičerićeve vojne studije prije Prvog svjetskog rata ……84

3.1. *Vojna doktrina austrougarske vojske pred Prvi svjetski rat* ……....84

3.2. *Prva Čičerićeva vojna studija 'Taktičke neobičnosti ruske vojske'*….……..98

3.3. *Značaj Čičerićeve studije 'Taktičke neobičnosti ruske vojske'*……...112

3.4. *Druga Čičerićeva studija 'Naš novi poljski top'*…….…….....113

3.5. *Važnost Čičerićeve studije 'Naš novi poljski top'*……128

3.6. '*Bitka. Studija o ratovanju u istočnoj Aziji 1904 – 05.*'..…….....120

3.7. *Važnost Čičerićeve* '*Bitke*'……...132

3.8. *Usporedba Čičerićevih i Conradovih knjiga* '*Naš novi poljski top*', '*Bitka*' i '*Proučavanje taktike*'…….……..146

4. Početak Prvog svjetskog rata ……...166

4.1 *Stupanje drugih država u rat i širenje početnog rata između Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije u svjetski rat* ……176

5. Čičerićeva prva ratna dužnost ……198

5.1 *Austrougarski operativni plan za rat protiv Srbije u ljeto 1914. godine*…....212

5.2 *Srpski operativni plan za rat protiv Austro-Ugarske Monarhije u ljeto 1914. godine*……..223

5.3 *Čičerić u* '*Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914.*' (*Der Augustfeldzug 1914*)...236

5.4. *Bitka u dolini rijeke Jadar (Cerska bitka) od 16. do 19. kolovoza 1914.* ..….255

5.5. *Povlačenje 5. armije preko Drine od 20. do 23. kolovoza 1914.* …….....…..282

5.6. *Uzroci poraza Balkanskih oružanih snaga u* '*Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914.*' *prema Čičeriću* ……..……...290

6. Čičerićeva smjena s položaja načelnika stožera 5. armije 298

6.1. *Operativni plan generala Potioreka za* '*Jesenski pohod na Srbiju 1914.*' (*Der Herbstfeldzug*) ..……298

6.2. *Čičerićeva kritika Potiorekovog operativnog plana za* '*Jesenski pohod na Srbiju 1914.*'…...…….303

6.3. *Upad srpske vojske u Srijem od 6. do 13. rujna 1914. prema arhivskim izvorima iz Čičerićeve ostavštine* …….……307

6.4. *Čičerićevo razrješenje s položaja načelnika stožera 5. armije* ..……...……315

6.5. *Savjetnik za tehnička pitanja utvrđene riječne linije na Dunavu* ..……327

6.6. *Bilanca rata 1914. godine* …….……331

7. Na Istočnom bojištu 1915. godine ……...337

7.1. *Ofenziva Gorlice-Tarnów i djelovanje 14. pješačke divizije* ……..……...343

7.2. *Ljetne operacije 14. pješačke divizije na Istočnom bojištu 1915.* …….……365

7.3. *'Crno-žuta ofenziva' u Volinju i istočnoj Galiciji od 26. kolovoza do 9. rujna 1915.* …….383

7.4. *Čičerićeva uloga u operaciji kod Zbaraža i posljedice nastavka austrougarskoga napada u Volinju i istočnoj Galiciji* ……...398

7.5. *Ishod i posljedice 'Crno-žute ofenzive' i jesenskih borbi u Volinju i istočnoj Galiciji* ……..……..420

7.6. *Bilanca rata na Istočnom bojištu 1915. godine* ……....424

8. Talijanska objava rata Austro-Ugarskoj Monarhiji 1915. godine, otvaranje trećeg bojišta i Čičerićev dolazak na Talijansko bojište 1917. godine ……..……..….438

8.1. *Talijansko bojište Prvog svjetskog rata, 1915. – 1918. godine*…..……..441

8.2. *Čičerićeva razmišljanja o ratu Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Italije* ……..……...453

8.3. *Čičerićev dolazak na Talijansko bojište u lipnju 1917. godine* ……..……457

8.4. *Promjena austrougarskog vodstva i preustroj Talijanskog bojišta 1917. godine* ……...473

8.5. *Kriza austrougarske vojske na Talijanskom bojištu, ljeto – jesen 1917. godine* …….. 486

8.6. *Posljedice Bitke kod Kobarida i promjena ratnog stanja* ……..…….494

9. Pogoršanje strateškog položaja Centralnih sila 1918. godine ..….512

9.1. *Mirovni ugovori u Brest-Litovsku između Centralnih sila i Ukrajine i Centralnih sila i boljševičke Rusije 1918. godine* …….…..…..……..513

9.2. *Bitka na rijeci Piave od 15. lipnja do 5. srpnja 1918. prema arhivskom gradivu Čičerićeve ostavštine* …….…..…..…….521

9.3. *Pogoršanje strateškog položaja Njemačke* ……..……..538

9.4. *Pogoršanje strateškog položaja Austro-Ugarske Monarhije*…….543

9.5. *Slom bugarske vojske i izlazak Bugarske iz rata ...*……553

9.6. *Pokušaj izlaska Austro-Ugarske Monarhije iz rata u listopadu 1918. godine* ……..….557

10. Bitka kod Vittorio Veneta i raspad Austro-Ugarske Monarhije..563

10.1. *Obostrani raspored snaga na Talijanskom bojištu pred Bitku kod Vittorio Veneta* ……..565

10.2. *Operativni plan završne savezničke ofenzive na Talijanskom bojištu 1918. godine* ……...……...572

10.3. *Stanje austrougarske vojske pred Bitku kod Vittorio Veneta* ……579

10.4. *Bitka kod Vittorio Veneta, 24. listopad – 4. studeni 1918. godine* ……586

10.5. *Raspad Austro-Ugarske Monarhije* ….……..……...606

11. Završetak Prvog svjetskog rata……...…617

11.1. *Potpisivanje primirja između Austro-Ugarske Monarhije i Antante i SAD-a u vili Giusti kraj Padove 3. studenog 1918. godine*……..618

11.2. *Raspad austrougarske vojske* …….……...……622

11.3. *Čičerićeva misija u Ljubljani na završetku Prvog svjetskog rata* ……..…646

11.4. *Slučaj Borojević i kriza u pregovorima od 5. do 9. studenog 1918. godine* …….651

11.5. *Razdoblje nesigurnosti i svakodnevnih obrata od 6. do 9. studenoga 1918. godine* ……..…657

11.6. *Rješenje krize u pregovorima 9. studenog 1918. godine* ……..…662

11.7. *Čičerićeva uloga u završnim događajima u Sloveniji nakon potpisivanja primirja u Vili Giusti 3. studenog 1918. godine*……665

11.8. *Potpisivanje primirja u Compiègnu između Njemačke s jedne te*

Antante i SAD-a s druge strane 11. studenoga 1918. godine ……670

12. Zaključak ……...675

Izvori i literatura……..694

Životopis autora……...715

Informacije o mentorici

Vlatka Dugački, povjesničarka i leksikografkinja, rođena je u Zagrebu 1976. godine. Završila je studij povijesti i češkog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2001. godine. Doktorirala je povijest 2011. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu s tezom *Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918. – 1941.)*. Zaposlena je kao viši leksikograf i viša znanstvena suradnica u Leksikografskom odjelu Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža u Zagrebu. Polje njenog posebnog, znanstveno-istraživačkog interesa je suvremena hrvatska povijest s naglaskom na nacionalne manjine na hrvatskom povijesnom prostoru. Autorica je brojnih znanstvenih i stručnih radova te sudionica znanstvenih projekata i skupova. Od njenih radova posebno treba istaknuti monografiju *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.)*, doktorsku disertaciju objavljenu kao knjigu u Zagrebu 2013. godine, doprinos na izdavanju *Židovskog biografskog leksikona* kao izvršne urednice, *Hrvatskoga povijesnoga atlasa* kao urednice (s Krešimirom Reganom) 2018. godine te *Leksikona utvrda Hrvatske – srednji i rani novi vijek* kao urednice (s Krešimirom Reganom) 2024. godine. Njena cjelokupna historiografska, enciklopedistička i leksikografska djelatnost je dostupna u bazi CROSBI na poveznici: https://www.croris.hr/crosbi/searchByContext/2/30487

Sažetak

U doktorskoj se disertaciji obrađuje uloga i djelovanje austrougarskog generala hrvatskog porijekla Maksimilijana Čičerića u Prvom svjetskom ratu. Posebna se pozornost usmjerila na njegovo djelovanje prije Prvog svjetskog rata. To je utjecalo na njegov položaj i vojnu službu tijekom Prvog svjetskog rata. Iz ovoga je razloga, Čičerić bio u posebnom položaju, kako osobno, tako i u zapovjednoj strukturi austrougarske vojske, jer se svojim djelovanjem razlikovao od mnogih drugih kolega, visokih austrougarskih časnika. Njegov pristup vojničkom umijeću je bio specifičan. Svojim vojnim studijama *Die Schlacht* i *Unser neues feldgeschütz*, objavljenih prije Prvog svjetskog rata, dao je važan doprinos proučavanju vojne doktrine i promjene načina ratovanja u prvoj polovici 20. st. Tijekom Prvog svjetskog rata je obavljao važne vojne dužnosti na visokim položajima, što je središnja tema ove disertacije. Cilj je ove disertacije bio prikazati djelovanje Maksimilijana Čičerića kao pojedinca koji je u strogo ustrojenoj vojnoj hijerarhiji Austro-Ugarske Monarhije nastojao svojim djelovanjem unaprijediti borbenu spremu austrougarske vojske. Na znanstvenoj osnovi se historijskom metodom, metodom analize i sinteze, komparativnom metodom i metodom teleološke interpretacije, nastojalo prikazati kako su pojedine vojne operacije austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu tekle prema izvorima iz Čičerićeve ostavštine, koji su po njemu bili uzroci takvog tijeka i posljedice njihovog ishoda, te naposlijetku kakvu je točno on ulogu u njima odigrao. Rezultati znanstvenog istraživanja arhivskog gradiva iz domaćih i međunarodnih arhiva te relevantne literature, opravdali su izradu ove disertacije, jer dosada u hrvatskoj historiografiji nije izrađen niti jedan znanstveni rad koji se posebno bavi Maksimilijanom Čičerićem. Obzirom da se radi o generalu austrougarske vojske i tajnom savjetniku cara i kralja Karla I., razmatranom za najviši položaj austrougarske vojske, načelnika Glavnog stožera, zaključno se može istaknuti kako je Čičerić tijekom Prvog svjetskog rata imao važnu ulogu, ali je ostao na margini znanstvenog interesa iz razloga navedenih u ovoj disertaciji.

Ključne riječi: Maksimilijan Čičerić, Prvi svjetski rat, austrougarska vojska, Balkansko bojište, Istočno bojište, Talijansko bojište, Brest-Litovsk, Ljubljana.

Summary

The doctoral thesis elaborates the role and military service of the Austro-Hungarian general Maximilian Csicserics of Croatian origin in the First World War. Special attention is dedicated to his pre-war service and work. This influenced his position during the First World War. For this reason, Csicserics was in a special position, both personally and professionally, within the structure of the Austro-Hungarian army, distinguishing himself from his colleagues with his work in the military service. His approach to military art was specific. In his military studies *Die Schlacht* and *Unser neues feldgeschütz*, published before the First World War, he gave an important contribution to the study of the military doctrine and the change in the conduct of war in the first half of the 20th century. During the First World War, he performed various duties in high positions, which is the central topic of this doctoral thesis. The aim of this thesis was presentation of Maximilian Csicserics' work as an individual who, in a highly structured military hierarchy of the Austro-Hungarian Monarchy, endeavoured to act for the purpose of upgrading the conbat readiness of the Austro-Hungarian army. On a scientific basis, using the historical, analytical, synthetical and teleological interpretation methods, the thesis tried to explain the course of military operations Austro-Hungarian army conducted throughout the war according to the sources from the Csicserics's legacy, what were the causes and consequences of these operations and finally, what was the Csicserics' role in these operations. Research in international and domestic archives, as well as relevant bibliography, justified the writing of this thesis because there is not even one scientific paper on Csicseric in Croatian historiography written so far, leaving him on a margin of scientific interest. Considering his importance as a high ranking general, Privy councillor, and a candidate for the chief of staff, this doctoral thesis for the reasons explained herein, fills the aforementioned historiographical gap.

Key Words: Maximilian Csicserics, First World War, Austro-Hungarian army, The Balkan Front, The Eastern Front, The Italian Front, Brest-Litovsk, Ljubljana

1. Uvod

Mnogi su Hrvati kao vojskovođe, ratni zapovjednici postrojbi na bojištu, stožerni časnici ili kao obični vojnici, sudjelovali u velikim svjetskim događajima i svojim djelovanjem ostavili trag u vojnoj povijesti. Prvi svjetski rat, koji je trajao od 1914. do 1918. godine, jedan je od takvih velikih svjetskih događaja.[1]

Tema ove disertacije je djelovanje austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića Baćanskog u Prvom svjetskom ratu. On je bio visoko rangirani[2] časnik austrougarske vojske hrvatskog porijekla. Uz njega su, također kao visoko rangirani

[1] Međunarodna historiografija o Prvom svjetskom ratu je brojna. O uzrocima Prvog svjetskog rata je objavljeno oko 25 000 radova; Christopher Clark, *Sleepwalkers. How Europe went to War in 1914. Introduction, XXV.*, London: Penguin, 2013. Historiografija o Prvom svjetskom ratu je dostupna na poveznici *Međunarodne enciklopedije Prvog svjetskog rata*: 1914-1918-Online. International Encyclopedia of the First World War (WW1). Valja izdvojiti knjigu Marka Cornwalla *The Undermining of Austria-Hungary. The Battle for Hearts and Minds*, London: Macmillan Press, 2000. i Michaela Epkenhansa, *Der Erste Weltkrieg 1914-1918*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015. Od recentnih sinteza Prvog svjetskog rata je važno izdvojiti knjgu Michaela Howarda *The First World War*, Oxford: Oxford University Press, 2018. i dvije knjige britanskog povjesničara Nicka Lloyda, *The Western Front. A History of the First World War*, London: Penguin, 2021. i *The Eastern Front. A History of the First World War*, London: Wiking, 2023. U domaćoj historiografiji je važno izdvojiti knjige Josipa Horvata *Prvi svjetski rat. Panorama zbivanja 1914-1918*, Zagreb: Stvarnost, 1967. i Bogdana Krizmana *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb: Globus, 1989. Pregled radova o Prvom svjetskom ratu od 1999. do 2019. godine je napravila Vijoleta Herman Kaurić u radu „Bibliografija izdanja o Prvom svjetskom ratu 1999-2019“, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* (2020.), sv. 52, br. 2, 347-392. Od recentnih knjiga domaće historiografije o Prvom svjetkom ratu koji nisu navedeni u uvodu ove disertacije, u dijelu pregleda relevantne literature, važno je izdvojiti knjige Filipa Škiljana *Prvi svjetski rat u Dalmaciji (1914.-1918.)*, Split; Dubrovnik: Vijeće srpske nacionalne manjine, 2014., Tonka Barćota, *Prešućeni rat. Korčučanski kotar u I. svjetkom ratu*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2015., dvije knjige Jevgenija Paščenka, *Hrvatski grobovi 1914.-1918. Karpati, Galicija, Bukovina*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2016. i *Tragom hrvatskih domobrana. Istočno bojište 1914.-1918.*, Zagreb: Hrvatsko-ukrajinska suradnja, 2018., Josipa Pavičića, Nebojše Jovanovića i Željka Holjevaca, *Prvi svjetski rat dvostrani leksikon. Hrvatski i srpski pogled*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2016., Danijela Tatića *Prvi svjetski rat. Talijansko bojište*, Zagreb: Despot infinitus, 2017., Tade Oršolića, *Dalmatinska pješačka pukovnija „Grof Lacy“ br. 22 u Prvom svjetskom ratu*, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2019., Nikole Tominca i Predraga Topića, *Dugoselski kraj u Prvom svjetskom ratu*, Dugo Selo: Gradska knjižnica Dugo Selo, 2019., dvije knjige Hrvoja Gržine i Maria Stipančevića *U predasima Velikoga rata. Postkarte Stjepana Sertića 1915.-1918.*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2019. i *Student na bojištu. Dnevnički i fotografski zapisi Radovana Švrljuge 1916.-1918.*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2023., *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu*, ur. Željko Holjevac, Zagreb: Matica hrvatska, 2019., Zvonimira Freivogela *Carski i kraljevski razarač Warasdiner*, Zagreb; Varaždin: HAZU – Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 2021., te Vijolete Herman Kaurić *Za naše junake. Rad dobrotvornih društava grada Zagreba u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2023.

[2] Zapovjedni rang u vojnoj hijerarhiji dolazi od francuske riječi *rang* što znači red. Označava položaj pojedinaca među zapovjednicima istog čina. Određuje se prema trenutku napredovanja u činu, uspjehu u školi, godinama službe itd. Među časnicima istoga čina, stariji je onaj koji obavlja višu funkciju ili se nalazi na višem ustrojstvenom položaju. Primjerice, general armije je viši zapovjedni rang od generala korpusa. Izvan službe su svi zapovjednici istog čina jednaki i ravnopravni; *Vojna enciklopedija*, sv. 7, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1974., 731.

časnici hrvatskog porijekla, značajne i važne uloge u Prvom svjetskom ratu imali feldmaršal Svetozar Borojević[3], general Stjepan Sarkotić[4], general Pavao Puhallo[5],

[3] Svetozar Borojević (Umetić kraj Kostajnice, 13. prosinac 1856. – Klagenfurt, 23. veljače 1920.), austrougarski feldmaršal. Kadetsku školu završio u mjestu Liebennau kod Graza (Austrija), a 1878. godine sudjelovao u austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. Nakon završetka Ratne škole u Beču, predavao vojnu taktiku i vojnu povijest na Vojnoj Akademiji u Bečkom Novom Mjestu od 1887. do 1891. godine. Godine 1913. godine stekao čin generala pješaštva. U Prvom svjetskom ratu se istaknuo nekoliko puta. Na početku rata kao zapovjednik VI. korpusa 4. armije u Velikoj Galicijskoj bitki 1914. za što je posthumno odlikovan Viteškim križem Reda Marije Terezije 1931. godine. Potom, kao zapovjednik 3. armije na Istočnom bojištu i na Karpatima od jeseni 1914 godine do proljeća 1915. godine. Najviše se istaknuo na Talijanskom (Jugozapadnom) bojištu prvo kao zapovjednik 5. armije od 1915. do 1917., potom kao zapovjednik Sočanske armije 1917. te naposlijetku kao zapovjednik Armijske grupe Borojević 1918. godine. Napisao je dvije knjige *Durch Bosnien. Illustrierter Führer auf der K. K. Bosna - Bahn und der bosnisch-herzegovinischen Staatsbahn*, Beč: 1887., pretisak i prijevod na hrvatski jezik *Kroz Bosnu. Ilustrirani vodič C.-K. bosanske željeznice i Bosanskohercegovačke državne željeznice Doboj – Simin Han,* Zagreb: Srednja Europa, 2018. i *O ratu protiv Italije*, Ljubljana: Delnička tiskara, 1923.; *Hrvatski biografski leksikon, sv. 2*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989., 168-169. Dosadašnja historiografija o Borojeviću: Eduard F. Hoffman, *Svetozar Boroević von Bojna. Österreich-Ungarn Kriegsfront an den Flüssen Isonzo und Piave*, neobjavljena doktorska disertacija, Beč: Sveučilište u Beču, 1985., Ernest Bauer, *Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Boroević de Bojna*, Graz: Styria verlag, 1985., Milan Pojić, *Vojskovođa Svetozar Boroević 1856-1920. Povodom 150. obljetnice rođenja*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006., Drago Roksandić, *Svetozar Borojević od Bojne (1856-1920). Lav ili lisica sa Soče?*, Zagreb: Vijeće srpske nacionalne manjine, 2007., *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne 1856.-1920.*, ur. Marino Manin, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011. i Danijel Tatić, *Feldmaršal Svetozar Borojević. Životopis prešućenog velikana*, Zagreb: Despot infinitus, 2019.

[4] Stjepan Sarkotić (Sinac kod Otočca, 4. listopad 1858. – Beč, 16. listopad 1939.), austrougarski general hrvatskog porijekla, zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine i vojni upravitelj Dalmacije i Crne Gore tijekom Prvog svjetskog rata. Školovao se u gimnaziji u Senju, Vojnoj školi u austrijskom St. Pöltenu, na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu i Ratnoj školi u Beču. Od 1886. godine dodijeljen je obavještajnom uredu glavnog stožera austrougarske vojske. Godine 1891. poslan na učenje ruskog jezika u Kazanj. Od 1892. do 1894. godine nastavnik ruskog jezika na Ratnoj školi u Beču. Dana 30. listopada 1911. stječe čin podmaršala. Od 1912. do 1914. godine zapovjednik VI. kraljevskog ugarskog domobranskog okruga. U Prvom svjetskom ratu je prvo bio zapovjednik 42. domobranske pješačke divizije s činom podmaršala u sastavu XIII. korpusa 5. armije na Balkanskom bojištu, a zatim od 22. prosinca 1914. zapovjedni general u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji te zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine. Dana 5 prosinca 1915. imenovan je zapovjednikom udarne grupe 3. armije u austrougarskoj ofenzivi na Crnu Goru na prijelazu 1915. na 1916. godinu i odlikovan Leopoldovim odličjem prvog razreda s mačevima. Za uspješno zauzimanje tvrđave Lovćen i Cetinja pri okupaciji Crne Gore, nagrađen medaljom za ratne zasluge. U siječnju 1917. nagrađen plemićkom titulom mađarskog baruna, a za uspješnu operaciju okupacije Crne Gore, titulom „von Lovćen“ (od Lovćena). Dana 17. listopada 1917. promaknut u čin general-pukovnika s titulom Tajnog savjetnika. Tijekom studenog 1918. godine Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba izdaje nalog za njegovo uhićenje pod pritiskom Srba radi čega je emigrirao u Beč. Nakon Prvog svjetskog rata je u Beču osnovao „Hrvatski komitet“ u kojem je okupljao brojne hrvatske emigrante s političkim ciljem djelovanja za potpuno izdvajanje Hrvatske iz Kraljevine Jugoslavije i borbe protiv vladajuće dinastije Karađorđevića te se bavio publicističkom djelatnošću pišući novinske članske i rasprave; *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 9*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2007., 595. Dosadašnja historiografija o Sarotiću: Ernest Bauer, *Der letzte Paladin des Reiches. Generaloberst Stefan Freiherr Sarkotić von Lovćen*, Graz: Styria verlag, 1988., Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić. Časnik, strateg i političar*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet, 2012. i Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić. Posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine*, Zagreb: AGM, 2019.

[5] Pavao Puhallo von Brlog (Brlog, 21. veljače 1856. – Beč, 12. listopada 1926.), general-pukovnik austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu hrvatskog porijekla. Diplomirao je na topničkom odjelu Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu 1877. godine te s činom poručnika dodijeljen 11. topničkoj

general Stjepan Ljubičić[6], general Ivan Salis-Seewis[7], general Anton Lipoščak[8] i admiral austrougarske ratne flote Maksimilijan Njegovan.[9]

---

pukovniji poljskog topništva. Od 1898. Do 1902. godine predaje taktiku na Ratnoj školi u Beču. Godine 1906. imenovan voditeljem Ratne škole u Beču gdje i proveo reformu školovanja glavnostožernih časnika austrougarske vojske na Ratnoj školi u Beču s tri na četiri godine. Godine 1909. stječe čin podmaršala ,a 1913. čin generala pješaštva i tajnog savjetnika (*Geheime Rat*). U Prvom svjetskom ratu, od 1. kolovoza 1914. do 1. svibnja 1915. zapovjednik V. korpusa 1. armije na Istočnom bojištu. Tijekom 1915. i 1916. godine je zapovjednik 1. armije na Istočnome Bojištu s činom general-pukovnika. Nakon raspuštanja 1. armije u prosincu 1916. godine, nije imenovan na novu dužnost. Službeno umirovljen iz aktivne vojne službe 1. prosinca 1918. godine u Bratislavi. Umro je u Beču 12. listopada 1926. godine, a pokopan u Linzu u Austriji 15. listopada 1926. godine; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 8*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1983., 328.

[6] Stjepan Ljubičić (Vrginmost, 25. rujna 1855. - Beč, 16. kolovoza 1935.), general topništva austrougarske vojske hrvatskog porijekla u Prvom svjetskom ratu. Od 1. kolovoza 1914. godine s činom podmaršala je bio zapovjednik 45. *Landwehr* divizije u sastavu X. korpusa 1. armije na Istočnom bojištu, XI. korpusa 4. armije 1915. i *Grupom Ljubičić* u sastavu 7. armije 1916. na Istočnom bojištu; Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 63.

[7] Ivan Ulrich Gaudencije von Salis-Seewis (Dubovac, 8. prosinac 1862. – Zagreb, 24. listopada 1940.), austrougarski general topništva hrvatskog porijekla. Završio Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu 1883. godine te Ratnu školu u Beču 1889. godine. Od 1890. godine priključen austrougarskom glavnom stožeru s činom natporučnika. Od 1893. do 1896. godine predavao taktiku na Pješačkoj kadetskoj školi u Bratislavi. Od 1896. do 1904. godine služio u Obavještajnom odjelu austrougarskog glavnog stožera (*Evidenzbüro*). Od 1904. do 1906. godine služio kao vojni savjetnik sudjelovao u međunarodnom projektu vojne reforme u Skopju, Solunu i Istambulu. Od 1907. do 1911. godine bio je zapovjednik raznih austrougarskih vojnih postrojbi. Godine 1911. s činom general-bojnika preuzeo zapovjedništvo nad 71. pješačkom brigadom 36. pješačke divizije zagrebačkog XIII. korpusa. Od 1912. do 1913. godine zapovjednik vojne postaje u Rijeci. U Prvom svjetskom ratu od 29. srpnja 1914. godine zapovijedao 71. pješačkom brigadom u sastavu 36. pješačke divizije zagrebačkog XIII. korpusa u sastavu 5. armije na Balkanskom bojištu. Od 28. rujna 1914. godine je zapovijedao borbenom grupom Salis-Seewis na Balkanskom bojištu, a od 10. studenog 1914. godine 42. domobranskom divizijom na Balkanskom bojištu. Od 1. veljače 1915. godine zapovijedao 42. domobranskom divizijom XIII. korpusa u sastavu 7. armije na Istočnom bojištu. Dana 15. veljače 1915. godine stekao čin podmaršala. Tijekom 1916. godine dobio je titulu Tajnog savjetnika (*Geheime rat*). Od 6. listopada 1917. godine zapovjednik 92. pješačke divizije na Rumunjskom frontu Istočnoga bojišta te od srpnja do studenog 1918. godine zapovjednik carskog i kraljevskog glavnog ratnog zapovjedništva u Rumunjskoj u Pitesti. Dana 1. studenog 1918. godine stekao čin generala topništva. Umirovljen iz vojne službe 1. siječnja 1919. godine u Zagrebu. Nakon rata živio je u Švicarskoj i Zagrebu gdje je umro 24. listopada 1940. godine; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 9*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1988., 388.

[8] Anton Lipošćak (Odorheiu Secuiesc, Rumunjska, 9. travnja 1863. – Zagreb, 24. srpnja 1942.), austrougarski general pješaštva hrvatskog porijekla u Prvom svjetskom ratu. Na početku rata zapovijedao 2. pješačkom divizijom X. korpusa 1. armije, a potom 2. pješačkom divizijom X. korpusa 3. armije pod zapovjedništvom Borojevića na Karpatima na prijelazu 1914. na 1915. godinu na Istočnom bojištu. Od sredine 1915. godine do sredine 1916. godine zapovjednik 42. domobranske pješačke divizije XI. korpusa u sastavu 7. armije na Istočnom bojištu. Na Rumunjskom frontu Istočnoga bojišta 1917. godine zapovjednik Grupe Lipoščak u sastavu 1. armije. U veljači 1918. godine imenovan vojnim guvernerom Poljske u Lublinu. Umirovljen 1. siječnja 1919. godine u Zagrebu s činom generala pješaštva; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004., 589.

[9] Maksimilijan Njegovan (Zagreb, 31. listopad 1858. – Zagreb, 1. srpnja 1930.), austrougarski pomorski časnik hrvatskog porijekla i admiral austrougarske ratne flote od 1917. do 1918. godine. Zapovjednik austrougarske eksadre ratnih brodova u prepadu na Anconu u Italiji 1915. godine. U veljači 1917. godine imenovan vrhovnim zapovjednikom austrougarske ratne flote. Smijenjen je s ovog položaja u proljeće 1918. godine zato što je odbio izvršiti zapovijed za bombardiranje Venecije s mora. Umirovljen je iz aktivne vojne službe u veljači 1918. godine nakon ustanka austrougarskih mornara u Boki Kotorskoj; *Hrvatska enciklopedija, sv. 7*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., 802.

Unatoč činjenici da se o navedenim visoko rangiranim hrvatskim časnicima austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata dosada pisalo u hrvatskoj historiografiji, čime su oni postali poznati širem krugu čitatelja, o Čičeriću se nije posebno pisalo niti je on bio središnja tema jednog znanstvenog rada koji se bavi vojnom poviješću Prvog svjetskog rata čime je ostao na margini znanstvenog interesa. To je glavni razlog zašto je Čičerić u hrvatskoj historiografiji do danas ostao u sjeni navedenih hrvatskih časnika, posebno Borojevića i Sarkotića, radi čega su njegov lik i djelo izostali iz hrvatske kulture sjećanja na Prvi svjetski rat.

Primjer toga se nalazi u sintezi hrvatske povijesti Dinka Šokčevića *Hrvatska od stoljeća 7. do danas* u dijelu gdje se izlaže pregled Prvog svjetskog rata. Ovdje Šokčević piše: „Stanovništvo hrvatskih zemalja (uključujući Hrvate, Srbe i Bosanske Muslimane) pretrpjelo je goleme žrtve u Velikom ratu [Prvi svjetski rat se u međunarodnoj historiografiji naziva i Velikim ratom, op.a.] koji je uzrokovao slom Austro-Ugarske Monarhije. Premda je pučanstvo Hrvatske i Slavonije, Dalmacije i Bosne i Hercegovine tvorilo tek 10% ukupnog stanovništva Austro-Ugarske, u tim zemljama mobilizirano je 13-14% pripadnika Zajedničke vojske.[10] Hrvatske domobranske pukovnije i hrvatske pukovnije Zajedničke vojske ratovale su unutar i izvan granica Monarhije, prvo u Srbiji, potom u Galiciji, a kasnije na Talijanskom bojištu.[11] U Srbiji, odnosno na bojišnici na

[10] Od 1868. do 1918. godine austrougarsku su vojsku činile tri sastavnice: Zajednička, Carska i kraljevska vojska, Domobranstvo (austrijsko, ugarsko i u sklopu ugarskog domobranstva posebno Hrvatsko domobranstvo) i pučki ustanak. Ove su se vojne institucije Austro-Ugarske Monarhije nazivale i prvolinijskim, drugolinijskim i trećelinijskim postrojbama, prema pozivima. Postrojbe Zajedničke vojske su bile prvolinijske postrojbe odnosno postrojbe prvog poziva. Postrojbe domobranstva su bile drugolinijske odnosno postrojbe drugog poziva, a pučkog-ustanka trećelinijske, odnosno trećeg poziva. Zajednička vojska je imalo zadatak braniti Monarhiju protiv vanjskog neprijatelja i održavati red i sigurnost u zemlji. Domobranstvo je imalo zadatak podržavati Zajedničku vojsku i braniti granice Monarhije od napada izvana, a samo iznimno održavati red i sigurnost na području svoje nadležnosti, posebno za austrijsku a posebno za ugarsku polovicu Monarhije. Pučki ustanak je bio krajnja obrambena mjera koja služi samo za obranu teritorija Monarhije u slučaju neprijateljskog prodora u unutrašnjost Austro-Ugarske. Vojna obveza u Zajedničkoj vojsci je trajala 10 godina od čega tri godine u postrojbi i sedam godina u pričuvi. U domobranstvu 12 godina od čega dvije godine u postrojbi i 10 godina u pričuvi; Milan Pojić, „Ustroj austro-ugarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.-1914.“, 148, *Arhivski vjesnik* (2000), sv. 43, br. 1, 147-169.

[11] Za razumijevanju vojnih pojmova bojište, front i bojišnica, kako se koriste u ovoj disertaciji, potrebno je navesti slijedeće definicije. Bojište, stariji naziv ratište, označava opću zemljopisnu odrednicu područja na kojem su se sukobile zaraćene vojske u ratu. Označava ukupan prostor na kopnu i moru te zračni prostor iznad površine kopna i mora na kojem i iz kojega djeluju oružane snage; *Hrvatska enciklopedija, sv. 5*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2003., 131. Front je dio bojišta, označava prostor koji zauzima dio vojnih snaga na bojištu koji se mjeri od kraja jednog boka do kraja drugog boka. Također, označava smjer prema kojemu je okrenuta borbena formacija u mirovanju kada nema borbenog djelovanja; *Hrvatska enciklopedija, sv. 4*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002., 62. Bojišnica je crta dodira zaraćenih strana u operacijama i bojnim djelovanjima.

rijeci Soči posebno se istakla 42. domobranska pješačka divizija, nazvana Vražjom divizijom, koja je na početku rata bila pod zapovjedništvom Stjepana Sarkotića. U zapovjedništvu austrougarske vojske djelovalo je više hrvatskih generala (odnosno generala rođenih u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini). Najpoznatiji od svih bio je Svetozar Borojević (premda pravoslavac, deklarirani Hrvat), koji se istaknuo u bitkama na Soči... Hrvatske i bosanske postrojbe u bespoštednim borbama doživjele su teške gubitke. Na bojišnicama Prvog svjetskog rata poginulo je ukupno 190 000 vojnika mobiliziranih na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine, uz više stotina tisuća ranjenih i jednako toliko zarobljenih na ruskoj i talijanskoj bojišnici".[12]

Iz navedenoga primjera je razvidno kako Šokčević izdvaja Borojevića i Sarkotića kao najistaknutije visoke hrvatske časnike austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. Borojević i Sarkotić su zasluženo izdvojeni u hrvatskoj historiografiji zbog svoje ratne reputacije. Međutim, neopravdano je pritom izostao navod o Čičeriću. O Čičeriću dosad nije napisan niti jedan sustavan, cjelovit rad u hrvatskoj historiografiji. Stoga se nastojalo ovom disertacijom prikazati Čičerićev život, vojnu službu, način razmišljanja o vojničkom umijeću i pristup ratu te osobnu ulogu i poglede na Prvi svjetski rat. Važno je bilo istaknuti po čemu je Čičerić bio važna osoba hrvatske vojne povijesti prve polovice 20. st. Usporedba Čičerića i Sarkotića je napravljena iz razloga što su bili prijatelji, korespondirali dugi niz godina i imali identične poglede na pojedine ratne situacije. Dijelili su slične stavove o vojnim i političkim pitanjima svojeg vremena. Međutim, Čičerić i Sarkotić su bili različite osobe, različitih karaktera, različitih intelektualnih preferencija, njihove vojničke službe su tekle različitim tijekovima radi čega su imali i različite životne sudbine.

Cilj ove disertacije je dokazati kako je Čičerić imao važnu ulogu u Prvom svjetskom ratu pored Borojevića i Sarkotića. Njemu je u Prvom svjetskom ratu dodijeljena drugačija uloga od navedene dvojice. Razlog tome je Čičerićeva vojna služba i djelovanje prije Prvog svjetskog rata. Posebno su njegov položaj obilježile njegove vojne studije prije Prvog svjetskog rata u kojima je Čičerić izložio nov pristup vojničkom

---

Označava crtu, liniju, koju su zaraćene snage dosegle u napadu ili na kojoj su postavile obranu. Sastoji se od sredine i krila; *Hrvatska enciklopedija, sv. 2*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2000., 206.

[12] Dinko Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, Zagreb: Durieux, 2016., 347.

umijeću.[13] Posebno je u ovim studijama iznio nove poglede na taktiku, operativno umijeće, logistiku, strategiju, ali i umijeće zapovijedanja.[14] Pritom je istodobno bio i inovator i pronicljiv promatrač ratne stvarnosti jer je svoje studije napisao na osnovi vlastitog ratnog iskustva prije Prvog svjetskog rata. Iz navedenog razloga, za razumijevanje Čičerićevog djelovanje tijekom Prvog svjetskog rata, bilo je potrebno izložiti tijek njegove vojne službe i njegovo djelovanje prije Prvog svjetskog rata. Iz ovoga razloga Prvi svjetski rat predstavlja vrhunac Čičerićeve vojne karijere u njegovim zrelim životnim godinama kada je Čičerić bio na vrhuncu intelektualnog kapaciteta.

Borojević, Sarkotić i Čičerić su imali nešto zajedničko. U rujnu 1916. godine, razmatrani su za najviši položaj u austrougarskoj vojsci, položaj načelnika Glavnog stožera. Načelnik Glavnog stožera je bio faktički vrhovni vojni zapovjednik, čovjek zadužen za ratnu strategiju, vođenje rata, donošenja odluka na najvišoj razni i zapovijed s vrha. Osim Borojevića, Sarkotića i Čičerića, nijedan drugi hrvatski časnik austrougarske vojske nije razmatran za ovo mjesto pa se upravo po ovome kriteriju njih trojica bitno razlikuju od navedenih visoko rangiranih hrvatskih časnika austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu Puhalla, Njegovana, Lipošćaka, Ljubičića i Salisa-Seewisa.

Unatoč navedenoj činjenici da su Borojević, Sarkotić, Njegovan i Čičerić po zapovjednom rangu i važnosti bili najvažniji hrvatski časnici austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu, Šokčević u svojoj knjizi navodi samo Borojevića, Sarkotića i Njegovana od visoko rangiranih austrougarskih zapovjednika hrvatskog porijekla dok je Čičerić pritom izostavljen.[15] Razlog tome je činjenica da se Šokčević ne bavi posebno Prvim svjetskim ratom pa nije detaljno istražio Čičerićevu ulogu u njemu. Stoga Šokčeviću nije bilo poznato kako je Čičerić imao važnu ulogu tijekom Prvog svjetskog rata i proveo ga na visokim položajima što čini njegovu ostavštinu važnim izvorom za proučavanje povijesti Prvog svjetskog rata.

---

[13] Vojničko umijeće je sposobnost svjesne, točne i brze primjene praktičnoga vojničkoga znanja koje se stječe konstantnim učenjem i dugotrajnim vježbanjem pri čemu se stječe sigurnost, pouzdanost, stručnost i učinkovitost u provođenju zadaća. Postoji umijeće ratovanja, operativno umijeće, taktičko umijeće i umijeće zapovijedanja: Marica Šarić, *Pojmovnik hrvatskoga vojnog nazivlja*, Zagreb: Naklada Jurčić, 2018., 421.

[14] Umijeće zapovijedanja je kreativna i vješta uporaba zapovjedničkih ovlasti kroz odlučivanje i vođenje postrojbi. Smatra se više umijećem nego znanošću jer ovisi isključivo o ljudskom djelovanju kao što je odlučivanje, prepoznavanje kritičnog vremena, motiviranje, sposobnost shvaćanja, određivanje prioriteta, razvijanje vizije budućeg stanja, oblikovanje koncepta vojnih operacija i anticipiranje promjena tijekom vojnih operacija; Marica Šarić, *Pojmovnik hrvatskoga vojnog nazivlja,* 421.

[15] Dinko Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas,* 348.

Prema naprijed navedenom formalnom kriteriju najvišeg zapovjednog ranga i važnosti u austrougarskoj vojnoj hijerarhiji, Čičerić spada u rang najistaknutijih i najvažnijih hrvatskih časnika austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata. Čičerić, uz Borojevića, Sarkotića i Njegovana, čini elitni razred četiri najviše rangirana hrvatska časnika austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata. Oni su obnašali različite dužnosti s različitih položaja i odigrali različite uloge u Prvom svjetskom ratu. Navedena četvorica, svaki na svoj specifičan način, znameniti su pojedinci hrvatske povijesti koji su ostavili trag u vojnoj povijesti svijeta.

Osim što Čičerić nije posebno izdvojen u red najvažnijih hrvatskih časnika austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata u Šokčevićevoj knjizi, dosadašnja hrvatska historiografija se nije bavila Čičerićem kao središnjom temom. Stoga je bilo potrebno doktorskom disertacijom o Čičeriću popuniti ovu historiografsku prazninu u hrvatskoj historiografiji, što je, kako je već navedeno, primarni cilj ove disertacije. Pogotovo zato što su o pojedinim drugim hrvatskim časnicima austrougarske vojske objavljeni specijalizirani radovi. Dosada su objavljena dva takva rada. Prvi je rad Nikice Barića „General August Marić. Životopis jednog hrvatskog časnika“[16] o austrougarskom generalu hrvatskog porijekla Augustu Mariću[17], a drugi Stanislava Pijaja „Anton

[16] Nikica Barić, “General August Marić. Životopis jednog hrvatskog časnika“, *Časopis za suvremenu povijest* (2001.), sv. 33, broj 2, 355-385.

[17] August Karlo Milutin Marić (Goražde, 25. ožujka 1885. – Zagreb, 17. studeni 1957.), austrougarski general hrvatskog porijekla. Posljednji potomak obitelji Marić čiji su pojedini muški pripadnici od Napoleonskih ratova (1799.-1815.) bili u habsburškoj vojnoj službi. Nakon završetka Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu 1904. godine dodijeljen 2. husarskoj konjaničkoj pukovniji s činom poručnika. Godine 1912. završio Ratnu školu u Beču nakon čega je bio priključen austrougarskom glavnom stožeru. Na početku Prvog svjetskog rata s činom natporučnika 2. husarske konjaničke pukovnije u sastavu 2. konjaničke divizije priključen 3. armiji na Istočnome bojištu. Dana 1. studenoga 1914. godine promoviran u čin satnika i postavljen za načelnika stožera 2. konjaničke divizije. Do ožujka 1918. služio na Istočnome bojištu, posebno se istaknuvši 1917. godine kada ga je zapovjedništvo 1. armije na Istočnome bojištu ocijenilo najboljom ocjenom za što je bio odlikovan. Od ožujka do završetka rata u studenome 1918. godine načelnik stožera 18. pješačke divizije VI. korpusa 11. armije na Talijanskom bojištu. Od 3. studenoga 1918. godine u odjelu na narodnu obranu Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu, a potom načelnik stožera novoustrojene zagrebačke pješačke pukovnije narodne vojske Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Od 1919. do 1941. godine služio u vojsci vojske Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevina Jugoslavija). Dana 1. prosinca 1940. godine stječe čin divizijskog generala vojske Kraljevine Jugoslavije. Nakon Travanjskog rata 1941. godine (6. – 17. travnja 1941.) u kojem su sile Osovine napale, porazile i raskomadale Kraljevinu Jugoslaviju, u novoproglašenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (dalje: NDH) prvo imenovan zapovjednikom Savskog divizijskog područja a potom načelnikom glavnog stožera vojskovođe Slavka Kvaternika. Nakon sloma puča Lorković-Vokić, krajem 1944. godine interniran. Nakon sloma NDH, u ljeto 1945. godine uhićen i optužen za veleizdaju da je 1941. godine omogućio Nijemcima da uđu u Zagreb, ali je tijekom 1946. godine oslobođen od svih optužbi. Umro je u svojem domu u Opatičkoj ulici 4 u Zagrebu 17. studenoga 1957. godine; Nikica Barić, “General August Marić. Životopis jednog hrvatskog časnika“, 355-381.

Lipošćak. Portrait of a general and military governor in Poland"[18] o spomenutom austrougarskom generalu hrvatskog porijekla Antonu Lipošćaku.

Nedostatak specijaliziranih radova o istaknutim hrvatskim časnicima austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu razlog je stanovite znanstvene nepoznanice o Prvome svjetskom ratu. Nesporna je činjenica da se o mnogim bitkama Prvog svjetskog rata u kojima su hrvatski vojnici i časnici do danas ne zna *što* i *kako* se nešto dogodilo pa je i logično da se ne zna *tko* je u njima sudjelovao i kakvu je ulogu pritom odigrao. Ne samo u bitkama već i u pojedinim važnim događajima od 1914. do 1918. godine izvan bojišnica. Zbog toga je bilo potrebno na znanstvenoj osnovi, istraživanjem dosad neobjavljenog arhivskog gradiva i dostupnih izvora, izraditi doktorsku disertaciju o generalu Maksimilijanu Čičeriću kako bi se djelomično uklonili navedeni nedostatci u vezi Prvog svjetskog rata.

Provedenim se istraživanjem došlo do zaključka kako je general Čičerić bio iznimna osoba. On je bio čovjek iznimnih kvaliteta, znanja i sposobnosti, poseban po svojem načinu razmišljanja, pristupu vojničkom umijeću, načinu na koji se ophodio s nadređenima i podređenima, pogledima na tijek rata i sposobnostima da pravilno ocijeni političku i vojnu situaciju tijekom Prvog svjetskog rata. Posebno je fascinantno kako je Čičerić imao sposobnost zapažanja bitnog u vojnim pitanjima. Navedeno je primjetno u njegovim vojnim studijama u kojima je Čičerić prikazao osobit talent za vojne znanosti zbog kojega je izvrsno razumio prirodu rata i posjedovao vrhunsku ratnu vještinu dokazavši se kao sposoban vojni zapovjednik austrougarskih postrojbi tijekom Prvog svjetskog rata.

U širem kontekstu, Čičerić je svojim djelovanjem doprinio razvitku moderne vojne znanosti. On je živio u razdoblju velikih promjena na polju vojničkog umijeća i vještine ratovanja. Proživio je tri rata tijekom života. Rusko-japanski rat 1904.–1905. godine[19], Prvi svjetski rat i Drugi svjetski rat. Imao je važnu ulogu vojnog promatrača

[18] Stanislav Pijaj, „Anton Lipošćak. Portrait of a general and military governor in Poland", *Historijski zbornik* (2022.), sv. 75, broj 1, 85-106.

[19] Rusko-japanski rat se vodio od 8. veljače 1904. do 5. rujna 1905. godine na području Mandžurije u Istočnoj Aziji između Ruskog i Japanskog carstva. Neposredni povod ratu su bile imperijalne težnje navedenih carstava za područjima sjeverne Koreje i sjeveroistočne Kine. Tri ruske vojske su se sukobile sa četiri japanske, a rat je završen pobjedom Japana i formalno okončan potpisivanjem mirovnog ugovora u Porthsmouthu (Sjedinjenje Američke Države, dalje SAD) 5. rujna 1905. godine, kojim je Rusija izgubila velika područja na Dalekom Istoku (Mandžurija, Koreja, južni dio otoka Sahalin) i bila prisiljena isplatiti Japanu ratnu odštetu; *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 9*, 502.

austrougarske vojske u Glavnom stožeru ruske carske vojske u Mandžuriji u Rusko-japanskom ratu, važnu ulogu u Prvom svjetskom ratu dok je Drugi svjetski rat proveo u mirovini u Zagrebu, komentirajući vojne operacije njemačke vojske na Istočnom bojištu u ratu nacističke Njemačke protiv Sovjetskog Saveza.

Istraživanje je potaklo izdavanje nosača diska, CD ROM *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918.*[20] Na ovome je nosaču diska djelomično digitalizirano arhivsko gradivo osobne ostavštine austrougarskoga generala Maksimilijana Čičerića Baćanskog. Cjelovita ostavština generala Čičerića se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (dalje: HDA) u osobnom fondu Maksimilijana Čičerića pod signaturom HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Radi se o transkripciji, prijevodu i digitalizaciji osobnih dnevnika koje je Čičerić pisao tijekom života. Čitajući ove dnevnike i proučavajući Čičerićevu ostavštinu, spoznao sam o kakvoj se važnoj osobi radi. Ulazeću dublje u temu, istraživača fascinira njegov život i cjelokupni rad. Tematski se ograničilo na njegovo djelovanje i ulogu koju je odigrao u Prvom svjetskom ratu jer je u ovome razdoblju Čičerić bio u najboljim životnim godinama, dostigao vrhunac vojne karijere imao i sudjelovao u velikim svjetskim događajima.

1.1. Dosadašnja historiografska istraživanja o Maksimilijanu Čičeriću

Dosadašnja historiografska istraživanja o generalu Čičeriću zastupljena su u radovima međunarodne i hrvatske historiografije. Ovi radovi se mogu podijeliti u tri kategorije. Prvu čine doktorski i magistarski radovi, drugu znanstveni i stručni radovi iz vojne povijesti a treću knjige. U prvoj kategoriji, doktorska disertacija austrijskog povjesničara Hansa Edera *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*[21] predstavlja jedini cjelovit znanstveni rad o Čičeriću.

Ederova disertacija je znanstvena biografija Maksimilijana Čičerića. Strukturirana je u 20 poglavlja s prilozima. Pritom se samo dio ove disertacije odnosi na Čičerićevo

[20] CD ROM *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. = Tagebücher des österreichisch-ungarischen Generals Maximilian Csicserics von Bacsány 1892-1918.*, prijevod s njemačkog na hrvatski Danijela Marjanić, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012. Dalje za navođenje: *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. - 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, broj stranice.

[21] Hans Eder, *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*, neobjavljena doktorska disertacija, Beč: Sveučilište u Beču, 2010.

sudjelovanje u Prvom svjetskom ratu. Od sveukupno 345 stranica disertacije, 283 je tekstualni dio, a prestali dio čine prilozi. Uvod i prvih 14 poglavlja se bave Čičerićevom vojnom službom i djelovanjem prije Prvog svjetskog rata. Čičerićevo sudjelovanje u Prvom svjetskom ratu obrađuje se od 15. do 19. poglavlja. Završno poglavlje govori o Čičerićevoj supruzi Gabrijeli Čičerić i njenom zajedničkom životu s Maksimilijanom Čičerićem te njenom doprinosu očuvanju Čičerićeve ostavštine.

Prema izloženom, razvidno je kako su za izradu ove disertacije korišteni dijelovi Ederove disertacije koji se odnose na Čičerićevu vojnu službu prije i tijekom Prvog svjetskog rata. Ovi su dijelovi korišteni kao polazna točka daljnjih istraživanja i osnova za komparativnu analizu. Međutim, ovdje sličnosti između ove i Ederove disertacije o Čičeriću prestaju. Prvo iz razloga što je Eder značajan dio svoje disertacije posvetio izlaganju obiteljskog porijekla Čičerićevih, njegovog djetinjstva i školovanja i rane životne dobi što se u ovoj disertaciji navodi ukratko u životopisu Maksimilijana Čičerića. Drugo zato što je korišten različiti pristup. Eder je težište svojeg istraživanja posvetio Čičerićevom životnom djelovanju dok je težište ove disertacije stavljeno na Čičerićevo sudjelovanje u vojnim operacijama Prvog svjetskog rata.

Iz navedenoga proizlazi da je glavni naglasak stavljen Čičerićeva razmišljanja o tijeku Prvog svjetskog rata, poglede i analize pojedinih vojnih operacija i njegov osobni utjecaj na njihov ishod. Primjerice, Eder u izradi svoje disertacije nije koristio arhivsko gradivo Čičerićeve ostavštine koje se tiče bitke na rijeci Piave u lipnju i srpnju 1918. godine na Jugozapadnom (Talijanskom) bojištu u kojoj je Čičerić sudjelovao kao zapovjednik austrougarskog XXIII. korpusa Sočanske armije a koje predstavlja važan povijesni izvor za proučavanje završne ofenzivne vojne operacije austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu.

Analogno navedenome, Eder nije koristio niti Čičerićeve dnevnike iz Prvog svjetskog rata, koji se u ovoj disertaciji koriste kao primarni povijesni izvor uz druge neobjavljene arhivske izvore, koji sadrže važne podatke o političkim, diplomatskim i vojnim prilikama tijekom Prvog svjetskog rata. Posebno navedeni ratni dnevnik Maksimilijana Čičerića iz Prvog svjetskog rata sadrži važne izvore za proučavanje važnih vojnih operacija austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata jer je Čičerić u mnogim takvim vojnim operacijama sudjelovao, dok o onima u kojima nije neposredno sudjelovao je komentirao njihov tijek na osnovi informacija i izvora dobivenih iz prve

ruke, poput austrougarskog ministarstva rata, Glavnog stožera i razgovora s drugim istaknutim, visoko rangiranim austrougarskim časnicima i vojnim zapovjednicima.

Osim navedenoga, ova se disertacija o Maksimilijanu Čičeriću razlikuje od Ederove po metodologiji znanstvenog istraživanja, cilju koji se želi postići i zaključcima iz razloga što su korišteni različiti izvori. Cilj Ederove disertacije je bio prikazati po čemu je Čičerić zauzimao važno i posebno mjesto među istaknutim i visokorangiranim časnicima austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. Pritom, Eder ne ulazi u Čičerićeva zapažanja na strateškoj, operativnoj i taktičkoj razini brojnih i važnih ratnih operacija koje je tijekom Prvog svjetskog rata austrougarska vojska vodila. Također, Eder niti ne ulazi u Čičerićevo djelovanje tijekom ključnih trenutaka velikih bitaka Prvog svjetskog rata, poput primjerice Brusilovljeve ofenzive na Istočnome bojištu 1916. godine radi čega je upravo Čičerić bio jedan od istaknutih austrougarskih vojnih zapovjednika Prvog svjetskog rata. Upravo je najveća važnost Čičerićevih dnevnika iz Prvog svjetskog rata i arhivskoga gradiva iz Čičerićeve ostavštine, prikaz ratnih operacija na strateškoj, operativnoj i taktičkoj razini s Čičerićevim komentarima koji laiku, koji nije školovani vojnik, objašnjavaju tijek pojedinih vojnih operacija ističući uzročno-posljedičnu vezu njihovoga ishoda. Na ovaj način, Čičerićev prikaz rata predstavlja bitnu kvalitativnu razliku od dosadašnjih radova o Prvom svjetskom ratu.

Stoga je cilj ove disertacije puno širi od cilja Ederove disertacije. Cilj ove disertacije je prikazati kako je Čičerić kao visoko rangirani časnik austrougarske vojske hrvatskog porijekla u Prvom svjetskom ratu imao važnu ulogu premda nije bio istaknut u prvi plan, pritom odigravši zapaženu ulogu u velikim ratnim događajima koji su utjecali na tijek svjetske i hrvatske povijesti. Također, cilj je bio prikazati Čičerićev doprinos razvoju vojničkog umijeća i istaknuti njegovo mjesto u hrvatskoj vojnoj povijesti.

Nakon Ederove disertacije o Čičeriću, drugi važan izvor predstavlja doktorski rad Dinka Čuture *Stjepan Sarkotić*.[22] Čutura je svoj doktorski rad proširio i objavio kao knjigu *Stjepan Sarkotić*.[23] Čuturini radovi su važni iz razloga što su generali Sarkotić i Čičerić bili prijatelji i međusobno korespondirali čime preko Sarkotića dolazimo do važnih podataka o Čičeriću. Pored navedenoga, na početku Prvog svjetskog rata su obojica obavljali dužnost u 5. armiji na Balkanskom bojištu pa je usporedba njihovih pogleda na

[22] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić. Časnik, strateg i političar*, Zagreb: Filozofski fakultet, 2012.
[23] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić. Posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine*, Zagreb: AGM, 2019.

vojne operacije austrougarske vojske na Balkanskom bojištu 1914. godine važna za cjeloviti prikaz ratnih zbivanja. Također, pregledom njihove korespondencije je ustanovljeno kako su obojica imala iste poglede na vojna i politička pitanja tijekom rata što je važno za analizu vojnih operacija i ratnih zbivanja.

Sličnosti kod Čičerića i Sarkotića su postojale prije Prvog svjetskog rata. Obojica su bili glavnostožerni časnici austrougarske vojske koji su završili Vojnu Akademiju u Bečkom Novom Mjestu i elitnu Ratnu školu u Beču[24], naučili ruski jezik, koristili ga i poznavali unutarnje prilike u ruskoj carskoj vojsci jer su obojica proveli godinu dana na studijskom boravku u Kazanju u carskoj Rusiji. Sarkotić, godinu dana prije Čičerića od 1891. do 1892., a Čičerić od 1892. do 1893. godine. Nakon toga su obojica bili zapovjednici austrougarskih postrojbi i prije Prvog svjetskog rata pisali vojne studije u kojima su se bavili pitanjima vojne taktike[25] i strategije[26].

Kao što je ranije navedeno, obojici je u drugoj polovici 1916. godine ponuđen najviši vojni položaj u austrougarskoj vojsci, položaj načelnika Glavnog stožera. Osim navedenoga, u arhivskom gradivu osobne ostavštine Stjepana Sarkotića koja se čuva u

---

[24] Ratna škola u Beču (njem. *Kriegsschule*) je osnovana 1852. godine s ciljem pripreme časnika svih rodova vojske za najviše vojne dužnosti, poput službe u Glavnom stožeru prvo austrijske, a od 1867. godine austrougarske vojske. Tako je Ratna škola bila najviša vojno-obrazovna ustanova oružanih snaga prvo Austrije a zatim od 1867. godine Austro-Ugarske Monarhije, po rangu iznad ostalih vojno-obrazovnih institucija: Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu, Vojne akademije u Budimpešti (Ludovicum), Tehničke vojne akademije i Pomorske akademije. Kandidati za prijem su morali biti mlađi od 26 godina i proći dvije godine vojne službe u postrojbama. Školovanje je trajalo najprije dvije, a od 1906. godine tri godine. Po završetku Ratne škole, časnici su dobivali čin natporučnika i bili dodjeljivani Glavnom stožeru austrougarske vojske; *Die K.und K. Kriegschule 1852-1902*, Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1903., 3-6.

[25] Taktika je način vođenja bitke odnosno umijeće vođenja postrojbi tijekom bitke, sustav pravila po kojima postrojbe izvode ratne operacije na bojišnici. Čine ju teorija i praksa pripremanja, osiguravanja i izvođenja vojnih operacija u svim uvjetima, na kopnu, moru i u zraku. Kao znanstvena disciplina vojničkog umijeća, taktika se bavi proučavanjem zakonitosti i značajki borbe u različitim uvjetima i analizira načela borbe, djelovanje borbenih postrojbi itd. Istovremeno predstavlja znanstvenu disciplinu i vještinu jer je za pravilan odabir borbene taktike nužna brza i stvarna procjena situacije na bojišnici, izračun mogućnosti djelovanja, donošenje odluke o djelovanju, zadavanje zadataka borbenim sastavnicama u stvarnim mogućnostima, organiziranje zajedničkog djelovanja različitih borbenih sastavnica uz optimalnu upotrebu ratnog materijala za postizanje zadanih ciljeva; *Vojna enciklopedija, sv. 9*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1975., 612.

[26] Pojam strategija dolazi od starogrčke riječi strateg što znači vojskovođa, osoba koja zapovijeda vojskom u ratu. U izvornom smislu je strategija znanstvena disciplina koja obuhvaća sustav znanja i vještina o vođenju rata ili većih vojnih operacija u slučaju stvarne ili potencijalne uporabe oružane sile. U ovome smislu strategija se bavi proučavanjem rata, vojne doktrine, naoružanja, logistike, proučavanjem suparnika itd.). Vojna strategija se pritom razlikuje od opće strategije država koja se naziva nacionalnom, globalnom ili velikom strategijom koja se definira kao određivanje i realizacija težišnih ciljeva na važnim državnim područjima, poput gospodarskih, diplomatskih, tehnološkim, vojnim i kulturnim). U ovome smislu se vojna strategija smatra dijelom državne strategije kao primjene oružane sile radi postizanja zadanih državnih ciljeva, koji ne moraju bi isključivo vojni, već i politički ili ekonomski; *Hrvatska enciklopedija, sv. 10*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008., 279.

Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, pohranjene u fondu HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan, ostala je sačuvana korespondencija između generala Sarkotića i generala Čičerića. Radi se o tri pisma koje su Sarkotić i Čičerić razmijenili tijekom Prvog svjetskog rata u kojima dvojica visokih časnika austrougarske vojske kao profesionalni vojnici i prijatelji raspravljaju o pojedinim vojnim pitanjima i komentiraju tijek rata.

Razlike među njima su bile u tome što se Čičerić prije rata u svojim vojnim studijama nije bavio sigurnosnim i vojnim pitanjima na Talijanskom bojištu poput Sarkotića koji je promišljao o vojnim operacijama austrougarske vojske protiv talijanske vojske u sjevernoj Italiji. Nadalje, u tome što Čičerić nije tijekom rata obavljao političku dužnost poput Sarkotića koji je bio zemaljski poglavar i vojni guverner Bosne i Hercegovine. Naposlijetku u političkom i javnom djelovanju nakon Prvog svjetskog rata. Sarkotić je bio aktivan u hrvatskoj emigraciji u Beču politički djelujući protiv Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje: Kraljevina SHS) s ciljem ostvarenja samostalne Hrvatske dok se Čičerić nije eksponirao niti politički istupao, već privatno pisao vojne i političke studije, s ponekim komentarom svakodnevice, u tišini svojeg doma.

Magistarski rad austrijskog povjesničara Stefana Kurza *Die Wahrnehmung des russischen Offizierskorps durch k.u.k. Offiziere in den Jahren 1904-1906*[27] treći je važan izvor za proučavanje Čičerićevog djelovanja prije Prvog svjetskog rata. Kurz je u navedenome radu istaknuo Čičerićeve opservacije o taktičkim posebnostima austrougarske vojske u predratnim godinama, njegova razmišljanja i prijedloge u pogledu poboljšanja taktike i uvođenja taktičkih inovacija u obuci navodeći Čičerićevu knjigu *Die Schlacht.*[28]

Spomenuta Čičerićeva knjiga predstavlja važno vojno djelo za proučavanje vojničkog umijeća i tehnologije ratovanja prije Prvog svjetskog rata. Radi toga se detaljno izlažu specifičnosti ove Čičerićeve knjige, njena recepcija i značenja za razvoj vojničkog umijeća i vještine ratovanja u drugom poglavlju ove disertacije koje se bavi Čičerićevim vojnim studijama prije Prvog svjetskog rata.

U naslovu jednog poglavlja Kurzovog magistarskog rada *Biographische Skizzen der Attachés*, Kurz je iznio biografske podatke o Maksimilijanu Čičeriću s osobitim

[27] Stefan Kurz, *Die Wahrnehmung des russischen Offizierskorps durch k.u.k. Offiziere in den Jahren 1904-1906*, Beč: Sveučilište u Beču, 2009.
[28] Maximilian Csicserics, *Die Schlacht. Studie auf Grund des Krieges in Ostasien 1904/05*, Beč: Hans Seidel&Sohn, 1908.

osvrtom na njegovo sudjelovanje u Rusko–japanskom ratu 1904.-05. kao vojnog promatrača i vojnog atašea austrougarske vojske u Glavnom stožeru ruskog generala Alekseja Nikolajeviča Kuropatkina.[29] O ovome je ruskom generalu Čičerić napisao poseban izvještaj u kojem analizira njegov način vođenja vojnih operacija ruske carske vojske u Rusko-japanskom ratu. Time je Čičerić ostavio još jedan važan povijesni izvor za proučavanje razvoja vojničkog umijeća, vještine ratovanja i vojne povijesti prve polovice 20. st.

U drugoj kategoriji znanstvenih i stručnih radova, objavljeno je u hrvatskoj historiografiji nekoliko radova koji se tiču uloge Maksimilijana Čičerića u Prvom svjetskom ratu. Prvi je rad Filipa Katanića objavljen u zborniku radova sa znanstvenog skupa *Konac Velikoga rata* održanog u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu 29. i 30. studenog 2018. godine povodom obilježavanja stogodišnjice završetka Prvog svjetskog rata „Vojska bez države".[30] Ovaj rad obrađuje Čičerićevo sudjelovanje u događajima na kraju Prvog svjetskog rata u Ljubljani u kojima je Čičerić odigrao presudnu ulogu.

Kako iz naslova proizlazi, rad prikazuje Čičerićevo djelovanje na kraju Prvog svjetskog rata kada je Čičerić odigrao posredničku ulogu između vlasti države koja se raspala, Austro-Ugarske Monarhije, ali koja nije prestala postojati i vršiti vlast nad svojim teritorijem, i nove vlasti države koja je tek nastala, novoproglašene Države Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: Država SHS), ali koja nije počela vršiti vlast nad proglašenim teritorijem. Navedeni rad je osnova za 12. poglavlje ove disertacije u kojem se izlaže završetak Prvog svjetskog rata za Austro-Ugarsku Monarhiju i Čičerićeva uloga i

---

[29] Aleksej Nikolajevič Kuropatkin (Holmijski kotar u Pskovskoj guberniji, 29. ožujak 1848. – Šešurino, 16. siječanj 1925.), general ruske carske vojske i vrhovni zapovjednik svih ruskih oružanih snaga na Dalekome istoku u Rusko-japanskom ratu 1904.-1905. godine. Pavlovsko vojno učilište završio 1866. godine, a 1874. godine Vojnu akademiju Glavnog stožera. Godine 1901. stekao čin generala. Na početku Rusko-japanskog rata imenovan zapovjednikom 1. mandžurijske armije, a 13. listopada 19014. zapovjednikom ruskih kopnenih snaga na Dalekom istoku. Zbog teškog poraza ruske carske vojske od japanske carske vojske u Bitki kod Mukdena (20. veljače do 10. ožujka 1905.), smijenjen s položaja u ožujku 1905. godine. U Prvom svjetskom ratu, prvo je od 1. siječnja do 27. veljače 1916. godine zapovijedao 5. ruskom armijom na ruskom Sjevernom frontu Istočnoga bojišta a potom od 27. veljače do 5. kolovoza ruskim Sjevernim frontom. Zbog neuspješnog napada ruskih armija njegovoga bojišta na njemačke položaje i pasivnosti tijekom Brusilovljeve ljetne ofenzive 1916. godine na Istočnome bojištu, smijenjen je sa položaja i imenovan guvernerom Turkestana. Ovaj je položaj je držao do Oktobarske revolucije kada je smijenjen. Nakon revolucije je radio kao učitelj u školi i tehnički savjetnik boljševičke Crvene armije; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004., 363.

[30] Filip Katanić, „Vojska bez države. Pregovori u Ljubljani između generala austrougarske vojske Maksimilijana Čičerića i predstavnika Države Slovenaca, Hrvata i Srba o statusu vojnika i časnika austrougarske vojske u studenome 1918. godine", 57-74; *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2020.

doprinos mirnom okončanju oružanog sukoba u okolnostima ratnog kaosa prijelaznoga razdoblja u kojem je na velikim dijelovima teritorija povijesnih hrvatskih zemalja vladalo bezvlašće.

Drugi važan izvor je zajednički rad Vijolete Herman Kaurić, prve hrvatske povjesničarke koja se specijalizirano počela baviti Prvim svjetskim ratom i vojnog povjesničara i umirovljenog pukovnika Hrvatske vojske Nikole Tominca „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“.[31]

Potom su važni samostalni radovi Nikole Tominca „Ličani u Velikom ratu“, „Hrvati u Brusilovljevoj ofenzivi u ljeto 1916. godine (I. dio)”, „Hrvati u Brusilovljevoj ofenzivi u ljeto 1916. godine (II. dio)”, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, „Ličke pješačke postrojbe austrougarske vojske tijekom 1918. godine“, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“ i „Hrvatske postrojbe u Desetoj Sočanskoj bitci 1917. godine“.[32]

U ovim radovima Tominac na znanstvenoj osnovi prikazuje vojne operacije austrougarske vojske u kojima su sudjelovali hrvatski vojnici i časnici te pojedine vojne postrojbe s područja Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na osnovi izvornog arhivskog gradiva i drugih važnih izvora. Djelomično se radovi tiču Čičerića kada Tominac navodi dijelove Čičerićevog dnevnika iz Prvog svjetskog rata citirajući digitalizirano izdanje nosača diska Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu. Tominac nije pritom stavljao Čičerića u prvi plan niti oko njega i njegovog djelovanja gradio temu

[31] Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, *Fontes* (2015), sv. 21, br. 1, 17-49.

[32] Nikola Tominac, „Ličani u Velikom ratu“. Jedanaesta sočanska bitka, 17. kolovoza – 12. rujna 1917.“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* (2012), sv. 39, br. 1, 213-250, „Hrvati u Brusilovljevoj ofenzivi u ljeto 1916. godine (I. dio): Proboj kraj grada Lucka u Volinju“, *Časopis za suvremenu povijest* (2017), sv. 49, br. 2, 261-295, „Hrvati u Brusilovljevoj ofenzivi u ljeto 1916. godine (II. dio): Proboj kraj sela Okne u Bukovini”, *Časopis za suvremenu povijest*, (2017), sv. 49, br. 3, 419-452, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, *1914. godina u trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, ur. Vijoleta Herman Kaurić, Zagreb: Matica hrvatska, 2018., 139-185, „Ličke pješačke postrojbe austrougarske vojske tijekom 1918. godine“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* (2018), sv. 45, br. 1, 429-448 „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“, *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2020., 11-42, i „Hrvatske postrojbe u Desetoj Sočanskoj bitci 1917. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* (2024), sv. 56, br. 3, 525-562.

svojih radova već je njegov cilj bio prikazati sudjelovanje Hrvata u velikim bitkama Prvog svjetskog rata i naglasiti njihovu ulogu u tome.

Kratak životopis Maksimilijana Čičerića napisao je mađarski povjesničar Tibor Balla u radu „Hrvatski generali najvišega ranga u austro-ugarskim oružanim snagama u prvim dvjema godinama Velikoga rata“.[33] Ovaj rad je koristan za dobivanje osnovnih informacija o Čičeriću no nedovoljan za pravu znanstvenu analizu jer su samo taksativno navedeni biografski podatci o Maksimilijanu Čičeriću bez navođenja povijesnog konteksta, isticanja njegove uloge u pojedinim važnim vojnim operacijama i događajima Prvog svjetskog rata.

Rad Marijana Grakalića starijeg „Generalovi tajni zapisi“[34] dobar je dopunski izvor za cjelokupnu sliku o Čičeriću. U ovome radu je Grakalić objavio dio dnevnika generala Čičerića koji je on pisao na kraju Drugog svjetskog rata u Zagrebu, unosima u dnevnik od 15. travnja do 30. listopada 1945. godine. Rad se sastoji od kratkog uvoda (str. 39), dijela navedenog dnevnika naslova *Dnevnik. Zagreb, 1945.* (str. 39-42) i kratke biografije Maksimilijana Čičerića (str. 41). Dio koji se odnosi na Čičerićev dnevnik s kraja Drugog svjetskog rata je korišten u ovoj disertaciji kao koristan povijesni izvor u dijelu koji obrađuje posljednje godine života Maksimilijana Čičerića.

Međutim, ovaj rad treba tretirati s dozom opreza. Prvo stoga što rad nije znanstvenog karaktera. Autor ne navodi izvor gdje je pronašao Čičerićev dnevnik s kraja Drugog svjetskog rata. Ovaj povijesni izvor nije pronađen u Čičerićevoj ostavštini fonda HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu niti u drugim izvorima koji su se koristili za izradu ove disertacije. Tako u radu nije istaknuto nalazi li se navedeni izvadak iz Čičerićevog dnevnika u posjedu autora, nekoj privatnoj zbirci, u nekoj instituciji (arhivu, institutu ili knjižnici), predstavlja li ovaj izvadak integralni tekst dnevnika ili samo dio teksta dnevnika iz 1945. godine, postoje li i drugi dijelovi dnevnika koji pokrivaju pojedino razdoblje Drugog svjetskog rata ili je ovo jedini sačuvani dio?

Uz navedeno, tekst ima nekoliko faktografskih pogrešaka. Redom, Grakalić stariji navodi kako se Čičerić 30. rujna 1942. godine doselio u Zagreb no Čičerić je to učinio

[33] Tibor Balla, „Hrvatski generali najvišega ranga u austro-ugarskim oružanim snagama u prvim dvjema godinama Velikoga rata“, *1914. godina u trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, ur. Vijoleta Herman Kaurić, Zagreb: Matica hrvatska, 2018., 233-251.

[34] Marijan Grakalić stariji, „Generalovi tajni zapisi. Dnevnik generala Čičerića – kraj rata“, *Azur* (1990), broj 4/5, 39-42.

ranije, u prosincu 1941. godine što se izlaže u prvom poglavlju ove disertacije. Zatim se kao godina njegove smrti navodi 1949. dok je Čičerić umro godinu ranije, 1948. godine. Isto tako, autor komentira kako je tekst pisan goticom na njemačkom jeziku tintom, olovkom ili čak olovkom u boji. Time je vidljivo da Grakalić poznaje Čičerićev način rada i pisanja. Čičerić je dao tiskati vlastiti tekst, a potom ga komentirao poput srednjovjekovnih glosatora na način da običnom olovkom ili olovkom u boji, povrh, sa strane ili u samome tekstu, piše komentare, ispravke i nadopune tiskanoga teksta. Navedenu Čičerićevu metodologiju rada je potrebno godinama proučavati kako bi se apsolvirao rukopis iz njegove ostavštine, što je u ovoj disertaciji učinjeno.

Unatoč navedenim nedostatcima, ovaj rad je važan zato što ukazuje na činjenicu postojanja Čičerićevog dnevnika s kraja Drugog svjetskog rata. Sam tekst dnevnika sadrži mnoge zanimljive podatke o prilikama u Zagrebu i Hrvatskoj u navedenome razdoblju čime je Grakalić stariji dao važan doprinos proučavanju osobe Maksimilijana Čičerića i razdoblja u kojem je on djelovao. U kontekstu ove disertacije, zanimljivo je kako je Čičerić u svojim posljednjim godinama života vodio dnevnik u kojem su ostala zapisana zapažanja s kraja Drugog svjetskog rata i neposrednog poraća.

Treću kategoriju čine knjige u kojima se spominje Maksimilijan Čičerić. Ove knjige se mogu podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine knjige koje su napisali njegovi suvremenici koji su osobno sudjelovali u Prvom svjetskom ratu i koji su ga poznavali. To su bili Čičerićevi kolege. Radi se o ovim naslovima, kronološkim redom kako su objavljeni. Knjiga Ottokara Czernina[35] *In the World War*[36], Franza Xavera

[35] Ottokar Theobald Otto Maria grof Czernin (Dimokur, Češka 26. rujna 1872. – Beč 4. travnja 1932.), austrougarski političar i diplomat. Od 1916. do 1918. godine ministar vanjskih poslova Austro-Ugarske Monarhije. Kao šef austrougarske delegacije sudjelovao na mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku između Centralnih sila i predstavnika boljševičke Rusije od 15. prosinca 1917. do 8. ožujka 1918. godine. Čičerić je bio predstavnik austrougarske vojske na ovoj konferenciji, po važnosti drugi dužnosnik austrougarske mirovne delegacije iza Czernina; *Hrvatska enciklopedija, sv. 2*, 641.

[36] Ottokar Czernin, *In the World War,* London; New York; Toronto; Melbourne: Cassell and Company, 1919.

Conrada von Hötzendorfa[37] *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 1-5*[38], Huga Kerchnawa[39] *Der Zusammenbruch der Österreich-Ungarns Wermacht im Herbst 1918*[40],

[37] Franz Xaver Conrad von Hötzendorf (Penzing kraj Beča, danas okrug u Beču, 11. studenog 1852. – Bad Mergentheim, 25. kolovoza 1925.), austrougarski feldmaršal, načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske od 1906. do 1911. godine te od kraja 1912. godine do početka 1917. godine. Rođen je u vojničkoj obitelji. Nakon završetka Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu i Ratne škole u Beču 1876. godine, priključen Glavnom stožeru austrougarske vojske s činom natporučnika. Pored stožerne službe, aktivan časnik i zapovjednik austrougarskih postrojbi. Prvo kao natporučnik, a potom kapetan 4. pješake divizije sudjelovao u austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. i 1879. godine. Nakon toga, sudjelovao u austrougarskoj okupaciji Sandžaka, strateški važnog područja koje je također Berlinskim kongresom pripalo Austro-Ugarskoj Monarhiji, ali koje kasnije nije pripojeno Monarhiji poput Bosne i Hercegovine, kao kapetan i načelnik stožera pješačke brigade. Razdoblje od 1883. do 1906. godine je proveo kao zapovjednik austrougarskih postrojbi u Galiciji i Južnome Tirolu (sjeverna Italija). Uz praktično iskustvo, Conrad je bio vojni teoretičar i pisac pa je predavao vojnu povijest i taktiku na Ratnoj školi u Beču od 1888. do 1892. godine te napisao nekoliko vojnih studija od kojih je najznačajnija studija o taktici *Zum Studium der Taktik, sv. 1-2* (Beč: L.W. Seidel&Sohn, 1891.). Ova je knjiga služila kao osnova za obuku austrougarske vojske od 1891. do 1914. godine. Osim navedenoga, Conrad je glavni autor predratnih taktičkih priručnika za pješaštvo austrougarske vojske na osnovi kojih je austrougarska vojska krenula u Prvi svjetski rat 1914. godine *Gefechtsausbildung der Infanterie*. Prvo izdanje ovog priručnika je izašlo u Beču 1901. godine a posljednje 1917. godine. Ukupno je izašlo pet izdanja ove knjige, iz 1901., 1903., 1907., 1911. i 1917. godine. Prije Prvog svjetskog rata je predlagao preventivni rat protiv Italije, smatrajući je prijetnjom Austro-Ugarskoj. Smatran je čovjekom povjerenja prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i istomišljenikom njemačkoga cara Vilima II. da se ratom mora riješiti pitanje svjetskog poretka. Radi toga se smatra jednim od najodgovornijih ljudi za početak Prvog svjetskog rata. U Prvom svjetskom ratu od 1. kolovoza 1914. do 27. veljače 1917. načelnik Glavnog stožera i vrhovni zapovjednik austrougarske vojske. Od 5. ožujka do 4. studenoga 1918. zapovjednik Armijske grupe Conrad na Talijanskom bojištu. Nakon Prvog svjetskog rata umirovljen iz aktivne vojne službe. Umro je u svome domu u Bad Mergentheimu 25. kolovoza 1925. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 2*, 579. O feldmaršalu Franzu Conradu von Hötzendorfu su dosada objavljene četiri biografije koje predstavljaju važan izvor za proučavanje djelovanja Conrada von Hötzendorfa i prvog svjetskog rata. Kronološkim redom objave: Oskar Regele, *Feldmarschall Conrad. Auftrag und Erfüllung 1906-1918*, Beč: Herold Verlag, 1955., Jan G. Beaver, *Collision Course. Franz Conrad von Hötzendorf, Serbia and the Politics of Preventive War*, autorova naklada, 2000., Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf. Architect of the Apocalypse*, Boston; Leiden; Köln: Brill Academic, 2000. i Wolframa Dornika, *Des Kaisers Falke. Wirken und Nach-Wirken von Franz Conrad von Hötzendorf*, Innsbruck; Beč; Bolzano, Studien verlag, 2013. Pored navedenih biografija, u vezi Conrada je važna i knjiga Dietera Hackla, *Der Offensivgeist des Conrad von Hötzendorf. Im kontext zur militärischen leistungsfähigkeit der K. und K. Armee im Ersten Weltkrieg*, VDM verlag dr. Müller, 2010.

[38] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 1-5*, Beč; Berlin; Leipzig; München: Rikola verlag, 1921.-1925.

[39] Hugo Kerchnawe (Klosterneuburg, 1872 - Beč, 1949.), austrougarski general-bojnik i vojni povjesničar, autor brojnih članaka i knjiga iz vojne povijesti. Od 1911. do 1914. godine predavač vojne povijesti na Ratnoj školi u Beču. Tijekom Prvog svjetskog rata prvo je služio u topničkim postrojbama na Istočnom bojištu da bi od 1916. godine služio u okupacijskoj vladi za Srbiju. Na ovome je položaju dočekao kraj Prvog svjetskog rata. Od 1920. do 1925. godine s činom general-bojnika je služio kao pročelnik odjela za vojnu likvidaciju u Beču, a od 1921. do 1938. godine predsjedao Austrijskim društvom za vojne znanosti u Beču; *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950*, *sv. 3*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994., 297-298.

[40] Hugo Kerchnawe, *Der Zusammenbruch der Österreich-Ungarns Wermacht im Herbst 1918*, München: J.S. Lehman verlag, 1921.

Arthura Arza von Straußenbura[41] *Zur Geschichte des Grossen Kriegeg 1914-1918*[42], Alfreda Kraussa[43] *Die Ursachen unserer Niederlage*[44], Slavka Pavičića[45] *Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat*, *Prvi svjetski rat 1914. – 1918.* i *Jugozapadno (Talijansko ratište) u Prvom svjetskom ratu*.

U ovoj kategoriji posebno treba naglasiti knjige *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1-7*[46] pod direkcijom Edmunda Glaise von Horstenaua.[47] Radi se o sedam

---

[41] Arthur Arz von Straußenburg (Hermannstadt (Sibiu), Rumunjska, 16. lipnja 1857. – Budimpešta 1. srpnja 1937.), austrougarski general-pukovnik i načelnik austrougarskog Glavnog stožera 1917. i 1918. godine. Na početku rata, zapovjednik VI. korpusa u sastavu 4. armije na Istočnom bojištu. Tijekom 1915. godine zapovjednik VI. austrougarskog korpusa u sastavu 11. njemačke armije na Istočnome bojištu. Od prosinca 1915. do srpnja 1916. zapovjednik VI. korpusa u sastavu 7. Armije. Od srpnja do kraja kolovoza 1916. zapovjednik VI. korpusa u sastavu njemačke Južne Armije. Rumunjskom objavom rata Austro-Ugarskoj 27. kolovoza 1916., imenovan zapovjednikom 1. armije na Rumunjskom frontu Istočnoga bojišta do 1. ožujka 1917. kada preuzima dužnost načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske. Ovu dužnost je obavljao do 3. studenog 1918. godine. Napisao je dvije knjige o Prvom svjetskom ratu, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918. Aufzeichnungen von generaloberst Arz*, Beč: Rikola verlag, 1924. i *Kampf und Sturz der Kaiserreiche*, Beč: Günther verlag, 1935; *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, sv. 1*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994., 31.

[42] Arthur Arz von Straußenbur, *Zur Geschichte des Grossen Krieges 1914-1918. Aufzeichnungen von generaloberst Arz*, Beč; Berlin; Leipzig; München: Rikola verlag, 1924.

[43] Alfred Krauss (Zadar, 25. travnja 1862. – Bad Goisern, 29. rujna 1938.), austrougarski general u Prvom svjetskom ratu. Od početka rata do listopada 1914. zapovijeda 29. pješačkom divizijom IX. Korpusa 2. Armije na Balkanskom bojištu, a od listopada do kraja prosinca 1914. Kombiniranim korpusom Krauss na Balkanskom bojištu. Od prosinca 1914. do svibnja 1915. načelnik stožera Balkanskih oružanih snaga, od svibnja 1915. do travnja 1916. načelnik stožera 5. armije a potom od travnja 1916. do srpnja 1917. Načelnik stožera Armijske grupe nadvojvode Eugena na Talijanskom bojištu. U srpnju 1917. godine imenovan zapovjednikom Grupe Krauss u sastavu 7. armije na Istočnom bojištu. Od svibnja 1918. do kraja rata zapovjednik austrougarske Istočne armije u Ukrajini. Napisao je knjigu sjećanja *Die Ursachen unserer Niederlage*. *Erinnerungen und Urteile aus dem Weltkrieg*, München, J.F.Lehmanns verlag: 1921.; *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, sv. 4*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994, 221-222.

[44] Alfred Krauss, *Die Ursachen unserer Niederlage*. *Erinnerinerungen und Urteile aus dem Weltkrieg*, München: J.F. Lehmanns verlag, 1921.

[45] Slavko Pavičić (Vinkovci, 5. rujna 1885. – Klagenfurt, 1945.) je bio hrvatski pravnik, povjesničar i austrougarski časnik u Prvom svjetskom ratu. Završio je austrougarsku topničku školu i studij prava u Zagrebu. U Prvom svjetskom ratu je služio kao topnički časnik austrougarsku vojsku, umirovljen je 1. siječnja 1920. godine. Od 1922. do 1936. godine radio kao odvjetnik u Zagrebu, a od 1936. do 1941. godine kao vojno-politički komentator lista *Hrvatski dnevnik*. Doktorirao je pravo u Zagrebu 1941. godine. Tijekom Drugog svjetskog rata je pisao za list *Hrvatski narod*. Posebno se bavio proučavanjem hrvatske vojne povijesti te je napisao nekoliko knjiga od kojih su najznačajnije *Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 1943., *Drugi svjetski rat, I. knjiga*, Zagreb, 1943., *Prvi svjetski rat 1914.-1918.*, Zagreb, 1944. i *Jugozapadno (Talijansko ratište) u Prvom svjetskom ratu, sv. 1*, Zagreb, 1944.; *Hrvatska enciklopedija, sv. 8*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006., 336.

[46] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1-7*, prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna, Beč: naklada vojnih znanosti, 1930.-1937.

[47] Edmund Glaise von Horstenau (Braunau am Inn, 27. veljače 1882. – logor Langwasser kod Nürnberga, 12. srpanj 1946.), austrougarski podmaršal, vojni povjesničar, austrijski političar u međuratnom razdoblju, opunomoćeni general njemačke vojske u NDH tijekom Drugog svjetskog rata. Rođen je u časničkoj obitelji u Braunnau am Inn u Austriji. Završio austrougarsku Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu 1903. godine. Od 1910. godine u austrougarskom Glavnom stožeru. Od 1915. godine radi u Ratnom uredu za tisak (njem. *Kriegspressquartierbureau*) austrougarskog Glavnog stožera na sastavljanju vojnih izvještaja. Od prosinca 1917. do ožujka 1918. godine Čičerićev pomoćnik na mirovnoj konferenciji u Brest-Litovsku.

knjiga s dopunskim izdanjem priloga za svaki svezak (karte i skice) i osmim dopunskim sveskom s kronologijom najvažnijih događaja. Ovo je izdanje kapitalno djelo, bez kojega rekonstrukcija ratnih operacija austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu, na svim bojištima na kojima je Austro-Ugarska Monarhija ratovala, ne bi bila moguća. Knjige su napisane na osnovi brojnih arhivskih i drugih izvora, poput neobjavljenih sjećanja pojedinih istaknutih austrougarskih zapovjednika u ratu te relevantne literature na ruskom, francuskom, njemačkom, talijanskom i srpskom jeziku. U svih sedam nastavaka su navedeni detaljni sastavi austrougarskih vojski, zapovjednici austrougarskih vojski, korpusa i divizija na svim bojištima tijekom rata, ratni planovi te izložen tijek vojnih operacija. Zbog toga je, svih sedam svezaka zajedno sa dopunskim osmim sveskom, korišteno u izradi ove disertacije kao vjerodostojan predložak za rekonstrukciju ratnih operacija austrougarske vojske. Sukladno navedenome, u ovome djelu se nalaze važni izvori o Čičerićevom sudjelovanju u Prvom svjetskom ratu.

U drugoj kategoriji je važno izdvojiti knjige Richarda Bassetta, *For God and Kaiser*[48], Wolfdietera Bihla *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk*[49], Prita Buttara *Germany Ascendant* i *The Splintered Empires*[50], Filipa Katanića

Nakon završetka Prvog svjetskog rata, do 1921. godine studira povijest i filozofiju na Sveučilištu u Beču i radi kao vojni povjesničar u Ratnom arhivu u Beču (*Kriegsarchiv Wien*). Njegova knjiga *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire* (London; Toronto, L.M.Dent&Sons: 1930.) predstavlja važan povijesni izvor za proučavanje Austro-Ugarske u Prvom svjetskom ratu. Od 1925. do 1938. godine direktor Ratnog arhiva u Beču, a od 1940. doktor povijesti. Pod njegovim nadzorom od 1930. do 1938. godine u Beču izlazi osam svezaka službene austrijske povijesti Prvog svjetskog rata *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, kapitalnog djela koje predstavlja temeljni izvor za proučavanje austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. U ovome razdoblju ulazi u austrijsku politiku kao član nacionalsocijalističke stranke. Prvo 1934. godine kao član Državnog vijeća, zatim od 1936. godine kao ministar u vladi, a od 1938. godine kao vicekancelar Austrije u kabinetu austrijskog kancelara Arthura Seyss-Inquarta koji je pozvao njemačke trupe da uđu u Austriju i provedu pripojenje Austrije Njemačkoj (njem. *Anschluss*). Tijekom Drugog svjetskog rata se protivio politici Ante Pavelića i ustaškog režima u NDH, osuđivanjem ustaškog terora. Potkraj rata se povezao s anti-hitlerovskim krugovima u Njemačkoj. Na kraju rata su ga savezničke snage uhitile i internirale u logor Langwasser kod Nürnberga te optužile za ratne zločine. U ovome je logoru 12. srpnja 1946. godine počinio samoubojstvo. Njegova životna sjećanja je uredio austrijski povjesničar Peter Broucek i objavio u tri dijela pod naslovom *Ein General im Zwielicht*. *Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau, sv. 1-3* (Beč; Köln; Graz: Hermann Bohlaus, 1983.). Navedeno djelo predstavlja važan povijesni izvor za proučavanje austrijske povijesti prve polovice 20. st. i sadrži mnoge navode o generalu Čičeriću. Treći dio navedene trilogije je na hrvatskom jeziku izdano pod naslovom *Zapisi iz NDH* (Prijevod s njemačkog na hrvatski Mirko Gojmerac, Zagreb: Disput, 2013.); *Hrvatska enciklopedija, sv. 4*, 208-209.

[48] Richard Bassett, *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*, New Haven; London: Yale University Press, 2016.

[49] Wolfdieter Bihl, *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk*, Beč; Köln; Graz: Herman Böhlaus verlag, 1970.

[50] Prit Buttar, *Germany Ascendant. The Eastern Front 1915*, London: Osprey, 2015., *The Splintered Empires. The Eastern Front 1917-21*, London: Osprey, 2017.

Galicija 1914. i *Posljednji dani viteštva*[51], Jörna Leonharda, *Pandora's Box*[52], Nicka lloyda *The Western Front* i *The Eastern Front*[53], dvije knjige Bogdana Krizmana *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*[54] i *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*[55], Vladimira Petroviča Potemkiena *Historija diplomacije*[56], Milana Radenkovića *Cerska operacija 1914*[57], Oskara Regelea *Feldmarschall Conrad*[58], knjigu Manfrieda Rauchensteinera *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*[59], Johna R. Schindlera *Fall of the Double Eagle*[60], Martina Schmitza *„Als ob die Welt aus den fugen ginge"*[61], Lawrenca Sondhausa *Franz Conrad von Hötzendorf*[62] i dvije knjige Davida Stevensona *Armaments and the Coming of War*[63] i *1914. 1918. Povijest Prvog svjetskog rata*.[64]

1.2. Metodologija istraživanja i pristup

Primarne metode korištene u izradi ove disertacije su historijska metoda, metoda analize i sinteze, komparativna metoda i metoda teleološke interpretacije. Ove su metode

---

[51] Filip Katanić, *Galicija 1914. Pravi rat, Hrvati i sudbonosna bitka Austro-Ugarske*, Zagreb: Despot infinitus, 2020. i *Posljednji dani viteštva. Konjaničke bitke Prvog svjetskog rata i Hrvati. Knjiga prva*. *Početak rata 1914.*, Zagreb: Despot infinitus, 2022.

[52] Jörn Leonhard, *Pandora's Box. A History of the First World War*, Cambridge; London: Harvard University Press, 2020.

[53] Nick Lloyd, *The Western Front. A History of the First World War*, London: Viking, 2021. i *The Eastern Front. A History of the First World War*, London: Viking, 2024.

[54] Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb: Školska knjiga, 1977.

[55] Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*. *Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb: Globus, 1989.

[56] Vladimir Petrovič Potemkien, *Historija diplomacije, sv. 1-2*, prijevod s ruskog na hrvatski Josip Horvat, Zagreb: Matica hrvatska, 1951.

[57] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914*, Beograd: Vojno delo, 1953.

[58] Oskar Regele, *Feldmarschall Conrad*. *Auftrag und Erfüllung 1906-1918*, Beč; München: Herold verlag, 1955.

[59] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, prijevod s njemačkog Andy Jelčić, Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

[60] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle. The Battle for Galicia and the Demise of Austria-Hungary*, Nebraska: Potomac Books, 2015.

[61] Martin Schmitz, *"Als ob die Welt aus den fugen ginge". Kriegserfahrungen österreichisch-ungarischer Offiziere 1914-18*, Paderborn: Ferdinand Schönning, 2016.

[62] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf. Architect of the Apocalypse*, Boston; Leiden, Köln: Brill Academic, 2000.

[63] David Stevenson, *Armaments and the Coming of War. Europe 1904-1914*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

[64] David Stevenson, *1914. 1918. Povijest Prvog svjetskog rata*, prijevod s engleskog Vuk Perišić, Zagreb: Fraktura, 2014.

korištene prvenstveno iz razloga što se željelo prikazati *kako* su pojedine vojne operacije austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu tekle prema zapisima Maksimilijana Čičerića, koji su po njemu bili uzroci toga tijeka i posljedice njihovog ishoda te naposlijetku kakvu je točno ulogu u njima odigrao general Čičerić.

Komparativnom metodom se usporedilo Čičerićeve navode s navodima u drugim izvorima. Primjerice, usporedilo se Čičerićeve navode o Prvom austrougarskom pohodu na Srbiju u ljeto 1914. godine s onima generala Stjepana Sarkotića koje je objavio dr. Čutura u svojoj knjizi i onima iz knjige *Austrougarski posljednji rat*. U poglavlju ove disertacije koje se bavi posljednjom austrougarskom ofenzivom u Prvom svjetskom ratu na rijeci Piave u sjevernoj Italiji u lipnju i srpnju 1918. usporedilo se Čičerićeve navode prema izvještaju bitke koji je Čičerić sastavio za Glavni stožer austrougarske vojske *Gefechtsbericht uber die Pavieforcierung durch das XXIII. Korps in der Zeit vom 15.6.-5.7.1918.*[65] s navodima iz knjiga Edmunda Glaisea von Horstenaua, *The Collapse of Austria-Hungary*, Arthura Arza von Straußenburga *Zur Geschichte des Grossen Krieges,* Hellmuta Andicsa *Der Untergang der Donaumonarchie*[66], Richarda Bassetta *For God and Kaiser*, Manfrieda Rauchensteinera *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije* i *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7.*

Metoda teleološke interpretacije se koristila pri analizi Čičerićevih komentara i opisa tijeka pojedinih vojnih operacija kako bi se shvatio njihov cilj i smisao na strateškom, operativnom i taktičkom nivou. S tim u vezi, potrebno je istaknuti kako se u ovoj disertaciji provela kvantitativna analiza Čičerićevih navoda u njegovim izvorima o brojnosti postrojbi i vojski, materijalnim i ljudskim gubitcima u vojnim operacijama i materijalno-proizvodnim potencijalima država koji su utjecali na sposobnost vojski da vode rat.

Što se tiče pristupa u izradi disertacije, uz već naznačeni pravocrtni pristup kojim se nastoji popuniti historiografska praznina u radovima domaće historiografije koji se tiču visoko rangiranih hrvatskih časnika austrougarske vojske koji su u Prvom svjetskom ratu odigrali ključne uloge, naglasak je stavljena na analizu vojnih operacija austrougarske vojske tijekom Prvoga svjetskog rata u kojima je Čičerić sudjelovao, njegov komentar

[65] *Borbeni izvještaj XXIII. korpusa o prijelazu Piave u razdoblju od 15.6.-5.7.1918. godine* nalazi se u kutiji 3 osobnog fonda HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan u HDA u Zagrebu.

[66] Hellmut Andics, *Der Untergang der Donaumonarchie. Österreich-Ungarn von der Jahrundertwende bis zum November 1918*, Beč; München; Zürich: Fritz Molden verlag, 1974.

njihovoga tijeka, njegove poglede na njihov ishod i posljedice s posebnim isticanjem Čičerićeve uloge. Pristup se stoga zasniva na građenju prikaza pojedinih događaja s Čičerićem u središnjoj ulozi. Za tu svrhu je bio najpogodniji tematski pristup u općem kronološkom okviru s obzirom na kompleksnost problematike, poput veličine, opsega i trajanja vojnih operacije kao i brojnosti postrojbi koje su u njima sudjelovale.

1.3. Arhivski izvori u izradi disertacije

Primarni izvor za izradu ove disertacije je neobjavljeno arhivsko gradivo. Prvenstveno je to ostavština Maksimilijana Čičerića, odnosno njegov osobni fond pod signaturom HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Fond se sastoji od šest kutija arhivskog gradiva. U izradi ove disertacije korišteno je svih šest kutija. Arhivsko gradivo podijeljeno kutije ne predstavlja kronološke ili tematski odvojene posebne cjeline. Stoga je bilo potrebno kronološki i tematski razlučiti pojedine cjeline navedenog arhivskog gradiva, staviti ih u pravilan povijesni kontekst i logički objasniti smisao i značenje obimnog materijala koji je Čičerić ostavio iza sebe.

Primjerice, u kutiji 1 spomenutog fonda se nalaze Čičerićevi dnevnici iz Prvog svjetskog rata iz razdoblja Mirovne konferencije u Brest-Litovsku iz prijelaza 1917. na 1918. godinu i Čičerićev dnevnik iz 1904. godine sa zapisima iz Rusko-japanskog rata 1904.-1905. godine. Dakle, radi se o Čičerićevim zapisima i sačuvanim materijalima o dva potpuno odvojena događaja koja su se dogodila u rasponu od 13 odnosno 14 godina, kojima su poveznice Čičerić i carska Rusija u dva različita rata.

Nadalje, kutija 6 Čičerićevog fonda sadrži raznoliko arhivsko gradivo širokog vremenskog raspona i različite tematike. Tematski, sveukupni materijal navedene kutije se može podijeliti u 8 glavnih skupina:

1. Čičerićevi rukopisi vojne i političke tematike nastali u razdoblju od 1885. do 1943. godine;
2. Čičerićeva korespondencija s raznim osobama u prethodno navedenome razdoblju;

3. Ratni izvještaj iz Prvog svjetskog rata *Innere Lage Russlands* (*Unutarnje stanje Rusije*) od 17. prosinca 1917. godine koji je Čičerić napisao za austrougarski Glavni stožer;
4. Razni novinski članci iz Prvog svjetskog rata, međuraća i Drugog svjetskog rata;
5. Čičerićevi rukopisi nastali kao komentar na spomenute novinske članke;
6. Dio arhivskog gradiva koje se odnosi na posljednje carske manevre austrougarske vojske prije Prvog svjetskog rata u Taboru u Češkoj u rujnu 1913. godine;
7. Slike: Fotografija Čičerića iz 1918. godina dok je bio zapovjednik XXIII. korpusa na Talijanskom bojištu, fotografija Čičerićevog boravka u Mandžuriji iz 1904.-05. godine, fotografija s mirovne konferencije u Brest-Litovsku 1918. godine;
8. Brošura *Der Jahrgang 1896/98 der K.u.K. Kriegschule in Wien. Den ehemaligen Schulkameraden gewidmet von Oberst i. R. Gustav von Hubka* (*Klasa 1896.-98. Carske i kraljevske Ratne škole u Beču. Posvećeno bivšim školskim kolegama od umirovljenog pukovnika Gustava von Hubke*, Beč, 1947.).

Vezano uz 1. skupinu, potrebno je istaknuti kako Čičerićevi rukopisi nisu kronološki poredani prema trenutku nastanka od najstarijeg do najnovijeg. Nastali su u dugom vremenskom razdoblju od 1885. godine od kada nastaje prvi rukopis *Taktik und Reglement* (*Taktika i pravilnik*) do 1943. godine kada nastaje posljednji *Napoleon I. über Jomini*[67] (*Napoleon I. o Jominiju*). Tematski, Čičerić se u svojim rukopisima bavi vojnim, političkim i diplomatskim temama iz prve polovice 20. st. Iznimku od navedenog predstavljaju dva Čičerićeva rukopisa. Prvi je *Genealogische Classification der Sprachen*

[67] Antoine Henri Jomini (Payerne, Švicarska, 6. ožujka 1779. – Passy, 24. ožujka 1869.), barun, francuski general i vojni pisac. Vojnu službu započeo u švicarskoj vojsci da bi se 1804. godine priključio francuskoj vojsci cara Napoleona I. u stožer francuskog maršala Michela Neya. U Napoleonskim ratovima (1799.-1815.) je sve do 1813. godine sudjelovao na strani francuske vojske, a potom na strani ruske vojske. Od 1814. do 1826. godine pobočnik ruskog cara Aleksandra I. te od 1826. godine pobočnik ruskog cara Nikole I. Godine 1830. sudjeluje u osnivanju ruske vojne akademije na kojoj postaje predavač vojničkog umijeća i ratne vještine. U mirovini je napisao svoje najznačajnije vojno djelo *Précis de l'art de la guerre* (Sažetak vojne vještine) u kojem je iznio načela suvremenog ratovanja i definirao sustav vojne vještine. Uz Carla von Clausewitza se smatra začetnikom moderne vojne misli i jednim od najvažnijih vojnih pisaca; *Hrvatska enciklopedija, sv. 5,* Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2003., 369.

(*Genealoška klasifikacija jezika*) iz 1923. godine, a drugi *Ein Lehrsatz für die Quadratur des Kreises* (*Teorem za kvadraturu kruga*) iz 1939. godine. Obzirom na temu ove disertacije nije potrebno detaljnije ulaziti u analizu navedenih rukopisa već samo istaknuti da postojanje ovih rukopisa dokazuju širinu Čičerićeve intelektualne znatiželje. U prvome se Čičerić bavi pitanjem jezika obzirom na porijeklo različitih naroda i rasa a u drugome geometrijskim rješenjem problema kvadrature kruga.[68]

U kutiji 6 osobnoga fonda Čičerić, ovim se redom nalaze ovi Čičerićevi rukopisi:

1. *Der K.u.K. Zusammenbruch* (*Raspad Carske i kraljevske vojske*) iz 1929. godine;
2. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918* (*Carski i kraljevski XXIII. korpus od rujna do studenog 1918.*) iz 1934. godine;
3. *Taktik und Reglement* (*Taktika i pravilnik*) iz prijelaza 1885. na 1886. godinu;
4. *Disziplin und Feldpolizei* (*Disciplina i vojna policija*) iz 1906. godine;
5. *Betrachtungen zum Antikriegspakt* (*Razmišljanja o Anti-ratnom paktu*) iz 1929. godine;
6. *Chinesen und Japanen als Krieger* (*Kineski i japanski ratnici*) iz 1931. godine;
7. *Der Vernichtungsville im Kriege und im Frieden* (*Volja za uništenjem u ratu i u miru*) iz 1934. godine;
8. *Nationalsozialismus und Christentum* (Nacionalsocijalizam i kršćanstvo) iz 1933. godine;
9. *Die Stellung des Generalstabes in der deutschen und in der K. und K. Armee* (*Položaj Glavnog stožera u njemačkoj i Carskoj i kraljevskoj vojsci*) iz 1934. godine;
10. *Die Restauration der Habsburger in Österreich und in Ungarn* (*Restauracija Habsburgovaca u Austriji i Madžarskoj*) iz 1935. godine;
11. *Betrachtungen über den Kriegshandlungen gegen Russland* (*Razmišljanja o ratu protiv Rusije*) iz 1941. godine;
12. *Napoleon I. über Jomini* (*Napoleon I. o Jominiju*) iz 1943. godine;
13. *Ein Lehrsatz für die Quadratur des Kreises* (*Teorem za kvadraturu kruga*) iz 1939. godine;

[68] Kvadratura kruga predstavlja jedan od najstarijih geometrijskih problema. Zahtjeva da se samo pomoću ravnala i šestara konstruira kvadrat koji je po površini jednak zadanome krugu; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004., 375.

14. *Betrachtungen über die militarischen Reitkunst* (*Razmišljanja o vojnom umijeću jahanja*) bez datuma nastanka;
15. *Hoffnung* (*Nada*), pjesma bez datuma nastanka za koju nije sasvim sigurno da ju je Čičerić napisao;
16. *Husarenscherze* (*Husarske šale*) bez datuma nastanka;
17. *Genealogische Classification der Sprachen* (*Genealoška klasifikacija jezika*) iz 1923. godine;
18. Dio rukopisa koji se odnosi na opis nove austrougarske vojne uniforme iz 1907. godine;
19. *Wahrheit und Schein einer "glanzenden Tragödie" der ehemaligen österreich-ungarn Marine* (*Istina i prikaz „sjajne tragedije“ bivše austrougarske mornarice*) iz 1937. godine;
20. *Gedanken über die Ausbildung in Frieden* (*Razmišljanja o obuci u doba mira*) bez datuma nastanka;
21. Rukopis o životu i radu Maksimilijana Čičerića koji je 1951. godine sastavila njegova supruga Gabrijela Čičerić;
22. *Warum wurden die acht Sovietgenerale beseitigt?* (*Zašto je smaknuto osam sovjetskih generala?*) iz 1937. godine;
23. *Spanien und Deutschland. General Franco von der journalisten Henri Massise* (Španjolska i Njemačka. General Franco prema novinaru Henriju Massiseu) iz 1938. godine;
24. *Kriegskunst und Kriegshandwekr* (*Umijeće i vještina ratovanja*) iz 1940. godine (integralni tekst rukopisa s prilozima te kazalom imena i pojmova se nalazi u fondu HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945., Kutija 12, u Hrvatskom Državnom Arhivu u Zagrebu)
25. *Feldmarschall Graf Conrad. Ein Charakterbild. Ergänzt durch den „Weg zur Katastrophe” von K. F. Nowak von general der infanterie Max von Csicserics* (*Feldmaršal grof Conrad. Karakterna slika. Dovršeno prema „Put u katastrofu” K. F. Nowaka, od generala pješaštva Maxa von Čičerića*) iz 1919. godine.

Iz izloženog je zamjetan broj rukopisa koje je Čičerić u gotovo šezdesetogodišnjem razdoblju svojeg djelovanja napisao, čak 25. U izrade ove disertacije korišteno je sedam od navedenih 25 Čičerićevih rukopisa. To su:

1. *Der K.u.K. Zusammenbruch* (*Raspad Carske i kraljevske vojske*);
2. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918* (*Carski i kraljevski XXIII. korpus od rujna do studenog 1918.*);
3. *Taktik und Reglement* (*Taktika i pravilnik*);
4. *Disziplin und Feldpolizei* (*Disciplina i vojna policija*);
5. *Die Stellung des Generalstabes in der deutschen und in der K. und K. Armee* (*Položaj Glavnog stožera u njemačkoj i Carskoj i kraljevskoj vojsci*);
6. *Kriegskunst und Kriegshandwekr* (*Umijeće i vještina ratovanja*);
7. *Feldmarschall Graf Conrad. Ein Charakterbild. Ergänzt durch den 'Weg zur Katastrophe' von K. F. Nowak von general der infanterie Max von Csicserics* (*Feldmaršal grof Conrad. Karakterna slika. Dovršeno prema 'Put u katastrofu' K. F. Nowaka, od generala pješaštva Maxa von Čičerića*)

Navedenih sedam rukopisa se izravno tiču teme ove disertacije i u tom kontekstu predstavljaju *conditio sine qua non* objasniti uloga i djelovanje generala Čičerića u Prvom svjetskom ratu. Uz navedeno, ovih šest rukopisa su primarni izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata iz razloga što sadrže mnoge dosad nepoznate i neobjavljene podatke o važnim događajima i osobama koji su obilježili taj rat. U širem kontekstu, čine i važan doprinos proučavanju razvoja vojničkog umijeća i umijeća ratovanja prve polovice 20. st. Detaljno je o navedenim Čičerićevim rukopisima, njihovoj važnosti kao povijesnim izvorima i značenju za proučavanje vojne povijesti Prvog svjetskog rata izloženo u poglavljima ove disertacije koja kronološki prate njihov sadržaj. Na ovome mjestu treba samo navesti dva primjera koja pokazuju važnost Čičerićevih rukopisa.

Prvi je rukopis *Der K.u.K. Zusammenbruch* (*Raspad Carske i kraljevske vojske*). U ovom rukopisu Čičerić opisuje raspad austrougarske vojske na Talijanskom bojištu na kraju rata potkraj listopada i početkom studenoga 1918. godine. Rukopis je važan iz razloga što predstavlja jedan od rijetkih, sačuvanih primarnih izvora o ovome događaju i svjedočanstvo „iz prve ruke“ o završetku rata na Talijanskom bojištu. Drugi je rukopis *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918* (*Carski i kraljevski XXIII.*

korpus od rujna do studenog 1918.) u kojem opisuje posljednja dva mjeseca i kraj Prvog svjetskog rata austrougarskog XXIII. korpusa u sastavu Sočanske vojske na Talijanskom bojištu. Oba su rukopisa pohranjena u kutiji 6 osobnog fonda Čičerić HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Važnost oba rukopisa kao autentičnog i pouzdanog povijesnog izvora se ogleda u činjenici da su oba poslužila u rekonstrukciji događaja s kraja rata pri sastavljanju kapitalne publikacije *Österreich-Ungarns letzter krieg* (*Austrougarski posljednji rat*).

O okolnostima nastanka navedena dva rukopisa i njihovoj ulozi i važnosti pri korištenju kao izvora za pisanje sedmog sveska knjige *Austrougarski posljednji rat* koja obrađuje 1918. godinu, detaljno je izloženo u posljednjem poglavlju ove disertacije *Čičerićeva poslijeratna razmišljanja o Prvom svjetskom ratu*. U ovom je poglavlju objašnjeno zbog čega je Čičerić izravno pridonio kvaliteti i vjerodostojnosti sadržaja knjige *Austrougarski posljednji rat, sv. 7* omogućivši rekonstrukciju važnih događaja s kraja Prvog svjetskog rata. Na osnovi sačuvanog arhivskog gradiva iz Čičerićevog fonda rekonstruirane su činjenice pomoću kojih se utvrdilo kako su navedeni Čičerićevi rukopisi dospjeli u uredništvo ove važne publikacije i korišteni kao izvor za pisanje službene austrijske povijesti Prvog svjetskog rata, što knjige *Austrougarski posljednji rat* predstavljaju.

Valja istaknuti još jedan važan Čičerićev rukopis. U kutiji 2 osobnoga fonda Čičerić se nalazi rukopis *Die Verwertung meiner Erfarhungen aus den russisch-japanischen Kriege 1904/05.* (*Primjena mojih iskustava iz Rusko-japanskog rata 1904.-05. godine*). Bez datuma nastanka, rukopis se sastoji od 30 stranica teksta bez klasične strukture, uvoda i podjele na poglavlja sa zaključkom, kazalom i prilozima. Najvjerojatnije je tekst nastao u godinama između dva svjetska rata jer Čičerić o Prvom svjetskom ratu piše u prošlom vremenu kada se na 15. stranici referira na sličnosti vojnih operacija vođenih od 1914. do 1918. i onih u Rusko-japanskome ratu 1904.-05. godine.[69]

Navedeni je rukopis važan za izradu ove disertacije jer predstavlja Čičerićeva razmišljanja o evoluciji vojnoga umijeća i razvoja tehnologije ratovanja od kraja 19. stoljeća do 30-ih godina 20. st. U ovom je rukopisu Čičerić nadopunio svoju glavnu misao da je austrougarski Glavni stožer prije Prvog svjetskog rata učinio nedovoljno na

[69] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 2. *Die Verwertung meiner Erfarhungen aus den russisch-japanischen Kriege 1904/05*, 15.

podizanju borbene spreme austrougarske vojske za pravi rat. Isto tako Čičerić na primjeru generala Oskara Potioreka[70] i njegovih neuspjeha na Balkanskom bojištu 1914. godine objašnjava kako su najviši austrougarski vojni zapovjednici toliko bili uvjereni u ispravnost predratne austrougarske vojne doktrine, koja je determinirala njihova razmišljanja o strategiji, taktici i logistici, da ni nakon početnih, velikih neuspjeha austrougarske vojske prve ratne godine, nisu prihvatili činjenicu da prema dotadašnjem načinu ratovanja nije više bilo moguće uspješno voditi vojne operacije suvremenog tipa u takvom velikom ratu kakav je bio Prvi svjetski rat.[71]

Po važnosti, odmah iza neobjavljenog arhivskog gradiva iz osobnog fonda Maksimilijana Čičerića su njegovi dnevnici iz Prvog svjetskog rata. Pritom treba istaknuti slijedeće kako bi se razlučile različite kategorije ovog izvora. Dnevnici koje je Čičerić vodio od 1892. do 1918. godine su objavljeni na nosaču diska (CD-ROM) pod naslovom *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918.*[72]

Navedenu publikaciju čini digitalizirano arhivsko gradivo, dnevnici koje je Maksimilijan Čičerić vodio u razdoblju od 1892. do 1918. godine. Na ovome nosaču diska se nalaze slijedeće cjeline:

1. Impressum;
2. Bibliografija;
3. Dnevnik 1892. – 1893. Studijski boravak u Kazanu[73];

---

[70] Oskar Potiorek (Bleiburg, 20. studeni 1853 – Klagenfurt, 17. prosinac 1933.), austrougarski general pješaštva, tajni savjetnik, zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine od 1911. do 1914. godine te vrhovni zapovjednik Balkanskih oružanih snaga 1914. godine na Balkanskom bojištu. Godine 1871. završio Vojnu akademiju u Beču a 1877. Ratnu školu u Beču. Od 1879. godine priključen austrougarskog Glavnom stožeru. Godine 1902. imenovan zamjenikom načelnika Glavnog stožera i tajnim savjetnikom s činom podmaršala. Od 1907. do 1910. zapovjednik III. korpusa u Grazu, a 1910. i 1911. godine vojni inspektor u Bosni i Hercegovini. Od 1911. do kraja 1914. godine vojni zapovjednik i zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine. Na početku Prvog svjetskom rata imenovan vrhovnim zapovjednikom Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. Nakon poraza austrougarske vojske na Balkanskom bojištu, dana 23. prosinca 1914. razriješen sa svih dužnosti i umirovljen u siječnju 1915. godine. Ostatak života je proveo u svojoj rodnoj kući u Kreuthu kod Bleiberga u Koruškoj gdje je umro 17. prosinca 1933; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 8,* 227.

[71] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 2. *Die Verwertung meiner Erfarhungen aus den russisch-japanischen Kriege 1904/05*, 17.

[72] *Dnevnici austro-ugarskog gnerala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918.* (*Tagebücher des österreichisch-ungarischen Generals Maximilian Csicserics von Bacsány: 1892.-1918.*, Priredila Danijela Marjanić, transliteracija i prijevod s njemačkog na hrvatski Danijela Marjanić, Snježana Stanešić i Mirjana Vrančić, Zagreb: Hrvatski državnih arhiv, 2012.).

[73] U ovoj disertacije se koristi današnji naziv grada Kazanj. Kada se ovaj Čičerićev dnevnik iz 1892.-93. godine sa studijskog boravka u Kazanju navodi kao izvor, onda se koristi naziv Kazan, kako je na nosaču diska navedeno. Primjerice, *Dnevnici austro-ugarskog gnerala Maksimilijana Čičerića 1892.-*

4. Dnevnik 1904. – 1905. Rusko-japanski rat;
5. Dnevnik 1914. – 1918. I. svjetski rat;
6. Ilustracije (sadrži popis ilustracija i izvatke iz Čičerićevih dnevnika);
7. O izdanju;
8. Sažetak;
9. Životopis Maksimilijana Čičerića.

Za potrebe ove disertacije se koristilo digitalizirano arhivsko gradivo svih navedenih cjelina s navedenog nosača diska.

U originalu, Čičerićevi dnevnici se nalaze u osobnom fondu Maksimilijana Čičerića HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Dnevnici su sačuvani u obliku knjiga u kutijama 1 do 3. Poseban izvor čine Čičerićeve bilježnice koje nadopunjuju dnevnike. One predstavljaju nadopunu dnevnika jer u njima Čičerić navodi podatke koji se tematski tiču pojedinih dijelova dnevnika koji se odnosi na pojedino ratno razdoblje u koje je Čičerić zapisivao brojne podatke koje radi brzine odvijanja događaja nije mogao odmah zabilježiti u sam dnevnik. Bilježnice se također nalaze u kutijama 1 do 3 osobnoga fonda Čičerić. Dnevnici su pisani rukom, na njemačkom jeziku sa bilješkama, skicama, kartama i novinskim isječcima kao prilozima. Ukupno je devet dnevnika sa osam bilježnica. Za potrebe ove disertacije se koristilo svih osam bilježnica kao dopunski izvor dnevnika. Dnevnici su prema ranije izloženom citirani u digitalnom obliku, a bilježnice u originalu s naznakom punog imena fonda, kutije, bilježnice i referentnih stranica na koje se navodi odnose.

Posebnu tematsku cjelinu čini jedna knjiga *Tagebuch 3 bis 10. November 1918. und Kurzes Diarium 1914-1918* u kojoj se nalazi Čičerićev dnevnik iz Ljubljane od 3. do 10. studenog 1918. godine i Kratki dnevnik 1914.-1918. U potonjem Čičerić sažeto iznosi najbitnije osobne i opće događaje iz Prvog svjetskog rata. Ova knjiga je pohranjena u kutiji 3 osobnog fonda Čičerić HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

Čičerićevi dnevnici iz Prvog svjetskog rata pokrivaju razdoblje od početka rata 28. srpnja 1914. godine do njegovoga završetka 11. studenoga 1918. godine. Iznimku čini gore navedeni *Kratki dnevnik 1914.–1918.* koji počinje s unosom od 12. srpnja 1914.

1918. Dnevnik 1892.-1893. Studijski boravak u Kazanu, referentna stranica.

godine iz kojeg saznajemo da se tada Čičerić nalazio u Kernyécsi, današnja Cârnecea u Rumunjskoj i koji sadrži još jedan unos za 26. srpnja 1914.[74]

Osim navedenoga, nema kontinuiteta gradiva već postoje sadržajne praznine, a pojedina ratna razdoblja uopće nisu pokrivena dnevnikom. Primjerice, Čičerić ne komentira vojne operacije na Istočnom bojištu od sredine listopada 1914. godine do travnja 1915. godine jer njegovi dnevnički zapisi u ratnom dnevniku za 1914. i 1915. godinu završavaju unosom za 17. listopad 1914., a počinju unosom za 8. travanj 1915.[75]

S druge strane, to ne znači da Čičerić u svojim dnevnicima ne opisuje vojne operacije na bojištima na kojima nije bio prisutan i u kojima nije osobno sudjelovao. Upravo suprotno, on to redovito čini, komentirajući njihov tijek na strateškoj, operativnoj, taktičkoj i logističkoj razini. Uz navedeno, komentira i političku pozadinu pojedinih vojnih operacija i događaja kao i političke, diplomatske, vojne i gospodarske posljedice pojedinih vojnih operacija i njihov utjecaj na tijek rata u cjelini što čini njegove dnevničke zapise iznimno vrijednim povijesnim izvorom za proučavanje Prvog svjetskog rata.

Dnevnik je pisan u prvom licu kombinacijom navođenja dnevnih događaja, unutarnjeg monologa odnosno toka svijesti koji odražava Čičerićev način promišljanja o dnevnim događajima, vojnim operacijama, dnevnim vojnim poslovima vojske, odlukama vrhovnog vojnog zapovjedništva i nadređenih mu zapovjedništava korpusa (iz razdoblja dok je bio zapovjednik 14. pješačke divizije na Istočnom bojištu 1915.–1916. godine) i vojski (dok je bio zapovjednik XIII. odnosno XXIII. korpusa od 1916. godine do kraja rata), dijaloga koje je Čičerić vodio sa drugima i dijaloga između trećih osoba povodom događaja i situacija koji su se dogodili ranije od datuma zapisa u njegovom dnevniku koje su mu drugi dojavili i koje Čičerić u dnevniku prepričava.

Osim osobnog fonda Maksimilijana Čičerića, kao primarni arhivski izvor su se koristili arhivski fondovi iz Hrvatske, Slovenije i Velike Britanije. To su arhivski fondovi većinom vojne, a manjim dijelom političke i diplomatske provenijencije te osobni fondovi pojedinih sudionika Prvog svjetskog rata. To su fondovi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu: fond HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (1918.–1919.), fond HR-HDA-477 Razni ratno-povijesni spisi, fond HR-HDA-482 42. domobranska divizija, fond HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945.,

[74] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes Diarirum 1914-1918,* 23.
[75] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 51-54.

fond HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej Nezavisne Države Hrvatske, fond HR-HDA-1698 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918., fond HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan te fond HR-HDA-1999 Perić Ivo.

Iz Slovenije, to su fondovi Arhiva Slovenije u Ljubljani: fond SI-AS-58 Narodni svet za Slovenijo, 1917-1919. (Narodno vijeće za Sloveniju, 1917.-1919.), fond SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. (Predsjedništvo pokrajinske uprave za Sloveniju, 1918.-1924.) i fond SI-AS-252 Poveljstvo Soške armade, 1915-1918 (Zapovjedništvo Sočanske vojske, 1915.-1918.).

U kategoriji objavljenih arhivskih izvora, posebno valja izdvojiti knjigu *Ratni dnevnik C.K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16.*[76] Navedena knjiga predstavlja važan povijesni izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata pa ju je bilo potrebno koristiti u izradi ove disertacije iz dva razloga. Prvi se nalazi u samome naslovu knjige. Radi se o ratnom dnevniku 16. pješačke pukovnije austrougarske vojske koja se popunjavala s područja grada Bjelovara i tadašnje Bjelovarsko-križevačke županije, dok je naziv Varaždinska zadržala iz tradicionalnih razloga. U dnevniku se iz dana u dan prati ratni put pukovnije stoga dnevnik predstavlja važan povijesni izvor za rekonstrukciju tijeka pojedinih vojnih operacija u kojima je pukovnija sudjelovala. Drugi je razlog korištenja ovog izvora u disertaciji taj što je ova pukovnija bila u sastavu zagrebačkog XIII. korpusa na Istočnom bojištu u razdoblju kada je njime zapovijedao Maksimilijan Čičerić, od srpnja 1916. do lipnja 1917. godine. Tako se putem ovog izvora dobiva uvid i u Čičerićevo djelovanje kao zapovjednika postrojbi na terenu u navedenom razdoblju.

U The National Archives London, Velika Britanija (Državni arhiv u Londonu, Velika Britanija) pohranjeno je arhivsko gradivo vezano uz početak Prvog svjetskog rata i rat na Talijanskom bojištu 1917. i 1918. godine. Prvo gradivo se odnosi na dva fonda britanskog ministarstva vanjskih poslova (*Foreign Office*) u Londonu. Prvi fond TNA-FO-371-2158 July Crisis 1914, pri čemu kratica TNA označava The National Archives, a kratica FO Foreign Office, sadrži diplomatsku i političku korespondenciju tijekom *Srpanjske krize 1914. godine*[77] koja je prethodila izbijanju Prvog svjetskog rata. Drugi

[76] *Ratni dnevnik C.K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16, sv. 1-2*, ur. Željko Pleskalt, prijevod s njemačkog na hrvatski Danijela Marjanić, Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2004.

[77] *Srpanjska kriza 1914. godine* je naziv za diplomatsko-političku krizu u Europi koja je trajala od Sarajevskog atentata 28. lipnja 1914. do međusobne objave rata velikih sila Rusije, Njemačke, Velike Britanije, Francuske i Austro-Ugarske od 1. do 6. kolovoza 1914. Kriza je nastala povodom atentata na austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu groficu Sofiju Chotek u

fond TNA-FO-371-2159 August 1914 sadrži diplomatsku, vojnu i političku korespondenciju vezanu uz Prvi svjetski rat u kolovozu 1914. godine.

Gradivo vezano uz Prvi svjetski rat na Talijanskom bojištu 1917. i 1918. godine se odnosi na osobni fond zapovjednika britanskog XIV. korpusa u sjevernoj Italiji od studenog 1917. do studenog 1918. godine, generala Frederica Rudolpha Lambarta, 10. grofa od Cavana.[78] Ovaj fond je relevantan za izradu ove disertacije iz razloga što sadrži vojne spise, korespondenciju i izvještaje generala Cavana i drugih djelatnih vojnih osoba britanske vojske u Italiji u navedenom razdoblju iz čega se dobiva uvid u prilike na protivničkoj strani te ratne planove i način vođenja vojnih operacija protivničke vojske na Talijanske bojištu. Navedeno je važno iz razloga što se u navedenome razdoblju Čičerić kao zapovjednik austrougarskog XXIII. korpusa u sastavu Sočanske vojske nalazio na suprotnoj strani. Osobni fond grofa od Cavana zaveden je pod nazivom *The Papers of general Cavan* (*Spisi generala Cavana*). Fond se sastoji od dvije kutije arhivskoga gradiva pod signaturom WO-79-67 odnosno WO-79-68 pri čemu kratica WO označava *War Office* (Ratni ured) u Londonu koji je upravljao vojnim spisima tijekom Prvog svjetskog rata.

Premda se Čičerićev XXIII. korpus nije izravno sukobio s Cavanovim XIV. korpusom na Talijanskom bojištu 1918., proučavanje Cavanovih spisa je važno iz dva

Sarajevu 28. lipnja 1914. godine. Radi toga su se nakon atentata diplomatski i politički odnosi između Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije naglo pogoršali. Kriza je zaoštrena austrougarskim Ultimatumom Srbiji 23. srpnja 1914. Nakon toga se do kraja srpnja 1914. u spor Austro-Ugarske i Srbije uključuju velike sile Rusija, Njemačka, Francuska i Velika Britanija s različitim stavovima u pogledu rješavanja krize. Austrougarska objava rata Kraljevini Srbiji 28. srpnja 1914. bila je uvod u oružano rješenje krize jer su uslijedile međusobne objave rata Njemačke i Rusije 1. kolovoza, Njemačke i Francuske 3. kolovoza, Velike Britanije Njemačkoj 4. kolovoza te Austro-Ugarske i Rusije 6. kolovoza 1914. godine; Livija Kardum, *Suton stare Europe. Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Zagreb: Golden marketing, 2009., 64-78.

[78] Frederick Rudolph Lambart, 10. grof od Cavana, Lord Cavan (Ayot Saint Lawrence, Hertfordshire, Engleska, 16. listopad 1865. – London, 28. kolovoza 1946.), britanski feldmaršal, načelnik Glavnog stožera Imperijalne britanske vojske od 1922. do 1926. godine. U Prvom svjetskom ratu je zapovijedao 4. gardijskom brigadom na Zapadnom bojištu 1914. godine i 4. gardijskom divizijom na Zapadnom bojištu 1915. godine. U siječnju 1916. godine imenovan zapovjednikom britanskog XIV. korpusa na Zapadnom bojištu. Krajem listopada 1917. godine na čelu britanskog XIV. korpusa prebačen na Talijansko bojište. U ožujku 1918. godine imenovan vrhovnim zapovjednikom britanskih oružanih snaga u Italiji, a u listopadu zapovjednikom 10. armije na Talijanskom bojištu. Godine 1921. imenovan zapovjednim generalom Londona, a 1922. načelnikom Glavnog stožera Imperijalne britanske vojske. Godine 1926. Umirovljen iz aktivne vojne službe. Godine 1937. zapovjednik trupa na krunidbi britanskog kralja Georgea VI. U Drugom svjetskom ratu je zapovijedao dobrovoljačkim odredom Hertfordshirea. Umro je u Londonu 28. kolovoza 1946. Godine, a pokopan u rodnom mjestu Ayot Saint Lawrence u Hertfordshireu; *Oxford Dictionary of National Biography*, *sv. 32*, Oxford: Oxford University Press, 2004., 291-294.

razloga. Prvi zato što su protiv britanskog korpusa generala Cavana izravno ratovali hrvatski vojnici i časnici 42. domobranske pješačke divizije koja je tada bila u sklopu XI. korpusa 6. austrougarske armije na dijelu bojišta sjeverno od Čičerićevog XXIII. korpusa u sastavu Sočanske vojske. Drugi zato što su borbena djelovanja ovog britanskog korpusa na strani talijanske vojske u sjevernoj Italiji od studenoga 1917. do studenoga 1918. imala značajan utjecaj na tijek rata na Talijanskom bojištu u cjelini. Djelovanje ovog britanskog korpusa je ostavilo učinak i na Čičerićev XXIIII. korpus na strateškoj i operativnoj razini. Iz navedenih razloga Cavanovi spisi predstavljaju važan povijesni izvor za proučavanje posljednje ratne godine na Talijanskom bojištu na kojem je Čičerić djelovao kao zapovjednik XIII. korpusa.

U manjem dijelu, spisi generala Cavana su korišteni kao primarni izvor u knjizi britanskog povjesničara Michaela Seniora *Field Marschall the Earl of Cavan*[79] koji se posebno bavi Prvim svjetskim ratom o čemu je dosad objavio nekoliko knjiga i znanstvenih članaka. Njegova knjiga o Cavanu je pisana na osnovi brojnih izvora i obrađuje cjelokupni život ovog britanskog visoko rangiranog časnika pa je u tom kontekstu poslužila kao nadopuna navedenog izvornog arhivskog gradiva pod naprijed spomenutom signaturom u Državnom arhivu u Londonu.

1.4. Doktorski i magistarski radovi

Uz već prethodno navedene doktorske disertacije Hansa Edera o Maksimilijanu Čičeriću, Dinka Čuture o Sarkotiću i Eduarda Hoffmana o Borojeviću, u ovoj su se disertaciji koristile disertacije Johna R. Schindlera *A Hopeless Struggle*[80], Wilfrieda Thannera *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917*[81], Ivana Bulića *Ivan Skerlecz Lomnički 1913.-1917.*[82] i Marka Vukičevića *Zagreb u Prvome svjetskom ratu*

[79] Michael Senior, *Field Marschall the Earl of Cavan. Soldier and Fox Hunter*, Barnsley: Pen&Sword, 2023. (elektronička knjiga)
[80] John R. Schindler, *A Hopeless Struggle. The Austro-Hungarian Army and Total War, 1914-1918*, neobjavljena doktorska disertacija, Hamilton: Sveučilište McMaster, 1995.
[81] Wilfried Thanner, *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917. Darstellung der Eskalation des Waffeneinsatzes an der Isonzofront am Beispiel einer Division*, neobjavljena doktorska disertacija, Beč: Sveučilište u Beču 2009.
[82] Ivan Bulić, *Ivan Skerlecz Lomnički 1913.-1917. Kraljevski komesar i hrvatski ban*, neobjavljena doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet, 2013.

(Zagreb: Hrvatskim studiji, 2018.)[83]. Od magistarskih radova je korišten rad Ivana Bulića *Vojna cenzura u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji za vrijeme Prvog svjetskog rata.*[84]

1.5. Knjige

U doktorskom je radu korištena literatura na hrvatskom jeziku. Od stranih jezika na srpskom, slovenskom, njemačkom, engleskom, talijanskom i francuskom. Izbor korištene literature prikazan je kronološki, od najstarije napisanih radova do najnovijih. Obzirom je literatura o Prvom svjetskom ratu mnogobrojna, u ovome prikazu su izdvojeni najbitniji radovi koji se izravno tiču teme ove disertacije.

To su knjige Karla Friedricha Novaka *Der Weg zur Katastrophe*[85], dvije knjige austrougarskog generala Moritza von Auffenberga[86] *Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkriege*[87] i *Aus Österreichs Höhe und Niedergang*[88], Huga Kerchnawea *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*[89], Franza Xavera Conrada von Hötzendorfa *Aus meiner dienstzeit, 1906-1918, sv. 1, sv. 2, sv. 4* i

[83] Marko Vukičević, *Zagreb u Prvome svjetskom ratu*, Zagreb: Hrvatski studiji, 2018. Ovaj doktorat je objavljen kao knjiga pod naslovom *Zagreb 1914.-1918. Grad i stanovnici u Velikome ratu*, Zagreb: Despot infinitus, 2020.

[84] Ivan Bulić, *Vojna cenzura u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji za vrijeme Prvog svjetskog rata*, magistarski rad, Zagreb, Filozofski fakultet, 2007.

[85] Karl Friedrich Novak, *Der Weg zur Katastrophe*, Berlin: Erich Reiß Verlag, 1919.

[86] Moritz Friedrich Josef Eugen Auffenberg von Komarów (Troppau, 22. svibanj 1852. – Beč, 18. svibanj 1928.), austrougarski general pješaštva i ministar rata Austro-Ugarske Monarhije 1911.-12. godine. Završio je Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu i Ratnu školu u Beču 1879. godine. Od 1880. godine priključen austrougarskom Glavnom stožeru. Od 1898. do 1901. godine je bio zapovjednik osječke 78. pješačke pukovnije i zapovjedni general tvrđave u Osijeku. Na početku Prvog svjetskog od 2. kolovoza do 27. rujna 1914. godine zapovijedao 4. armijom u Galiciji na Istočnom bojištu. Pobjedom nad ruskom 5. armijom u Bitki kod Komarowa (26. kolovoza - 2. rujna 1914.) dobio barunat i počasnu titulu od Komarowa, von Komarow. Smijenjen s položaja zapovjednika 4. armije 27. rujna 1914. godine neposredno nakon završetka Velike Galicijske bitke 1914. i privremeno umirovljen. Tijekom 1915. optužen pred vojnim sudom časti za korupciju tijekom obnašanja dužnosti ministra rata ali oslobođen od svih optužbi. Od druge polovice 1915. godine pa do smrti je živio u Beču gdje se bavio pisanjem; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 1*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994., 37.

[87] Moritz von Auffenberg, *Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkriege*, Berlin; Beč: Ullstein&Co, 1920.

[88] Moritz von Auffenberg, *Aus Österreichs Höhe und Niedergang. Eine Lebensschilderung*, München: Drei masken verlag, 1921.

[89] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, München: J.S. Lehmanns Verlag, 1921.

sv. 5[90], Edmunda Glaise von Horstenaua *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*[91], Roberta Segra *Come si perde*[92], Milana Radenkovića *Cerska operacija 1914.*[93], Georga F. Kennana *Russia Leaves the War*[94], Oskara Regelea *Feldmarschall Conrad*[95], Normana Stona *The Eastern Front 1914-1917*[96], knjigu koju je uredio austrijski povjesničar Kurt Peball *Private Aufzeihnungen*[97], Petera Brouceka *Ein General im Zwielicht, sv. 1*[98], Rudlofa Jeřábeka *Potiorek*[99], dvije knjige Graydona A. Tunstalla *Planning for War Against Russia and Serbia* i *The Austro-Hungarian Army and the First World War*[100], tri knjige Prita Buttara *Collision of Empires*, *Germany Ascendant* i *The Splintered Empires*[101], dvije knjige Johna R. Schindlera *Isonzo* i *Fall of the Double Eagle*[102], Davida Stona *The Kaiser's Army*[103], Davida R. Stona *The Russian Army in the Great War*[104], Dominica Lievena *Towards the Flame*[105], Johna A. Dredgera *Tactics and Procurement in the Habsburg Military, 1868-1918*[106], Willa Englunda *March 1917*[107], Roberta E.

---

[90] Franz Xaver Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 1.*, Beč; Leipzig; Münhen: Rikola Verlag, 1921., Franz Xaver Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 2.*, Beč: Leipzig; Münhen: Rikola Verlag, 1922., Franz Xaver Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4.*, Beč: Leipzig; Münhen: Rikola Verlag, 1924. i Franz Xaver Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4.*, Beč: Leipzig; Münhen: Rikola Verlag, 1925.

[91] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, prijevod s njemačkog na engleski Ian F. D. Morrow, London: F.M.Dent&Sons, 1930.

[92] Roberto Segre, *Come si perde*. *Serbia 1914*, sv. *1-2*, Milano: Corbaccio, 1936.

[93] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, Beograd: Vojno delo, 1953.

[94] George F. Kennan, *Russia Leaves the War*, Princeton: Princeton University Press, 1956.

[95] Oskar Regele, *Feldmarschall Conrad. Auftrag und Erfüllung 1906-1918*, Beč; Münhen: Herold Verlag, 1955.

[96] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, London: Hodder&Stoughton, 1975.

[97] *Private Aufzeihnungen*. *Erste Veröffentlichungen aus den Papieren des k.u.k. Generalstabschef*, ur. Kurt Peball, Beč; München: Amalthea verlag, 1977.

[98] Peter Broucek, *Ein General im Zwielicht. Die Erinnnerungen Edmund Glaises von Horstenau, sv 1, K.u.k. Generalstabsoffizier und Historiker*, Beč; Köln, Graz: Hermann Böhlaus, 1980.

[99] Rudlof Jeřábek, *Potiorek. General im Schatten von Sarajevo*, Graz; Beč; Köln: Styria verlag, 1991.

[100] Graydon A. Tunstall, *Planning for War Against Russia and Serbia. Austro-Hungarian and German Military Strategies, 1871-1914*, New York: Columbia University Press, 1993. i Graydon A. Tunstall, *The Austro-Hungarian Army and the First World War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

[101] Prit Buttar, *Collision of Empires. The War on the Eastern Front in 1914*, London: Osprey Publishing, 2014., *Germany Ascendant. The Eastern Front 1915*, London: Osprey Publishing, 2015. i *The Splintered Empires. The Eastern Front 1917-21*, London: Osprey Publishing, 2017.

[102] John R. Schindler, *Isonzo*. *The Forgotten Sacrifice of the Great War*, Westport: Praeger, 2001. i *Fall of the Double Eagle. The Battle for Galicia and the Demise of Austria- Hungary*, Nebraska: Potomac Books, 2015.

[103] David Stone, *The Kaiser's Army*. *The German Army in World War One*, London: Conway, 2015.

[104] David R. Stone, *The Russian Army in the Great War. The Eastern Front, 1914-1917*, Lawrence: University Press of Kansas, 2015.

[105] Dominic Lieven, *Towards the Flame. Empire, War and the End of Tsarist Russia*, London: Penguin Books, 2016.

[106] John A. Dredger, *Tactics and Procurement in the Habsburg Military, 1868-1918. Offensive Spending*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2017.

[107] Will Englund, *March 1917*. *On the Brink of War and Revolution*, New York; London: W.W.

Hannigana *The Great War and American Foreign Policy, 1914-24*[108], Roberta Gerwahrta *Pobijeđeni*[109] i Jörna Leonharda *Pandoras's Box. A History of the First World War* (*Pandorina kutija. Povijest Prvog svjetskog rata*, prijevod s njemačkog na engleski Patrick Camiller, Cambridge; London: Harvard University Press, 2020.).[110]

U hrvatskoj historiografiji treba izdvojiti knjigu hrvatskog povjesničara Slavka Pavičića *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat*, dvije knjige Bogdana Krizmana *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države* i *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*[111], Filipa Hameršaka *Tamna strana Marsa*[112], dvije knjige Zvonimira Freivogela *Austrougarska vojska u Prvom svjetskom ratu* i *Topništvo austrougarske kopnene vojske u Prvom svjetskom ratu*[113], dvije knjige Danijela Tatića *Prvi svjetski rat. Talijansko bojište* (Zagreb: Despot infinitus, 2017.) i *Feldmaršal Svetozar Borojević. Životopis prešućenog velikana* (Zagreb: Despot infinitus, 2019.[114], Tonka Barčota *Prešućeni rat*[115], Tade Oršolića *Dalmatinska pješačka pukovnija „Grof Lacy" br. 22 u Prvom svjetskom ratu* (Zagreb; Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2019.) [116] i *Ratna sjećanja Antuna Šolca 1914.-1918.*[117]

Posebno valja istaknuti dvije autorske knjige koje su se koristile u izradi ove disertacije: *Galicija 1914.* i *Posljednji dani viteštva*. Obzirom da je u navedenim knjigama objavljeno arhivsko gradivo tematski vezano uz sudjelovanje pojedinih hrvatskih postrojbi i pojedinaca hrvatskog porijekla austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu,

---

Norton&Company, 2017.

[108] Robert E. Hannigan, *The Great War and American Foreign Policy, 1914-24*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017.

[109] Robert Gerwahrt, *Pobijeđeni*. *Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917.-1923.*, prijevod s engleskog Mate Maras, Zagreb: Vuković&Runjić, 2018.

[110] Jörn Leonhard, *Pandoras's Box*. *A History of the First World War*, prijevod s njemačkog na engleski Patrick Camiller, Cambridge; London: Harvard University Press, 2020.

[111] Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb: Globus, 1989.

[112] Filip Hameršak, *Tamna strana Marsa. Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2013.

[113] Zvonimir Freivogel, *Austrougarska vojska u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb: Despot infinitus, 2014. i *Topništvo austrougarske kopnene vojske u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb: Despot infinitus, 2023.

[114] Danijel Tatić, *Prvi svjetski rat*. *Talijansko bojište*, Zagreb: Despot infinitus, 2017. i *Feldmaršal Svetozar Borojević. Životopis prešućenog velikana*, Zagreb: Despot infinitus, 2019.

[115] Tonko Barčot, *Prešućeni rat*. *Korčulanski kotar u I. svjetskom ratu*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2015.

[116] Tado Oršolić, *Dalmatinska pješačka pukovnija „Grof Lacy" br. 22 u Prvom svjetskom ratu*, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2019.

[117] *Ratna sjećanja Antuna Šolca 1914.-1918.*, Priredili Filip Hameršak i Marko Vukičević, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.

one su u ovoj disertaciji poslužile kao izvor u kontekstu sudjelovanja Maksimilijana Čičerića u ovom velikom svjetskom događaju.

1.6. Članci

Od znanstvenih i stručnih članaka korišteni su radovi Tibora Balle, „Hrvatski generali najvišega ranga u austro-ugaskim oružanim snagama u prvim dvjema godinama Velikoga rata“[118], Nikice Barića „General August Marić. Životopis jednog hrvatskog časnika“[119], Francisa Roya Bridgea „The British Declaration of War on Austria-Hungary in 1914“[120], Fabija Cappellana „The Evolution of Tactical Regulations in the Italian Army in the Great War“[121], Franza Conrada von Hötzendorfa, „Der zweite Teil des deutsch-französischen Krieges 1870/1871. Der Krieg gegen die Republik“[122], Dalibora Čepula „Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918 – Pravni i politički vidovi i poredbena motrišta“[123], Dinka Čuture „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema Dnevniku Stjepana Sarkotića“[124], Igora Despota „Britanski pokušaji nagovaranja Bugarske na pridruživanje Antanti“[125], Vlatke Dugački i Krešimira Regana „Podmaršal Nikola pl. Ištvanović – Prilog za biografiju“[126], Marijana

[118] Tibor Balla, „Hrvatski generali najvišega ranga u austro-ugarskim oružanim snagama u prvim dvjema godinama Velikoga rata“, *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-ugarskoj Monarhiji*, ur. Vijoleta Herman Kaurić, Zagreb: Matica hrvatska, 2018, 233-252.

[119] Nikica Barić, “General August Marić. Životopis jednog hrvatskog časnika“, *Časopis za suvremenu povijest* (2001.), sv. 33, broj 2, 355-385.

[120] Francis Roy Bridge, „The British Declaration of War on Austria-Hungary in 1914“, *The Slavonic and East European Review* (1969), sv. 47, br. 109, 401-422.

[121] Fabio Cappellano, „The Evolution of Tactical Regulations in the Italian Army in the Great War“, *Italy in the Era of the Great War*. ur. Vanda Wilcox. Leiden: Brill, 2018., 30-54.

[122] Franz Conrad von Hötzendorf, „Der zweite Teil des deutsch-französischen Krieges 1870/1871. Der Krieg gegen die Republik“, *Organ der Militärwissenschaftlichen Vereine* (1904), sv. 49, br. 1, 1-58.

[123] Dalibor Čepulo, „Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918 – Pravni i politički vidovi i poredbena motrišta“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (1999.), br. 49, sv. 6, 795-825.

[124] Dinko Čutura, „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema Dnevniku Stjepana Sarkotića“, *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Matica hrvatska, 2018., 187-207.

[125] Igor Despot, „Britanski pokušaji nagovaranja Bugarske na pridruživanje Antanti“, *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Matica hrvatska, 2018., 123-138.

[126] Vlatka Dugački, Krešimir Regan, „Podmaršal Nikola pl. Ištvanović – Prilog za biografiju“, *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2020., 173-194.

Grakalića starijeg „Generalovi tajni zapisi. Dnevnik generala Čičerića – kraj rata“[127], prethodno spomenuti članci Vijolete Herman Kaurić, Micheala Howarda „Men Against Fire. Expectations of War in 1914“[128], samostalni članci Filipa Katanića, Günthera Kronenbittera, „The perception of the ‘wars before the war’ in Austria-Hungary“[129], članak Karla Langa tiskan u tri dijela objavljen u austrijskom vojnom časopisu *Streffleurs Militärische Zeitschrift* „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“[130], Margaret MacMillan „Strategy, War Plans and The First World War“[131], Lojze Pippa „Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše Vojvodine Kranjske“[132], Milana Pojića „Ustroj austro-ugarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.-1914.“[133], Franza Ruprechta „Über moderne Artillerieverwendung“[134], prethodno spomenuti članci Nikole Tominca, Dalibora Vrgoča i Milice Mihaljević, „Jesmo li svjesni situacije? Terminološka raščlamba naziva *situational awareness* u vojnome kontekstu”[135], Stephen Walsha „The Russian Army and the Conduct of Operations in 1914“[136] i Adriana Wettsteina „The French military mind and the wars before the war“.[137]

---

[127] Marijan Grakalić stariji, „Generalovi tajni zapisi. Dnevnik generala Čičerića – kraj rata“, *Azur* (1990), br. 4/5, 39-42.

[128] Michael Howard, „Men Against Fire. Expectations of War in 1914“, *International Security* (1984), sv. 9, br. 1, 41-57.

[129] Günther Kronenbitter, „The perception of the ‘wars before the war’ in Austria-Hungary“, 190-203, *The Wars before the Great War*. *Conflict and International Politics before the Outbreak of the First World War*, ur. Dominic Geppert, William Mulligan, Andreas Rose, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

[130] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 1, br. 1, 651-665., „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 1, br. 2, 965-980 i „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 2, br. 1, 1142-1151.

[131] Margaret MacMillan, „Strategy, War Plans and The First World War“, *The New Makers of Modern Strategy*. *From the Ancient World to the Digital Age*, ur. Hal Brandts. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2023., 471-494.

[132] Lojze Pipp, „Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše Vojvodine Kranjske“, *Kronika slovenskih mest 2* (1935), br. 1, 66-72.

[133] Milan Pojić, „Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.-1914., *Arhivski vjesnik* (2000), sv. 43, br. 1, 147-169.

[134] Franz Ruprecht, „Über moderne Artillerieverwendung“, *Streffleur's österreichische militärische Zeitschrift* (1905.), sv. 1, br. 1, 26-44.

[135] Dalibor Vrgoč, Milica Mihaljević, „Jesmo li svjesni situacije? Terminološka raščlamba naziva *situational awareness* u vojnome kontekstu”, *Strategos* (2019), sv. 3, br. 1, 7-42.

[136] Stephen Walsh, „The Russian Army and the Conduct of Operations in 1914“, *British Journal for Military History* (2016), sv. 2, br. 2, 59-88.

[137] Adrian Wettstein, „The French military mind and the wars before the war“, u: *The Wars before the Great War*, ur. Dominic Geppert, William Mulligan, Andreas Rose, Cambridge: Cambridge University Press, 2015., 176-189.

1.7. Općenito o Prvom svjetskom ratu

Do izbijanja Drugog svjetskog rata 1939. godine, Prvi svjetski rat je bio najveći vojni sukob u povijesti. Suvremenici su ga nazivali „Velikim ratom“ jer je bio velik u svakom pogledu: po broju zaraćenih država koje su u njemu sudjelovale i bojišta na kojima su se vodile ratne operacije, veličine zaraćenih vojski, korištene količine naoružanja i ratne opreme, masovnosti industrijske proizvodnje streljiva i ratnog materijala, financijskim troškovima rata, materijalnih i ljudskih resursa upotrjebljenih za ratni napor i broju ljudskih žrtava, kako na bojištima u ratnim operacijama tako i civila stradalih u pozadini bojišta, umrlih životinja korištenih u ratnim operacijama te materijalnih razaranja. U njemu je sudjelovalo 36 od dotadašnjih 54 država, a vodio se na teritoriju tadašnjih 14 država.[138]

Iz istaknutog je vidljivo kako je primarna značajka Prvog svjetskog rata bila masovnost. Kako sudjelovanja širokih narodnih slojeva zaraćenih država, tako i industrijske proizvodnje oružja i sredstava za rat. Na navedeno se veže i orijentacija državnog mehanizma na sveukupni ratni napor, podređujući svakodnevni civilni život vojnim potrebama. Ovu sociološku značajku Prvog svjetskog rata je opisao Max Weber[139] koji je istaknuo kako je Prvi svjetski rat bio „tehnološko-industrijski masovni rat, rat strojeva koji je vodila moderna militaristička država u suprotnosti sa dotadašnjim nametima, porezima i ratnim dancima koje je država propisivala u slučaju rata podižući vojsku novačenjem poljoprivrednih plemena“.[140]

Posljedice Prvog svjetskog rata su bile dugoročne i višestruke: političke, vojne, gospodarske, demografske i socijalne. One su se odrazile na svijest pojedinca i obilježile njegovo poimanje prošlosti. U tom pogledu je britanski povjesničar Eric John Hobsbawm opisao u svojoj knjizi *Doba ekstrema* objasnio kakav je učinak imao Prvi svjetski rat na

---

[138] *Hrvatska enciklopedija, sv. 10*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008., 402.

[139] Max Weber (Erfurt, 21. travnja 1864. – München, 14. lipnja 1920.), njemački sociolog, pravnik, ekonomist i povjesničar. Smatra se začetnikom suvremene sociologije. Weber je bio sveučilišni profesor i autor nekoliko znamenitih djela iz područja sociologije, prava i ekonomije, poput primjerice knjige *Protestantska etika i duh kapitalizma* prvi puta objavljene 1905. godine. Na kraju Prvog svjetskog rata je postao savjetnik njemačke vlade u pregovorima o primirju sa Zapadnim saveznicima i kasnije na mirovnoj konferenciji u Versaillesu u prvoj polovici 1919. godine. Na političkom planu je sudjelovao u izradi ustava Weimarske Republike (1918. – 1933.); *Hrvatska enciklopedija, sv. 11,* Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009., 569.

[140] Jörn Leonhard, *Pandora's Box. A History of The First World War*, 128.

običnog čovjeka, pojedinca: „Za one koji su odrasli prije 1914. godine kontrast je bio toliko dramatičan da su mnogi od njih – uključujući i moje roditelje – ili, u svakom slučaju, srednjoeuropski pripadnici te generacije, odbijali vidjeti svaki kontinuitet s prošlošću. „Mir“ je za njih značio „prije 1914. godine“, poslije toga je došlo nešto što nije zavrijedilo to ime. To je bilo razumljivo. Do 1914. nije bilo većeg rata gotovo jedno stoljeće, tj. rata u kojem su sudjelovale sve ili barem većina velikih sila“.[141]

Političke su posljedice bile takve da su države, koje su dotada predstavljale važne faktore međunarodnih odnosa, prestale postojati: Austro-Ugarska Monarhija, Njemačko, Rusko i Osmansko Carstvo te Kraljevina Crna Gora. Na njihovim su nekadašnjim teritorijima nastale mnoge nove države. Pojedine su države sljednice ovih država koje su se završetkom Prvog svjetskog rata raspale, postale samostalne, poput Poljske, dok su druge ušle u sastave novih država, poput Češke i Slovačke koje su stvorile Čehoslovačku i Hrvatske koja je zajedno sa Slovenijom i Bosnom i Hercegovinom prvo stvorila Državu SHS da bi potom ova državna zajednica, nepriznata u međunarodno-pravnom poretku, ušla u sastav Kraljevine SHS tvoreći tako novu državu sa nekadašnjom Kraljevinom Srbijom i nekadašnjom Kraljevinom Crnom Gorom.

Mirovnim ugovorima kojima je formalno okončan Prvi svjetski rat koji se kolektivno nazivaju Versailleskim mirovnim ugovorima[142] uspostavljen je novi svjetski poredak u kojem je započelo novo razdoblje međunarodnih odnosa. Sudbina je hrvatskih povijesnih zemalja, koje su započele rat u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, bila takva da su pred sam kraj rata proglasile raskid državno-pravnih veza s Austro-Ugarskom Monarhijom 29. listopada 1918. godine i stvaranje nove države, Države SHS. Nedugo potom su dočekale kraj rata razjedinjene. Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija u sklopu Države SHS bila je kratkotrajna, nepriznata, samostalna država. Rat je za Austro-Ugarsku Monarhiju završio 4. studenog 1918. godine. Tada je Austro-Ugarska Monarhija potpisala primirje sa silama Antante i njenim saveznicima dok je kraj

[141] Eric J. Hobsbawm, *Doba ekstrema. Kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.*, prijevod s engleskog na Hrvatski Dražen Nemet, Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009., 30.

[142] Versailleski mirovni ugovori naziv je za više mirovnih ugovora potpisanih u dvorcu Versailles u Francuskoj u razdoblju od kraja 18. do početka 20. st. Mirovni ugovori koji se odnose na Prvi svjetski rat su oni sklopljeni i potpisani 28. lipnja 1919. između sila Antante i Njemačke, 10. rujna 1919. između sila Antante i Austrije u Sant-Germain-En-Layu (*Saint-germainski mirovni ugovor*), 27. studenog 1919. između sila Antante i Bugarske u Neully-sur-Seine, 4. lipnja 1920. između sila Antante i Mađarske u dvorcu Veliki Trianon (*Trianonski mirovni ugovor*) te naposlijetku 10. kolovoza 1920. godine u Sèvresu između sila Antante i Osmanskog Carstva; *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 11*, 353.

Prvog svjetskog rata nastupio 11. studenog 1918. godine kada je Njemačka potpisala primirje sa silama Antante i njenim saveznicima.

Tri tjedna nakon završetka Prvog svjetskog rata, 1. prosinca 1918. godine, hrvatske su povijesne zemlje započele svoj novi povijesni put u novoj državnoj zajednici sa Kraljevinom Srbijom. Proglašena je u Beogradu nova država, Kraljevina SHS.[143] Ove političke promjene su se reflektirale na individualne sudbine hrvatskih građana i hrvatsko društvo u cjelini. Promijenio se životni tijek mnogih vojnih osoba, građana, političara i drugih javnih djelatnika ulaskom Trojedne Kraljevine u sastav Kraljevine SHS. Pojedini su bivši časnici austrougarske vojske nastavili vojnu karijeru u novoj državi, dok velika većina njih nije jer su bili prijevremeno umirovljeni iz aktivne vojne službe odmah nakon završetka Prvog svjetskog rata; primjerice Borojević, Lipošćak, Čičerić i Joseph Paić.[144]

U velikom svjetskom sukobu od 1914. do 1918. godine su sudjelovala dva glavna vojno-politička bloka poznata kao sile Antante i Centralne sile. Na strani Antante su isprva bile Velika Britanija, Francuska, Rusija, Srbija i Crna Gora uz Belgiju koja se našla na strani sila Antante radi upada njemačke vojske na njen teritorij u kolovozu 1914. Na strani Centralnih sila isprva su bile Austro-Ugarska i Njemačka. Nominalno je Italija bila članica Trojnog saveza Austro-Ugarske, Njemačke i Italije od 1882. godine. Međutim, po objavi rata i otpočinjanju neprijateljstava, 3. kolovoza 1914. godine Italija je proglasila neutralnost. Nakon diplomatskih pregovora s Austro-Ugarskom, Njemačkom i silama Antante, Italija je 3. svibnja 1915. godine otkazala Trojni savez s Austro-Ugarskom i Njemačkom, a 23. svibnja 1915. godine objavila rat Austro-Ugarskoj. Uslijedile su talijanske objave rata Osmanskome Carstvu 20. kolovoza 1915. godine i Bugarskoj 19. listopada 1915. godine. Njemačkoj je Italija objavila rat 28. kolovoza 1916. godine nakon rumunjske objave rata Austro-Ugarskoj i Njemačkoj.[145]

Nominalno je i Rumunjska bila saveznica Austro-Ugarske, no niti ona, poput Italije, nije ušla u rat na strani Austro-Ugarske 1914. godine već 27. kolovoza 1916. ušla u rat na strani Antante protiv Austro-Ugarske zbog teritorijalnih težnji prema području Transilvanije u ugarskoj polovici Austro-Ugarske Monarhije. Na ovome je području 1913. godine živjelo 55% rumunjskog stanovništva koje se opiralo politici mađarizacije

[143] Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb: Matica hrvatska, 1920., 282-283.
[144] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 68.
[145] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 338-341.

i zahtijevalo viši stupanj autonomije od postojećeg statusa unutar Ugarske. Nakon izbijanja Prvog svjetskog rata, javno mnijenje rumunjskog stanovništva Transilvanije je bilo protiv ugarske vlasti s izraženim težnjama za sjedinjenjem s matičnom, Kraljevinom Rumunjskom.[146] Istom logikom se vodila i Grčka zbog teritorijalnih pretenzija na dio bugarskog teritorija u sjevernoj Makedoniji kada je 1917. ušla u rat na strani Antante.[147]

Ubrzo po otpočinjanju neprijateljstva u kolovozu 1914., nove se države uključuju u rat. Ulazak novih država u rat je utjecao na držanje drugih država, pogotovo neutralnih. Dolazi do naknadnog uključivanja u rat Japana koji se pridružio silama Antante 23. kolovoza 1914., a potom i Osmanskoga Carstva koje se pridružilo Centralnim silama 29. listopada 1914. godine. Druge ratne godine 1915. rat poprima globalnu dimenziju. Britanski povjesničar David Stevenson u svojoj knjizi *1914. 1918.* ističe kako su 1914. godine kolonije zaraćenih država ušle u rat na strani svojih matičnih država ali to nije ratu dalo globalni karakter. Tek odluka samostalnih država da stupe u rat je europskom oružanom sukobu dala globalni karakter. Naprijed navedeni ulasci Japana i Osmanskoga Carstva proizveli su stvarni učinak na druge države radi čega se od svibnja 1915. do svibnja 1918. godine rat proširio po broju sudionika.[148]

Italija tako 23. svibnja 1915. objavljuje rat prvo Austro-Ugarskoj, a u kolovozu 1915. i Osmanskome Carstvu, ali ne i Njemačkoj. Italija objavljuje rat Njemačkoj 28. kolovoza 1916. godine kao odgovor na njemačku objavu rata Rumunjskoj koja je ušla u rat na strani Antante dan ranije 27. kolovoza 1916. godine. Bugarska ulazi u rat na strani Centralnih sila 4. listopada 1915. godine. Portugal 10. ožujka 1916. godine objavljuje rat Njemačkoj. Odnos snaga se radikalno mijenja u korist Antante tijekom 1917. godine. Tada u rat na strani Antante ulaze Sjedinjenje Američke Države (dalje: SAD) objavom rata Njemačkoj 5. travnja, a Austro-Ugarskoj 7. prosinca 1917. godine. Ulazak SAD-a u rat na strani Antante slijede druge države. Prvo tijekom 1917. godine to čine: Kuba 8. travnja, Panama 9. travnja, Grčka 16. srpnja, Siam 22. srpnja, Liberija Kina 14. kolovoza, Haiti 23. rujna, Brazil 27. listopada. Posljednje ratne godine 1918., u rat na strani Antante i SAD-a ulaze Guatemala 25. travnja, Nikaragva 17. svibnja i Kostarika 25. svibnja.[149]

---

[146] Gerard E. Silberstein, *The Troubled Alliance. German-Austrian Relations, 1914-1917*, Lexington: University Press of Kentucky, 1970.
[147] Jörn Leonhard, *Pandora's Box*, 429.
[148] David Stevenson, *1914. 1918.*, 185.
[149] Igor Despot, Filip Hameršak, Vijoleta Herman Kaurić, Helena Miljević Pavić, Krešimir Škuljević, *Prvi svjetski rat. Čitanka-priručnik za učitelje i profesore povijesti u osnovnoj školi i gimnaziji*, 12.

Na početku rata u Europi, protivnički blokovi sila su se sukobili na tri glavna bojišta: Zapadnom, Istočnom i Balkanskom. Na Zapadnom bojištu se njemačka vojska sukobila s belgijskom, francuskom i britanskom vojskom. Na Istočnom bojištu su se austrougarska i njemačka vojska s jedne strane sukobile s ruskom vojskom s druge strane. Na Balkanskom bojištu se sukobila austrougarska vojska s jedne strane sa srpskom i crnogorskom vojskom s druge strane.[150]

Centralne sile su u početnoj fazi rata u Europi vodile rat na dva bojišta. Njemačka na Zapadnom i Istočnom bojištu, a Austro-Ugarska na Balkanskom i Istočnom bojištu. Njemačka je vodila rat protiv četiri neprijatelja na dva bojišta, a Austro-Ugarska protiv dva neprijatelja na dva bojišta. Njemačka na Istočnom bojištu protiv Rusije, a na Zapadnom bojištu protiv Francuske, Velike Britanije i Belgije. Austro-Ugarska je vodila rat protiv carske Rusije na Istočnom, a protiv Srbije i Crne Gore na Balkanskom bojištu. S druge strane, Rusija je 1914. prvo vodila rat na jednom bojištu, Istočnom, ali protiv dva neprijatelja, Austro-Ugarske i Njemačke. Ulaskom Osmanskoga Carstva u rat na strani Centralnih sila, Rusija vodi rat i na bojištu na Crnom moru, Kavkazu i Aziji protiv Osmanskoga Carstva. Osmansko Carstvo je ratovalo protiv Britanskoga Carstva na Bliskom istoku i protiv carske Rusije na navedenim bojištima. Ulaskom Japana u rat, otvorilo se bojište na Dalekom istoku dok je Njemačka u svojim kolonijalnim posjedima na tlu Afrike ratovala s Velikom Britanijom i Francuskom.[151]

Za ratne potrebe provedene su masovne mobilizacije u zaraćenim državama. Prema podatcima u knjizi *Prvi svjetski rat* u razdoblju od 1914. do 1918. godine Rusija je mobilizirala 12 000 000, Njemačka 11 000 000, Britansko Carstvo 8 905 000, Francuska 8 410 000, Austro-Ugarska 7 800 000, Italija 5 615 000, SAD 4 355 000 a Srbija 707 000 vojnika i časnika. Velik broj mobiliziranih je stradao u ratu. Ukupno je na obje strane bilo 8 538 315 ubijenih i poginulih, 21 219 452 ranjenih, 7750 919 zarobljenih i nestalih, što čini ukupan broj žrtava od 37 508 686. U ratu je korišten ogroman broj ratnog materijala: naoružanja, streljiva i ratne tehnike što je prouzročio visoke financijske troškove zaraćenim državama. Tako je financijski trošak Prvog svjetskog rata imao dalekosežne posljedice po zaraćene države a u mnogima uzrokovao raspad dotadašnjeg financijskog sustava, recesiju, pad proizvodnje hrane i industrijskih dobara i njihove

[150] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 9.
[151] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 9.

potrošnje te naposlijetku uništio dotadašnji sustav međunarodne trgovine. Ukupno je trošak država Antante iznosio 125 690 477 000 američkih dolara, a Centralnih sila 60 643 160 000 američkih dolara.[152]

Osim navedenog ogromnog broja ljudskih i materijalnih resursa za rat, mobiliziran je ogroman broj konja i drugih životinja za vojne potrebe. Zaraćene su vojske 1914. godine imale značajan broj borbenog konjaništva u svojim sastavima jer je tada borbeno konjaništvo predstavljalo važan rod vojske velike borbene snage i mogućnosti radi svoje mobilnosti i vatrene moći. Vojna su zapovjedništva računala na konjaništvo kao na bitan faktor na bojišnici, pridajući mu značajnu ulogu u vojnim operacijama. Osim velikog broja ratnih konja u borbenim sastavima višemilijunskih vojski koje su krenule u rat u ljeto 1914. godine, velik je broj radnih konji i konja za druge svrhe poput dostavne službe. Tako je primjerice samo austrougarska vojska na početku rata mobilizirala oko 1 000 000 konja, što u borbenim, što u radnim sastavima. Konji su bili glavno onodobno pogonsko sredstvo vojske. Služili su za vuču teškog topništva, osobito u brdskim i planinskim postrojbama, gdje je na neprohodnom terenu ljudska snaga bila nedovoljna za prijevoz teškog topništva, teških haubica, poljskih topova, streljiva i namirnica. Ukupno je tijekom Prvog svjetskog rata na svim bojištima sudjelovalo oko 8 000 000 konja od kojih je stradalo 5 600 000.[153]

Svoj tragičan doprinos bilanci stradalih u Prvom svjetskom ratu dale su i hrvatske povijesne zemlje. Prema raspoloživim podatcima posljednjeg predratnog popisa stanovništva, u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji je 1910. godine ukupno živjelo 2 602 544 stanovnika.[154] Na području Dalmacije je živjelo 645 604 stanovnika[155], a na području Bosne i Hercegovine 1 783 453 stanovnika.[156]

Tako je i velik broj Hrvata mobiliziran u austrougarsku vojsku u Prvom svjetskom ratu. Mobilizirani su oni koji su živjeli na području nekadašnje Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i izvan nje, poput Hrvata koji su živjeli na području Istre i današnje Vojvodine. Budući da je velik broj hrvatskih vojnika i časnika sudjelovao u

[152] Igor Despot et al., *Prvi svjetski rat.*,10-11.
[153] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*. *Konjaničke bitke Prvog svjetskog rata i Hrvati. Knjiga Prva*. *Početak rata 1914.*, 74.
[154] Ivo Goldstein, Borislav Grgin, Nenad Moačanin, Filip Potrebica, Dragutin Pavličević, Božena Vranješ-Šoljan, *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 1996., 111.
[155] Ljubomir Antić, *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914.*, Zagreb: Stvarnost, 1991., 11.
[156] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1*, 64.

ratu na strani Austro-Ugarske, ali i onih koji su sudjelovali na suprotnoj zaraćenoj strani na Talijanskom i Balkanskom bojištu, demografski gubitci Prvog svjetskog rata su za Hrvatsku bili ogromni. Ivo Goldstein navodi kako je ukupno 137 000 vojnika i časnika iz Hrvatske stradalo u Prvom svjetskom ratu dok je još 109 000 stanovnika, većinom civila, umrlo od raznih bolesti.[157]

U prilog navedenoj tezi o masovnosti sudjelovanja i stradavanja Hrvata u Prvom svjetskom ratu važno je istaknuti rad Vijolete Herman Kaurić „The First World War in Croatia – More or less known Facts" u kojem Herman Kaurić ističe kako je najmanje 756 000 ljudi samo s područja Banske Hrvatske i Slavonije služilo u austrougarskoj vojsci tijekom Prvog svjetskog rata.[158]

Iz navedenih razloga se nastojalo ovom disertacijom prikazati jedan ovakav veliki svjetski događaj kao što je bio Prvi svjetski rat kroz pogled pojedinca kakav je bio general Maksimilijan Čičerić. On se svojim životnim pozivom profesionalnog časnika, životnim djelovanjem, izdvojio iz mnoštva i imao sreću preživjeti masovno stradavanje Prvog svjetskog rata.

[157] Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2008., 264.
[158] Vijoleta Herman Kaurić, „The First World War in Croatia – More or less known Facts", *Review of Croatian History* (2014), sv. 10, br. 1, 10.

2. Životopis Maksimilijana Čičerića

Maksimilijan Čičerić Baćanski[159] rođen je 3. ožujka 1865. godine u austrougarskom gradu-tvrđavi Arad u Ugarskoj[160] od oca Ignaca Csicserica i majke Auguste Csicserics plemenite Mollinary. Kršten je u rimokatoličkoj vjeri kao Maximilian Karl Eugen Csicserics 9. ožujka u Aradu od svećenika Aloisa Strugala u prisutnosti kuma Eugena Pelikana von Planenwalda, kapetana 77. pješačke pukovnije Carske i kraljevske vojske u Aradu.[161]

O Čičerićevom porijeklu saznajemo iz dva sačuvana rukopisa o povijesti obitelji Čičerić koji su pohranjeni u osobnom fondu Maksilimijana Čičerića, kutija 4, u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Prvi rukopis, *Familien schicksal vom Shiposhics Csicserics nachkommenschaft gestellt vom Georg Csicserics* je sastavio djed Maksimilijana Čičerića Georg Čičerić 1850. godine. Drugi rukopis, *Vater und Grossvater*, je sastavio Maksimilijan Čičerić potkraj 19. st.

Prvi rukopis *Familien schicksal vom Shiposhics Csicserics nachkommenschaft gestellt vom Georg Csicserics* govori o obiteljskoj povijesti i porijeklu Čičerića. Prema navodima u ovome rukopisu, djed Maksimilijana Čičerića, Georg Čičerić je rođen 1790. godine u okolici Vinkovaca u seljačkoj obitelji Šipošić, od oca Nikole Šipošića. Imao je brata Andreja Šipošića. Prezime Čičerić su Georg i Andrej Šipošić uzeli od svojeg rođaka Gjure Čičerića koji je preuzeo skrb nad njima nakon smrti oca Nikole Šipošića početkom 19. st. Pod ovim su prezimenom Georg i Andrej dalje nastavili živjeti. S druge strane, prezime Bacsány dolazi od očuha koji je oženio njihovu majku Sonju nakon smrti oca Nikole Šipošića.[162]

---

[159] U izvorima se navodi nekoliko varijanti njegovoga imena i prezimena kao Maximilian Csicserics von Bacsány, Csicserich-Bácsány Maksimilijan i Csicserich Maksimilian de Bacsány; „Životopis Maksimilijana Čičerića“, 1, u: *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918.*

[160] Ugarska je historiografski izraz za veliku kneževinu (od 896. do 1001. godine) i kraljevstvo (od 1001. do 1918. godine) Mađara. Najveći teritorijalni opseg Ugarska ima u 15. st. kada se prostire čitavom zapadnom polovicom jugoistočne Europe obuhvaćajući današnju Mađarsku, Slovačku, dijelove Hrvatske (Međimurje, Baranja, istočna Slavonija i zapadni Srijem), Austrije (Gradišće), Rumunjske (Transilvanija) i Srbije (istočni Srijem, Bačka, Banat, Beograd i Mačva) Od 1102. do 1918. godine Ugarska je bila u personalnoj uniji s Hrvatskom; *Hrvatska enciklopedija, sv. 11*, 151.

[161] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. *Geburst und Taufbuchs Extract* (*Izvadak o rođenju i krštenju*).

[162] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. Georg Čičerić, *Familien schicksal vom Shiposhics Csicserics nachkommenschaft gestellt vom Georg Csicserics*, 2.

U drugom rukopisu *Vater und Grossvater*, Maksimilijan Čičerić navodi kako je obitelj Šipošić živjela u siromaštvu sve dok jednog dana njegov djed Georg i njegov brat Andrej nisu pronašli veliku količinu novaca u obližnjoj šumi. Pronalazak novca je obitelji omogućio poboljšanje materijalnih prilika i Georgu da stekne obrazovanje. Naučio je njemački, mađarski i rumunjski jezik što mu je omogućilo da 1814. godine dođe u Titel u Banatu gdje se zaposlio kao učitelj njemačkog jezika u gradskoj školi. Od slijedeće je godine dobio posao učitelja njemačkog jezika po selima i manjim gradovima u školama slavonske Vojne granice. Od 1825. godine se Georg Čičerić trajno nastanio u Novoj Gradiški. Ovdje je 1827. godine oženio kćer jednog krajiškog zapovjednika. Iz ovoga je braka 30. rujna 1828. godine u Novoj Gradiški rođen Ignac Čičerić, otac Maksimilijana Čičerića. Georg Čičerić je umro 1868. godine u Novoj Gradiški.[163]

O porijeklu Čičerićevih saznajemo iz rukopisa *Familien schicksal vom Shiposhics Csicserics nachkommenschaft gestellt vom Georg Csicserics*. Prema navodima Georga Čičerića u ovome rukopisu, prezime Čičerić su preuzeli Georg i Andrej Šipošić od svojeg rođaka Gjure Čičerića koji je preuzeo skrb nad njima nakon smrti oca Nikole Šipošića početkom 19. st. Pod ovim su prezimenom dalje nastavili živjeti. S druge strane, prezime Bacsány dolazi od očuha koji je oženio njihovu majku Sonju nakon smrti oca Nikole Šipošića.[164]

Čičerićev otac Ignac Čičerić von Bacsány je rođen u Titelu 30. rujna 1828. godine. Bio je general-bojnik austrougarske vojske hrvatskog porijekla. Tijekom službe u Aradu je 3. ožujka 1865. godine rođen njegov sin Maksimilijan Čičerić. U Gödöllu pokraj Budimpešte je 13. kolovoza 1877. primljen u ugarsko plemstvo kao Hrvat porijeklom iz Slavonske vojne granice. Umro je na dužnosti zapovjednika 83. *Honvéd* brigade 2. siječnja 1882. godine u Zagrebu, nedugo nakon promaknuća u čin general-bojnika od upale pluća koju je dobio prilikom inspekcije trupa u Gospiću.[165]

Čičerićeva majka Augusta Mollinary potječe iz istaknute habsburške vojničke obitelji Mollinary, uzdignute u plemićki red krajem 18. st. Njen otac Karl Mollinary je bio potpukovnik habsburške vojske, a njen stric general topništva, barun Anton Mollinary

[163] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. Maksimilijan Čičerić, *Vater und Grossvater*, 202-213.
[164] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. Georg Čičerić, *Familien schicksal vom Shiposhics Csicserics nachkommenschaft gestellt vom Georg Csicserics*, 12.
[165] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. Maksimilijan Čičerić, *Vater und Grossvater*, 210.

von Monte Pastello.[166] Maksimilijan Čičerić je imao tri sestre, Marie (Mitzi/Mici), Ilonu i Isabelle i brata Eugena.[167]

Djetinjstvo je Čičerić proveo u onodobnoj Slavonskoj vojnoj granici. Školovao se prvo kod kuće da bi četvrti razred pučke škole polazio u Vinkovcima 1873. godine. Obrazovan je u krugu obitelji i od rane životne dobi učio strane jezike. Naučio je njemački, mađarski i srpski jezik i pismo. Postigao je odličan uspjeh u osnovnoj školi. Hans Eder u doktorskoj disertaciji o Čičeriću navodi Čičerićev autobiografski zapis: „Budući da moj otac nije vidio moju budućnost u Hrvatskoj, dogovoreno je da učim njemački jezik što je više moguće, usmeno i pismeno. Zauzvrat, odmah sam bio izuzet od početnog učenja njemačkog u školi. Međutim, mogao sam puno tečnije pričati i gramatički pravilnije pisati njemački dok sam hrvatski govorio sa školskim prijateljima. Jasno se sjećam oproštajnog govora mojeg profesora koji me ukorio što ne vladam hrvatskim tako savršeno kao što vladam njemačkim“.[168] Srednju školu je Čičerić pohađao u Vinkovcima od 1874. do 1878. godine. Četvrti je razred završio s vrlo dobrim uspjehom u lipnju 1878. godine.[169]

[166] Anton Mollinary von Monte Pastello (Titel, Bačka, 8. listopad 1820. – Capiago Intimiano, Lombardija, 26. listopad 1904.), austrougarski general. S 13 godina se kao kadet priključio habsburškoj vojsci. Prvi se puta istaknuo u vojnoj službi u Revolucionarnom ratu Habsburške Monarhije protiv Italije 1848. i 1849. godine kada je za ratne zasluge stekao titulu baruna od Monte Pastella. Od 1867. godine je počasni vlasnik 38. pješačke pukovnije koja se popunjavala s područja Kečkemeta u središnjoj Ugarskoj. Od 1868. do 1877. godine je bio zapovjednik XIII. korpusa u Zagrebu, od 1870. godine načelnik uprave Hrvatsko-slavonske vojne granice i zapovjedni general u Zagrebu. U ovome razdoblju aktivno sudjeluje u političkom životu Hrvatske. Održavao je kontakte s Narodnom strankom, koja ga je 1872. godine predložila za bana Hrvatske i Slavonije. Imao je političkog uspjeha, uspješno provevši razvojačenje Vojne granice spriječivši planove ugarske vlade o iskorištavanju hrvatskih šuma. Godine 1877. podnio ostavku zbog sporova s ugarskom vladom oko financiranja gradnje željeznica iz fondova Vojne granice. Potom je napustio Zagreb i služio kao zapovjednik XI. korpusa u Lembergu (Lavovu), glavnom gradu austrijske Galicije. Umirovljen je iz vojne službe 1879. godine. Napisao je knjigu sjećanja *Sechsundvierzig Jahre im österreich-ungarischen Heere, 1833-1879*, sv. 1-2 (Beč, 1905.). Pored navoda iz Mollinarijevog vojničkog života, opisa vojnih pohoda u Italiji i njegove vojne službe, knjiga sadrži važne podatke o političkim, gospodarskim i vojničkim prilikama Hrvatske i Slavonije tijekom Mollinaryjeve službe u Hrvatskoj i Slavoniji; *Hrvatska enciklopedija, sv. 7*, 413.

[167] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. Maksimilijan Čičerić, *Familien schicksal vom Shiposhics Csicserics nachkommenschaft gestellt vom Georg Csicserics*, 2.

[168] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 26.

[169] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. *Svjedodžba o završetku gimnazije u Vinkovcima od 11. srpnja 1878. godine.*

2.1. Čičerićevo vojno obrazovanje

Višu vojnu školu, što je bio rang vojne srednje škole, pohađao je u moravskoj Bijeloj Crkvi od 1878. do 1881. godine (*K.K. Militär Ober-Realschule im Mähr-Weiskirchen*). Ovu je školu završio „dobrog zdravlja" 30. lipnja 1881. godine.[170] Na ovoj školi je Čičerić stekao prva znanja i vještine iz vojničkog umijeća. *Izvadak klasifikacijske liste* Više vojne škole moravske Bijele Crkve od 9. srpnja 1881. sadrži Čičerićeve osobne podatke i podatke o stečenom obrazovanju. Prema navedenom dokumentu, Čičerić je bio visok 180 cm i težak 83 kg, dobre tjelesne građe, vrlo dobrog zdravlja, vrlo dobrih sposobnosti, uzoritog ponašanja i izvrsne prilagođenosti okolini. Iz teoretskih i općih predmeta je imao vrlo dobre ocjene a iz vojnoga dijela izvrsne. Trogodišnje školovanje na ovoj školi je završio kao šesti u klasi.[171]

U razdoblju od 1881. do 1884. godine pohađao je Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu, a 7. studenog 1882. dobiva priznanje od zapovjedništva Vojne akademije za isticanje u radu i u službi.[172] Nakon završetka Vojne akademije 1884. godine, s činom poručnika, dodijeljen je 38. pješačkoj pukovniji u Kečkemetu u sastavu budimpeštanskoga IV. korpusa. Tako mu je prva vojna služba bila u pješačkoj pukovniji koja je nosila naziv *Infanterieregiment Freiherr von Mollinary Nr. 38* jer je njen počasni vlasnik bio njegov ujak barun Anton Mollinary von Pastello.

Na prijelazu 1885. na 1886. godinu Čičerić piše svoj prvi vojni spis pod naslovom *Taktik und reglement* (*Taktika i pravilnik*). Spis je ostao sačuvan u osobnom fondu Maksimilijana Čičerića u HDA u Zagrebu u kutiji 6. Pisan je rukom na ukupno 36 stranica. Sastoji se od Uvoda (str. 1-9), Općih načela (str. 10-14), Taktike u napadu (str. 14-20) i Taktike u obrani (21-22).

U ovome spisu Čičerić obrađuje pitanje primjene taktike u miru i u ratu, odnosno odnos taktike koja se podučava prema postojećim propisima u mirno doba i one koja se primjenjuje u stvarnim borbenim uvjetima. Znakovito je kako već tada, na samome početku svoje vojne karijere, Čičerić primjećuje nesklad između „mirnodopske" i „ratne taktike" odnosno teorije i njene primjene u praksi tj. ratu. Radi toga zagovara fluidan

[170] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. *Nachricht Zögling Cscicserics von Juni 1881*.
[171] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 14. *Auszug aus der Clasifikations-Liste*.
[172] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 46.

pristup taktici smatrajući kako ratna stvarnost nalaže da se taktički pravilnici mijenjaju i prilagođavaju svakih 10 godina.

Uvod započinje definicijom taktike kako ju Čičerić shvaća: „Taktika je oblik borbe dok njena disciplina za sada nije znanost niti vječna zakonitost, već skup načela koja se bezuvjetno primjenjuju u borbi“[173] U nastavku je spisa znakovito kako Čičerić razlučuje posebnu taktiku za napad i posebnu za obranu. Sukladno ovoj sadržajnoj distinkciji, koncipirana su posebna poglavlja koja govore o taktici u napadu i taktici u obrani, kako je i naznačeno ranije. Zanimljivo je primijetiti nesklad između broja stranica koje Čičerić posvećuje obradi taktike u napadu i onih u obrani. Sedam je stranica posvećeno taktici u napadu a samo dvije taktici u obrani. Razlog tome je dominanta ofenzivna doktrina onoga vremena koja je napadu pridavala veću važnost nego obrani. Sukladno strategiji brzog uništenja protivnika, o čemu će biti detaljno riječi u drugom poglavlju ove disertacije jednako kao i ofenzivnoj vojnoj doktrini koja je bila dominantna vojna doktrina prije Prvog svjetskog rata, vojni su pisci iz prijelaza 19. u 20. st. veću važnost pridavali napadu nego obrani i proučavanju taktike u napadu nego u obrani. Po tome Čičerić nije iznimka. On piše u skladu s duhom vremena. O ovome je detaljno izloženo u 2. poglavlju ove disertacije u kojem se govori o ofenzivnoj vojnoj doktrini prije Prvog svjetskog rata i vojnim piscima s početka 20. st. koji su objašnjavali prednosti ofenzivne vojne doktrine.

U 38. pješačkoj pukovniji je služio do jeseni 1887. kada započinje školovanje na Ratnoj školi u Beču. Ratnu školu u Beču završava 12. listopada 1889. godine s odličnim uspjehom.[174] Kako su se na Ratnoj školi u Beču školovali budući glavnostožerni časnici austrougarske vojske i vojni zapovjednici postrojbi najvišeg zapovjednog ranga, tako je Čičerić kao diplomac ove elitne vojne institucije bio predodređen za najviše vojne dužnosti austrougarske vojske. Pored navedene formalne kvalifikacije za najviše položaje u austrougarskoj vojsci, diploma Ratne škole u Beču je bila i statusni privilegij. Čičerić je, poput ostalih diplomaca ove elitne škole, dobio privilegiju nošenja tamno zelene vojne uniforme kojom su se glavnostožerni časnici koji su diplomirali na Ratnoj školi u Beču razlikovali od ostalih, „običnih“ časnika austrougarske vojske. Ova uniforma je dobila naziv po boji tamno zelene staklene boce, na njemačkome jeziku *Flasche grünn*. Tamno

[173] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. *Taktik und Reglement,* 1.
[174] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 47. *Svjedodžba o završetku Ratne škole u Beču od 12. listopada 1889. godine.*

zelena uniforma glavnostožernih časnika je bila statusni simbol elite austrougarske vojske. S druge strane i predmet zavisti podređenih časnika i onih u istom zapovjednom rangu koji nisu bili glavnostožerni časnici austrougarske vojske. Oni su pogrdno nazivali glavnostožerne časnike „dečkima iz zelene boce".[175] Za vrijeme polaska Ratne škole u Beču, terensku je službu Čičerić obavljao u 46. pješačkoj pukovniji u Segedinu u sastavu temišvarskog VII. korpusa.[176]

2.2. Vojna služba od završetka Ratne škole u Beču 1891. godine do početka Rusko-japanskog rata 1904. godine

Nakon završetka Ratne škole u Beču 1891. godine, služio je kao glavnostožerni časnik s činom natporučnika u 34. pješačkoj brigadi čije je zapovjedništvo bilo u Aradu, njegovom rodnom gradu. Ova je pukovnija zajedno sa 33. pješačkom brigadom činila 17. pješačku diviziju u sastavu VII. korpusa čije je zapovjedništvo bilo u Temišvaru.[177]

Tijekom 1891. i 1892. godine služio je kao stožerni časnik u zapovjedništvu temišvarskog VII. korpusa s činom natporučnika.[178] Potom je 13 mjeseci proveo u carskoj Rusiji na studijskom boravku u Kazanju. Vojno-obavještajni ured austrougarske vojske – *Evidenzbüro* je Čičerića poslao u Rusiju na učenje ruskoga jezika i upoznavanje ruskih vojnih prilika. Sporazumom Austro-Ugarske i Rusije iz 1890. godine, dogovoren je reciprocitet vojne suradnje austrougarske i ruske carske vojske. Glavnostožerni su časnici obje strane ugovornice ovoga sporazuma slani na učenje stranog jezika. Tako su austrougarski glavnostožerni časnici slani u Kazanj u Rusiju na učenje ruskog, a ruski u Austro-Ugarsku na učenje njemačkog jezika. *Evidenzbüro* je godišnje slao dvojicu austrougarskih časnika uz uvjet da poznaju jedan slavenski jezik. Ovo je bila važna

[175] John R.Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 161. Tijekom Prvog svjetskog rata je pojam glavnostožernog časnika austrougarske vojske u tamno zelenoj uniformi poprimio negativno značenje. Među običnim vojnicima i nižim časnicima su „dečki, odnosno dječaci iz Glavnoga stožera" percipirani kao nedorasli časnici koji nisu bili dovoljno hrabri i zreli muškarci da budu na prvoj crti. Tamno zelena boja njihove uniforme koja je bila simbol njihovog statusa, među postrojbama je stvarala dojam da oni žive u posebnom svijetu odvojenom od stvarnosti, zaštićeni unutar staklene boce; Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 69.

[176] *Die K. und K. Krieggschule 1852-1902,* 141.

[177] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1914.*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1914, 95.

[178] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1892.*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1892, 106.

edukacija za glavnostožerne časnike austrougarske vojske. Oni su dobivali priliku upoznati se s taktičkim i operativnim postavkama ruske carske vojske, promatrati obuku njihovih vojnika, dobiti uvid u taktičke priručnike te naposlijetku, upoznati ruske kolege časnike i tako dobiti uvid u *duh ruske vojske* odnosno iz prve ruke vidjeti kako ona funkcionira iznutra i kakvi su njeni zapovjednici, časnici i kvaliteta njenih postrojbi. Ujedno su imali priliku i uspostaviti vezu s obavještajcima na području carske Rusije.[179]

U Kazanj su poslani Maksimilijan Čičerić i satnik Jemrich von der Bresche. Čičerić i von der Bresche otputovali su iz Beča 1. travnja 1892, a Kazan su napustili 19. travnja 1893. kada su stigli njihovi nasljednici satnik Reutter i natporučnik Böltz.[180] Čičerić se vratio iz Rusije u domovinu 18. lipnja 1893. godine u 22 sata navečer kada je brod u kojem je putovao stigao u Pulu.[181]

O razdoblju provedenom u Kazanju i carskoj Rusiji 1892. i 1893. godine, Čičerić je vodio dnevnik. Ovaj je dnevnik digitaliziran na nosaču diska (CD-ROM) u izdanju HDA iz 2012. godine pod naslovom *Dnevnik 1892.-1893. Studijski boravak u Kazanu*. Original Čičerićevog dnevnika se nalazi u rukopisu u bilježnici broj 19 naslova *Russland 1892./93.*, pohranjenoj u kutiji 2 osobnog fonda Maksimilijana Čičerića. Tekst je pisan rukom, paginiran od stranice 1 do 79 dok se od 82. do 173. stranice, uz prazne dijelove papira, nalaze razni dodatci, primjerice udaljenosti koje je Čičerić tijekom boravka u Rusiji prešao, novčani izračuni za troškove boravka u Rusiji, zapis o prodaji konja i slično.[182]

Kao dodatak ovom dnevniku, u kutiji 5 osobnoga fonda Maksimilijana Čičerića u HDA u Zagrebu se nalaze pisma i spisi iz 1892. i 1893. godine tijekom Čičerićevog boravka u carskoj Rusiji. Pisma i spisi se nalaze u kuverti pod naslovom *Briefe aus Russland*. To su pisma koje je Čičerić uputio ocu, majci i sestrama te pisma koja su drugi uputili njemu u navedenom razdoblju. Uz navedena pisma, arhivsko gradivo sadrži osmrtnicu Čičerićevog ujaka baruna Antona Mollinaryja von Monte Pastella i brošuru *Die Letzte Lebensstunden des Verblichenen. Geschildert von seiner Tochter Beatrix.*[183]

---

[179] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1892.-1893. Studijski boravaka u Kazanu*, 3, Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 398.
[180] Hans Eder, *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*, 159.
[181] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1892.-1893. Studijski boravaka u Kazanu*, 19.
[182] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 2. *Russland 1892/1893*.
[183] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 5.

Na osnovi svojega iskustva u Rusiji 1892. i 1893. godine, Čičerić je napisao svoju prvu vojnu studiju *Taktische Eigentümlichkeiten der Russischen Armee*.[184] O ovoj studiji je detaljno izloženo u drugome poglavlju ove disertacije.

U razdoblju nakon povratka iz Rusije kao glavnostožerni časnik od 1893. do 1897. godine radi u skupini za Rusiju. Skupinu za Rusiju je činilo nekoliko austrougarskih glavnostožernih časnika zaduženih za praćenje ruskih vojnih i političkih prilika. Istovremeno s ovim radom, od 1896. godine Čičerić počinje predavati strategiju i vojnu povijest na elitnoj Ratnoj školi u Beču. Njegovo je ime navedeno u *Imeniku zapovjednika i nastavnika* u *Godišnjaku Carske i kraljevske ratne škole u Beču* za godine od 1896. do 1898. godine.[185]

S činom kapetana Čičerić je 1897. godine služio u 85. pješačkoj pukovniji iz Levoče u Slovačkoj.[186] Ubrzo dobiva priznanje za svoj rad s postrojbama što je bila potvrda njegovih kvaliteta i znanja s vrha. Za zasluge u terenskoj službi unaprijeđen je u čin bojnika 26. ožujka 1898. godine.[187] O tome ga je pismom, osobno obavijestio načelnik austrougarskog Glavnog stožera austrougarske vojske, feldmaršal Friedrich von Beck-Rzikowsky.[188] U pukovnijskoj zapovijedi br. 305 od 1. studenog 1898. godine se ističe kako je Čičerić uspješno vodio taktičku obuku 85. pješačke pukovnije zbog čega je promaknut u čin bojnika. Nadalje je istaknuto kako su vježbe izvedene u najboljem redu dok su postrojbe izvršile zadatak besprijekorno što je bila zasluga bojnika Čičerića koji je nadgledao vježbe i vodio program obuke.[189]

---

[184] Maximilian Csicserics, *Taktische Eigentümlichkeiten der Russischen Armee* Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1895.

[185] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan, Kutija 6. *Der Jahrgang 1896/98 der K.u.K. Kriegsschule in Wien*, 23.

[186] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1898*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1898., 536.

[187] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 50.

[188] Friedrich von Beck-Rzikowsky (Freiburg, 21. ožujak 1830. – Beč, 9. ožujak 1920.) austrougarski feldmaršal i načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske od 1881. do 1906. godine. Od 1846. godine u vojnoj službi, sudjelovao u revolucionarnom ratu 1848.-48, Ratu protiv Italije 1859., Austrijsko-pruskom ratu 1866. i austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. Od 1881. godine je bio načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske i tajni savjetnik. Za trajanja njegovog mandata na položaju načelnika Glavnog stožera, izrađena je osnova ratnih planova Austro-Ugarske i modernizirana austrougarska vojska uvođenjem novih oružja i opreme u upotrebu, poput brzometnih topova i brdskih haubica te telegrafskih odjela u pješačkim i konjaničkim postrojbama. Međutim, na polju taktike i operativnoga umijeća, zagovarao je oprezan i tradicionalan pristup, zatvoren za nove ideje i inovacije, radi čega je austrougarska vojska na početku 20. st. zaostala u razvoju za vojskama drugih velikih sila; *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, sv. 1*, 61-62.

[189] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 48. *Regiments-Commado Befehl Nr. 305*, 1-2.

Tijekom 1898. i 1899. godine Čičerić polazi viši tečaj za zapovjednike postrojbi na Tehničkom vojnom učilištu u Beču.[190] Istovremeno od 1898. do 1902. godine predaje ratnu strategiju i vojnu povijest na Ratnoj školi u Beču za što je odlikovan vojnim križem za zasluge i unaprijeđen u čin potpukovnika.[191] Na kraju 1902. godine, zajedno sa potpukovnikom Franzom Meisingerom, imenovan je zamjenikom zapovjednika 46. pješačke pukovnije iz Segedina, Carla Webera von Murbrücka.[192] Na ovoj dužnosti ostaje do početka veljače 1904. godine.

2.3 Austrougarski vojni ataše i vojni promatrač u ruskom Glavnom stožeru generala Kuropatkina u Mandžuriji u Rusko-japanskom ratu 1904.-05. godine

Dana 9. veljače 1904. godine, Čičerić je vlakom otputovao iz zapovjedništva 17. pješačke divizije u Oradei, u čijem sastavu je bila njegova 46. pješačka pukovnija, preko Budimpešte na kratak odmor u Beč. Na putu prema Beču, u Budimpešti iz novina saznaje da je Japan te noći, 8.-9. veljače, napao Carsku Rusiju u Port Arthuru čime je izbio rat između Rusije i Japana. Čičerić nije mnogo znao o novonastalom sukobu u istočnoj Aziji tako da se uputio u *Evidenzbüro* u Beču po informacije. Na putu prema *Evidenzbürou*, susreo je njenog tadašnjega šefa, glavnostožernog pukovnika Eugena Hordliczku.[193] Hordliczka mu je priopćio da će uskoro biti poslan na bojište u istočnu Aziju u svojstvu vojnog atašea[194] austrougarske vojske u ruskom Glavnom stožeru. Obzirom na njegov raniji boravak u Kazanju, znanje ruskog jezika i dugogodišnji rad u skupini za Rusiju u

---

[190] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1900*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1900., 1002-1004.

[191] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1903.*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1903., 76.

[192] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1903.*, 488.

[193] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1905.*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1905., 109.

[194] Ataše (od francuske riječi *attaché* što u prijevodu znači privrženik) naziv je za konceptualnog diplomatskog službenika početnog položaja koji je član diplomatske misije države šiljateljice (država koja kod druge države akreditira šefa svoje diplomatske misije i članove diplomatskog osoblja, koristi se i naziv „država slanja“) u državi primateljici (država kod koje druga država akreditira šefa svoje diplomatske misije i članove diplomatskog osoblja, koristi se i naziv „država prijema“) koji ima posebnu stručnu i tehničku spremu i time izravno pomaže šefu diplomatske misije. Vojni ataše ima pravo izravnog izvještavanja svojih nadređenih kako u vojnom (načelnika Glavnog stožera i vrhovnog vojnog zapovjednika) tako i civilnom dijelu (veleposlanika i vladu); Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Zagreb: Informator, 1987., 18.

Evidenzbürou, Čičerić je bio kvalificiran za ovo imenovanje. Istog dana je car i kralj Franjo Josip I.[195] potvrdio Čičerićevo imenovanje na položaj vojnog atašea u Mandžuriji. Čičerić je pridodan austrougarskoj diplomatskoj misiji u Rusiji. Nakon audijencije kod Franje Josipa I., Čičerić se ponovo sastao sa Hordliczkom koji mu je čestitao na novoj dužnosti.[196]

Imenovanje na položaj vojnog atašea u Mandžuriji bio je važan korak u Čičerićevoj vojnoj karijeri. Položaj vojnog atašea je sam po sebi specifičan u diplomatskom zboru države. To je položaj od iznimne važnosti jer djelovanjem vojnog atašea omogućuje državi šiljateljici uvid u vojne prilike države primateljice. Osim navedenoga, na osnovi informacija o borbenoj spremi države primateljice koje vojni ataše dostavlja vlastitoj državi šiljateljici, država šiljateljica može kreirati vlastitu vojnu politiku prema tekućim prilikama i prilagođavati svoju državnu strategiju vlastitim dugoročnim potrebama. Obzirom na politiku Austro-Ugarske i Rusije prema na Balkanu, odnosi ovih dviju država su imali veliku važnost, pa je austrougarskom političkom i vojnom vrhu bilo bitno prikupiti informacije „iz prve ruke" o djelovanju, borbenoj spremi, strategiji, taktici, operativnom umijeću i organizaciji logistike ruske vojske u ratu. Uz navedeno, Čičerić je dobio priliku promotriti kvalitetu ruske vojske u ratu, sastav postrojbi, način njene borbe, stav ruskih časnika i vojnika o ratu, borbeni moral trupa, sposobnost ruskog vojnog vodstva da vodi rat te odnosu vojnih i političkih struktura

[195] Franjo Josip I. (Schönbrunn, 18. kolovoza 1830. – Schönbrunn, 21. studenoga 1916.), austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj od 1848. do 1867. godine te car i kralj Austro-Ugarske Monarhije od 1867. do 1916. godine. Pripadao je dinastiji Habsburg-Lothringen. Na prijestolje stupio u prosincu 1848. godine nakon abdikacije njegovog strica austrijskog cara i hrvatsko-ugarskog kralja Ferdinanda I. Uz pomoć ruske vojske ugušio je revoluciju u Mađarskoj i uveo centralističko-apsolutističku vladavinu (Bachov apsolutizam 1851.-60.). U vanjskoj politici nije imao uspjeha jer je udaljio Habsburšku Monarhiju od Rusije u Krimskom ratu 1853.-56. stajući na stranu zapadnih sila Francuske i Velike Britanije. Za to nije dobio njihovu podršku za očuvanje habsburških posjeda u sjevernoj Italiji i Njemačkoj u ratu s Pijemontom 1859. na čijoj su strani bile Francuska i Sardinija i ratu s Pruskom i Italijom 1866. godine. Zbog poraza u Prusko-austrijskom ratu bio prisiljen na sklapanje nagodbe s Ugarskom 1867. godine po kojoj je došlo do dualističkog uređenja monarhije u kojem su vlast imali njemački i mađarski narod nad ostalim narodima monarhije dok je država preimenovana u Austro-Ugarsku Monarhiju. Radi austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine se sukobio u vanjskoj politici s Rusijom radi čega je 1879. godine sklopio vojni savez s Njemačkom kojem je 1882. godine pristupila i Italija (Trojni savez). Nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, njegova vanjska politika i politika prema Balkanu dolaze u sukoba s Rusijom. Nakon sarajevskog atentata na austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914. godine odlučio se za vojnu opciju protiv Srbije koja je završila austrougarskom objavom rata Srbiji 28. srpnja 1914. i početkom Prvog svjetskog rata; *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 4,* 41.

[196] Hans Eder, *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*, 206.

Ruskog Carstva u ratnom stanju. Sve navedene informacije su bile bitne radi procijene djelovanja ruske države u eventualnom ratu s Austro-Ugarskom.

Uz navedeni zadatak vojnog atašea da izvještava svoju državu o ratu koji vodi država primateljica zadatak je vojnog atašea izvještavati i o ofenzivnim i defanzivnim potencijalima države primateljice, pratiti rad vojnih, znanstvenih, redarstvenih i obrazovnih institucija države primateljice kako bi se sve korisno za vlastitu državu moglo preuzeti i iskoristiti za poboljšanje sigurnosnih i vojnih prilika vlastite države. U tom pogledu je zadaća vojnog atašea bila praćenje sve relevantne vojne literature koja se izdaje na tlu države primateljice poput vojnih priručnika za nastavu i obuku postrojbi, vojnih studija, brošura i časopisa, kao i vojnih karata i mapa. Ukoliko je moguće, vojni ataše bi trebao prikupiti i statističke podatke o vojnom proračunu i izdvajanju za vojna sredstva. Obavljene je radnje vojni ataše u obliku redovnih izvještaja slao svojem nadređenom časniku, načelniku Glavnog stožera, te za obavljanje ovih zadataka primao potrebna novčana sredstva.[197]

Vojni ataše u sklopu diplomatskog zbora države šiljateljice je glavnostožerni časnik i vojni stručnjak specijaliziran za državu primateljicu, diplomant najviših vojnih škola, poput Ratne škole u Beču za glavnostožerna časnike i Vojne Akademije u Bečkom Novom Mjestu. Na ovaj položaj se u pravilu postavljaju ljudi iznimnih sposobnosti i velikoga znanja, s minimalno 15 godina provedenih u vojnoj službi i što je najvažnije, od političkog povjerenja Vlade države šiljateljice. Mnogi su vojni atašei u nastavku života dostigli visoke položaje u vojsci i politici. Primjerice, američki general John Joseph Pershing[198] bio je američki vojni ataše u Tokiju 1905. godine, u drugoj godini Rusko-japanskog rata. On je rat promatrao na suprotnoj strani od Čičerića. Drugi američki

[197] Alfred Vagts, *The Military Attaché,* Princeton: Princeton University Press, 1967., 13.

[198] John Joseph Pershing (Laclade, 13. rujna 1860. – Washington, 15. srpnja 1948.), američki general i zapovjednik Američkih Ekspedicijskih Snaga (eng. *American Expeditionary Force*, skraćeno AEF) na Zapadnom bojištu 1917. i 1918. godine. Pershing je ostvario veliku vojnu karijeru zbog svojih iznimnih sposobnosti. Nakon završetka vojne akademije West Point 1886. godine, sudjelovao u pohodima protiv indijanskih plemena na američkome Divljem Zapadu 1886.-90., Španjolsko-američkom ratu 1898. i ratu na Filipinima 1906.-13. Godine 1916.-17. je vodio kaznenu ekspediciju protiv Meksika, a tijekom 1917. i 1918. Američke Ekspedicijske Snage na Zapadnom bojištu za što je u rujnu 1919. godine dobio generalski čin sa četiri zvjezdice, najviši čin u povijesti američke vojske. Od 1921. do 1924. godine je bio načelnik Glavnog stožera američke kopnene vojske. Na ovome je položaju bio mentor novoj generaciji američkih generala koji su zapovijedali američkim oružanim snagama u Drugom svjetskom ratu, poput generala Dwighta Davida Eisenhowera koji je 1952. godine postao predsjednik SAD-a, Georga Smitha Pattona i Omara Bradleya. Napisao je knjigu sjećanja iz Prvog svjetskog rata u dva sveska *My Experiences in the World War* (New York, 1931.); *Hrvatska enciklopedija, sv. 8,* 402.

general, Peyton Conway March[199] koji je od svibnja 1918. do prosinca 1921. godine bio načelnik Glavnog stožera američke vojske, prethodno je bio američki vojni ataše u Tokiju 1905. godine. Francuski general Maurice César Joseph Pellé[200] služio je kao francuski vojni ataše u Berlinu od 1909. do 1912. godine i pritom imao važnu ulogu obavještavanja načelnika Glavnog stožera francuske vojske generala Josefa Joffra[201] o pripremama njemačke carske vojske za rat. Dva su njemačka vojna atašea imala zapažene uloge u godinama prije i tijekom Prvog svjetskog rata. To su njemački konjanički general

[199] Peyton Conway March (Easton, 27. prosinca 1864. – Washington, 13. travnja 1955.), američki general, načelnik Glavnog stožera američke vojske od svibnja 1918. do prosinca 1921. godine. Nakon završetka američke vojne akademije West Point 1891. godine, služio kao američki vojni ataše u Tokiju tijekom Rusko-japanskog rata i kao topnički zapovjednik u Ratu na Filipinima. Tijekom Prvog svjetskog rata reformirao Ratni ured osnivanjem središnje opskrbne institucije američke vojske, ustrojio prve američke tenkovske korpuse kao samostalne oklopne formacije za taktičko i operativno djelovanje te se zalagao za daljnji razvoj kemijskog naoružanja i njegove upotrebe u ratu. Uspješno proveo mobilizaciju američke vojske radi čega su SAD od travnja 1917. do studenoga 1918. godine poslale na Zapadno bojište u sjevernoj Francuskoj i Talijansko bojište u sjevernoj Italiji ukupno 1 200 000 američkih vojnika i časnika. Reformirao je redovnu vojsku i Nacionalnu gardu čime je ukupno brojno stanje američke vojske podignuto s 300 000 na 2 000 000 vojnika i časnika. Povukao se iz aktivne vojne službe u prosincu 1921. godine nakon neslaganja s generalom Pershingom oko daljnjeg smjera razvoja američke vojske. Umro je u Washingtonu 13. travnja 1955. godine; *Encyclopedia Americana*, *sv. 18*, Danbury: Grolier incorporated, 1984., 301.

[200] Maurice César Joseph Pellé (Douai, Francuska, 18. travnja 1863. – Toulon, 16. ožujka 1924.), francuski general i prvi načelnik čehoslovačkog Glavnog stožera od 1919. do 1921. godine. Od prosinca 1916. do završetka rata u studenome 1918. zapovijedao prvo divizijom a zatim 5. armijskim korpusom na Zapadnom bojištu pri čemu se istaknuo i bio višestruko odlikovan. Od 13. veljače 1919. do 20. siječnja 1921. godine na čelu francuske vojne misije u Pragu s ciljem ustroja ministarstva obrane Čehoslovačke, čehoslovačkog Glavnog stožera, obuke čehoslovačke vojske i vojno-obrazovnog sustava u Čehoslovačkoj. U lipnju 1919. je bio imenovan vrhovnim vojnim zapovjednikom čehoslovačke vojske. Na ovome je položaju uspješno organizirao obranu Slovačke od mađarskih postrojbi u srpnju 1919. i osnovao vojnu akademiju u Hranicama u istočnoj Češkoj. Nakon toga je imenovan francuskim visokim predstavnikom za Orijent i veleposlanikom u Istanbulu. U ime Francuske je potpisao 24. srpnja 1923. ugovor u Lausanni kojim su uređene granice moderne Turske Republike; *Grand Larousse encyclopédique, sv. 8,* Pariz: Librairie Larousse, 1963., 296.

[201] Joseph Jacques Césaire Joffre (Rivesaltes, Francuska, 12. siječnja 1852. – Pariz, 3. siječnja 1931.), francuski maršal, načelnik Glavnog stožera francuske vojske i predsjednik Višeg ratnog vijeća Treće Francuske Republike od 1911. do kraja 1916. godine. Od 1. kolovoza 1914. vrhovni zapovjednik francuske vojske na Sjevernom i Sjeverozapadnom frontu Zapadnog bojišta, a od prosinca 1915. vrhovni zapovjednik svih francuskih oružanih snaga. Nakon početnih neuspjeha francuske vojske na Zapadnom bojištu protiv njemačke carske vojske u kolovozu 1914., Joffre je francusku vojsku vodio do pobjede u Bitki na Marni (5.- 12. rujna 1914.) u sjevernoj Francuskoj u kojoj je zaustavljen prodor njemačke carske vojske prema Parizu i uništenje glavnine francuske vojske na Zapadnom bojištu njenim okruživanjem sa zapada i sjevera prema Schlieffenovom ratnom planu za rat njemačke carske vojske protiv Francuske. Zbog neuspjeha francuske vojske da u vojnim operacijama 1915. i 1916. godine na Zapadnom bojištu odlučujuće porazi njemačku carsku vojsku i izbori odluku u korist Francuske, Joffre je 26. studenog 1916. smijenjen s položaja vrhovnog zapovjednika francuske vojske i promoviran u čin maršala. Godine 1917. postavljen na položaj tehničkog savjetnika francuske vlade za vojna pitanja te vodio francusku vojnu misiju u SAD. Godine 1918. je vodio francusku vojnu misiju u Japan. Nakon njegove smrti je u Parizu objavljena njegova knjiga sjećanja *Mémoires du maréchal Joffre (1910-1917), sv. 1-2,* Pariz: Plon, 1932.; *Hrvatska enciklopedija, sv. 5,* 364.

Friedrich von Bernhardi[202] koji je bio njemački vojni ataše u Švicarskoj 1891. godine i njemački konjanički general, grof Friedrich Bernhard von Schulenburg.[203]

Iz navedenih primjera je razvidno kako države postavljaju posebno važne osobe na položaj vojnog atašea. Posebno u vrijeme mira u pogledu prikupljanja informacija o budućem protivniku. Nije isključena mogućnost da bi Čičerićevo imenovanje na položaj vojnog atašea u Rusiji 1910. godine bilo korisno za Austro-Ugarsku Monarhiju iz razloga što je Čičerić imao sposobnost uočavanja bitnoga i upozoravanja na opasnosti i probleme koji su iz Rusije dolazili za Austro-Ugarsku Monarhiju. Njegovo se znanje najvjerojatnije moglo iskoristiti za bolju pripremu za rat protiv Rusije.

Primjer francuskog vojnog atašea u Rusiji tijekom Prvog svjetskog rata, generala markiza de Laguicha, dokazuje navedeno. Prije službe u Rusiji je dugi niz godina prije Prvog svjetskog rata služio kao francuski vojni ataše u Njemačkoj 1912. i 1913. te Austro-Ugarskoj 1913. i 1914. godine. De Laguiche je odlično poznavao prilike u njemačkoj i austrougarskoj vojsci pa su se njegovi izvještaji Rusima pokazali vrlo korisnima Rusima. Primjerice, na početku rata je Laguiche primio vijest da je više austrougarskih snaga

[202] Friedrich von Bernhardi (Sankt Peterburg, 22. rujna 1849. – Kunnersdorf kraj Hirschberga, danas Jelenia Góra u Poljskoj, 10. srpnja 1930.), njemački konjanički general, vojni povjesničar i pisac. Od 1891. do 1894. godine njemački vojni ataše u Bernu. Tada je napisao svoje prvo vojno djelo *Videant consules* (Bern, 1892.) u kojem se bavio pitanjem sudjelovanja masovnih vojski velikih sila u budućem ratu. Od 1895. do 1907. godine načelnik odsjeka za vojnu povijest ministarstva rata u Berlinu. Od 1907. do 1914. godine zapovjednik raznih njemačkih postrojbi. Pred Prvi svjetski rat se istaknuo kao zagovornik agresivne njemačke vanjske politike i upotrebe njemačke vojne sile za postizanje njemačkih ciljeva zanemarivanjem međunarodnih sporazuma i ratnih pravila radi čega se smatrao ratnim huškačem i proricateljem njemačkog načina ratovanja u Prvom svjetskom ratu. Ove ideje je iznio u svojim knjigama *Cavalry in Future Wars*, London, 1909. i *Deutschland und der nächste Krieg*, Tübingen: J.G. Cotta, 1913. Ove su knjige prevedene na nekoliko svjetskih jezika i bile vrlo popularne u vojnim krugovima i širem čitateljstvu. Tijekom Prvog svjetskog rata služio na Zapadnom bojištu od 1914. do 1916. kao zapovjednik njemačkih konjaničkih postrojbi. Od 1916. do 1917. služio na Istočnome bojištu. Tijekom Brusilovljeve ofenzive u ljeto 1916. godine odlikovan najvišim njemačkim vojnim odlikovanjem *Pour le mérite* za hrabrost i izvanredne zasluge; *Meyers Enzyklopädisches lexikon*, *sv. 3*, Mannheim: Bibliographisches institut, 1971., 866.

[203] Friedrich Bernhard Karl Gustav Ulrich Erich von Schulenburg (Bobitz, 21. studeni 1865. – St. Blasien, 19. svibanj 1939.) je bio njemački konjanički general i političar. Od 1902. do 1906. godine bio je njemački vojni ataše u Londonu. Tijekom Prvog svjetskog rata je služio na Zapadnom bojištu kao načelnik stožera grupe vojski njemačkog krunskog princa Friedrich Wilhelma Victora Augusta Ernsta Hohenzollerna (6. svibnja 1882. – 20. srpanj 1951.) Godine provedene u službi u Londonu je iskoristio za upoznavanje britanske vojske i vojnih potencijala Britanskoga Carstva. Uvidom u pravo stanje britanske vojske, smatrao je kako njemačka carska vojska ne može istovremeno voditi rat protiv Francuske, Rusije i Velike Britanije. Ovaj stav je zadržao i tijekom Prvog svjetskog rata. Smatrao je da njemačka vojska ne može vojno poraziti Savezničku vojsku na Zapadnom bojištu i da 1918. godine više ne može tražiti nametanje „pobjedničkog mira“ svojim protivnicima, već težiti sporazumnom okončanju oružanog sukoba. Međutim, ovakav stav je bio u suprotnosti sa stavom generala Ludendorffa. Schulenburg je Ludendorffa smatrao diktatorom koji je gledao na stvari isključivo kao vojnik, a ne kao političar i strateg koji uzima u obzir širi kontekst, smatrajući ga neukim u pogledu poznavanja relativne snage protivnika, unutrašnjih prilika u njegovoj zemlji i njegovog ratnog potencijala; Alfred Vagts, *The Military Attaché*, 38.

poslano na Balkansko bojište nego što je bilo predviđeno ratnim planom i što su ruski vojno-obavještajni podatci navodili. Također, De Laguiche je prvi Rusima dao podatak o prijevozu austrougarskih bitnica teških minobacača 305 mm na Zapadno bojište 11. i 12. kolovoza 1914. U skladu s tim je poticao ruskog velikog kneza Nikolaja Nikolajeviča[204] da što prije pokrene rusku ofenzivu protiv Austro-Ugarske u Galiciji i postavi težište glavnog ruskog napada na ruski Jugozapadni front prema Austro-Ugarskoj, a ne na ruski Sjeverozapadni front prema Njemačkoj.[205]

Čičerićevo putovanje na Daleki Istok je počelo odlaskom iz Beča 25. veljače 1904. godine.[206] Čičerić je tom prigodom zapisao: „Šesnaest mjeseci službe u postrojbama bilo je možda najmanje izvanredno razdoblje mog života. Na terenu, pri obavljanju službe zapovjednika u postrojbama, moje teoretsko djelovanje također nije bilo važno. Moja teoretska vojna obuka već je bila završena dok se kao zapovjednika postrojbi mogla samo još poboljšati. Svakako je bila prednost za mene što sam otišao iz postrojbi na terenu u rat, za čiju sam ispravnu procjenu imao izvrsnu pripremu jer sam prethodno kao učitelj predavao ratnu povijest".[207]

U četvrtak, 26. veljače 1904. godine u 9 sati i 25 minuta ujutro, Čičerić je stigao u rusku prijestolnicu Sankt Peterburg. Ovoga dana prijepodne je obavljao protokolarne sastanke u austrougarskom veleposlanstvu u Sankt Peterburgu. Poslijepodne, u 17 sati i 30 minuta, predstavljen je vrhovnom zapovjedniku ruskih vojski na Dalekom Istoku, generalu Alekseju Nikolajeviču Kuropatkinu kao vojni ataše Austro-Ugarske Monarhije u ruskom Glavnom stožeru. Čičerićevo je putovanje na Daleki istok trajalo 18 dana, tri sata i 15 minuta. U srijedu 24. ožujka 1904. godine, Čičerić je stigao u Mukden, današnji

---

[204] Nikolaj Nikolajevič mlađi (Sankt Peterburg, 18. studeni 1856. – Antibes, Francuska, 5. siječnja 1929.), ruski veliki knez, ujak ruskog cara Nikole II. Romanova i general i vrhovni zapovjednik ruske carske vojske od 4. kolovoza 1914. do 5. rujna 1915. godine. Sin ruskog velikog kneza Nikolaja Nikolajeviča starijega (1831. – 1891.), rođen u obitelji visokih ruskih časnika i školovan na najvišim ruskim vojnim školama. Pred početak Prvog svjetskog rata zapovjednik vojnog okruga Sankt Peterburg i gardijskih postrojbi. Izbijanjem Prvog svjetskog rata, dana 4. kolovoza 1914. godine imenovan vrhovnim zapovjednikom ruskih oružanih snaga. Nakon ruskih poraza na Istočnome bojištu, 5. rujna 1915. godine smijenjen s položaja vrhovnog zapovjednika ruske carske vojske i imenovan guvernerom i vojnim zapovjednikom svih ruskih oružanih snaga na Kavkazu. Nakon Oktobarske revolucije 1917. godine emigrirao u Francusku. Umro je u Antibesu u jugoistočnoj Francuskoj 5. siječnja 1929. godine; *Vojna enciklopedij*a, *sv. 6*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973., 86.

[205] Alfred Knox, *With the Russian Army 1914-1917,* sv. 1., 54.

[206] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1904.-05. Rusko-japanski rat,* 3.

[207] Hans Eder, *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*, 208.

Shenyang u sjeveroistočnoj Kini. Ovdje se nalazio Glavni stožer ruske carske vojske u Mandžuriji tijekom Rusko-japanskog rata 1904.-05. godine. Slijedećeg je dana Čičerić obišao ruski tabor oko grada i ruske položaje, a dan poslije i sam grad.[208]

Krajem travnja i početkom svibnja 1904. počele su glavne operacije Rusko-japanskog rata. Čičerić je posjetio bojišnicu na rijeci Jalu koja je razdvajala Mandžuriju i teritorij carske Rusije od Koreje koja je bila pod japanskom vlašću. Ovdje je neposredno mogao promatrati vođenje ratnih operacija iz prve ruke. Rusi su izgubili bitku na rijeci Jalu i morali odstupiti glavninom snaga sa rijeke. Čičerić je na zanimljiv način komentirao u svojem dnevniku svoje prvo pravo ratno iskustvo, proučavajući ovu bitku. Unosom od 3. svibnja 1904. Čičerić je zapisao: „U 11 sati misa zadušnica za poginule. Čudna mirnoća s obzirom na situaciju. Meni je sustav ratnog djelovanja neobjašnjiv. Izviđanje Kozaka i dragovoljačkih konjaničkih odreda? Djelovanje na razini pukovnija. Taktika juriša[209] sa svećenicima na čelu“.[210]

Čičerić je ukupno proveo 18 mjeseci na Dalekom Istoku. Stekao je važno iskustvo o ratu promatrajući ga iz ruskog Glavnog stožera i iz pozadine bojišnica. Prvo iskustvo *pravog rata*[211] na osnovi doživljaja iz Mandžurije, ostavilo je velik dojam na Čičerića. Ono je usmjerilo njegova razmišljanja o strategiji, taktici, logistici i obuci vojske za

---

[208] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1904.-05. Rusko-japanski rat,* 15.

[209] Hrvatska istoznačnica vojničkoga pojma juriš je navala. Označava vrhunac napada kojim se stupa u fizički dodir s neprijateljem i vodi borba prsa o prsa, najčešće upotrebom hladnog oružja, bodeža, noža i bajunete. Može biti i kratak, silovit, nasilan, ali dobro organiziran napad na lokalni cilj poput strojničkog gnijezda, utvrđenog pješačkog i streljačkog položaja ili poljske fortifikacije; Dalibor Vrgoč, *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2022., 241.

[210] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1904.-05, Rusko-japanski rat,* 24.

[211] Pojam *pravi rat* prvi je upotrijebio britanski vojni pisac Basil Herbert Liddell Hart 1930. godine u svojoj knjizi *The Real War 1914-1918*, London: Faber and Faber, 1930. Liddell Hart ovdje ističe kako se pravim ratom opisuju samo oni događaji koji su se dogodili na bojišnici izvan političkog i propagandnog konteksta i onako kako su ga doživjeli obični vojnici na bojišnicama, časnici koji su ih vodili u borbe i samo oni viši zapovjednici koji su se neposredno nalazili na bojišnici i osobno iskusili borbe Prvog svjetskog rata; Basil Herbert Liddell Hart, *The Real War, 1914-1918*, 4. Liddell Hart je svoju povijest Prvoga svjetskog rata pisao iz perspektive običnog vojnika na bojišnici, onako kako je rat izgledao izbliza nazivajući takav prikaz pravim ratom. U historiografiji se ovaj pristup navodi kao „pogled odozdo“, za razliku od „pogleda odozgo“, tipičnog za zapovjednike u stožerima koji rat promatraju posredno: s vojnih karata i izvještaja pristiglih s terena. Prije Liddell Harta, Carl von Clausewitz koristi pojam pravog rata u drugom smislu. On u svojoj knjizi *O ratu* razlikuje *apsolutni* od *stvarnog* ili *pravog rata*. Prema Clausewitzu, apsolutni je rat krajnji cilj, a stvarni ili pravi rat samo sredstvo postizanja toga cilja, a to je svladavanje neprijatelja. Apsolutni rat je onaj koji nije vezan nikakvim fizičkim ograničenjima poput zamora snaga, naoružanja i opskrbe, značajki bojišnice, karakteristika terena te političkim ciljevima i odlukama pojedinaca, za razliku od pravog rata kojeg naziva ograničenim ratom; Carl von Clausewitz, *O ratu*, Zagreb: Mladinska knjiga, 2010., 478-480.

moderno ratovanje. Čičerić je zato u nastavku svoje vojne službe nastojao primijeniti stečena iskustva u Mandžuriji i spojiti ih sa svojim teoretskim znanjem o vojnom umijeću i povijesti ratovanja s ciljem podizanja borbene spreme austrougarskih postrojbi i bolje pripreme austrougarske vojske za pravi rat.

Rusko-japanski rat je završio porazom carske Rusije. Mirovni ugovor kojim je formalno završen rat između Rusije i Japana, potpisan je u američkom mornaričkom brodogradilištu u Portsmouthu, savezna država Maine na sjeveroistoku SAD-a, 5. rujna 1905. godine. Prema ovom mirovnom ugovoru, carska se Rusija odrekla svih prava u Mandžuriji u korist Japana, morala prepustiti luku Porth Arthur sa poluotokom Dalian i područjem Liaoninga (regija u današnjoj sjeveroistočnoj Kini), željezničke i cestovne linije u navedenom području te južni dio otoka Sahalin Japanu. Osim teritorijalnih gubitaka, Rusko je carstvo moralo prepustiti Japanu značajne gospodarske koncesije poput rudnika ugljena u Mandžuriji te prepustiti japanskim ribarskim brodovima pravo ribarenja i iskorištavanja ruskog dijela Japanskog mora uz rusku obalu i slobodu plovidbe i ribarenja u Ohotskom i Beringovom moru.[212]

Čičerić je nakon potpisivanja mirovnog ugovora između Ruskog i Japanskog Carstva u Porthsmouthu ostao u Rusiji do 20. listopada 1905. godine kada je iz Sankt Peterburga[213] krenuo natrag u domovinu. Dan ranije 19. listopada na prijemu kod ruskog cara Nikole II. Romanova[214] primio je priznanje za svoj rad u službi. Ruski mu se car

[212] Rotem Kowner, *Historical Dictionary of The Russo-Japanese War*, Michigan: Scarecrow Press, 2006., 449.

[213] Sankt Peterburg (od 1703. do 1914. godine Sankt Peterburg, od 1. rujna 1914. do siječnja 1924. Petrograd, od 1924. do 1991. godine Lenjingrad a od 1991. nadalje Sankt Peterburg) je drugi najveći grad Rusije. Nalazi se na deltastom ušću Neve u Finski zaljev na sjeverozapadu Rusije. Prema popisu stanovnika iz 2006. godine u njemu je prebivalo 4 580 600 stanovnika. Glavni je grad Lenjingradske oblasti te, iza glavnog grada Rusije Moskve, najveće gospodarsko, znanstveno i kulturno središte Rusije. Grad je u svibnju 1703. godine osnovao ruski car Petar I. Aleksejevič (poznat kao Petar Veliki, 1672. – 1725.) i nazvao ga Sankt Peterbug. Sankt Peterbug je od 1703. do 1918. godine bio ruska prijestolnica, iako je Moskva ostala krunidbeni grad ruskih careva. U njemu je od 1906. do 1917. godine zasjedao ruski parlament Duma. Budući da je Rusija od 1. kolovoza 1914. bila u ratu s Njemačkom, dana 1. rujna 1914. godine je ruska vlada donijela odluku o promjeni imena grada u Petrograd, što je doslovno na ruskom značilo Petrov grad, grad ruskog cara Petra I. Velikog, zbog tog što je Sankt Peterburg bio, uz ruski, i njemački naziv za rusku prijestolnicu i zvučao njemački. Godine 1918. je Moskva proglašena glavnim gradom Rusije, a 1924. godine nakon smrti vođe ruske Oktobarske revolucije Vladimira Iljiča Uljanova (1870. – 1924.), poznatog kao Lenjin, preimenovan u Lenjingrad; *Hrvatska enciklopedija, sv. 9,* 574-575. Radi toga se u ovoj disertaciji za razdoblje do 1. rujna 1914. godine za rusku prijestolnicu koristi naziv Sankt Peterburg, a kasnije Petrograd.

[214] Nikola II., Nikolaj Aleksandrovič Romanov (Sankt Peterburg, 18. svibnja 1868. – okolica Jekaterinburga, 17. srpnja 1918.) posljednji car Ruskog Carstva iz dinastije Romanova. Vladao je Ruskim Carstvom od 1. studenog 1894. do abdikacije 15. ožujka 1917. godine. Vladao je autokratski, bez oslonca na parlament s titulom *Autokrator* što u prijevodu sa ruskog jezika na hrvatski znači

zahvalio riječima: „Vi ste takoreći 18 mjeseci služili u mojoj vojsci, za što Vam se zahvaljujem.“[215]

Sudjelovanje u Rusko-japanskom ratu nagrađeno je odlikovanjem i promaknućem pa je 1. listopada 1905. godine Čičerić bio promaknut u pukovnika i imenovan načelnikom stožera XIII. korpusa u Zagrebu za područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije.[216]

U ovome razdoblju piše kratak rad *Disziplin und Feldpolizei*. Rad je sačuvan u u kutiji 6 osobnog fonda Maksimilijana Čičerića HDA u Zagrebu. Napisan je vlastoručno na 25 stranica, bez podijele na poglavlja. U ovome radu Čičerić razmatra problem unutarnje stege postrojbi, održavanje njihovog borbenog morala i ulogu vojne policije za provođenje i održavanje stege i discipline. Razlikuje borbene uvjete od mirnodopskih a na kraju spisa daje primjer rapidnog pada borbenog morala i raspada ruske carske vojske nakon Bitke kod Mukdena koji dovodi u vezi sa raspadom službe vojne policije koja je u rasulu napustila bojište umjesto obavljanja povjerenog joj zadatka, održavanja reda i discipline među postrojbama.[217]

samovladar. Nikola II. nije uspio pokrenuti gospodarski razvoj Rusije i iskoristiti proces modernizacije za transformaciju Ruskog Carstva u supersilu. Zbog socijalne napetosti u Ruskom Carstvu u siječnju 1905. godine izbija prva ruska revolucija, (Siječanjska revolucija 1905. godine). Nakon poraza Ruskog Carstva u Rusko-japanskom ratu, bio je prisiljen na ustupke pa je Listopadskim manifestom od 30. listopada 1905. godine obećao opće pravo glasa, sazivanje ruskog parlamenta kao zakonodavnog predstavnika cjelokupnog naroda Ruskog Carstva u kojem bi bili ravnopravno zastupljeni svi slojevi društva (ruski *Duma*). Međutim, nakon gušenja revolucije, ustupci su ograničeni dok je većina vlasti i dalje ostala u njegovim rukama dok su u Dumu izabrani predstavnici naklonjeni caru. U vanjskoj politici je u početku bio pristalica politike smirivanja napetosti među silama pa je na njegovu inicijativu došlo do sazivanja mirovne konferencije u Haagu 1899. godine (prva Haaška mirovna konferencija) i 1907. godine (Druga Haaška mirovna konferencija) na kojima su donesene važne međunarodne konvencije o ratnom pravu s protokolima. Međutim, kasnije je bio pristalica približavanja Rusije zemljama Zapada, prvenstveno Francuskoj i Velikoj Britaniji s kojima je, u godinama prije Prvog svjetskog rata, potpisan niz sporazuma i ugovora na temelju kojih su Ruskom carstvu pruženi brojni financijski zajmovi francuskih i britanskih banaka; *Hrvatska enciklopedija, sv. 7*, 697.

[215] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1904.-05., Rusko-japanski rat*, 222.

[216] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1906.*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1906., 142.

[217] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. *Disziplin und Feldpolizei*, 25.

2.4 Vojna služba od završetka Rusko-japanskog rata 1905. do početka Prvog svjetskog rata 1914. godine

Tijekom godina u službi *Evidenzbüroa*, proučavanja strane literature i dva boravka u Rusiji, Čičerić je naučio strane jezike i dobro se njima služio usmeno i pismeno. Osim znanja materinjeg hrvatskog jezika te klasičnog grčkog i latinskog koje je naučio u školi, Čičerić je znao njemački kao obvezni jezik u austrougarskoj vojsci, ali i mađarski, ukrajinski, rumunjski, ruski, francuski i srpski jezik i poznavao njihovo pismo, posebno rusku i srpsku ćirilicu.[218] Čičerićevo znanje jezika i internacionalno iskustvo je važno na ovome mjestu istaknuti jer su mu omogućili obavljanje važnih zadataka pored dodijeljenih mu vojnih dužnosti.

Od sredine siječnja do rujna 1907. godine Čičerić boravi u Beču i posvećuje se spisateljskom radu. Tada nastaje prvi dio njegove druge vojne studije *Unser neues Felgeschütz*.[219]

Na dužnosti načelnika stožera zagrebačkog XIII. korpusa ostaje do početka siječnja 1908. godine. Tada je Čičerić zatražio od načelnika Glavnog stožera Conrada von Hötzendorfa da ga razriješi s ove dužnosti iz razloga što se razilazio u mišljenju sa svojim nadređenim zapovjednikom, tadašnjim zapovjednim generalom zagrebačkog XIII. korpusa Rudolfom Chavanneom. Čičerić se nije slagao s Chavannom po pitanju obuke postrojbi, taktičkog treninga i upotrebe oružja, a posebno uporabe suvremenog brzometnog topništva. Smatrao je kako način rada generala Chavannea nije najbolji način podizanja borbene spreme postrojbi XIII. korpusa. Chavanne je imao konzervativan, tradicionalni pristup pješačkoj obuci i provodio je u praksi prema *Pravilniku za obuku austrougarskog pješaštva* iz 1907. godine koje je napisao načelnik Glavnog stožera Franz Conrad von Hötzendorf.[220]

Ovim je pravilnikom uvedeno nekoliko inovacija u taktičku i operativnu obuku austrougarske vojske. Uvedena je nova oprema i naoružanje, poput nove pješačke uniforme sivo-plave štuka boje umjesto dotadašnje tamnoplave prema pruskom modelu,

---

[218] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 27.
[219] Maximilian Csicserics, *Unser neues Felgeschütz. Seine Leistungsfähigkeit und Verwendung im Gefechte erlautärt an taktischen Aufgaben, sv. 1-3*, Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1907.-08.
[220] Franz Conrad von Hötzendorf, *Die Gefechtsausbildung der Infanterie 1907*, Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1907.

uvedene su strojnice i minobacači u pješačku upotrebu a telegrafski i opkoparski odjeli u konjaništvo. Uvedeni su godišnji, veliki manevri austrougarske vojske koji su se nazivali carskim manevrima (*Kaisermanöver*) na kojima se izvodila simulacija vojnih operacija na novi način. Umjesto dotadašnjih, unaprijed predviđenih radnji i pokreta trupa s početnih položaja koji su bili prikladniji izvođenju vojnih operacija u prošlosti a ne suvremenosti, Conrad je uveo simulaciju ratne igre između dva, međusobno suprotstavljena korpusa. Svaki je korpus dobio zadatak se prvo raspršiti frontom, potom ispitati snagu i smjer kretanja protivnika, a potom odabrati zborno mjesto i težište napada. Carski su manevri trajali tri dana i kulminirali zadnjega dana velikom bitkom između dva suprotstavljena korpusa.[221]

S druge strane, Čičerić je nastojao simulirati izvođenje vojnih operacija i provoditi obuku austrougarskih postrojbi na svoj način, na temelju stečenog znanja i iskustva iz Rusko-japanskog rata. Držao je kako novi način borbe koji su japanske i ruske postrojbe prikazale u Rusko-japanskom ratu, više odgovara stvarnim prilikama pravog rata nego vojnim vježbama u kontroliranim uvjetima na carskom manevru, izvođenim prema navedenom Conradovom *Pravilniku za obuku pješaštva* iz 1907. godine. Obzirom da nadređeni general Chavanne nije dozvolio Čičeriću da na taktičkoj i operativnoj razini na svoj način izvodi vojne vježbe i vodi obuku vojnika i časnika zagrebačkog XIII. korpusa, već inzistirao da se primjene taktička i operativna načela iz Conradovog *Pravilnika,* došlo je do sukoba između njih dvojice. Ovaj sukob je riješen na način da je Čičerić, početkom siječnja 1908. godine, napustio položaj načelnika stožera zagrebačkog XIII. korpusa, otišao iz Zagreba u Beč i u Beču nastavio rad u glavnom stožeru austrougarske vojske.[222]

Čičerić je od početka siječnja do svibnja 1908. godine proveo u Beču. Radio je u Glavnom stožeru austrougarske vojske i bio na raspolaganju načelniku Glavnog stožera Conradu s kojim se redovito konzultirao o važnim vojnim pitanjima. U ovom razdoblju je dovršio drugi i treći dio svoje druge vojne studije *Unser neues Felgeschütz*.

Čičerić je dana 1. svibnja 1908. godine imenovan načelnikom stožera XI. korpusa u Lembergu.[223] Conrad je udovoljio Čičerićevom zahtjevu za napuštanje položaja načelnika stožera XIII. korpusa. U službenoj zapovijedi broj 1506 od 9. svibnja 1908.

[221] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf*, 90-91.
[222] Hans Eder, *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*, 228.
[223] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1909.*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1909., 144.

godine kojom se Conrad iz Beča obratio Čičeriću, koji je već bio stigao u Lemberg radi preuzimanja nove dužnosti, Conrad izražava žaljenje za Čičerićevim odlaskom iz Zagreba. Conrad piše kako je Čičerićevo imenovanje na ovaj položaj došlo u pravo vrijeme, ali da njegov odlazak iz Zagreba dolazi u nezgodno vrijeme, nepovoljno za vojsku. Ističe kako Čičerić vjerojatno nije razumio njegove prave namjere kada je imenovan na ovaj položaj. Pismo završava riječima: „Inače, primite moje brojne komplimente za Vaš rad u službi i moje najbolje namjere za nastavak Vaše karijere“.[224]

Iz pisma je razvidno da je Conrad cijenio Čičerića i smatrao ga čovjekom od povjerenja. Conrad je ovo pismo u kojem izražava zahvalnost Čičeriću i uvjerava ga u svoju podršku, poslao Čičeriću kao odgovor na njegov prigovor na imenovanje u Lembergu. Kako je prethodno istaknuto, Čičerić se u ovome razdoblju bavio spisateljskim radom i nastojao utjecati na vojni vrh da pokrene reformu taktike i taktičke obuke vojske, posebno topničke. O potrebi za potonjim je Čičerić detaljno pisao u svojoj drugoj studiji objavljenoj prije Prvog svjetskog rata *Naš novi poljski top.*

Čičerić je djelovao sukladno Conradovim namjerama jer se i Conrad sam bavio pitanjem taktike i reforme vojske. Čičerić je prigovorio Conradu da, ukoliko bude imenovan na položaj u Lembergu, njegov program reforme taktike neće biti dovršen. Conradovu odluku o njegovom imenovanju na položaj u Lemberg protumačio je kao neslaganje s njegovim stavovima u pogledu reforme taktike. Pogotovo stoga što je imenovan na položaj na kojem svoje reforme nije mogao provesti iz razloga što je tada XI. korpusom u Lembergu zapovijedao general konjaništva Auersperg. U vojnim krugovima Monarhije je Auersperg smatran konzervativcem koji se protivio uvođenju noviteta u vojsku. Osobito na polju taktike i taktičke obuke postrojbi. Kao zapovjednik korpusa, Auersperg je posebno bio nesklon prepustiti Čičeriću obuku postrojbi XI. korpusa.[225]

U drugoj polovici 1908. godine je Čičerić dovršio i objavio svoju treću i najvažniju vojnu studiju prije Prvog svjetskog rata *Die Schlacht.*[226] Razlozi zbog kojih ovo predstavlja najvažniju Čičerićevu vojnu studiju su detaljno izložene u drugom

[224] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 53.
[225] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 228.
[226] Maximilian Csicserics, *Die Schlacht. Studie auf Grund des Krieges in Ostasien 1904/05*, Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1908.

poglavlju ove disertacije. Objavljivanje ove vojne studije je usmjerilo daljnji tijek Čičerićeve vojne karijere i utjecalo na njegov položaj u austrougarskoj vojsci.

Tijekom vojne službe u Lembergu 1910. godine, Čičeriću se ukazala prilika za napredak u vojnoj službi. Vojska je tražila zamjenu za iskusnog i pouzdanog vojnog atašea u Sankt Peterburgu u Rusiji, grofa Emanuela Spanocchija. Spanocchi je zbog starosti trebao napustiti svoj položaj i prepustiti ga mlađem časniku. Načelnik Glavnog stožera Conrad von Hötzendorf je za ovo mjesto, smatrajući ga iznimno važnim, predložio Čičerića. Conrad je smatrao da je Čičerić najbolji kandidat za ovo mjesto zato što je glavnostožerni časnik koji izvrsno govori ruski jezik, poznaje unutarnje prilike u ruskoj carskoj vojsci jer je sudjelovao u Rusko-japanskom ratu gdje je u Glavnom stožernom generala Kuropatkina i na bojišnicama Mandžurije uspostavio brojne osobne kontakte i upoznao mnoge istaknute ruske visoke časnike.[227]

Prijedlog za imenovanje Čičerića na položaj vojnog atašea u Rusiji je bio logičan izbor. Odnosi Austro-Ugarske Monarhije i Rusije su se pogoršali nakon austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine. Čičerića su Rusi dobro poznavali i on je u Rusiji uživao ugled uzoritog časnika pa se njegovim imenovanjem nastojalo poboljšati odnose dviju država. Politiku razumijevanja s Rusijom prije Prvog svjetskog rata su zagovarali nasljednik prijestolja nadvojvoda Franjo Ferdinand[228] i načelnik Glavnog stožera Conrad. Na vojnom polju je Conrad već 1910. godine napisao kako se ruska carska vojska oporavila od poraza u Rusko-japanskom ratu i pod čvrstim vodstvom ministra rata Mihajla Suhomlinova obnovila svoju snagu i moć. Omjer vojnih snaga između Austro-Ugarske i Rusije je već tada bio u korist Rusije koja je predstavljala zastrašujućeg protivnika, pisao je Conrad.[229] Conradove navode je potvrdio povjerljivi

[227] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 2*, 52.

[228] Franjo Ferdinand (Graz, 18. prosinca 1863. – Sarajevo, 28. lipnja 1914.), austrijski nadvojvoda i austrougarski prijestolonasljednik od 1896. do 1914. godine iz kuće Habsburg-Lothringen, nećak cara i kralja Franje Josipa I. Planirao je promjenu državne strukture na trijalističkoj osnovi pri čemu bi se slavenskim narodima monarhije dopustio jednakopravan status austrijskom i mađarskom narodu. Kao vrhovni inspektor austrougarske vojske i mornarice od 25. do 28. lipnja 1914. nadgledao vojne vježbe austrougarske vojske u Bosni i Hercegovini. Pri posjeti Sarajevu 28. lipnja 1914. godine na njega izvršen atentat koji je organizirala teroristička organizacija Mlada Bosna a izveo Gavrilo Princip, pri čemu je ubijena i njegova supruga nadvojvotkinja Sofija Chotek. Njegovo ubojstvo je dovelo do Srpanjske krize 1914. godine i bilo povod austrougarske objave rata Srbiji radi čega je došlo do izbijanja Prvog svjetskog rata; *Hrvatska enciklopedija, sv, 4,* 41.

[229] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 2*, 90.

izvještaj britanskog vojnog atašea, pukovnika Wyndhama u Sankt Peterburgu, o vojnoj snazi ruske carske vojske i njenoj borbenoj spremnosti za rat iz 1911. godine.[230]

Prema Conradovim procjenama, u slučaju rata između Austro-Ugarske i Rusije, Rusija je mogla rasporediti na bojište prema Austro-Ugarskoj u Ruskoj Poljskoj i Volinju 57 do 58 pješačkih i 18 konjaničkih divizija nakon završetka prvog mobilizacijskog intervala te dodatne 32 pješačke divizije nakon provedene pune mobilizacije kada bi oružane snage iz azijskog dijela Rusije pristigle na bojište što je bilo 90 dana od početka ruske mobilizacije.

S druge strane, Austro-Ugarska je mogla ovim ruskim snagama suprotstaviti 40 pješačkih i 10 konjaničkih divizija. Dodatnu je otegotnu okolnost predstavljala pretpostavka kako se rat najvjerojatnije neće voditi samo protiv Rusije, već i protiv Srbije i Crne Gore, a moguće i protiv Italije ili Rumunjske. Tako je ruska brojčana nadmoć nad austrougarskom bila evidentna. Na ruskoj strani 57 ili 58 pješačkih i 18 konjaničkih divizija naprema 40 pješačkih i 11 konjaničkih austrougarskih divizija koja se protekom vremena povećavala u korist Rusije koja je ukupno mogla okupiti 90 pješačkih divizija nakon 60 dana mobilizacije. Tako bi u ratu Austro-Ugarske i Rusije, Rusija uživala prednost od 90 pješačkih divizija naprema 40 austrougarskih. Iz ovoga je razloga Conrad točno predvidio kako će u slučaju istovremenog rata Austro-Ugarske protiv Rusije, Srbije i Crne Gore, Austro-Ugarska moći odvojiti samo minimalne oružane snage za rat protiv Srbije i Crne Gore i uputiti ih na Balkansko bojište.[231]

Ovakvim razvojem događaja u ovakvom omjeru snaga, Austro-Ugarska Monarhija bi teško mogla voditi rat protiv Rusije bez njemačke vojne pomoći. Ovo je mišljenje dijelio i nasljednik austrougarskog prijestolja nadvojvoda Franjo Ferdinand. Politiku ruskog cara Nikole II. Romanova o zbližavanju carske Rusije s velikom Britanijom i Francuskom je smatrao kratkovidnom a neprijateljsku vanjsku politiku prema Rusiji austrougarskog ministra vanjskih poslova Aloysa Lexe von Aehrenthala[232]

---

[230] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 2*, 110.
[231] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 2*, 112.
[232] Aloys Lexa von Aehrenthal (Hrubá Skalá, Češka, 27. rujna 1854. – Beč, 17. veljače 1912.), austrougarski političar i diplomat. Od 1899. do 1906. godine je bio austrougarski veleposlanik u Rumunjskoj i Rusiji, a od 1906. do 1912. godine austrougarski ministar vanjskih poslova. Bio je zagovornik politike širenja Austro-Ugarske Monarhije na Balkanu što je uključivalo i ratnu opciju protiv Srbije pri čemu je računao na podršku Bugarske. Predlagao je podjelu interesnih sfera na Balkanu s Rusijom, izgradnju željezničke mreže preko Sandžaka prema jugoistoku i aneksiju Bosne i Hercegovine, što je uspio provesti 1908. godine. Međutim, aneksijom Bosne i Hercegovine su narušeni odnosi između Austro-Ugarske i Rusije što je utjecalo na stav Rusije prema Austro-Ugarskoj

štetnom i za Rusiju i za Austro-Ugarsku. Rješenje problema je Franjo Ferdinand vidio u obnovi Trocarskog saveza između ruskog, njemačkog i austrougarskog cara. Držao je da je Trocarski savez predstavljao jedini jamac svjetskog mira. Austrougarski položaj u odnosu na Njemačku bi se samo mogao poboljšati da nema stalne prijetnje rata s Rusijom. Nadvojvoda je smatrao kako bi Austro-Ugarska u ratu s Rusijom „iskrvarila na smrt", čak i ukoliko bi preživjela takav rat. Nadalje, nadvojvoda gotovo sigurno ne bi ulazio u rat s Rusijom radi Srbije, već je smatrao da se Austro-Ugarska treba oružano sukobiti s Rusijom jedino u slučaju da Rusija napadne Rumunjsku.[233]

Čičerićevim imenovanjem na mjesto austrougarskog vojnog atašea u Rusiji, Conrad je nastojao postići dvostruki cilj. Prvo, poboljšati odnose između Austro-Ugarske i Rusije imenovanjem pouzdanog i poznatog glavnostožernog časnika na važan položaj u Sankt Petersburgu. Drugo, koristeći Čičerićeve veze u Rusiji, njegovo poznavanje unutrašnjih prilika u ruskoj carskoj vojsci i istaknutih ruskih časnika, dobiti važne informacije o borbenoj spremi ruske carske vojske za slučaj rata između Austro-Ugarske i Rusije. Ministar vanjskih poslova Aehrenthal se nije složio s Conradovim prijedlogom i odbio Čičerićevo imenovanje na ovaj položaj, obrazloženjem kako bi se time zahladili odnosi dviju država.[234] Zbog neslaganja s Aehrenthalovom vanjskom politikom prema Rusiji, Conrad je pokušao smijeniti Aehrenthala s mjesta ministra vanjskih poslova Austro-Ugarske ali nije bio dovoljno politički moćan da u tome uspije.[235]

Čičerić je ostao na dužnosti načelnika stožera XI. korpusa u Lembergu do 25. travnja 1911. godine. Tada je „Najvišom odlukom njegovog carskog i kraljevskog apostolskog veličanstva imenovan zapovjednikom 30. pješačke brigade u Miškolcu". Ova je brigada sa 29. pješačkom brigadom iz Ungvara [današnji Užgorod u zapadnoj Ukrajini, op.a.] činila 15. pješačku diviziju iz Miškolca u sastavu VI. korpusa čije je zapovjedništvo bilo u Košicama.[236]

Načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske Conrad se pismom Čičeriću od 10. svibnja 1911. godine osobno zahvalio za rad u dugogodišnjoj vojnoj službi u Glavnom

---

u ljeto 1914. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 1*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999., 40.

[233] Emil Franzel, *Franz Ferdinand d'Este. Leibild einer konservativen Revolution*, Beč; München: Herold verlag, 1964., 115.

[234] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 2*, 53.

[235] Helmut Andics, *Der Untergang der Donaumonarchie*, 64.

[236] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1912.*, Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1909., 145.

stožeru te na uspješnom i marljivom radu s austrougarskim postrojbama. Conrad mu je čestitao na novoj dužnosti i obavijestio ga da je promaknut u čin general-bojnika (*Generalmajor*) s kojim će preuzeti novu dužnost zapovjednika 30. pješačke brigade.[237]

Za svoj rad u stožeru XI. korpusa u Lembergu, Čičerić je dobio priznanje od zapovjednika korpusa, generala Franza Schoedlera.[238] Schoedler je u zapovijedi broj 17 od 28. travnja 1911. godine, upućenoj vojnicima i časnicima XI. korpusa i domobranstvu u Lembergu osobito nahvalio Čičerića ovim riječima: „Glavnostožerni pukovnik Maksimilijan Čičerić Baćanski je uložio svoje veliko znanje i vještine u cijelosti, stečene na osnovi ratnoga iskustva, u službu, koju je obavljao savjesno, stalno pokazivao izniman osjećaj za dužnost te neumoran žar kad se radilo o dobrobiti postrojbi. Može otići s uzvišenim osjećajem da je izvrsnim uspjehom pridonio značajnom poboljšanju učinkovitosti i obuci postrojbi ovoga korpusa i domobranstva. Vođen skromnom humanošću, pukovnik von Čičerić je također znao povoljno rješavati probleme pojedinaca, istovremeno u potpunosti braneći interese službe. Sa sobom nosi svijest trajne simpatije svih u ovome korpusu. Budući da pukovnik Čičerić sada napušta svoju dosadašnju sferu djelovanja, koju je obavljao tako odlično na dobrobit službe kao i za svoju osobnu korist nekoliko godina, izražavam mu u ime najviše službe najpotpunije priznanje i moje najtoplije zahvale i želim u budućoj karijeri ispunjenje svih onih trenutaka koji čine savršeni primjer vojničke sreće.

SCHOEDLER,

v.r. general pješaštva“[239]

Prema izloženim pohvalama nadređenih, dalo bi se zaključiti kako je Čičerić nastavio uspješno raditi u stožerima korpusa gdje je imao prilike raditi s postrojbama, prenositi im svoja prava ratna iskustva iz Mandžurije i obučavati ih za rat na moderan način. Međutim, umjesto navedenoga, 15. svibnja 1911. godine je imenovan zapovjednikom Zapovjedno-stožerne škole u Beču (*Korpsoffiziersschule*).[240] Očito je

[237] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. *K. und K. Chef des Generalstabes. Nr. 1722*, 10. svibnja 1911.
[238] *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1911.,* Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1911., 152.
[239] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 55. *Korps und Landwehrkommandobefehl Nr. 17,* Lemberg 28.4.1911.
[240] *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1914.*, 134.

vrhovno zapovjedništvo procijenilo kako su Čičerićevo znanje i vještine potrebniji ovdje, u stožernoj školi za obuku austrougarskih časnika nego za rad s postrojbama.

Tijekom kratkotrajnog boravka u Miškolcu je ostavio značajan trag. Za svoj rad s 30. pješačkom brigadom je dobio posebno priznanje zapovjednika 15. pješačke divizije, podmaršala Arthura Arza von Straußenburga koji je 1917. godine postao načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske. U divizijskoj zapovijedi 15. pješačke divizije broj 11 od 30. listopada 1912. godine u Miškolcu, Arz je posebno nahvalio Čičerića i ispratio ga s dužnosti ovim riječima: „Miškolc, 30. listopada 1912. godine. Govorim o general-bojniku Maksimilijanu Čičeriću od Bacsanyja. U povodu njegovog odlaska iz postrojbe, kao pohvala za izvrsnu službu zapovjednika 30. pješačke brigade, želim izraziti najtopliju zahvalu i puno priznanje u ime najviše službe. Istaknut plemenitom naravi i briljantnim talentom, on je - crpeći iz bogatog izvora svog iskustva stečenog u ratu i miru - namjerno promicao obuku časnika, postrojbi i odjela pod njim i time ne samo da je stekao priznanje svojih nadređenih, nego i divljenje i zaslužio zahvalnost svojih podanika. Uvjeren da će biti jednako uspješan na kojem god mjestu bio imenovan, želim mu najbolje želje za budućnost. Njegovoj visosti gospodinu carskom i kraljevskom general-bojniku Maksimilijanu Čičeriću Baćanskom, vitezu Leopoldovoga Reda željezne krune itd., zapovjedniku 30. pješačke brigade u Miskolczu.

Arthur Arz, podmaršal“.[241]

Arz je imao visoko mišljenje o Čičeriću što se pokazalo i tijekom Prvog svjetskog rata. Iz navedenih primjera pohvale Čičerića od strane nadređenih časnika, razvidno je kako je Čičerić prije rata stekao dobru reputaciju u vojsci. Kako među podređenima i trupama kojima je zapovijedao tako i među nadređenima. Posebno je valoriziran njegov terenski rad s trupama i nastojanja da ih što bolje pripremi za pravi rat. Postao je poznat i izvan austrougarske vojske putem prijevoda njegovih vojnih studija i članaka koje je pisao za austrijski vojni časopis *Österreichische Militärische Zeitschrift* na ruski, francuski i engleski jezik. O ovome se detaljno izlaže u drugom poglavlju disertacije koje govori o Čičerićevim vojnim studijama prije Prvog svjetskog rata.

Navedeno upućuje na zaključak kako je Čičerić postavljen na položaj zapovjednika Zapovjedno-stožerne škole u Beču, vojno-obrazovne ustanove namijenjene

[241] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. *Truppendivisionskommandobefehl nr. 11*, Miškolc, 30. listopad 1912.

osposobljavanju časnika za terensko zapovjedništvo austrougarskim postrojbama, radi svojih osobnih zasluga i kvaliteta. Na ovaj način je utjecao na obuku budućih zapovjednika austrougarskih postrojbi u Prvom svjetskom ratu. Osim teoretske obuke budućih austrougarskih zapovjednika na Zapovjedno-stožernoj školi, Čičerić je u godinama prije Prvog svjetskog rata često izvodio terenske vježbe s postrojbama kojima je zapovijedao. Tako je bio aktivan i u praksi, nastojeći što bolje pripremiti trupe za rat.

U praksi je nastojao prenijeti svoje teoretsko znanje i iskustvo iz rata u Mandžuriji vojnicima i podređenim časnicima te ih obučiti za borbu na novi, moderniji način, primjereniji novim borbenim uvjetima na bojišnici od terenske mirnodopske obuke. Smatrao je kako je to najbolji put njihove pripreme za rat. Razlog tome je što je Čičerić imao dobar uvid u prednosti i mane predratne mirnodopske obuke austrougarskih trupa zbog velikog osobnog iskustva sudjelovanja na predratnim vojnim vježbama austrougarske vojske. Od 1890. godine pa do izbijanja rata 1914. godine, Čičerić je sudjelovao na ukupno 21 carskom manevru austrougarske vojske i brojnim ratnim igrama kojima su simulirane bitke između dvije vojske na bojišnici. Carski manevri su bili najveće vojne vježbe austrougarske vojske prije Prvog svjetskog rata koje su se održavale jednom godišnje i to svake godine na različitim područjima Austro-Ugarske Monarhije. Carske manevre je organizirao austrougarski Glavni stožer. Oni su bili prilika časnicima za dokazivanje njihovih sposobnosti i za napredovanje u vojnoj službi na više zapovjedne položaje.[242]

Čičerićeve dvije knjige *Bitka* i *Naš novi poljski top* kao i brojni članci u austrijskim znanstvenim i stručnim vojnim časopisima nisu postigle ciljani učinak. Čičerić je nastojao reformirati pristup borbenoj taktici, elementima operativnog umijeća i logistici sukladno novim uvjetima na bojišnicama u svrhu bolje pripreme austrougarske vojske za nadolazeći rat. Čičerićevi pogledi, izraženi u njegovim radovima na osnovi njegovog ratnog iskustva u Mandžuriji i provedenih terenskih vježbi s austrougarskim postrojbama, nisu uzeti u obzir pri izradi pravila za taktičku i operativnu obuku austrougarske vojske u godinama prije Prvog svjetskog rata niti uvršteni u taktičke pravilnike za obuku austrougarske vojske za rat.

Umjesto navedenoga, austrougarski se vojni vrh usredotočio na pojačavanje „kulta ofenzive“ u taktičkim pravilima za obuku austrougarske vojske. Kod obuke trupa

[242] Hans Eder, *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*, 98.

i njihovih zapovjednika za rat, naglasak je stavljen na povećano korištenje strojnica i brzometnog topništva pri izvođenju napada. Pritom su ignorirani Čičerićevi zaključci, više upozorenja o brojnim opasnostima koja poduzimanjem ovakvih napada nastaju za trupe i časnike, o prednostima obrambenog ratovanja u suvremenom ratu. Obzirom je austrougarski ratni plan bio ofenzivan, a cjelokupna obuka austrougarske vojske zasnovana na ofenzivnoj doktrini, Čičerićevi su zaključci iz Rusko-japanskoga rata uzimani u obzir samo u dijelu u kojem je Čičerić isticao prednosti napada pred obranom, zadržavanje inicijative i nadmoćnosti napadačkog borbenog morala nad obrambenim.[243]

Za vrijeme *Srpanjske krize 1914. godine* Čičerić je od 12. srpnja 1914. boravio na imanju svoje buduće supruge Gabriele Jagodics de Kereczeny[244] u rumunjskoj Carnecei.[245] Za vrijeme njegovog boravka ovdje, Austro-Ugarska je 23. srpnja 1914. godine predala diplomatsku notu u formi Ultimatuma[246] Kraljevini Srbiji. Nakon srbijanskog odbijanja austrougarskog ultimatuma 25. srpnja 1914. godine, prekinuti su diplomatski odnosi između Austro-Ugarske i Srbije. Dan kasnije 26. srpnja, Čičerić je u Carnecei primio telegram sa zapovijedi o mobilizaciji i uputom da se javi u Beč u glavni stožer austrougarske vojske. Idućega dana, 27. srpnja, otputovao je u Beč u Glavni stožer austrougarske vojske po upute za djelovanje. Po objavi austrougarskog rata Srbiji 28. srpnja 1914., dana koji se uzima kako početak Prvog svjetskog rata, Čičerić je primio zapovijed za mobilizaciju prvog borbenog zdruga za rat protiv Srbije – „1. Mobilisierung zug S".[247]

---

[243] Günther Kronenbitter, „The perception of the 'wars before the war' in Austria-Hungary", 195.

[244] Gabriele Eugenie Jagodics de Kernyécsa (Pančevo, 5. siječanj 1881. – Zagreb, 7. veljača 1967.) je bila supruga Maksimilijana Čičerića od 1921. godine do njegove smrti 1948. godine. Umrla je u Zagrebu 1967. godine i pokopana na groblju Mirogoj u zajedničkoj grobnici sa svojim suprugom Maksimilijanom Čičerićem; *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Životopis Maksimilijana Čičerića*, 4.

[245] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918*, 23.

[246] Ultimatum (lat. ultimus – krajnji, posljednji) je naziv za dokument u kojem vlada jedne države zahtjeva od vlade druge države njeno pismeno očitovanje u vezi nekih pregovora ili pitanja. Također, u ovome dokumentu, vlada koja je predala ultimatum iznosi vladi koja ga je primila što smatra svojim najmanjim zahtjevom od kojega neće odstupiti, odnosno svojim krajnjim ustupkom, nakon kojega neće biti daljnjih popuštanja. Ultimatum je ujedno i uvjetna objava rata koja sadrži očitovanje da, ukoliko država kojoj je ultimatum upućen u određenom roku ne zadovolji postavljene zahtjeve, protekom toka roka nastupa ratno stanje između te dvije države; Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, 326. Austrougarski je Ultimatum Kraljevini Srbiji predan 23. srpnja 1914. godine s rokom od dva dana za odgovor. Sadržavao je 10 točaka odnosno zahtjeva koji su kumulativno (ili svi zajedno ili nijedan) trebali biti udovoljeni kako bi ultimatum bio prihvaćen. S obzirom da odgovor srpske vlade nije bio zadovoljavajući za austrougarsku stranu, ultimatum se smatrao odbijenim pa je time vojno rješenje Srpanjske krize odnosno ratna opcija prevagnula nad diplomatskim.

[247] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918*, 23.

2.5. Vojna služba tijekom Prvog svjetskog rata 1914.-1918. godine

Čičerić je prvi dan Prvog svjetskog rata 28. srpnja 1914. godine proveo u Beču, u prijemnom uredu načelnika Glavnog stožera Conrada von Hötzendorfa.[248] Istoga je dana imenovan načelnikom stožera 5. armije na Balkanskom bojištu pod zapovjedništvom generala pješaštva Liboriusa Franka[249] Idućega dana, 29. srpnja 1914. godine, stigao je u Zagreb. Idućega dana, 30. srpnja 1914. godine, u zgradi zapovjedništva XIII. korpusa na Gornjem gradu na Jezuitskom trgu br. 2 [današnja zgrada Galerije Klovićevi dvori, op.a.] radio je na ustrojavanju zapovjedništva 5. armije koja se okupljala za vojne operacije protiv Srbije na Balkanskom bojištu. Od 18 sati i 15 minuta poslijepodne je boravio u hotelu Palace u Zagrebu na Trgu kralja Tomislava.[250]

Položaj načelnika stožera 5. armije na Balkanskom bojištu je bila prva ratna dužnost Maksimilijana Čičerića u Prvom svjetskom ratu. Na ratnom putu je Čičerić obavljao mnoge dužnosti, na različitim položajima tijekom sve četiri i pol ratne godine. Na ovaj je način Čičerić bio sudionik Prvog svjetskog rata od njegovog početka do kraja. Čičerićev ratni put je prestao danom završetka Prvog svjetskog rata 11. studenoga 1918. godine. Kraj rata je Čičerić dočekao u Beču, na istome mjestu gdje je započeo svoj ratni put, u prijemnom uredu načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske.[251] Do ponoći se zadržao u Glavnom stožeru, a idućega dana, 12. studenog 1918., sastao s bivšim načelnikom Glavnog stožera generalom Arthurom Arzom von Straußenburgom. U ponoći 12. studenog je vlakom napustio Beč i na ovome mjestu završava dnevnik Maksimilijana Čičerića iz Prvog svjetskog rata.[252]

---

[248] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 1.

[249] Liborius Frank (Split, 5. listopad 1848. – Graz, 26. veljače 1935.), austrougarski general pješaštva. Nakon završetka Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu 1869. Godine i Ratne škole u Beču 1875. Godine, priključen austrougarskom Glavnom stožeru. Godine 1909. stekao čin generala pješaštva a 1910. imenovan glavnim vojnim inspektorom austrougarske vojske. Godine 1911. Dobio titulu Tajnog savjetnika (*Geheime rat*) i vlasnika 61. Pješačke pukovnije. Na početku Prvog svjetskog rata imenovan zapovjednikom 5. armije u sastavu Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. Na ovome je položaju ostao do 27. prosinca 1914. godine kada je zbog neuspjeha austrougarske vojske na Balkanskom bojištu prve ratne godine smijenjen s položaja i 1. siječnja 1915. godine prijevremeno umirovljen; *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950*, *sv. 1*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994, 344.

[250] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 2.

[251] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918., I. svjetski rat*, 390.

[252] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918*, 51.

Čičerić je tijekom Prvog svjetskog rata služio na tri glavna bojišta na kojem je austrougarska vojska ratovala u Prvom svjetskom ratu: Balkanskom, Istočnom (ruskom) i Jugozapadnom (Talijanskom) bojištu.[253] Na ovim je bojištima obavljao različite dužnosti na različitim položajima. Na Balkanskom je bojištu bio načelnik stožera 5. armije. Na Istočnom, prvo zapovjednik 14. pješačke divizije V. korpusa 2. armije a potom zagrebačkog XIII. korpusa 7. armije. Na Talijanskom bojištu je bio zapovjednik XXIII. korpusa Sočanske armije. Razdoblje od 8. listopada 1914. do 8. travnja 1915. je proveo na dužnosti savjetnika za tehnička pitanja utvrđene riječne linije na Dunavu. O obavljanju ove dužnosti u pozadini je detaljnije izloženo u šestom poglavlju ove disertacije. Izvan vojničkih dužnosti, treba istaknuti dvije diplomatsko-posredničke misije koje je obavljao tijekom rata. Prva je bila vojni predstavnik austrougarske vojske na mirovnoj konferenciji u Brest-Litovsku od 15. prosinca 1917. do 8. ožujka na kojoj su sudjelovale delegacije Centralnih sila s predstavnicima bivše Carske Rusije u vezi sklapanja mira na Istočnome bojištu i druga kao predstavnik Sočanske armije u Ljubljani na pregovorima s predstavnicima slovenskoga Narodnoga sveta u Ljubljani od 3. do 10. studenog 1918. godine.[254]

[253] Osim navedena tri glavna bojišta, austrougarske su oružane snage u Prvom svjetskom ratu ratovale i na bojištu na Dalekom Istoku (mornarica i mornaričko pješaštvo), na Bliskom Istoku i, u zadnjoj fazi rata u jesen 1918. godine na Zapadnom bojištu u sjevernoj Francuskoj. Ovdje su ratovale hrvatske postrojbe, zagrebačka 31. poljsko-lovačka bojna, 2. konjanička divizija, 37. topnička pukovnija i teški sklop haubica br. 136; Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 480. i Nikola Tominac, "Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine", 32; u *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2020., 11-42.

[254] Narodni svet u Ljubljani je bilo predstavničko tijelo Slovenaca u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Osnovano je u Ljubljani 16. kolovoza 1918. godine. Dana 24. rujna 1918. godine dolazi do ujedinjenja slovenskoga Narodnoga sveta s Narodnom organizacijom Srba, Hrvata i Slovenaca u Dalmaciji, prethodno osnovanom 2. srpnja 1918. godine u Splitu, Narodnom organizacijom Srba, Hrvata i Slovenaca za Hrvatsko primorje i Istru, prethodno osnovanom u Sušaku 14. srpnja 1918. godine sa četiri stranke iz Banske Hrvatske (Starčevićeva stranka prava, Hrvatska pučka seljačka stranka, Srpska narodna radikalna stranka i Socijaldemokratska stranka) u jedinstveno političko predstavničko tijelo. Predstavnici ovih političkih organizacija i stranaka su se 5. listopada 1918. godine sastali u Zagrebu i utemeljili Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (Narodno vijeće SHS) kao jedinstveno, političko, predstavničko tijelo Slovenaca, Hrvata i Srba u Austro-Ugarskoj Monarhiji te sastavili njegov Pravilnik. Ovoj se organizaciji 8. listopada 1918. godine priključila najjača politička stranka u Hrvatskom saboru, vladajuća Hrvatsko-srpska koalicija. Narodno vijeće SHS je činilo 80 članova, od čega 28 iz Banske Hrvatske i Rijeke, 7 iz Dalmacije, 3 iz Istre, 14 iz Slovenije, 18 iz Bosne i Hercegovine i 10 iz Baranje, Bačke i Banata. Uži sastav Narodnoga vijeća SHS je činio Središnji odbor sa 30 članova. Predsjedništvo Središnjeg odbora Vijeća, ujedno i predsjedništvo Narodnoga vijeća SHS činili su predsjednik Anton Korošec, potpredsjednici Ante Pavelić stariji i Svetozar Pribićević te tajnici Mate Drinković, Srđan Budisavljević i Ivan Lorković; *Hrvatska enciklopedija, sv. 7*, 592.

Čičerić je sudjelovao u Prvom svjetskom ratu kao načelnik stožera, zapovjednik austrougarskih postrojbi na bojištima, vojni predstavnik na mirovnoj konferenciji i vojni pregovarač na završetku rata. U brojnim je događajima odigrao važnu ulogu s različitog položaja. Njegov je ratni put obilježen usponima i padovima u vojničkoj službi. Početkom rujna 1914. godine je razriješen s dužnosti načelnika stožera 5. armije na Balkanskom bojištu i stavljen u pričuvu. Imenovanje savjetnikom za tehnička pitanja utvrđene riječne linije na Dunavu je predstavljalo svojevrsno nazadovanje u službi iz razlog što je po važnosti bilo ispod dužnosti koju je prethodno Čičerić obavljao. Imenovanje zapovjednikom 14. pješačke divizije na Istočnom bojištu revitalizirana je Čičerićeva vojnička karijera. Ovim imenovanjem je dobio priliku pokazati svoje vještine i znanja. Unatoč uspjesima, obavljanje dužnosti na ovom položaju je bilo povezano s teškoćama radi kojih Čičerić nije napredovao. Imenovanje zapovjednikom XIII. korpusa na Istočnome bojištu 1916. godine nije došlo kao nagradu za Čičerićeve zasluge, već kao test njegovih sposobnosti iz razloga što je ono uslijedilo u kritičnim trenutcima Brusilovljeve ofenzive kada je opstanak austrougarske fronte na Istočnom bojištu bio ugrožen, a 4. armiji prijetilo uništenje.

U ovome razdoblju njegove vojne službe posebno treba istaknuti kako je u jesen 1916. godine razmatran od cara i kralja Franje Josipa I. za najviši položaj u austrougarskoj vojsci, položaj načelnika Glavnog stožera. Između ostalih razloga, jer je izabran glavnostožerni general Arz, dobni kriterij je presudio njegovom ne-imenovanju na ovaj najviši položaj. Gunther E. Rothenberg u svojoj knjizi *The Army of Francis Joseph* navodi dobnu strukturu austrougarskih viših časnika u aktivnoj vojnoj službi 1911. godine prema posljednjoj predratnoj statistici austrougarske vojske. Prema ovim podatcima, prosječna je dob pukovnika austrougarske vojske bila 50,9 godina, podmaršala 56, a generala i general-pukovnika 58 godina naviše.[255]

Nadalje, prema pravilima za napredovanje u austrougarskoj vojnoj službi na osnovi Odluke od 13. travnja 1867. godine, svaki je austrougarski časnik morao minimalno provesti propisani broj godina u vojnoj službi na pojedinom položaju kako bi bio podoban za napredovanje u viši čin. Primjerice, časnici koji su stekli čin pukovnika su u prosjeku proveli 28 godina u vojnoj službi. Također, istom odlukom je postavljena

[255] Gunther E. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette: Purdue University Press, 1976., 168.

gornja dobna granica za svaki zapovjedni rang. Promocija u viši čin se obavljala na osnovi senioriteta, odnosno godina provedenih u službi. Iznimno, časnici koji bi se posebno istaknuli kao hrabri i sposobni zapovjednici u ratu, mogli su biti promaknuti u viši čin unatoč godinama starosti i godinama provedenim u vojnoj službi. Uz iznimnu hrabrost na bojnom polju, kandidat je trebao posjedovati i izvanredne osobne karakterne kvalitete i ostvariti izvanredna postignuća na bojnom polju. Posebna komisija, na čelu s carem, odlučivala je o ovakvim izuzetnim promaknućima na temelju posebne provjere svakog kandidata ponaosob.[256]

Budući da je Čičerić u jesen 1916. godine imao „tek" 51 i pol godinu, presudio je dobni kriterij i nedovoljno visok zapovjedni rang podmaršala i zapovjednika XIII. korpusa za njegovo ne-imenovanje na položaj načelnika Glavnog stožera. Unatoč činjenici da je posjedovao navedene posebne, osobne kvalitete i dokazao se kao sposoban zapovjednik na bojištu i stožerni časnik, uz provedene 32 godine u vojnoj službi od diplomiranja na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu 1884. godine do razmatranja za načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske u jesen 1916. godine.

Također, unatoč dokazanoj sposobnosti kontaminiranja štete i sprječavanja raspada XIII. korpusa na Istočnome bojištu tijekom Brusilovljeve ofenzive u ljeto 1916. godine, a potencijalno i čitave 4. armije i cjelokupnog austrougarskog fronta na Istočnome bojištu, Čičerić za svoje zasluge vođenja XIII. korpusa tijekom Brusilovljeve ofenzive nije nagrađen. Ostao je na istome položaju do lipnja 1917. godine kada je imenovan zapovjednikom XXIII. korpusa na Talijanskom bojištu. Ovdje se dokazao kao sposoban vojni zapovjednik tijekom XI. Sočanske bitke i Bitke kod Kobarida, no opet kao i ranije, promaknuće u viši zapovjedni rang s odlikovanjem je izostalo. Priznanje za svoj rad je dobio tijekom Brest-Litovske mirovne konferencije (15. prosinac 1917. – 3. ožujak 1918.) koja je okončana potpisivanjem mirovnog ugovora između Centralnih sila i boljševičke Rusije 3. ožujka 1918. godine kojim je rat na Istočnome bojištu završio. Prije sklapanja mira s boljševičkom Rusijom, Čičerića je 19. veljače 1918. godine car Karlo I.[257]

[256] Gunther E. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph*, 169.

[257] Karlo I. (dvorac Persenburg, 17. kolovoza 1887. – Funchal, Madeira, 1. travnja 1922.) od 30. prosinca 1916. do 11. studenog 1918. godine austrijski car (Karlo I.) i hrvatsko-ugarski kralj (Karlo IV.). Bio je sin austrijskog nadvojvode Otona (1865.-1906.) i sinovac cara Franje Josipa I. (1830.-1916.). Na početku Prvog svjetskog rata priključen austrougarskom Glavnom stožeru u Przemyślu odakle je nadgledao Veliku Galicijsku bitku (15. kolovoza – 26. rujna 1914. godine). Tijekom rata, do krunidbe za austrijskog cara i hrvatsko-ugarskog kralja 30. prosinca 1916. u Budimpešti, sudjelovao je u radu austrougarskog Glavnog stožera na Istočnom i Talijanskom bojištu. Nakon krunidbe nastojao svojim

imenovao Tajnim savjetnikom (*Geheimer rater*) u Carskom Tajnom vijeću (*Geheime rat*), a potom i 1. ožujka 1918. promovirao u čin generala pješaštva.[258]

Unatoč ovoj časti, izostala je stvarna promocija u viši zapovjedni rang, poput zapovjednika armije. Razlozi za to nisu sasvim utvrđeni, premda Čičerić u svojem ratnom dnevniku daje naznake da se radi o tome da je i dalje bio u nemilosti konzervativnih krugova u vojnom i političkom vrhu Monarhije koji su još uvijek imali velik utjecaj na cara Karla I. načelnika Glavnog stožera generala Arthura Arza von Straußenburga. Ovi su krugovi i dalje gledali na Čičerića s dozom nepovjerenja, unatoč činjenici da je Čičerić među postrojbama na bojištu i u Glavnom stožeru uživao velik ugled.[259]

Tako je Čičerić, unatoč povjerenju koje je u njega imao car Karlo I. i načelnik Glavnog stožera general Arthur Arz von Straußenburg, ostao na istom položaju kao i prije mirovne konferencije u Brest-Litovsku, što je bilo neobično da se istovremeno nagrađuje, ali ne i motivira stvarnim napredovanjem, sposoban vojni zapovjednik i zaslužan visoko rangirani časnik.

Od 6. ožujka do 11. studenog 1918. godine je Čičerić bio zapovjednik XXIII. korpusa u sastavu Sočanske armije na Jugozapadnom (Talijanskom) bojištu. Unatoč uspjesima koje je Čičerić postigao kao zapovjednik XXIII. korpusa tijekom Bitke na Piavi (15. lipnja – 5. srpnja 1918.) i Bitke kod Vittorio Veneta (24. listopada – 3. studenoga 1918.), njegova je uloga u vojnim operacijama austrougarske vojske na Talijanskom bojištu 1918. ostala u sjeni ratnog poraza austrougarske vojske, raspada austrougarske vojske i države potkraj listopada i početkom studenoga 1918. i stvaranja novih država na

---

mirovnim inicijativama putem tajnih diplomatskih kontakata sa silama Antante okončati rat sklapanjem separatnog mira za Austro-Ugarsku. Na unutarnjem političkom planu je nastojao politički reformirati Austro-Ugarsku Monarhiju na način da dualističku strukturu zamijeni federalnom. Njegova nastojanja da reformira Monarhiju su ostala neostvarena zbog vojnog poraza austrougarske vojske na kraju rata i proglašenja novih država na teritoriju Austro-Ugarske Monarhije. Nakon izlaska Austro-Ugarske Monarhije iz Prvog svjetskog rata 4. studenog 1918. godine, uslijedio je raspad austrougarske vojske čime je njegova faktična i pravna vlast kao cara i kralja te vrhovnog vojnog zapovjednika na teritoriju Austro-Ugarske Monarhije prestala. Na dan završetka Prvog svjetskog rata 11. studenog 1918., izdao je Carski proglas kojim priznaje narodu Austrije pravo na samoodređenje, ali kojim nije izričito abdicirao s austrijskog prijestolja već izjavio da se povlači iz sudjelovanja u državnim poslovima Austrije. Dva dana kasnije 13. studenog je istu izjavu ponovio u Carskom proglasu za ugarsko-hrvatsko kraljevstvo čime je njegov osobni status kao vladara ostao nejasan, unatoč raskidu državno-pravnih veza novih država sljednica s Austro-Ugarskom Monarhijom. Na ovom pravnom temelju je pokušao povratak na ugarsko prijestolje 1921. godine, ali je uhićen i deportiran na Madeiru gdje je umro od upale pluća 1. travnja 1922. godine. Zbog svojih je mirovnih nastojanja Karla I. u ime Katoličke crkve papa Ivan Pavao II. 3. listopada 2004. godine proglašen blaženikom; *Hrvatska enciklopedija, sv. 5.*, 527.

[258] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes Diarium 1914-1918*, 47.

[259] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918., I. svjetski rat*, 384.

području Austro-Ugarske, prije svega Države SHS. Također, premda je Čičerić na kraju rata, na mirovnim pregovorima u Ljubljani između predstavnika austrougarske vojske i Narodnoga vijeća SHS od 3. do 10. studenoga 1918. doprinio mirnom okončanju rata, o čemu je detaljno obrađeno u 11. poglavlju ove disertacije, njegova uloga nije pravilno valorizirana u hrvatskoj historiografiji niti se Čičerić posebno obrađivao u kontekstu ovih velikih događaja na koncu Prvog svjetskog rata.

Izloženim je razvidno kako je Čičerićeva vojna služba tijekom Prvog svjetskog rata imala nepravilan tijek, pogotovo obzirom na činjenicu da je za svoje ratne zasluge tijekom rata bio nekoliko puta odlikovan i napredovao, unatoč zaprekama i poteškoćama s kojima se suočavao. Nesrazmjer između priznatih mu zasluga i učinjenih, pokazuje slijedeći primjer. U jesen 1916. godine je razmatran za načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske. Ovo je bio najviši položaj u austrougarskoj vojnoj hijerarhiji, što je značilo da je Čičerić bio u prilici postati *de facto* vrhovni vojni zapovjednik austrougarskih oružanih snaga u Prvom svjetskom ratu. No nedostajale su mu godine, čin i zapovjedni rang jer je tada Čičerić bio podmaršal i zapovjednik XIII. korpusa.

Kako razdoblje Prvog svjetskog rata korespondira s najboljim životnim godinama Maksimilijana Čičerića u kojima je bio u naponu svoje snage i na položaju s kojeg je mogao utjecati na velike svjetske događaje, tako je ovo razdoblje najvažnije za znanstvenu analizu njegovoga djelovanja. Radi svojih stavova i nastojanja promijene borbene taktike i podizanja borbene spreme austrougarske vojske prije Prvog svjetskog rata, Čičerić je došao u nezgodan položaj jer se sukobio sa nadređenima i proturječio postulatima službene austrougarske vojne doktrine, što je obilježilo njegovu vojnu karijeru i njegov životni put.

Vojne operacije koje je austrougarska vojska izvodila tijekom Prvog svjetskog rata je pokazao ispravnost Čičerićevih zaključaka o pitanjima strategije, taktike, logistike i operativnog umijeća, iznijetih u njegovim predratnim vojnim studijama. Na osnovi iskustva iz Rusko-japanskog rata, Čičerić je predvidio kako će velike operacije u jednom velikom oružanom sukobu kakav je bio Prvi svjetski rat izgledati i pritom pravilno istaknuo koji se točno problemi javljaju za vojske u takvom načinu ratovanja. Osobito je istaknuo velike žrtve, potrošnju ratnog materijala i spor, mukotrpan i iscrpljujući tijek rata koji ne može brzo biti okončan. Osim navedenog aspekta, Čičerićevo djelovanje i njegova vojna djela je važno proučavati u kontekstu napretka vojničkog umijeća i promatranja

evolucije ratovanja iz prve polovice 20. st. Upravo je na osnovi svojih predratnih iskustava Čičerić predvidio mnoge značajke Prvog svjetskog rata. Njih je sustavno izložio u svojim radovima i vojnim studijama do 1914. godine. Naposlijetku, proučavanjem Čičerićeve osobe i njegovog djelovanja tijekom Prvog svjetskog rata mogu se rekonstruirati dosada nepoznati događaji Prvog svjetskog rata i staviti u pravilan povijesni kontekst zato što je Čičerić bio visoko rangirani austrougarski časnik na važnim položajima austrougarske vojske te je tako imao uvid u unutrašnje prilike austrougarske države i njene vojske od 1914. do 1918. godine.

Osim navedenoga, Čičerićev osobni fond sadrži prvorazredno arhivsko gradivo iz kojega se može na novi način napisati povijest Prvog svjetskog rata. Konkretno, to su mnogobrojni borbeni izvještaji postrojbi kojima je zapovijedao u mnogim bitkama, zapovijedi austrougarskog vrhovnog zapovjedništva, karte i zapisi o stanju pojedinih austrougarskih vojski. Ovaj materijal, koji prema izvršenom istraživanju nije dosada objavljen, zajedno sa Čičerićevim dnevničkim zapisima nudi novi pogled na ratna zbivanja od 1914. do 1918. godine. Iz navedenog korpusa se saznaje pozadina mnogih odluka austrougarskog vojnog i političkog vrha tijekom rata, stvarno stanje austrougarske vojske tijekom različitih razdoblja rata i uzroke pobjeda, poraza i raspleta mnogih bitaka koje je austrougarska vojska u ratu vodila. U ovome kontekstu je važna Čičerićeva studija *Feldmarschall Graf Conrad.*[260] To je studija o karakteru, zapravo psihološki profil, načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske Franza Conrada von Hötzendorfa. Ova je studija važan povijesni izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata iz razloga što ovdje Čičerić dovodi u vezi karakter i psihološki profil Conrada s njegovim načinom vođenja rata, pogledima na vojne operacije i shvaćanje ljudskog života u kontekstu masovnog stradavanja ljudi u vojnim operacijama čime Čičerić propituje Conradovo shvaćanje smisla i svrhe ratovanja. Kako je Čičerić bio blizak Conradu, ova studija predstavlja vjerodostojan povijesni izvor o osobi Conrada kao austrougarskog vrhovnog vojnog zapovjednika u Prvom svjetskom ratu od srpnja 1914. do veljače 1917. godine i kao načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske u godinama prije Prvog svjetskog rata.

[260] *Feldmarschall Graf Conrad. Eine Charakterbild. Ergänzt durch den "Weg zur Katastrophe" vom K. F. Nowak Von General der Infanterie Max von Csicserics*. Studija je pohranjena u kutiji 6 osobnoga fonda Maksimilijana Čičerića u HDA u Zagrebu HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Studija je pisana strojopisom, na njemačkom jeziku, ukupno na 51 stranici teksta bez priloga, a dovršena je u srpnju 1919. godine.

2.6. Život nakon Prvog svjetskog rata, 1918. – 1948. godine

Nakon rata, Čičerić se posvetio pisanju i održavanju kontakata s bivšim kolegama časnicima iz austrougarskih vojnih škola i akademija, ali u političkom i javnom životu nije percipirao. Živio je u Beču gdje je tijekom svoje vojne karijere ostvario mnogo takvih kontakata, primjerice i sa budućom suprugom Gabrielom Jagodics de Kernyécsa koja je iz Györa u Mađarskoj dolazila u Beč. Političkom odlukom u Kraljevini SHS nisu bile povojne okolnosti za njegov povratak u domovinu. Primjer toga je vidljiv u djelovanju gradskog poglavarstva Zagreba. U Hrvatskom je saboru još tijekom rata, 25. siječnja 1917. godine, donesena zakonska osnova o podizanju spomenika caru i kralju Franji Josipu I. u Zagrebu. No, do izgradnje spomenika nije došlo zbog toga što se Austro-Ugarska Monarhija na završetku Prvog svjetskog rata raspala. Zbog toga je na sjednici gradske skupštine slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba 14. lipnja 1919. godine odlučeno da se sredstva za izgradnju spomenika Franju Josipu I. upotrijebe za pomoć vojnicima i časnicima jugoslavenske legije koji su oskudijevali u poratnom siromaštvu.[261]

Zbog manjka arhivskih i drugih izvora nema detaljnih podataka o njegovim poslijeratnim aktivnostima u Beču. Prve dvije poslijeratne godine, 1919. i 1920., Čičerić je živio u Beču gdje je imao stan, ali i djelomično u Hrvatskoj gdje mu je živjela majka koju je redovito posjećivao. Ovdje je u srpnju 1919. godine dovršio svoju studiju *Feldmarschall Graf Conrad.* Detaljna analiza ove studije s ocjenom njene historiografske važnosti kao povijesnog izvora je napravljena u 11. poglavlju ove disertacije.

Dana 25. rujna 1920. godine Čičerić je trajno napustio Beč te se preselio u Cârneceu, manji grad u Rumunjskoj, udaljen 100 km južno od Temišvara. Tamo je živio na imanju svojih prijatelja, roditelja svoje buduće supruge Gabriele Jagodics de Kernyécsa koji su bili imućni. Godinu dana kasnije, 25. rujna 1921. godine vjenčao se s Gabrielom Jagodics de Kernyécsa koja je preuzela njegovo prezime Čičerić, odnosno Csicserics. Upravo u ovome razdoblju koje je proveo na imanju obitelji Jagodics u Cârnecei, Čičerić je napisao većinu svojih rukopisa i sredio svoje dnevničke zapise, bilješke i dokumente prikupljene tijekom svoje vojne službe u sustavnu cjelinu koja čini njegovu ostavštinu. Danas ovaj materijal predstavljaju važan povijesni izvor za

[261] Ljiljana Dobrovšak, „Spomenici kojih više nema: ugarsko-hrvatski kralj Franjo Josip I.“, 260, *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu*, 239-269.

proučavanje Prvog svjetskog rata jer obiluje važnim i dosada nepoznatim podatcima, poput Čičerićevog izvještaja o stanju njegovog XXIII. korpusa u zadnjim danima rata koji je ostao jedan od rijetkih sačuvanih pisanih izvještaja jedne austrougarske vojne postrojbe jer su većinom spisi mnogih austrougarskih postrojbi u posljednjim danima rata uništeni, a spisi spaljeni, što spominje i sam Čičerić u svojem ratnom dnevniku iz Prvog svjetskog rata s početka studenoga 1918. godine.

Čičerić je krajem studenog 1941. godine stigao u Zagreb gdje se trajno nastanio radi isplate vojne mirovine. Tijekom Drugog svjetskog rata, zbog poodmakle dobi, nije vršio aktivnu dužnost u vojsci Nezavisne Države Hrvatske (dalje: NDH) već se bavio pisanjem novinskih članaka i teoretskom obradom vojnih problema. Iz ovoga razdoblja je sačuvano nekoliko njegovih rukopisa. U Zagrebu je tijekom Drugog svjetskog rata povremeno radio kao savjetnik za pojedina vojna pitanja ministarstva obrane NDH. O tome nije sačuvan pisani trag. Na ovaj zaključak upućuje slijedeća činjenica. Pregledom fonda HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga NDH 1941.-1945. u Hrvatskom Državnom Arhivu u Zagrebu, u Knjizi 14. se nalazi zapis o mirovini Maksimilijana Čičerića. Međutim, dosje Maksimilijana Čičerića o njegovoj vojnoj karijeri prije Drugog svjetskog rata i podatcima o djelovanju tijekom Drugog svjetskog rata nisu sačuvani u istom fondu. Spis s njegovim imenom pod brojem 359 nije sačuvan. Pregledom Kazala osobnih mirovina došlo se do podatka da se Odlukom broj 4805 od 10. prosinca 1941. godine generalu pješaštva Maksimilijanu Čičeriću priznaje 42 godine, četiri mjeseca i 15 dana obavljanja vojne službe i na osnovi toga odobrava puna mirovina u 100% iznosu od 1 200 kuna mjesečno. Mirovina se počela isplaćivati 1. prosinca 1941., a kao Čičerićevo boravište je navedena Vlaška ulica u Zagrebu.[262]

Čičerića spominje njegov bivši pomoćnik u Brest-Litovsku, general Edmund Glaise von Horstenau koji je tijekom Drugog svjetskog rata obnašao dužnost njemačkog vojnog izaslanika u NDH. On u knjizi *Zapisi iz NDH* navodi događaj od 17. kolovoza 1943. godine u Zagrebu. Tom je prigodom Glaise von Horstenau slavio četrdesetu godišnjicu svoje vojne službe. Na svečanoj je večeri na kojoj su bili okupljeni bivši austrougarski časnici koji su završili Vojnu akademiju Marije Terezije u Bečkom Novom Mjestu bio prisutan i Maksimilijan Čičerić. O ovom događaju je Glaise von Horstenau

[262] HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. Knjiga 14. Kazalo osobnih mirovina A-K.

zapisao: „Stari Csicerics, kojeg Metzger zbog duga nosa i sve pognutijeg stasa zove Marabu, održao je prilično trom i „krepostan“ svečani govor. Na trenutak sam razmišljao trebam li podsjetiti na cara i staru Austriju, kao što sam učinio prošle godine kod Kvaternika, ali ipak sam odustao od toga… Bili smo 151. generacija koja je izašla iz *Neustadta* [misli se na Bečko Novo Mjesto, op.a.], peti ljudski vijek. No nijedna prije nas nije ni približno morala podnijeti takav teret. U Prvome je svjetskom ratu od 2 400 časnika iz Neustadta svih činova na bojnom polju ostalo 600. I ovaj put imat ćemo jednak omjer.“[263]

Čičerić se tijekom Drugog svjetskog rata pojavljivao na pojedinim vojnim svečanostima kao počasni časnik u mirovini. Pisao je članke iz vojne i političke tematike, ali nije sudjelovao u javnom i političkom životu NDH pa tako niti utjecao na kreiranje politike, strategije i rješavanja vojnih pitanja. Eder u svojoj disertaciji o Čičeriću navodi jedan detalj iz Čičerićevog života u ovom razdoblju: „Njegov posinak Stephan piše o još jednom izvanrednom aspektu izravnog karaktera Maksimilijana Čičerića […] Godine 1941./42., kada je Csicserics već bio u mirovini u Zagrebu, imao sam priliku s njim razgovarati o Adolfu Hitleru. Smatrao je da je Hitler neobrazovan, sirov, glup, ovisnik o narkoticima jer je obolio od sifilisa a time više nije normalan, koji je imao privremeno sretan iskorak (Quem dii perdere ...), demagog i diktator koji neće dugo moći blefom zadržati sreću. Propašću Hitlerovog *Reicha*, od strane Hrvata i Titovog režima, Čičeriću se nije dogodilo ništa neugodno".[264]

Nakon Drugog svjetskog rata, Čičerić je sa svojom suprugom Gabrijelom živio u Gundulićevoj ulici broj 15 u Zagrebu do svoje smrti 8. studenog 1948. godine. Ova je adresa kao prebivalište Maksimilijana Čičerića navedena u knjizi *Der Jahrgang 1896/98 der K.u.K. Kriegsschule in Wien*.[265] Obzirom je ova knjiga tiskana u Beču 1947. godine, godinu dana prije Čičerićeve smrti, najvjerojatnije se radi o posljednjem prebivalištu generala Čičerića. Čičerić je pokopan na Gradskom groblju Mirogoj u Zagrebu u obiteljskoj grobnici Čičerić. Grob Maksimilijana Čičeriće je teško oštećen u potresu koji je pogodio Zagreb i okolicu 22. ožujka 2020. godine.

---

[263] Edmund Glaise von Horstenau, *Zapisi iz NDH*, 249.
[264] Hans Eder, *Der General der K. u. k. Armee und Geheime Rat Maximilian Csicserics von Bacsáni*, 270.
[265] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. *Der Jahrgang 1896/98 der K.u.K. Kriegsschule in Wien*, Beč, 1947., 23.

3. Čičerićeve vojne studije prije Prvog svjetskog rata

Čičerić je prije Prvog svjetskog rata napisao tri vojne studije koje su za razvitak vojničkog umijeća bile od osobitog značaja. Sve tri vojne studije su objavljene kao knjige.

Prva vojna studija je objavljena u Beču 1895. godine pod naslovom *Taktische Eigentümlichkeiten der Russischen Armee* (*Taktičke neobičnosti ruske vojske*). Druga vojna studija *Unser neues Feldgeschütz. Seine Leistungsfähigkeit und Verwendung im Gefechte erlautärt an taktischen Aufgaben* (*Naš novi poljski top. Njegova učinkovitost i upotreba u borbi objašnjena na taktičkim primjerima*) je objavljena u tri dijela. Prvi je dio objavljen 1907. godine a drugi i treći 1908. godine u Beču. Posljednja Čičerićeva predratna studija *Die Schlacht. Studie auf Grund des Krieges in Ostasien 1904/05.* (*Bitka. Studija na osnovi rata u Istočnoj Aziji 1904.-05.*) objavljena je u drugoj polovici 1908. godine u Beču. Sve tri studije su izašle u nakladi nakladničke kuće L.W. Seidel&Sohn iz Beča.

Sve tri studije su pisane stručnom, vojničkom terminologijom, a namijenjene su austrougarskim časnicima i vojnicima za čitanje. Ove tri studije nisu bile namijenjene širokom čitateljstvu u svrhu popularizacije vojne znanosti što je glavni razlog zbog kojega nisu bile poznate širem krugu čitatelja izvan vojnih krugova. Posljednje dvije studije su bile važne za proučavanje taktike, operativnog umijeća, logistike i strategije austrougarske vojske prije Prvog svjetskog rata. Čičerić je u njima isticao pojavu novih oružja, brzometnih poljskih topova i minobacača i njihov utjecaj na borbenu taktiku, logistiku i operativno umijeće vođenja suvremenih vojski na modernim bojištima.

3.1. Vojna doktrina austrougarske vojske pred Prvi svjetski rat

Za razumijevanje važnosti Čičerićevih predratnih vojnih studija u kontekstu Prvog svjetskog rata potrebno je izložiti značajke tadašnje vojne doktrine austrougarske vojske.

Austrougarska se vojska do 1914. godine obučavala za rat prema taktičkim i operativnim načelima koje je teoretski oblikovao i u praksi zagovarao pri obuci general pješaštva Franz Xaver Conrad von Hötzendorf. Kako je ranije istaknuto, Conrad je od 1906. godine bio načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske. S prekidom od kraja 1911. do kraja 1912. godine, pa do 1. ožujka 1917. godine kada je smijenjen s položaja

načelnika Glavnog stožera s činom feldmaršala, Conrad je izvršio najveći utjecaj na razvoj austrougarske vojske prije Prvog svjetskog rata.

Conrad je od 1888. do 1892. godine predavao taktiku na Ratnoj školi u Beču.[266] U tom razdoblju je predavao taktiku brojnim austrougarskim časnicima koji su kasnije bili zapovjednici austrougarskih postrojbi u Prvom svjetskom ratu. Kada je napustio Ratnu školu u Beču 1892. godine, Conrad je imao reputaciju uglednog vojnog pisca, znanstvenika, izvrsnog profesora i uglednog predavača na vojnim školama te vodećeg stručnjaka za taktiku svojega doba ne samo u Austro-Ugarskoj, već i u Njemačkoj.[267]

Conrad je svoja razmišljanja o vojničkom umijeću objavio u knjizi *Zum Studium der Taktik* (*Proučavanje taktike*). Knjiga je prvi puta objavljena u Beču 1891. godine u nakladi nakladničke kuće L.W. Seidel&Sohn. Ukupno je tiskano osam izdanja. Posljednje je izašlo tijekom Prvog svjetskog rata 1916. godine. Tijekom godina, Conrad je svoja razmišljanja o taktici dorađivao prema novonastalim okolnostima, no osnovna su načela Conradovih koncepcija ostala ista. Navedena Conradova knjiga je bila temelj taktičke i operativne doktrine po kojoj se obučavala austrougarska vojska do Prvog svjetskog rata. Premda nije napisana kao službeni priručnik taktike i operativnog umijeća, ona se koristila na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu i Budimpešti i na Ratnoj školi u Beču kao obvezna literatura u školovanju austrougarskih časnika za buduće zapovjednike austrougarskih vojski u ratu.

Proučavanje taktike je opširno vojno djelo na 815 stranica, tiskano u dva sveska. Prvi svezak (str. 1 – 357) obrađuje teoriju taktike, pojmove napada i obrane te primjere taktičkog djelovanja za pješaštvo. Drugi svezak (str. 358 – 815) obrađuje primjere taktike za topništvo i konjaništvo (str. 359-703) te ustroj i djelovanje sigurnosnih i izvidničkih postrojbi (str. 705-815). Metodološki pristup je u oba sveska isti. Prvo se izlaže teorija taktike, potom primjena teorije na primjerima vojnih vježbi prilikom manevara postrojbi, zatim primjena teorije na primjerima vojnih pohoda iz prošlosti i naposlijetku Conradova razmišljanja o taktici napisana u obliku eseja s kritičkim osvrtom i polemičkim pristupom pojedinom vojnom pitanju.[268]

Knjiga počinje Conradovom definicijom rata. Prema Conradu, cilj je rata trajno pokoravanje volje neprijatelja. Krajnje sredstvo za postizanje ovoga cilja je uništenje

[266] *Die K. und K. Krieggschule 1852-1902,* 29.
[267] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*, 44.
[268] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 3.

neprijatelja odnosno njegove čitave oružane sile. Izravan način uništenja neprijatelja se postiže oružanom borbom u bitki kojom se fizički uništava neprijateljska vojska. Potpunim uništenjem neprijateljske vojske ratni je cilj postignut. U slučaju uništenja velikoga ili najvećega dijela neprijateljske vojske, ratni je cilj također postignut ako je uništen moral neprijatelja, odnosno njegova volja za daljnjom borbom. Na ovaj način je moguće i djelomičnim uništenjem neprijateljske vojske trajno podložiti volju neprijatelja vlastitoj volji. Conrad navodi i neizravan način uništavanja neprijatelja njegovim iscrpljivanjem i iznurivanjem poput blokade ili opsade.[269]

Iz navedenog je razvidno kako je Conrad bio pristalica ofenzivne vojne doktrine koja je bila dominantna vojna doktrina prije Prvog svjetskog rata. Ova je doktrina u prvi plan stavljala napad s ciljem brzog i potpunog uništenja oružanih snaga neprijatelja svim raspoloživim vojnim sredstvima. Obrana je stavljena u drugi plan. Temeljena na strategiji uništenja neprijatelja, njegove oružane sile fizičkim uništenjem njegovih vojski na bojištu u velikoj, odlučujućoj bitki, ofenzivna vojna doktrina je predviđala vođenje brzog i kratkotrajnog rata. Prema ovoj doktrini, pobjeda u ratu se postizala ofenzivom u kojoj bi se brzim i silovitim udarom u kratkom roku uništila vojska protivnika. S druge strane, strategija iscrpljivanja odnosno iznurivanja protivnika je predviđala zauzimanje neprijateljskog teritorija na ključnim strateškim točkama s ciljem uništenja, zauzeća ili blokiranja njegovih ekonomskih i proizvodnih resursa s kojima bi on bio u mogućnosti voditi rat.[270]

Nadalje, osim brojne i materijalne nadmoći napadača, bolje vojne obuke, tehnički nadmoćnog oružja bolje vatrene moći od protivnika, prema Conradu je pobjednička vojska morala posjedovati još jednu prednost nad protivnikom. To je bila moralna nadmoć. Pod time je Conrad smatrao nadmoćan borbeni moral i veću volju, želju i motiviranost za borbom od protivnika. Prema Conradu, moralna nadmoć proizlazi iz ratničkog duha naroda i ratničkog karaktera njegovih ljudi. Prema tome, ratnički duh i ratnički karakter pobjedničke vojske mora biti nadmoćan ratničkom duhu i karakteru neprijatelja.[271]

Conrad je taktička i operativna pravila za obuku austrougarske vojske prije Prvog svjetskog rata temeljio na strategiji uništenja i ofenzivnoj vojnoj doktrini. Napadu se

[269] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 4.
[270] Lawrence Freedman, *Strategy. A History*, Oxford: Oxford University Press, 2013., 108.
[271] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 14.

davala prednost pred obranom jer je na taj način inicijativa bila u rukama napadača. Napadom se zadavao tempo i kontrolirala dinamika bitke. Napad je izazivao povoljan psihološki učinak kod vlastitih postrojbi i negativan psihološki učinak na neprijateljske postrojbe. Conrad je držao da se jedino napadom postiže brzo uništenje neprijatelja što postrojbama daje osjećaj moralne nadmoći nad protivnikom.

Ovako je Conrad obrazložio svoje razmišljanje o vojnoj doktrini u *Proučavanju taktike*: „Uspješno vođenje rata je usmjereno prema strateškoj ofenzivi koja prirodno podrazumijeva taktičku ofenzivu dok čak i strateška defanziva može računati samo na uspjeh ako se poduzima taktička ofenziva. Taktička defanziva može samo postići uspjeh ako se poveže sa protunapadom tako da se sve na koncu svodi na taktički napad, konkretno napade pješaštva kao odlučujućeg roda oružja. Stoga se pješaštvo kao najvažniji rod oružja u bitki mora pripremiti na velike gubitke jer su njegovi gubitci opravdani obzirom na cilj koji se napadom postiže prema gubitcima branitelja koji u obrani ne postiže nikakav dobitak“.[272]

Prema navedenome, napad je bio temelj postizanja uspjeha u bitki i najbolji put ka pobjedi u ratu. Ona vojska koja se samo brani i pasivna je, prema Conradovom mišljenju, bila je osuđena na propast. Obranu je Conrad smatrao nepovoljnom iz strateških, operativnih, taktičkih i moralnih razloga. Strana koja se samo pasivno brani riskira da bude okružena i uništena. Osim dispariteta vatrene moći, koji je veći kod napadača, branitelj trpi veće gubitke od napadača iz razloga što vojnici i časnici u obrani, izloženi suvremenoj topničkoj i minobacačkoj vatri, te stalnim napadima neprijateljskog pješaštva, ubrzo gube volju za borbom. To dovodi do gubitka discipline i kohezije borbenih formacija koja ima za krajnju posljedicu umanjenje borbene moći vojske.[273]

Conradovi stavovi u njegovoj knjizi *Proučavanje taktike* vjerodostojno odražavaju duh razdoblja prije Prvog svjetskog rata u kojem je dominantna strategija bila strategija uništenja neprijatelja i ofenzivna vojna doktrina. U navedenom se razdoblju strategija poistovjećivala s umijećem ratovanja, dok se ekonomski aspekt vođenja rata, poput osiguravanja dovoljne količine materijalnih sredstava, optimalnog iskorištavanja prirodnih izvora i proizvodnih mogućnosti države ili podrivanja ekonomije neprijatelja nije uzimao u obzir pri ratnom planiranju. Načelnici Glavnih stožera i politički vođe

[272] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1891., 198.
[273] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 198.

uključeni u planiranje vojnih operacija nisu pri planiranju vojnih operacija i ratne strategije uzimali u obzir navedene ekonomske aspekte rata niti vidjeli potrebu konzultiranja s bankama, financijskim stručnjacima, poslovnim ljudima i poduzetnicima na način kako to danas čine suvremeni vojni i politički dužnosnici.[274]

Navedeno dokazuju odredbe taktičkih pravilnika za ratovanje onodobnih vojski. *Pravilnik za ratovanje na kopnu* američke vojske iz 1914. godine sadrži identičnu definiciju rata kao u Conradovoj knjizi *Proučavanje taktike*: „Cilj rata je dovesti do potpunog uništenja neprijatelja i pokoravanja njegove volje što je prije moguće sredstvima organiziranog nasilja".[275] *Priručnik ruske carske vojske 1914. godine* sadrži odredbu iz *Pravila vojne službe* koja propisuje: „Ofenzivna akcija je najbolja metoda za postizanje našeg cilja, jedino tako možemo imati inicijativu i prisiliti neprijatelja da čini ono što mi želimo. Svaki zapovjednik i vojnik moraju pokazati osobnu inicijativu u skladu sa situacijom, bez čekanja zapovijedi svog nadređenog zapovjednika".[276]

U francuskoj vojnoj doktrini prije Prvog svjetskog rata je pojam ofenzivnog načina ratovanja zagovarao glavnostožerni pukovnik Louis Loyzeau de Grandmaison.[277] On je 1908. godine u Parizu objavio knjigu *Dressage de l'infanterie en vue du combat offensif (Obuka pješaštva za ofenzivnu borbu)*[278] u kojoj je uveo pojam O*ffensive à outrance,* odnosno *Attaque à outrance* što u doslovnom prijevodu s francuskog jezika na hrvatski znači „napad pod svaku cijenu". Napad svaku cijenu, ističe Malmaison, mora se usaditi u borbeni vojnika pojedinca i trupa kao kolektiva svih veličina i sastava (od razine satnije naviše do korpusa) jer se time postiže moralna nadmoć nad protivnikom. Na

---

[274] Margaret MacMillan, „Strategy, War Plans and The First World War", 472, u: *The New Makers of Modern Strategy. From the Ancient World to the Digital Age*, ur. Hal Brandts, Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2023., 471-494.

[275] Quincy Wright, *A Study of War, Sv. 1*, Chicago: University of Chicago Press, 1942., 292.

[276] *Hanbook of the Russian Army 1914, London: General Staff, 1914.*, 126.

[277] François Jules Louis Loyzeau de Grandmaison (Le Mans, Francuska 21. siječanj 1861. – Soissons, Francuska 19. veljače 1915.), francuski general u Prvom svjetskom ratu i vojni pisac. Na početku Prvog svjetskog rata je zapovijedao 153. pješačkom pukovnijom iz Toula na Zapadnom bojištu gdje je tijekom Bitke na Lorainei 19. i 20. kolovoza 1914. tri puta ranjen. 3. siječnja 1915. je promoviran u čin general-bojnika i imenovan zapovjednikom 53. pješačke divizije na Zapadnom bojištu. Teško ranjen 18. veljače 1915. prilikom vođenja svoje 53. pješačke divizije u napad na njemačke položaje oko Soissonsa. Od zadobivenih rana je preminuo idućega dana 19. veljače 1915. Sahranjen na vojnom groblju u Parizu 22. veljače 1915. uz najviše vojne počasti Treće Francuske republike; https://www.chemindesdames.fr/fr/combattant/francois-jules-louis-loyzeau-de-grandmaison, pristup 26. veljače 2025. godine.

[278] Louis Loyzeau de Grandmaison, *Dressage de l'infanterie en vue du combat offensif*, Pariz: Berger-Levrault, 1908.

teorijskom i praktičnom planu se trupe mora obučiti da konstantnim napredovanjem pod vatrom postignu moralnu i vatrenu nadmoć nad protivnikom.[279]

Grandmaison je bio glavni zagovornik ofenzivne vojne doktrine u francuskoj vojsci i napada pod svaku cijenu u godinama prije Prvog svjetskog rata. Svojim načinom razmišljanja je stekao povjerenje francuskog načelnika Glavnog stožera Joffra koji je 1911. godine odobrio Malmaisonov način obuke francuskog pješaštva. Na osnovi Malmaisonovog koncepta ofenzivnog načina ratovanja, u veljači 1914. godine je izrađen francuski ratni plan za rat protiv Njemačke na Zapadnom bojištu. Ovaj francuski ratni plan, na osnovi kojega je francuska vojska krenula u Prvi svjetski rat 1914. godine, se nazivao *Plan XVII*.[280]

Conrad je napad pod svaku cijenu branio tezom kako „je važno predvidjeti poteze protivnika aktivnim djelovanjem i putem takvog, kontinuiranog aktivnog djelovanja, napadom zadržati inicijativu u svim okolnostima i unatoč svim preprekama koje mogu pritom nastati“.[281] To je bio razlog da u ljeto 1914. godine austrougarska vojska na čelu s Conradom s ofenzivnim planom krene u Prvi svjetski rat. Unatoč brojčanim i materijalnim nedostacima u odnosu na rusku carsku vojsku protiv koje se austrougarska vojska sukobila na Istočnom bojištu, Conrad je krenuo u napad protiv carske Rusije s ciljem izbacivanja njenih vojski iz operativne upotrebe u Ruskoj Poljskoj.[282]

Navedeni način razmišljanja objašnjava velik broj ljudskih žrtava na bojištima Prvog svjetskog rata. Masovni i uzastopni napadi pješaštva pod svaku cijenu u velikom

---

[279] Louis Loyzeau de Grandmaison, *Dressage de l'infanterie en vue du combat offensif*, 136.

[280] *Plan XVII* je bio isključivo ofenzivan ratni plan s izravnim pristupom napadačkoj strategiji uništenja protivnika; Basil Herbert Liddell Hart, *Strategy*, London: Faber&Faber, 1954., 152. Ovim planom su Francuzi, obzirom na manji broj stanovnika i ekonomsku snagu od Njemačke, nastojali uništiti što više njemačkih snaga na Zapadnom bojištu kako bi Rusija na Istočnom bojištu donijela odluku u korist francusko-ruskih saveznika. Plan je predviđao raspoređivanje 1 300 000 francuskih vojnika i časnika okupljenih u pet armija u dvije strateške skupine s dva glavna pravca napada na širokom operativnom području od tvrđave Belfort na jugu do tvrđave Longwy na sjeveru. Grad-tvrđava Metz je bila razdjelnica dviju skupina. U prvoj skupini, južno od Metza, tri su armije bile raspoređene uzduž francusko-njemačke granice na području od tvrđave Belfort do Metza. U drugoj skupini sjeverno od Metza su bile raspoređene dvije armije. Obje skupine su imale zadatak preuzeti inicijativu od protivnika i uništiti glavninu njegovih snaga. Prva skupina na pravcu Vosges-Toul napadom prema istoku i jugoistoku upasti na područje pokrajine Alsace-Lorraine. Druga skupina sjeverno od linije Metz-Verdun napasti prema sjeveru. U drugoj fazi operacije su obje skupine koncentričnim napadom na njemački centar sa sjevera, zapada i juga trebale zadati odlučujući udarac njemačkim armijama. Francuskim je armijama zapovjeđeno da napade izvode frontalno s ciljem traženja glavne bitke u kojoj bi istovremeno sudjelovalo svih pet francuskih armija radi postizanja brze pobjede nad Nijemcima; Nick Lloyd, *The Western Front*, 13-14.

[281] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1*, 17.

[282] Basil Herbert Liddell Hart, *Strategy*, 165.

su broju slučajeva završavali visokom stopom smrtnosti. Ovakvim se razmišljanju Conrad nije razlikovao od ostalih vojnih pisaca i vodećih vojnih stručnjaka onoga doba. Oni su također zagovarali napade pod svaku cijenu s ciljem potpunog i brzog uništenja neprijatelja. U Francuskoj je Joffre izjavio da francuska vojska uopće ne zna ni za jedan drugi zakon osim ofenzive. Francuski feldmaršal Ferdinand Foch[283] je izjavio da francuska nacija poznaje samo jedan recept za pobjedu, a to je odlučujuća moć ofenzive poduzete isključivom predanošću koja se postiže navalom na neprijatelja kako bi mu se prišlo što bliže i uništilo ga u bliskoj borbi.[284]

U Velikoj Britaniji je general Alfed Knox[285] izjavio kako je obrana strana britanskom karakteru i da njegovi sunarodnjaci uopće ne proučavaju obranu u borbi. Ruski ministar rata, general Vladimir Suhomlinov[286] se hvalio činjenicom kako je u

---

[283] Ferdinand Foch (Tarbes, Francuska, 2. listopad 1851. – Pariz, 20. ožujak 1929.), francuski maršal, načelnik Glavnog stožera francuske vojske i vrhovni zapovjednik savezničkih snaga u Francuskoj 1918. godine. Završio je Politehničku vojnu školu 1873. i Višu ratnu školu u Parizu 1885. godine. Od 1894. do 1901. godine profesor na Višoj ratnoj školi, a od 1903. zapovjednik francuskih vojnih postrojbi. Godine 1911. stječe čin generala i sudjeluje kao jedan iz skupine autora uz Grandmaisona i Joffra u izradi *Plana XVII*. Na početku Prvog svjetskog rata, u kolovozu 1914. godine, zapovjednik XX. korpusa u sastavu 2. armije na Zapadnom bojištu. Potkraj kolovoza 1914. imenovan zapovjednikom 9. armije gdje se istaknuo u Bitki na Marni 1914. zaustavljanjem njemačkog prodora prema Parizu na močvarnom području Saint Gond-Oyes 100 km istočno od Pariza. Od početka 1915. do kraja 1916. godine zapovjednik Sjeverne zone Zapadnog bojišta. Sredinom 1917. godine prebačen na Talijansko bojište kao zapovjednik savezničkih postrojbi (francuskih i britanskih) u sjevernoj Italiji. Dana 7. studenog 1917. imenovan načelnikom Glavnog stožera francuske vojske i vrhovnim zapovjednikom savezničkih snaga. Predsjednik savezničke delegacije koja je s Njemačkom potpisala primirje u Compiegneu u sjeveroistočnoj Francuskoj 11. studenog 1918. godine kojim je završen Prvi svjetski rat. Nakon njegove smrti je u Parizu 1931. godine objavljena njegova knjiga sjećanja na Prvi svjetski rat *Mémoires pour servir àl'histoire de la Guerre de 1914-1918, sv. 1-2*, Pariz: Plon, 1931., *Hrvatska enciklopedija, sv. 3*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2001., 689.

[284] Michael Howard, „Men Against Fire. Expectations of War in 1914“, 53. u: *International Security* (1984), sv. 9, br. 1, 41-57.

[285] Alfred William Fortescue Knox (Newcastle, županija Down, Irska, 30. listopad 1870. – Windsor, Engleska, 9. ožujak 1964.), britanski general i političar. Od 1911. do 1917. godine britanski vojni ataše u Rusiji. Početkom Prvog svjetskog rata imenovan britanskim časnikom za vezu u vrhovnom vojnom zapovjedništvu ruske carske vojske. Oktobarsku revoluciju 1917. godine je dočekao u službi u Petrogradu gdje je svjedočio napadu boljševika na Zimski dvorac, svrgavanju Privremene vlade Aleksandra Kerenskog i boljševičkom preuzimanju vlasti u Rusiji. Tijekom Ruskog građanskog rata (1918. - 1923.) šef britanske vojne misije u stožeru ruskog admirala Aleksandra Vasiljeviča Kolčaka u Sibiru. Od 1924. do 1945. godine zastupnik konzervativne stranke u britanskom parlamentu. Važan povijesni izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata, posebno u vezi događaja u Carskoj Rusiji, predstavlja njegova knjiga sjećanja *With The Russian Army 1914-1917, sv. 1-2*, London: Hutchinson&Co., 1921., *Oxford Dictionary of National Biography, sv. 32*, 77-78.

[286] Vladimir Aleksandrovič Suhomlinov (Telšiai, Litva, 16. kolovoz 1848. – Berlin, 2. veljače 1926.), general ruske carske vojske i ministar rata (obrane). Suhomlinov je imao veliku ulogu u pripremi ruske carske vojske za Prvi svjetski rat. Prvo kao načelnik Glavnog stožera od 1908. do 1909. godine, a potom kao ministar rata od 1909. do 1915. godine. Postavljao na važna mjesta u ruskoj carskoj vojsci ljude od vlastitog povjerenja radi čega su se formirala dva kruga unutar vojske: pristalice Suhomlinova koji su se nazivali Suhomlinisti i njegovi protivnici, Antisuhomlinisti. Zagovarao je rat protiv Centralnih sila što prije nego kasnije i aneksiju austrijske Galicije. Predratnim reformama nastojao je

godinama prije Prvog svjetskog rata ruska carska vojska uspješno preuzela i usavršila ofenzivnu vojnu doktrinu zadavanja munjevitih i odlučujućih udaraca svojim neprijateljima. U Njemačkoj je načelnik njemačkog Glavnog stožera Alfred Schlieffen[287] 1905. godine napisao kako su isključivo konstantni napadi njemačkih oružanih snaga u Francusko-pruskom ratu 1870.–71. godine, poduzimani usprkos dotad neviđenim ljudskim gubitcima njemačke carske vojske, doveli do pobjede i konačne odluke cijeloga rata. Ofenzivni duh u njemačkoj carskoj vojsci prije Prvog svjetskog rata je nastavio Schlieffenov nasljednik na mjestu načelnika njemačkog Glavnog stožera Helmuth von

podići kvalitetu ruske carske vojske, posebno na polju topništva pa se zalagao za napuštanje i razoružanje ruskih utvrda, tvrđava i obrambenih postrojenja u Ruskoj Poljskoj. Tako je predlagao napuštanje dvije najveće ruske tvrđave u Ruskoj Poljskoj, Novogeorgijevska i Ivangoroda, koje su štitile željezničke mostove i prijelaze preko Visle sjeverno i južno od Varšave. Ukupno su utvrde i tvrđave na području Ruske Poljske bile naoružane s oko 5000 teških topova što je iziskivalo ogromna novčana sredstva za održavanje. Prema Suhomlinovu, da se novac nije bacao na ovo nepotrebno naoružanje, ruska je vojska mogla proizvesti ili kupiti puno veći broj modernih topova koje bi upotrijebila u ratu protiv Nijemaca. U pogledu vojne doktrine i taktike, Suhomlinov je bio pristalica ofenzivne vojne doktrine i taktike masovnih napada pješaštva koji završavaju nasrtajem bajunetama. Nakon poraza ruske carske vojske na Istočnom bojištu 1915. godine, Suhomlinov je optužen za veleizdaju pod optužbom da je pronevjerio novčana sredstva za vojsku u vlastite svrhe zbog nestašice streljiva i naoružanja koje su umanjile mogućnost ruske carske vojske da se bori protiv ofenzive Centralnih sila i da je radio za Njemačku. Tijekom Veljačke revolucije 1917. godine je bio uhićen, ali je pušten iz zatvora u svibnju 1918. godine. Tijekom rujna 1918. godine je tajno pobjegao iz Rusije u Njemačku. Umro je u Berlinu 2. veljače 1926. godine. Objavio je knjigu sjećanja *Ruski ratni ministar. Život i rad Vladimira Aleksandroviča Suhomlinova* koja je 1924. godine objavljena na njemačkom, engleskom i ruskom jeziku. U ovoj je disertaciji korišteno englesko izdanje *Russia's War Minister. Life and Work of Vladimir Alxadrovitsh Sukhomlinov*, prijevod s ruskog na engleski V.D. Doumbadze, London: Simpkin, Marschall, Hamilton, Kent&Co., 1924.; *Vojna enciklopedija, sv. 9*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1975., 238.

[287] Alfred von Schlieffen (Berlin, 28. veljače 1833. – Berlin, 4. siječanj 1913.), njemački feldmaršal i načelnik Glavnog stožera njemačke carske vojske od 1891. do 1906. godine. Kao pruski časnik sudjelovao u Austrijsko-pruskom ratu 1866. i Francusko-pruskom ratu 1870. godine. Pored praktičnog ratnog iskustva i iskustva rada u njemačkom Glavnom stožeru, Schlieffen je bio vojni pisac i strateg te autor ratnog plana na temelju kojega je njemačka carska vojska krenula u Prvi svjetski rat 1914. Plan je po njemu nazvan „Schlieffenovim planom" a doktrina brzog rata na osnovi ovog plana Schlieffenovom doktrinom. Osnovna strateška premisa Schlieffenovog plana tj. doktrine je bila strateška ofenziva na zapadu i strateška obrana na istoku odnosno brza vojna pobjeda njemačke carske vojske nad francuskom na Zapadnom bojištu u ofenzivi roku od 60 dana, a zatim, korištenjem prvorazredne njemačke željezničke mreže za brzo prebacivanje njemačkih armija sa Zapadnog na Istočno bojište, i brza pobjeda nad ruskom vojskom nakon početne obrane. Obzirom je ovakvim planom težište njemačkog djelovanja stavljeno na Zapadno bojište, omjer raspoređivanja njemačkih armija na Zapadno i Istočno bojište je bio 7 naprema 1. Na Zapadnom bojištu je trebalo biti raspoređeno sedam, a na Istočnom bojištu jedna njemačka armija. Pritom je šest njemačkih armija na Zapadnom bojištu trebalo biti raspoređeno na desnom krilu radi obuhvatnog manevra preko Luksemburga i Belgije u Francusku, a jedna njemačka armija na lijevom krilu na području Alsace-Lorraine. Schlieffen je svoju doktrinu brzog rata temeljio na iskustvu borbenog djelovanja francuske i ruske vojske, ukupnom broju stanovnika ove dvije države, njihovim vojnim potencijalima, brzini mobilizacije, stanja željezničkih mreža za prebacivanje trupa na bojište i logistike; *Hrvatska enciklopedija, sv. 9*, 633.

Moltke mlađi[288] koji je u istom duhu napisao kako cilj u ratu nije bilo postići ograničen uspjeh, već snažno udariti neprijatelja svim raspoloživim sredstvima kako bi mu se potpuno uništila vojska radi čega svi napori moraju biti usmjereni u tome smjeru.[289] Navedena razmišljanja vodećih ljudi na najvišim položajima vojski navedenoga razdoblja je dovelo do stvaranja svojevrsnog „kulta ofenzive".[290]

Conrad je zaključio kako je napad jedini način postizanja uspjeha u ratu dok obrana uvijek vodi ka propasti.[291] Ovaj način razmišljanja se ukorijenio u austrougarsku predratnu vojnu doktrinu kao aksiom. Obrana se smatrala podređivanjem neprijateljskoj volji. U obrani se prepuštalo inicijativu protivniku što je u konačnici branitelja dovodilo u krajnje nepovoljan položaj koji je dovodio do poraza. Pritom je i psihološki faktor imao značaja. Conrad navedeno objašnjava ovako: „Napadač ostavlja svoje ranjene i mrtve na bojnome polju iza sebe dok napreduje dok se branitelj na čvrstom, fiksnom položaju suočava s nastavkom borbe u okruženju mrtvih i ranjenih suboraca, situacijom pogubnijom za njegov moral nego moral napadača. Želja i volja za pobjedom se ostvaruju jedino napadom, a to je jedino ono što vojnike može iz poraza odvesti u pobjedu".[292]

Conrad je svoja razmišljanja o vojnoj doktrini velikim dijelom temeljio na načelima koja je zagovarao pruski vojni pisac i časnik Carl von Clausewitz.[293] Međutim,

---

[288] Helmuth Johannes Ludwig von Moltke mlađi (Gersdorf, 25. svibnja 1848. – Berlin,18. lipnja 1916.), general njemačke carske vojske i načelnik Glavnog stožera od 1. siječnja 1906. do 14. rujna 1914. godine. Nećak feldmaršala Helmuta von Moltkea starijeg (1800.-1891.), vrhovnog zapovjednika pruske vojske u Austrijsko-pruskom ratu i Francusko-pruskom ratu te načelnika Glavnog stožera pruske i njemačke vojske od 1857. do 1888. godine. Moltke mlađi je od 1903. do 1906. godine bio pomoćnik načelnika Glavnog stožera njemačke carske vojske Alfreda von Schlieffena. Nakon preuzimanja položaja načelnika Glavnog stožera od Schlieffena, preuzeo je *Schlieffenov plan* u osnovi, ali je unio izmjene u bitnim elementima poput raspoređivanja osam njemačkih armija na Zapadno bojište, a jednu njemačku armiju na Istočno bojište. Ublažio je težište njemačkog djelovanja na Zapadnom bojištu prebacivanjem jedne njemačke armije sa desnog krila na lijevo, tako da je omjer njemačkih armija na Zapadnom bojištu bio 6 naprema 2. Zbog bolesti i ograničene pokretljivosti, na početku Prvog svjetskog rata nije osobno vodio vojnu operaciju protiv Francuske i time prepustio izvedbu *Schlieffenovog plana* podređenim zapovjednicima. Zbog neuspjeha njemačke carske vojske da pobijedi francusku vojsku na Zapadnom bojištu, nakon poraza njemačke carske vojske u Bitki na Marni 1914., smijenjen je s položaja načelnik Glavnog stožera njemačke carske vojske 14. rujna 1914. Otada pa do smrti 18. lipnja 1916. u Berlinu obavljao dužnost načelnika domovinskog stožera u Berlinu za ustroj pričuva i njihovo slanje na bojište te organizaciju korpusa na području Njemačke; *Vojna enciklopedija, sv. 5*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973., 562.

[289] Michael Howard, „Men Against Fire. Expectations of War in 1914", 54.

[290] Holger H. Herwig, *The First World War. Germany and Austria-Hngary, 1914-1918*, 36.

[291] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 18.

[292] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 314.

[293] Carl von Clausewitz (Burg kraj Magdeburga, 1. srpnja 1780. – Wroclaw, 16. studenoga 1831.), pruski general i vojni pisac. S 12 godina stupio u prusku vojsku i sudjelovao u Rajnskom pohodu pruske vojske protiv revolucionarne Francuske 1792. godine. Godine 1801. završio prusku vojnu akademiju i sudjelovao u Napoleonskim ratovima na strani pruske vojske kada je 1806. godine zarobljen. Godine

za razliku od njega, Clausewitz je isticao prednosti obrane pred napadom. Usporedbom Conradove knjige *Proučavanje taktike* i Clausewitzeve knjige *O ratu* navedeno je evidentno. Conrad je u svojoj knjizi napadu, posebno napadu pješaštva u prvom svesku, posvetio značajno veći broj stranica od Clausewitza. U prvom svesku je gotovo polovica knjige posvećena napadu pješaštva, od stranice 198 do stranice 355. U drugom svesku je napad izložen u dijelu u kojem se obrađuje konjanička taktika. Konjaništvo se tradicionalno smatralo ofenzivnim rodom oružja zbog specifične uloge na bojišnici i zadatcima u vojnim operacijama. Zbog manje brojnosti i vatrene moći od pješaštva i topništva, smatralo se kako konjaništvo ne može uspješno obavljati obrambene zadatke. S tim u vezi, Conrad je u drugom svesku svoje knjige posvetio 53 stranice izlaganju napada koje izvodi konjaništvo (str. 501-544), s posebnim primjerima napada konjaništva na konjaništvo protivnika, protivničko pješaštvo i njegovo topništvo.

Clausewitz je u svojoj knjizi *O ratu* obrani posvetio 144 stranice (str. 275-429) dok je napadu posvetio 32 stranice (str. 433-475). Osim navedene razlike u tematskom pristupu između dvojice autora, važno je istaknuti kako postoje sličnosti i razlike između Clausewitza i Conrada u pogledu razmišljanja o važnosti napada i obrane u ratu. U domeni sličnosti, Clausewitz je u svojoj knjizi napisao da se uspješna obrana sastoji, ne samo od uspješnog branjena od neprijateljskih napada već i od vlastitih protunapada, koji moraju biti poduzimani pravovremeno, čak i sa svim raspoloživim snagama. „U obrambenom ratu može se boriti i u obliku napada, u obrambenoj bitki rabiti u obliku napada svoje pojedine brigade. Čak se i u jednostavnom rasporedu protiv neprijateljske navale šalju ofenzivni meci prema neprijatelju. Obrambeni oblik ratovanja nije dakle nikakav neposredni štiti već štit stvoren od vještih udaraca“, napisao je Clausewitz.[294]

Međutim, postoje bitne razlike između Conradovih i Clausewitzevih pogleda na važnost obrane u ratu. Clausewitz je napisao kako je obrana lakša od napada pod uvjetom da su sredstva na raspolaganju objema stranama jednaka iz razloga što vrijeme ide u korist branitelju. On ističe: „Svako propuštanje napada zbog pogrešne procijene prilika, zbog

1812. stupio u rusku vojnu službu i na strani ruske vojske sudjelovao u Bitki kod Borodina 7. rujna 1812. godine. Od 1813. godine je ponovo u pruskoj vojnoj službi kao načelnik stožera pruske vojske. Godine 1818. imenovan ravnateljem pruske Ratne škole, a godine 1831. ponovo načelnikom pruskog stožera. Napisao je mnoge radove o vojničkom umijeću od čega je najvažnija knjiga *O ratu* koju je nakon njegove smrti izdala njegova žena u Berlinu 1832. godine. Smatra se osnivačem moderne vojne doktrine i znanstvenog pristupa vojničkom umijeću. Jedan je od najvažnijih vojnih pisaca u povijesti; *Hrvatska enciklopedija, sv. 2,* 577.

[294] Carl von Clausewitz, *O ratu,* 275.

straha ili sporosti, koristi branitelju […] Druga je pogodnost koja proizlazi samo iz prirode rata pomoć od mjesnih prilika kojima se pretežito koristi obrana".[295]

Stoga Clausewitz zaključuje kako je defanzivni oblik ratovanja jači od ofenzivnog. Iz ovoga se razloga obranom u ratu služi slabija strana koja ju mora napustiti čim ojača. Tek nakon što je pobjeda postignuta obranom i postignut povoljniji omjer snaga s protivnikom, treba prijeći u napad. Zato je prirodno rat započeti obranom a završiti s napadom. Rat u kojem bi se pobjede ostvarene obranom pokušale iskoristiti za konačnu pobjedu bez poduzimanja napada, bio bi besmislen, napisao je Clausewitz.[296]

Iz navedenoga je razvidno kako su u domeni sličnosti i razlika između Clausewitza i Conrada kada je riječ o vojnoj doktrini, prevladale razlike. Osim razlika, glavni nedostatak Conradovog djela o taktici je bio metodološki. Conrad je svoje teze u *Proučavanju taktike* zasnivao na primjerim ratova iz vojne prošlosti dok recentnijim sukobima u kojima su se ogledale značajke suvremenog ratovanja, poput Rusko-japanskog rata (1904.-05.) i Balkanskih ratova (1912.-13.) nije pridavana pažnja. Na ovaj je način Conrad svoje zaključke izvodio iz prakse ratovanja koja se do 1914. godine pokazala zastarjelom. Navodio je primjere iz Napoleonskih ratova (1799.-1815.), Drugog rata za nezavisnost Italije (1859.), Austro-pruskog rata (1866. godine), Francusko-pruskog rata (1870.-1871) i Rusko-turskog rata (1877.-78.).

Conrad je pješaštvo držao najvažnijim rodom oružja i dokazivao da je ono ključ pobjede u ratu. Radi toga je zagovarao masovne napade pješaštva kao najvažniji element izvođenja vojnih operacija. Zato je većinu svojih promišljanja o vojničkom umijeću posvetio prikazu borbe pješaštva na primjerima iz Austro-pruskog, Prusko-francuskog i Rusko-turskog rata. Držao je kako su veliki gubitci pješaštva opravdani jer u konačnici dovode do uspjeha u bitki i pobjede u ratu. Prema Conradu, veliki ljudski gubitci postrojbi su bili cijena pobjede u ratu.

Nadalje, Conrad je navodio kako puščana paljba pješaštva nanosi najveće gubitke protivniku dok istodobno pješaštvo u bitki trpi najveće gubitke među svojim redovima. Prema Conradu, u Austro-pruskom ratu je 70% gubitaka pruskog pješaštva, a 90% austrijskog, nastalo od posljedica puščane paljbe protivnika. U Francusko-pruskom ratu

[295] Carl von Clausewitz, *O ratu*, 276.
[296] Carl von Clausewitz, *O ratu*, 276.

je 96,5% njemačkog pješaštva stradalo od puščane paljbe dok je u Rusko-turskom ratu 94% gubitaka među ruskim pješaštvom bilo od puščane paljbe protivnika.[297]

Također, na primjeru Francusko-pruskog rata, Conrad je dokazivao svrhovitost masovnih pješačkih napada jer su takvi napadi u konačnici doveli do pobjede, unatoč velikim ljudskim gubitcima među pješačkim postrojbama. U Bitki kod Gravelotte-Saint Privata[298] je njemačka streljačka gardijska pukovnija izgubila 46% vojnika u svojem sastavu, dok su u Bitki kod Mars la Toura koja joj je prethodila 16. kolovoza 1870., njemačka 16. i 57. pješačka pukovnija izgubile 75% časnika i 45% vojnika.[299]

Iz navedenih je primjera Conrad prikazao tendenciju porasta ljudskih gubitaka u suvremenim ratovima. Posljedica toga je bio industrijski razvoj koji je izvršio utjecaj na napredak tehnologije ratovanja. Pojavom novih oružja, poput strojnica, teškog topništva, haubica i minobacača te usavršavanje postojećih, povećao se intenzitet i stopa paljbe. Iz navedenog je Conrad zaključio kako će u budućem ratu gubitci pješaštva biti još veći od navedenih. Zato se od modernog zapovjednika zahtjeva svjesno prihvaćanje velikih gubitaka među postrojbama kao nužnog žrtvovanja radi pobjede u ratu. Time je Conrad smatrao velike ljudske gubitke opravdanim jer je moralni element, borbeni moral napadača, nadvladao materijalni, učinak razornog djelovanja vatrene paljbe na ljudsko tijelo.[300]

Austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine 1878. godine i suzbijanja ustanaka po Bosni i Hercegovini (1875. – 1878.) te vojne operacije na Sandžaku (1881. – 1882.) godine bili su jedino pravo Conradovo ratno iskustvo do Prvog svjetskog rata, tijekom 51 godine vojne službe u austrougarskoj vojsci. Unatoč navedenome, Conrad je imao veliku podršku u austrougarskoj vojsci na osnovi reputacije vodećeg vojnog stručnjaka za taktiku s početka 20. st. i inovatora u vojnoj znanosti. Prijestolonasljednik Franjo Ferdinand je cijenio njegov rad i držao ga za vodećeg vojnog stručnjaka radi čega ga je

[297] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 31.

[298] Bitka kod Gravelotte – Saint Privat se odigrala 18. kolovoza 1870. godine u sjeveroistočnoj Francuskoj u pokrajini Lorraine kod sela Gravelotte i Saint Privat, 9,5 km zapadno od Metza. To je bila najveća bitka Francusko-pruskog rata. Na francuskoj strani je sudjelovalo 164 000 vojnika u Rajnskoj vojsci generala Francoise Bazainea, a na pruskoj 200 000 okupljenih u dvije vojske: 1. pod zapovjedništvom generala Carl Friedricha von Steinmetza i 2. pod zapovjedništvom princa Friedricha Karla. Bitka je završila pruskom pobjedom i povlačenjem francuske Rajnske vojske u tvrđavu Metz 19. kolovoza. Nakon dvomjesečne opsade Metza, Rajnska se vojska predala Prusima 27. listopada 1870. Iz toga razloga Bitka kod Gravellota predstavlja odlučujuću prusku pobjedu strateškog značaja; *Vojna enciklopedija, sv. 3,* Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1972., 306.

[299] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 89.

[300] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 91.

predložio za položaj načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske 1906. godine. Zahvaljujući njegovoj podršci, Conrad je imenovan na najviši položaj u austrougarskoj vojsci. Ovo imenovanje je bilo u skladu s politikom prijestolonasljednika Franje Ferdinanda da na vodeće položaje u Monarhiji postavi osobe od svojega povjerenja.[301]

Conradov se utjecaj u vojsci najbolje očituje u činjenici da je generacija časnika austrougarske vojske koji su 1914. godine vodili austrougarske postrojbe u rat bila školovana prema Conradovim načelima i učenjima. Ujedno je Conrad mlađim časnicima bio vojnički uzor. Velikom broju časnika austrougarske vojske koji su zapovijedali austrougarskim postrojbama u Prvom svjetskom ratu Conrad je predavao na Ratnoj školi u Beču. Nadalje, nakon njegovog odlaska s mjesta predavača Ratne škole, nove generacije austrougarskih časnika su obučavane prema Conradovim taktičkim načelima. Kada je rat počeo 1914. godine, generalski čin je stekao 51 Conradov učenik, devetorica su postala pukovnici, petorica su zapovijedala korpusima, 30 divizijom, a 14 brigadom. Od navedenih 109 viših austrougarskih časnika, 70 je aktivno sudjelovao u borbenim operacijama austrougarske vojske 1914. godine.[302]

U austrougarskoj su vojsci prije Prvog svjetskog rata izlazili taktički priručnici za obuku. Postojale su četiri vrste ovih priručnika: *Taktički priručnici, Pravilnici za borbu, Pravilnici za obuku i Upute za pucanje*. Izdavani su posebni priručnici za obuku pješaštva, topništva i konjaništva. Za pješaštvo su izdavani već spomenuti *Gefechtsaubildung* (*Pravilnici pješačke borbe*) i *Exercier-Reglement für die K. und K. Infanterie* (*Pravila obuke za carsko i kraljevsko pješaštvo*). Za topništvo i konjaništvo su izdavani *Exercier-Reglement für die K. und K. Artillerie* (*Pravila obuke za carsko i kraljevsko topništvo*) odnosno *Exercier-Reglement für die K. und K. Cavallerie* (*Pravila obuke za carsko i kraljevsko konjaništvo*) s dodatkom za konjaništvo *Schießinstruktion für die Kavallerie* (*Uputa konjaništvu za pucanje*).[303]

Od 1900. godine su prema Conradovoj knjizi *Proučavanje taktike* sastavljani taktički priručnici namijenjeni obuci austrougarske vojske. Prije Prvoga svjetskog rata izdano je četiri *Pravilnika pješačke borbe*. Prvi 1900. godine, drugi 1903., treći 1906. i posljednji 1911. godine. Na osnovi taktičkog pravilnika iz 1911. je austrougarska vojska krenula u Prvi svjetski rat 1914. godine. Posljednji je austrougarski *Pravilnik pješačke*

[301] Rudolf Jeřabek, *Potiorek. General im Schatten von Sarajevo*, Graz: Styria verlag, 1991., 27.
[302] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*, 70.
[303] Ovi su priručnici izlazili od 1898. do 1911. godine u Beču u nakladi Hof und Staatsdruckerei.

borbe izdan 1917. godine s dopunama iz ožujka 1918. Tada je Maksimilijan Čičerić sastavio posebne upute za borbu u nizinama s praktičnim savjetima austrougarskim postrojbama kako da se bore na Talijanskom bojištu uzimajući u obzir specifičnost talijanskog bojišta. Ove su upute tiskane pod naslovom *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene*.[304]

Conrad je u kasnijim izdanjima *Proučavanja taktike* revidirao svoje stavove. Uzimajući u obzir događaje iz Rusko-japanskog rata i promijene na polju vojničkog umijeća nastale pojavom novih oružja, poput brzometnih poljskih topova, minobacača i masovne upotrebe strojnice, mijenjali su se i njegovi pogledi na taktiku. Primjerice, u *Pravilniku za pješaštvo* 1900. godine, Conrad je napisao da bi pješaštvo trebalo napadati u manjim formacijama i tankim redovima, kako bi se smanjili gubitci od strojnica. U Pravilniku iz 1903. godine, Conrad ističe važnost koordinacije topničke paljbe s pješačkim napadom.[305] Prema *Pravilniku pješačke borbe* iz 1911. godine pješaštvo je napadalo u tri faze. Prvo se trebalo brzo približiti neprijatelju, zatim jakom i koncentriranom puščanom paljbom zadati mu početni udarac koji bi ga pokolebao te nakon toga, juriš bajunetama kojom bi mu se energično zadao konačan udarac koji bi ga natjerao na povlačenje ili slomio. U samom napadu, poseban je naglasak stavljen na puščanu paljbu, ali je ipak napad iz neposredne blizine (borba prsa o prsa) bajunetama, istican kao najbolji mogući odabir. Pritom se malo pažnje posvećivalo topničkoj potpori napadu bez uzimanja u obzir upotrebe vlastitih strojnica. S druge strane, paljba neprijateljskih strojnica koja se u praksi pokazala smrtonosnom, se gotovo zanemarivala.[306]

Navedene taktičke nedostatke austrougarske vojske u godinama prije Prvog svjetskog rata je Čičerić nastojao ispraviti u svoje dvije vojne studije *Die Schlacht* i *Unser neues feldgeschütz, sv. 1-3*. Upravo iz razloga što je imao vlastitog ratnog iskustva iz recentnog Rusko-japanskog rata, za razliku od Conrada koji je posljednji puta aktivno sudjelovao u vojnom pohodu pri austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. To je bio glavni razlog radi kojeg je Čičerić imao bitno drugačiji pogled na taktiku od Conrada. Zbog stavova izloženih u navedenim studijama i nastojanju da se obuka austrougarske

[304] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene*, Zapovjedništvo Sočanske vojske: Livenza, 1918.
[305] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*, 75.
[306] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*, 103.

vojske provodi na moderniji način od onoga koji je zagovarao Conrad i koji je bio propisan službenim pravilima o taktici, Čičerić se sukobio s nadređenima što je utjecalo na daljnji tijek njegove vojne karijere. Posebno zbog stavova izloženih u svoje dvije vojne studije *Naš novi poljski top* i *Bitka*. U mnogim aspektima su navedene dvije Čičerićeve studije prije Prvog svjetskog rata obilježile njegov život.

3.2. Prva Čičerićeva vojna studija Taktičke neobičnosti ruske vojske

Prva Čičerićeva studija je napisana na osnovi njegovog iskustva studijskog boravka u Rusiji 1892. i 1893. godine. Iz ovoga razdoblja je sačuvan Čičerićev dnevnik. Dnevnik je digitaliziran na CD-ROM izdanju Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu zajedno sa Čičerićevim dnevnikom iz Rusko-japanskog rata i Prvog svjetskog rata i naveden kao *Dnevnik 1892.-1893. Studijski boravak u Kazanu*.

Iz Čičerićevog dnevnika tijekom boravka u Kazanju saznaje se kako je Čičerić upoznao brojne osobe na svojem putovanju, većinom na važnim položajima u upravi, sudstvu i vojsci te pojedine ruske glavnostožerne časnike, poput zapovjednog generala u Kazanju Mešerinova i njegovog načelnika stožera generala Petra Pavloviča Kazanskog.[307]

Dnevnik ne sadrži zapise iz Čičerićeve vojne službe tijekom boravka u Rusiji. Nema zapisa o unutarnjem ustroju ruske carske vojske, osvrta na rusku vojnu literaturu i ruske vojne pravilnike iz navedenoga razdoblja s kojima se Čičerić sasvim sigurno upoznao jer je to bio dio njegove službe i svrha njegovog odlaska u Rusiju. Također, izostao je opis Čičerićevog posjeta ruskom Glavnom stožeru u Sankt Peterburgu. Umjesto navedenoga, Čičerić navodi popis glavnostožernih časnika koje je upoznao u Rusiji.[308]

Nedostatak informacija o vojnoj službi u Rusiji 1892.-1893. je Čičerić nadoknadio u vojnoj studiji *Taktičke čudnovatosti ruske vojske* objavljenoj 1895. godine u Beču. Naslovom Čičerić ističe brojne razlike između ruske i austrougarske doktrine na polju strategije, taktike i operativnog umijeća. Studija je napisana na njemačkom jeziku,

[307] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1892.-1893. Studijski boravak u Kazanu,* 20.
[308] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918.Dnevnik 1892.-1893. Studijski boravak u Kazanu,* 21.

ukupno na 43 stranice. Tekst je pisan stručnim, vojničkim jezikom i tehničkim nazivljem. Studija je bila namijenjena profesionalnim vojnim časnicima s praktičnom svrhom njihovog upoznavanja s taktikom i operativnim umijećem ruske carske vojske, metodologiji njene obuke te pojedinim dodatnim informacijama o radu ruskog Glavnog stožera i djelovanju Nikolajeve vojne akademije u Sankt Peterburgu.

Konceptualno, tekst studije je kontinuiran. Priloženo je 12 shematskih prikaza različitih formacija ruskih vojnih postrojbi pri izvođenju različitih taktičkih manevara. Sadržajno, nema kronološke ili tematske podjele na poglavlja. Glavna tema studije je prikaz strategije i taktike ruske carske vojske s kraja 19. st. Čičerić izlaže i posebne taktike za rusko konjaništvo, topništvo i pješaštvo. Uz navedeno, prikazane su i ustrojbene komponente ruske carske vojske na primjeru korpusa, divizija i brigada, te sastava opskrbnih, izviđačkih i opkoparskih postrojbi te medicinske službe ruske carske vojske s kraja 19. st.

Prve tri stranice studije predstavljaju uvod u problematiku. Čičerić ovdje upoznaje čitatelja sa stanjem u ruskoj carskoj vojsci i trendovima u onodobnoj vojnoj znanosti. Čičerić ističe postojanje posebne ruske vojne doktrine koja se bitno razlikuje od vojne doktrine zapadnih zemalja, prvenstveno misleći na razvijene industrijske zemlje poput Velike Britanije, Francuske, Njemačke i SAD, pa i Austro-Ugarske. Ruska vojna doktrina je bila odraz posebnosti ruske države. Poput vojnih doktrina drugih zemalja, ona je odražavala poseban, nacionalni karakter Ruskog Carstva, uzimajući u obzir njegov geopolitički položaj, zemljopisne značajke ruskog ozemlja, proizvodne i gospodarske mogućnosti, stupanj razvijenosti ruske ekonomije i trgovine te demografske karakteristike i strukturu stanovništva Ruskog Carstva.

Čičerić je u ovoj studiji opisao koje su to bile najvažnije značajke ove posebne ruske vojne doktrine na primjerima iz taktike, operativnog umijeća i strategije. Tijekom boravka u Rusiji je Čičerić primijetio kako na mnogim poljima vojne vještine, ruska vojska razvija i primjenjuje drugačiji način obuke, pripreme i provedbe taktičkih i operativnih koncepata od austrougarske i njemačke vojske onoga vremena.

Navedeno ovako objašnjava: „Velika nacionalna ruska struja, koja je od posljednjeg desetljeća pokrenula sve duhove u Rusiji, proteže se i na vojsku. U praksi se ovaj nacionalni smjer izražava u težnji da se emancipira od utjecaja zapadne Europe, stane na svoje noge i dalje se razvija samostalno. Taj je tijek itekako zahtijevan, posebno s

vojnog gledišta, uvjerenjem da su prilike i uvjeti u Rusiji, u osnovi, različiti od onih na Zapadu tako da izravni prijenos institucija zapadnih sila u Rusiju, u rusku vojsku, se čini posve apsurdnim [...] S obzirom na živahni intelektualni odnos koji trenutno postoji između svih država obrazovanog svijeta i za koji ruski vojni krugovi nikako nisu zatvoreni, pretpostavilo bi se da, u glavnim vojnim pitanjima, temeljne razlike u njihovoj procjeni pripadaju nečemu rijetkom te da propisi svih država u objavljenim načelima teško mogu pokazati značajne razlike. Drukčije je s taktičkom aktivnošću postrojbi. To pokazuju koncepcije pravilnika i teorije, još uvijek postoji puno taktičkih elemenata usvojenih iz ranijih vremena, ovdje se često pojavljuju prakse koje su puno jače od tiskane, mrtve riječi propisa i taktičkih teorija. Razlike koje nesumnjivo postoje između različitih vojski pokazuju se u njihovoj aktivnosti na poligonu za vježbanje i na terenu za manevre. Ako promatramo rusku vojsku u njezinom taktičkom djelovanju i proučavanju taktike, vidjet ćemo da su sve te razlike mnogo veće nego što bi se moglo pretpostaviti od samog početka".[309]

Čičerić ovime ističe kako je na prijelazu 19. na 20. st. u ruskoj carskoj vojsci započelo razvijanje posebne, autohtone, ruske vojne doktrine koja se razlikuje od vojnih doktrina zapadnih zemalja. Ova doktrina treba optimalno odgovarati sredstvima, mogućnostima i potrebama (vojnim, političkim i sigurnosnim) Ruskog Carstva. Bez obzira na pobjedu Rusije u Rusko-turskom ratu[310], ruski su vojni analitičari zaključili kako carska Rusija zaostaje za Zapadnim silama na mnogim poljima. Ruska je država ekonomski zaostajala za industrijskim državama Europe, prvenstveno Njemačkom i Francuskom, pa i Austro-Ugarskom, a posebno svjetskom velesilom Velikom Britanijom i velesilom u usponu SAD.

Ruski vojni stručnjaci druge polovice 19. st. na čelu s generalom Genrihom Antonovičem Leerom[311] zaključili su kako ruska carska vojska zaostaje za zapadnim

[309] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1895., 1.

[310] Rusko-turski rat je vođen tijekom 1877. i 1878. godine. S jedne strane su se borile carska Rusija, Rumunjska, Grčka, Srbija, Crna Gora i Bugarska a s druge strane Osmansko Carstvo. Rat je vođen na tri glavna bojišta: Jugoistočnom, na Kavkazu i na Crnome moru. Rat je završio vojnim porazom Osmanskog Carstva čime je ono izgubilo dijelove Jugoistočne Europe uspostavom samostalnih kneževina Srbije i Crne Gore, teritorijalnim proširenjem Grčke i Bugarske te nastankom samostalne Rumunjske; Rusko-turski rat 1877.-78., *Vojna enciklopedija, sv. 8,* Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1974., 286-288.

[311] Genrih Antonovič Leer (Njižni Novgorod, 1829. – Sankt Peterburg, 1904.), ruski general, vojni pisac i teoretičar, dugogodišnji profesor i ravnatelj ruske vojne akademije *Nikolajev* za obrazovanje ruskih glavnostožernih časnika. Napisao velik broj knjiga o taktici, strategiji i vojnoj povijesti. Njegov

vojskama navedenih industrijskih zemalja u organizacijskom, ustrojbenom i doktrinarnom smislu što se odražava na njenim strateškim, operativnim i taktičkim konceptima koji su se pokazali inferiornim zapadnim. Također, ruska je vojna infrastruktura zaostajala za zapadnom. Prvi je problem bio veličina teritorija carske Rusije. Površina teritorija carske Rusije 1914. godine je bila 17 000 000 km^2, dok je na području carske Rusije živjelo 170 000 000 stanovnika.[312] Drugi je bio problem neujednačene razvijenosti željezničkog i cestovnog prijevoza na pojedinim dijelovima ruskog teritorija. Radi toga je glavni problem ruskoj carskoj vojsci u godinama prije Prvog svjetskog rata predstavljao prijevoz vojnih postrojbi na bojišta.

Drugi je problem bio nepostojanje narodne profesionalne vojske. U tom pogledu je ruski car Aleksandar II. Romanov[313] započeo reforme s ciljem institucionalnog preustroja staleške vojske u „vojsku građana". On je 14. siječnja 1874. godine carskim proglasom donio *Statut o općoj vojnoj obvezi*. Ovaj je statut propisivao opću vojnu obvezu za sve punoljetne muškarce na području carske Rusije u trajanju od šest godina, bez obzira na staleško i nacionalnu pripadnost. Ovako nalaže jedna od odredbi ovoga statuta: „Snaga države nije samo u brojnosti vojske nego prvenstveno u njenim moralnim i umnim kvalitetama koje dostižu visok stupanj samo onda kada zaštita domovine postaje opće dobro naroda i kada se svi, bez obzira na zvanje, stalež i nacionalnu pripadnost,

priručnik iz taktike *Primijenjena taktika* (Sankt Peterburg, 1880.) služio je kao udžbenik za taktičku obuku ruske carske vojske sve do završetka Japansko-ruskog rata 1905. godine. Leerove strateške studije smatrane su najboljim ruskim vojnim djelima o vojničkom umijeću 19. st. Leer je začetnik i glavni predstavnik akademske škole ruske vojne misli koja je na znanstvenim temeljila proučavala sve aspekte vojničkoga umijeća i bila dominantna škola vojne misli u Rusiji na prijelazu 19. u 20. st.; *Vojna Enciklopedija, sv. 5*, 47.

[312] Milan Zelenika, *Prvi svetski rat 1914.*, Beograd: Vojno delo, 1962., 55.

[313] Aleksandar II. Romanov (Moskva, 17. travnja 1818. – Sankt Peterburg, 13. ožujak 1881.) ruski car i finski veliki vojvoda od 1855. godine do svoje smrti 1881. godine. Naslijedio je rusko prijestolje od oca, cara Nikole I. (Carsko selo, danas Puškin, 6. srpnja 1796. – Sankt Peterburg, 2. ožujka 1855., ruski car od 1825. godine) u vrijeme Krimskog rata (1853.-1856.) u kojem je carska Rusija doživjela poraz od Velike Britanije i Francuske. Zbog unutrašnje slabosti carske Rusije i poraza u Krimskom ratu, Aleksandar I. je bio prisiljen provesti reforme. Najvažnija je ukidanje kmetstva 1861. godine (Oslobođenje mužika), reforma pravosuđa i školstva, uvođenje ograničene gradske i gubernije samouprave i izgradnja željezničke mreže. Uz pomoć Pruske suzbio ustanak u Poljskoj 1863. godine. Povoljne odredbe Sanstefanskog mira za Rusiju (3. ožujka 1878.) zamijenio je mirovni ugovor sa Berlinskog kongresa (13. lipnja – 13. srpnja 1878.) na štetu Rusije. Zajedno sa njemačkim carem Vilimom I. i austrijskim carem Franjom Josipom I. je 1872. godine sklopio Trocarski savez s ugovorom o reosiguranju za vođenje reakcionarne, konzervativne politike u Europi. Za njegove vladavine se Rusija teritorijalno proširila na područje Kaspijskog jezera, Kavkaza i središnje Azije. Ubijen u atentatu 13. ožujka 1881. u Sankt Peterburgu od Poljaka Ignacija Hryniewieckog; *Hrvatska enciklopedija, sv. 1*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999., 134.

ujedine za ovo sveto djelo".[314] Na osnovi ovoga statuta i kasnijih promjena i dopuna zakonom od 6. srpnja 1912. godine, ruska je carska vojska krenula u Prvi svjetski rat.[315]

Od vremena započetih reformi ruskog cara Aleksandra II. 1874. godine do Čičerićevog dolaska u Rusiju 1892. godine prošlo je 18 godina što je bilo dovoljno vremena da se provedu reforme u državi i vojsci. Za to se vrijeme razvila posebna, ruska vojna doktrina s različitom strategijom, operativnim umijećem i taktičkim načelima od zapadnih država. Ustrojbena i operativna struktura ruske carske vojske je propisana *Uredbom o upravljanju kopnenih snaga*. Prva takva uredba je donesena 1846. godine, a posljednja 1890. godine koja je nosila naziv *Uredba o upravljanju vojskom u vrijeme rata*. Ova posljednja uredba je sadržavala detaljne protokole i pravila u vezi ustroja, nadležnosti i vođenja ruske vojske u slučaju rata. Njome je ustrojen ruski Glavni stožer i uprava glavnog stožera s podjelom nadležnosti logističkih i prijevoznih ureda ruske carske vojske.[316]

Naziv ruskog Glavnog stožera je bio *Stavka*, što na ruskom jeziku doslovno znači šator. Simbolički, *Stavka* je predstavlja zapovjedno mjesto vojskovođe na bojnom polju. Usporedbe radi, institucionalno je Glavni stožer postojao u austrougarskoj vojsci od listopada 1862. godine.[317] Čičerić je tako kao glavnostožerni časnik austrougarske vojske tijekom boravka u Rusiji imao prilike upoznati prvu generaciju ruskih glavnostožernih časnika, inovaciju u ruskoj carskoj vojsci.

Čičerić ističe kako ruski Glavni stožer ima drugačiji pogled na upotrebu oružanih snaga u bitki od austrougarskog. Ruski glavnostožerni časnici, piše Čičerić, drugačije gledaju od austrougarskih na način izvođenja vojnih operacija, vođenja bitke i zapovijedanja postrojbama u bitki. Iz ovakvog drugačijeg pristupa bitki proizlaze razlike u taktičkim pravilima za obuku ruske vojske od austrougarske. Čičerić navedeno objašnjava pojmom ideje bitke. Objašnjava da iz ruske ideje bitke, predodžbe ruskih glavnostožernih časnika kako se bitka mora voditi, proizlaze sva taktička pravila za obuku ruske carske vojske. Rusi bitku ne shvaćaju kao oštro odvojeno djelovanje oružanih snaga u borbi od samoga pohoda. Premda ruska vojna teorija dijeli napad na četiri faze poput austrougarske [prilaženje, počinjanje borbe, razvoj bitke, njeno zaključenje, op.a.], Rusi

[314] Sava Živanov, *Pad ruskog carstva, sv . 1*., Beograd: Nolit, 2007., 331.
[315] *Handbook of the Russian Army*, 7.
[316] Sava Živanov, *Pad ruskog carstva, sv. 1*, 335.
[317] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 325.

ne shvaćaju moderan rat kao rat manevra, jer o takvom nemaju osobnog iskustva, već moderna taktička pravila primjenjuju na svoj stil borbe preuzet iz ranijeg razdoblja, ističe Čičerić.[318]

Čičerić objašnjava kako Rusi doživljavaju bitku kao kontinuirano djelovanje svih borbenih sastavnica vojske u pokretu. Iz navedenog idejnog koncepta shvaćanja bitke, ruski se način borbe razlikovao od austrougarskog. Čičerić navodi nekoliko primjera. Prvo navodi ulogu i način djelovanja prethodnica, formacija koje se kreću ispred glavnine snaga na pohodu. Austrougarske prethodnice djeluju kao osiguranje glavnine snaga u prilazu bojišnici dok izviđanje obavljaju konjaničke postrojbe i manji odredi. Ruske prethodnice imaju pasivniju ulogu, namijenjene su osiguranju ne samo prilaza bojišnici već i snaga na čitavom pohodu i zaštiti topništva radi čega im je povjerena i zadaća izviđanja i prepoznavanja, praćenja kretanja i procijene brojnosti neprijatelja. U tom pogledu Čičerić ističe kako je dužnost prikupljanja podataka od samoga početka pohoda povjerena zapovjedniku prethodnice. Prethodnica ima zadatak pronaći neprijatelja, izviđanje terena, procijeniti njegovu brojnost, snagu i smjer kretanja odnosno namjere. Sam zapovjednik vojske ili njegov načelnik stožera na čelu prethodnice mora ovakve zadatke osobno obaviti. Po ovome se, piše Čičerić, ruska koncepcija o tijeku moderne bitke bitno razlikuje od austrougarske jer nalaže dužnost zapovjedniku vojske da na početku bitke ide osobno naprijed s prethodnicom, osobno prouči situaciju, izdaje zapovijed za početak borbe i određuje borbeni raspored vojske, a potom odlazi do zemljišne točke s koje vodi bitku.[319]

Na taktičkom planu je najveća razlika između ruske carske vojske i austrougarske u upotrebi topništva. Prema *Uputi za borbu poljskog topništva u suradnji s drugim oružanim snagama iz 1882. godine*, djelovanje prethodnica sa svojim topništvom predstavlja čin prepoznavanja smjera kretanja i ispitivanje snage neprijatelja neovisan od cjeline vojske. Djelovanjem topništva, prethodnice ne samo da štite prilaz glavnine snaga bojišnici već i upozoravaju glavninu snaga na prisutnost neprijatelja s procjenom njegove udaljenosti, prije nego što se cjelokupno topništvo rasporedi na zadane položaje za nadolazeću bitku. Ruske upute govore da tijekom bitke jedan dio topništva uvijek mora biti u pričuvi koju čine jedna ili dvije samostalne pješačke divizije s dvije topničke bitnice.

[318] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 4.
[319] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 5.

Borbene divizije u prvoj crti pak koriste cijelo topništvo, odnosno razvijaju ga za borbu, dok preostale divizije u pričuvi zadržavaju svoje topništvo i ne koriste ga u borbi odmah pri čemu masovno okupljanje topništva na jednoj točki u vidu topničkog korpusa očito ne postoji jer ne postoji zapovjedništvo takvog jednog topničkog korpusa.[320]

Čičerić je istaknuo i važnost posredne topničke paljbe. To je bila paljba topništva koje se ne vidi na bojnom polju, topništva koje nije raspoređeno na prvoj crti, a koja dolazi sa skrivenih topničkih položaja u pozadini, izvan pogleda i dometa topništva protivnika. Ruska carska vojska se osobito koristila posrednom topničkom paljbom, kako u borbi tako i pri manevru i pristupu bojišnici. Različit je i pristup djelovanju od austrougarskog topništva. Rusko topništvo od početka borbe teži topničkoj nadmoći nad protivničkim topništvom kako bi time stvorilo povoljnu situaciju vlastitom pješaštvu za djelovanje. Posebna se pažnja posvećuje taktičkoj obuci topništva u manevriranju i gađanju skupina topničkih bitnica protivnika. Uvježbava se kontrola vatre većih skupina bitnica i gađanje na otvorenom bez streljiva, označavanjem točke udara.[321]

Važnost posredne topničke paljbe osobito će doći do izražaja 1914. godine u prvim vojnim operacijama Prvog svjetskog rata. Austrougarsko pješaštvo je u prvim bitkama Prvog svjetskog rata protiv ruske carske vojske na Istočnome bojištu imalo velike gubitke u ljudstvu upravo od djelovanja posredne topničke paljbe, koju je Čičerić opisao u svojoj vojnoj studiji 19 godina prije početka Prvog svjetskog rata.

Nadalje, Čičerić opisuje način obuke ruskog pješaštva. Spominje ruskog general Mihaila Dragomirova[322] koji je bio idejni tvorac obuke ruskog pješaštva. Dragomirov je

---

[320] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 7.

[321] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 8.

[322] Mihail Ivanovič Dragomirov (Konotop, Ukrajina, 20. studeni 1830. – Konotop, Ukrajina, 15. listopada 1905.), general ruske carske vojske i vojni pisac. U ratu Austrije i Pijemonta 1859. godine sudjelovao kao vojni promatrač na talijanskoj strani. Na osnovi ovoga isksutva je napisao studiju o ratu u Italiji 1859. (*Očerki austro-italo-fracnuskoj vojnii 1859.*) u kojoj je iznio svoju temeljnu misao o vojničkom umijeću da je čovjek glavni faktor borbenog djelovanja, dajući prednost borbenom moralu nad vatrenom moći oružja. U Austro-pruskom ratu 1866. godine sudjelovao kao vojni promatrač na pruskoj strani a tijekom Rusko-turskog rata 1877.-78. zapovijedao divizijom kada je teško ranjen kod prijevoja Šipka u Bugarskoj. Za zasluge u ovome ratu promoviran u čin generala. Nakon toga je služio u ruskom Glavnom stožeru. Napisao je nekoliko značajnih vojnih studija iz taktike i vojne pedagogije koje su poslužile kao predložak taktičke obuke ruske carske vojske u godinama prije Prvoga svjetskog rata. Primjerice, njegove odredbe o izvođenju pješačkog napada sa završnim jurišom bajunetom na bliskoj udaljenosti od neprijatelja su bile na snazi u ruskim taktičkim priručnicima za obuku (*Pravila ratne službe*) od 1900. do 1914. godine. Na osnovi Dragomirovljevih taktičkih koncepcija je ruska carska vojska ušla u Rusko-japanski rat 1904. godine. Na području strategije se smatra začetnikom posebne ruske strategije koja se naziva mješovitom, defanzivno-ofenzivnom strategijom koja je obuhvaćala posebnu strategiju konjaničkog ratovanja, poput posebne konjaničke armije sastavljene od dva i više konjanička korpusa. Ove je ideje Dragomirov izložio u svojoj knjizi *Neue folge gesammelter*

smatrao da se moralno savršenstvo tj. najviši borbeni moral kod vojnika postiže upravo u njegovoj želji da upotrijebi bajunetu u završnom nasrtaju.[323] Stavljanjem naglaska samo na puščanu paljbu, smatrao je Dragomirov, može se uvježbati preciznog i dobrog strijelca koji nije sklon izlaganju pogibelji jer djeluje iz sigurnoga zaklona vlastite puščane paljbe. Ali, time se gubi stanoviti „ubojiti instinkt" jer vojnik tada nije sklon bliskoj borbi prsa o prsa s neprijateljem. Dragomirov je pisao: „Bajuneta, ne samo da sili ruskoga vojnika na napad, nego i u njemu pobuđuje 'želju da ubije', ubilački poriv, jednom kada se on približio dovoljno blizu neprijatelju tako da bi odustanak od zadavanja završnog udarca bio besmislen. Osim toga, bajuneta je bila „posljednja linija obrane ruskoga vojnika" u slučaju da on izgubi nadmetanje u vatrenoj paljbi s neprijateljem. Kada bi ga neprijatelj i nadvladao u vatrenoj moći, bajuneta bi sprječavala ruske vojnike da se predaju, jer bi im ostala kao posljednje sredstvo borbe prije nečasne predaje".[324]

Tako su u ruskoj carskoj vojsci Dragomirovljeve koncepcije dobile službenu potvrdu u taktičkim priručnicima za obuku pješaštva. Čičerić navodi jednu rusku vojnu zapovijed za obuku pješaštva: „Kao rezultat današnje velike snage i preciznosti oružja, povećana se pažnja u obuci vojnika posvećuje pucanju i ovdje se gubi iz vida da rijetko tko postiže odlučujuće uspjehe samo vatrom u borbi s tvrdokornim protivnikom i da pobjeda pripada samo onim postrojbama koje nastoje doći do neprijatelja kako bi se s njim borile prsa o prsa bajunetama".[325]

Iz navedenoga, Čičerić zaključuje kako je rusko pješaštvo obučavano na ovaj način kako bi pokazalo hrabrost u borbi bajunetom. Hrabrost u borbi bajunetom je mnogo puta dokazana u ratnoj povijesti kao odlučujući trenutak prevage u bitki dok se kod Rusa ona tumači kao ljubav prema vlastoručnoj borbi. Ovaj fenomen se naziva odgojem u „ruskom duhu", piše Čičerić.[326] Iz ovoga proizlazi razlika kod izvođenje napada austrougarske i ruske vojske. Ruska taktička pravila uopće ne pridaju pozornost postizanju vatrene nadmoći ruskog pješaštva nad protivničkim, već se naglasak stavlja na završni udar bajunetom u skladu s Dragomirovljevim koncepcijama.

Aufsätze, Hannover: Helwingsche Verlagsbuchhandlung, 1891. *Hrvatska enciklopedija (1941.-1945.), sv. 5*, Zagreb: Hrvatski izdavalački bibliografski zavod, 1945., 237.

[323] Nasrtaj je završna faza napada u kojoj dolazi do bliske borbe s neprijateljem ili kratak, silovit i dobro organiziran napad na lokalni, taktički cilj, primjerice topnički položaj ili utvrdu. U širem smislu je istoznačnica vojničkoga pojma navale; Dalibor Vrgoč, *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća*, 241.

[324] Michael Howard, „Men Against Fire. Expectations of War in 1914", 49.

[325] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 13.

[326] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 14.

Čičerić ističe još jednu neobičnost u ruskoj carskoj vojsci. Zapovjednicima ruskih vojnih okruga[327] prepuštena je obuka postrojbi. Njima su zadana taktička pravila obuke napisana u Dragomirovljevom duhu ali im je istovremeno ostavljena mogućnost odluke o načinu njihove provedbe. Zapovjednici određuju modalitet obuke postrojbi pod njihovim zapovjedništvom prema vlastitom nahođenju. Budući da su vrsta i intenzitet taktičke obuke pješaštva u ruskim vojnim okruzima različiti, Čičerić zaključuje kako ne postoji standardizirano, opće pravilo prema kojem ruska carska vojska izvodi napad.[328]

Međutim, u nastavku piše Čičerić, navedeno nikako ne znači da je u ruskoj carskoj vojsci zanemareno vježbanje gađanja i upotreba puščane paljbe. Naprotiv, intenzivno se vježba na svim razinama, od individualnog treninga vojnika do skupnog pucanja u formaciji (vod, satnija, bojna). Zatim, od običnog vojnika do časnika pri čemu je pokrenut poseban tečaj pucanja za ruske glavnostožerne časnike u pješaštvu. Sve navedeno dokazuje koliko vrhovno vojno zapovjedništvo vrednuje pucačku obuku pješaštva i naglasak na postizanju izvrsnosti kako strijelaca pojedinaca, tako i čitavih formacija, zaključuje Čičerić.[329]

Taktičke posebnosti i neobičnosti po kojima se ruska vojska razlikuje od austrougarske se još više očituju kod konjaništva. Čičerić navodi primjere ustroja posebnih konjaničkih korpusa, s *ad hoc* strateškom, taktičkom i operativnom namjenom, čega kod austrougarske vojske nema. Pritom Čičerić navodi kako u praksi izbija problem zapovijedanja takvih velikih konjaničkih formacija, koji Rusi nisu sasvim uspješno objasnili i riješili. Također, navodi kako su ustrojeni posebni konjanički odredi za dalekometna, dubinska izviđanja. Ovakva strateška istraživanja zahtijevaju od konjanika djelovanja i do 40 km u dubinu na neprijateljski teritorij. Navedeno nameće posebno zahtjevne zadatke do krajnjih granica fizičke i psihičke izdržljivosti konjima, vojnicima i časnicima. Radi toga, u ruskoj vojsci postoji poseban način obuke zimi a poseban ljeti. Uz navedeno, kod Rusa konjaničko topništvo nije „topništvo pridodano konjaništvu radi

[327] Teritorijalni ustroj ruske carske vojske do 1918. godine je činilo 12 vojnih okruga od čega je osam bilo u europskom (Sankt Peterburg, od 1. rujna 1914. Petrograd, Vilna, Varšava, Odessa, Kijev, Moskva, Kazanj i Kavkaz) a četiri u azijskome dijelu carske Rusije (Turkestan, Omsk, Irkutsk i Pri-Amur); *Handbook of the Russian Army 1914*, 20.
[328] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 20.
[329] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 20.

njegove potpore, već konjaništvo koje vuče svoje vlastite topove i djeluje zajedno s njim kao sastavni dio konjaništva".[330]

Zimska i ljetna obuka je bila dodatna značajka po kojoj se razlikovala ruska od austrougarske obuke. Sva tri roda ruske carske vojske (pješaštvo, konjaništvo i topništvo) su imala zimsku i ljetnu obuku. Zimska obuka traje od 1. listopada do 1. svibnja. Ona služi isključivo za teoretski i individualni trening. Obuka novaka u trajanju od 16 tjedana se također provodi zimi. Od 1. svibnja nadalje, postrojbe odlaze u ljetne tabore gdje im počinje intenzivna ljetna obuka prema unaprijed točno definiranim programima. Svrha premještanja postrojbi u ljetne tabore je njihovo osposobljavanje za pravu borbu, odnosno fizičko i duhovno očvršćivanje vojnika i njihovo navikavanje vojničkom načinu života u taboru. Krajnji cilj ovakvoga sustava obuke, piše Čičerić, koji oštro odvaja zimsko od ljetnog razdoblja, je priprema vojske za dugotrajni rat. Zimska obuka se smatra izravnim nastavkom ljetne jer ne dozvoljava postrojbama mirovanje tijekom zime i drži ih u stalnoj pripremi za zimski pohod.[331]

Isto vrijedi i za rusko konjaništvo, njihovo konjaničko topništvo i topništvo. Prema taktičkim pravilima, rusko konjaništvo sa svojim konjaničkim topništvom, po zimi mora izvoditi identične vježbe jahanja na velikim udaljenostima kao i po ljeti. Navedeno je odražavalo stav ruskog vrhovnog vojnog zapovjedništva kako će u slučaju rata Rusije sa zapadnim vojnim silama [ovdje Čičerić najvjerojatnije misli na Njemačku i Austro-Ugarsku, op.a.] Rusija morati voditi dugotrajni rat. Zato njena vojska mora biti spremna za borbu u svim mogućim uvjetima, osim ukoliko odmah na početku rata, u početnim vojnim operacijama, ne postigne odlučujući uspjeh tj. odlučujuće ne porazi protivnika na bojištu i time brzo okonča rat.[332]

Usporedbe radi, austrougarska vojna obuka do Prvoga svjetskog rata je trajala devet mjeseci. Počinjala je 1. listopada i završavala 1. srpnja. Novaci bi prvo proveli mjesec dana u sastavu svojih matičnih bojni gdje bi prošli početnu obuku. Potom, tri tjedna u pukovnijama gdje bi ih se pripremalo za jesenske manevre. Na ovaj način je kod austrougarske vojske izostala zimska obuka kao kod ruske carske vojske. Međutim, intenzitet obuke je trebao poslužiti kao nadomjestak zimske obuke. Manfried Rauchensteiner u svojoj knjizi *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*

[330] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 36.
[331] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 38.
[332] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 39.

navodi: „Doslovce su novaci cijeloga dana bili u službi, što je bilo tjelesno, a mnogima i psihički, zahtjevno na svaki način. Gotovo je sve bilo normirano. Minimalna visina novaka iznosila je 155 cm. Morali su moći nositi 30 kilograma tereta i hodati 40 kilometara dnevno. Higijena je bila iznimno važna. Kosa novaka morala je sprijeda biti duga sedam centimetara, a straga tri. U pravilu se spavalo u dvoranama gdje bi bila smještena cijela satnija na slamaricama ispunjena s 22 kilograma slame. Slamarice su se iznova punile svaka četiri mjeseca. Dočasnici su spavali zajedno s vojnicima, uglavnom odvojeni samo zastorima. Kazne su bile česte, poput udaraca štapom ili višesatnog sputavanja konopcima“.[333]

Čičerić nadalje posebno ističe obuku za borbu po noći. Takav oblik borbenog djelovanja u austrougarskoj vojsci nije predviđen taktičkim priručnicima u vrijeme kad je Čičerić napisao i objavio ovu studiju. Prema Čičeriću, ideja za noćnu borbu u ruskoj carskoj vojsci razvila se iz dva razloga. Prvi je bio potreba brzog povlačenja postrojbi na bojnome polju tijekom noći koje bi se našle u okruženju ili kojima je prijetilo uništenje. Drugi je potreba uvježbavanja vlastitih postrojbi da po noći uspješno zauzmu položaj za predstojeću bitku i time ostvare taktičku prednost pred protivnikom. Navedeno se postiže na način da se postrojbe uvježbavalo da neprijatelju prilaze tijekom poslijepodneva kako bi se početni doticaj i prva izmjena vatre s dogodila tijekom dana. S druge strane, razvoj za glavnu bitku obavlja se pod okriljem noći radi sakrivanja vlastitih pokreta od izloženosti neprijateljskoj paljbi. Početak napada se izvodi u zoru. Važnost ovakvih noćnih vježbi očituje se u činjenici da je tijekom ljeta 1893. godine četiri od 10 vojnih vježbi izvedeno po noći. Ove je vježbe nadgledao ruski general Vasilij Gurko[334] kao glavni inspektor ruske carske vojske.[335]

---

[333] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 53.

[334] Vasilij Josipovič Gurko (Carsko selo kraj Sankt Peterburga, 20. svibnja 1864. – Rim, 11. veljače 1937.), general konjaništva ruske carske vojske i načelnik Glavnog stožera od 20. studenog 1916. do 15. ožujka 1917. godine. Na početku Prvog svjetskog rata je prvo zapovijedao 1. konjaničkom divizijom u sastavu 1. armije na ruskom Sjeverozapadnom frontu Istočnoga bojišta. Na prijelazu 1914. na 1915. godinu zapovjednik VI. korpusa 2. armije na ruskom Sjeverozapadnom frontu a potom načelnik stožera ruskog Sjeverozapadnog fronta. Od kolovoza do studenog 1916. godine je bio zapovjednik Kombinirane armije na ruskom Jugozapadnom frontu Istočnoga bojišta. Dana 20. studenog 1916. godine je bio imenovan načelnikom Glavnog stožera ruske carske vojske. Nakon pada carizma u Rusiji i formiranja Privremene vlade, imenovan je zapovjednikom ruskog Zapadnog fronta na Istočnome bojištu. Izbijanjem Oktobarske revolucije je pobjegao u inozemstvo, prvo u London, a zatim u Italiju gdje je proveo ostatak života. Napisao je knjigu sjećanja iz Prvog svjetskog rata *War and Revolution in Russia 1914-1917*, London: Macmillan, 1919.; https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/gurko-vasilii-iosifovich/, pristup 27. veljače 2025. godine.

[335] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 40.

Navedena je Čičerićeva opaska važna iz razloga što je general Gurko u Prvom svjetskom ratu odigrao važnu ulogu. Iz Čičerićevih navoda je razvidno kako je general Gurko prije Prvog svjetskog rata bio zagovornik izvođenja noćnih napada. Tijekom Prvog svjetskog rata je Gurko nastavio zagovarati noćni način borbe, držeći da se noćnim napadima postiže značajna korist za vlastite postrojbe i stvara prednost pred neprijateljem. Osim navedenoga, Gurko je smatrao kako se na ovaj način mogu sačuvati vlastite postrojbe od stradavanja, krećući se u blizini neprijatelja neopaženo pod okriljem noći.

U knjizi sjećanja iz Prvog svjetskog rata *Rat i Revolucija u Rusiji 1914.-1917.* Gurko opisuje epizodu noćnog napada iz rujna 1914. godine. Tada je Gurko služio u sastavu 1. armije pod zapovjedništvom generala Pavela Rennenkampfa[336] koja se na ruskom Sjeverozapadnom frontu sukobila s njemačkom 8. armijom pod zapovjedništvom generala Paula von Hindenburga[337] u Prvoj bitki na Mazurskim jezerima (5. – 12. rujna

[336] Pavel Georg Karlović von Rennenkampf (Konofer, Estonija, 17. travnja 1854. – Taganrog, Rusija, 1. travnja 1918.), ruski general. Sudjelovao u gušenju ustanka u Mandžuriji 1900.-01., Rusko-japanskom ratu 1904.-05. kao zapovjednik Čing Ho odreda i gušenju štrajkova ruskih željezničara u Sibiru 1905.-07. Na početku Prvog svjetskog rata zapovijedao 1. armijom na ruskom Sjeverozapadnom frontu Istočnog bojišta. Unatoč početnom uspjehu i pobjedi nad njemačkom 8. armijom u Bitki kod Gumbinnena (20.-21. kolovoza 1914.) u istočnoj Pruskoj, doživio sa svojom armijom težak poraz u Prvoj bitki na Mazurskim jezerima (5.-12. rujna 1914.) od njemačke 8. armije. Nakon neuspjeha u Bitki za Lódź (14.-24. studenog 1914.) razriješen dužnosti zapovjednika 1. armije. Tijekom 1915. godine optužen za veleizdaju i smijenjen sa svih vojnih dužnosti. Streljan je u Taganrogu 1. travnja 1918. godine od boljševika; *Vojna enciklopedija*, *sv. 8*, 128.

[337] Paul von Beckendorf und von Hindenburg (Posen, Istočna Pruska, današnji Poznjan u Poljskoj, 2. listopad 1847. – posjed Hendeck pokraj Freystadta, 2. kolovoza 1934.) feldmaršal njemačke carske vojske i predsjednik Njemačke republike. Kao pruski časnik sudjelovao u Austrijsko-pruskom ratu i Francusko-pruskom ratu. Umirovljen 1911. s činom generala. Izbijanjem Prvog svjetskog rata ponovo aktiviran u vojnu službu i 22. kolovoza 1914. imenovan zapovjednikom njemačke 8. armije u Istočnoj Pruskoj. Na čelu ove armije postigao dvije odlučujuće pobjede protiv ruske carske vojske na Istočnome bojištu na početku rata: protiv 2. ruske armije kod Tanneberga (26. kolovoza-2. rujna 1914.) i kod Mazurskih jezera (5.-12. rujna 1914.). Dana 1. studenog 1914. imenovan zapovjednikom svih njemačkih snaga na istoku. Tijekom 1915. i 1916. godine je uspješno vodio vojne operacije njemačke vojske na Istočnom bojištu radi čega je stekao veliku popularnost u Njemačkoj i ugled u taboru Centralnih sila. Dana 29. kolovoza 1916. imenovan načelnikom Glavnog stožera njemačke carske vojske i promoviran u čin feldmaršala. Pored vojnih reformi, prvenstveno usmjerenih na učvršćivanje njemačkog položaja na Zapadnom bojištu skraćivanjem linije bojišta, izgradnjom Hindenburgove obrambene linije, političkom programom poznatim kao Hindenburgov program je nastojao povećati ratne kapacitete Njemačke s ciljem postizanja njemačke pobjede u ratu. Nakon zaključenja mira u Brest-Litovsku sa Sovjetskom Rusijom, 21. ožujka 1918. pokrenuo njemačku ofenzivu na Zapadnom bojištu s ciljem donošenja konačne odluke u korist Njemačke. Nakon neuspjeha ove njemačke ofenzive i savezničke protuofenzive, kojom je početkom studenoga 1918. godine Saveznička vojska stupila na teritorij Njemačke, Hindenburg, je na dan zaključenja primirja između saveznika i Njemačke 11. studenog 1918. godine, odstupio s položaja načelnika Glavnog stožera. Godine 1925. prvi puta izabran za predsjednika Njemačke Republike, a 1932. drugi puta. U siječnju 1933. godine povjerio mandat za sastav njemačke vlade Adolfu Hitleru čime je predana vlast u Njemačkoj nacistima. Umro je na svom imanju Hendeck pokraj Freystadta 2. kolovoza 1934.

1914.). O tome Gurko ovako piše: „Jedina šansa za uspjeh našeg pothvata je bila u iznenadnom proboju njemačkih linija po noći, iskorištavajući njene prednosti, koja je na svu sreću ovaj puta bila bez mjeseca. Odmah su poslane male patrole kako bi pronašle put koji nam pod okriljem noći pruža najbolje šanse da neopaženi prođemo. Oko ponoći je moja divizija s petrogradskom ulanskom konjaničkom pukovnijom kao prethodnicom, prošla kroz njemačke linije, nasreću bez ijednog metka ispaljenog na nju. Uspjeh je uvelike postignut zato što je ona prošla malim šumskim putem koji, iz nepoznatog razloga, neprijatelj nije čuvao“.[338]

Rusi su u godinama prije Prvog svjetskog rata posvećivali pozornost taktičkoj obuci za izvođenje naprijed opisanih noćnih djelovanja koja su imala značajke malog rata. Vođenje malog rata se tijekom Prvog svjetskog rata na Istočnom bojištu pokazao korisnim. Rusi su u velikom broju navrata protiv austrougarske vojske izvodili noćne napade upravo na način na koji ih je Čičerić opisao 20 godina ranije u ovoj studiji. Primjerice, unosom u ratni dnevnik iz Prvog svjetskog rata za subotu, 31. ožujka 1917. godine, Čičerić piše o noćnom napadu Rusa na poljske straže 27. domobranske pješačke pukovnije u sastavu hrvatske 42. domobranske divizije. Tada je ruski noćni napad prema Čičerićevim navodima uspješno odbijen.[339]

Čičerić je osobno upoznao Gurka u Mandžuriji tijekom Rusko-japanskog rata 1904.-05. Gurko je počeo rat kao zapovjednik transbajkalske kozačke konjaničke brigade u sastavu transbajkalske konjaničke divizije pod zapovjedništvom generala Rennenkampfa da bi 29. prosinca 1904. bio imenovan načelnikom stožera konjaničkog korpusa pod Rennenkampfovim zapovjedništvom.[340]

Prema Čičerićevom dnevničkom zapisu iz Rusko-japanskog rata, Gurka je Čičerić upoznao 10. srpnja 1905. godine. Toga dana je Gurko stigao u Glavni stožer ruske carske vojske u Mandžuriji i doručkovao s članovima ruskog Glavnog stožera i Čičerićem. U nastavku zapisa navodi kako je Gurko otišao dalje kako bi preuzeo zapovjedništvo nad svojom prijašnjom postrojbom, transbajkalskom kozačkom brigadom.[341]

Napisao je knjigu sjećanja *Aus meinem leben*, Leipzig: G. Hirzel verlag, 1920.,; *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 4*, 574.

[338] Vasilij Gurko, *War and Revolution in Russia 1914-1917*, 61.

[339] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 286.

[340] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1904.-1905. Rusko-japanski rat*, 102.

[341] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1904.-1905. Rusko-*

Da je u godinama prije Prvog svjetskog rata u ruskoj carskoj vojsci osobita pozornost posvećena ovom aspektu malog rata, dalje se saznaje iz Čičerićevog navoda u *Taktičkim neobičnostima ruske vojske*. Čičerić piše kako je istoga ljeta 1893. godine, general Dragomirov izvodio noćnu vježbu u kojoj je čitava konjanička divizija prvo bila uzbunjena usred noći, a potom izvodila simulaciju napada po noći kod Medzhybizha, u današnjoj zapadnoj Ukrajini, a tadašnjem Kijevskom vojnom okrugu. Čičerić navodi da je prema novoj uputi za vatrenu paljbu svaki pješak morao biti upoznat s karakteristika noćnog pucanja i upoznat sa spravama za postavljanje puške za takvo noćno pucanje.[342]

Navedeno upućuje na zaključak kako je Čičerić prvi prepoznao i opisao važnost izvođenja noćnih napada u ratu. Budući da je dobro poznavao rusku taktiku izvođenja ovih napada i generala Gurka osobno, u navedenoj je prilici iz ratnog dnevnika bio u mogućnosti spriječiti djelovanje protivnika. Ovaj način vođenja malog rata bio je prisutan na Istočnom bojištu tijekom cijelog trajanja ratnih operacija. Čičerićev dnevnik iz Prvog svjetskog rata također pokazuje na brojnim primjerima da je i austrougarska strana često izvodila noćne napade s ciljem stjecanja taktičke prednosti nad protivnikom ili remećenja okupljanja njegovih snaga za napad.

Na kraju studije Čičerić piše o obuci ruskih glavnostožernih časnika. Obuka je trajala dvije godine i naglasak je stavljen na praktično obučavanje, na osposobljavanje ruskih glavnostožernih časnika za zapovijedanje ruskim postrojbama na bojištu u pravom ratu. Teorijska podloga obuke je bila složena. Kandidati su podučavani strategiji, velikoj taktici, taktici i logistici. Čičerić pritom ističe da na polju taktike najveći utjecaj ima rad stanovitog pukovnika P. Heissmanna „Taktika za masovne vojske“. Zato se problem zapovijedanja mnogoljudnim vojskama u ruskoj carskoj vojsci nastojao riješiti na način da pojedini ruski generali naglasak stavljaju na „genijalnost vojskovođe“ dok su drugi smatrali kako uspješan vojskovođa mora imati kvalitetan časnički zbor koji mu je podređen, sastavljen od sposobnih časnika koji na bojišnici pokazuju učinkovitu i smislenu inicijativu i ispravno izvršavaju njegove zapovijedi tijekom bitke pravilno shvaćajući njegove zamisli.[343]

japanski rat, 181.

[342] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee,* 40.

[343] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 42.

3.3. Značaj Čičerićeve studije Taktičke neobičnosti ruske vojske

Studija nema klasičnog zaključka, koncipiranog kao posebno poglavlje. Čičerić zaključuje kako je ruska vojna literatura izrazito bogata apstraktnim raspravama o vojničkom umijeću i vojnoj znanosti dok Heissmanov rad o taktici masovnih vojski smatra prvim početnim korakom u rješavanju praktičnog problema zapovijedanja „čudovišnim masovnim vojskama" i navodi ga kao najvažnije vojno djelo u ruskoj vojnoj literaturi, namijenjeno obuci i radu ruskih glavnostožernih časnika.[344]

Studija je značajna iz razloga što predstavlja prvo cjelovito vojno djelo o ruskoj carskoj vojsci koje je napisao jedan austrougarski časnik na završetku 19. st. Na ovaj način Čičerićeva studija pružala je priliku austrougarskim časnicima da se pobliže upoznaju s ruskom carskom vojskom. Prikazom njenog ustroja, taktičke obuke i posebnostima ruske taktike koja se čini neobičnom, otuda i naziv studije, austrougarskim časnicima, Čičerić stavlja naglasak na razlike između ruske i austrougarske vojne doktrine. U manjem dijelu prikazuje trendove i inovacije u ruskoj carskoj vojsci koji mogu dovesti do zaključka u kojem smjeru se kreće razvoj ruske carske vojske. Unatoč činjenici da je objavljena 1895. godine, dakle gotovo 20 godina prije početka Prvog svjetskog rata, studija je postigla svoju praktičnu svrhu jer sadrži brojne korisne podatke koji su poslužili austrougarskim zapovjednicima vojsci u Prvom svjetskom ratu protiv Rusije. Navedeni primjeri noćnih napada to dokazuju.

Čičerićeva je studija izazvala zanimanje austrougarskih i inozemnih vojnih krugova. Prikaz *Taktičkih neobičnosti ruske vojske* je objavljen u britanskom časopisu *The Royal United Service Institute Journal*[345] koji je izlazio na engleskom jeziku. Od 1900. godine nadalje, u ovom su časopisu redovito objavljivani članci, prikazi i prijevodi knjiga objavljeni na njemačkom, francuskom i ruskom jeziku. Na ovaj su način časnicima koji su govorili engleski jezik, postali dostupni radovi časnika iz inozemstva, objavljeni na stranim jezicima.[346] Prikaz *Taktičkih neobičnosti ruske vojske* nije potpisan radi čega

[344] Maximilian Csicserics Bacsány, *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, 43.

[345] Časopis izlazi u Londonu od 1857. godine do danas. Časopis je znanstvene kategorizacije, s glavnim urednikom i međunarodnim uredništvom. Radovi objavljeni u ovom časopisu, na znanstven način obrađuju vojna i sigurnosna pitanja. Izlazi sedam puta godišnje. Pored znanstvenih radova, objavljuju se prikazi radova na stranim jezicima i rasprave. Smatra se elitnim, znanstvenim vojnim časopisom s velikim brojem pretplatnika i velikom vidljivošću. Časopis se navodi skraćenicom kao *RUSI Jorunal*.

[346] Margaret MacMillan, „Strategy, War Plans and The First World War", 478.

se ne može utvrditi tko je autor prikaza. Ovaj prikaz završava zaključkom kako se radi o nezaobilaznom djelu za austrijske i njemačke časnike koji se bave proučavanjem ruske carske vojske te preporukom britanskim časnicima da knjigu prouče radi brojnih detalja koje iznosi glavnostožerni kapetan austrougarske vojske Max Csicserics de Bacsány.[347]

Nakon objave studije, Čičerić je 1896. godine održao predavanje o ruskoj vojsci prema svojoj knjizi u Vojno-znanstvenom zavodu u Beču. Njegovo predavanje je slušao bivši načelnik austrougarskog Glavnog stožera koji je tada obavljao dužnost zapovjednog generala u Beču, general Anton von Schönfeld.[348] Nakon predavanja, Schönfeld je pohvalio Čičerića za odličan posao i prokomentirao kako ovako nešto nije bilo moguće u njegovo vrijeme dok je on bio načelnik Glavnog stožera. Također, pohvalio je rad *Evidenzbüroa* i Glavnog stožera austrougarske vojske koji je poslao Čičerića u Rusiju. Čičerićev rad je na ovaj način omogućio austrougarskom Glavnom stožeru da se upozna s ruskim taktičkim pravilima i ruskim načinom izvođenja vojnih operacija u praksi.[349]

3.4. Druga Čičerićeva studija Naš novi poljski top

Druga Čičerićeva studija *Naš novi poljski top. Njegova učinkovitost i upotreba u borbi objašnjena na taktičkim primjerima*. *Jedan pokušaj prikaza na osnovi iskustava ruske carske vojske u Mandžuriji 1904.-05.* je objavljena na njemačkom jeziku u Beču u tri dijela, u tri sveska. Prvi i drugi svezak izdani su tijekom 1907. godine a treći u prvoj polovici 1908. godine u nakladi L.W. Seidel&Sohn. Studija obrađuje djelovanje nove generacije poljskih topova s brzometnim mehanizmom. Čičerićeva analiza navedenog djelovanja suvremenog topništva je napravljena na primjerima iz Rusko-japanskog rata i primjerima s vojnih vježbi koje je on provodio sa postrojbama pod njegovim

[347] „Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armée“, *Royal United Service Institute Journal* (1895), sv. 39, br. 211, 964.

[348] Anton Maria Emmerich Wilhelm von Schönfeld (Prag, 3. srpanj 1827. – Beč, 7. siječanj 1898.) austrougarski general, načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske od 1876. do 1881. godine i glavni inspektor austrougarske vojske od 1895. godine do svoje smrti 1898. Diplomirao 1838. godine na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu i sudjelovao u revoluciji 1848.-49. godine, Drugom ratu za nezavisnost Italije 1859. godine i Austrijsko-pruskom ratu 1866. godine. Godine 1875. zapovjednik 5. pješačke divizije a od 1876. do 1881. načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske. Sudjelovao je u planiranju austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. i u izradi prvih ratnih planova za slučaj rata Austro-Ugarske s Italijom i Rusijom.; *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, sv. 11*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1999., 70-71.

[349] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 94.

zapovjedništvom na različitim područjima Austro-Ugarske od svog povratka iz Mandžurije do objave knjige.

Kako bi se istakla važnost ove Čičerićeve studije, prvotno treba izložiti povijesni kontekst i okolnosti u kojima je objavljena. Od 1904. godine nadalje vojske industrijski razvijenih zemalja (Velika Britanija, Njemačka, Francuska, Austro-Ugarska, Sjedinjene Američke Države, Italija, Rusija i Japan) uvele su u upotrebu novu generaciju topničkog naoružanja koja se naziva brzometnim topništvom. Radilo se o novom tipu topničkog naoružanja kojeg karakterizira poseban mehanizam hidrauličnih kočnica i opružnih ili zračnih povratnika koji sprječava trzanje cijelog oružja pri paljbi što je omogućilo bržu i intenzivniju topničku paljbu od dotadašnje. Uz pojavu baruta koji ne ispušta dim pri paljbi koji je omogućio veću brzinu zrna i domet topničkog projektila, topovi se više nisu izrađivali od bronce već od čelika čime je povećana njegova otpornost, domet projektila i preciznost. Topničko streljivo je imalo tri vrste zrna: granatu, šrapnel i karteč.[350]

Navedeni su brzometni topovi imali svoju prvu primjenu u Rusko-japanskom ratu. Na ovaj je način Čičerić imao prilike vidjeti njihovo djelovanje u pravom ratu. Također, mogao je proučiti način na koji sukobljene vojske koriste brzometne topove i kako je njihova primjena utjecala na evoluciju borbene taktike i operativnog umijeća.

Glavni nedostatak topništva druge polovice 19. st. je bilo trzanje topa poslije svakog ispaljenog hica. Topnička je posada radi toga morala nakon svakog ispaljenog hica vraćati cijelo oružje, zajedno sa postoljem velike mase koja je služila za kompenziranje trzaja, na početni položaj, ponovo ciljati i puniti top. Navedeni je postupak značajno usporavao paljbu pa je radi toga bilo potrebno riješiti problem trzanja na način da se ono neutralizira ili barem značajno ublaži. Kako bi se riješio navedeni problem, francuski proizvođač oružja Schneider (današnji konzorcij Schneider-Creusot) je 1897. godine uveo inovaciju u proizvodnji topničkog oružja. Schneider je proizveo poljski top koji se nije trzao pri paljbi s protu trzajnim, hidrauličkim mehanizmom. Kočenje cijevi topa pri paljbi su omogućavale hidraulične opruge dok se cijev topa s gornjim dijelom postolja vraćala u početni položaj putem hidrauličnog odnosno pneumatskog povratnika sprječavajući tako njegovo trzanje. Posebni su mehanizmi izravnjivali cijev i držali je u vodoravnom položaju.[351]

---

[350] Petar Tomac, *Ratovi i armije XIX. veka*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1968., 518.

[351] Zvonimir Freivogel, *Topništvo austrougarske kopnene vojske u Prvome svjetskom ratu*, Zagreb: Despot infinitus, 2023., 38.

Ovakav tip poljskog topa je nazvan brzometnim topom. Brzometni top od ožujka 1898. godine ulazi u upotrebu u francuskoj vojsci. Radilo se o poljskom, lakom topu kalibra 75 mm, s košuljicom u kojoj je bila granata s projektilom. Ovaj je top nazvan modelom M 1897 koji je postao poznat pod imenom „sedamdeset petica“ ili francuski top. „Sedamdeset petica“ je imala mogućnost ispaljivanja 20 projektila u minuti s maksimalnim dometom od 8 km što je bilo bez presedana u dotadašnjoj povijesti naoružanja na polju topništva.[352]

Ovo je bio prvi moderan brzometni poljski top s povratnim mehanizmom. Njegova se konstrukcija sastojala od dugačkog hidrauličkog cilindra i klipa koji je bio postavljen paralelno s cijevi. Osim navedenoga, oružje je imalo zaštitu za posadu, u obliku pravokutnog čeličnog štita. Dodan je spremnik za naboj i paljbu koji se mogao aktivirati jednim pokretom i mehanizam za brzo izbacivanje streljiva. Na ovaj je način prazna čahura topničkog streljiva odmah izlijetala iz cijevi nakon paljbe. Time je znatno ubrzana topnička paljba i pojednostavljeno korištenje topničkim posadama u odnosu na topove starije generacije. Opisanim tehničkim karakteristikama novih, brzometnih poljskih topova, koji su imali veći domet i brzinu i intenzitet paljbe od topova prethodne generacije, razvidno je koliku su oni prednost davali vojski koja ih je posjedovala u odnosu na protivnika koji nije posjedovao brzometne topove već koristio stariju generaciju topova bez brzometnog hidrauličkog mehanizma mogli ispaliti četiri do šest hitaca u minuti s prosječnim dometom 3,5 km. Najbolje je karakteristike imao francuski poljski top De Bange M77 koji je imao domet 5 km, s maksimalnim izbačajem zrna na 7,7km.[353]

Uz navedeno, napredak na polju tehnike je pratio i napredak na polju komunikacija. Topničke divizije s početka 20. st. su bile opremljene suvremenim komunikacijskim sredstvima poput telegrama, telegrafa, telefona i bežičnih uređaja za transmisiju podataka (vojni radio). Topničkim su posadama pridodani strojnički odjeli, poljske pokretne kuhinje, izviđački zrakoplovi i baloni. Iz navedenoga razloga David Stevenson u svojoj knjizi *Armaments and the Coming of War* ističe kako se na polju topništva prije Prvog svjetskog rata dogodila najveća tehnološka promjena u naoružanju od Francusko-pruskog rata.[354]

---

[352] *The Encyclopedia of Warfare*, ur. Robin Cross, London: Greenwich editions, 1998., 156.
[353] Petar Tomac, *Ratovi i armije XIX. veka*, 518.
[354] David Stevenson, *Armaments and the Coming of War*. *Europe 1904-1914*, Oxford: Oxford University

Brzometni poljski top je postao osnovno topničko naoružanje vojski koje su 1914. godine krenule u Prvi svjetski rat. Tvrtka „Schneider“ je po osnovi ugovora o poslovno-tehničkoj suradnji s ruskom tvrtkom „Putilov“ iz Sankt Peterburga dala pravo proizvodnje brzometnog topa svojoj saveznici Rusiji. Konzorcij tvrtki „Putilov, Perm i Obukov“ iz Sankt Peterburga su potom za rusku carsku vojsku proizvodili brzometni poljski top kalibra 76 mm kojeg je ruska carska vojska koristila tijekom Prvog svjetskog rata protiv austrougarske i njemačke vojske na Istočnom bojištu.[355]

Napredak u razvoju topničkog naoružanja usporedno je pratio i napredak u razvoju topničkog streljiva. Nova pogonska goriva omogućila su proizvodnju novih vrsta granata s rasprskavajućim punjenjem što je pak omogućavalo bolje performanse topništva uz manje dima pri samoj paljbi nego ranije. Nova vrsta granata je proizvođena s udarnim upaljačima kako bi eksplodirale na tlu ili s vremenskim fitiljima kako bi eksplodirale u zraku. Posebno je napredovala tehnologija izrade šrapnela[356] koji uz granatu, topnički projektil punjen brizantnim eksplozivom koji naglo izgara i izaziva brzu eksploziju, čini osnovu topničkog streljiva dok su pojedine topničke bitnice bile opremljene samo šrapnelima.[357]

Dodatno je porasla upotreba visoko eksplozivnih naboja koji su uzrokovali velike kratere na tlu, probijale rupe na zgradama ili rušile velika drveća i šume pretvarale u krhotine. Pojedine su visoko eksplozivne granate bile velike i teške, namijenjene djelovanju protiv tvrđava i utvrda. Tako su dotadašnje tvrđave, utvrde i manji zaporni objekti postali ranjivi na djelovanje teških haubica. Teške bi haubice ispaljivale granate na zadane ciljeve ne pravocrtno, poput dotadašnjeg teškog topništva, već pod strmim kutom kako bi granate letjele dosta visoko od samog cilja i potom razornom snagom padale na cilj, vrhove tvrđava, utvrda i fortifikacija i tako stvarale rupe u zidovima.[358]

Press, 18.

[355] David Stevenson, *Armaments and the Coming of War*, 35.

[356] Šrapnel je vrsta topničkoga zrna napunjenog metalnim kuglicama i eksplozivom, namijenjenog gađanju otkrivenih, živih ciljeva. Šrapnel djeluje na način da pred ciljem eksploziv aktivira kuglice koje izlijeću iz zrna i pogađaju cilj. Šrapnel je 1784. godine izumio britanski general topništva Henry Shrapnel (1761. – 1842.) po kojemu je ovo topničko zrno dobilo ime i ušlo u opću upotrebu. Do Prvog svjetskog rata su šrapneli imali dvostruki upaljač i bili vrlo ubojiti i precizni te se koristili protiv pješaštva i konjaništva na otvorenom. U suvremenoj upotrebi se ubojite krhotine modernih granata nazivaju šrapnelima; *Hrvatska enciklopedija, sv. 10*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1975., 530.

[357] *Vojna enciklopedija, sv. 9*, 542-543.

[358] *The Encyclopedia of Warfare,* ur. Robin Cross, 156.

Austrougarska je vojska 1905. godine uvela u upotrebu ovakav model brzometnog lakog, poljskog topa. Radilo se o modelu M.5 koji je proizvodila i dizajnirala tvrtka Škoda, kalibra 75 mm, dometa 6 km, težine 910 kg čija je brzina zrna bila 500 metara po sekundi a težina zrna 6,68 kg. Ova je austrougarska inačica bila inferiorna u odnosu na francusku „Sedamdeset peticu" jer je mogla ispaliti samo 10 hitaca u minuti za razliku od francuskoga topa koji je mogao ispaliti do 20 hitaca pri većoj brzini zrna od 530 metara po sekundi. S druge strane, francuski je top bio dvostruko teži od austrougarskoga (1885 kg prema 910) što ga je činilo manje pokretnim ali je imao puno veći domet (spomenutih 8,5 km prema austrougarskih 6) i veću razornu moć jer je njegovo zrno bilo teže od austrougarskoga (7,25 kg prema spomenutih 6,68). Usporedbe radi, ruski model M 1902 kalibra 76 mm je imao domet 8 km, težinu 2 020 kg, početnu brzinu 588 metara po sekundi a težinu zrna 6,5 kg i mogućnost paljbe od 10 hitaca u minuti. Talijanski je model M 1906 kalibra 75 mm imao domet 6,8 km, težinu 1000 kg, početnu brzinu 500 metara po sekundi, težinu zrna 6,5 kg i mogućnost ispaljivanja 10 hitaca u minuti. Prema izloženom, vidljivo je da je austrougarski top imao slabije tehničke karakteristike od francuskog, ruskog i talijanskog topa po dometu i težini oružja, dok je jedino po brzini zrna bio identičan talijanskome i broju hitaca u minuti talijanskom i ruskom.[359]

Kako bi se anulirali navedeni zaostatci, 1908. godine je u austrougarskoj vojsci uvedena u upotrebu poboljšana inačica M.5 modela, poljski top M.5/8 koji je isto proizvodila češka Škoda. Ovaj je top bio osnovno topničko naoružanje austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu, u upotrebi u divizijama poljskog i brdskog topništva. Upravo je povodom uvođenja ovoga, poboljšanog modela lakog poljskog topa nove generacije s brzometnim mehanizmom u službu, Čičerić napisao ovu svoju studiju naslovivši je *Naš novi poljski top*. S ovim oružjem su postrojbe pod njegovim zapovjedništvom simulirale modernu bitku koju je Čičerić opisao i analizirao u ovoj studiji. Iako smatran najmodernijim oružjem jer je uvedena čelična zaštitna pregrada za topničku posadu i poboljšani brzo-repetirajući povratni mehanizam koji je u potpunosti sprječavanje trzanje oružja pri paljbi, ovaj je model zaostajao za francuskom, ruskom i talijanskom konkurencijom. Kalibar je povećan sa 75 na 80 mm, ali je domet zrna i broj ispaljenih hitaca po minuti ostao isti. Domet je i dalje bio samo 6 km što je bilo 2 km

[359] Milan Turina, *Enciklopedija naoružanja*. *Knjiga Prva*. *Ustrojstvo naoružanja*, Beograd: Vojno-tehnička biblioteka, 1952., 30.

manje od ruskog i 800 metara manje od talijanskog topa, dva buduća neprijatelja austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu, uz mogućnosti ispaljivanja 10 hitaca u minuti. Osim navedenoga nedostatka, glavni je nedostatak bio u njegovoj konstrukciji. Radi jeftinije izrade, nije korištena potpuna konstrukcija od čelika već je cijev oružja izrađena od kombinacije bronce i čelika, slabijih metalurških karakteristika od čeličnih topova.[360]

Uz navedeni nedostatak kvalitete materijala, do 1914. godine je Rusija proizvela mnogo više primjeraka brzometnih poljskih topova od Austro-Ugarske. Radi toga je ruska carska vojska ušla u Prvi svjetski rat sa značajnom brojčanom prednosti u topništvu i haubicama svih vrsta i kalibara pred austrougarskom. Na početku rata je ruska carska vojska imala na raspolaganju 6850 lakih topova i haubica i 240 teških topova i haubica. S druge strane, austrougarska je vojska raspolagala sa 3982 laka topa i haubice i 168 teških topova i haubica.[361]

Disparitet vatrene moći na polju topništva između ruske carske vojske i austrougarske vojske se osobito osjetio na početku rata na Istočnome bojištu. Tijekom Velike Galicijske bitke 1914. godine (15. kolovoza – 26. rujna 1914.) između ruske i austrougarske vojske, na ruskoj je strani bilo ukupno 3904 topova i haubica.[362] Na austrougarskoj je strani bilo ukupno 2082 topa i haubice.[363] Iz navedenog je razvidno kako je ruska carska vojska u prvoj bitki protiv austrougarske vojske na Istočnome bojištu imala dvostruko veći broj topova i haubica svih vrsta i kalibara na raspolaganju od austrougarske vojske.

Navedeni disparitet je posebno bio vidljiv na primjeru pojedinačnih divizija. Jedna austrougarska pješačka divizija je u svojem sastavu imala 42 topa. Od ovoga je broja bilo 30 poljskih topova kalibra 76 mm i 12 poljskih haubica kalibra 104 mm.[364] S druge strane, ruska pješačka divizija je do 1913. godine imala 48 topova u svojem sastavu. Reformom ustroja topništva 1913. godine povećana je brojnost divizijskog topništva koje se nazivalo topničkim brigadama u ruskoj carskoj vojsci. Svaka topnička brigada je priključena pješačkoj diviziji kao topnička potpora. Ukupno je u jednoj ruskoj pješačkoj diviziji bilo

[360] John R. Schindler, *A Hopeless Struggle*, 41.
[361] Milan Zelenika, *Prvi svjetski rat 1914*, 55.
[362] Oskar Regele, *Feldmarschall Conrad*, 327.
[363] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 131.
[364] Milan Zelenika, *Prvi svjetski rat 1914*, 45.

54 topa.[365] Od ovoga broja je bilo 30 poljskih topova kalibra 76 mm, 12 poljskih topova kalibra 77 mm i 12 poljskih haubica kalibra 120 mm.[366]

Iz navedenog je razvidna razlika u kalibru ruskih i austrougarskih poljskih haubica kao i činjenica da su ruske divizije imale dvije vrste poljskih topova od 75 i 77 mm dok su austrougarske imale samo topove kalibra 75 mm. Ruska prednost u topništvu nad austrougarskom vojskom bila je jedan od ključnih razloga austrougarskog poraza protiv ruske carske vojske u Galicijskoj bitki 1914. godine na Istočnom bojištu.

Još jedna bitna značajka suvremenih, brzometnih poljskih topova je bila mogućnost posredne paljbe. Posredna je paljba bila takva paljba u kojoj topničkoj posadi više nije bilo potrebno neposredno ciljanje na način da svojim vlastitim očima primijeti metu na bojnome polju kako bi ju naciljalo i pogodilo, već je to činilo pomoću posebnog uređaja kojim su izmjerene koordinate cilja. Navedeni se uređaj nazivao uglomjer, izumljen je 1893. godine i ušao u upotrebu topništva ubrzo potom.[367] Uglomjer je bio dio topničke durbine i kompasa na kojem su se očitavale vrijednosti horizontalnih uglova između točke nišanjenja i mete kako bi se topničko oružje postavilo prema cilju ili kako bi se ispravio pravac gađanja.[368]

Hidraulični kočioni mehanizam je omogućavao istovremeno ciljanje i punjenje jer se cijev topa nije pomicala kao ranije. To je omogućilo višu stopu paljbe u minuti od prijašnje. Novi ciljnici, uglomjeri, omogućavali su zapovjedniku topničke bitnice koji se nalazio na povišenom položaju i određivao ciljeve. Topnička bi posada djelovala po njegovim uputama tj. pucala u metu prema zadanim koordinatama koje bi joj zapovjednik dao. Sami topovi s posadom su bili zaklonjeni iza prirodnih ili napravljenih zaklona (brežuljka, šume, nasipa, fortifikacije) i zaštićena jer je bila nevidljiva protivniku.[369]

Poseban napredak tehnologije kod poljskog topništva, posljedica je općenitog napretka naoružanja s početka 20. st. U Rusko-japanskom ratu koji je Čičerić promatrao „na licu mjesta“ se pojavljuju četiri glavna tehnološka noviteta:

1. Masovna upotreba brzometnog poljskog topništva.
2. Masovna upotreba bezdimnog baruta.

---

[365] *Handbook of the Russian Army*, 62.
[366] Milan Zelenika, *Prvi svjetski rat 1914*, 45.
[367] Petar Tomac, *Ratovi i armije XIX. veka*, 519.
[368] *Vojna enciklopedija, sv. 10*, Beograd: Vojnoistraživački zavod, 1975., 212.
[369] Zvonimir Freivogel, *Austrougarska vojska u Prvome svjetskom ratu*, Zagreb: Despot infinitus, 2014., 100.

3. Masovna upotreba puški repetirki.
4. Pojava novog oružja: minobacača.[370]

U vezi prvog noviteta, masovna primjena brzometnog poljskog topništva, koje se punilo novim tipom zrna – šrapnelima, umjesto dotadašnjim – granatama, utjecala je na promjenu borbene taktike, kako napadačke tako i obrambene. Ipak, na bojištu Mandžurije se pokazalo kako šrapnel nema očekivano ubojito razorno djelovanje protiv pješaštva koje je zaštićeno u fortifikacijama ili rovovima pa se šrapnel koristio samo protiv pješaštva na otvorenom. Za probijanje fortifikacije su se počele koristiti moderne brzometne haubice. Na polju topničke taktike dogodila se promjena na način da topništvo prvo koristi polu zaklonjene a potom i potpuno zaklonjene položaje za paljbu. Tako se od Rusko-japanskog rata do Prvog svjetskog rata neizravan način gađanja odnosno posredna paljba, konstantno usavršavala ubacivanjem novih varijabli u jednadžbu izračuna putanje posredne topničke paljbe poput temperature, gustoće zraka i vlage, brzine i smjera vjetra.[371]

U vezi drugog noviteta, topništvo u Rusko-japanskom ratu je koristilo bezdimni barut, umjesto dotadašnjeg crnog baruta[372] koji je imao brojne nedostatke, poput male snage zrna, velik utrošak praha i stvaranje velikog dima nakon paljbe koji je odavao položaj oružja i zaklanjao pogled topničkim posadama na cilj i bojišnicu. Uvođenje bezdimnog baruta je promijenilo način dotadašnje upotrebe topništva.[373]

---

[370] Minobacač je vrsta topničkog oružja s paraboličnom putanjom projektila. Ispaljuje projektil pod kutom većim od 45 stupnjeva. Cijev je glatka, iste debljine po cijeloj dužini i zatvorena sa stražnje strane. Jednostavne je konstrukcije bez povratnog mehanizma za vraćanje cijevi nakon paljbe. Projektil ima oblik izdužene kapljice vode i kratkog je dometa od nekoliko stotina do nekoliko kilometara i namijenjen razaranju živih meta (slabije pokrivenog ili otkrivenog neprijateljskog pješaštva. Glavna je prednost ovoga oružja jeftina proizvodnja u odnosu na klasičan top te puno manja težinu uz puno veće djelovanje na žive mete. Zbog navedenog je praktičnije uporabe od topa je se može koristiti na svim vrstama zemljišta, brzo prebacivati i lako rukovati dok je obuka za korištenje jednostavnija od obuke topnika. Minobacači se dijele prema težini, kalibru i namjeni na lake (40-60 mm promjera cijevi), srednje (81-90 mm), poluteške (105-120 mm) i teške (preko 250 mm). U pravilu satnije imaju lake i srednje minobacače u svojim sastavima, bojne i pukovnije srednje i poluteške, a divizije i korpusi teške minobacače; *Vojna enciklopedija, sv. 5*, 498.

[371] Darko Dukovski, Vedran Dukovski, *Vojna povijest od Napoleona do suvremenih vojnih sustava*, Pula: Nova Istra, 2014., 166.

[372] Crni barut je najstarija vrsta eksplozivne tvari, lakog paljenja i brzog izgaranja, osjetljiva na vlagu, male eksplozivne snage prema današnjim kriterijima naoružanja. Prije Krista je otkriven i korišten u Kini dok se u Europi upotrebljavao od 13. st. nadalje. Do kraja 19. st. je služio kao jedini izvor energije za pokretanje projektila vatrenoga oružja dok ga od 1910. godine nije u potpunosti potisnuo iz upotrebe u vojne svrhe bezdimni barut. Danas se koristi samo za lovačka oružja kao pogonski eksploziv i za miniranje i pirotehniku; Marica Šarić, *Pojmovnik hrvatskoga vojnog nazivlja*, 76-77.

[373] Darko Dukovski, Vedran Dukovski, *Vojna povijest od Napoleona do suvremenih vojnih sustava*, 167.

U vezi trećeg noviteta važno je istaknuti kako su puške repetirke, koje je koristilo i rusko i japansko pješaštvo u Rusko-japanskom ratu, imale veći i precizniji domet od pušaka ranije generacije jer su imale savršeniji sustav udarne igle i zatvarača od pušaka ranije generacije, manji kalibar zrna zbog boljeg, suvremenog dizajna metka čija je kapsula bila u središtu dna čahure umjesto na dnu čahure, metalnih čahura punjenih bezdimnim barutom s inicijalnom kapsulom i ugrađenim spremnikom streljiva. Do Prvog svjetskog rata su velike sile proizvodile puške repetirke koje su ušle u redovnu upotrebu njihovih vojski. Primjerice, američka vojska pušku Winchester M-1895 koju je kupovala i ruska vojska, austrougarska Steyr-Mannlicher M-95, britanska vojska pušku Lee-Enfield M-95 British, francuska Berthier M-92, talijanska Carcano M-91 i ruska domaće ruske proizvodnje Mosin-Nagant M-91. Upotreba ove nove generacije pušaka repetirki je utjecala na promjenu borbene taktike.[374]

Tehnički je napredak promijenio „lice rata“, preciznije, lice i naličje bitke. Kako su se masovne vojske približavale jedne drugima, njihovo dalekometno topništvo više nije moglo djelovati nasumce jer je postojala velika vjerojatnost da pogodio vlastito pješaštvo. Još od Američkog građanskog rata 1861.-65. i pojave rovovskog ratovanja gdje je pješaštvo bilo ukopano na fiksnim položajima, pojavila se potreba za topničkim oružjem koje će na malim udaljenostima djelovati po pješaštvu protivnika. To je bio glavni razlog pojave minobacača u Rusko-japanskom ratu.

Sve navedeno je potaknulo Čičerića da se u ovoj vojnoj studiji osvrne na djelovanje brzometnog topništva, minobacača i strojnica kao novih vrsta naoružanja koja su utjecala na evoluciju vojničkog umijeća i promjenu dotadašnje slike rata. Kako je Čičerić u Mandžuriji imao prilike vidjeti djelovanje navedenih novih vrsti oružja na bojišnicama, u ovoj studiji je sumirao svoja iskustva i potkrijepio ih daljnjim primjerima iz vlastite prakse kada je izvodio vojne vježbe u svojstvu zapovjednika austrougarskih postrojbi.

Kao najbitniju promjenu ratnog djelovanja suvremenog topništva, Čičerić navodi kako se neprijatelj ne nalazi više u vidnom polju zbog većeg dometa modernih, brzometnih topova. Radi toga se obavljaju radnje, poput pristupa bojišnici i manevriranje za bitku izvan dometa topništva dok se paljba otvara iz zaklonjenih položaja, nevidljivih pješaštvu na bojišnici i topništvu u pozadini. Time nastaje *praznina bojišnice*, prazan

[374] Darko Dukovski, Vedran Dukovski, *Vojna povijest od Napoleona do suvremenih vojnih sustava*, 365.

prostor između zaraćenih strana bez izravnog doticaja zaraćenih vojski na bojišnici. Čičerić ovaj pojam na njemačkome jeziku naziva *Leere des gefechtsfeldes*. Međutim, ovaj je pojam prvi puta upotrijebio u svojoj studiji *Bitka,* objavljenoj nakon *Našeg novog poljskog topa*.[375]

Ovaj pojam će u Prvom svjetskom ratu dobiti naziv „ničija zemlja“. Prema dostupnim podatcima i istraživanju predratnih vojnih studija koje su se bavile Rusko-japanskim ratom, Čičerić, kao autor pojma *praznine bojišnice* koji je kasnije postao poznat pod nazivom ničije zemlje, je najvjerojatnije bio prvi vojni stručnjak na svijetu koji je na ovaj način opisao navedenu značajku suvremenog ratovanja.

Kako je prethodno navedeno, studija se sastoji od tri dijela koja su tiskana u posebnim svescima. Tematski je studija koncipirana na način da obrađuje pet zadataka koje je Čičerić zadao dvjema stranama na vojnoj vježbi koje su one morale izvršiti. Budući da su zadatci sadržavali upotrebu novog poljskog topništva, minobacača i haubica, Čičerić je napravio usporedbu djelovanja austrougarskih postrojbi pri obavljanju ovih pet zadataka s djelovanjem postrojbi u Rusko-japanskom ratu.

U prvom svesku su dvije strane simulirale bitku na istočnom području Zagreba, na potezu Maksimir – Borongaj – Sesvete. Ovdje izvode prvi zadatak. U drugom svesku, dvije strane simuliraju bitku na zamišljenoj bojišnici u Češkoj, na širem području Prostějova, gradića između Olomouca i Brna. Ovdje izvode drugi i treći zadatak. U trećem svesku, dvije strane prvo simuliraju bitku na području Ugarske, na potezu Ócsa – Komárno kraj Budimpešte, izvodeći četvrti zadatak da bi potom, kako bi zaokružio obuku i eksperiment korištenja novih oružja na različitim tipovima bojišnica obzirom na njihove različite zemljopisne značajke, posljednji zadatak izvodile na zamišljenoj bojišnici u sjeverozapadnoj Italiji. Ovdje su dvije strane simulirale bitku u dolini rijeke Soče. Jedan korpus je bio postavljen na potezu Gorica – Cormons, a drugi kod Gradisce d'Isonzo. Odabir lokaliteta nije bio slučajan. Svi su zadatci simulirali uvjete na bojišnicama na kojima će austrougarska vojska ratovati u Prvom svjetskom ratu. Prvi zadatak kod Zagreba je simulirao teren na Balkanskom bojištu. Drugi i treći zadatak teren na Istočnom bojištu, četvrti zadatak borbu na području velikog urbanog središta za što je poslužilo šire područje Budimpešte, a posljednji zadatak bojišnicu na Talijanskom bojištu.

[375] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 110.

Prvi dio (str. 1-123) započinje izlaganjem karakteristika novih brzometnih poljskih topova s primjerima njihovog djelovanja u Mandžuriji. Čičerić završava prvi dio studije osvrtom na austrougarski novi brzometni poljski top, Škodin model M.5 kalibra 75 mm i komentar o uvođenju u upotrebu novoga modela istog proizvođača, poljskog topa kalibra 80 mm. Potom opisuje pripremu bitke. Navodi radnje koje zapovjednik vojske mora poduzeti prije same bitke poput pravilnog raspoređivanja svojih snaga, osiguranja njihovog pristupa bojišnici i sprječavanju nakana protivnika.

Zatim prelazi na praktične savjete za uporabu brzometnih topova. Pritom Čičerić naglašava kako treba primijeniti iskustva iz Rusko-japanskog rata za obuku austrougarskog topništva: „Glavna pogreška pri pucanju. Često sam imao priliku promatrati topničku borbu. Jedino što možete vidjeti od bitnice koja puca je odbljesak njene paljbe. Kako bi mogli otvoriti paljbu, prvo treba položaj mete biti ucrtan u kartu ako je to moguće a tek potom izmjeriti udaljenost i procijeniti. Znam iz vlastitog iskustva koliko je teško odrediti položaj neprijateljskog topništva na karti. Kod vlastitih hitaca, često samo na osnovi vlastitog osjećaja možete odrediti je li domet i visina paljbe točna. Ovdje velika preciznost i niska disperzija paljbe modernog topa često sprječavaju njegov učinak. Čak i male pogreške u tempiranju eksplozije rezultiraju u stalnom prelijetanju mete […] Kada su novi topovi uvedeni u upotrebu, postalo je svima jasno da će i brzometne haubice postati neophodne. To je prepoznato i u ruskoj vojsci kada se stari modeli poljskog mužara kalibra 15 cm nisu mogli nositi sa novijim oružjima. Radi njihovog kratkog dometa, oni nisu mogli služiti kao nadopuna brzometnim poljskim topovima pa su ostali gotovo neiskorišteni tijekom bitaka. U pozicijskom su ratovanju korišteni samo povremeno. Zato je topništvo bilo postavljeno na skrivenim položajima daleko od pješaštva. Ruski su topnici to pravdali činjenicom da je potpuno svejedno nalaze li se topovi 2 ili 5 km iza pješaštva jer da su na obje udaljenosti bili jednako učinkoviti. Stoga je potpuno nebitan točan položaj bitnice u slučaju korištenja uređaja za posredno ciljanje: samo mora biti dobra telefonska veza između promatrača i bitnice“.[376]

Čičerićev navedeni opis vjerodostojno predočava moderan način upotrebe poljskog topništva. Na ovaj način je djelovalo poljsko topništvo u Prvom svjetskom ratu. Primjer toga pokazuje i djelovanje iskusnih srpskih topničkih posada koje su imale praktično ratno iskustvo iz netom završenih Balkanskih ratova 1912.-13. godine protiv

[376] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschütz, sv. 1,* 10.

austrougarske vojske tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914*.[377] Srpske su topničke posade bile povezane telefonskom vezom sa zapovjednim mjestom na povišenom položaju i zapovjedništvom u pozadini te radi vlastitog praktičnog iskustva, bolje obavljale ucrtavanje meta na kartama od svojih austrougarskih protivnika. Radi navedenoga, srpske topničke bitnice su se pokazale preciznijima i učinkovitijima u pravoj borbi od austrougarskih topničkih bitnica.

Analogno navedenome, o istome je Čičerić pisao na primjeru djelovanja japanskih topničkih bitnica u Rusko-japanskom ratu. One su u bitkama nadmašile ruske po dometu, po razornosti i brzini paljbe te po boljoj i svrsishodnijoj upotrebi šrapnela i granata u smislu njihove upotrebe na adekvatnim ciljevima. Iz navedenog je Čičerić zaključio kako su Japanci, u topničkom segmentu, ostvarili značajnu prednost pred Rusima i kapitalizirali je u nastavku borbi. O tome piše: „Na bojnom polju se pojavila potreba za upotrebom granata za topove. Ruske topničke posade su koristile samo šrapnele dok su japanske imale šrapnele i topničke granate. To im je dalo zamjetnu prednost nad ruskim topništvom. Ne samo da su mogli učinkovito pucati po selima i šumama, već i po zapornim utvrdama i ostalim umjetnim fortifikacijama koje su Rusima pružale zaklon. Nadalje, dometom su nadmašili ruske topove za kilometar što im je u puno navrata donijelo prednost“.[378]

Čičerić je primijetio još jednu novu pojavu u Rusko-japanskom ratu. Pojavu koja se pokazala bitnom značajkom suvremenog rata jer je bila karakteristična u Prvom svjetskom ratu. To je bilo značajno povećanje potrošnje streljiva, posebno topničkog. Zbog brzine i intenziteta paljbe brzometnih topova, u borbenim je uvjetima Rusko-japanskog rata bila potrebna značajno veća količina naboja od onih u Francusko-pruskom ratu 35 godina ranije. Kao primjer toga Čičerić navodi kako je u pripremi bitke za Shaho[379] na ruskoj strani za svaki brzometni top pripremljeno 200 punjenja, za svaki

---

[377] *Kolovoški pohod na Srbiju 1914.* (njem. *Der Augustfeldzug 1914*) je u austrijskoj historiografiji naziv vojne operacija austrougarske vojske protiv Kraljevine Srbije koja je trajala od 12. do 24. kolovoza 1914. godine. Naziva se i *Prvim pohodom na Srbiju 1914.,* obzirom je austrougarska vojska vodila i jesenske operacije protiv Srbije koje su završile 15. prosinca 1914., a koje se u austrijskoj historiografiji nazivaju *Jesenskim pohodom na Srbiju 1914.* (njem. *Der Herbstfeldzug 1914*); *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 123-189 i 649-821, Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, 144-184.

[378] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschütz, sv. 1,* 12.

[379] Bitka za Shaho je bila druga najveća bitka Rusko-japanskog rata nakon bitke za Mukden. Vođena je od 10. do 17. listopada 1904. godine na rijeci Sha u današnjoj sjeveroistočnoj Kini. Na ruskoj strani se borilo 210 000 vojnika i časnika, a na japanskoj 170 000 vojnika i časnika. Bitka je završila porazom

poljski top 200 granata, dok je za svaki minobacač bilo 80 granata i 40 šrapnela. No ova se količina streljiva pokazala nedovoljnom jer je tijekom bitke 48 ruskih topova ispucalo ukupno 4000 hitaca za samo 40 minuta borbe.[380]

Stoga, Čičerić upozorava kako će u budućem ratu vojskama na raspolaganju biti potrebna značajno veća količina topničkog i ostalog streljiva od korištene u Rusko-japanskom ratu za normalno obavljanje vojnih operacija. Zato Čičerić ističe važnost logistike i skladištenja velikih količina streljiva blizu bojišnica čime bi se velikim vojskama na velikim bojišnicama omogućilo kontinuirano izvođenje vojnih operacija u duljem vremenskom trajanju. Kako su bitke trajale dugo, piše Čičerić, radi uštede streljiva se prelazilo na pozicijski, rovovski rat, koji je prirodno zahtijevao veliku zalihu streljiva. Radi toga što su lokaliteti bitaka vrlo rijetko mijenjani, nadoknada streljiva je bila lagana pa je „samo stvar bila u tome da se unutar vojske nađe dovoljna količina streljiva i postavi na pravo mjesto. Ovo pravilo vrijedi i za europski manevarski rat koji bi mogao imati kraće, ali intenzivnije bitke sa više prostornih promjena položaja među zaraćenim stranama“.[381]

Nadalje, Čičerić je isticao važnost posredne paljbe i posrednog ciljanja. Na taktičkom je planu bilo najvažnije široko polje djelovanja topništva i njegova velika sposobnost pucanja iz skrivenih položaja. Radi toga je suvremeno topništvo imalo izrazito razoran učinak na žive, lako vidljive mete [pješaštvo, op.a.]. Na temelju osobnog iskustva rata u Mandžuriji, Čičerić zaključuje kako moderno brzometno topništvo mora biti prikladno opremljeno i opskrbljeno dovoljnim brojem naboja radi brzog razbijanja neprijateljskog pješaštva. S tim u vezi, Čičerić predlaže najmanje 250 naboja po pojedinom topničkom oružju.[382]

Međutim, prve ratne operacije 1914. godine su pokazale kako je navedeni broj naboja koje je Čičerić predlagao bio dovoljan za dnevno djelovanje topništva, ali nedovoljan za vojne operacije duljeg vremenskog trajanja. Potrošnja topničkog streljiva tijekom uvodnih bitaka Prvog svjetskog rata u kolovozu i rujnu 1914. godine je bila 3000 hitaca dnevno na Istočnom bojištu.

Rusa koji su izgubili sva uporišta južno od rijeke Sha i morali se povući na sjever prema Mukdenu. Gubitci na ruskoj strani su iznosili 41 350 vojnika i časnika a na japanskoj 21 000; u: Rotem Kowner, *Historical Dictionary of Russo-japanese War*, 350.

[380] Rotem Kowner, *Historical Dictionary of Russo-Japanese War*, 48.

[381] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschütz*. *sv. 1*, 30.

[382] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschütz*. sv. *1*, 31.

U zaključku ovog prvog dijela Čičerić smatra kako za učinkovito djelovanje suvremenog topništva ustroj topničkih postrojbi mora biti mješovitog tipa. Osim brzometnih topova, topničke formacije trebaju biti ustrojene i od poljskih haubica opremljenih šrapnelima i topničkim granatama. Naglasak u obuci topničkih i haubičkih posada mora biti na izvrsnosti ciljanja. Savršeno ciljanje po Čičeriću znači mogućnost pucanja u prostore koji se ne vide izravno sa položaja topničkih bitnica. To se postiže djelovanjem velikog broja izvidnica koje mogu ukloniti prijetnje topništvu i označiti mete na kartama putem neposrednog opažanja obavljanog s promatračkih mjesta. Ne samo pojedinačnih opažanja već i skupnih, obavljanih iz mreže promatračnica, posebno u nizinama. Zbog toga što je tehnika pucanja postala toliko teška i komplicirana, piše Čičerić, puna iskoristivost potencijala brzometnog topništva ovisi o mnogo uvjeta pa je razumijevanje ove problematike od strane zapovjednika vojski i Glavnog stožera sada potrebna više nego prije kako bi se „osigurala pravilna upotreba modernog topništva u suvremenoj bitki“.[383]

Drugi dio (str. 125-214) opisuje vođenje bitke. Čičerić prikazuje kako zapovjednik vojske i njemu podređeni zapovjednici pojedinih dijelova vojske (korpusa i divizija) doživljavaju bitku. Čičerić analizira način na koji zapovjednik vodi suvremenu bitku te kako obrađuje povratne informacije iz događaja koji se odvijaju tijekom borbe na temelju kojih donosi zaključke koji imaju presudni značaj za ishod bitke. Treći dio (str. 215-301) opisuje vrhunac bitke i njen ishod.

Čičerić opisuje bitku kroz prikaz simulacije bitke između dvije borbene skupine (Sjeverne i Južne) kao na vojnim vježbama i manevrima. Svakoj borbenoj skupini pojedinačno je zadan borbeni zadatak koje one moraju izvršiti. Glavni cilj Čičerićeve vojne vježbe je bilo dokazati kako moderno, brzometno poljsko topništvo zauzima središnje mjesto u novom načinu ratovanja i ima veliku ulogu u borbenim operacijama. Čičerić to čini na primjeru djelovanja korpusa i divizija.

Prva karakteristika modernog poljskog topništva je njegova velika preciznost. Druga domet. Moderno brzometno poljsko topništvo pogađa ciljeve udaljene preko 7 km. Treća karakteristika je intenzitet paljbe koji Čičerić naziva „ubojitom paljba koja tjera postrojbe da se kreću bojišnicom daleko od neprijatelja, izvan dometa njegovog

[383] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschütz*. *sv. 1,* 31.

topništva“.[384] Navedeno djelovanje suvremenog topništva bitno usporava kretanje pješaštva i konjaništvo bojišnicom i tjera ih da koriste zaklone terena. Radi toga niti pokreti velikih borbenih formacija na samoj bojišnici više nisu mogući kao prije pa se postrojbe koje neposredno ulaze u borbu nužno dijele na manje formacije kako bi izbjegle da budu pogođene. Sve to zajedno usporava napad većih formacija i objašnjava fenomen „praznine bojišnice“ koju je Čičerić prvi puta primijetio tijekom Rusko-japanskog rata.

Na osnovi vlastitog iskustva iz Mandžurije, Čičerić ističe promjene na taktičkom i operativnom planu koje su se dogodile kao posljedica djelovanja suvremenog brzometnog topništva. Obzirom na spomenuti domet brzometnog topništva u promjeru od 7 km i suvremene tehničke mogućnosti koje brzometnom topništvu omogućuju pokrivenost svih kutova bojišnice u punom spektru od 360 stupnjeva, pješaštvo se više ne može slobodno kretati na otvorenom jer je postojao visok stupanj vjerojatnosti da će biti pogođeno i uništeno. Također, radi navedenog se dogodila i promjena u pristupu bojišnici i ulasku u samu borbu.[385]

Čičerić dalje ističe kako je paljba suvremenog brzometnog poljskog topništva značajno učinkovitija u praksi nego u teoriji zato što razorno djeluje na borbeni moral trupa. One trupe koje su jednom iskusile takvu paljbu i pretrpjele od nje velike gubitke u vrlo kratkom vremenu radi spomenutog visokog intenziteta paljbe po minuti i razornog učinka topničkog streljiva, teško bi zadržale hladnokrvnost i ostajale u borbi. Pješaštvo u zatvorenim formacijama, konjaništvo i topničke bitnice koje bi se zatekle u pokretu pod ovakvom paljbom bi vrlo brzo bile uništene u kratkom vremenu. One bitnice koje su željele koristiti izravnu vlastitu paljbu kako bi se upustile u duel s neprijateljskim topništvom koje je prije otvorilo paljbu na njih su vrlo brzo bile uništene jer su bile na otvorenom. Stoga je topništvo moglo biti učinkovito u borbi samo ukoliko je pucalo iz sakrivenog položaja, zaključuje Čičerić.[386]

Na opisani način je djelovalo topništvo 1914. godine. Radi toga je nastala potreba novog načina vođenja postrojbi na bojišnici. Čičerić je ovom studijom sedam godina prije Prvog svjetskog rata nastojao upozoriti austrougarske zapovjednike vojski i trupa na bojišnici na opasnosti od posredne i neposredne topničke paljbe. Osobito je upozorenje poslao višim zapovjednicima divizija i korpusa, napominjući kako dosadašnji pokreti

[384] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschütz, sv. 1,* 32.
[385] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschütz, sv. 1,* 32.
[386] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschutz, sv. 2,* 194.

kolona na bojišnici više nisu mogući. U novonastalim borbenim uvjetima, veće borbene formacije treba voditi i pomicati bojišnicom oprezno kako bi se izbjeglo velike žrtve prije samog ulaska u borbu. Osim ubojite topničke vatre, treba uzimati u obzir i djelovanje minobacača, iznenadne prepade konjaništva i domet i preciznost pješačkih pušaka najnovije generacije.[387]

Skup ovih čimbenika determinira kretanje postrojbi na bojišnicama i izvođenje borbenih operacija. Zaštite od navedenih djelovanja nije bilo jer u ono vrijeme vojske nisu koristile šljemove, zaštitne prsluke za pješaštvo, metalne oklope i oklopna motorna vozila. Zato je postojala samo prevencija stradavanja. Prema Čičeriću, ona se mogla spriječiti pravilnom upotrebom topništva i novom taktikom. Prvenstveno novim načinom kretanja postrojbi na bojišnici koji je zahtijevao koordinaciju različitih komponenata borbenih formacija na taktičkoj razini počevši od satnija pa naviše i visoku razinu obučenosti časnika. Tako Čičerić savjetuje zapovjednicima da ne vode postrojbe glavnim cestama, na otvorenom, već sporednim putevima zaštićenim drvećem.[388]

Ovakvi se savjeti danas čine samorazumljivim, no u vrijeme pisanja ove studije su predstavljali novost. „Sve ovo je toliko postalo jasno u Mandžuriji da je meni bilo lagano to objasniti. Niti je bilo teško izvući pravilne zaključke, tim više što je ruska vojska, što je više moguće tijekom rata, izvlačila iste zaključke. Tako je postupno, posredna topnička paljba postala pravilo pucanja u ruskoj vojsci kao i u japanskoj“, napisao je Čičerić.[389]

3.5. Važnost Čičerićeve studije Naš novi poljski top

Ova je Čičerićeva studija važna iz tri razloga. Prvi je razlog što je Čičerić u prvi plan stavio djelovanje topništva pri analizi suvremenih vojnih operacija. Upozoravao je na razorne učinke njegovog djelovanja u svim aspektima. Materijalnim, ljudskim, u smislu gubitka života i naposlijetku moralnim, u smislu razaranja borbenom morala postrojbi. Također je istaknuo kako će topništvo u budućnosti nanositi najveće gubitke

[387] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschutz, sv. 3*, 255.
[388] Maximilian Csicserics, *Unser neues Feldgeschutz, sv. 3*, 270.
[389] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 221.

postrojbama. Iskustvo je dokazalo ispravnost Čičerićevih opažanja i zaključaka iznesenih u *Našem novom poljskom topu.*

Na bojišnicama Prvog svjetskog rata, od topništva je stradalo najviše vojnika i časnika u ratnim operacijama. Jörn Leonhard u svojoj knjizi *Pandora's Box* piše: „Topništvo, strojnice i puške repetirke visoke preciznosti djelovali su kao oružja velikog dometa, što je činilo izravan dodir zaraćenih strana iznimkom. Sve u svemu, nekih 70% vojnika i časnika koji su umrli na bojištima su ubijeni topničkom paljbom, a samo 1% u bliskoj borbi tradicionalnim ubodom bajunete ili udarom sablje. Ogromno povećanje topničkog granatiranja tijekom rata je iznad svega uzrokovalo veliku smrtnost među vojnicima. Mogućnost da budete ubijeni od topničke granate u svakom trenutku, izvan vremenskog trajanja prave borbe, uzrokovala je pojavu nove vrste stresa s novim patološkim sindromima. Jedan aspekt ovakvog anonimnog pogibanja je bio taj da je intenzivno granatiranje poprilično malih područja uzrokovao potpuno uništavanje tijela poginulih vojnika u tolikoj mjeri da ih je bilo nemoguće identificirati“.[390]

Drugi je razlog praktična svrha studije. Čičerićev cilj je bio postići da taktička i operativna načela, izložena u studiji na brojnim primjerima iz Rusko-japanskog rata i pet zadataka koje su borbene skupine na vježbama morale izvršiti prema Čičerićevim zapovijedima, postane priručnik za taktičku obuku austrougarske vojske. Čičerić je ovom studijom pokazao kako se ratna stvarnost promijenila. Stoga, situacije opisane u tadašnjim austrougarskim taktičkim pravilima za obuku navođenjem primjera iz prošlih ratova a ne suvremenih, više nisu odgovarale ratnoj stvarnosti. Navedeno je metodologiju taktičke obuke austrougarske vojske za rat činilo zastarjelom.

U Austro-Ugarskoj je 1905. godine bojnik Franz Ruprecht bio prvi časnik koji je ukazao na učinak suvremenog brzometnog topništva u radu „Über moderne Artillerieverwendung“.[391] Ruprecht je komparativnom analizom djelovanja topništva u Francusko-pruskom i Rusko-japanskom ratu došao do zaključka kako je suvremeno brzometno topništvo ključno oružje za uspjeh u ratu. Analizirajući gubitke koji su topničkim djelovanjem nanošeni protivniku u dva spomenuta rata, zaključio je kako je moderno brzometno topništvo u Rusko-japanskom ratu uzrokovalo 35 puta više gubitaka nego topništvo u Francusko-pruskom ratu. Tijekom bitaka u Rusko-japanskom ratu, piše

[390] Jörn Leonhard, *Pandora's Box*, 134.
[391] Franz Ruprecht, „Über moderne Artillerieverwendung“, *Streffleur's österreichische militärische Zeitschrift* (1905.), sv. 1, Beč: Hof und Stadtsdruckerei, 1905., 26-44.

Ruprecht, jedan je moderni, brzometni top, u jednoj minuti ispalio isti broj hitaca koliko i 500 pušaka metaka u pješačkim postrojbama.[392]

Na ovaj zaključak navodi dio Čičerićevog dnevnika iz Mandžurije u kojem Čičerić opisuje prijevoz ruskog topništva iz unutrašnjosti željeznicom do bojišnice. To je bila prva novost u odnosu na raniju konjsku vuču. Druga je bila ustrojavanje posebnog konjaničkog topništva koje djeluje zajedno sa konjaničkim divizijama a ne kao njihova potpora. Treća, opis zaklonjenih topničkih položaja izvan vidnog polja protivnika ali i vlastitih postrojbi. Četvrta, na taktičkoj razini, da topništvo djeluje na način da se većinom međusobno nadmeće, što je značilo da topničke bitnice ulaze u duel s topničkim bitnicama protivnika, što je također bila novost u odnosu na ranije razdoblje kada je topništvo prvenstveno imalo zadatak uništavati neprijateljsko pješaštvo na bojnome polju. Peta novost je bila pojava isturenih promatračnica koje su dalekozorima promatrale kretanje i djelovanja neprijatelja te topničkim posadama daleko u pozadini od prve crte bojišnice putem telefona i telegrama dojavljivale njegove položaje. Šesta novost je bilo pojačano djelovanje teškog topništva pri čemu se pojavio problem nalaženja povoljnih položaja za njegovo postavljanje i djelovanja s takvih položaja radi pružanja podrške vlastitim snagama tijekom bitke. Pritom je u slučaju neuspjeha i prodora protivnika, iskrsnuo problem njihovog brzog i učinkovitog povlačenja kako bi se izbjeglo njihovo zarobljavanje. U najgorem slučaju, njihovo uništavanje, pisao je Čičerić. Iz ovoga razloga, teško topništvo je djelovalo samo s ciljem postizanja šireg operativnog proboja nakon uspješnog taktičkog proboja. Ono nije bilo korišteno za postizanje taktičkih ciljeva jer je uslijed iznenadnih protunapada protivnika za kojeg se držalo da se već bio povukao, postojao rizik njegovog zarobljavanja ili uništavanja. Posljednja, sedma novost, izvođenje iznenadnih noćnih napada uz snažnu topničku podršku radi razbijanja morala protivnika. Ovdje Čičerić navodi primjer japanskog napada na ruske položaje kod Kandolisana u bitki za Mukden 5. ožujka 1905. godine.[393]

Posebno je zanimljivo kako su navedene novosti koje je Čičerić detaljno opisao bile distinktivne značajke djelovanja topništva u Prvom svjetskom ratu. Za razliku od topništva prijašnje generacije bez brzometnog mehanizma i hidrauličkih stabilizatora s

[392] Franz Ruprecht, „Über moderne Artillerieverwendung“, *Őesterreischische militärische Zeitschrift* (1905.), *sv. 1*, 27.
[393] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918., Dnevnik 1904.-1905., Rusko-japanski rat,* 133.

fiksiranim ciljnicima, moderno topništvo trošilo značajno više streljiva od topova starije generacije i time zahtijevalo kompliciraniju opskrbu. Sve navedeno je potvrđeno u Balkanskim ratovima 1912.-1913. godine. U ovim ratovima je topništvo imalo ključnu ulogu u ratnim operacijama. Izvještaj o borbama na Balkanskom bojištu koji je glavnostožerni pukovnik i predavač na Ratnoj školi u Beču Theodor Körner[394] predao austrougarskom Glavnom stožeru 10. studenog 1913. godine potvrđuje navedeno. Ovaj izvještaj je napisan na njemačkom jeziku, na deset stranica od čega na šest autor analizira djelovanje topništva. U ovom izvještaju Körner ističe prednosti suvremenog topništva u materijalnom smislu pod čim smatra veće razaranje i veći učinak i moralnom smislu pod čim smatra razorno djelovanje suvremenog topništva na borbeni moral trupa. Körner tako nekoliko godina nakon Čičerića zaključuje kako suvremeno topništvo u bitkama ima veći značaj nego ranije iz materijalnih i moralnih razloga.

Isti stav kao i Körner je imao glavnostožerni pukovnik Felix Gärtner, zapovjednik 4. topničke pukovnije poljskog topništva. On je u članku „Über Verwendung der Feldartillerie im Balkankriege 1912/13" („O upotrebi poljskog topništva u Balkanskim ratovima 1912./13.") objavljenom 1913. godine u austrijskom vojnom časopisu *Österreichische Militärische zeitschrift* napisao kako su se moderni topovi pokazali presudnim u napadima i tako osigurali pobjedu radi čega su imali veći značaj u materijalnom i moralnom smislu od pješačke paljbe i pješačkih napada.[395]

Čičerićeva je knjiga izazvala zanimanje vojnih krugova Austro-Ugarske i šire. Prijevod knjige na mađarski je napravio njegov prijatelj, glavnostožerni pukovnik Radivoj Nikolić koji je služio u *Evidenzbürou*. Godinu dana kasnije, jedan je francuski časnik tražio Čičerića dozvolu za prijevod studije na francuski. Nije poznato je li knjiga na koncu objavljena na francuskom jeziku dok Čičerić nije imao saznanja o tome izdanju. Zadovoljan recepcijom knjige, Čičerić je zapisao: „Laskam samome sebi kako sam u

[394] Theodor Körner (Komárno, Slovačka, 23. travanj 1873. – Beč, 4. siječanj 1957.), austrougarski general, austrijski političar i državnik, predsjednik republike Austrije od 1951. do 1957. godine. U Prvom svjetskom ratu se istaknuo na Talijanskom bojištu 1917.-18. Prvo kao načelnik stožera III. odsjeka obrane 5. armije general-pukovnika Borojevića u X. Sočanskoj bitki (12. svibnja – 5. lipnja 1917.), zatim kao načelnik stožera 1. Sočanske armije tijekom XI. Sočanske bitke (17. kolovoza – 12. rujna 1917.) i naposlijetku kao načelnik stožera Sočanske armije na Talijanskom bojištu 1918. godine. Nakon Prvog svjetskog rata kao političar Socijaldemokratske stranke Austrije ulazi u parlament republike Austrije. Kao protivnik nacističkog režima uhićen 1934. i 1944. godine. Od 1945. do 1951. godine gradonačelnik Beča, a od 1951. do 1957. godine predsjednik republike Austrije; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6*, 162.

[395] John A. Dredger, *Tactics and Procurement in the Habsburg Military, 1866-1918*, 193.

vojsku, posebno u topništvo, ovim putem uspio uvesti posrednu paljbu. Premda u nadolazećim godinama mira još uvijek nije bilo općepriznato da je otvaranje paljbe sa skrivenih položaja pravilo u ratu, a nikako izniman slučaj u miru, odmah poslije prvih bitaka smo podučavani tome i uspjeli savladati novi način topničke paljbe bez teškoća. Naša vojska uopće nije bila svjesna što sam za nju učinio, ali samo ja, koji sam svjedočio koliko je trebalo mjeseci ruskoj vojsci da joj posredna paljba postane prirodna i koliko žrtava u krvi i materijalu je trebalo da bi se to postiglo, sam mogao prosuditi kolika je to bila prednost".[396]

3.6. '*Bitka. Studija o ratovanju u Istočnoj Aziji 1904./05*'

Bitka je posljednja Čičerićeva knjiga objavljena prije Prvog svjetskog rata. Ona se tematski i sadržajno nadovezuje na prethodnu Čičerićevu knjigu, *Naš novi poljski top*. Knjiga se bavi prikazom glavnih bitaka iz Rusko-japanskog rata. Čičerić analizira bitke Rusko-japanskog rata na strateškom, taktičkom i operativnom planu s manjim osvrtom na logistiku. Kao i u ranijoj knjizi, ističe važnost suvremenog brzometnog topništva na bojišnici sa zaključkom kako je ono ključno za uspjeh. Najvažnije, Čičerić u *Bitki* opisuje značajke suvremene bitke.

Čičerić objašnjava značajke suvremene bitke putem pojma „fenomena", odnosno novih pojava na suvremenoj bojišnici prema kojima se suvremena bitka razlikuje od bitaka iz prošlosti. U ovome pogledu je *Bitka* cjelovita vojna studija o pravom ratu, napisana iz perspektive glavnostožernog časnika Čičerića kao vojnog promatrača kod jedne zaraćene strane u ratu, ruske. Ovom je knjigom Čičerić sumirao svoje ratno iskustvo iz Mandžurije. Studija je značajna po tome što prikazuje suvremenu ratnu realnost odnosno način na koji se moderan rat vod.

Knjiga ima ukupno 113 stranica teksta s prilozima (karte, skice, shematski prikazi). Sastoji se od Uvoda (str. 1-2), tri dijela: 1. Karakteristike bitke (str. 4-40), 2. Izgled i vođenje bitke (str. 41-101) i 3. Završna riječ (str. 102-103) i Privitka (str. 104-113). Knjiga završava prilozima koji se sastoje od pet karata koje prikazuju: Položaj ruskih snaga u Mandžuriji do potpisivanja primirja u rujnu 1905. godine (Prilog 1), Bitku

[396] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 228.

kod Liaojana (Prilog 2), Bitku kod Mukdena (prilog 3), Linije kretanja ruskih korpusa kod Liaojana (Prilog 4) i Ofenzivu ruske vojske kod Shahoa (Prilog 5).

U *Uvodu* Čičerić definira temu knjige, objašnjava metodologiju koju je koristio u pisanju i cilj knjige. Tema su glavne bitke Rusko-japanskog rata, njihova obilježja i specifičnosti po novitetima koje Čičerić naziva novim fenomenima na bojnom polju. Na početku Čičerić ističe kako su bitke u Rusko-japanskom ratu trajalo značajno dulje od onoga što se očekivalo na temelju iskustava bitaka 19. st. Dok mnogi nalaze uzroke tome u posebnostima zaraćenih vojski i zemljopisnim značajkama bojišnicama na kojima su one izvodile vojne operacije, Čičerić objašnjava kako se priroda ratovanja promijenila zbog pojave novih oružja i masovnosti zaraćenih vojski. Prvo je utjecalo na širinu i operativnu dubinu bojišnica koje su bile znatno veće od prijašnjih, a dugo na trajanje bitaka. Zbog navedenog se pojavio problem vođenja masovnih vojski na velikim i dubokim bojišnicama čime se zapovijedanje ovim vojskama značajno razlikovalo od zapovijedanja vojski u bitkama 19. st.[397]

Cilj knjige je doprinijeti razumijevanju modernog poimanja ratovanja i prikazati kako moderna bitka izgleda. Uvod Čičerić završava zanimljivim odabirom riječi: „Vidjet ćemo hoće li, i u kojoj mjeri, svi pogledi mojih subjektivnih sudova biti primjenjivi na bitke u budućnosti. Moj će cilj biti postignut ako ova studija potakne čitatelja na razmišljanje o stvarnostima moderne bitke“.[398]

Čičerić je očigledno ovim aludirao na budući rat u Europi među velikim silama. Nastojao je pokazati kako će, na osnovi njegovog iskustva u Mandžuriji, izgledati bitke u budućem, europskom ratu. Zato je glavna teza Čičerićeve knjige bila da će bitke budućega velikog rata u kojem će sudjelovati mnogoljudne vojske velikih sila, nalikovati bitkama iz Rusko-japanskog rata.

U prvom dijelu naslova *Karakteristike bitke* (str. 4-40) Čičerić ističe tri glavne značajke po kojima su se bitke Rusko-japanskoga rata razlikovale od bitaka 19. st. Posebno onih, vođenih u Francusko-pruskom ratu 1870.-1871. godine.[399] Prva je bila

[397] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 1.
[398] Maximilian Csicserics, *Die Schlacht,* 2.
[399] Francusko-pruski rat je vođen od 19. srpnja 1870. do 10. svibnja 1871. godine. Francuski car Napoleon III. (Pariz, 20. travnja 1808. – Chiselhurst, Engleska, 9. siječnja 1873., predsjednik Druge Francuske republike od 1848. do 1852., francuski car od 1852. do 1870.) objavio je rat Pruskoj 19. srpnja 1870. Na francuskoj srani se borila francuska, a na pruskoj, vojska Pruske i njenih njemačkih saveznika. Nakon poraza francuske vojske kod Sedana 2. rujna 1870. došlo je do pada carizma u Francuskoj i proglašenja Treće Francuske Republike 4. rujna 1870. Nakon drugog odlučujućeg poraza

taktička učinkovitost postrojbi. Druga, vremensko trajanje i veličina bojišnica na kojima su bitke vođene. Treća, način na koji se donosi odluka u bitkama, odnosno tko iz bitaka izlazi kao pobjednik, a tko gubitnik. Pritom Čičerić govori o obliku u kojem se manifestira ishod bitaka.

U vezi prve značajke, Čičerić piše kako su japanske postrojbe uglavnom bile na višoj taktičkoj razni od ruskih, dok su zemljopisne značajke bojišnica u Mandžuriji imale manjeg utjecaja na ishod bitaka.[400] Nadalje ističe kako taktička učinkovitost postrojbi višeg ustrojbenog i taktičko-operativnog ranga (divizija, korpusa) ovisi o uspješnom rješavanju problema njihovog razvoja za borbu na velikom prostoru i udaljenosti koju su one pritom sposobne prijeći u samoj borbi. Navedeno ovisi u prvom redu o gustoći rasporeda, odnosno omjeru između ukupnog broja vojnika po širini i dubini fronta koji se izražava po broju pušaka po metru ili koraku bojišnice.[401]

Iz ovoga navoda, razvidno je da se Čičerić nadovezuje na izlaganja u svojoj ranijoj knjizi *Naš novi poljski top* u kojoj je problematizirao pristup postrojbi bojišnicama. S tim u vezi, Čičerić daje praktične savjete na polju velike taktike. Prema njemu, idealan omjer predstavlja dvije puške (dva vojnika) po koraku iz tri razloga. Prvi je što se time postiže maksimalna učinkovitost vatrene moći. Višak (tri i više pušaka odnosno tri i više vojnika po koraku) ne donosi nikakvu prednost ni u napadu niti u obrani jer više od dva čovjeka po koraku ne mogu stajati istovremeno u pucačkoj liniji pa time niti zajednički sudjelovati u borbi. S druge strane, manji broj pušaka od navedenoga, primjerice jedan čovjek odnosno jedna puška po koraku, u slučaju gubitka tijekom borbe (ranjavanje, smrt), znači

francuske vojske kod Metza 27. listopada 1870., njemačka vojska je opkolila Pariz u kojem je izbila revolucija proglašenjem Pariške komune. U Versaillesu je 18. siječnja 1871. proglašeno ujedinjenje Njemačke i nastanak Njemačkog Carstva, dok je 28. siječnja 1871. godine potpisano primirje između Treće Francuske republike i Njemačkoga Carstva. Nakon što je 1. ožujka 1871. godine Skupština Treće Francuske republike priznala Njemačko Carstvo, ugušena je Pariška komuna čime je *de facto* završen Francusko-pruski rat. Rat je *de iure* završen potpisivanjem mirovnog ugovora između Treće Francuske republike i Njemačkoga Crstva kojim je potvrđena vojna pobjeda Njemačke nad Francuskom dok se Francuska morala odreći pokrajina Alsace i Lorraine na istoku Francuske uz plaćanje ratne odštete od 5 000 000 000 zlatnih franaka Njemačkoj; *Hrvatska enciklopedija, sv. 4,* 17. Na vojnom polju je Francusko-pruski rat bio značajan zbog novog načina ratovanja na velikim bojišnicama s masovnim vojskama radi čega je poslužio vojnim piscima na prijelazu 19. u 20. st. kao osnova promišljanja o vojničkom umijeću, posebno na polju strategije, taktike, operativnog umijeća i logistike masovnih vojski na suvremenoj bojišnici. Primjerice, Franz Conrad von Hötzendorf je svoju kapitalnu studiju *Proučavanje taktike* temeljio na primjerima iz ovoga rata.

[400] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 4.

[401] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 5.

potpuni gubitak vatrene moći postrojbe na bojnome polju i trajno umanjenje njene borbene učinkovitosti.[402]

Na osnovi vlastitog iskustva u Mandžuriji, Čičerić ističe kako su postrojbe potpuno izgubile borbenu vrijednost kada bi pretrpjele 50% gubitaka od svoje ukupne početne snage. U velikom bi broju slučajeva nestalo njihove unutarnje kohezije i organiziranosti pa bi i prestale djelovati kao organizirane, kompaktne borbene formacije i više djelovale stihijski. S druge strane, ukoliko bi se postavilo previše vojnika u prvoj crti, odnosno rasporedio velik broj divizija u prvoj crti, zbog velike brojnosti, ne bi bilo mjesta za sve u pucačkoj liniji. Tako ne bi svi vojnici divizije aktivno sudjelovali u borbi istovremeno. Time potencijal vatrene moći divizije ne bi bio iskorišten. Osim navedenoga, divizije bi bile izložene gubitcima bez borbe. Obzirom na domet i preciznost suvremenog topništva i veći domet pješačkog naoružanja. Čičerić piše: „Takve postrojbe nikada ne nalaze svoje mjesto u pucačkoj liniji zbog manjka prostora, ne sudjeluju aktivno u bitki pa je njihovo sudjelovanje samo pasivno čime trpe velike gubitke od protivničke vatre. Dok su svi gubitci pucačke linije i pričuva koje se drže u pozadini očekivani, ovi pasivni gubitci svih ostalih postrojbi koje ne sudjeluju u bitkama su općenito neučinkoviti, bespotrebni i u velikom stupnju demoralizirajući“.[403]

Ovim primjerom Čičerić ističe kako se promijenio način ratovanja. Više, kao dotada, nije bila presudna brojnost postrojbi, već njihova vatrena moć. Stoga je za zapovjednika nastao taktički i operativni imperativ optimalnog iskorištavanja borbene moći postrojbi. Djelovanjem suvremenih oružja, nastao je problem učinkovitosti mnogoljudnih postrojbi na suvremenim bojišnicama. A povratno iz toga, proizlazio problem zapovijedanja takvim postrojbama u suvremenoj bitki. Razlog tome su bile operativna širina i dubina bojišnice na kojima su ruske i japanske vojske izvodile vojne operacije. Postrojbe su trebale prelaziti velike udaljenosti do prve crte bojišnice što je značilo da dijelovi iste postrojbe (divizije ili korpusa) nisu istovremeno ulazili u borbu. To je za zapovjednika predstavljalo problem iskorištavanja maksimalne snage svoje postrojbe u smislu postizanja maksimalne vatrene moći. Pokazalo se da razvijanje većih formacija u borbeni poredak i ulazak u borbu na prvoj crti zahtjeva puno veći utrošak vremena, energije i sposobnosti nego ranije. Jedna od posljedica navedenoga je bila da se

[402] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 5.
[403] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 6.

topničke bitnice nisu više postavljale u prvoj crti, odnosno unutar pucačke linije pješaštva jer su sužavale prostor razvoja pješačkih postrojbi u samu pucačku liniju. Umjesto toga, one su se postavljale iza vatrene linije pješaštva čime je porasla važnost posredne topničke paljbe. One, koju neprijateljsko pješaštvo ne vidi jer je izvan njegovog vidnog polja. Isto kao i kod pješaštva, njihovo postavljanje blizu prve crte odnosno na prednji dio bojišnice po širini bi bilo besmisleno iz razloga što bi ih se time samo nepotrebno izložilo paljbi neprijateljskog topništva, zaključuje Čičerić.[404]

Čičerićev zaključak je bio točan. U bitkama Prvog svjetskog rata se pokazalo koliko su brzina razvoja postrojbi u pucačku liniju te pravilan raspored i upotreba topništva na bojnom polju po širini i dubini, s posebnim naglaskom na važnost posredne topničke paljbe sukladno njenoj pripremi na način opisan u *Našem novom poljskom topu* i *Bitki*. Prvenstveno u smislu prethodnog odabira pucačkih položaja za topničke bitnice prije same bitke, komunikacije između promatračnica, zapovjednika topničkih bitnica na povišenim mjestima i djelovanja topničkih bitnica iz zaklonjenih položaja. Navedene su predradnje bile od presudne važnosti za učinkovitost i taktički uspjeh pojedinih postrojbi u bitki.

Posebno valja istaknuti kako je Čičerić na primjerima bitaka u Rusko-japanskom ratu, Bitke kod Kintschoua koja se vodila 26. svibnja 1904. i Bitke kod Wafangkoua koja se vodila 14.-15. lipnja 1904. istaknuo pojedine nedostatke ofenzivne doktrine. Čičerić nije osporavao ofenzivnu vojnu doktrinu u cijelosti na način da ju odbacuje i zagovara defanzivni oblik ratovanja. On je na navedenim primjerima pokazao kako napadač, čak i kad ima brojčanu i materijalnu prednost pred braniteljem, u čistom frontalnom napadu na dobro utvrđene i branjene položaje branitelja, trpeći ogromne gubitke, doživljava neuspjeh. Pritom, gustoća rasporeda po dubini i širini ne igra veliku ulogu, odnosno ne predstavlja bitan faktor. U obrani branitelj na opisanim položajima može izdržati neprijateljski frontalni napad gustog rasporeda u rijeđem poretku u prvoj pucačkoj liniji, čak i sa manje od jedne puške po jednom koraku.[405]

Bitke Prvog svjetskog rata će pokazati točnost ovog Čičerićevog zaključka. Posebno primjeri u kojima je napadač, sa velikom brojčanom prednošću nad braniteljem u frontalnim napadima bio odbijen i pretrpio velike ljudske gubitke. U vezi navedenoga

[404] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 10.
[405] Maximilian Csicserics, *Die Schlacht,* 11.

je Čičerić napisao: „Jedino tamo gdje je brojčana nadmoć napadača nad braniteljem u materijalu (topovi, naoružanje, zaliha streljiva i bolja opskrba) i ljudstvu vrlo velika, može sa sigurnošću napadač u frontalnom napadu postići uspjeh“.[406]

U vezi druge značajke, Čičerić piše kako taktička izvedba postrojbi ovisi o četiri faktora:

1. Vremenskog trajanja borbi viših taktičkih postrojbi (divizija, korpusa);
2. Oblika u kojima se manifestira odluka u bitkama na razini navedenih viših taktičkih postrojbi,
3. Utjecanju djelovanja lokalnih, manjih odluka iz lokalnih, manjih borbi, na susjedne borbene skupine;
4. Trajanju cjelokupne bitke i njenoj konačnoj odluci.[407]

Na osnovi opažanja ratnih zbivanja u Mandžuriji, Čičerić je iznio nekoliko novih pojava u suvremenim bitkama koje naziva fenomenima koji nisu bili prisutni u bitkama 19. st. Prvo je bila širina moderne bojišnice. U bitkama 19. st., širina bojišnice je bila mala i vojska ju je mogla pokriti jednodnevnim pohodom. U Bitki za Mukden, japanska se vojska razvila na bojišnici širine 125 km što je prvenstveno značilo manju gustoću od propisanog pravila da jedna divizija pokriva 6 km bojišnice čime se postiže maksimalna iskoristivost njene vatrene moći. Radi ovakve, velike razvučenosti bojišnice, kako piše Čičerić, postigla se manja koncentracija vatrene moći. Jedna je divizija pokrivala u prosjeku 7,14 km bojišnice, umjesto propisanih 6. Rezultat toga je bio da se lokalni, taktički uspjeh ili neuspjeh pojedinih jedinica na pojedinim točkama bojišnice nije osjetio odmah. Istoga se dana nakon završenih borbi nije imao osjetiti učinak lokalnih borbi na bojišnicu u cjelini. Iz tog razloga se tzv. savijanje bojišnice koje je dosada bilo zaštitni znak odlučujućeg lokalnog, taktičkog proboja jedne strane na jednoj točki bojišnice, više ne može smatrati mogućim u istome danu. Tako se moderna bitka ponajviše sastoji od niza posebnih, pojedinačnih bitaka viših taktičkih postrojbi međusobno. Tako svaka pojedinačno, posebna bitka, ima svoje vlastito trajanje i odluku.[408]

U nastavku Čičerić opisuje lice i naličje suvremene bitke: „Tako moderna bitka predstavlja borbu između dvije vojske u kojoj se događa niz pojedinačnih bitaka, jedna

[406] Maximilian Csicserics, *Die Schlacht,* 12.
[407] Maximilian Csicserics, *Die Schlacht,* 20.
[408] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 21.

za drugom, u vremenu i prostoru. U ovoj borbi postoje vremenska razdoblja (obično su to večernji sati, kao rezultat cjelodnevnih bitaka) u kojima vrhovni vojni zapovjednik mora izvesti zaključke o posljedicama ovih bitaka iz zbroja događaja (uspjesi, neuspjesi) i donijeti odluke koje će imati izravnog utjecaja na susjedne borbene skupine. Ovo se sastoji od mjera koje će njegov utjecaj prenijeti na lokalni tijek bitke (sprječavanje neuspjeha, poticanje uspjeha) ili, u vidu predviđanja cjelokupne bitke, donijeti odluku o nastavku cjelokupne bitke ili njenom prekidu i povlačenju od protivnika. Iz ovih odluka onda nastaju nove borbe, čak i kada se radi o prekidu cjelokupne bitke. Razvidno je kako ukupno trajanje cjelokupne bitke nije identično sa trajanjem pojedinačnih bitaka viših taktičkih postrojbi već da odluka bitaka pojedinačnih postrojbi poprima značajno drukčiji oblik od dosadašnjeg. To je velika razlika u odnosu na bitke 19. st. I tada su se vodile pojedinačne bitke, ali su ishodi ovih pojedinačnih bitaka bili odlučujući odmah za ishod cjelokupne bitke koja se vodila na uskom prostoru. Budući da je taktička neizvjesnost trajala samo nekoliko sati a nikad više od jednoga dana, konačna se odluka o pobjedniku bitke uvijek donosila unutar jednoga dana u jednostavnom obliku".[409]

Čičerić ovime objašnjava kako moderna bitka ima nekoliko razina. Prva je lokalna, taktička, na kojoj se vode manje bitke između manjih borbenih sastavnica sukobljenih vojski. Druga je operativna, veća razina na kojoj se vodi bitka kao cjelina. Na ovaj način su se vodile bitke Prvog svjetskog rata. Da se lice i naličje bitke toliko promijenilo u odnosu na bitke prošlosti, Čičerić se uvjerio na primjeru progona poraženog neprijatelja. Do bitaka Rusko-japanskog rata, progon poraženog neprijatelja je većinom bio neorganiziran i slobodan s ciljem nanošenja što većih gubitaka neprijatelju. Radi toga što se progonom nanose najveći gubitci neprijatelju, dolazi do značajnog smanjenja njegove borbene moći jer se dodatno razbijaju formacije koje su već u izravnoj borbi pobijeđene ranije. Sve navedeno osobito dovodi do razbijanja borbenog morala poraženog koji još trpi gubitke u progonu. Clausewitz je to objasnio ovako: „U izgubljenoj bitki slomljena je moć vojske i to više moralna nego fizička"[410]

Međutim, kako ističe Čičerić, u modernom je ratu progon morao biti izveden pažljivo i organizirano kako bi se njime trajno slomila moć neprijatelja. Osim fizičkog uništenja njegovih borbenih snaga, svrha progona je bila uništiti njegov borbeni moral.

[409] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 21.
[410] Carl von Clausewitz*, O ratu,* 197.

Stoga piše: „Progonitelj se mora organizirati u manje, neformalne skupine kako ne bi postao žrtvom topničke zasjede koju neprijatelj u povlačenju lako može postaviti“.[411] Ovime Čičerić ukazuje na taktičku inovaciju u ovome segmentu. Sve navedeno je nalagalo suvremenom zapovjedniku da uzima u obzir novonastale okolnosti na bojišnici, kako ih je Čičerić opisao, te sukladno tome na novi način vodi bitku na taktičkoj i operativnoj razini.

Čičerić navodi još jednu bitnu novost u suvremenoj bitki. To je bila potreba drugačijeg pristupa bitki od dotadašnjeg. Pojavila se potreba drugačijeg planiranja vojnih operacija nego u prošlim ratovima kao i postavljanje drugačijih taktičkih zadataka trupama nego što je to činjeno u prošlim bitkama. Dotadašnji dnevni limit trupa na pohodu, dnevni cilj pohoda kako se to naziva u vojnoj terminologiji, od 20 – 25 km koji su trupe dnevnim pohodom trebale dostići, sada je bilo potpuno nemoguće ostvariti postojećim načinom ratovanja zbog dugog trajanja borbi na velikim udaljenostima. Pritom su se pojavili problemi logistike i opskrbe mnogobrojnih postrojbi. Uz već naprijed spomenuto djelovanje suvremenog oružja velikog dometa koje je onemogućavalo nesmetan pristup trupama prvoj crti bojišnice i slobodno kretanje samom bojišnicom, sve navedeno je dovelo do potrebe da se pred Glavni stožer ali i zapovjednika vojske na bojištu, postave novi zahtjevi na polju velike taktike, taktike i logistike.[412]

Treća značajke suvremene bitke je njeno trajanje i način na koji se donosi odluka. Čičerić piše kako suvremena bojišnica zauzima prostor velike operativne širine i dubine. Navodi da se vojne operacije izvode na područjima od 50, 80 ili 100 km širine i iste takve dubine. Na ovim površinama, taktički više ustrojbene formacije (korpusi, divizije) vode pojedinačne, odvojene bitke. Tada se događa da pojedini dijelovi vojske još uvijek nisu uopće ušli u borbu dok su drugi već u borbi ili je već završili s pozitivnim (pobjeda) ili negativnim ishodom (poraz). Radi toga je karakterističan trenutak moderne bitke „fenomen“ da se uspjeh ili neuspjeh u jednom trenutku na jednom dijelu bojnog polja ne prenosi odmah i izravno na cijelo bojište. Upravo iz ovoga su razloga rezultati borbi pojedinih dijelova vojski samo od lokalnog značaja, a ne presudnog za cjelokupnu bitku. Tako prva linija vojske više nema, kao prije u povijesti ratovanja, smjer koji je zadala

[411] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 30.
[412] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 35.

borbena skupina određena za započinjanje bitke što dovodi do nepravilnosti cijele bojišnice i otežava zapovjedniku vojske zapovijedanje.[413]

Navedeno je dovelo do stanovitog paradoksa. Zapovjednicima vojski je bilo otežano voditi bitku u opisanim uvjetima djelovanja modernog naoružanja na velikim bojišnicama obzirom na mnogoljudnost vojski kojima su zapovijedali. Količina informacija koja je pristizala zapovjedniku s bojišnice, često je dovodila da konfuzije. O pojedinim manjim bitkama, koje su se razvile kao posljedica borbi manjih borbenih sastava velikih borbenih formacija, zapovjednik nije odmah bio obaviješten. Međutim, razvoj moderne komunikacijske tehnologije (telegraf, telegram i telefon) omogućio je brzi prijenos informacija s bojnoga polja u vrhovna vojna zapovjedništva i stožere zapovjednika vojski na bojišnici. Radi navedenoga, su zapovjedništva vojski, kao i zapovjednici na bojišnicama, bili bolje obaviješteni o vojnim operacijama nego prije zbog ustrojenih komunikacijskih službi unutar svojih vojski.

U Rusko-japanskom ratu je ovakva situacija navela japanskog feldmaršala Iwao Oyamu na ekstreman zaključak da zapovjednik može voditi bitku iz Glavnog stožera, daleko u pozadini bojišta pomoću vojnih karata i informacija pristiglih s bojišnica, koristeći se matematičkim izračunima „pri hladnokrvnom vođenju vojnih operacija“.[414]

Čičerić piše slično: „General može imati dovoljno znanja o tijeku događaja u gotovo bilo kojem trenutku bitke i stoga – kao što je već nekoliko puta napomenuto – iz njih izvući zaključak. Prije svega, vremenska razdoblja u kojima se to čini neophodnim u pogledu donošenja odluka su večeri u kojima dnevne borbe uglavnom završavaju, ali i vrijeme donošenja odluka u kolonama kojima se pridaje velika važnost.“[415] Na opisani su način zapovjednici vodili bitke Prvog svjetskog rata. Analizirali su informacije s bojišnica pristigle tijekom dana i navečer donosili odluke o djelovanju za idući dan. U prilog navedenome navodim primjere djelovanja austrougarskih zapovjednika različitog zapovjednog ranga iz Prvog svjetskog rata.

Prvi je primjer vrhovnog vojnog zapovjednika Conrada. On na opisani način izdaje zapovijedi pojedinim vojskama za djelovanje, vrši preustroj postrojbi iz jedne borbene formacije u drugu i zadaje im novi zadatak a, u velikom broju slučajeva određuje i način djelovanja, poput „energičnog napada“, intervenirajući time s najviše zapovjedne

[413] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 36.
[414] Martin von Creveld, *Command in War,* Cambridge, London: Harvard University Press, 1985., 153.
[415] Maximilian Csicserics Bacsány , *Die Schlacht,* 38.

razine na taktičku razinu. Tako je uvečer 25. kolovoza 1914. godine, pred Bitku kod Komarowa na Istočnom bojištu, Conrad izdao ovakvu zapovijed za djelovanje: „Obzirom na ovakav položaj neprijatelja, 1. armija svojim lijevim i desnim krilom mora započeti napad i okružiti neprijatelja. 4. armija održavati kontakt s neprijateljem i paziti na njegove kretnje. Ukoliko neprijatelj ne napadne u zoru 26. kolovoza, tada započeti napad. I u ovome slučaju će 4. armija morati napasti neprijatelja u suradnji s desnim krilom 1. armije. Pravce napada je već zapovjedništvo 4. armije izdalo. Lijevim krilom na Zamosć, desnim na Tyszowce. Slijede upute iz AOK za intervenciju i podređivanje borbene skupine nadvojvode Josipa Ferdinanda zapovjedništvu 4. armije“.[416]

Drugi primjer je djelovanje austrougarskog generala Auffenberga. Na osnovi prethodno navedene Conradove opće zapovijedi za početak napada, Auffenberg je u 19,00 sati navečer 25. kolovoza 1914. iz zapovjedništva 4. armije izdao zapovijed svojim postrojbama za djelovanje prvog dana bitke, odnosno za početak napada idućega jutra, 26. kolovoza. Auffenbergova Operativna zapovijed broj 235 glasi:

„1. Namjera: 26. kolovoza opći smjer Cholm, napasti lijevim krilom suprotno krilo neprijatelja i uništiti još uvijek slabe neprijateljske snage na ovome dijelu.

2. Cilj napada: Jučerašnji pobjednički X. korpus 1. armije se priključuje II. korpusu i s njim formira jako lijevo krilo 4. armije. Desno krilo ide zapadnom linijom: Malewczyzna, zapadno do Krasnabroda, istočni rub Zamosća. Deveti korpus u smjeru Jatutow, desno krilo ne istočno preko crte: Szara Wola – Labunki. Šesti korpus treba napasti s jakim krilima s desne strane. S ovim krilom nastupati zapadno od linije: Chodiwancze – Tyszowce, s ciljem okruženja neprijatelja iz smjera Krylowa ili odbijanja neprijateljskog udara s desne strane. Dvadesettreća *Landwehr* divizija vanjskim dijelom treba pretražiti područje Potylicz i Mahniw i održavati vezu s ostatkom VI. korpusa kojemu je podređena.

3. Borbena grupa nadvojvode Josipa Ferdinanda (41. *Landwehr* divizija, 3. i 8. pješačka divizija i 2. konjanička divizija) 26. kolovoza treba dostići liniju Magierow – Zolkiew s lijevim krilom iznad puta Uhnow – Tyszowce i krenuti odlučno naprijed prema neprijatelju, koji planira napasti u bok VI. korpus i tako uskladiti pokrete s Borojevićevim korpusom.

4. Sjeverozapadno od 4. armije, pobjednički X. korpus 1. armje, povezan s lijevim

[416] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 515.

krilom II. korpusa treba napasti u smjeru Krasnostawa. Drugi korpus treba u suradnji s X. korpusa napredovati prema Zamosću.

Za početak napada je određen 26. kolovoza u 5 sati ujutro, a za zapovjedništvo vojske Oleszyce, gradić udaljen 50 kn jugozapadno od Tomaszówa.

Zapovjedništvo XVII. korpusa treba 26. kolovoza ujutro pristići u Narol zajedno sa 19. pješačkom divizijom".[417]

Treći je primjer djelovanje hrvatskog generala Stjepana Sarkotića. Sarkotić je tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914. godine* zapovijedao 42. domobranskom divizijom u sastavu 5. armije ali pod zapovjedništvom 6. armije. Iz njegovog ratnog dnevnika razvidno je da je on također izdavao zapovijedi svojim postrojbama za djelovanje, na način da prethodne noći izdaje opće upute za djelovanje idućega dana, a tijekom dana na osnovi izvještaja iz pristiglih borbi, vrši eventualne korekcije svojih izdanih zapovijedi.

Navodi se primjer iz dnevničkog zapisa ratnog dnevnika generala Sarkotića od 20. kolovoza 1914. Toga dana u 23,00 sata navečer, Sarkotić izdaje svojim postrojbama ključnu zapovijed za povlačenje natrag prema Drini nakon poraza austrougarske vojske u Cerskoj bitki koja se vodila od 16. do 19. kolovoza 1914. Zbog poraza je položaj njegove 42. domobranske divizije, kao i mnogih drugih austrougarskih postrojbi na tlu Srbije, postao neodrživ. Sarkotić tako zapovijeda da se prvo osigura opskrba, na način da se opskrbni vlak pod jakim osiguranjem uputi natrag na Drinu preko Krupnja i Stolica, a potom otpočne pohod glavnine snaga natrag u 3,30 sati ujutro.[418]

Ratni dnevnik iz Prvog svjetskog rata Maksimilijana Čičerića je četvrti primjer. Čičerić je primao zapovijedi iz zapovjedništva vojski u kojima je služio u večernjim satima. Potom bi na temelju primljenih zapovijedi, izdavao svoje zapovijedi postrojbama pod njegovim zapovjedništvom. Za primjer navodi unos u Čičerićev ratni dnevnik iz Prvog svjetskog rata za nedjelju, 27. kolovoza 1916. godine. Toga je dana pri obilasku položaja u zoni odgovornosti XIII. korpusa, kojim je Čičerić tada zapovijedao, oko 19 sati primio zapovijed iz zapovjedništva 2. austrougarske vojske za djelovanje. Na osnovi

[417] Moritz von Auffenberg, *Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Veltkriege*, 151.
[418] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 1. *Tagebuch I. Von der Mobilisierung* am *26. Juli bis zur Ernennung zur Gouverneur von Serbien am 24. November 1914*, 17.

primljenih zapovijedi je potom oko 21 sat izdao zapovijedi postrojbama XIII. korpusa za djelovanje idućega dana.[419]

Zanimljivo, navedenog je dana Rumunjska objavila rat Austro-Ugarskoj. U Čičerićevom ratnom dnevniku za idući dan, 28. kolovoza 1916. stoji: „[…] Wolf brzojav: Rumunjska je jučer objavila rat Austro-Ugarskoj. U 1 sati 30 minuta ujutro počeo je protunapad Müller [borbena skupina pod zapovjedništvom satnika Müllera, op.a.] koji je ostvario veliki uspjeh. Hvala bogu (zapovjedio sam ga usprkos protivljenju, a odbio sam i pričuvu vojske). Vlastiti položaji su u našim rukama. Zarobljenici: 4 zastavnika i 118 vojnika te zapljena dvije strojnice".[420] Iz navedenog je razvidno kako je Čičerićeva zapovijed od 21 sat navečer za idući dan odmah izvršena protunapadom u 1 sat i 30 minuta ujutro, protivno stavu zapovjedništva armija da se takav protunapad poduzima. Čičerićeva se procjena situacije ovom prigodom pokazala ispravnom,

U drugom dijelu knjige *Izgled i vođenje bitke* Čičerić analizira tri velike bitke Rusko-japanskog rata. To su Bitka kod Shahoa od 5. do 17. listopada 1904. godine, Bitka kod Sandepua od 25. do 29. siječnja 1905. i Bitka za Mukden vođena od 18. veljače do 22. ožujka 1905. godine. Čičerić je detaljno analizirao navedene bitke na način da je prikazao stratešku važnost vođenih bitaka uz taktičku i operativnu izvedbu zaraćenih strana. Pritom, Čičerić opisuje mnoge novosti koje su se prvi puta pojavile u ovim bitkama a koje će obilježiti ratovanje u Prvom svjetskom ratu i kasnije. To su: pojava poljskih, pokretnih kuhinja za pripremanje toplih obroka za vojnike i pekara za pečenje svježeg kruha, pokretna skladišta oružja radi brze opskrbe borbenih postrojbi u prvoj crti, spaljivanje zaliha i uništavanje streljiva prije povlačenja.

Posebno treba istaknuti prvu novost, pojavu poljskih, pokretnih kuhinja i pekara. Čičerić ističe njihovu veliku važnost u vojnim operacijama na ovom primjeru: „Fizičko naprezanje postrojbi je nesumnjivo puno veće danas nego prije. Pobjedi Japanaca kod Shahoa 12. listopada 1904. prethodila su dva dana žestokih borbi 10. i 11. listopada dok je 10. listopada bio dan pohoda sa borbama. Evidentno je kako je fizička napetosti, posebno napetost živaca, bila izrazito visoka. Budući da su borbe najvišeg intenziteta trajale čitava tri dana, pitanje hrane i vode za borbene postrojbe je također odigralo

[419] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 235.
[420] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 236.

ključnu ulogu. Velika važnost željezničkih vagona sa svježim kruhom s pokretnim poljskim kuhinjama u sukcesivnim, višednevnim bitkama je očigledna. Može se sa sigurnošću zaključiti kako je uvođenje ovakvih sredstava omogućilo trupama da podnesu fizičke zahtjeve borbi tijekom višednevnih pokolja“.[421]

Također, on ističe kako se moderna bitka razlikuje od bitaka ranijega razdoblja po „osnovnoj ideji bitke“. Posebno se navedeno očituje u novom strateškom i taktičkom momentu, piše Čičerić. Strateški moment se sastoji, kao i ranije, u postizanju prednosti nad neprijateljem putem bitke. Međutim, značenje strateškog momenta je sada, premda još uvijek važno, umanjeno, iz razloga što ostaje otvorenim pitanjem kako i kada se može kombinirati sa taktičkim momentom. Obzirom da se moderna bitka vodi duže vrijeme nego prije i na većem prostoru nego prije, opasnosti nepovoljne strateške situacije su vrlo brzo prepoznate za razliku od prije kada to nije bilo evidentno. Zato zapovjednik može veliki dio svoje vojske brzo i u ranoj fazi bitke povući kako bi izbjegao potpuno uništenje svoje vojske i time doživio odlučujući, strateški poraz.

U vezi navedenog, Čičerić daje primjer iz Bitke kod Mukdena. Japanska je vojska uspjela zauzeti ključnu željezničku liniju i spriječiti dopremanje svježih postrojbi i opskrbe ruskoj vojsci na prvu crtu. Ali, stvaranjem takvih povoljnih pretpostavki za zadavanje završnog udarca protivniku kojega bi uništila putem okruženja i kojim bi odlučujuće porazila Ruse, nije uspjela postići odlučujuću pobjedu jer je vrhovni vojni zapovjednik ruske carske vojske u Mandžuriji general Kuropatkin uspio povući svoju vojsku s bojišnice na vrijeme, prije nego je japanska vojska uspjela dovršiti navedeni manevar okruživanja ruske carske vojske. Tako je zbog veličine bojišnice i suvremenih sredstava komunikacija kojima je Kuropatkin na vrijeme obaviješten o japanskim namjerama izbjegnuto okruženje i moguće uništenje ruske carske vojske. Unatoč navedenome, japanski je strateški cilj opisanim manevrom bio ostvaren. Ruskoj carskoj vojsci je onemogućeno da sa sjevera dođe u pomoć opsjednutom Port Arturu na jugu.[422]

Nadalje, Čičerić objašnjava u čemu se sastoji taktički moment. Taktički moment se sastoji u borbi s neprijateljem u lokalno najpovoljnijim okolnostima odnosno u nastojanju da ga se okruži, zaobiđe manevrom ili probije njegove linije i razbije njegove redove. Ovaj je moment izgubio svoje značenje otprije jer, lokalni taktički proboj na

[421] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 30.
[422] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 88.

jednom dijelu bojišnice nije automatski značio stratešku prednost za stranu koja ga je postigla. Uzrok tome su bile veličina suvremene bojišnice i velika brojnost vojski. Čičerić objašnjava navedeno na primjeru Bitke za Mukden.

U ovoj je bitki na obje zaraćene strane sudjelovalo 600 000 vojnika i časnika, 2 200 topova, 300 strojnica i 200 minobacača. Bitka se vodila 32 dana na bojišnici širine 125 i operativne dubine 40 km. Prema Čičeriću je pet faktora imalo presudnu važnost za postizanje taktičkog uspjeha na bojišnici: „Velika manevarska sposobnost vojske, prethodno obavljeno dobro izviđanje i prikupljanje točnih informacija o snazi i položaju neprijatelja, zapovjednikovo jasno razumijevanje situacije i sposobnost procijene korisnosti poduzimanja pojedinih radnji, umijeće zapovjednika da učinkovito zapovijeda velikim i mnogobrojnim vojnim formacijama“.[423]

Zbog navedenog će napadač lakše postići uspjeh na isturenim i izoliranim dijelovima bojnog polja nego u čistoj frontalnoj borbi. Takvi istureni dijelovi bojnoga polja su značajni samo za lokalne pojedinačne bitke, ali ne i za ukupni uspjeh bitke. Oblik prve crte cijele vojske u bitki (npr. bila ona ravna, zakrivljena, slomljena, pri napadu s dva ili više fronta) ima mnogo manje značenje nego prije. Sada ima samo taktičko, a ne više šire operativno značenje, jer se više se može kapitalizirati u konačni strateški uspjeh. Na ovaj se način ove sitne taktičke prednosti u manjim bitkama, u suvremenoj bitki očituju tek kasnije. Zato, pojedinačne bitke izdvojenih skupina, koje se trebaju voditi jedna do druge i jedna za drugom, moraju biti prvo uspješne same po sebi. Prvo treba stvoriti uvjete za njihov uspješan tijek planiranjem bitke, pristupom bojišnici i pravilnim borbenim rasporedom. Tek potom treba planirati dalekosežno, kasnijim dispozicijama.[424] Zato general mora izraditi poseban plan za svaku pojedinačnu bitku kako bi postavio temelje za dugoročni uspjeh cjelokupne bitke“.[425]

U zaključnim razmatranjima Čičerić donosi nekoliko zanimljivosti o modernom načinu ratovanja na osnovi prikaza rata u Mandžuriji. Prvenstveno je to bio tijek suvremenih bitaka. O tome je Čičerić napisao: „Nepravilan, krajnje nepredvidljiv i dugačak tijek cjelokupne bitke u Mandžuriji je začudio čitav vojnički svijet. No, sukobljene su se vojske vrlo brzo navikle na to pa je spor i naočigled, puževim korakom, polagan tijek bitke prepoznat kao prirodna posljedica širokih bojišnica. Ovakav ogroman

[423] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 91.
[424] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 95.
[425] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 99.

porast širine bojišnica je doveo do pojave pojedinačnih bitaka u kojima nije bilo odluke. Zato je dosada neviđena razina energije zajedno sa tradicionalnom žestinom borbenih postrojbi bila glavna odlika sredstva putem kojega su zaraćene strane željele ovladati ovim novim pojavama u suvremenoj bitki“.[426]

Završno, u knjizi se postavlja pitanje „Je li ovakav način ratovanja u Mandžuriji bio posljedica specifičnosti bojišta, posebnosti ruske i japanske vojske i kakve zaključke iz svega navedenoga izvesti?“[427] Na ovo pitanje sam daje odgovor: „Ja sam se sam morao uvjeriti u navedeni fenomen postupno. U prvoj Bitki kod Liaojana sam još uvijek bio pod dojmom pogleda koje je imala naša vojska. Primjerice, djelovanje japanske topničke paljbe na uzvisinama oko Jantaja sam smatrao od odlučujućeg značaja a ugrožavanje rudnika tamo sam doživio kao katastrofu. Samo postupno su odluke iz manjih bitaka lokalnog značaja, dotada manje važnosti, kod mene izazvale čvrst utisak da se radi o ključnim događajima. Svrha ove studije je bila dati utemeljen prikaz svega što sam mogao primijetiti kao objektivan fenomen moderne bitke. Već je postigla svoju svrhu time što je privukla pozornost na činjenicu kako su se pojavili novi aspekti moderne bitke što otvara nove poglede na njeno planiranje i vođenje“.[428]

*3.6. Važnost Čičerićeve '*Bitke*'*

Studija je značajna iz razloga što cjelovito opisuje značajke suvremene bitke. Čičerić opisuje nove pojavne oblike ratovanja koje naziva novim fenomenima na bojišnici. Suvremenu bitku, piše Čičerić, karakterizira velika izduženost bojišnice i iznimna operativna dubina na kojoj se sukobljavaju mnogoljudne vojske. Radi brojnosti ljudstva i materijala, odnosno njihove velike koncentracije na bojišnici, bitke poprimaju značajke operacija. Sama bitka se razvija u niz posebnih, manjih sukoba, lokalnih borbi, na različitim dijelovima bojišnice u kojima se donosi posebna odluka koja se manifestira na poseban način, različit od dosadašnjeg. Radi navedenog, bitke više ne traju jedan dan,

[426] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 100.
[427] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 102.
[428] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 103.

već znatno dulje, čak i nekoliko tjedana. Na bojišnici se pojavljuje novi fenomen koji, kako je već spomenuto, Čičerić naziva „prazninom bojišnice“.

Pod ovim pojmom opisuje velik, prazan prostor, iznimne operativne širine i dužine. U ovome prostoru, velike su međusobne udaljenosti između sukobljenih vojski. Uzrok tome je djelovanje dalekometnog, suvremenog, brzometnog poljskog topništva čije tehničke karakteristike omogućuju ispaljivanje 25 hitaca u minuti, djelovanja minobacača i brojnih strojnica, te naposlijetku pješaštva, naoružanog suvremenim puškama koje ne ispuštaju dim pri paljbi i tako ne odaju položaj pucača. Sve zajedno navedeno, otežava pristup bojišnici i ulazak u bitku pješaštvu i konjaništvu a zahtjeva postavljanje i djelovanje topništva na novi način.[429]

Opisani fenomeni su bili prisutni na bojišnicama Prvog svjetskog rata. Iz ovoga razloga je Čičerićeva *Bitka* bila knjiga od osobitog značaja. Pojavom ovih novih fenomena na bojišnici, ukazao je na brojne probleme koji očekuju masovne, mnogoljudne vojske u ratu i njihove zapovjednike. Čičerićeva je zasluga što je stavio glavni naglasak na vezu između pojave novih oružja koja je dovela do evolucije vojničkog umijeća. Opisujući značajke suvremene bitke, Čičerić je pokazao koje su promjene dogodile na polju borbene taktike, logistike i operativnog umijeća što je u cijelosti promijenilo dotadašnji način ratovanja.

U odnosu na ranija razdoblja, u Rusko-japanskom ratu se najveća promjena dogodila u pogledu položaja i uloge vrhovnog zapovjedništva. Zapovjedno mjesto s kojega je vojskovođa nadgledao i vodio bitku više nije bilo isto kao u bitkama prošlosti. On više nije vodio bitku s povišene točke u neposrednoj blizini bojnoga polja, koja se tradicionalno nazivala zapovjedničkim brežuljkom [eng. *Commander's hill* koje označava uzvisinu s koje vrhovni zapovjednik neposredno promatra bitku, s kojega ima najbolji pregled bojišnice i s kojega izdaje zapovijedi svojim postrojbama, op.a.]. Čičerić navodi jedan primjer iz bitaka Rusko-japanskog rata. Rusko je topništvo zaključilo, primijetivši na osnovi neposrednog opažanja, veću skupinu japanskih konja na jednome brežuljku, da se radi o točki na kojoj je smješteno japansko vrhovno zapovjedništvo. Česti dolasci i odlasci konjanika s navedene točke, koji su donosili izvještaje i raznosili zapovijedi, dodatno su učvrstili uvjerenje zapovjednika ruskih topničkih bitnica da se radi o važnoj točki na kojoj se nalazi japansko vrhovno zapovjedništvo. Sukladno navedenome,

[429] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 3.

otvorena je paljba topničkih bitnica na spomenutu točku s katastrofalnim posljedicama po Japance.[430]

Iz navedenog primjera Čičerić zaključuje kako su zapovjedništva prisiljena odabrati zapovjedno mjesto na položaju „apsolutnog zaklona" od ovakve paljbe, što znači da moraju biti udaljeno od prve crte što ih čini ovisnim o izvještajima podređenih o tijeku bitke budući da sam zapovjednik i članovi njegovog stožera, nemaju mogućnost neposrednog opažanja bitke vlastitim osjetilima. Time je porasla važnost sustavnog izviđanja i ustroja promatračke službe.[431]

Uz navedene fenomene koji karakteriziraju suvremenu bitku, Čičerić je u studiji opisao i prelazak sa manevarskog na pozicijski, rovovski rat. Brojčano velike vojske Rusko-japanskog rata, piše Čičerić, su se nakon početnih velikih manevara kojima je cilj bio uništiti protivničku vojsku brzim udarom, nakon neuspjeha istih zbog veličine bojišnice, brojnosti vojski i djelovanja modernih oružja, ukopale na statične, rovovske pozicije. U takvim je okolnostima konjaništvu bilo nemoguće izvoditi vojne operacije kao prije. Veliki konjanički juriš u kritičnom trenutku bitke koja bi dovela do odluke, kao u bitkama iz prošlosti, više nije bila moguća zato što suvremeni uvjeti na bojišnici ovakvu vrstu borbenog djelovanja više nisu dozvoljavali.[432]

Udaljenost modernih zapovjedništava daleko od prve crte je povećalo važnost upotrebe modernih komunikacijskih tehnologija. Radi toga je stvorena potreba obučavanja budućih vojskovođa da vode bitke pomoću telefona, telegrama i telegrafa. U ovome pravcu se obučavanje postrojbi za moderno ratovanje sastoji u njihovoj obuci za detaljno izviđanje i pravilnu analizu podataka s bojišnice radi prosljeđivanja istinitih i vjerodostojnih informacija zapovjedništvu u pozadini.[433]

Na osnovi svega navedenoga, razvidno je kako je Čičerić u *Bitki* u mnogim aspektima opisao kako će izgledati i kako će se voditi bitke Prvog svjetskog rata. „Svrha moje studije će biti ispunjena ako potakne čitatelja na razmišljanje o stvarnostima moderne bitke", piše Čičerić.[434] Međutim, suprotno od navedenoga, austrougarski vojni vrh nije uzeo u obzir Čičerićeve stavove izražene u *Bitki*. Cilj njegove studije, uvođenje

[430] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 110.
[431] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 111.
[432] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 112.
[433] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 113.
[434] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 2.

promjena na polju taktičke i operativne obuke austrougarske vojske u godinama prije Prvog svjetskog rata, time nije postignut. Niti su uzimani u obzir Čičerićevi pogledi na novi način organizacije logistike i pristupa bitkama.

Razlog tome navodi John R. Schindler u knjizi *Pad dvoglavog orla*: „Posljednji sukobi, Anglo-burski rat iz 1899.-1902. a pogotovo Rusko-japanski rat iz 1904.-05., su potaknuli žustru raspravu u habsburškoj vojsci o tome što očekivati u slijedećem ratu. Potpukovnik Maksimilijan Čičerić Baćanski, vojni promatrač kod Rusa u Mandžuriji, vratio se kući prepun ideja o pokolju kojem je svjedočio. Talentirani časnik Glavnoga stožera formulirao je svoje zamisli u knjizi *Die Schlacht* (*Bitka*) koja je bila naširoko čitana u vojsci i koja je najmanje bila kritična prema Conradovim zastarjelim pogledima na taktiku. Poput Conrada, Čičerić je zadržao vjeru u moć ofenzivnog djelovanja, ali ono što je vidio u Mandžuriji nagnalo ga je da cijeni moć topništva i strojnica, što je uzrokovalo potrebu za ukopavanjem pješaštva u rovove, razmišljanje kojim se razlikovao od drugih časnika i zasjenio ih. On [Conrad, op.a.] je dozvolio Čičeriću da objavi svoja istraživanja ali unatoč navedenome, pridavao je malo pažnje Čičerićevoj knjizi. Tako ona nije izvršila nikakav utjecaj na oblikovanje austrougarske vojne doktrine prije rata“[435]

Nastavno na izloženo, Hans Eder u svojoj doktorskoj disertaciji o Čičeriću pojašnjava kako je Čičerić svojom studijom izazvao otpor austrougarskog vojnog vrha umjesto odobravanje. On je dovodio u pitanje ispravnost njihovih zaključaka u pogledu borbene taktike što je izazvalo odbojnost i zavist mnogih viših časnika na utjecajnim i moćnim položajima u vojsci koji su slovili za autoritete na polju vojne znanosti. Pri pisanju svojih studija, Čičerić je vrlo dobro znao da mora „ublažiti svoje stavove“ jer je vojnu birokraciju bilo teško uvjeriti da promjeni uvriježeno, tvrdokorno mišljenje o mnogim pitanjima. Prva takva pogreška je bio stav austrougarskog vojnog vrha kako je Rusko-japanski rat bio kolonijalni rat koji se ne može usporediti s europskim ratovima. Ruska je vojska i njen način borbe smatran inferiornim europskim, pa čak i primitivnim. Navedeno je mišljenje prevladalo i u pogledu japanske vojske. Ovakav „arogantan stav“ pogrešne procjene vojski rata na Dalekom Istoku je prevladao i u njemačkoj vojsci.[436]

Čičerićeva *Bitka*, zbog aktualnosti, znanstvenog pristupa, posvećenosti detaljima i brojnim novitetima koje je u knjizi iznio, posebno na polju taktike i operativnog umijeća,

[435] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 74.
[436] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 219.

izazvala je zanimanje vojnih krugova izvan Austro-Ugarske Monarhije. *Bitku* je na ruski jezik preveo Čičerićev prijatelj i kolega, pukovnik ruske carske vojske Bazarov.[437] Na francuski je jezik knjigu preveo kapetan francuske vojske Liébaut. Knjigu je izdao francuski vojno-izdavački zavod pod naslovom *La bataille. Etude du colonel Maximilian Csicserics von Bacsány.*

Međutim, francuski su časnici interpretirali Čičerićeve zaključke iz *Bitke* kao potvrdu svojih pogleda na „kult ofenzive". Dio u kojem Čičerić smatra kako je uzrok ruskog poraza u Rusko-japanskom ratu bila pasivnost ruske vojske, odnosno obrambena strategija generala Kuropatkina, protumačen je kao potvrda moralne nadmoći napadača nad braniteljem. Umjesto propitivanja opravdanosti poduzimanja napada „à outrance", uzimajući u obzir brojne primjere u kojima je Čičerić induktivno-empirijskom metodom dokazao nedostatke ofenzivne doktrine, francuski su časnici izveli dijametralno suprotan zaključak od Čičerića, da moralno nadmoćan napadač probija položaje čak i protiv brojčano nadmoćnog branitelja na čvrsto ukopanim položajima zbog „nadmoćne volje za napadom".[438]

Na engleskom jeziku je izišao prikaz *Bitke* u vojnom časopisu *The Royal United Service Institution* iz 1908. godine. Autor prikaza je nepoznat jer prikaz nije potpisan. U prikazu se ističe važnost knjige, napisane od autora koji je pratio ruske carske vojske u Mandžuriji i promatrao bitke Rusko-japanskog rata. Navodi se važnost Čičerićevih zaključaka o karakteristikama suvremene bitke radi kojih više zakonitosti vojnog umijeća 19. st. nisu primjenjive na suvremeni rat. Prikaz završava konstatacijom kako se radi o instruktivnoj i zanimljivo napisanoj knjizi koja na nov i originalan način obrađuje iskustvo suvremenog rata.[439]

Knjiga je izazvala navedeno zanimanje inozemnih i austrougarskih vojnih krugova iz razloga što je Čičerić u *Bitki* opisao pojavu novih fenomena na bojišnici prema kojima se suvremena bitka razlikuje od bitaka prošlosti. To su bili: rovovsko ratovanje s kompleksnijim sustavom rovova radi većih i mnogoljudnijih vojski, na puno većim bojišnicama, od onih u Američkom građanskom ratu 1861.-65. u kojem se rovovsko

[437] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 220.
[438] Adrian Wettstein, „The French military mind and the wars before the war", 176-189, u: *The Wars before the Great War*, ur. Dominic Geppert, William Mulligan, Andreas Rose, Cambridge: Cambridge University Press, 2015., 180.
[439] „The Battle. A study based on the War in Eastern Asia, 1904-5", *Royal United Service Institute Journal* (1908), sv. 52, br. 365, 1029.

ratovanje prvi puta pojavljuje, pojava i upotreba novih oružja: minobacača, brzometnih topova, modernih, lakih ručnih strojnica, taktičke inovacije poput izvođenja noćnih napada i konjaničkih prepada zajedno sa novim načinom prijevoza topništva i teškog topništva željeznicom.

Bitkom je Čičerić postao poznat i popularan, osobito među mlađom generacijom časnika. Uživao je popularnost kakvu je Conrad iskusio tijekom 1890-ih u svojoj generaciji kada je napisao *Proučavanje taktike*. Stvorio se krug Čičerićevih sljedbenika koji su na vojnim vježbama i simulacijama ratnih manevara koristili metode izložene u njegovim studijama i na taj način eksperimentirali sa novim načinima borbe. O tome piše Lawrence Sondhaus: „1908. godine Conrad je mogao iskoristiti svoju moć načelnika Glavnog stožera i spriječiti tiskanje Čičerićeve knjige, ali nije to učinio, već je tolerirao eksperimentiranje Čičerićevim taktikama i odbio ga ušutkati na bilo koji način. Međutim, isto tako nije dozvolio da nove ideje promjene njegov vlastiti pogled na taktiku“.[440]

Navedeno odbijanje vojnog vrha da se njegove inovacije unesu u program obuke austrougarske vojske nije spriječilo Čičerića da i dalje inzistira na primjeni svojih načela u praksi. Priliku za to su mu nudili brojni godišnji manevri austrougarske vojske. Prije rata je Čičerić sudjelovao na ukupno 21 velikom manevru austrougarske vojske. Važnim i poučnim smatrao je carske manevre, manevre glavnostožernih časnika i opće manevre na kojima se kandidatima, mlađim časnicima i časnicima koji u dugogodišnjoj službi koji su tražili napredovanje u viša zvanja i činove, nudila prilika da pokažu kako se snalaze kao zapovjednici postrojbi na terenu pri simulaciji borbenih uvjeta. Ovi manevri su se pod vodstvom načelnika Glavnog stožera Becka-Rzikowskog odvijali jednom godišnje na otvorenom terenu i služili su kao taktičke vježbe.[441]

Na godišnjim carskim manevrima 1911. godine koji su se održavali od 13. do 15. rujna u sjevernoj Ugarskoj, Čičerić je dobio priliku pokazati vojnom vrhu ispravnost svojih stavova u praksi. Članak o manevrima u sjevernoj Ugarskoj je objavljen u austrijskom vojnom časopisu *Streffleurs Militärische Zeitschrift* 1913. godine u tri dijela pod naslovom „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“ („Razmišljanja o vojnim manevrima u sjevernoj Ugarskoj 1911. godine“). Prvi i drugi dio članka su tiskani u prvom broju navedenog časopisa (1. dio, str. 651-665, 2. dio, str.

[440] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*, 74.
[441] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 220.

965-980) a treći u drugom broju (str. 1142-1151). Autor članka je glavnostožerni general pješaštva Karl Lang[442] koji je u godinama prije Prvog svjetskog rata redovito pisao članke o velikim austrougarskim manevrima komentirajući operativnu i taktičku izvedbu trupa i njihovog vodstva.

Manevri su vođeni na području Galicije (današnja južna i jugoistočna Poljska te zapadne Ukrajina) i sjeverne Ugarske (današnja zapadna i središnja Slovačka). Sjeverna strana (crvena) bila je sastavljena od dvije vojske, označene kao 2. i 3., jačine šest korpusa (tri korpusa svaka). Južna strana (plava) je bila iste jačine, dvije vojske, označene kao 1. i 3., po tri korpusa, ukupno šest korpusa. Čičerić je na ovim manevrima imao prilike voditi južnu stranu, plavu, u čijem sastavu se nalazi VI. korpus iz Košica u kojem je bila 15. pješačka divizija u kojoj je Čičerić donedavno služio.

Sjeverna strana je bila okupljena na području južno od Sana i zapadno od Przemyśla. Dana 11. rujna, krenula je pravcem južno od Jaroslava, te nakon dnevnog pohoda dostigla liniju Sczucin – Pilzno – Jaslo. Idućega dana, 12. rujna, pričekala je dolazak opskrbnih vlakova kako bi 13. nastavila pohod na zapad prema Krakovu. Najjužnija kolona treba proći kroz Gorlice, Grybow i Novi Sandec. Zadatak sjeverne strane je bio napasti južnu stranu na području koncentracije glavnine snaga južne strane na liniji Krakov – Myslenice – Nowy Targ i Udaljenost između vojski je bila 100 km, glavni operativni pravac u smjeru istok – zapad i obrnuto, obzirom na međusobni položaj strana.

Južna strana je imala zadatak prvo svojim VI. korpus krenuti prema jugoistoku i rasporediti dio snaga oko Eperjesa. Zatim, od tamo dilatornim defanzivnim djelovanjem spriječiti nastupanje južne kolone sjeverne strane koja je išla prema Novom Sandecu. Opći napad obje strane je bio zakazan za 14. rujna ujutro s time da je južna strana, nakon postizanja pune borbene, operativne spremnosti, trebala bočnim manevrom zaobići južni bok sjeverne strane istočno od Eperjesa i napasti liniju Krosno – Jaslo sa zadatkom

[442] Karl Maria von Lang (Jaroslav, Galicija, 21. studeni 1846. – Beč, 8. ožujak 1923.), austrougarski general pješaštva i vojni povjesničar. Kao mladi časnik je sudjelovao u Austro-pruskom ratu 1866. godine da bi potom zapovijedao raznim austrougarskim postrojbama. Umirovljen iz vojske 1909. godine iz zdravstvenih razloga. Napisao je brojne članke i knjige iz vojne povijesti i znanosti. Osobito su kao povijesni izvor za proučavanje operativnog umijeća i taktike austrougarske vojske prije Prvog svjetskog rata važni njegovi članci o austrougarskim vojnim manevrima 1907. u Koruškoj, 1909. u Moravskoj i 1911. godine u sjevernoj Ugarskoj, objavljeni u austrijskom vojnom časopisu *Streffleurs Militärische Zeitschrift*; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 7*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1978., 328.

uništavanja protivničkih snaga tamo i daljnjeg nastupanja u protivničku pozadinu i prekida njegovih komunikacija.[443]

Drugi dan manevra 14. rujna je označio vrhunac simulirane bitke koja je poprimila značajke prave bitke opisane u Čičerićevoj studiji *Bitka*: glavna borba se podijelila na nekoliko manjih bitaka na različitim dijelovima bojišnice širine preko 100 km, operativne dubine 70 km, dok su se lokalne borbe vodile na bojišnici raznolike konfiguracije: po šumama, brežuljkastom terenu i ravnici. O navedenome Lang u svojem članku piše gotovo identično kao Čičerić u Bitki: „Ovog dana su se odigrali najbitniji događaji, donijele najinteresantnije odluke viših zapovjedništava a postrojbe ostvarile najveće uspjehe u smislu pohoda i borbi. Promjena fenomena pojedinih trenutaka bitke tijekom različitih situacija su vrlo značajni i ekstremno poticajni za daljnje proučavanje vođenja postrojbi, njihovog načina djelovanja i učinkovitosti u odnosu na prostor i vrijeme, pa opravdano pobliže analizirati događaje koji su se odigrali ovoga dana.[444]

Na primjeru lokalne bitke kod puta Alsópagony (današnji Nižná Polianka) – Felsővízköz (današnji Svidnik) u današnjoj Slovačkoj, u kojoj su se sukobile divizije Čičerićeve sjeverne strane (crvene) s divizijama južne strane (plave), Lang je opisao iste fenomene moderne bitke koje je opisao Čičerić u svojoj knjizi *Bitka*. Obojica su zapovjednika nastojala svojim desnim krilom odsjeći protivnika i probiti se u njegovu pozadinu kako bi mu uništili komunikacije. Problem logistike i optimizacije udarne snage po širini fronta, nametali su zapovjednicima postrojbi izazove s kojima se nisu susretali ranije. Oko podneva je situacija bila takva da su divizije južne strane bile razvučene po bojišnici, pri čemu je jedna divizija imala front širine 16 km, dok su Čičerićeve divizije imale povoljniji položaj na manjem frontu. Radi toga južna strana, jačine pet pješačkih divizija, nije mogla iskoristiti brojčanu prednost nad sjevernom stranom koja joj je stajala nasuprot s tri i pol divizije od 19 i pol bojni koja bi se, prema Langovom zaključku, mogla pokazati odlučujućom u svakom slučaju.[445]

Rasplet ove simulirane bitke se 15. rujna odigrao ovako. Plava strana je izvela pristup bojišnici na način koji je zagovarao i opisivao u svojim studijama Čičerić. Crvena

[443] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 1, br. 1, 653.
[444] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 1, br. 2, 974.
[445] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 1, br. 2, 980.

na način propisan taktičkim pravilnikom i operativnim uputama Glavnog stožera. Na crvenoj strani se 1. armija sastavljena od X. i XI. korpusa sa šest divizija i jednom brigadom ukupne snage 67 bojni rasporedila na bojišnici širine 15 km u gustom rasporedu, bez pričuva. Nasuprot njoj, plava strana koju je predstavljala 2. armija sastavljena od VI. i Kombiniranog korpusa jačine šest divizija i jedne brigade, ukupne snage 75 bojni, se rasporedila na bojišnici širine 25 km na način da su dvije divizije bile na prvoj crti a jedna u pričuvi za manevarsko djelovanje na protivnikove bokove i pozadinu. Posljedica toga je bila da je plava, Čičerićeva strana ostvarila prednost nad crvenom. K tome, kako su sastavnice crvene strane prevalile dulji put od protivnika kako bi stupile u kontakt s njegovim snagama, X. korpus crvene strane nije bio dobro opskrbljen, pa su njegove divizije nekoordinirano djelovale s različitim učincima. Tako je 2. divizija X. korpusa morala voditi obrambenu akciju protiv 15. divizije VI. korpusa dok je istovremeno 24. divizija X. korpusa, postavljena desno od 2. divizije, kretala u napad protiv 39. *Honvéd* divizije VI. korpusa. Paradoks je bio u tome što su se divizije brojčano i materijalno jače branile od slabijih, a slabije napadale jače. Druga divizija X. korpusa crvene strane se sa svojih 14 pješačkih bojni [snage 7000 pušaka jer je mirnodopski sastav bojni iznosio 500 pušaka što je činilo polovicu ratnog sastava bojne od 1000 pušaka, op.a.] branila od napada 15. divizije VI. korpusa plave strane snage 10 bojni dok je 24. divizija X. korpusa crvene strane sa svojih 10 bojni napala 39. *Honvéd* diviziju VI. korpusa plave strane jačine 16 bojni. Vatreni okršaj se pretvorio u niz manjih lokalnih bitaka s promjenjivim učinkom i nepovoljnim razvojem situacije po crvenu stranu radi čega je zapovjedništvo 1. armije na crvenoj strani oko 7 sati i 15 minuta ujutro izdalo zapovijed za djelomično povlačenje.[446]

S druge strane, po Čičerićevim je uputama do 10 sati ujutro VI. korpus plave strane napredovao na bojišnici širine 13 km dok su se njegove divizije razvile u dvije grupe nejednake snage. Istočnu grupu koju je činila 15. divizija jačine sedam pješačkih bojni na širini bojišnice od 4 km nasuprot koje su sada stajale crvene snage otprilike iste jačine i zapadnu grupu koju je činila 39. *Honvéd* divizija jačine 19 bojni na širini bojišnice od 9 km. Ova zapadna grupa se dodatno podijelila na dvije podgrupe. Istočnu, jačine šest pješačkih bojni na fronti od 4 km širine i zapadnu, jačine 13 pješačkih bojni na 5 km

[446] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 2, br. 1, 1148.

fronte. Na ovaj način su obje podgrupe postigle brojčanu i materijalnu [u broju pušaka i topova, op.a.] nadmoć nad protivnikom i povoljniji manevarski položaj jer im je šira fronta i pravovremeni razvoj omogućio okruživanje protivnika. Tako je istočna podgrupa sa šest bojni na 4 km širine fronta napadala dvije pješačke bojne protivnika, potisnute na 1 km širine fronta i prisiljene na obranu i uzmak. Zapadna podgrupa sa 13 bojni je napadala protivnika na širini fronte od 5 km, čijih je 8 bojni bilo prisiljeno na obranu i uzmak na širini fronte od svega 1,75 km. Na ovaj način je Čičerić uspio ostvariti izvornu ideju bitke plave strane da sa lijevim krilom nadmoćnim snagama napadne protivnika i uništi ga, te kružnim manevrom do 19 sati i 30 minuta navečer postigne odlučujuće pobjedu.[447]

Kako je izloženo, razvidno je da je Čičerić vodio svoju vojsku prema svojim načelima, izraženim u vojnim studijama. Divizije pod njegovim vodstvom su se kretale širinom fronta od 5 km s jakim prethodnicama, vodeći računa da su u dometu svojeg topništva, dok su se protivničke divizije kretale u gušćem poretku prema službenim taktičkim uputama na 3 km širine fronta. Obzirom na izloženi ishod vojnih manevara, Čičerić je namjerno postavio pitanje Glavnom stožeru treba li ubuduće napad izvoditi prema njegovoj uputi na 5 km fronta ili prema službenoj uputi iz taktičkog priručnika na 3 km širine fronta? Očiti je cilj Čičerićevog upita bio pokušaj promjene službene taktičke doktrine u smjeru Čičerićevih zaključaka na osnovi stvarnih ratnih iskustava. Odgovor je ostavljen načelniku Glavnog stožera Conradu. No, Čičerić navodi kako je Conrad imao mnogo drugih briga pa se nije bavio „ovakvim detaljem“.[448]

U zaključnim razmatranjima manevra Lang navodi iste zaključke koje je Čičerić ranije navodio u svojim studijama *Naš novi poljski top* i *Bitka*. Moderna je bitka pokazala izrazitu važnost točne, dobro organizirane i izvedene izvidničke službe, živu aktivnost konjaništva u njoj ali i opasnost izravnog konjaničkog djelovanja na bojišnici tijekom same bitke. Posebno je u prvi plan izašao problem zapovjednicima postrojbi kako grupirati snage za napad na nepravilnom i raznovrsnom terenu te izvoditi borbena djelovanja visokog intenziteta na širokim bojišnicama u dugotrajnim operacijama. Lang piše kako su u Rusko-japanskom ratu Japanci ispočetka zauzimali vrlo široke fronte radi čega je njihovo vrhovno zapovjedništvo bilo prisiljeno ograničiti pojedine bojne da

[447] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911“, *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 2, br. 1, 1150.
[448] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 220.

borbeno djeluju na širini fronta od 600 koraka. U dvije bitke na manevrima 14. i 15. rujna obje strane su izvodile borbena djelovanja na fronti širine 30 km što je značilo da su bojne zauzimale frontu širine 600 koraka. Kako je mirnodopska snaga bojne bila 500 pušaka, to je značilo manje od jednog vojnika po koraku radi čega su pucačke linije bile vrlo tanke i izdužene dok pričuvao uopće nije niti bilo na raspolaganju".[449]

Navedeni je opis djelovanja s austrougarskih manevara u sjevernoj Ugarskoj 1911. odgovarao izgledu pravih bitaka iz Rusko-japanskog rata 1904. i 1905. godine. Lang piše: „Topništvo, ispravno shvativši taktičku situaciju, bilo je vrlo pokretljivo i podržavalo pješaštvo u svakoj prilici. Samo je slučaj 41. divizije na plavoj strani bio iznimka, jer je divizija zbog nepovoljnih uvjeta na putu kod Černe Hore bila zadržana dulje vremena od očekivanog. Dvije konjaničke brigade su pokazale veliku aktivnost i inicijativu… Izvedba trupa na pohodu je vrlo često bila iznimna, one su se kretale teško prohodnim terenom, kao što je bio slučaj sa 30. pješačkom divizijom na plavoj strani koja se kretala šumama i nije mirovala sve do noći 13. rujna ili čak do jutarnjih sati 14. rujna. Naporan, iscrpljujući pohod 41. pješačke divizije na plavoj strani je doveo do velike iscrpljenosti trupa radi čega je zapovjednik divizije sam bio prisiljen uzeti odmor, i to usred bitke, što je bilo vrlo neobično… Podrobna studija ovih poučnih manevara, tako detaljno opisana na mnogim primjerima u ovom članku, može samo biti preporučena svakom časniku na korist njemu osobno i cjelini [njegovoj postrojbi i vojsci, op.a.]".[450]

Iz navedenog Langovog zaključka je razvidno kako je na navedenim manevrima iskustveno bila dokazana ispravnost Čičerićevih stavova. Ishod manevara je završio pobjedom Čičerićeve strane. Čičerić je postigao pobjedu zato što je, za razliku od svojih kolega na suprotnoj strani, inzistirao na svojim načelima i uspio ih provesti u djelo. Razlika se temeljila na činjenici da je Čičerić imao praktičnog ratnog iskustva dok mnog njegovi kolege, posebno oni sa suprotne strane, nisu. Na osnovi ove razlike je Čičerić stekao komparativnu prednost pred kolegama i kapitalizirao ju pretvorivši je u pobjedu svoje strane.

Ishod navedenih vojnih manevara je bio značajan zato što su se austrougarske i ruske vojske sukobile na istoj bojišnici 1914. godine u Velikoj Galicijskoj bitki 1914.

[449] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911", *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 2, br. 1, 1150.
[450] Karl Lang, „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911", *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 2, br. 1, 1151.

godine. Ova bitka je na koncu imala ishod kao simulirani sukob na vojnim manevrima u sjevernoj Ugarskoj u rujnu 1911. Ona strana koja je koristila užu širinu fronta i izdužila svoje linije opskrbe i komunikacija je izgubila. U Velikoj Galicijskoj bitki je to bila austrougarska strana a na vojnim manevrima južna, plava strana. Tako je Čičerić izišao kao pobjednik s ovih manevara jer se pokazalo kako njegovo vodstvo bolje odgovara stvarnim ratnim uvjetima nego pravilima za ratovanje osnovanim na teoretskim promišljanjima stožernih časnika bez pravog ratnog iskustva.

Navedeni su manevri čak i simuliranoj bitki pokazali kako gusto zbijeni redovi pješaštva koje sporo manevrira na otvorenom u dometu neprijateljskog topništva postaje izloženo posrednoj paljbi neprijateljskog topništva, upravo fenomen koji je Čičerić detaljno opisao u svojim studijama *Naš novi poljski top* i *Bitka*. Osim što gusto zbijeni poredak smanjuje mogućnost razvoja na bojišnici i otežava manevarsko djelovanje, postrojbe su u zatvorenom poretku izložene velikim gubitcima radi čega se bitno umanjuje njihova napadačka snaga i gubi silina udara. I pored Čičerićevih daljnjih nastojanja na teoretskom planu i empirijskog dokaza s manevara u sjevernoj Ugarskoj, Čičerićevi prijedlozi nisu uvaženi. Pravilnik za pješačku borbu iz 1911. godine je propisao širinu fronta divizije na 3 km, odnosno 4000 koraka. Hans Eder navodi kako je Čičerić bio razočaran ovakvim ishodom te zapisao: „Ovo je bilo odlučujuće odbijanje moje teorije jer je fiksiralo dubinu divizijskog rasporeda na tri do četiri čovjeka po koraku, ovisno o jačini divizije od 12 000 do 15 000 pušaka“.[451]

U pojedinim aspektima je Čičerić uspijevao utjecati na Conrada u pogledu vojnog treninga postrojbi koji bi bolje odgovarao borbenim uvjetima na pravoj bojišnici. Tako je uspio postići da svaki konjanik mora zadovoljiti normu od 60 prijeđenih km po ljeti kako bi se konji privikli na suvremene ratne napore. Dotada je načelnik Glavnog stožera Conrad izdavao zapovijedi konjaništvu za obavljanje kompliciranih i dugotrajnih zadataka na koje konji nisu bili navikli. Obavljanje tih zadataka bi iscrpljivalo konje do krajnjih granica, što je ukazivalo na činjenicu da oni nisu spremni za obavljanje takvih zadataka, pogotovo ne u borbenim uvjetima u kojima se očekivao dodatno povećani napor. Isto se dogodilo tijekom vojnih manevara i ratnih igara. Vojni su manevri trajali tri dana gdje bi dvije strane koje su predstavljale zaraćene vojske, obavljale zadatak simulirajući bitku. Operacije bi se izvodile 12 sati dnevno. Međutim, to nije bilo dovoljno

[451] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 220.

jer je Čičerić prikazao u svojim studijama da se operacije odvijaju znatno duže od navedenih tri dana koliko se koristilo za simuliranje bitke dok su se borbe tokom dana u pravome ratu odvijale cijeloga dana, a ne samo 12 sati. To je ukazivalo na činjenicu da je Glavni stožer i vojni vrh imao krivu predodžbu o pravom ratu. Ratne igre i manevri su tako bili pogrešno zamišljeni jer nisu imali praktičnu svrhu. Analogno Conradovom poimanju uloge i mogućnosti borbenih konjanika na suvremenom bojnom polju, bilo je njegovo poimanje mogućnosti običnih vojnika, pješaka.[452]

*3.8. Usporedba Čičerićevih i Conradovih knjiga '*Naš novi poljski top*', '*Bitka*' i '*Proučavanje taktike*'*

Usporedbom Čičerićevih i Conradovih knjiga uočljive su sličnosti i razlike. Posebno na polju taktike i operativnog umijeća. Za kontekst ove disertacije i proučavanje vojničkog umijeća prije Prvog svjetskog rata u kojem središnje mjesto imaju pojmovi „kult ofenzive“, ofenzivna vojna doktrina i strategija uništenja, važno je navesti koje su to bile sličnosti, a koje razlike između Čičerićevih i Conradovih pogleda na taktiku, operativno umijeće i strategiju. Naposlijetku se izlaže koje su posljedice navedenih sličnosti, a koje razlika između različitih pogleda Čićerića i Conrada na navedena vojna pitanja.

Analizom Čičerićevih knjiga dolazimo do zaključka kako Čičerić nije izričito osporavao ofenzivnu vojnu doktrinu. Čičerić ne dovodi u pitanje nadmoćnost napada nad obranom i u ovome pogledu se slaže s Conradom. Međutim, unatoč načelnom slaganju, postoje bitne razlike u pogledu Čičerićevih i Conradovih pogleda na ofenzivnu vojnu doktrinu i njenu primjenu u ratu. Čičerić za razliku od Conrada, koji u *Proučavanju taktike* zagovara napad pod svaku cijenu, relativizira učinak napada pod svaku cijenu u odnosu na korist koja se takvim napadom postiže.

Čičerić objašnjava svoj stav na primjeru Bitke za Shaho.[453] U ovoj je bitki zapovjednik 1. japanske vojske, general Kuroki Tametomo, na početku bitke zauzeo

[452] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 230.

[453] Bitka za Shaho (10. – 17. listopada 1904.) je bila druga najveća bitka Rusko-japanskog rata nakon Bitke za Mukden (23. veljače – 10. ožujka 1905.). Bitka je vođena na rijeci Sha-ho, na glavnom putu od Liaoyanga do Mukdena, glavnog grada ruske provincije Mandžurije. U ovoj bitki su ruske snage bile

obrambeni stav s ciljem vezanja glavnine snaga Istočnog dijela ruske vojske pod zapovjedništvom generala Georgija Stakelberga. Nakon što su Rusi nizom neuspješnih frontalnih napada na obrambene položaje 1. japanske armije prvog dana bitke 10. listopada 1904. doživjeli neuspjeh sa velikim ljudskim gubitcima, Kuroki je preuzeo inicijativu i krenuo u protunapad. Iduća dva dana, 11. i 12. listopada, japanska je 1. armija postigla odlučujuće pobjede na svim točkama bojišnice. Međutim, u tome je trenutku, piše Čičerić, Kuroki procijenio kako daljnji napad idućega dana 13. listopada, neće imati odlučujućeg učinka jer će borbe nalikovati borbama prvoga dana 10. listopada iz razloga što je protivnik već bio prešao u obranu. Istom logikom je japanski vrhovni vojni zapovjednik Oyama zaustavio napad novopridošle 8. pješačke divizije na bojišnicu protiv Zapadne grupe ruske vojske. Oyama, prema riječima Čičerića „nije vidio koristi u napadu japanske 8. pješačke divizije i japanske gardijske divizije, pa ih je zadržao u pričuvi iza svoga lijevog krila“.[454]

Zato Čičerić u *Bitki* piše o stanovitom gubitku ofenzivne moći napadača kojem je svjedočio promatrajući bitke Rusko-japanskog rata. Ovako opisuje navedeno: „Namjerno se nisam dotaknuo jednog jako važnog pitanja. To je bila naša ovisnost o napadu i njenim posljedicama, zanemarivanje obrane. Suzdržao sam se njenog spominjanja jer sam vidio na primjeru ruske vojske kako se napadački duh među postrojbama može izgubiti. Rusko je pješaštvo još i više od našega i njemačkoga bilo ovisno o napadu. Išli su toliko daleko da su smatrali kako je juriš bajunetom, cilj samog napada i najbolji način donošenja odluke u bitki. U ratu 1904.-05., neuspjesi ruske vojske su često pripisani činjenici da je vojska bila većinom prisiljena boriti se defanzivno dok je ruski vojnik bio obučen jedino za ofenzivno djelovanje. Ali, kad je kasnije došlo do napadanja, rusko pješaštvo nije moglo postići uspjeh, čak i sa velikom brojčanom nadmoći. Jedan od razloga koje sam

podijeljene na Zapadnu i Istočnu grupu, s početnim položajem na rijeci Sha-ho južno od Mukdena. Zapadnom je grupom zapovijedao general Aleksandar Bilderling, Istočnom general Georgij Stakelberg. Na japanskoj strani su u ovoj bitki sudjelovale tri armije, raspoređene 30 km južno od ruskih položaja. To su bile 1. armija pod zapovjedništvom generala Kuroki Tametoma, 4. armija pod zapovjedništvom generala Nozu Michitsure i 2. armija pod zapovjedništvom generala Oku Yasukate. Na ruskoj je strani sudjelovalo 210 000 vojnika i časnika, a na japanskoj 170 000 vojnika i časnika. Bitka je završila neodlučenim ishodom jer su se obje zaraćene strane nakon iscrpljujućih i dugih bitaka s velikim ljudskim i materijalnim gubitcima ukopale na statične, rovovske položaje i čekale dolazak zime. Međutim, na strateškoj razini je ruska vojska doživjela neuspjeh jer nije postignut cilj bitke: proboj prema jugu i deblokada japanske opsade Port Arthura. Ruska strana je izgubila 41 350 vojnika i časnika, od čega 11 000 poginulih i 30 400 ranjenih. Japanska strana je izgubila 20 400 vojnika i časnika, od čega 4000 poginulih i 16 400 ranjenih; Rotem Kowner, *Historical Dictionary of the Russo-japanese War,* 348-350.

[454] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 49.

naveo kao gubitak ofenzivne moći ruske vojske je bio taj što je Kuropatkin vjerovao od početka rata da će rat morati biti vođen obrambeno prvih nekoliko mjeseci“[455]

Iz navedena dva primjera razvidno je kako je Čičerić stavljao naglasak na „trenutak u kojem zapovjednik procjenjuje da treba poduzeti napad“, obzirom na korist koja se takvim napadom postiže. Čičerić je ovdje uzimao u obzir načelo ekonomizacije sile. Ovo je načelo nalagalo suzdržavanje od upotrebe fizičke snage za uništenje neprijatelja ukoliko se zadani cilj mogao postići drugim sredstvima, primjerice manevrom ili njegovom blokadom čime bi došlo do njegovog iscrpljivanja ili predaje. Drugim riječima, Čičerić je relativizirao korištenje napada pod svaku cijenu prema specifičnim okolnostima na bojišnici sukladno krajnjem cilju koji se napadom želi postići: fizičko uništenje neprijateljske vojske.

Međutim, činjenica da je broj žrtava od djelovanja bajuneta bio dvostruko veći u Rusko-japanskom ratu od onog u Francusko-pruskom ratu, učvrstilo je Conradovo uvjerenje u učinkovitost hladnog oružja u završnom nasrtaju.[456] Michael Howard u svom radu „Men Against Fire“ navodi ključni argument daljnjeg vjerovanja vodećih vojnih stručnjaka prije Prvog svjetskog rata u moć i uspjeh napada: „Rusko-japanski rat je pokazao kako je vojnikovo najbolje oružje, odmah do njegove puške, bila njegova bajuneta. Japanski je napad bajunetama uslijedio tek na kraju dugog i opreznog napredovanja. Kad god je bilo moguće, Japanci su prilazili neprijatelju noću, ležeći danju da neprijatelj ne primijeti pokrete njihovog pješaštva, ukopavajući se prije zore kako bi sakrili svoje položaje, ponavljajući iznova ovaj cijeli proces dok ne bi mogli ići dalje. Zatim su, suprotno europskoj tradiciji napredovanja u razvučenim linijama, nasrnuli naprijed u malim grupama od desetak ili nekoliko desetaka ljudi, svaka sa svojim zasebnim ciljem, brzo se pomičući od zaklona do zaklona sve dok ne bi bilo u poziciji dovoljno blizu za napad. Japanski gubitci u bitkama su bili teški, ali su uspijevali u svojim napadima, što je navelo europske vojne promatrače na zaključak o ispravnosti ovih taktika, te da će one uspijevati i nanovo“.[457]

U navedenome su se sastojale razlike Conradovog i Čičerićevog gledanja na dominaciju napada nad obranom. Obojica su podržavala završni nasrtaj bajunetama ali je razlika bila u tome *kada* se takav napad treba poduzeti. Dakle, razlikovali su se u mišljenju

[455] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 220.
[456] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*, 75.
[457] Michael Howard, „Men Against Fire. Expectations of War in 1914“, 54.

o „trenutku poduzimanja odlučujućeg napada koji treba dovesti do odluke u bitki“. Čičerić je isticao kako se opisani nasrtaj bajunetama mora poduzeti isključivo u slučaju da se prethodno ispune dvije pretpostavke: Da je protivnik toliko iscrpljen borbom, da je njegov borbeni moral na rubu pucanja i da se nalazi u situaciji da više nema streljiva, prethodno vlastitom topničkom paljbom ostvarena tolika nadmoć nad neprijateljskim topništvom što omogućuje pješaštvu blisku borbu bez rizika trpljenja velikih gubitaka prilikom prelaska široke bojišnice.[458]

Zbog toga što napadi bajunetama nisu dovodili odmah do odluke, nastavlja Čičerić, u svim bitkama Rusko-japanskog rata u pravilu je odluka padala nekoliko dana nakon početka bitke, a nikada prvog, istoga dana kada je započela borba. Kada bi prvi sukobi započeli u podne, pisao je Čičerić, potrajali bi dugo u noć a zaraćene strane se ne bi se pomakle s početnih položaja. Sama odluka, odnosno rješavanje pitanje pobjednika i gubitnika, ne bi se dogodila do iduće večeri, a ponekad i trećeg jutra. Da bi odlučujući napad uspio, trebalo ga je pripremiti prethodnog dana i to na način da bude sakriven neprijatelju. Radi preciznosti i vatrene moći suvremenih pušaka, pješačka bi borba vrlo brzo bila odlučena čim bi neprijatelj ušao u njihov domet. Topništvo je imalo veliku sposobnost uništavanja raznih ciljeva, pješaštva u zatvorenom poretku i sakrivenih topova u roku od nekoliko minuta ili ih razbijati do te mjere da bi oni bili nesposobni za borbu satima i to na velikim udaljenostima do 8 km. Stoga Čičerić zaključuje: „Iz navedenog je bitno zaključiti kako je za buduće ratovanje jasno kakva opasnost prijeti pješaštvu u prilazu neprijatelju da bi započelo borbu bez prethodno obavljene detaljne pripreme. Iznenadna baražna vatra može uništiti bilo koju nezaštićenu diviziju u nekoliko minuta. Svakome koji je sudjelovao u posljednjem ratu [Rusko-japanskom ratu, op.a.] mora biti jasno da početni okršaji pri prvom susretu vojski u pohodu, nose u sebi opasnost katastrofe u samo nekoliko minuta“.[459]

S druge strane, Conrad je u *Proučavanju taktike* napisao da su napadi velikih formacija pješaštva na otvorenoj bojišnici bez podrške topništva ne samo mogući već i uspješni. Za uspjeh je ključan nadmoćan moral napadača nad braniteljima. Nadmoćan je moral produkt „ratničkog duha“ koji kod obrane izostaje jer je pasivna. Conrad daje prednost borbenom moralu, čvrstini vojnika i neslomljivoj volji čovjeka ispred vatrene

[458] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 24.
[459] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 24.

moći oružja. Ovakvu vojnu psihologiju Conrad brani ovim riječima: „Utjecaj morala. Dok nema žrtava, jednako kao i kad one nastaju, vojnici se osjećaju sigurnije u liniji i divizijama u pozadini nego u kolonama gdje su popratni učinci drastičniji. Vojnik koji je u liniji vidi kako se strana i pozadina spajaju s njegovom linijom. Taktički učinak. Pješačku borbu odlučuje nadmoćna pješčana paljba na srednjoj i bliskoj udaljenosti koju slijedi intenzivna, masovna brza paljba na najbližem dometu i završni nasrtaj. Takva uporaba paljbe i takav nasrtaj zahtijevaju linijske formacije kako bi se sve puške uvele u akciju i također, sve bajunete s prijetećim učinkom“.[460]

Raščlambom navedenog, uočavaju se četiri bitne razlike na taktičkom i operativnom planu između Conrada i Čičerića:

1. Conrad borbenom moralu postrojbi pridaje veću važnost od vatrene moći i zagovara ofenzivu „à outrance“ svih dijelova napadačke formacije u gustom poretku, s ciljem postizanja maksimalne vatrene moći dovođenjem svih raspoloživih snaga u prvu crtu. Time odbacuje Čičerićeve zaključke o ranjivosti postrojbi pri prilaženju bojišnici i razvoju u prvu crtu radi pripreme napada zbog navedenog djelovanja dalekometnog, brzometnog topništva koje takav razvoj uvelike onemogućava.

Za razliku od Conrada, Čičerić u *Bitki* daje primjer dominacije vatrene moći nad borbenim moralom. Japanci su u Rusko-japanskom ratu namjerno postavljali napadačke formacije u izrazito rijetkom poretku, manje od dva čovjeka po koraku, ističe Čičerić.[461] To su činili zato što su izvođenjem napada u gustom poretku imali ogromne gubitke kojima nisu postigli nikakvu prednost.

Kao primjer navedenoga Čičerić navodi Bitku kod Kintschoua[462] koja se odigrala 26. svibnja 1905. godine. Ovdje se pokazala snaga vatrenog oružja, suvremenog topništva i puščane paljbe te veća vrijednost obrane na, prethodno dobro pripremljenim položajima, od nadmoćnog morala, srčanosti i odlučnosti napadača. Čičerić je o tome napisao: „Fronta napada tri japanske divizije 2. japanske vojske je bila 6 km odnosno prosječno 2 km po diviziji (2666 koraka) […] Upravo je razlog velikih japanskih gubitaka bila značajna gustoća poretka. Konačno je 30 bojni od 30 000 pušaka djelovalo na fronti od 6 km odnosno pet vojnika po jednom metru ili tri, četiri vojnika po jednom koraku. Pod

[460] Franz Conrad von Hötzendorf, *Zum Studium der Taktik, sv. 1,* 260.
[461] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 8.
[462] Današnji lučki grad Yingkou u sjeveroistočnoj Kini koji se nalazi 155 km sjeverno od Daliana, ondašnjeg Port Arthura.

pretpostavkom da je 800 pušaka u bojni pucalo umjesto propisanih 1000, opet se dolazi do izračuna od četiri vojnika po metru odnosno tri vojnika po koraku. Zato Bitka kod Kintschoua služi kao primjer kako fiksiranom dubinom napadačkog poretka se ne postiže veća izlazna snaga paljbe već se samo povećavaju gubitci radi veće dubine poretka koji je izložen dalekometnoj paljbi".[463]

2. Kod navođenja taktičkog učinka, u kojem Conrad zahtijeva spajanje svih sastavnica formacije radi izvođenja napada u liniji gdje bi prvo nadmoćnom puščanom paljbom bio slomljen borbeni moral neprijatelja a potom završnim nasrtajem bajunetama zadan završni udarac i odmah pala odluka u bitki, vidljiv je tradicionalan pogled Conrad na način na koji će se donositi odluka u bitki. S druge strane, Čičerić zastupa moderan pogled kako se donosi odluka u bitkama na temelju vlastitog ratnog iskustva. U *Bitki* je Čičerić opisao da se odluka u suvremenim bitkama manifestira kao zbroj odluka nekoliko lokalnih, manjih borbi koje se ispoljavaju u različitim taktičkim momentima na različitim dijelovima bojišnice. Upravo zato, kako bi se smanjili gubitci pješaštva u masovnim nasrtajima bajunetama, posebno od djelovanja strojnica i minobacača na kratkim udaljenostima, Čičerić je zagovarao plitke napadne redove i poduzimanje napada u dugačkim linijama rijetko, jer su dobitci u prostoru tijekom dnevnih bitaka bili mali, nerijetko 1 do 2 km od početne točke napada.[464]

3. Conrad je u svojim vojnim djelima navodio primjere prošlih, umjesto recentnih ratova. Čičerić se bavio suvremenošću, proučavajući moderne bitke čiji je intenzitet bio znatno veći od bitaka iz prošlosti koje je Conrad navodio kao primjer u svrhu dokazivanja svojih teza. Međutim, unatoč svjesnom znanju o nedostatcima njegovih pogleda na suvremenu taktiku, Conrad je bio dosljedan svojim pogledima na taktiku i pristupu vojnoj doktrini. Primjer posljednjeg članka o Francusko-pruskom ratu koji je u objavio 1904. godine u vojnom časopisu *Organ der Militärwissenschaftlichen Vereine* kojeg je izdavao Vojno-znanstveni zavod u Beču pokazuje kako je Conrad i prije Rusko-japanskog rata bio svjestan činjenice da se pješaštvo u napadu, bez podrške topništva, izlaže velikoj pogibelji.

U navedenome članku Conrad je analizirao tijek Francusko-pruskog rata u drugoj fazi, nakon pada cara Napoleona III. kada se vodio rat između njemačke vojske i vojske

[463] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 24.
[464] Maximilian Csicserics Bacsány, *Die Schlacht,* 25.

novoproglašene Francuske Republike. Započinje članak vjeran svojem stavu kako moralna nadmoć i hrabrost vojnika pod vatrom nadvladava sve prepreke. Nadmoć morala nad vatrenom moći je glavna teza ovog Conradovog članka koja se ponavlja. Ovako Conrad započinje: „Posebno izložen razarajućem učinku modernog vatrenog oružja, kako ne bi odmah podlegao strahovitom padu borbenog morala, vojnik treba unutarnju snagu koju jedino može postići dugotrajnom obukom, kada dulje vrijeme provede u svojoj postrojbi čime se stvara zajedništvo, međusobno povjerenje i bliskost između nadređenih i podređenih. Navedeno se također postiže pojedinačnom obukom za korištenje vatrenim oružjem i obukom pojedinca za njegovo držanje u gomili. Svakoj osobi u vojnoj službi je ovakva obuka potrebna i za koju treba puno vremena“.[465]

Nadalje ističe kako su veliki gubitci njemačkih postrojbi, unatoč činjenici što su iskusne, veteranske pruske pješačke postrojbe bile nevoljne nasrtati na neprijatelja i poduzimati napad „à outrance“ svjesne pogibelji kojoj se pritom izlažu, bili opravdani jer su u konačnici „U njemačkom slučaju, veliki uspjesi postignuti takvim napadima samo učvrstili borbeni moral postrojbi i zapovjednika“.[466] U istom duhu, Conrad donosi zaključak kako su njemačke postrojbe postigle konačnu pobjedu u Francusko-pruskom ratu zato što im je borbeni moral bio veći od borbenog morala francuske vojske, ali i zato što je borbeni moral njemačkog zapovjedništva i višeg vodstva bio veći od borbenog morala francuskog zapovjedništvo i višeg vodstva.[467]

4. Conrad se vodio načelima „apsolutnog rata“, a Čičerić „pravog rata“. Clausewitz u svojoj knjizi *O ratu* ovako definira navedene pojmove. „Apsolutni rat“ je krajnji cilj, a „pravi rat“ samo sredstvo za postizanje cilja, a to je svladavanje neprijatelja. Apsolutni rat nije vezan nikakvim fizičkim ograničenjima kao što materijalno i tjelesno stanje trupa, zamorom, gladi i bolestima, pitanja njihovog borbenog morala, ograničenostima naoružanja i opskrbe, karakteristikama bojišta i bojišnica. Pogotovo ne političkim ciljevima i odlukama pojedinaca, za razliku od pravog rata koji je determiniran navedenim faktorima pa ga Clausewitz naziva i ograničenim ratom.[468]

[465] Franz Conrad von Hötzendorf, „Der zweite Teil des deutsch-französischen Krieges 1870/1871. Der Krieg gegen die Republik“, *Organ der Militärwissenschaftlichen Vereine* (1904), sv. 49, br. 1, 5.
[466] Franz Conrad von Hötzendorf, „Der zweite Teil des deutsch-französischen Krieges 1870/1871“, 10.
[467] Franz Conrad von Hötzendorf, „Der zweite Teil des deutsch-französischen Krieges 1870/1871“, 45.
[468] Carl von Clausewitz, *O ratu,* 478-480.

Zaključno, u domeni sličnosti i razlika između Conradovih i Čičerićevih studija prevladavaju razlike. Prije svega radi toga što je Conrad bio teoretičar, a Čičerić praktičar. Obojica su koristili istu empirijsko-induktivnu metodu u izvođenju svojih zaključaka o vojnome umijeću. Obojica su imala ratnog iskustva što je bio pokazatelj da su poznavali i ratnu praksu. Međutim, razlika je bila u Čičerićevom i Conradovom ratnom iskustvu. Conrad je kao glavnostožerni časnik austrougarske vojske služio u okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. i okupaciji Sandžaka 1879. godine. Ovdje je doživio svoju prvu bitku kod Doboja 4. rujna 1878. godine u stožeru 4. pješačke divizije i vidio kako rat izgleda izbliza. Svoje teoretsko znanje je najvećim dijelom crpio iz Francusko-pruskog rata 1870.-71. godine, nadopunjeno primjerima bitaka iz prošlosti. Do 1914. godine kada je prvi svjetski rat počeo, Conradovo teoretsko znanje i praktično iskustvo su bili zastarjeli. S druge strane, Čičerić je bio mlađa generacija austrougarskih časnika. Imao je praktično iskustvo iz Rusko-japanskog rata koji je u mnogim aspektima bio pokazatelj kako će bitke Prvog svjetskog rata izgledati. Svoje teorijsko znanje je proširivao izvođenjem vojnih vježbi primjenjujući nove taktičke obrasce što je opisano u *Našem novom poljskom topu*.

Iz svega navedenog, izvodi se zaključak kako su Čičerićeve studije bolje odgovarale duhu vremena i vjernije odražavale prilike na suvremenim bojišnicama od Conradovih. Iz ovoga razloga, one su bile pogodnije za praktičnu obuku austrougarske vojske za rata kakav će ona voditi od 1914. do 1918. godine. Mnogi „novi fenomeni na suvremenoj bojišnici“, kako ih Čičerić naziva u *Bitki,* koji su se pojavili u Rusko-japanskom ratu, pojavit će se u Prvom svjetskom ratu. Kako bi se vojska bolje adaptirala na njih, Čičerić ih je detaljno opisao i nastojao terenskim radom pripremiti postrojbe za nov način ratovanja. Međutim, kako je već istaknuto, Čičerić nije uspio u svojim naporima utjecati na promjenu službene austrougarske vojne doktrine i unijeti nužne izmjene u taktičku i operativnu doktrinu austrougarske vojske pred Prvi svjetski rat.

4. Početak Prvog svjetskog rata

Austro-Ugarska Monarhija je objavila rat Kraljevini Srbiji 28. srpnja 1914. godine. Ovoga je dana proglašena djelomična mobilizacija austrougarske vojske za rat protiv Srbije. Djelomična je mobilizacija značila mobilizaciju samo onih oružanih snaga austrougarske vojske koje su bile određene za borbena djelovanja protiv Srbije na Balkanskom bojištu.

Proglašenje djelomične ili opće mobilizacije se u praktičnoj primjeni manifestiralo dvojako. U slučaju proglašenja djelomične mobilizacije, nakon njene provedbe na područjima određenim za mobilizaciju okupljene bi se snage uputile na područja okupljanja ili na točke koncentracije i dalje s ovih područja kretala u zone borbenog djelovanja. U slučaju opće mobilizacije za cijelo područje Austro-Ugarske Monarhije, mobilizacija bi bila određena za svih 16 zbornih područja.[469] Također je u slučaju opće mobilizacije predviđeno ustrojavanje dva dodatna korpusa operativne vojske sa svih zbornih područja Austro-Ugarske bez posebne teritorijalne povezanosti.[470]

Nastupom ratnog stanja je ustrojena austrougarska operativna vojska, sastavljena od svih vojnika i časnika, proglašenih sposobnima za rat, mobiliziranih sa svih 16 zbornih područja. Austrougarsku su operativnu vojsku činile mirnodopska stalna vojska i mobilizirani vojni obveznici za rat. Austrougarsku operativnu vojsku je u ljeto 1914. činilo šest armija, redom od 1., 2., 3., 4., 5. do 6. armije. Ovisno o strateškoj namjeni i

[469] Vojno-teritorijalni ustroj Austro-Ugarske Monarhije se 1914. godine sastojao od 16 zbornih područja. Zborna područja su bila područja s kojih su se popunjavale postrojbe. Tijekom mobilizacije se s ovih područja okupljala oružana sila i ustrojavala operativna vojska za rat. Potom bi se mobilizirani vojnici i časnici upućivali u sastave armija na bojišta. Zborna područja su se dijelila na manje teritorijalne jedinice, vojne okruge. Zborna područja su bila redom: I. Krakov, II. Beč, III. Graz, IV. Budimpešta, V. Bratislava (Pressburg), VI. Košice, VII. Temišvar, VIII. Prag, IX. Litomerice, X. Przemysl, XI. Lemberg, XII. Hermannstadt (današnji Sibiu u Rumunjskoj), XIII. Zagreb, XIV. Innsbruck, XV. Sarajevo, XVI. Dubrovnik. Nastupom ratnog stanja zborna područja su operativno postali korpusi, bilo samostalni, združeni kao borbene grupe jednog ili dva korpusa ili u sastavu armija. Jedan austrougarski korpus je bio veća taktičko-operativna i strateška postrojba, brojnog stanja od 45 000 do 60 000 vojnika i časnika. Borbeni sastav korpusa su činile tri pješačke divizije, obično dvije divizije Zajedničke vojske i jedne austrijskog, ugarskog i hrvatskog domobranstva, obzirom na područje s kojega su se popunjavale i teritorijalnu nadležnost, divizijsko konjaništvo i topništvom. Brojno stanje borbenog sastava austrougarskih korpusa je bilo 44 000 pušaka dok
su ostatak činile korpusna pričuva (pohodne postrojbe) i postrojbe podrške (izviđači, opkopari, inženjeri, opskrba, medicinska i veterinarska služba); *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 64-75.

[470] Marko Vukičević, *Zagreb u prvome svjetskom ratu,* 74.

prema ratnim planovima Austro-Ugarske, ove su armije podijeljene u tri glavne grupe: *A ešalon*, *Minimalna grupa Balkan* i *B ešalon*.

Austro-Ugarska Monarhija je imala nekoliko ratnih planova za slučaj rata. Ratnim planovima su razrađeni protokoli za mobilizaciju austrougarskih oružanih snaga, njihov prijevoz željeznicom i glavnim prometnicama u zone koncentracija i njihova djelovanja u zonama operacija protiv oružanih snaga neprijatelja. Postojao je *Ratni slučaj R* pri čemu je slovo *R* bila skraćenica za Rusiju. To je bio ratni plan Austro-Ugarske Monarhije za rat protiv carske Rusije. Zatim, *Ratni slučaj B* pri čemu je slovo *B* bila skraćenica za Balkan. To je bio ratni plan Austro-Ugarske Monarhije za rat protiv Srbije i Crne Gore zajedno ili pojedinačno, samo protiv Srbije ili samo protiv Crne Gore. Potom, *Ratni slučaj I* pri čemu je slovo *I* bila skraćenica za rat Austro-Ugarske Monarhije s Italijom. Naposlijetku, *Ratni slučaj Ru* pri čemu Ru označava skraćenicu za rat Austro-Ugarske Monarhije protiv Rumunjske, je bio ratni plan protiv Rumunjske.

Nadalje, izrađen je ratni plan za istovremeni rat Austro-Ugarske s Rusijom i Srbijom i Crnom Gorom nazvan *Ratni slučaj R+B* (skraćenica za Rusiju i Balkan). Potom i ratni plan za istovremeni rat Austro-Ugarske s Rusijom i Italijom, nazvan *Ratni slučaj R+I* (skraćenica za Rusiju i Italiju). Potom, ratni plan za istovremeni slučaj rata Austro-Ugarske s Italijom i Srbijom i Crnom Gorom, nazvan *Ratni slučaj I+B* (skraćenica za Italiju i Balkan). Naposlijetku, u slučaju istovremenog rata Austro-Ugarske s Rusijom, Srbijom i Crnom Gorom i Italijom, postojao je i ratni plan nazvan *Ratni slučaj R+B+I* (skraćenica za Rusiju, Balkan i Italiju). Iz navedenoga je razvidno kako je *Ratni slučaj R+B+I* predstavljao najgori mogući ratni slučaj za Austro-Ugarsku Monarhiju jer bi Austro-Ugarska morala istovremeno voditi rat protiv tri neprijatelja na tri različita bojišta za što nije imala dovoljno ljudstva i ratnog materijala i streljiva.[471]

Brojno stanje austrougarske vojske u miru je bilo 415 000 vojnika i časnika. U austrougarskom vojnom sustavu je ukupno radilo 550 000 ljudi bez „mobilizacijske sastavnice u slučaju rata“.[472] U slučaju rata, nakon provedene opće mobilizacije, brojno stanje sveukupne austrougarske oružane sile je bilo 3 350 000 vojnika i časnika. Međutim, ove brojke su uključivale i postrojbe podrške, one snage koje su ostale u pozadini i vojne obveznike u pričuvi koji nisu prošli vojnu obuku. Dakle, radilo se o snagama koje nisu

[471] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 32.
[472] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 52.

bile u borbenim sastavima upućenim na bojište. Sveukupno brojno stanje austrougarske vojske na početku Prvog svjetskog rata je bilo 2 420 000 vojnika i časnika. Od ovoga je broja bilo 1 210 000 vojnika i časnika u borbenim sastavima dok je ostatak bio u pričuvi, postrojbama podrške, garnizonima u tvrđavama, utvrdama i sigurnosnim postrojbama za osiguranje pozadine.[473]

Nakon provedene mobilizacije na svim zbornim područjima Austro-Ugarske Monarhije, austrougarska je operativna vojska u ljeto 1914. bila sastavljena od 48 i ½ pješačkih i 11 konjaničkih divizija. Na raspolaganju je austrougarskoj vojsci bilo 3 920 poljskih (lakih) topova i 168 teških topova i haubica. Kako je ranije navedeno, u topništvu se ogledala austrougarska komparativna slabost u odnosu na rusku carsku vojsku. Međutim, i u odnosu na savezničku njemačku vojsku, austrougarska je vojska bila inferiorna po broju topova i haubica. Njemačka je vojska u kolovozu 1914. ukupno imala na raspolaganju 7300 poljskih (lakih) i 2060 teških topova i haubica.[474]

U navedenim ratnim planovima, cjelokupne austrougarske oružane snage su bile podijeljene u tri glavne skupine za strateško djelovanje sukladno trima ratnim slučajevima protiv Rusije, Srbije i Crne Gore i Italije. U prvoj skupini je bio *A ešalon* (njem. *A-Staffel*). Ovo je bila glavna udarna snaga austrougarske vojske. *A ešalon* je činilo devet korpusa, I., II., III., V., VI., X., XI., XII. i XIV. korpus, s ukupno 28 pješačkih i 10 konjaničkih divizija. Brojno stanje *A ešalona* je bilo 600 000 vojnika i časnika i 40 000 konjanika. U drugoj skupini je bio *B ešalon* (njem. *B-Staffel*). *B ešalon* je činilo četiri korpusa, IV., VII., VIII. i IX. korpus, s ukupno 12 pješačkih i jedne konjaničke divizije. Brojno stanje *B ešalona* je bilo 216 000 vojnika i časnika sa 5 000 konjanika. U trećoj skupini je bila Minimalna grupa Balkan (njem. *Minimalgruppe Balkan*). Minimalnu grupu Balkan su činila tri korpusa, zagrebački XIII. korpus za područje Banske Hrvatske i Slavonije, sarajevski XV. korpus za područje Bosne te dubrovački XVI. korpus za područje Dalmacije i Hercegovine s osam pješačkih divizija i jednom konjaničkom divizijom. Brojno stanje Minimalne grupe Balkan je bilo 160 000 vojnika i časnika s 4000 konjanika.

Navedeni su ešaloni i Minimalna grupa Balkan ustrojeni prema strateškoj namjeni. *A ešalon* je predviđen za rat protiv Rusije ili Italije. U slučaju rata s Rusijom se

[473] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 111.
[474] Milan Zelenika, *Prvi svetski rat 1914.* 55.

raspoređivao u Galiciji a u slučaju rata s Italijom u sjevernoj Italiji. Minimalna grupa Balkan je imala isključivo obrambenu namjenu. U slučaja rata Austro-Ugarske s Rusijom i Italijom, Minimalna grupa Balkan se trebala rasporediti uzduž austrougarske granice sa Srbijom i Crnom Gorom radi obrane od napada Srbije i Crne Gore na Austro-Ugarsku. *B ešalon* je bio strateška pričuva koja se isprva zadržavala u unutrašnjosti Monarhije, da bi prema potrebi i razvoju situacije, bio raspoređen u Galiciju u slučaju rata s Carskom Rusijom kao pojačanje *A ešalonu* protiv ruske carske vojske, u sjevernu Italiju kao pojačanje *A ešalonu* protiv talijanske voske ili na Balkansko bojište kao pojačanje Minimalne grupe Balkan protiv srpske i crnogorske vojske. U slučaju istovremenog rata Austro-Ugarske sa svima navedenim državama, Rusijom, Srbijom i Crnom Gorom i Italijom, razrađene podvarijante navedenih ratnih planova.

Austrougarske ratne planove na osnovi kojih je Austro-Ugarska Monarhija krenula u rat 1914. godine je izradio načelnik Glavnog stožera Franz Conrad von Hötzendorf. On je u razdoblju od 1908. do 1914. godine napravio niz ratnih planova koji su predviđali mogućnost vođenja rata protiv jednog ili istodobno više neprijatelja na više različitih bojišta. Conrad je Italiju, Srbiju i Rusiju držao glavnim neprijateljima Austro-Ugarske Monarhije koji su u njoj vidjeli zaprjeku njihovim vanjskopolitičkim i sigurnosnim interesima i njihovom teritorijalnom proširenju.

Jan G. Beaver u svojoj knjizi *Collision Course* navodi ovakvo Conradovo razmišljanje: „Srbija, Rusija i Italija su bez ikakve sumnje neprijatelji Austro-Ugarske. Uvjerenje kako se njih može pridobiti za miran suživot sa starim carstvom [Conrad misli na Habsburšku Monarhiju, op.a.] je bila zabluda u koju su mogli upasti samo oni koji su bili slijepi na njihove ekspanzionističke ciljeve proizašlih iz njihovih unutarnjih prilika. Preostao je jedino izbor između toga da se nadvlada ove protivnike jednog po jednog prije nego dostignu punu svoju snagu i djeluju suglasno ili čekati skrušenih ruku da oni udare zajedno. Posljednje je značilo siguran poraz. Potonje je barem nudilo mogućnost Monarhiji da kontrolira svoje neprijatelje i održi status velike sile“.[475]

Navedeno Conradovo promišljanje o strateškom i sigurnosnom položaju Austro-Ugarske Monarhije u godinama prije Prvog svjetskog rata je predstavljalo osnovu ideje za austrougarske ratne planove. Uzimajući u obzir otvorenost Austro-Ugarske Monarhije sa sve tri strane svijeta prema potencijalnim neprijateljima, sa sjevera i sjeveroistoka

[475] Jan G. Beaver, *Collision Course*, 90.

prema Rusiji, sa zapada prema Italiji, s istoka prema Rumunjskoj i s juga i jugoistoka prema Srbiji i Crnoj Gori, Conrad je pri izradi austrougarskih ratnih planova morao zadovoljiti osnovni strateški imperativ: izraditi ratni plan kojim bi se u brzom roku moglo mobilizirati austrougarske oružane snage za rat protiv jednog ili više neprijatelja na jednom ili više bojišta, prevesti ih brzo na bojište i što prije započeti vojne operacije dok neprijatelji Monarhije ne dostignu punu borbenu spremu i napadnu ju istovremeno sa raznih strana.

Conrad je ratnim planovima nastojao osigurati istodobni prijevoz ogromnog broja vojnika, konja i naoružanja na, potencijalno četiri različita bojišta, za rat protiv Rusije, Srbije i Crne Gore, Italije i Rumunjske. Mobilizacija snaga i njihov prijevoz je bilo potrebno obaviti u kratkome roku te potom, okupiti snage za djelovanje u operativnim zonama ovisno o potrebi i situaciji, odnosno ovisno o tome s kime se u ratnom stanju Austro-Ugarska Monarhija u tome trenutku nalazi. Sukladno izloženom, za rat protiv Rusije su bile predviđene četiri armije: 1., 4., 3. i 2. armija koje su bile sastavljane od snaga *A* i *B Ešalona*. Ove su armije, sastavljene od istih snaga, predviđene i za rat protiv Italije. Za rat protiv Srbije ili Srbije i Crne Gore zajedno, predviđene su 2., 5. i 6. armija, sastavljene od Minimalne grupe Balkan i snaga *B Ešalona*.

Austrougarskoj objavi rata Srbiji je prethodilo uvođenje izvanrednog stanja na cijelom području Austro-Ugarske Monarhije. 26. srpnja 1914. godine je na čitavom području Monarhije stupio na snagu prethodno pripremljen *Zakon o ratnim davanjima* dok je za vojsku proglašena ratna sprema, današnji pandan stupnja ratne pripravnosti. Proglašenjem ratne spreme, glavnostožerni časnici te viši i niži zapovjedni časnici, primili su obavijesti da se jave svojim nadležnim zapovjedništvima i hitno dođu u zapovjedna mjesta po upute za daljnje djelovanje. Na ovaj način je mobilizacija časnika austrougarske vojske započela 26. srpnja 1914. godine, dva dana prije austrougarske službene objave rata Srbiji.

Marko Vukičević u svojoj doktorskoj disertaciji *Zagreb u Prvome svjetskom ratu* objašnjava austrougarske protokole uvođenja ratnog stanja. Prvo su se pokretale *mjere zaštite* važnih komunikacija poput željezničkih kolodvora i telegrafskih ureda, oružanog osiguranja granice ili njenog zatvaranja za redovni promet te aktivne obrane prema neprijatelju putem odobravanja djelovanja za ometanje njegovih ratnih priprema. Oglašavanje uzbune, njemački *Alarm* odnosno *Korps-Alarm*, označavao je pokretanje

mjera zaštite. Dan proglašenja mjera zaštite se nazivao *Alarmierungstag*, dan uzbunjivanja. Tek nakon pokretanja mjera zaštite, kao nužnih predradnji za pripremu uvođenja izvanrednog stanja, protokolom je predviđeno da se dan kasnije proglasi izvanredno stanje za slučaj rata.[476]

Nakon uvođenja izvanrednog stanja, slijedila je objava rata. Po objavi rata, proglašena je, ovisno o situaciji, djelomična ili opća mobilizacija. Nakon proglašenja mobilizacije, provodio bi se *Aufmarsch*, postupak prikupljanja oružanih snaga na popunidbenim područjima i njihov prijevoz željeznicom na prostor okupljanja s kojih bi bile postavljene na početne položaje za borbena djelovanja u određenim zonama operacija.[477]

U slučaju djelomične mobilizacije protiv Srbije i Crne Gore primjenjivao se Ratni plan B jer su nastupile okolnosti *Ratnog slučaja B* u kojem su se mobilizirale oružane snage Austro-Ugarske za rat protiv Srbije ili Srbije i Crne Gore zajedno na Balkanskom bojištu. U slučaju nastupa ratnog stanja između Austro-Ugarske i Rusije, Austro-Ugarske i Italije ili Austro-Ugarske i Rusije i Italije zajedno, nastupile bi okolnosti *Ratnog slučaja R, Ratnog slučaja I* ili *Ratnog slučaja R+I*. Tad bi se proglasila opća mobilizacija a primjenjivao Ratni plan R, Ratni plan I ili Ratni plan R+I.

Kako su se u praksi provodile navedene mjere pokazuju četiri primjera. Čičerićev primjer je prvi. Unosom od 26. srpnja 1914. godine u svojem *Kratkom dnevniku iz Prvog svjetskog rata* (*Kurzes diarium 1914-1918*), Čičerić piše kako je toga dana primio telegram sa zapovijedi o mobilizaciji. Idućega dana 27. srpnja je otputovao u Beč u Glavni stožer po upute za djelovanje. 28. srpnja 1914., po objavi austrougarskog rata Srbiji, primio je zapovijed za mobilizaciju prvog brobenog zdruga za rat protiv Srbije – „1. Mobilisierung zug S“.[478] Skraćenica *S* se odnosi na Srbiju, dok je razvidno da mobilizacija protiv Crne Gore nije određena jer Austro-Ugarska nije objavila rat Crnoj Gori.

Drugi je primjer Stjepana Sarkotića. Na početku njegovog ratnog dnevnika iz 1914. godine, Sarkotić piše kako je primio poziv za mobilizaciju u noći 25. na 26. srpnja 1914. Nadalje, u 1 sat po noći 26. na 27. srpnja, po jakoj kiši, stigla mu je supruga Ella u posjetu. Ona je 29. srpnja u pratnji pukovnika Krinera otputovala u Rijeku.[479]

---

[476] Marko Vukičević, *Zagreb u prvome svjetskom ratu*, 73.
[477] Marko Vukičević, *Zagreb u prvome svjetskom ratu*, 74.
[478] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918*, 23.
[479] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 1. *Tagebuch I. 26.VII.-28.XI.1914. Von der Mobilisierung bis*

Treći primjer nalazi se u knjizi Pere Blaškovića[480] *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*. Blašković piše: „26. srpnja poslije podne oko 6 sati sjedio sam sa svojim drugovima u kavani Seifert na Margit-Körut-u [ulica i šetalište u središtu Budimpešte, op.a.]. Još sam na polasku vidio po zidovima izlijepljene plakate kojima se javljao tekst ultimatuma Monarhije Srbiji. U kavani se samo o tome govorilo. Svatko je uvidio da je ultimatum za suverenu državu neprihvatljiv i da je prema tome krvav sukob neizbježiv. Poslije pola sata ušao je u kavanu moj „Tagskorporal" [razvodnik, dnevni dežurni dočasnik, op.a.] i donio mi dnevnu rezervatnu zapovijest prema kojoj sam imao otputovati iz Budimpešte zorom idućeg dana sa 18 oficira i 172 podoficira u Tuzlu po ratnu regimentu. Interesantan je datum zapovijesti, pošto je prvi dan mobilizacije bio tek 28.VII.1914. g."[481]

Četvrti primjer nalazi se u knjizi Branimira Kneževića[482] *Gledanje u vidjeno.* Knežević u svojoj knjizi piše: „Upravo to i jest interesantno u stvari, što sam odmah za

---

zur Ernennung zum Gouverneur von Serbien, 3.

[480] Pero Blašković (Karlovac, 25. lipnja 1883. – Zagreb, 3. travnja 1945.), general domobranstva NDH, privrednik i pisac. Nakon završetka pučke škole u Karlovcu, završio Pješačku kadetsku školu u Trstu i stupio u austrougarsku vojsku. Kao djelatni časnik austrougarske vojske služio u Beču, Budimpešti, Segedinu, Temišvaru, Srijemskoj kamenici i banatskoj Beloj Crkvi. Godine 1909. stekao čin natporučnika te kratko zapovijedao posadom malog dunavskog otoka Ada Kaleh pod osmanskim suverenitetom. Početak Prvog svjetskog rata ga je zatekao kao zapovjednika 16. satnije 3. bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije čiji je stožer i zapovjedništvo bilo u Budimpešti, ali koja se popunjavala sa šireg područja Tuzle u Bosni i Hercegovini. Na početku rata je sa 3. BiH pješačkom pukovnijom u sastavu 31. pješačke divizije IV. korpusa 2. armije sudjelovao u borbama sa srpskom vojskom oko Šapca tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914. godine* na Balkanskom bojištu. Potom je od 7. rujna 1914. do siječnja 1918. godine sa 3. bosansko-hercegovačkom pješačkom pukovnijom proveo rat na Istočnom bojištu. Od početka siječnja do završetka Prvog svjetskog rata je sa 3. bosansko-hercegovačkom pješačkom pukovnijom proveo na Talijanskom bojištu. U sastavu 31. pješačke divizije XXIV. korpusa 6. armije, Blašković je na čelu 3. bosansko-hercegovačke pukovnije sudjelovao u Bitki na Piavi (15. lipnja – 5. srpnja 1918.) i Bitki kod Vittorio Veneta (24. listopada – 4. studenoga 1918.). Nakon Prvog svjetskog rata je kratko vrijeme služio vojsci Kraljevine Jugoslavije, a potom radio kao gospodarstvenik, bio je dugogodišnji tajnik predstavništva jugoslavenskih cementnih tvornica u Beogradu. Jedan od osnivača Hrvatskog kluba u Beogradu i njegov predsjednik do kapitulacije Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Nakon proglašenja NDH reaktiviran u vojnu službu oružanih snaga NDH. S činom generala domobranstva NDH preuzeo zapovjedništvo bosanske divizijske oblasti u Sarajevu. U kolovozu 1941. umirovljen iz aktivne vojne službe, a u kasnu jesen 1944. godine zatvoren u Lepoglavi pod sumnjom da je sudjelovao u puču Lorković–Vokić. Ovdje se razbolio od tifusa pa je prevezen u Zagreb, ali je ubrzo potom umro 3. travnja 1945. godine. Njegova knjiga sjećanja Sa Bošnjacima u svjetskom ratu, prvi puta objavljena u Beogradu 1939. godine, važan je izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata i prvorazredni autobiografski rad jednog časnika, sudionika Prvog svjetskog rata; *Hrvatski biografski leksikon, sv. 2*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989., 17-18.

[481] Pero Blašković, *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*, Strmec Samoborski, Fortuna, 2014., 79.

[482] Branimir (Branko) Knežević (Zlatar, 6. rujna 1891. – Zagreb, 27. listopada 1918.), hrvatski pisac i sudionik Prvog svjetskog rata. Završio je kadetsku pješačku školu u Karlovcu, a početkom rata je raspoređen u II. pohodnu bojnu 25. domobranske pješačke pukovnije u sastavu 42. domobranske divizije zagrebačkog XIII. korpusa u kojem su bile vojne postrojbe s područja Banske Hrvatske i Slavonije. Prvo kao poručnik, a potom kao satnik, u sastavu svoje postrojbe je sudjelovao u vojnom pohodu austrougarske vojske na Srbiju 1914. godine. Zbog tuberkuloze je napustio bojište i vratio se u Zagreb,

proglašenja spreme dne 26. srpnja 1914. bio dodijeljen kao pobočnik pukovniji, koje još nije ni bilo, koja je imala tek skelet časnika i to samo njihova imena na papiru i ništa više. Dne 27. srpnja 1914. u 10 sati prije podne prijavio sam kod zapovjedništva 25. zagrebačke domobranske pukovnije, da nastupam službu pobočnika kod kr.ug. 11. domobranske hodne pukovnije.[483] Nekoliko časaka iza toga bio sam kod zapovjednika osnutka doknadnog bataljuna [popunidbena bojna, op.a.], gdje mi je zapovijedajući satnik imao izdati neke spise moje buduće pukovnije, jer za vrijeme mira to je tamo sve pripravljeno i pohranjeno – spremne predradnje!"[484]

Dana 27. srpnja 1914. su proglašene *Iznimne mjere za slučaj rata* što je značilo da je uvedeno izvanredno stanje. Na ovaj način je stupanjem na snagu ratnih zakona i uvođenjem mjera za slučaj rata, izvanredno stanje prethodilo samoj objavi rata Srbiji. Istoga je dana u Beču počeo djelovati Ured za ratni nadzor (*Kriegsüberwachungsamt-KÜA*). Ovaj je ured osnovan pri Carskom i kraljevskom ministarstvu obrane sa zadatkom da tijekom rata trajno nadzire civilni život na čitavom području Monarhije i onemogući bilo kakav negativan utjecaj zaleđa na vojsku i bojišnicu. Osnivanje ovakvog novog, središnjeg ureda uprave, izražena je namjera potpune militarizacije svakodnevnog života.[485]

Ivan Bulić u magistarskom radu *Vojna cenzura u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji tijekom Prvog svjetskog rata* daje prikaz organizacije ovog ureda. Ured za ratni nadzor su činile:

1. politička grupa,
2. grupa za cenzuru,
3. grupa za uvoz i izvoz,
4. grupa za evidenciju strojeva i
5. posebne djelatnosti.

---

odakle je kasnije upućen u Ratni ured za tisak u Beču. Objavio je nekoliko književnih djela te spomenutu knjigu sjećanja iz Prvog svjetskog rata *Gledanje u vidjeno*. Umro je u Zagrebu pred završetak Prvog svjetskog rata; Filip Hameršak, „Pogled u život i djelo Branimira Kneževića", 1-30.; u Branimir Knežević, *Gledanje u vidjeno. Ratovanje u Srbiji 1914. godine*, Strmec Samoborski: Fortuna, 2014.

[483] Radi se o kraljevskoj ugarskoj 11. pohodnoj pukovniji koja se sastojala od 25., 26. i 43. pohodne bojne. Na početku rata je ova postrojba zajedno sa kraljevskom ugarskom 12. pohodnom pukovnijom koju su činile 27., 28. i 44. pohodna bojna bila pohodna formacija 42. domobranske pješačke divizije u sastavu 5. armije u pohodu na Srbiju; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 90.

[484] Branimir Knežević, *Gledanje u vidjeno,* 11.

[485] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918,* 137.

Ovaj je ured imao ovlast propisivati koja se djela smatraju kaznenim djelima protiv države i vojske i provoditi sve kaznene mjere protiv njihovih počinitelja. Radilo se o kaznenim djelima kojima se podrivala borbena moć austrougarske vojske, vršilo subverzivno djelovanje na tlu Austro-Ugarske, poticalo na pobunu protiv Austro-Ugarske ili širilo defetizam i neprijateljsku propagandu. Po nalozima ovog ureda su se provodila uhićenja optuženih za navedena kaznena djela. Osim navedenog, ovaj je ured odlučivao o sudbini uhićenih, njihovim deportacijama kao i određivanje mjesta izdržavanja kazne. Iz navedenog razloga, djelatnost ureda je bila tajna kao i identitet njegovih članova. Tako je tijekom čitavoga rata javnost samo znala za postojanje ovog ureda ali ništa o njegovom radu i članovima, pojašnjava Bulić.[486]

Uvođenjem izvanrednih mjera za slučaj rata osnovan je Ratni ured za tisak (*Kriegspressequartier – KPQ*) sa sjedištem u Beču u sastavu vojne uprave zadužene za isključivu provedbu vojne cenzure. Ovaj je ured bio u cijelosti podređen Glavnom stožeru austrougarske vojske. Tako je tijekom čitavog rata, Glavni stožer određivao kako će tisak izvještavati o ratu. Osim cenzura tiska, provodila se i cenzura pisama, telegrafa, telefona, vojnih izvještaja, slika i fotografija. Cenzurom je prvenstveno trebalo kontrolirati javno mnijenje, ograničiti prevelik utjecaj neprijateljskog tiska na vlastiti narod i spriječiti djelovanje strane propagande. Zatim, spriječiti odavanje vojnih, političkih ili gospodarskih tajni putem tiska. U prvoj fazi, tijekom mobilizacije krajem srpnja i početkom kolovoza 1914. godine, sve navedeno je imalo cilj spriječiti objavljivanje informacija o vojnim pripremama u dnevnom tisku. Time se nastojalo u potpunosti otkloniti moguća panična reagiranja stanovništva te usmjeriti javno mnijenje na pozitivan stav prema vojsci i ratu. [487]

Također, Ivan Bulić u doktorskom radu o hrvatskom banu Ivanu Škrlecu Lomničkom[488] objašnjava cilj i smisao ovakvih mjera: „Prijelaz iz mirnodopskog u ratno

[486] Ivan Bulić, *Vojna cenzura u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji tijekom Prvog svjetskog rata*, 33.

[487] Ivan Bulić, *Vojna cenzura u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji za vrijeme Prvog svjetskog rata*, 35.

[488] Ivan Škrlec Lomnički, Ivan Skerlecz (Oroszló, Mađarska, 20. srpnja 1873. – Budimpešta, 12. siječnja 1951.) hrvatski pravnik, političar, kraljevski komesar i ban Trojedne Kraljevine od 21. srpnja 1913. do 12. lipnja 1917. godine. Potječe iz plemićke obitelji Škrlec Lomnički, Skerlecz de Lomnicza iz Turopolja. Ugarska grana ove obitelji je sredinom 19. st. stekla barunat. Nakon završetka studija prava u Pečuhu i Budimpešti radio kao vježbenik u hrvatskom ministarstvu u Budimpešti, a potom kao tajnik u predsjedništvu ugarske vlade Istvána Tisze. Godine 1911. ministarski savjetnik na čelu Ugarsko-hrvatskog odjela Dvorske kancelarije u Beču, a od 1913. komesar za Hrvatsku i Slavoniju. Posredovao u pregovorima između Hrvatsko-srpske koalicije i ugarskog ministra-predsjednika (premijera) Istvána

stanje zahtijevao je tajnost, većina država je tijekom uspostave ratnih zakona pozornost usmjerila na instrument koji im je trebao omogućiti djelotvornu prilagodbu zemlje na ratne napore, posebno na psihološku i moralnu pripremu stanovništva. Cilj je bio osigurati potrebnu spremnost na žrtvu, a prvi test je predstavljala mobilizacija i rekvizicija imovine.“[489]

Zanimljivo je primijetiti kako se prema Čičerićevom unosu u *Kratki dnevnik* govori samo o mobilizaciji oružanih snaga protiv Srbije, a ne i Crne Gore. Logično, jer u tome trenutku dok je Čičerić pisao svoj dnevnik, unosom od 28. srpnja 1914., rat Crnoj Gori nije bio objavljen. Crna Gora je službeno objavila rat Austro-Ugarskoj 5. kolovoza 1914. i tako formalno stupila u rat protiv Austro-Ugarske na strani Srbije.[490]

Kako je u praksi izgledalo uvođenje zaštitnih mjera u sklopu izvanrednih mjera za slučaj rata pokazuje nam ovaj dokument. Zapovjedništvo XV. korpusa u Sarajevu je 27. srpnja 1914. godine izdalo *Dopunske upute zapovjednicima bosansko-hercegovačkih željeznica i odsjeka za sigurnost mostova*. U ovim uputama je istaknuto kako je zbog trenutačne situacije u zemlji i napetosti sa Srbijom, postupak selekcije vojnog osoblja iz ne-aktivnog sastava zaduženog za sigurnost željeznica i mostova promijenjen. Istaknuto je u dopunskoj uputi kako je apsolutno nužno osigurati pouzdanost svake pojedine osobe, pa su pričuvni zapovjednici bojni bosansko-hercegovačkih postrojbi zaduženi, da s posebnom pažnjom, odaberu posade zadužene za čuvanje mostova. U uputi dalje stoji kako „zapovjednici ovih posada moraju biti osobito svjesni važnosti povjerenog im zadatka i snositi punu odgovornost u obavljanju ove teške dužnosti te učiniti sve što je u njihovoj moći kako bi omogućili pouzdanu sigurnost objekata koje imaju čuvati. Čim sastave svoje odrede, primit će informacije od zapovjednika bosansko-hercegovačkih postrojbi o svakom pojedinom čovjeku kako bi ponovo provjerili njegov identitet u evidenciji pričuvnika i tako se potpuni uvjerili u pouzdanost svojih ljudi. Ni pod kojim

Tisze koji su doveli do ukidanja komesarijata u Hrvatskoj i Slavoniji i povratka ustavnog stanja. Dana 21. srpnja 1913. godine, imenovan je banom Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Na položaju bana uspio povući željezničarsku pragmatiku i provesti slobodne izbore na kojima je Hrvatsko-srpska koalicija u prosincu 1913. godine došla na vlast. Dana 12. lipnja 1917. godine je u Saboru Trojedne Kraljevine obavijestio zastupnike da je podnio ostavku na položaj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga bana. Nakon toga je ostatak života proveo u Mađarskoj; *Hrvatska enciklopedija, sv. 10,* 492.

[489] Ivan Bulić, *Ivan Skerlecz Lomnički 1913.-1917.*, 233.

[490] Igor Despot et al., Prvi svje*tski rat*, 12.

uvjetima se ne smiju uzimati manje pouzdane osobe dok se, pojedinačno, članovi odreda moraju stalno nadzirati“.[491]

Iz ove dopunske upute zapovjednicima željeznica i mostova na teritoriju Bosne i Hercegovine vidi se promjena mirnodopskog u ratno stanje. U prvom dijelu je naznačeno kako dotadašnji protokol izbora vojnog osoblja zaduženog za osiguranje komunikacije više nije na snazi i kako su stupili novi propisi. U drugom dijelu su izdane upute zapovjednicima ovih odreda, zaduženih za osiguranje željeznica i mostova, o provođenju mjera opreza pri izboru osoba za ove važne dužnosti s ciljem sprječavanja sabotaža i diverzija. Kako bi se maksimalno osigurao prijevoz postrojbi do bojišta samo najpouzdanije osoblje se moglo postaviti na ove dužnosti. No uputa ne govori konkretno koje bi to osobe mogle biti nepouzdane, premda se iz uputa može zaključiti kako se radilo prvenstveno o osobama srpske nacionalnosti iz Bosne i Hercegovine koje su bile pod sumnjom radi napete situacije i nadolazećeg rata Austro-Ugarske i Srbije.

U nastavku navedene upute stoji kako, u slučaju da nastane višak ljudi u odredima za osiguranje komunikacija, ovaj višak treba zajedno sa nepouzdanim elementima prebaciti u trajne pričuvne sastave, tri pričuvne satnije za svaku bojnu, čak i ako to znači da će brojnost odreda biti ispod propisane. Također, ako bude potrebno, zapovjednici ovih odreda mogu tražiti da nepouzdani elementi budu zamijenjeni s „pouzdanim Muslimanima“ iz drugih pričuvnih sastava.[492]

Iz navedenog je razvidno kako su vojne vlasti nastojale izbjeći djelovanje nepouzdanih elemenata tijekom prijevoza postrojbi željeznicom prema bojišnici na teritoriju Bosne i Hercegovine te osigurati pozadinu postavljanjem pouzdanih i lojalnih ljudi. Sve navedeno jasno upućuje na prijelaz iz mirnodopskog u ratno stanje.

[491] HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH. Kutija 11. K.u.K. XV. Korpskommando, Präs. Nr. 2794., 27. srpnja 1914., 1.
[492] HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH. Kutija 11. K.u.K. XV. Korpskommando, Präs. Nr. 2794., 27. srpnja 1914., 2.

4.1 Stupanje drugih država u rat i širenje početnog rata između Austro-Ugarske i Srbije u svjetski rat

Ubrzo nakon austrougarske objave rata Srbiji, velike sile Velika Britanija, Francuska, Rusija i Njemačka te druge države poput Belgije, ulaze u rat. Obostrano su 1. kolovoza 1914. jedna drugoj objavile rat Njemačka i Rusija, 3. kolovoza Njemačka i Francuska, a 4. kolovoza Belgija i Velika Britanija Njemačkoj. Austro-Ugarska i Rusija su međusobno jedna drugoj objavile rat 6. kolovoza 1914. godine. Ujutro 6. kolovoza je ruskom veleposlaniku u Beču, Nikolasu Nikolajeviču Shebeku, uručena diplomatska nota s austrougarskom objavom rata carskoj Rusiji. U ovoj noti je bila austrougarska izjava kako od sada nadalje se Austro-Ugarska i carska Rusija nalaze u ratnom stanju. Diplomatskim reciprocitetom je uslijedila ruska objava rata Austro-Ugarskoj. Austrougarski veleposlanik u Rusiji, grof Fritz Szápary, u Sankt Peterburgu je primio rusku diplomatsku notu s izjavom ruske objave rata Austro-Ugarskoj.[493]

Nakon što je Srbija dala odgovor na austrougarski Ultimatum 25. srpnja koji nije zadovoljio austrougarske zahtjeve, njemački vojni ataše u Beču, Karl von Kageneck, obavijestio je Conrada da će Rusija podržati Srbiju u mogućem oružanom sukobu s Austro-Ugarskom jer će u protivnom prestati biti velika sila. Također, austrougarski vojni ataše u Sankt Peterburgu, knez Franz Hohenlohe, obavijestio je Conrada da se Rusija mobilizira za rat protiv Austro-Ugarske.[494]

Dokument britanskog ministarstva vanjskih poslova sačuvan u fondu Državnog arhiva u Londonu (The National Archives London) od 24. srpnja 1914. godine dokazuje kako je Rusija bila spremna podržati Srbiju u slučaju oružanog sukoba s Austro-Ugarskom. U povjerljivoj diplomatskoj korespondenciji koju je toga dana iz Beča u London poslao britanski ambasador Sir Maurice de Bunsen britanskom ministru vanjskih poslova Sir Edwardu Greyu, de Bunsen obavještava Greya kako mu je ruski ambasador u Beču, Nikolaj Nikolajevič Shebeko, izjavio „kako me uvjerava da Rusija neće ostati indiferentna prema namjeri Austro-Ugarske da vojnom akcijom ponizi Srbiju“.[495]

---

[493] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 98.
[494] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 99.
[495] TNA-FO-371-2158 July Crisis 1914. Spis 30342. *Confidential telegram Sir Maurice de Bunsen to Sir Edward Grey*, Vienna, July 24 1914, 119.

Pored navedenog, službenog stava ruske vlade da u slučaju sukoba Austro-Ugarske i Srbije Rusija treba podržati Srbiju, rusko javno mnijenje je također bilo na strani Srbije. Dana 27. srpnja 1914. godine, u Sankt Peterburgu su održani masovni prosvjedi podrške Srbije. O ovim je prosvjedima telegramom izvijestio britanskog ministra vanjskih poslova Sir Edwarda Greya britanski veleposlanik u Rusiji George William Buchanan. U povjerljivom telegramu koji je Grey primio 30. srpnja, Buchanan izvještava: „Značajan se broj ljudi jučer okupio u ruskoj prijestolnici, vladalo je uzbuđenje. U novinske urede je pohrlilo mnoštvo i razgrabilo sve otiskane primjerke dnevnih novina. Telegrami diplomatske korespondencije su čitani na glas mnoštvu. Poslijepodne se na glavnoj gradskoj aveniji okupilo veliko mnoštvo koje je klicalo u čast Srbije a pogrdno prema Austriji i Njemačkoj. Policija nije uspjela spriječiti mnoštvo da se probije do srpskog veleposlanstva. Srpski ambasador Spalajković se pojavio na prozoru ambasade i pozdravio mnoštvo, no zatvorio prozor na uzvik 'Dolje s Austrijom!'. Policija je spriječila nekoliko nasilnih pokušaja provale u austrougarsko i njemačko veleposlanstvo. Pred vojarnama ruske vojske se pjevala ruska himna, a časnicima klicalo. U tri sata ujutro, veliko se mnoštvo ponovo okupilo ispred srpskog veleposlanstva i slušalo govor srpskog veleposlanika o krizi. Mnoštvo je oduševljeno odgovorilo na govor među kojem su mnogi ruski časnici visoko dizali ruke u znak odobravanja“.[496]

Čičerić istoga dana, 28. srpnja 1914. godine, u svoj dnevnik zapisuje: „Bojnik Tuske, čiji brat radi u Ministarstvu rata u Beču, tvrdi da je stigao brzojav iz Berlina u kojem se navodi da je tamošnji ruski vojni ataše izjavio da su u ruskim zapadnim gubernijama mobilizirana četiri pričuvna godišta, što bi uz visoko brojno stanje postrojbi u miru značilo da su te postrojbe dostigle razinu brojnosti u ratu - odgovor na objavu rata Srbiji?“[497] Austrougarska objava rata Srbiji je pokazala da Austro-Ugarska odustaje od diplomatskog rješenja *Srpanjske krize* i odlučuje provesti svoju „kaznenu ekspediciju“ protiv Srbije. To je izravno utjecalo na Rusiju da se odluči za vojnu opciju i započne sa djelomičnom mobilizacijom svojih oružanih snaga za djelovanje protiv Austro-Ugarske.[498]

---

[496] TNA-FO-371-2159 August 1914. Spis 34710. *Confidential telegram George William Buchanan to Sir Edward Grey,* Sankt Petersburg, July 27 1914, 172.

[497] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 4.

[498] Pierre Renouvin, *Europska kriza i Prvi svjetski rat,* Zagreb: Golden marketing, 2008., 150.

Informacije koje je Čičerić primio su bile točne i istinite. Rusija je reagirala na austrougarsku objavu rata Srbiji djelomičnom mobilizacijom svojih oružanih snaga. Na sastanku u Carskom selu 28. srpnja 1914. godine na kojem su bili okupljeni vojni i civilni čelnici carske Rusije pod predsjedništvom cara Nikole II. odlučeno je da se mobiliziraju četiri vojna okruga u europskom dijelu Rusije, s ukupno 13 korpusa, za borbeno djelovanje protiv Austro-Ugarske. Međutim, kako je prema ruskim ratnim planovima bila predviđena samo opća mobilizacija, bez djelomične, trebalo je prvo pripremiti a tek potom i provesti djelomičnu mobilizaciju. Iz navedenog je razloga tek navečer 29. srpnja 1914. godine objavljena ruska djelomična mobilizacija.[499]

Ovakvo držanje Rusije je proizlazilo iz popularnog i široko prihvaćenog političkog stava ruske javnosti i velikog dijela ruskih političara kako Rusija treba podržati Srbiju u slučaju da ju Austro-Ugarska Monarhija napadne. U povjerljivom telegrafu kojeg je 18. srpnja 1914. godine iz Sankt Peterburga u London poslao britanski ambasador u Rusiji, Sir George Buchanan, britanskom ministru vanjskih poslova Sir Edwardu Greyu, Buchana prenosi svoj razgovor s ruskim ministrom vanjskih poslova Sergejem Sazonovom u kojem piše: „U odgovoru na moje pitanje, njegova ekselencija Sazonov mi je odgovorila da bilo što u obliku austrijskog ultimatuma Srbiji ne može ostaviti Rusiju ravnodušnom radi čega bi ona bila prisiljena poduzeti pojedine vojne mjere opreza“.[500]

Christopher Clark u svojoj knjizi *The Sleepwalkers* navodi kako su izvještaji „dubiozne točnosti“ koje su u Rusiju tih dana iz Beča slali ruski ambasador Shebeko i ruski vojni ataše Vineken govorili kako je najmanje osam ili devet austrougarskih korpusa u pripremi za rat. Ovakve su informacije navele rusku vojnu-obavještajnu službu na zaključak kako se general Conrad odlučio na promjenu sa *Ratnog slučaja B* na *Ratni slučaj R* i time potajno pokrenuo potpunu ili gotovo potpunu austrougarsku mobilizaciju. Ruski car Nikola II. Romanov, koji je redovito i detaljno čitao dnevne vojno-obavještajne izvještaje ruskog Glavnog stožera, ovakve je interpretacije austrougarskih mjera smatrao istinitima i uzimao vrlo ozbiljno. Clark iz navedenoga zaključuje: „Zauzvrat to objašnjava inače zamršenu tendenciju Rusa da gledaju na vlastitu opću mobilizaciju kao ekvivalent i opravdanje austrijskih mjera".[501]

[499] Petar Tomac, *Ratovi i armije XIX. veka*, 493.
[500] TNA-WO-371-2158 July Crisis 1914. Spis 30342, 30.
[501] Christopher Clark, *The Sleepwalkers*, 515.

S druge strane, cilj Austro-Ugarske u razdoblju od srbijanskog odbijanja Ultimatuma 25. srpnja do objave rata Srbiji 28. srpnja 1914. bio je lokaliziranje rata. Oružani sukob je trebalo svesti samo na sukob sa Srbijom, bez sudjelovanja Crne Gore na strani Srbije. Još važnije, trebalo je spriječiti miješanje drugih sila u spor Austro-Ugarske i Srbije, pri čemu se prvenstveno smatralo na intervenciju Rusije na strani Srbije. Navedeno proizlazi iz arhivske građe diplomatske provenijencije. Dana 25. srpnja 1914. godine, austrougarski veleposlanik u Londonu grof Albert Mensdorff[502] je izjavio britanskom ministru vanjskih poslova Sir Edwardu Greyu[503] kako je ovlašten od strane svoje vlade objasniti da će u slučaju srpskog odbijanja austrougarskog Ultimatuma, Austro-Ugarska prekinuti diplomatske odnose sa Srbijom i započeti vojne pripreme protiv nje, ali ne i „započeti vojne operacije napadom na Srbiju".[504]

[502] Albert Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (Lemberg (Lavov), 5. rujna 1861. – Beč, 15. lipnja 1945.), grof, austrougarski veleposlanik u Velikoj Britaniji od 1904. do 1914. godine. Od 1896. službenik u veleposlanstvu Austro-Ugarske u Londonu, rođak britanskog kralja Edwarda VII. (London, 9. studeni 1841. – London, 6. svibnja 1910., kralj Velike Britanije i Irske od 1901. do 1910.). Tijekom 1917. predstavnik Austro-Ugarske na mirovnim pregovorima s Antantom u Švicarskoj. Od 1920. godine delegat Republike Austrije u Skupštini Lige naroda. Imao važnu ulogu u potpisivanju Protokola iz Ženeve 1922. godine kojim je omogućena gospodarska i financijska rekonstrukcija Austrije nakon Prvog svjetskog rata. Od 1923. godine član Gornjeg doma austrijskog parlamenta i Tajni savjetnik; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 6,* Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975., 224.

[503] Edward Grey (London, 25. travnja 1862. – Fallodon, Northumberland, Engleska, 7. rujna 1933.) grof, britanski državnik i političar, ministar vanjskih poslova Velike Britanije od 1905. do 1916. godine. Kao član Liberalne stranke ulazi u britansku politiku 1885. godine. Dana 10. prosinca 1905. godine imenovan britanskim ministrom vanjskih poslova u liberalnoj vladi premijera Sir Henryja Cambella-Bannermana. U vanjskoj politici je bio pristalica zajedničkog djelovanja s Francuskom protiv Njemačke čime je izvršio veliki utjecaj na britansku vanjsku politiku i odnos prema Njemačkoj u godinama prije Prvog svjetskog rata. U sklopu ove politike je učvrstio vojno-politički savez Velike Britanije i Japana te 1907. godine u ime Velike Britanije sklopio sporazum sa Rusijom o rješavanju međusobnih kolonijalnih sporova čime se Rusija priključila savezu Velike Britanije i Francuske od 1904. godine (*Entente cordiale*, u prijevodu Srdačan sporazum, po čemu su nazvane sile Antante u Prvom svjetskom ratu). Tijekom Srpanjske krize 1914. godine, zagovarao mirno rješenje krize. Nakon izdavanja austrougarskog Ultimatuma Srbiji 23. srpnja 1914. godine, predložio je, zajedno sa njemačkim carem Vilimom II., mirno rješenje spora između Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije na način da Austro-Ugarska Monarhija okupira Beograd, što je vlada Kraljevine Srbije odbila. Nakon austrougarske objave rata Srbiji te međusobne njemačko-francusko-ruske objave rata 1. kolovoza 1914., zauzeo dijametralno suprotan stav i zagovarao britansku objavu rata Njemačkoj. Nakon ulaska Velike Britanije u rat 4. kolovoza 1914., zagovarao ulazak neutralnih država, posebno SAD-a u rat na strani Antante. U prvoj polovici 1915. godine glavni zagovornik talijanskog ulaska u rat na strani Antante. Zajedno sa talijanskim ministrom vanjskih poslova Sydneyem Sonninom (1847.-1922.) u ime Velike Britanije u Londonu 26. travnja 1915. godine potpisao Londonski ugovor kojim je Kraljevina Italija ušla u Prvi svjetski rat na strani Antante. Dana 5. prosinca 1916. podnio ostavku nakon pada vlade britanskog premijera Herberta Asquitha (1852.-1928.). Nakon Prvog svjetskog rata neuspješno lobirao za ulazak SAD-a u Ligu naroda; *Oxford Dictionary of National Biography, sv. 23,* Oxford: Oxford University Press, 2004., 825-832.

[504] TNA-WO-371-2158 July Crisis 1914. Spis 30342, 162.

Iz navedenog je dokumenta razvidno kako je stav austrougarske vlade bila najava mobilizacije i to djelomične, samo za rat protiv Srbije. Opća mobilizacija nije spomenuta. Stav vodećih ljudi Monarhije, poput ugarskog ministra-predsjednika Istvána Tisze[505], austrougarskog ambasadora u Srbiji baruna Wladimira Giesla von Gieslingena[506], austrougarskog ministra vanjskih poslova grofa Leopolda Berchtolda[507] i načelnika Glavnog stožera Conrada je bio da na Srbiju treba udariti sada jer bi se u protivnom Monarhija u skorijoj ili daljoj budućnosti mogla naći u istoj ili lošijoj situaciji. Oni su donijeli odluku o ovakvom slijedu akcije protiv Srbije na osnovi procjene situacije na Balkanu.[508]

Dana 25. srpnja 1914., prije isteka roka od 48 sati postavljenog Ultimatumom Srbiji, koji je isticao u 18 sati toga dana, István Tisza je caru Franju Josipu I. rekao kako

---

[505] Grof István Tisza od Borosjenőa i Szegeda (Pešta, 22. travnja 1861. – Budimpešta, 31. listopada 1918.), mađarski državnik i političar. Od 1910. godine na čelu Nacionalne stranke rada u ugarskoj koja je zastupala interese ugarskih veleposjednika i konzervativaca. Ministar-predsjednik ugarske vlade u dva mandata, prvi puta od 1903. do 1905. godine, te drugi puta od 1913. do 1917. godine. Provodio politiku pritiska na nacionalne manjine u ugarskoj. U vanjskoj politici pristalica čvrstog saveza Austro-Ugarske Monarhije i Njemačke. Na završetku Prvog svjetskog rata, 31. listopada 1918., ubijen u vlastitoj kući u Budimpešti od mađarskih vojnika austrougarske vojske koji su ga držali odgovornim za početak Prvog svjetskog rata i za glavnog krivca za poraz Austro-Ugarske u ratu; *Hrvatska enciklopedija, sv. 10,* 768.

[506] Wladimir Rudolf Karl Giesl von Gieslingen (Funfkirchen, Pečuh, 18. veljače 1860. – Salzburg, 20. travanj 1936.) austrougarski diplomat i general. Potječe iz časničke obitelji porijeklom iz Porajnja koji su bili u habsburškoj vojnoj službi od početka 19. st. Nakon završetka Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu 1879. godine dodijeljen stožeru u Sarajevu. Godine 1888. imenovan zapovjednim generalom u Sarajevu, a 1893. vojnim atašeom u Istanbulu. Godine 1907. predstavljao Austro-Ugarsku na Drugoj Haaškoj mirovnoj konferenciji. Od 13. studenog 1913. do 25. srpnja 1914. austrougarski veleposlanik u Kraljevini Srbiji. Predao austrougarski Ultimatum Kraljevini Srbiji u Beogradu 23. srpnja 1914. godine. Nakon primanja diplomatske note s nezadovoljavajućim odgovorom srpske strane 25. srpnja 1914., prekinuo diplomatske odnose između Austro-Ugarske i Srbije i napustio sa svojim osobljem Beograd. Nakon toga je promoviran u čin general i imenovan predstavnikom ministarstva vanjskih poslova u AOK. U srpnju 1915. podnio ostavku na ovaj položaj zbog optužbi političkog uplitanja u vojna pitanja u nadležnosti AOK. Tijekom 1917. Vodio austrougarsku misiju u Osmansko Carstvo. Od 1918. do smrti je živio u Radkersburgu, na današnjoj granici Slovenije i Austrije. Brat generala Artura Giesla von Gieslingena, zapovjednika VIII. Korpusa 5. armije Balkanskih oružanih snaga i počasnog vlasnika Varaždinske 16. pješačke pukovnije; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 1,* 439.

[507] Leopold Anton Johann Berchtold (Beč, 18. travanj 1863. – Peresznye, Mađarska, 21. studeni 1942.), grof, austrougarski diplomat, državnik i ministar vanjskih poslova Austro-Ugarske od veljače 1912. do siječnja 1915. godine. Od 1906. do 1912. je bio austrougarski veleposlanik u Sankt Peterburgu u Rusiji. Njegova politika austrougarskog širenja na istok nije bila uspješna. Godine 1912. potpisao u ime Austro-Ugarske ugovor o obnovi Trojnog saveza sa Njemačkom i Italijom. Nakon Sarajevskog atentata na nadvojvodu Franju Ferdinanda pripremio Ultimatum Kraljevini Srbiji. Pristalica rata protiv Kraljevine Srbije tijekom *Srpanjske krize 1914*. Podnio ostavku nakon protivljenja ugarske vlade da se Kraljevini Italiji prepusti dio austrougarskog teritorija (Južni Tirol) za talijanski ulazak u rat na strani Austro-Ugarske. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije na kraju 1918. godine se povukao iz javnog i političkog života; *Hrvatska enciklopedija, sv. 2,* 61.

[508] Helmut Andics, *Der untergang der Donaumonarchie. Österreich-Ungarn von der Jahrhundertwende bis zum November 1918,* Beč; München; Zürich, Fritz Molden verlag, 1974., 118.

odmah treba mobilizirati oružane snage protiv Srbije ukoliko Srbi ne daju zadovoljavajući odgovor u cijelosti. Tisza je izrazio stav kako rat treba lokalizirati i, po mogućnosti, držati Rusiju izvan sukoba. U tom kontekstu, Tisza je držao da treba izbjegavati bilo kakvu naglu odluku o pokretanju mobilizacije protiv Rusije. Poput Tisze, mnogi su političari u Ugarskoj držali kako je u pitanju sam opstanak Monarhije.[509]

Dana 25. srpnja 1914. u 21 sat i 23 minute Conrad je izdao zapovijed o pokretanju *Ratnog slučaja B* odnosno djelomičnoj mobilizaciji austrougarskih oružanih snaga za rat na Balkanskom bojištu protiv Srbije, ali ne i Crne Gore. Kao prvi dan uzbunjivanja je određen 27. srpnja, a prvi dan mobilizacije 28. srpnja. Zapovijed o mobilizaciji se odnosila na osam zbornih područja s pripadajućim domobranstvom i pučkim ustankom. To su bila područja VIII. korpusa sa zapovjedništvom u Pragu, IX. u Litomericama, III. u Grazu, XIII. u Zagrebu, IV. u Budimpešti, VII. u Temišvaru, XV. u Sarajevu i XVI. u Dubrovniku, zajedno sa 1. i 10. konjaničkom divizijom te 11. *Honvéd* konjaničkom divizijom.[510]

Conrad je svoju odluku donio na osnovi neuspješne diplomatske akcije da se Ultimatumom prisili Srbiju na austrougarske uvjete i obavještajnih podataka iz Srbije prema kojima su Srbi započeli svoju mobilizaciju odmah nakon predaje odgovora na austrougarski Ultimatum u 16 sati 25. srpnja 1914. godine, dva sata prije isteka navedenoga roka. Austrougarski veleposlanik u Srbiji, barun Vladimir Giesl von Gieslingen javio je telegramom iz Beograda austrougarskom ministru vanjskih poslova Leopoldu Berchtoldu kako se u Beogradu pripremaju željeznice za otpremu dvorskog ureda, novca Narodne banke i spisa ministarstava u unutrašnjost zemlje. Gradski garnizon je u bojnoj spremi napustio grad i skladišta streljiva prazne. Na željezničkoj stanici je veliki broj vojnika koji se spremaju za pokret dok su sanitetske kolone napustile grad u smjeru juga.[511] U drugom telegramu od istoga dana, Giesl javlja Berchtoldu kako je u 15 sati u Srbiji proglašena opća mobilizacija.[512]

Ovako je Conrad branio svoju odluku o početku mobilizacije protiv Srbije: „Diplomatske su aktivnosti imale za cilj samo rat protiv Srbije, radi čega je proglašena

[509] Gabor Vermes, *István Tisza*. *The Liberal Vision and Conservative Statecraft of A Magyar Nationalist*, New York: Columbia University Press, 1985., 235.
[510] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 122.
[511] *Austrougarska Crvena knjiga*. *Diplomatske isprave kojima se objašnjava kako je došlo do rata godine 1914.*, Beograd: Alma, 2021., 90.
[512] *Austrougarska Crvena knjiga*, 91.

mobilizacija i okupljanje snaga. Odustati od ovoga ili smanjiti snagu koja se ima poslati protiv Srbije zbog mogućnosti ruske intervencije u sukob, nije bilo izvedivo. Moguće je, a diplomacija je na to računala, da akcija protiv Srbije bude završena prije miješanja drugih sila. Još je bilo izvjesnije da će se to dogoditi ukoliko brzi, temeljiti uspjeh protiv Srbije zaustavi intervenciju drugih sila. Iz navedenog je slijedilo da jake snage treba poslati protiv Srbije otpočetka, tj. da treba odmah zapovjediti mobilizaciju cjelokupnog *B ešalona* i snaga okupljenih za obranu od Srbije [Minimalna grupa Balkan, op.a.]".[513]

Iz navedenog je razvidno da je za rat protiv Srbije donesena odluka o napadu na Srbiju u kojem će sudjelovati oružane snage *B ešalona* i *Minimalne grupe Balkan*. Prema austrougarskom mobilizacijskom planu iz 1914. godine postrojbama je bilo potrebno 18 dana od proglašenja mobilizacije kako bi dostigle punu ratnu spremu. To je značilo da postrojbe određene za rat protiv Srbije mogu započeti ratne operacije najranije 15. kolovoza 1914. godine. Navedeno je vrijeme bilo nužno za provedbu mobilizacije, prijevoz i okupljanje postrojbi na točke koncentracije i te za prijevoz naoružanja, namirnica i ostale ratne opreme, nužne za borbeno djelovanje.[514]

Stav da sukob treba ostati lokalan imala je i njemačka carska vlada. Njemački je ambasador u Londonu, princ Karl Max Lichnowsky, 24. srpnja 1914. godine, diplomatskom notom obavijestio britansko ministarstvo vanjskih poslova da je stav carske njemačke vlade kako sukob treba isključivo prepustiti Austro-Ugarskoj i Srbiji kojih se to izravno tiče a da se druge velike sile trebaju suzdržati od prava na njegovo rješavanje. Stoga, izjavio je Lichnowsky, carska njemačka vlada hitno zahtjeva lokaliziranje sukoba jer bi u protivnom zbog različitih obveza proizašlih iz savezničkih ugovora, svako miješanje bilo koje druge velike sile izazvalo „nesagledive posljedice".[515]

Austro-Ugarska nije željela dati povod Rusiji da otpočne s neprijateljstvima niti joj prva formalno objaviti rat. Objava rata Rusiji je značila pokretanje *Ratnog slučaja R* što bi značilo da se mora pokrenuti ratni plan za rat s Rusijom odnosno mobilizirati oružane snage A ešalona predviđene za rat protiv Rusije. U tom slučaju bi se ispunile pretpostavke *Ratnog slučaja B+R* odnosno stekli uvjeti za nastupanje istodobnog rata sa Srbijom i Crnom Gorom na Balkanskom i Rusijom na Istočnom bojištu. Obzirom na

[513] Winston Churchill, *The World Crisis 1911-1918, sv. 5. The Unknown War*, London: Bloomsbury, 2015., 75.
[514] Graydon W. Tunstall, *Planning for War Against Russia and Serbia in 1914*,
[515] TNA-WO-371-2158 July Crisis 1914. Spis 30342, 138.

mobilizacijski plan i prijevoz postrojbi željeznicom na bojišta, nastupanje *Ratnog slučaja B+R* uslijed odlaska postrojbi na Balkansko bojište za rat protiv Srbije bi prouzročio niz novih problema. Prije svega u pogledu prijevoza postrojbi i logistike.

Kako bi razriješili dvojbu oko pitanja hoće li druge sile intervenirati u sukob Austro-Ugarske i Srbije, dvojica su austrougarskih diplomata, barun Alexander Musulin[516] i grof Ludwig Hoyos[517] u Beču 27. srpnja 1914. sastavili izvještaj za cara Franju Josipa I. u kojem su iznijeli stav da će se situacija u vezi prethodnoga pitanja jedino raščistiti ukoliko Monarhija objavi rat Srbiji. Ujutro 28. srpnja, car Franjo Josip I. je odobrio ovaj prijedlog. Uslijedio je proglas *Mojim narodima* i objava rata Srbiji. Kad je grof Paar izišao iz careve radne sobe s potpisanom objavom rata Srbiji, Margutti je komentirao: „Vjerojatno je sve točno u vezi svega što ste rekli da se dogodilo u posljednjih mjesec dana i ispitivalo, no ja kažem samo jedno: „U dobi od 84 godine ne potpisujete objavu rata!“ [518]

Na isti dan 26. srpnja 1914. godine kada je u Austro-Ugarskoj uveden Zakon o ratnim davanjima i oglašena uzbuna, u Rusiji su pokrenute predmobilizacijske mjere[519]

---

[516] Alexander Musulin von Gomirje (Zagreb, 27. listopada 1868. – Fridau, Austrija, 9. siječanj 1947.), austrougarski diplomat hrvatskog porijekla. Djetinjstvo je proveo u Zagrebu, doktorirao pravo na Sveučilištu u Beču 1891. Godine 1892. i 1893. radio kao vježbenik u prezidijumu Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu. Nakon završetka diplomatske akademije u Beču 1893. godine započeo diplomatsku službu. Prvo u Dresdenu (1893.), potom u Parizu (1894.), Stuttgartu (1895.), Bukureštu (1896.), Sankt Peterburgu (1899.), Ateni (1900.) i Beogradu (1901.). Godine 1912. stekao titulu baruna od Gomirja, sela u Gorskom kotaru u Hrvatskoj od kuda potječe obitelj Musulin. Tijekom *Srpanjske krize 1914.* dobio zadatak sastavljanja teksta austrougarskog Ultimatuma Srbiji od austrougarskog ministra vanjskih poslova Berchtolda. Tijekom Prvog svjetskog rata na čelu „Ratnog odjela“ austrougarskog ministarstva vanjskih poslova. Godine 1917. car Karlo ga je osobno imenovao posebnim austrougarskim izaslanikom i glavnim pregovaračem u Bernu radi sklapanja separatnog mira između Austro-Ugarske Monarhije i sila Antante; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 7,* 4-5.

[517] Ludwig Alexander Georg von Hoyos (Rijeka, 13. svibanj 1876. – Schwertberg, Austrija, 20. listopad 1937.), austrougarski diplomat. Nakon završetka diplomatske akademije u Beču 1895. godine priključen austrougarskim diplomatskim misijama u Pekingu, Parizu, Beogradu i Berlinu. Od 1905. do 1912. godine tajnik diplomatskih misija Austro-Ugarske Monarhije u Stuttgartu i Londonu. Godine 1913. imenovan šefom kabineta ministarstva vanjskih poslova Austro-Ugarske. Dana 5. srpnja 1914. u diplomatskoj misiji u Berlinu predao njemačkome caru Vilimu II. memorandum i ručno pismo cara i kralja Franje Josipa I. u kojem je Austro-Ugarska Monarhija zatražila njemačku pomoć u rješavanju Srpanjske krize 1914. u njenu korist. Imao ključnu ulogu u sastancima na vrhu Austro-Ugarske 7. i 19. srpnja 1914. na kojima su donesene odluke za rat protiv Srbije. Tijekom 1917. i 1918. radio kao austrougarski otpravnik poslova u austrougarskom veleposlanstvu u Oslu, u Norveškoj; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 2,* Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1978., 435.

[518] Helmut Andics, *Der untergang der Donaumonarchie*, 119.

[519] Ruske predmobilizacijske mjere predstavljaju ekvivalent uvođenju izvanrednog stanja i pripremnih mjera za rat u Austro-Ugarskoj. Navedenim su predmobilizacijskim mjerama svi vojni obveznici s područja četiri vojna okruga u europskom dijelu carske Rusije (Vilnijus, Varšava, Kijev i Odessa) 25. srpnja 1914. pozvani u svoje postrojbe i stavljeni u stanje pripravnosti. Ovaj postupak je prethodio

koje su izazvale reakciju u Austro-Ugarskoj i Njemačkoj, čim su njihove vojno-obavještajne službe ustanovile da je Rusija pokrenula predmobilizaciju.[520] Ruske predmobilizacijske mjere su posebno izazvale oštru reakciju Njemačke iz razloga što su pokrenute u vojnim okruzima koji su graničili sa Njemačkom, pored onih koji su graničili s Austro-Ugarskom. To su bili vojni okruzi Varšava, Vilna i Petrograd. Radi toga je njemačkim ambasadorima u Parizu, Londonu i Sankt Peterburgu naloženo da protestiraju protiv ruskih predmobilizacijskih mjera tražeći njihovo opozivanje. Njemački je ambasador u Sankt Peterburgu dobio uputu da ruskoj carskoj vladi preda izjavu u kojoj je bilo izričito navedeno kako ruske predmobilizacijske mjere prisiljavaju Njemačku da poduzme protumjere koje znače mobilizaciju njemačke vojske".[521]

Međutim, kako predmobilizacijske mjere nisu opozvane, a spor između Austro-Ugarske i Srbije izazvan austrougarskim Ultimatumom Srbiji 23. srpnja završio austrougarskom objavom rata Srbiji 28. srpnja, eskalirala je mogućnost većeg oružanog sukoba između velikih sila. 29. srpnja je Conrad pisao caru kako se sutradan, 30. srpnja ili najkasnije prekosutra, 31. srpnja „može računati s početkom rata protiv velesila".[522] Pritom je Conrad prvenstveno mislio na Rusiju koja bi objavila rat Austro-Ugarskoj radi pomoći Srbiji radi čega bi se aktivirao sustav saveza po kojem bi se druge države uključile u rat.

Ruske predmobilizacijske mjere su u njemačkom Glavnom stožeru već 27 . srpnja protumačene kao uvođenje izvanrednog stanja odnosno ekvivalent njemačkog „Pripremnog stanja za rat".[523] Radi toga je načelnik njemačkog Glavnog stožera, general

---

mobilizaciji. Prema Zakonu o novačenju iz 1874. godine u carskoj Rusiji je propisana opća vojna obveza za sve punoljetne muške stanovnike Ruskog Carstva. Punoljetnost je nastupala s navršenom 21. godinom života. Vojna služba je počinjala 1. listopada pa bi vojni obveznici s navršenom 21. godinom do ovoga datuma bili pozivani u aktivnu vojnu službu. Od 21. do 24. godine su vojni obveznici bili u aktivnoj vojnoj službi. Nakon tri godine aktivne vojne službe, s navršene 24. godine, prebacivani su u pričuvu. U pričuvi su bili 15 godina, do navršene 39. godine života. Potom bi od 39. do 43. godine služili u Teritorijalnoj vojsci, ruskom pandanu austrougarskom pučkom ustanku. Zakonom o novačenju iz 1912. godine nisu napravljene bitne izmjene Zakona o novačenju iz 1874. osim što je razdoblje pričuve produžio s 15 na 16 godina, razdoblje dobrovoljne službe s jedne na dvije godine, broj dočasnika i časnika po postrojbama je povećan, kriteriji ispita za ruske časnike postroženi te uvedene četiri kategorija izuzeća od opće vojne obveze. Novačenje se provodilo na području 208 „glavnih vojnih okruga" (rus. Uyezdi) na cjelokupnom teritoriju carske Rusije što je odgovarala ukupnom broju prvolinijskih pješačkih pukovnija ruske carske vojske (208); Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War,* New Haven: Yale University Press, 1931., 6-29.

[520] David Stevenson, *1914. 1918.*, 78.

[521] *Source Records of The Great War, sv. 1. How The Great War Arose,* ur. Charles F. Horne, Walter F. Austin, Indianapolis: American Legion, 1923., 343.

[522] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 157.

[523] Alexander Watson, *Ring of Steel. Germany and Austria-Hungary ar War 1914-1918*, London:

Helmut von Moltke mlađi, predložio njemačkom kancelaru Theobaldu von Bethmann-Holwegu da preko njemačkog veleposlanika u Sankt Peterburgu, grofa Friedricha von Pourtalèsa, poruči Rusima ukoliko ne prestanu s vojnim pripremama da će njemačka mobilizirati svoju vojsku protiv Rusije. Međutim, ova je poruka u Rusiji protumačena kao agresivna njemačka mjera i priprema Njemačke za rat. Stoga je u poslijepodnevnim satima 30. srpnja 1914. godine, car Nikola II. potpisao zapovijed o općoj mobilizaciji ruske carske vojske. Zapovijed je u 18 sati telegramom proslijeđena vojsci.[524]

Povodom ovih događaja je britanski ambasador u Rusiji Sir George Buchanan, navečer 30. srpnja, poslao telegram britanskom ministru vanjskih poslova Sir Edwardu Greyu iz Sankt Peterburga u London u kojem ga obavještava da je ruski ministar vanjskih poslova Sazonov njemačkom ambasadoru Pourtalèsu predao obavijest napisanu na francuskom u kojoj su bili navedeni uvjeti opozivanja ruske opće mobilizacije. Uvjet je bio držanje Austro-Ugarske koja je trebala priznati da je njen trenutni sukob sa Srbijom poprimio karakter općeg europskog interesa i izjaviti da odustaje od točaka Ultimatuma koje ugrožavaju načelo suvereniteta Srbije. U tom slučaju, Rusija će obustaviti sve svoje vojne pripreme. U suprotnom, ukoliko Austro-Ugarska odbije ovaj prijedlog, nastavit će se ruska opća mobilizacija, posljedica čega će biti europski rat. Buchanan konstatira: „Uzbuđenje je ovdje doseglo vrhunac, ukoliko Austro-Ugarska odbije učiniti ove ustupke, Rusija se neće moći suzdržati, pogotovo sada kada zna da se njemačka mobilizira, jedva da može odgoditi, iz strateških razloga, promjenu djelomične u opću mobilizaciju“.[525]

Vijesti o općoj ruskoj mobilizaciji su izazvale reakciju njemačkog Glavnog stožera. Austrougarski vojni ataše u Berlinu Karl von Bienerth, sastao se rano ujutro 31. srpnja s načelnikom Glavnog stožera njemačke vojske Moltkeom. Moltke je poručio Bienerthu da je krajnje vrijeme da se Austro-Ugarska mobilizira protiv Rusije čime bi nastupio *casus foederis*[526] za Njemačku, a ona se uključila u spor Rusije i Austro-Ugarske.

Penguin, 2015., 44.

[524] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 46.

[525] TNA-FO-371-2159 August 1914. Spis 34855, 207.

[526] *Casus foederis* (lat. slučaj, događaj koji uzrokuje poduzimanje nekog čina predviđenog ugovorom o savezu) predstavlja obvezu pružanja pomoći savezniku na osnovi savezničkog ugovora kada nastupi neka situacija, činjenice, događaj ili se ispuni neki uvjet, prešutno ili izričito naveden u savezničkom ugovoru. U svakom savezničkom ugovoru od presudne važnosti ima formulacija svih okolnosti koje čine *casus foederis.* Agresija se smatra najčešćim i najopćenitijim događajem radi čega nastupa *casus foederis*; Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, 42.

U tom pravcu, iz Berlina je u Beč poslan telegram u kojem se zahtjeva austrougarska mobilizacija protiv Rusije.[527]

Njemačkom je zahtjevu u Beču udovoljeno. Dana 31. srpnja 1914. godine u 12 sati i 23 minute objavljena je „Svevišnja zapovijed o općoj mobilizaciji austrougarskih oružanih snaga" koja stupa na snagu u 13 sati sukladno njemačkom proglašenju pripremnog stanja za rat. Time su nastupile okolnosti *Ratnog slučaja B+R* što je značilo da se mobiliziraju oružane snage za istovremeni rat Austro-Ugarske protiv Srbije i Rusije, premda Austro-Ugarska Monarhija nije formalno objavila rat Carskoj Rusiji i obratno. Sukladno austrougarskom ratnom planu, snage *B ešalona* su umjesto na Balkansko bojište prema Srbiji, morale biti preusmjerene prema Galiciji na Rusko bojište. Na ovaj su način prema Rusiji trebale krenuti snage *A* i *B ešalona*.

Čičerić je austrougarsku objavu opće mobilizacije dočekao u Zagrebu. Prema unosu u njegov ratni dnevnik s nadnevkom za petak, 31. srpnja 1914. godine, oko 16 sati je nastupila objava „Općih pravila mobilizacije".[528] Nedugo potom, primio je zapovijed za početak mobilizacije oružanih snaga protiv Rusije.[529]

Zbog postojeće željezničke infrastrukture Austro-Ugarske Monarhije, istovremeni prijevoz postrojbi na Balkansko i Rusko bojište nije bio moguć. Tehnički uvjeti nisu dopuštali da prijevoz austrougarske vojske željeznicom i ostalim prometnicama prema Rusiji započne prije 4. kolovoza. Već 1913. godine je načelnik željezničkog odjela ratnog ministarstva u Beču, glavnostožerni pukovnik Franz Ržiha[530] upozorio Conrada na opasnost naknadnog uključivanja Rusije u rat između Austro-Ugarske i Srbije s tehničkog aspekta. Prijevoz *A ešalona* prema Rusiji te naknadno preusmjeravanje *B ešalona* s Balkanskog na Rusko bojište može započeti tek petog dana mobilizacije, što je bilo 4. kolovoza, zbog tehničkih kapaciteta austrougarskih željeznica i općeg stanja prometnica i komunikacija. Još značajnije, Ržiha je izričito naglasio Conradu kako je prijevoz *B ešalona* s Balkanskog na Istočno bojište bio gotovo nemoguć usred borbi austrougarske vojske sa Srbima na Balkanskom bojištu. Iz navedenih su razloga zapovjednici odsjeka za željezničko planiranje primili obavijest o objavi opće mobilizacije zajedno sa

[527] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 456.
[528] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 4.
[529] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918,* 23.
[530] *Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine 1913*, 129.

zapovijedi da prijevoz postrojbi prema Balkanskom bojištu ostaje na snazi uz istovremeni početak prijevoza postrojbi prema Galiciji, kako bi se izbjegao „kaos na željezničkoj mreži“.[531]

Tako je za prvi dan uzbune protiv Rusije određen 2. kolovoz, a prvi dan mobilizacije 4. kolovoza 1914. Osim navedenih tehničkih uvjeta, Conrad je želio dobiti na vremenu s ciljem prebacivanja što većeg broja postrojbi prvo prema Srbiji, a potom prema Rusiji. Iz ovoga razloga formalna objava rata Austro-Ugarske carskoj Rusiji i obrnuto, formalna objava rata carske Rusije Austro-Ugarskoj, nije uslijedila odmah po austrougarskoj objavi rata Srbiji.

Objava austrougarske opće mobilizacije je izazvala lančanu reakciju drugih sila. Sir William Edward Goschen, britanski veleposlanik u Berlinu, 1. kolovoza 1914., poslao je u 12 sati i 20 minuta kodirani telegram iz Berlina koji je britansko ministarstvo vanjskih poslova u Londonu primilo u 15 sati istoga dana. U telegramu Goschen prenosi vijesti kako, premda niti jedan njemački vojnik nije pozvan pod oružje, a opća mobilizacija još nije oglašena, su svi pričuvni časnici njemačke vojske, zajedno sa Glavnim stožerom i čitavim konjaništvom i topništvom napustili Berlin. Gotovo je sigurno, zaključuje Goschen, kako će u slučaju rata, Njemačka dio svojih snaga prevesti preko Belgije.[532]

Rusku i austrougarsku objavu opće mobilizacije slijedila je njemačka. Moltke je uvjerio njemačkoga kancelara Theodora von Bethmann-Hollwega da Njemačka objavi opću mobilizaciju u podne 31. srpnja bez obzira objavila Rusija djelomičnu ili opću mobilizaciju. Kad su potvrđene vijesti da su Rusi pokrenuli opću mobilizaciju, objavljeno je stanje neposredne ratne opasnosti (njem. *Kriegsgefahr*) na čitavom području Njemačke. U ponoć 31. srpnja 1914. godine, Rusiji je poslan njemački Ultimatum u kojem se zahtijevalo da Rusija u roku od 12 sati prestane s mobilizacijom. U protivnom će se Njemačka i Rusija nalaziti u ratnom stanju.[533]

Dana 1. kolovoza 1914. obavljene su opće mobilizacije u Francuskoj i Njemačkoj. U 16 sati i 40 minuta objavljena je opća mobilizacija u Francuskoj, a 20 minuta poslije, u 17 sati u Njemačkoj. Njemačka objava rata Rusiji uslijedila u 18 sati 1. kolovoza 1914. godine.[534]

---

[531] Graydon A. Tunstall, *Planning for War Against Russia and Serbia*, 176.
[532] TNA-FO-371-2160 August 1914. Spis 35284, 8.
[533] Hew Strachan, *The First World War*. *Volume I. To Arms*, Oxford: Oxford University Press, 2001., 89.
[534] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 305.

Dana 2. kolovoza 1914. godine, mobilizirana je cjelokupna britanska mornarica dok je Njemačka predala Ultimatum Belgiji sa zahtjevom da dopusti prolaz njemačkim trupama njenim državnim teritorijem radi sumnje da francuska vojska koristi teritorij Belgije za napad na Njemačku. Dana 3. kolovoza 1914. godine, mobilizirana je cjelokupna britanska kopnena vojska, Njemačka je objavila rat Francuskoj, dok je Rumunjska objavila neutralnost. Dana 4. kolovoza 1914. godine, uslijedila je britanska objava rata Njemačkoj radi upada njemačke vojske na teritorij Belgije, dok je Osmansko Carstvo objavilo neutralnost. Dana 5. kolovoza 1914. godine, Crna Gora je objavila rat Austro-Ugarskoj. Dana 6. kolovoza 1914. godine, Srbija je objavila rat Njemačkoj, a Austro-Ugarska Rusiji.[535]

Austrougarska objava rata Rusiji je imala ozbiljne posljedice za Austro-Ugarsku. Zbog odredbi savezničkih ugovora Rusije sa Francuskom i Velikom Britanijom, nastala je opasnost da se Austro-Ugarska nađe u ratu i sa Velikom Britanijom i Francuskom. Premda Austro-Ugarska nije namjeravala voditi rat protiv Velike Britanije i Francuske, ratno stanje s Rusijom je kompliciralo odnose s navedenim državama.[536]

Ratno stanje između Rusije i Austro-Ugarske nije predstavljalo *casus foederis* za Francusku i Veliku Britaniju radi čega bi navedene države automatski objavile rat Austro-Ugarskoj. Potreban je bio neprijateljski čin Austro-Ugarske prema navedenim državama radi kojega bi nastupio *casus foederis* kao pravna osnova britanske i francuske objave rata Austro-Ugarskoj. Ovakav stav je izrazio britanski ministar vanjskih poslova Sir Edward Grey austrougarskom veleposlaniku u Londonu grofu Mensdorffu. Mensdorff je iz Londonda u Beč 4. kolovoza poslao telegram ovog sadržaja: „Sir Edward Grey rekao mi je da poručuje carskoj i kraljevskoj vladi da zasada nema povoda, a ni razloga, da s nama dođe u sukob, dok ne objavimo rat Francuskoj. Na svaki se način nada, da nećemo početi s neprijateljstvima prije nego što formalno ne navijestimo rat. Maurice de Bunsena [britanskog veleposlanika u Beču, op.a.] neće opozvati“.[537]

Iz navedenog je razvidno kako je stav Velike Britanije prema Austro-Ugarskoj Monarhiji bio uvjetovan njenim držanjem prema Francuskoj. Prema Greyevima

[535] Wolfdieter Bihl, *Der Erste Wektkrieg 1914-1918. Chronik-daten-fakten*, Beč; Köln, Weimar: Böhlau verlag, 2010., 52.
[536] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 459.
[537] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 140.

navodima, Velika Britanija bi objavila rat Austro-Ugarskoj u slučaju ispunjenja dva uvjeta:

1. Ukoliko Austro-Ugarska Monarhija objavi rat Francuskoj;
2. Ukoliko Austro-Ugarska Monarhija otpočne neprijateljstva prema Velikoj Britaniji i Francuskoj prije formalne objave rata.

Na ovaj način je Velika Britanija svoj stav prema Austro-Ugarskoj Monarhiji vezala uz interese Francuske, zadržavajući pravo zaštite vlastitih interesa. Francuska je radi podrške Srbiji imala više interesa objaviti rat Austro-Ugarskoj nego Velika Britanija. Premda izravnog spora oko otvorenih pitanja između Francuske i Austro-Ugarske nije bilo, savezнички ugovor Njemačke i Austro-Ugarske te ratno stanje između Francuske i Njemačke s jedne i Austro-Ugarske i Rusije s druge strane, opterećivali su odnose Austro-Ugarske i Francuske.

Vrhovno zapovjedništvo njemačkih oružanih snaga (njem. *Oberste Heeresleitung*, dalje: OHL) je 6. kolovoza 1914. uputilo austrougarskom vrhovnom vojnom zapovjedništvu (njem. *Armeeoberkommando*, dalje: AOK) zahtjev za pomoć u teškom topništvu i teškim minobacačima za opsadno djelovanje protiv belgijskih i francuskih tvrđava i zapornih utvrda, izgrađenih na području od njemačke granice prema unutrašnjosti Belgije i Francuske. Navedene su tvrđave i zaporne utvrde izgrađene sa svrhom usporavanja ili zaustavljanja njemačkog prodora. Budući da njemačko teško topništvo nije bilo dovoljne kvalitete za probijanje navedenih utvrda, njemački je Glavni stožer zamolio Conrada da uputi preko Njemačke na francusko-belgijsku granicu četiri bitnice teških mužara koje su se nalazile u Vipavi i Krakovu.[538]

Radilo se o najboljem oružju koje je austrougarska vojska imala u svojem arsenalu 1914. godine. Prije rata, tvrtka „Škoda“ iz Plzena u Češkoj, zajedno sa tehničkim vojnim odborom austrougarske vojske, dizajnirala je teški minobacač kalibra 30,5 cm koji je imao tehničke mogućnosti probijanja zidova debljine 2 metra. Navedeni je tip mužara pod oznakom *30,5 cm Mörser M.11* prvi puta ušao u upotrebu 1912. godine. Tehničke i balističke karakteristike navedenog mužara su bile bolje od teških mužara u topničkim sastavima drugih vojski zbog dometa od 11 km i razornog učinka streljiva, granata mase 385 kg koje su učinkovito djelovale protiv tvrđava i utvrda te lakih granata mase 287 kg

[538] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner diesntzeit, sv. 4.*, 338.

i šrapnela mase 300 kg za djelovanje protiv živih ciljeva, odnosno neprijateljske vojske na bojišnici.[539]

Razlog za ovakav zahtjev je bila činjenica da njemačko topništvo, posebno teško, nije imalo u svojim sastavima teške mužare poput navedenih Škodinih oružja, koji bi svojim balističkim karakteristikama mogli ugroziti navedene tvrđave i utvrde na području Belgije i sjeverne Francuske, ključne za brzi proboj njemačke vojske prema unutrašnjosti Francuske. Njemačko se topništvo 1914. godine dijelilo u tri kategorije: poljsko ili lako topništvo (njem. *Feldartillerie*), konjaničko topništvo (njem. *Reitende Artillerie*) i teško topništvo koje se nazivalo pohodnim topništvom (njem. *Fußartillerie*) u čijem sastavu su bili teški topovi, teške haubice, teški opsadni minobacači i oružja posebne namjene za opsadno djelovanje poput opsadnih i željezničkih topova.[540]

Većina njemačkih pukovnija teškog topništva je bila opremljena teškim minobacačima kalibra 24 cm, teškim poljskim haubicama kalibra 15 cm i teškim minobacačima kalibra 21 cm.[541] Osim manjeg kalibra od austrougarskog, Škodinog teškog opsadnog minobacača kalibra 30,5 cm, njemački su teški opsadni minobacači imali slabije balističke karakteristike od navedenih Škodinih radi čega nisu bili učinkoviti protiv belgijskih i francuskih tvrđava i zapornih utvrda tijekom početnih djelovanja njemačke carske vojske u prvoj polovici kolovoza 1914. To je bio glavni razlog njemačkoga zahtjeva AOK.

Kako bi udovoljio savezničkom zahtjevu, Conrad je istoga dana izdao operativnu zapovijed broj 339 kojom je zapovjeđeno da se 3. i 4. topnička bitnica 2. i 7. pukovnije tvrđavnog topništva te 8. pukovnija tvrđavnog topništva stave u pokret prema Njemačkoj.[542] Navedeni opsadni minobacači su stigli na Zapadno bojište kasno navečer 19. kolovoza. Prvi puta su upotrjebljeni 20. kolovoza protiv belgijske tvrđave Namur pri čemu su imali odlučujući učinak na probijanje obrambene strukture ove tvrđave.[543]

Dan ranije, 5. kolovoza 1914. godine, britanski vojni ataše u Beču, Thomas Montgomery Cuninghame, je u strogo povjerljivom telegramu, iz Beča dojavio u London, kako je tijekom toga dana nekoliko slovačkih pukovnija prošlo kroz Beč u smjeru zapada

---

[539] Zvonimir Freivogel, *Topništvo austrougarske kopnene vojske u Prvome svjetskom ratu*, 107.
[540] David Stone, *The Kaiser's Army*. *The German Army in World War One*, London: Bloomsbury, 2015., 268.
[541] David Stone, *The Kaiser's Army*, 276.
[542] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner diesntzeit, sv. 4.*, 339.
[543] Richard Basset, *For God and Kaiser*, 461.

kao i bošnjačke pukovnije pridošle s juga koje se upućuju prema zapadu. U stvarnosti, osim navedenih topničkih bitnica, nijedna austrougarska postrojba nije poslana na Zapadno bojište.[544]

Navedeni izvještaj, koji se naknadno pokazao netočnim, pobudio je sumnju francuskog ministra vanjskih poslova Gastona Doumerqua da Austro-Ugarska poduzima neprijateljski čin prema Francuskoj šaljući svoju vojsku na Zapadno bojište. Radi toga je 8. kolovoza 1914., Demerque u Parizu pozvao na razgovor austrougarskog veleposlanika, grofa Nikolausa Széczena von Temerina. Széczen je o sastanku s Demerquom telegramom obavijestio Beč. U telegramu je naveo kako ga je francuski ministar vanjskih poslova pitao je li istina da je XIV. korpus iz Innsbrucka mobiliziran i prebačen na francusku granicu? U vezi navedenoga, Demerque je zahtijevao službeno očitovanje Carske i kraljevske vlade te potvrdu je li navedena informacija istinita ili ne. Svoj je stav obrazložio tvrdnjom kako se Francuska nalazi u ratu s Njemačkom i da slanje austrougarski postrojbi na francusku granicu nikako ne može značiti stanje mira između Francuske i Austro-Ugarske. Radi pojašnjenja situacije, Demerque je naložio francuskom veleposlaniku u Beču Alfredu Chilhaud-Dumainu da navedena pitanja postavi austrougarskom ministru vanjskih poslova Berchtoldu.[545]

Berchtold je u telegramu 9. kolovoza 1914. poslanog iz Beča, Széczenu u Pariz, odgovorio kako je nakon razgovora s Glavnim stožerom austrougarske vojske ustanovio da su navedene informacije o sudjelovanju austrougarskih postrojbi u ratu Njemačke i Francuske „u potpunosti izmišljene, te da ovlašćuje Széczena da ovakvu izjavu preda francuskoj vladi, te da je o tome obavijestio i francuskog veleposlanika u Beču Dumaina.[546]

Unatoč navedenoj izjavi, Demerque je 10. kolovoza 1914. godine izjavio da se prekidaju diplomatski odnosi između Francuske i Austro-Ugarske i da se opoziva francuski veleposlanik u Beču. Slijedom navedenoga, od idućega dana 11. kolovoza 1914. između Austro-Ugarske i Francuske nastupilo je ratno stanje.[547] Francuski je interes širenja rata na Austro-Ugarsku bio dvojak. Prvo, objavom rata Austro-Ugarskoj bi pomogla svojoj saveznici Srbiji i drugo, objavom rata bi se tražilo od Velike Britanije da

[544] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner diesntzeit, sv. 4.*, 355.
[545] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 143.
[546] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 144.
[547] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 123.

podrži Francusku i ispuni svoje savezničke obveze na način da stupi u rat protiv Austro-Ugarske na strani Francuske i Rusije.

Casus belli francuske objave rata Austro-Ugarskoj 10. kolovoza 1914. je bila francuska tvrdnja da je, unatoč suprotnim uvjeravanjima austrougarske vlade, jedan austrougarski korpus poslan u Njemačku. O detaljima francuskih razloga objave rata Austro-Ugarskoj 1914. godine saznaje se iz telegrama koji je 10. kolovoza 1914. iz Pariza u Beč Széczen uputio Berchtoldu. Széczen piše: „Primio sam brzojavku od 9. kolovoza. Smjesta sam sadržaj javio g. Doumerque-u. Ministar, koji je primio od g. Dumaine-a analogni izvještaj o svojoj konverzaciji s Vašom Ekselencijom, priznao je, da se naše čete ne nalaze na francuskoj granici, ali je, veli, primio pozitivne vijesti, da je jedan austrougarski korpus prevezen u Njemačku, što omogućuje ovoj državi, da svoje čete povuče s onoga zemljišta, što su ga naše čete zauzele, pa to, prema mišljenju ministra, olakšava njemačke ratne operacije. Ja sam u nekoliko mahova obratio pažnju ministrovu na tekst odgovora Vaše Ekselencije, pa je uvidio, da se ne može govoriti o efektivnom sudjelovanju naših četa u francusko-njemačkom ratu, ali ostaje kod toga, da su svakako naše čete na njemačkom teritoriju, pa da to znači vojničko pomaganje Njemačkoj. Poradi toga je naložio francuskom poklisaru u Beču, da smjesta zatraži svoje putnice i odmah danas sa cijelim poklisarskim osobljem ostavi Beč. Ujedno mi je rekao, da u ovim prilikama moja nazočnost u Parizu ne može donijeti nikakve koristi, nego bi, s obzirom na uzbudjenje pučanstva, moglo prouzročiti neprijatnih incidenata čemu bi on želio izbjeći. Ponudio mi je za večeras jedan željeznički voz, da ostavim Francusku. Odgovorio sam, da ni na koji način do večeras ne mogu dobiti instrukcije od Vaše Ekselencije, ali s obzirom na opoziv gospodina Dumainea, zamolilo sam ga da mi pošalje moje putnice“.[548]

Francuska objava rata Austro-Ugarskoj promijenila je stav Velike Britanije prema Austro-Ugarskoj. Premda francuska objava rata Austro-Ugarskoj nije automatski značila nastupanje ratnog stanja između Velike Britanije i Austro-Ugarske, kako je prethodno izloženo, postojale su ozbiljne naznake da će Velika Britanija objaviti rat Austro-Ugarskoj ukoliko se ona nađe u ratu s Francuskom. Navedeni je stav Velike Britanije prenio austrougarskom veleposlaniku u Londonu, grofu Mensdorffu, britanski ministar vanjskih poslova Grey već 7. kolovoza. Pored ratnog stanja između Austro-Ugarske i

[548] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 146.

Francuske, Grey je kao razlog britanske objave rata Austro-Ugarskoj naveo oružani sukob između britanske i austrougarske flote u Jadranu ili na Mediteranu.[549]

Kako bi spriječio britansku objavu rata Austro-Ugarskoj, Berchtold je odmah po francuskoj objavi rata Austro-Ugarskoj, ovlastio Mensdorffa da 11. kolovoza izjavi britanskoj vladi u Londonu kako je navedena francuska tvrdnja o austrougarskom korpusu na području Njemačke neosnovana.[550] Britanski veleposlanik u Beču Maurice de Bunsen je također izrazio sumnju u francusku tvrdnju da je Austro-Ugarska poslala jedan korpus u Njemačku s ciljem da djeluje protiv Francuske na Zapadnom bojištu.[551]

Unatoč navedenome, idućega dana u Londonu, 12. kolovoza 1914., austrougarskom je veleposlaniku Mensdorffu formalno uručena francuska objava rata Austro-Ugarskoj. Budući da su odnosi između Francuske i Austro-Ugarske dan ranije prekinuti, Grey je telegramom Mensdorffu uručio francusku objavu rata Austro-Ugarskoj. U ovom telegramu su kao razlozi francuske objave rata Austro-Ugarskoj navedeni: austrougarska objava rata Srbiji čime su pokrenuta neprijateljstva u Europi te, bez ikakvog povoda sa francuske strane, stupanje u ratno stanje s Francuskom. Budući da je Njemačka objavila rat Rusiji i Francuskoj, a Austro-Ugarska Rusiji koja se već bila borila na strani Francuske, time je Austro-Ugarska otpočela neprijateljstva i prema Francuskoj te, prema brojnim vjerodostojnim dokazima poslala trupe u Njemačku što se smatra izravnom oružanom prijetnjom Francuskoj. Potom je Grey naložio de Bunsenu da napusti Beč te naposlijetku, u 20 sati, obavijestio Mensdorffa o britanskoj objavi rata Austro-Ugarskoj.[552]

Grey je pritom istaknuo: „Budući da je na taj način prekinut svaki prijateljski odnos s Francuskom, osjeća se vlada britanskoga Veličanstva objaviti, da između Velike Britanije i Austro-Ugarske vlada ratno stanje od 12 sata u noći 12. kolovoza 1914.“.[553] Mensdorff je bio pogođen britanskom objavom rata Austro-Ugarskoj. Tom je prigodom u svoj dnevnik zapisao: „Kakva tužna ironija sudbine da ja budem prvi veleposlanik Austrije u povijesti koji mora napustiti London zbog objave rata“.[554]

---

[549] Francis Roy Bridge, „The British Declaration of War on Austria-Hungary in 1914“, 413, *The Slavonic and East European Review* (1969), sv. 47, br. 109, 401-422.
[550] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 147.
[551] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 123.
[552] Francis Roy Bridge, „The British Declaration of War on Austria-Hungary in 1914“, 420.
[553] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 148.
[554] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 459.

Nakon britanske i francuske objave rata Austro-Ugarskoj, u rat su stupile i druge države. Crna Gora je objavila rat Njemačkoj 12. kolovoza. Austro-Ugarska je prvotno željeli ostati neutralna u odnosu na Belgiju. No, uskoro je promijenila stav. Dana 22. kolovoza, Berchtold je austrougarskom veleposlaniku u Bruxellesu, grofu Siegfriedu von Clary-Aldringenu, telegramski naložio da belgijskoj vladi preda izjavu prema kojoj se Belgija od toga dana nadalje nalazi u ratu s Austro-Ugarskom. Kao razlozi austrougarske objave rata Belgiji navode se belgijska vojna suradnja s Velikom Britanijom i Francuskom, neprijateljima Njemačke, koje su objavile rat Austro-Ugarskoj i nehumano postupanje s austrougarskim državljanima u Belgiji. Radi toga, austrougarski je veleposlanik napustio Belgiju, ostavljajući diplomatsko osoblje i zaštitu austrougarskih državljana veleposlaniku Sjedinjenih Američkih Država u Belgiji Brand Whitlocku. Reciprocitetom su u Beču predane putovnice belgijskom veleposlaniku Gastonu Errembaultu de Dudzeelu.[555]

Japan, britanski saveznik od 1902. godine, 4. kolovoza je proglasio neutralnost. Međutim, Japanci su svojim saveznicima Britancima iskazali interes da zauzmu njemački posjed Tsingtao u Kini.[556] Kako bi to postigli, japanska je vlada 15. kolovoza uputila Ultimatum Njemačkoj s rokom od 8 dana za odgovor. U ovom ultimatumu, japanska je vlada tražila od Njemačke da se svi njemački ratni brodovi odmah povuku iz japanskih i kineskih teritorijalnih mora dok se ostali brodovi koji ne mogu ploviti moraju odmah razoružati. Također, od njemačke se vlade tražilo da bezuvjetno i bez odštete preda područje Kiau-Chaua Japanu do 16. rujna 1914. Zaključno, u tekstu Ultimatuma je stajalo da, ukoliko njemačka vlada ne odgovori ovom japanskom zahtjevu u navedenome roku ili odgovor ne bude zadovoljavajući, japanska će vlada postupati prema potrebi.[557]

Njemačka nije odgovorila na japanski Ultimatum. Njemački je car Vilim II.[558] poručio njemačkom guverneru Alfredu Meyer-Waldecku, koji se pripremao za obranu

[555] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 151.
[556] Kina je proglasila neutralnost 6. kolovoza 1914.
[557] *Austro-Ugarska Crvena knjiga*, 150.
[558] Vilim II. Hohenzollern (Berlin, 27. siječnja 1859. – Doorn, Nizozemska, 4. lipnja 1941.) pruski kralj i njemački car od 1888. do 1918. godine. Sin Fridrika Vilima Hohenzollerna i Viktorije Engleske, kćeri britanske kraljice i carice Indije Viktorije te unuk Vilima I. Hohenzollerna. Nakon stupanja na prijestolje sukobio se s njemačkim kancelarom Ottom Bismarckom (1815. – 1898.) i prisilio ga na ostavku 1890. godine. Otada počinje voditi aktivnu vanjsku politiku širenja Njemačke preko Balkana na Bliski i Srednji istok i stjecanje novih kolonijalnih posjeda za Njemačko Carstvo. Njegova vanjska politika je uskratila Njemačkoj saveznike, osim Austro-Ugarske, te antagonizirala velike sile Francusku, Rusiju i Veliku Britaniju koje su naposlijetku od 1904. do 1907. godine nizom međusobnih sporazuma sklopile vojno-politički savez protiv Njemačke. Njegova politika

njemačkih posjeda na Dalekom Istoku, kako bi radije predao Berlin Rusima nego područje Kiau-Chaua Japancima. Budući da je rok za njemački odgovor na japanski Ultimatum istekao 23. kolovoza u 12 sati, Japan je objavio rat Njemačkoj.[559] Istoga je dana austrougarski veleposlanik u Berlinu, princ Gottfried Hohenlohe-Schillingfürst, obavijestio telegramom iz Berlina Berchtolda u Beč o japanskoj objavi rata Njemačkoj. Premda Japan nije dao izravnoga povoda Austro-Ugarskoj, uslijedila je austrougarska objava rata Japanu i prekid diplomatskih odnosa između Japana i Austro-Ugarske. Austrougarskoj ratnoj krstarici carica i kraljica Elisabeth te brodovima u njenoj pratnji, zapovjeđeno je da se bore uz njemačke bojne brodove zbog postupanja Japana prema njemačkoj saveznici. Reciprocitetom je austrougarskom veleposlaniku u Japanu, barunu Mülleru u Tokiju, naloženo da s obitelji, diplomatskim osobljem i austrougarskim državljanima napusti Japan i otputuje u neutralne Sjedinjene Američke Države.[560] Japan je uzvratio objavom rata Austro-Ugarskoj tek 27. kolovoza 1914.[561]

Navedenim je slijedom izloženo kako su uz vodeće svjetske sile, podijeljene u dva glavna vojno politička bloka Antante i Centralnih sila, druge države stupile u rat. Na početku je samo aktivirano Balkansko bojište i to dio Balkanskog bojište između Srbije i Austro-Ugarske. Ubrzo potom se formiralo Zapadno i Istočno bojište. Ulaskom Japana u rat na strani Antante, otvorilo se bojište na Dalekom Istoku na kojem se Japan sukobio sa Centralnim silama. Krug država koje su 1914. godine stupile u rat, zatvoren je ulaskom Osmanskog Carstva u rat na strani Centralnih sila 3. studenoga 1914. čime je otvoreno bojište na Bliskom Istoku, u Maloj Aziji i na Kavkazu.

U razdoblju od 28. srpnja do 3. studenog 1914. godine rat je poprimio globalni karakter. Lokalni rat Austro-Ugarske i Srbije proširen je u svjetski rat u kojem je sudjelovalo 10 država. Tri na strani Centralnih sila: Austro-Ugarska, Njemačka i Osmansko carstvo. Sedam na strani Antante: Srbija, Crna Gora, Rusija, Belgija, Francuska, Velika Britanija i Japan. Tako su se vojne operacije 1914. godine vodile na

destabilizacije međunarodnog poretka putem izazivanja kriza u vezi sporova oko kolonijalnih posjeda (Prva Agadirska kriza 1904. i Druga Agadirska kriza 1911. godine), naoružavanja Njemačke, posebno na moru čime je doveo Njemačko Carstvo u sukob sa Velikom Britanijom, ubrzala je izbijanje Prvog svjetskog rata 1914. godine. Nakon sloma njemačke vojske na Zapadnom bojištu u jesen 1918. godine, princ Max von Baden ga je 9. studenoga 1918. godine prisilio na abdikaciju. Nakon toga je emigrirao u Nizozemsku i proveo ostatak života na imanju Doorn; *Hrvatska enciklopedija, sv. 11,* 395.

[559] Hew Strachan, *The First World War,* 462.

[560] *Austro-Ugarska Crvena knjiga,* 153.

[561] Wolfdieter Bihl, *Das Erste Weltkrieg 1914-1918,* 52.

kopnu, moru i u zračnom prostoru zaraćenih zemalja. Na kopnu na tri kontinenta: u Europi, Africi i Aziji.

5. Čičerićeva prva ratna dužnost

Čičerić je 29. srpnja imenovan načelnikom stožera 5. armije u sastavu Balkanskih oružanih snaga (njem. *Balkanstreitkräfte*) određenih za borbeno djelovanje protiv Srbije. Minimalna grupa Balkan i *B ešalon* su činile Balkanske oružane snage. Minimalnu grupu Balkan su činila tri korpusa: zagrebački XIII. korpus za područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije, sarajevski XV. korpus za područje Bosne te dubrovački XVI. korpus za područje Dalmacije i Hercegovine. Ukupno je u navedena tri korpusa bilo osam pješačkih divizija. Brojno stanje Minimalne grupe Balkan je bilo 160 000 vojnika i časnika i 4000 konjanika. *B ešalon* je činilo četiri korpusa: budimpeštanski IV., temšvarski VII., praški VIII. i IX. korpus iz Litomerica, ukupne snage 12 pješačkih i jedne konjaničke divizije. Brojno stanje *B ešalona* je bilo 216 000 vojnika i časnika sa 5000 konjanika. Sve zajedno je činilo sedam korpusa, odnosno 20 pješačkih i dvije konjaničke divizije, okupljenih u 319 i ½ bojni, raspoređenih u tri armije: 2., 5. i 6. armiji.[562]

U Sarajevu je ustrojeno posebno, Balkansko vojno zapovjedništvo, nadležno za Balkanske oružane snage (njem. *Balkan Armeeoberkommando*, dalje: BOK). Vrhovnom zapovijedi nadvojvode Friedricha 4. kolovoza 1914., zapovjednikom Balkanskih oružanih snaga je imenovan general Oskar Potiorek, zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine koji je prethodno 25. srpnja imenovan zapovjednikom 6. armije. Istoga je dana Potiorek preuzeo zapovjedništvo u BOK nad Balkanskim oružanim snagama.[563]

Početno brojno stanje Balkanskih oružanih snaga je bilo 400 000 vojnika i časnika i 50 000 konja. U borbenim je sastavima Balkanskih oružanih snaga bilo 285 000 vojnika i časnika sa 10 000 konjanika u 319 i 1/2 pješačkih bojni, 60 konjaničkih eskadrona, 42 tehničke satnije, 12 satnija tvrđavnog topništva, s ukupno 744 topa u 142 topničke bitnice te 486 strojnica.[564] John R. Schindler u svojoj knjizi *Pad dvoglavog orla* navodi: „Bila je to najmoćnija sila koju su Habsburgovci ikada poslali na bojno polje tijekom nekoliko stoljeća ratovanja na Balkanu“.[565] U sastavima pričuve je bilo 115 000 vojnika i časnika.

[562] Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, 142.
[563] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 110.
[564] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 95.
[565] John R. Schindler, *Fall of The Double Eagle*, 119.

Dio pričuva su činili pučko-ustaški sastavi a dio okupacijskih snaga za osiguranje pozadine, komunikacija, logistike, skladišta oružja i opreme na tlu Srbije.[566]

Balkanske oružane snage su podržavali bojni brodovi austrougarske Dunavske riječne flotile. Radilo se o brodovima klase riječnih monitora (manjih oklopnih bojnih brodova) za patroliranje i osiguranje granice na Dunavu i Savi. Na Dunavu su bile dvije grupe monitora. 1. grupu monitora su činili dva patrolna monitora Temes i Bodrog te dva patrolna čamca oznaka „b" i „f". 2. grupu monitora su činili monitori Szamos i Körös s jednim patrolnim čamcem oznake „c". Dva patrolna čamca oznaka „d" i „g" bila su u patrolnoj stanici u Pančevu. Bolnički brod Kulpa, polagači mina Bataszek i Andor te tegleći brodovi Ahilej i Banhan činili su podršku navedenim monitorima. Na Savi su plovili monitori Maros i Leitha i patrolni čamac oznake „h" dok su podršku navedenim monitorima i čamcu na Savi činili bolnički brod Traisen i tegleći brod Traun. Pored navedenih plovila, podršku operativnoj vojsci Balkanskih oružanih snaga je davao dio austrougarske Jadranske flote, 2. odjel smješten u Boki Kotorskoj.[567]

Za osiguranje pozadine na graničnom području Austro-Ugarske i Srbije i Crne Gore, ustrojeno je *Područno zapovjedništvo u Banatu* i *Balkanske sigurnosne snage*. Potonje su činili tvrđavni garnizoni tvrđava Petrovaradin, Sarajevo, Mostar, Trebinje, Bileća, vojna luka Kotor, utvrđeno uporište Kalinovik, utvrde Grad, Sveti Nikola i Stolac. Stavljeni su u stanje borbene spreme vojni sastavi iz vojne luke Pule te u Trstu i Rijeci. Sveukupno je brojno stanje sigurnosnih snaga u pozadini bilo 35 000 vojnika i časnika okupljenih u 36 bojni, četiri konjanička eskadrona, 12 topova u dvije topničke bitnice, sedam tehničkih satnija, 84 satnije tvrđavnog topništva sa 6 strojnica.[568]

Ustrojene su tri austrougarske armije za pohod protiv Srbije u ljeto 1914. godine: 2., 5. i 6. armija. Druga armija pod zapovjedništvom generala konjaništva Eduarda von Böhm-Ermollija.[569] Ova se armija do 12. kolovoza rasporedila na području Srijema,

---

[566] Carl Mühlmann, *Oberste Heeresleitung und Balkan im Weltkrieg 1914/1918*, Berlin: Wilhelm Limpert verlag, 1942, 13.

[567] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 96.

[568] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 95.

[569] Eduard von Böhm-Ermolli (Ancona, Italija, 12. Veljače 1856. – Opava, Češka, 9. prosinca 1941.), austrougarski feldmaršal. Godine 1875. diplomirao na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, a od 1891. priključen austrougarskom Glavnom stožeru kao inspektor konjaništva. Od 1896. do 1914. zapovijedao austrougarskim konjaničkim postrojbama. Na početku Prvog svjetskog rata imenovan zapovjednikom 2. armije s kojom prvo djeluje na Balkanskom, a potom na Istočnom bojištu. Dana 22. lipnja 1915. na čelu 2. armije zauzeo Lemberg, glavni grad austrijske Galicije. Tijekom 1916. i 1917. godine na Istočnome bojištu je zapovjednik Armijske grupe Böhm-Ermolli pri čemu se istaknuo obrambenim operacijama protiv ruske vojske u istočnoj Galiciji. Tijekom 1917. predvodio ofenzivu

Bačke i Banata, sjeverno od Dunava i Save. Sastavljena je od IV. i VII. korpusa, 23. *Honvéd* divizije, polovice 7. pješačke divizije sa zapovjedništvom u Osijeku u matičnom sastavu zagrebačkog XIII. korpusa, 10. konjaničke divizije, 4,. 7. i 8. pohodne brigade, nekoliko satnija tvrđavnog topništva, tehničkih postrojbi, posebnih postrojbi Područnog zapovjedništva u Banatu, III. bojne 8. pučko-ustaške *Honvéd* pukovnije, 5. topničke bitnice 19. i 21. topničke pukovnije poljskog topništva, 107. *Honvéd* pučko-ustaške brigade, pričuvnog konjaničkog eskadrona 3. husarske konjaničke pukovnije i 34. pričuvne topničke bitnice.[570] Početno brojno stanje 2. armije je bilo 129 000 vojnika i časnika okupljenih u 135 pješačkih bojni i 43 i 1/2 konjaničkih eskadrona sa 300 topova.[571]

Peta armija pod zapovjedništvom generala pješaštva Liboriusa Franka rasporedila se na području sjeveroistočne Bosne na donjem toku Drine i na dijelu Save od utoka Drine u Savu do Zvornika. Ovu armiju su činili praški VIII. i zagrebački XIII. korpus, 13. pješačka brigada, 13. bojna teških haubica uz nekoliko opkoparskih i izviđačkih satnija. Izravno pod zapovjedništvom 5. armije su bile i pojedine samostalne postrojbe s područja Banske Hrvatske i Slavonije i Bosne i Hercegovine. To su bile 11. brdska brigada, 104. pučko-ustaška brigada, 13. pohodna brigada, pohodne formacije 42. domobranske divizije (11. i 12. kraljevska ugarska pohodna pukovnija), 12. brdska topnička pukovnija, četiri satnije 8. izviđačke bojne i tri satnije 9. izviđačke bojne.[572] Početno brojno stanje 5. armije je bilo 79 000 vojnika i časnika.[573] Oni su bili okupljeni u 79 i 1/2 pješačkih bojni, 14 i 1/2 konjaničkih eskadrona s 212 topova.[574]

Šesta armija pod zapovjedništvom vrhovnog zapovjednika *Balkanskih oružanih snaga* generala Potioreka. Ova se armija rasporedila na području istočne Bosne prema Srbiji i Crnoj Gori te na granici Hercegovine sa Crnom Gorom na području dubrovačkog zaleđa i Boke Kotorske. Ovu armiju su činili sarajevski XV. i dubrovački XVI. korpus,

---

preko Zbrucza koja je završila oslobađanjem Černjivaca, glavnog grada Bukovine. Od proljeća do ljeta 1918. godine je sudjelovao u okupaciji Ukrajine od Centralnih sila pri čemu se istaknuo zauzimanjem Odese. Godine 1918. je promoviran u čin feldmaršala, Tajnog savjetnika i vlasnika 13. ulanske konjaničke pukovnije; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 1*, 97-98.

[570] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 172.

[571] James Lyon, *Serbia and the Ballkan Front in 1914. The Outbreak of the Great War,* London: Bloomsbury, 2015., 114.

[572] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 90.

[573] Graydon A. Tunstall, *The Austro-Hungarian Army and The First World War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015., 123.

[574] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 90.

1., 2. i 13. brdska brigada sa 6. satnijom 13. opkoparske bojne i 4. satnijom 4. izviđačke bojne. Pod izravnim zapovjedništvom 6. armije bile su i 40. *Honvéd* divizija, 47. pješačka divizija, 3. brdska brigada, 109. *Honvéd* pučko-ustaška brigada, pohodne formacije 40. *Honvéd* divizije (1. i 2. ugarska pohodna pješačka pukovnija) te razne postrojbe poput 23. pučko-ustaške pješačke pukovnije, bosansko-hercegovačka IV. pričuvna bojna i dva voda dva konjanička eskadrona dalmatinskih ulanskih domobranskih konjaničkih strijelaca.[575] Početno brojno stanje 6. armije je bilo 95 000 vojnika i časnika.[576] Oni su bili okupljeni u 94 i 1/2 pješačkih bojni, 5 i 1/2 konjaničkih eskadrona s 212 topova.[577]

Naknadnim stupanjem Rusije u rat na strani Srbije, dio *B ešalona* je upućen prema sjeveru na Istočno bojište u rat protiv Carske Rusije. Navedeno je izazvalo niz problema za austrougarsku vojsku iz razloga što se navedeni prijevoz *B ešalona* s Balkanskog na Istočno bojište morao izvesti uslijed izvođenja operacija protiv Srbije.

Imenovanje na prvu ratnu dužnost je za Čičerića bilo razočaravajuće. Obzirom na njegovo znanje ruskog jezika, kompetencije u pogledu ruske carske vojske, poznavanje njene borbene taktike i unutrašnjeg ustroja, pojedine ruske više zapovjednike i specifičnosti istočnogalicijskog fronta radi vremena provedenog u Lembergu u službi XI. korpusa, Čičerić je bio višestruko kvalificiraniji za obavljanje prve ratne dužnosti na Istočnom nego na Balkanskom bojištu. Kao glavnostožerni časnik je mogao biti priključen AOK ili postavljen na stožernu ili zapovjednu dužnost jedne od četiriju austrougarskih armija poslanih u Galiciju za rat protiv carske Rusije. Umjesto navedenoga, Čičerić je imenovan na položaj načelnika stožera 5. armije na Balkanskom bojištu, određene da se bori protiv srpske kraljevske vojske.

Hans Eder u svojem doktorskom radu o Čičeriću navodi razlog zašto je Conrad odlučio na početku rata Čičerića postaviti na položaj načelnika stožera 5. armije na Balkanskom bojištu. Unatoč iskustvu iz Rusije i Mandžurije na osnovi kojega je Čičerić dobro poznavao rusku vojsku, očito je Conrad Čičerića smatrao korisnijim za ratne potrebe Austro-Ugarske, ako ga postavi kao osobu od osobnog povjerenja u stožer jedne od triju austrougarskih armija na Balkanskom bojištu.[578] Ovo imenovanje je više bilo političko imenovanje nego vojno. Conrad je postavljanjem Čičerića na tako važan položaj

[575] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 90.
[576] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4,* 302.
[577] James Lyon, *Serbia and the Ballkan Front in 1914,* 115.
[578] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 240.

nastojao osigurati da se njegove zapovijedi na Balkanskom bojištu izvršavaju, i to na način koji je Conrad točno zamislio. Obzirom na delegaciju velikoga dijela nadležnosti s AOK na BOK, Conrad je Čičerićevim imenovanjem nastojao osigurati da „njegov čovjek na terenu“, nadgleda operacije 5. armije.

Na preuzimanje prve ratne dužnosti se Čičerić uputio u subotu, 1. kolovoza 1914., kada je iz Zagreba oko 14 sati vlakom krenuo u Brčko gdje je ustrojeno zapovjedništvo 5. armije. U Brčko je stigao željeznicom oko 15 sati u nedjelju, 2. kolovoza 1914. Ovdje ga je dočekao odvjetnik dr. Albert Haramija. Idućeg je dana, u ponedjeljak 3. kolovoza 1914., primio vijesti o općim mobilizacijama u Njemačkoj i Rusiji. U svoj je ratni dnevnik iz Prvog svjetskog rata ovoga dana zapisao o svom prvom radnom danu u stožeru 5. armije da se nalazi sam u Brčkom jer su se zapovjednici pojedinih postrojbi u sastavu 5. armije, podmaršal Claudius Czibulka[579], general-bojnik Ivan Salis Seewis[580], general-bojnik Heinrich Haustein[581] i general-bojnik Ludwig Schreitter von Schwarzenfeld[582] nalaze u Goricama, naselju kraj Brčkog.[583]

Prema austrougarskom mobilizacijskom planu za rat protiv Srbije (njem. *Fall S,* Ratni slučaj S za Srbiju), Balkanske oružane snage su 14 dana od prvog dana mobilizacije (M+14) trebale biti operativno spremne za početak borbenih djelovanja protiv Srbije. Budući je prvi dan mobilizacije bio 28. srpnja, pokret prema Srbiji je trebao biti dovršen

---

[579] Claudius Czibulka von Buchland, zapovijednik 36. pješačke divizije u sastavu zagrebačkog XIII. korpusa 5. armije u sastavu Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu 1914.; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 89.

[580] Ivan Johann Urlich Gaudenz Dietegen, grof Salis-Seewis (Karlovac, 8. prosinac 1862. – Zagreb, 24. listopad 1940.), austrougarski general topništva. Na početku rata 1914. godine je zapovijedao 71. pješačkom brigadom u sastavu 36. pješačke divizije XIII. korpusa 5. armije na Balkanskom bojištu. Od listopada 1914. godine zapovjednik 42. domobranske divizije zagrebačkog XIII. korpusa. Na početku 1915. godine imenovan vojnim zapovjednikom Beča, a 29. prosinca 1915. vojnim upraviteljem okupirane Srbije. Na ovome ga je položaju u srpnju 1916. zamijenio general pješaštva Adolf Rhemen zu Barensfeld, koji je 1914. godine bio zapovjednik zagrebačkog XIII. korpusa na Balkanskom bojištu u čijem je sastavu djelovala 71. pješačka brigada i 42. domobranska pješačka divizija na Balkanu pod Salis-Seewisovim zapovjedništvom. Tijekom 1917. godine je imenovan zapovjednikom 92. pješačke divizije u Moldaviji, a potom zapovjednikom austrougarskih oružanih snaga u Rumunjskoj, pod zapovjedništvom njemačkog generala Augusta von Mackensena koji je bio njemački vojni upravitelj Rumunjske. Godine 1918. promoviran u čin generala topništva, a 1. siječnja 1919. umirovljen iz aktivne vojne službe; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 9,* Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1988., 388.

[581] Heinrich Haustein von Haustenau (?, 17. rujan 1860. - ?, 24. srpanj 1916.), austrougarski general. Godine 1914. zapovjednik 72. pješačke brigade 36. pješačke divizije zagrebačkog XIII. korpusa u sastavu 5. armije na Balkanskom bojištu; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 89.

[582] Ludwig Schreitter von Schwarzenfeld je 1914. godine bio zapovjednik 8. pohodne brigade u sastavu 2. armije na Balkanskome bojištu; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 94.

[583] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918., Dnevnik 1914-1918. I. svjetski rat,* 4.

10. kolovoza 1914. Idućega dana, 11. kolovoza, Balkanske oružane snage su trebale biti raspoređene na početne položaje kako bi idućega dana, 12. kolovoza, započele borbena djelovanja protiv Srbije. Radi toga je mobilizacijsko razdoblje od 14 dana (M+14) koje se nazivalo *Aufmarsch* (pokret postrojbi prema bojištu), služilo za opremanje postrojbi i povećanje mirnodopskog brojčanog stanja postrojbi u brojno stanje za rat. Ovih 14 dana je bilo razdoblje u kojem su postrojbe Balkanskih oružanih snaga trebale dostići punu borbenu spremu.

Mirnodopsko brojno stanje postrojbi je bilo znatno manje od brojnog stanja postrojbi u ratu. Primjerice, mirnodopsko stanje jedne austrougarske pješačke pukovnije je bilo 1 500 vojnika i 120 časnika i dočasnika u redovnom sastavu i 30 časnika i dočasnika u pričuvi. Po objavi mobilizacije, brojno stanje pješačke pukovnije bi se učetverostručilo, pozivanjem pričuvnika u borbene sastave matičnih postrojbi prema popunidbenim područjima. Primjerice, u Beču, nakon provedene mobilizacije bečke 4. pješačke pukovnije *Hoch und Deutschmeister,* brojno je stanje satnije sa mirnodopskih 100 vojnika i časnika naraslo na 300 dok je sveukupno brojno stanje pukovnije naraslo na 6 500 vojnika i časnika, uključujući i pričuvnu, pohodnu bojnu *Masrcbattalion*.[584]

Na primjeru osječke 78. pješačke pukovnije u sastavu 36. pješačke divizije zagrebačkog XIII. korpusa 5. armije razvidno je povećanje brojnog stanja pukovnije od objave mobilizacije do odlaska na bojište. Prema podatcima navedenim u *Ratni dnevnik 78. pješačke pukovnije*, na dan uzbunjivanja 27. srpnja 1914. godine, brojno stanje pukovnije iznosi 1203 vojnika i 14 časnika. Ukupno 1217 vojnika i časnika.[585] Prvog mobilizacijskog dana, 28. srpnja 1914., u dnevniku se navodi „masovni odaziv vojnih obveznika koji su se na sedam mjesta prijavili u vojsku. Ukupno je ovoga dana pristiglo u pukovniju 2 388 vojnika, čime se broj momčadi sa 1217 vojnika povećao na 3605 vojnika“.[586]

U unosu od 29. srpnja 1914. stoji kako je pukovnijsko zapovjedništvo u 12 sati i 15 minuta primilo telegram iz zapovjedništva XIII. korpusa u kojem se pukovniji zapovijeda pokret željeznicom prema Srbiji sutradan u ponoć 30. srpnja. Nadalje, navodi se kako je 29. srpnja u pukovniju pristiglo još 1533 vojnika. Zajedno sa 3605 već

[584] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 112.
[585] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914., I. Kriegsbegin 1-161*, 3.
[586] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 3.

prisutnih, brojno stanje pukovnije je naraslo na 5138 vojnika. U 23 sata i 30 minuta u pukovnijsko je zapovjedništvo stigao pukovnik Petrović koji je postavljen za zapovjednika osječke 78. pješačke pukovnije na Balkanskom bojištu.[587]

Pukovnija je postigla punu borbenu spremu 30. srpnja. U 6 sati i 40 minuta je stigla IV. bojna iz Petrinje u Osijek. Dodatno je pristiglo 138 vojnika što je uz 5138 prisutnih povećalo brojno stanje pukovnije na 5276 vojnika i časnika.[588] Time je mobilizacijsko razdoblje ove pukovnije završeno u tri dana, što je bilo iznimno brzo, pa je pukovnija po planu krenula prema Brčkom kako bi dalje bila raspoređena na početne položaje u sastav 5. armije.

Manfried Rauchensteiner u svojoj knjizi *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918* pojašnjava kako je u praksi izgledala austrougarska mobilizacija 1914. godine. Nakon proteka mobilizacijskog razdoblja odnosno pune mobilizacije, jedna pješačka pukovnija od četiri bojne s pričuvnom bojnom, brojila bi i do 10 000 vojnika i časnika. Od ovoga je broja, polovica vojnika i časnika poslana na bojište, a ostala polovica u pričuvnim postrojbama bi bila ostavljena u pozadini. Identičan mobilizacijski postupak je proveden u oba domobranstva, austrijskom i ugarskom i pučkom ustanku. Nakon što bi primili vojne pozive, vojni obveznici su bili obvezni napraviti liječnički pregled, koji su morali proći radi utvrđenja vojne sposobnosti. Potom su, prema potrebi, dodjeljivani svojim matičnim postrojbama na popunidbenim područjima prema mjestu prebivališta ili drugim postrojbama prema zavičajnosti, obzirom na njihovo mjesto rođenja. Potom bi bili odjeveni u vojne uniforme, opremljeni i naoružani te sa svojim postrojbama ukrcani u vlakove i upućeni na bojište.[589]

Najveći broj mobiliziranih muškaraca je odlazio u pješaštvo, potom u topništvo i mornaricu dok je najmanji broj mobiliziranih odlazio u konjaništvo. Najviše neaktivnih vojnih obveznika je bilo u pješaštvu (35%), zatim konjaništvu (15%) i naposlijetku u topništvu (10%).[590] Od 1000 mobiliziranih muškaraca, 700 je odlazilo u pješaštvo. U časničkom zboru je po etničkoj pripadnosti najviše bilo austrijskih Nijemaca, zatim

[587] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 3.
[588] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 4.
[589] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 134.
[590] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 168.

Mađara, Čeha, Poljaka i naposlijetku Hrvata. Od 1 000 mobiliziranih časnika, 791 je bilo Austrijskih Nijemaca, 97 Mađara, 47 Čeha, 23 Poljaka i 22 Hrvata.[591]

Austro-Ugarska je Monarhija u ljeto 1914. godine za potrebe vođenja rata mobilizirala ukupno 3 350 000 vojnika i časnika. Na ovaj je način, pokretanjem mobilizacije i aktiviranjem pričuve, brojno stanje austrougarske vojske s mirnodopskih 450 000 vojnika i časnika naraslo na navedenih 3 350 000. Međutim, polovica od navedenoga broja je odmah bila proglašena nesposobnim za vojnu službu. Vojni obveznici proglašeni nesposobnima, ostali su u pozadini za obavljanje raznih pomoćnih zadaća, poput osiguranja pozadine ili vođenja administrativnih vojnih poslova. U ovoj kategoriji se nalazio kontingent vojnih obveznika rođenih 1893. godine koji nisu prošli vojnu obuku.[592]

Navedeno je odražavalo slabost vojnog sustava Austro-Ugarske Monarhije. Prethodno navedeni, ukupni broj mobiliziranih vojnika i časnika austrougarske vojske u ljeto 1914. godine činio udjel od 6,8% od ukupnoga broja stanovnika Austro-Ugarske. To je bio značajan napredak u odnosu na prethodna razdoblja kada je taj postotak iznosio između 3% i 4,5%. No, izuzeće velikog broja punoljetnih muškaraca od vojne obveze je predstavljalo ozbiljan problem za austrougarsku vojsku. Kako u prijašnjim razdobljima, tako i 1914. godine. Primjerice, 1866. godine kada se Habsburška Monarhija mobilizirala za rat protiv Pruske, od njenih ukupno 35 000 000 stanovnika, suprotstavljeno je Pruskoj na bojnome polju 280 000 vojnika i časnika. To je činio udjel od samo 0,8% ukupnoga broja stanovnika Habsburške Monarhije. S druge strane, Pruska je s ukupno 18 000 000 stanovnika bolje opremila i poslala na bojište prema Habsburškoj Monarhiji vojsku od 254 000 vojnika i časnika.[593] To je činilo udjel od 1,41% ukupnoga broja stanovnika Pruske 1866. godine.

Ova slabost vojnog sustava se pokušala riješiti povećanjem godišnjeg vojnog kontingenta novaka 1912. godine. Povećan je ukupan broj novaka za Zajedničku vojsku na 159 500 vojnika, za postrojbe s područja Bosne i Hercegovine na 7260 vojnika, za austrijsko domobranstvo na 24 717 vojnika, a za ugarsko domobranstvo na 25 000 vojnika. Brojnost kontingenta za tvrđavno topništvo, opkoparske, izviđačke i inženjerske

[591] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 459.
[592] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 110.
[593] István Deák, *Beyond Nationalism*. *A Social and Political History of Habsburg Officer Corps 1848-1918*. New York; Oxford: Oxford University Press, 1990., 51.

postrojbe se nije povećavao kako bi se prvenstveno osiguralo novčana sredstva i opremu za pješačke kontingente.[594]

Sveukupno je nakon provedene pune mobilizacije, brojno stanje austrougarske operativne vojske u ljeto 1914. godine na oba bojišta, Istočnom protiv Rusije i Balkanskom protiv Srbije i Crne Gore, bilo između 1 800 000 i 2 000 000 vojnika i časnika. Od ovoga je broja u borbenim sastavima na oba bojišta bilo 1 250 000 vojnika i časnika dok je u pričuvama i postrojbama podrške bilo između 550 000 i 750 000 austrougarskih vojnika i časnika. [595]

Osim ljudi, za ratne potrebe austrougarske operativne vojske na oba bojišta je u ljeto 1914. mobiliziran velik broj konja, ratnih i radnih, kao i drugih životinja za tegljenje i tovarenje ratnog materijala i opreme poput volova i mula, te hrane i zaliha za trupe i životinje. Ukupno je u navedenom razdoblju za ratne potrebe mobilizirano 1 000 000 konja i 200 000 tona zaliha hrane i namirnica. Ogromna količina ratnog materijala, oružja i streljiva iz vojnih skladišta diljem teritorija Monarhije je prebačena na bojišta putem željeznica.[596]

Balkanske oružane snage su na Balkansko bojište prevožene Južnom željeznicom (njem. *Südbahn*). Južnu željeznicu su činile četiri željezničke linije koje su za vojne potrebe nazivane *Aufmarschlinien*, odnosno željezničke linije za pokret vojske. Kapacitet Južne željeznice je bio 112 vlakova dnevno. Na dijelu pruge od Zagreba prema Osijeku i Vinkovcima je vozilo 56 vlakova dnevno, na dijelu pruge od Budimpešte do Inđije i Zemuna 27, a od Temišvara do Bačke 22 vlaka dnevno. Na području Bosne i Hercegovine je željeznička mreža bila rjeđa. Na raspolaganju je bila samo jedna pruga na kojoj je dnevno moglo voziti sedam vlakova u jednom smjeru (jednotračna pruga). To je bila linija od Doboja prema Sarajevu i dalje od Sarajeva prema granici sa Srbijom i Crnom Gorom.[597]

Redoslijed prijevoza austrougarskih postrojbi, materijala, ratne opreme i zaliha na bojišta prema Rusiji i Srbiji je bio ovakav. Obzirom je bilo najbrojnije, prvo je prevoženo pješaštvo. Potom topništvo, potom ratni materijal i streljivo, hrana, namirnice i lijekovi

---

[594] Maximilian Ehnl, *Die österreichisch-ungarische Landmacht nach Aufbau, Gliederung, Friedensgarnison, Einteilung und nationaler Zusammensetzung im Sommer 1914*, Beč: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1934., 5.
[595] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 111.
[596] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 151.
[597] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 169.

te naposlijetku konjaništvo koje je bilo najmalobrojnije. Prijevoz pješačkih postrojbi Balkanskih oružanih snaga na Balkansko bojište nije počeo istovremeno i tekao je različito, ovisno o području s kojega su postrojbe prevožene tj. udaljenosti koje su do granice Austro-Ugarske sa Srbijom i Crnom Gorom morale prijeći.

Pješačke su pukovnije prevožene u dijelovima. Primjer navedenoga vidi se na prijevozu Varaždinske 16. pješačke pukovnije[598] na Balkansko bojište koja je raspoređena u svoj matični sastav 36. pješačke divizije XIII. korpusa 5. armije. Prijevoz ove pukovnije je obavljen u dva dijela. Prvo je u 6 sati i 39 minuta ujutro 30. srpnja 1914. sa željezničkog kolodvora Matzleinsdorf u Beču otputovala I. bojna sa I. strojničkim odjelom. Nakon toga su u 10 sati i 11 minuta s ovog kolodvora drugim vlakovima prema Srbiji prebačeni zapovjednik pukovnije pukovnik Raimund Budiner, stožer pukovnije, II. i III. bojna i II. strojnički odjel.[599] Navedene tri bojne su 31. srpnja iz Beča stigle u Bjelovar, zajedno sa pukovnikom Budinerom i pukovnijskim stožerom. Kako je zborno mjesto IV. bojne bio Bjelovar, posljednja je bojna u Bjelovaru dočekala ostatak pukovnije sa stožerom i strojničkim odjelima. Tijekom 1. i 2. kolovoza, svi dijelovi pukovnije, četiri bojne sa strojničkim, vozarskim i brdskim vozarskim odjelima, napuštaju Bjelovar i odlaze vlakovima u Županju koja je određena za daljnji pokret prema Bosni.[600]

Branimir Knežević u svojoj knjizi *Gledanje u vidjeno* također opisuje *Aufmarsch* svoje postrojbe na Balkansko bojište u ljeto 1914. U njegovu 11. pohodnu bojnu 25. domobranske pješačke pukovnije u sastavu 42. domobranske divizije su 30. srpnja stigli svi časnici i momčad (borbeni sastav vojnika). Počeo je s radom gospodarski ured, prehrana i opskrba. Svima su podijeljeni poslovi i nadležnosti. Vježbalo se gađanje, pohodne i borbene vježbe. Zapovjedništvo pukovnije je 5. kolovoza preuzeo potpukovnik Koloman Poverzanović, a 6. kolovoza je pukovnija dostigla punu borbenu spremu i čekao

[598] Službeni naziv ove pukovnije je bio *Warasdiener Infanterieregiment Freiherr von Giesl Nr. 16* (*Varaždinska pješačka pukovnija barun von Giesl br. 16*). Naziv varaždinska ostao je iz tradicionalnih razloga jer je 1538. godine u Varaždinu ustrojena graničarska pješačka pukovnija koja se popunjavala i sa bjelovarsko-bilogorskog područja. Cjelokupna se pukovnija 1914. godine popunjavala s područja grada Bjelovara i Bjelovarsko-križevačke županije odnosno bjelovarskog vojnog okruga (*Bezirk*). Stanovnici Bjelovara i županije su je smatrali „svojom pukovnijom" Zapovjedno mjesto pukovnije je bilo u Bjelovaru. Stožer pukovnije se nalazio u Beču, prve tri bojne u Beču a četvrta u Bjelovaru u vojarni Filipović; Filip Katanić, „Za Boga i cara. Bjelovarčani i stanovnici Bjelovarsko-križevačke županije na Balkanskom bojištu 1914. godine", 113.

[599] *Ratni dnevnik C.K. Varaždinske 16. pješačke pukovnije br. 16*, 9.

[600] *Ratni dnevnik C.K. Varaždinske 16. pješačke pukovnije br. 16*, 10.

se odlazak na bojište. To se dogodilo tek 12. kolovoza kada je pukovnija putovala željeznicom preko Srijemske Mitrovice u Šabac da bi dalje bila prebačena na Drinu.[601]

Da je bio neujednačen pokret austrougarskih pješačkih pukovnija u sastavu *Balkanskih oružanih snaga* na Balkanko bojište u ljeto 1914., razvidno je na primjeru ratnog dnevnika osječke 78. pješačke pukovnije. Prema unosu u dnevnik za 1. kolovoza, to je bio prvi dan pokreta prema bojištu. Iz Osijeka je željeznicom prema Gunji prebačeno četiri bojne u manjim sastavima, pričuvna bojna i svi odjeli pukovnije.[602] Pukovnija je zauzela početne položaje na Drini do večeri 4. kolovoza.[603]

Navedeni primjeri neujednačenog prebacivanja postrojbi *Balkanskih oružanih snaga* na Balkansko bojište ometali su i usporavali početak borbenih djelovanja protiv Srbije. Dva su razloga zašto je prijevoz austrougarskih postrojbi prema Srbiji u ljeto 1914. kasnio. Prvi se tiče tehničke kvalitete *Južne željeznice* i austrougarskih sigurnosnih propisa u vezi prijevoza postrojbi i ratne opreme na bojište. Drugi se odnosi na proglašenje opće mobilizacije austrougarske vojske 31. srpnja čime je stupio na snagu *Ratni slučaj B+R* u kojem je predviđen istovremeni prijevoz austrougarskih postrojbi na Balkansko i Istočno bojište.

Velika većina austrougarskih željeznica je bila u lošem stanju. Radi neredovitog održavanja, sigurnosni su propisi ograničili brzinu vlakova na 25 km/h kako se vagoni puni vojnika, oružja, streljiva i ratne opreme ne bi izvrnuli iz tračnica. Osim navedenoga, nije bilo unificiranih tipova lokomotiva, u smislu da su postojali moderniji i stariji modeli s različitim motorima različite snage i tehničkih karakteristika. Kako je većina vagona bila starije proizvodnje bez naletnih kočnica, postojao je visok stupanj vjerojatnosti od njihovog prevrtanja pri većim brzinama. Moderniji vlakovi koji su bez rizika mogli voziti većom brzinom, nisu smjeli kako ne bi poremetili raspored prijevoza postrojbi na bojišta prema ratnom planu. U stvarnosti, vlakovi s vojskom su se kretali prosječnom brzinom od 18 km/h, često stajali zbog sigurnosnih provjera i radi odmora strojovođa. Tako je 30. srpnja prema Srbiji otišlo samo 30 vlakova, a 31. srpnja samo 42, što je iznosilo trećinu prijevoznih kapaciteta Južnih željeznica. Na ovaj je način tijekom navedena dva dana

[601] Domagoj Knežević, *Gledanje u vidjeno*, 12.
[602] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 5.
[603] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 9.

umjesto predviđenog prijevoza 22 pješačke i tri konjaničke divizije prema Srbiji prevezeno u stvarnosti samo četiri pješačke i jedna konjanička divizija.[604]

Prijevoz konjaništva na bojište je predstavljao dodatni problem. Konjaničke divizije su 1914. godine bile opremljene strojničkim, tehničkim, izviđačkim i komunikacijskim odjelima što je značilo puno ratne opreme koja se morala željeznicom prebaciti na bojište. Iz navedenog razloga konjaničke postrojbe nisu više kao u prošlosti same jahale prema bojištu, već ih je prevozila željeznica. Kako je jedan vagon mogao prevesti 45 vojnika i 6 konja, potrebno je bilo izdvojiti dva vlaka od 50 vagona za prijevoz jedne konjaničke pukovnije. Obzirom su prihvatni kolodvori imali mogućnost primanja samo vlakova sa 50 vagona dvostruke osovine, ukupno 100 osovina, jer su prihvatni peroni bili prekratki za dulje vlakova sa više vagona, stručnjaci iz željezničkog odjela Glavnog stožera austrougarske vojske su izračunali kako će ovim tempom prijevoz Balkanskih oružanih snaga na početne točke prema Srbiji biti dovršen tek 12. kolovoza 1914.[605]

Navedeno zakašnjenje od dva dana u planiranom rasporedu *Balkanskih oružanih snaga* prema Srbiji bitno je utjecalo na razvoj događaja. Osobito obzirom na planiranje vojne operacije protiv Srbije koja je prema ratnom planu generala Potioreka trebala započeti 12. kolovoza 1914.

Drugi je problem u prijevozu postrojbi prema Srbiji nastao 31. srpnja 1914. objavom opće mobilizacije. Premda rat Rusiji nije bio objavljen, nastupile su okolnosti *Ratnog slučaja B+R* što je značilo da treba započeti prijevoz *A ešalona* i *B ešalona* u Galiciju, na bojište prema Rusiji, sukladno ratnom planu za rat protiv Rusije. Međutim, obzirom su postrojbe iz B ešalona već krenule vlakovima prema Srbiji, sada je bilo potrebno njihovo preusmjeravanje prema sjeveru, prema Galiciji, kako bi se rasporedile na bojište prema Rusiji. Konkretno, radilo se o postrojbama IV. i VII. korpusa u sastavu 2. armije i VIII. i IX. korpusa. Praški VIII. korpus je trebao biti raspoređen u sastav 5. armije, a IX. korpus iz Litomerica u sastav 2. armije. Kako detaljan plan preusmjeravanja postrojbi *B ešalona* željeznicom s Balkanskog na Istočno bojište nije napravljen, stručnjaci Ureda za željeznički prijevoz Glavnog stožera austrougarske vojske počeli su 31. srpnja „panično eksperimentirati“ što je rezultiralo izdavanjem kontradiktornih zapovijedi.[606]

---

[604] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918,* 153.
[605] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 169.
[606] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 170.

Toga dana u 21 sat i 15 minuta navečer, Conrad je upitao glavnostožernog pukovnika Johanna Strauba, načelnika odjela za željeznice austrougarskog Glavnog stožera 1914. godine, je li moguće preusmjeriti prijevoz *B ešalona* na sjeveroistok u Galiciju prema Rusiji, umjesto prijevoza na Balkansko bojište? Straub je odgovorio Conradu kako takav prijevoz nikako nije moguć jer bi navedena promjena poremetila prijevoz *Balkanskih oružanih snaga* na Balkansko bojište koji je već bio u tijeku. Straub je izričito istaknuo kako se prijevoz postrojbi sukladno *Ratnom slučaju B* mora nastaviti prema planu jer u protivnom bi mogao nastati „kaos na željeznicama" koji bi potpuno poremetio cjelokupni prijevoz postrojbi na oba bojišta, prema Srbiji i prema Rusiji.[607]

Nastala je konfuzna situacija. Trebalo je odrediti prioritet bojišta na koje se vrši prijevoz postrojbi: prema Rusiji ili prema Srbiji? Njemački je saveznik vršio pritisak na Austro-Ugarsku da prioritet prijevoza postrojbi bude prema Istočnom bojištu, prema Rusiji. Franji Josipu I. je 31. srpnja u 16 sati i 15 minuta stigao telegram podrške njemačkog cara Vilima II. ovog sadržaja: „U ovoj je monumentalnoj borbi najvažnije da Austro-Ugarska glavninu svojih snaga usmjeri prema Rusiji, ne podijelivši svoju snagu ofenzivom protiv Srbije, posebno radi toga što će najveći dio mojih snaga biti vezan u Francuskoj. U ovu divovsku bitku u koju ulazimo rame uz rame, Srbija igra podređenu ulogu koja zahtjeva samo najnužnije obrambene mjere. Uspješan ishod rata, a time i budućnost naših monarhija, može se postići jedino ako zajednički krenemo svim svojim snagama protiv zajedničkog neprijatelja [Rusije, op.a.]".[608]

Načelnik njemačkog Glavnog stožera Helmut von Moltke mlađi nastojao je utjecati na Conrada da ubrza prijevoz postrojbi prema Rusiji i što prije napadne Rusiju. U telegramu od 2. kolovoza 1914. godine Moltke piše Conradu: „Vrhovni zapovjednik njemački car je izdao zapovijed da najjače moguće njemačke snage vežu zapadne i sjeverne ruske vojske, odvlačeći ih tako od austrougarske vojske i olakšavajući joj njene početne vojne operacije protiv Rusije. Na ovaj način austrougarska vojska može sa sigurnošću računati na snažnu podršku njenog pohoda protiv Rusije od svih njemačkih snaga postavljenih na istoku. Sveukupni uspjeh će biti veći, bude li Vaš napad na Rusiju raniji i nemilosrdniji".[609]

---

[607] Graydon A. Tunstall, *Austro-Hungarian Army and The First World War*, 81.
[608] Winston Churchill, *The World Crisis 1911-1918, sv. 5. The Unknown War*, 77.
[609] Prit Buttar, *Collision of Empires*, 206.

Kako bi udovoljio njemačkom zahtjevu, Conrad je upitao glavnostožernog pukovnika Emila Ratzenhofera, načelnika *Željezničkog odjela R* za planiranje prijevoza austrougarske vojske prema Rusiji, može li se nastaviti prijevoz postrojbi prema Srbiji prema postojećem rasporedu, a tek potom prebaciti čitav *B ešalon* prema Rusiji? Na Conradovo iznenađenje, Ratzenhofer je izjavio da je takav prijevoz u cijelosti moguć. Prijevoz i koncentracija *A ešalona* u zapadnoj i središnjoj Galiciji za borbeno djelovanje protiv Rusije, tvrdio je Ratzenhofer, može biti dovršen do 20. kolovoza, a prijevoz i koncentracija *B ešalona* u istočnoj Galiciji za borbeno djelovanje protiv Rusije može biti dovršen do 23. kolovoza 1914. bez problema i zastoja. Ratzenhofer je uvjeravao Conrada da će ovim načinom prijevoza, *B ešalon* biti potpuno spremam za borbu i sa Srbima i sa Rusima, bez obzira na činjenicu da neće izravno ići u Galiciju već će prvo biti raspoređen na Balkansko bojište. Jednom kada postrojbe *B ešalona* stignu na odredište u Srijemu, one će biti tjedan dana na raspolaganju Balkanskim oružanim snagama za borbeno djelovanje protiv Srba, a potom će biti ukrcane u vlakove i krenuti prema Galiciji, spremne za borbeno djelovanje protiv Rusa u navedenome roku, tvrdio je Ratzenhofer.[610]

Nadvojvoda Friedrich Habsburški[611] je 31. srpnja 1914. godine imenovan vrhovnim vojnim zapovjednik svih austrougarskih oružanih snaga u ratu.[612] Njegova je uloga vrhovnog vojnog zapovjednika bila nominalna. Planiranje i vođenje vojnih operacija te izdavanje vrhovnih zapovijedi austrougarskim armijama na bojištima bilo je u nadležnosti načelnika Glavnog stožera Conrada. Svrha nadvojvodinog imenovanja bila je raspodjela ratnog tereta i pritisaka na stvarnog vrhovnog vojnog zapovjednika Conrada, opterećenog ratnim naporom vođenja rata.

Karl Friedrich Nowak u svojoj knjizi *Der Weg zur Katastrophe* (*Put do katastrofe*) objašnjava hijerarhijski odnos Friedricha i Conrada: „Vrhovni zapovjednik austrougarskih vojski je bio nadvojvoda Friedrich. Ali to je bilo samo nominalno. Nadvojvoda Friedrich je bio ovdje samo radi ugleda kuće Habsburg. Zato što se živjelo i umiralo u monarhijskoj državi. Nikada nije intervenirao u kreiranje događaja, nikada nije to ni pokušavao... K tome, nadvojvoda je imao svoj vlastiti stožer, generala pobočnika i

[610] Graydon A. Tunstall, *Planning for War Against Russia and Serbia*, 179.
[611] Friedrich Maria Albrecht Wilhelm Karl (Židlochovice, Češka, 4. lipanj 1856 – Óvár, Mađarska, 30. prosinac 1956.), austrougarski feldmaršal, austrijski nadvojvoda i grof od Těšína, od 29. srpnja 1914. do 30. prosinca 1916. nominalni vrhovni vojni zapovjednik austrougarske vojske; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 1,* 366.
[612] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 230.

svoje pomoćnike. Svatko tko je pripadao nadvojvodinom stožeru nije mogao biti upućen u bilo koju temu operativnog odjela Glavnog stožera prije nego mu je Conrad von Hötzendorf dao dopuštenje za to. Zapravo je vrhovni zapovjednik bio Conrad von Hötzendorf".[613]

Imenovanje člana obitelji Habsburg na položaj nominalnog zapovjednika oružanih snaga imala je, pored navedenog praktičnog, i simbolično značenje. Friedrich je predstavljao vladarsku kuću Habsburg simbolizirajući pritom bliskost koju je carska i kraljevska kuća iskazivala prema svojim vojnicima na bojišnici. U službenoj austrijskoj povijesti Prvog svjetskog rata *Austrougarski posljednji rat 1914.-1918. sv.1.,* dodatno se objašnjava razlika između Conradove i Friedrichove funkcije: „Nadvojvoda je uživao u posjetama vojnicima na bojištu dok je Conrad samo tri puta posjetio bojište dok je bio načelnik Glavnog stožera. Friedrich je također često intervenirao u sukobe između Conrada i trećih osoba, osobito u pogledu prerogativa vrhovnog vojnog zapovjedništva u odnosu na njemačkog saveznika".[614]

Protokoli za slučaj rata predviđali su niz mjera i radnji prema kojima je austrougarska vojska iz mirnog stanja prelazila u stanje borbene spreme. Jedan od navedenih protokola je predviđao konverziju Glavnog stožera austrougarske vojske u vrhovno zapovjedništvo operativne vojske. Prema ovom protokolu, po objavi rata je načelnik Glavnog stožera trebao odmah napustiti svoj radni kabinet u Beču i krenuti na bojište kako bi preuzeo vrhovno zapovjedništvo nad svim austrougarskim armijama na bojištu. Tako je od 1. kolovoza 1914. godine Glavni stožer austrougarske vojske postao vrhovno vojno zapovjedništvo austrougarske vojske, *Armeeoberkommando* odnosno skraćeno AOK.[615] Ovaj naziv je austrougarsko vrhovno vojno zapovjedništvo zadržalo do kraja rata 11. studenog 1918. godine.

5.1 Austrougarski operativni plan za rat protiv Srbije 1914. godine

Tvorac austrougarskog operativnog plana za rat protiv Srbije u ljeto 1914. godine je bio general topništva Oskar Potiorek, vrhovni zapovjednik Balkanskih oružanih snaga,

[613] Karl Friedrich Nowak, *Der Weg zur Katastrophe*, 143.
[614] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 53.
[615] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle,* 110.

zapovjednik 6. armije u sastavu Balkanskih oružanih snaga i zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine. Potiorek je kao pristalica ofenzivne vojne doktrine smatrao kako je najbolji put do pobjede nad Srbima napad triju armija iz sastava Balkanskih oružanih snaga na Srbiju na tri različita operativna pravca i tri različita napadna fronta.

Pritom se Potiorek vodio političkim, a ne vojnim razlozima. Pohod protiv Srbije se temeljio na jednoj brzoj, odlučujućoj pobjedi na bojnom polju protiv srpske kraljevske vojske na tlu Srbije, kojim bi Kraljevina Srbija bila eliminirana kao politički i vojni faktor na Balkanu. Vojnim porazom bi Srbija izgubila političku poziciju na Balkanu s koje se predstavljala kao Pijemont, stožerna država Južnih Slavena, s teritorijalnim pretenzijama na dijelove teritorija Austro-Ugarske Monarhije u kojim su živjeli južnoslavenski narodi. Vojnim porazom bi se eliminiralo njeno subverzivno djelovanje na tlu Monarhije na područjima na kojima su naseljeni Srbi i drugi južnoslavenski narodi. Naposlijetku, vojnim porazom srpske kraljevske vojske, nastojalo se Kraljevinu Srbiju eliminirati kao prijetnju Austro-Ugarskoj od napada s juga. Uništenjem dijela ili cijele srpske kraljevske vojske, njena ofenzivna snaga bi bila značajno umanjena i ona više ne bi bila u stanju napasti Austro-Ugarsku.

General Potiorek je nastojao provesti predostrožni rat protiv Srbije. To je rat koji se poduzima kada postoji predodžba ili utvrđena spoznaja da neprijatelj priprema ili planira napad pa ga se nastoji pretećи kako bi mu se oduzela prednost.[616] U skladu s navedenim, zadatak Balkanskih oružanih snaga je bio jednom brzom, odlučujućom vojnom pobjedom nad srpskom kraljevskom vojskom na tlu Srbije, uništiti srpsku kraljevsku vojsku ili toliko umanjiti njenu ofenzivnu snagu da ona više ne bude u stanju napasti Austro-Ugarsku. [617]

Navedeno razmišljanje vojnog i političkog vrha Austro-Ugarske Monarhije u vezi vojnog djelovanja protiv Srbije ogleda se u izjavi austrougarskog ministra rata, Alexandera von Krobatina.[618] On je vojnu operaciju Balkanskih oružanih snaga protiv

[616] Dalibor Vrgoč, *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća*, 320.
[617] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 176.
[618] Alexander von Krobatin (Olomouc, Češka, 2. rujna 1849. – Beč, 27. prosinca 1933.) austrougarski feldmaršal i ministar rata od 1912. do 1917. godine. Nakon završetka Topničke akademije u Moravskoj Bijeloj crkvi i Ratne škole u Beču od 1896. godine na čelu tehničkog odjela ministarstva rata u Beču. Od 1912. godine s činom generala topništva ministar rata Austro-Ugarske. Imao je odlučujuću ulogu u uvođenju Škodinih teških opsadnih minobacača od 305 mm u opću upotrebu u austrougarsku vojsku. Tijekom *Srpanjske krize 1914.* glasao za ratnu opciju protiv Srbije. Na početku rata se istaknuo dobrom organizacijom i provedbom mobilizacije austrougarske vojske, zaslužan za uspješno povećanje brojnosti austrougarske vojske s mirnodopskog u ratno stanje te organizaciju pozadine i logistike radi

Kraljevine Srbije nazvao „kaznenom ekspedicijom“ (njem. *Strafexpedition*). Krobatin je izjavio: „Zbog intervencije carske Rusije u naš spor sa Srbijom, smatramo nužnim sve naše snage koncentrirati na sjeveru radi velike bitke s Rusijom, dok se rat protiv Srbije ima smatrati samo „kaznenom ekspedicijom“ koja je zbog navedenog razloga postala sekundarnim bojištem“.[619]

Iz navedene je izjave razvidno kako je dodatni razlog austrougarske objave rata Srbiji 1914. bila osveta za Sarajevski atentat u kojem su ubijeni prijestolonasljednjik Franjo Ferdinand i njegova supruga grofica Sofija Chotek. Ovim činom je bio povrijeđen ugled Austro-Ugarske Monarhije kao velike sile. Istim se motivom vodio i Potiorek pri vođenju vojne operacije protiv Srbije. U prvoj operativnoj zapovijedi 6. armiji 11. kolovoza 1914., dan prije početka austrougarske ofenzive na Srbiju, Potiorek se obratio vojnicima 6. armije ovim riječima: „Vojnici 6. armije! Trenutak je stigao da krenemo na neprijatelja. Neprijatelj koji je godinama podrivao našu voljenu domovinu i koji nije prezao pred time da koristi najodvratnije načine izdaje i izdajnička sredstva da joj naudi. Žestokom borbom, natjerat ćemo ga da poštuje Austro-Ugarsku. Pogotovo 6. armija, sastavljena od svih naroda Monarhije, pozvana da pokaže svim tim narodima, kao u doba princa Eugena Savojskog i Radetzkog, da može dati sve što ima za svoga cara i domovinu. Duh ubijenog nadvojvode je s nama, koji je prvi pao u našim redovima kao žrtva odvratnog zločina neprijatelja i čija je posljednja dužnost bila da izvijesti cara, našeg vrhovnog vojnog zapovjednika, kako je našao trupe 6. armije u odličnom stanju, nadahnute slavnim borbenim duhom. Naprijed! Potiorek, Zapovjednik armije“.[620]

Potiorek je ideju odlučujuće bitke protiv Srbije zamislio na širem području sjeverozapadne Srbije. Ona se trebala odigrati oko Valjeva, 50 km istočno od granice Kraljevine Srbije i Bosne i Hercegovine. Potiorekova strategija je bila uvući glavninu srpskih snaga u veliku bitku i potom im zadati odlučujući udarac u bok i pozadinu

---

čega je 1915. godine odlikovan Velikim križem Reda Sv. Stjepana i titulom Tajnog savjetnika. U nastavku se rata istaknuo kao zapovjednik 10. armije tijekom 12. Sočanske bitke (Bitke kod Kobarida), ali tijekom Bitke na Piavi 1918. (15. lipnja – 5. srpnja 1918.) nije uspio sa svojom armijom postići zadane ciljeve. Nakon potpisivanja primirja u Vili Giusti 3. studenoga 1918. razriješen s položaja zapovjednika 10. armije koja je raspuštena. Smatra se jednim od najvećih stručnjaka za topničko ratovanja u Prvom svjetskom ratu radi čega je stekao doktorat iz tehničkih znanosti na Sveučilištu u Beču; *Österreichisches Biographisches Lexicon, sv. 4,* 285-286.

[619] *Source Records of The Great War*, *sv. 2 – 1914. The Red Dawning of "Der Tag",* ur. Charles F. Horne, Walter F. Austin, Indianapolis: American Legion, 1923., 19.

[620] HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej Nezavisne Države Hrvatske 1941-1945. Kutija 11. *Armeekommandobefehl Nr. 1.*, 11. kolovoza 1914.

dvostrukim obuhvatom po krilima. Prema ovom planu, 2. armija je trebala sa sjevera prijeći Dunav i Savu i vezati što je više moguće srpskih snaga na ovome dijelu bojišnice kako one ne bi mogle intervenirati u odlučujuću bitku na širem području Valjeva. Lijevo krilo 2. armije, budimpeštanski IV. korpus, dobilo je zadatak napredovati preko Šapca prema jugu s ciljem zadavanja odlučujućeg udarca u bok srpskih snaga koje bi vodile bitku s postrojbama 5. i 6. armije južnije.

Glavni zadatak je pripao 5. armiji. Ovoj je armiji povjerena uloga glavne udarne snage na glavnom strateškom pravcu napada. Zadatak ove armije je bio prijeći Drinu i koncentričnim napadom na Valjevo, uvući što je više srpskih snaga u veliku bitku na širem području Valjeva. Tek kada bi ova bitka započela, 6. armija s juga i 2. armija sa sjevera, uključile bi se u glavnu bitku 5. armije sa Srbima, na način da napadnu Srbe u bok i pozadinu i time im zadaju odlučujući udarac.[621]

Objava rata carskoj Rusiji 6. kolovoza promijenila je položaj Austro-Ugarske jer je nastupila nova ratna situacija. AOK je u zapovjedi br. 273 od 6. kolovoza 1914. Potioreku zapovjedila nov raspored Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. Radi slanja B ešalona u Galiciju za borbena djelovanja protiv ruske vojske, Potioreku je strogo zabranjeno 2. armiju upotrijebiti za borbena djelovanja protiv Srbije. Druga armija je primila zapovijed da što hitnije vlakovima krene na sjever radi borbe s Rusima. Ipak je u zapovijedi napravljen kompromis da se dio 2. armije ostavi na Balkanskom bojištu. Pojedine sastavnice su prebačene u sastav 5. armije generala Franka i stavljene pod vrhovno zapovjedništvo Potioreka. Radilo se o 40. *Honvéd* diviziji, 14. pješačkoj brigadi, polovici 7. pješačke divizije iz Osijeka i 107. *Honvéd* pučko-ustaškoj brigadi.[622]

Međutim, ovim preustrojem je umanjena udarna snaga 2. armije jer je smanjena njena brojnost. Uz navedeno, umanjena je i napadačka snaga pojedinih drugih sastavnica Balkanskih oružanih snaga. Kod IX. korpusa iz Litomerica, samo je 29. pješačka divizija stigla na Balkansko bojište dok su preostale dvije divizije ovog korpusa, 29. pješaka divizija i 26. *Landwehr* divizija, odmah krenule u Galiciju radi borbe s Rusima. Isti slučaj je bio i sa osječkom 7. pješačkom divizijom u sastavu zagrebačkog XIII. korpusa. Polovica je divizije bila prebačena u sastav 2. armije i određena za prijevoz na sjever u

[621] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 177.
[622] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 337.

Galiciju. Druga polovica prebačena je u sastav samostalne 13. pješačke brigade u sastavu 5. armije.[623]

Pored navedenih promjena u borbenom rasporedu, brojno stanje pojedinih postrojbi Balkanskih oružanih snaga nije bilo potpuno. Navedeno je vidljivo na primjeru IX. korpusa i osječke 78. pješačke pukovnije. Pukovnija je krenula u pohod na Srbiju sa tri pješačke bojne, umjesto propisane četiri zajedno sa pričuvnom, pohodnom bojnom. Unos od 6. kolovoza u ratnom dnevniku pukovnije kazuje kako je pukovnik Prohaska u 9 sati i 15 minuta ujutro pukovniji izdao zapovijed za pokret prema Drini na nove položaje u području okupljanja 13. pješačke brigade. U podne, započeo je pokret pukovnije. U 19 sati, brojno stanje pukovnije je iznosilo 13 časnika i 3 474 vojnika. U 19 sati i 15 minuta naknadno je pridošlo 12 časnika. Momčad je zajedno sa časnicima, zapovjedništvom i opskrbom prenoćila u šumi kod Vitinice.[624]

Sukladno novonastalim okolnostima, Potiorek je izradio novi operativni plan napada na Srbiju. Ovaj je plan poslao Franku 9. kolovoza kako bi ga obavijestio o svojoj ideji bitke sa Srbima. Čičerić u svojem ratnom dnevniku od 9. kolovoza piše kako je ovoga dana primio u stožeru 5. armije navedenu Potiorekovu zapovijed za prijelaz Drine 12. kolovoza. Ova je zapovijed izazvala uzbuđenje u vojsci, koje se smirilo tek idućega dana, a o tome je Čiečerić kratko prokomentirao „Dan katastrofe“.[625]

Prema navedenoj Potiorekovoj zapovijedi, 5. armija je dobila zadatak da 12. kolovoza prijeđe Drinu na nekoliko mjesta i na njima postavi čvrste mostobrane za prijelaz trupa. Potom, u roku od pet dana, napreduje do Valjeva na dva glavna pravca, sjevernom i južnom. Nadalje, 5. armija je 17. kolovoza trebala zauzeti Valjevo i ovdje započeti odlučujuću bitku sa Srbima na liniji Valjevo-Rogačica. Šesta armija je prvo dobila obrambeni zadatak. Morala je spriječiti upad srpskih i crnogorskih snaga u Bosnu i Hercegovinu, prvenstveno iz razloga što je dolazak postrojbi njenog sastava na bojište kasnilo pa trupe nisu bile upućene na početne položaje za napad u planiranom roku. Radi toga do 12. kolovoza kada je 5. armija trebala započeti napad na Srbiju, 6. armija nije bila operativno spremna za početak operacija. Zato je pomaknut rok na 17. kolovoza kada je operativnim planom 6. armija morala izvesti prijelaz središnjeg i gornjeg toka Drine i

[623] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 94.
[624] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914.,* 10.
[625] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 5.

osigurati mostobran za prijelaz svih trupa njenog sastava na navedenim mjestima prijelaza. Sukladno navedenome, 6. armija je trebala započeti borbena djelovanja protiv srpske vojske na svojem dijelu fronta 18. kolovoza. S druge strane, 2. armija je dobila zadatak da već 10. kolovoza započne demonstracije protiv Srba s gornje obale Dunava i Save jer je imala ulogu vezanja većih srpskih snaga na Dunavu i Savi i onemogućavanja da se ove snage umiješaju u borbu s 5. ili 6. armijom, ovisno o razvoju operativne situacije.[626]

Potiorek je u pismu Franku od 9. kolovoza 1914. detaljno objasnio svoj operativni plan napada na Srbiju ovim riječima: "Peta armija poduzima odlučujući napad s obje strane puta Loznica-Zavlaka-Valjevo na način da punom snagom napadne Valjevo 17. kolovoza. Naglasio bih kako 5. armija mora uništiti sve puteve koji vode do Valjeva na obje obale Kolubare sa svojim opkoparskim odjelima što je prije moguće, ali da sa glavnom snagom djeluje na takav način da onemogući bilo kakvo neprijateljsko napredovanje iz Užica prema Sarajevu sa sjevera. Potreban nam je rani, zajednički uspjeh protiv Srba, koji možemo tražiti i naći jedino napredovanjem, unatoč svim operativnim teškoćama koje su nam na putu. Gdje ćemo postići ovaj uspjeh je nebitno, ali ga moramo postići, a možemo ga postići jedino ako 5. armija postavi težište napada na svoje desno krilo i njime napreduje što je brže moguće prema Valjevu".[627]

Komentar Potiorekovog operativnog plana napada na Srbiju u kolovozu 1914. godine je Čičerić izradio u zapisu *Operacija Drina – Valjevo*. Zapis je napravljen u Brčkom 9. kolovoza 1914. godine. Čičerić analizira Potiorekov operativni plan u tri ključne točke na koje zapovjedništvo 5. armije mora posebno obratiti pozornost tijekom izvođenja ove vojne operacije protiv Srbije. Čierić ovdje ističe svoju analizu Potiorekovog operativnog plana u tri točke:

„1. Pohod preko Loznice na Drini prema Valjevu će izvoditi dva korpusa 5. armije. Zagrebački XIII. korpus nastupa linijom Loznica – Zavlaka – Valjevo dok će VIII. korpus napredovati linijom Lješnica – Tekeriš – Koceljevo – Valjevo. Valjevo se mora dostići do kraja 18. kolovoza. Predviđeno je da tijekom 14. kolovoza VIII. korpus zauzme liniju Veselinov vrh kota 587 – Dvorište kota 280 i tamo se razvije u borbeni poredak. Prodor će proširiti XIII. korpus koji će napredovati linijom Kozjak – Loznica dok će 11.

[626] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva,* 177.
[627] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 113.

brdska brigada održavati kontakt sa postrojbama sjeverno ili južno. Borbena grupa general-bojnika Letowskog će zauzeti Šabac. Kako bi se odavde ofenziva prema Valjevu uspješno dalje nastavila nakon 14. kolovoza, potrebno je osigurati i uspješno provesti opskrbu naših postrojbi na navedenim mjestima.

2. U tu svrhu će se ustrojiti dvije opskrbne linije za naše postrojbe koje napreduju prema Valjevu. Ofenziva prema Valjevu je zamišljena iz političkih razloga kako bi se odvratilo neprijateljske snage od pokušaja prodora prema zapadu, tj. upada srpskih oružanih snaga na područje Bosne i Hercegovine. Položaji na liniji Sava – Dunav također služe toj svrsi, da spriječe neprijateljske upade na teritorij Monarhije, te ove snage poduzimaju samo sekundarne akcije ne prelazeći navedenu liniju, kako je u zapovijedi primljenoj 9. kolovoza 1914. u 10 sati i 15 minuta ujutro naznačeno. Naše snage koje napadaju će koncentričnim manevrima zauzeti položaje na liniji Tekeriš – Vlašić planina (kote 424, 462, 454) i tako kontrolirati šire područje Valjeva, sve s ciljem kasnijeg nastavljanja pohoda prema planinskom vrhu Belege (kota 444). Na pravcu Loznica – Valjevo, otprilike 15 km nakon prelaska Drine, počinje brdoviti teren visine 700 – 800 m na kojem je teško organizirati logistiku za trupe na prvim crtama pa je ovaj zadatak povjeren 11. brdskoj brigadi XIII. korpusa. Cilj napada sa zapada i sjeverozapada 5. armije je Valjevo, dok će s juga i jugoistoka prodirati 42. domobranska divizija. U pohodu na Valjevo će se pridružiti i naše snage s juga koje će preko Rogačice i Užica napredovati prema Vlašić planini sjeverno od Valjeva".[628]

Čičerić je u nastavku navedenoga zapisa razmatrao moguće pravce napada 5. armije koji ne bi išli preko navedenoga, teško prohodnog brdskog i planinskog terena. Razmatra mogućnost da VIII. korpus napreduje od Lješnice preko Ribarica, mjesta udaljenog 6,5 km od Tekeriša. Zatim opisuje zonu operacija sjevernog krila XIII. korpusa. To je 10 km širok prostor od Tekeriša prema Zavlaci na kojem je trupama dan teški zadatak ovladavanja linijom Šabačka Kamenica – Koceljeva, udaljenog 15 km zračne linije od Tekeriša. Nakon ovladavanja linijom Šabačka Kamenica – Koceljeva, 36. pješačka divizija će nastaviti napad na Valjevo sa sjeverozapada komu će se pridružiti napad 42. domobranske divizije s juga. No, Čičerić je već na samome početku rezerviran u pogledu uspjeha ovog pothvata kada navodi da su postrojbe XIII. korpusa dobile zadatak prijeći 50 km od početnih položaja kako bi dostigle zadani cilj: udaljenu liniju

[628] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 9-10.

Loznica – Šabačka Kamenica u dva dana, tj. do kraja 13. kolovoza. Prema njegovoj procjeni, ova se linija mogla najranije dostići 15. kolovoza u najboljem mogućem slučaju, dok realnom procjenom, Čičerić smatra da se navedenom moglo izvesti do jutra 17. kolovoza. Ovaj odlomak završava riječima: „Čovjek nije žongler da bi mogao ovu udaljenost na opisani način prijeći“.[629]

U završnoj točki, trećoj točki svoje analize, Čičerić opisuje operativnu ideju završnog napada na Valjevo:

„3. Koncentričnim napadom snaga koje dolaze iz doline Jadra sa zapada te sa sjeverozapada i jugozapada na Valjevo se kreće preko planinskog vrha Mali Medvednik (kota 998) udaljenog oko 20 km zapadno od Valjeva, preko Ive (kota 674), vrha Jolina Breza (visina 500 m), Kamenice (visina 350 m), Osladića i vrha Jantina visine 470 m. Stoga je za uspjeh operativnog plana bilo ključno zauzimanje navedenih kota ili barem njihovo dostizanje s glavninom snaga prije neprijatelja“, zaključuje Čičerić.[630]

Dodatno na izloženo je Čičerić sastavio kratki elaborat *Zum Drinauntergang* (*Utapljanje u Drini*) u kojem je analizirao operativni problem prijelaza Drine za 5. armiju i naglasio rizik kojim se pritom 5. armija izlaže. Ovaj je elaborat izradio 10. kolovoza 1914. godine u zapovjedništvu 5. armije u Brčkom. U ovome elaboratu Čičerić ističe kako je 42. domobranskoj diviziji ostavljen samo jedan pontonski most za prijelaz Drine iz sastava tehničkih postrojbi 4. brdske brigade sa samo jednom opkoparskom satnijom. Da je pravac nastupanja VIII. korpusa udaljen 15 km zračne linije od 36. pješačke divizije na jugu, čime se gubi međusobna veza između navedenih postrojbi. Osim toga, piše Čičerić, VIII. korpus je previše razvučen u napadu jer njegovo lijevo krilo, 21. *Landwehr* divizija, nastupa pravcem Prnjavor – Čokešina na vrhu 204 i tako nema doticaj sa desnim krilom korpusa koji nastupa južnije. Zagrebački XIII. korpus teško da će uspjeti dostići zadane ciljeve jer Čičerić procjenjuje da na zemljištu sjeverozapadne Srbije, postrojbe mogu dnevno proći maksimalno 8 km, umjesto zadanih 17. Radi toga, do večeri 13. kolovoza, XIII. korpus nikako ne može ispuniti svoj zadatak. Osim navedenoga, izuzimanjem 42. domobranske divizije iz sastava 5. armije, stavljanjem pod zapovjedništvo 6. armije 11. kolovoza i njenim prebacivanjem kod Loznice, gubi se udarna snaga 5. armije na glavnom pravcu napada.[631]

[629] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 11, 1.
[630] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 11, 2.
[631] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 2.

Čičerićeva analiza Potiorekovog operativnog plana napada na Srbiju u ljeto 1914. je bila vrlo precizna i točna. Tijek i ishod ove vojne operacije je to pokazao. Čičerić je pravilno uočio nedostatke Potiorekovog operativnog plana jer su upravo na točkama bojišnica koje je Čičerić istaknuo, postrojbe 5. armije u kolovozu 1914. u sjeverozapadnoj Srbiji suočene s nizom operativnih, taktičkih i logističkih problema radi kojih, uz protudjelovanje srpskih snaga, nisu mogle izvršiti zadatak i ostvariti zadane ciljeve. Zbog nedostatka izvora arhivskoga gradiva Čičerićeve ostavštine, nije sigurno je li Čičerić uložio pismeni ili usmeni prigovor na navedeni operativni plan i je li se uopće obratio BOK u vezi navedenoga? Isto tako, je li o ovome razgovarao sa zapovjednikom 5. armije Frankom i upozorio ga na opasnosti za 5. armiju u zapovjedništvu armije u Brčkom? Razvoj događaja upućuje na zaključak kako nije napravio navedeno.

Nakon primitka Potiorekovog operativnog plana, general Frank se obratio trupama 5. armije ovim riječima: „Zapovjedništvo 5. armije, trupama 5. armije! Po milosti Njegovog Veličanstva cara i kralja, našeg svevišnjeg ratnog zapovjednika, imenovan sam zapovjednikom 5. armije koju dužnost sam prihvatio 2. kolovoza. Ispunjava me ponosom da sam postavljen na čelo vjernih i pouzdanih trupa sastavljenih od Carske i kraljevske vojske i domobranstva. Povjeren mi je velik i plemenit zadatak. Neprijatelj, čija arogancija, pokvarenost i prijetvornost ne poznaje granica, mora biti uništen, koji je godinama podrivao zajamčena prava naše Monarhije i koji se ne srami poduzimanja najbezobzirnijih napada na nas. Svi su odazvali pozivu našeg Veličanstva da se stane na kraj našem bezobraznom susjedu oružanim putem. Najveći se entuzijazam osjetio u svim dijelovima Monarhije. Uvjeren sam kako će naše vojske, rame uz rame s domobranstvom i pučkim ustankom, krenuti naprijed u bitku najodvažnijom hrabrošću. Naš voljeni car i kralj, naša čitava domovina gleda u nas punim povjerenjem. Bog će biti s nama u ovoj borbi s pravednim i plemenitim ciljem. On će dati pobjedu našem oružju! Brčko, 9. kolovoz, 1914. FRANK, General pješaštva“.[632]

Prema završnom operativnom planu generala Potioreka, tijekom 10. i 11. kolovoza 1914., dovršeno je raspoređivanje Balkanskih oružanih snaga na početne položaje prema Srbiji i Crnoj Gori u ovakvom rasporedu. Peta armija se rasporedila na području Bijeljina – Zvornik – Priboj – Brčko. U sastavu 5. armije su bili praški VIII. i zagrebački XIII. korpus. Praški VIII. korpus su činile 9. pješačka divizija i 21. *Landwehr*

[632] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 1.

divizija, a zagrebački XIII. korpus 36. pješačka divizija, 13. pješačka brigada i 11. brdska brigada. Šesta armija se rasporedila na području Vlasenica – Rogatica – Kalinovnik – Sarajevo. U sastavu ove armije su naposlijetku bili sarajevski XV. i dubrovački XVI. korpus te 42. domobranska divizija kojom je zapovijedao hrvatski podmaršal Stjepan Sarkotić. Sarajevski XV. korpus su činile 1. i 48. pješačka divizija. Dubrovački XVI. korpus su činile 18. pješačka divizija sa 1., 2. i 13. brdskom brigadom, 40. *Honvéd* divizija raspoređena oko Sarajeva u strateškoj pričuvi, 47. pješačka divizija i 3. brdska brigada kod Nevesinja, 14. brdska brigada u Boki Kotorskoj, 109. *Honvéd* pučko-ustaška brigada i pohodne formacije 40. *Honvéd* divizije.[633]

Druga armija se rasporedila na području Srijema i Banata sa zadatkom prijelaza Save kod Srijemske Mitrovice i Šapca. U sastavu ove armije su naposlijetku bili IV. korpus sa 31. i 32. pješačkom divizijom, IX. korpus sa polovicom 7. i 29. pješačke divizije, 10. konjanička divizija, VII. korpus sa 17. i 34. pješačkom divizijom raspoređen u Banatu i 23. *Honvéd* divizija. Već 10. kolovoza su pojedine sastavnice ove armije zauzele Šabac bez borbi.[634] Do odlaska u Galiciju 18. kolovoza, ova armija je imala isključivo zadatak demonstrativnog djelovanja protiv Srba, vežući što veći broj njihovih snaga na liniji Dunav – Sava.

Sukladno navedenoj Potiorekovoj zapovijedi, general Frank je izradio operativni plan napada 5. armije. Svoj je operativni plan Frank izložio podređenim časnicima i trupama 5. armije u zapovijedi 11. kolovoza. Frank je predvidio prijelaz Drine na šest točaka iz kojih će se razviti napad istočno i jugoistočno prema Valjevu u šest kolona. Za svaki korpus je predvidio dva pontonska mosta potrebna za prijelaz rijeke a na mjestima prijelaza jaku topničku podršku.[635] Praškom VIII. korpusu na lijevom krilu 5. armije zadan je zadatak da prijeđe Drinu sjeverno od Janje kod Amajlije i zauzme visoravni istočno od Lešnice. Zatim, da nastavi napredovanje sjevernom zaravni Cera prema Valjevu i prema potrebi, napadom s boka, podrži prijelaz XIII. korpusa preko Drine južnije. Na sjevernom krilu VIII. korpusa, pod zapovjedništvom generala konjaništva Arthura Giesla von Gieslingena, ustrojena je kombinirana brigada general-bojnika Adalberta Letovskog jačine jednog konjaničkog eskadrona i tri pučko-ustaške bojne sa

[633] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 51.
[634] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 88.
[635] Peko Dabčević, *Značaj i snaga manevra*, 340.

zadatkom prijelaza Drine u Srijemskoj Mitrovici kako bi VIII. korpus stupio u vezu veze s desnim krilom 2. armije u Šapcu.[636]

Prema izloženom operativnom planu generala Franka, 5. armiji je zadan zadatak prijelaza Drine na više, međusobno odvojenih točaka bez međusobne veze i topničke podrške, te napredovanja objema stranama Cerske planine, sjevernim i južnim grebenom bez međusobnog doticaja trupa, prema Valjevu. Pritom je težište napada 5. armije postavljeno na desnom krilu, kojega su činili zagrebački XIII. korpus, 13. pješačka brigada i 11. brdska brigada, s podrškom koju je sa juga trebala pružati 42. domobranska pješačka divizija pod zapovjedništvom 6. armije. Zagrebačkom XIII. korpusu zadan je zadatak prijelaza Drine južno od Janje kod Batara i zauzimanje visoravni istočno od Loznice koji pokrivaju dolinu rijeke Jadar. Potom, daljnje napredovanje južni grebenom Cera, dolinom rijeke Jadar, prema Valjevu i zauzimanje Valjeva 18. kolovoza 1914.

U *Ratnom dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16* nalazi se opis prijelaza Drine navedene austrougarske postrojbe. Ova je pukovnija bila u sastavu 36. pješačke divizije XIII. korpusa 5. armije. U unosu za 12. kolovoza 1914. je zapisano: „Pukovnija je jučer, 11. kolovoza, dobila zapovijed 36. pješačke divizije, da pod zapovjedništvom grofa Salisa, zapovjednika 71. pješačke brigade, prijeđe Drinu kod Batara. Za prijelaz su postrojbe ustrojene u dva odreda: sjeverni s pukovnikom Budinerom s I., III. i IV. bojnom, jednom pionirskom satnijom i tri konjanička brigadna odreda, koji je trebao prijeći Drinu 500 metara južno od Ruhotinskog i južni odred pod zapovjedništvom pukovnika Fedrigonija s II. bojnom, pet satnija 37. pješačke pukovnije i tehničkom opremom“.[637]

Južno od XIII. korpusa, 13. pješačka i 11. brdska brigada dobile su zadatak prijelaza Drine na dijelu od Batara do Kozluka s težištem djelovanja prema Ljuboviji. Iz Ratnog dnevnika osječke 78. pješačke pukovnije u sastavu 13. pješačke brigade u unosu za 11. kolovoz 1914. saznaje se kako je navedenoj pukovniji zapovjeđen prijelaz Drine 12. kolovoza 1914. U 11 sati je pukovnijsko zapovjedništvo primilo Operativnu zapovijed 5. armije broj 153 kojom je pukovniji zapovjeđeno da počne prijelaz Drine u podne idućega dana, 12. kolovoza, južno od Batara na dijelu Branjevo – Šepak Donji.[638] Prijelaz se obavlja u dva dijela. Prvo kreću pukovnijsko zapovjedništvo, izvidnički odjel, III.

[636] Peko Dabčević, *Značaj i snaga manevra*, 341.
[637] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16*, 13.
[638] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 13.

strojnički odjel i I. bojna iz Vitinice preko Šepaka Donjeg. Potom, II. i III. bojna. Prijelaz mora biti dovršen do 20 sati i 45 minuta i uspostavljena veza s ostatkom 13. pješačke brigade i 11. brdskom brigadom do 21 sat i 15 minuta, bilo je u ovoj operativnoj zapovijedi.[639]

Južnije od navedenih brigada, 42. domobranska divizija je trebala prijeći Drinu kod Zvornika i napredovati na obje obale Drine prema Ljuboviji održavajući vezu sa 6. armijom.[640] Na opisani bi način sve navedene snage izvele manevar koncentričnog napada na Valjevo sa tri različita pravca napada i zauzele ga 18. kolovoza 1914. Podršku 5. armiji bi pružio sarajevski XV. korpus 6. armije koji je dobio zadatak prijelaza Drine kod Bajine Bašte i Višegrada kako bi se s juga uključio u glavni napad na Valjevo 18. kolovoza.

5.2 Srpski operativni plan za rat protiv Austro-Ugarske Monarhije u ljeto 1914. godine

Na početku je srpski ratni plan za rat protiv Austro-Ugarske Monarhije bio defanzivni. Dva su razloga tome. Prvi je bila brojčana i materijalna nadmoć austrougarske vojske nad srpskom vojskom. Drugi, neizvjesnost hoće li se druge sile uključiti u oružani sukob između Austro-Ugarske i Srbije ili ne i na čijoj strani. Posebno se to odnosilo na ulazak Rusije u rat na strani Srbije i Bugarke na strani Austro-Ugarske. O ovome je ovisilo strateško raspoređivanje srpskih oružanih snaga na početne položaje i operativno djelovanje u različitim operativnim zonama različitih dijelova srpskog fronta.

Tvorac srpskog ratnog plana 1914. godine je bio načelnik Glavnog stožera srpske vojske general Radomir Putnik.[641] On je svoju stratešku ideju djelovanja srpske vojske

---

[639] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 14.
[640] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 88.
[641] Radomir Putnik (Kragujevac, 12. siječnja 1847. – Nica, Francuska, 4. svibnja 1917.), srpski general i vojvoda. Završio topničku školu i u srpskoj vojsci sudjelovao u ratovima s Osmanskim carstvom 1876.-78. i Bugarskom (1885.). Zbog neslaganja s politikom srpskog dvora umirovljen iz vojne službe 1896. godine. Nakon prevrata 1903. godine promoviran u čin generala i ministra vojske Kraljevine Srbije. Pored ovih dužnosti, od 1908. godine načelnik Glavnog stožera srpske kraljevske vojske. Tijekom Balkanskih ratova 1912.-13. i prve dvije godine Prvog svjetskog rata 1914.-15. načelnik srpskog vrhovnog vojnog zapovjedništva (Vrhovne komande). Pod njegovim je zapovjedništvom srpska vojska porazila bugarsku i osmansku vojsku 1912. i 1913. godine te austrougarsku na Balkanskom bojištu 1914. godine. Nakon okupacije Srbije u zimi 1915.-16. godine i povlačenja srpske vojske preko Albanije na Krf, otišao na liječenje u Francusku gdje je umro 1917. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 9,* 112.

protiv austrougarske izrazio ovim riječima: „Držati se obrane dok se politička i strateška situacija ne razjasne a potom djelovati prema situaciji“[642]

Sukladno ovakvom stavu, Putnik je izradio operativni plan po kojem se glavnina srpskih snaga trebala okupiti u pozadini zemlje, daleko od pograničnog područja s Austro-Ugarskom na Dunavu, Savi i Drini. Navedenim početnim rasporedom, srpska vojska bi ostvarila dvije prednosti pred protivnikom:

1. Dobila bi stratešku dubinu kojom bi se dobilo potrebno vrijeme za odlučivanje i djelovanje dok operativna situacija odnosno točno lociranje glavnog pravca austrougarskog napada i smjer djelovanje austrougarskih armija ne postanu jasni i;

2. Iskorištavanjem prednosti zemljišta sjeverne i sjeverozapadne Srbije za obranu, usporiti napad neprijatelja koji bi time u pohodu prema unutrašnjosti Srbije izložio svoj bok i pozadinu produljivanjem svojih komunikacija i opskrbe, čime bi se omogućila prilika glavnini srpskih snaga za protunapad.

Već 24. srpnja, britanski otpravnik poslova u Beogradu, Dayrell Crackanthorpe, u šifriranom telegramu Greyu u Londonu dojavljuje kako Srbi neće braniti prijestolnicu Beograd, već da će srpska vlada s Glavnim stožerom napustiti Beograd i preko Kruševca se zaputiti u Niš.[643] U drugom telegramu od 28. srpnja 1914., Crackanthorpe Greyu otkriva srpski ratni plan djelovanja protiv Austro-Ugarske točno na način kako ga je Putnik osmislio: „Srpski plan je uvući što veći dio austrougarske vojske u unutrašnjost zemlje kako bi se oslabilo Austro-Ugarsku na Istočnom bojištu protiv Rusije. Zamjenik tajnika vanjskih poslova me uvjerava da je podrška Rusije osigurana. Srpska se vojska okuplja u donjoj dolini Morave“.[644]

Ustroj srpske kraljevske vojske je normiran Zakonom o ustrojstvu vojske iz 1904. godine. Zakonom je bilo propisano da vojska brani državu i služi kao potpora zakonitosti. Vrhovni zapovjednik srpske kraljevske vojske je poglavar države, kralj Petar I. Karađorđević.[645] Propisana je opća vojna obveza za sve građane Srbije, od navršene 18

---

[642] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914*., 77.
[643] TNA-FO-371-2158 July Crisis 1914. Spis 33704.
[644] TNA-FO-371-2159 August 1914. Spis 34449.
[645] Petar I. Karađorđević (Beograd, 11. srpnja 1844. – Beograd, 16. kolovoza 1921.), kralj Srbije od 1903. godine i kralj Kraljevine SHS od 1. prosinca 1918. do smrti. Godine 1867. završio vojnu akademiju u Metzu u Francuskoj a potom sudjelovao u Francusko-pruskom ratu (1870.-71.) na strani francuske vojske. Pod imenom Petar Mrkonjić sudjelovao u ustanku u Bosni i Hercegovini 1875.-76. godine. Potom je živio na Cetinju i u Parizu. Prevratom 29. svibnja 1903. u kojem je ubijen srpski kralj Aleksandar Obrenović preuzeo srpsko prijestolje. Politički podržavao velikosrpski program premijera Nikole Pašića i ekspanzivnu vanjsku politiku s pretenzijama na susjedna područja. Zbog starosti i

pa do navršene 50 godine života.[646] Članak 3. zakona određuje podjelu vojske. Srpska se vojska dijeli na narodnu vojsku i posljednju obranu. Narodnu vojsku čine tri poziva: prvi, drugi i treći, koji se označavaju kao I., II. i III. poziv. I. poziv se sastoji od svih vojnih obveznika i pričuve. Služi se od navršene 21. do navršene 31. godine. II. poziv se sastoji od vojnih obveznika koji su već služili I. poziv, a koji i dalje dolaze na vojne vježbe i po mobilizaciji odlaze u postrojbe kojima pripadaju. Obveza služenja II. poziva je od navršene 31. do navršene 38. godine. III. poziv služe vojni obveznici koji su odslužili II. poziv. Obveza služenja trećeg poziva je od navršene 38. do navršene 45. godine. Posljednju obranu čine popisani vojni obveznici od navršene 18. do navršene 21. godine te od navršenih 45 do navršenih 50 godina. Iznimno se i vojni obveznici stariji od 50 godina mogu pozvati u vojsku ako „za to postoji neophodna potreba i u mobilnom i ratnom stanju upotrijebiti u mjestu prebivališta za magacinske, stanične i njima podobne vojne službe, samo ako su za njih sposobni“.[647]

Članak 4. ovoga zakona određuje glavne i pomoćne rodove vojske i vojne djelatne službe dok brojno stanje svih rodova vojske i djelatne vojne službe kao i materijalnu opremljenost određuje kralj kraljevskom uredbom u ustrojstvu i spremi vojske.[648] Člankom 5. je određeno da se cjelokupna oružana sila nalazi u tri stanja: redovnom (mirnodopskom), mobilnom i ratnom. Mobilno i ratno stanje proglašava kralj ukazom na prijedlog ministra obrane. Istim ukazom se iz mobilnog i ratnog stanja vojska vraća u redovno stanje.[649]

Iz navedenog je razvidno kako je ustroj srpske kraljevske vojske bio sličan ustroju austrougarske vojske po tri kategorije, Zajedničke, Carske i kraljevske vojske, domobranstva i pučkog ustanka. U austrougarskoj se vojsci mobilizacija također provodila prema pozivima u to tri poziva. Dokaz tome je Čičerićev dnevnički unos od 11. kolovoza 1914. kada piše da je završena mobilizacija I. i II. poziva dok je mobilizacija

bolesti 1914. godine prenio kraljevske ovlasti na prijestolonasljednika Aleksandra Karađorđevića dok je on ostao nominalni vrhovni zapovjednik srpske vojske. Napustio Srbiju tijekom invazije Centralnih sila u jesen 1915. godine te se vratio u zemlju 1919. godine ali bez utjecaja na politiku; *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 8*, 422-423.

[646] HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. Kutija 15. *Zakon o ustrojstvu vojske iz 1904. godine*, 1.

[647] HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. Kutija 15. *Zakon o ustrojstvu vojske iz 1904. godine*, 2.

[648] HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. Kutija 15. *Zakon o ustrojstvu vojske iz 1904. godine*, 2.

[649] HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. Kutija 15. *Zakon o ustrojstvu vojske iz 1904. godine*, 3.

III. poziva još bila u tijeku.[650] Čičerić pod pozivima smatra slijedeće kategorije. I. poziv označava vojne obveznike zajedničke, Carske i kraljevske vojske, II. poziv se odnosi na domobranstvo, a III. na pučki ustanak.

Srpska operativna vojska 1914. godine se sastojala od postrojbi I. i II. poziva. Ukupno je bilo 11 pješačkih i jedna konjanička divizija. Šest pješačkih divizija je bilo I. poziva, a pet II. poziva.[651] Divizije I. poziva su bile sastavljene od četiri pješačke pukovnije jačine 16 bojni, jedne topničke pukovnije lakog, poljskog topništva jačine šest do devet topničkih bitnica s ukupno 24 do 36 topova, divizijskim konjaništvom jačine tri konjanička eskadrona s ukupno 450 sablji. Divizije II. poziva su bile sastavljene od tri pješačke pukovnije jačine 12 bojni, jednog poljskog topničkog diviziona tri do šest topničkih bitnica s ukupno 12 do 14 topova i divizijskim konjaništvom jačine jednog konjaničkog diviziona od dva konjanička eskadrona s ukupno 300 sablji. Ukupno je brojno stanje srpske operativne vojske u miru bilo 250 000 vojnika od čega je 180 000 bilo I., a 70 000 II. poziva.[652]

Raspoređivanje srpske vojske na početne položaje je počelo 31. srpnja, završilo 10. kolovoza, dva dana prije početka austrougarskog napada na Srbiju 1914. godine. Putnik je srpske snage rasporedio u tri armije, 1., 2. i 3. armiju i samostalnu Užičku vojsku. Tri srpske armije su bile raspoređene u središtu Srbije na području između rijeke Morave, Kolubare i Jadra na liniji Palanka – Aranđelovac – Lazarevac u smjeru istok – zapad s frontom okrenutim prema sjeveru u smjeru Dunava i Save. Ovakav raspored glavnine srpskih snaga je napravljen u svrhu obrane od austrougarskog napada iz pravca sjevera i sjeverozapada. Užička vojska se rasporedila oko Užica s frontom okrenutim prema zapadu u smjeru Bosne i Hercegovine. Do početka austrougarskog napada na Srbiju 12. kolovoza, prethodnice Užičke vojske prelaze austrougarsko-srpsku granicu kod Višegrada i upadaju na teritorij Bosne i Hercegovine tj. Austro-Ugarske Monarhije.[653]

Početni raspored triju srpskih armija 10. kolovoza 1914. od istoka prema zapadu je bio ovakav. Na tromeđi Smederevska Palanka – Topola – Rača između Dunava i

---

[650] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 5.

[651] Divizije srpske kraljevske vojske u Prvom svjetskom ratu se označavaju prema njihovom sastavu, sukladno pozivima, kao divizije prvog i drugog poziva. Primjerice, Drinska I. divizija je bila sastavljena od postrojbi prvog poziva dok je Drinska II. divizija bila sastavljena od postrojbi drugog poziva.

[652] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 40.

[653] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 94.

istočne obale Morave rasporedila se 1. armija pod zapovjedništvom generala Petra Bojovića.[654] U sastavu ove armije su bile četiri pješačke i jedna konjanička divizija. To su pješačke divizije Timočka I., Moravska II. i Timočka II. divizija te srpska konjanička divizija. Jaku prethodnicu ove armije su činili Samostalni Braničevski odred i Dunavska II. divizija. Ova je prethodnica raspoređena od Golupca na Dunavu do ušća Morave sa zadatkom sprječavanja neprijateljskog prodora sa sjevera, preko Dunava u unutrašnjost Srbije. Iz navedenog je razvidna dilatorna uloga ove jake prethodnice sukladno operativnom planu generala Putnika. Srpska konjanička divizija se rasporedila u pozadini Smedereva kod Mihajlovca sa zadatkom presijecanja neprijateljskih komunikacija i remećenja opskrbe u slučaju njegovog prijelaza Dunava. Također, srpskom je konjaništvu zadan zadatak izviđanja i izvođenja prepada na neprijateljske prethodnice po načelima malog rata s ciljem ometanja njegovog glavnog napredovanje prema jugu. Početno brojno stanje 1. armije je bilo 40 000 vojnika i časnika okupljenih u 40 pješačkih bojni, osam konjaničkih eskadrona i 90 topova.[655]

Zapadno od 1. armije se na području između rijeke Kolubare i Aranđelovca, na liniji Aranđelovac – Lazarevac, rasporedila 2. armija pod zapovjedništvom generala Stepe Stepanovića.[656] Nju su činile četiri pješačke divizije I. poziva. To su bile Šumadijska I.,

---

[654] Petar Bojović (Mišićevo, Sjenica, 4. srpnja 1853. – Beograd 20. siječnja 1945.), srpski general i vojni pisac. Nakon završetka vojne akademije obavljao stožerne i zapovjedne dužnosti u srpskoj vojsci. Posebno se istaknuo u Balkanskim ratovima 1912.-13. kada je za svoje zasluge 2. studenoga 1912. godine stekao čin generala. Na početku Prvog svjetskog rata imenovan zapovjednikom 1. srpske armije. Tijekom bitke za Šabac (21. – 24. kolovoza 1914.) ranjen ali već početkom rujna 1914. prešao Savu s 1. armijom i zauzeo dio istočnoga Srijema. Tijekom invazije Srbije u jesen 1915. godine kada su Srbiju napale armije Centralnih sila, štitio odstupnicu srpske vojske pri povlačenju na jug u Albaniju. Dana 12. siječnja 1916. imenovan načelnikom Glavnog stožera srpske vojske zamijenivši na ovome položaju starog i oboljelog vojvodu Putnika. Nakon ostavke na položaj načelnika Glavnog stožera 19. lipnja 1918. godine, ponovno imenovan zapovjednikom 1. armije na Balkanskom bojištu s kojom je sudjelovao u proboju Solunskoga fronta u rujnu 1918. godine te progonu prvo bugarske, a zatim i njemačke vojske do Save i Dunava. Za zasluge oslobađanja Niša 12. listopada i Beograda 1. studenoga 1918. godine, nakon završetka Prvog svjetskog rata je dana 26. studenoga 1918. godine dobio čin srpskog vojvode. Umirovljen je 1922. godine u vojsci Kraljevine SHS, a rekativiran u vojnu službu tijekom Travanjskoga rata 1941. godine. Pred završetak Drugog svjetskog rata je umro u vlastitom domu u nejasnim okolnostima; *Prvi svjetski rat. Dvostrani leksikon. Hrvatski i srpski pogled*, ur. Josip Pavičić, Zagreb: Naklada Pavičić, 2016., 72-73.

[655] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva,* 182.

[656] Stepa Stepanović (Kumodraž kraj Beograda, 28. veljače 1856. – Čačak, 29. travnja 1929.), srpski general i vojvoda. Kao pitomac topničke škole se borio u srpsko-osmanskim ratovima 1876.-78. Od 1897. do 1903. godine predaje na Vojnoj akademiji, godine 1907. stekao generalski čin, a od 1908. do 1912. godine obnašao dužnost ministra vojske. Tijekom Balkanskih ratova 1912.-13. i Prvog svjetskog rata bio je zapovjednik 2. srpske armije. Posebno se istaknuo tijekom Bitke u dolini Jadra (Cerske bitke) 1914. godine za što je dobio čin srpskog vojvode i tijekom Dobropoljske bitke (15. – 17. rujna 1918.) na Solunskom frontu Balkanskoga bojišta u proboju bugarskoga dijela fronta; *Hrvatska enciklopedija, sv. 10,* 242.

Moravska I., Dunavska I. i Kombinirana divizija I. poziva.[657] Početno brojno stanje ove armije je bilo 64 000 vojnika i časnika okupljenih u 64 pješačke bojne, 13 konjaničkih eskadrona i 134 topa.[658]

Zapadno od 2. armije se, od ušća rijeke Kolubare na istoku do Ljubovije na Drini na zapadu, rasporedila 3. armija pod zapovjedništvom generala Pavla Jurišića Šturma.[659] U sastavu ove armije su bile dvije pješačke divizije i četiri obrambena odreda. To su bile divizije Drinska I. i Drinska II. divizija. Obrambeni odredi su bili: Šabački, Loznički, Obrenovački i Ljubovijski odred. Početno brojno stanje ove armije je bilo 28 000 vojnika i časnika okupljenih u 28 pješačkih bojni, šest konjaničkih eskadrona i 72 topa.[660]

Južno od 3. armije se na području Užica, Rogatice i Priboja rasporedila Užička vojska pod zapovjedništvom generala Miloša Božanovića. U sastavu ove armije su bile Šumadijska II. divizija, Užička brigada, Crnogorsko-pljevljanska divizija i Limski obrambeni odred. Brojno stanje ove armije je bilo 24 000 vojnika i časnika okupljenih u 24 pješačke bojne, dva konjanička eskadrona i 54 topa.[661]

Kako bi otežali prijelaz Dunava, Save i Drine austrougarskim armijama, Srbi su ustrojili osam obrambenih odreda na srpskim stranama obale Drine, Save i Dunava. Budući da je mobilizacija srpske vojske i raspoređivanje srpskih armija dovršeno prije austrougarskih, do početka austrougarskog napada na Srbiju 12. kolovoza obrambeni su odredi bili spremni za borbeno djelovanje. Radilo se o utvrđenim uporištima s topničkom i strojničkom podrškom, različite snage i brojnosti, postavljenim na dijelovima navedenih rijeka koji su štitili mjesta pogodna za prijelaz. Pored ovih odreda, za zaštitu prijelaza rijeka, ustrojene su i Užička brigada i Rudnički četnički odred.

---

[657] Srpsku Kombiniranu diviziju su činile četiri pješačke pukovnije prekobrojnog puka I. poziva: 1., 2., 5. i 6. prekobrojni puk. Prekobrojni pukovi su bili pješačke pukovnije sastavljene od dobrovoljaca koji su prošli vojnu obuku ili služili vojsku prije rata, a koji nisu dobili poziv za mobilizaciju 26. srpnja 1914. već su se dobrovoljno prijavili za vojsku u svojim matičnim postrojbama. Na početku rata je u Srbiji ustrojeno šest prekobrojnih pukova sa 26 016 dobrovoljaca; u: Ilija Petrović, *Srpski dobrovoljački pokret 1912.-1918.*, Beograd: Hrišćanska misao, 2008., 125.

[658] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 183.

[659] Pavle Jurišić Šturm (Görlitz, 22. kolovoza 1848. – Beograd, 14. siječnja 1922.), general srpske vojske i vojske Kraljevine SHS, porijeklom lužički Srbin. Kao pruski časnik sudjelovao u Francusko-pruskom ratu 1870.-71. Godine 1876. primljen kao dobrovoljac u srpsku vojsku s činom natporučnika. Sudjelovao u srpsko-osmanskom ratu 1877.-78., Balkanskim ratovima 1912.-13. kao zapovjednik Drinske I. i Dunavske I. divizije i Prvom svjetskom ratu kao zapovjednik 3. srpske armije od kolovoza 1914. do kolovoza 1916. na Balkanskom bojištu. Višestruko odlikovan za ratne zasluge, umirovljen je iz aktivne vojne službe 1921. godine; *Vojna enciklopedija, sv. 4*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1972., 151-152.

[660] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 183.

[661] Dušan Babac, *The Serbian Army in The Great War 1914-1918*, Warwick: Helion&Co., 2016, 38.

U sastavu Užičke vojske je djelovao Limski odred, raspoređen na području Priboja na rijeci Lim. U njegovom su sastavi bili vojnici III. poziva i komita[662], neredovnih postrojbi u sastavima srpske vojske. Brojno stanje ovog odreda je bilo 6 i 1/2 pješačkih bojni sa 6000 vojnika i časnika, osam strojnica i osam topova. Zadatak ovog odreda je bila zaštita prolaza iz smjera Bosne i Hercegovine prema istoku pravcem Novog Pazara prema Sandžaku. Prijelaz Drine kod Bajine Bašte je štitila Užička brigada pod zapovjedništvom pukovnika Ivana Pavlovića. Ljubovijski odred je štitio prijelaz Drine kod Ljubovije, Loznički kod Loznice i Lešnički kod Lešnice.[663]

Kako se glavni austrougarski napad očekivao preko Save i Dunava, obrambeni odredi na Savi i Dunavu su bili brojniji od onih na Drini. Šabački je odred postavljen u zaleđu Šapca, Obrenovački u zaleđu Obrenovca, a Braničevski oko Požarevca. Šabači i Obrenovački odred su bili pod zapovjedništvom 3. armije, a Braničevski odred pod zapovjedništvom 1. armije. Kod Donjeg Milanovca je bio postavljen obrambeni odred 13. pješačke pukovnije III. poziva s jednom topničkom bitnicom. Zadatak navedenih odreda je bila obrana prijelaza Dunava i otežavanje napredovanja austrougarskim snagama prema jugu.[664]

Brojno stanje borbenih sastava srpske operativne vojske je nakon raspoređivanja svih navedenih snaga na početne položaje bilo 264 000 vojnika i časnika, 11 000 konjanika i 828 topova. Uz navedene, redovne snage operativne srpske vojske, u borbenim su sastavima bili i brojni srpski komiti. Po međunarodnom ratnom pravu komiti su imali pravni položaj slobodnih strijelaca, francuski *franc-tireurs*.[665] Uz komite, u

---

[662] Komiti su bili neregularne, paravojne snage, najvećim dijelom sastavljene od naoružanih seljaka i civila koji su nosili oružje na području Kraljevine Srbije. Nazivaju se i četničkim komitima. Srpski komiti su u ratnim operacijama 1914. godine na Balkanskom bojištu bili brojni a svojim neredovitim, gerilskim načinom ratovanja, nanosili velike gubitke austrougarskim postrojbama na tlu Srbije. Njihovo djelovanje je imalo značajke maloga rata: uglavnom su djelovali iz pozadine preko prve crte, napadali neprijateljske linije opskrbe i komunikacije te iz zasjede na sporednim putevima vršili prepade na izolirane neprijateljske odrede; John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 122-146.

[663] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 179.

[664] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 179.

[665] *Franc-tireurs* su bile osobe izvan vojnog sustava, slobodne i izvan ustrojenog odreda što je značilo da nisu podređene vojnoj disciplini i zapovjednom lancu. Komiti su stoga svojevoljno i na vlastitu odgovornost sudjelovali u ratnim operacijama, što je bilo zabranjeno prema međunarodnom ratnom pravu. To su bili pojedinci koji nisu imali status borbene osobe kojoj prema pravilima međunarodnog prava pripada propisan pravni položaj i zaštita, primjerice u slučaju zarobljavanja. Međunarodno pravo ne daje osobi pravo da sudjeluje u ratnim operacijama samom činjenicom da je ona državljanin zaraćene države već to pravo daje isključivo osobama ovlaštenim da nose oružje i sudjeluju u ratnim operacijama, dakle oružanim snagama i s njima zakonom izjednačenih formacija; Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, 90.

srpsku vojsku su pristigli brojni dobrovoljci po objavi mobilizacije protiv Austro-Ugarske, čime se procjenjuje da je početno brojno stanje operativne srpske vojske bilo 380 000 vojnika i časnika.[666] Prema Bugarskoj, radi obrane u slučaju da se Bugarska uključi u rat na strani Austro-Ugarske protiv Srbije, Srbija je u ljeto 1914. postavila 150 000 vojnika čime se procjenjuje da je sveukupno za rat Srbija mobilizirala i rasporedila u sastave operativne vojske 542 000 srpskih vojnika i časnika.[667]

Čičerić u *Bilježnici II.* iz 1914. godine navodi početno brojno stanje srpske i austrougarske vojske na Balkanskom bojištu. Prema Čičerićevoj su procjeni Srbi 12. kolovoza 1914. raspolagali sa 210 1/2 pješačkih bojni u borbenim sastavima, 50 strojničkih satnija, 97 topničkih bitnica sa 30 teških topova i 16 teških haubica. S druge strane, austrougarske su snage raspolagale s ukupno 233 pješačke bojne, 56 i 1/2 strojničke satnije i 97 topničkih bitnica.[668] Na osnovi izloženog je razvidno kako je Čičerić najvjerojatnije navodio podatke o brojnosti samo 5. i 6. armije bez uzimanja u obzir brojnog stanja 2. armije. Za srpsku stranu, nije uzeo u obzir brojne srpske dobrovoljce i komite već samo redovnu vojsku I. poziva u stanju mira što korespondira s prethodno izloženim podatcima.

Iz svega izloženog je razvidno kako Balkanske oružane snage nisu imale početnu prednost u ljudstvu nad srpskom i crnogorskom vojskom. Ne samo da su Srbi u kraćem vremenskom roku mobilizirali više vojnika za rat u ljeto 1914. godine od Austro-Ugarske jer je raspoređivanje njihove operativne vojske dovršeno 10. kolovoza, već su i nadmašili austrougarsku vojsku po broju topova. Kako je navedeno, Srbi su imali na raspolaganju 828, a Balkanske oružane snage 744 topa i haubice. Pored navedenoga, Srbi su koristili veći broj radnih i teglećih životinja u vojne svrhe kao i veću količinu ratnog materijala, naoružanja i opreme od protivnika. Tako je sveukupno na početku rata na srpskoj strani bilo 542 000 vojnika i časnika, od čega je 380 000 vojnika i časnika bilo u borbenim sastavima dok su ostali bili u pomoćnim i pričuvnim postrojbama u pozadini. Od životinja, operativnoj je srpskoj vojsci na raspolaganju bilo 75 000 radnih i 7200 ratnih konja te 76 000 volova koji su vukli ratni materijal i opremu.[669] Usporedbe radi, na

[666] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 122.

[667] Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*", 146.

[668] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II,* 105.

[669] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 134.

austrougarskoj je strani bilo ukupno 512 400 vojnika i časnika, 64 200 radnih konja i 4000 ratnih konja sa 32 000 tona ratnog materijala.[670]

Srbi su se u početnom raspoređivanju snaga vodili prvenstveno političkim, a manjim dijelom vojnim razlozima. Politički su razlozi proizlazili iz zahtjeva ruskog saveznika da Srbija što prije moguće napadne Austro-Ugarsku s juga i napadom veže što više austrougarskih snaga u borbi protiv Srbije na Balkanskom bojištu radi čega bi Austro-Ugarska bila prisiljena u Galiciju za borbu protiv carske Rusije na Istočnome bojištu poslati manje snaga od planiranih. Vojna topografija panonske ravnice na dijelu Srijema, Bačke i Banata bila je idealna za manevarske, ofenzivne operacije. Rusi su smatrali da na ovome dijelu Balkanskoga bojišta Srbi imaju puno više šansi za uspjeh protiv malobrojnih austrougarskih snaga, jer će glavnina austrougarskih snaga biti upućena u Galiciju u borbu protiv carske Rusije. Iz ovoga je razloga i početni raspored srpske operativne vojske postavljen na način, da nakon što se odbije glavni austrougarski napad sa sjevera preko Dunava, istim pravcem srpska vojska poduzme protunapad na područje Austro-Ugarske Monarhije.[671]

Vojni razlozi početnog raspoređivanja srpske operativne vojske na opisani način, nalagali su kako će glavni napad austrougarskih snaga na Srbiju doći sa sjevera, preko Dunava i Save. Zemljišne karakteristike ovog dijela Srbije, ravnica bez velikih prirodnih prepreka i tvrđava, zapornih utvrda i fortifikacija, omogućavale su napadne operacije velikog opsega. To je bila glavna specifičnost ove bojišnice između doline Morave sa zapada i Dunava na sjeveru: mogućnost poduzimanja velikih manevarskih operacija i izvođenja udara po bokovima. Iz ovoga su razloga srpska 1. i 2. armija bile najbrojnije i najbolje opremljene jer su navedeni vojni razlozi i specifičnosti bojišnice uvjerili Srpsko vrhovno vojno zapovjedništvo da glavni napad Balkanskih oružanih snaga na Srbiju dolazi sa sjevera preko Dunava i dalje se nastaviti dolinom rijeke Morave u samo srce Srbije.[672]

Sarkotić i Čičerić su imali identičan stav o glavnom pravcu napada Balkanskih oružanih snaga na Srbiju Srpskom vojnom zapovjedništvu. Sarkotić je smatrao kako je glavni napad trebalo poduzeti preko Dunava i Save te dalje napredovati prema jugu u središte Srbije. On je u svoj ratni dnevnik iz Prvog svjetskog rata zapisao kako je početni

[670] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4,* 303.
[671] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva,* 184.
[672] Winston Churchill, *The World Crisis 1911-1918. The Unknown War, sv. 5,* 80.

raspored austrougarskih snaga za napad na Srbiju u ljeto 1914. godine bio pogrešan. Raspoređivanje čitave 5. armije na gornji tok Drine je prema Sarkotiću bilo nepotrebno. Ovdje je trebalo rasporediti jednu diviziju, najviše jedan korpus, po mogućnosti zagrebački XIII. korpus, sa zadatkom čuvanja granice na Drini i suradnje s glavninom snaga koje napadnu Srbiju, radi podrške glavnom napadu. Osmi korpus je umjesto izvan, trebalo rasporediti u sastav 2. armije. Manevarski prostor 5. armije je smatrao suženim zbog toga što je čitavoj 5. armiji bila na raspolaganju samo jedna cesta prema Valjevu. Radi toga je Sarkotić smatrao kako će tijekom operacije doći do sudara 2. i 5. armije u istom operativnom prostoru što će izazvati teškoće za nastavak borbenih djelovanja.[673]

Nadalje, smatra Sarkotić, snage postavljene prema Užičkoj vojsci su bile preslabe. Sarkotić piše: „Tamo bi trebale prodirati bolje, za brdski rat opremljene trupe. Još simpatičnije bi mi bilo kada bi se iz VII. i VIII. korpusa ustrojila jedna armija jačine šest divizija koja bi prodirala u srce Srbije dolinom Morave, a potom zaokrenula prema zapadu. No, to su samo moja razmišljanja. Conrad zna što radi. Svi imamo povjerenje u njega. Samo da se nije zabunio? Turčin nije nikada napadao preko Drine, nego uvijek kroz dolinu Morave“.[674]

Čičerić je u svoj ratni dnevnik 11. kolovoza 1914. zapisao: „Na crti Valjevo – Koceljevo – Šabac (Kolubara) nalaze se barem tri neprijateljske divizije. Čim neprijatelj sazna o odlasku 2. armije s Dunava i Save, prema nama bi moglo krenuti još pet neprijateljskih divizija. Južno od Beograda nalaze se dvije divizije. Očekuje se skori napad Srba. Vjerujem da će do njega doći ipak tek nakon što se shvati da je 2. armija samo demonstrirala. Mislim da Srbi (baš kao što bi to učinili i Rusi), čekaju naš prijelaz Drine i napredovanje do iza Šapca. Čim Srbi primijete da preko Dunava i Save nitko ne dolazi, napast će, ali to ipak neće biti tako brzo. Možda prije toga stignemo do Valjeva“.[675]

Iz navedenih razmišljanja dvojice istaknutih hrvatskih časnika austrougarske vojske Prvog svjetskog rata, razvidno je kako su obojica smatrala kako je najveća šansa za uspjeh Balkanskih oružanih snaga protiv Srbije bila u poduzimanju napada na glavnom strateškom pravcu napada sa sjevera preko Dunava i Save prema unutrašnjosti Srbije.

[673] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 86.
[674] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 86.
[675] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 5.

Prvenstveno iz izloženih vojnih razloga i specifičnosti bojišnica na ovome dijelu srpskog fronta koji braniteljima nije nudio pogodnosti u obrani.

Dodatni argument u prilog glavnog udara preko Dunava je bio kapacitet austrougarske Južne željeznice. Na području Bačke, Banata i Srijema je bio veći prijevozni kapacitet vlakova od prijevoznog kapaciteta na području Bosne. Navedeno je omogućavalo brži i bolji prijevoz većeg broja postrojbi, materijala i opreme prema granici sa Srbijom na Dunavu i Savi nego prema Drini. Ukupno su tri crvene *Aufmarsch* željezničke linije, kapaciteta 112 vlakova dnevno, bile na raspolaganju *Balkanskim oružanim snagama* za opskrbu na granici sa Srbijom na Dunavu i Savi. S druge strane, u istočnoj je Bosni bila izgrađena samo jedna željeznička linija, plava *Aufmarsch* linija, čije su pomoćne pruge imale kapacitet za prijevoz sedam vlakova dnevno prema Drini i granici sa Srbijom i Crnom Gorom.

Pitanje sudjelovanja crnogorske vojske u ratnim operacijama na Balkanskom bojištu 1914. godine ostalo je otvoreno do ulaska Crne Gore u rat 5. kolovoza. Naznake da će Crna Gora stati na stranu Srbije su postojale od ranije. Srpskoj vladi u Beograd je 27. srpnja 1914. stigao telegram sa Cetinja u kojem crnogorska vlada izjavljuje kako „Srbija može računati na bratsku i neograničenu pomoć Crne Gore, kako u ovom sudbonosnom času, tako i u svakom drugom“.[676]

Idućega dana 28. srpnja 1914. godine kralj Nikola I. Petrović Njegoš[677] je kao vrhovni zapovjednik crnogorske vojske potpisao zapovijed o mobilizaciji crnogorske vojske. Pokret prema početnim položajima i raspoređivanje crnogorske operativne vojske je započeo 29. srpnja. Premda Austro-Ugarska nije poduzela neprijateljski čin prema Crnoj Gori niti joj formalno objavila rat, u Crnoj Gori je nastupilo ratno stanje prije formalne objave rata Austro-Ugarskoj.

---

[676] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2,* Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1990., 30.

[677] Nikola I. Petrović Njegoš (Njeguši, 7. listopada 1841. – Cap d'Antibes, Francuska, 1. ožujka 1921.), crnogorski knez i kralj. Od 1860. godine vlada kao knez Crne Gore. Godine 1866. sklopio vojni savez sa Srbijom protiv Osmanskog Carstva. Tijekom ustanka u Bosni i Hercegovini 1875.-78. njegove trupe zauzele Nikšić, Bar i Ulcinj. Na Berlinskom kongresu 1878. je priznato teritorijalno proširenje Crne Gore i samostalnost crnogorske kneževine. Godine 1905. proglasio oktroirani ustav a 1910. Crnu Goru kraljevinom, a sebe kraljem Crne Gore. Bio je vrhovni zapovjednik crnogorske vojske u Balkanskim ratovima 1912.-13. i Prvom svjetskom ratu. Nakon okupacije Crne Gore u siječnju 1916. godine u Francusku. Velika narodna skupština Crne Gore u Podgorici ga je svrgnula s prijestolja u studenome 1918. godine i zabranila mu povratak u zemlju; *Hrvatska enciklopedija, sv. 7,* 697.

U miru se crnogorska vojska sastojala od četiri divizije redovne vojske, tjelesne straže kralja Nikole I. jačine jedne pješačke satnije, jednog konjaničkog voda kraljeve zaštite i zaštitnih odreda sastavljenih od komita i pričuvnika. U Cetinju je bilo zapovjedništvo 1., u Podgorici 2., u Nikšiću 3., a u Kolašinu 4. divizije.[678] Kako je prethodno navedeno, vrhovni je zapovjednik vojske bio kralj Nikola I. Petrović Njegoš dok je načelnik Glavnog stožera bio general Janko Vukotić[679] koji je obnašao dužnost premijera Crne Gore i nominalnog zapovjednika Hercegovačkog odreda i Sandžačke vojske.[680]

Po uzoru na srpske obrambene odrede, ustrojena su četiri crnogorska obrambena odreda. Ovi su odredi imali veliku ulogu u vojnim operacijama crnogorske vojske na Balkanskom bojištu 1914. To su bili Lovćenski, Hercegovački, Sandžački i Starosrpski odred čiji je zadatak bio obrana pograničnog područja i izviđanje pokreta neprijatelja radi čega im je stavljeno na raspolaganje pet izviđačkih satnija i 12 telegrafskih odjela. Lovćenski je odred bio pod zapovjedništvom crnogorskog prijestolonasljednika, princa Petra Petrovića Njegoša. Raspoređen je na liniji Lovćen – Sutorman, a brojno stanje ovog odreda je bilo 8000 pješaka i 26 topova.[681]

---

[678] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 137.

[679] Janko Vukotić (Čevo, Cetinje, 18. veljače 1866. – Beograd, 4. veljače 1927.), general crnogorske vojske i vojske Kraljevine SHS. Godine 1866. završio vojnu akademiju u Modeni. Od 1902. godine brigadir crnogorske vojske, od 1905. do 1914. godine član državnog savjeta. Tijekom Balkanskih ratova 1912.-13. se istaknuo kao zapovjednik Crnogorske divizije u sastavu 1. srpske armije. Na početku Prvog svjetskog rata imenovan načelnikom Glavnog stožera crnogorske vojske, zapovjednikom Hercegovačkog odreda i Sandžačke vojske. Tijekom *Jesenskog pohoda na Srbiju 1914. godine,* crnogorska Sandžačka vojska je sa srpskom Užičkom vojskom 25. rujna 1914. izbila na Jahorinu i ugrozila Sarajevo te bok i pozadinu 6. austrougarske armije na srednjoj Drini. Tijekom povlačenja srpske vojske na Krf zapovijedao Sandžačkom vojskom i štitio lijevo krilo srpskih snaga. U prosincu 1915. predložio kralju Nikoli I. Petroviću Njegošu napuštanje zemlje i evakuaciju crnogorske vojske zajedno sa vladom i državnim institucijama prema Skadru kamo se povlačila i srpska vojska. Obzirom da kralj nije prihvatio njegov plan, dana 2. siječnja 1916. godine je podnio ostavku na položaj premijera i ministra rata. Međutim, dana 12. siječnja 1916. imenovan je zapovjednikom svih zaštitničkih trupa koje su dobile zadatak obrane Crne Gore od austrougarske okupacijske vojske, a 17. siječnja ponovno postavljen na položaj načelnika Glavnog stožera crnogorske vojske. Nakon kapitulacije crnogorske vojske 21. siječnja 1916. odveden u austrougarsko zarobljeništvo i interniran u Bjelovaru. Od 1919. godine u vojsci Kraljevine SHS, godine 1926. promoviran u čin generala armije, a godine 1927. postao član Državnog savjeta. Višestruko odlikovan za svoje zasluge, odigrao je ključnu ulogu u svrgavanju kralja Nikole I. Petrovića Njegoša s crnogorskog prijestolja i stvaranju Kraljevine SHS na kraju 1918. godine; *Vojna enciklopedija, sv. 10,* 630.

[680] Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, 146, *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, ur. Vijoleta Herman Kaurić, 139-185.

[681] Dušan Babac, *The Serbian Army in The Great War 1914-1918,* 38.

Hercegovački odred, pod operativnim zapovjedništvom generala Mitra Martinovića, raspoređen je na liniji Grahovo – Krstac – Trubjela. Brojno stanje ovog odreda je bilo 15 000 pješaka i 20 topova. Sandžački odred jačine 6 000 pješaka sa šest topova pod zapovjedništvom brigadnog generala Luke Gojnića, raspoređen je oko Pljevlja. Ovaj je odred imao zadatak spriječiti napredovanje neprijatelja iz pravca Čajnića i Čelebića i održavati vezu sa srpskom vojskom sjevernije. Starosrpski odred pod zapovjedništvom pukovnika Radomira Nešovića se rasporedio na granici Crne Gore i Albanije. Ovaj odred je bio jačine 6000 pješaka i 12 topova.[682] Njegov je zadatak bio zaštita željezničke pruge od Bara na Jadranu do Virpazara na Skadarskom jezeru duljine 40 km.[683]

Nakon provedene cjelokupne mobilizacije, crnogorska je operativna vojska za rat protiv Austro-Ugarske Monarhije 1914. godine brojila šest pješačkih divizija dok je svaka divizija bila ustrojena od tri brigade i 65 topova.[684] Početno je brojno stanje crnogorske operativne vojske bilo 41 836 vojnika i časnika okupljenih u 70 pješačkih bojni. Od ovoga je broja 40 000 vojnika i časnika bilo u borbenim sastavima a samo 1836 vojnika i časnika u pričuvi sa 365 jahaćih i 11 076 radnih konja sa 1046 teglećih volova. Ekstenzivna crnogorska mobilizacija za rat protiv Austro-Ugarske u ljeto 1914. godine je „napregla crnogorsko kraljevstvo skromnih mogućnosti do krajnjih granica“.[685]

Crnogorska je vojska početni raspored svojih snaga napravila u koordinaciji sa srpskom vojskom. Usuglašeno je djelovanje prema zajedničkom operativnom planu. Putnik je izradio zajednički, srpsko-crnogorski operativni plan za rat protiv Austro-Ugarske. Nakon što je Crna Gora formalno diplomatskom notom objavila rat Austro-Ugarskoj, Putnik je 6. kolovoza 1914. dostavio završnu verziju operativnog plana vrhovnom zapovjedništvu crnogorske vojske na Cetinju. Putnik je obrazložio Crnogorcima zajednički plan djelovanja protiv Austro-Ugarske u vrhovnoj zapovijedi broj 796: „Budući da je snaga crnogorske vojske nedovoljna za jaču i ozbiljniju operaciju u Hercegovini, potrebna je bliža suradnja srpske i crnogorske vojske prema Sarajevu. Za postizanje ovog cilja, oko 2/3 cjelokupne crnogorske snage rasporedit će se oko Pljevlja za napad pravcem Čajniče – Goražde – Sarajevo, radi zajedničkog djelovanja s Užičkom

[682] Dušan Babac, *The Serbian Army in The Great War 1914-1918*, 39.
[683] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 183.
[684] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2*, 32.
[685] *Armies of the Balkan States 1914-1918*, 63.

vojskom, koja će djelovati od Mokre Gore preko Višegrada ka Sarajevu. Ostatak snaga Crne Gore, rasporedit će se za obranu svog teritorija“.[686]

Prema izloženom zajedničkom operativnom planu djelovanja srpsko-crnogorske vojske, zadatak srpskih armija je bio ovakav. Treća srpska armija je dobila zadatak da u dolini rijeke Jadar što dulje zadrži i ometa napredovanje 5. armije prema Valjevu, štiteći pritom svoj lijevi bok i pozadinu od napada iz pravca Zvornika i Ljubovije. Druga srpska armija je dobila manevarski zadatak. Lijevim krilom preko Tekeriša napasti austrougarske snage 5. armije koje prodiru dolinom Jadra prema Valjevu, jednom divizijom štiteći svoj desni bok od neprijateljskog napada iz pravca Šapca sa sjevera. Prva srpska armija je dobila zadatak strateške pričuve koja će se uključiti u glavnu bitku 3. i 2. srpske armije na onome dijelu fronta koji operativna situacija iziskuje. U tu svrhu, jedna je divizija 1. armije bila utvrđena na Ubu kako bi intervenirala kod Obrenovca na frontu 2. armije, a dvije divizije kod Lazarevca u pozadini fronta 3. armije[687]

5.3 Čičerić u 'Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914. godine' (Der Augustfeldzug 1914)

Kolovoški pohod na Srbiju 1914. je tekao u četiri faze od 12. do 24. kolovoza:

1. Prijelaz Drine i priprema za bitku u dolini rijeke Jadar od 12. do 15. kolovoza;
2. Bitka u dolini rijeke Jadar (Cerska bitka) od 16. do 19. kolovoza;
3. Povlačenje 5. i 6. armije nakon poraza u Cerskoj bitki prema Drini 20. i 21. kolovoza;
4. Bitka kod Šapca i povratak dijelova 2. armije preko Save od 21. do 24. kolovoza 1914.

Peta armija je 12. kolovoza 1914. u 2 sata i 55 minuta ujutro započela prijelaz Drine. Pješački i opkoparski odredi zagrebačkog XIII. korpusa su prvi započeli prijelaz. Pri prijelazu su naišli na snažan otpor srpskih obrambenih odreda na lijevoj obali Drine i zabilježili značajne gubitke. Varaždinska 16. pješačka pukovnija, čiji su dijelovi prvi započeli prijelaz Drine, u ovoj prvoj borbi sa Srbima bilježi 8 poginulih i 34 ranjena od

[686] Peko Dabčević, *Značaj i snaga manevra*, 336.
[687] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 81.

čega 23 teško ranjena. Pri prijelazu je bilo 84 nestalih dok se gubitci neprijatelja vode kao 65 poginulih.[688]

Prijelaz Drine preko visokog vodostaja kod Loznice je zapovjeđen 13. pješačkoj brigadi i 11. brdskoj brigadi. Pri prijelazu su poginuli inženjeri 11. brdske brigade, zaduženi za postavljanje pontonskog mosta na ovome dijelu Drine za prijelaz trupa i materijala na drugu obalu.[689] Kod Šepaka Donjeg, u 3 sata ujutro prijelaz Drine započinju pješački i opkoparski dijelovi osječke 78. pješačke pukovnije u sastavu 13. pješačke brigade. U 11 sati ujutro dolazi do prve borbe s Lozničkim odredom a u 12 sati i 30 minuta I. bojna 78. pješačke pukovnije počinje napad na uzvisine istočno od Loznice s ciljem eliminiranja neprijateljskih strojničkih i minobacačkih uporišta. Do 17 sati i 30 minuta je izvršeno izviđanje te je utvrđena prisutnost jakih neprijateljskih snaga nepoznate brojnosti na uzvisinama istočno od Loznice. Radi razjašnjenja oko daljnjeg djelovanja, zapovjednik pukovnije pukovnik Plivelić, poslao je izvještaj o poduzetim radnjama u zapovjedništvo XIII. korpusa s upitom kako dalje djelovati. Odgovor zapovjedništva korpusa je primio u 22 sata i 30 minuta s operativnom zapovijed broj 180/12 kojom se čitavoj pukovniji nalaže nastavak izviđanja lijeve obale Drine s ciljem učvršćivanja mostobrana za prijelaz XIII. korpusa preko Drine.[690]

U prvim borbama na Drini su Srbi pokazali kako njihova vojska posjeduje pravo ratno iskustvo iz Balkanskih ratova 1912.-13. godine. Njihovi su obrambeni odredi na lijevoj obali Drine čekali da grupe vojnika koje su čamcima prelazile Drinu, prijeđu polovicu toka rijeke i tek kad se nalaze blizu njihove obale otvarale na njih puščanu, strojničku i minobacačku vatru. To je stvorilo opasnu situaciju za austrougarsko pješaštvo jer je povratak na vlastitu obalu bio predalek a iskrcavanje na neprijateljskoj obali Drine pogibeljno. Situacija je u jednom trenutku postala kritična jer borbene skupine i odjeli pukovnija koji su prelazili Drinu, nisu istovremeno stupili u borbu a bili su bez topničke i minobacačke podrške sa desne obale.[691]

Topničke bitnice XIII. korpusa zbog nedovoljnog izviđanja, nisu imale jasnu predodžbu o neprijateljskim položajima na srpskoj obali Drine. Noć i šumovito područje desne obale Drine smanjilo je vidljivost. Uz navedeno, kako ne bi izložio vlastito

[688] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske Varaždinske 16. pješačke pukovnije*, 15.
[689] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 186.
[690] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 15.
[691] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 185.

topništvo djelovanju neprijateljskog topništva i minobacača, zapovjednik XIII. korpusa general Rhemen, postavio je topništvo XIII. korpusa na uzvisinama zapadno od Drine, izvan neprijateljskog dometa ali i bez mogućnosti podrške vlastitog pješaštva pri prijelazu Drine.[692]

Na sjevernom krilu 5. armije je praški VIII. korpus dobio zadatak prijelaza Drine kod Amajlije i zauzimanja riječnog otoka Osmin Šib na Drini. Premda je glavnina njegovih snaga došla na otok, nije ga zauzela niti postavila mostobran za prijelaz. Radi toga prijelaz VIII. korpusa prvog dana pohoda na Srbiju nije uspio. Na južnom krilu 5. armije je 42. domobranska divizija kod Zvornika imala velike probleme pri prijelazu Drine prvog dana pohoda na Srbiju. Podmaršal Sarkotić u svojem ratnom dnevniku piše kako divizija uopće nije bila spremna za napad 12. kolovoza. Streljiva za brdske topove nije bilo a sisačka 27. domobranska pješačka pukovnija nije raspolagala s konzervama hrane. Mnogi dijelovi opskrbnog vlaka su bili još uvijek daleko u pozadini a materijal za gradnju pontonskih mostova za prijelaz Drine nije stigao. Prema informacijama iz zapovjedništva 6. armije, trebao je stići sutradan u 8 ujutro najranije. Dramatičnost situacije prvog dana prijelaza Drine opisuje ovim riječima: „Budući da XIII. i VIII. korpus napadaju, odlučio sam prijeći Drinu usred dana. Nadam se da neprijatelj nije jak, no tko može procijeniti njegovu snagu na ovom brdovitom terenu?“[693]

Prvi dan pohoda pri prijelazu Drine je pokazao kakve teškoće očekuju Balkanske oružane snage u Prvom pohodu na Srbiju. Neprijatelj je bio dobro pripremljen i motiviran za borbu dok su austrougarske postrojbe krenule u napad s mnogim nepoznanicama. Radi toga nisu postignuti zadani dnevni ciljevi i raspored pohoda je kasnio. To je bila posljedica, većim dijelom, loše pripreme i organizacije napada, a manjim njegovom izvedbom. Samo manji dio snaga 5. armije je uspio postaviti manji mostobran na desnoj obali Drine, kod Šora i Samurovića Ade, dok je glavnina snaga ostala na lijevoj obali Drine. Uspio je samo prijelaz preko Save na dijelu kod Srijemske Mitrovice i Jarka gdje je šest pješačkih bojni 29. divizije IX. korpusa prešlo Savu. Konjanici 10. konjaničke divizije nisu prešli Savu radi izviđanja kako bi provjerili situaciju na drugoj obali rijeke i detektirali položaje neprijatelja.[694]

---

[692] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 147.
[693] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 1. *Tagebuch I,* 9.
[694] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 148.

Čičerić je prvi dan prijelaza Drine 12. kolovoza promatrao iz zapovjedništva 5. armije u Zabrđu, mjestu koje se nalazi 25 km jugoistočno od Brčkog i 15 km istočno od Bjeljine.[695] Dan ranije 11. kolovoza se zapovjedništvo 5. armije iz Brčkog premjestilo u Zabrđe kako bi bilo bliže bojištu. Čičerić o neuspjehu prvog dana prijelaza Drine u svojem ratnom dnevniku piše: „Posljedice hajke zbog što bržeg prijelaza preko rijeke danas se itekako osjete. Osmi korpus zbog kašnjenja opskrbnog vlaka bio je u stanju postaviti samo jedan pontonski most. Umjesto s planiranih 10, raspolagao je samo sa 6 pontonskih odreda opkoparsko-pontonskog odjela. Iz ovoga razloga, 21. *Landwehr* divizija u svojem sastavu trenutno ima samo tri topničke bitnice, jednu haubicu i tešku haubičku bitnicu, dok je XIII. korpus proslijedio tri pontonska odreda 42. domobranskoj pješačkoj diviziji. Sada i ovaj korpus, za potrebe izgradnje mostova, raspolaže sa samo šest pontonskih odreda. Četrdesetdruga domobranska pješačka divizija javlja o problemima s opskrbom (pojedine postrojbe u posljednjih su 48 sati dobile samo najnužniji obrok). Potiorek!“[696]

Znakovito je da Čičerićev unos u dnevniku završava prozivanjem Potioreka za lošu pripremu ofenzive. Potiorek je neuspjeh prijelaza Drine prvog dana ofenzive pripisivao djelovanju srpskih komita koji su iz zasjede po Bosni, u pozadini bojišnica, otvarali vatru na opskrbne vlakove 5. armije koji su prevozili materijal, opremu, hranu i zalihe za trupe i na ovaj način ometali i usporavali njihov dolazak na Drinu. Navedeno nije bio dovoljno dobar razlog neuspjeha. Zbog lošeg planiranja, na Drini se 12. kolovoza našao premali broj tehničkih postrojbi potrebnih za izgradnju pontonskih mostova zajedno sa nedostatkom materijala i opreme. Primjerice, zbog zastoja jednotračne željezničke linije u sjeveroistočnoj Bosni prema Drini, opskrbni vlakovi 9. pješačke divizije i 21. *Landwehr* divizije VIII. korpusa su morali stati pa navedeni materijal nije dopremljen navedenim divizijama na vrijeme radi čega one nisu mogle prijeći Drinu.[697]

Čičerić je u svoj ratni dnevnik za 12. kolovoza zapisao važna opažanja iz kojih se otkrivaju razlozi austrougarskog neuspjeha prvog dana pohoda na Srbiju. Iz ovog Čičerićevog unosa se uočavaju četiri razloga početnog austrougarskog neuspjeha:

1. Nedostatna topnička podrška trupama za prijelaz Drine. Primjerice, postrojbe pučkog ustanka, koje imaju samo dvije topničke bitnice u svojim sastavima,

[695] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914.-1918.*, 1.
[696] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 6.
[697] Rudolf Jeřabek, *Potiorek*, 118.

koriste stare topove bez brzometnog mehanizma koji pri paljbi stvaraju gusti dim i time odaju svoje položaje, izlažući se tako paljbi neprijateljskog topništva.

2. Manjak pravog ratnog iskustva austrougarskih zapovjednika. Primjerice, zapovjednik VIII. korpusa koji je stigao do otoka Osmin Šib ali ga nije zauzeo, napravio je taktički propust jer nije iskoristio povoljan trenutak za prijelaz rijeke i iznenadio protivnika na drugoj strani obale. Natporučnik Fürst, zapovjednik 102. pješačke pukovnije, pri izviđanju je izvukao čitavu pukovniju na bojišnicu i time privukao paljbu neprijatelja.
3. Nedostatne pripreme općeg napada jer nije dobro napravljeno izviđanje područja na srpskoj obali Drine na kojem su bili šuma i visok kukuruz radi čega je tijekom ophodnje došlo do ranjavanja vlastitih postrojbi zbog otvaranja topovske paljbe. Spomenuti otok Osmin Šib je bio izložen prijateljskoj topovskoj paljbi do dostavljanja upozorenja putem zrakoplova s točnim podatcima o pravom položaju srpske topničke bitnice koja je otvarala vatru na postrojbe VIII. korpusa.
4. Glavni problem je samo jedan pontonski most po korpusu.[698]

Čičerić je opisao znakovito loš početak pohoda na Srbiju koji je imao posljedice za nastavak borbenih djelovanja na tlu Srbije. U vezi posljednje točke, Čičerić je isticao kako je za potrebe prijelaza Drine bio potreban jedan pontonski most po diviziji što je značio tri do četiri pontonska mosta po korpusu, umjesto jednoga koji je trupama bio na raspolaganju.

U nastavku ovog dnevničkog unosa Čičerić dovodi u pitanje uspjeh čitave Potiorekove operacije. Analizira Potiorekov plan na operativnoj i taktičkoj razini. Ukazao je na taktičku pogrešku gustog okupljanja divizija na uskom napadnom frontu čime se one izlažu djelovanju neprijateljskog topništva. Detalj o kojem je Čičerić puno pisao u svojim predratnim studijama i na koji je višestruko upozoravao, ističući kakvom se pogibelji trupe izlažu ovakvim načinom izvođenja napada, bez vlastite topničke podrške. Što je najvažnije, Čičerić je predvidio opasnost za 5. armiju u dolini Jadra. Kako se pokazalo u nastavku *Kolovoškog pohoda na Srbiju*, Čičerićeva promišljanja su se

[698] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 6.

pokazala točnima. O tome piše: „Potiorekov operativni plan: dana 17. ovog mjeseca trebao bi podmaršal Eisler s 12. brdskom brigadom biti kod Bajine Bašte. Nakon toga pripravnost postrojbi. Ali proboj time postaje izolirani pothvat, na što sam dovoljno rano upozorio. Sarkotić bi nam se trebao pridružiti negdje kod Ljubovije ili još i prije, jer danas je prešao Drinu bez značajnog otpora. Ipak, glavnu su stvar napravili domobrani! Samo da ne dođe do stradanja i povlačenja u dolini Jadra! Baš me zanima kako će završiti ova operacija, koja je za nas vrlo opasna. Hoće li se postrojbe probiti? Opet govorimo o dječjim bolestima – gusto okupljanje divizija! Do pobjede nas mogu dovesti samo Bog i naše postrojbe“.[699]

Niti drugi dan pohoda na Srbiju nije tekao po planu. Čičerić je o događajima na Balkanskom bojištu 13. kolovozu 1914. u svoj dnevnik zapisao: „13. kolovoza, četvrtak. Opet kritičan dan. Frank se bori sam sa sobom: njegovo uzvišeno shvaćanje vojne službe i plemenitost u odnosu na podređene u sukobu su s njegovom urođenom nestrpljivošću i nervozom. Osmi korpus je započeo napredovanje prema crti Lješnica – Novoselo – Prnjavor tek u 14 sati. Most je preko malog rukavca bio prekasno završen. Ali, prijepodne je XIII. korpusu zapovjeđeno da pričeka s napadom na crtu Dobrić – crkva svetih apostola Petra i Pavla – Loznica, do dolaska VIII. korpusa (svrha: zaposjedanje položaja i topovsko djelovanje na uzvisinama jugoistočno od Lješnice)“.[700]

Čičerićev ratni dnevnik prekida se ovim unosom za 13. kolovoza i nastavlja unosom za 23. kolovoza. Međutim, upravo je u ovome razdoblju pala odluka u *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914*. Nažalost po Čičerića, ali kako je naslutio zbog izloženih problema i propusta na logističkoj, operativnoj i taktičkoj razini, u srpsku korist.

Od 14. kolovoza počinju prava borbena djelovanja na Balkanskom bojištu. Glavna, odlučujuća bitka *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914.* se odigrala u dolini rijeke Jadar i na Cerskoj planini od 16. do 19. kolovoza. Brzina događaja na različitim dijelovima fronta i količina primljenih informacija nije Čičeriću dozvoljavala vremena za vođenje dnevnika. Unos od 23. kolovoza 1914. godine samo kratko glasi: „Nedostatak

[699] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 6.
[700] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 7.

vremena za vođenje dnevnika (zapisi u bilježnici). S večeri na jutro predaja izvješća! Nemoguća situacija“.[701]

Međutim, svoja zapažanja iz odlučujuće bitke u dolini Jadra i na Ceru je Čičerić zabilježio u svojoj *Bilježnici II.* iz 1914. godine. Ovdje se nalazi Čičerićev zapis za 14. kolovoza 1914. u kojem Čičerić opisuje početak operacije i ranu fazu bitke. On piše: „Odlazak VIII. korpusa preko Lešnice u smjeru Cer planine. U 7 sati ujutro, korpus dobija zapovijed da krene prema Tekerišu. Preko Gončarskog groblja kod Grnčare prema jugoistoku, XIII. korpus napreduje. Južno od ovoga korpusa, Sarko [general Stjepan Sarkotić, op.a.] nastupa linijom Markov kamen – Jagodnja i održava vezu sa zagrebačkim XIII. korpusom. U 10 sati ujutro napustio Bjeljinu i krenuo prema Janji, stižem u 11 sati i 15 minuta. U 12 sati Rhemen zapovijeda napad XIII. korpusu koji u 13 sati i 20 minuta počinje napadati. Nema nikakvih informacija o tijeku napada sve do jutra“.[702]

U idućem zapisu od 15. kolovoza, Čičerić piše kako je u 8 sati i 30 minuta ujutro primio telegram od Rhemena s izvještajem o borbama i položajima XIII. korpusa. U 17 sati je primio zapovijed generala Franka prema kojoj se svim sastavima XIII. korpusa zapovijeda energičan nastavak napada prema Valjevu. U 18 sati je Čičerić bio u Janji gdje je primio vijesti da se preko mosta u Zvorniku na Drini preostale austrougarske postrojbe prebacuju u Srbiju.[703]

Navedeni unosi opisuju početna djelovanja sastavnica 5. armije kojima je završena pripremna, prva faza napada na Srbiju. Međutim, opis prilaza VIII. i XIII. korpusa Cerskoj planini sa sjevera i juga u sklopu pripreme napada na Valjevo je u navedenoj Čičerićevoj bilježnici izostao. Stoga se za rekonstrukciju prve faze Bitke u dolini Jadra (Cerske bitke) poslužilo drugim izvorima. Prema podatcima u *Ratnom dnevniku Varaždinske Carske i kraljevske pješačke pukovnije br. 16.,* ova je pukovnija 14. i 15. kolovoza kod Kozjaka, Obreža i Gornjeg Dobrića, sjeverno od rijeke Jadar između Jadra i Lešnice, vodila žestoku borbu s postrojbama Lozničkog odreda. Pri ulasku pukovnije u Kozjak, vođene su teške borbe za svaku kuću protiv dvije ili tri srpske bojne I. poziva. Navodi se da su ove srpske snage dobile dodatnu potporu postrojbi III. poziva

[701] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 7.
[702] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II, 1914.*, 17.
[703] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II, 1914.*, 17.

i naoružanih seljaka tako da austrougarsko pješaštvo nije imalo nikakvu brojčanu prednost nad srpskim.[704]

Zapovjednik pukovnije, pukovnik Raimund Budiner, zapisao je u ratni dnevnik pukovnije 15. kolovoza 1914: „Osobna hrabrost i požrtvovanost pripadnika postrojbi su neopisive. Uhvaćeni u vatru iz svake kuće i napadnuti s leđa, pokazali su neočekivanu srčanost. Postrojbe su se našle u unakrsnoj vatri i u najžešćoj šrapnelskoj vatri vlastitih postrojbi što je onemogućavalo svako djelovanje, a kamoli napredovanje. Časnici i dočasnici svih činova ohrabrivali su svoje ljude, u potpunosti zanemarujući svoju sigurnost. Borba je trajala do 17h i završila neodlučenim ishodom. Neprijatelju su stalno pristizala pojačanja“.[705]

U nastavku, slijedi Budinerov opis zauzimanja utvrđenih položaja na Obrežu i Gornjem Dobriću: „Glavna zasluga u zauzimanju utvrđenih položaja na Obrežu i Gornjem Dobriću pripada pukovniji. Kod zauzimanja Gornjeg Dobrića pridružile su nam se i malobrojne postrojbe 78. pješačke pukovnije. Pojedini su vojnici na Obrežu u teškoj situaciji zadržali hladnokrvnost i istakli se hrabrošću, kao npr. satnik Schimann koji se našao osamljen i izoliran od svojih suboraca. S 50 ljudi je izdržao do zaposjedanja Obreža, stalno ih hrabreći i ne obraćajući pažnju na osobnu sigurnost. Položaj je zaposjednut nakon borbe prsa o prsa. Navedeni je satnik predložen za najviše odlikovanje“.[706]

Cijena ovog uspjeha je bila prevelika. Pri zauzimanju položaja na Obrežu i Gornjem Dobriću, 16. pješačka pukovnija je izgubila 39 časnika i 16 vojnika.[707] Obzirom na početno brojno stanje pukovnije od 108 časnika i 4466 vojnika[708], iz navedenih je podataka razvidno kako je u ovim početnim borbama prije glavne bitke stradalo 36% ukupnoga broja časnika 16. pješačke pukovnije. S druge strane, Milan Radenković u svojoj knjizi *Cerska operacija 1914* navodi kako je u ovim borbama 36. pješačka divizija ukupno izgubila 600 vojnika i časnika, dok su gubitci Lozničkog odreda iznosili 800 vojnika i časnika.[709]

---

[704] Filip Katanić, „Za Boga i cara. Bjelovarčani i stanovnici Bjelovarsko-križevačke županije u Varaždinskoj 16. pješačkoj pukovniji na Balkanskom bojištu 1914. godine“, 118.
[705] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16,* 16.
[706] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16,* 17.
[707] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16,* 17.
[708] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16,* 81.
[709] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 107.

Bili su to iznimno visoki gubitci za pripremnu fazu odlučujuće bitke na obje strane. Međutim, obzirom da su na srpskoj strani gubitci bili pomoćnih snaga, koje su mogle računati sa podrškom glavnine snaga 2. armije iz pozadine, na austrougarskoj su strani ovi gubitci bili zabrinjavajući zbog ograničenog broja pričuva i umanjivanja udarne snage postrojbi. Tako je na ovome primjeru razvidno kako je *Kolovoški pohod na Srbiju 1914.* već u ranoj fazi opterećen gubitcima i sporim napredovanjem postrojbi na glavnom pravcu napada.

Južno od 16. pješačke pukovnije nastupala je osječka 78. pješačka pukovnija. Pukovnija je dobila zadatak da, preko Loznice očisti neprijateljsko uporište na Tršićkom brijegu a zatim dalje napreduje istočno prema Zavlaki. Radi zaštite navedenoga glavnog pravca djelovanja pukovnije, ustrojena je na sjevernom krilu skupina od I. i II. bojne, pod zapovjedništvom pukovnika Plivelića, sa zadatkom napredovanja preko Grnčarskog groblja, na području južno od sela Grnčara. Do 15. kolovoza je pukovnija morala dostići Zavlaku, 16. kolovoza Kamenicu, a 17. kolovoza Valjevo.[710]

Načelnik Glavnog stožera srpske kraljevske vojske general Putnik, u komunikaciji sa srpskim postrojbama na prvim crtama, pravovremeno obaviješten o razvoju situacije na bojištu putem telefona, telegrama i telegrafa, prepoznao je područje sjeverozapadne Srbije, s težištem na Cerskoj planini, kao odlučujuću točku bojišta gdje će pasti odluka u glavnoj bitki.[711] Radi toga je ideju odlučujuće bitke zamislio na dijametralno suprotan način od Potioreka. On je tražio odluku u centru, za razliku od svojeg protivnika, koji je tražio odluku na krilima. Putnik je procijenio da će se odlučujuća bitka *Kolovoškog pohoda na Srbiju* odlučivati na Ceru i u dolini Jadra gdje je bio centar napredovanja 5. armije, a ne na sjevernom krilu na pravcu napredovanja 2. armije i na južnom krilu na pravcu napredovanja 42. domobranske divizije u suradnji sa 6. armijom.

Putnik je ideju manevra Cerske bitke zamislio tako 3. armija, tvrdokornom obranom, zadržava napredovanje desnog krila 5. armije dolinom Jadra i 42. domobranske divizije s jugozapada prema Valjevu, dok istovremeno 2. armija manevrom iz pozadine, poduzme odlučujući napad s dvije divizije svojega sastava u lijevi bok 5. armije preko Tekeriša. Podršku ovom napadu će divizijama 2. armije pružiti Šumadijska I. divizija, zaštitom njihovog desnog boka od neprijateljskog napada sa sjevera iz Šapca.[712]

---

[710] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914,* 20.
[711] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 119.
[712] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 130.

Sukladno izloženoj ideji je tijekom noći 14. na 15. kolovoza izvršeno pregrupiranje srpskih snaga. Trećoj srpskoj armiji je zapovjeđeno držanje položaja oko Valjeva. Druga srpska armija je pojačana novoustrojenom Kombiniranom divizijom (kombinacija pješačke i konjaničke divizije), dok je 1. armija dobila zadatak rokiranja[713] u stratešku pozadinu glavnog fronta na liniji Ub – Valjevo. U tu svrhu je zapovjedniku 1. armije generalu Bojoviću, zapovjeđeno da glavninu snaga, tri divizije, Timočka I., Moravska II. i Timočka II. divizija, rasporedi na navedenu liniju Ub – Valjevo a sa pomoćnim snagama, Obrenovačkim odredom, Dunavskom I. divizijom i Braničevskim odredom, brani sjeverni front na Savi i Dunavu od mogućeg napada neprijatelja iz ovoga pravca.[714]

Strateška važnost Cerske planine bila je u tome da se ovdje nalaze dvije odlučujuće točke sjeverozapadnog fronta Srbije: Cer i Iverak. Ove dvije točke imaju važno operativno značenje za napadača, ukoliko on poduzima napad iz dva pravca. Iz Bosne preko donjeg toka Drine i iz Srijema preko Mačve i Šapca prema unutrašnjosti Srbije. Osvajanjem Cera i Iverka na Cerskoj planini bi se stvorila operativna osnova za izvođenje ofenzivne operacije prema unutrašnjosti Srbije. Zauzimanjem Cera i Iverka, napadač iz Bosne preko donje Drine, probija centar protivničkog fronta na liniji Šabac – Lešnica – Loznica – Krupanj i izravno ugrožava njegovu komunikaciju s Valjevom jer se snage branitelja razdvajaju na dva dijela. Jedan dio snaga branitelja se odbacuje prema Mačvi i Savi a drugi prema planinskom području Gučeva, Goranje, Jagodnje i Sokolske planine čime se branitelju onemogućava izvođenje protunapada ispred Valjeva. S druge strane, Cer i Iverak čine operativnu osnovu ofenzivnog djelovanja u suprotnom pravcu. Njihovim zauzimanjem, razdvajaju se neprijateljske snage koje prodiru dolinom Jadra u unutrašnjost Srbije od onih koje prodiru u unutrašnjost Srbije preko Mačve i Šapca. Ovime se oslobađa prostor za protudjelovanje po unutarnjim krilima neprijatelja na glavnom strateškom pravcu napada.[715]

Iz ovoga je razloga zapovjednik 2. srpske armije general Stepanović izradio operativni plan Cerske bitke s težišnim djelovanjem preko grebena planine Cer. Ova je

[713] Rokiranje je planirano pomicanje ili pregrupiranje snaga za bitku na bojišnici sukladno novonastaloj situaciji na nove pravce djelovanja ili zamjene pojedinih postrojbi s bojišnice. Izvodi se tajno, po noći i u uvjetima smanjene vidljivosti. Za provedbu rokiranja se koriste posebni, rokadni pravci i pojačane mjere borbenog osiguranja; *Vojna enciklopedija, sv. 8*, 205.
[714] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2,* 67.
[715] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 139.

točka bojišta imala najveću stratešku važnost za srpsku obranu, ali i najveću stratešku važnost za srpski napad jer se nalazila na glavnom pravcu srpskog protunapada. Stepanović je zaključio kako bi pobjedom na ovoj točki neprijatelju bio zadan odlučujući udarac kojim bi se stekla presudna prednost nad austrougarskim napadačkim snagama.[716]

Putnik je prihvatio operativni plan generala Stepanovića i u 3 sata i 15 minuta ujutro 15. kolovoza izdao operativnu zapovijed broj 1306 za njegovu provedbu. Zapovjedniku 3. armije u Valjevu je zapovjeđeno da zadržava neprijatelja tvrdokornom obranom u dolini Jadra i održava vezu s 2. armijom na pravcu Tekeriš – Koceljeva. Zapovjedniku 2. armije je zapovjeđeno da odmah uputi srpsku konjaničku diviziju prema zapadu, pravcem Koceljeva – Bošnjak i što je prije moguće dostigne linije Šabac – Lešnica radi izviđanja i procijene situacije u Mačvi, djeluje u bok i pozadinu neprijatelja i štiti unutarnja krila Šumadijske I. i Kombinirane divizije I. poziva od neprijateljskog protunapada. Preostale divizije 2. armije, Kombinirana divizija I. poziva i Moravska I. divizija, dobile su zadatak napredovanja pravcem Koceljeva – Tekeriš, udarom u desni bok neprijateljskih snaga koje napreduju dolinom Jadra prema Valjevu. Pomoćnim snagama 2. armije, Šumadijskoj I. diviziji na sjevernom krilu, zadan je zadatak napada i zauzimanja Šapca. Ukoliko Šumadijska I. divizija naiđe na jak otpor neprijatelja ili protiv sebe ima brojčano i materijalno nadmoćne snage, tada da se ukopa južno od Šapca i brani pravac prema Koceljevi, štiteći tako bok i pozadinu 2. armije. Zapovjedniku 2. armije generalu Stepanoviću, zapovjeđeno je da odmah stupi u vezu s 3. armijom na liniji Osečina – Zavlaka radi zajedničkog djelovanja bilo protiv 5. armije ili protiv 42. domobranske divizije, ovisno o razvoju operativne situacije.[717]

Putnikov je cilj bio nametnuti protivniku manevarsku bitku na bojištu njegovog odabira. Na taktičkoj se razini manevar udara u bok austrougarskih snaga koje napreduju dolinom Jadra trebao izvesti po pravilima marš-manevra[718] dok se na strateškoj razini,

---

[716] Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*", 148.

[717] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.,* 131.

[718] Marš-manevar je složen ofenzivni manevar kojim se veće borbene formacije, obično korpus ili dvije do tri divizije, iz pozadine dovode na bojište gdje se potom razvijaju u taktičko-operativni borbeni poredak za ofenzivno djelovanje. Marš-manevar se izvodi prema operativnom planu. Cilj marš-manevra je postizanje nadmoćnosti nad neprijateljem u odlučujućem trenutku na odlučujućoj točki bojišnice radi postizanja taktičke pobjede pravovremenim i koordiniranim djelovanjem snaga marš-manevra. Tvorac pojma marš-manevra je bio ruski general i vojni pisac Genrih Antonovič Leer (1829.-1904.). Osim ruske i srpske vojske, u čiju upotrebu ovaj pojam ulazi krajem 19. st., ovaj pojam manevra nije korišten u drugim vojskama Prvog svjetskog rata; *Vojna enciklopedija, sv. 5,* 315.

ofenzivni manevar 2. armije trebao izvesti udarom po unutarnjim krilima 5. armije, na pravcu napredovanja desnog krila VIII. korpusa i lijevog krila XIII. korpusa. Posebno stoga što su ova krila bila međusobno udaljena 25 km i bez komunikacije. Na ovaj način je Putnik nastojao okrenuti tijek bitke u srpsku korist preuzimanjem inicijative od protivnika i zadati mu odlučujući poraz na ranjivim točkama njegovoga razvučenog fronta.[719]

Sporo napredovanje 5. armije se odvijalo iz četiri razloga. Prvi razlog je loš operativni plana generala Potioreka. Potiorek je trupama 5. armije zadao preteške dnevne ciljeve pohoda. Peta armija je trebala dostići Valjevo i okolne ciljeve u roku pet dana koji su bili udaljeni 100 km od početnih položaja 5. armije na Drini. To je značilo da su trupe morale dnevno, po kolovoškom suncu i ljetnim temperaturama, prelaziti 20 km kako bi dostigle navedene ciljeve što je u stvarnosti bilo jako teško u borbenim uvjetima, obzirom na protudjelovanje neprijatelja i jak otpor obrambenih odreda i neregularnih srpskih snaga na tlu Srbiju.

Drugi razlog je bio odabir operativne zone djelovanja 5. armije. Operativna zona djelovanja 5. armije je bilo područje Podrinja i Mačve. Ovo je bilo planinsko i šumsko područje sjeverozapadne Srbije u kojem središnji položaj zauzima planina Cer.[720] Planina je pokrivena gustom hrastovom i bukovom šumom s niskim raslinjem po čemu je planina dobila ime po brojnim stablima hrasta (srpski cer). S obje strane, sjeverne i južne, padine su Cera pokrivene gustom bukovom i hrastovom šumom što otežava prolaz vojsci i razvoj većih snaga za borbeno djelovanje, smanjuje preglednost i orijentaciju, otežava logistiku i komunikacije.

Prilaz planini Cer je također bio otežan. Planina je bila okružena sa svih strana razvučenim poljima kukuruza koji su se nadvijali iznad Drine i nad dolinom Jadra. Kukuruz je bio neobran što je učinjeno namjerno od strane Srba, kako bi se sakrili pokreti vlastitih trupa i omogućilo djelovanje komita iz zasjeda i prepada. Visina kukuruza je bila

[719] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2*, 68.

[720] Planina Cer se proteže u smjeru sjeverozapad-jugoistok u duljini od 20 km i širini od 7 km. Nalazi se između Cerske reke i rijeke Dobrave na istoku, Jadra i Drine na zapadu, ravnice Mačve i Save na sjeveru i rijeke Lešnice na jugu. Cer planina spada u razgranati, ali niski tip planinskog masiva. Najviši vrh planine Cer je Šančine, nadmorske visine 687 m, nalazi se na središnjem dijelu cerskog masiva iznad sela Trbosilje. Uz navedeni, najviši vrh, na planini se nalaze još četiri vrha 600 m visine što bitno smanjuje vidljivost. Na mnogim dijelovima Cera vođene su borbe između austrougarske i srpske vojske tijekom Bitke u dolini Jadra koja je iz ovoga razloga nazvana Cerskom bitkom.

2,5 metra, što je bilo dovoljno da se sakrije pješak, čovjek na konju a po potrebi i manje konjaničke postrojbe.[721]

Navedeno područje predstavlja logistički i operativni problem za svaku vojsku. Teren je teško prohodan za topove, konjsku vuču i opskrbu što usporava i otežava pokret trupa. Pokret većih formacija, topništva i opskrbe se mogao obavljati samo u dolinama Lešnice i Jadra gdje su bili širi putevi. S južne strane se planini prilazilo dolinom Lešnice i Jadra a sjevernom iz ravnice Mačve. Operativni i taktički imperativ je bilo zauzimanje vrhova i padina na Ceru i Iverku iz razloga što su one dominirale dolinom Lešnice i Jadra i kontrolirale prilaz Cerskoj planini. Pored dvije navedene, odlučujuće taktičke točke, ključnu komunikacijsku točku na Ceru predstavlja vrh Trojan. Južna kosina Trojana vodi u Tekeriš i dalje južno prema Krupnju i Drini, a sjeverna prema Dvorištu i dalje do Posavine prema Šapcu. Preko Trojana se sa sjevera dolazi iz Posavine i Šapca u dolinu Lešnice i Jadra. Na ovaj način, ova točka istodobno spaja područje Mačve i Posavine s područjem Podrinja i fizički razdvaja navedena područja jer je zbog planinske i šumske konfiguracije zemljišta prolaznost i komunikacija otežana.

Tako je postrojbama VIII. korpusa na Ceru dostava vode i dnevnih potreba hrane kasnila. Pojedine trupe nisu od prijelaza Drine dobile obroke što znači da su 48 sati bile u pokretu bez hrane i vode. Izložene ljetnom suncu, njihova je borbena snaga naglo padala. Oprema je bila pješaštvu na teret. Svaki je vojnik na remenu imao dvije ili četiri torbice i zataknutu bajunetu. Na leđima je nosio naprtnjaču težine 27 kg. Naprtnjača je bila izrađena od dva dijela. U gornjem dijelu je vojnik nosio zimski kaput, deku, lopatu, dvije košulje i donje rublje. U donjem je dijelu nosio zalihe hrane i vode i metke.[722]

Pod ovakvim opterećenjem na opisanom, slabo prohodnom šumskom području bogatom vodama, pješaštvo se kretalo sporo, često odlazeći daleko ispred ostatka kolone. Navedenim načinom kretanja, trupe nisu mogle ispuniti borbeni zadatak i dostići zadane operativne ciljeve u navedenom roku od pet dana.[723] Dodatni, sigurnosno-operativni problem trupama 5. armije je predstavljala konfiguracija terena u Pocerini. Rijeke Jadar i Lešnica su imale brojne pritoke koji su unakrsno tekli i tako pružali prirodnu zaštitu

[721] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 133.
[722] Peter Jung, *The Austro-Hungarian Forces in World War I, sv. 1 1914–1916*, Oxford: Osprey, 2003., 27.
[723] Filip Katanić, „Za Boga i cara. Bjelovarčani i stanovnici Bjelovarsko-križevačke županije u Varaždinskoj 16. pješačkoj pukovniji na Balkanskom bojištu 1914. godine“, 115.

brojnim srpskim obrambenim odredima i neregularnim snagama koje su uspijevale usporiti pokrete austrougarskih trupa gerilskim djelovanjem i vođenjem malog rata.

Na primjeru pohoda VIII. korpusa 5. armije prema Ceru očituje se navedeno. Ovom korpusu je zapovjeđen prijelaz Drine na dijelu na kojem se nalazi devet riječnih otoka na Drini. Uz navedeno, na ovome dijelu se nalaze brojni pritoci Drine i ušće Jadra račva brojni otočni sprudovi Tijekom 12. i 13. kolovoza je Lešnički odred jačine 500 četnika, 1500 pješaka II. i III. poziva sa podrškom dva topa uspijevao koristiti navedene zemljopisne značajke terena u svoju korist i zadržavati VIII. korpus jačine 25 000 pješaka u 26 bojni s pet konjaničkih eskadrona i 93 topa podrške na način da ne uspije ovladati uzvisinama oko Lešnice i time omogućiti izgradnju pontonskih mostova na Drini sve do noći 13. na 14. kolovoza.[724]

Tijekom napredovanja 14. kolovoza, po teško prohodnom terenu na sjevernoj obali Lešnice, mnogi su topovi VIII. korpusa zaglibili u blatu dok trupe nisu dobile vode niti hrane jer je opskrba kasnila. Konji su se hranili bundevama i kukuruzom što je imalo kobne posljedice po njih jer im je ubrzo kopnjela snaga a trupama padao borbeni moral.[725]

Treći je razlog bio opisani logistički problem a četvrti prerani početak napada 5. armije. Zbog žurbe kojom su dopremane postrojbe i materijal prema Drini, raspoređivanje 5. armije je kasnilo. Tri željeznička vlaka s potrebnim ratnim materijalom su se sudarila od 4. do 10. kolovoza na plavim *Aufmarsch* linijama koje su sa sjevera, sa područja Banske Hrvatske i Slavonije, preko Brčkog do Drine prevozila ratni materijal za 5. armiju. Poseban je bio problem što je zbog zakašnjenja uzrokovanog ovim željezničkim nesrećama kasnila dostava ratnog materijala za gradnju četiri pontonska mosta i topničko streljivo za 21. *Landwehr* diviziju VIII. korpusa. Radi toga je general Frank tijekom noći 10. na 11. kolovoza hitno tražio od BOK u Sarajevu odgodu početka napada sa 12. na 14. kolovoza.[726]

Povodom ovog Frankovog zahtjeva, Potioreka su probudili u 1 sat i 45 minuta u noći 11. kolovoza. Nakon razmatranja Frankovog zahtjeva, Potiorek je odgovorio kako nema bojazni za 21. *Landwehr* diviziju jer se na njenom pravcu napredovanja ne nalaze jake neprijateljske snage. Potiorek je ostao pri odluci da što prije napadne Srbiju vodeći se političkim razlozima, a ne vojnim, jer su na jugu upadi srpsko-crnogorskih snaga na

[724] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 118.
[725] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva,* 190.
[726] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 141.

područje istočne Bosne i Hercegovine poprimili masovniji karakter. Stoga je Potiorek odlučio da njegova 6. armija prvo otkloni ovu prijetnju a tek potom prijeđe u napad i podrži 5. armiju. Radi toga 5. armija mora započeti napad što prije kako bi na svojem frontu vezala u borbi što više neprijateljskih snaga.[727]

Ujutro 11. kolovoza, Frank je ponovno zatražio odgodu napada, ali je Potiorek samo kratko odgovorio: „Zapovijed ostaje na snazi".[728] Dva su razloga ovakve Potiorekove odluke da započne napad 12. kolovoza. Prvi su bili politički razlozi. U pismu kojeg je Conrad poslao Potioreku 9. kolovoza, a kojega je Potiorek primio 11. kolovoza, Conrad navodi političke razloge zašto je Austro-Ugarska morala što je prije moguće započeti ofenzivu protiv Srbije. U ovome pismu Conrad ističe kako je od najveće važnosti za Austro-Ugarsku da ne doživi poraz na Balkanskom bojištu ni pod kojim uvjetima dok bi uspjeh protiv Srbije utjecao na Bugarsku i Rumunjsku, koje još oklijevaju, da uđu u rat na strani Austro-Ugarske. To je bio cilj kojega je Conrad ovom vojnom operacijom protiv Srbije nastojao postići. Uspjehom protiv Srbije bi se Bugarsku pridobilo da poduzme snažan napad na Srbiju preko Pirota i Zaječara prema Kragujevcu i Aranđelovcu. Premda Bugarska još nije proglasila mobilizaciju, Conrad je bio uvjeren kako će ona to učiniti u roku idućih 10 dana. Nakon završetka mobilizacije, bugarska će vojska biti spremna za borbeno djelovanje protiv Srbije. „U tom slučaju, Srbi će biti prisiljeni preusmjeriti jake snage sa fronta prema Austro-Ugarskoj na front prema Bugarskoj, što će značajno olakšati austrougarsku ofenzivu", istaknuo je Conrad.[729]

Drugi je razlog izvještaj s bojišta kojega je Potiorek primio u zapovjedništvu BOK u Sarajevu oko podneva 11. kolovoza. U ovome izvještaju je stajalo kako Srbi pripremaju napad preko donjeg toka Drine na Bosnu i Hercegovinu na način da premještaju divizije s linije Dunav – Sava i pojačavaju snage kod Valjeva, najvjerojatnije Moravskom I. divizijom, za napad iz ovoga pravca prema Sarajevu. Kako bi ispitao istinitost ovog izvještaja, Potiorek je zapovjedio da se pošalje izviđački zrakoplov 6. armije u izviđanje područja oko Valjeva. Zbog kvara motora, zrakoplov je bio prisiljen sletjeti u Višegrad bez obavljenog izviđanja. Radi toga je Potiorek u 16 sati održao sastanak sa zapovjednicima XV. i XVI. korpusa 6. armije, generalima Michaelom von Appelom[730] i

[727] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 114.
[728] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 115.
[729] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 359.
[730] Michael Ludwig von Appel (Beč, 21. veljače 1856. – Erdevik, 1. veljače 1915.), austrougarski general.

Wenzelom Wurmom[731] u BOK u Sarajevu, kako bi im objasnio razlog donošenja odluke da se što prije započne s napadom na Srbiju. Odlazak 2. armije u Galiciju, poručio je Potiorek navedenim generalima, što će Srbi saznati tek 22. kolovoza kada glavnina snaga 2. armije ode na sjever, promijenit će omjer snaga u korist Srba dok neprijateljski napad iz pravca Valjeva i Užica prema Sarajevu nalaže da 6. armija ostane u obrani. Iz navedenih razloga, zaključio je Potiorek, napad 5. armije na Srbiju treba početi što prije.[732]

Operativna situacija 5. armije 15. kolovoza je zabrinula generala Franka. Njegova je armija nastupala na frontu širine 70 km, u šest kolona koje nisu bile u međusobnoj vezi i bez međusobne podrške. Također, nije se moglo računati na podršku 2. i 6. armije. Iz ovoga je razloga Frank zatražio od BOK u Sarajevu i AOK u Przemyślu jaču podršku 2. i 6. armije 5. armiji radi olakšavanje njene operativne situacije. Međutim, kako je Šabac zauzeo samo IV. korpus 2. armije, a VII. i polovica IX. korpusa čekali ukrcaj u vlakove i odlazak u Galiciju kako bi se borili protiv Rusije a dijelovi 6. armije bili zauzeti borbama sa srpsko-crnogorskim snagama u istočnoj Bosni i Hercegovini, aktivna potpora 2. i 6. armije 5. armiji nije bila moguća.

Zapovjednik 2. armije, general Böhm-Ermolli, dodatno je otklonio mogućnost podrške 2. armije 5. armiji da se sa sporednoga pravca preko Šapca izvede napad prema Tekerišu. U 14 sati 15. kolovoza, izdao je 2. armiji Operativnu zapovijed broj 692 prema

---

Završio Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu 1876. te sudjelovao u austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. godine. Od 1885. godine priključen austrougarskom Glavnom stožeru u kojem je zadužen za izradu vojnih karata Bosne i Hercegovine, Trojedne Kraljevine i Tirola. Od 1912. godine počasni vlasnik petrovaradinske 70. pješačke pukovnije zagrebačkog XIII. korpusa. Na Balkanskom bojištu 1914. zapovijedao sarajevskim XV. korpusom u sastavu 6. armije Balkanskih oružanih snaga pri čemu je dvaput odlikovan Viteškim križem Reda Marije Terezije. Prvi puta za uspješnu obranu Višegrada 20. kolovoza, a drugi puta za uspješan prijelaz Drine 8. i 9. rujna 1914. U prosincu 1914. godine zaražen kolerom radi čega je napustio položaj zapovjednika XV. korpusa i hospitaliziran na liječenje u Srijemu. Umro je u bolnici u Erdeviku (Srijem) 1. veljače 1915. godine od kolere; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 1,* 26- 27.

[731] Wenzel von Wurm (Karolinenthal kod Praga, Češka, 27. veljače 1859. – Beč, 21. ožujka 1921.), austrougarski general. U veljači 1914. preuzeo zapovjedništvo dubrovačkog XVI. korpusa. Prve ratne godine zapovijedao XVI. korpusom u sastavu 6. armije Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. Krajem svibnja 1915. je na čelu XVI. korpusa sa Balkanskoga bojišta prebačen u sastav 5. armije pod zapovjedništvom Svetozara Borojevića na Talijansko bojište. U kolovozu 1917. promoviran u čin general-pukovnika, austrijskog baruna i zapovjednika 1. Sočanske Armije u sastavu Armijske grupe Borojević na Talijanskom bojištu. Od početka 1918. godine do završetka rata u studenome 1918. godine, zapovjednik je Sočanske armije u sastavu Armijske grupe Borojević na Talijanskom bojištu. Povukao se iz aktivne vojne službe u prosincu 1918. godine i do svoje smrti 21. ožujka 1921. godine živio u Beču; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, *sv. 16*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2022., 372.

[732] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 115.

kojoj je zabranio bilo kakvo daljnje sudjelovanje 2. armije u operacijama 5. armije: „Zapovjedništvo 5. armije prijavljuje teške borbe oko Šapca. Deseta konjanička divizija, 23. *Honvéd* divizija i VII. korpus moraju biti prebačeni na vrijeme [na Istočno bojište, op.a.] pod svaku cijenu“.[733]

Potiorek je stvarao pritisak na Conrada preko Vojnog ureda Njegovog veličanstva cara i kralja Franje Josipa I. u Beču. Tražio je podršku 2. armije u napadu na Srbiju. Conrad je naposlijetku pristao na kompromis, dozvolivši da IV. korpus i 29. pješačka divizija ostanu na Balkanskom bojištu i pomognu 5. armiji dok su 23. *Honvéd* divizija i VII. korpus odmah upućene u Galiciju radi hitnog prebacivanja 2. armije na Istočno bojište rat protiv Rusije. Radi toga je Böhm-Ermolli izdao zapovijed 29. diviziji i polovici 7. divizije da izađu iz Šapca i napadnu neprijatelja na bojišnici južno i jugoistočno od Šapca. Pritom je nastala konfuzija. U trenutku dok je Conradova zapovijed, kojom je dio 2. armije ipak trebao ostati na Balkankom bojištu, stigla u zapovjedništvo 2. armije, većina postrojbi 2. armije je već bila ukrcana na vlakove za Galiciju. Primjerice, IV. korpus je ukrcan u vlakove na željezničkoj stanici u Rumi, 24 km sjeverno od Šapca. Ovdje je čekao prijevoz na sjever u Galiciju. Zatim je primio zapovijed generala Böhm-Ermollija da se iskrca iz vlakova i vrati na jug prema Šapcu. Na ovaj je način izgubljen čitav dan za IV. korpus, a njegove postrojbe umarale po ljetnom suncu pokretima naprijed-nazad bez ulaska u borbu.[734]

Čičerić je 15. kolovoz proveo u Janji gdje se smjestilo zapovjedništvo 5. armije. U 8 sati i 30 minuta ujutro, Čičerić je primio telegram generala Rhemena s izvještajem o borbama XIII. korpusa i položajima koje su njegove trupe zauzele do jutra. U 17 sati je primio zapovijed generala Franka kojom je XIII. korpusu zapovjeđeno da u 18 sati s glavninom svojih snaga započne pokret prema Valjevu. U 18 sati je primio vijesti da se preko mosta u Zvorniku na Drini preostale austrougarske postrojbe prebacuju u Srbiju.[735]

Kako je već ranije istaknuto, šest kolona 5. armije je bilo razvučeno na fronti širine 70 km i bez međusobne komunikacije. Na sjevernom krilu je bila 57. brigada 29. pješačke divizije IX. korpusa 2. armije koja je prethodno navedenom zapovijedi generala Böhm-Ermollija dobila zadatak napredovanja prema jugu s ciljem potpore napredovanja VIII.

[733] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4,* 396.
[734] Prit Buttar, *Collision of Empires,* 291.
[735] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II,* 17.

korpusa u Mačvi prema Tekerišu. Ova je divizija prenoćila kod Majura, mjesta udaljenog 2,5 km sjeverozapadno od Šapca.

Snage VIII. korpusa su se kretale u dvije kolone. Sjevernu kolonu koja se kretala sjevernom zaravni Cera je činila 21. *Landwehr* divizija. Južnu kolonu je činila 9. pješačka divizija krećući se južnom zaravni Cera. Četiri pješačke pukovnije 21. *Landwehr* divizije su prešle planinu Cera u dvije kolone i prenoćile sa 15. na 16. kolovoza na Ceru. Lijeva kolona, sastavljena od 7. *Landwehr* pješačke pukovnije sa sedam topničkih bitnica, prenoćila je kod Culjkovića i Grušića. Jedna bojna ove pukovnije je postavljena na Kosi Radivića kao predstraža, dok je druga bojna ostavljena kao zaštitnica opskrbnog vlaka i navedenih topničkih bitnica u pozadini. Desna kolona, koju su činile 6., 8. i 28. *Landwehr* pješačka pukovnija s jednom topničkom bitnicom, bila je prisiljena se podijeliti u manje grupe tijekom dnevnog pohoda preko Cera zbog konstantnih napada komita i naoružanih civila na njihovu komunikacijsku i opskrbnu liniju koji su djelovali iz polja visokog kukuruza i šuma.[736]

Radi toga je desna kolona u grupama prenoćila na Ceru. Kod Veselinog vrha je prenoćila 8. *Landwehr* pješačka pukovnija. Na Trojanu dio 6. Landwehr pješačke pukovnije a na liniji Velika i Mala Lisnica – Divinje – Sakakalište, 28. i dijelovi 6. *Landwehr* pukovnije koji već iza 20 sati 15. kolovoza ulaze u borbu s 1. i 2. prekobrojnom pukovnijom srpske Kombinirane divizije I. poziva i preko noći se uspijevaju održati na navedenim položajima.[737]

Južna kolona koju je činila 9. pješačka divizija je također sporo napredovala zbog djelovanja komita i logističkih problema. Unatoč tome, divizija je uspjela ispuniti dnevni cilj pohoda. Glavnina snaga 9. pješačke divizije, 14 pješačkih bojni, četiri strojnička odijela, četiri konjanička eskadrona 14. dragunske konjaničke pukovnije sa 11 topničkih i četiri haubičke bitnice, prenoćila je na položajima kod Miline, mjesta udaljenog 7 km zapadno od Tekeriša.[738]

Zapovjednik 9. pješačke divizije, podmaršal Viktor von Scheuchenstuel[739] nije uspio stupiti u vezu sa susjednim postrojbama. Sjeverno od 9. divizije je prenoćila 21.

[736] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 153.
[737] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 178.
[738] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 153.
[739] Viktor von Scheuchenstuel (Vitkovice, Ostrava, Slovačka, 10. svibnja 1857. – Beč, 17. travnja 1938.), grof, austrougarski general. Prve ratne godine u činu podmaršala zapovijedao 9. pješačkom divizijom VIII. korpusa 5. armije Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. Od sredine siječnja 1915.

Landwehr divizija na navedenim položajima na Ceru dok je 36. pješačka divizija XIII. korpusa prenoćila kod Brezjaka, 12 km južno od Miline gdje su bili položaji 9. divizije. Komunikacije nisu uspostavljene velikim dijelom zbog nevremena praćenog prolomom oblaka koje je započelo oko 18 sati koje je, prema ratnom dnevniku Varaždinske 16. pješačke pukovnije „trajalo dosta dugo i još više otežalo ionako naporan marš".[740] Radi toga je Scheuchestuel postavio jaku prethodnicu ispred divizije, 102. pješačku pukovniju prema selu Rašuljači u smjeru Tekeriša, kako bi izbjegao neugodna iznenađenja, prepade i noćne napade neprijatelja na svoju diviziju koja nije bila u kontaktu s ostalim austrougarskim postrojbama, a nalazila se na samo sat vremena hoda od Tekeriša.[741]

Južno od 36. pješačke divizije, 11. brdska i 13. pješačka brigada su prenoćile kod Jezera. Vezu 13. pješačke brigade s 42. domobranskom divizijom jugozapadno je održavala 78. pješačka pukovnija koja je prenoćila oko Krupnja, podijeljena u šest skupina, svaka jačine polovice pješačke bojne.[742] Sarkotić je s glavninom snaga 42. domobranske divizije prenoćio na liniji Šanac – Jagodnja nakon što je prethodno oko 21 sat odbijen napad komita na njegove predstraže.[743]

Na navedenim je položajima 5. armija ušla u Bitku u dolini Jadra (Cersku bitku) u ranojutarnjim satima 16. kolovoza 1914. Južno od nje, 6. je armija započela odlučujuću bitku u dolini Jadra ovakvim rasporedom: XVI. korpus se rasporedio glavninom snaga na liniji Zaborak – Čajniče dok je 8. brdska brigada zauzela Čelebić. Prva pješačka divizija XV. korpusa se postavila na desnoj obali Drine radi obrane Višegrada, 48. pješačka divizija sa 10. brdskom brigadom na lijevoj obali Drine kod Starog Broda, a 12. brdska brigada južno od Srebrenice s ciljem čišćenja bosanskog teritorija od upada srpskih komita i četničkih odreda.[744]

Prema izloženom razvoju situacije i položaju austrougarskih snaga, bilo je jasno kako 5. armija neće ostvariti cilj postavljen Potiorekovim operativnim planom da do 17.

---

do kraja kolovoza 1916. godine zapovjednik VIII. korpusa, prvo na Balkanskom bojištu u Pohodu na Srbiju 1915. godine a potom na Talijanskom bojištu tijekom austrougarske ofenzive u Južnome Tirolu. U srpnju 1916. prebačen na Istočno bojište te ubrzo smijenjen s položaja zapovjednika VIII. korpusa. Početkom rujna 1916. godine je imenovan zapovjednikom I. korpusa u sastavu 3. armije na rumunjskom frontu Istočnoga bojišta. Od 3. ožujka 1917. do 3. studenog 1918. godine je bio zapovjednik 11. armije na Talijanskom bojištu; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 10,* Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaft, 1999., 99.

[740] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16,* 18.

[741] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 178.

[742] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 20.

[743] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 1. *Tagebuch I,* 11.

[744] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 178.

kolovoza dostigne Valjevo i zauzme ga koncentričnim napadom do kraja dana 18. kolovoza. Isto tako, bilo je nerealno očekivati kako će se 6. armija uključiti u glavni napad 18. kolovoza, prije nego Srbi okupe značajnije snage na ovom dijelu bojišta i krenu u napad prema Bosni i Hercegovini.

U odlučujućoj bitki koja je prethodila, Tekeriš je imao strateški značaj. Tu se nalazilo čvorište cestovnih puteva koji su povezivali Šabac na sjeveru sa Valjevom na jugu i Podrinje iz tri pravca s unutrašnjosti Srbije. Ovi su pravci iz Tekereša vodili prema Drini na zapadu. U smjeru sjeverozapada prema Prnjavoru preko Čokešine, u smjeru zapada prema Lešnici preko Jadranske Lešnice i u smjeru jugozapada pravcem Zavlaka – Brezjak – Grnčara – Loznica. Iz navedenog je razloga Tekeriš određen kao težište srpskog ofenzivnog manevra. S ove točke, srpska vojska bi došla u priliku ugroziti austrougarske mostobrane na Drini na zapadu, austrougarske snage u dolini Jadra i na Ceru te naposlijetku mostobran kod Šapca.

Iz navedenih su razloga, obje zaraćene strane su Tekerišu dodijelile značaj odlučujuće zemljišne točke s težišnim djelovanjem na taktičko-operativnom, ali i strateškom planom. Preko Tekeriša su se trebali poduzeti obostrani ofenzivni manevri pa je sukladno navedenom, objema stranama zadano zauzimanje ciljeva koji su već bili u posjedu protivnika. Time su stvorene pretpostavke iznenadne bitke, koja se naziva bitkom susreta.[745] Iz ovoga je razloga Bitka u dolini rijeke Jadar započela noćnom bitkom s 15. na 16. kolovoza kod Tekeriša između austrougarske 21. *Landwehr* divizije i srpske Kombinirane divizije.[746]

5.4 Bitka u dolini rijeke Jadar (Cerska bitka) od 16. do 19. kolovoza 1914.

U Čičerićevoj je ostavštini sačuvano malo izvornih podataka o prvoj bitki Prvog svjetskog rata koja je bila odlučujuća bitka austrougarskog *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914. godine*. Ova se bitka u austrijskim izvorima navodi kao Bitka u dolini rijeke Jadar dok se u srpskim izvorima navodi kao Cerska bitka. Bitka se vodila od 16. do 19. kolovoza na frontu operativne širine 50 km na liniji Šabac – Tekeriš – Krupanj.[747]

[745] Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914-1918*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973., 69.
[746] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 153.
[747] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 89.

Uz prethodno navedenu prazninu u Čičerićevom ratnom dnevniku iz Prvog svjetskog rata od 13. do 23. kolovoza kojega, koju zbog hitnosti situacije i brzine odvijanja događaja nije imao prilike uredno voditi, u njegovim se bilježnicama nalaze kratki dnevni unosi s općim informacijama o položaju pojedinih postrojbi 5. armije i razvoju dnevnih događaja.[748] Tako unos za 16. kolovoza počinje u 9 sati i 15 minuta ujutro. Čičerić piše da se nalazi u Janji i da se u 12 sati i 30 minuta uputio prema Lipničkoj mehani gdje je primio vijesti da je 36. pješačka divizija stigla u Brezjak a general Sarkotić sa svojom 42. domobranskom pješačkom divizijom u Krupanj, 15 km južnije od Brezjaka.[749]

Operativnu razradu ideje manevarske bitke na Ceru je napravio general Stepanović, zapovjednik 2. srpske armije. Stepanović je na osnovi pristiglih podataka s bojišnice uočio slabost položaja austrougarskog VIII. korpusa 5. armije, pogotovo njegovog sjevernog krila gdje je nastupala 21. *Landwehr* divizija. Isturena i bez doticaja s ostalim dijelovima vlastitog korpusa, 9. pješačkom divizijom južnije, te izolirana od ostalih dijelova 5. armije, ova je češka divizija prenoćila na Ceru podijeljena u sedam manjih grupa:

1. Kod Skakališta su prenoćile dvije satnije pod zapovjedništvom general-bojnika Aloisa Podhajskog, zapovjednika 42. *Landwehr* brigade 21. *Landwehr* divizije.
2. Na kosini Divić je prenoćila grupa od šest do sedam satnija 28. *Landwehr* pješačke pukovnije sa zapovjednikom pukovnije pukovnikom Jospehom Fiedlerom.
3. Jedan km jugoistočno od Trojana je prenoćilo divizijsko zapovjedništvo sa zapovjednikom divizije, podmaršala Arturom Przyborskim zajedno sa tri do četiri pješačke satnije iz pješačkih pukovnija ove divizije.

[748] Čičerićevi su zapisi u bilježnicama kratki i daju samo općenite podatke o događajima iz ove odlučujuće bitke. No, za rekonstrukciju događaja, važnih za proučavanje Prvog svjetskog rata, korišteni su drugi važni izvori, poput ratnog dnevnika osječke 78. pješačke pukovnije, arhivskog gradiva Hrvatskog Državnog Arhiva u Zagrebu, arhivskog gradiva Državnog arhiva u Zagrebu, Karlovcu, Osijeku i Bjelovaru. Uz navedene izvore, korištena je i relevantna literatura na hrvatskom i stranim jezicima, srpskom, engleskom, njemačkom i talijanskom.

[749] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 18.

4. Zapovjednik 41. *Landwehr* brigade, general-bojnik Othmar Panesch, prenoćio je s jednom bojnom 6. *Landwehr* pješačke pukovnije 300 m zapadno od divizijskog zapovjedništva.
5. U šumi na Trojanu su prenoćile dvije bojne 6. *Landwehr* pješačke pukovnije.
6. Na Veselinom vrhu je prenoćila 8. Landwehr pješačka pukovnija.
7. Na Radlovcu i kod Culjkovića je prenoćila 21. brigada poljskog topništva pod zapovjedništvom pukovnika Karla Hinkea sa šest topničkih i dvije haubičke bitnice.[750]

Da bi stvar bila gora, navedene su grupe 21. *Landwerh* divizije bile bez međusobne komunikacije i u potpunom noćnom mraku, u neznanju o međusobnim položajima, bez orijentacije. Češka je divizija bila iscrpljena trodnevnim pohodom na suncu od Drine do Cera, pogotovo usponom na vrh planine tijekom 15. kolovoza. Zbog, već prethodno navedenih, logističkih problema, trupe nisu dobile svježe vode niti hrane puna dva dana. Opskrba sa hranom, vodom, konjskom vučom topova i streljivom je ostala u pozadini. Za njenu sigurnost je odvojeno čak tri bojne radi djelovanja komita. Pukovnija je prenoćila u navedenim grupama na položajima oko vrha 630 na nadmorskoj visini oko 600 m s kojega se pružao pogled na dolinu Jadra.[751]

Stepanović je odlučio napasti češku 21. *Landwehr* diviziju na Ceru na strateški važnoj koti 706. U tu svrhu je napravio operativni plan s težišnim djelovanjem prema položajima 21. *Landwehr* divizije. Prema ovome planu, srpska Kombinirana divizija pod zapovjedništvom generala Mihajla Rašića je u suradnji sa Šumadijskom I. divizijom, imala zadatak napasti 21. *Landwehr* diviziju na navedenim položajima na Ceru, sjeverno od Tekeriša. Sjeverno od ova dvije srpske divizije je srpska konjanička divizija dobila zadatak izviđanja Mačve i djelovanja na neprijateljski bok i pozadinu i presijecanje njegovih komunikacija. Južno od Kombinirane divizije i Šumadijske I. divizije, Moravska I. divizija je dobila zadatak preko Iverka napasti protivnika kod Obreža i udariti ga u bok i pozadinu u dolini Jadra.[752]

Srbima je za operativni uspjeh ove operacije bilo važno da njihova Kombinirana divizija postigne taktički, lokalni uspjeh, pobjedom nad 21. *Landwehr* divizijom i njenim izbacivanjem s navedenih položaja na Ceru. Uspjeh čitave operacije, odnosno Bitke u

[750] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 146.
[751] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 134.
[752] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 161.

dolini Jadra, ovisio je o ovome, istaknuo je Stepanović.[753] Kako se pokazalo, Stepanović je bio u pravu. Izbacivanjem 21. *Landwehr* divizije s Cera, snage 5. armije bi se razbile na dva dijela čime bi se izgubilo operativno jedinstvo i onemogućilo koncentrični napad na Valjevo preko Tekeriša. Na ovaj način bi u slučaju uspjeha srpske Kombinirane divizije, operativni plan generala Potioreka propao.

Iscrpljeni dnevnim pohodom po ljetnom suncu i usponom na planinu Cera, češki domobrani 21. *Landwehr* divizije nisu primijetili da su se tijekom noći, sa druge strane Cerskog grebena prema njihovim položajima, približile sve četiri pješačke pukovnije prekobrojnih pukova srpske Kombinirane divizije. Pored mraka, visoki kukuruz je sakrivao pokrete neprijatelja koji su se neopaženo približili položajima 21. *Landwehr* divizije. Oko 1 sat i 30 minuta ujutro na kosini Divića, započeo je napad 1. prekobrojnog puka na grupu od šest do sedam satnija 28. *Landwehr* pješačke pukovnije pukovnika Fiedlera. Predstavljajući se kao hrvatski domobrani iz Sarkotićeve 42. domobranske divizije, srpsko se pješaštvo na hrvatskom jeziku obratilo češkim domobranima radi čega su oni spustili oružje. Potom je srpsko pješaštvo na prijevaru otvorilo vatru na češke domobrane a u mraku se razvila konfuzna borba u kojoj je većina čeških domobrana pobjegla sa svojih položaja i napustila opremu i naoružanje. Zapovjedni časnici ove grupe su poginuli, a među njima i pukovnik Fiedler koji je bio prvi od 35 pukovnika austrougarske vojske koji su poginuli na bojišnici 1914. godine vodeći u bitki svoje postrojbe.[754]

Raspad grupe pukovnika Fiedlera u centru 21. *Landwehr* divizije imao je velike posljedice po austrougarsku stranu. Uskoro su preostale grupe srpskih prekobrojnih pukova uz pomoć topova, haubica i strojnica, napale preostale grupe 21. *Landwehr* divizije. Uslijedila je borba prsa o prsa i nasrtaj bajunetama u kojem se i sam zapovjednik divizije, general-bojnik Przyborski, našao na udaru neprijatelja. Premda je Przyborski s grupom od 20 vojnika uspio sačuvati položaj, do 8 sati ujutro 16. kolovoza su položaji 21. *Landwehr* divizije na Ceru bili izgubljeni. Češka je divizija bila razbijena a zapovjednik Przyborski bio prisiljen izdati zapovijed za povlačenje ka zapadu i u dolinu Lešnice. Bez topničke i pješačke podrške 9. pješačke divizije južno, koja se tijekom jutra

[753] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918*. *sv. 1*, 157.
[754] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 135.

uključila u borbu, postojala je velika mogućnost da 21. *Landwehr* divizija bude potpuno uništena.

Na opisani je način 21. *Landwehr* divizija pala u stanje *hors de combat*.[755] Njena borbena vrijednost je bila do te mjere umanjena da je prestala djelovati kao kompaktna borbena cjelina. Satnije su djelovale samostalno, bez međusobne povezanosti, nastojeći se izboriti za čvrsto uporište na kojem bi pružile otpor protivniku. Oba zapovjednika brigada, Podgajski i Panesch, nisu znali gdje se nalazi zapovjednik divizije Przyborski niti je li bio živ. Konfuzija je zavladala i na srednjoj zapovjednoj razini jer zapovjednici bojni nisu znali gdje se nalaze pojedine satnije niti jesu li satnici preživjeli napad protivnika.[756]

Noćni prepad i pobjeda srpske Kombinirane divizije nad češkom 21. *Landwehr* divizijom rano ujutro 16. kolovoza, prvog dana Bitke u dolini Jadra, posljedica su lošeg vodstva austrougarskog zapovjedništva koje je utjecalo na nemarno držanje zapovjednika 21. *Landwehr* divizije i podređenih mu zapovjednika brigada. Zapovjedništvo VIII. korpusa je pretpostavilo da će protivnik pružiti značajniji otpor tek ispred Valjeva pa nisu poduzete adekvatne mjere zaštite postrojbi na pohodu niti postavljene noćne straže prema pravilima noćnog osiguranja. Također, zbog loše pripreme bojišnice, izostalo je izviđanje okolnog područja operativne zone 21. *Landwehr* divizije što je omogućilo neopažen prilaz neprijatelju njenim položajima.[757]

Čičerić je o ovome problemu u pravom ratu pisao u *Našem novom poljskom topu*: „Suvremeno se izviđanje mora obavljati na velikim udaljenostima od vlastitih postrojbi na pohodu, potragom za neprijateljem i njegovim izvidnicama, kao i sustavnim promatranjem svih pokreta neprijatelja od trenutka kada se on pokaže na bojišnici i postane nam vidljiv jer se tada nalazi u krugu zaštite vlastitog topništva i napušta pogodnosti zaštićenog terena“[758]

---

[755] *Hors de Combat* (fr. Izvan borbe, onesposobljen). U međunarodnom ratnom pravu označava osobe ili borbene postrojbe koje više nisu u stanju izvoditi borbene operacije. Osobe ili postrojbe u stanju *hors de combat* i dalje zadržavaju status boraca, ali se na njih primjenjuju posebna pravila međunarodnog ratnog prava, primjerice ona o ratnim zarobljenicima radi čega faktički dobivaju status *ne-boraca*; *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, New York: Portland House, 1989., 685.

[756] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 136.

[757] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 161.

[758] Maximilian Cscicserics, *Unser neues feldgeschütz, sv. 2*, 127.

Navedeni taktički i operativni propusti koje je austrougarsko vodstvo napravilo na samome početku pohoda na Srbiju, o čemu je Čičerić prije rata detaljno pisao u svojim vojnim studijama, uzrok su početnog neuspjeha austrougarskih trupa. Navedene je propuste bilo moguće izbjeći da se uvažilo Čičerićeve argumente i u praksi provelo njegove zaključke u pogledu izvođenja modernih vojnih operacija. Kako je prethodno izloženo, Čičerić je posebno istaknuo u studijama *Bitka* i *Naš novi poljski top* problem koji nastaje za zapovjednike postrojbi u vezi vođenja postrojbi na bojišnici tijekom izvođenja borbenih djelovanja.

Umjesto navedenoga, operacija se izvodila na opisani način radi čega je austrougarsku vojsku u Srbiji zadesila početna katastrofa koja je usmjerila daljnji tijek bitke u korist neprijatelja. Poraz 21. *Landwehr* divizije na Ceru bio je prvi austrougarski taktički neuspjeh radi čega je u konačnici bila izgubljena bitka. Čičerić je u svojim studijama ovaj fenomen objašnjavao kao taktički moment u kojem je bitka bila odlučena u korist protivnika kao posljedica poraza na bojišnici. Službena austrijska povijest Prvog svjetskog rata *Austria-Hungary's Last War 1914-1918* priznaje: „Bio je to loš znak na samome početku bitke“.[759]

Do kraja prvoga dana Bitke u dolini Jadra, 21. *Landwehr* divizija je pretrpjela dodatne poraze. Lijeva kolona ove divizije, 21. brigada poljskog topništva, se kod sela Radlovci, Skakalište i Beli Kamen sukobila sa srpskom konjaničkom divizijom i lijevom kolonom Šumadija I. divizije. Zapovjednik brigade, pukovnik Hinke, nastojao je priteći u pomoć rastrojenoj desnoj koloni 21. *Landwehr* divizije na Ceru odnosno trima pješačkim pukovnijama raštrkanim po grupama bez međusobne veze koje su poražene od srpske Kombinirane divizije i u panici počele bježati prema zapadu. Srbi su napali sa tri strane protivnika i u kratkoj ali oštroj borbi rastrojili i lijevu kolonu 21. *Landwehr* divizije koja je izgubila mnogo topova dok su dvije topničke bitnice bile zarobljene. Radi toga se ova kolona morala povući u Lipolist do jutra 17. kolovoza.[760]

Navedeno je bio drugi taktički neuspjeh austrougarske strane tijekom Bitke u dolini Jadra. Porazom lijeve kolone 21. *Landwehr* divizije taktički je uspjeh protivnika dobio strateški značaj je je sveukupno 21. *Landwehr* divizija bila poražena i natjerana u bijeg. Peko Dapčević u knjizi *Značaj i snaga manevra* objašnjava: „Razbijanjem 21.

[759] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 157.
[760] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 200.

divizije austrijskog domobranstva, prekinuta je veza između 2. i 5. austrougarske armije u trenutku kada je ta veza bila najpotrebnija kako zbog pomoći ugroženoj 21. *Landwehr* diviziji tako i zbog podrške 57. brigadi 29. pješačke divizije IV. korpusa pri uspješnom napadu na Šumadijsku I. diviziju kod Šapca".[761]

U centru se razvila borba između zagrebačkog XIII. korpusa i 3. srpske armije s težišnim djelovanjem oko Jarebice. Na lijevom krilu se 36. pješačka divizija sukobila s Drinskom II. divizijom na liniji Lipovac – Simino Brdo, zapadno od Jarebičke crkve. Premda je pješaštvo 36. divizije uspjelo napredovati do 200 metara od glavnog srpskog položaja, topnička vatra protivnika zaustavila je njen napad. Međutim, lijevo krilo 36. pješačke divizije postiže uspjeh i oko 17 sati uspijeva zauzeti važnu uzvisinu Marjanovića vis i ugroziti desni bok Drinske II. divizije i cestovnu komunikaciju od Zavlake prema Valjevu.[762] Oko 19 sati i 20 minuta su na ovome dijelu bojišnice borbe prestale.[763] Varaždinska 16. pješačka pukovnija je prenoćila u Jarebičkoj crkvi na sjevernoj obali Jadra.[764]

Na južnom krilu su se 13. pješačka brigada i 42. domobranska divizija sukobile s Drinskom II. divizijom i četničkim odredima 3. srpske armije na području južno od glavnoga puta Valjevo – Loznica i linije Valjevo – Osečina – Zavlaka – Brezjak – Loznica. Osječka 78. pješačka pukovnija 13. pješačke brigade postigla je taktički, lokalni uspjeh prvog dana bitke. Polovica II. bojne zajedno sa I. strojničkim odjelom je u 12 sati i 20 minuta ujutro je na položajima 2 km sjeverno od Krupnja kod Miokovca ušla u borbu s Rudničkim četničkim odredom i razbila ga. Potom je uspostavila kontakt s osječkom 28. domobranskom pješačkom pukovnijom te zajedno sa njom i I. bojnom svoje pukovnije, oko 15 sati, napala neprijateljske položaje na brdima sjeverno od Krupnja i zauzela ih. U ovom su napadi sudjelovale i bojne iz zagrebačke 25. i karlovačke 26. domobranske pješačke pukovnije 42. domobranske divizije. Oko 23 sata su I. i II. bojna sa I. strojničkim odjelom osječke 78. pješačke pukovnije prenoćile na zauzetim položajima sjeverno od Krupnja.[765]

---

[761] Peko Dapčević, *Značaj i snaga manevra*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1954., 359.
[762] Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*", 149.
[763] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 212.
[764] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16*, 18.
[765] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 22.

Sarkotićeva je 42. domobranska divizija vodila cijeli dan borbe za Krupanj. Unos Sarkotićevog ratnog dnevnika za 16. kolovoza 1914. opisuje intenzitet ove borbe. Sisačka je 27. domobranska pješačka pukovnija pod zapovjedništvom pukovnika Petkovića prva ušla u grad kad je na nju otvorena ubitačna topnička vatra s okolnih brda. Ubrzo je uslijedio pješački protunapad 5. pješačke pukovnije Drina I. divizije, ali su bojne 27. sisačke domobranske pukovnije „napadale kao lavovi ispred i desno od sebe".[766]

Tek nakon što je Sarkotić rasporedio i upotrijebio topništvo i haubice, zauzeta su brda sjeverno i jugoistočno od grada, položaji Milutinov grob – Mramor. U ovim su borbama gubitci Sarkotićeve divizije bili 200 mrtvih i 400 do 600 ranjenih vojnika i časnika. Sarkotić piše i o ubojitoj vatri komita koji su pucali sa stabala i skrivenih položaja radi od koje je bojna bojnika Vukomanovića pretrpjela ogromne gubitke. Unos završava riječima „Trupe umorne. Prenoćili u Krupnju".[767]

Ovim je manevrom Sarkotić, bez prethodno pribavljene zapovijedi 5. armije da svojom divizijom napreduje dolinom Drine prema Krupnju, vezao u borbi jake protivničke snage, porazio ih i zauzeo Krupanj. Time, ne samo da je postigao taktički uspjeh već je i spriječio da se one prebace u zaleđe 36. pješačke divizije i napadnu je sa dvije strane čime bi za ovu hrvatsku diviziju nastala opasnost da bude razbijena poput 21. *Landwehr* divizije na Ceru sjevernije.[768]

Oko podneva je zapovjednik 5. armije general Frank izdao zapovijed podmaršalu Johannu Eisleru da sa svojom 48. pješačkom divizijom XV. korpusa 6. armije prijeđe Drinu preko Bajine Bašte i s desnog krila podrži napad 42. domobranske pješačke divizije na Krupanj na način da zada udarac u bok i pozadinu lijevom krilu 3. srpske armije. Ova je zapovijed dospjela u ruke neprijatelja.[769]

Frank je planirao pod zapovjedništvom Eislera ustrojiti borbenu grupu koja bi preko Pecke napala Valjevo. Ova borbena grupa je trebala biti sastavljena od 12. i 11. brdske i 13. pješačke brigade te stožera 48. pješačke divizije. Frank je ovu zapovijed izdao s ciljem iskorištavanja taktičkog uspjeha 36. pješačke divizije kod Jarebice radi postizanja

[766] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 1. *Tagebuch I,* 11.
[767] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 1. *Tagebuch I,* 12.
[768] Dinko Čutura, „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema dnevniku Stjepana Sarkotića", 191, u: *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji,* 187-207.
[769] Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914-1918,* 70.

šireg operativnog proboja fronta 3. srpske armije jer su Srbi već uputili svoje pričuve na svoje ugroženo desno krilo na frontu Drinske II. divizije.[770]

Također, privremeni taktički uspjeh 78. pješačke pukovnije, 13. pješačke brigade i 42. domobranske divizije na dijelu bojišnice oko Krupnja je upućivao na zaključak kako se ovdje nalaze malobrojne srpske snage. Stoga je ovdje trebalo zadati odlučujući udarac protivniku i izvesti širi operativni proboj njegovog fronta.

Ubrzo potom, Eisleru je stigla kontradiktorna zapovijed iz BOK u Sarajevu. Eisleru je zapovjeđeno da odustane od navedenog grupiranja snaga za napad na Valjevo i s 12. brdskom brigadom napusti položaje na lijevom krilu 5. armije i krene uzvodno Drinom do Rogačice.[771] Ovo je bila štetna zapovijed jer se nije iskoristio povoljan taktički trenutak za formiranje jedne napadne grupe na dijelu bojišta na kojem nije bilo veće prisutnosti neprijatelja. Umjesto toga, neaktivnim djelovanjem na ovome dijelu bojišta, protivnik je dobio vremena za protudjelovanje i pregrupiranje snaga.

Na temelju navedene zapovijedi generala Franka koju je protivnik presreo, a koja prema izloženom nije izvršena jer je opozvana kasnijom zapovijedi generala Potioreka, general Putnik je procijenio kako protivnik planira težište napada prebaciti na desno krilo 5. armije i zajedno djelovati sa lijevim krilom 6. armije. Budući da se situacija za srpsku stranu prvog dana bitke odvijala povoljno na čitavom dijelu fronta osim na bojišnici kod Krupnja i Pecke gdje je postojala opasnost operativnog proboja fronta 3. srpske armije, Putnik je izdao zapovijed srpskim snagama da se pregrupiraju za daljnji tijek bitke na slijedeći način. Zapovjedniku 12. kadrovoskog puka u Kragujevcu je izdana zapovijed da odmah krene iz Kragujevca u Valjevo, stigne u Valjevo do 19. kolovoza i stavi se na raspolaganje 3. srpskoj armiji. Zapovjedniku 1. srpske armije generalu Bojoviću je zapovjeđeno da odmah pošalje Moravsku II. diviziju s Uba preko Valjeva na liniju Jolina Breza – Stave – Sovački Kik istočno od Krupnja s frontom okrenutim prema zapadu prema 42. domobranskoj diviziji. Druga divizija 1. srpske armije je iz Lazarevca trebala biti upućena na Ub u stratešku pričuvu. Pritom je zapovjedniku 3. srpske armije u Zavlaci zapovjeđeno da spomenutu Moravsku II. diviziju smije upotrijebiti u borbi, isključivo radi sprječavanja neprijateljskog napada iz pravca Pecke prema Valjevu.[772]

---

[770] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 153.
[771] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 161.
[772] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 219.

Navedenim su protudjelovanjem protivnika, snage iz pozadine premještene na dio fronta na kojem je austrougarska strana imala privremenu nadmoć čime su austrougarske šanse za zauzimanje Valjeva dodatno bile umanjene. Time je uspjeh zagrebačkog XIII. korpusa postignut 16. kolovoza bio poništen. Razbijanjem dijela Drinske II. divizije i Krupanjskog odreda, otvoreni su putevi iz Krupnja prema operativnom prostoru do Zavlake sjeveroistočno, do Osečine isotčno i do Pecke jugoistočno. Radi toga, Radenković ističe: „3. srpska armija je time bila ozbiljno ugrožena na svojem lijevom boku jer su pravci od Krupnja prema njenoj pozadini bili potpuno otvoreni. Naročito je bio opasana pravac od Krupnja preko Pecke, na kojemu se, pored 11. brdske i 13. pješačke brigade i 42. domobranske divizije, mogla pojaviti i 12. brdska divizija, čime bi jačina protivnika bila 2 ½ divizije od ukupno 31 bojne sa 6 1/2 konjaničkih eskadrona i 90 topova i haubica nasuprot 18 bojni, 3 konjanička eskadrona i 39 topova 3. srpske armije“.[773]

Kako je prethodno izloženo, general Potiorek je opozivanjem Eislerove borbene grupe i njenim preusmjeravanjem na Rogačicu, napravio kritičnu taktičku pogrešku. Nije iskoristio taktički uspjeh osječke 78. pješačke pukovnije, 13. pješačke brigade i 42. domobranske divizije za širi operativni proboj fronta 3. srpske armije i time dopustio protivniku da tijekom noći 16. na 17. kolovoza dopremi snage iz pozadine na ugroženi lijevi bok 3. srpske armije od Krupnja do Valjeva.

U cijelosti, prvi dan bitke je završio u korist protivnika iz razloga što su taktički uspjesi Srba nadmašivali taktičke uspjehe austrougarskih snaga. Taktički uspjeh srpske konjaničke divizije, Kombinirane divizije, Šumadijske I. divizije i Moravske I. divizije nad protivnikom na sjevernom krilu i u centru, imao je veći značaj za daljnji tijek bitke od uspjeha 78. pješačke pukovnije i 42. domobranske divizije na jugu fronta. Pogotovo iz strateških i operativnih razloga jer je 9. pješačka divizija u centru ostala isturena zbog povlačenja 21. *Landwehr* divizije.

Gubitci su bili veliki na obje strane. Srpska Kombinirana divizija bilježi gubitke od 47 časnika, 2995 vojnika i 120 konjanika uz mnoštvo topova i ratne opreme.[774] Kod razbijene 21. *Landwehr* divizije, 28. *Landwehr* pukovnija je imala najviše stradalih. Njeni se gubitci vode kao 1700 vojnika i polovica topničkih bitnica. Kod 6. *Landwehr*

[773] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914.*, 214.
[774] James Lyon, *Serbia and the Balkan Front 1914*, 136.

pukovnije, gubitci su također bili veliki osobito među časnicima. Poginulo je 58 časnika pri čemu su poginuli zapovjednik pukovnije i svi zapovjednici satnija.[775]

Drugi dan bitke 17. kolovoza obilježila je obostrana borba za čvrsta uporišta radi nastavka ofenzivnih operacija. Potiorekovu odluku da nastavi s provedbom svojeg operativnog plana unatoč nepovoljnom razvoju događaja od 16. kolovoza učvrstio je netočan, službeni izvještaj s bojišnice, u kojem je stajalo kako su austrougarske trupe na svim dijelovima bojišnice izborile odlučujuću pobjedu nad protivnikom. Koliko je Potiorek bio uvjeren u uspjeh kolovoškog pohoda pokazuje njegova zapovijed 5. i 6. armiji od 16 sati i 15 minuta 17. kolovoza. 5. armija je trebala nastaviti ofenzivu sve do Kolubare dok je 6. armija trebala krenuti u napad. Ovaj cilj je bilo moguće postići samo ukoliko je otpor protivnika bio odlučujuće razbijen na svim dijelovima bojišnice. U stvarnosti, bilo je sasvim suprotno.[776]

Čičerić je u svoju bilježnicu unosom od toga datuma zapisao kako je polovica 7. pješačke divizije pod zapovjedništvom podmaršala Kasimira von Lütgendorfa u sastavu 2. armije započela borbena djelovanja u 2 sata i 45 minuta ujutro. Istovremeno je podmaršal Johann Eisler sa 48. pješačkom divizijom prešao Drinu kod Ljubovije i nastavio prema sjeveroistoku, dok austrougarske postrojbe oko Višegrada javljaju o napadima neprijatelja na njihovom području.[777]

Iz navedenoga je vidljivo kako je Čičerić ovaj unos napravio tijekom jutra ili najvjerojatnije do ranog poslijepodneva prije pristizanja dnevnih izvještaja o borbama trupa u zapovjedništvo 5. armije u Janji. Vidljivo je da izostaju podatci o neuspješnom napadu 57. pješačke brigade 29. pješačke divizije na položaje Šumadijske I. divizije južno od Šapca i dodatnoj katastrofi koja je, drugi dan zaredom, zadesila 21. *Landwehr* diviziju na sjevernom krilu VIII. korpusa. Također, izostali su podatci o borbama zagrebačkog XIII. korpusa u centru i 11. brdske i 13. pješačke brigade te 42. domobranske divizije na južnom krilu fronta 5. armije.

Operativno je za uspjeh napada 5. armije bilo nužno da se dijelovi 2. armije probiju dolinom Mačve do Tekeriša. Od Šapca do Tekeriša je udaljenost bila 34 km što je značilo da bi u normalnim okolnostima, ne-borbenim uvjetima, dijelovi 2. armije trebali dva dana da dostignu Tekeriš. Borba sa desnim krilom srpske Konjaničke divizije

[775] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle*, 139.
[776] Rudolf Jeřabek, *Potiorek*, 122.
[777] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 19.

i Šumadija I. divizijom južno od Šapca, dodatno su odgodili dolazak 2. armije na područje Tekeriša na neodređeno vrijeme. Da bi stvar po austrougarsku vojsku bila gora, operativnom zapovijedi broj 819 od 17. kolovoza koju je AOK u Przemyślu poslalo BOK u Sarajevu, isključena je mogućnost većeg angažmana 2. armije u Bitku u dolini Jadra. Ovom je zapovijedi određeno da „10. konjanička divizija, 23. *Honvéd* divizija i VII. korpus odmah napuste svoje položaje na Balkanskom bojištu, ukrcaju se u vlakove i krenu prema Galiciji, a ni u kojem slučaju se ne upute prema Ceru“.[778]

Unatoč krajnjoj nuždi da se počne s prijevozom postrojbi prema sjeveru na Istočno bojište radi početka vojnih operacija u Galiciji protiv brojčano i materijalno nadmoćne ruske vojske austrougarskoj, odluka o prebacivanju 10. konjaničke divizije s Balkanskog na Istočno bojište imala je dalekosežne posljedice za austrougarsku vojsku. Njen izostanak s područja Mačve, otvorio je srpskoj konjaničkoj diviziji s druge strane, mogućnost slobodnog manevarskog djelovanja protiv vanjskih krila 2. i 5. armije.

Srpska je konjanička divizija bila ustrojena od dvije konjaničke brigade s četiri konjaničke pukovnije i divizijskim, konjaničkim topništvom. Drugoj je konjaničkoj brigadi, sastavljenoj od 2. i 4. srpske konjaničke pukovnije, dan zadatak da krene sjeverno prema Savi i presiječe neprijateljske komunikacije i spriječi eventualni dolazak neprijateljskih trupa preko Save prema jugu koje bi se željele uključiti u bitku na Ceru. Iz toga razloga je ova brigada tijekom 17. kolovoza presrela vlak na liniji Šabac – Loznica koji je prevozio jednu pješačku bojnu s topničkom bitnicom iz 29. pješačke divizije, napala ga i natjerala da se vrati u Šabac. Potom je presjekla navedenu komunikaciju čime je VIII. korpus dodatno bio odvojen od IX. korpusa 2. armije ispred Šapca.

Prva je konjanička brigada navedene srpske konjaničke divizije, sastavljena od 1. i 3. konjaničke pukovnije, dobila zadatak da krene prema zapadu i stigne u pozadinu rastrojene desne kolone 21. *Landwehr* divizije, 21. topničke brigade, koja se zbog poraza njene lijeve kolone na Ceru prethodnoga dana u neredu povlačila prema Lešnici. Potom da naglo skrene prema jugu i napadne ispred Lešnice kolone 21. *Landwehr* divizije, ne dopuštajući joj da se prikupi, odmori, ponovo opskrbi i eventualno vrati u bitku. U tu svrhu 1. srpska konjanička brigada tijekom dana zauzima Prnjavor i progoni rastrojene dijelove desne kolone 21. *Landwehr* divizije, 21. topničku brigadu na liniji Slijepčević – Prnjavor, zarobivši pritom 300 austrougarskih vojnika ove postrojbe. Ovaj taktički uspjeh

[778] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 418.

srpskih konjanika imao je strateški značaj jer je definitivno njime prekinuta veza između 2. i 5. armije i spriječeno da se nanovo okupljena, odmorena i opskrbljena 21. *Landwehr* divizija ponovo uključi u bitku.[779]

Dana 18. kolovoza je bio rođendan cara i kralja Franje Josipa I. Za ovu svečanu prigodu, general Potiorek je caru za rođendan obećao pobjedu njegove vojske protiv Srbije. Međutim, za Potioreka je carev rođendan bio dan kada je saznao istinu o događajima na bojištu. Toga jutra je primio izvještaje s bojišnica koji su vjerodostojno prikazivali stanje austrougarskih vojski na bojištu. Tek je tada vrhovni zapovjednik *Balkanskih oružanih snaga* general Potiorek saznao o katastrofi 21. *Landwehr* divizije na Ceru od prethodna dva dana, kritičnom stanju razvučene 5. armije i rascjepu od 40 km koji se stvorio između 5. i 6. armije. Radi ovakvih nepovoljnih vijesti s bojišnica, Potiorek je u svoj privatni dnevnik s datumom od 18. kolovoza 1914. zapisao: „Jutarnja dosada. Radio sam više nego inače. Očekivani dan radosti se pretvorio u dan žalosti.“[780]

Čičerićev zapis u *Bilježnici* od 18. kolovoza 1914. godine svjedoči o žestokim borbama tijekom cijelog dana na bojišnicama 5. i 6. armije. Čičerićev rukopis obiluje brojnim upitnicima pored pojedinih informacija što upućuje na činjenicu da je Čičerić tijekom dana primao kontradiktorne podatke o tijeku pojedinačnih borbi pojedinačnih postrojbi.

Zapis počinje unosom u 6 sati i 30 minuta ujutro. Čičerić ovdje navodi kako su se dvije bojne 48. pješačke divizije podmaršala Eislera sukobile s neprijateljem jugozapadno od Pecke, a da je 9. pješačka divizija u povlačenju pred neprijateljem. Iz AOK je Čičerić primio informaciju o pridolasku jakih neprijateljskih snaga iz pozadine na bojišnicu 5. armije iz smjera Slatine [mjesto u središnjoj Srbiji udaljeno 45 km južno od Beograda, op.a.]. U kratkim crtama, Čičerić piše o zastoju napredovanja 13. pješačke brigade na crti Novoselo – Karapančino groblje, o teškim borbama 11. brdske brigade kod sela Draginac i borbama desnog krila 9. pješačke divizije oko sela Ribarice u kojima su 2 ½ bojne 11. pješačke pukovnije izgubile 400 vojnika i časnika.[781]

Čičerić ovdje opisuje stanje na Balkanskom bojištu 18. kolovoza na strateškoj razini. Spominje dolazak srpskih divizija iz pozadine na front 2. srpske armije i na taktičko-operativnoj razini kada piše o djelovanjima 13. pješačke brigade i 11. brdske

[779] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 203.
[780] Rudolf Jeřabek, *Potiorek*, 125.
[781] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 20.

brigade. Međutim, u zapisu nedostaju bitne informacije o tijeku bitke 18. kolovoza. Prvo, ne spominje uzroke neuspjeha 5. armije toga dana bitke. Drugo, ne spominje uključivanje čitavog IV. austrougarskog korpusa 2. armije u borbu kod Šapca, što je predstavljalo bitan događaj na sjevernom dijelu bojišta koji je imao utjecaj na daljnji tijek bitke. Treće, ne spominje djelovanje XIII. korpusa i značenje njegovih borbi za tijek bitke i naposlijetku, četvrto, Čičerić uopće ne govori o borbama 6. armije na južnom dijelu bojišta.

Iz navedenih razloga su za rekonstrukciju događaja trećeg dana Bitke u dolini Jadra 18. kolovoza 1914. poslužili drugi izvori. Međutim, važno je napomenuti kako su navedeni, samo općeniti Čičerićevi navodi o događajima od 18. kolovoza 1914. na Balkanskom bojištu, točni. Zato predstavljaju važan povijesni izvor za rekonstrukciju Bitke u dolini Jadra i sudjelovanje hrvatskih vojnika i časnika u ovoj, prvoj velikoj bitki Prvog svjetskog rata.

Na strateškoj razini trećeg dana bitke su najvažnije borbe vođene na tri točke bojišta: na sjeveru kod Šapca, u centru kod Tekeriša i na jugu oko Zavlake.[782] Kako bi pomogao glavni napad 5. armije i otklonio pritisak na 9. pješačku diviziju, IV. je korpus 2. armije u 8 sati ujutro iz Šapca krenuo u napad prema jugu. Početni je austrougarski napad uspio uz podršku topništva sa sjeverne obale Save pa su do podneva zauzeti prednji neprijateljski položaji a postrojbe Šumadijske I. divizije južno od Šapca natjerane na povlačenje. Međutim, tijekom poslijepodneva dolazi do obrata situacije. Napredovanje IV. korpusa je zaustavljeno na liniji Mišar – Mala Vranjska – Varna zbog iscrpljenosti trupa i dojave izviđačkog zrakoplova o raspoređivanju svježe Timočke I. divizije na područje Draginja, 25 km južno od navedene linije. Unatoč činjenici da glavni položaj Šumadijske I. divizije nije probijen i da navedena srpska divizija nije poražena, što je značilo da je IV. korpus postigao samo djelomičan uspjeh, zapovjednik IV. korpusa general konjaništva Karl Tersztyánszky von Nádas[783] je svejedno poslao u zapovjedništvo

[782] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 164.

[783] Karl Tersztyánszky von Nádas (Skalica, Ugarska, današnja Slovačka, 28. listopad 1854. – Beč, 7. ožujka 1921.), austrougarski general-pukovnik. Potječe iz ugarske plemićke obitelji, godine 1877. završio Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu a 1882. godine Ratnu školu u Beču kada je priključen austrougarskom Glavnom stožeru kao konjanički poručnik u stožeru 3. konjaničke brigade iz Maribora. Godine 1904. je služio u Zagrebu kao zapovjednik 8. konjaničke brigade s činom general-bojnika. Godine 1912. imenovan zapovjednikom budimpeštanskoga IV. korpusa. Godine 1913. stekao čin generala konjaništva i titulu Tajnog savjetnika te imenovan zapovjednim generalom u Budimpešti. U *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914.* je bio zapovjednik IV. korpusa 2. armije na Balkanskom bojištu. Početkom rujna 1914. godine je prebačen sa IV. korpusom i 2. armijom na istočnogalicijski front Istočnoga bojišta. Krajem listopada 1914. godine je imenovan zapovjednikom Armijske grupe Tersztyánsky koju su činili IV. i VII. korpus i prebačen na front Pruske Šleske Istočnoga bojišta. Od

2. armije izvještaj kako je na bojišnici IV. korpusa došlo do „potpunog povlačenja neprijatelja“.[784]

U stvarnosti je situacija bila drugačija jer se srpska konjanička divizija pregrupirala i zauzela položaje na desnom boku Šumadijske I. divizije. Uz pridolazak Timočke I. divizije koja je stavljena u sastav 2. srpske armije kod Bošnjaka, put IV. korpusa do 9. divizije istočno od Tekeriša tako je bio ugrožen prisustvom tri srpske divizije na njenom frontu: Konjaničkom divizijom, Šumadijskom I. divizijom oko Šapca i Timočkom I. divizijom.

Radi poraza 21. *Landwehr* divizije 16. i 17. kolovoza, lijevo krilo 5. armije je bilo ugroženo. Desni bok 9. pješačke divizije VIII. korpusa je prema sjeveru bilo izloženo prema srpskoj konjaničkoj diviziji. Frontom okrenutom prema jugoistoku, ova se austrougarska divizija sama borila protiv dvije srpske divizije na liniji Todorov Rt – Preki Rt – Gaj – Spasovine – Begluk, Moravskom I. divizijom i Kombiniranom divizijom 2. srpske armije.[785]

Ova je divizija bila usamljena na lijevom krilu 5. armije. Najbliža prijateljska snaga na sjeveru, 59. brigada IX. korpusa 2. armije je bila udaljena 40 km od nje. Prema jugu, desno krilo 9. pješačke divizije, 11. pješačka pukovnija kod Ribarice, bila je udaljena 10 km od 11. brdske brigade kod Draginca južno. U prostoru između navedenih austrougarskih snaga su se rasporedile srpske snage i onemogućile im međusobnu vezu.

Tijekom jutra je 9. divizija napadala protivnika, ali je tijekom poslijepodneva inicijativa prešla u ruke neprijatelja koji koordiniranim napadima odbacuje njene dijelove na Rašuljaču i oduzima joj položaje na Begluku, Jugoviću i Spasovini. Divizija nije

prosinca 1914. do kraja lipnja 1915. zapovjednik V. korpusa 2. armije na Istočnome bojištu a zatim, od početka srpnja do sredine rujna 1915. godine, zapovjednik novoustrojene 3. armije na Balkanskom bojištu namijenjene invaziji Centralnih sila na Srbiju u jesen 1915. godine. Zbog neslaganja oko novačenja srpskog pučanstva u austrougarsku vojsku s područja južne Ugarske (Srijem, Bačka i Banat) radi napada na Srbiju s ugarskim ministrom-predsjednikom Istvánom Tiszom, smijenjen s položaja zapovjednika 3. armije dok je vrhovno zapovjedništvo nad armijama Centralnih sila koje su napale Srbiju u jesen 1915. godine preuzeo njemački feldmaršal August von Mackensen. Nakon katastrofe 4. armije kod Lucka u Volinju u ljeto 1916. godine tijekom Brusilovljeve ofenzive, promoviran u čin general-pukovnika i imenovan zapovjednikom ove armije. U ožujku 1917. godine preuzeo zapovjedništvo nad 3. armijom na frontu od Dnjestra do Karpata Istočnoga bojišta. Nakon poraza kod Kalusha tijekom ofenzive Kerenski u ljeto 1917. godine, razriješen s dužnosti zapovjednika 3. armije i premješten na počasnu dužnost zapovjednika konjaničke tjelesne straže u Beču. Umirovljen iz aktivne vojne službe u prosincu 1918. godine; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 14,* Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2015., 255-256.

[784] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 166.

[785] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 250.

povučena iz borbe iz razloga što je general Frank još uvijek vjerovao u mogućnost da će se 9. divizija, kao i ostatak VIII. korpusa, uspjeti održati na Ceru idućega dana sve dok 2. armija sjeverno kod Šapca i XIII. korpus u podnožju Cera ne postignu pobjedu nad neprijateljem i tako stabiliziraju kritičnu situaciju za 5. armiju.

Na opisani je način, ustrajući protiv dvostruko jačeg protivnika i vežući snage Morava I. i Kombinirane divizije protiv sebe u borbi cijeloga dana, 9. pješačka divizija VIII. korpusa najvjerojatnije spriječila poraz 5. armije već 18. kolovoza. Međutim, general Frank je 9. diviziji izdao zapovijed da ostane na svojim položajima na Ceru i idućega dana 19. kolovoza. Frank je bio uvjeren da će 2. armija napadom iz Šapca prema jugu pomoći 9. diviziji i čitavoj 5. armiji. Ova je Frankova zapovijed imala dugoročne posljedice. Idućega dana je 9. pješačka divizija poražena na svojoj bojišnici što je izazvalo povlačenje čitave 5. armije natrag prema Drini.[786]

U centru, južno od borbi 9. pješačke divizije, razvila se borba između zagrebačkog XIII. korpusa i Drina I. i Drina II. divizije pod zapovjedništvom 3. srpske armije oko Zavlake, važnog čvorišta puteva na području sjeverozapadne Srbije. Operativna važnost cestovnih čvorišta na području sjeverozapadne Srbije je bila velika. Ovdje su ceste bile izgrađene centripetalno, u obliku kružnih mreža oko centra, Šapca i Valjeva. Ovakva infrastruktura je omogućavala brzi prijevoz trupa i njihovu opskrbu na bilo kojem dijelu sjeverozapadne Srbije. Paralelne ceste s ovim mrežama koje ih presijecaju na nekoliko mjesta su također nudile dobre mogućnosti brzog premještanja postrojbi. Iz ovoga razloga su cestovna čvorišta, povezana na opisani način, nudila braniteljuniz pogodnosti. Navedeni centri Šabac i Valjevo su u ovakvoj vojnoj infrastrukturi imali značajke polu-trajnih utvrda, pogodnih za grupiranje snaga, obranu i opskrbu. Istodobno, paralelne ceste su služile kao točke otpora pri povlačenju. Željezničke pruge su bile u pozadini pa nije bilo rizika za prekid braniteljevih komunikacija. Iz ovoga je razloga Knežević u svojoj knjizi *Gledanje u vidjeno* zaključio kako to nije bilo slučajno napravljeno, već sustavno izgrađeno i postavljeno, upravo s ciljem usporavanja i ometanja neprijateljskog prodora preko područja sjeverozapadne Srbije u njenu unutrašnjost.[787]

Jugoistočno se iz Zavlake išlo prema Valjevu, sjeverno prema Tekerišu i dalje prema Šapcu a zapadno do Loznice. Zauzimanjem Zavlake, otvorio bi se pravac prema

[786] Peko Dapčević, *Značaj i snaga manevra*, 367.
[787] Branimir Knežević, *Gledanje u vidjeno*, 20.

Osečini i Valjevu zapadno i prema Tekerišu sjeverno. Stoga je zauzimanje Zavlake imalo važan operativni značaj za unutarnja krila 5. armije jer bi se njenim zauzimanjem uspjelo obnoviti njeno operativno jedinstvo i povezati XIII. i VIII. korpus stupanjem u vezu 36. i 9. pješačke divizije.

Varaždinska 16. pješačka pukovnija je dobila zadatak da u borbi veže neprijateljske snage na uzvisinama sjeverno i sjeveroistočno od Zavlake kako bi time omogućila ostatku divizije da južno preko Zavlake okruži neprijatelja. Borba je trajala neprekidno od 7 i 30 ujutro do večernjih sati dok se zagrebačka 53. pješačka pukovnija na desnom krilu borila s protivnikom cijele noći. Varaždinska je 16. pješačka pukovnija izgubila 80 vojnika i nekoliko časnika, dok su ranjenici morali biti ostavljeni na bojnom polju radi jake neprijateljske topničke vatre i naglih promjena situacije. Uzvisine su bile zauzete i pukovnija je prenoćila na zauzetim položajima.[788]

No, iz ratnog dnevnika Carske i kraljevske Varaždinske 16. pješačke pukovnije, pri opisu navedenih borbi oko Zavlake 18. kolovoza 1914., vidljivo je kako se pukovnija borila na staromodan način. U zapisu stoji: „Primijećeno je da postrojbe u presudnim trenucima, tijekom topovske paljbe, organizirano djeluju u strogom redu kao i na svečanom mimohodu“.[789]

Premda je namjera pukovnika Budinera, zapovjednika 16. pješačke pukovnije, autora navedenog dnevničkog zapisa, bila pohvaliti pukovniju za disciplinirano, hrabro i uzorito držanje pod neprijateljskom vatrom, ipak ovaj zapis vidljivo ukazuje na taktički propust kojeg je austrougarsko pješaštvo ponavljano činilo pri poduzimanju napada na neprijateljske položaje. Napadi poduzimani na opisani način, bez topničke i strojničke podrške u gustom poretku kao na svečanom mimohodu, pod jakom neprijateljskom topničkom paljbom, završavali su velikim gubitcima. O svemu navedenome je Čičerić prije rata upozoravao na brojnim primjerima u svojim studijama i drugim radovima.

Sada, u pravim ratnim uvjetima, problem velikih ljudskih gubitaka se multiplicirao nepostojanjem pričuva. Veliki gubitci u ljudstvu nisu se mogli nadoknaditi jer raspoloživih pričuva nije bilo, dok su dočasnici zamijenili vodstvo pojedinim borbenim formacijama u nedostatku časnika koji su poginuli, bili ranjeni ili nestali. U cijelosti, 5. armija nije imala pričuva za momčadi postrojbi i časnike izbačene iz stroja.

[788] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16*, 20.
[789] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16*, 21.

Navedeno je bitno utjecalo na daljnje izvođenje vojnih operacija s austrougarske strane, posebice na borbenu vrijednost trupa 5. armije koje su već bile zamorene šestodnevnim pohodom, slabo opskrbljene namirnicama i streljivom i bez pričuva koje su u potrebnom trenutku trebale biti ubačene u borbu kako bi se postigao uspjeh.

S druge strane, toga dana su u bitku počele ulaziti strateške pričuve srpske vojske pristigle iz pozadine, čime je prednost prešla na stranu Srba. Timočka I. divizija, koja je tijekom 18. kolovoza ušla u sastav 2. srpske armije, rasporedila se do zore 19. kolovoza na liniji Volujac – Rumska. Ona je zauzela položaj između desnog krila Kombinirane divizije, Konjičke divizije i lijevog krila Šumadijske I. divizije kod Šapca. Na lijevi bok 3. srpske armije je stigla Moravska II. divizija. Oko 11 sati ujutro 18. kolovoza rasporedila se na liniji Beljevine – Ravački breg sjeverno od Pecke, nasuprot položajima Sarkotićeve 42. domobranske divizije i 13. pješačke brigade.

Na južnom krilu 5. armije je taktički, lokalni uspjeh Sarkotićeve 42. domobranske divizije poništio neuspjeh 13. pješačke brigade koja nije na vrijeme probila slabe neprijateljske položaje. Sarkotićeva je divizija napredovala prema Zavlaci sa juga, linijom Bela Crkva – Radjevski kamen – Ravnaja. Ograničila se na topnički napad na Zavlaku bez pješačkoga napada iz dva razloga. Prvi je bio težišni napad susjedne 36. divizije koja je djelovala lijevo od Sarkotića i uspjela zauzeti važan položaj na Marjanovića visu pa je Sarkotićeva divizija trebala samo pružiti podršku ovom napadu. Drugi je razlog što je domobranska divizija naišla na dobro utvrđene položaje ispred Zavlake s juga, na liniji Srednje Brdo – Radjevski Kamen – Cerik, koje je branilo tri bojne 5. pješačke pukovnije I. poziva iz Drinske I. divizije s dvije topničke i jednom haubičkom bitnicom.[790]

Desno od Sarkotića su napredovale 11. brdska brigada prema Groblju a 13. pješačka brigada prema Bastavskom brdu. Oba položaja je držalo lijevo krilo Drinske I. divizije 3. srpske armije sastavljeno od jedne pješačke bojne 5. pješačke pukovnije I. poziva, 5. pješačke pukovnije II. poziva, jedne bojne 6. pješačke pukovnije I. poziva te jedne topničke i jedne haubičke bitnice s jednim konjaničkim eskadronom divizijskog konjaništva Drinske I. divizije. Osobnim pregledom ovakve situacije, Sarkotić je zaključio kako se navedeni, dobro utvrđeni neprijateljski položaji, ne mogu napasti bez haubičke potpore.[791]

---

[790] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914*, 268.

[791] Dinko Čutura, „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema dnevniku Stjepana Sarkotića“, 192.

Već ranije 18. kolovoza 13. pješačka brigada desno od Sarkotića je započela napad na Bastavsko brdo. Opis dijela napada 13. pješačke brigade na Bastavsko brdo 18. kolovoza nalazi se u ratnom dnevniku osječke 78. pješačke pukovnije. U 4 sata i 30 minuta ujutro, tri bojne osječke 78. pješačke pukovnije sa strojničkim su odijelima poduzele frontalni napad na navedene neprijateljske položaje na Bastavskom brdu. Ubrzo se razvila intenzivna pješačka, strojnička i minobacačka borba s protivnikom u koju su ubačene sve srpske pričuve. U 10 sati i 30 minuta ujutro, zauzeta je odlučujuća kota 372 na Bastavskom brdu čime je protivnik istjeran sa svojih položaja. Trupe su se počele ukopavati dok je u ratnom dnevniku pukovnije situacija opisana kao „izrazito povoljna".[792]

Međutim, oko 14 sati na Selište, istočno od navedene kote 372 na Bastavskom brdu, protivnicima stižu pojačanja. Iz armijske pričuve stižu ranije poraženim srpskim snagama na Bastavskom brdu posljednja pričuvna bojna 6. pješačke pukovnije I. poziva, jedna pješačka bojna 17. pješačke pukovnije I. poziva i jedna topnička bitnica poljskog topništva iz Drinske I. divizije. Dolaskom navedenih pojačanja, omjer snaga je okrenut u korist protivnika. Tako se sada sedam pješačkih bojni 13. pješačke brigade [tri iz 52. i četiri iz 78. pješačke pukovnije, op.a.] suočilo sa 11 pješačkih bojni I. i II. poziva Drinske I. divizije. Radi toga se borba između 78. i 52. pješačke pukovnije 13. pješačke brigade s navedenim srpskim snagama u 16 sati na Bastavskom brdu obnavlja.[793]

Ova borba je trajala do 22 sata navečer kada je zbog nedostatka streljiva i namirnica te brojčane nadmoći protivnika, osječka 78. pješačka pukovnija bila prisiljena napustiti osvojenu kotu 372 i povući se prema zapadu. Povlačenje je izvršeno preko kote 573 kod Mramora, 5 km jugoistočno od Krupnja. Pri ovome povlačenju, veliki je broj vojnika i časnika 78. pješačke pukovnije bio zarobljen. Oni su u neredu koji je uslijedio povlačenjem nakon iscrpljujuće cjelodnevne borbe po mraku, zalutali i, umjesto prema vlastitim, otišli prema neprijateljskim položajima radi čega su pali u zarobljeništvo. U dnevniku pukovnije nije naveden broj zarobljenih i ranjenih dok se broj poginulih vodi kao 9 časnika i 300 vojnika. Preživjeli iz osječke 78. pješačke pukovnije su dostigli Mramor u 7 sati i 30 minuta ujutro 19. kolovoza i tamo se ukopali, čekajući nove zapovijedi.[794]

[792] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 25.
[793] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 26.
[794] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Juli bis 17. Oktober 1914*., 26.

Prema navodima Stjepana Sarkotića, zapovjednik 13. pješačke brigade, general-bojnik Karl Stracker, kriv je za navedeni neuspjeh 13. pješačke brigade na Bastavskom brdu. On je odlučio napasti navedene položaje bez haubičke potpore prema Sarkotićevoj uputi i frontalno, bez suradnje njegove brigade s 11. brdskom brigadom ili 42. domobranskom divizijom. Sarkotić je nastojao sa 42. domobranskom divizijom doći Strackeru u pomoć. No, odustao je od ovog nauma jer se njegova 42. domobranska divizija već ukopala na položajima ispred Zavlake, a do Bastavskoga brda morala prijeći težak teren sa tri gudure. Time bi dolazak 42. domobranske divizije na Bastavsko brdo bio moguć tek oko 21 sat, što je bilo prekasno za pomoć 13. pješačkoj brigadi. Radi toga je Sarkotić odlučio ne ugroziti svoju diviziju u neposrednoj prisutnosti neprijatelja ne pomaganjem Strackeru u borbi već ju ostaviti netaknutom za buduće borbe.[795]

Dana 19. kolovoza je pala odluka o pobjedniku Bitke u dolini Jadra. Čičerićevi zapisi o ratnim događajima ovoga, odlučujućeg dana na Balkanskom bojištu, se nalaze u *Bilježnici II* iz 1914. godine. Unos za 19. kolovoza započinje kratkom bilješkom o zapovijedi generala Artura Giesla, zapovjednika VIII. korpusa, izdanoj 9. pješačkoj diviziji da poduzme protunapad, ali bez naznake gdje ga treba poduzeti i protiv kojih neprijateljskih snaga. Kratko Čičerić piše o borbi Sarkotićeve 42. domobranske pješačke divizije ali bez naznake dijela bojišnice te o usmjeravanju tri pješačke divizije IV. korpusa 2. armije (29., 31. i 32.) prema jugoistoku na pravac Slatina – Zablaće.[796]

Vezano uz potonji Čičerićev zapis o djelovanju IV. korpusa, dan je započeo snažnim napadom austrougarskog IV. korpusa na položaje Šumadijske I. divizije i Konjaničke divizije južno od Šapca. General Tersztyánsky je u borbu ubacio sve raspoloživa snage tako da je 45 austrougarskih bojni triju austrougarskih pješačkih divizija (29., 31. i 32.) sa 105 topova napalo srpske položaje koje su držale Šumadijska I. divizija na lijevom boku i centru i Konjanička divizija na desnom boku. U početku je napad uspio pa se Šumadijska I. divizija povukla na desnu obalu rijeke Dobrave a srpska Konjanička divizija na liniju Belege – Sinošević.

Međutim, u nastavku napada je uslijedila konfuzija. Oko 14 sati, 29. diviziji s desnog krila IV. korpusa, koja je prešla Varnu i napredovala prema položajima srpske Konjaničke divizije kod Slatine, zapovjeđeno je da oštro skrene prema istoku i napadne

[795] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 91.
[796] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 21.

lijevi bok Šumadijske I. divizije na Dobravi. Nakon što je izvela navedeni manevar, našla se na liniji vatre vlastite 31. divizije jer se pojavila ispred nje. Radi toga je 31. divizija morala prekinuti vlastiti napad kako ne bi pogodila vlastite trupe iz 29. pješačke divizije. Kako bi razriješio ovu konfuziju, zapovjednik Tersztyánsky je odgodio napad IV. korpusa do idućeg jutra.[797]

Navedenu konfuziju kod protivnika i prekid napada, druga je strana ispred Šapca iskoristila za pregrupiranje i dovođenje pojačanja. Srpska je Konjanička divizija primila tijekom poslijepodneva pojačanje od pet pješačkih bojni Timočke I. divizije. Ove su bojne zauzele položaje ispred Konjaničke divizije i tako štitile sjeverno krilo napadačke 2. srpske armije od udara sa sjevera iz pravca Šapca, zatvarajući put 29. pješačkoj diviziji IV. korpusa iz Šapca prema Tekerišu. Na lijevom krilu, Šumadijska I. divizija je zatvarala put 31. i 32. diviziji IV. korpusa iz Šapca preko Koceljeva prema Valjevu.[798]

Na ovaj način je napad IV. korpusa zaustavljen čime je nestala mogućnost pružanja pomoći usamljenoj 9. diviziji koja se borila zapadno od Tekeriša 19. kolovoza. Ne samo da time nije otklonjen pritisak srpske Kombinirane divizije i Moravske I. divizije s bojišnice 9. pješačke divizije već se u nastavku dana kriza 5. armije produbila nepovoljnim razvojem situacije za austrougarsku stranu na svim dijelovima fronta.

Na sjevernom krilu 5. armije, VIII. korpus se nastojao održati na položajima na sjevernim grebenima Cera na način da se 21. *Landwehr* divizija vrati u borbu i pomogne ugroženoj 9. pješačkoj diviziji južnije. General Frank je planirao ojačati VIII. korpus za napad snagama iz zagrebačkog XIII. korpusa. U tu svrhu je u 11 sati i 45 minuta ujutro 19. kolovoza izdao zapovijed generalu Rhemenu da tri pješačke bojne 36. divizije, dvije iz otočanske 79. pješačke pukovnije i jednu iz zagrebačke 53. pješačke pukovnije, prebaci pod zapovjedništvo podmaršala Przyborskoga u sastav VIII. Korpusa.[799] Ovime je general Frank nastojao pojačati VIII. korpus za napad s Kosaninog grada na sjevernom grebenu Cera na položaje srpske Kombinirane divizije na liniji Kik – Divić s ciljem rasterećenja ugrožene 9. pješačke divizije koja se borila protiv dvije srpske divizije, Kombinirane i Moravske I. divizije kod Miline.

Međutim, ova Frankova zapovijed nije provedena iz dva razloga. Prvi, zato što su u trenutku izdavanja ove zapovijedi navedene postrojbe iz 36. divizije bile predaleko da

[797] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 168.
[798] Peko Dapčević, *Značaj i snaga manevra*, 368.
[799] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 22.

bi stigle u pomoć VIII. korpusu na vrijeme i i krenule u napad. One su bile raspoređene na lijevom krilu XIII. korpusa oko sela Jugovići. Njihov je položaj bio udaljen 10 km južno od položaja 21. *Landwehr* divizije na Kosaninom gradu i između njih i 21. *Landwehr* divizije sjeverno je stajala 9. pješačka divizija na položajima Rašuljača – Rajin Grob okružena dvjema srpskim divizijama, Moravskom I. divizijom i Kombiniranom divizijom I. poziva.

Drugi je bio razlog što se u trenutku izdavanja ove zapovijedi situacija na bojištu toliko promijenila u korist protivnika, da premještanje navedenih bojni hrvatskih pukovnija iz XIII. u VIII. korpus više nije bio moguć: U 3 sata i 30 minuta ujutro počela je borba između 21. *Landwehr* divizije i desne kolone srpske Kombinirane divizije gdje su bile 2. i 5. prekobrojna pješačka pukovnija sa dvije topničke bitnice na položajima ispred Kosaninog grada koje je držala jedna pješačka bojna češke 6. *Landwehr* pukovnije. Nakon žestoke izmjene puščane, strojničke i topničke vatre, najviši vrh Cera, Kosanin grad, Srbi su zauzeli navalom oko 5 sati i 30 minuta ujutro.[800]

No ovaj taktički uspjeh desne kolone srpske Kombinirane divizije nije mogao biti pretvoren u širi operativni proboj iz dva razloga. Prvi je bila pojava četiri i po austrougarskih bojni pod zapovjedništvom general-bojnika Panescha na obroncima Cera koji su krenuli u pomoć ugroženoj 9. pješačkoj diviziji jugoistočno. Topničkom podrškom topničkih bitnica 21. topničke brigade, spriječen je progon i rasulo poražene bojne 6. *Landwehr* pukovnije, dok su preostale dvije bojne navedene pukovnije do podneva uspjele zadržati neprijatelja na vrhu Cera.[801]

Drugi je razlog bilo sporo zauzimanje položaja koje je dotad držala 21. *Landwehr* divizija zbog brojnih zaštitnica na brdima Cera koje su ostavljene kako bi štitile povlačenje 21. *Landwehr* divizije prema dolini Lešnice. Stoga je maksimalni doseg prodora desne kolone Kombinirane divizije do noći 19. kolovoza iznosio 7 km zapadno od Kosaninog grada.[802]

Radi neuspjelog napada desne kolone 21. *Landwehr* divizije i protunapada desne kolone srpske Kombinirane divizije radi čega nije prispjela pomoć ugroženoj 9. pješačkoj diviziji, zapovjednik VIII. korpusa, general Giesl, zapovjedio je protunapad lijevog krila 9. pješačke divizije u pravcu sjeverozapada prema Kosaninom gradu. Na ovaj se dio

[800] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914*, 280.
[801] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 168.
[802] Peko Dapčević, *Značaj i snaga manevra,* 368.

odnosi prvi Čičerićev unos u *Bilježnici II*. od 19. kolovoza. Međutim, do trenutka dok je Gieslova zapovijed stigla u zapovjedništvo 9. pješačke divizije u pozadini njene bojišnice, već je bilo kasno. Probijeni su položaji i 21. *Landwehr* i 9. pješačke divizije čime se situacija promijenila u korist protivnika. Kako su u međuvremenu i stigle vijesti o neuspjehu napada IV. korpusa kod Šapca radi čega je bilo evidentno da 2. armija neće moći pomoći 5. armiji, ova zapovijed generala Giesla nije izvršena.[803]

Odlučujući trenutak bitke 19. kolovoza se dogodio na bojišnici 9. pješačke divizije koja je držala položaje na liniji Biljevina – Spasovine – Rajin grob – Velika glava. Protiv nje su stajale dvije srpske divizije, Kombinirana divizija i Moravska I. divizija čiji je plan bio dvostrukim obuhvatom po vanjskim bokovima 9. divizije sa sjevera i juga, okružiti ju i uništiti. Sa sjevera je napad trebala poduzeti lijeva kolona srpske Kombinirane divizije, a sa juga Moravska I. divizija.

Lijeva kolona srpske Kombinirane divizije je bila sastavljena od 1. i 6. prekobrojnog puka, 6. pješačke pukovnije II. poziva i tri bitnice poljskog topništva. Ona je dobila zadatak zauzimanja Rašuljače i potom progona neprijatelja linijom Rašuljača – Kamenica – Jadranska Lešnica - Jerinića Ada na Drini. S juga je Moravska I. divizija težište svoga napada usmjerila na Veliku Glavu i Rajin Grob. Ove su položaje napadale 1., 2. i 16. pješačka pukovnija navedene divizije uz podršku šest topničkih bitnica. U pozadini je ostavljena jedna pješačka bojna 16. pješačke pukovnije na Begluku radi zaštite lijevog boka Moravske I. divizije a na liniji Vukomanovo brdo – Groblje 3. pješačka pukovnija s jednom topničkom bitnicom radi zaštite od napada austrougarske 36. divizije s juga iz pravca Kuka.[804]

Srbi su imali opravdanog razloga vjerovati u uspjeh ovoga manevra jer je položaj 9. pješačke divizije do noći 18. na 19. kolovoza bio vrlo nepovoljan. Razvučena na bojišnici od 10 km u smjeru sjeverozapad – jugoistok i već tri dana u neprekidnoj borbi protiv trostruko brojnijeg pješaštva neprijateljskih dviju divizija, 9. je pješačka divizija bila pri kraju streljiva i namirnica radi čega i pri kraju snaga za daljnju borbu. Osobito je bilo kritično stanje njenog desnog krila nakon gubitka položaja na Begluku.

Liniju na Begluku širine 5 km držale su samo dvije i po pješačke bojne potpomognute trima topničkim bitnicama. Njih je porazila lijeva kolona Morava I.

[803] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 206.
[804] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 284.

divizije koju su činile 3. 16. i 1. pješačka pukovnija sa šest topničkih bitnica. Radi navedene brojčane i materijalne nadmoći protivnika i razvučenog položaja desnog krila 9. pješačke divizije, položaj na Begluku je izgubljen u 14 sati 18. kolovoza. Ostatci desnog krila austrougarske 9. pješačke divizije su se prvo povukli na Spasovine, a zatim do noći 18. na 19. kolovoza na Veliku Glavu.

U 6 sati ujutro je započeo napad 1. pješačke pukovnije Moravske I. divizije na vrh Veliku Glavu. Napad je odbijen topničkom vatrom bitnica 9. pješačke divizije sa Rašuljače i Rajinog Groba koji su pokrivali Veliku Glavu sa sjeveroistoka i sjeverozapada. Tek nakon žestoke topničke i haubičke vatre topničkih i haubičkih bitnica Moravske I. divizije na skrivene streljačke položaje pješaštva 9. divizije, oko 11 sati ujutro je napušten položaj na Velikoj Glavi i odstupljeno na Rajin Grob. Međutim, zbog djelovanja austrougarskih topničkih i haubičkih bitnica sa Rašuljače i Biljevine, srpske snage nisu mogle napredovati dalje od vrha Velike Glave.

Bitka je odlučena u korist protivnika padom položaja na Rašuljači oko 13 sati. Austrougarske su snage napustile ove položaje nakon što su njihove topničke i haubičke bitnice ostale bez streljiva a topničke posade pretrpjele velike gubitke u ljudstvu i materijalu zbog kombiniranog protudjelovanja srpskih topničkih i haubičkih bitnica Kombinirane divizije sa Kosaninog grada i Moravske I. divizije sa Bornog polja. Na bojišnici je ostavljeno 16 topova 9. pješačke divizije sa zapregama dok su opskrbni vlakovi već povučeni prema zapadu kako ne bi pali u ruke neprijatelja. Gubitkom položaja na Rašuljači, ostatak je 9. pješačke divizije izgubio topničku i haubičku podršku radi čega je čitava 9. pješačka divizija bila prisiljena na povlačenje. Ovo „herojsko žrtvovanje nekoliko topničkih bitnica, omogućilo je pješaštvu da brzo prekine borbu s neprijateljem i započne povlačenje“.[805]

Povlačenje 9. pješačke divizije izazvalo je povlačenje čitavog VIII. korpusa čime je čitava 5. armija dovedena u opasnost jer je povlačenje VIII. korpusa odlučujuće utjecalo na položaj XIII. korpusa južnije. Porazom VIII. korpusa na liniji Rajin Grob – Rašuljača probijen je front 5. armije i razbijeno njeno operativno jedinstvo jer je i njeno južno krilo, zagrebački XIII. korpus, postao ugrožen. Osim što je postojala opasnost da Moravska I. divizija izbije u pozadinu lijevog krila zagrebačkog XIII. korpusa kojega je držala 36. pješačka divizija oko Zavlake i u dolini Jadra joj presiječe odstupnicu čime bi

[805] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 168.

se XIII. korpus našao u opasnosti od okruženja, do 15 sati se na frontu XIII. korpusa pojavila i srpska Timočka I. divizija.

Ova je divizija dobila zadatak da napadne lijevi bok XIII. korpusa koji je držala 36. pješačka divizija. Ona je trebala udariti u desni bok njene isturene položaje na Kiku i u leđa glavninu njenih snaga na Marjanovića Visu i Straži, sjeverno od Zavlake. Međutim, na sreću po 36. pješačku diviziju, Timočka I. divizija nije napala njene položaje u 20 sati navečer 19. kolovoza jer je zastala na liniji Volujac – Rumska – Bošnjak, 18 km sjeveroistočno od Zavlake, radi odmora. Ova je divizija prešla 50 km u protekla 24 sata, kretala se po vrlo teškom i neprohodnom terenu s brojim gudurama, radi čega je bila nespremna za početak napada u zakazano vrijeme. [806]

Posljednji pokušaj da se 5. armija održi na tlu Srbije napravljen je u 14 sati i 45 minuta. Tada je zapovjedništvo 5. armije zamolilo XIII. korpus da svim raspoloživim snagama napadne položaje Moravske I. divizije s juga i pokuša proboj do VIII. korpusa koji se već počeo povlačiti prema Lešnici. U tu svrhu je general Frank pitao generala Giesla „je li uopće moguće da se VIII. korpus održi još neko vrijeme na desnoj obali Drine tj. na tlu Srbije, dok mu ne pristigne pomoć XIII. korpusa s juga?“[807]

U međuvremenu je u 16 sati zapovjedništvo 5. armije primilo vrhovnu zapovijed generala Conrada iz AOK u Przemyślu da 5. armija započne svoje povlačenje prema Drini.[808] Na osnovi ove zapovijedi i negativnog odgovora zapovjednika VIII. korpusa generala Giesla na pitanje zapovjednika 5. armije generala Franka kako se njegov korpus ne može održati istočno od Drine na tlu Srbije, general Frank nije imao drugoga izbora nego u 16 sati i 30 minuta izdati zapovijed generalu Rhemenu da počne s povlačenjem zagrebačkog XIII. korpusa na uzvisine zapadno od linije Jarebice – Krupanj.[809]

Zapovijed o općem povlačenju 5. armije natrag prema Drini u Bosnu i Hercegovinu nije proslijeđena odmah svim njenim postrojbama zbog raspada komunikacija. Primjerice, general Sarkotić je primio zapovijed za povlačenje 42. domobranske divizije tek u 23 sata navečer 19. kolovoza.[810] Obzirom da je dotada ova divizija bila neporažena u borbi, Sarkotić je smatrao kako ne treba napustiti zaposjednute

[806] Peko Dapčević, *Značaj i snaga manevra,* 370.
[807] James Lyon, *Serbia and the Balkan Front 1914,* 143.
[808] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II,* 22.
[809] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 169.
[810] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 92.

položaje već se ukopati, dovesti pojačanja i nakon nekoliko dana ponovo napasti jer je 42. domobranska divizija bila prema njegovome mišljenju i dalje sposobna za napadna djelovanje. Ipak, Sarkotić je proveo odluku o povlačenju jer je tako zapovjedilo nadređeno zapovjedništvo.[811]

Također, iz ratnog dnevnika osječke 78. pješačke pukovnije u sastavu 13. pješačke brigade, zapisi od 19. kolovoza pokazuju kako je pukovnija od 5 ujutro sudjelovala u borbama, napadala i osvajala nove točke bojišnice čak i protiv svježih snaga Morava II. divizije koje su se tijekom jutra rasporedile na lijevom krilu Drina I. divizije istočno od Krupnja. Tek u 20 sati navečer je 78. pješačka pukovnija primila zapovijed o povlačenju.[812]

Tako se zbog povlačenja 9. divizije sa Cera morao povući i zagrebački XIII. korpus koji je do tada bio neporažen u borbi. 36. pješačka divizija, ojačana 11. brdskom brigadom, spremala se izvesti napad na položaje Drina II. divizije istočno od Zavlake kako bi iskoristila zauzimanje Marjanović visa i Straže prethodnoga dana i na ovaj način svoj taktički, lokalni uspjeh, pretvorila u širi operativni proboj fronta ugrožene 3. srpske armije. Posebno stoga što je postignuta nadmoć nad protivnikom na ovome dijelu bojišnice: 20 bojni sa 54 topa 26. pješačke divizije i 11. brdske brigade je stajalo naprema 7 bojni sa 28 topova Drinske II. divizije.[813]

S druge strane, vrhovni zapovjednik Balkanskih oružanih snaga, general Oskar Potiorek, još uvijek je vjerovao u uspjeh svoje ofenzive na Srbiju. U izvještaju koji je u ranim jutarnjim satima 19. kolovoza Potiorek poslao iz BOK u Sarajevu u Vojni ured Njegovog veličanstva Franje Josipa I. u Beču, opisao je stanje na Balkanskom bojištu od dana ranije 18. kolovoza. Potiorek piše kako je ovaj dan prošao povoljno za austrougarsku stranu dok „se odjednom nije podignuo zastor s ratne pozornice i otkrio okrutnu istinu. Iz 5. armije su pristigle uznemiravajuće vijesti o njenom kritičnom stanju što je njen položaj činilo beznadnim. Neprijatelj je tijekom noći primio pojačanja tako da sada protiv Tersztyánskog stoje tri a protiv 5. armije pet neprijateljskih divizija. Od zore traju žestoke borbe svuda. Vijesti da je zapovjedništvo 5. armije zapovjedilo da se armijski opskrbni

[811] Dinko Čutura, „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema dnevniku Stjepana Sarkotića“, 194.
[812] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 29.
[813] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 313.

vlakovi vrate natrag preko Drine bile su posebno uznemiravajuće. Postalo je jasno da je i zapovjedništvo armije uvjereno u naš poraz".[814]

General Potiorek je nastojao spriječiti povlačenje 5. armije iz Srbije i zadržati njeno uporište na istočnoj obali Drine zato što je planirao početak napada svoje 6. armije za 20. ili najkasnije 21. kolovoza. Dotada bi 6. armija bila spremna za ofenzivu jer još nije bilo gotovo okupljanje njenih postrojbi zbog kašnjenja željeznica i materijala za gradnju mostova. Međutim, pritisnut događajima, general Potiorek je izdao zapovijed 6. armiji za početak napada dan ranije od predviđenog, 19. kolovoza. Radi toga je XVI. korpus prešao Lim kod Rudog i Priboja dok je XV. korpus dobio zadatak da zauzme utvrđene srpske položaje od Starog Broda do Višegrada. Međutim, sarajevski je XV. korpus cijeli dan proveo u pripremi napada te ga poduzeo tek u zoru idućega dana 20. kolovoza. Kako bi se prebacilo što više postrojbi u dolinu Jadra radi teškog stanja 5. armije, Potiorek je zapovjedio 83. brigadi 42. domobranske divizije pod zapovjedništvom hrvatskog podmaršala Nikole Ištvanovića[815] da se vrati do Ljubovije i uputi prema

[814] Rudolf Jeřabek, *General im Schatten von Sarajevo*, 125.

[815] Nikola Ištvanović (Ivanska kraj Bjelovara, 30. travnja 1857. – Zagreb, 30. lipnja 1944.) austrougarski podmaršal. Potječe iz hrvatske plemićke obitelji Ištvanović od Ivanske. Hrvatsku i njemačku pučku školu je završio u Bjelovaru, pješačku kadetsku školu u Zagrebu i Bratislavi. Kao poručnik 37. pješačke pukovnije je sudjelovao u austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. godine i bio ranjen 21. rujna 1878. kraj Bandina Odžaka i Šenkovića. Dana 1. svibnja 1885. godine je bio promaknut u natporučnika. Godine 1888. je služio u Zagrebu, a 1889. u Vinkovcima u hrvatskome domobranstvu. Godine 1902. je služio u osječkoj 28. domobranskoj pješačkoj pukovniji sa zapovjedništvom u Osijeku. Godine 1908. promaknut u čin pukovnika i zapovjednika zagrebačke 25. domobranske pješačke pukovnije 42. domobranske divizije XIII. korpusa sa zapovjedništvom u Zagrebu. Dana 11. studenoga 1913. promoviran u čin general-bojnika i imenovan zapovjednikom 83. pješačke brigade 42. domobranske pješačke divizije XIII. korpusa. Na ovome položaju priključen u sastav 5. armije Balkanskih oružanih snaga na Balkanskome bojištu. Dana 24. siječnja 1915. godine je u sklopu 42. domobranske divizije XIII. korpusa prebačen na Istočno bojište u sastav 7. armije. Ulaskom Italije u rat protiv Austro-Ugarske 23. svibnja 1915. godine, imenovan zapovjednikom V. pomorskog okruga austrougarske vojnopomorske oblasti sa zapovjedništvom u Rijeci. U prvoj polovici svibnja 1917. godine je imenovan podmaršalom. Dana 28. listopada 1918. godine, po proglašenju Države SHS, preuzeo je nadzor nad Rijekom s otočanskom 79. pješačkom pukovnijom, spriječio nasilje i omogućio mirnu primopredaju vlasti od mađarskog guvernera Zoltana Jekelfalússyja povjereniku Narodnoga vijeća SHS za Rijeku Konstantinu Rojčeviću. Zbog toga ga je veliki župan Rijeke Rikard Lenac imenovao vojnim zapovjednikom grada. Dana 2. studenog 1918. je bio imenovan vojnim zapovjednikom II. vojnog okruga za Sloveniju sa zapovjedništvom u Ljubljani radi čega je kao predstavnik Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu stigao u Ljubljanu radi dogovora oko primopredaje vlasti. Obzirom da se u Ljubljani po ovome zadatku bavio pitanjem demobilizacije austrougarske vojske i povratka mnogobrojnih austrougarskih vojnika i časnika svojim kućama, najvjerojatnije se ovom prilikom susreo i sa Čičerićem. Dana 7. studenoga 1918. godine je spriječio uhićenje generala Wurma od strane Narodnoga sveta u Ljubljani. Dana 1. siječnja 1919. godine je razriješen s dužnosti zapovjednika II. vojnog okruga i umirovljen iz aktivne vojne službe, no već 10. siječnja 1919. vraćen u vojnu službu Kraljevine SHS. Umirovljen iz aktivne vojne službe 1. kolovoza 1921. godine. Nakon umirovljenja živio u Sisku, a od 1931. godine do smrti 1944. godine u Zagrebu; Vlatka Dugački, Krešimir Regan, „Podmaršal Nikola pl. Ištvanović – Prilog za biografiju", 173-185; u *Konac Velikoga*

sjeveru, 109. brigadi pučkog ustanka da iz pozadine dođe do Vlasenice a napad iz pravca Šapca prema jugu obnovi, pojačan 8. pohodnom brigadom koja bi stigla iz Petrovaradina. Međutim, bile su to nedostatne mjere, donesene prekasno.[816]

5.5 Povlačenje 5. armije preko Drine od 20. do 23. kolovoza 1914. godine

Henri-Antoine Jomini napisao je u svojem djelu *Sažetak umijeća ratovanja* kako su povlačenja najteže operacije u ratu.[817] Zapovjedniku vojske koja se povlači nameće se imperativ da sačuva svoju vojsku, kako vojnike i časnike, tako i ratni materijal i opremu. Stoga za vojskovođu povlačenje predstavlja velik izazov sa brojnim operativnim problemima koje ovakav kompliciran manevar pred njega nameće.

Problem za 5. armiju je bio njen nepovoljni strateški položaj iz kojeg je trebalo izvesti povlačenje prema Drini. Mnogi dijelovi 5. armije su bili u doticaju s neprijateljem koji ih je, dovođenjem brojnih snaga iz pozadine, nastojao okružiti i odsjeći im odstupnicu za uzmak prema Drini. Posebno je bio kritičan položaj VIII. korpusa izloženog paralelnom progonu po bokovima srpske Kombinirane divizije i Moravske I. divizije dok je XIII. korpus bio u opasnosti od kombiniranog progona neprijateljskim djelovanjem s fronta, bokova i pozadine djelovanjem komita čime su šanse za okruženje i uništenje progonjenog bile još veće od paralelnog progona.

Povlačenje 5. armije natrag prema Drini započelo je neravnomjerno. Na sjevernom je krilu VIII. korpus započeo povlačenje prema Drini već poslijepodne 19. kolovoza dok je Sarkotićeva 42. domobranska divizija započela svoje povlačenje u 3 sata i 30 minuta ujutro 20. kolovoza.[818] Čičerić piše kako je 42. domobranska divizija stigla u Krupanj u 8 sati i 30 minuta ujutro nakon izvršenog urednog povlačenja s položaja ispred Zavlake te kako je povlačenje IV. korpusa od Šapca započelo u 10 sati i 30 minuta ujutro.[819]

---

rata, 173-194.
[816] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918*, *sv. 1*, 170.
[817] Antoine Henri Jomini, *Summary of The Art of War*, 230.
[818] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 1. *Tagebuch I*, 19.
[819] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 22.

Osječka je 78. pješačka pukovnija u sastavu 13. pješačke brigade započela povlačenje u 3 ujutro na način da je prvo opskrbni vlak poslan u Krupanj, a momčad počela napuštati borbene položaje u 6 sati i 45 minuta ujutro.[820] Njeno povlačenje nije bilo ugodno jer ju je konstantno napadalo pješaštvo Moravske II. divizije na putu prema Drini. Neprijatelj je pokušao s juga odsjeći joj odstupnicu kod Krupnja radi čega je oko 19 sati navečer nakon cjelodnevnog pohoda označena uzbuna a pukovnija vodila borbu s komitima i pješaštvom Moravske II. divizije kod sela Kriva Jela, južno od Krupnja. Neprijatelj ju je napadao u tri naleta radi čega je u idućih dva sata uspjela prijeći samo 6 km.[821]

Čičerićev unos u *Bilježnicu* za 20. kolovoza počinje u 5 sati i 30 minuta ujutro. Piše kako je toga dana čitav VIII. korpus pod jakom topničkom paljbom na desnoj obali Drine ali da još uvijek drži uporište jer je topništvo 9. pješačke divizije u pridolasku kod Lešnice. Povlačenje 9. pješačke divizije odvija se otežano zbog progona neprijatelja ali je ipak u 20 sati navečer glavnina snaga VIII. korpusa stigla na pontonski most ispred Janje gdje je bilo zapovjedništvo 5. armije. Prva austrougarska postrojba 5. armije koja je prešla Drinu na ovome mostu uvečer 20. kolovoza je bila jedna pješačka bojna s jednom topničkom bitnicom 9. pješačke divizije. Čičerić posebno naglašava kako je velik problem bio sačuvati opskrbne vlakove kako bi se spriječilo da veliki dio ratnog materijala padne u ruke neprijatelju.

Nadalje, Čičerić piše kako je u 21 sat i 45 minuta stožer 5. armije napustio Janju i stigao u Bijeljinu u 10 sati i 20 minuta. To je bilo važno zbog približavanja neprijatelja Drini radi čega se zapovjedništvo našlo u dometu neprijateljskog topništva. Također, bilo je potrebno sačuvati spise 5. armije kako ne bi pali u zarobljeništvo, zajedno s planovima čime bi 5. armija bila kompromitirana. Zadnji unos je u 22 sata i 15 minuta navečer u kojem Čičerić piše kako je Giesl uspio sa čitavom 9. pješačkom divizijom prijeći Drinu i sada se nalazi u Janji, ali je radi brzine prijelaza morao ostaviti na drugoj obali poljske topove kalibra 12 cm. Preko Amajlije je prešlo pet pučko-ustaških bojni, a kroz Zvornik … [nepoznat podatak, op.a.][822]

Međutim, prijelaz preko Drine 21. kolovoza je za trupe 5. armije, a posebno zagrebačkog XIII. korpusa, bio opasan. Neprijatelj se približavao mostobranima na Drini

[820] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 30.
[821] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 31.
[822] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 26.

s istoka radi čega je bilo ključno da uzvisine na desnoj obali Drine ostanu u posjedu austrougarske vojske kako bi od tamo štitile austrougarske trupe koje mostovima prelaze preko Drine natrag u Bosnu i Hercegovine. Posebno je bilo opasno da neprijatelj na navedenim uzvisinama postavi topništvo i haubice čime bi prijelaz preko Drine bio iznimno pogibeljan.

Dnevnički zapisi 16. pješačke pukovnije, osječke 78. pješačke pukovnije, Sarkotića i Čičerića odražavaju dramatičnost prijelaza Drine 21. kolovoza. Unos ratnog dnevnika Varaždinske 16. pješačke pukovnije od 21. kolovoza 1914. prikazuje da je pukovnija do 10 sati ujutro uspjela prijeći pontonski most kod Loznice i nastaviti prema Tomić mahali u koju je stigla u 14 sati. Neprekidno je pukovnija bila u pokretu tri dana i tri noći bez odmora dok s u postrojbe bile potpuno iscrpljene, a odmor im je bio neophodan. Od početka ofenzive na Srbiju, pukovnija je izgubila 54 časnika i 1004 vojnika.[823]

Preko mosta na Loznici se povlačila i Sarkotićeva 42. domobranska divizija. Noć ranije se divizija rasporedila na obrambenim položajima na uzvisinama istočno od Loznice kao zaštitnica. U 7 sati ujutro 21. kolovoza podmaršal Sarkotić je stigao na most kod Loznice preko kojega su trebale prijeći trupe XIII. korpusa. Neugodno iznenađen neredom koji je zatekao tamo jer postrojbe nisu bile u organiziranom redu za prijelaz već kao „na sajmu“ i neugodnom činjenicom da na lijevoj obali Drine austrougarsko topništvo i haubice nisu bile na položajima s kojih bi se štitilo povlačenje trupa preko Drine. Kako zapovjedništvo XIII. korpusa nije izdalo nikakve zapovijedi niti poduzimalo radnje potrebne za sigurnost trupa, Sarkotić je odlučio djelovati i zapovjedio 42. domobranskoj diviziji da se vrati na uzvisine istočno od Loznice koje je netom napustila kako bi došla do mosta na Drini očekujući prijelaz. Sarkotić je u svoj dnevnik o ovome događaju napisao: „Pojavi li se sada protivnik na uzvisinama istočno od Loznice koje smo napustili, bila bi neizbježna jedna od najsramotnijih katastrofa“.[824]

Sarkotić je svojim brzim djelovanjem spriječio moguću katastrofu zagrebačkog XIII. korpusa. Zapovjedio je grofu Ivanu Salisu-Seewisu, zapovjedniku 71. pješačke brigade 36. pješačke divizije, da na zapadni izlaz Loznice pošalje 4 – 6 satnija iz 79. pješačke pukovnije i čuvaju prilaz gradu sa zapada dok su postrojbe 42. domobranske

[823] *Ratni dnevnik Carske i kraljevske varaždinske pješačke pukovnije br. 16*, 23.
[824] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 93.

divizije zauzimale prethodno napuštene položaje na uzvisinama istočno od Loznice. Kako se pokazalo, bila je to dobra zapovijed jer je već u 9 sati ujutro neprijatelj započeo napad. Kako ističe Čutura, da to Sarkotić nije učinio, sve bi pošlo po zlu jer je zapovjedništvo XIII. korpusa tek u 11 sati, dakle dva sata nakon početka neprijateljskog napada, izdalo zapovijed za držanje navedenih uzvisina istočno od Loznice.[825]

Bitka za Loznicu je trajala do 14 sati kad je napad neprijatelja popustio. Sarkotićeva je divizija održala položaje na uzvisinama istočno od Loznice i čekala dolazak 13. pješačke brigade kako bi osigurala njen prijelaz na lijevu obalu Drine nakon kojega bi se i sama povukla preko Drine na teritorij Bosne i Hercegovine. Međutim, Sarkotić je saznao da je 13. pješačka brigada prešla niski vodostaj Drine kod Čelopeka 15 km južnije od Loznice, radi čega je smatrao da je borba njegove divizije, u kojoj je ona imala velike gubitke, bila uzaludna.[826]

Prema podatcima navedenim u Čičerićevoj *Bilježnici II.* kao dodatku ratnom dnevniku za 1914. godinu, gubitci 42. domobranske divizije iz *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914. godine* su bili ozbiljni. Čičerić piše kako je u 10 dana pohoda od 12. do 21. kolovoza 1914., ova divizija izgubila 50% časnika i 20% vojnika iz svojeg sastava uz gubitak od 8 topova.[827]

Južno od 42. domobranske divizije se povlačila 13. pješačka brigada. Ova je brigada tijekom 20. i 21. kolovoza izvodila manevar borbenog povlačenja sa jakim zaštitnicima protiv prethodnica 3. srpske armije koja nije krenula u organizirani progon sve do 18 sati i 30 minuta 20. kolovoza. Razlog tome je bila bojazan zapovjedništva 3. srpske armije od udara austrougarske 48. pješačke divizije s juga, u bok Moravske II. divizije zadužene za progon 13. pješačke brigade. Time je neprijateljski progon 13. pješačke brigade počeo prekasno, što joj je omogućilo da uspije održavati razmak od neprijatelja. Obzirom da nije bilo međusobnog dodira borbenih trupa, zapravo 13. pješačka brigada nije bila izložena pravom progonu neprijatelja. [828]

Međutim, to ne znači da situacija kod ove brigade nije bila dramatična. Čičerić u *Bilježnici II.* piše kako je 13. pješačka brigada 21. kolovoza prešla Drinu kod Čelopeka i

[825] Dinko Čutura, „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema dnevniku Stjepana Sarkotića“, 195.
[826] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 94.
[827] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II,* 32.
[828] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 332.

izgubila 1000 vojnika. Pritom je nejasno misli li Čičerić na gubitke brigade tijekom cijele operacije ili samo pri dvodnevnom povlačenju? O tome nema zapisa. Također, prema istom Čiperićevom zapisu, zapovjednik 78. pješačke pukovnije pukovnik Plivelić je preuzeo zapovjedništvo nad 13. pješačkom brigadom od general-bojnika Strackera koji je smijenjen zbog lošeg zapovijedanja. Saznajemo kako je 11. brdska brigada prešla Drinu sjeverno kod Batara, zajedno s glavninom snaga 36. pješačke divizije. U istom zapisu Čičerić navodi gubitke zagrebačke 53. pješačke pukovnije iz 36. pješačke divizije tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914.* između 12. i 24. kolovoza 1914. Čičerić piše o gubitku 28 časnika i 9 topova, bez podataka o gubitcima momčadi.[829]

Povlačenje 78. pješačke pukovnije preko Drine 21. kolovoza 1914. se odvijalo između Kozluka i Čelopeka preko Brasine u Srbiji do Brasinkoga Hana u Bosni i Hercegovini. Prvo su u 7 sati i 30 minuta ujutro improvizirani most preko Drine prešli opskrbni vlak i pukovnijsko zapovjedništvo preko riječnog otoka na Drini Brasina Presec.[830] Međutim, radi dojave o pridolasku neprijatelja, u 9 sati se pukovnija rasporedila na položaje smještene tri km istočno od mosta na Brasina Presecu s težištem na koti 796 koja je u dnevniku pukovnije zavedena kao Crni Vrh.[831]

Sve navedeno je bila posljedica loše organizacije zbog manjka pravog ratnog iskustva austrougarskog višeg zapovjedništva. Potiorek je čak bio uvjeren kako se 5. armija može održati na desnoj obali Drine. U tu svrhu je 20. kolovoza u 3 sata ujutro Potiorek izdao zapovijed da se 5. armija održi na liniji Vidojevica – Jadarska Lešnica – Carigrad istočno od Loznice dok je borbena grupa generala Tersztyánskog stavljena pod osobno Potiorekovo zapovjedništvo sa zadatkom produživanja napada iz Šapca u južnom smjeru.[832]

Međutim, nakon što je Čičerić telegramski izvijestio Potioreka kako je položaj 5. armije na desnoj obali Drine neodrživ i opasan, povratno je stigla u zapovjedništvo 5. armije u Brčkom Operativna zapovijed broj 124 iz BOK u Sarajevu kojom je zapovjeđeno 5. armiji da se povuče preko Drine u Bosnu i Hercegovinu, dok je generalu

[829] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II,* 40.
[830] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 32.
[831] K.u.K. Infanterie-regiment Gerba Nr. 78, *Tagebuch Nr. 1. von 23. Jul bis 17. Oktober 1914*., 33.
[832] Milan Radenković, *Cerska operacija 1914,* 333.

Tersztyánskome zapovjeđeno da se povuče preko Save, ali zadrži Šabac u svojem posjedu.[833]

Na ovaj je način Čičerić uspio uvjeriti Potioreka da odustane od zamisli održavanja 5. armije na tlu Srbije čime je spriječio njen odlučujući poraz i moguću veću katastrofu od doživljene. Također, svakako je spriječio daljnje gubitke koji bi zasigurno nastali prilikom borbi s nadolazećim neprijateljskim snagama, odlučnim da unište 5. armiju. Mnoge su postrojbe 5. armije bile zamorene desetodnevnim pohodom. Pao im je borbeni moral radi povlačenja i dok je većina pretrpjela velike gubitke. Primjerice, prema podatcima u Čičerićevoj *Bilježnici II.* iz 1914. godine, 79. pješačka pukovnija *Grof Jelačić* iz Otočca izgubila je tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914.* od 12. do 24. kolovoza 1914. ukupno 2200 vojnika 28 časnika i 1 strojnicu.[834] Iz ovoga je razvidno da je polovica momčadi 79. pješačke pukovnije bilo izbačeno iz stroja kao i 30% časničkog i dočasničkog zbora. Navedeno govori u prilog ispravnoj Čičerićevoj procijeni kako je održavanje položaja na tlu Srbije bilo beskorisno u prisutnosti brojčano i materijalno nadmoćnog neprijatelja koji je preuzeo inicijativu.

Istovremeno s dramatičnim događajima na mostobranima oko Drine prilikom prijelaza trupa 5. armije natrag u Bosnu i Hercegovinu odigravala se borba na najvišoj zapovjednoj razini između AOK u Przemyślu i BOK u Sarajevu. General Potiorek je ishodio od Vojnog ureda Njegovog Veličanstva u Beču apsolutnu vlast nad Balkanskim oružanim snagama. Ovom odlukom je general Conrad izgubio minimalnu kontrolu nad austrougarskim oružanim snagama na Balkanskom bojištu koju je dosada imao što je značilo da general Potiorek od sada nadalje ima ovlast izvoditi vojne operacije samostalno, bez prethodnog slanja svojih zapovijedi na odobrenje AOK u Przemyślu. Conrad se s ovom odlukom nije složio i telegrafski obratio Vojnom uredu u Beču protestom kako Potiorek ima dovoljno snaga za vođenje operacija na Balkanu. Međutim, car Franjo Josip I. je 23. kolovoza odgovorio Conradu da trenutno smanjivanje oružanih snaga na Balkanu nije poželjno.[835]

Ova je odluka Vojnog ureda Njegovog Veličanstva imala velik značaj. Ovime je riješen sukob nadležnosti između AOK i BOK u vezi Balkanskih oružanih snaga u korist BOK. Time je general Potiorek i *de iure* potvrđen za vrhovnog vojnog zapovjednika

[833] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 28.
[834] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I*, 7.
[835] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 467.

Balkanskih oružanih snaga što je značajno utjecalo na daljnji tijek vođenja vojnih operacija austrougarske vojske na Balkanskom bojištu iz razloga što AOK u Przemyślu više nije mogao utjecati na slanje ostataka 2. armije koji su ostali na Balkanskom bojištu. Izostanak navedenih snaga i kasno upućivanje dijelova IV. i VII. korpusa u sastav 2. armije na Istočno bojište u istočnu Galiciju, također su imali velike posljedice po austrougarsku vojsku u Velikoj Galicijskoj bitki 1914. godine protiv ruske carske vojske.

S druge strane, Srbi su težište djelovanja svojih armija prebacili na područje Šapca, djelujući s područja Pocerine i Mačve. I srpska je vojska imala značajne gubitke iz Bitke u dolini Jadra, poput austrougarske. Prema navodima Slavka Pavičića u knjizi *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat,* gubitci srpske vojske se u Bitki u dolini Jadra (Cerskoj bitki) procjenjuju na 12 000 vojnika i časnika dok su 2., 4. i 7. prekobrojni puk bili potpuno uništeni.[836]

Potiorekova prva ofenziva na Srbiju odnosno *Kolovoški pohod na Srbiju 1914.* završio je bitkom za Šabac. Bitka za Šabac se vodila između austrougarskog IV. korpusa i 1. srpske armije od 21. do 24. kolovoza. Unatoč lokalnim uspjesima austrougarske 29. divizije i teškim borbama protiv srpskog topništva, Šabac je napušten u noći 23. na 24. kolovoza dok su snage 1. srpske armije ušle u grad oko podneva 24. kolovoza 1914. Time je Potiorekova prva ofenziva na Srbiju završila neuspjehom.

Vojni poraz austrougarske vojske na bojnom polju protiv Srbije u kolovozu 1914. godine imao je vojne i političke posljedice. Vojne su posljedice bile gubitak vojnika i časnika, ratnog materijala i opreme te pad borbenog morala. Ukupni gubitci Balkanskih oružanih snaga u *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914. godine* iznose 600 časnika i 23 000 vojnika.[837]

Čičerić u svojem dnevniku iz Prvog svjetskog rata posebno navodi gubitke 5. armije. Navodi da je 5. armija tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914*. izgubila 14 300 austrougarskih vojnika i časnika. Od ovoga je broja bilo 8800 ranjenih te 5500 mrtvih ili nestalih. Čičerić iz vlastitog iskustva zaključuje kako je od 8800 ranjenih 1/3 poginulih što dovodi do 2930 mrtvih vojnika i časnika 5. armije. Zbrajanjem 8800 i 2930 dolazi do 11 730 „krvavih gubitaka". Ostatak do 14 300, piše Čičerić, čini 2570 nestalih. To su oni koji se nalaze na neprijateljskom području bilo da su ranjeni, mrtvi ili zarobljeni.[838]

---

[836] Slavko Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat,* 283.
[837] *Austria-Humgary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 189
[838] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I.*

S druge strane, ukupni srpski gubitci do kraja kolovoza 1914. u svim bitkama s Balkanskim oružanim snagama su bili značajni. Srbi su izgubili 258 časnika i 16 045 vojnika. Međutim, Srbi su zarobili znatno veću količinu ratnog materijala i opreme od protivnika. Zarobljeno je 50 austrougarskih topova i haubica, 86 sanduka sa streljivom, tri poljske bolnice, jedan poljski telegraf, tisuće pušaka, šest poljskih kuhinja i mnoštvo drugih predmeta i opreme.[839]

Čičerić u svojoj *Bilježnici II*. iz 1914. godine navodi još veće materijalne gubitke 5. armije od navedenih. Za XIII. korpus navodi da je izgubio 66 topova od čega je bilo 28 haubica (20 poljskih i 8 brdskih). Analogno navedenome i gubitci u ljudstvu su također bili veliki. On navodi gubitke od 2000 vojnika, 28 časnika i jedne strojnice.[840]

Da su gubitci 5. armije bili veliki potvrđuju još dva izvora. Prvi je Nikola Tominac koji u svojem radu „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, navodi kako se gubitci otočanske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić* procjenjuju na 700 ljudi.[841] Drugi je izvor knjiga talijanskog generala Roberta Segra *Come si perde*. *Serbia 1914, sv. 1-2*. U ovoj knjizi on piše kako je 21. *Landwehr* divizija razbijena dva puta u tjedan dana radi čega je na bojnom polju morala ostaviti čitavo topništvo iz svojeg sastava, sva 42 topa.[842]

Najvjerojatnije su Čičerićevi podatci u vezi austrougarskih gubitaka u ljudstvu, materijalu i opremi tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914.* bliži istini nego podatci navedeni u službenoj austrijskoj povijesti Prvog svjetskog rata i pojedinim drugim objavljenim izvorima. Razlog tome je što je objavljivanje pravih podataka o gubitcima problematično jer djeluje negativno na borbeni moral trupa i čini političku štetu državi čija je vojska pretrpjela poraz na bojnome polju. Naznaku da su Čičerićevi podatci bliži istini nego oni koji su objavljeni u pojedinim drugim izvorima, poput *Austrougarskog posljednjeg rata 1914.-1918., sv. 1*, daje Čičerićev ručni zapis na vrhu 32. stranice njegove *Bilježnice II.* iz 1914. godine na njemačkome jeziku „abwehr garantiert“, što u prijevodu na hrvatski znači „jamči obavještajna, tajna služba“.[843]

---

svjetski rat, 7.

[839] James Lyon, *Serbia and the Balkan Front 1914*, 150.

[840] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 31.

[841] Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, 151.

[842] Roberto Segre, *Come si perde. Serbia 1914, sv. 1*, 685.

[843] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 32.

Ovime je Čičerić nastojao istaknuti dva bitna podatka:

1. Da su podatci o gubitcima XIII. korpusa istiniti i vjerodostojni jer ih je primio od vlastite vojno-obavještajne službe i
2. Da mu za istinitost i vjerodostojnost tih podataka jamči austrougarska vojno-obavještajna služba jer su mu poslani u povjerljivim putem, a nisu prethodno javno objavljeni.

Carl von Clausewitz je u svojoj knjizi *O ratu* objasnio zašto je objavljivanje podataka o gubitcima osjetljivo. Osjetljivo je iz razloga što negativno utječe na borbeni moral trupa i na stanovništvo države u ratu. Prvenstveno zbog propagandnog djelovanja na borbeni moral trupa protivnika a potom i na zaštitu borbenog morala vlastitih trupa. Clausewitz o ovome piše: „O gubitku mrtvih i ranjenih ne slažu se nikada izvještaji suprotnih strana, rijetko su istiniti i u većini slučajeva namjerno iskrivljeni“.[844]

Iz ovoga razloga je važno za proučavanje stvarnih gubitaka u Prvom svjetskom ratu navoditi Čičerićeve zapise iz dosad neobjavljenog arhivskog gradiva.

Političke su posljedice bile te da saveznici Austro-Ugarske, Italija i Rumunjska nisu ušle u rat na strani Austro-Ugarske niti ponudile političku, diplomatsku ili vojnu pomoć u ratu protiv Srbije i Crne Gore. Također, poradi vojnog poraza u Srbiji na kraju kolovoza 1914., Bugarska nije ušla u rat na strani Austro-Ugarske protiv Srbije i započela ratne operacije protiv nje.

5.6 *Uzroci poraza Balkanskih oružanih snaga u Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914. prema Čičeriću*

Uzroci poraza Balkanskih oružanih snaga u *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914. godine* su posljedica propusta na strateškoj, operativnoj i taktičkoj razini. Izostala je adekvatna priprema bojišta i izviđanje operativnih zona radi prikupljanja informacija o brojnosti i rasporedu neprijatelja. Vjerojatno je najviše neuspjehu pridonijelo započinjanje ofenzive protiv Srbije u trenutku dok postrojbe 5. i 6. armije još nisu bile okupljene na početnim položajima. Čičerić piše: „Postrojbe 5. armije su u nepotpunim sastavima stigle nadomak Drine 12. kolovoza. Trebalo ih je zadržati otprilike dva dana

[844] Carl von Clausewitz, *O ratu,* 166.

kako bi se potpuno popunile i u punoj snazi onda prešle rijeku. Dakle, Drinu smo trebali prijeći 14. kolovoza“.[845]

Prethodno je istaknuto kako je general Frank u vezi navedenoga tražio odgodu napada za jedan ili dva dana s 12. na 13. ili 14. kolovoza, no njegov je zahtjev odbijen s obrazloženjem hitnosti djelovanja protiv Srbije radi potrebe prebacivanja *B ešalona* u Galiciju za borbu protiv Rusije. Iznenađuje Potiorekov stav o navedenome. *Feldzeugmeister* [austrougarski naziv za vojskovođu, zapovjedni rang generala topništva tj. generala tehničke struke op.a.] Potiorek je smatrao kako je ključno postići samo lokalni, taktički uspjeh protiv Srba kojim bi se spriječio njihov napad na Bosnu i Hercegovinu. U svoj je dnevnik zapisao: „Za mene ovo nije neugodna situacija. Što prije postignemo makar i djelomični uspjeh na tlu Srbije, to bolje“.[846]

Također, austrougarsko je zapovjedništvo podcijenilo Srbe. Preciznije, borbenu moć njihove vojske. Primjerice, šef operativnog odjela austrougarskog Glavnog stožera za Balkan, potpukovnik Purtscher, koji je prije rata bio odgovoran za planiranje vojnih operacija protiv Srbije i Crne Gore izjavio je: „Otjerat ćemo Srbe mokrom krpom!“[847] Oprezniji austrougarski časnici, poput glavnostožernog pukovnika Schnellera koji je na početku rata služio u AOK, smatrali su Srbe dostojnim protivnicima. Schneller je zapisao u svoj ratni dnevnik: „Koliko je ovo sve izgledalo lako prije samo par dana. Sve dolazi od ukletog podcjenjivanja neprijatelja“.[848]

Srpska vojska i njeno vrhovno vojno zapovjedništvo bili su iskusni jer su prošli dva Balkanska rata 1912. i 1913. godine. Srpski časnici koji su zapovijedali srpskim trupama u kolovozu 1914. također su bili iskusni veterani prošlih ratova Srbije a njena vojska motivirana u obrani domaćeg teritorija od stranog napada.

Prvi i najbitniji razlog austrougarskog neuspjeha u Srbiji u kolovozu 1914. je bio loš operativni plan generala Potioreka. Trupama su zadani predaleki ciljevi, nije se vodilo računa o logistici radi čega su tijekom operacije iskrsnuli brojni logistički problemi radi čega je borbena moć austrougarskih postrojbi bila umanjena. Na strateškoj razini je uzrok neuspjeha *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914.* bio pogrešan početni, strateški raspored snaga za napad. Tri austrougarske armije su bile previše udaljene jedna od druge i bez

[845] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 80.
[846] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 119.
[847] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle,* 124.
[848] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 123.

međusobne podrške. Čičerić je odmah, kako je prethodno izloženo, uočio nedostatak Potiorekovog operativnog plana u dijelu koji se tiče zadatka 5. armije da zauzme Valjevo do 18. kolovoza. O tome u svojem dnevniku piše: „Iako su razlozi našeg poraza svakako velika žurba prijelaza preko Drine i Potiorekove zapovijedi (preslabe snage) te neprimjerena oprema 5. armije za napad na Valjevo, zameci našeg neuspjeha trebaju se tražiti i u nedovoljnoj borbenoj učinkovitosti armije, tj. u usporedbi kakvoće i brojčane jakosti u odnosu na neprijateljske snage. Činjenica je da je neprijatelj na sjeveru i sjeverozapadu Srbije raspolagao s nadmoćnijim snagama“.[849]

Glavni strateški pravac od Drine prema Valjevu je zadan preko teško prohodnog planinskog terena prekrivenog šumama. Šest kolona 5. armije je nastupalo odvojeno bez međusobne komunikacije, odvojeno Cerskom planinom i rijekama Lešnicom i Jadrom. Radi toga se dogodilo da je 21. *Landwehr* divizija dva puta razbijena tokom operacije prepadima srpske Konjaničke i Kombinirane divizije I. poziva a da se 9. divizija našla u situaciji da na razvučenoj bojišnici od 10 km, bez podrške susjednih postrojbi, vodi borbu protiv dvije srpske divizije tijekom puna tri dana. Uz navedeno, nespremnost 6. armije da započne napad i dvojbe oko uloge i načina izvođenja operacija 2. armije uvelike su utjecali na ishod *Kolovoškog pohoda protiv Srbije 1914*. Navedeno je predstavljalo operativni problem 5. armiji.

Drugi operativni problem je bilo zakazivanje logistike. Čičerić o tome piše: „ Ipak, na kraju smo imali tri stabilna mosta (Amajlije, Janja i Batar) te jedan privremeni pontonski kod Hana Palatora za potrebe povlačenja. Najveći je problem ipak predstavljala loša organizacija opskrbe, zbog čega su postrojbe ne samo gladovale, nego i žeđale. Količine su bile zadovoljavajuće, ali organizacija dopreme nikakva. Osim toga, nedostajao je i dio brdske opreme. Uslijed dugog boravka na Drini u doticaju s neprijateljem, potrošen je veliki dio zaliha momčadi, a poljske kuhinje i doprema ili su kasnile ili se uopće nisu uspjele probiti do postrojbi na bojišnici. Nered u rasporedu vozarskog odijela VIII. korpusa primijećen je još tijekom vrlo teškog prijelaza preko Drine, koji je uzrokovao zastoj u dopremi te je dio postrojbi dospio u iznimno težak položaj. Radi toga 21. *Landwehr* divizija uopće nije mogla računati na redovnu opskrbu, a 9. pješačka divizija jedva. Najbolje je prošla 36. pješačka divizija, ali i ona je osjetila

[849] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. ž svjetski rat*, 9.

posljedice raspada organizacije vozarskih odijela na linji Loznica – Batar – Janja radi čega je osjetila oskudicu. Najveće probleme u opskrbi imala je 42. domobranska divizija koja je od Drine samostalno krenula prema Krupnju. Može joj samo služiti na čast da je jedina, osim 21. domobranske divizije, posebno skupine general-bojnika Panescha, koja se navodno povukla tek nakon tri dana borbi na Ceru bez opskrbe i vode, ipak ustrajala u borbi. Reakcija je uslijedila tek poslije. Postrojbama je odmor neophodan. Sve je to samo potvrdilo činjenicu da se bez brdske opreme ne može krenuti na Srbiju preko Drine, što je naravno i od ranije svima poznata činjenica ali koja je zanemarena. Zapovjedništvo 5. armije, a posebno zapovjedništva odsjeka, učinili su sve što je trebalo: po svakom je korpusu udvostručen broj teretnih životinja i 400 kotlova za kuhanje s pet pričuvnih obroka po vojniku, ali problem konjaničkog topništva, koje Sarkotić smatra nepotrebnim teretom, te ogromnog vozarskog odjela, nije bio riješen… Ako je naša nedostatna organizacija neprilagođena terenu, glavni razlog problema tijekom napada na Srbiju, tj. glavni razlog neuspjeha napada na Valjevo, je neodgovarajuća oprema za pokret na Srbiju. Iako zbog kratkoće vremena i ne toliko teških borbi XIII. korpus nije doživio neuspjeh, ovaj se propust poslije ipak osvetio“.[850]

Treći operativni problem za austrougarsku vojsku je bio izostanak pričuva. Potiorek je započeo ofenzivu na Srbiju bez strateških pričuva raspoređenih u pozadini koje bi po potrebi i razvoju situacije intervenirale u bitku. S druge strane, Srbi su imali dovoljnu količinu pričuva koje su, kako je izloženo, postupno ubacivali u bitku prilagođavajući se situaciji na strateške dijelove fronte prema trenutnoj potrebi. Pitanje raspoloživih pričuva je bitno pri izvođenju vojnih operacija. Količina raspoloživih pričuva i njihova pravilna i pravovremena upotreba tijekom bitke, bitan su preduvjet uspjeha. Iz ovoga je razloga brojčana i materijalna nadmoć srpskih pričuva nad austrougarskim bio jedan od bitnih razloga austrougarskog početnog neuspjeha u Srbiji.

Clasuweitz je to objasnio ovako: „Odnos fizičkog gubitka je ionako teško procijeniti tijekom borbe, ali odnos moralnog nije. Pokazuju ga uglavnom dvije stvari. Prva je gubitak teritorija na kojem su se postrojbe borile, druga nadmoć neprijateljskih pričuva. Što se više smanjuju naše pričuve u odnosu prema neprijateljskima, to smo više

[850] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 9.

snage upotrijebili da bismo održali ravnotežu. Već se u tome ogleda osjetljiv dokaz moralne nadmoći protivnika".[851]

Iz navedenog je vidljivo da Clausewitz objašnjava kako se položaj jedne strane u sukobu procjenjuje po broju i stanju njenih pričuva. O ovome je Čičerić govorio u svojim dnevnicima kada piše o nadmoćnosti srpskih snaga nad austrougarskim na sjeveru i sjeverozapadu Srbije tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914*. Uz navedene uzroke austrougarskog neuspjeha, jedan je bio i taj što su austrougarske postrojbe započele odlučujuću bitku protiv Srba u dolini Jadra već umorne i istrošene nakon prijeđenih 25 i više km od Drine bez raspoloživih pričuva. Stoga je protivnik, koji je raspolagao dostatnim pričuvama, njihovim pravovremenim ubacivanjem u borbu tijekom 18. i 19. kolovoza, odluku izborio u svoju korist.

Čičerić je vrlo jasno i nedvosmisleno u svojem dnevniku objasnio glavne razloga poraza austrougarske vojske u Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914. Njegov način izražavanja je jednostavan, razumljiv, pa laicima koji nemaju vojnog obrazovanja omogućuje razumijevanje austrougarskog poraza u Srbiji. O tome Čičerić piše: „Glavni razlog naše depresije, prema stajalištu nižih razina zapovjedništava, bio je neuspješan napad na Valjevo. Sa stajališta zapovjedništva 5. armije, koje je sve točno predvidjelo, razlog neuspjeha potrebno je sasvim jasno tražiti u prvom operativnom planu. Potiorek je s jakim postrojbama trebao napasti iz pravca Višegrada prema Užicama, zbog čega je 5. armija 17. kolovoza trebala biti kod Valjeva. Nakon što nam je uzeta 42. ugarska domobranska pješačka divizija, koja je prebačena u dolinu Drine prema Ljuboviji i Rogačici, na raspolaganju su nam ostale 3 divizije, 9. pješačka, 21. domobranska divizija, 36. pješačka divizija, te 11. brdska i 13. pješačka brigada s 13. doknadnom brigadom general-bojnika Letovskog. Čak i bez 21. domobranske pješačke divizije, broj postrojbi za proboj do Valjeva bio je premalen. Uz nespretnu procjenu snaga i procjena trenutka početka pokreta nije bila najspretnija, budući da 6. armija 17. kolovoza nikako nije mogla biti kod Užica. Tog dana čak nije uspjela prijeći Drinu, tj. bojišnicu kod Višegrada. I dok se 5. armija borila i s Drinom i s neprijateljem, 6. armija se uglavnom borila s neprijateljem. Strogo pridržavanje datuma pokreta 12. kolovoza, usprkos prigovora zapovjedništva 5. armije, otkriva nove činjenice vezane uz naš poraz. Usprkos zastoja u željezničkom prometu (nesreće i kašnjenja do 36 sati), te loših cesta u Posavini (priprema

[851] Carl von Clausewitz, *O ratu*, 166.

terena za napad!), postrojbe su 12. kolovoza stigle na Drinu, ali bez 21. domobranske pješačke divizije i topništva te s nepotpunom opskrbom i četiri pontonska odreda. Budući da su 42. ugarskoj domobranskoj pješačkoj diviziji morala biti prebačena četiri pontonska odreda, 5. armija raspolagala je samo s njih 12 umjesto 20 te je mogla postaviti samo dva pontonska mosta".[852]

Na taktičkoj razini, glavni razlog poraza je bila kruta, linearna taktika austrougarskih napada, koju je Čičerić prije rata toliko kritizirao i na znanstvenoj osnovi dokazao u svoje dvije studije *Bitka* i *Naš novi poljski top*, uzrokovala je velike gubitke i to prije početka glavne bitke. Zbog nedostatnog konjaničkog izviđanja i loše pripreme bojišnice, pješaštvo 5. austrougarske vojske je napadalo naslijepo. U samom je napadu težište stavljeno na postizanje vatrene nadmoći a odluka u napadu se donosila završnim nasrtajem bajunetama, što znači da se najviše pouzdavalo u napad iz blizine i pobjedu u borbi prsa o prsa, bez topničke i strojničke podrške. Ovaj način je smatran najboljim načinom psihičkog slamanja protivnika, razbijanjem njegovog borbenog morala. Pritom se nije obraćala pozornost na djelovanje protivničkog topništva i smrtonosnu paljbu neprijateljskih strojnica.[853]

Također, prema navodima Filipa Hameršaka u njegovoj knjizi *Tamna strana Marsa*, pojavilo se pitanje izdaje. Jesu li vojnici i časnici srpske nacionalnosti, odavanjem položaja, smjera kretanja i jačine postrojbi, protivniku unaprijed odali namjere austrougarskih trupa? Hameršak navodi dva kontradiktorna primjera držanja pripadnika srpske narodnosti u redovima Balkanskih oružanih snaga tijekom *Kolovoškog pohoda na Srbiju 1914.*

Prvi je primjer satnika Farkaša, zapovjednika stožera 104. pučko-ustaške brigade koji se razbjesnio što je netko iz njegove postrojbe, kako bi upozorio neprijatelja, namjerno otvarao paljbu, unatoč zapovijedi da to ne čini. Međutim, njegov nadređeni zapovjednik 104. pučko-ustaške brigade, general-bojnik Theodor Bekić, drukčije je držao. On je izjavio: „Pogrešno shvaćanje. Od kad se zna, Srbi su u potocima prolijevali krv za Austro-Ugarsku Monarhiju. I ovom prilikom zasigurno neće biti na posljednjem mjestu".[854]

---

[852] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 9.
[853] Lawerence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf*, 103.
[854] Filip Hameršak, *Tamna strana Marsa*, 365.

Drugi je primjer prebjega dr. Lazice, vojnog liječnika, Srbina po nacionalnosti, koji je u Mačvi prebjegao Srbima krajem kolovoza 1914. godine. Hameršak navodi opis njegovoga prebjega: „I to sa još dvadeset Srba po naprijed smišljenom planu […] Čak i prtljagu i opremu je odnio […] Razumljivo, radi toga sutradan svi Srbi imali problema. Gledali su nas kao krvnike. I da im je izdana zapovijed, sve bi nas na komade izmrcvarili […] I ne samo mi Srbi, nego i Hrvati, što su nama naklonjeni bili, patili su pored nas. Morali su se kriti, ako su željeli s nama pričati".[855]

Pored navedenoga, jedan od razloga poraza Balkanskih oružanih snaga u *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914.* je bila neaktivnost austrougarskog konjaništva. Posebno na srpskom frontu Balkanskoga bojišta, jer crnogorska vojska nije imala konjaničke postrojbe, srpsko je konjaništvo bilo aktivno i izvodilo operacije različitih namjena, a svojim djelovanjem i pridonijelo odluci u korist srpske vojske u Cerskoj bitki. Razbijanje 21. *Landwehr* divizije na sjevernom obronku Cera, prepadi na 57. pješačku brigadu 29. divizije pod Šapcem te presijecanje komunikacija na liniji Šabac – Loznica, predstavljali su značajne taktičke, lokalne uspjehe srpskog konjaništva čime je ono kumulativno pridonijelo strateškom uspjehu srpske vojske u kolovozu 1914., a to je bilo izbacivanje dijelova 5. i 2. armije sa teritorija sjeverozapadne Srbije. Upravo je ovakav kumulativni učinak moderne bitke, gdje se ishodi manjih, lokalnih borbi ne vide odmah nego kasnije kao zbroj sveukupnih djelovanja očituju u krajnjem ishodu bitke, Čičerić opisao u svojoj knjizi *Bitka* šest godina ranije od Cerske bitke 1914. godine.[856]

Posebno su važne Čičerićeve opaske u ratnom dnevniku u vezi taktike austrougarske vojske, primijenjene u početnim borbama u Srbiji u ljeto 1914. On je napisao: „U svakom slučaju naši su generali i postrojbe shvatili brojčanu nadmoćnost srpskih postrojbi, osobito topništva, što im je usadilo osjećaj poštovanja i iznudilo otvoreno priznanje njihove snage i to ne zbog opreme kao takve, nego upravo zbog primjene taktike. Prilično uspješni XIII. korpus o srpskom pješaštvu doduše nema previsoko mišljenje, ali svaki napad na njega smatra beznadnim zbog njegovog oslonca u spretno i višestruko isprepletenim utvrđenim položajima. I ne samo da se vlastito topništvo smatra nedoraslim neprijatelju u taktici, to se mišljenje proteže i na vlastite pješačke postrojbe. U pravilu, napreduje se frontalno, s izvanrednom smionošću (što je

[855] Filip Hameršak, *Tamna strana Marsa*, 366.
[856] Filip Katanić, *Posljednji dani viteštva*, 296.

glavni uzrok velikih gubitaka časnika) te ne čekajući da u svrhu pripreme pokreta, topovska i pješačka paljba dostignu razinu zadovoljavajuće učinkovitosti. Tome svakako pridonosi i nepreglednost terena te stalni prepadi srpskih bandi na krila skupine, što postrojbe opet tjera da ostanu na okupu, a zbog čega naše postrojbe često iznenada nailaze na neprijatelja u neposrednoj blizini. Srpsko pješaštvo iz zaklona ne odgovara na paljbu. Otvara ju tek kada se naše postrojbe već primaknu".[857]

Navedeni su strateški, operativni, logistički i taktički propusti bili posljedica izostanka pravog ratnog iskustva, kako kod austrougarskog vrhovnog vojnog zapovjedništva na Balkanu, tako i kod pojedinih zapovjednika austrougarskih postrojbi koje su sudjelovale u Prvom pohodu na Srbiju. Za razliku od njih, Čičerić je imao pravo ratno iskustvo i na osnovi kojega je opisao sve navedene fenomene na suvremenim bojišnicama, a koji su se, kako je izloženo, pojavili i u Srbiji u ljeto 1914. godine. Stoga ne čudi Čičerićeva frustracija kada je u dnevničkim zapisima napisao da se radilo o „dječjim bolestima" koje su u konačnici dovele do neuspjeha austrougarske vojske na početku rata koje su se mogle izbjeći da su se uvažili njegovi argumenti.

[857] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 10.

6. Čičerićevo razrješenje s dužnosti načelnika stožera 5. armije

Neuspjehom Balkanskih oružanih snaga u *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914.* da jednim brzim, odlučujućim udarom, nanesu takav poraz srpskoj vojsci da ona više ne bude u stanju napasti Austro-Ugarsku, rat je na Balkanskom bojištu produžen na neodređeno vrijeme. Zbog poraza u Bitki u dolini Jadra, u 5. i 6. armiji je došlo do pada borbenog morala. Dodatnu otegotnu okolnost za Balkanske oružane snage je predstavljao odlazak IV. korpusa i ostatka 2. armije u Galiciju. Uz navedene dvije okolnosti, tijek rata na Istočnom bojištu je također utjecao i na razvoj događaja na Balkanskom bojištu 1914. godine. Sve navedeno je determiniralo daljnje djelovanje austrougarskog vojnog i političkog vodstva i utjecalo na njihove planove u vezi poduzimanja vojnih operacija protiv Srbije i Crne Gore na Balkanskom bojištu u jesen 1914.

6.1. Operativni plan generala Potioreka za 'Jesenski pohod na Srbiju 1914.' (*Der Herbstfeldzug*)

Obzirom da su Srbi nakon izbacivanja austrougarskih snaga s teritorija Srbije do kraja kolovoza 1914., prebacili glavninu svojih snaga na područje sjeverozapadne Srbije, očekivao se napad Srba na teritorij Austro-Ugarske Monarhije. Dva moguća pravca djelovanja srpske vojske su bila preko Save u Srijem i preko Drine na teritorij istočne Bosne i Hercegovine u pravcu Sarajeva. U vezi posljednjega pravca, 6. armija je vodila borbe sa Srbima i Crnogorcima po istočnoj Bosni i Hercegovini koji su upali na teritorij Austro-Ugarske Monarhije i do 2. rujna ih uspješno izbacila sa svojega teritorija.

S druge strane, general Potiorek je izradio operativni plan za vojnu operaciju protiv Srbije i Crne Gore za jesen 1914. Ovaj je operativni plan ponovo bio ofenzivnog karaktera, kao i operativni plan za kolovoz 1914. Ideja ovog operativnog plana se zasnivala na koncentričnom napadu na srpske snage na području Pocerine i Mačve s težišnim djelovanjem na Valjevo. General Potiorek je ponovo, kao i u kolovozu, smatrao kako je najbolji način da se spriječi napad srpske i crnogorske vojske na teritorij Monarhije bio poduzimanje napada na protivnika.

O navedenome je Potiorek u svoj dnevnik 29. kolovoza zapisao: „Moj je glavni zadatak spriječiti srpsku ofenzivu u unutrašnjost Monarhije. Ako ovakva ofenziva predstoji, protunapad u istočnom pravcu je jedini mogući način obrane čija izvedba postaje sve teža što se više neprijatelj utvrđuje na uzvisinama desne obale Drine. Inače, na sjeveru se prvo mora donijeti odluka, ako ne danas, onda u idućih par dana zato što neću moći započeti s napadom prije 3. rujna. Možda će me Srbi napasti i ranije a tada će neizvjesnost završiti“.[858]

Potiorek je shvaćao da rusko bojište ima prioritet i da je o odluci na ruskom bojištu ovisilo hoće li mu AOK, Vojni ured Njegovog Veličanstva u Beču i ministarstvo rata, odobriti da započne planirani napad na Srbiju 3. rujna. Time niti Potiorekova vlast nad *Balkanskim oružanim snagama* nije bila apsolutna već je i on, kao vrhovni zapovjednik Balkanskih oružanih snaga ostao podređen navedenim institucijama, posebno obzirom na neuspjeh u kolovozu čime je njegova reputacija vojskovođe narušena.

Navedeno se očituje u slijedećem primjeru. Potiorek je morao tražiti odobrenje svoga operativnog plana napada na Srbiju od Conrada i AOK. Potiorek je to učinio u 10 sati ujutro 3. rujna, na dan kada je planirao započeti napad na Srbiju. Poslao je telegram AOK u Przemyślu s obrazloženjem kako više ne može čekati da Srbi prvi njega napadnu jer je situacija na bojištu nepromijenjena, kako su 5. i 6. armija potpuno operativno spremne za početak napada i željne borbe [momčadi i časnici su motivirane čime je Potiorek nastojao naglasiti kako je borbeni moral njegove vojske bio visok, op.a.] te da iz navedenih razloga traži dopuštenje AOK da pokrene napad na Srbiju 4. rujna 1914.[859]

Izvori iz Čičerićeve ostavštine i zapisi iz Potiorekovog dnevnika dokazuju suprotno. Ne samo da 5. i 6. armija ponovno, kao i 12. kolovoza, nisu bile operativno spremne za početak napada na Srbiju 3. rujna već niti momčadi i časnici, kao niti zapovjednici vojski, nisu bili „željni borbe“, kako je to Potiorek naveo u svojem telegramu Conradu. Čičerićev unos u dnevnik za 3. rujna 1914. upravo dokazuje navedeno: „Obrat u operaciji: Potiorek je jučer javio (dostavljeno u 21 sat i 45 minuta) da je odlučio čekati do potpune popune postrojbi 5. armije (doknadne postrojbe za 21. domobransku pješačku diviziju: 3. i 4. rujna u Gunji, ali topovi su stigli bez nišana i ostalih potrebnih dijelova opreme, dok novih strojnica uopće nema), a i 6. armija trebala

[858] Rudolf Jeřabek, *Potiorek,* 140.
[859] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4,* 633.

bi malo mira. Odluku opravdava tobožnjom namjerom neprijatelja da krene u napad (prijelaz preko Drine). Tako je konačno propala ta nesretna ideja o našem napadu!“[860]

U nastavku istoga unosa, Čičerić navodi pravi razlog Potiorekove odgode napada na Srbiju 3. rujna čime pokazuje izvrsno razumijevanje strateške i operativne situacije na Balkanskom bojištu početkom rujna 1914. Također, Čičerić pravilno zaključuje kako početak napada ovisi o odluci na Istočnom bojištu gdje je u tijeku bila Velika Galicijska bitka. Čičerić o tome piše: „Glavni uzrok 'privremenog' odustajanja od napada ipak je konačna spoznaja naše slabosti. Možda se radi o zapovijedi odozgo ili se čeka odluka na sjevernoj bojišnici [u Galiciji, na Istočnom bojištu protiv Rusije, op.a.]. Trenutno je potpuno nebitno može li i hoće li neprijatelj stvarno krenuti preko rijeka. Što se tiče područja iznad Batara […], to bi se i moglo dogoditi ako raspolaže s dovoljno opreme. Ali ovdje je opet naših 150 bojni, Srbi bi trebali biti dovoljno jaki za prebacivanje većeg broja postrojbi preko Save i Dunava. Beznadnost našeg napada sve je jasnija“.[861]

U drugom telegramu poslanom AOK 4. rujna 1914., Potiorek je izložio svoj operativni plan napada na Srbiju Conradu. Potiorek je kao dan početka napada predložio 5. rujna. Prema ovom operativnom planu, glavni udar na Srbiju je ponovo išao preko dva glavna strateška pravca. Prvi je poduzimala 5. armija preko utoka Drine u Savu. Drugi 6. armija preko gornjeg toka Drine na tromeđi Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Na pomoćnom pravcu udara sa sjevera je sada umjesto IV. korpusa i 2. armije koja je otišla u Galiciju, preko Dunava trebala djelovati armijska grupa generala Lütgendorfa. Glavni cilj napada je ponovo bilo Valjevo.

AOK je istoga dana odobrilo Potioreku ovaj operativni plan jedino pod uvjetom da se punom snagom udari na glavno težište napada prema Valjevu. Drugim riječima, Potiorek je trebao odlučiti hoće li težište napada biti na 5. ili 6. armiji, a ne na obje, kako je to predložio u svojem planu Conradu. Stoga je Conrad telegramom odgovorio Potioreku kako smatra nužnim da se snage za napad na Srbiju rasporede u jednu udarnu grupu, a ne u dvije, kao ranije. Stoga smatra da jedna glavna snaga na jednom glavnom pravcu treba napasti Srbiju tek nakon što je „Njegova Ekselencija Potiorek obavila sve potrebne radnje u vezi pripreme napada i postigla punu koncentraciju snaga za napad na

[860] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 7.
[861] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 9.

jednom glavnom pravcu. Ukoliko su ovi uvjeti ispunjeni, tada AOK odobrava napada i ovlašćuje Potioreka da ga provede".[862]

Ovime je Conrad naglasio Potioreku da je počinio kardinalnu pogrešku u prvom operativnom planu. Pogrešnim početnim rasporedom snaga, udarna je snaga 5. armije na glavnom strateškom pravcu napada bila od samoga početka umanjena, dok su njene napadne kolone bile previše udaljene međusobno i bez međusobne podrške i komunikacije. Svjestan nedostataka Potiorekovog operativnog plana, Conrad je ipak dao odobrenje za napad jer je „trebalo riskirati".[863]

Na ovaj su način Conrad i AOK odobrili Potioreku napad na Srbiju u rujnu 1914. Potiorek je za početak napada odredio 7. rujna 1914. Zadatak 5. armije je bio frontalni napad na snage 2. i 3. srpske armije raspoređene na donjem toku Drine i u Mačvi na liniji Zavlaka – Loznica – Rača – Šabac. BOK i AOK su bili suglasni da će ove srpske armije djelovati ofenzivno, dok su brojne obrambene fortifikacije na liniji Krupanj – Pecka koju je držala Morava II. divizija 3. srpske armije upućivale na zaključak kako će se na ovome dijelu fronta Srbi držati defanzivno.

U 5. armiji su na donjoj Drini raspoređeni VIII. i XIII. korpus s 8. pučko-ustaškom pohodnom brigadom u pozadini kao pričuvom. Na sjevernoj obali Save, na dijelu utoka Drine u Savu, raspoređene su 29. pješačka divizija IX. korpusa i 104. pučko-ustaška brigada. Na sjevernoj obali Save je raspoređena armijska grupa podmaršala Kasimira Lütgendorfa. Ovu je grupu činila 7. pješačka divizija, 32. *Honvéd* pučko-ustaška pukovnija, grupa Globočnik i garnizon u Petrovaradinu. Za obranu Banata sjeverno od Dunava bile su zadužene 107. pučko-ustaška brigada, pričuvne pučko-ustaške bojne na Dunavu i 5. pučko-ustaška pohodna brigada. Ukupna jačina 5. armije početkom rujna 1914. je bila 89 pješačkih bojni, 20 konjaničkih eskadrona, 11 tehničkih satnija i 250 topova.[864]

U 6. armiji su na gornjem toku Drine i prema Crnoj Goroj raspoređeni XV. i XVI korpus, grupa general-bojnika Gabriela sa 4. i 5. brdskom brigadom, samostalna brigada hrvatskog podmaršala Luke Šnjarića[865], 3. i 8. brdska brigada, 109. pučko-ustaška

[862] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 639.
[863] Rudolf Jeřabek, *Potiorek*, 142.
[864] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2*, 115.
[865] Luka Šnjarić (Čanak, 22. lipanj 1851. – Cluj-Napoca, Rumunjska, 28. 1. 1930.), austrougarski general hrvatskog porijekla. Godine 1909. imenovan zapovjednikom redarstva u Bosni i Hercegovini, a 1911. godine stekao čin general-bojnika. Na početku Prvog svjetskog rata zapovjednik utvrde Bileća na

brigada, 4. i 9. pohodna pučko-ustaška brigada i ugarske 19. i 30. pučko-ustaške pukovnije. U tvrđavi Kotor je raspoređena 47. pješačka divizija. Najveća je promjena u početnom rasporedu bila postavljanje 13. pješačke brigade i 11. brdske brigade u sastav XV. korpusa na lijevo krilo 6. armije. Time je ponovo kao u kolovozu, umanjena udarna snaga 5. armije što je upućivalo na zaključak kako je Potiorek naposlijetku težište napada stavio na 6., a ne na 5. armiju, suprotno postavljenom uvjetu da se težište napada postavi u 5. armiji. Ukupna jačina 6. armije početkom rujna 1914. je bila 125 000 vojnika i časnika, 165 topova i 92 strojnice.[866]

Ukupno je za napad na Srbiju u rujnu 1914. Potioreku na raspolaganju bilo 230 000 vojnika i časnika raspoređenih u 174 pješačke bojne sa 480 topova i haubica.[867]

Iz izloženog je razvidno kako su Conrad i Čičerić imali identične stavove u vezi Potiorekovog operativnog plana i vođenja pohoda na Srbiju. Također, Conrad i AOK su poput Čičerića, uočili iste operativne i logističke probleme Potiorekovog drugog operativnog plana koje je Čičerić naveo u zapisu *Utapanje u Drini* kritizirajući prvi Potiorekov operativni plan iz kolovoza 1914. Sve navedeno je Čičerić napravio iz razloga da spriječi istu pogrešku kao i pri prvom prijelazu Drine kako se ne bi ponovio neuspjeh austrougarske vojske u Srbiji.

Operaciju podrške frontalnom napadu 5. armije u centru su na krilima davale 48. pješačka divizija XV. korpusa sa juga, napadom na obrambene položaje kod Leznice dok je 29. pješačka divizija sa sjevera preko Jarka, zajedno sa 16. brdskom brigadom general-

---

Balkanskom bojištu. U ofenzivi protiv crnogorske vojske od 14. do 17. kolovoza 1914. godine, istaknuo se na čelu 9. pučko-ustaške pješačke pukovnije izbacivši crnogorsku vojsku s područja od Trebinja do Bileće. Tijekom *Jesenskog pohoda na Srbiju 1914.* zapovjednik, prvo 6. pješačke brigade, a potom Kombinirane brigade XVI. korpusa 6. armije na Balkanskom bojištu. Tijekom 1915. godine zapovjednik 59. pješačke divizije Armijske grupe Tersztyánszky na Balkanskom bojištu. U siječnju 1916. godine zapovjednik Grupe Šnjarić (10., 17. i 18. brdska brigada) u sastavu austrougarskih postrojbi generala Kövessa (VIII., XIX. korpus i samostalne brigade) koje su napale Crnu Goru. Od 1. svibnja do 24. lipnja 1916. godine zapovjednik 42. domobranske divizije IX. korpusa 7. armije na Istočnome bojištu, a od 4. srpnja do kraja 1916. godine zapovjednik Grupe Šnjarić (30. pješačka divizija, 42. domobranska divizija i polovica 51. *Hónved* divizije) VIII. korpusa 7. armije na Istočnome bojištu. Za zasluge tijekom Brusilovljeve ofenzive 1916. godine stekao čin podmaršala. Tijekom 1917. godine promaknut u glavnog inspektora pješačkih postrojbi, a 1. svibnja u generala pješaštva. U listopadu 1918. godine imenovan zapovjednikom zagrebačkog XIII. korpusa. Kao vojni predstavnik sudjelovao na povijesnoj sjednici Sabora Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 29. listopada 1918. godine u Zagrebu na kojoj je proglašen raskid državno-pravnih veza s Ugarskom i Austrijom i proglašena Država SHS. Stavio se na raspolaganje novoj državi pa je istoga dana imenovan vrhovnim zapovjednikom oružanih snaga Države SHS. Idućega dana smijenjen s ove dužnosti; *Österrechische Biographiches Lexicon 1815-1950, sv. 12,* 384.

[866] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2,* 117.

[867] Đorđe Lukić, *Bitka na Drini 1914.*, 22.

bojnika Erwina Zeidlera koja je prebačena iz XVI. korpusa 6. armije na sjevernu obalu Save, trebala napasti na Šabac. U 6. armiji je XVI. korpus dobio zadatak na južnom krilu probiti srpske obrambene položaje na uzvisinama jugoistočno od Krupnja, dok je bok i pozadinu ovog korpusa štitila 109. pučko-ustaška brigada od neprijateljskih napada iz pravca Rogatice i Ljubovije.[868]

Naposlijetku je zbog jakih kiša odgođen početak napada *Balkanskih oružanih snaga* na Srbiju sa 7. na 9. rujan. No u međuvremenu, ne obazirući se na vremenske uvjete, Srbi su pokrenuli napad na Srijem 6. rujna. Prije izlaganja upada srpske vojske u Srijem, važno je izložiti Čičerićevu kritika Potiorekovog drugog operativnog plana za napad na Srbiju u rujnu 1914. radi toga što se pokazalo u nastavku vojne operacije Balkanskih oružanih snaga protiv Srbije i Crne Gore kako su Čičerićeva razmišljanja bila ispravna.

6.2 Čičerićeva kritika Potiorekovog operativnog plana za Jesenki pohod na Srbiju 1914.

Čičerić je, kao i ranije u kolovozu kada je kritizirao prvi Potiorekov operativni plan za napad na Srbiju, kritizirao i drugi Potiorekov operativni plan za rujan 1914. Na osnovi iskustva iz prvoga pohoda austrougarske vojske protiv Srbije u kolovozu 1914., sada je dovodio u pitanje i Potiorekove kompetencije vrhovnog zapovjednika. Smatrao je kako Potiorekov operativni plan ne odgovara stvarnim mogućnostima austrougarske vojske u materijalnom i ljudskom smislu. Bilo je premalo raspoloživih snaga za uspjeh napada, premalo topova i haubica kojim bi se postigla nadmoć nad neprijateljskim topništvom i haubicama te premalo vremena za adekvatnu pripremu uz već postojeće logističke probleme i nedostatak opreme za brdsko i planinsko ratovanje.

Čičerićev u svoj dnevnik o navedenome 2. rujna 1914. piše: „Neobično je to što su upravo zapovjedništva naših divizija najpesimističnija što se tiče budućih pothvata. Možemo samo zaključiti da brojnost i kakvoća naših postrojbi za uspješan napad ne zadovoljavaju. Nadam se da je to uvidio i Potiorek. Hoće li se, stvarno i konačno, odlučiti

[868] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 652.

za obranu do promjene odnosa u snagama (pitanje Bugarske, pojačanja sa sjeverne bojišnice) ne znam, ali sumnjam".[869]

Nadalje je Čičerić u svoj ratni dnevnik 3. rujna 1914. zapisao kako Potiorekov operativni plan napada na Srbiju za rujan 1914. smatra bezizglednim.[870] Unos u dnevnik od 4. rujna pokazuje kako Potiorek ponovno, kao i 12. kolovoza, požuruje napad na Srbiju, dok ga u tome sprječava AOK. Navedeno bi značilo da je Potiorek ponovno želio pokrenuti napad u trenutku dok njegove vojske nisu bile potpuno spremne za početak vojnih operacija. O tome je Čičerić zapisao: „Opet ista priča kao i prije 10 godina: […)!] Opet brojčana nadmoć neprijatelja. A ja sam ionako peti kotač na vozilu. Na moj upit o tome, Potiorek je odgovorio s besmislicama o nekim o pojedinostima i spomenuo napad sa svakodnevnim ukopavanjem. Čovjeku stvarno dođe da vrišti od muke, osobito kada se sjetim Mandžurije. Ne mogu vjerovati da to radi i naša vojska. Stvarno da se rasplačeš".[871]

Nadalje, Čičerić smatra da su 174 pješačke bojne nedovoljne za uspješan napad i kritizira Potiorekov operativni plan u vezi početnog raspoređivanja snaga. Prebacivanje 16. brdske brigade na sjevernu obalu Save i 13. pješačke brigade i 11. brdske brigade u sastav XV. korpusa 6. armije popraćuje ciničnim komentarom „Kakva značajna Potiorekova odluka!" očito smatrajući kako se ovakvim rasporedom ništa ne dobiva već nepotrebno umanjuje udarna snaga 5. armije. Osim navedenog Potiorekovog propusta, smatra kako je za uspjeh napada na teško prohodnom planinskom i šumskom području s visokim kukuruzom uz djelovanje brojnih komita na području Pocerine i Mačve potrebno najmanje 200 bojni. U vezi taktike, Čičerić smatra kako su ponovo austrougarske snage previše zbijene što ih čini sporijim i ranjivim na protivničke napade kada piše da je operativnim planom predviđeno da 60 000 vojnika (vjerojatno dosta više od 80 bojni) pokriva širinu bojišnice od 25 km, dakle na 1 metar dolaze dva do tri vojnika.[872]

Čičerić je pravilno primijetio kako je težište napada bilo na XV. i XVI. korpusu koji su dobili zadatak da u tri dana dostignu liniju Jagodnja – Tekeriš i drže bojišnicu širine 30 km do dolaska 5. armije sa sjeverozapada. Napad na Valjevo bi se po njemu

[869] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 10.
[870] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 11.
[871] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 13.
[872] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 13.

mogao poduzeti tak nakon prebacivanja glavnine snaga na crtu Krupanj – Šabac, odakle bi u zbijenom poretku krenuo napad na Valjevo. Da bi se krenulo u napad na Valjevo s navedene crte, prethodno su XVI. korpus i 48. pješačka divizija trebali izbiti na crtu Zavlaka – Krupanj, a 5. armija na crtu Tekeriš – Šabac u Mačvi. Time bi, smatra Čičerić, obrambeni trokut Loznica – Lješnica – Zavlaka trebao pasti sam po sebi jer njegova obrana više ne bi bila svrsishodna.[873]

Čičeriću nije bilo jasno zašto je Potiorek odabrao isti glavni strateški pravac napada kao i u kolovozu koji se pokazao iznimno zahtjevnim za trupe s teško dostižnim dnevnim ciljevima u zadanim rokovima. Također, iz Čičerićevog je dnevničkog zapisa razvidno kako nema govora o visokom moralu zapovjednika i trupa. Čičerić navodi izvještaj generala Alfreda Kraussa o stanju 29. pješačke divizije koja se borila kod Šapca tijekom kolovoza. Čičerić piše kako je Krauss napisao kako su časnici ove divizije „izgubili svaku nadu i svi su ogorčeni zbog nesposobnosti zapovjedništva kod Šapca (čovjek se ne usudi vjerovati u sve što čuje o Šapcu i to staviti na papir)“.[874]

Opet ističe da se rade iste pogreške u početnom rasporedu kao i na početku kolovoza što je bitno utjecalo na smanjenje udarne snage austrougarskih postrojbi. U istom zapisu od 5. rujna Čičerić piše: „Potiorek je ipak napravio glupost kada je snage rasporedio na obje obale rijeka [Drine i Save, op.a.]. Sada nema povratka. U roku jednoga dana Savu mora prijeći i 21. *Landwehr* divizija koja će za sobom povući sedam pontonskih odreda, a koji su itekako potrebni na Drini, tako da su fini veliki radovi na mostovima i cestama najvjerojatnije bili uzaludni. Time je i naše sjeverno krilo smješteno malo predaleko… S 200 bojni možda ćemo 12. rujna pokrivati crtu Šabac – Krupanj, što bi značilo skoro četiri bojne po kilometru. Prema procjeni, uspjeh bi trebao biti siguran. Na žalost, u Mandžuriji sam se uvjerio da uspjeh ne ovisi samo o broju bojni, nego osobito o njihovoj kvaliteti. Posjeduje li naša vojska takvu kvalitetu, trenutno se ne može sa sigurnošću tvrditi. Možda tek XIII. korpus, ali što je s češkom divizijom koje do sada nije zabilježila uspjeha? Mogu li naše postrojbe napredovati 50 km preko kukuruznih polja tijekom neprekidnih borbi?“[875]

---

[873] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 14.
[874] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 8.
[875] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 15.

Ovaj Čičerićevih zapis pokazuje kako je Čičerić razumio osnovni problem učinkovitosti trupa 1914. godine. Čičerić ističe kako nije presudna njihova brojnost već borbena kvaliteta koja se postiže taktičkom perfekcijom, izvrsnim zapovijedanjem i vođenjem trupa te besprijekornim borbenim moralom. Sve navedeno omogućuje nadmoć nad protivnikom, dok je brojčana snaga trupa samo jedan od faktora koji presuđuju u borbi.

Djelomično kao odgovor na upad srpske vojske u Srijem 6. rujna, a djelomično kao dio operativnog plana generala Potioreka za vojne operacije protiv Srbije u jesen 1914. godine, 5. i 6. armija su 8. rujna rano ujutro započele drugi prijelaz Drine koji je dovršen do 11. rujna 1914. Ovim borbenim djelovanjima je započet *Jesenki pohod na Srbiju 1914.* koji je okončan 15. prosinca 1914.

Jesenski pohod na Srbiju 1914. godine se naziva i *Drugom Potiorekovom ofenzivom na Srbiju*. Ovaj pohod je imao tri faze. Prva faza je trajala od 8. rujna do 24. listopada 1914. Prvo je od 8. do 14. rujna 1914. vođena Bitka na Drini, a potom od 15. rujna do 24. listopada borba sa srpskom vojskom u Pocerini i Mačvi za uporište na sjeverozapadnom području Srbije. U drugoj fazi od 24. listopada do 15. studenoga 1914. je austrougarska vojska poduzela drugu ofenzivu na Valjevo. U trećoj fazi od 15. studenog do 15. prosinca 1914. je vođena Kolubarska bitka na području rijeka Kolubare i Ljiga. Ovo je bila odlučujuća bitka na Balkanskom bojištu 1914. godine.

Kolubarska bitka je vođena u dvije faze. U prvoj fazi od 15. studenog do 2. prosinca 1914. je austrougarska vojska napadala srpsku vojsku i potisnula je prema unutrašnjosti Srbije. Prva faza je završila zauzećem srpske prijestolnice Beograda 2. prosinca 1914. U drugoj fazi, od 3. do 15. prosinca 1914., srpska vojska poduzima protunapad i u Rudničkoj protuofenzivi probija front 6. armije između 4. do 6. prosinca i do 15. prosinca izbacuje austrougarske snage iz Srbije. Povlačenjem *Balkanskih oružanih snaga* preko Dunava, Save i Drine natrag na teritorij Austro-Ugarske radi poraza austrougarske vojske u Kolubarskoj bitki, okončane su vojne operacije austrougarske vojske protiv Srbije i Crne Gore na Balkanskom bojištu 1914.

Čičerić je drugog dana *Jesenskog pohoda na Srbiju 1914. godine*, 9. rujna, napustio dužnost načelnika stožera 5. armije i napustio Balkansko bojište. Tako nije osobno sudjelovao u ovome pohodu, no njegovi dnevnički zapisi predstavljaju važan povijesni izvor za proučavanje tijeka, uzroka i posljedica ove vojne operacije. Uz druge

izvore iz Čičerićeve ostavštine, dobiva se plastična slika rata u Srbiji od 8. rujna do 17. listopada 1914. kada prestaje Čičerićev dnevnik za 1914. godinu.

6.3 Upad srpske vojske u Srijem od 6. do 13. rujna 1914. prema arhivskim izvorima iz Čičerićeve ostavštine

Ohrabreno pobjedom nad austrougarskom vojskom u Bitki u dolini Jadra i kod Šapca, srpsko vrhovno vojno zapovjedništvo je planiralo napad na Austro-Ugarsku. Međutim, umjesto planiranog napada na Bosnu i Hercegovinu, srpsko vrhovno vojno zapovjedništvo se odučilo na napad na Srijem preko Save. Pritom se vodilo političkim, a ne vojnim razlozima. Saveznici Srbije, Francuska i Rusija, tražili su pokretanje ofenzive na austrougarski teritorij s ciljem odvlačenja što više austrougarskih postrojbi s Istočnog na Balkansko bojište. Time bi se povećale šanse ruskoj vojsci za uspjeh protiv austrougarske vojske u Galiciji i Ruskoj Poljskoj.

Na širem strateškom planu, francuski je zahtjev za pokretanje ofenzive protiv Austro-Ugarske stigao u srpsko vojno zapovjedništvo u Kragujevcu u trenutku dok su se njemačke vojske na Zapadnom bojištu približavale Parizu čime je za Francusku nastala kritična situacija. Zahtijevajući od Srba da pokrenu ofenzivu u Srijemu, Francuzi su nastojali spriječiti odlazak što više austrougarskih snaga s Balkanskog na Istočno bojište u Galiciju i Rusku Poljsku, čime bi se posredno omogućilo da Rusija više snaga oslobodi za rat protiv Njemačke nego protiv Austro-Ugarske na Istočnom bojištu. Time bi se posrednim putem oslabio njemački pritisak na Francusku.

Raspored srpskih vojski prema Austro-Ugarskoj na početku rujna 1914. je bio ovakav. Na sjevernom krilu je bila 1. srpska armija koja je držala front prema Savi na liniji Ostružnica – Obrenovac – Šabac. U sastavu ove armije su bili Obrenovački odred, Dunavska I. divizija, Dunavska II. divizija, Šumadijska I. divizija i Konjanička divizija. U centru je 2. srpska armija držala front od utoka Drine u Savu do Lešnice. U sastavu su ove srpske armije bile Moravska I. divizija, Kombinirana divizija, Timočka I. i Timočka II divizija. Na južnom krilu, 3. srpska armija je držala liniju Lešnica – Zvornik s obrambenim odredima na Drini do Užičke vojske koja se rasporedila jugoistočno od 3. srpske armije. U sastavu 3. srpske armije su bili Lešnički odred, Drinska I. divizija,

Drinska II. divizija i Moravska I. divizija. Kao armijska pričuva su u pozadini pod zapovjedništvom 2. srpske armije, ostavljene Timočka I. divizija i Timočka II. divizija.[876]

Sukladno savezničkom zahtjevu, general Putnik je izradio operativni plan prema kojem su sjeverno i južno krilo navedenih srpskih armija dobili ofenzivni zadatak upada na austrougarski teritorij, dok je 2. armija u centru dobila obrambeni zadatak obrane srpskog teritorija od austrougarskog napada preko donjeg i srednjeg toka Drine.

Ovaj plan je Putnik 27. kolovoza izložio zapovjednicima srpskih vojski na sastanku srpskog Glavnog stožera u Valjevu. Određeno je da napad na Srijem počne 6. rujna 1914. Prema Putnikovom planu, 1. srpska armija je imala zadatak poduzimanja napada na Srijem s ograničenim ciljem. Ona je trebala svom snagom prijeći Savu kod Skele i Novog Sela, zauzeti područje Srijema i razdvojiti austrougarske snage na Savi od onih na Drini. Operaciju potpore 1. armiji pružit će 2. armija na način da Timočka I. divizija iz njenog sastava prijeđe Savu kod Srijemske Mitrovice i ovdje postavi mostobran te s ovog mostobrana podržava napad 1. srpske armije u Srijemu. Ostatak 2. armije je dobio zadatak obrane Drine i zaštite boka i pozadine Timočke I. divizije i 1. srpske armije tijekom izvođenja napada na Srijem. Na jugu je 3. srpskoj armiji prvo namijenjena obrambena uloga a potom, u pogodnom trenutku, prelazak u napad. Užička i Sandžačka vojska su dobile zadatak pokretanja ograničene ofenzive na liniji Višegrad – Goražde u pravcu Sarajeva s ciljem vezanja u borbi značajnih protivničkih snaga kako one ne bi mogle intervenirati na drugim dijelovima bojišta. Time bi navedene vojske izvršile diverziju odvlačeći neprijateljske snage od pravog napada u Srijemu. Kako bi se dodatno zavarao protivnik, Braničevski odred i Odred za obranu Beograda, dobili su zadatak zauzimanja donje obale Save i Dunava i demonstrativnog djelovanja prema gornjoj obali.

Za ovu operaciju je prema Austro-Ugarskoj bilo postavljeno 282 000 srpskih vojnika i časnika sa 470 topova i 185 strojnica.[877] Tako Balkanske oružane snage na početku rujna 1914. sa 230 000 vojnika i časnika i 480 topova nisu imale potrebnu brojčanu i materijalnu nadmoć nad protivnikom. Osim relativne prednosti po broju topova nad Srbima, Balkanske oružane snage su i po broju strojnica zaostajale za protivnikom. Budući da je jedna od pretpostavki uspjeha *Jesenskog pohoda na Srbiju 1914. godine* bila postizanje nadmoći Balkanskih oružanih snaga nad protivnikom na glavnom pravcu

[876] Peko Dapčević, *Značaj i snaga manevra*, 382.
[877] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2,* 105.

napada, prema izloženom je razvidno kako ova pretpostavka nije ispunjena, što je u konačnici bio i jedan od uzroka drugog neuspješnog pohoda austrougarske vojske na Srbiju 1914.

U 1 sat i 30 minuta 6. rujna topništvo Timočke I. divizije počelo je granatirati Srijemsku Mitrovicu dok je topništvo 1. srpske armije granatiralo ostatak sjeverne obale Save. Timočka I. divizija imala je zadatak do podneva prijeći Savu na dijelu između Mitrovice i Jarka. Prema planu zapovjednika Timočke I. divizije, prijelaz Save je prvog dana izvodila prva brigada, a idućega dana 7. rujna, druga brigada Timočke I. divizije. Zbog kiše i zakašnjenja opreme za gradnju pontonskih mostova, prijelaz Save je prva brigada započela tek u 7 sati ujutro preko pomoćnog mosta na karauli Čevrntiji. U isto vrijeme je glavnina snaga 1. srpske armije, Dunavska I. divizija, Šumadijska I. divizija i Konjanička divizija, počela s prijelazom Save kod Novog Sela, Debrca i Skele.[878]

Čim je saznao za upad Timočke I. divizije na gornju obalu Save preko Čevrntije, Krauss je brzo reagirao i tamo uputio 29. pješačku diviziju s ciljem odbacivanja Timočke I. divizije natrag preko Save. U dvodnevnim je borbama tijekom 6. i 7. rujna srpska Timočka I. divizija pretrpjela ozbiljne gubitke i bila prisiljena na uzmak preko Save. Pritom je ova srpska divizija izgubila 6366 vojnika i časnika, 3 topa i 12 strojnica.[879]

Velika većina srpskih vojnika i časnika je zarobljena jer su ostali odsječeni na sjevernoj obali Save uništenjem pontonskih mostova u noćnom napadu 92. pješačke pukovnije 57. pješačke brigade 29. pješačke divizije. To je omogućilo 58. brigadi 29. divizije da do jutra savlada prvu brigadu Timočke I. divizije. Zarobljeno je ukupno 62 srpska časnika i 4880 vojnika.[880] Prema Kraussovim navodima u vezi „Uništenja Timočke I. divizije“ 6. i 7. rujna na Čevrntiji, potpuno je bilo uništeno sedam pješačkih bojni iz prve brigade Timočke I. divizije radi čega ona više nije bila sposobna za borbu.[881]

Čičerić je komentirao upad srpske vojske u Srijem 6. rujna u svojem dnevniku ovako: „Noć puna uzbuđenja. Srbi su inače otkrili izgrađene ceste i postavljene mostove kod Rače. Što li samo misle? Svakako pretpostavljaju pokret jačih snaga na Srijem tijekom noći, stoga je i otvorena noćna paljba. Ako se ova pretpostavka potvrdi ili ako oni planiraju prijelaz preko Save, bit će to veliko iznenađenje kada mi sutra krenemo od

[878] Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914-1918*, 122.
[879] Savo Skoko, *Vojvoda Radomir Putnik, sv. 2*, 112.
[880] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1*, 654.
[881] Alfred Krauss, *Die Ursachen unserer niederlage*, 148.

Drinjače prema ušću Drine! Bilo bi izvrsno ako se kod Save i na području Mačve nalaze još veći dijelovi postrojbi (možda 5 divizija od čega tri u Mačvi i dvije do tri južno od Beograda). Nadam se da XV. i XVI. korpus sa devet brdskih brigada neće imati većih problema s tri neprijateljske divizije na crti Krupanj – Loznica – Brezjak, tako da bi skupina podmaršala Brauna (40. *Honvéd* divizija, 13. pješačka brigada, doknadna *Honvéd* brigada) 8. ili 9. rujna kod Loznice mogla prijeći Drinu i krenuti prema Zavlaci. Ali nama sigurno neće biti lako. Mjesto našeg prijelaza na Drini u neposrednoj je blizini neprijatelja… Ali, bit će to niz teških bitaka i uzbuđenja! Kada bi se samo 9. pješačka divizija, 21. *Landwehr* divizija i 29. pješačka divizija dobro držale….. Srbi su, prema tome, Savu prešli kod Boljevaca, Kupinova, Novog Sela, Podgoričke Ade, između Mitrovice i Jarka, a možda i Mitrovice i Bosuta. U 16 sati i 30 minuta zapovijed VIII. korpusu: pokret 104. pučko-ustaške brigade preko Kuzmina prema Mitrovici. O svemu tome obaviješten je naravno i Potiorek i jedini mogući odgovor koji je preostao – trenutni je napad. Možda se uistinu radi o demonstracijama, ali time bi onda srpske snage na Dunavu bile vezane do Obrenovca. Probojem na Drini natjeralo bi ih se na povlačenje iz Srijema, a ako se oni ne bi povukli, onda još bolje za nas. Baš me zanima Potiorekova odluka. Nadam se da neće poslati VIII. korpus u Srijem, ali vidjet ćemo. Danas je bio uzbudljiv dan!“[882]

Unos u Čičerićev dnevnik pokazuje kako je Čičerić dobro razumio situaciju. Na strateškoj razini je bilo nužno da se austrougarske snage na gornjoj obali Save i Dunava što dulje odupiru srpskima i zadržavaju ih u borbi u Srijemu i Banatu bez dopremanja većih i značajnih pojačanja s Drine. Iz toga razloga se Čičerić nadao kako neće biti potrebno prebacivanje VIII. korpusa u Srijem i Banat jer bi time bila umanjena udarna snaga 5. armije za predstojeću austrougarsku ofenzivu na Srbiju preko Drine. Također, prisutnost većih srpskih snaga sjeverno od Save i Dunava, značila je njihov izostanak iz Mačve i Pocerine gdje su se očekivale borbe na glavnog strateškom pravcu napada 5. i 6. armije.

Pritom, Čičerić pravilno zaključuje kako je neuspjeh prve brigade Timočke I. divizije kod Čevrntije, natjerao zapovjednika Timočke I. divizije na oprez radi čega druga brigada ove divizije, koja se također pripremala za prijelaz Save, nije krenula preko Save

[882] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 17.

idućega dana 7. rujna, kako je bilo zamišljeno. Ove je informacije Čičerić dobio od zarobljenih srpskih vojnika i časnika iz 13. i 15. pješačke pukovnije prve brigade Timočke I. divizije.[883]

Zbog upada srpske vojske u Srijem, sjeverno od Save i Dunava je 8. rujna 1914. ustrojen Kombinirani korpus pod zapovjedništvom podmaršala Alfreda Kraussa sa zadatkom obrane Srijema, Bačke i Banata. U tu svrhu su pod Kraussovo zapovjedništvo stavljene 7. i 29. pješačka divizija, 28. *Landwehr* pješačka pukovnija iz 21. *Landwehr* divizije VIII. korpusa i 104. pučko-ustaška brigada. Podršku Krausovom Kombiniranom korpusu na Dunavu je davala Dunavska riječna flotila s ukupno šest riječnih monitora raspoređenih kod Zemuna i Rače.[884]

Nakon uspjeha protiv Timočke I. divizije na Čevrntiji, Krausov Kombinirani korpus je morao uzmaknuti pred naletom triju srpskih divizija 1. srpske armije koja je do 11. rujna 1914. prodrla 30 km u unutrašnjost austrougarskog teritorija i izbila na liniju Stara Pazova – Golubinci – Jarak. Ovim prodorom je 1. srpska armija zadala ozbiljan udarac Austro-Ugarskoj Monarhiji. Zauzeti su Zemun i Nova Pazova dok su Ruma i Inđija bile ugrožene. Političke posljedice srpskog prodora u Srijem su bile ozbiljnije od vojničkih. Srpsko je vrhovno vojno zapovjedništvo nastojalo upadom srpske vojske u Srijem potaknuti pobunu lokalnog srpskog stanovništva protiv austrougarskih vlasti i na taj način dodatno podrivati borbenu moć austrougarske vojske.

U velikoj je mjeri to srpskoj vojsci uspjelo što pokazuje izvještaj glavnostožernog bojnika Bartla kojega je Potiorek poslao u Srijem da izvidi situaciju i izvijesti ga o posljedicama srpskog upada u Srijem. O tome je Bartl u svojem izvještaju Potioreku napisao: „srijemsko srpsko-pravoslavno pučanstvo neprijateljski raspoloženo spram naše vojske. U srpskim selima su pucali na vojsku, a srpske vojnike skrivali u svojim domovima i preoblačili ih u civilna odijela. Domaći svijet je razorio telegrafske, telefonske i željezničke linije. U noći su davali neprijatelju signale. U nekim su mjestima svečano primali Srpsku vojsku, označivši srpske kuće ćirilskim pismom i zelenim vijencima, da njihove kuće budu od srpske vojske pošteđene, a kuće katolika su i domaći zapaljivali“.[885]

---

[883] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 19.
[884] Đorđe Lukić, *Bitka na Drini 1914.*, 41.
[885] Ivan Bulić, *Ivan Skerlecz Lomnički 1913-1917.*, 254.

Bartlov izvještaj Potioreku je potvrdilo i Državno odvjetništvo na osnovi informacija kotarskog predstojnika iz Vukovara koji je ovako opisao događaje tih dana u Srijemu: „Uzmak naše vojske prate domaći Srbi s podrugljivim smiješkom i odmah spremaju posebna odaslanstva, koja će srpsku vojsku svečano pred selom pozdraviti. Odaslanstva su gdje veća gdje manja, najveće je u Dobanovcima, gdje pola mještana Srba polazi u susret srpskoj vojsci. U Deču su i u Kupinovu u odaslanstvu mjesni parosi i bilježnici. Na kuće izvješuju srpske barjake, a na sebe meću srpske kokarde. Dok ulazi vojska zvone sva zvona. Domaći Srbi dočekuju srpsku vojsku oduševljeno, kliču njoj i kralju Petru, posiplju je cvijećem i kite vijencima. U Deču, Dobanovcima i u Kupinovu služi se svečana služba božja, i moli se u slavu pobjede srpskog oružja [...] Domaći Srbi časte i pogošćuju ushićeno srpsku vojsku, idu joj u svemu na ruku: pokazujući joj putove u susjedna sela i pravce, kuda je naša vojska uzmakla, i dojavljujući joj svako kretanje naše vojske. Domaći Srbi ubijaju naše zaostale vojnike: u Bečmenu zastavnika i sedam vojnika, u Ašanji, Deču, i Ugrinovcima po jednog vojnika, a u Kupinovu pokazuju srpskoj vojsci skrovište, gdje se sakrilo naših 250 vojnika, koji su na to zarobljeni [...] Domaći Srbi odaju srpskoj vojsci odličnije Nesrbe i zahtijevaju od njih, da ih ubiju. I vojska doista ubija u Boljevcima šestoricu, u Dobanovcima trinajstoricu [...] Domaći Srbi [...] pod vodstvom općinskih činovnika i službenika, obavljaju kod Nesrba rekviziciju za srpsku vojsku. Većinom sami, a iznimno i s kojim srpskim vojnikom provaljuju domaći Srbi u svome i u susjednim selima – u Batajnici dapače pod vodstvom općinskih činovnika – u kuće Nesrba te ih pljačkaju i iza toga zapaljuju“.[886]

Da je stanje u Srijemu povodom napredovanja 1. srpske armije bilo dramatično, pokazuju arhivski izvori iz Čičerićeve ostavštine. Zapovjedništvo 5. armije je već 8. rujna tražilo prebacivanje čitavog VIII. korpusa s Drine u Srijem radi pomoći Krausovom Kombiniranom korpusu za obranu od 1. srpske armije.[887] Međutim, kako su u zoru 8. rujna postrojbe 5. armije započele prijelaz Drine, prebacivanje VIII. korpusa s Drine u Srijem nije izvršeno. Kao pojačanje Kraussu je poslan ostatak 21. *Landwehr* divizije i raspoređen na područje između Save i Bosuta u pozadinu bojišnice kao pričuva.[888]

[886] Ivan Bulić, *Ivan Skerlecz Lomnički 1913-1917.*, 255.
[887] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II,* 56.
[888] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 655.

O borbama u Srijemu je Čičerić u svoj dnevnik 8. rujna zapisao: „Iza 21 sat uzbudljivi brzojavi iz Petrovaradina: Zeidler[889] se bori kod Deča, napadnut je i odsječak Surčin - Dobanovci. Povlačenje kod Surčina, a kod Kupinova razbijanje pučko-ustaškog odsječka. Stigla je zapovijed o povlačenju iz Zemuna i prebacivanju 14. pješačke brigade u Batajnicu te rušenju mosta na Savi, ali uskoro i opoziv te iste naredbe, jer se Surčin ipak drži… Čini se da u Petrovaradinu vlada veliko uzbuđenje. Nadam se da će Krauss opet spasiti stvar… Jadan Srijem, mogu si zamisliti tamošnju uznemirenost i strah. Strahovao sam za Banat, jer tamo Srbi imaju veću slobodu djelovanja i zbog pučko-ustaških postrojbi koje su jedine tamo, ali uvijek u bijegu, što s druge strane i nije neobično budući da su te postrojbe ostale potpuno bez časnika“.[890]

Obrat u Srijemu je nastupio 12. rujna. Zbog uspješnog proboja fronta 3. srpske armije na gornjem toku Drine i napredovanja 6. armije prema Krupnju, nastala je kriza u srpskoj vojsci. Radi toga su iz Banata već 9. rujna povučene snage Beogradskog obrambenog odreda koje su prešle Dunav kod Pančeva. Vrhovni zapovjednik srpske vojske general Putnik, nije odmah odlučio zaustaviti srpsku ofenzivu u Srijemu već je 9. rujna uputio na Krupanj Dunavsku II. diviziju, prvotno namijenjenu kao pričuvu 1. srpskoj armiji za ofenzivu u Srijemu. Međutim, daljnjim nepovoljnim razvojem situacije za srpsku vojsku na fronti 3. armije, Putnik je zapovjedio 1. srpskoj armiji da u noći 11. na 12. rujna započne organizirano povlačenje iz Srijema, natrag preko Save na srpski teritorij.

Raspored 1. srpske armije u Srijemu pred povlačenje je bio ovakav. Na lijevom krilu je bila Šumadijska I. divizija na liniji Buđanovci – Sibač – Pečinci – Popinci. U centru Konjanička divizija, a na desnom krilu Dunavska I. divizija na liniji Vojka – Stara Pazova – Nova Pazova – Stari Banovci. Povlačenje se trebalo izvesti na način da Šumadijska I. divizija štiti povlačenje preostalih dviju srpskih divizija na mostobrane na Savi jer su prema ovoj srpskoj diviziji bile raspoređene snage Krausovog Kombiniranog korpusa a prema ostalim dvjema srpskim divizijama samo slabe snage austrougarskog pučkog-ustanka.

---

[889] General-bojnik Erwin Zeidler koji je zapovijedao 7. kombiniranom pješačkom divizijom u Srijemu jačine sedam pješačkih bojni, dva konjanička eskadrona sa četiri topniče bitnice koja se 8. rujna sukobila sa srpskom Konjaničkom divizijom prvo kod Obreža pri njenom prijelazu Save kod Kupinova a potom kod Deča, 10 km sjeveroistočno od Obreža.

[890] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 19.

Dunavska I. divizija je prva započela povlačenje u prvim jutarnjim satima 12. rujna zato što je dobila zadatak da, zajedno sa Kombiniranom divizijom 2. srpske armije, hitno pojača ugroženu 3. srpsku armiju. Ona je do jutra 13. rujna dobila zadatak zauzimanja novih položaja na lijevom krilu 3. srpske armije kod Pecke.[891] Konjaničkoj diviziji i Šumadijskoj I. diviziji zapovjeđeno je postupno povlačenje prema Savi bez ulaženja u ozbiljnu borbu s protivnikom. Konjanička divizija je dobila zadatak prijelaza Save kod Kupinova, a Šumadijska I. divizija kod Obreža.[892]

Pri povlačenju iz Srijema je Šumadijska I. divizija nanijele teške gubitke Krausovom Kombiniranom korpusu. Ista 92. pješačka pukovnija 29. pješačke divizije koja je 6. rujna nanijela težak poraz prvoj srpskoj brigadi Timočke I. divizije na Čevrntiji, pokušala je ponoviti noći napad na položaje Šumadijske I. divizije kod sela Popinci u noći 11. na 12. rujna. Noćni napad 92. pješačke pukovnije završio je katastrofom jer je pukovnija uletjela u zasjedu i na nju otvorena topovska i haubička paljba sa skrivenih položaja. U ovom napadu je 92. pješačka pukovnija izgubila 32 časnika i 1200 vojnika.[893]

O završnim borbama u Srijemu Čičerić je samo kratko komentirao u svojem dnevniku, obzirom na druge važne događaje koji su se istovremeno događali na frontu 5. armije na Balkanskom bojištu i na Istočnome bojištu. Čičerić samo unosom od 14. rujna piše o borbama na crti Buđanovci – Pečinci – Stara Pazova, ispravno procijenivši kako se ovdje nalaze dvije srpske divizije protiv Krausovog Kombiniranog korpusa i pučko-ustaških bojni. Kod Pančeva procjenjuje da se nalaze samo manje srpske postrojbe dok navodi da je željeznička pruga između Mitrovice i Rume bila uništena.[894] Završni osvrt na srpski upad u Srijem u rujnu 1914. Čičerić daje u unosu u dnevnik od 16. rujna kada piše: „Srbi su napustili Banat i Srijem i to prilično dragovoljno pod utiskom napredovanja naše 6. armije“.[895]

Kratkotrajni prodor srpske vojske u Srijem u rujnu 1914. imao je dugoročne političke posljedice za Austro-Ugarsku Monarhiju. Austrougarske su vlasti poduzele niz represivnih mjera prema srpskom stanovništvu na području Srijema, optuženom za

[891] Peko Dapčević, *Značaj i snaga manevra*, 385.
[892] Đorđe Lukić, *Bitka na Drini 1914.*, 129.
[893] Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914-1918*, 123.
[894] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 25.
[895] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 26.

suradnju s neprijateljem. Austrougarska je vojska ove represalije provela kao odmazdu za njihovo pomaganje neprijateljskim snagama čime su počinili kaznena djela podrivanja borbene moći države i veleizdaje. Protiv 350 osoba pokrenuti su kazneni postupci radi pljačke, paleža i nasilja. Protiv 595 osoba pokrenut je kazneni postupak za veleizdaju. Protiv osuđenih osoba za veleizdaju izvršena je kazna strijeljanja. Primjerice, u općini Beška strijeljano je 6, a u Petrovaradinu 10 osoba. Sve navedeno uzrokovalo je sigurnosni problem u Srijemu radi kojega su austrougarske vojne i civilne vlasti razmatrale mogućnost trajnog preseljenja srpskog stanovništva iz graničnog područja Monarhije prema Srbiji. Primjerice, zapovjedništvo 7. pješačke divizije u Osijeku je smatralo da u pograničnom području Austro-Ugarske prema Srbiji „ne smije nipošto graničiti slavenski živalj, ni Hrvati, ni Slovaci" iz razloga što tamošnje stanovništvo nije smatralo lojalno Austro-Ugarskoj i dinastiji Habsburg, već Srbiji i dinastiji Karađorđević.[896]

6.4 Čičerićevo razrješenje s položaja načelnika stožera 5. armije

Čičerić je razriješen s položaja načelnika stožera 5. armije u srijedu, 9. rujna 1914. godine. U zapovijedi o razrješenju s prve ratne dužnosti primio je uputu da dođe u Beč u Glavni stožer austrougarske vojske. U Beč se uputio slijedećega dana 10. rujna u 9 sati ujutro, vlakom preko Vinkovaca, Osijeka i Budimpešte. U Beč je stigao istoga dana nakon 10 sati i 30 minuta vožnje vlakom u 19 sati i 30 minuta.[897]

Čičerićevo razrješenje s prve ratne dužnosti je bilo kontroverzno. On je sam dao ostavku na svoj položaj zbog neslaganja s načinom na koji je vrhovni zapovjednik Balkanskih oružanih snaga general Potiorek vodio rat protiv Srbije i Crne Gore, načinom na koji zapovjednik 5. armije general Frank vodi 5. armiju protiv Srba i logističkih propusta BOK u vojnoj operaciji protiv Srbije tijekom kolovoza 1914. Čičerić se prvo pismeno obratio Franku zahtjevom za premještaj s postojeće na neku novu dužnost. Potom je njegov zahtjev proslijeđen BOK i AOK. Naposlijetku se osobno pismom obratio Conradu sa zamolbom za razrješenje s dužnosti. Nakon toga, udovoljeno je njegovom zahtjevu ali nije odmah preuzeo novu ratnu dužnost.

[896] Ivan Bulić, *Ivan Skerlecz Lomnički 1913-1917.*, 258.
[897] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914.-1918.,* 24.

Dostupni izvori dopuštaju ovakvu rekonstrukciju događaja. Čičerić je upozoravao BOK u Sarajevu na opasnosti koje nastaju za IV. korpus ukoliko on poduzme napad na protivničke položaje oko Šapca 21. kolovoza s ciljem probijanja prema jugu. Radi nedovoljne pripreme, brojčane i materijalne nadmoći neprijatelja na bojišnici IV. korpusa te strateške potrebe hitnog prebacivanja 2. armije u Galiciju radi borbe protiv ruske vojske na Istočnom bojištu, umjesto njenog angažiranja u borbi sa Srbima čime se borbena snaga 2. armije nepotrebno smanjuje, Čičerić je držao da napad IV. korpusa na srpske položaje Šumadijske I. divizije i Konjaničke divizije, pojačane pješaštvom Timočke I. divizije južno od Šapca, neće postići uspjeh kakvom se general Potiorek nadao.[898]

Stoga je Čičerić odmah na početku napada IV. korpusa 21. kolovoza upozorio Potioreka u BOK u Sarajevu o mogućem neuspjehu IV. korpusa. Posljedica toga bi bilo produbljivanje austrougarske katastrofe u Srbiji i izazivanje krize u Balkanskim oružanim snagama. Čičerić je to učinio iz stožera 5. armije u Brčkom iz kojega se telegramom obratio Potioreku u BOK u Sarajevo 21. kolovoza.[899] U svojoj bilježnici je naveo kako je pokušao uvjeriti generala Potioreka da opozove zapovijed generalu Tersztyánszkom za napad IV. korpusa iz razloga što su se dijelovi 5. armije još uvijek povlačili natrag preko Drine na Amajliji i drugim mjestima te kako mu nije poznato stanje u 13. pješačkoj brigadi radi čega postrojbe 5. armije sigurno neće moći sudjelovati u koordiniranom napadu na Srbe 21. kolovoza. Prema navedenome planu generala Potioreka radilo se o napadu sa krila. Sa sjevernog je krila IV. korpus iz pravca Šapca trebao napredovati prema Tekerišu dok je 6. armija sa juga trebala napasti Valjevo preko gornje Drine.[900]

Suprotno Čičerićevom upozorenju, general Potiorek je generalu Tersztyánszkom izdao zapovijed za napad. Napad IV. korpusa na Šabac je počeo u 6 sati i 30 minuta ujutro 21. kolovoza. Protiv toga je Čičerić protestirao. Poslao je telegram u Beč, obrativši se vojnom uredu Njegovog Veličanstva i obavijestio o navedenome AOK u Przemyślu. Čičerićev protest je ignoriran i nije stigao nikakav odgovor na njegov telegram. Ni iz AOK u Przemyślu niti iz Vojnog ureda Njegovog Veličanstva u Beču.[901]

Radi toga je Čičerić odlučio intervenirati *in situ*. Napustio je svoj položaj u Brčkom i u 15 sati i 45 minuta stigao u Gunju kako bi osobno ispitao stanje trupa na

[898] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 240.
[899] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914.-1918.*, 23.
[900] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 28.
[901] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 240.

terenu i pokušao utjecati na pojedine austrougarske zapovjednike da uvjere generala Potioreka da napad na Šabac zaustavi. U Gunji se zadržao idućega dana 22. kolovoza od 8 sati ujutro do 17 sati poslijepodne radi inspekcije pridošlih pričuvnih trupa, novoustrojenih pohodnih bojni domobranstva i pučkog ustanka po završetku mobilizacije trećeg poziva. Idućega dana 23. kolovoza u 8 sati i 40 minuta ujutro stiže u Bjeljinu, potom u 11 sati i 45 minuta u Janju da bi dan završio povratkom u Brčko u 18 sati i 15 minuta navečer.[902]

Premda Čičerić u svojem dnevniku i bilježnicama ne navodi detalje svojeg djelovanja tijekom Bitke za Šabac između 21. i 23. kolovoza 1914., očigledno je nastojao ishoditi odluku o zaustavljanju napada na Šabac putem uvjeravanja pojedinih austrougarskih zapovjednika da utječu na Potioreka. Nakon što mu to nije uspjelo a Potiorek potvrdio zapovijed za napad IV. korpusu i za 23. kolovoza, Čičerić je podnio zahtjev AOK u Przemyślu da ga se razriješi s dužnosti načelnika stožera 5. armije na Balkanskom bojištu.[903]

Čičerićev zahtjev za razrješenje s dužnosti nije odmah riješen. Conrad i AOK su očito imali razloga zadržati Čičerića na Balkanskom bojištu jer su Čičerićevi stavovi u vezi korištenja IV. korpusa za borbu kod Šapca, umjesto njegovog upućivanje u Galiciju, bili identični stavovima Conrada i AOK u Przemyślu. Iz ovoga je razloga Conrad protestirao kod Potioreka što se IV. korpus koristi za lokalne borbe protiv Srba oko Šapca čime je njegova borba ovdje bespotrebna dok je daljnja upotreba oružanih snaga za držanje Šapca suvišna i uzaludna.[904]

Potiorek je Čičerićevo djelovanje protumačio kao neposluh i prekoračenje njegovih ovlasti. U vezi prvoga, Potiorek je smatrao da se Čičerić izravno suprotstavio njegovoj zapovijedi za napad i time umiješao u ovlasti vrhovnog zapovjednika. U vezi drugoga, da se obratio AOK zaobilazeći BOK koje je bilo formalno nadređeno zapovjedništvu 5. armije na Balkanskom bojištu. Stoga je Potiorek telefonski nazvao Čičerića u stožer 5. armije u Brčkome u 10 sati i 55 minuta ujutro 24. kolovoza i tražio pojašnjenje u vezi njegovih postupaka. Čičeriću se obratio ukorom: „Da se u moje ime

[902] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 29.
[903] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 240.
[904] Rudolf Jeřabek, *Potiorek*, 130.

telefonira zapovjedništvu 5. austrougarske vojske što je nedopustivo, kao i svako izravno izvještavanje AOK-u u vezi istoga“.[905]

S druge strane, Čičerić nije zapisao što je odgovorio Potioreku, tako da u arhivskim izvorima iz Čičerićeve ostavštine nemamo podataka o tome je li se Čičerić branio od Potiorekovih optužbi da je svojim djelovanjem praktički zaustavio sudjelovanje 5. armije u koordiniranom napadu IV. korpusa i 6. armije te tako bio krivac austrougarskog neuspjeha u posljednjoj bitki tijekom kolovoza 1914. u Srbiji.

Potom je Potiorek o istoj okolnosti izvijestio AOK. U depeši 6. armije AOK-u koju je Poitorek poslao iz Sarajeva u Przemyśl u 11 sati i 45 minuta ujutro 24. kolovoza stoji: „Jučer navečer sam zapovjedio generalu Tersztyánskome da se vrati iza Save i izričito sam se s njim složio da je to učinjeno jer bi daljnja ofenziva Tersztyánskog za sada bila besmislena, obzirom na povlačenje 5. armije iza Drine. Istodobno sam, iz opravdanih razloga, zapovjedio da se Tersztyánsky stavi izravno pod moje zapovjedništvo. Molim Vas da ovu zapovijed primite na znanje, budući da ipak nisam mogao preuzeti odgovornost za rješenje povjerene mi zadaće“.[906]

Iz navedenog se može zaključiti kako je odgovornost za neuspjeh kod Šapca Potiorek nastojao prebaciti na podređene mu časnike, u ovom konkretnom slučaju, na Čičerića. Tako je Potiorek krivio zapovjednika i časnike 21. *Landwehr* divizije za dva uzastopna poraza na Ceru radi čega se ova divizija prema njegovome mišljenju, prerano i neopravdano povukla sa svojih položaja na Ceru što je otvorilo put ka porazu austrougarskih snaga u *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914*. Štoviše, Potiorek je tražio prijeki sudi za čitavu diviziju, optuživši češke domobrane za izdaju i kukavičluk u borbi. Njegov je zahtjev osobno poništio car Franjo Josip I. svojom zapovijedi, nastojeći ne potaknuti etničke sukobe u svojoj vojsci na početku rata.[907]

Stoga je i Potiorek protestirao kod AOK argumentom da Čičerić nema ovlaštenje izdavati zapovijedi vojskama na bojišnici. Obzirom da sadržaj telefonskog razgovora Čičerića i Tersztyánskog nije poznat, ostaje otvorenim pitanjem je li Čičerić doista izdao Tersztyánskome zapovijed za obustavom napada i povlačenjem postrojbi IV. korpusa natrag preko Save ili mu je „samo savjetovao da to učini“ sukladno općem, nepovoljnom stanju austrougarske vojske na Balkanskom bojištu?

[905] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3, List 8, 1.
[906] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3, List 8, 2.
[907] John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle,* 148.

U slučaju prve navedene opcije također ostaje otvorenim pitanjem je li Čičerić djelovao prema zapovijedi Conrada iz AOK ili samostalno? Ukoliko mu je Conrad izdao zapovijed da nazove Terszytánskog i zaustavi napad IV. korpusa na Šabac, tada je jasno da je Conrad je bio taj koji je prekoračio svoje ovlasti jer je izdavao zapovijedi Balkanskim oružanim snagama izvan svoje nadležnosti jer je prema vrhovnoj zapovijedi Franje Josipa I. od 23. kolovoza 1914. Potiorek postao isključivi i vrhovni zapovjednik Balkanskih oružanih snaga, dakle jedini koji izdaje austrougarskim postrojbama na Balkanskom bojištu zapovijedi.

Budući da su se u vođenje rata u međuvremenu umiješali i zajednički ministar vanjskih poslova Leopolod Berchtold i ugarski ministar-predsjednik István Tisza, sukob nadležnosti na vrhu oko toga tko doista vodi Austro-Ugarsku u ratu komentirao je general Conrad u svojim sjećanjima iz Prvog svjetskog rata. On ukazuje na suštinu problema kada postavlja pitanje tko zapravo vodi rat Austro-Ugarske: „Tko je sada na kraju sveukupni vrhovni zapovjednik austrougarske vojske? AOK? Njegovo Veličanstvo? Ili, njegov Vojni ured u Beču? Potiorek? Ministarstvo vanjskih poslova?“[908]

U praksi je konfuzija oko pitanja tko izdaje vrhovne zapovijedi i kome, AOK austrougarskim snagama u Galiciji ili i onima na Balkanskome bojištu, nastavljena. Time pitanje sukoba nadležnosti nije riješeno. Car Franjo Josip I. je u pismu poslanom Conradu i Potioreku 23. kolovoza izrazio svoje povjerenje u Potioreka i potvrdio ga za vrhovnog zapovjednika Balkanskih oružanih snaga. Međutim, Conrad je svejedno idućega dana 24. kolovoza izdao zapovijed IV. korpusu da napusti Balkansko bojište i dođe u Galiciju radi borbe s Rusima. Ovoj se Conradovoj zapovijedi usprotivio Berchtold iz političkih razloga zato što je smatrao kako su potrebne jače austrougarske snage na Balkanskom bojištu radi postizanja pobjede protiv Srbije. Car je stao na stranu Conrada i uvjetovao odlazak IV. korpusa s Balkanskog bojišta nakon što se poduzmu mjere za osiguranje riječne linije na Savi i Dunavu. Ovim mjerama je trebalo spriječiti upad srpske vojske na teritorij Monarhije preko Save i Dunava.[909]

Situaciju je dodatno zakomplicirala intervencija ugarskog ministra-predsjednika Istvána Tisze. On se 23. kolovoza obratio caru pismom u kojem je kritizirao Potiorekov način vođenja rata protiv Srbije i Crne Gore. Tisza je pisao caru o taktičko-operativnim

[908] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 4*, 477.
[909] Rudolf Jeřabek, *Potiorek*, 134.

propustima austrougarske vojske koji su doveli do poraza u Srbiji. Dakle, o svemu onome što je Čičerić davno prije pisao u svojim studijama i na što je godinama prije Prvog svjetskog rata upozoravao. Upravo su navedeni taktičko-operativni propusti uzrokovali velike ljudske žrtve u austrougarskoj vojsci. Tisza je napisao: „Frontalni napadi protiv čvrstih uporišta bez sigurnosne i topničke pripreme, izvedeni s prijezirom prema smrti, odnijeli su disproporcionalno puno života. S druge strane, naša je ofenziva poduzeta na način da su kolone međusobno bile previše udaljene jedna od drugih tako da smo se suočili sa nadmoćnim neprijateljem na liniji Šabac – Loznica dok je čitava 6. armija kretala prema jugu i uopće nije iskorištena“.[910]

Prethodno je Tisza podržavao Potioreka ali ga je njegov neuspjeh u Srbiji tijekom kolovoza 1914. uvjerio u suprotno. U istome pismu je upitao cara je li opravdano Potioreku dopustiti samostalno zapovijedanje nad Balkanskim oružanim snagama? Nadalje, u pismima poslanim zajedničkom ministru vanjskih poslova Berchtoldu i svojoj braći, Kálmánu i Lajosu Tiszi, izrazio je razočaranje Potiorekom kada je napisao da ofenzivu uopće nije niti trebalo poduzimati. Do kraja kolovoza, Tisza je stao na stranu Conrada i podržavao njegova nastojanja da glavni ratni napor Austro-Ugarske usmjeri na Istočno bojište koncentracijom svih raspoloživih snaga protiv Rusije.[911]

Nije isključena mogućnost da su Čičerićeve kritike Potiorekovog načina vođenja rata došle do Potioreka. Ukoliko je navedeno točno, Potiorek mu je kritiku zasigurno zamjerio. To bi objasnilo pozadinu osobnog animoziteta vrhovnog zapovjednika Balkanskih oružanih snaga prema Čičeriću. Neslaganje Potioreka i Čičerića datira od ranije čime je Čičerićev položaj u odnosu na Potiorek koji mu je bio nadređen bio neugodan.

Čičerić se već ranije razilazio u pogledima na vojničko umijeće s Potiorekom. Godine 1906. na ljetnim vojnim manevrima austrougarske vojske koji su se održavali na području XIII. korpusa za Hrvatsku i Slavoniju, sukobio se sa Potiorekom. Sukob je izbio oko operativnog umijeća i taktike trupa u bitki. Čičerić je dobio zadatak vođenja korpusa jedne strane. Potiorek mu je bio nadređeni zapovjednik kao zamjenik načelnika Glavnog stožera. Čičerić je inzistirao da kolone korpusa budu postavljene na način kako je obrazložio u *Bitki*. Da gustoća poretka u napadu ne bude veća od dva vojnika po koraku,

[910] Rudolf Jeřabek, *Potiorek*, 135.
[911] Gabor Vermes, *Istvá Tisza*, 248.

a topovi i haubice budu prethodno razmješteni po kolonama da osiguraju dovoljnu podršku pješaštvu u napadu. Potiorek se sa Čičerićevim vođenjem kolona nije složio te zapovjedio da se kolone postave na način kako propisuje taktički pravilnik. Čičerić je napravio po svome i pobijedio protivnika na vojnoj vježbi. Izveo je manevar na svoj način, suprotno Potiorekovim uputama. „Na sreću po mene“, napisao je Čičerić, „s odlaskom Becka-Rzikowskog, otišao je i Potiorek kao zamjenik načelnika Glavnog stožera.“[912]

Otuda potječe sukob Čičerića i Potioreka. Njihov je sukob bio osobne prirode. Međusobna netrpeljivost bila je posljedica njihovih karaktera. Njihovo previranje oko izdavanja zapovijedi generalu Tersztyánskom kod Šapca trajno je narušilo njihov međusobni odnos da to mjere da Čičerić više nije mogao djelovati pod Potiorekovim zapovjedništvom. Čičerić je Potioreka prezirao čime je odnos povjerenja podređenog časnika prema vrhovnom zapovjedniku trajno nestao. Time Čičerić više nije mogao izvršavati Potiorekove zapovijedi, smatrajući ih pogrešnim.

Pored sukoba s Potiorekom, Čičerić je ušao i u sukob s Frankom. Za razliku od sukoba s Potiorekom koji je bio osobne prirode, sukob s Frankom je bio čisto vojničke prirode. Radilo se o sukobu u pogledu stručnih pitanja vojničkog umijeća. Čičerić se s Frankom sukobio oko taktike i operativnog provođenja Potiorekovog plana. Vjeran svojim razmišljanja u vezi navedenoga, Čičerić je predlagao nastupanje napadnih kolona na užem frontu, međusobno bliže postavljenih, rjeđi napadački poredak po fronti od dva čovjeka po metru i opreznije i sporije kretanje u dometu vlastitog topništva radi zaštite. Smatrao je da radi zaštite glavnog napada na Valjevo sa sjevera kod Šapca treba postaviti 20 pješačkih bojni, što je bio ekvivalent jedne pješačke divizije radi čuvanja mostobrana na Savi i vezivanja što je više neprijateljskih snaga ovdje kako one ne bi mogle prućiti otpor austrougarskim snagama na glavnom pravcu napadanja prema Valjevu preko Jadarske Lešnice.[913]

Prema drugom operativnom planu Potioreka, navedene Čičerićeve ideje nije bilo moguće provesti. Radi toga su se austrougarske trupe opet, kao i tijekom kolovoza, teško probijale do zadanih ciljeva s velikim gubitcima. Čičerić je pokušao urgirati kod Franka, svojeg neposredno nadređenog zapovjednika da uvaži njegove argumente koji su bili

[912] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 319.
[913] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica II*, 54.

čisto vojničke prirode, lišeni osobnog prigovaranja Franku na vođenje vojne operacije. Međutim, iz Čičerićevog dnevnika je razvidno kako se niti Frank i Čičerić nisu osobno slagali, a da su u pogledu navedenih strateških, taktičkih i operativnih pitanja u vezi vojnih operacija austrougarske vojske protiv Srbije u kolovozu i rujnu 1914. godine imali suprotne poglede i mišljenja.

Čičerić prvo navodi kako se Frank nije usprotivio njegovom zahtjevu za odlaskom s položaja načelnika stožera 5. armije. Čičerićev unos u ratni dnevnik od 4. rujna 1914. godine glasi: „U 6 sati i 30 minuta izvješće o prispjeloj pošti i mom zahtjevu za premještajem. Frank je suglasan. Bogu hvala na tome. Isprika za jučer: „Jasno mi je da te ne mogu zaustaviti.“ I njemu je vrlo neugodno. Još bih njega nekako dalje i mogao podnijeti, ali u odnosu na glavnostožerne časnike situacija je postala neizdrživa“.[914]

Iz navedenog se može zaključiti kako je Čičerićev odnos s Frankom također bio narušen. Dalje se u Čičerićevim dnevničkim zapisima iz Prvog svjetskog rata otkriva što je bilo razlog tome. Unos od 5. rujna 1914. objašnjava navedeno. Čičerić piše kako je Frank bolje surađivao s glavnostožernim časnicima 5. armije, pukovnikom Karlom Günsteom i Oskarom Slameczkom nego s njim što je bilo neuobičajeno jer je Čičerić bio prvi podređeni zapovjedniku 5. armije kao njegov načelnik stožera čije bi se mišljenje i procijene u vezi vojnih operacija trebale prvo uvažavati.

Umjesto navedenoga, Čičerić je zapisao da se dogodilo slijedeće: „Naš je međuodnos bio određen činjenicom što je njegov odnos s Günsteom i Slameczkom bio mnogo bolji nego sa mnom te da sam se sâm povukao nakon što sam to uvidio, ne namećući mu nikada svoje mišljenje… Ako sam neke stvari drugačije i procijenio, pa bi ih zbog toga i na drugačiji način riješio, mogu mirne savjesti potvrditi, teško da bih postigao bolji rezultat. Ipak, došlo je do toga da je Frank surađivao isključivo s Günsteom i Slameczokim, da me uopće nije htio saslušati i samo se otresao na mene. Günste je svakako bio glavni, ali kada je nešto na brzinu trebalo obaviti, obično bih ja nastradao. U interesu službe to je svakako bilo u redu i sigurno prihvatljivije nego da ustrajem na svom stajalištu, ali kao čovjek i časnik ne mogu se pomiriti s tom ulogom. Tijekom teških dana u Srbiji nisam imao vremena zamarati se time, ali nakon dolaska u Brčko, odlučio sam iskoristiti priliku i 23. kolovoza pismeno sam se obratio Franku. Od tada se nije ništa

[914] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 11.

promijenilo, osim što je između nas dvojice zavladalo primirje. Jučerašnji sukob pokazuje u kolikoj se mjeri Frank povodi razumom i koliko se može kontrolirati. Tu više s moje strane nema mjesta samozatajnosti, koju sam ipak dovoljno dugo vježbao. Ovome mora doći kraj. Tužno je jedino što upravo sada, jučer se za to još nije znalo, počinje veliki napad, u kojem ili uopće neću sudjelovati ili ću biti prisutan samo fizički".[915]

Navedeni unos pokazuje kako je Čičerić bio nezadovoljan svojim statusom u 5. armiji i kako ga se uopće nije slušalo niti poštovalo kao višeg časnika već su se uvažavala mišljenja niže rangiranih časnika od njega samo iz razloga što su ona korespondirala sa stavovima generala Franka, zapovjednika 5. armije. Svoje nezadovoljstvo svime što je doživio tijekom kolovoza i početka rujna 1914. godine u 5. armiji i na Balkanskom bojištu, Čičerić je pismeno izrazio u pismu Conradu. Iz stožera 5. armije u Brčkom, Čičerić je 4. rujna 1914. godine uputio pismo načelniku glavnog stožera austrougarske vojske Franzu Conradu von Hötzendorfu. Pismo je napisano na njemačkom jeziku. U ovom pismu se Čičerić požalio Conradu na način vođenja vojne operacije u Srbiji tijekom kolovoza 1914. koja je završila porazom austrougarske vojske. Čičerić je posebno istaknuo kako su zapovjednici austrougarskih vojsci napravili niz pogrešaka koje su se njegovim savjetima mogle izbjeći i tako dovele do poraza Balkanskih oružanih snaga. Iz ovoga razloga, on moli Conrada da ga razriješi dužnosti načelnika stožera 5. armije odmah, bez odgode.[916]

Čičerićevom zahtjevu za napuštanje dužnosti načelnika stožera 5. armije je udovoljeno 9. rujna 1914. u dramatičnim okolnostima kada su vođene borbe sa neprijateljem uzduž Balkanskog bojišta. O tome je u svoj dnevnik Čičerić zapisao: „Brzojav Vrhovnog vojnog zapovjedništva u Selište: general-bojnik Čičerić pričekat će premještaj na novu dužnost u Beču. Pichler nije slobodan, stoga ostaje izbor između Jeřabeka i Konopickog. Frank se odlučio za Jeřabeka koji je sada u 72. pješačkoj brigadi, o tome sam već razgovarao i s Rhemenom, koji mi je na rastanku samo poručio: „Zavidim ti". Frank je glumio čuđenje zbog brzog rješenja. Moj je zahtjev poslao službenim putem preko Potioreka, a ovaj ga je brzojavio. Zamolio sam daljnje upute: trebam li čekati na Jeřabekov dolazak (nadam se da ovaj stiže sutra). Time su moja plemenitost i mučeništvo

[915] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 15.
[916] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3, List 6.

neslavno završili. Što me sada očekuje? Hvala bogu što odlazim. Sanjao sam ujaka Tonija [barun Anton von Mollinary, op.a.][917]

Navedeni unos pokazuje Čičerićevo razočaranje načinom na koji je njegova prva ratna dužnost završila. Čičerić je bio povrijeđen i ponižen zato što je govorio istinu i upozoravao na probleme radi kojih je ofenziva austrougarske vojske na Srbiju u kolovozu 1914. godine završila neuspjehom. Na osnovi vlastitog ratnog iskustva u Mandžuriji 10 godina ranije i boljeg razumijevanja stvarnog rata od austrougarskih časnika i zapovjednika koji nisu imali ratnog iskustva, njegovi se pogledi i mišljenja nisu uvažavali jer su se kosili sa službenim stajalištima austrougarske vojne doktrine. Priznati Čičeriću da je imao pravo u pogledu mnogih aspekata rata, bilo bi priznati vlastite pogrješke, što taština vrhovnog zapovjednika Potioreka i zapovjednika 5. armije Franka nije mogla dopustiti. Ishod dviju Potiorekovih ofenziva na Srbiju 1914. godine i zaborav generala Franka iz povijesti, dovoljni su argumenti za prosudbu tko je bio u pravu u vezi balkanske operacije austrougarske vojske protiv Srbije i Crne Gore 1914. Na pitanje zapovjednici ili Čičerić?, odgovor je jasan kako je u pravu bio Čičerić.

Čičerić je napustio svoju prvu ratnu dužnost s uvjerenjem kako je ostao u dobrim odnosima s Frankom. U ratni dnevnik je 10. rujna 1914. zapisao: „Oko 11 sati stigao je Jeřabek i odmah stupio na dužnost. Moji konji ukrcani su u 17 sati i 30 minuta. U 17 sati pozdravio sam se s njegovom preuzvišenošću Frankom. Bio je vrlo plemenit i drag. Između ostalog rekao je: 'Previše si prilagodljiv i osjetljiv.' Vrlo pažljivo od njega! Pomirljivo smo se rastali, ionako između nas nije došlo do pravog sukoba. Isto sam tako poručio da ću krivnju potražiti u sebi. Ali iskreno, nisam se znao postaviti prema njemu“.[918]

Međutim, Eder pokazuje da nije bilo tako. General Frank je u svojem izvještaju o Čičerićevom radu u stožeru 5. armije s osvrtom na njegov zahtjev za razrješenje s dužnosti napisao negativno mišljenje o Čičeriću. Krajnja ocjena njegovih sposobnosti bila je pogubna za njegovu daljnju vojnu službu jer Frankov izvještaj završava riječima: „Neprikladan za glavnostožernu službu ili zapovjedništvo postrojbi u ratu!“[919]

---

[917] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 21.
[918] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 22.
[919] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 241.

Navedeno pokazuje kako je Čičerić naivno držao kako su pojedini časnici s kojima je radio bili prijateljski nastrojeni prema njemu iz razloga što se nije želio izravno i otvoreno konfrontirati s onima s kojima nije dijelio zajedničko mišljenje. U pravilu je ovakvo negativno izvješće nadređenog zapovjednika o podređenom časniku, poput Frankovog izvještaja o Čičeriću, okončalo vojnu službu podređenog časnika koji bi bio umirovljen. Međutim, suprotno pravilima vojne službe, Čičerićev slučaj razrješenja s dužnosti načelnika stožera 5. armije u rujnu 1914. godine predstavlja jedinstveni primjer paradoksalne situacije. Čičerić ne samo da nije bio umirovljen radi krivnje i osobne odgovornosti za neuspješno obavljanje svoje dužnosti, već nije niti bio degradiran u činu i zapovjednom rangu, zadržavši čin general-bojnika i status glavnostožernog časnika.

Iz navedenog se može zaključiti kako je u velikoj mjeri AOK dijelilo Čičerićevo mišljenje o spomenutom incidentu kod Šapca krajem kolovoza 1914. i općenito o načinu na koji BOK i zapovjednici austrougarskih vojski na Balkanskom bojištu vode vojnu operaciju protiv Srbije. Isto tako, potpuno je nemoguće da jedan glavnostožerni časnik ostane nekažnjen za napuštanje svojeg položaja na način kako je to Čičerić učinio tijekom 21., 22. i 23. kolovoza kada je napustio stožer u Brčkom i krenuo na front kako bi osobno intervenirao u ratnu situaciju s ciljem ishođenja oduke o obustavi napada na Šabac, već bi bio degradiran na niži položaj ili otpušten s dužnosti radi neposluha. Umjesto navedenoga, Čičeriću se nije ništa dogodilo, osim što je radi svoga postupka trajno narušio svoj odnos s Frankom i Potiorekom radi čega je morao otići s Balkanskog bojišta.

U konačnici, dva dana kasnije se dogodilo točno ono što je Čičerić predvidio radi čega je zagovarao povlačenje IV. korpusa iz Šapca. Navedeno je isto tako u konačnici Potiorek prezentirao AOK-u kao svoju odluku, a ne Čičerićevu ispravnu procjenu. Razlika je bila u tome, što je Čičerić predlagao navedeno povlačenje IV. korpusa iz Šapca u povoljnom taktičkom i operativnom trenutku dok protivnik još nije doveo veće snage oko Šapca. Na ovaj su način mnoge nepotrebne žrtve među austrougarskim vojnicima i časnicima mogle biti izbjegnute. Čičerić iz navedenog razloga nije smijenjen.

Potvrdu toga nalazimo u načinu smjene generala Auffenberga, zapovjednika 4. armije u Galiciji. Unatoč činjenici što je Auffenberg postigao vrijednu pobjedu nad 5. ruskom armijom u Bitki kod Komarowa početkom rujna 1914. godine, smijenjen je sa svojeg položaja na ponižavajući način. Dana 28. rujna 1914. godine su Conrad, nadvojvoda Friedrich i prijestolonasljednik Karlo stigli u Auffenbergovo zapovjedno

mjesto u Zakliczynu, 70 km istočno od Krakova. Pritom su mu iskazali osobitu čast: odlikovan je Velikim vojničkim križem reda cara Leopolda i predano mu je osobno pismo zahvale cara i kralja Franje Josipa I. Drugoga jutra, dok je pripremao izdavanje zapovijedi svojoj vojsci, ponosno ističući tek primljeno odlikovanje na generalskoj odori, Auffenbergu je oko 11 sati stigao kurir i predao pismo nadvojvode Friedricha u kojem je pisalo: „Budući da sam, na svoju veliku žalost, stekao dojam da je otpornost i sposobnost Vaše ekselencije pretrpjela velik udarac u teškim danima odluke koju je sudbina nametnula 4. armiji, molim Vas da podnesete najveću žrtvu za svoju zemlju. Očekuje se, da kao vojnik, prijavite da ste bolesni i podnesete ostavku na položaj zapovjednika 4. armije“.[920]

Iz izloženog je razvidno kako je Čičerić izbjegao ovako ponižavajući način smjene sa svojega položaja. S druge strane, analogno Auffenbergovoj odgovornosti za neuspjeh njegove armije u Galiciji, pitanje smjene generala Potioreka s položaja vrhovnog zapovjednika Balkanskih oružanih snaga nije pokrenuto. Premda je bilo opravdanog razloga i osnove da ga se kao izravno odgovornog za neuspjeh austrougarske vojske u Srbiji u kolovozu 1914. smijeni s položaja vrhovnog zapovjednika Balkanskih oružanih snaga, ovo se pitanje uopće nije razmotrilo u AOK i Vojnom uredu Njegovog veličanstva.

Ipak, posljedice su bile vidljive. Potiorek nije bio svjestan da je svojim lošim vođenjem vojne operacije izgubio povjerenje podređenih časnika i vojske. Čičerić je prvi primjer. Drugi primjer je podmaršal Stjepan Sarkotić. U svojem ratnom dnevniku Sarkotić o tome 22. kolovoza 1914. piše: „Sada bi vojno sudstvo trebalo poduzeti temeljitu istragu, ali onda bi krivci morali biti najteže kažnjeni, a ne se provući, kako se to kod nas često – čak gotovo uvijek – događa. Krivci znaju kako se *post festum* lukavo opravdati. Nažalost, oni su u većini i u stanju su pred jednim forumom (sastavljenim često od ljudi koji od fronte bježe kao đavao od tamjana) nedužne žigosati kao krivce, dok oni sami ostaju slobodni i neopterećeni. Vojno sudstvo, ako nije sastavljeno od časnih učesnika u spornim događajima, nije u stanju jasno utvrditi krivnju, odnosno nedužnost. Htjeti voditi 5. i 6. armiju iz Sarajeva, besmisleno je“.[921]

Istrage su provedene ali ne na način kako je to Sarkotić priželjkivao. Radi neuspjeha austrougarske vojske na oba bojišta, Balkanskom i Istočnom, mnogi

[920] Moritz von Auffenberg, *Aus Österreich Höhe und Niedergang*, 388.
[921] Dinko Čutura, „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema dnevniku Stjepana Sarkotića“, 197.

zapovjednici austrougarskih vojski i časnici su tijekom rujna 1914. bili smijenjeni. Osim traženja krivaca za poraz, bilo je zapovjednika koji nisu bili dorasli ratu. Mnogi su zapovjednici pucali pod pritiskom i smjenama se pokušavalo koliko-toliko održati red i stabilnost vojske koja je bila uzdrmana porazima u Galiciji i Srbiji. Smijenjeni su zapovjednici 3. i 4. armije u Galiciji, Rudolf von Brudermann i Moritz von Auffenberg, šestorica od 18 zapovjednika korpusa, 12 zapovjednika divizija, 24 zapovjednika brigada i mnoštvo drugih zapovjednika pukovnija i bojni uz načelnike stožera navedenih postrojbi.[922]

Primjerice, radi neuspjeha 3. armije tijekom Prve bitke za Lemberg od 26. kolovoza do 2. rujna 1914. godine u Galiciji, smijenjen je zapovjednik armije Brudermann i njen načelnik stožera general-bojnik Rudolf Pfeffer koji je obnašao identičnu dužnost Čičerićevoj.[923]

Obzirom da Čičerić formalnopravno nije bio smijenjen sa svoje dužnosti, nije umirovljen kao nesposoban časnik niti degradiran u niži zapovjedni rang s nižim činom, razrješenje s prve ratne dužnosti je predstavljalo korak natrag u Čičerićevoj vojnoj službi i jedinstven slučaj u austrougarskoj vojsci tijekom Prvog svjetskog rata. Osim razočaranja što više neće sudjelovati u vojnim operacijama austrougarske vojske protiv Srbije, Čičeriću se ništa loše nije praktički dogodilo. Samim time je njegov položaj u austrougarskoj vojsci bio specifičan. Umjesto navedenih opcija kojima bi Čičerićevo sudjelovanje u Prvom svjetskom ratu bilo okončano, on je imenovan na novu dužnost na kojoj je čak i dobio promaknuće u viši čin.

6.5 Savjetnik za tehnička pitanja utvrđene riječne linije na Dunavu

Čičerić je odlukom ministarstva rata u Beču od 18. rujna 1914. stavljen u raspoloživu pričuvu. Na ovaj način Čičerić nije bio niti službeno smijenjen s dužnosti ili umirovljen. Nadležno je ministarstvo donijelo odluku razmatranjem Čičerićevog pismenog zahtjeva za razrješenjem s dužnosti od 23. kolovoza i izvještaja generala Franka. Prema navodima u Čičerićevom ratnom dnevniku, naposlijetku je Frank napisao

[922] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 221.
[923] Filip Katanić, *Galicija 1914.*, 301.

„prihvatljiv izvještaj o Čičeriću“ što je imalo utjecala na navedenu odluku ministarstva rata.[924]

Unos za četvrtak 8. listopada 1914. opisuje okolnosti Čičerićevog imenovanja na novu ratnu dužnost. Čičerić je pritom u svoj dnevnik zapisao: „četvrtak, vedro, svježe, vjetrovito. Najviša uredba o mojoj udjelbi u zapovjedništvo utvrđene dunavske linije – mostobrana (poslano Prezidijalnom uredu iz Ministarstva rata). Javio sam se njegovoj preuzvišenosti Schemui[925] kojem nisu poznati ni zadaci niti opseg njegovog zapovjedništva, a da ne govorimo o stožeru i uredima. Stara poznata bezglavost. Nadajmo se da Dunav više ne igra nikakvu ulogu u ovom ratu“.[926]

Posljednja dva komentara su znakovita. Prvi, u vezi „poznate stare bezglavosti“ kojim Čičerić kritizira austrougarsku neorganiziranost i pomanjkanje jasnih distinkcija o stvarnoj i mjesnoj nadležnosti pojedinih vojnih i civilnih institucija Austro-Ugarske Monarhije. Kako je prethodno izloženo, u vođenje rata s vrha je bilo involvirano nekoliko institucija: AOK, BOK, Vojni ured Njegovog Veličanstva, ministarstvo rata u Beču te ugarski premijer István Tisza. Sve navedeno je stvaralo konfuziju pri izdavanju zapovijedi. Posebno je bilo štetno ovakvo, paralelno funkcioniranje najviših državnih tijela u pogledu određivanja strateških prioriteta Monarhije. Navedeno se odnosilo na korištenje državnih materijalnih i ljudskih resursa u ratne svrhe. Posebno obzirom na dvojbu treba li navedene resurse koristiti na Istočnom ili Balkanskom bojištu.

Drugi Čičerićev komentar kako se nada da Dunav više ne igra nikakvu ulogu u ovome ratu tiče se vojne geografije Austro-Ugarske Monarhije u strateškom smislu. U prošlosti je utvrđena riječna linija na Dunavu predstavljala „posljednju liniju obrane“ za

---

[924] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 27.

[925] Blasius Schemua (Klagenfurt, 2. siječnja 1856. – Klagenfurt, 21. studeni 1920.), austrougarski general i načelnik Glavnog stožera 1911.-12. godine. Godine 1874. završio Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu, a 1884. Ratnu školu u Beču. Od 1885. priključen austrougarskom Glavnom stožeru s činom kapetana. Od 2. prosinca 1911. do 6. prosinca 1912. godine, načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske. Nakon toga je imenovan zapovjednikom dubrovačkog XVI. korpusa. U veljači 1914. godine je bio imenovan zapovjednikom II. korpusa i promoviran u čin generala. Izbijanjem rata na čelu II. korpusa priključen 4. armiji na Istočnom bojištu. Osobno je smatran odgovornim za neuspjeh uništenja ruske 5. armije u Bitki kod Komarówa (26. kolovoza – 2. rujna 1914.) radi čega je 27. rujna 1914. godine smijenjen s položaja zapovjednika II. korpusa. Dana 8. listopada 1914. godine je bio imenovan zapovjednikom utvrđene riječne linije na Dunavu. Povukao se s ove dužnosti u svibnju 1915. godine; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 10*, Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1999., 76.

[926] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918., Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 48.

Habsburšku Monarhiju. Razlog tome je u činjenici što Dunav, i područje oko ove velike europske rijeke, predstavlja samo srce Austro-Ugarske Monarhije odnosno geopolitičku jezgru oko koje se prostire državni teritorij Austro-Ugarske Monarhije. U vojnom smislu, velike rijeke poput Dunava imaju dvije uloge. Služe kao prirodne zaprjeke vojskama na pohodu i kao vojna komunikacija, pravac za prolaz vojske vlastitim teritorijem. Zbog dužine i vodene mase, brojnih pritoka, česte promijene toka, jezera oko glavnog toka i nepravilne obale, Dunav predstavlja poseban izazov vojskama na pohodu na način da predstavlja teško prohodnu barijeru.[927]

U prošlosti se radi toga Dunav utvrđivao za obranu putem gradnje zapornih utvrda i fortifikacija uzduž linije rijeke. Strateška je važnost Dunava bila u tome da uspori ili zaustavi napredovanje neprijateljske vojske u samo srce Monarhije (eng. *Heartland*) kako bi se dobilo na vremenu za okupljanje vojske u pozadini i potom protunapadom porazilo invazivnu vojsku. Dunav je iz navedenoga razloga predstavljao središnju os vojne i političke moći Habsburške Monarhije i središnju ulogu u životu Habsburškoga carstva, poput drevnih carstava iz prošlosti, primjerice Egipta na Nilu. Iz svih navedenih razloga je Dunav smatran „kičmom habsburške moći u Europi" koja se protezala u smjeru toka Dunava.[928]

Zato je Čičerić napisao da se nada kako neće doći do toga da se Austro-Ugarska mora braniti na „posljednjoj liniji obrane" odnosno u samom srcu državnog teritorija na Dunavu, daleko u unutrašnjosti od bojišta. Prisutnost neprijateljskih vojski na Dunavu, stavilo bi Austro-Ugarsku u težak vojni položaj. Radi toga se u rujnu 1914. godine poduzelo niz obrambenih mjera na Dunavu radi utvrđivanja zaleđa u pozadini bojišta.

Kako bi se u slučaju poraza austrougarskih armija na bojištima spriječio pohod neprijateljskih vojski na Beč i Budimpeštu, car i kralj Franjo Josip I. je već 22. kolovoza 1914. izdao zapovijed da se počne utvrđivati linija na Dunavu. U drugoj polovici rujna 1914. nakon uspjeha ruske vojske u Galiciji, posebno se posvetila pozornost utvrđivanju Dunava kako bi se zapriječio prijelaz ruskim vojskama prema Beču i Budimpešti. U Beču je na izgradnji obrambenih postrojenja na Dunavu radilo 30 000 vojnika i drugih radnika,

---

[927] *Military Geology and Topography*. *A Presentation of Certain Phases of Geology, Geography and Topography for Military Purposes*, ur. Herbert E. Gregory, New Haven: Yale University Press, 1918., 193.

[928] Aaron Wess Mitchell, *The Grand Strategy of the Habsburg Empire*, Princeton: Princeton University Press, 2018., 27.

postavljeno više stotine topova raznih kalibara dok je za potrebe komunikacija postavljeno stotine kilometara telefonskih vodova.[929] Ukupno brojno stanje utvrđene dunavske linije nije poznato. Pojedine pučko-ustaške pohodne brigade s područja II., VIII., IX. i XIV. korpusa su upućene na Dunavsku riječnu liniju tijekom listopada 1914.[930]

Na položaju savjetnika za tehnička pitanja utvrđene riječne linije na Dunavu Čičerić se zadržao od 8. listopada 1914. do 8. travnja 1915. godine kada je primio telegram iz AOK u kojem je obaviješten da je imenovan zapovjednikom 14. pješačke divizije V. korpusa 2. armije na Istočnom bojištu.[931] U Čičerićevim *Bilježnicama* se nalaze samo tri zapisa iz ovoga razdoblja. Prvi je od 20. listopada 1914. godine u kojem Čičerić piše kako je iz Kremsa otputovao za Beč gdje je stigao u 7 sati i 45 minuta ujutro. Toga se dana susreo s generalom Schemuom i podređenim mu časnicima iz zapovjedništva utvrđene riječne linije na Dunavu. Pojedinosti ovoga sastanka Čičerić u bilježnici nije zabilježio.[932]

Drugi je zapis od 23. listopada 1914. iz Tullna. Ovdje navodi kako je u četiri glavne točke izvijestio generala Schemuu o stanju utvrde i stanju vojne pekare prema izvještaju bojnika Othmara Zappa iz 1. bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije.[933] Ovaj zapis dokazuje da je tijekom čitavoga rata Čičerić povjerene mu dužnosti obavljao savjesno i profesionalno. Iz ovoga je razloga najvjerojatnije bio promoviran u viši čin kada je 1. studenog 1914. imenovan podmaršalom.[934]

Treći zapis od 14. studenog 1914. godine je sa utvrđenog mostobrana Poszony, današnje Bratislave. Čičerić ovdje navodi brojno stanje vojnog osoblja zaduženog za čuvanje utvrđene dunavske linije u Bratislavi. Prema njegovim podatcima tamo se nalazi 14 pješačkih bojni, 2 pričuvne satnije, 5 poljskih topova, 2 poljske haubice, 2 satnije poljskog topništva, 4 topnička odjela i jedna tehnička satnija. Od toga je 7365 vojnika bilo u borbenim, a 5267 vojnika u sastavima podrške. Od topničkog je naoružanja Čičerić

[929] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 201.
[930] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1*, 420.
[931] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914.-1918.*, 25.
[932] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica III*, 86.
[933] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica III*, 80.
[934] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914.-1918.*, 24.

imao na raspolaganju 85 topova kalibra 9 cm, 14 topova kalibra 12 cm i 4 topa kalibra 18 cm.[935]

Čičerić je tako važno razdoblje Prvog svjetskog rata, od jeseni 1914. do proljeća 1915., proveo na ovoj „sporednoj dužnosti u pozadini“. Čičerićev ratni dnevnik i bilježnice kao dodatci ratnom dnevniku, obiluju ovakvim zapisima u kojima Čičerić na dnevnoj osnovi vodi bilješke o brojnom stanju austrougarskih trupa, njihovoj borbenoj kvaliteti i stanju morala, količini raspoloživih namirnicama i streljiva i općenito tehničkoj kvaliteti položaja na kojima se nalazi.

Na prvi pogled se ovakvi zapisi čine trivijalnim, no oni imaju veliku važnost za proučavanje vojne povijesti Prvog svjetskog rata. Čičerić nam na ovaj način prezentira pojedine događaje Prvog svjetskog rata iz drugog pogleda, različitog od službene povijesti Prvog svjetskog rata. Čičerić prikazuje realno i stvarno stanje svojih trupa, procjenjuje opće stanje i objašnjava *zašto* se nešto dogodilo uz opis *kako* se to dogodilo. Čičerićevi izvori su važni zato što otkrivaju relativne faktore koji utječu na vojne operacije poput istrošenosti postrojbi, umora časnika i momčadi, teškoća izvođenja vojnih operacija na teškom terenu zbog specifičnosti pojedinih bojišnica, brojnog stanja trupa, raspoloživog streljiva, zaliha i stanja opskrbe što uvelike determinira vođenje vojnih operacija. Stoga su Čičerićevi izvori od prvorazredne povijesne vrijednosti kad je riječ o proučavanju Prvog svjetskog rata.

6.6 Bilanca rata 1914. godine

Na kraju prve ratne godine Centralne sile su se našle u nepovoljnom strateškom položaju. Neuspjehom njemačke vojske u Francuskoj da pobijedi Savezničku vojsku na Zapadnom bojištu, brzo okonča rat na Zapadnom bojištu i prebaci glavninu snaga na Istočno bojište za rat s Rusijom, te austrougarske vojske da na Balkanskom bojištu brzom pobjedom nad srpskom i crnogorskom vojskom okonča rat Austro-Ugarske protiv Srbije i Crne Gore kojim bi se oslobodile austrougarske vojske za rat protiv Rusije u Galiciji i

[935] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica III*, 74.

Ruskoj Poljskoj, Centralne sile su se na kraju prve ratne godine našle u poziciji „opkoljene tvrđave“.[936]

Prva ratna godina je završila nepovoljno za oba sukobljena bloka. Nijedna zaraćena strana nije ostvarila svoje ciljeve, zacrtane ratnim planom. Nijedna strana nije uspjela brzim početnim udarom, velikom manevarskom bitkom odlučujuće poraziti neprijatelja u skladu s doktrinom kratkog rata i strategijom uništenja protivnika. Na ovaj način niti jedna zaraćena strana nije uspjela drugoj na bojnom polju uništiti većinu oružanih snaga. Početne su operacije od kolovoza do prosinca 1914. godine završile suprotno očekivanjima Glavnih stožera sukobljenih država radi čega se rat produžio na 1915. godinu.

Neuspjeh ostvarenja ratnih planova produžio je rat na neizvjesno dugo vrijeme i zakomplicirao njegovo vođenje u vojnom, političkom i gospodarskom smislu. Stevenson o tome navodi: „Početne kampanje stvorile su čitav niz novih problema koji su dodatno podijelili sukobljene blokove. Do Božića 1914. zaraćene vojske učestalo su stupale u bitke i nanosile jedna drugoj stotine tisuća gubitaka. Dok su se u Istočnoj Europi unekoliko pomakle sa svojih početnih pozicija, u Zapadnoj su bile zarobljene u pat-poziciji koja će trajati slijedeće četiri godine. Premda je zaustavljanje sukoba postalo praktički nemoguće, nijedna strana nije raspolagala brzim putem do pobjede“.[937]

Ipak su sile Antante na kraju prve ratne godine uživale relativnu prednost pred Centralnim silama. Njihov položaj i otvorenost prema svjetskim morima, veće trgovačke i ratne flote omogućio im je dopremanje ratnog materijala, ljudstva i namirnica za svoje vojske. Time je silama Antante osigurana kvalitativna, u smislu materijalne proizvodnje i hrane za vojske, i kvantitativna, u smislu brojnosti zbog većeg broja stanovnika i industrijske baze za proizvodnju oružja i opreme, prednost pred Centralnim silama. Pomorskom blokadom Centralnih sila, zapljenom njihovih trgovačkih brodova u lukama neutralnih država i njihovim isključenjem iz svjetske trgovine na tržištima i burzama velikih trgovačkih središta poput New Yorka, Londona i Amsterdama, te prekidom njihove trgovine s neutralnim državama, sile Antante su postigle stratešku prednost pred Centralnim silama. Na vojnome polju, Saveznici su odmah na početku rata presjekli njemačke prekomorske telegrafske kablove čime je Nijemcima preostalo komunicirati

[936] József Galántai, *Hungary in the First World War*, prijevod mađarskog na engleski Éva Grusz, Judit Pokoly, Budimpešta: Akadémia Kiadó, 1989., 100.
[937] David Stevenson, *1914. 1918.*, 101.

putem diplomatskih, mornaričkih i vojnih komunikacija, šifriranih telegrama preko neutralnih država ili radija koje su Saveznici prisluškivali i razbili njemačke šifre.[938]

Na političkom i diplomatskom planu je Antanta također postigla veliki uspjeh u odnosu na Centralne sile. Antanta je u rat na svojoj strani uvela neutralne države poput Belgije i Japana, a istovremeno onemogućila Italiji i Rumunjskoj, nominalnim saveznicama Austro-Ugarske i Njemačke, sudjelovanje u ratu na strani Centralnih sila. Bugarska je također ostala izvan rata. Odmah na početku rata 2. kolovoza 1914. je bugarski premijer Vasil Radoslavov[939] zatražio primanje Bugarske u Centralne sile pod uvjetom da se jamči teritorijalni integritet Bugarske i dopusti proširenje na područja na koje Bugarska polaže prirodno i povijesno pravo, primjerice na područje vardarske Makedonije. Međutim, nakon vojnih poraza austrougarske vojske na Balkanskome bojištu 1914. godine, bugarski vojni i politički vrh je privremeno odustao od zahtjeva za pridruživanjem Bugarske Centralnim silama.[940]

Ovakav nepovoljan razvoj događaja po Centralne sile na vojnom, političkom, diplomatskom i gospodarskom polju tijekom prva dva mjeseca rata naveo je Čičerića na zanimljiv zaključak. O tome je u svoj dnevnik 21. rujna 1914. zapisao: „Danas je očigledno dan mojih najcrnjih misli. Dao Bog, da stvarnost nije tako crna. Kao što se sada, iako naknadno, jasno vidi, naše je državno i vojno vodstvo u srpnju potpuno krivo procijenilo tadašnje svjetske prilike, jer je bilo uvjereno da nikada neće doći do rata sa Srbijom. Čini se da su i Nijemci zakasnili s točnom procjenom stanja. Sada je potpuno jasno da su naši neprijatelji, uključujući i Japan, izvrsno surađivali i da im je u potpunosti uspjelo izolirati Njemačku i Austro-Ugarsku, čak i Italija usprkos obvezama Trojnog saveza nije stala uz nas i svakog nas trenutka može napasti. Osobito je upadljiva činjenica, da su ruske pripreme za rat ostale neprimijećene i da nas je brza mobilizacija i udarna snaga ruskih postrojbi potpuno iznenadila. Zapanjujuće je da se sada na bojištu pojavljuju i sibirski i kavkaski korpusi. Vojne posljedice neshvaćanja svjetske političke situacije za

[938] David Stevenson, *1914. 1918.*, 150.

[939] Vasil Hristo Radoslavov (Loveč, 15. Srpnja 1854. – Berlin, 21. Listopada 1929.) bugarski političar i državnik, premijer Bugarske (1886.-87. i 1913.-18.). Tijekom Prvog svjetskog rata je vodio antirusku politiku te zajedno sa bugarskim carem Ferdinandom I. inicijator bugarskog ulaska u rat na strani Centralnih sila u rujnu 1915. godine. Nakon poraza bugarske vojske na Balkanskom bojištu u rujnu 1918. i sloma Bugarske, emigrirao u Njemačku. Godine 1923. odsutnosti osuđen na doživotni zatvor u Bugarskoj; *Hrvatska enciklopedija, sv. 9,* 163.

[940] Igor Despot, "Britanski pokušaji nagovaranja Bugarske na pridruživanje Antanti", 131, u: *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, 123-138.

nas su iznimno mučne: djelomična mobilizacija i pokret protiv Srbije nasuprot opće mobilizacije Rusije, a time i gubitak vremena od osam dana i slabljenje udarne snage, budući da je zbog pokreta 2. armije u pravcu juga (Srbija), došlo do kašnjenja i rasipanja snaga (djelomično i zbog napada na Šabac) na području Galicije. Ne sviđa mi se raspored snaga. Protiv Srbije trebalo je krenuti s minimalnom količinom potrebnih postrojbi, ne sa četiri korpusa. Ove relativno jake snage Potiorek je rasporedio na dva glavna pravca napada, čija će posljedica možda biti gubitak Bosne i Hercegovine".[941]

U velikoj su mjeri porazi austrougarskih vojski na Balkanskom i Istočnom bojištu 1914. bili posljedica staromodnog načina borbe odnosno zastarjele taktike na što je posebno Čičerić upozoravao u godinama prije Prvog svjetskog rata. Posljedica zastarjele taktike su bili veliki ljudski gubitci koji se nisu mogli brzo nadoknaditi. Unatoč velikom ljudskom potenciju Austro-Ugarske Monarhije čije je stanovništvo 1914. godine brojalo 51 000 000 stanovnika s ukupno 3 550 000 vojno sposobnih muškaraca, vojni potencijal nije do kraja iskorišten pa je na početku rata ukupno mobilizirano 1 880 000 austrougarskih vojnika i časnika.[942] Tako je ukupno brojno stanje borbenih sastava šest austrougarskih armija na Balkanskom i Istočnom bojištu bilo 1 500 000 austrougarskih vojnika i časnika okupljenih u 1100 bojni.[943]

Posljedice navedenog je bilo znatno smanjenje borbene moći austrougarske vojske. Radi velikih ljudskih žrtava, Austro-Ugarska Monarhija se na kraju prve ratne godine našla u teškoj situaciji jer s postojećim ljudskim i industrijskim potencijalima bilo je pitanje kako dalje nastaviti rat. Primjerice, na Istočnome bojištu, stajalo je 235 850 austrougarskih naprema 480 000 ruskih vojnika i časnika na prvim crtama u zapadnoj Galiciji i na Karpatima.[944] Time je brojčana prednost ruske vojske nad austrougarskom i dalje bila 2 naprema 1 uz prethodno izloženu prednost u materijalnu i ratnoj opremi. Obzirom da je Austro-Ugarska morala pokrivati i granicu prema Srbiji i Crnoj Gori na Balkanskom bojištu, za čiju su sigurnost bile zadužene istrošene i prorijeđene Balkanske oružane snage.

---

[941] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 30.
[942] Milan Zelenika, *Prvi svetski rat 1914.*, 55.
[943] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1*, 26.
[944] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1904-1918, sv. 5*, 756.

Posebno su u austrougarskoj vojsci bili nenadoknadivi gubitci među časnicima. Ukupno je stradalo 32 700 austrougarskih časnika na Istočnom i Balkanskom bojištu 1914., od čega je bilo 4800 poginulih, 12 000 ranjenih, 11 200 bolesnih i 4700 nestalih ili zarobljenih.[945] Gotovo dvostruko više od ukupnog predratnog broja svih austrougarskih časnika ako se uzme u obzir da je 1911. godine, posljednje iz koje je sačuvana precizna statistika, u austrougarskoj vojsci ukupno bilo 98 generala i 17 811 časnika.[946] Ovakvi su gubitci bili nenadoknadivi radi čega je borbena moć austrougarske vojske smanjena. Vojnike na bojišnici više nisu vodili iskusni, uvježbani časnici, već novaci koji su na brzinu pozvani iz pričuve da popune prorijeđene časničke redove.

Čičerić je pisao o gubitku udarne snage ruske vojske na kraju prve ratne godine. U dnevničkom zapisu od 13. listopada 1914. godine piše kako su Rusi do tada imali 800 000 izgubljenih vojnika i časnika na Istočnome bojištu. Od ovoga je broja bilo 120 000 zarobljenih. Kako Čičerić navodi: „90 000 u Istočnoj Pruskoj i 30 000 kod nas u Galiciji, gubici su svakako veliki, pa 800 000 ne zvuči nevjerojatno“.[947]

Čičerićeva se procjena ruskih gubitaka prve ratne godine pokazala „konzervativnom“. Ruski su gubitci nadmašili brojke koje Čičerić navodi. Ruski su gubitci prve ratne godine iznosili 1 800 000 vojnika i časnika na oba bojišta, Istočnom i na Kavkazu na kojem je ruska vojska ratovala protiv vojski Centralnih sila.[948] Nikolaj Golovin u svojoj knjizi *Ruska vojska u svjetskom ratu* posebno naglašava kako „činjenica da je ove gubitke pretrpjela operativna ruska vojska, osobito ih čini teškim. Štoviše, naporan tempo vojnih operacija je nametao veliku upotrebu streljiva, što je izazvalo nestašicu“.[949]

Navedeni gubitci sukobljenih vojski prve ratne godine Prvog svjetskog rata naveli su Stevensona na zaključak kako je „Manevarsko ratovanje uzimalo veći danak nego rovovsko koje će uslijediti, pa su gubitci iz 1914. bili razmjerno najveći u odnosu na ostale ratne godine. U francuskoj vojsci bilo je 528 000 ranjenih i nestalih od čega je bilo 265 000 poginulih od kolovoza 1914. do siječnja 1915. godine, što je bilo više od gubitaka u samoubilačkim ofenzivama 1915. ili u Bitki za Verdun 1916. Belgijska je vojska

[945] David R. Stone, *The Russian Army in the Great War*, 125.
[946] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 52.
[947] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918., Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 50.
[948] David Stevenson, *1914. 1918.*, 166.
[949] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 217.

izgubila polovinu svojih borbenih efektiva, a gubitci Britanskih Ekspedicijskih Snaga[950] su do 30. studenog 1914. iznosili 89 969 vojnika i časnika. Trećina britanskih vojnika, od ukupnoga broja koji su se iskrcali na kontinentu u kolovozu, bila je mrtva. Od 84 bojne BEF-a (po 1 000 vojnika svaka) do 1. studenog samo je devet brojilo više od 300 vojnika […] Samo su Nijemci tijekom 1914. imali manje gubitaka nego u kasnijim ratnim godinama, premda su i oni imali 800 000 žrtava (gotovo polovina kopnene vojske), od čega 116 000 poginulih i to 85 000 na Zapadnom bojištu.“[951]

Velike ljudske žrtve među sukobljenim vojskama prve ratne godine su glavni razlog prijelaza zaraćenih strana na rovovski, pozicijski rat iduće ratne godine. Ovakav način ratovanja je bio dominantan na Zapadnom bojištu od 1915. godine do proljeća 1918. godine. Na Istočnom bojištu, radi specifičnosti Istočnoga bojišta i sastava vojski zaraćenih strana, veći dio 1915. godine je vođen manevarski rat s velikim promjenama položaja. Tek od jeseni 1915. godine na Istočnom bojištu dolazi do stabilizacije bojišnica i ponovnog prijelaza na pozicijski, rovovski rat do ljeta 1916. godine.

[950] Britanske Ekspedicijske Snage (eng. *British Expeditionary Force*, skraćeno BEF) su bile oružane snage Britanskoga Carstva raspoređene na Zapadnom bojištu u sjevernoj Francuskoj i Belgiji tijekom Prvog svjetskog rata. Njihova je početna snaga krajem kolovoza 1914. bila šest divizija ukupne brojnosti 250 000 vojnika i časnika od čega je u borbenim sastavima bilo 109 000 vojnika i časnika. Brojno stanje jedne britanske pješačke divizije je na početku Prvog svjetskog rata bilo 18 073 vojnika i časnika, 76 topova i haubica sa 24 strojnice; *David Stevenson, 1914. 1918*., 39.

[951] David Stevenson, *1914. 1918.*, 166.

7. Na Istočnom bojištu 1915. godine

Operativnom zapovijedi AOK od 8. veljače 1915. odlučeno je da se 2. armija s fronta u Ruskoj Poljskoj prebaci na front u Šumskim Karpatima, između prijevoja Ljupkov do prijevoja Uzsok, te se rasporedi između 3. armije pod zapovjedništvom generala Borojevića i Njemačke Južne Armije pod zapovjedništvom njemačkoga generala Alexandera von Linsingena. Zapovjedništvo nad 2. armijom je preuzeo general konjaništva Eduard von Böhm-Ermolli. U sastav 2. armije ulaze XIX., XVIII. i V. korpus. Zadatak 2. armije je bio zaštita lijevog boka 3. armije održavanjem veze s Grupom Szurmay na lijevom boku 3. armije i Njemačke Južne Armije desno od 2. armije. Druga armija je prebačena na Karpate radi povećanja ofenzivnih kapaciteta austrougarske vojske na Karpatima s ciljem odbacivanja sa Karpata ruske 8. i 9. armije u galicijski operativni prostor.[952]

Čičerić je u poslijepodnevnim satima 13. travnja 1915. stigao u Sninu u današnjoj istočnoj Slovačkoj gdje je bilo zapovjedništvo 2. armije. U Snini je preuzeo zapovjedništvo nad 14. pješačkom divizijom[953] koja je bila raspoređena na crti Stakčin – Snina. Ova je divizija bila u sastavu V. korpusa pod zapovjedništvom generala Terstyánszkog koji je, prema navodima Čičerićevog ratnog dnevnika, „bio potišten i bijesan na Vrhovno vojno zapovjedništvo jer nadređeni s njime loše postupaju!“[954]

Čičerić je preuzeo zapovjedništvo nad 14. divizijom u teškoj situaciji. Divizija se nalazila pod napadom ruskog XXVIII. korpusa 8. ruske armije kojom je zapovijedao general Brusilov na desno krilo 2. armije i Grupu Szurmay. Dnevni su gubitci V. korpusa iznosili 2 000 vojnika. Unatoč navedenim velikim gubitcima, do kraja 14. travnja se 2. armija uspjela obraniti od ruskog napada koji je brojčano i materijalno bio nadmoćan. U

[952] Nikola Tominac, “Ličani u 'Velikome ratu'. Zimska bitka za Karpate, siječanj – travanj 1915.”, 505, u: *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* (2015.), sv. 42-43, br. 1, 489-524.

[953] U sastavu 14. pješačke divizije su bile 27. i 28. pješačka brigada sa 14. brigadom poljskog topništva. U sastavu 27. brigade su bile 71. i 72. pješačka pukovnija, a u sastavu 28. brigade 48. pješačka pukovnija. Pod Čičerićevim su zapovjedništvom bile i jedna opkoparska satnija, dvije inženjerske satnije, dvije bojne 12. ugarske domobranske pješačke pukovnije, tri bitnice teškog topništva, jedna bitnica brdskog topništva i jedna bitnica teških haubica. Brojno stanje divizije je bilo 6994 vojnika i časnika, 216 borbenih konjanika i 37 topova; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 345-346.

[954] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 56.

sastavu 8. ruske armije je bilo 72 000 pušaka u prvoj liniji naprema 55 000 pušaka u sastavu 2. armije.[955]

Prema podatcima koje Čičerić navodi u svojoj bilježnici iz 1915. godine, 14. divizija je do njegovog dolaska pretrpjela velike gubitke radi čega se praktički nalazila u stanju *hors de combat*. Brojno stanje divizije je bilo na 1/3 početnog brojnog stanja: 71. pješačka pukovnija je raspolagala sa 1614 vojnika i časnika i sedam strojnica, 72. pješačka pukovnija sa 372 vojnika i časnika i dvije strojnice, a 48. pješačka pukovnija sa 633 vojnika i časnika i jednom strojnicom, 19. poljsko-lovačka bojna sa 761 vojnikom i časnikom i jednom strojnicom. Divizijsko konjaništvo broji svega 520 sablji sa dvije strojnice. Ukupno navedeno iznosi 3899 vojnika i časnika sa 13 strojnica, uz napomenu da nema podataka za 76. pješačku pukovniju.[956]

Da su gubitci 14. pješačke divizije tijekom prva četiri mjeseca 1915. bili veliki, razvidno je iz usporedbe brojnog stanja divizije sredinom siječnja 1915. godine i 12. travnja 1915. kada je Čičerić preuzeo njeno zapovjedništvo od podmaršala Huga Martinyja. Sredinom siječnja 1915. godine je brojno stanje ove divizije nakon dvije dopune, prve s kraja rujna i druge s kraja prosinca 1914. godine, bila 15 pješačkih bojni s dva konjanička eskadrona, 7 i ¼ topničkih bitnica odnosno 43 topa, 12 147 pušaka i 194 sablji.[957]

Sukladno izloženom, divizija je tijekom četiri mjeseca borbi izgubila 8 248 vojnika i časnika. Radi toga je stanje 2. armije sredinom travnja 1915. bilo teško. Ova se armija morala povući na obrambene položaje na južnoj strani Šumskih Karpata zbog velikih gubitaka ljudstva i materijala, pretrpljenih tijekom Zimske bitke za Karpate.[958]

---

[955] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 285.
[956] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 10.
[957] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 139.
[958] Zimska bitka za Karpate je trajala od 26. siječnja do 26. travnja 1915. godine. Označava skupni naziv za sedam velikih bitaka tijekom prva četiri mjeseca 1915. godine na Karpatima u kojima su sudjelovale austrougarska i njemačka vojska s jedne te ruska vojska s druge strane. To su bile Prva karpatska ofenziva austrougarske i njemačke vojske od 23. do 26. siječnja 1915., Ruska protuofenziva na Karpatima od 27. siječnja do 5. veljače 1915., Bitka za prijevoje Łupków (Ljupkov), Dukla i Uzhok na središnjem dijelu Karpata od 15. do 18. veljače 1915., Druga karpatska ofenziva austrougarske i njemačke vojske od 27. veljače do 23. ožujka 1915., Druga ruska protuofenziva na Karpatima od 20. do 31. ožujka 1915., Uskršnja bitka od 1. do 6. travnja 1915. i Protunapad generala Brusilova na desno krilo 2. armije i Grupu Szurmay od 6. do 14. travnja 1915. Ukupni gubitci austrougarske vojske tijekom Zimske bitke za Karpate, uključujući zarobljene austrougarske vojnike i časnike iz Przemyśla, iznosili su 793 000 vojnika i časnika dok su ruski gubitci bili 1 200 000 vojnika i časnika; Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915. godine“, 276, *Časopis za suvremenu povijest* (2018.), br. 50, sv. 2, 267-302.

Rusi su konstantno napadali front 2. armije radi čega su se V., XVIII. i XIX. korpus morali povući na južni greben Šumskih Karpata. Prosječno je brojno stanje pješačkih divizija navedenih korpusa variralo između 3500 i 4700 pušaka po diviziji što je iznosilo četvrtinu od punog brojnog sastava jedne pješačke divizije.[959]

Iz navedenih je razloga borbena moć 2. armije bila znatno umanjena pa je AOK očekivalo nastavak ruskih napada na front 2. armije. Položaj 2. armije je bio nepovoljan iz tri razloga. Prvi, zato što je samo 53 000 pušaka u prvoj liniji držalo front širine 53 km što je značilo da jedan vojnik pokriva jedan metar fronta, što je bilo nedovoljno za učinkovitu obranu.[960] Drugi, zato što je zbog pretrpljenih gubitaka u dotadašnjim bitkama, brojno stanje postrojbi 14. divizije bilo nisko radi čega je njena borbena moć umanjena a borbeni moral postrojbe nizak. O tome se osobno Čičerić uvjerio iz razgovora s podređenim zapovjednicima i uvidom u brojno stanje divizije. Utvrdio je da se, u prosjeku, borbeni sastavi pukovnija nalaze na polovici propisane brojnosti uključujući i doknadne bojne, brojnost oko 2000 vojnika i časnika, a da je izgled pukovnija „jako oronuo uz velik broj iscrpljenih vojnika".[961]

Divizija je, zbog umanjene operativne sposobnosti i smanjene mogućnosti ofenzivnog djelovanja prvenstveno imala obrambeni zadatak čuvanja planinskih prolaza kroz Šumske Karpate prema Snini i Stakčinu. Čičeriću je stoga povjeren dvostruki zadatak. Prvi, povratiti borbenu sposobnost divizije i oporaviti je od teških poraza preustrojem i vođenjem na drugačiji način od svojega prethodnika i drugi, odbaciti Ruse koji su na ovome dijelu fronta 2. armije napredovali i spriječiti širi operativni proboj fronta. Uvjeren kako je Čičerić pravi čovjek za ovaj zadatak, general Arz, koji je tada zapovijedao VI. korpusom u sastavu 4. armije, obratio se AOK riječima: „Dovedite Čičerića, da Vam pokaže što zaista može napraviti!"[962]

Pojedinačno, teško stanje Čičerićeve 14. divizije je odražavalo teško stanje austrougarske vojske na Istočnom bojištu sredinom travnja 1915. u cjelini. Osobito su bili zabrinjavajući veliki gubitci časnika. Ukupno je 48% svih gubitaka austrougarske vojske otpadalo na gubitke među časnicima što je bilo znatno više od postotka gubitaka časnika

[959] Slavko Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat*, 408.
[960] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 272.
[961] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 57.
[962] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 242.

u njemačkoj vojsci (18%) i ruskoj vojsci (25%). Pogotovo su više stradavali mlađi časnici koji su i dalje nosili uniforme šarenih oznaka kao i na početku rata, što ih je činilo uočljivim i privlačnim metama ruskih strijelaca. Radi toga Buttar u svojoj knjizi *Njemačka nadmoć* zaključuje kako su svježe unovačeni mlađi časnici najnižeg zapovjednog ranga bili loše obučeni za suvremeni rat, bez da su stekli i najosnovnije znanje, potrebno za preživljavanje na bojištu.[963]

Ne samo da je Čičerić o ovome problemu ekstenzivno pisao u svojim vojnim studijama prije rata već je izvođenjem vojnih vježbi s postrojbama pod svojim zapovjedništvom i vođenjem postrojbi na predratnim austrougarskim velikim vojnim manevrima nastojao spriječiti masovno stradavanje časnika i pripremiti ih za suvremeni rat. U službenoj austrijskoj povijesti Prvog svjetskog rata *Austrougarski posljednji rat 1914.-1918., sv. 2,* navodi se da je upravo Čičerić u svojoj knjizi *Bitka* iz 1908. godine predvidio masovno stradavanje časnika i vojnika na bojišnici. Pored navedenoga, Čičerić je predvidio i kako će izgledati bitke Prvog svjetskog rata na osnovi vlastitog iskustva iz Rusko-japanskog rata 1904.-05.: „Nepovoljni omjer snaga, nedostatno topništvo i podcjenjivanje snage obrane, doveli su do još jednog neočekivanog ishoda: unatoč predratnoj doktrini, rijetko je bilo moguće dovući velik broj snaga na ključnu točku bojišnice radi postizanja odlučujućeg proboja. Umjesto toga, bitke su se razvile u smjeru koji je predvidio Maksimilijan Čičerić, glavnostožerni pukovnik austrougarske vojske koji je svjedočio bitkama Rusko-japanskog rata 1904.-05.“[964]

Strateški se položaj Austro-Ugarske Monarhije pogoršao i predajom tvrđave Przemyśl Rusima 22. ožujka 1915. Nakon neuspješnog pokušaja austrougarskog tvrđavnog garnizona da probije opsadu 11. ruske armije 19. ožujka, zapovjednik Przemyśla general Hermann Kusmanek[965] izdao je zapovijed da se sve obrambene

[963] Prit Buttar, *Germany Ascendant,* 154.

[964] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 24.

[965] Hermann Kusmanek von Burgneustädten (Hermannstadt (Sibiu), Rumunska, 16. rujna 1860. – Beč, 7. kolovoza 1934.), austrougarski general. Godine 1879. završio Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu, a 1884. godine Ratnu školu u Beču. Od 1885. godine je bio priključen austrougarskom Glavnom stožeru. Od 1897. do 1900. godine je radio u odsjeku za povijest Ratnog arhiva u Beču (*Kriegsarchiv*). U svibnju 1914. godine je imenovan zapovjednikom Przemyśla. Zajedno sa svojim stožerom se predao Rusima pri padu tvrđave 22. ožujka 1915. godine. U ruskom zarobljeništvu je bio odlikovan Željeznim križem Reda Marije Terezije I. razreda. Godine 1917. je promoviran u čin general-pukovnika. Nakon potpisivanja mira u Brest-Litovsku između Centralnih sila i boljševičke Rusije 3. ožujka 1918. godine, pušten je iz ruskog zarobljeništva te se vratio u Češku. Nakon Prvog svjetskog rata je doktorirao na tehničkom Sveučilištu u Brnu gdje je predavao tehniku: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 4,* 372.

instalacije poruše, miniraju komunikacije, spale spisi, zalihe streljiva i hrane te uništi oružje, šifre za kodiranje i komunikacijska oprema. Ova je mjera poduzeta kako velika količina ratnog materijala ne bi pala u ruke neprijatelju. Ukupno se u 9 sati ujutro 22. ožujka Rusima predalo devet austrougarskih generala, 2500 austrougarskih časnika, 117 000 austrougarskih vojnika, 16 000 vojnih i 4000 civilnih radnika, dok je 2000 ruskih zarobljenika pušteno na slobodu.[966]

Kako je već ranije navedeno, pad Przemyśla je imao šire strateške i političke posljedice. U taboru Antante je dočekan s oduševljenjem jer se činilo da je tijek rata na Istočnom bojištu, barem u dijelu na kojem su se sukobile ruske i austrougarske vojske, krenuo u korist Rusa. Okončanjem opsade Przemyśla, ruske snage 11. armije, zadužene za opsadu tvrđave, sada su mogle djelovati na drugim frontovima, bilo protiv njemačkih bilo protiv austrougarskih snaga. Šest dana nakon predaje Przemyśla, britanski je glavnostožerni kapetan 10. konjaničke pukovnije kraljevskih husara, J. F. Nicholson, posjetio tvrđavu i sastavio izvještaj za britanski Ratni ured u Londonu. Prema Nicholsonu, tri su pješačke i jedna konjanička divizija ruskog XIX. korpusa, zajedno sa šest pješačkih bojni i mnoštvom ruskog pučkog ustanka, izravno blokirale tvrđavu na prvoj crti.[967] Cjelokupno austrougarsko topništvo i haubice je uništeno, na način da su cijevi topova i haubica probušene a mehanizam za ispaljivanje projektila onesposobljen.[968]

Do veljače 1915. je brojno stanje obrambenog garnizona u Przemyślu bilo 127 811 vojnika i časnika i 14 546 konja. Početkom veljače je general Kusmanek izdao zapovijed da se ubije 10 000 konja unutar Przemyśla kako bi se prehranio obrambeni garnizon tvrđave i civili konjskim mesom.[969] Posljednjeg je dana opsade 21. ožujka ubijeno 2 000 konja unutar obrambenog prstena tvrđave radi prehrane konjskim mesom obrambenog garnizona i civila te kako bi se spriječilo da ovi konji, bilo ratni ili radni, pripadnu Rusima. Također, posljednji je pokušaj proboja završio neuspjehom i zarobljavanjem 4 000 austrougarskih vojnika i časnika, većinom pučkog ustanka i domobranstva.[970] Nicholsonov izvještaj završava opisom stanja zarobljenih austrougarskih vojnika iz Przemysla. Nicholson navodi kako oni smatraju gubitak tvrđave

[966] Graydon A. Tunstall, *Written in Blood*. *The Battles for Forttress Przemyśl in World War I*, 289.
[967] TNA-WO-100-1122 Nicholson on Przemysl, 1.
[968] TNA-WO-100-1122 Nicholson on Przemysl, 3.
[969] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 481.
[970] TNA-WO-100-1122 Nicholson on Przemysl, 4.

kolosalnim, kako su slomljenog morala, kako drže da austrougarska vojka više ne može izvoditi vojne operacije na Karpatima, kako je sada prioritet obrana Ugarske i kako Austro-Ugarska mora sklopiti „mir pod svaku cijenu“.[971]

U opisanim nepovoljnim okolnostima je Čičerić do kraja travnja 1915. uspio stabilizirati stanje u 14. pješačkoj diviziji. Proveo je niz mjera kojima je učinkovito organizirao obranu fronta koji je pokrivala 14. divizija, ustrojio pričuve i uspio podići borbeni moral svojih postrojbi. Iz ratnog dnevnika saznajemo da je 23. travnja izbjegao stradavanje i moguću smrt. Stožer divizije je toga dana bio smješten u školsku zgradu u mjestu Vendégi,[972] ali preblizu bojišnice. U 12 sati i 30 minuta otvorena je ruska topnička i minobacačka vatra na ovo mjesto. Čičerić je radi toga napustio Vendégi i premjestio stožer divizije u pozadinu, u udolinu kote 484. Oko 17 sati je jedna ruska topnička granata pogodila školsku zgradu gdje se ranije nalazio stožer 14. divizije, usmrtivši dva vojnika i dva konja. Čičerić je ovaj događaj u kojem je izbjegao moguću smrt kratko prokomentirao: „Pravovremeno smo otišli!“[973]

Čičerićeve mjere su donijele pozitivan rezultat u kratkom razdoblju. Unos u ratni dnevnik od 24. travnja 1915. godine govori o najboljem raspoloženju 72. pješačke pukovnije koja je puna samopouzdanja, dok se Čičerić bavio uklanjanjem nedostataka na obrambenom frontu 14. divizije utvrđivanjem krilnih uporišta po bokovima prema unutrašnjosti bojišnice.[974] Za učinjeno je Čičerić dobio priznanje zapovjednika 2. armije generala Böhm-Ermollija koji je u subotu 1. svibnja obavio pregled položaja 14. divizije i njenog stožera. Zapovjednik armije nije imao nijedan prigovor i bio pun hvale za postrojbe pod Čičerićevim zapovjedništvom i organizaciju rada njegovoga stožera.[975]

[971] TNA-WO-100-1122 Nicholson on Przemysl, 5.
[972] Današnje Hostovice u sjeveroistočnoj Slovačkoj udaljene 10 km od poljsko-slovačke granice.
[973] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 61.
[974] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 62.
[975] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 65.

7.1. Ofenziva Gorlice-Tarnów i djelovanje 14. pješačke divizije

Na Istočnome je bojištu do 1. svibnja 1915. bilo raspoređeno devet armija Centralnih sila nasuprot deset ruskih armija. Duljina bojišta je bila 1350 km. Bojište se prostiralo od Baltika na sjeveru do Černjivaca na jugu. Na sjevernom dijelu Istočnoga bojišta su njemačke 10. i 8. armija bile raspoređena sučelice ruskoj 10. i 12. armiji. Na južnom dijelu Istočnoga bojišta je bila veća koncentracija armija. Ovdje je na bojištu duljine 800 km, od Visle na sjeveru do Černjivaca na jugu, bilo raspoređeno sedam armija Centralnih sila protiv osam ruskih armija.

Na dijelu fronta od Visle do rijeke Pilice su bile postavljene 1., 2. i 5. ruska armija nasuprot njemačke 9. armije u čijem sastavu se nalazi austrougarski XI. korpus i jedna četvrtina austrougarskog XXV. Korpusa. Od rijeke Pilice na sjeveru do Visle na jugu raspoređene su njemačka Armija Woyrsch u čijem sastavu se nalazi austrougarska *Grupa Kövess* sa XII. korpusom i 1. austrougarska armija. Na dijelu fronta od Visle na sjeveru do Zapadnih Karpata na jugu su raspoređene jedna nasuprot drugoj 4. austrougarska armija i 3. ruska armija s druge strane. Na dijelu fronta od Bardejova na zapadu do Medzilaborcza na istoku su sučelice bile postavljene 3. austrougarska armija pod zapovjedništvom generala Borojevića i 8. ruska armija pod zapovjedništvom ruskog generala Alekseja Brusilova.[976]

Na dijelu fronta od Medzilaborcza na zapadu do Nove Sedlice na istoku su bile raspoređene 2. austrougarska armija s jedne i VIII. i XVII. korpus 8. ruske armije s druge strane. Istočno od ovih armija su Njemačka Južna Armija s jedne i 11. ruska armija s druge strane bile raspoređene na dijelu fronta od Nove Sedlice na zapadu do istočnog

[976] Aleksej Aleksejevič Brusilov (T'bilisi, Gruzija, 31. kolovoza 1853. – Moskva, 17. ožujka 1926.) ruski general i načelnik Glavnog stožera ruske carske vojske od srpnja do studenog 1917. godine. Na početku Prvog svjetskog rata imenovan zapovjednikom 8. armije ruskog Jugozapadnog fronta na Istočnome bojištu. Potkraj ožujka 1916. godine je imenovan zapovjednikom ruskog Jugozapadnog fronta na Istočnome bojištu. Na ovome je položaju izvršio opsežne pripreme za ljetnu ofenzivu ruske vojske iz Volinja na istočnu Galiciju i Bukovinu koja je u historiografiji poznata kao Brusilovljeva ofenziva 1916. godine (4. lipnja – 10. rujna 1916.) koja je završila velikim ruskim uspjehom: uništenjem austrougarske 4. armije, osvajanjem Lucka i dijela teritorija u istočnoj Galiciji i Bukovini i izbacivanjem iz stroja 475 000 austrougarskih vojnika i časnika. Kao vrhovni zapovjednik ruskih oružanih snaga, Brusilov je krajem lipnja 1917. godine pokrenuo opći napad ruske vojske na Istočnome bojištu na pritisak premijera Aleksandra Kerenskog koji je završio odlučujućim porazom i raspadom ruske carske vojske do jeseni 1917. godine. Godine 1919. se priključio boljševicima i Crvenoj armiji. Tijekom 1920. godine i rata između Poljske i Sovjetske Rusije, obavljao dužnost predsjednika Ratnog vijeća, inspektora konjaništva i vojnog savjetnika Crvene armije. Umirovljen iz aktivne vojne službe 1924. godine. Smatra se najboljim ruskim generalom u Prvom svjetskom ratu; *Hrvatska enciklopedija, sv. 2,* 366.

područja Šumskih Karpata kod ulaska u Karpate kod Nadvirne. Istočno od ovih armija su dio fronta od istočnog područja Šumskih Karpata do Černjivaca držale Armijska grupa Pflanzer-Baltin pod zapovjedništvom austrougarskog generala Karla von Pflanzer-Baltina[977] s jedne i 9. ruska armija s druge strane.

Ukupno brojno stanje ruske vojske je 1. travnja 1915. iznosilo 4 200 000 vojnika i časnika. Od ovoga je broja većina bila raspoređena na Istočnom bojištu, a manjina na bojištu na Kavkazu gdje je Rusija ratovala protiv Osmanskog Carstva. No, brojnost borbenih sastava ruskih armija je bila smanjena zbog gubitaka i dezerterstva. Brojno stanje divizija je u prosjeku bilo 7000 do 8000 vojnika i časnika, što je iznosilo manje od polovice propisane brojnosti.[978] Tako je primjerice brojno stanje 3. ruske armije bilo 219 000 vojnika i časnika dok je u borbenim sastavima bilo samo 60 000 vojnika i časnika raspoređenih na prvoj crti.[979]

S druge strane, na južnom dijelu Istočnog bojišta je 1. svibnja 1915. bilo u sastavima njemačkih i austrougarskih armija 677 875 pušaka okupljenih u 879 pješačkih bojni, 44 936 sablji u 274 konjanička eskadrona, 3451 top u 737 topničkih bitnica i 102 minobacača.[980]

Kako bi se anulirala ruska materijalna i brojčana nadmoć nad, prvenstveno austrougarskim, a potom i združenim austrougarsko-njemačkim snagama na južnom dijelu Istočnoga bojišta i uklonila ruska prijetnja Austro-Ugarskoj prodorom kroz Karpate u Panonsku nizinu, AOK i njemačko vrhovno vojno zapovjedništvo za Istok (njem.

[977] Karl von Pflanzer-Baltin (Pečuh, Mađarska, 1. lipnja 1855. – Beč, 8. travnja 1925.), austrougarski general i Tajni savjetnik. Nakon završetka Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu 1875. godine i Ratne škole u Beču 1880. godine, priključen austrougarskom Glavnom stožeru. Od 1891. do 1896. godine predavao operativno umijeće na Ratnoj školi u Beču. Godine 1912. promoviran u čin generala konjaništva. Dana 8. listopada 1914. godine je imenovan zapovjednikom Armijske grupe Pflanzer-Baltin na Istočnome bojištu koja je 8. svibnja 1915. godine je preimenovana u 7. armiju. Od svibnja 1915. do srpnja 1916. godine je bio zapovjednik 7. armije u istočnoj Galiciji i Bukovini. Početkom 1916. godine je promoviran u čin general-pukovnika. Nakon neuspješne obrane istočne Galicije i Bukovine tijekom Brusilovljeve ofenzive u ljeto 1916. godine, razriješen s dužnosti zapovjednika 7. armije. Od početka 1917. do početka 1918. godine je bio zadužen za obuku pričuvnih pješačkih postrojbi austrougarske vojske. Dana 13. srpnja 1918. godine preuzeo zapovjedništvo XIX. korpusa u Albaniji, kasnije Armijske grupe Albanija na Balkanskom bojištu. Tijekom listopada i studenoga 1918. uspješno izveo povlačenje Armijske grupe Albanije sa Balkanskog bojišta prema unutrašnjosti Monarhije. Za obranu na Karpatima tijekom zime 1914.-15. godine i oslobađanje istočne Galicije 1915.-16. odlikovan Viteškim križem Reda Marije Terezije. Godine 1915. je imenovan Tajnim savjetnikom i počasnim vlasnikom 93. pješačke pukovnije; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 8,* 39.

[978] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War,* 107.

[979] David R. Stone, *The Russian Army in the Great War,* 150.

[980] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 349.

OberOst, dalje: OberOst)[981] tijekom proljeća 1915. pripremaju vojnu operaciju velikog opsega. Prvenstveni je cilj ove operacija bio izbacivanje Rusa iz zapadne Galicije i sa Karpata kojim bi se okrenula operativna situacija u korist armija Centralnih sila.

Planiranje ove operacije se odvijalo u okolnostima negativnog razvoja pregovora Austro-Ugarske s Kraljevinom Italijom u vezi uvjeta pod kojima bi Italija stupila u rat na strani Centralnih sila. Tijek ovih pregovora je ukazivao na suprotno: skorašnju objavu rata Kraljevine Italije Austro-Ugarskoj. Talijanskom objavom rata Austro-Ugarskoj, Austro-Ugarska bi se našla u istovremenom ratu s Rusijom, Srbijom i Crnom Gorom i Italijom te bila prisiljena ratovati na tri bojišta. Ulazak u Italije u rat bi tako promijenio strateški položaj Austro-Ugarske i omjer snaga u korist njenih neprijatelja.

Osim problema s Italijom, austrougarska je morala postići uspjeh protiv Rusa na Istočnome bojištu kako bi djelovala u svoju korist kod neodlučnih, neutralnih država, posebno kod Rumunjske i Bugarske. Iskrcavanje savezničke vojske na poluotok Galipolje na sjevernoj obali morskog tjesnaca Dardaneli 25. travnja 1915. godine[982] otklonilo je mogućnost osmanskog sudjelovanja u združenoj ofenzivi Centralnih sila protiv Srbije dok je položaj austrougarskih armija na Karpatima bio težak.

Iz navedenih je razloga Conrad planirao združenu austrougarsko-njemačku ofenzivu na Istočnome bojištu. Ispočetka je Conrad zamislio veći cilj. Nastojao je, dvostrukim obuhvatom po krilima iz Istočnih Karpata i iz Istočne Pruske, nanijeti odlučujući poraz Rusima koji bi završio povratom Lemberga i izbacivanjem ruskih armija iz Galicije i Ruske Poljske. Za potrebe ove operacije je tražio od Falkenhayna pomoć od

---

[981] Zapovjednik njemačkog vrhovnog vojnog zapovjedništva za Istok, njem. Ober Ost, je od 1. studenoga 1914. godine bio general-pukovnik Paul von Hindenburg. On je djelovao kao vrhovni zapovjednik svih njemačkih oružanih snaga na Istoku, odnosno na Istočnome bojištu (njem. *Oberbefehlshaber der gesammten deutschen Streitkräfte im Osten*) pa otuda dolazi kratica Ober Ost koja je u Prvom svjetskom ratu označavala vrhovnog njemačkog zapovjednika i njegov stožer na Istoku, odnosno na Istočnom bojištu; Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 44. Ober Ost je u odnosu na njemački OHL imao isti pravni status i položaj kao BOK u odnosu na AOK.

[982] Od 19. veljače 1915. do 9. siječnja 1916. godine Antanta je vodila Pomorsko-kopnenu operaciju na Galipolju. Cilj ove operacije je bio izbaciti Osmansko carstvo iz rata. U prvoj fazi vojne operacije od 19. veljače do 25. travnja 1915. je djelovala mornarica, a u drugoj od 25. travnja do 27. prosinca 1915. su vođene bitke na mostobranima Zaljev Suvla i Anzac Cove uz mornaričku podršku. Savezничка vojska pod zapovjedništvom britanskog generala Iana Hamiltona, sastavljena od australskih, britanskih, novozelandskih, indijskih i francuskih divizija sukobila se s osmanlijskom vojskom pod zapovjedništvom turskog generala Kemala Mustafe. Antantine su snage u ovoj vojnoj operaciji doživjele strateški poraz. Njihovi gubitci su bili 215 000 vojnika i časnika s velikim gubitcima ratnog materijala i brodova. Pohod je okončan pomorskom evakuacijom savezničkih snaga s poluotoka Galipolje od 28. prosinca 1915. do noći 8.-9. siječnja 1916. godine. Samo posljednje noći je evakuirano 35 000 britanskih vojnika i časnika s Galipolja; Nick Lloyd, *The Western Front*, 165.

četiri njemačke divizije. Falkenhayn je odbio ovaj Conradov prijedlog zbog logističkih i operativnih problema izvođenja vojnih operacija u Istočnim Karpatima i umjesto proboja po krilima, predložio proboj između Visle i sjevernog ruba Šumskih Karpata. Za potrebe ove ofenzive, Falklenhayn je odlučio poslati četiri njemačka korpusa na dio fronta od Visle do sjevernog ruba Šumskih Karpata s ciljem odbacivanja ruskih armija iz zapadne Galicije i sa Karpata. Glavni Falkenhaynov cilj je bio značajno umanjiti sposobnost ruske vojske za izvođenje ofenzivnih operacija na Istočnom bojištu što bi njemačkoj vojsci dalo vremena i manevarskog prostora za ofenzivne vojne operacije na Zapadnom bojištu, koje je Falkenhayn držao odlučujućim bojištem na kojem će se odlučiti o pobjedniku u ratu.[983]

Načelnici glavnih stožera Conrad i Falkenhayn na sastanku u Berlinu 14. travnja, složili su se da područje istočno od rijeke Dunajec između Visle i Karpata nudi najbolju operativnu osnovu za napad iz pravca zapadne Galicije prema središnjoj i istočnoj Galiciji. Ne samo zbog konfiguracije zemljišta, brežuljkaste ravnice s malo prirodnih zaprjeka za čvrstu obranu, već i zbog činjenice da je ovdje bio jedini dio fronta na kojem su austrougarske snage uživale blagu brojčanu prednost pred ruskima. Prema njemačkim obavještajnim procjenama, na ovome je dijelu fronta stajalo 56 000 pušaka u prvoj liniji 3. ruske armije pod zapovjedništvom generala Radka Dimitrijeva[984] nasuprot 87 334 pušaka 4. austrougarske armije.[985]

Falkenhayn je predložio da težište napada bude na Gorlice, gradić u današnjoj južnoj Poljskoj, udaljen 40 km istočno od rijeke Dunajec. U tu svrhu, Nijemci su odlučili ustrojiti novu armiju izvlačenjem njemačkih postrojbi s prvih crta na Zapadnom bojištu, jačine najmanje osam divizija i mnogobrojnim topništvom pod zapovjedništvom njemačkog generala. Ova se armija morala rasporediti na liniju Muszyn – Grybov –

---

[983] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 160.

[984] Radko Dimitrijev (Gradetsk, Bugarska, 24. rujna 1859. – Pyatigorsk, Rusija, 5. siječnja 1919.) general ruske carske vojske bugarskog porijekla. Tijekom Srpsko-bugarskog rata 1885. godine istaknuo se kao jedan od bugarskih zapovjednika Zapadnoga korpusa koji je pobijedio srpsku vojsku u Bitki kod Pirota. Zbog sudjelovanja u zavjeri protiv bugarskoga kneza Aleksandra I. Battenberga 1886. godine prognan u Rusiju. Vratio se u Bugarsku 1898. godine i od 1904. do 1907. bio načelnik Glavnog stožera bugarske vojske. Sudjelovao u Prvom (1912.) i Drugom Balkanskom ratu (1913.) kao zapovjednik 3. bugarske armije. Na početku Prvog svjetskog rata zapovjednik VIII. korpusa 8. ruske armije ruskog Jugozapadnog fronta na Istočnome bojištu. Od 5. rujna 1914. do 5. rujna 1915. zapovjednik 3. ruske armije ruskog Jugozapadnog fronta na Istočnome bojištu. Tijekom 1916. i 1917. godine zapovjednik 12. ruske armije ruskog Sjeverozapadnog fronta na Istočnome bojištu. Nakon Oktobarske revolucije u Rusiji se odbio pridružiti boljševicima i Crvenoj armiji radi čega je strijeljan 5. siječnja 1919. godine u Pyatigorsku u Rusiji; *Vojna enciklopedija, sv. 2*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971., 437.

[985] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2*, 334.

Bochnia, napasti dio ruskog fronta na crti Gromnik – Gorlice i dalje nastaviti napredovanje prema istoku u općem smjeru Sanoka. Predviđeno je da se ovim snagama doda još jedna njemačka divizija koja bi se izvukla iz njemačkih armija sa južnog dijela Istočnoga bojišta i jedna konjanička divizija.[986]

Za glavni napad je ustrojena 11. njemačka armija[987] pod zapovjedništvom njemačkog general-pukovnika Augusta von Mackensena[988] a za podršku glavnog njemačkog napada je određena 4. austrougarska armija pod zapovjedništvom nadvojvode Josipa Ferdinanda koja je podređena feldmaršalu Mackensenu. Kako bi se postigao što veći proboj ruskog fronta, Falkenhayn je predlagao Conradu prividno, postupno i organizirano povlačenje 2. i 3. armije sa Karpata prema unutrašnjosti Ugarske s ciljem uvlačenja ruskih armija u unutrašnjost Ugarske i razvlačenja ruskih položaja na Karpatima slabljenjem veza sa 3. rukom armijom u zapadnoj Galiciji. Conrad je odbio ovaj Falkenhaynov prijedlog iz razloga što bi daljnje prepuštanje ugarskog teritorija Rusima nepovoljno djelovalo na borbeni moral postrojbi što bi povećalo rizik da se organizirano povlačenje pretvori u kaotičan bijeg i završi mnogo dublje nego što je planirano.[989]

Pripreme za ofenzivu su protekle u tajnosti. Njemačka 11. armija se rasporedila na prostoru jugoistočno od Krakova između gradića Tarnów na sjeveru i Gorlica na jugu

---

[986] Slavko Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat*, 457.

[987] Jedanaestu njemačku armiju su činila četiri njemačka i jedan austrougarski korpus. Njemački su bili Pruski Gardijski korpus, XLI pričuvni korpus, X. korpus i *Njemački kombinirani Korpus* a austrougarski VI. korpus 4. armije. Ukupna snaga 11. armije je bila 106 pješačkih bojni, 26 konjaničkih eskadrona i 145 i ½ topničkih bitnica odnosno 104 173 pušaka, 2 957 konjanika, 604 topa i 70 minobacača; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2*, 336.

[988] Anton Ludwig Friedrich August von Mackensen (Haus Leipnitz, 6. prosinca 1849. – Burghorn, 8. studeni 1945.) njemački feldmaršal, smatra se jednim od najuspješnijih vojskovođa Prvog svjetskog rata. Od početka rata do 2. studenog 1914. godine je zapovijedao XVII. korpusom u sastavu njemačke 8. armije u Istočnoj Pruskoj na Istočnom bojištu. Od 2. studenog 1914. do 14. travnja 1915. godine, bio je zapovjednik njemačke 8. armije na Istočnom bojištu. Dana 15. travnja 1915. preuzeo zapovjedništvo nad njemačkom 11. i austrougarskom 4. armijom u sastavu Armijske grupe Mackensen za ofenzivu Gorlice-Tarnów. Promoviran u čin feldmaršala 3. lipnja 1915. Dana 1. listopada 1915. godine imenovan zapovjednikom Armijske grupe Mackensen na Balkanskom bojištu u čijem sastavu su bile njemačka 11. armija, austrougarska 3. armija i bugarska 1. armija s ciljem vođenja vojne operacije protiv Srbije na Balkanskom bojištu. Od zime 1915. do jeseni 1916. godine je bio zapovjednik Armijske grupe Mackensen na Balkanskom bojištu u Makedoniji. Od 28. kolovoza 1916. do 9. prosinca 1917. godine je bio zapovjednik Armijske grupe Mackensen (3. bugarska armija, Njemački odred pukovnika Kaufmanna, 12. bugarska pučko-ustaška divizija i austrougarska Dunavska flotila) na Rumunjskom frontu Istočnoga bojišta. Kraj rata je dočekao u Rumunjskoj. Pri pokušaju povratka u Njemačku kroz Mađarsku uhićen i predan Saveznicima i interniran na teritoriju Srbije gdje je u zatočeništvu proveo godinu dana. Godine 1933. je u nacističkoj Njemačkoj imenovan na počasni položaj pruskog državnog savjetnika; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6*, 725.

[989] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 163.

između 4. austrougarske armije i 3. austrougarske armije. Postignuta je maksimalna koncentracija snaga za napad kako bi se maksimalno povećala udarna snaga. Na uskom dijelu napadnoga fronta širine 30 km, raspoređeno je 10 pješačkih divizija 11. njemačke armije sa 126 000 njemačkih vojnika i časnika, 604 topa, 96 minobacača i 260 strojnica. Južno od ove armije, na napadni front od 30 km se rasporedilo osam pješačkih i jedna konjanička divizija 4. austrougarske armije sa 90 000 vojnika i časnika i 253 topa.[990]

Nasuprot ovim združenim austrougarsko-njemačkim snagama stajala je 3. ruska armija sa 219 000 vojnika i časnika sa 675 poljskih i samo četiri teška topa.[991] Nasuprot 11. njemačkoj armiji je stajalo samo 60 000 pušaka ruskog X. korpusa 3. ruske armije sa 141 poljskim topom.[992] K tome, na dijelu fronta na Karpatima, lijevo krilo 3. austrougarske armije je bilo postavljeno prema lijevom krilu 3. ruske armije. Na ovaj su način, austrougarsko-njemačke snage ostvarile prednost pred ruskima na dijelu fronta od Visle na sjeveru do zapadnog ruba Šumskih Karpata na jugu od 350 000 vojnika i časnika naprema 219 000. Na ruskoj strani je ukupno bilo 14 pješačkih i pet konjaničkih divizija 3. ruske armije naprema 23 austrougarsko-njemačke divizije 11. njemačke i 4. i 3. austrougarske armije.[993]

Prema izloženom su armije Centralnih sila po broju topova imale značajnu prednost nad 3. ruskom armijom. Na strani armija Centralnih sila na dijelu fronta prema 3. ruskoj armiji je ukupno bilo 991 topova naprema 675. Austrougarsko-njemačke snage su imale 24 teška topa naprema četiri teška topa na ruskoj strani.[994]

Dodatno se nepovoljan položaj 3. ruske armije sastojao u tome što su njena dva isturena korpusa, X. i IX., pokrivala front širine 115 km od ušća Dunajeca u Vislu na sjeveru do prijevoja Ljupkov u Šumskim Karpatima na jugu. Lijevi bok je pokrivao XXIV. korpus na frontu na zapadnom rubu Šumskih Karpata prema lijevom krilu 3. austrougarske armije dok je XXI. korpus u drugoj polovici travnja 1915. prebačen na front u Karpatima u skladu sa strateškom zamisli Stavke da se na ovome dijelu fronta obnovi ruska ofenziva s ciljem prodora u Panonsku nizinu. Također, većina postrojbi 3. ruske armije je bila raspoređena na prvoj crti bez organizirane obrane po dubini s

[990] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, London: Penguin, 1998., 131.
[991] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, 130.
[992] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 124.
[993] David R. Stone, *The Russian Army in the Great War*, 150.
[994] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, 131.

nedovoljnim pričuvama. Samo jedna i pol pješačka divizija, sastavljena od dijelova 63. i 81. divizije, bila je na raspolaganju generalu Radku Dimitrijevu.[995]

U podne 1. svibnja 1915. topništvo 11. njemačke armije je otvorilo paljbu na položaje ruskog X. korpusa. To je bila topnička priprema glavnog napada. Pješaštvo se u noći 1. na 2. svibnja rasporedilo na početne položaje i čekalo dovršetak topničke pripreme napada. U 6 sati ujutro 2. svibnja, svi topovi armija pod Mackensenovim zapovjedništvom su otvorili paljbu na ruske položaje. Topnička je paljba trajala tri sata i imala razoran učinak na ruske vojnike i časnike u rovovima koji su joj bili izloženi. Prvo je uništena prva linija rovova, a potom i druga i treća koje nisu utvrđene zbog izostanka obrane po dubini. Bez vlastite topničke podrške, ruski su pješaci pokušali pobjeći iz rovova u pozadinu ali ih je ubojita njemačka baražna vatra (njem. *Trommelfeuer*) usmrćivala na otvorenom. Tijekom trosatne njemačke baražne vatre ispaljeno je 700 000 topničkih granata na ruske položaje.[996]

U 9 sati ujutro uslijedila je minobacačka paljba (njem. *Minnenfeuer*) na ruske položaje u trajanju od jednog sata. Nakon što su u 10 sati ujutro minobacači prestali s paljbom, jurišni odredi[997] njemačkog i austrougarskog pješaštva su krenuli u napad. S druge strane, preživjelo rusko pješaštvo je na mnogim dijelovima uništenih položaja napustilo svoje rovove i pobjeglo u pozadinu ili se predalo neprijatelju.[998] Ovaj prvi napad prvog dana ofenzive Gorlice-Tarnów je u svojoj knjizi sjećanja *Povijest Velikoga rata 1914.-1918.* opisao austrougarski general Arz von Straußenburg. On je zapovijedao VI. korpusom 4. austrougarske armije na sjevernom krilu njemačkog XLI. pričuvnog korpusa. Arzov je korpus dobio zadatak zauzimanja utvrđenih brežuljaka sjeverno od Gorlica, ključne točke neprijateljskog položaja. Nakon završetka topničke i minobacačke paljbe, pješaštvo je krenulo u napad a topovi i minobacači su pomicani bliže bojišnici kako bi u slijedećem napadu otvarali paljbu na neprijateljske položaje u pozadini fronta.[999]

---

[995] Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914-1918,* 229.
[996] Richard Bassett, *For God and Kaiser,* 488.
[997] Jurišni odredi su bile posebno obučene, naoružane i opremljene postrojbe koje su imale zadaću jurišom svladati utvrđene i branjene objekte, zgrade, mostove, skladišta ili druge lokalne, taktičke ciljeve; Marica Šarić, *Pojmovnik hrvatskog vojnog nazivlja*, 165.
[998] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 372.
[999] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918,* 59.

Glavni razlog uspješnog napada je velika koncentracija topničke i minobacačke paljbe na uskom napadnom frontu. Do ovoga trenutka, takva koncentracija topničke i minobacačke paljbe nije primijenjena na Istočnom bojištu. Ukupno je prvog dana ofenzive Gorlice – Tarnówa ispaljeno 700 000 topničkih granata na ruske položaje.[1000] Ovakav inovativan način korištenja topništva i minobacača proizveo je dvostruki učinak kod Rusa. Prvi je bilo nanošenje velikih ljudskih žrtava, a drugi razorno djelovanje na borbeni moral ruskih trupa.

Navedenu novu pojavu na Istočnom bojištu je Arz opisao ovako: „Bujica granata neviđenog intenziteta, slila se na ruski položaj i uskoro pretvorila sve u ruševine. Moćni oblaci dima i prašine su se podigli iznad brda Pustki, od grmljavine pred nama nam se činilo kao da gledamo erupciju vulkana. Nama Austrijancima je u to vrijeme sve to bila novost jer, zbog slabosti našeg topništva i nedostatka streljiva, nismo bili navikli na ovo. Naša napetost je narasla do vrhunca u 10 sati ujutro kada je krenuo pješački napad. Uskoro je pješaštvo nestalo u oblacima prašine i dime, brzo napredujuću. Hoće li uspjeti, svi smo se pitali? Odjednom smo na jugozapadnom obronku primijetili prve ljude, a zatim i čitave linije vojnika kako napreduju. Činilo se da napad nije uspio. Onda su odjednom sve gušće i gušće grupe ljudi stizale natrag do naših početnih položaja. Sada smo jasno vidjeli kako su, mase koje su se poput lave vraćale natrag prema nama bili Rusi. Bilo je tisuće zarobljenika koji mogu biti sretni da su izbjegli ovaj pakao. Brdo je bilo naše i prvi proboj neprijateljskog položaja je bio napravljen. Počeli smo prebacivati topništvo na brdo Wiatrowski prema kojemu je napredovala 39. *Honvéd* divizija dok je poljsko topništvo krenulo za 12. pješačkom divizijom koja je krenula u progon neprijatelja.“[1001]

Prvoga dana napada ispunjeni su zadani ciljevi. Austrougarsko i njemačko pješaštvo je upalo u ruski raspored i zauzelo ruske položaje na prednjem dijelu ruskog fronta. Ostvarena je dubina prodora od 8 km dok je između X. i IX. korpusa 3. ruske armije prekinuta veza i stvoren procijep širine 8 km.[1002] Na oba krila su austrougarske armije zauzela položaje s kojih je bilo moguće po bokovima zaštititi glavni njemački napad. Pruski Gardijski korpus je zauzeo uzvisine oko Staczkowke, a XLI. pričuvni

[1000] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 488.
[1001] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 60.
[1002] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, 137.

korpus Gorlice. Gubitci 3. ruske armije su bili veliki. Prvog dana napada je zarobljeno 12 000 ruskih vojnika i časnika 3. ruske armije.[1003]

Uspješan početak ofenzive na Istočnom bojištu izazvao je pozitivan politički učinak u Beču. Posebno zbog nepovoljnog ishoda pregovora između Austro-Ugarske i Italije oko talijanskog ulaska u rat. Predstojnik vojnog ureda Njegovog Veličanstva u Beču, general Arthur Bolfras, u pismu Conradu upućenom 4. svibnja 1915. godine iz Beča u Těšín, toplo je čestitao Conradu na uspjehu protiv ruske vojske i zaželio mu brzu pobjedu. Bolfras je obavijestio Conrada da je stanje na Jugozapadu [na granici Austro-Ugarske i Italije, op.a.] vrlo ozbiljno i da vijesti iz Rima kazuju kako je Italija odlučila napasti Austro-Ugarsku „podmuklo i izdajnički", bez obzira na držanje austrougarske vojske na Istočnome bojištu i ishod vojne operacije protiv Rusije. Radi toga je, ističe Bolfras: „Danas čitav Beč bio okićen zastavama u čast sjeverne vojske koja to obilato zaslužuje!“[1004]

Do 5. svibnja njemačka 11. armija i desno krilo austrougarske 4. armije izbijaju na rijeku Wisłoku dok se u operaciju podrške glavnom napadu s jugoistoka uključuju i austrougarska 3. i 2. armija prelaskom u napad iz Karpata što je ugrozilo položaj ruskih armija ruskog Jugozapadnog bojišta u cjelini. Ubacivanje 3. kavkaškog korpusa iz strateške pričuve na front 3. ruske armije nije stabiliziralo situaciju radi čega su ruski korpusi na Karpatima, XII. na Dukla prijevoju i XXIV. kod Nowy Żmigróda, započeli povlačenje. Stanje 3. ruske armije je bilo kritično: brojno stanje ruskog X. korpusa je palo sa 34 000 pušaka na 5000 pušaka, a pješačkih divizija između 800 i 1000 pušaka.[1005] Ovakvim razvojem situacije je proboj kod Gorlice-Tarnówa, puno ranije nego što su Conrad i Falkenhayn očekivali, destabilizirao ruske položaje na Karpatima.[1006]

Na dijelu fronta u Šumskim Karpatima, Čičerićeva 14. divizija je 5. svibnja 1915. krenula u ofenzivu Gorlice-Tarnów bitno smanjene brojnosti što je umanjivalo njenu borbenu moć. Prema podatcima navedenim u Čičerićevoj bilježnici iz 1915. godine, na dan 1. svibnja 1915. pred početak ofenzive kod Gorlica i Tarnówa, brojno stanje 14. divizije je bilo 6994 pušaka, 216 sablji i 37 topova.[1007] Iz izloženog je razvidno kako je

[1003] Prit Buttar, *Germany Ascendant,* 188.
[1004] Kurt Peball, *Conrad von Hötzendorf. Private Aufzeichnungen. Erste Veröffentlichungen aus den Papieren k.u.k. Gelenralstabs-Chefs*. Beč; München: Amalthea, 1977., 274.
[1005] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 381.
[1006] Prit Buttar, *Germany Ascendant,* 193.
[1007] *Austria-Hungary's Last War, sv. 2,* 345.

brojno stanje divizije bilo na razini 1/3 ukupne brojnosti pješaštva i manje od 1/4 konjaništva.

Čičerić je komentirao početak njemačkoga napada kod Gorlica unosom u ratni dnevnik za nedjelju 2. svibnja 1915. U 11 sati ujutro je primio zapovijed da se 10 doknadnih bojni 5. svibnja stavi u pokret što je značilo da 2. armija ovoga dana započinje napad. Dotada je zadatak 2. armije bio vezati topničkom i minobacačkom paljbom ruske snage na svojem dijelu fronta kako se ne bi izvlačile ruske postrojbe s bojišnice na Karpatima i prebacivale na ugroženi dio fronta od Gorlica do Tarnówa. Čičerić navodi velike gubitke 14. divizije što bi se moglo protumačiti kao sumnju u njen ofenzivni potencijal u operaciji visokog intenziteta poput ove. Prema Čičerićevom dnevniku je 14. divizija do 30. travnja 1915. izgubila 52 časnika od čega su tri poginula i 2200 vojnika. S druge strane, Čičerić se divi Nijemcima: „Ti Nijemci! Na zapadu se bore za prijelaz preko Ysera[1008] i još im preostaje snage za nas!“[1009]

Do kraja 8. svibnja probijeni su položaji ruske 3. armije na liniji Wisłoke i na preostalim dijelovima fronta. Gubitci ruske 3. armije su od 2. do 8. svibnja 1915. bili ogromni: 210 000 ruskih vojnika i časnika je izbačeno iz stroja od čega je 140 000 bilo zarobljeno.[1010] O ovome je velikom uspjehu protiv Rusa Čičerić u svoj dnevnik 7. svibnja zapisao: „Rusi navodno trenutno ne raspolažu s dovoljno pričuvnih i doknadnih postrojbi za veliku bitku, a možda nemaju ni dovoljno topništva. Samo to može objasniti činjenicu da je proboj kod Gorlica cijelu bojišnicu natjerao na pokret. Iako sam uvijek tvrdio da Rusija ipak nema dovoljno vojnika na raspolaganju, još uvijek ne mogu vjerovati da smo protiv Rusije ostvarili tako silan uspjeh! Samo da se sreća ne okrene!“[1011]

Čičerić je djelomično shvatio razlog ruskog neuspjeha kada navodi da Rusi nemaju dovoljno topništva. Glavni razlog uspješnog napada armija pod Mackensenovim zapovjedništvom je bila vatrena moć topništva. S druge strane, glavni razlog slabog ruskog otpora je bila nestašica streljiva, pogotovo topničkog. Već u prosincu 1914. se

[1008] Yser je rijeka u sjevernoj Francuskoj i jugozapadnoj Belgiji dužine 78 km koja izvire u francuskom departmanu Nord a utječe kraj Nieuporta u Belgiji u Sjeverno more. Od jeseni 1914. godine je područje rijeke Yser bilo poprište velikih bitaka između njemačke vojske s jedne i belgijske, francuske i britanske vojske s druge strane.

[1009] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 66.

[1010] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918,* 283.

[1011] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 68.

pojavila nestašica streljiva i topničkog naboja kod ruskih armija na Istočnome bojištu. U proljeće 1915., ova je pojava poprimila ozbiljne razmjere, što je bitno umanjilo borbenu moć ruskih armija na Istočnome bojištu. Tijekom prvih pet mjeseci 1915. godine, iz ruskih je tvornica u unutrašnjosti Rusije ruskim armijama na bojištima isporučeno manje od 25% potrebne količine topničkoga streljiva za poljsko topništvo dok streljivo za teško topništvo nije uopće isporučeno radi malog broja ruskih teških topova u operativnoj vojsci.[1012]

Za potrebe ofenzive Gorlice-Tarnów 11. njemačka armija je imala 1 000 000 topničkih granata. S druge strane, 3. ruskoj armiji je bilo na raspolaganju 100 000 topničkih granata dok je cjelokupna pričuva topničkog streljiva ruskog Jugozapadnog bojišta iznosila 100 000 topničkih granata. Razlog tome je bio jednostavan, ističe Norman Stone u svojoj knjizi *Istočno bojište 1914.-1917*. U Rusiji nitko nije predvidio dugotrajan rat i planiranje je napravljeno na osnovi kratkoročne ekonomske kalkulacije u vezi proizvodnje streljiva i naoružanja. Prije rata se računalo sa 500 000 topničkih granata mjesečno za operativnu vojsku dok su u proljeće 1915. ruske armije na Istočnom bojištu trebale 2 500 000 topničkih granata mjesečno za normalno izvođenje vojnih operacija.[1013]

Iz navedenog je razvidno kako su stvarne ratne potrebe ruske operativne vojske na bojištu nadmašile predviđenu količinu granata pet puta. To je bio dodatni razlog uspjeha 11. njemačke armije protiv X. korpusa 3. ruske armije. U ovome je segmentu ostvarena premoć vatrene moći. Kada se podijeli broj topničkih granata po jednom topu, razvidno je da je topništvo 11. njemačke armije u ofenzivi Gorlice-Tarnów raspolagalo sa 1 656 granata po topu dok je 3. ruskoj armiji bilo na raspolaganju 477 granata po topu. U 8. ruskoj armiji je količina topničkog streljiva bila još manja od količine topničkog streljiva u 3. ruskoj armiji. Prema navodima u knjizi sjećanja iz Prvog svjetskog rata generala Brusilova *Vojnička bilježnica 1914.-1918*., u ovome razdoblju je 8. ruska armija raspolagala sa samo 200 granata po jednom topu.[1014]

Od 10. svibnja do 3. lipnja 1915. ofenziva Gorlice-Tarnów prolazi središnju fazu, prodorom 1. austrougarske armije na operativni prostor sjeverno od težišta napada njemačke 11. i austrougarske 4. armije, zauzimanjem Przemyśla 3. lipnja, ruskih mostobrana na istočnoj obali Sana i izbijanjem na Dnjestar na desnom krilu armija

[1012] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 145.
[1013] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, 145.
[1014] Aleksej Brusilov, *A Soldier's Note-Book 1914-1918*, 126.

Centralnih sila. Ovaj strateški uspjeh Centralnih sila, čije su armije uspjele izbaciti Ruse iz središnje Galicije i zauzeti Przemyśl, zasjenio je niz lokalnih, taktičkih poraza austrougarske 7. armije generala Pflanzer-Baltina južno od Dnjestra u regiji Ivano-Frankivska. Pritom je u borbama za uzvisine južno od gradića Sadzhavke 3. lipnja 1915. posebno stradala hrvatska 36. pješačka divizija zagrebačkog XIII. korpusa. Tek uz pomoć 4. i 5. *Landwehr* pješačke pukovnije, pješaštvo 36. divizije je uspjelo povratiti položaje na ovim uzvisinama uz velike gubitke.[1015]

Općenito je situacija na desnom krilu vojski Centralnih sila gdje su operacije izvodile Njemačka Južna armija i 7. armija bila nepovoljnija od situacije na ostalim dijelovima fronta. Ovdje su ruske armije pružale bolji otpor protivniku. Tominac o tome piše: „Na prilazima Dnjestru borbe postaju sve krvavije, pa tako i za naše *Jelačićevce*.[1016] Oni će od početka borbi pa do kraja svibnja imati velike gubitke: 145 poginulih, 377 ranjenih, 17 zarobljenih i 192 nestala ili ukupno 731 vojnika izbačenog iz stroja. Najžešće borbe vodile su se oko poljoprivrednoga dobra Neuhof kod sela Vreblovce (Wreblowice), osobito kod kote 303 sjeveroistočno od Drohobiča. Zabilježene su njihove teške borbe i kod lokaliteta Neuhof-Bryczniki i Neuhof-Lipovica u istom području".[1017]

Zapadno od njemačke Južne Armije i 2. armija doživljava lokalne neuspjehe s velikim gubitcima. Razlog tome su prvenstveno logistički problemi 2. armije koji počinju već 13. svibnja pri ulasku u ravnicu središnje Galicije jugozapadno od Lavova. O tome saznajemo iz Čičerićevog dnevnika. Unos od 13. svibnja 1915. godine: „Nažalost počeli su problemi s opskrbom, nemamo opskrbni voz tako da ne možemo poslati postrojbe na bojišnicu i ubaciti ih u borbu. […] Slična je situacija sa streljivom, dobivaju ga samo topničke bitnice. Sve su kolone još poprilično udaljene jedna od drugih… Najvažnije je sporo napredovanje… Jedino nedostaje kruha ali zato imamo brašna (Zar ćemo sami peći kruh?) […] Na području Łużek Górny[1018] se nalazi 14. pješačka divizija".[1019]

[1015] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 492.

[1016] Vojnici i časnici 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić* koja je bila u sastavu 71. pješačke brigade 36. pješačke divizije zagrebačkog XIII. korpusa. U operacijama na Istočnom bojištu u svibnju i lipnju 1915. godine je pukovnija premještena u sastav 14. pješačke brigade 7. pješačke divizije Grupe Szurmay u sklopu njemačke Južne armije pod zapovjedništvom njemačkog generala Alexandera von Linsingena.

[1017] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915. godine", 284.

[1018] Današnji Verkhnii Luzhok u Lvivskoj oblasti Ukrajine, 90 km jugozapadno od Lavova.

[1019] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 72.

Unatoč izloženim problemima, Čičerićeva je divizija tijekom devet dana napredovanja od 5. do 14. svibnja postigla značajan uspjeh. Od početnih položaja na crti Stakčin – Snina, napredovala je 90 km prema sjeveroistoku. Druga armija je izbila na crtu Dublyany – Pisochna, 60 km južno od Lavova, dok su se postrojbe 14. divizije rasporedile na širem području Verkhnii Luzhoka. Pljusak, koji je počeo padati u 13 sati i 30 minuta popodne 14. svibnja, zaustavio je napredovanje po zemljanim putevima i natjerao postrojbe sa vozarskim odjelima da se zaklone. Međutim, navod Čičerićevog dnevnika iz unosa za 14. svibnja otkriva ranjivost austrougarskog položaja. O tome Čičerić piše: „Kruha nema već dva, tri dana, za danas je opskrbni vozarski odjel osigurao dva pričuvna obroka s dvopekom, a što se tiče streljiva raspolažemo samo onime što imaju vojnici i topničke bitnice, što isključuje svaku veću bitku. Ostale su divizije iscrpljene zbog potjere na teškom terenu i loših putova. Četrnaesta pješačka divizija barem je fizički odmorna. Ako neprijatelj stane ili čak krene u napad, doživjet ćemo nešto slično kao i Potiorek u prosincu 1914.“[1020]

S druge strane, nemogućnost austrougarskih i njemačkih armija da sa južnog krila zadaju završni udarac ruskim armijama u povlačenju ili ih okruže, čime bi se cjelokupni položaj armija ruskog Jugozapadnog fronta doveo u tešku situaciju, argumentiran je na drugačiji način u službenoj austrijskoj povijesti Prvog svjetskog rata *Austrougarski posljednji rat 1914-1918* od zapisa iz Čičerićevog ratnog dnevnika koji pokazuju stvarno stanje 2. armije i preostalih austrougarskih armija na Istočnome bojištu. U navedenoj se publikaciji neuspjeh 2. armije pripisivao snažnom ruskom otporu, teškom terenu i nemogućnosti krilnih napadnih formacija da naprave širi operativni proboj neprijateljskog fronta s ciljem odsijecanja odstupnica ruskim postrojbama pri povlačenju poput 43. *Landwehr* divizije na lijevom krilu kod Chryszczate.[1021]

U stvarnosti, iako su Rusi na ovome dijelu bojišta još uvijek uspijevali pružiti organizirani otpor austrougarskim i njemačkim armijama, stanje ruskih armija ruskog Jugozapadnog fronta je bilo teško. Gubitci ruskih armija ruskog Jugozapadnog fronta su bili ogromni. Veliki knez Nikolaj Nikolajevič je u izvještaju caru Nikoli II. 28. svibnja 1915. prijavio gubitak 300 000 vojnika i časnika armija ruskog Jugozapadnog fronta.

[1020] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 72.
[1021] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 404.

Ukoliko se ovakvi gubitci nastave, istaknuo je veliki knez Nikolajevič u spomenutom izvještaju, doći će do raspada čitavog ruskog Jugozapadnog fronta.[1022]

Da su tijekom lipnja 1915. armije ruskog Jugozapadnog fronta bile u kritičnom stanju, razvidno je iz knjige sjećanja *A Soldier's Note-Book 1914-1918* ruskog generala Brusilova. Zapovjednik ruske 8. armije, koja je zauzela obrambene položaje na Bugu, zapisao je kako je u njegovoj armiji bila kronična nestašica pušaka i pješačkog streljiva, samo malim dijelom nadoknađena zarobljenim austrougarskim puškama i streljivom. Brojno stanje divizija 8. armije je bilo između 3000 i 4000 pušaka, što je iznosilo jednu petinu punog brojnog stanja ruske pješačke divizije. Pričuve koje su stizale kao pojačanja se nisu imale čime naoružati i opremiti, pa nisu poslane na prvu crtu već ostavljene u pozadini radi obuke.[1023]

Istovremeno s navedenom krizom u ruskoj vojsci, nakon zauzimanja Przemyśla dolazi do zastoja ofenzive Centralnih sila na južnome dijelu Istočnoga bojišta. Razlog tome su nestašica streljiva i naoružanja i potreban odmor trupama radi nadopune ljudstvom i materijalom. Prema Čičerićevoj bilješci od 8. lipnja 1915. godine, brojno stanje 14. pješačke divizije je bilo 4144 pušaka, 374 sablje i 13 strojnica.[1024] Čičerić ovom prilikom ne daje podatke o topovima, no iz izloženog je razvidno da je divizija tijekom 37 borbenih dana ofenzive Gorlice-Tarnów izgubila 2850 vojnika i časnika. Obzirom je brojno stanje divizije bilo kritično, na razini jedne četvrtine propisanog, Čičerićevoj je diviziji trebao kratkotrajni predah u operaciji, poput mnogih drugih divizija austrougarskih armija na južnome dijelu Istočnoga bojišta.

Veliki gubitci 14. divizije su bili prvenstveno posljedica viših zapovijedi koje su Čičerića konstantno tjerale da poduzima napad. Čičerić je na osnovi iskustva znao da time izlaže svoje vojnika i časnike pogibelji, uz rizik da ne obavi zadatak i napadom postigne očekivani učinak. Umjesto toga, Čičerić se odlučio na ekonomizaciju sile. Nastojao je rasporediti svoje postrojbe na način da izbjegne frontalni napad i, uz podršku topništva i suradnju topništva i pješaštva, postigne maksimalan učinak s minimalnim gubitcima.

U unosu u ratni dnevnik od 1. lipnja 1915. godine je Čičerić zapisao kako je 2. armija primila zapovijed iz AOK da mora postići odluku na točki Mostiska – Sudova

[1022] Paul Robinson, *Grand Duke Nikolai Nikolaevich. Supreme Commander of the Russian Army,* De Kalb: NIU Press, 2014., 41.
[1023] Aleksej Brusilov, *A Soldier's Note-Book 1914-1918,* 167.
[1024] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 13.

Wyshnya do jutra 2. lipnja.[1025] To je značilo da je 2. armiji izdana zapovijed za energični napad kojim se morala, u roku od 24 sata, osvojiti navedena točka fronta. Ova točka je u ovoj operativnoj situaciji bila odlučujuća točka fronta zato što se nalazila na sredini glavnog puta od Prezmyśla prema Lembergu. Na ovome putu se ruska 8. armija povlačila prema Bugu i prema Lembergu. Zauzimanjem točke Mostiska – Sudova Wyshnya, odsjekla bi se odstupnica ruskoj 8. armiji za povlačenje. Time bi se pala odluka u Bitki za Przemśyl, započeta 24. svibnja.

Sukladno navedenoj zapovijed, većina postrojbi 2. armije je 1. lipnja poduzela ishitreni napad bez prethodne topničke pripreme i bez prethodnog raspoređivanja postrojbi u napadni položaj kako bi se postigla maksimalna suradnja topništva i pješaštva. Radi toga je Čičerić morao zaustaviti napad i izdati zapovijed da se postrojbe upute na zborno područje oko sela Voloshchyna, 15 km južno od Mostiske – Sudove Wyshnye i otamo nanovo krenu u napad. Međutim, kako je za navedenu radnju bilo potrebno vremena, Čičerić je u dnevniku izrazio svoju frustraciju za propuštenu priliku da se protivniku zada odlučujući udarac.

O tome Čičerić piše: „Ali, sve se postrojbe za napad mogu okupiti u Voloshchyniji tek u 19 sati! Do tada će Rusi već odavno zbrisati! Što je previše, previše je… Konjaništvo napreduje preko Dorozhiva [25 km južno od Voloshchyne, opa.a], znači frontalno, u pravcu jedva zamjetnog napredovanja 38. pješačke pukovnije popraćenog velikim gubitcima. U Hordyniji se nalazi samo 2. opkoparska satnija 9. pješačke pukovnije (220 vojnika). Pod mojim zapovjedništvom su četiri pješačke bojne bojnika Preya, četiri topničke bitnice, jedna bitnica poljskih haubica i jedna brdska bitnica udijeljene su 33. pješačkoj diviziji […] Mislim da potjera za neprijateljem neće imati nikakvog učinka osim gubitaka za 72. pješačku pukovniju. Ljuti me, što meni nije dodijeljeno zapovjedništvo, jer sam odmah mogao riješiti bitku u našu korist“.[1026]

Iz unosa je primjetan samouvjeren Čičerićev ton, no taktička situacija na frontu kod Prezmyśla 1. lipnja i prilika da se 2. armija probije na zadanu točku je pokazala da je bio u pravu. Zbog proboja ruskog fronta kod Radymna 30. svibnja, na spoju ruske 8. i 3. armije sjeverno od Przemyśla, *Stavka* je težište ruskog protunapada prebacila sa lijevog

[1025] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 82.
[1026] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 83.

na desno krilo 8. ruske armije. Umjesto protunapada na desni bok 2. armije, Brusilov je dobio zadatak da napadne centar 11. njemačke armije kako bi se spriječilo okruženje XII. korpusa 8. armije sjeverno od Przemyśla. U tu svrhu su u noći 31. svibnja na 1. lipnja prebačena pojačanja na ovaj dio fronta, ali ruski protunapad 1. lipnja nije postigao veći uspjeh.[1027]

Unos u ratni dnevnik od 2. lipnja 1915. godine pokazuje Čičerićev jedinstven pristup umijeću ratovanja i vještini vođenja vojnih postrojbi u operaciji prema strateškim prioritetima. Čičerić o tome piše: „Oko 18 sati zaprimljen je raspored postrojbi. „Ciljevi koji danas nisu ostvareni, moraju se sutra ponovo pokušati realizirati […] energičan napad itd., glupave, šupljikave fraze, koje je zapovjedništvo korpusa doslovno preuzelo iz zapovijedi zapovjedništva armije. Dogovor s 33. pješačkom divizijom: krenut će tek onda u napad (kod Ostrówa), ako postrojbe lijevo od nje zabilježe uspjeh. I mi isto tako: tek nakon zaposjedanja visoravni Naleśniki […] Prijepodne moje izvješće za zapovjedništvo V. korpusa: s trenutno raspoloživim postrojbama, četiri pješačke bojne sa 2 375 vojnika, 14. pješačka divizija nije u stanju tijekom potjere osiguravati prostor koji joj je dodijeljen (cesta prema Rudkom i područje istočno od nje). Tažim da se Halper[1028] s dvije bojne 48. pješačke pukovnije prebaci na cestu i podredi mom zapovjedništvu. Dolazak dvije bitnice brdskog topništva, ali cijeli je poljski haubički vod podređen 33. pješačkoj diviziji. Rehwald[1029] izvještava o velikim gubicima“.[1030]

Raščlambom izloženog, razvidno je kako Čičerić ovom prilikom nije izdao zapovijed za napad pod svaku cijenu u skladu s doktrinom ofenzive „á l'outrance“, već poduzeo niz mjera kako bi pregrupirao trupe za napad imajući na umu njihovu sigurnost čime je spriječio daljnje ljudske gubitke svoje divizije. Kada Čičerić piše o „glupavim, šupljikavim frazama koje je zapovjedništvo korpusa doslovno preuzelo iz zapovjedništva armije“, prvenstveno kritizira više zapovjedništvo i Conrada. Čičerić kritizira Conradov način vođenja apsolutnog rata. Izdavanja zapovjedi postrojbama i vođenja operacija bez uzimanja u obzir vremenskih prilika, specifičnosti bojišnica, stanja vlastitih i

[1027] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 495.
[1028] Pukovnik Halper, zapovjednik 48. pješačke pukovnije u sastavu 14. pješačke divizije.
[1029] Pukovnik Rehwald, zapovjednik 72. pješačke pukovnije u sawstavu 14. pješačke divizije.
[1030] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 84.

neprijateljskih postrojbi i zaliha streljiva i namirnica, skupno nazvanih relativnim faktorima pravog odnosno stvarnog rata.

Sukladno svojim razmišljanjima, uzimajući u obzir navedene relativne faktore na bojišnici, poput pretrpljenih gubitaka i umora trupa, Čičerić je nakon rata napisao zanimljivu studiju u kojoj je izložio uzroke i posljedice Conradovog vođenja austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata prvenstveno izloživši način na koji je Conrad doživljavao vojne operacije. Ova studija nosi naslov *Feldmarschall Graf Conrad.*[1031]

Studiju je Čičerić dovršio u Beču 10. kolovoza 1919. godine, nakon završetka Prvog svjetskog rata. Tekst je napisan strojopisom i ima ukupno 51 stranicu. U ovoj studiji prikazao je Conrada izbliza, kao čovjeka kojega je poznavao i pod čijim zapovjedništvom je služio 11 godina. Čičerić u ovoj studiji u prvi plan stavlja Conradov karakter koji je bitno oblikovao s njegov pristup vođenju rata. Čičerić u ovoj studiji tvrdi da su Conradove odluke tijekom rata bile posljedica njegovog karaktera. Kad je došao na položaj načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske 1906. godine, Conrad je bio poznat u vojsci, ali ne i cijenjen poput visokih časnika koji su obnašali ovu najvišu dužnost prije njega. Conrad je prema Čičerićevim navodima bio odličan taktičar i odličan terenski zapovjednik postrojbi jer je pozitivno utjecao na podređene časnike. Međutim, kada je trebalo rješavati važna vojna pitanja, njegov bi angažman izostao, smatrao je Čičerić. U obavljanju službe nedostajalo mu je vremena i koncentracije pa je postao nedostupan. Uveo je običaj upoznavanja novih, mladih glavnostožernih časnika, što je bilo bitno radi održavanja osobnog odnosa sa časničkim zborom, samo jednom tjedno. Svi su bili primani samo u ponedjeljak, čime je, kako piše Čičerić, „ […] izgubio bogati kapital uspješne suradnje s novim kolegama časnicima radi čega je tako dobro obavljao nastavničku i terensku službu“.[1032]

Čičerić dalje nastavlja kako je ovu praksu vođenja Glavnog stožera austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata Conrad nastavio. Jako je rijetko razgovarao s generalima i gotovo nikada nije osobno raspravljao s njima o stanju postrojbi, njihovim

[1031] Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad. Eine Charakterbild. Ergänzt durch den „Weg zur Katastrophe“ von K.F. Nowak von general der infanterie Max von Csicserics,* 1919. HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6.

[1032] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad. Ein Charakterbild. Ergänzt durch den „Weg zur Katastrophe“ von K.F. Nowak von general der infanterie Max von Csicserics,* 12.

potrebama i problemima. Bio je oduševljen vojskom, iako je bio svjestan kako su način na koji su pojedini generali vodili rat i na koji su se odnosili prema svojim postrojbama bio jako loš. Conrad im zbog toga nije prigovarao jer neugodnu istinu nitko nije želio čuti. Također, zanemarivao je pitanja taktike radi čega su pojedine postrojbe na bojišnici ignorirale njegove zapovijedi o načinu izvođenja napada i načinu borbe općenito, što je bilo pogubno za postrojbe na bojišnici.

Čičerić o tome piše: „Pogledajmo kako se Conrad odnosio prema taktici u svjetskom ratu: 1916. godine je objavio knjigu o obuci trupa za borbu u nepromijenjenom obliku [podcrtani tekst u Čičerićevom originalu, radi se o već spomenutoj Conradovoj knjizi *Proučavanje taktike*, op.a.]. Nije imao vremena preraditi je. Knjiga napisana prije 25 godina će biti ponovo izdana u nepromijenjenom obliku u trećoj godini rata! U ono vrijeme su samo postojale streljačke postrojbe u pješaštvu, danas postoje strojnice, ručne granate, mine i minobacači, jurišni odredi, sve prisutno u svakom pohodu, ne spominjući da svi zajednički djeluju u skladu s modernim topništvom. Sve ovo Conrad ignorira. Graniči s nevjerojatnim! Takva vojska i takvi ratovi su feldmaršalu Conradu postali strani tijekom rata. I nikoga nije bilo oko njega koji bi mu skrenuo pažnju na to kako je nepravovremeno i kompromitirajuće bilo za autora da objavi knjigu koja je bila izvrsna, ali prije 25 godina. Dodatno, uz potpuno nerazumijevanje načina uporabe postrojbi u modernim bitkama, samo je osobna taština mogla navesti feldmaršala da ponovo objavi svoje djelo, o kojem su laskavci tako puno govorili, i predstavi ga svijetu“.[1033]

Nadalje, prema Čičerićevim navodima u *Karakternoj slici feldmaršala Conrada*, Conrad uopće nije uzimao u obzir zemljopisne značajke bojišta, specifičnosti pojedinih bojišnica, godišnja doba, opskrbu i stanje trupa pri planiranju velikih operacija. O tome piše: „Ciljevi koji su bili odraz njegovih „ideja“ nikada nisu bili u skladu s mogućnostima vojske, fenomen koji smo kod Conrada već poznavali u doba mira. Vojske su bez pitanja o godišnjem dobu i vremenu gurane u ofenzive na nepoznatom terenu bez znanja o stanju na cestama. Tako su činile nadljudske napore tijekom pohoda, hrabro i herojski. Gubitci su bili enormni, kako od ratnog djelovanja tako i od napora i bolesti“.[1034]

Naposlijetku, Čičerić objašnjava kako je zbog Conradovih pogrešnih pogleda na suvremeni rat dolazilo do takvih neuspjeha austrougarske vojske koji su završavali

[1033] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad,* 16.
[1034] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad,* 32.

velikim gubitcima i porazima: „Tako se od odličnog taktičara, Conrad pretvorio u stratega i vodio rat kao strateg, pomicanjem velikih vojski na karti kao da pomiče figure na šahovske ploči. Rat je vodio na način da bi na karti odabrao glavne taktičke pravce napada koji su bili najbliži isturenim polaznim točkama i ukalkulirao potrebno vrijeme dostizanja pojedinih ciljeva, kao na ratnim igrama u miru. Zanemarujući povoljna mjesta za proboj neprijateljskog fronta na točkama na kojima se iz lokalnih, taktičkih uspjeha, mogao postići veći uspjeh strateškog značaja, postrojbe je dovodio u teško stanje. Primjere za to navodi u svim bitkama na Istočnom bojištu 1915., bitkama na Talijanskom bojištu 1916. i 1918. godine. Zbog takvog načina vođenja rata, nemoguće su zapovijedi stizale zapovjednicima postrojbi, a samim postrojbama zadatci koje je bilo nemoguće ispuniti u zadanim uvjetima. Umjesto da se primijeni iskustva iz borbi, postrojbe su morale na krvav način svakodnevno učiti iz bitaka, dok je vodstvo ostalo nezainteresirano za njihova iskustva i ostalo zatvoreno za proučavanje novih pojava na bojištu“.[1035]

Nakon daljnjih neuspjeha 2. armije na području jugozapadno od Lavova, Čičerić je u skladu s prethodno navedenim, u svoj dnevnik 9. lipnja 1915. sarkastično komentirao: „Sve su to posljedice našeg načina ratovanja, jedna divizija na frontu od 30 km. Napad! Radi li se tu o kandidatima za odlikovanje Marije Terezije ili o višim zapovjednicima?“[1036]

Jedan od razloga neuspjeha austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu je bio manjak pravog ratnog iskustva višeg vojnog vodstva i viših austrougarskih zapovjednika. To objašnjava navedene propuste u situacijama da je jedna divizija pokrivala frontu širine 30 km i još pritom morala napadati. O ovome je Čičerić pisao u svojem neobjavljenom rukopisu *Kriegskunst und Kriegshandwerk* (*Umijeće i vještina ratovanja*).[1037] Rukopis je nastao 1940. godine u rumunjskoj Carneçei i u cijelosti je sačuvan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u fondu HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH 1941.-1945., kutija 12. Rukopis je pisan strojopisom na 96 stranica teksta s brojnim Čičerićevim komentarima i ispravcima plavom bojom.

[1035] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad,* 33.

[1036] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 87.

[1037] Maksimilijan Čičerić, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*. Rukopis je nastao 1940. godine u rumunjskoj Carneçei. Sačuvan je u cijelosti i nalazi se pohranjen u dva fonda Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu. Prvo u fondu HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH 1941.-1945. u kutiji 12 a potom u fondu HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan u kutiji 6. Rukopis je pisan strojopisom na 96 stranica teksta s brojnim Čičerićevim komentarima i ispravcima plavom bojom.

U uvodu navedenoga rukopisa, Čičerić objašnjava navedeno. Čičerić piše kako je austrougarsko vojno vodstvo prije rata pokazivalo intelektualnu nezainteresiranost za inovacije na polju vještine i umijeća ratovanja. Posljedica toga je bila da najviši časnici austrougarske vojske nisu mogli razumjeti prirodu suvremenog rata jer su se držali predratnih doktrina, bez da su se adaptirali na novonastale okolnosti koje je Čičerić detaljno i sustavno u svojim studijama prije rata opisao.

O tome piše: „U pravom ratu nema logike, konzistencije pojava i djelovanja. Svatko tko je sudjelovao u ratu se uvjerio kako su najbolji časnici i generali, koji su se proslavili u miru pisanjem i govorima, podbacili u ratu. Ovi su časnici prije rata stekli najviše položaje u vojsci i vodili je 1914. na bojištima samo da bi se pokazalo kako ne mogu ispuniti očekivanja koja su pred njih stavljena. Nekoliko njih je moralo napustiti vojsku prije isteka kalendarske 1914. godine među kojima su trojica bila bivši načelnici operativnog odjela Glavnog stožera prije rata. Ova bi gospoda najvjerojatnije postala izvrsni odvjetnici, članovi parlamenta ili profesori. No, nešto drugo, nedefinirano, mora imati vojnik u ratu. Bez toga, sam veliki um, kolikogod to bilo paradoksalno, u vojsci je više nesreća nego sreća. Ova pojava spada u domenu ljudske nesavršenosti i nedostatnosti. Samo tijekom dugog razdoblja mira mogu, teoretski visoko obrazovani ljudi, s 30 godina briljantne vojne službe u miru, napredovati do najviših položaja u vojsci bez da su 'omirisali barut' [u prenesenom značenju, stekli pravo ratno iskustvo, op.a.]. S druge strane, u pravome ratu, pravi heroji postaju vojnici koji nisu previše opterećeni teorijom a koji imaju 'ono nešto nedefinirano', ako imaju sreće i prežive sve bitke i borbe u kojima sudjeluju“.[1038]

Ofenziva Gorlice-Tarnów je okončana zauzimanjem Lemberga 22. lipnja 1915. Bio je to veliki uspjeh združenih vojski Centralnih sila koji je označio prekretnicu na Istočnome bojištu. Rusija je izgubila inicijativu, a njena vojska bila izbačena iz zapadne i središnje Galicije čime je uklonjena izravna prijetnja Austro-Ugarskoj, a posebno Mađarskoj sa sjevera. Ruske armije ruskog Jugozapadnog fronta su pretrpjele velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Zarobljeno je 1400 ruskih časnika, 460 000 vojnika, 344 topa i 940 strojnica.[1039] Kako Tominac ističe: „Zbog toga su na bojište vraćeni svi donekle oporavljeni ruski časnici i vojnici te oko 100 000 novih, kojima je podijeljena posljednja

[1038] HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH 1941.-1945. Kutija 12. Maksimilijan Čičerić, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*, 3.
[1039] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 661.

zaliha od 40 000 pušaka, što najbolje govori o golemim logističkim problemima kojima je bila opterećena ruska oružana sila".[1040]

Ipak, pobjeda postignuta ofenzivom Gorlice-Tarnów, imala je tri strateška učinka. Prvi je bio umanjenje borbene moći ruske 3. i 8. armije. Uništenjem ofenzivnog potencijala ovih armija, postignut je cilj ofenzive.[1041] U dva mjeseca, otklonjena je prijetnja proboja austrougarskog fronta u zapadnoj Galiciji i na Karpatima i upad ruskih armija ruskog Jugozapadnog bojišta u unutrašnjost Austro-Ugarske monarhije. Drugi što je pokrenuo dolazak većih njemačkih snaga na Istočno bojište čime je promijenjen odnos snaga i ublažena ruska prednost u ljudstvu i materijalu nad vojskama Centralnih sila. Treći je učinak bio politički.

Poraz u ofenzivi Gorlice–Tarnów, gubitak velikog dijela Galicije i dijela teritorija Rusije na Baltiku te povlačenje ruske vojske iz poljskog izbočenja imali su velike političke posljedice za Rusiju. Većina stranaka u ruskoj Dumi formirala je tzv. Progresivni blok i izglasala nepovjerenje carskoj vladi te pozvala cara Nikolu II. da postavi novu vladu koja će predstavljati ruski narod na najširoj političkoj osnovi. Car nije prihvatio ovaj prijedlog Progresivnog bloka iz Sankt Peterburga i otputovao u Baranoviče gdje se nalazila *Stavka*. Ovdje se, nakon konzultacija s velikim knezom Nikolajevičem, car odlučio na smjenu ministara na ključnim položajima. Tako su 24. lipnja 1915. smijenjeni ministri koji su odigrali ključne uloge u pripremi Rusije za rat: ministar rata Mihajl Suhomlinov, ministar unutarnjih poslova Nikolaj Aleksejevič Maklakov, ministar pravosuđa Ivan Shcheglovitov i oberprokuror Svetog Sinoda, odnosno čelnik Ruske pravoslavne crkve, Vladimir Karlovič Sabler. Na važnom položaju ministra rata je general Aleksej Andrejevič Polivanov zamijenio Suhomlinova.[1042]

Daljnje ustupke Dumi je car Nikola II. doživljavao kao vlastitu slabost i pritisak na njegov autoritet te korak ka prijelazu iz carske u parlamentarnu vladu čime bi se moć cara ograničila. Ovakav politički smjer, smatrao je ruski car Nikola II., vodio je Rusiju prema raspadu autoriteta i socijalnoj i narodnoj revoluciji.[1043] Kako se pokazalo u nastavku rata, odbijanje cara Nikole II. da u ljeto 1915. godine zbog ozbiljne ratne krize

[1040] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915. godine", 289.
[1041] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 264.
[1042] Sava Živanov, *Pad Ruskog carstva, sv. 1*, 667.
[1043] Dominic Lieven, *Towards the Flame*, 349.

u kojoj se našla carska Rusija napravi politički kompromis sa Dumom, bio je početak razdora između cara i vojske i Dume. Zbog daljnjih ratnih poraza 1916. i 1917. godine ruske carske vojske na Istočnome bojištu, razdor između cara i vojske te političkih predstavnika Rusije, kulminirao je 8. ožujka 1917. godine kada je u Sankt Peterburgu izbila revolucija.[1044]

7.2 Ljetne operacije 14. pješačke divizije na Istočnom bojištu 1915. godine

Nakon zauzimanja Lavova 22. lipnja 1915. i odbacivanja Rusa preko Visle i Sana na područje Ruske Poljske, a preko zapadnoga Buga i Zlote Lipe na područje istočne Galicije, započelo je veliko povlačenje ruske carske vojske na Istočnom bojištu. Zbog velikih gubitaka ruskih armija u ljudstvu i materijalu na oba ruska fronta Istočnoga bojišta, koji su umanjili njenu operativnu sposobnost i onemogućili da izvodi ofenzivne operacije, ruska je vojska bila prisiljena povući se u obranu. Od početka ofenzive Gorlice-Tarnów do jeseni 1915. godine, gubitci ruske vojske na Istočnome bojištu iznose 1 410 000 poginulih, ranjenih i bolesnih ruskih vojnika i časnika od čega je 976 000 bilo zarobljeno.[1045] Uz navedene ogromne gubitke u ljudstvu, Rusi su izgubili 2600 topova, 1950 strojnica i veliku količinu vojne opreme. Obzirom na nemogućnost ruske ratne industrije da u kratkom roku nadoknadi ove gubitke, Rusija je dodatno postala ovisna o financijskoj i materijalnoj pomoći svojih saveznika, prvenstveno Velike Britanije i Francuske.[1046]

Zbog navedenih velikih gubitaka i gubitka strateške inicijative koja je prešla na stranu Centralnih sila čije su armije bile u naletu, ruska se vojska povlači na utvrđenu riječnu liniju Narev – Visla – Bug kako bi osloncem na velike tvrđave u Poljskom

---

[1044] Ova ruska revolucija se naziva Veljačkom revolucijom 1917. godine. Izbila je 8. ožujka 1917. godine (po julijanskom kalendaru 23. veljače pa se naziva zbog toga Veljačkom revolucijom) u Petrogradu. Zbog kaosa na ruskim željeznicama, pomoć u ratnom materijalu koju je Antanta slala Rusiji nije stizala ruskoj vojsci na bojište, a u zaleđu je radi nestašica hrane i lijekova izbila kriza i pobuna. Car se smatrao odgovornim za vojne poraze i teško stanje u Rusiji, ali je umjesto uvođenja kriznih mjera za poboljšanje stanja, poslao vojsku u Sankt Peterburg na pobunjenike i raspustio Dumu. Završila je padom carizma, abdikacijom cara Nikole II. s ruskog prijestolja i proglašenjem građanske republike u Rusiji 15. ožujka 1917. godine. Formirana je privremena vlada na čelu s knezom Ljvovom dok se u Petrogradu istodobno formirala paralelna vlast boljševika putem Sovjeta radničkih i vojničkih deputata (izaslanika). Privremena vlada je bila za ostanak Rusije u Prvom svjetskom ratu dok su sovjeti bili za izlazak Rusije iz rata i ukidanje carstva; *Prvi svjetski rat*. *Dvostrani leksikon*, 394-395.

[1045] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War,* 98.

[1046] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 780.

izbočenju, Osowiec, Lomza, Ostrolenka i Pullusk na Narevu, Kovno[1047], Novogeorgijevsk[1048], Grodno i Brest-Litovsk, pružila otpor armijama Centralnih sila. Međutim, gubitci armija Centralnih sila u istome razdoblju, umanjili su njihove ofenzivne kapacitete a logistički problemi opskrbe trupa na bojišnicama koje su bile u stalnom pokretu, onemogućili energičan progon neprijatelja i pokušaj da se Rusima zada odlučujući udarac i tako postigne odluka u korist Centralnih sila.

Cijena uspjeha 11. njemačke armije je bila gubitak 87 000 vojnika i časnika tijekom dva mjeseca ofenzive Gorlice-Tarnów. Ne samo da je navedeni gubitak umanjio udarnu snagu i operativnu sposobnost Mackensenove armijske grupe, već su njemački doktori u sastavu armijskog bolničkog odjela, predložili Mackensenu zastoj u operacijama zbog pojave zaraznih bolesti, kolere, dizenterije i tifusa, koje bi dodatno mogle umanjiti borbenu spremu njemačke 11. armije.[1049]

Vrijeme zastoja u operacijama je Conrad iskoristio za promjenu glavnog pravca napada Armijske grupe Mackensen. Umjesto udara na istok preko Buga, s ciljem okruživanja armija ruskog Jugozapadnog bojišta sa sjevera, Conrad je promijenio glavni pravac napada Armijske grupe Mackensen prema sjeveru. Iz AOK je 3. srpnja austrougarskim i njemačkim armijama na južnom dijelu Istočnoga bojišta stigla zapovijed prema kojoj:

Austrougarska 4. i njemačka 11. armiji iz Armijske grupe Mackensen imaju zadatak neprijatelju zadati odlučujući udarac između Visle i Buga, s ciljem razdvajanja ruskih armija ruskog Jugozapadnog i ruskog Sjeverozapadnog bojišta. Operaciju podrške glavnog udara austrougarske 4. i njemačke 11. armije prema sjeveru, radi zaštite njihovog desnog boka i pozadine od ruskog protuudara sa Buga, dobile su austrougarska 1. armija

[1047] Današnji Kaunas u Litvi udaljen 100 km zapadno od Vilniusa. Tvrđava Kovno je izgrađena s ciljem zaštite Viliniusa sa zapada i glavnog puta prema ruskoj prijestolnici Sankt Peterburgu s jugozapada.

[1048] Današnja tvrđava Modlin u Poljskoj na spoju Nareva i Visle sjeverno od Varšave. Tvrđavu Novogeorgijevsk su izgradili Švedani sredinom 17. stoljeća s ciljem zaštite plovnog puta Visle i područja središnje Poljske Tvrđava je do 1915. godine konstantno modernizirana, opremljena modernim topovima i proširena sa 18 vanjskih obrambenih prstenova s mrežom zapornih utvrda i poljskih fortifikacija. Novogeorgijevsk je bila najveća ruska tvrđava na području Ruske Poljske obzirom na njenu stratešku važnost. Istovremeno je štitila Varšavu od njemačkog napada iz Istočne Pruske i služila kao baza za napad na Istočnu Prusku s juga. Tvrđava je 1915. godine bila opremljena sa 1600 modernih topova sa velikim skladištima streljiva i ratnog materijala; Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 314.

[1049] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 147.

pod zapovjedništvom hrvatskog generala Puhalla koja se rasporedila sjeverno od Lemberga na lijevo krilo 2. armije i novoustrojena njemačka Armija Bug.[1050]

Puhallova 1. armija je dobila zadatak osvojiti Sokal na Bugu, a Armija Bug Chelm. Zadatak osiguranja južnog boka i pozadine Armijske grupe Mackensen je pripao 2. armiji, njemačkoj Južnoj armiji i 7. armiji. Druga armija je dobila zadatak napada iz Lemberga prema Kamianki Buzki na Bugu. Zapovjedništvo nad njemačkom Južnom armijom je od generala Linsingena preuzeo njemački general konjaništva Wolf Rudolf Marschall.[1051]

Međutim, zbog činjenice da su u borbama tijekom posljednja četiri dana lipnja, postrojbe 2. armije izgubile 10 000 vojnika i časnika, general Böhm-Ermolli je zaustavio glavni napad i ograničio djelovanja 2. armije na demonstracije na dijelu fronta ruske 11. armije od Lemberga do Mikolajeva.[1052]

Da su gubitci austrougarskih postrojbi na južnome dijelu Istočnoga bojišta bili ozbiljni, razvidno je iz nekoliko izvora. Čičerić u svojoj *Bilježnici I.* iz 1915. godine navodi kako je 14. divizija 27. lipnja dobila pojačanja radi nastavka ofenzivnih djelovanja. Time je brojno stanje divizije povećano na 9392 vojnika i časnika sa 27 strojnica.[1053] Međutim, u borbenim djelovanjima do 1. srpnja, gubitci 14. divizije su bili 1924 vojnika i časnika. Tako 6. srpnja 1915. brojno stanje 14. divizije iznosi 7468 vojnika i časnika.[1054]

Iz navedenog je razvidno kako je brojno stanje divizije bilo manje od polovice propisanog brojnog stanja borbenog sastava divizije što upućuje na zaključak kako njegova divizija nije imala dovoljno udarne snage za izvođenje ofenzivne operacije s bitnijim učinkom. Unatoč primljenim pojačanjima, divizija u daljnjim borbama na početku srpnja trpi velike gubitke. Do 3. srpnja, gubitci 14. divizije iznose 3000 vojnika i časnika i 11 strojnica.[1055]

[1050] Njemačka armija Bug je ustrojena 6. srpnja 1915. pod zapovjedništvom njemačkog generala pješaštva Alexandera von Linsingena. U sastav armije ulaze njemački Beskidski korpus, njemački pričuvni XLI. korpus, njemačka 107. pješačka divizija, 11. Bavarska divizija, pet njemačkih konjaničkih divizija i jedna njemačka divizija iz sastava njemačke Južne Armije čim ova armija postavi čvrsti mostobran na rijeci Zlotoj Lipi.

[1051] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 652.

[1052] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915. godine“, 289.

[1053] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 13.

[1054] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 19.

[1055] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 26.

U drugim austrougarskim postrojbama su gubitci bili jednako visoki kao i u Čičerićevoj 14. diviziji. Zapovjednik X. korpusa podmaršal Hugo Martiny, prijavio je zapovjedništvu 4. armije gubitak 50% vojnika i časnika svoga korpusa tijekom Druge bitke za Krasnik[1056] pri čemu je „zbog pretrpljenog šoka među trupama, borbena snaga korpusa u kratkom roku toliko pala da je zapovjedništvo korpusa bilo prisiljeno poslati stožerne časnike na prvu crtu kako bi zadržali vojnike da ostanu na bojišnici i nastave borbu“.[1057]

Također, Martiny je izrazio bojazan da njegov korpus neće moći izdržati ruski protunapad, ukoliko Rusi napadnu njegove, teško izmorene trupe, koje su konstantno napadale bez topničke podrške radi nedostatka topničkog streljiva i raspoloživih pričuva.[1058] Da se brojno stanje austrougarskih postrojbi zbog dvomjesečnih borbi uvelike smanjilo, svjedoči i zapis generala Arza, koji u svojoj knjizi sjećanja *Iz povijesti Velikog rata 1914.-1918.* navodi kako je početkom srpnja 1915., brojno stanje njegovoga VI. korpusa koji je priključen njemačkoj 11. armiji, palo na 13 000 pušaka. Situacija je postala kritična jer je s ovim snagama trebalo pokriti bojišnicu širine 22 km. Situacija je poboljšana ubrzanim dolaskom njemačke 22. divizije i njenim raspoređivanjem na bojišnicu VI. korpusa.[1059]

Osobito visoki gubitci časnika nižeg zapovjednog ranga poremetili su djelovanja trupa. Manje ustrojbene sastavnice postrojbi, satnije i vodove, ostale su bez zapovjednika zbog čega obavljanje jednostavnih taktičkih zadataka nije bilo moguće. Pogotovo su više stradavali mlađi, neiskusni časnici koji su vodili trupe na bojišnicama od iskusnijih, starijih časnika koji su preuzimali dužnosti u stožerima ili pozadini. Gotovo su svi austrougarski dočasnici i niži časnici na razini voda, satnija i bojni, poginuli u operacijama tijekom proljeća i ljeta 1915. dok je istovremeno došlo do porasta broja stožernih časnika. Dok je u jesen 1914. godine, omjer časnika i vojnika kojima je jedan zapovjednik zapovijedao, bio jedan časnika na 22 vojnika, u proljeće 1915. je ovaj omjer

[1056] Druga bitka za Krasnik je vođena od 1. do 10. srpnja 1915. na 40 km širokom frontu između Krasnika i Wilkołaza između austrougarske 4. armije s jedne te ruske 4. i 3. armije s druge strane. Austrougarska 4. armija pod zapovjedništvom nadvojvode Josipa Ferdinanda nastojala je na lijevom krilu Armijske Grupe Mackensen probiti se prema Lublinu i razdvojiti rusku 4. armiju na Visli od ruske 3. armije jugoistočno od Lublina. Na ovaj način je došlo do Druge Bitke kod Krasnika. Austrougarska 4. armija je pobijedila u ovoj bitci ali uz velike gubitke koji su bitno umanjili njenu borbenu snagu i sposobnost ofenzivnog djelovanja u nastavku operacija na Istočnome bojištu.

[1057] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 655.

[1058] Prit Buttar, *Germany Ascendant,* 289.

[1059] Artur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918,* 78.

bio jedan časnik na 35 vojnika. Posljedica ovako velikih gubitaka nižih časnika je bila ta, da vojne škole Austro-Ugarske Monarhije nisu više mogle proizvesti dovoljan broj školovanih časnika za ratne potrebe trupa na bojištima, koji bi zamijenili stradale časnike.[1060]

Kako bi se riješilo kritično stanje austrougarske vojske na Istočnome bojištu, svi oporavljeni vojnici i časnici od bolesti i ranjavanja uz 100 00 pričuvnih vojnika i časnika *Ersatz* trupa, zajedno sa posljednjom zalihom 40 000 pušaka, upućeno je u sastave austrougarskih armija raspoređenih na južnome dijelu Istočnoga bojišta.[1061]

Iz navedenih razloga, armije Centralnih sila nisu uspjele postići odlučujuću vojnu pobjedu na Istočnome bojištu u ljeto 1915. godine jer je veličina Istočnoga bojišta i specifičnost njegovih bojišnica omogućila ruskim armijama organizirano povlačenje u unutrašnjost teritorija Carske Rusije. U velikoj su mjeri raspad logistike da prati brzinu napredovanja trupa na bojišnici, taktički nedostatci austrougarske vojske i težak teren, bili glavni razlozi postizanja samo lokalnih, taktičkih uspjeha na disperziranim bojišnicama istočne Galicije bez šireg operativnog proboja ruskog fronta sa strateškim učinkom.

Na taktičko-operativnoj razini, primjer Čičerićevog vođenja postrojbe u bitki pokazuje jasnu razliku između njegovog pristupa izvođenju operacija i mnogih drugih austrougarskih zapovjednika. Za izvršavanje zadatka koji je navedenom operativnom zapovijedi od 3. srpnja povjeren 2. armiji, od postrojbi se tražilo nastupanje na širokom frontu bez međusobne podrške jer je zbog brzog pokreta trupa na bojišnici često dolazilo do gubitka međusobne veze. Svoju zabrinutost ovakvim načinom poduzimanja napada, Čičerić je unio u svoj ratni dnevnik. U unosu od 18. srpnja 1915. ističe kako 33. pješačka divizija, koja je nastupala na sjevernom krilu 14. divizije, nije uspjela pružiti topničku podršku njegovoj diviziji dok je između njegove 14. divizije V. korpusa i Grupe Szurmay na desnom krilu 2. armije i njemačke Južne armije nastao procijep od 20 km. Zbog toga je Čičerić bio zabrinut za uspjeh napada. Gubitkom međusobne veze, piše Čičerić, kao posljedica ovakvog načina kretanja trupa po bojišnici, napadi pojedinih divizija su svedeni na zasebne, odvojene pothvate na bojišnici koja je trebala biti zajednička bojišnica južnog krila 2. i sjevernoga krila njemačke Južne armije.[1062]

[1060] Martin Schmitz, *„Als ob die Welt aus den Fugen ginge“*, 48.
[1061] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2,* 661.
[1062] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I.*

Navedeni Čičerićev unos pokazuje temeljnu razliku u izvođenju napada njemačkih i austrougarskih postrojbi. Njemačke su postrojbe prvo dugotrajnom baražnom vatrom na uskom dijelu napadnoga fronta uništavale prvu liniju ruskih rovova kako bi omogućili pješaštvu da se ubaci u neprijateljski raspored i potom zauzme drugu i treću liniju rovova. S druge strane, zbog manjeg broja topova austrougarskih postrojbi od ruski, austrougarsko pješaštvo nije imalo navedenu topničku podršku poput njemačkog. Austrougarskim je postrojbama nedostajala topnička nadmoć nad ruskima, koja bi im omogućila da unište rusko pješaštvo u rovovima ili ga izbace iz njihovih položaja, na bojišnicama na kojima su njihove postrojbe napadale. Kako bi se probile kroz prvu liniju ruske obrane, austrougarske su postrojbe morale utrošiti višestruko više vremena i energije od njemačkih. Pritom bi pretrpjele višestruko više gubitke od njemačkih i ne bi imale dovoljno snage za širi operativni proboj dok je u velikom broju opisanih slučajeva, preživjelo austrougarsko pješaštvo ostalo izloženo ruskom protunapadu.[1063]

Kako bi to izbjegao, Čičerić je nastojao primijeniti načelo ekonomizacije sile i maksimalno suziti napadni front svoje divizije. Čičerić je za napad rasporedio svoje postrojbe na slijedeći način. Lijevo krilo je držala 76. pješačka pukovnija, pokrivajući 3,3 km bojišnice s 2100 vojnika u prvoj liniji. Centar su držale lako-pješačke *Feldjäger* postrojbe s 800 vojnika u prvoj liniji, pokrivajući 1 km bojišnice. Desno do njih, također u centru, postavljena je 71. pješačka pukovnija s 2100 vojnika u prvoj liniji pokrivajući 2,75 km bojišnice. Desno krilo je držala 48. pješačka pukovnija pokrivajući 3,3 km bojišnice s 2700 vojnika u prvoj liniji.[1064]

Na ovaj je način Čičerić nastojao postići maksimalnu moguću koncentracije udarne snage svojih postrojbi na uskom napadnom frontu, obzirom da je njegova divizija napadala na širokoj i razvučenoj bojišnici. Tako je na bojišnici širine 10,35 km napadalo 7700 vojnika 14. divizije. To je bio maksimum koji je Čičerić uspio izvući iz svoje divizije, čije je brojno stanje bilo manje od polovice propisanog.

Donekle je stanje Čičerićeve 14. divizije popravljeno dolaskom doknadnih pričuva 19. srpnja. Tako na dan 20. srpnja brojno stanje 14. divizije iznosi 10 544 vojnika, 63 topa i 28 strojnica.[1065] Na ovaj način je poduzimanje napada imalo smisla jer je

svjetski rat, 106.
[1063] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 294.
[1064] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I*, 22.
[1065] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I*, 23.

postignuta koncentracija od približno jedne puške po jednom metru bojišnice. Međutim, na Čičerićevu nesreću, nedostajalo je streljiva. Zato je 21. srpnja Čičerićeva divizija izvodila napad sa polovicom od propisane količine pješačkog i topničkog streljiva uz izvlačenje postrojbi sa prve crte koje su prebačene drugim postrojbama na drugim bojišnicama. Tako su iz 19. poljsko-lovačke bojne i 72. pješačke pukovnije prebačene pojedine sastavnice radi čega je dodatno smanjena šansa za uspjeh.[1066]

Unatoč navedenome, Čičerić u dnevniku od 22. srpnja piše kako 72. pješačka pukovnija izvrsno izgleda uz manji broj nejakih vojnika te zaključuje: „Navodno zastoj u napadu dok se naš napad, prema zapovjedništvu korpusa, ne čini izglednim. Bio sam u pravu. Čeka se zapovijed. Ukazao sam na teškoće. Goglia [zapovjednik V. korpusa, podmaršal Ferdinand von Goglia, op.a.] je oduševljen Marschallovim rasporedom za napad preko Złote Lipe istočno od položaja kod Narajiwa. Marschall: svakih pola sata topovska paljba, nakon čega slijedi polusatna stanka. Pokret pješaštva odmah nakon otvaranja paljbe, juriš u 7 sati i 20 minuta. Ali, nemoguće je zapovjediti točno vrijeme juriša, to je stvarno previše štreberski. Goglia kod nas na objedu. […] Bijesni na Pflanzerovu [general Pflanzer-Baltin, zapovjednik 7. armije, op.a.] nervozu. Spominje 'samoironiju' s kojom ovaj dopušta klanje svojih postrojbi. Ne bilježi uspjehe, samo gubitak od 47% na 116 000 vojnika i časnika, tako da sada, kada bi njegov napad bio iznimno poželjan, nije u stanju ništa učiniti“.[1067]

U posljednjem dijelu ovog Čičerićevog dnevničkog unosa, govori o neuspjesima i velikim gubitcima 7. armije. Oni su prvenstveno bili posljedica lošeg zapovijedanja generala Pflanzer-Baltina i djelovanja njegovog načelnika stožera, potpukovnika Theodora von Zeyneka. Sedma armija je 14. srpnja prešla u napad na dijelu fronta 9. ruske armije na Dnjestru od Haliča do Kotina. Težište napada 7. armije je bilo na dijelu fronta austrougarskoga III. korpusa u centru rasporeda. Na ovome je pravcu, III. korpus uspio probiti ruski front dok je svoj doprinos uspjehu dala i hrvatska 36. pješačka divizija XIII. korpusa, pojačana dijelovima 15. pješačke divizije, djelujući na lijevom krilu 7. armije u

[1066] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 107.
[1067] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 107.

vezi sa njemačkom Južnom armijom, probojem na donjem toku Złote Lipe prema Bučaču.[1068]

Kako bi iskoristio povoljan taktički trenutak za širi operativni proboj neprijateljskog fronta i razdvojio snage 9. ruske armije na dva dijela, general Pflanzer-Baltin je iz armijske pričuve na glavni pravac napada III. korpusa prebacio dvije bojne bjelovarske 16. pješačke pukovnije. Unatoč tvrdokornom ruskom otporu na Dnjestru, učestalim ruskim protunapadima na glavnom pravcu napada III. korpusa koji se zbog toga pretrpio značajne gubitke, Zeynek je u izvještaju AOK 16. srpnja naveo kako su glavne borbe na frontu 7. armije okončane u austrougarsku korist i kako se u nastavku operacije može očekivati daljnji uspjeh. Upravo suprotno od navedenoga, dogodilo se idućega dana. Snažnim protunapadima na desno krilo 7. armije, na dijelu fronta Korpusa Begnini i XI. korpusa, ruski XXXIII. korpus je zaustavio napad desnog krila 7. armije koje je prešlo u obranu.[1069]

Posljedica ishitrenog djelovanja načelnika stožera Zeyneka i Pflanzer-Baltina je bilo „klanje postrojbi" 7. armije, kako je zapisao Čičerić u dnevniku. Pogotovo su stradale hrvatske pukovnije XIII. korpusa. Do 19. srpnja su Bjelovarčani 16. pješačke pukovnije imali 164 poginula, 274 ranjena i 330 nestalih vojnika. Brojno stanje pukovnije je palo na 924 puške, što je bilo manje od propisanog brojnog stanja jedne bojne, što najbolje svjedoči o žestini ljetnih borbi na Dnjestru, zaključuje Tominac.[1070]

Upravo zbog ovakvih situacija, koje je Čičerić toliko puta u svojim predratnim studijama opisao i na koje je, u toliko navrata upozoravao, austrougarska je vojska gubila svoj ugled u očima svojih saveznika Nijemaca. Radi toga dolazi do osobne odbojnosti njemačkih zapovjednika prema austrougarskima što je otežavalo međusobne suradnje. Kako zaključuje Rauchensteiner: „Meta njemačke kritike bio je, osim Conrada kod kojega je ona bila još razmjerno umjerena, zapovjednik Carske i kraljevske 7. armije, konjanički general, barun Karl von Pflanzer-Baltin"[1071]

Glavni razlog tome je bio pristup generala Pflanzer-Baltina borbenoj taktici i operativnom umijeću. On je bio pristalica Conradove doktrine napada pod svaku cijenu i

[1068] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915.", 291.
[1069] Prit Buttar, *Germany Ascendant,* 294.
[1070] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915.", 291.
[1071] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918,* 402.

zagovornik njegovih taktičkih i operativnih načela izloženih u njegovoj studiji *Proučavanje taktike* u cijelosti. Radi toga je Conrad u svojoj privatnoj bilježnici *Private Aufzeichnungen* zapisao da je Pflanzer-Baltin, uz Borojevića, Dankla i Böhm-Ermollija, bio najbolji austrougarski general i zapovjednik u Prvom svjetskom ratu.[1072]

Suprotno od navedenoga primjera, Čičerić je na svoj način nastavio voditi operacije 14. divizije. Napad nije želio voditi „štreberski", kako je u dnevnik zapisao, već na svoj način, koji je smatrao ispravnim, koji je ratna realnost pokazala manje štetnim i pogibeljnim od šablonskih pravila na vojnim manevrima. Čičerić je rasporedio svoje postrojbe na način da je na lijevom krilu nastupala polovica 76. pješačke pukovnije i trećina 19. poljsko-lovačke bojne s ukupno 1797 vojnika u prvoj liniji na 3 km bojišnice. Polovica 71. i trećina 48. pješačke pukovnije s ukupno 3038 vojnika na 3,5 km bojišnice u centru. Na desnom krilu je nastupao ostatak 29. poljsko-lovačke bojne sa 1010 vojnika na 3 km bojišnice. U pozadini napadnih formacija drugoj navalnoj liniji je Čičerić postavio solidne pričuve. U pozadini lijevog krila je bila postavljena polovica 76. pješačke pukovnije sa 1760 vojnika. U pozadini centra, polovica 71. i 2/3 48. pješačke pukovnije s ukupno 2899 vojnika. U pozadini desnog krila 72. pješačka pukovnija sa 1700 vojnika. Čičerić je ravnomjerno rasporedio dvije udarne grupe s ciljem iskorištavanja povoljnog taktičkog trenutak za popravljanje nepovoljne operativne situacije na pojedinom dijelu bojišnice ili iskorištavanjem uspjeha ubacivanjem pričuva na točkama proboja. U prvoj napadačkoj liniji je bilo 4835 vojnika, a u drugoj 4259. Tako je za napad na bojišnici širine 9 km bilo raspoređeno 9084 vojnika. Sveukupno, kada se pridodaju topničke, konjaničke i opkoparske postrojbe, na ovoj je širini bojišnice Čičerić uspio okupiti za napad 12 900 vojnika i časnika 14. pješačke divizije.[1073]

Da je Čičerić svojim načinom vođenja svoje postrojbe u bitki značajno pridonio smanjenju ljudskih žrtava, svjedoči podatak o brojnom stanju 14. divizije na dan 1. kolovoza 1915. U borbenim je sastavimo bilo 10 532 vojnika i časnika, 23 strojnice, 488 sablji i 46 topova.[1074] Usporedbom posljednjega navoda o brojnom stanju od 20. srpnja i uzimajući u obzir činjenicu da je divizija vodila desetodnevne borbe protiv jakih ruskih postrojbi na svojoj bojišnici, vidljivo kako su gubitci 14. divizije u ovome razdoblju bili

[1072] Kurt Peball, *Conrad von Hötzendorf. Private Aufzeichnungen*, 241.
[1073] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 25.
[1074] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 29.

minimalni. Uz činjenicu da je divizija postigla tri lokalna, taktička uspjeha, primjenom ekonomizacije načela sile, Čičerić je uspio postići lokalni uspjeh uz minimalne gubitke, što ga svrstava među rijetke zapovjednike postrojbi Prvog svjetskog rata koji su na ovakav način izvodili vojne operacije.

Do 20. kolovoza, strateški se položaj ruske operativne vojske na Istočnome bojištu u cijelosti pogoršao. Ruska je vojska na oba fronta trpjela poraze i užurbano se povlačila u rusku unutrašnjost. Posebno su velik udarac ruskim armijama ruskog Sjeverozapadnog fronta zadale njemačke armije Ober Ost-a. Njemačka Armija Woyrsch je 3. kolovoza zauzela Ivangorod, ključnu utvrdu na Visli koja je štitila Varšavu s juga i Lublin sa zapada što je omogućilo njemačkoj 9. armiji da 5. kolovoza zauzme Varšavu. Njemačka 10. armija je 17. kolovoza zauzela tvrđavu Kovno. Pritom je zarobljeno 20 000 ruskih vojnika i časnika i 1300 topova.[1075]

Idući je dan njemački XVII. pričuvni korpus zauzeo Novogeorgijevsk. Nijemci su pritom zarobili 55 000 ruskih vojnika i časnika sa 29 ruskih generala. U Novogeorgijevsku je zarobljena ogromna količina ratnog materijala. Gotovo svih 1600 tvrđavnih topova, preko 1 000 000 topničkih granata, velika količina hrane i ratnih zaliha te 200 tona bakra, bronce i mjedi.[1076]

Izbijanjem njemačke Armije Gallwitz i 8. armije na Narev, Rusi su napustili preostale tvrđave na Narevu, Osowiec, Lomza, Ostrolenka i Pullusk, čime je razbijena ruska utvrđena riječna linija Narev – Visla radi čega su se od 18. do 20. kolovoza ruske 12., 1. i 2. armija povukle prema istoku iza riječne linije Bobr – Narev i Bialystock – Brest-Litovsk.

Na južnom dijelu Istočnoga bojišta, Armijskoj grupi Mackensen je 8. kolovoza izdana zapovijed da promijeni glavni pravac napada sa zapada na sjeverozapad i napreduje između Visle i Buga prema tvrđavi Brest-Litovsk. Obzirom na stratešku važnost Brest-Litovska za rusku vojsku, zauzimanjem ove tvrđave bi se uništila operativna osnova ruskoj vojsci za izvođenje vojnih operacija na oba ruska fronta Istočnoga bojišta i presjekla odstupnica preostalim ruskim snagama na području poljskog izbočenja prema ruskoj unutrašnjosti.

[1075] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 312.
[1076] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 317.

U tu svrhu je Armijska grupa Mackensen pojačana radi povećanja njenog ofenzivnog potencijala. Pod Mackensenovim je zapovjedništvom bila 41 pješačka i pet konjaničkih divizija iz 4. armije, 11. njemačke armije, njemačke Armije Bug i 1. armije pod zapovjedništvom hrvatskog generala Puhalla. Do 22. kolovoza njemačka Armija Bug kojoj je pridružen VI. korpus generala Arza, prilazi Brest-Litovsku i započinje opsadu Brest-Litovska. Veliki doprinos osvajanju ove tvrđave je dao Arzov VI. korpus koji je 25. kolovoza osvojio vanjski prsten obrambenih zapornih utvrda i fortifikacija. To je omogućilo njemačkom XXII. pričuvnom korpusu da idućega dana u 5 sati i 30 minuta zauzme citadelu tvrđave što je označilo kraj opsade Brest-Litovska. Rusi su zapalili grad i sva skladišta streljiva i oružja pa je general Linsingen izdao zapovijed za progon preostalih ruskih snaga.[1077]

Na južnom krilu 2. armija, njemačka Južna Armija i 7. armija dobile su zadatak osvajanja Ternopila i izbacivanja ruskih armija ruskog Jugozapadnog fronta, 8., 11. i 9. ruske armije iz istočne Galicije. Svrha poduzimanja napada je bila odbacivanje ruskih snaga sa zapadnog Buga, udaljenih 40 km sjeveroistočno i istočno od Lemberga. Time bi se trajno otklonila prijetnja galicijskoj prijestolnici i postiglo odvajanje ruskih armija ruskog Jugozapadnog fronta i ruskog Sjeverozapadnog fronta.

Prema podatcima navedenim u Čičerićevoj *Bilježnici I.* iz 1915. godine, brojno stanje austrougarskih i njemačkih armija na južnom dijelu Istočnoga bojišta je 12. kolovoza 1915. bilo 221 000 pušaka, 570 topova i 230 strojnica. Brojno stanje Čičerićeve 14. divizije je bilo 13 710 vojnika i časnika i 27 strojnica od čega je 10 786 vojnika i časnika bilo u borbenom, a 2934 u pohodnim bojnama.[1078] No 15. kolovoza 14. pješačka divizija prima nova pojačanja. Ukupno se brojno stanje divizije time penje na 16 842 vojnika i časnika od čega je bilo 13 806 vojnika i časnika u borbenim sastavima i 3036 vojnika i časnika u pohodnim bojnama.[1079]

Navedeno je ukazivalo da se sprema združeni napad austrougarskih i njemačkih armija preko zapadnoga Buga u Volinje i u istočnu Galiciju. Međutim, dolazi do zastoja vojnih operacija na ovome dijelu fronta jer je Falkenhayn najavio povlačenje njemačkih snaga s Istočnog bojišta i njihovo raspoređivanje na Zapadno bojište, čim armije

[1077] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 90.
[1078] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 33.
[1078] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 34.
[1079] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I*, 35.

Centralnih sila izbiju na liniju Bug – Brest-Litovsk – Grodno. Obzirom su armije Centralnih sila izbile na navedenu liniju, njemačke vojne operacije na Istočnome bojištu nisu u potpunosti ukinute već je bitno smanjen njihov intenzitet i opseg u nastavku jeseni 1915. navedeno je bilo u skladu s Falkenhaynovom strategijom da Centralne sile na Istočnome bojištu prijeđu u obranu, da se proporcionalno dužini granice prema Rusiji rasporede njemačke i austrougarske snage u obrani, da se težište njemačkih operacija vrati na Zapadno bojište i naposlijetku da se započne vojni pohod na Srbiju i Crnu Goru u listopadu 1915.[1080]

To je značilo da austrougarske armije moraju same, bez njemačke pomoći, pokrenuti napad ukoliko žele nanijeti odlučujući udarac Rusima. To je dovelo do odugovlačenja i stanovite konfuzije u 2. armiji. O tome svjedoče Čičerićevi unosi u ratni dnevnik za 16. i 17. kolovoza 1915. U prvom unosu za 16. kolovoz, Čičerić piše o noćnom raspoređivanju trupa na početne položaje za napad, brzom istovaru teških Škodinih minobacača kalibra 305 mm s vlakova i postavljanja na početne položaje radi podrške pješaštva.[1081]

Obzirom da se radilo o složenom oružju, Čičerić je ovdje naglasio kako je bilo potrebno dosta vremena za dopremu i postavljanje ovog oružja na početne položaje za napad. Osim po kalibru i dužni topovskih cijevi, u tome je bila osnovna razlika između poljskih, lakih topova, manjega kalibra, koji su se mogli pomicati i pratiti pješaštvo na bojišnici, i teških topova većega kalibra koji su bili nepokretni, čiji su položaji bili fiksni i za čije premještanje je trebalo znatno dulje vremena od lakih, poljskih topova. Konkretno, Škodin teški minobacač kalibra 305 mm je težio 20,9 tona. Duljina topovske cijevi je bila 3 metra, granata mase 380 kg, dometa od 5 do 10 km. Postavljanje Škodinog mužara na položaj za napad je trajalo šest sati a izvodila ga je topnička posada od 24 člana. Mužar se mogao rastaviti na tri manja dijela (cijev, postolje i podlogu) i prevoziti posebnim vozilima na druge dijelove bojišta, po potrebi. Tijekom rata je proizvedena veća verzija ovoga teškog minobacača, kalibra 380 mm, težine 33 tone, masa granate 740 kg, dometa do 15 km, što su bile impresivne tehničke karakteristike, ali koje su činile teški Škodin opsadni minobacač teško pokretljivim i kompliciranim za rukovanje. [1082]

[1080] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 401.
[1081] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 116.
[1082] Zvonimir Freivogel, *Austrougarska vojska u Prvome svjetskom ratu*, 101.

Međutim, u 11 sati i 30 minuta je primio suprotnu zapovijed da zaustavi smjenu postrojbi na bojišnici jer traje premišljanje AOK. O tome je u svoj ratni dnevnik zapisao: „Uvijek isto. Hoće li uopće doći do napad?!?... Objasnio sam svoje sumnje zapovjedništvu korpusa u vezi provedivosti napada zbog zamršenosti plana. Naglasio sam da ne treba strahovati zbog učinka 14. pješačke divizije. Mi ćemo svoje odraditi, ali ne za tuđu slavu. Rat je nepredvidljiv i sve se dogodi drugačije od planiranog“.[1083]

Raščlambom navedenog unosa razvidna je važnost ovog Čičerićevog dnevničkog zapisa za razumijevanje prirode rata, stvarnog načina rada vojske u ratu i međusobnih odnosa pojedinih zapovjednika i borbenih formacija. U prvom dijelu Čičerić navodi kako su kasnije zapovijedi suprotnog sadržaja, koje su ranije zapovijedi stavljale van snage, iscrpljivale trupe i oduzimale im vrijeme potrebno za odmor i oporavak od borbi. Time se umanjivala borbena snaga postrojbi jer im se nije davala prilika za predah. U drugom dijelu, razvidna je razina Čičerićevog povjerenja u svoje trupe, kada piše da će svoju zadaću izvršiti. No, ne za tuđu slavu, misleći pritom da će drugi biti nagrađeni za napor 14. divizije, ukoliko nešto pođe po zlu i ona ne uspije izvršiti zadatak ili dostići dnevne ciljeve pohoda. U posljednjem dijelu Čičerić govori o nepredvidivosti rata. Ovdje Čičerić, iz vlastitog iskustva i povijesti ratovanja, govori kako na bojišnici ima toliko nepoznanica i nepoznatih faktora koje zapovjednik ne može predvidjeti, koji utječu na ishod vojne operacije, zbog čega je iskustveno i životno dokazano, da je izvođenje vojne operacije točno po zadanom planu, praktički nemoguće ostvariti.

Tako sve do 26. kolovoza traje priprema napada na frontu 2. armije. Radi toga se brojno stanje divizija konstantno pojačava pa Čičerić u *Bilježnici I.* iz 1915. godine navodi da 18. kolovoza brojno stanje 14. divizije iznosi rekordnih 15 651 pušaka od čega 12 961 u prvoj liniji i 2690 u pohodnim bojnama, 375 sablji i 201 vojnik opkoparske bojne.[1084] Posljednji unos u ratni dnevnik od 25. kolovoza 1915. prije početka napada na ruske položaje u istočnoj Galiciji i Volinju predstavlja rijedak primjer kada se Čičerić prevario u procjeni operativne situacije. Čičerić u ovome unosu piše: „Čini da u dogledno vrijeme ipak ništa od napada […] S padom Kovela[1085] opet je došlo do razdvajanja ruskih armija.

[1083] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 116.
[1084] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Bilježnica I,* 37.
[1085] Kovel je grad u današnjoj zapadnoj Ukrajini, udaljen 165 km sjeverno od Lavova. Prva armija pod zapovjedništvom hrvatskog generala Puhalla zauzela je Kovel 21. kolovoza 1915. Zauzimanje Kovela je imalo veliku stratešku važnost jer je Kovel bio komunikacijsko i prometno čvorište između Podilja

Prva armija (Puhallo) može sada napredovati samo prema istoku, a onda zaokrenuti preko Łucka. U 19 sati dolazak Catinellija sa zapovijedi: napad 27. (prekosutra)! Hvala bogu, izbavljenje, ako opet ne dođe do izmjene […] Ruska armija u istočnoj Galiciji je vjerojatno posljednja veća cjelovita ruska skupina, koja bi se uskoro trebala dragovoljno povući, a ako i ne, vjerojatno nema u planu dugotrajno držanje ovog dijela fronta".[1086]

Kako se u nastavku vojnih operacija pokazalo, na ovome dijelu fronta se Rusi nisu planirali povući. Brusilovu je zapovjeđeno da drži položaje na zapadnom Bugu, a njegova je 8. armija primila pojačanja i popune. Tako je pojačan sjeverni bok 8. ruske armije ruskim XXXIX. korpusom koji je raspoređen kod Łucka i raspoređivanjem svježih divizija na crtu Łuck – Rivne s ciljem obrane od napada Puhallove 1. armije.[1087]

Upadom armija Centralnih sila na teritorij Latvije, Litve, Bjelorusije i Volinja te gubitkom utvrđene riječne linije na Narevu i Visli, Varšave, Lublina, Cholma, Kovela i Brest-Litovska, ruske su armije izgubile operativnu osnovu za izvođenje vojnih operacija na sjevernom i središnjem dijelu Istočnoga bojišta. Time su za Ruse izgubljene sve ključne točke bojišta što je ukazivalo na potpuni vojni poraz i rasulo ruske vojske. Povodom toga je u Rusiji izbila najveća kriza u dotadašnjem tijeku rata.

Za rješavanje krize, car Nikola II. je poduzeo tri mjere. Prva je bila preustroj ruskog Sjeverozapadnog fronta. Radi lakšeg zapovijedanja ruskim armijama na glavnim frontovima, 17. kolovoza su iz ruskog Sjeverozapadnog fronta stvorena dva nova fronta. Sjeverozapadni na Baltiku pod zapovjedništvom generala Nikolaja Vladimiroviča

---

i Volinja, područja koja su razdvajala ruskog Sjeverozapadno od ruskog Jugozapadnog bojišta. Zauzimanjem Kovela je nastao procijep u ruskoj liniji jer se 1. armija ubacila u prostor između 3. ruske armija sjeverno i 8. ruske armije južno. Na ovaj su način armije ruskog Sjeverozapadnog fronta bile udaljene od armija ruskog Jugozapadnog fronta 160 km. Time je prekinuta operativna veza dva glavna ruska fronta na Istočnom bojištu.

[1086] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 119.

[1087] Aleksej Brusilov, *A Soldier's Note-Book 1914-1918*, 176.

Ruzskog[1088] i Zapadni u Bjelorusiji pod zapovjedništvom generala Mihaila Aleksejeva.[1089]

Druga je mjera bila smjena visokih časnika koje je car Nikola II. držao odgovornim za poraze ruske vojske na Istočnome bojištu. Smijenjen je načelnik stožera ruskog Jugozapadnog fronta general Dragomirov a na njegov položaj postavljen ruski general Sergej Sergejevič Savič. Međutim, zapovjednik ruskog Jugozapadnog fronta general Nikolaj Ivanov[1090] nije smatran odgovornim za poraz ruskih armija ruskog Jugozapadnog fronta pa je ostavljen na položaju.

Ovim preustrojem, od 17. kolovoza 1915. do izlaska Rusije iz rata 8. ožujka 1918., Rusija je imala tri glavna fronta na Istočnom bojištu: Sjeverozapadni na Baltiku, Zapadni u Bjelorusiji i Jugozapadni u Volinju i istočnoj Galiciji. Opisana smjena generala Dragomirova identičan je slučaj Čičerićeve smjene s položaja načelnika stožera 5. armije na Balkanskom bojištu početkom rujna 1914. Iz izloženog je razvidno da je ovom

---

[1088] Nikolaj Vladimirovič Ruszky (?, 18. ožujka 1854. – Pytigorsk, 1. studenoga 1918.) general ruske carske vojske. U rusku vojnu službu ušao 1872. i sudjelovao u Rusko-turskom ratu 1877.-78. i Rusko-japanskom ratu 1894.-05. Od 6. kolovoza do 5. rujna 1914. zapovjednik 3. ruske armije na Istočnome bojištu. Na čelu 3. armije ušao u Lemberg 2. rujna 1914. i stekao naziv „Osvajač Galicije". Dana 5. rujna 1914. imenovan zapovjednikom ruskog Sjeverozapadnog fronta. Sredinom ožujka 1915. napustio ovaj položaj zbog lošeg zdravlja i prepustio zapovjedništvo nad ruskim Sjeverozapadnim frontom generalu Aleksejevu. Tijekom druge polovice 1915. godine imenovan u Državno vijeće i carevo vojno vijeće. Od kolovoza 1915. do prosinca 1916. godine zapovjednik ruskog Sjevernog fronta. Pri izbijanju Veljačke revolucije odigrao veliku ulogu pri abdikaciji cara Nikole II. Zbog neprijateljskog stava prema boljševicima uhapšen tijekom Oktobarske revolucije i streljan u Pytigorsku 1. studenog 1918. godine; Prit Buttar, *The Splinteres Empires. The Eastern Front 1917-21,* London: Osprey, 2017., 73-76.

[1089] Mihail Aleksejev (Vyazma, 3. studeni 1857. – Ekaterinodar, 8. studeni 1918.) general ruske carske vojske i načelnik Glavnog stožera od kolovoza 1915. do studenoga 1916. godine. U Rusko-japanskom ratu je bio načelnik operativnog odjela Glavnog stožera generala Kuropatkina u Mandžuriji, a potom načelnik stožera 3. armije. Od 1. kolovoza 1914. do 10. travnja 1915. godine je bio načelnik stožera ruskog Jugozapadnog fronta na Istočnome bojištu, a od travnja do kolovoza 1915. godine zapovjednik ruskog Sjeverozapadnog fronta na Istočnome bojištu. Od kolovoza 1915. do studenoga 1916. godine je bio načelnik Glavnog stožera ruske carske vojske. Nakon pada carizma u Rusiji u ožujku 1917. godine je postavljen za vojnog savjetnika Privremene vlade. Nakon Oktobarske revolucije u Rusiji se zbog neprijateljskog stava prema boljševicima povukao u Donsku oblast te zajedno s generalima Kornilovom i Denjikinom bio vođa kontrarevolucionarnog Bijelog pokreta; *Vojna encikklopedija, sv. 1,* Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1970., 94.

[1090] Nikolaj Ivanov (Mosalsk, 22. srpnja 1851. – Novočerkask, 27. siječnja 1919.), general ruske carske vojske. Zapovjednik 3. sibirskog korpusa tijekom Rusko-japanskog rata 1904.-05. Od početka Prvog svjetskog rata do ožujka 1916. godine zapovjednik ruskog Jugozapadnog fronta. U travnju 1916. godine postavljen za člana Državnog savjeta. Izbijanjem revolucije u Petrogradu krajem veljače 1917. godine, po nalogu cara je 27. veljače 1917. upućen u rusku prijestolnicu da sa vojskom uguši Veljačku revoluciju. Njegov vojni odred je Petrogradski radnički sovjet zadržao kod Carskog sela čime je ovaj pokušaj vojne intervencije protiv Veljačke revolucije propao. Nakon Oktobarske revolucije se priključio kontrarevoluciji i pokretu te zapovijedao Južnom armijom pokreta Bijelih, lojalista carskog režima i protivnika revolucije u Rusiji. Umro je od tifusa u Novocherkassku u Rusiji 27. siječnja 1919. godine; *Vojna enciklopedija, sv. 3,* 724.

prilikom, kao i u Čičerićevom slučaju, za neuspjeh na bojištu smijenjen načelnik stožera, a ne odgovorni zapovjednik.

Opisani slučajevi smjene Čičerića i Dragomirova su bili protivni vojnoj logici i praksi Prvog svjetskog rata. U najvećem broju slučajeva se pokazalo da su zapovjednici armija bili smijenjeni sa svojih položaja u slučaju neuspjeha na bojištu. Navedeno dokazuju primjeri austrougarskih generala Brudermanna i Auffenberga u Galiciji 1914. i smjene ruskih generala radi neuspjeha ruskih armija na Istočnome bojištu 1914. i 1915. General Brusilov je o ovome slučaju u svojoj knjizi sjećanja iz Prvog svjetskog rata *Vojnička bilježnica 1914.-1918.* napisao: „Nikad nisam shvatio zašto je krivnja pala na načelnika stožera koji je i službeno bio samo izvršitelj zapovijedi zapovjednika armije, a ne generala, zapovjednika armije koji stvarno bio kriv i odgovaran za pogrešnu strategiju koja je dovela do neuspjeha na bojištu. Ovakvom praksom u našoj vojsci se ostavlja dojam da je pravi 'mozak vojske' načelnik stožera, dok je zapovjednik fikus koji služi samo za mimohod. Uvijek sam držao pogrešnim pridavati načelniku stožera toliku važnost zato što samo jedna osoba može stvarno biti odgovorna, zapovjednik osobno, a ne izvršni časnici njegovog stožera, kakogod ih nazovete. Ako zapovjednik nije dorastao svojem položaju, ne treba mu dati savjetnika, već ga smijeniti“.[1091]

Navedeno mišljenje generala Brusilova, koji se pokazao najsposobnijim ruskim generalom Prvog svjetskog rata, ide Čičeriću u korist. Čičeriću je pripisana odgovornost za tuđe odluke koje su se pokazale pogrešnima. Negativna reputacija zbog smjene s položaja načelnika stožera 5. armije ga je pratila tijekom Prvog svjetskog rata. To je bio glavni razlog zašto nije napredovao ili dobio priliku da u ljeto 1915. zapovijeda korpusom ili armijom kada su okolnosti na bojištu bile povoljne i prilika da se ruskoj vojsci zada odlučujući udarac, a Čičerić osobno dobije priliku „pokazati što zna i može“, kako se izrazio general Arz. Umjesto toga, poslan je na težak položaj u 2. armiji u trenutcima krize austrougarske vojske na Karpatima sredinom travnja 1915. Navedeno je jasan znak manjka povjerenja AOK u Čičerića. Dokaz tome je unos u njegov ratni dnevnik od 18. travnja 1915. u kojem Čičerić ističe kako, pored AOK, niti njemački OHL nije bio zadovoljan 2. armijom niti njenim zapovjednikom dok su pojedini zapovjednici divizija

[1091] Aleksej Brusilov, *A Soldier's Note-Book 1914-191*8, 156.

bili u nemilosti navedenih vrhovnih zapovjedništava iz razloga što nisu ispunili njihove očekivane ciljeve.[1092]

Treća i najvažnija mjera cara Nikole II. je bila promjena na vojnom vrhu. Car je odlučio osobno preuzeti vrhovno zapovjedništvo nad ruskom carskom vojskom, nastojeći svojim osobnim autoritetom okrenuti situaciju u korist Rusije. Radi toga je 19. kolovoza 1915. donio odluku da s položaja vrhovnoga zapovjednika ruske carske vojske smijeni velikoga kneza Nikolajeviča, s položaja načelnika Glavnog stožera generala Nikolaja Nikolajeviča Januškeviča te s položaja glavnog intendanta ruske carske vojske generala Jurija Nikoforoviča Danilova.[1093]

Ovi su najviše rangirani ruski časnici smijenjeni prvenstveno iz razloga su od početka rata bili na navedenim položajima pa su se smatrali odgovornim za poraze ruske vojske na Istočnome bojištu 1914. i 1915. godine. Oni su bili idejni tvorci ruskog ratnog plana i planeri ruskih vojnih operacija na Istočnome bojištu. Primjerice, ideja dvostrukog obuhvata njemačke 8. armije u Istočnoj Pruskoj, koja je završila potpunim slomom 2. ruske armije, potekla je od Danilova.[1094]

Ovi su časnici smijenjeni prvenstveno što Rusija nije ispunila svoj ratni cilj: niti do ljeta 1915. godine nije uspjela izbaciti Austro-Ugarsku iz rata. Tako su se pohodi ruske carske vojske na Istočnome bojištu protiv Austro-Ugarske i Njemačke, umjesto kratkih, brzih pobjeda, pretvorili u dugotrajne, krvave i iscrpljujuće pohode koje su ostavili teške posljedice po Rusiju jer je samo do početka ofenzive Gorlice-Tárnow, Rusija izgubila 1 200 000 vojnika i časnika. Zbog toga Stephen Walsh zaključuje: „Početak rata, zamišljen da održi status carske Rusije kao velike sile, zapravo je uništio Rusiju jer je produžio rat na neodređeno i neizvjesno vrijeme“[1095]

Pismo cara Nikole II. velikom knezu Nikolajeviču kojim su izvršene navedene promjene u ruskoj vojsci, je 22. kolovoza iz Petrograda u Mogilev, gdje se premjestila Stavka iz Baranoviča radi prilaza armija Centralnih sila Baranovičima, donio ruski ministar rata general Aleksej Polivanov. Iz ovoga pisma je veliki knez saznao kako car preuzima vrhovno zapovjedništvo nad ruskom vojskom dok je on postavljen na dužnost

[1092] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 58.
[1093] Filip Katanić, *Galicija 1914*., 58.
[1094] Filip Katanić, *Galicija 1914*., 32.
[1095] Stephen Walsh, „The Russian Army and the Conduct of Operations in 1914“, 88; *British Journal for Military History* (2016), sv. 2, br. 2, 59-88.

viceguvernera Kavkaza i vrhovnog zapovjednika ruske vojske na Kavkazu. Veliki je knez prihvatio carevu odluku uz zahtjev da general Januškevič bude postavljen za načelnika njegovog stožera na Kavkazu.[1096]

Obzirom je veliki knez Nikolajevič uživao veliku popularnost u ruskoj vojsci i javnosti, njegova smjena je izazvala studentske prosvjede i val nemira u ruskoj prijestolnici Petrogradu. U ruskoj vojsci je imala posebno negativnog odjeka jer je veliki knez, prema navodima generala Brusilova u njegovoj knjizi sjećanja *Vojnička bilježnica 1914.-1918.* „ [...] uživao apsolutno povjerenje čitave vojske i cijele Rusije i bio pravi vođa nacije. Imao je mana, čak i ozbiljnih nedostataka, ali ih je nadoknadio svojim kvalitetama kao ratni vođa. Naše su pripreme za svjetski rat bile nedovoljne, ali veliki knez nije za to bio odgovoran, pogotovo kada je riječ o nestašici oružja i streljiva jer trupe nisu za to krivile njega nego ministra rata i odgovorne u pozadini fronta… Nitko nije mogao ni zamisliti da će car, u tako kritičnim trenutcima, preuzeti vrhovno zapovjedništvo nad vojskom. Svi su znali da Nikola II. doslovce ništa ne razumije o vojnim pitanjima, da će njegovo vrhovno zapovjedništvo biti samo nominalno i da će o svemu odlučivati njegov načelnik Glavnog stožera. Kolikogod dobar bio načelnik Glavnog stožera, čak i da je vojni genij, ne može baš u svemu zamijeniti vrhovnoga zapovjednika.“[1097]

Posljednja je promjena na vrhu imala dugoročne posljedice za Carsku Rusiju. Osobnim preuzimanjem vrhovnog zapovjedništva nad vojskom, car se izložio osobnoj odgovornosti za njen uspjeh ili neuspjeh na bojištu. Poduzetim mjerama u ljeto 1915., ruski se car izolirao od vojnog i političkog vrha Rusije. Prethodno odbivši kompromis sa Dumom, izolirao se politički. Postavljanjem samoga sebe na vrhovni položaj u vojsci i delegirajući veliki dio svojih ovlasti na novoga načelnika Glavnog stožera, generala Aleksejeva, izolirao se vojno. U oba slučaja, svojim je mjerama izgubio povjerenje mnogih vojnih i političkih faktora carske Rusije na visokim položajima.[1098]

Promjena na ruskom vrhu nije donijela obrat operativne situacije Rusima na Istočnome bojištu. Brzina napredovanja njemačkih armija na ruskom Sjeverozapadnom frontu ugrozila je rusku prijestolnicu Sankt Peterburg. Do 20. kolovoza njemačke armije

[1096] Paul Robinson, *Grand Duke Nikolai Nikolaevitsch*, 257.
[1097] Aleksej Brusilov, *A Soldier's Note-Book 1914-191*8, 171.
[1098] Dominic Lieven, *Towards the Flame*. *Empire, War and the End of Tsarist Russia*, London: Penguin, 2015., 349.

Ober Ost-a izbijaju na liniju Jaunjelgava na rijeci Dvini u Latviji – Vilnius u Litvi radi čega *Stavka* očekuje kombinirani njemački napad kopnenim i pomorskim snagama na Sankt Peterburg, glavni grad carske Rusije. Linija bojišta se toliko približila vrhovnom zapovjedništvu ruske carske vojske u Baranavičima da je *Stavka* 21. kolovoza bila prisiljena premjestiti ruski Glavni stožer u Mogilev u istočnoj Bjelorusiji, 288 km sjeveroistočno od Baranoviča.[1099]

Tako je težište ruskih operacija prebačeno na ruski Sjeverozapadni i Zapadni front na kojem je Stavka nastojala skratiti liniju bojišta što je više moguće i usporiti ili zaustaviti njemački napad. Bilo je potrebno brzo ustrojiti potrebne pričuve i novake mobilizirane u unutrašnjosti poslati na Sjeverozapadni i Zapadni front gdje su ruski generali Nijemce držali nepobjedivima. Čim su njemačke armije Ober Ost-a izbile na liniju Pinsk – Baranaviči – Slonim, suočile su se s logističkim problemima izvođenja operacija na neplodnom i močvarnom području zapadne Bjelorusije. Radi toga dolazi do zastoja njemačkog napredovanja na ruskom Zapadnom frontu. Ipak, na ruskom Sjeverozapadnom frontu je situacija bila kritična za Ruse zbog napredovanja njemačke Armije Njemen prema Rigi. Na frontu dugom 600 km, ruskih 60 pješačkih i 15 i 1/2 konjaničkih divizija nije uspjelo zaustaviti napredovanje njemačkih 37 pješačkih i 7 i 1/2 konjaničkih divizija. Na ovaj način je na oba ruska fronta protiv njemačkih armija Ober Ost-a, ukupno ostalo vezano protiv njemačkih snaga 126 ruskih divizija sa 1 136 000 vojnika i časnika u borbenim sastavima i 4650 topova. Ne samo da ove ruske snage nisu mogle biti radi toga upotrjebljene na ruskom Jugozapadnom frontu protiv austrougarskih i njemačkih armija nego je njihova borbena moć toliko bila umanjena ljetnim porazima da su one izgubile ofenzivni potencijal radi čega idućih nekoliko mjeseci nisu mogle izvoditi ofenzivne operacije.[1100]

Obzirom da su središnju liniju bojišta dijelile Pripjatske močvare, na čijem području je bilo onemogućeno izvođenje vojnih operacija, u drugoj polovici kolovoza 1915., obje zaraćene strane pojačavaju svoje krilne položaje radi pokretanja ofenzivnih operacija. Rusi istovremeno u Volinju okupljaju snage za napad na austrougarsko južno krilo dok na sjevernom krilu nastoje zaustaviti ofenzivu generala Hindenburga u Litvi, Latviji i zapadnoj Bjelorusiji.[1101] Ogromni gubitci ruske vojske su nadoknađeni pozivom

[1099] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 161.
[1100] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, 191.
[1101] Slavko Pavičić, H*rvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat*, 488.

novaka između 20 i 38 godina u službu. Pritom je hitnost novačenja zanemarila razliku u kategorijama onih koji su prethodno prošli vojnu obuku i služili vojsku od onih koji nisu. Ukupno je tako od 19. srpnja do 5. rujna unovačeno 1 930 000 novih vojnika. Od ovoga je broja 900 000 vojnika i časnika, koji su prethodno prošli vojnu obuku, raspoređeno na Istočno bojište radi popune ruskih armija na tri glavna ruska fronta.[1102]

7.3. 'Crno-žuta ofenziva' u Volinju i istočnoj Galiciji, 26. kolovoza – 9. rujna 1915.

Conrad je nastojao iskoristiti inicijativu na strani armija Centralnih sila i strateški obrat situacije na Istočnome bojištu za postizanje odlučujuće pobjede protiv armija ruskog Jugozapadnog bojišta. Pobjedu su trebale postići austrougarske armije samostalno, bez njemačke pomoći, napadom u Volinje i istočnu Galiciju. Cilj ofenzive je bio osvajanje Rivna gdje je bilo zapovjedništvo ruskog Jugozapadnog fronta na početku rata 1914. i sada, godinu dana poslije. Pored navedenoga, Rivne je bilo važno komunikacijsko i prometno središte ruskog Jugozapadnog fronta i pristavna željeznička stanica za primanje postrojbi, materijala, hrane i zaliha za armije ruskog Jugozapadnog fronta. Zauzimanjem Rivna, postigao bi se veliki strateški uspjeh. Ruskim bi armijama Jugozapadnog fronta izvođenje vojnih operacija bilo znatno otežano jer bi bila prekinuta njihova opskrba iz unutrašnjosti. Također, prekinula bi se veza ruskog Jugozapadnog fronta sa preostala dva ruska fronta istočnoga bojišta, sa kojih su se preko Rivna željeznicom prebacivale postrojbe u pomoć armijama ruskog Jugozapadnog fronta. Time bi se uništila operativna osnova armijama ruskog Jugozapadnog fronta za izvođenje vojnih operacija.

U slučaju uspjeha ove operacije, austrougarskim bi armijama put u Ukrajinu bio otvoren. Radi toga je kao sekundarni cilj operacije izabran Kijev, duboko u ruskoj unutrašnjosti. Pored navedenih vojnih razloga za poduzimanje ove operacije, postojali su i politički razlozi. Samostalnom pobjedom austrougarskih armija nad ruskim armijama ruskog Jugozapadnog fronta, AOK i austrougarska vojska bi dokazali njemačkom savezniku svoju vrijednost i podigle svoj ugled. Povrh svega, AOK bi povratio

[1102] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 48.

samostalnost odlučivanja i vođenja rata, umanjenu podređivanju OHL-u. Politički bi vojnom pobjedom protiv Rusije, Austro-Ugarska djelovala prema neutralnoj Rumunjskoj, odvraćajući ju od namjere da stupi u rat na strani Rusije protiv Austro-Ugarske. Prema Bugarskoj, s kojom su u tijeku bili pregovori Centralnih sila oko vojne suradnje za napad na Srbiju, prikaz vojne moći austrougarske vojske, sposobne da samostalno pobijedi Ruse, izazvao bi pozitivni politički učinak njenog bržeg priključenja Centralnim silama.

Iz navedenih je razloga ofenziva dobila simboličan naziv „Crno-žuta ofenziva" prema bojama vladarske kuće Habsburg i zastavi Austro-Ugarske Monarhije.[1103] Bila je to prva prilika austrougarskoj vojsci da nakon katastrofalne Zimske bitke na Karpatima, bez njemačke pomoći, zada Rusima udarac na Istočnome bojištu. Radi toga je Conrad izradio operativni plan ove operacije „svojim uobičajenim entuzijazmom i visokim očekivanjima".[1104]

Na strani Centralnih sila krajem kolovoza 1915. dolazi do preustroja Istočnoga bojišta na način da je sjeverni dio Istočnog bojišta pod zapovjedništvom Ober Ost-a, nazvan *Deutsche Heeresfront* odnosno *Front njemačke vojske*. Ukupno je na *Frontu njemačke vojske* bilo 66 pješačkih i 13 i 1/2 konjaničkih divizija. Nasuprot ovim snagama je stajalo 16 pješačkih divizija ruskog Sjeverozapadnog fronta i 61 pješačka i 11 i 1/2 konjaničkih divizija ruskog Zapadnog fronta, ukupno 76 pješačkih i 11 i 1/2 konjaničkih divizija. Južni dio Istočnog bojišta pod zapovjedništvom AOK je nazvan *Österreich-Ungarn Heeresfront* odnosno *Front austrougarske vojske*. Na *Frontu austrougarske vojske* je ukupno bilo 45 i 1/2 pješačkih i 8 i 1/2 konjaničkih divizija. Nasuprot ovim snagama je stajalo 32 pješačke i 13 i 1/2 konjaničkih divizija ruskog Jugozapadnog fronta.[1105]

Na sjevernom krilu *Fronta austrougarske vojske* je ustrojena Armijska grupa nadvojvode Josipa Ferdinanda pod zapovjedništvom nadvojvode Josipa Ferdinanda. U sastav ove grupe ulaze 4. i 1. armija. U centru je bila 2. armija oko Lemberga a južno od 2. armije njemačka Južna Armija na Dnjestru i 7. armija od Ivano-Frankivska do utoka Seretha u Dnjestar. Težište austrougarskog napada u „Crno-žutoj ofenzivi" je bilo na sjevernom krilu. Zadatak glavnog napada je zadan 1. armiji pod zapovjedništvom

[1103] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 494.
[1104] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 329.
[1105] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* Prilog 2.

generala Puhalla i Armijskoj grupi generala Rotha sastavljenoj od XIV. i X. korpusa i Konjaničkog korpusa pod zapovjedništvom generala konjaništva Otta Berdnta. Zadatak ovih snaga je bio, obuhvatom s lijevog krila, udarom u sjeverni bok 8. ruske armije generala Brusilova, okružiti i uništiti 8. rusku armiju. Glavni pravac napad je išao preko Lutska do Rivna.

Ukupno je na težišnom frontu napada 1. armije i Armijske grupe Roth okupljeno 38 i 1/2 pješačkih i 8 i 1/2 konjaničkih divizija. Conradova je pretpostavka bila da se ovakvim grupiranjem snaga za napad postigla brojčana nadmoć nad ruskom 8. armijom u omjeru 2:1.[1106] Procjena AOK je bila da se na ruskom Jugozapadnom bojištu u sastavima ruske 8., 11., i 9. armije nalazi 29 pješačkih i 14 konjaničkih divizija. Posebno se pretpostavljalo da na taktičkom dijelu fronta Puhallove 1. armije postoji odlučujuća nadmoć nad ruskim snagama koja bi trebala biti jamac uspjeha. Devet pješačkih i jedna konjanička divizija Puhallove armije su na frontu širine 50 km bile postavljene prema dvije ruske pješačke i četiri konjaničke divizije koje su pritom mogle računati samo na podršku dvije divizije ruskog IV. korpusa sjeverno od Pripjatskih močvara, zbog čega nije bilo bojazni za lijevi bok i pozadinu Puhallove armije. Na dijelu fronta 2. armije i njemačke Južne Armije, također se pretpostavljalo da armije Centralnih sila imaju brojčanu nadmoć nad ruskom 11. i 9. armijom. Ovdje je bilo 15 i 1/2 pješačkih i 1/2 konjanička divizija austrougarski i njemačkih divizija naprema 9-13 pješačkih i jedne do dvije konjaničke ruske divizije. Samo je na južnom krilu armija Centralnih sila, na frontu 7. armije, ruska nadmoć bila sigurna. Ovdje je 8 pješačkih i 5 konjaničkih divizija 7. armije bilo postavljeno nasuprot 8-9 pješačkih i 4-6 konjaničkih divizija 11. i 9. ruske armije.[1107]

Specifičnosti bojišnice u Volinju i istočnoj Galiciji radi geoloških, geomorfoloških, hidrografskih i oroloških karakteristika zemljišta, determinirale su izvođenje vojnih operacija u smjeru sjever-jug, a ne zapad-istok. Rijeke Zlota Lipa, Strypa, Sereth i Zbrucz, pritoci Dnjestra, tekle su iz Podilja prema jugu. Njihova okolna močvarna područja, zajedno sa brežuljkastom konfiguracijom terena, nudila je Rusima na obrambenim položajima, međusobno udaljenim jedan dan hoda, niz pogodnosti. Na sjevernom dijelu je tekla rijeka Bug oko kojega je bilo veliko močvarno područja kod

[1106] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 405.
[1107] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 68.

Luge, Turyje i Stokhoda zajedno sa dolinama oko rijeke Styr s brojnim pritocima koji su usporavali pokrete trupa.[1108]

Dodatno na navedeno, od zapadnog i južnog Buga prema istoku se protežu Avratinske uzvisine u širini od 300 km. Prosječna je nadmorska visina Avratinskih uzvisina 200 – 400 m, što otežava vidljivost, posebno oko Vladimir Volinjska, okruženog brežuljkastim uzvisinama sa svih strana. Zato trokut Rivne – Dubno – Luck, udaljen od 60 do 100 km sjeveroistočno od Lemberga, pruža dobru operativnu osnovu za okupljanje oružanih snaga i izvođenje operacija većeg opsega jer navedene topografske karakteristike omogućuju neometano prikupljanje. Okupljene snage na ovome području se mogu upotrijebiti bilo za obranu područja od Brest – Litovska do Kijeva ili za napad na istočnu Galiciju. Posebno je pogodno za obranu područje jugozapadnog Volinja između Polissja i Avratinskih uzvisina. Poput Podilja, ovo je područje ispresijecano močvarnim dolinama pritoka zapadnoga Buga i Pripjeta. Ovdje se nalaze i brojne šume, dok istočno od rijeke Teteriva prema južnom Bugu dominira suha, otvorena i bogata prirodnim izvorima zemlja, korisna vojsci opskrbi.[1109]

Iz navedenog je razloga Conrad zamislio ofenzivu udarom s boka a ne frontalno. Drugoj armiji, njemačkoj Južnoj armiji i 7. armiji je dodijeljena uloga vezanja ruskih snaga na svojim frontovima kako ne bi priskočile u pomoć 8. ruskoj armiji na težištu austrougarskog napada. Početak napada 1. armije i Armijske grupe Roth je zakazan za 26. kolovoza a pomoćni napad na sekundarnom pravcu preko Zlote Lipe 2. armiji. Njemačka Južna armija i 7. armija su se trebale uključiti u napad na spomenutom sporednome pravcu preko Dnjestra idućega dana 27. kolovoza.

O tome je u svoj dnevnik 26. kolovoza 1915. godine Čičerić zapisao: „U 11 sati i 30 minuta poziv zapovjednicima postrojbi. Dogovor o napadu prema borbenom rasporedu. Vojni križ za zasluge meni i Kapretzu te odlikovanje željezne krune Wittasu (dodjela). Nakon objeda, vijest o padu Brest-Litovskog! Nemoguće. Navodno veliki plijen. Sutra napad! Bitka na Złotoj Lipi“.[1110]

Prema Čičerićevom tonu navedenoga dnevničkog unosa, vidljivo je njegovo uzbuđenje zbog napada 2. armije preko Złote Lipe. No iz unosa se ne vidi pravi razlog

[1108] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3*, 68.
[1109] Milan Zelenika, *Prvi svetski rat 1914*, 83.
[1110] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 119.

Čičerićevog uzbuđenja. Razlog je bio u tome da je težište napada 2. armije postavljeno na južno krilo, na napadni front V. korpusa, gdje su bile postavljene tri odmorene divizije odličnog brojnog stanja, Čičerićeva 14., 33. i 34. divizija sa 43. *Landwehr* divizijom u pričuvi. Kako bi se postigao maksimalni pritisak na uskom napadnom frontu, 44 000 pušaka sa 182 topa je raspoređeno na bojišnici širine 20 km. Sjeverno krilo 2. armije je dobilo zadatak održavanja veze s II. korpusom 1. armije, a centar, XIX., IV. i XVIII. korpus, podržati napad V. korpusa sa sjevera. Zadatak 2. armije je bio odbaciti Ruse sa Złote Lipe na rijeku Ikvu.[1111]

U prvoj fazi „Crno-žute ofenzive" od 26. kolovoza do 3. rujna, na primarnom i sekundarnom pravcu napada austrougarske snage postižu uspjeh. Na sjevernom je krilu 1. armija zauzela Luck 31. kolovoza. Otočanska 79. pješačka pukovnija 7. pješačke divizije u sastavu Grupe Szurmay dala je svoj doprinos ovom uspjehu, izbijanjem do sela Potonnaja Gorka, južno od Lucka i nastavljanjem proboja prema selu Piane i sela Privitne (Koryta) do 2. rujna.[1112] Međutim, general Puhallo je napad izveo frontalno, a ne bočnim obuhvatom sa sjevera kako je Conrad zapovjedio, što je omogućilo Brusilovljevim iskusnim postrojbama da se netaknute povuku preko rijeke Styr. Pritisak na Puhalla iz AOK je rastao pa je naposlijetku 14 divizija Puhallove 1. armije i Armijske grupe Roth frontalno napadalo šest ruskih divizija bez odlučujućeg učinka.[1113]

Istočno od Lemberga je 27. kolovoza krenula u napad 2. armija. Prema njemačkom primjeru kod Gorlice-Tarnówa, 14., 33. i 34. divizija V. korpusa su napale sjeverni bok VI. korpusa 11. ruske armije na uskom napadnom frontu širine 10 km između sela Holohory i Chemeryntsi gdje su bili ruski streljački i pješački rovovi. Snažnom topničkom i minobacačkom paljbom, osobito teških minobacača kalibra 305 mm u trajanju od jednog sata, pješaštvu je pružena podrška u napadu radi čega Čičerićeva 14. divizija uspijeva upasti u raspored VI. ruskog korpusa na dijelu Zlote Lipe sjeverno od Dunajiwa. Preostale dvije divizije V. korpusa također uspijevaju do podneva upasti u ruski raspored no tada kreće snažni ruski protunapad koji je zaustavljen jedino ubacivanjem polovicom pričuvne 43. *Landwehr* divizije kojim je omogućeno zadržavanje osvojenih

[1111] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 66.
[1112] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915", 293.
[1113] Graydon A. Tunstall, *The Austro-Hungarian Army and the First World War,* 217.

položaja na Zlotoj Lipi. Pritom je zarobljeno 2000 ruskih vojnika i časnika dok su gubitci V. korpusa iznosili visokih 4500 austrougarskih vojnika i časnika.[1114]

Čičerić je u svojem ratnom dnevniku iz Prvog svjetskog rata detaljno opisao ovaj napad 27. kolovoza. Kako je to izgledalo na bojišnici 14. divizije iz „pogleda odozdo", pogleda zapovjednika na bojišnici i časnika i vojnika koji su trupe vodili u borbi, otkriva nam ovaj Čičerićev unos u ratni dnevnik za 27. kolovoza 1915. Ovaj je unos važan zato što prikazuje realnu dinamiku bitke Prvog svjetskog rata. Pogotovo stoga što se u ovome unosu očitavaju sve specifičnosti bojišnice istočne Galicije koje su otežavale pokrete trupa i izvođenje ofenzivne operacije.

O tome piše: „Stigao sam na uporište u 5 sati i 45 minuta. U 6 sati i 40 minuta otvorena prva paljba teških minobacača kalibra 305 mm. Prva granata nije eksplodirala. Meko tlo. U 7 sati i 45 minuta primitak zapovijedi. Borbena djelovanja od 8 sati do ponoći prema ovom planu: od 8 do 9 sati spora paljba teškog topništva. Prema dojavi pješaštva, učinkovita. U 8 sati i 45 minuta zahtjev 76. pješačke pukovnije da se već sada otvori paljba na neprijateljske streljačke rovove južno od Wysniowczyke, budući da tamo nema teškog topništva, ali zato puščana paljba. Neprijateljsko topništvo prilično je suzdržano. U 9 sati napredovanje pješačkih postrojbi i paljba lakog topništva (granate). Do 9 sati i 30 minuta je jedna i po bojna 71. pješačke pukovnije i dio postrojbi 72. pješačke pukovnije stigle do Zlote Lipe. Paljba neprijateljskog pješaštva radi čega se domobranska pješačka divizija morala povući 400 koraka unatrag, a zrakoplovi se vratiti zbog nedostatka benzina. Izvanredan posao, otkrivene su dvije ruske bitnice (kota 426 istočno od Zaszkówa i Kibanówa). Tri satnije 72. pješačke pukovnije su već na rijeci, ali neznatan udar topovske paljbe, samo puščana ruska paljba. Obje brigade dojavljuju da se postrojbe ne pridržavaju stanke u paljbi lakog topništva, prema rasporedu napada od 9 sati i 30 minuta do 9 sati i 45 minuta. U 10 sati je 72. pješačka pukovnija prešla Złotu Lipu i napreduje prema istoku. Sve postrojbe 48. pješačke pukovnije se nalaze na rijeci, pojedini odredi su preko nje. Slabo djelovanje neprijateljskog topništva. Jedan je teški minobacač kalibra 305 mm utihnuo zbog pregrijavanja, a drugi cilja između šumskih visoravni istočno od Hute. Naše topništvo bori se s teškom ruskom bitnicom na južnom rubu Żukówa i bitnicom na koti 426 […] Sedamdesetšesta pješačka pukovnija je na udaru topovske paljbe sa sjevera. Zeidler [pukovnik Zeidler, zapovjednik 48. i 76. pješačke

[1114] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 73.

pukovnije u ovoj operaciji, op.a.] javlja da se juriš neće moći provesti prema rasporedu u 10 sati i 50 minuta. U 10 sati i 45 minuta dojava 72. pješačke pukovnije: na sjeveru dolazak do ceste, a na jugu problemi zbog bočne paljbe ruskog uporišta „Izvor".[1115]

Navedeno pokazuje s kojom se količinom informacija suočio jedan zapovjednik divizije u Prvom svjetskom ratu. Industrijski način vođenja bitke prema naprijed zadanom rasporedu koji je od zapovjednika postrojbi zahtijevao da djeluje kao *manager* velikoga poduzeća, protudjelovanja neprijatelja i nepouzdanih sredstava modernih komunikacija, izgubila se kontrola nad postrojbama na bojišnici što je zapovjednicima otežavalo izvođenje operacija. Zbog topničke bi paljbe telefonske linije bile prekinute dok se glasnici ne bi mogli probiti s bojišnice do zapovjedništva postrojbi. Zbog toga je ishod bitaka u Prvom svjetskom ratu bio krajnje neizvjestan.[1116]

Nastavak Čičerićevog dnevničkog unosa od 27. kolovoza to prikazuje. Ovdje Čičerić opisuje ruski protunapad i neposredno preuzimanje kontrole nad tijekom bitke, izlažući se pogibelji dolaskom na uzvisinu nedaleko od prve crte. Unos također pokazuje sva obilježja suvremene bitke pri navođenju taktičkih momenata i obrata koje je Čičerić opisao u *Bitki* ranije: da se bitka dijeli na niz manjih okršaja na disperziranim i međusobno odvojenim bojišnicama čiji ishodi nisu međusobno povezani i ne utječu na ishod cjelokupne borbe. Pritom su ljudske žrtve relativno velike zbog koncentracije suvremene topničke, puščane i strojničke paljbe na malom prostoru u relativno kratkom vremenskom razdoblju od svega nekoliko sati.

U nastavku navedenog dnevničkog unosa Čičerić opisuje napad na ruske položaje na liniji Holohory – Chemeryntsi: „Južni dio šume zaposjela je 71. pješačka pukovnija… Jednom je teškom minobacaču od 305 mm u tlo propalo postolje, 45 minuta stanka. U 11 sati i 50 minuta 19. poljsko-lovačka bojna je stavljena na raspolaganje general-bojniku Horváthu za napad na Chemeryntse. Proboj lijevog krila 48. pješačke pukovnije u šumu. Sedamdesetdruga pješačka pukovnija još je uvijek na istom položaju, gubitci desnog krila, pukovnik Rehwald sa šest satnija upravo kreće u napad na Chemeryntse. U 11 sati i 55 minuta Ripperu je zapovjeđeno (76. pješačka pukovnija tuži se da 34. pješačka divizija uopće nije krenula) da otvori žestoku topovsku paljbu kako bi podržao napad 76. pješačke pukovnije. Teški minobacač usmjerava paljbu na Chemeryntse kao podrška

[1115] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 120.
[1116] Martin von Creweld, *Command in War,* 187.

napadu Horváth (napomena: sada bi na bojišnici 34. pješačke divizije trebalo djelovati teško topništvo). Četrdesetosma pješačka pukovnija zarobila je 100 vojnika i zaplijenila 3 strojnice. Djelovanje teških minobacača. U 12 sati i 45 minuta Zeidler javlja da su na jug šume stigla neprijateljska pojačanja. Neprijateljski protunapad iz pravca uporišta Góra Sadki. U 12 sati i 25 minuta dojava 27. pješačka brigade o odlasku jedne ruske bitnice (četveropreg i šesteropreg) iz šume istočno od Wolosowieca. Dvadesetdeveta i 101. pješačka pukovnija 34. pješačke divizije stigle su do potoka. U 12 sati i 30 minuta dojava o pokretu jedne neprijateljske bitnice s kote 405 za Sadkami prema položaju Chemeryntsi. Topništvo je prema tamo otvorilo paljbu prije 10 minuta [...] Neprijatelj se utvrđuje na koti 394 i kod lovačkog dvora oko 2 km jugoistočno od nje. Sedamdesetšesta pješačka pukovnija zaposjela je sama nakon žestoke topovske paljbe vlastitih postrojbi neprijateljske streljačke rovove, te se nalazi na polovici riječne obale… Ukupno je zarobljeno 10 ruskih časnika i 234 ruskih vojnika. U 15 sati i 44 minuta, 71. pješačka pukovnija je zarobila još 44 ruska vojnika i jednu strojnicu. Ukupno 10 ruskih časnika, jedna strojnica i 278 ruskih vojnika. Između 14 sati i 30 minuta i 15 sati, napredovanje svih postrojbi […] U 23 sata je javljeno da se 71. pješačka pukovnija nalazi na stabilnom položaju na Góri.“[1117]

Ovaj Čičerićev dnevnički unos predstavlja tipičan primjer jednog dana bitke Prvog svjetskog rata. Upravo su ovako borbe izgledale, a zapovjednici, na osnovi primljenih informacija koje su stizale u njihova zapovjedna mjesta, usmjeravali postrojbe na bojišnici. Razvidna je razlika između Čičerićevog opisa i mnogobrojnih opisa bitaka u austrijskoj službenoj povijesti *Austrougarski posljednji rat 1914.-1918.*, pisanih iz perspektive AOK i viših zapovjedništava austrougarske vojske, armija i korpusa. Ovi su izvještaji pisani iz perspektive odozgo, s pogledom na taktičku razinu s vrha, a ne sa same bojišnice, zanemarujući operativnu i stratešku razine iz koje se vidi što se bitkom željelo postići. Navedeno pokazuje kako su AOK i viša zapovjedništva austrougarske vojske imali poglede na bitku koji su bili pogledi prošlosti, a ne suvremenosti, kako je Čičerić u *Bitki* izložio.

Čičerić je to objasnio u svojem rukopisu *Umijeće i vještina ratovanja*. U ovome je rukopisu naveo primjer Napoleona koji je na taktičkoj razini tražio neprijateljske

[1117] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 122.

slabosti na bojišnici kako bi ih iskoristio za širi operativni proboj neprijateljskog fronta. Pritom se nije zamarao kompliciranim taktičkim manevrima, već samo osobno vodio bitku, zapovijedajući energične, kontinuirane napade.[1118] Vodeći se ovakvim načelima, zapovjednici u bitkama Prvog svjetskog rata su nastojali postići taktički uspjeh na bojišnici kompliciranim manevrima s mnogoljudnim armijama. Kolikogod su vješto ovi manevri izvođeni, nisu mogli postići krajnji cilj, uništiti neprijatelja čak ni lokalno, na taktičkoj razini. Zbog toga se raspoređivanje snaga za napad i njihovo vođenje na bojišnici tijekom bitke prema unaprijed zadanoj, arbitrarnoj premisi višeg zapovjedništva, pokazalo u ratu pogrešnim. Time su u bitkama Prvog svjetskog rata nastajale operativne situacije, koje je Moltke stariji opisao, kao nepopravljive pogreške zbog početnog raspoređivanja snaga koje se nisu mogle popraviti tijekom bitke.[1119]

Posljedica navedenoga, zaključuje Čičerić, je bila da se između strategije i taktike Carske i kraljevske vojske u Prvom svjetskom ratu dogodio nepremostiv raskol kojim je nestao empirijski pristup vođenja operacijama. Bitke se nisu odvijale na način kako ih je najviše zapovjedništvo zamislilo zbog čega je došlo do hermetičke izolacije vojnog vodstva od ostatka vojske. Dok se u svim drugim profesijama uspjeh može izraziti postotcima, u ratu ne preostaje ništa drugo nego pobjeda ili poraz, što u očima običnog vojnika predstavlja omjer 1:1. Pobjeda mu donosi čast i slavu, uvijek bez ikakve materijalne koristi, a poraz smrt i sramotu.[1120]

Čičerić u posljednjoj rečenici nastoji reći kako je vojniku na bojišnici bilo teško objasniti razloge poduzimanja napada u gotovo nemogućim prilikama, kakve su prevladavale na bojišnicama Prvog svjetskog rata, obrazlažući ih „višim razlozima“. Pogotovo stoga što su postrojbe bile jako istrošene cjelodnevnim borbama koje su trajale od ranog jutra do kasne večeri, pretrpjele velike gubitke, osvojile mali dio zemljišta samo da bi idućega jutra prolazile sve ponovo.

Sve ovo je Čičerić opisao u svome dnevniku. Unos od 28., 29. i 30. kolovoza 1915. godine dovoljno govori o spomenutome. Čičerić u unosu za 28. kolovoza piše kako je 14. pješačka divizija u opisanim borbama na liniji Holohory – Chemeryntsi 27.

[1118] HR-HDA-1195 Ratni arhivi i ratni muzej NDH 1941.-1945. Kutija 12. Maximilian Csicserics, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*, 8.
[1119] HR-HDA-1195 Ratni arhivi i ratni muzej NDH 1941.-1945. Kutija 12. Maximilian Csicserics, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*, 46.
[1120] HR-HDA-1195 Ratni arhivi i ratni muzej NDH 1941.-1945. Kutija 12. Maximilian Csicserics, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*, 70.

kolovoza izgubila 23 časnika i 1580 vojnika što je značilo da je 12% njenog borbenog sastava bilo izbačeno iz stroja. S druge strane, 14. pješačka divizija je u ovim borbama zarobila osam ruskih časnika, 1450 ruskih vojnika i četiri ruske strojnice. Ukupni gubitci V. korpusa su bili 11 austrougarskih časnika, 2030 austrougarskih vojnika i osam strojnica. Posebno Čičerić ističe visoke gubitke 72. pješačke pukovnije koja je izgubila ¾ svojeg borbenog sastava, 526 vojnika i četiri časnika.[1121]

Bili su to gubitci koje si austrougarska vojska nije mogla priuštiti, odnosno, teško nadoknadivi gubitci novoustrojenim pohodnim bojnama. Ubacivanjem raspoloživih pričuva u ove, iscrpljujuće i dugotrajne lokalne borbe, samo se umanjivao ofenzivni potencijal postrojbi austrougarskih armija na bojišnicama. U unosu u dnevnik za 29. kolovoz 1915. radi toga Čičerić piše kako tijekom bitke kod Zoločiva dolazi do previše natezanja oko rasporeda postrojbi i unatoč izvanrednoj topničkoj pripremi napada, što je bila rijetka prilika kod austrougarskih postrojbi, poljsko topništvo je bilo neučinkovito jer se neprijatelj nalazio daleko u zaleđu. Radi toga, piše Čičerić, napad nikako da dobije pravi zamah dok postrojbe prijavljuju velike gubitke. Nakon što je zapovjeđen noćni napad, Čičerić je samo prokomentirao kako se ovime neće ništa postići.[1122]

Conrad je 31. kolovoza promijenio početni operativni plan dodijelivši 2. armiji novi zadatak. U operativnoj zapovijedi od 31. kolovoza, ovako se Conrad obratio armijama *Fronta austrougarske vojske*: „Operacije u istočnoj Galiciji imaju za cilj ne samo povratiti teritorij Istočne Galicije od neprijatelja već i zadati mu odlučujući udarac ovdje. Druga, njemačka Južna armija i 7. armija će poduzeti frontalni napad dok su 4. i 1. armija u situaciji da, okupljanjem snaga na svojem sjevernom krilu i njihovim usmjeravanjem na Rivne, postignu odlučujući uspjeh protiv ruskog sjevernog krila. Navedeno će ugroziti sve ruske postrojbe na jugu. Prva i 2. armija moraju izbjeći slanje snažnih postrojbi na Ikwu. Druga armija može izbjeći navedeno pristupom sa juga Ikwi preko Kamenec-Podolskog. Prva armija će zauzeti utvrde koje štite Dubno i započeti napad u pravcu Rivna što je prije moguće, budući da neprijatelj može lako okupiti snage oko Rivna putem željeznice. Armije moraju postupiti po ovim uputama“.[1123]

[1121] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 122.
[1122] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 123.
[1123] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 89.

Međutim, umjesto zadavanja odlučujućeg udarca Rusima, izvršavanje navedenih zadataka se pretvorilo u sporo, dugotrajno i iscrpljujuće napredovanje armija *Fronta austrougarske vojske* u Volinju i istočnoj Galiciji. Nekoliko je faktora bilo uzrok tome. Cijeli 3. rujna su padale obilate kiše. Radi toga je topništvo zaglibilo u blatu i nije moglo pratiti trupe na bojišnicama. Trupe su se teško probijale poplavljenim močvarnim i riječnim područjima. Narasli vodostaj rijeka i potoka po Volinju i istočnoj Galiciji je uništio pješačke mostove za prijelaz trupa i ratne mostove na Styru za prijelaz materijala, zaliha i opreme. Na pojedinim dijelovima fronta su prepadi ruskih konjanika na zalutale austrougarske trupe posebno remetili napredovanje. Često bi blatni austrougarski vojnici, umorni od borbi ili iscrpljenosti jer je kasnila prehrana zbog nemogućnosti poljskih kuhinja da prate trupe u pokretu, zaspali na sporednim drumskim putevima i time se izložili prepadima ruskih konjanika ili brojnim zasjedama ruskih strijelaca.

Primjerice, 3. pješačka divizija XIV. korpusa u sastavu 4. armije je od proboja kod Gorlice-Tarnówa 2. svibnja do 3. rujna 1915. imala samo četiri dana odmora. Postrojbe ove divizije su u navedenome razdoblju prešle 640 km od svojih početnih položaja do položaja istočno od Lucka. Zapovjednik XIV. korpusa, podmaršal Edler von Horsetzky, u izvještaju zapovjedništvu 4. armije je istaknuo kako su časnici i vojnici 3. pješačke divizije u potpunosti iscrpljeni, radi čega ne mogu dalje napredovati.[1124] Unatoč tome, zapovjednik *Armijske grupe Josipa Ferdinanda*, nadvojvoda Josip Ferdinand, izdao je zapovijed podmaršalu Horsetzkom da XIV. korpus odbaci neprijatelja sa zapadne obale rijeke Putylivke, 40 km istočno od Lutska, na liniji Putylivka – Olyka. Zadatak glavnog napada i to frontalno, su dobile 3. i 10. divizija, dok je 2. divizija trebala podržati glavni napad na sporednom pravcu s juga. Cilj napada je bilo odbacivanje sjevernog krila 8. ruske armije na rijeku Horyn, 50 km istočno od Putylivke. Radi toga je čitavoj 4. armiji zapovjeđen napad. Sjeverno od težišta napada XIV. korpusa, napad je trebao poduzeti X. korpus, a južno IX. korpus.[1125]

Zbog potpune iscrpljenosti i raspada logistike, 4. armija nije krenula u napad. Umjesto toga, na čitavom *Frontu austrougarske vojske* dolazi do snažnog ruskog protunapada 3. rujna. General Brusilov je iskoristio zastoj austrougarskog napada za pojačavanje ugroženog sjevernog boka 8. ruske armije. Na obalu rijeke Horyn kod

[1124] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 168.
[1125] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 93.

Stepana je prebačen ruski XXX. korpus, pojačan sa 7. konjaničkom divizijom, nasuprot sjevernom boku X. korpusa 4. armije Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda. Ideja generala Brusilova je bila da ovaj korpus po boku napadne X. korpus 4. armije uz podršku frontalnog napada ruskog XXXIX. korpusa južnije. Težište ruskog protunapada na sjeverni bok Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda je imalo za cilj vraćanje Lucka i ponovno izbijanje 11. i 9. ruske armije na Styr. [1126] Radi toga su zadatak izvođenja operacije podrške glavnog napada na sjevernom boku dobile 11. i 9. ruska armija, frontalnim napadom na položaje 1. i 2. armije u centru te njemačke Južne armije i 7. armije na južnom boku.

Protunapad južnog krila 8. ruske armije i sjevernog krila 11. ruske armije na položaje 2. armije 3. rujna između Styra i Ikve je odbijen, ali uz velike gubitke. Gubitci IV. XIX. i V. korpusa iz borbi 3. rujna koje su potrajale do jutra 4. rujna, iznosili su 8 000 vojnika i časnika. Zapovjednici pukovnija su izvijestili zapovjedništvo armije o pojavi dizenterije i trbušnog tifusa među trupama zbog lošeg vremena, teških prilika na bojišnici i nedovoljne ishrane. Unatoč navedenome, zapovjednik 2. armije general Böhm-Ermolli je izdao zapovijed za nastavak napada 4. rujna, smatrajući operativnu situaciju povoljnom. Prema njegovoj je procjeni na frontu 2. armije bilo devet i ½ pješačkih divizija nasuprot pet ruskih, dok je 2. armija imala i nadmoć u topništvu nad Rusima sa 68 poljskih i 13 teških topničkih bitnica uz podršku teških minobacača. Naposlijetku, procjenjivalo se kako se u pozadini neprijateljskog fronta do Ikve nisu nalazile neprijateljske postrojbe.[1127]

Čičerić je u svojem ratnom dnevniku ovako opisao prilike na bojišnici 14. divizije 4. rujna 1915. O tome piše: „Subota, 4. rujna, oblačno, maglovito, pa gusta magla, u podne kiša, poslijepodne razvedravanje, jugoistočnjak. Napad Zeidlera ne napreduje. Teško topništvo nije bilo dovoljno učinkovito jer raspolaže sa samo 80 topovskih granata po topu. Prijepodne doprema streljiva, 40 granata po topu. Inače je situacija nepromijenjena. U podne, zapovijed zapovjedništva korpusa da se što prije krene u napad. Okupljanje 7 pješačkih pukovnija na 4 km širokoj bojišnici s 14 000 vojnika, tj. 3 i pol vojnika po metru. Kao da će takva zbijenost olakšati napad. Time će pokolj biti samo krvaviji! Osim toga, zbog dolaska novog zapovjednika korpusa, doći će do nove odgode, jer ga je

[1126] Aleksej Brusilov, *A Soldier's Note-Book 1914-1918,* 178.
[1127] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 105.

potrebno uputiti i postrojbe ustrojiti u nove skupine itd. Danas će teško doći do napada. Iskustvo je pokazalo kako istoga dana samo jutarnji napadi bilježe uspjehe. Topništvo je dovoljno jako, iako teškom topništvu nedostaje streljiva“.[1128]

Ovaj unos je važan povijesni izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata iz dva razloga. Prvi zato što pokazuje stvarno stanje trupa i prilike na bojišnici uzimajući u obzir relativne faktore. Drugi, zato što proturječi prethodno navedenoj procjeni zapovjednika 2. armije kako je „operativna situacija bila povoljna za nastavak napada“. Procjena generala Böhm-Ermollija je samo pokazatelj kako su AOK i najviša austrougarska zapovjedništva, zapovjedništva armija, shvaćala i vodila rat. Shvaćanje po kojem snaga volje nadilazi sve prepreke i čvrsta odlučnost zapovjednika armije da pored svih neuspjeha, gubitaka i problema s kojima se njegove trupe susreću na bojištu, nastavi s napadom kako bi nametnuo svoju volju protivniku. Slamanje protivnikove volje za borbu je bio krajnji cilj poduzimanja uzastopnih napada u nepovoljnim uvjetima.

Navedeni Conradov način razmišljanja se ogleda u Conradovoj operativnoj zapovijedi austrougarskim armijama na Istočnom bojištu 4. rujna 1915.: “AOK je okupila najjače moguće snage za napad na sjeverno krilo ruskog Jugozapadnog fronta kako bi stvorila uvjete za brz, odlučujući uspjeh. Ovo zahtjeva od 4. armije da, odlučnim vodstvom i nametanjem svoje volje neprijatelju ispuni zadane ciljeve i zauzme zadane točke bojišnice. Operativna situacija bi se mogla pogoršati zbog rijetkog rasporeda na južnom dijelu fronta koji pokriva 1. armija, ali se ovo mora prevladati odlučnim vodstvom podređenih zapovjednika trupa na bojištu i upornim napadima nadmoćne 4. armije na neprijatelja koji stoji njoj nasuprot“.[1129]

Iz prethodno izloženog je razvidno kako su pogledi na „povoljnost operativne situacije“ različitih zapovjednih razina austrougarske vojske bili bitno drugačiji. Jedan su pogleda na operacije imali AOK, drugačiji zapovjednici armija, a treći zapovjednici korpusa i divizija koji su svakodnevno bili upoznati s pravim stanjem na bojišnicama. Nastavak i ishod „Crno-žute ofenzive“ su jasno pokazali da su Čičerić i mnogi drugi viši austrougarski časnici na zapovjednoj razini korpusa i divizija bili u pravu i da je njihovo shvaćanje rata bilo ispravno, a shvaćanje zapovjednika armija i AOK pogrešno.

[1128] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 124.
[1129] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 336.

Međutim, Conrad je iskazao nepovjerenje u zapovjednike armije i njihove podređene zapovjednike korpusa i divizija, optuživši ih da izvršavaju njegove zapovijedi točno na način kako ih je on njima izdao. Conradovo nepovjerenje u austrougarske zapovjednike armija naraslo je do te mjere da je nadvojvoda Friedrich 4. rujna morao izdati vrhovnu zapovijed kojom se zabranjuje austrougarskim zapovjednicima armija da izdaju zapovijedi koje sadrže upute za povlačenje. Vojno vodstvo je izgubilo povjerenje u najviši i njemu neposredno podređeni, zapovjedni rang austrougarske vojske. Conrad i glavnostožerni časnici u AOK su držali austrougarske zapovjednike nesposobnima provesti u djelo vrhovne zapovijedi primljene sa najvišega ranga i pripremiti i izvesti veliku ofenzivnu operaciju iz razloga što je neuspjeh na bojištu dovodio u sumnju operativnu sposobnost AOK. Zbog toga su pojedini zapovjednici armija nazivani „diletantima“ a odgovornost za neuspjeh na bojištu pripisana njima.[1130]

No to je bio pogled AOK iz Těšína, udaljenog 500 km zapadno od bojišnice kod Lucka. Čičerić je operativnu situaciju na ovoj bojišnici bitno drugačije gledao od glavnostožernih časnika u AOK. Njegov dnevnički unos za 4. rujna u kojem pokazuje stvarne prilike na bojišnice dovoljno dokazuje u kakvim su uvjetima viši zapovjednici donosili zapovijedi a s kakvim ograničenjima, poput 80 topničkih naboja po jednom topu, trupe izvodile borbena djelovanja. Čičerić je vrhovnu zapovijed nadvojvode Friedricha komentirao na svoj jedinstven način. Ukazao je na nedostatak razumijevanja vojnog vodstva za potrebe trupa, probleme i pritiske s kojima su se zapovjednici postrojbi svakodnevno više puta suočavali i nedostatak zdravog razuma da se trupe izlaže ovakvim pogibeljima radi držanja vojničkih načela dokučivih jedino „gospodi časnicima u AOK“.

O vrhovnoj zapovijedi kojom se zabranjuje višim zapovjednicima izdavanje zapovijedi za povlačenje, Čičerić je u svoj ratni dnevnik napisao: „Zapovjedništvo armije: jedan je viši zapovjednik svojim postrojbama naložio dublje povlačenje i time ugrozio susjedne postrojbe. Stoga je stigla zapovijed da se bez odgovarajuće zapovijedi zapovjedništva armije, ne smiju izdavati zapovijedi o povlačenju trupama! Kao da postoji mogućnost izbora?“[1131]

[1130] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 406.
[1131] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 124.

7.4 Čičerićeva uloga u operaciji kod Zbaraža i posljedice nastavka austrougarskoga napada u Volinju i istočnoj Galiciji

Unatoč sporom napredovanju Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda i 2. armije, zapovjednik 2. armije, general Böhm-Ermolli, odlučio je nastaviti napad 2. armije s ciljem odbacivanja Rusa do rijeke Ikve. Isprva je težište napada postavljeno na sjeverni bok 2. armije, pa je Čičerić u 11 sati 7. rujna primio zapovijed generala Böhm-Ermollija da 14. divizija zauzme rusko uporište na uzvisini Hora Hontova. Njegovoj će diviziji bok sa sjevera štititi 34. divizija koja će ispred nje napadati rusko uporište kod Starog Aleksinca, 9 km sjeverno od Hore Hontove. Čičerić je pritom u svojem dnevniku posebno naglasio način na koji mu je Böhm-Ermolli zapovjedio da izvrši ovu zadaću: „Pokret do granice izdržljivosti!“[1132]

Međutim, tijekom dana je Böhm-Ermolli primio loše vijesti o nepovoljnom razvoju bitke njemačke Južne armije protiv dijelova ruske 11. i 9. armije na rijeci Sereth, južno od 2. armije. Posebno je bilo ugroženo sjeverno krilo njemačke Južne armije oko Ternopila. Radi toga je Böhm-Ermolli u poslijepodnevnim satima 7. rujna, odlučio ustrojiti napadačku grupu pod Čičerićevim zapovjedništvom, sa zadaćom da napadne u bok i pozadinu ruskih snaga koje oko Ternopila ugrožavaju sjeverni bok njemačke Južne Armije. U tu svrhu, ustrojena je Grupa Čičerić u čiji su sastav 8. rujna trebale ući 14. i 34. pješačka divizija s dijelovima 38. *Honvéd* divizije. Zadatak Grupe Čičerić je bio, da što je prije moguće, što dublje prodre prema jugoistoku i zauzme Zbaraž. Zadatak podrške Grupi Čičerić za osvajanje Zbaraža, zaštitom njenog sjevernog boka i pozadine, dobila je 51. *Honvéd* divizija koja se u tu svrhu rasporedila oko Novog Aleksinca i V. korpus koji je 8. rujna trebao napasti ruske položaje na dijelu bojišnice između rijeke Horyn i gornjeg toka Ikve.[1133]

[1132] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 125.
[1133] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 116.

Zbaraž je bio taktički važna točka bojišnice. Preko Zbaraža su vodile komunikacije iz Ternopila u pravcu sjevera prema Rivnu a istočno prema Hmeljnickom, važnom željezničkom i cestovnom čvorištu od Kijeva prema zapadu. Preko Zbaraža se iz unutrašnjosti opskrbljivala 11. ruska armija kojoj je baza operacija bio Ternnopil.

Iz navedenog slijede tri glavna razloga zašto je Grupi Čičerić povjeren zadatak zauzimanja Zbaraža:

1. Prethodno navedeno uklanjanje ruskog pritiska na bok i pozadinu sjevernog krila njemačke Južne armije oko Ternopila;
2. Prekid opskrbe 11. ruske armije radi čega bi morala napustiti bazu u Ternopilu i povući se prema unutrašnjosti Ukrajine;
3. Prekid operativne veze između ruske 11. armije i ruske 8. armije sjeverno.

U konačnici, strateški cilj operacije napada na Zbaraž generala Böhm-Ermollija je bio raspad ruskog Jugozapadnog fronta povlačenjem 11. ruske armije iz tri navedena razloga.

Međutim, general Böhm-Ermolli je o svemu ovome izvijestio Čičerića noć prije poduzimanja napada na Zbaraž. Prema Čičerićevom dnevniku, Čičerić je ovu zapovijed primio u 23 sata i 30 minuta 7. rujna. U zapovijedi mu je izloženo da je imenovan zapovjednikom Grupe Čičerić, koje su mu snage stavljene na raspolaganje, zadatak koji mora izvršiti i organizirati okupljanje postrojbi na području za napad. Čičerićev je u svoj ratni dnevnik o primanje ove zapovijedi kojom mu je povjeren ovako važan zadatak komentirao: „Prekrasan zadatak. Provjera sposobnosti zapovjednika kod Zbaraža. Odmah izdane zapovijedi za okupljanje postrojbi za napad“.[1134]

Zašto je Čičerić ovako sarkastično komentirao zapovijed kojom mu je povjeren ovako važan zadatak? Zar nije ovime konačno dobio priliku da se istakne kao zapovjednik postrojbe na bojištu? Zar neće ovime „konačno dokazati zapovjedništvu što zna i može“, kako je Arz napisao ranije?

Odgovor je negativan. Čičerić je sarkastično komentirao zapovijed kojom mu je zadan nemoguć zadatak, unaprijed osuđen na propast, koji je ujedno trebao poslužiti kao provjera njegovih zapovjedničkih sposobnosti. Dva su razloga u prilog ove teze. Prvi je bio taj da je Čičerić poznavao stanje svojih postrojbi. Postrojbe u sastavu njegove grupe

[1134] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 125.

su već bile umorne od neprekidnog pokreta od 27. kolovoza. Kako bi se rasporedile na početne položaje za napad, predviđen da počne najkasnije u 11 sati ujutro 8. rujna, umjesto noćenja, provele su noć u pokretu i tako stigle na početne položaje bez odmora. Pored toga, bile su u neprekidnom pokretu 13 dana. Bez redovite prehrane i odmora, njihova je borbena sprema za izvršavanje ovako važnoga zadatka bila upitna. Drugi je razlog bila težina zadatka. U jednom danu je Grupa Čičerić dobila zadatak prevaliti 21 km od svojih početnih položaja do Zbaraža, razbiti ruska uporišta na Ihrovitsy i Ocheretni s obje strana prilaza Zbaražu sa sjeverozapada i zauzeti Zbaraž. Dodatno na navedeno, Böhm-Ermolli je požurivao Čičerića da što prije poduzme napad iz razloga što protiv njegove grupe na bojišnici stoje „samo četiri ruske divizije, prethodno poražene kod Holohoryja, koje će razbiti prvim udarcem ako ih odmah energično napadne“.[1135]

Čičerić nije izvršio zapovijed i počeo napao ujutro 8. rujna. Tri su razloga tome. Prvi i najbitniji razlog je bio taj da je Čičeriću zapovjeđeno da izvede frontalni napad nakon kratkotrajne, minimalne topničke pripreme kako bi iznenadio neprijatelja. Navedeno se kosilo sa svim Čičerićevim stavovima u vezi taktike i operativnog umijeća, kako je prethodno izloženo u ovoj disertaciji na više primjera.

Drugi razlog su bile nepovoljne vremenske prilike. Od 3 sata ujutro 8. rujna, na bojišnici Grupe Čičerić je počela padati obilata kiša. Do 11 sati, kada je bio krajnji rok za početak napada, kiše su toliko natopile seoske puteve da topništvo i minobacači nisu mogli biti postavljeni na položaje s kojih mogu podržati napad njegovog pješaštva na dobro ukopane ruske položaje. Pored navedenoga, puhao je jaki sjeverac i spustila se magla, što je otežavalo pokret trupa na bojišnici i bitno smanjivali vidljivost, kako pješaštvu tako i topništvu.[1136]

Treći razlog su bili obavještajni podatci o snazi i brojnosti neprijatelja i nespremnost postrojbi Grupe Čičerić da krenu u napad u zakazano vrijeme. Obavještajni podatci o brojnosti i snazi neprijatelja na bojišnici Grupe Čičerić su ukazivali da neprijatelj očekuje napad Grupe Čičerić radi čega se dobro ukopao na obrambenim položajima na čvrstim uporištima. Prema Čičerićevom unosu u dnevnik za 8. rujna, stanje na bojišnici njegove Grupe Čičerić je bilo slijedeće. Neprijatelj se ukopao na crti Ihrovitsy – visoravan Skala, visoravan Podskalów – lovački dvor Ivanchany, istočna obala Rzechka

[1135] *Austria-Hungar's Last War 1914-1918, sv. 3,* 117.
[1136] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 125.

do crte Hnyezdichni – Hlynchuky. Tridesetčetvrta pješačka divizija je s prethodnicom stigla tek u 11 sati na Hnyezdiczno, a 51. *Honvéd* divizija u podne u Lopuszno što je značilo da će na položaju Novi Aleksinec vjerojatno biti tek kasno navečer. Nadalje, kako bi stigle na početne položaje u zadanom roku, pojedine su postrojbe Grupe Čičerić morale prevaliti nekoliko kilometara po noći i kiši, bez odmora i obroka. Jedine postrojbe koje su bile na početnim položajima spremne za početak napada u zakazano vrijeme su bile 14. pješačka divizija i 75. *Honvéd* brigada, no i ove su postrojbe iz prethodno navedenih razloga bile iscrpljene dugotrajnim pokretom bez odmora po kiši. K tome, magla je zaklanjala pogled i pješaštvu i topništvu, pa je 34. divizija stigla tek u 11 sati na Hnyezdiczno, a 51. *Honvéd* divizija u podne u Lopuszno što je značilo da će na položaju Novi Aleksinec vjerojatno biti tek kasno navečer.[1137]

Radi toga je Čičerić u 14 sati donio odluku o promjeni težišta napada. Težište napada je prebačeno na desno krilo Grupe Čičerić. Zadatak glavnog udara na crti Skala – Podskalów je dobila 14. pješačka divizija zbog čega je bilo nužno ponovo premještanje postrojbi na nove početne položaje, dok je na Hori Hontóvi izvršena smjena postrojbi da se glavnina 34. pješačke divizije i 51. *Honvéd* divizije prebaci na desno krilo, a manji dio postrojbi ostavi kao osiguranje prema istoku. Sukladno navedenoj Čičerićevoj zapovijedi, počelo je i postavljanje topništva na nove položaje radi čega je topništvo moglo biti pripravno za djelovanje tek idućega dana uvečer, dakle 9. rujna. Glavni razlog tome je bio kao i kod pješaštva, zbog blatnih puteva, kasnio je dolazak teškog topništva, primjerice 5. teški haubički sklop tek je u 14 sati stigao na svoje položaje ali su haubice raspolagale sa samo dvije granate po cijevi.[1138]

Iz navedena tri razloga je bilo razvidno kako su zbog relativnih faktora na bojišnici Grupe Čičerić bili nepovoljni uvjeti za poduzimanje napada 8. rujna. Radi toga se Čičerić obratio zapovjedništvu 2. armije zahtjevom da se napad odgodi za idući dan 9. rujna iz svih navedenih razloga koje je Čičerić u pismenom obliku obrazložio. U svoj dnevnik je o tome zapisao: „Poslijepodne je zapovjedništvo armije tražilo pojašnjenje zašto danas nismo napali. Koji glupani! Pristojno sam odgovorio. Sigurno će uskoro doći zapovijed

[1137] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 125.
[1138] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 125.

za sutrašnji napad. Dolazak Horvátha[1139] koji crtu Skala – Podskalów smatra povoljnom za proboj. Ostavljanje postrojbi na otvorenom po ovakvom vremenu stvarno kida srce čovjeku".[1140]

Suprotno od Čičerićevog očekivanja kako će napad biti odgođen, stigao mu je drugačiji odgovor. Njemački general Felix von Bothmer[1141], zapovjednik njemačke Južne armije, uložio je protest radi „Čičerićevog oklijevanja" kod Böhm-Ermollija. Tražio je da se napad izvede odmah, bez obzira na sve Čičerićeve argumente, jer su njegove vlastite trupe trebale podršku na sjevernom krilu gdje je stanje Korpusa Marschall bilo kritično dok je i na južnom boku njemačke Južne armije, gdje je bio Korpus Hofmann, razvoj situacije bio nepovoljan. Svoj je protest obrazložio da se odgodom daje neprijatelju vremena za postavljanje obrane. Böhm-Ermolli se, pod pritiskom Conrada koji je iz AOK zahtijevao da se napadne u zakazano vrijeme, složio sa Bothmerom, oduzeo Čičeriću zapovjedništvo nad napadačkom grupom i predao ga podmaršalu Ignazu Trollmanu, zapovjedniku XIX. korpusa. Trollmanu je zapovjeđeno da bez odgode započne napad u rano jutro 9. rujna.[1142]

Čičerić je o ovome neočekivanom incidentu u svoj dnevnik zapisao: „U 20 sati sam bio smijenjen. Trollmann je preuzeo zapovjedništvo Grupe Čičerić! Postrojbe su u pripravnosti, ali sutra nema proboja. I to je pobjeda! U 21 sat, zapovijed 2. armije o

---

[1139] Pukovniku Horváthu je Čičerić predao zapovjedništvo nad 14. pješačkom divizijom za ovu operaciju.

[1140] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 125.

[1141] Felix von Bothmer (München, 10. srpnja 1852. – München 19. ožujka 1937.), pripadnik grofovske plemićke obitelji iz Bavarske i njemački general u Prvom svjetskom ratu. Prije rata je služio u bavarskom ministarstvu rata i bavarskom Glavnom stožeru. U Prvom svjetskom ratu je 30. studenog 1914. imenovan zapovjednikom bavarske 6. pričuvne divizije kod Ypresa na Zapadnom bojištu. Dana 22. ožujka 1915. godine imenovan zapovjednikom Njemačkog Korpusa na Karpatima u sastavu 3. austrougarske armije pod zapovjedništvom Borojevića. Ovaj se korpus pod Bothmerovim vodstvom posebno istaknuo u Zimskoj bitki na Karpatima 1915. godine. Za uspješno planiranje i izvođenje vojnih operacija tijekom ofenzive Gorlice-Tarnów i pobjedama Njemačkoga Korpusa na Gnjiloj i Zlotoj Lipi te na Dnjestru tijekom ljeta 1915. godine, odlikovan najvišim njemačkim vojnim ordenom za posebne vojničke zasluge *Pour le Mérite*. S ovakvom ratnom reputacijom, dana 7. srpnja 1915. imenovan zapovjednikom njemačke Južne armije na Istočnom bojištu u čijem sastavu su njemačke i austrougarske postrojbe. Njemačkom Južnom armijom zapovijeda do jeseni 1917. godine kada je prebačen na Zapadno bojište na položaj zapovjednika 19. njemačke armije u francuskoj pokrajini Lorraine. Za zasluge na Istočnom bojištu 1916. i 1917. odlikovan hrastovim granama na ordenu *Pour le Mérite* i velikim ratnim križem bavarskog reda Maximiliana Josipa. Kraj Prvog svjetskog rata dočekao kao zapovjednik 19. njemačke armije u pokrajini Lorraine. Nakon rata napustio njemačku vojsku i radio u bavarskom ministarstvu vanjskih poslova odakle je nadgledao demobilizaciju njemačke vojske. Godine 1925. se priključio nacional-socijalističkoj radničkoj stranci Njemačke (njem. NSDAP) i blisko surađivao s Adolfom Hitlerom. Umro je u Münchenu 18. ožujka 1937. godine; *Vojna enciklopedija, sv. 1*, Beograd: Vojnoistraživački zavod, 1970., 785.

[1142] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 341.

izdavanju zapovijedi za sutrašnji napad do dolaska Trollmanna. Učinjeno. U šifriranom obliku slanje pojašnjenja tvrdnje o ugrožavanju uspjeha napredovanja u slučaju prevelike žurbe. Je li ova dojava stigla do Böhm-Ermollija uopće nije sigurno, budući da nam je na raspolaganju samo ključ za brojčane oznake, tj. šifre, a prijemni ured 2. armije javlja da nema nijedan ključ“.[1143]

Čičerić je samo načelno ovdje objasnio što se dogodilo. U stvarnosti, Čičerićeva dojava zapovjedništvu 2. armije kako napad još nije započeo u poslijepodnevnim satima 8. rujna, izazvala je "duboku razočaranost kod Böhm-Ermollija i Bothmera“. Bothmer, iz zapovjedništva njemačke Južne armije u Stryju, gradu na rijeci Stryj u istočnoj Galiciji, udaljenom 130 km od bojišnice Grupe Čičerić, našao se za shodnim, sa sigurne distance svojega zapovjednog mjesta, prozvati Čičerića nesposobnim, jer se protiv njegove grupe na bojišnici nalaze „samo slabe neprijateljske snage. Oklijevanjem se, isticao je Bothmer, neprijatelju daje vremena da dovede pojačanja i ukopa se. Međutim, naglasio je Bothmer, ukoliko bi Čičerić odmah napao na prostoru između Korpusa Marschall i ruskog VI. korpusa koji ga je ugrožavao sa sjevera, „Ternopil bi neizbježno pao što bi omogućilo Bothmeru da preusmjeri pojačanja s ove bojišnice na ugroženu bojišnicu Korpusa Hofmann“.[1144]

Očigledno je u ovoj prilici Bothmer iskoristio svoj veliki ugled i izvršio pritisak na Böhm-Ermollija da uvaži njegove argumente u prilog napadu. Navedeno je usmjerilo Böhm-Ermollijevu daljnju radnju na oduzimanje zapovjedništva nad napadačkom grupom Čičeriću i predaje Trollmanu. Böhm-Ermolli očito u ovoj situaciji nije imao izbora jer se navedeni spor sveo na Bothmerovu riječ protiv Čičerićeve. Prema prethodno izloženome, razvidno je kako Bothmerov opis taktičke situacije na bojišnici Grupe Čičerić nije odgovarao stvarnim prilikama. Na ovaj način je Bothmer izložio nepostojeću operativnu situaciju Böhm-Ermolliju prema predodžbi kako ju je on vidio iz zapovjedništva Južne armije 130 km jugoistočno od mjesta događaja. S druge strane, Čičerić je točno opisao taktičku situaciju s jasno izraženim operativnim problemima na osnovi neposrednog uvida u stvarno stanje i pristiglih mu obavještajnih podataka s bojišnice.

[1143] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 126.
[1144] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 118.

Iz razloga što je Böhm-Ermolli već bio pod pritiskom AOK zbog kašnjenja napada i kritikom njemačkog saveznika, očito se odlučio vjerovati Bothmeru, a ne Čičeriću. Navedeno proizlazi iz slijeda događaja tijekom poslijepodneva i večeri 8. rujna. Prvo je Böhm-Ermolli premjestio zapovjedništvo 2. armije iz Lemberga u Brody kako bi bio bliže prvoj crti bojišta i nadgledao izvođenje operacija 2. armije. Potom je Čičeriću oduzeo zapovjedništvom nad napadačkom grupom zbog „pomanjkanja energičnog vodstva" i predao ga Trollmanu. Trollmanu je zapovjeđeno da bez odgode, odmah pokrene „nemilosrdan napad prema Zbaražu svom snagom". Čičerić je, tijekom večeri 8. rujna, još jednom urgirao kod Böhm-Ermollija da se napad odgodi za 10. rujna, kada će topništvo i sve postrojbe biti spremne na početnim položajima i predložio da se težište glavnog napada poduzme sa desnog krila udarom na jug, umjesto na jugoistok.[1145]

Böhm-Ermolli se isprva najvjerojatnije složio sa Čičerićem, što proizlazi iz Čičerićevog dnevničkog unosa u izloženom dijelu gdje piše kako su postrojbe u pripravnosti, ali da proboja neće biti, što je smatrao osobnom pobjedom. No izgleda da je na kraju Böhm-Ermolli popustio navedenom pritisku AOK i Bothmera jer je Grupi Trollman izdana zapovijed za napad 9. rujna ujutro. Čičeriću nije preostalo ništa drugo nego da preuzme zapovjedništvo nad 34. pješačkom divizijom na desnoim krilu Grupe Trollman i krene u napad kako je zapovjeđeno.[1146]

Ujutro 9. rujna, vrijeme se dodatno pogoršalo. Intenzitet kiše se pojačao i uvjeti na bojišnici su postali teži od prethodnoga dana. Trupe nisu bile spremne za napad, zemljište je bilo blatno, putevi neprohodni a topništvo nije bilo postavljeno na početne položaje. Kako je Čičerić točno predvidio, napad Grupe Trollman 9. rujna je u potpunosti propao. O ovome je Čičerić u svoj dnevnik zapisao: „U 7 sati i 30 minuta dolazak Trollmanna sa stožerom iz Poczaiva [gradić 50 km sjeverno od Ternopila, op,a.]. Izvijestio sam ga o izdanim zapovijedima, a Tollmann mi je osobno rekao da je sa svime suglasan. Raspored postrojbi i smjer napada stvarno su ostali na snazi […] Teško topništvo je u 14 sati i 20 minuta završilo sa paljbom, a Kapretz s lakim bitnicama već u 13 sati. U 16 sati je topništvo trebalo otvoriti žestoku paljbu, a pješačke postrojbe krenuti naprijed. Prekasno za završetak napada prije noći. Na početku su 71. i 72. pješačka pukovnija dobro napredovale, ali onda je na posljednju otvorena topovska bočna paljba s

[1145] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 118.
[1146] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 118.

juga, tako da je u 19 sati sve stalo i ukopalo se… Nakon što je tako dobro krenulo, mislio sam da sam pogriješio i da će neprijateljski položaji biti lako osvojeni. Ali, ipak se dogodilo ono što sam slutio i sutra opet sve ispočetka“.[1147]

U prilog Čičeriću, dovoljno je navesti suzdržan komentar uzroka neuspješnog napada Grupe Trollman 9. rujna prema Zbaražu u knjizi *Austrougarski posljednji rat 1914.-1918.*: „Da je poduzet metodičan i sustavan napad, s gusto okupljenim trupama na uskom napadnom frontu, kako je Čičerić predložio, vjerojatno bi proboj prema Zbaražu uspio“.[1148] Na preostalim dijelovima fronta 2. armije, ni V. niti XIX. korpus nisu postigli 9. rujna nikakav uspjeh.

Čičerić nije bio jedini koji je doživio negaciju ispravnosti svojih razmišljanja i snosio posljedice radi protivljenja da izvrši zapovijed s vrha za koju je znao da će imati negativne posljedice. Ranije spomenuti bojnik Robert Trimmel koji je izvještavao o Burskom ratu 1899.-1902. godine, na početku Prvog svjetskog rata je, s činom pukovnika, na Istočnome bojištu vodio 8. pješačku pukovniju 4. pješačke divizije II. korpusa u sastavu 4. armije generala Auffenberga.[1149] Tijekom Druge Bitke za Lemberg (5. – 12. rujna 1914.), primio je zapovijed da sa svojom pukovnijom frontalno napadne neprijateljske položaje kod Zamośća bez topničke podrške. Odbio je izvršiti zapovijed objašnjenjem „da neće voditi svoje vojnike u pokolj“. Smijenjen je s položaja i zamijenjen časnikom koji je izvršio zapovijed i pokrenuo napad. Napad je završio neuspjehom s velikim ljudskim žrtvama i nikakvim dobitkom.[1150]

Istovremeno s poduzimanjem napada prema Zbaražu koji je Čičerić odbio izvesti, krenuo je protunapad armija ruskog Jugozapadnog bojišta koji je promijenio operativnu situaciju u rusku korist. Uzrok tome je aksiom vojne logike kojega je Clausewitz opisao u svojoj knjizi *O ratu.* Clausewtz je ovaj aksiom opisao kao propuštenu priliku da se, već pobijeđenom neprijatelju, zada odlučujući udarac i time ishodi odluka u svoju korist. Nema sumnje da se ovime vodio njemački general Bothmer, inzistiranjem na pokretanju napada 9. rujna, unatoč Čičerićevom upozorenju da se ovakav napad odgodi.

[1147] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 126.
[1148] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 118.
[1149] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 1,* 104.
[1150] Alexander Watson, „Managing an 'Army of Peoples'. Identity, Command and Performance in the Habsburg Officer Corps, 1914-1918“, 237, u: *Contemporary European History* (2016), sv. 25, br. 2, 233-251.

Clausewitzev aksiom da svako propuštanje napada zbog pogrešne procjene prilika, od straha ili sporosti koristi branitelju[1151], Bothmer je doslovno primijenio u operativnoj situaciji kod Zbaraža što je dovelo do katastrofalnih posljedica 9. i 10. rujna. Ovdje se Čičerić pokazao boljim učenikom Clausewitza i poznavateljem pruske vojne doktrine od spomenutog njemačkog generala. Čičerić je razumio uvjete na bojišnici u kontekstu pojma koji Clausewitz naziva „prirodom strateškog napada" i artikulira ovako: „Udar ili čin napada je samo po sebi potpuni pojam, obrana mu nije sama po sebi potrebna, ali vrijeme i prostor na koje je vezan dovode mu obranu kao nužno zlo. Jer prvo, on ne može biti dovršen u stalnom slijedu, već traži točke mirovanja i u tom vremenu mirovanja gdje je sam neutraliziran nastupa samo od sebe stanje obrane. Drugo, prostor koji oružana sila što nastupa ostavlja za sobom i koji nužno treba za svoje postojanje nije uvijek zaštićen samim napadom, već se mora posebno braniti".[1152]

Čičerić je razumio kako je na bojišnici njegove grupe 8. i 9. rujna nastupilo vrijeme mirovanja u kojem je napad po svojoj strateškoj prirodi, sukladno svrsi koja se njime nastoji postići, već neutraliziran. Drugim riječima, Čičerić je razumio da se u konkretnim okolnostima napadom ne može postići svrha koju su Böhm-Ermolli i Bothmer zamislili. Iz ovoga je razloga Čičerić pravilno procijenio operativnu situaciju[1153] kod Zbaraža jer je imao pravilno razumijevanje o njenim bitnim elementima. Time je pokazao da je svjestan u kakvoj se operativnoj situaciji nalazi on i njegova postrojba, što je iznimno bitna kvaliteta za jednog zapovjednika postrojbe u ratu.[1154]

Prije suvremene definicije pojma svijesti o operativnoj situaciji je Clausewitz u svojoj knjizi *O ratu* objasnio zapovjednikovo razumijevanje operativne situacije u kojoj dolazi do strateškog zastoja u napadu zbog toga što se „branitelji nalaze u svom odabranom, njima poznatom, pripremljenom položaju, a napadač u svom taboru za pohod, pa se u njihov položaj ušuljao poput slijepca".[1155]

[1151] Carl von Clausewitz, *O ratu*, 276.
[1152] Carl von Clausewitz, *O ratu*, 434.
[1153] U vojnoj terminologiji, operativna situacija označava stanje, trenutni položaj, obostrani raspored snaga i sredstava ili stjecaj različitih okolnosti i faktora, značajnih za utvrđivanje borbene, moralno-političke, materijalne i druge osposobljenosti za borbeno djelovanje i upotrebu postrojbi; *Vojna enciklopedija, sv. 8*, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1974., 602
[1154] Svijest o operativnoj situaciji je sinkronijski vojni pojam koji potječe iz engleskoga vojnog nazivlja gdje se koristi kao *Situational Awareness*, kraćeno *SA*. U NATO terminologiji *SA* označava znanje o elementima u borbenome prostoru nužnima za donošenje dobro utemeljenih odluka; Dalibor Vrgoč, Milica Mihaljević, "Jesmo li svjesni situacije? Terminološka raščlamba naziva *situational awareness* u vojnome kontekstu", 17, *Strategos* (2019), sv. 3, br. 1, 7-42.
[1155] Carl von Clausewitz, *O ratu*, 435.

Osim nepovoljnog razvoja operativne situacije na frontu Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda, 2. armije i njemačke Južne armije, na dijelu fronta 7. armije, zagrebački se XIII. korpus našao na glavnom pravcu protunapada IX. korpusa 9. ruske armije generala Lechitskog na rijeci Seret. Na lijevom krilu se, nakon cjelodnevnih borbi protiv brojčano i materijalno nadmoćnog protivnika, 36. pješačka divizija morala povući sa Sereta u selo Kosiv 7 km zapadno od Sereta. U borbama oko Kosiva i Perevoloka na rijeci Strypi zapadno od Kosiva, hrvatske pukovnije 36. divizije, zagrebačka 53. i bjelovarska 16., gotovo su uništene radi čega je XIII. korpus pao u stanje *hors de combat* jer su ukupni gubitci korpusa bili 17 000 vojnika i časnika. Posljedice ruskog proboja su bile katastrofalne pa se 10. rujna operativna situacija 36. pješačke divizije dalje pogoršava. Divizija se prvo s ostatcima 5. pješačke divizije povlači na utvrđeni mostobran Bučač na Strypi 11. rujna gdje kod sela Budaniv i Medvidovci bjelovarska 16., osječka 78. i zagrebačka 53. pješačka pukovnija pružaju tvrdokoran otpor protivniku s velikim gubitcima. U ovim borbama Bjelovarčani gube 270 vojnika i časnika dok su gubitci zagrebačke 53. pješačke pukovnije iznimno visoki kod Perevoloke a razmjeno manji kod sela Zadariv i Ustja-Zelene.[1156]

Unos u Čičerićev dnevnik od 10. rujna 1915. pokazuje svu Čičerićevu nemoć da razumno utječe na više zapovjedništvo kako bi se spriječile opisane situacije čiji je ishod završavao velikim ljudskim žrtvama. Ne samo da je o tome Čičerić u svojim predratnim studijama u više navrata pisao, već u njegovom dnevničkom unosu o ovoj situaciji se očituje ton pasivnog promatrača koji očajnički promatra rasipanje vojne snage i ljudskog života. Završni ishod borbi 10. rujna na svim dijelovima fronta 2. armije je bio nepovoljan.

Čičerić o tome piše u svojem dnevniku: „Petak, 10. rujna, ujutro magla, prijepodne naizmjence gusta magla i kiša, oko 9 sati ujutro razvedravanje, poslijepodne sunčano. Tijekom noći bez promjena na bojišnici. Budući da je napredovanje svuda stalo, napisao sam dopis Böhm-Ermolliju i zatražio zadovoljštinu radi smjene s dužnosti. Baš me zanima njegov odgovor. U 10 sati i 15 minuta je dopis automobilom poslan u Brody, gdje se od danas nalazi zapovjedništvo 2. armije. Uzduž ruskih žičanih zapreka i dalje borbe hrabre 71. i 72. pješačke pukovnije i to na udaljenosti od 200-300 koraka od rovova.

[1156] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915. godine“, 295.

Čovjeku se stvarno kida srce. Već drugu noć zaredom jadnici provode u streljačkom stroju bez hrane. Gubitci su vjerojatno veliki, iako su do prihvatnih postaja za ranjenike stigli samo satnik Adler iz 71. pješačke pukovnije, jedan zastavnik i 200 vojnika. Svi ostali su još uvijek na bojišnici […] Skupina Trollmann ponovo će biti preimenovana u XIX. korpus ali sa 14. i 34. pješačkom divizijom i 51. Honvéd divizijom. Dodijelit će se novi odsječci u slučaju napredovanja, ali vrlo su široki i određeni samo za 34. i 14. pješačku diviziju. Pedesetprva Honvéd divizija ostaje u armijskoj pričuvi. Ja krećem prema Zbaražu [18 km sjeveroistočno od Ternopila, op.a.], što dokazuje da je navedena operacija već pokopana. Stvarno je bolno svjedočiti načinu kako se od nje odustalo. U slučaju da smo danas napali, vjerojatno bismo zaposjeli visoravni i time bi napad na Zbaraž vjerojatno i uspio. Ali, umjesto toga smo neprijatelju omogućili da tijekom dvije noći dovuče nova pojačanja koja će mu možda omogućiti i nove napade. Previše sablažnjivo i tužno. Böhm i dr. Bardolff [načelnik stožera 2. armije, general-bojnik i dr. prava Karl Bardolff, op.a.] trebali bi pomesti pred vlastitim vratima. Böhm-Ermolliju sam sve jasno protumačio. Zapovjedništvo korpusa u 21 sat i 45 minuta: 19. pješačka divizija odbačena je s visoravni zapadno i sjeverozapadno od Proniatyna […] To je početak rastrojstva u zaleđu“.[1157]

Dodatno na prethodno navedeno, u ovome je dnevničkom unosu primjetna visoka razina Čičerićeve empatije za patnje običnih vojnika na bojišnici. To je bila iznimna rijetkost među višim zapovjednicima postrojbi tijekom Prvog svjetskog rata. Na kraju unosa kada govori o početku rastrojstva u zaleđu, Čičerić se vojnim rječnikom izrazio o pojavi koja se laički naziva prekretnicom bitke. Neuspjeh Grupe Trollman da se probije do Zbaraža, zastoj napada Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda i pogoršanje operativne situacije njemačke Južne armije i 7. armije tijekom 9. i 10. rujna 1915., bili su odlučujući taktički momenti „Crno-žute ofenzive“. Budući da su svi odlučeni u rusku korist, njihov kumulativni učinak je doveo do neuspjeha armija Centralnih sila i propasti „Crno-žute ofenzive“.

Na osnovi izvještaja Armijske grupe Josipa Ferdinanda AOK-u i općem stanju na *Frontu austrougarske vojske* 12. rujna, Conrad je zaključio kako se ne može postići glavni operativni cilj „Crno-žute ofenzive“, zauzimanje Rivna. Radi toga je u večernjim satima

[1157] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 127.

12. rujna izdao zapovijed armijama *Fronta austrougarske vojske* da se ofenziva zaustavi. Napad je trebalo nastaviti samo sjeverno krilo 4. armije, prema situaciji, dok su 2. armiji prebačena pojačanja iz sastava 4. armije, 26. i 2. pješačka divizija. Prvoj armiji je izdana zapovijed da prekine napadati, prijeđe u obranu i ustroji pričuve u pozadini fronta, dok je 2. i 7. armiji zapovjeđeno da se utvrde na trenutačnoj liniji.[1158]

Čičerić je ovu Conradovu zapovijed primio u 10 sati 12. rujna. No u dnevničkom unosu od navedenoga datuma pažnju privlači slijedeći Čičerićev komentar: „Jučerašnja senzacija: veliki knez Nikolaj Nikolajevič imenovan namjesnikom Kavkaza! To je jedan od najvažnijih događaja u ovom ratu. Možda i znak nagla promjene ratne žilavosti Rusije. Vrhovno vojno zapovjedništvo preuzet će car. Možda će sada Rusija svoje glavne snage usmjeriti na Tursku, kako bi barem na azijskom kontinentu zadržala staru poziciju. Preuzimanje zapovjedništva od strane cara znači da nikoga drugoga nisu uspjeli pronaći. Možda će se sada Duma (tobožnji predstavnik ruskog naroda) izjasniti za mir, ali to mi se ne čini vjerojatnim".[1159]

Istovremeno sa zaustavljanjem „Crno-žute ofenzive“, inicijativa prelazi na stranu Rusa. Rusi 13. rujna pokreću opći protunapad na čitavoj liniji *Fronta austrougarske vojske*. Na sjevernom dijelu fronta Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda, Brusilov pokreće koncentrični napad 8. ruske armije s ciljem ponovnog osvajanja Lucka. Dolaskom brojnih ruskih pojačanja na ovaj dio bojišta, omjer snaga je otprilike bio izjednačen, 14 ruskih protiv 14 austrougarskih divizija radi čega je Brusilov u izvještaju zapovjedniku ruskog Jugozapadnog fronta generalu Ivanovu, izrazio samouvjerenost u uspjeh ove operacije: „Na početku neprijateljske ofenzive je 8. armija sa 14 divizija bila suočena sa 22 austrougarske. Sada neprijatelj raspolaže sa 14 divizija ovdje. To znači da smo gotovo jednako jaki kao i neprijatelj i da ispred nas imamo austrougarsku vojsku koju smo pobijedili već toliko puta ranije. Mišljenja sam da smo se dovoljno povlačili. Pregrupirali smo se i popunili svoje redove. Radi toga ćemo još jednom ubrati plodove pobjede protiv Austro-Ugarske“.[1160]

Brusilov je bio u pravu. Ruski je protunapad na nekoliko dijelova probio austrougarski front. Ruski XXXIX. i XXX. korpus su koncentričnim napadom na front

[1158] A*ustria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 134.
[1159] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 127.
[1160] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 168.

Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda omogućili ruskoj 4. streljačkoj diviziji pod zapovjedništvom generala Antona Ivanoviča Denjikina[1161] da 23. rujna zauzme Luck. Koliko je za ruski moral značio povratak Lucka, svjedoči činjenica da je napad 4. streljačke divizije Denjikin predvodio osobno na bojišnici. Nakon što se utvrđeni garnizon predao, Denjikin je automobilom stigao u Luck i telefonski nazvao Brusilova kako bi mu osobno prenio da je Luck ponovno u ruskom posjedu.[1162]

Pad Lucka je bio ozbiljan udarac austrougarskoj vojsci. Conradov izvorni plan operacije, da se obuhvatnim manevrom okruži i uništi iscrpljeni i oslabljeni sjeverni bok armija ruskog Jugozapadnog fronta, izazvao je dijametralno suprotan učinak. Sada je Brusilov, manevrom sjevernog krila 8. ruske armije, okružio i potisnuo u pozadinu sjeverni bok Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda koji je bio istrošen dugotrajnom borbom i ponovo zauzeo Luck. Kod Lucka je zarobljeno 12 000 austrougarskih vojnika i časnika. Inicijativa je prešla na stranu Rusa, a zbog krize na sjevernom boku *Fronta austrougarske vojsk*e, moralo je doći do prebacivanja snaga s drugih dijelova Istočnoga bojišta ovdje kako bi se spriječio širi operativni proboj austrougarskoga fronta. Samo je aktivan otpor austrougarskog i njemačkog konjaništva koje je uspješno zaštitilo povlačenje austrougarskih snaga spriječilo teži poraz Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda do dolaska njemačkog pričuvnog XXIV. korpusa iz njemačke Armije Bug na sjeverni bok Armijske grupe nadvojvode Josipa Ferdinanda 25. rujna.[1163]

[1161] Anton Ivanovič Denjikin (Szpetal Donlny, Varšava, 4. prosinca 1872. – Ann Arbour, 8. srpnja 1947.), ruski general, jedan od vođa kontrarevolucionarnog *Bijelog pokreta* u Ruskom građanskom ratu 1918.-1923. U Prvom svjetskom ratu je služio u ruskoj carskoj vojsci na Istočnom bojištu kao zapovjednik 4. streljačke divizije XXIX. korpusa u sastavu 8. ruske armije a potom zapovjednik XXXIX. korpusa u sastavu 8. ruske armije. Tijekom 1917. imenovan zapovjednikom ruskog Zapadnog, a potom i Jugozapadnog fronta. Zbog sudjelovanja u vojnoj pobuni protiv Privremene ruske vlade pod vodstvom generala Lavra Georgijeviča Kornilova, uhićen u rujnu 1917. godine. Iz zatvora je uspio pobjeći na Don gdje je u studenome 1917. bio jedan od osnivača Bjelogardijske dobrovoljačke armije, kontrarevolucionarne ruske vojske sastavljene od bivši carskih časnika i postrojbi protiv boljševika koji su preuzeli vlast Oktobarskom revolucijom 8. studenog 1917. godine. Nakon pogibije Kornilova 13. travnja 1918. u napadu na Ekaterinodar (današnji Krasnodar u južnoj Rusiji), preuzeo vrhovno zapovjedništvo Bjelogardijske dobrovoljačke armije na jugu Rusije. Nakon uspješnog osvajanja Donbasa, u ljeto 1919. poduzeo pohod na Moskvu koji je završio neuspjehom i pomorskom evakuacijom Bjelogardijske dobrovoljačke armije na Krim. Radi toga je u travnju 1920. predao vrhovno zapovjedništvo nad Bjelogardijskom dobrovoljačkom armijom ruskom generalu Pjotru Nikolajeviču Wrangelu i emigrirao prvo u Pariz, a potom u SAD; *Hrvatska enciklopedija, sv. 3,* Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2001., 86.

[1162] Aleksej Brusilov, *A Soldier's Note-Book 1914-1918,* 179.

[1163] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 349.

Južno krilo 8. ruske armije 14. rujna pokreće napad na frontu 1. i 2. armije na dijelu bojišta od Dubna do Ternopila. Južnije, na rijeci Strypi, 9. i 11. ruska armija pokreću napad na front njemačke *Južne armije* i 7. armije na dijelu bojišta između Pidkamina i Pruta. Težište napada 9. ruske armije je bilo na sjevernom krilu, udarom na sjeverni bok 7. armije sjeverno od Dnjestra prema mostobranu Bučač. Položaje na utvrđenom mostobranu Bučač je držao zagrebački XIII. korpus. Silina ruskog napada je bila takva da su u bitku kod Bučača ubačene armijske pričuve 7. armije. Unatoč pojačanju ugroženog dijela fronta, obrana je posustala pa je ruski proboj prema selu Burkaniv uspio. Na ovoj bojišnici su od 15. do 19. rujna hrvatske pukovnije 36. pješačke divizije XIII. korpusa vodile iscrpljujuće bitke s Rusima. Kod sela Osivci i Czarne Lasi, bjelovarska 16. i zagrebačka 53. pješačka pukovnija trpe velike gubitke. Brojno stanje bjelovarske 16. pješačke pukovnije, malo na početku bitke, na kraju ostaje još manje. Od početnih 1788 vojnika i časnika, ostalo je samo 1209, od čega je 70 poginulo, 164 ranjeno i 340 zarobljeno. Zagrebačka 53. pješačka pukovnija uz pomoć 73. *Honvéd* brigade uspijeva odbaciti Ruse na mostobranu Bučač, dok u bitkama na južnom boku 7. armije na dijelu fronta između Pruta i Dnjestra protiv južnog krila 9. ruske armije, 42. domobranska pješačka divizija od zapovjedništvom podmaršala Lipošćaka uspijeva kod sela Toporivci i Onut uspjeli zaustaviti Ruse do kraja rujna.[1164]

Posebno je u ovom ruskom protunapadu, započetom 13. rujna, teško stradalo južno krilo 2. armije. Južno krilo 2. armije je bilo u zoni odgovornosti Korpusa Trollmann u čijem sastavu se od 12. rujna nalaze XIX. korpus, V. korpus, 62. pješačka brigada iz XVIII. korpusa i Čičerićeva 14. divizija.[1165] Svu dramatičnost situacije na frontu Korpusa Trollmann odražava unos Čičerićevog ratnog dnevnika: „Dani 13., 14. i 15. rujan naknadno su zabilježeni. Radi se o kritičnim i teškim danima zbog našeg preuranjenog napada 9. rujna poslijepodne“.[1166]

U nastavku za 13. rujna Čičerić piše: „Dolazak na kotu 365 u 7 sati ujutro. Rano ujutro su 33. pješačka pukovnija i 11. poljsko-lovačka bojna iz Györa napadnute sjeverno od Male Berezovitsyje. Proboj (predaja ovih postrojbi?) je ugrozio lijevo krilo divizije.

[1164] Nikola Tominac, „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915. godine“, 295.
[1165] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 124.
[1166] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 128.

Kod 71. pješačke pukovnije su izgubljene 8. i 9. satnija, a 71. pješačka pukovnija je kritično. Zapovjedio sam 'pravac' na drugu crtu obrane: južni rub položaja Kobzarivka, rub šume na koti 344 Mshanets' i dubinska crta između kota 331- 339. Nakon što se 71. pješačka pukovnija na lijevom krilu povukla, s povlačenjem su počele 48. pješačka pukovnija, 29. poljsko-lovačka bojna i 301. *Honvéd* pješačka pukovnija i to bez ikakvog razloga uz odbacivanje svake odgovornosti od strane sviju. Na kraju je s naporom sve nekako riješeno, ali je pritom 301. *Honvéd* pješačka pukovnija doživjela potpuni neuspjeh i izgubljena je cijela satnija poljsko-lovačke bojne. Ruski konjanički eskadroni su prešli preko naše streljačke linije i probili se sve do zapovjedništva pukovnije, ali su pritom tako jako razbijeni, da se skoro nitko nije vratio. Poginuo je zapovjednik ruskog konjaničkog eskadrona pred vlastitom postrojbom. Ukupno 15 neozlijeđenih i 15 ranjenih zarobljenika…. Vijesti sa sjeverne bojišnice su jako loše. Pedesetprva *Honvéd* divizija i V. korpus su u kritičnom položaju, osobito 43. *Landwehr* divizija. Noćenje u lovačkom dvoru 3 km sjeverozapadno od Mshanets'a. Navečer razgovor s Trollmannom u zapovjedništvu u Zalitsima. Potrebno je izdržati dva do tri kritična dana bez pričuvnih postrojbi na raspolaganju“.[1167]

Primjetno je u izloženom unosu kako se Čičerić koristio pojmom „pravac“ umjesto povlačenje, kada govori o zapovijedi trupama da se premjeste na nove položaje. To je učinjeno s razlogom jer je 4. rujna bilo zabranjeno izdavanje zapovijedi za povlačenje postrojbama bez odobrenja zapovjednika armije. Dovoljno je jasno iz Čičerićevog dnevničkog unosa koliko je situacija 14. pješačke divizije bila pogibeljna, da Čičerić nije imao izbora nego izdati zapovijed za „premještanjem postrojbi na pravac druge obrambene crte“. Time nije pokazao „nedostatak energičnog zapovijedanja“, kako su to AOK i autori službene austrijske povijesti Prvog svjetskog rata *Austrougarski posljednji rat 1914.-1918.* nakon rata nazivali, već se oslobodio odgovornosti za neposluh i, najvjerojatnije, sačuvao živote svojih vojnika i časnika čime je spasio položaj 14. divizije.

Zato, navedenom radnjom, upravo suprotno od stava vojnog vrha i autora navedene kompilacije koji nisu bili prisutni *in situ*, za razliku od Čičerića u opisanoj situaciji, Čičerić je skratio bojišnicu 14. divizije i omogućio joj daljnju obranu. Ujedno je

[1167] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 128.

ovom radnjom spriječio i širi operativni proboj fronta Korpusa Trollmann. Autori *Austrougarskog posljednjeg rata* su ostali rezervirani prema ovoj Čičerićevoj radnji pa je o tome u navedenoj knjizi zapisano: „Nakon galantne obrane, 14. pješačka divizija iz Bratislave [u izvorniku Pressburg, njemački naziv za Bratislavu u razdoblju Habsburške Monarhije, op.a.], odbačena je s oba boka. Samo je 11. poljsko-lovačka bojna iz Györa, boreći se u centru kod Ditkivtsa, dovoljno dugo zadržala svoj položaj što je omogućilo susjednim postrojbama da prebrode krizu i nekako dalje nastave borbu. Uspješan otpor ove bojne je najviše zaslužan što neprijatelj nije zauzeo naše topničke položaje.“[1168]

Navedeno predstavlja rijedak primjer kada se u *Austrougarskom posljednjem ratu 1914.-1918.* za pojedini, taktički uspjeh koji je imao širi učinak na operativnu situaciju, opisan na način u prethodnom odlomku, spominje niža ustrojbena postrojba i *implicite* njeno vodstvo, a ne *explicite* viši zapovjednik koji vodi bitku na taktičkoj i operativnoj razini. Izostanak ovog objektivnog kriterija valorizacije Čičerićevih zasluga pokazuje unos u Čičerićev ratni dnevnik od 15. rujna. Ovdje Čičerić piše: „Uzbuna u 5 sati ujutro nakon što je 72. pješačka pukovnija dojavila da su Rusi zauzeli visoravan Hora Hontova i razbili 33. pješačku pukovniju, što je ogolilo naš desni bok. Kako bih zatvorio nastalu prazninu, nisam imao ništa drugo na raspolaganju osim divizijskog konjaništva, oko 120 karabina (sablji). Satnija satnika Ayera je odbila neprijatelja bajunetama. Hvala bogu, Rusi nisu iskoristili priliku, vjerojatno se radilo o beznačajnom napadu na umorne postrojbe… Tek u 17 sati početak topovske paljbe dvije poljske topničke bitnice, dvije poljske haubičke bitnice i dvije teške haubičke bitnice pod zapovjedništvom Kapretza. Dobar vidik. Hora Hontova je zauzeta bez ispaljenog metka nakon što je topovska paljba otjerala Ruse. Ali samo naselje Hontova još uvijek nije naše. Zatišje“.[1169]

Gubitci 2. armije iz bitaka u istočnoj Galiciji od kraja kolovoza od 15. rujna 1915. su se popeli na 45 000 austrougarskih vojnika i časnika. Osobito je bilo kritično stanje pojedinih pješačkih pukovnija koje su svedene na razinu bojni. Prosječno je brojno stanje divizija V. i XIX. korpusa bilo 5000 pušaka.[1170] Čičerić u svojem dnevniku navodi brojno

[1168] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 138.
[1169] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 129.
[1170] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 145.

stanje satnija 135. i 136. pješačke pukovnije, zaduženih za osiguranje mostobrana na Ikvi, sa samo 50 vojnika spremnih pod oružjem.[1171]

Na sjevernom krilu, gubitci 4. armije su od početka napada na Rivne 26. kolovoza do 17. rujna 1915. dostigli brojku od 50 000 vojnika i časnika. Pored velikih ljudskih žrtava, masovno su stradavali konji, kako radni tako i ratni, pa je brojno stanje 7. i 9. konjaničke divizije desetkovano. Borbena moć postrojbi 4. armije je rapidno pala. Brojno stanje 62. pješačke divizije je bilo 3600 pušaka, 4. pješačke divizije 3700 pušaka, a 13. *Landwehr* divizije 6000 pušaka.[1172]

Zbog navedenih velikih gubitaka armija na *Frontu austrougarske vojske*, dolazi do krize u austrougarskoj vojsci sredinom rujna 1915. na Istočnome bojištu. Zbog ove krize, Falkenhayn je rano ujutro 14. rujna, u pratnji njemačkog general-bojnika Dietricha Gerharda Tappena, načelnika stožera Armijske grupe Mackensen, stigao u AOK u Těšín radi hitnog dogovora s Conradom oko daljnjeg zajedničkog djelovanja. Prvenstveno oko početka napada Centralnih sila, kojima se trebala pridružiti i Bugarska, na Srbiju u jesen 1915. i nastavka vojnih operacija njemačkih i austrougarskih armija na Istočnome bojištu. U ovome smislu je Falkenhayn predložio Conradu opće povlačenje armija *Fronta austrougarske vojske* natrag na Zlotu Lipu kako bi se preko Vladimir Volynska[1173] do Pripjatskih močvara uspostavila operativna veza s *Frontom njemačke vojske*.[1174]

Conrad se protivio ovakvom Falkenhaynovom radikalnom rješenju. Povlačenjem na Zlotu Lipu, istaknuo je Conrad, napustilo bi se cjelokupno zemljište osvojeno u istočnoj Galiciji nakon povrata Lemberga 22. lipnja. To bi djelovalo pogubno na borbeni moral austrougarskih trupa čime bi se dodatno umanjila borbena moć austrougarske vojske na Istočnom bojištu. Umjesto navedenoga, Conrad je predložio nastavak borbe na trenutačnim položajima na rijeci Stripi. Operativna situacija bi se popravila slanjem austrougarskih postrojbi u istočnu Galiciju radi pojačanja. Umjesto na Balkansko bojište za operaciju protiv Srbije, Conrad je predložio da se XVII. korpus, uz već četiri divizije raspoređene u istočnu Galiciju radi suzbijanja krize (37. i 39. *Honvéd* divizija, 12. pješačka divizija i 26. *Landwehr* divizija), pošalje u istočnu Galiciju umjesto u Srijem, a

[1171] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 130.
[1172] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 154.
[1173] Današnji Volodymyr u zapadnoj Ukrajini, 50 km zapadno od Lutska.
[1174] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 141.

umjesto XVII. korpusa, da se njemačke postrojbe iz sastava Armije Bug pošalju na Balkansko bojište za operaciju protiv Srbije. Na ovaj bi način ruski protunapad u istočnoj Galiciji bio zaustavljen dok bi nastavak ofenzive Ober Ost-a na *Frontu njemačke vojske* sjevernije dodatno umanjio pritisak na armije *Fronta austrougarske vojske*.[1175]

Conrad je svoj prijedlog dodatno potkrijepio argumentom da Rusi na *Frontu austrougarske vojske* nemaju značajniju brojčanu i materijalnu prednost. Prema njegovoj je procjeni u borbenim sastavima armija ruskog Jugozapadnog fronta bilo 360 000 ruskih vojnika i časnika. Nasuprot njima je stajalo 280 000 austrougarskih i njemačkih vojnika i časnika *Fronta austrougarske vojske*. Brojno stanje armija Centralnih sila na *Frontu austrougarske vojske* bi se povećalo na 400 000 vojnika i časnika dolaskom pričuvnih XIII. i XIV. pohodnih bojni. Time bi omjer snaga na strani armija Centralnih sila na *Frontu austrougarske vojske* bio 40 pješačkih i 11 i 1/2 konjaničkih divizija naprema ruskih 30 pješačkih i 14 konjaničkih divizija u sastavima armija ruskog Jugozapadnog fronta. Iz navedenih je razloga Conrad svoj plan smatrao provedivim u praksi. Nevoljko, Falkenhayn je pristao Conradov plan i složio se s raspoređivanjem XVII. korpusa u istočnu Galiciju umjesto na Balkansko bojište. Međutim, Conradu je izrazio nevjericu u vezi operativne sposobnosti Ober Ost-a da Rusima zada odlučujući poraz na *Frontu njemačke vojske*.[1176]

Na ovaj su način nastavljena borbena djelovanja na Stripi i u Volinju u drugoj polovici rujna 1915. Također, Conrad je implementacijom svojega plana postigao svoj glavni cilj, a to je bilo zadržavanje samostalnosti u odnosu na OHL. Zbog bitno manje učinkovitosti austrougarskih armija u operacijama na Istočnom bojištu od njemačkih, AOK je uživao bitno manje povjerenje među austrougarskim zapovjednicima na bojištu i trupama od njemačkoga Ober Ost-a i OHL-a koje su austrougarski zapovjednici i austrougarske trupe držale nadmoćnim Rusima. Primjer toga je Čičerićev unos u ratni dnevnik od 16. rujna u kojem komentira kako je već sve rekao u vezi načina na koji AOK vodi rat, a koji se sastoji „u napredovanju do krajnjih granica izdržljivosti“.[1177]

Iz izloženog je razvidno kako su i najviše, jednako kao i niže zapovjedne razine austrougarske vojske, AOK držale kolektivno odgovornim za neuspjehe austrougarskih

[1175] Prit Buttar, *Germany Ascendant,* 345.
[1176] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 142.
[1177] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 129.

armija na Istočnom bojištu. Iz ovoga su razloga glasine o potrebi ustrojavanja zajedničkog, vrhovnog vojnog zapovjedništva svih armija Centralnih sila na Istočnom bojištu pod njemačkim vodstvom, među austrougarskim postrojbama na Istočnom bojištu bile dobro prihvaćene. Međutim, Conrad je još uvijek imao dovoljno utjecaja da spriječi ustrojavanje takvog zajedničkog vojnog vodstva.[1178]

Raspoređivanje navedenih pojačanja u istočnu Galiciju nije donijelo obrat operativne situacije već suprotno, dolazi do novih neuspjeha austrougarskih i njemačkih armija na *Frontu austrougarske vojske*. Nakon gubitka Lucka, od pristiglih njemačkih postrojbi iz sastava njemačke Armije Bug i 4. armije, 20. rujna je ustrojena nova Armijska grupa Linsingen pod zapovjedništvom njemačkog generala Linsingena, ali pod nadzorom austrijskog nadvojvode Josipa Ferdinanda. Armijska grupa Linsingen je držala front od Putilyvke do rijeke Ikve sjeverno od Dubna. Strateška pričuva, XVII. korpus, 41. *Honvéd* divizija i 11. pješačka divizija, upućeni su na front Armijske grupe Linsingen, umjesto u istočnu Galiciju, na obalu Ikve. Za obranu Ikve, dan ranije je 19. rujna iz 1. i 2. armije ustrojena nova Armijska grupa pod zapovjedništvom generala Böhm-Ermollija. Podmaršal Trollman je premješten u sastav 3. armije koja je poslana na Balkansko bojište za djelovanje protiv Srbije. Zapovjedništvo nad njegovom grupom, u čijem sastavu se nalazila Čičerićeva 14. pješačka divizija, preuzeo je Čičerićev prijatelj, podmaršal Albert Schmid von Georgenegg[1179] koji je bio zapovjednik IV. korpusa 2. armije.[1180]

Ovime 14. divizija ulazi u sastav IV. korpusa. Ovim preustrojem od 19. rujna u sastav 2. armije ulaze XVIII. korpus pod zapovjedništvom podmaršala Czibulke, raspoređen na sjevernom boku fronta 2. armije, na lijevoj obali Ikve od Verbe do

---

[1178] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 352.

[1179] Albert Georg Schmid von Georgenegg (Posen (Poznjan), Poljska, 23. veljača 1861. – Bad Ischl, 29. travnja 1930.), austrougarski general pješaštva. Prije Prvog svjetskog rata je zaslužan za poboljšanje vojničkih uvjeta u Zadru radi čega je 1909. godine stekao austrijski plemićki naslov. Jedan od rijetkih viših austrougarskih časnika koji je javno podržao Čičerićeve taktičke i operativne ideje izložene u njegovim vojnim studijama prije Prvog svjetskog rata i zagovarao novi način obuke austrougarskih trupa prema Čičerićevom modelu, stavljajući naglasak na taktičku inicijativu i svjesnost zapovjednika postrojbe o operativnoj situaciji pri izvođenju vojne operacije. Na početku rata imenovan zapovjednikom 43. *Landwehr* divizije u sastavu Armijske grupe Kövess, od 28. kolovoza 1914. godine, 2. armije na Istočnom bojištu. U svibnju 1915. preuzeo zapovjedništvo IV. korpusa 2. armije na Istočnome bojištu. U svibnju 1916. godine promoviran u čin generala pješaštva. U kolovozu 1916. godine smijenjen s položaja zapovjednika IV. korpusa zbog neuspjeha tijekom Brusilovljeve ofenzive. Početkom 1917. godine umirovljen iz aktivne vojne službe. Sredinom 1917. godine reaktiviran u vojnu službu kao načelnik Ratnog ureda za tisak u Beču. Na ovome je položaju dočekao završetak Prvog svjetskog rata. Nakon Prvog svjetskog rata umirovljen iz vojne službe. Ostatak života proveo u Bad Ischlu u Austriji; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 10,* 307.

[1180] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 161.

Dunajiva, Grupa Kosak i V. korpus u centru, na lijevoj obali Ikve od Dunajiva do Starog Aleksinca te IV. korpus na južnom boku, raspoređen na lijevoj obali Ikve od Starog Aleksinca do Mshanets'a.[1181]

Na rijeci Ikvi je od 19. do 26. rujna 1915. vođena bitka između 1. i 2. armije s jedne te 8. ruske armije s druge strane. Nakon što je 8. ruska armija zauzela Lutsk 23. rujna, general Brusilov je premjestio težište napada 8. ruske armije sa sjevernog na južno krilo s ciljem da preko donjeg toka Ikve od Dubna do Mshanets'a, s juga okruži 1. armiju, razdvoji je od 2. armije i time nanese odlučujući poraz Armijskoj grupi nadvojvode Josipa Ferdinanda. Posebno su bila kritična posljednja tri dana bitke, 23., 24. i 25. rujna, kada je ishod bitke bio neizvjestan a odluka o pobjedniku mogla pasti u korist jedne ili druge strane.

Tijekom kritična tri dana bitke, Čičerić se istaknuo organiziranjem obrane i zadržavanjem položaja, praktički bez pričuva na raspolaganju. Unosi u ratni dnevnik za navedeno razdoblje svjedoče o dramatičnosti borbe s Rusima na Ikvi. Ruski su prednji položaji 23. rujna na bojišnici 14. divizije bili udaljeni samo 800 koraka od prednjih streljačkih rovova 14. divizije, dok je 51. *Honvéd* divizija odbila čak četiri ruska napada pod jakom topničkom paljbom. Usprkos uspjehu i potrebi da na prvoj crti ima svaku raspoloživu pušku, zapovjednik IV. korpusa Schmid von Georgenegg, Čičeriću je naložio da ustroji pričuvu, te je Čičerić, usred bitke, uspio s nekog položaja izvući četiri pješačke satnije sa prve crte i postaviti ih u pozadini bojišnice 14. divizije.[1182]

Dana 24. rujna 1915. godine je u 3 sata i 30 minuta ujutro krenula borba na dijelu fronta IV. korpusa. Ruski napad je uspio i probijeni su položaji kod Novog Aleksineca. Oko 5 sati i 30 minuta je pukovnik Rehwald dojavio Čičeriću kako je na njegovoj bojišnici došlo do proboja, čime je probijena cijela bojišnica od Novog Aleksineca do Hore Hontove. O tome je Čičerić u svoj dnevnik zapisao: „Zastrašujući osjećaj. Na sreću, nakon uznemirujućih vijesti o V. korpusu, jučer sam najprije polovicu bojne Hummel iz 71. pješačke pukovnije poslao Rehwaldu, te uzeo jednu satniju 11. poljsko-lovačke bojne, a drugu sam poslao na kotu 339 te okupio pričuvu 28. pješačke brigade. Doveo sam polovicu bojne iz 78. pješačke pukovnije. Rehwald je spretno s lijevim krilom (jedna satnija pričuve bojne Gálffy, dvije satnije pričuve bojne Schaden i polovica bojne 72.

[1181] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3.* Prilog 7.
[1182] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 129.

pješačke pukovnije) krenuo na sjever, te zaustavio ruski prodor uz podršku topovske paljbe […] Dan je prošao u velikom strahu, ali Rusi su na sreću stali i nisu slijedili konjaništvo, jer inače bi došlo do katastrofe".[1183]

Iz navedenoga je razvidno da je Čičerić svojim mjerama ublažio posljedice upada ruskih postrojbi u raspored IV. korpusa i stabilizirao bojišnicu svoje divizije i korpusa. Unatoč ovim njegovim poduzetim mjerama, 25. rujna dolazi do bliske borbe postrojbi 14. pješačke divizije s postrojbama VI. ruskog korpusa „prsa o prsa". Pobjedu su odnijele Čičerićeve trupe zarobivši jednog ruskog časnika sa 17 vojnika čime je do ranog jutra 26. rujna kriza bila svladana jer su se Rusi povukli na početne položaje.[1184]

Nominalni vrhovni zapovjednik austrougarske vojske, nadvojvoda Friedrich, posebno je pohvalio Čičerića za obranu na Ikvi. U operativnoj zapovijedi broj 6718 od 28. rujna 1915., poslanoj zapovjedništvu 2. armije, on je pohvalio Čičerića za vođenje 14. divizije tijekom obrane na Ikvi čime je stabiliziran cijeli front 2. armije. Nadvojvoda Friedrich se o tome obratio časnicima i vojnicima 2. armije ovim riječima: „Grupi podmaršala Kosaka i 14. pješačkoj diviziji, a posebno zapovjedniku divizije podmaršalu Čičeriću i njegovom stožeru, želim izraziti poštovanje i zahvalnost za njihovu inicijativu i energično vođenje bitke. Također, želim posebno istaknuti hrabro držanje 48. i 21. pješačke pukovnije, 11. poljsko-lovačke bojne i topništva 14. pješačke divizije u žestokim napadima neprijatelja, kao i dobro držanje čitave 2. armije. Feldmaršal nadvojvoda Friedrich".[1185]

Ova pohvala nadvojvode Eugena Čičeriću, bila je utjeha, budući da je formalno priznanje njegovih zasluga izostalo. Za vođenje postrojbe koju je preuzeo u stanju *hors de combat* u trenutcima krize 2. armije na Karpatima i tijekom šest mjeseci iz nje napravio solidnu borbenu formaciju, nije promoviran u viši čin niti odlikovan za svoje zasluge vojnim odlikovanjem. No zato je pohvala njegovog vojnog talenta i znanja te priznanje za doprinos vojničkome umijeću stiglo iz drugog pravca.

Krajem rujna 1915. Čičerić je primio pismo od austrijske tvrtke „Beck&Söhne" iz Beča koja je od 1849. godine izrađivala vojne uniforme za austrougarsku vojsku i

[1183] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 132.
[1184] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 133.
[1185] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 56.

bavila se proizvodnjom vojne opreme. Između ostaloga, ova je tvrtka proizvodila topovske kompase za ciljanje koje je Čičerić patentirao 1908. godine. U ovome je pismu tvrtka obavijestila Čičerića kako je austrougarski Glavni stožer od njih naručio 4000 primjeraka Čičerićevih topovskih kompasa radi opremanja svih topničkih bitnica austrougarske vojske. Tako je njegov privatni izum postao službeno sredstvo za topničko ciljanje austrougarskog topništva. Ovo je bilo veliko postignuće, koje Čičerić nije posebno isticao i o kome se malo znalo u Carskoj i kraljevskoj vojsci tijekom rata. Čičerić je bio upisan kao vlasnik patenta za što je primio veliku svotu novca od proizvođača. Kako ističe Eder: „Naposlijetku, Glavni stožer nije našao za shodno da Čičerića obavijesti o njihovoj narudžbi niti službeno pohvali i nagradi za ovaj izum“.[1186]

Naznake da je Čičerić doista primio značajnu svotu novaca za navedeni taopnički patent od proizvođača vojne opreme „Beck&Söhne“ iz Beča nalazi se u njegovom dnevničkom zapisu od 12. siječnja 1916. godine u kojem Čičerić izlaže stanje svojih financija. Ovdje je u tablici uplata banci „Schelhammer&Schatter“ u Beču navedeno kako je do 1. veljače 1916. ukupno na Čičerićev račun isplaćen iznos od 13 000 kruna. Iz navedenog se može zaključiti kako su navedeni iznosi uplaćeni bečkoj banci bili upravo iznosi dobiveni od prodaje topničkih ciljnika austrougarskoj vojsci. Do ovog se zaključka dolazi na osnovi usporedbe navedenog iznosa s iznosom mjesečne Čičerićeve vojne plaće koja je sa svim dodatcima iznosila 2040 kruna mjesečno.[1187]

Čičerić je ovaj veliki osobni uspjeh držao u tajnosti. U dnevničkim zapisima i u *Kratkom dnevniku* iz Prvog svjetskog rata nema Čiečrićevog zapisa o ovome događaju već samo prethodno navedenog unosa o uplati novčanih sredstava spomenutoj bečkoj banci u navedenim iznosima. Čičerić se očigledno zadovoljio novčanom nagradom za izum topničkog kompasa i pohvalom nadvojvode Friedricha za hrabro držanje u teškim trenutcima čime je očito držao da je njegova čast i ugled bila neokaljana.

[1186] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 226.
[1187] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 164.

7.5 Ishod i posljedice 'Crno-žute ofenzive' i jesenskih borbi u Volinju i istočnoj Galiciji

Conrad je za neuspjeh austrougarske vojske da u „Crno-žutoj ofenzivi“ u Volinju nanese odlučujući poraz ruskoj vojsci na Istočnome bojištu kojim bi se Rusija izbacila iz rata u jesen 1915. okrivio nedovoljnu borbenu spremu austrougarske vojske, loše zapovijedanje viših časnika postrojbama na bojišnici i neizvršavanje njegovih zapovijedi. O tome se ovako izrazio: „S našim trupama ne mogu planirati ofenzivu. U ovome ratu, nikada dosada nismo imali pred sobom nešto tako jednostavno i sigurno kao ovu ofenzivu. I to smo uspjeli zabrljati“.[1188]

Neuspjeh „Crno-žute ofenzive“ u Volinju i istočnoj Galiciji je imao vojne i političke posljedice po Austro-Ugarsku Monarhiju. Prva vojna posljedica su bili veliki gubitci austrougarske vojske u ovoj ofenzivi koji su imali dugoročne posljedice za austrougarsku vojsku u nastavku rata. Ukupni su gubitci austrougarskih i njemačkih armija na južnom dijelu Istočnoga bojišta tijekom „Crno-žute ofenzive“ i ruskih protunapada u drugoj polovici rujna 1915. bili 230 886 austrougarskih i njemačkih vojnika i časnika. Od ovoga je broja 15 955 poginulo, 64 789 ranjeno, 40 862 bolesno, a 109 280 nestalo pri čemu se smatra da je najveći dio nestalih, oko 100 000 vojnika i časnika, bilo zarobljeno.[1189]

Pritom su gubitci 2. armije bili najviši među armijama Centralnih sila na južnome dijelu Istočnoga bojišta. U 4. armiji su gubitci bili 50 377 vojnika i časnika, u 1. armiji 31 330 vojnika i časnika, 2. armiji 68 884 vojnika i časnika, Njemačkoj Južnoj armiji 40 139 vojnika i časnika i 7. armiji 40 256 vojnika i časnika.[1190]

Posljedica navedenih gubitaka je bila da se brojno stanje austrougarske vojske na Istočnome bojištu početkom listopada 1915. prepolovilo. Palo je sa 500 000 vojnika i časnika na 200 000 vojnika i časnika. Primjetan je bio i nesrazmjer gubitaka austrougarskih i njemačkih časnika koji su prijavljeni kao ranjeni, bolesni ili nestali. U austrougarskoj vojsci je dvostruko veći broj časnika prijavljeni kao bolesnih i ranjenih od njemačke. Navedeno je Falkenhayna navelo na zaključak da se radi o dokazu razlike u

[1188] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 351.
[1189] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 176.
[1190] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3,* 176.

kvaliteti njemačkih i austrougarskih armija.[1191] U njemačkim postrojbama je svega 5,2% ukupnoga broja časnika prijavljeno kao bolesno, nestalo ili zarobljeno dok je u austrougarskim postrojbama prosjek bio 30%.[1192] U vojničkim sastavima austrougarskih armija je ovaj postotak bio čak i veći, primjerice, kod 4. armije je gotovo 62% ukupnog broja vojnika prijavljeno kao nestalo ili zarobljeno. Na ovaj način su čitave postrojbe, kao i kod zagrebačkog XIII. zbora 7. armije, bile izbačene iz stroja.[1193]

Dugoročna posljedica ovih gubitaka za austrougarsku vojsku je bila znatno umanjenje njene borbene moći i kvalitete. To se osobito osjetilo u nastavku rata na Istočnome bojištu 1916. godine. Druga vojna posljedica je bilo povećanje ovisnosti austrougarske o njemačkoj vojsci na Istočnome bojištu. Načelnik njemačkog Glavnog stožera Falkenhayn je izjavio kako je „Crno-žuta ofenziva u Volinju konačno dokazala da Austro-Ugarska nikako ne može poraziti Rusiju".[1194] Zbog toga dolazi do daljnjeg podređivanja AOK OHL-u.

Treća vojna posljedica je bilo produžavanje rata na Istočnom bojištu. Pobjedom u Volinju i na rijeci Strypi u jesen 1915., Rusi su zaustavili povlačenje svojih armija na dva glavna ruska fronta Istočnoga bojišta, stabilizirana je cjelokupna linija bojišta i smanjeni ofenzivni kapaciteti austrougarske vojske. Time su djelomično ublažene posljedice velikih teritorijalnih gubitaka Ruskog Carstva u Ruskoj Poljskoj i na Baltiku, gubitci ruske vojske na Istočnom bojištu u ljudstvu i materijalu i nestašice oružja, streljiva i ratnog materijala. Nadalje, zarobljavanjem velike količine austrougarskog materijala, djelomično je uklonjen problem opskrbe ruskih armija oružjem i streljivom na Istočnome bojištu.

Do sredine rujna su 9. i 11. ruska armija zarobile 36 000 austrougarskih vojnika i časnika, 34 topa i 126 strojnica iz sastava 7. armije.[1195] Dva ruska korpusa 9. ruske armije ruskog Jugozapadnog fronta, IX. i XXXIII. korpus, u cijelosti su nanovo opskrbljena zarobljenim streljivom i materijalom. Ruske su tvornice u unutrašnjosti počele proizvodnju metaka po austrougarskim kalibrima čime je do kraja godine ukupno proizvedeno 37 000 000 metaka. Ova se mjera pokazala nužnom jer je rusko pješaštvo

[1191] Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, 191.
[1192] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 281.
[1193] Zvonimir Freivogel, *Austrouogarska vojska u Prvom svjetskom ratu*, 207.
[1194] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 495.
[1195] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 3*, 136.

tijekom bitaka „prekomjerno trošilo“ streljivo. Usporedbe radi, prosječno je jedan francuski vojnik tijekom bitke ispalio 30 metaka, britanski 50, a ruski 150.[1196]

Unatoč navedenome i dalje je ostao akutni problem nedostatka pušaka i malokalibarskog streljiva te teškog topništva i streljiva za teško topništvo za operativnu rusku vojsku na Istočnome bojištu. Radi čega su pojačanja i novoustrojene doknadne postrojbe zadržavane daleko u pozadini fronta umjesto slanja u borbu na prvu crtu jer ih se nije moglo naoružati. Također, ranjenim ruskim vojnicima na bojišnici koji bi uspjeli zadržati svoje puške bez da ih odbace ili izgube i onima koji bi zarobili austrougarske i njemačke puške, davane su novčane nagrade.[1197]

Poseban je bio problem Ruskog Carstva proizvodnja dovoljne količine pušaka i malokalibarskoga streljiva za kontingent mobiliziranih vojnika i časnika u rusku vojsku. Tijekom 1915. je ukupno u rusku vojsku mobilizirano za rat 5 047 000 vojnika i časnika.[1198] Najveći dio od ovoga broja je odlazio u pješaštvo koje je kritično trebalo nadopunu nakon pretrpljenih velikih gubitaka na Istočnome bojištu 1915. godine. Ruski general Suhomlinov je napisao da su gubitci ruske vojske ove godine bili toliki da je ruskim armijama na Istočnome bojištu mjesečno trebalo između 300 000 i 400 000 novih vojnika i časnika kako bi ih nadoknadili. „Ukoliko pojačanja ili pričuve ne bi stigle na vrijeme na bojište i ukoliko se odmah ne povrati borbena moć borbenih sastava naše operativne vojske, naša će se vojska gotovo sigurno istopiti i nestat će ljudskog zida koji nas štiti od pritiska naših neprijatelja“, napisao je Suhomlinov.[1199]

Rusija se održala zahvaljujući velikoj financijskoj i materijalnoj pomoći svojih saveznika. Velika Britanija je odobrila kredit u iznosi 700 000 000 britanskih funti za proizvodnju streljiva i njihov prijevoz brodovima u Rusiju.[1200] Ovim sredstvima je uvelike obnovljena proizvodnja streljiva i naoružanja u carskoj Rusiji od jeseni 1915. godine radi čega je Rusija mogla nastaviti rat.

Premda se strateška situacija Austro-Ugarske Monarhije popravila jer Monarhija više nije bila ugrožena s tri strane od Rusije, Italije i Srbije i Crne Gore, poraz austrougarske vojske u Volinju i gubitak dijela povraćenog teritorija u Galiciji utjecao je

[1196] Zvonimir Freivogel, *Austrougarska vojska u Prvom svjetskom ratu*, 208.
[1197] David R. Stone, *The Russian Army in the Great War*, 228.
[1198] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 48.
[1199] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 57.
[1200] Winston Churchill, *The World Crisis 1911-1918, sv. 5. The Unknown War*, 248.

na stav neutralne Rumunjske. Ne samo da je Rumunjska s Italijom već 5. siječnja 1915. potpisala ugovor o vojnoj suradnji što je nametalo imperativ vojne pobjede protiv Rusije na Istočnome bojištu kojom bi se Rumunjsku spriječilo da uđe u rat na strani Antante, već su i značajne austrougarske snage morale biti ostavljene na granici sa Rumunjskom, a ne upućene na jedno od tri bojišta na kojima je Austro-Ugarska ratovala protiv Rusije, Srbije i Crne Gore i Italije. Zbog već izražene sumnje njemačkog vojnog vrha u borbenu moć austrougarske vojske, Falkenhayn i Hindenburg su predlagali da Austro-Ugarska prepusti dio svojeg teritorija u Bukovini i Transilvaniji Rumunjskoj kako Rumunjska ne bi ušla u rat na strani Antante. Navedeni Falkenhaynov prijedlog cesije dijela austrougarskog teritorija Rumunjskoj je bio dio njegove strategije potpisivanja separatnog mira s Rusijom kako bi se njemačke snage s Istočnoga bojišta prebacile na Zapadno bojište radi nanošenja odlučujućeg poraza britanskoj i francuskoj vojsci.[1201]

7.6 Bilanca rata na Istočnome bojištu 1915. godine

Na Istočnom su bojištu armije Centralnih sila 1915. godine postigle velik uspjeh. Strateški se položaj Austro-Ugarske i Njemačke poboljšao, a carske Rusije pogoršao. U odnosu na početnu crtu Istočnoga bojišta s početka godine, konačna je crta bojišta na kraju 1915. znatno pomaknuta prema istoku, u unutrašnjost teritorija carske Rusije i u istočnu Galiciju. Ruske su armije na oba ruska bojišta, Sjeverozapadnom i Jugozapadnom, odbačene 500 kilometara prema istoku od svojih početnih položaja na liniji od rijeke Njemen na sjeveru – Gumbinnen –Mazurska jezera – Płock – Bolimów – Tarnów – Gorlice – Karpati do linije Riga – Daugavpils – Baranavičі – Dubno – Ternopil – Vikno (Okna). U prosincu 1915. je na Istočnom bojištu bilo raspoređeno sedam njemačkih armija, od čega šest na sjevernom a jedna na južnom dijelu Istočnoga bojišta, i tri austrougarske armije s jedne, te devet ruskih armija s druge strane.[1202]

[1201] Graydon A. Tunstall, *The Austro-Hungarian Army and the First World War*, 221.
[1202] Filip Katanić, „Istočno bojište 1915. godine u najnovijoj britanskoj i hrvatskoj historiografiji“, 519.

Navedeno pokazuje stratešku promjenu važnosti Istočnoga bojišta za Centralne sile. Unatoč činjenici da je Istočno bojište 1915. godine i dalje bilo glavno bojište za Austro-Ugarsku, zbog otvaranja Talijanskog bojišta i vojne operacije protiv Srbije i Crne Gore od listopada 1915. do siječnja 1916. godine na Balkanskom bojištu, dolazi do značajnog odlaska austrougarskih snaga s Istočnog na Talijansko i Balkansko bojište. Radi toga u nastavku rata 1916. i 1917. godine, za Austro-Ugarsku, raste važnost Talijanskog i Balkanskog u odnosu na Istočno bojište. S druge strane, porast važnosti Istočnoga bojišta za Njemačku se ogleda u porastu njemačkih snaga na ovome bojištu. Dok su na početku godine na Istočnome bojištu bile raspoređene tri njemačke armije, na kraju godine je bilo sedam. Pogotovo u odnosu na sjeverni dio bojišta na kojem se njemačka vojska samostalno bez austrougarske sukobila sa ruskom, gdje dolazi do raspoređivanja šest njemačkih armija na kraju godine.

Unatoč tome što je Zapadno bojište ostalo strateški prioritet njemačke vojske, Nijemci su odlučili odvojiti značajne snage za Istočno bojište 1915. godine iz dva glavna razloga. Prvi je bio pomoć austrougarskoj vojsci za koju, kako je prethodno izloženo, njemački vojni vrh nije vjerovao da može samostalno pobijediti rusku vojsku. Drugi je bio iskorištavanje povoljnog strateškog, operativnog i taktičkog momenta, nastalog probojem kod Gorlica i Tarnówa radi ishođenja odluke u njemačku korist i izbacivanja Rusije iz rata. Tako od sredine lipnja 1915., na Istočnom je bojištu raspoređeno 60, a na Zapadnom 90 njemačkih divizija. Povećana prisutnost njemačkih snaga na Istočnom bojištu je osim pomoći i prevage na stranu Centralnih sila, za sobom povukla jednu negativnu pojavu. Kako je Čičerić u svoj dnevnik zapisao: „Nijemci se prema nama odnose toliko nadmeno da to otežava suradnju“.[1203]

O čemu je Čičerić zapravo pisao? Pristavši da ofenzivu Gorlice-Tarnów vodi njemački zapovjednik, general Mackensen, podređen OHL-u u Plessu, a ne AOK-u u Těšínu, Conrad je morao pristati da austrougarski zapovjednici armija budu podređeni OHL-u, a ne AOK-u i izvršavati zapovijedi njemačkog vrhovnog vojnog zapovjedništva a ne austrougarskog. To je Conrada stavilo u drugi plan, ali nije mogao u praksi ništa poduzeti, jer je to bila cijena njemačke pomoći austrougarskoj vojsci na Istočnom bojištu.[1204]

[1203] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 91.
[1204] Gerard E. Silberstein, *The Troubled Alliance*, 287.

Na ovaj način su Nijemci preuzeli vojnu i političku kontrolu nad vojnim operacijama armija Centralnih sila na Istočnome bojištu što je bio prvi korak gubitka nadležnosti AOK nad vojnim operacijama austrougarskih armija na Istočnome bojištu. Djelomično se radilo u sužavanju suvereniteta Austro-Ugarske Monarhije što je bilo neprimjereno savezničkom odnosu. Radi navedenoga je nužno došlo do razilaženja oko strateških prioriteta Njemačke i Austro-Ugarske. Primjer navedenoga je situacija iz druge polovice rujna 1915. Conrad je inzistirao na nastavku austrougarsko-njemačke operacije u Volinju i podršci Hindenburgovoj ofenzivi na ruskom Sjeverozapadnom bojištu, a Falkenhayn na invaziji Srbije i Crne Gore. Prevladao je Falkenhayn koji je držao da pobjednička strategija Centralnih sila u ovoj fazi rata nalaže ostavljanje minimalnih vojnih snaga na Istočnom bojištu, ishođenje odluke na Balkanskom bojištu eliminacijom Srbije i Crne Gore i otvaranjem kopnenog puta prema Osmanskom Carstvu što bi omogućilo njemačkoj vojsci strateško prebacivanje težišta vojnih operacija u 1916. na Zapadno bojište i postizanja konačne pobjede protiv vojski Velike Britanije i Francuske.[1205]

Njemačka, nadmenost koja otežava suradnju o kojoj je Čičerić pisao, bila je prisutna na svim zapovjednim razinama. O ovakvome iskustvu svjedoči Conradov zapis sa sastanka s Falkenhaynom nakon posjeta njemačkom Glavnom stožeru 10. kolovoza 1915. u Pszczyni. Na ovome je sastanku Conrad tri sata raspravljao s Falkenhaynom o zajedničkoj strategiji i djelovanju. O tome je Conrad napisao: „Ovo je vjerojatno jedna od mojih najtežih zadaća, za koju je potrebno beskrajno samosvladavanje i samoodricanje! Ne može se ni opisati koliki bijes zbog toga gutam. No, zbog zajedničkog pothvata, tako mora biti!“[1206]

Kako je prethodno navedeno, Conrad je kao glavni razlog neuspjeha austrougarske vojske u Volinju da ishodi odluku protiv ruske vojske na Istočnome bojištu u ljeto i ranu jesen 1915. naveo nedovoljnu borbenu spremu austrougarske vojske, loše zapovijedanje viših austrougarskih časnika postrojbama na bojišnici i neizvršavanje zapovijedi na način da se vojne operacije izvode na način kako ih je on zamislio. Međutim, brojne činjenice ukazuju na suprotno. Da je glavni razlog austrougarskog neuspjeha u Volinju bilo upravo Conradovo temeljno nerazumijevanje stvarnih prilika na

[1205] Gerard E. Silberstein, *The Troubled Alliance*, 296.
[1206] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 402.

bojišnici i prirode strateškog napada, a ne dovoljna sprema austrougarske vojske i njena nesposobnost da samostalno pobijedi rusku vojsku, kako je to naveo Falkenhayn.

Upravo je Conrad bio tvorac taktičke i operativne doktrine prema kojoj su austrougarski viši časnici, predodređeni za zapovjednike većih postrojbi u ratu, a koje je on osobno podučavao na austrougarskim vojnim školama taktici i operativnom umijeću prije rata, obučavani za rat. Da je među višim austrougarskim časnicima bilo onih koji su se slagali s Čičerićevim pogledima na taktiku i operativno umijeće Conrada, svjedoče slijedeća tri primjera.

Austrougarski glavnostožerni potpukovnik Otto von Kiesewetter je od početka Prvog svjetskog rata do svibnja 1918. godine služio u 17. pješačkoj pukovniji 6. pješačke divizije III. korpusa u sastavu 3. armije na Istočnome bojištu. On je u svojem članku „Was wussten wir vom Kriege" opisao ratni put 17. pješačke pukovnije na Istočnome bojištu 1914. i 1915. godine: „Naše obrazovanje, da je napad jedini način da se pobijedi neprijatelj, nam je nanijelo veliku štetu u ratu. Gotovo nas nikad nisu učili obrani i povlačenju. Oni zapovjednici postrojbi koji su nas učili obrani, često su bili u očima nadređenih doživljeni taktički nedoraslima".[1207]

Slično ovome je napisao i Ernst Schneider, austrougarski glavnostožerni pukovnik i vojni pisac, koji je 1913. završio Ratnu školu u Beču, a od 1915. do završetka rata služio u AOK. Zapisao je: „U miru, pješaštvo nije učilo ništa drugo osim napada. Svaki manevar i svaka vježba su podučavani na ovaj način. Samo napadom se postizao uspjeh i nitko nije niti razmišljao o bilo kojem drugom načinu borbe".[1208]

Naposlijetku, Čičerićev prijatelj i pobočnik Mailáth-Pokorny je napisao kako je austrougarski Glavni stožer prije rata zanemario u potpunosti Čičerićeve vojne studije i druge spise u kojima je Čičerić opisao ratnu realnost Rusko-japanskog rata i iznio nove spoznaje na polju taktike i operativnog umijeća. Štoviše, on je optužio Conrada „da je zapanjujuće mirno reagirao na događaje iz Rusko-japanskog i Balkanskih ratova koji su izazvali velike promjene na polju taktike i operativnog umijeća. Nakon što je poslao jednog od najsposobnijih glavnostožernih časnika austrougarske vojske, Maksimilijana Čičerića, u Mandžuriju kao vojnog promatrača da izvijesti o novom načinu ratovanja, on i ljudi oko njega nisu obratili nikakvu pažnju na Čičerićeve izvještaje i zapise! Nadalje,

[1207] Martin Schmitz, *„Als ob die Welt aus den Fugen ginge"*, 107.
[1208] Martin Schmitz, *„Als ob die Welt aus den Fugen ginge"*, 107.

nije uvažio Čičerićevo iskustvo iz Mandžurije zato što je ono proturječilo njegovim pogledima, kao načelnika Glavnog stožera, na taktiku“.[1209]

Sukladno izloženom, glavna odgovornost i krivnja za neuspjeh austrougarske vojske u „Crno-žutoj ofenzivi“ u Volinju u ljeto i jesen 1915. leži na Conradu i AOK. Kao i ranije tijekom Velike Galicijske bitke 1914., AOK se ovom prilikom umiješalo u bitku na taktičkoj razini, zanemarujući širi strateški kontekst. Sukladno Falkenhaynovom planu izravnog strateškog pristupa da se ofenziva austrougarsko-njemačkih armija na južnom dijelu Istočnoga bojišta preusmjeri prema sjeveroistoku, prema Volinju, s ciljem izravnog uništenja ruskih armija na spoju ruskog Sjeverozapadnog i Jugozapadnog bojište i time odvoje dva glavna ruska fronta na Istočnome bojištu, AOK je frontalnim napadom po unutarnjim krilima ruskih armija ruskog Jugozapadnog bojišta nastojala ishoditi odluku. Umjesto očekivanog učinka, odlučujućeg udarca Rusima, ruske su armije krenule u protunapad i do kraja rujna 1915. stabilizirale liniju bojišta od Rige na Baltiku do Černjivaca u Bukovini. Posljedice austrougarskog poraza u Volinju su dodatno opteretile njemačku vojsku jer je, umjesto rasterećenja njemačke vojske u pomoći austrougarskoj na Istočnom bojištu, potreba za materijalnom i moralnom pomoći austrougarskoj vojsci povećana.[1210]

U operaciji kod Zbaraža 9. i 10. rujna 1915., Čičerić je nastojao primijeniti strategiju neizravnog pristupa koju je britanski vojni pisac Basil Herbert Liddell Hart definirao kao mogućnost da se porazi neprijatelja na način da ga se zbuni, dezorijentira i iznenadi napadom na pojedinim točkama bojišnice na kojima najmanje očekuje umjesto ishođenja odluke dugotrajnim i iscrpljujućim frontalnim napadima koji završavaju sa teškim gubitcima.[1211]

Prema izloženome nije uspio, oduzeto mu je zapovjedništvo nad napadačkom skupinom uz ishod s teškim posljedicama za austrougarsku vojsku na Istočnom bojištu i Austro-Ugarsku Monarhiju. Tako se Čičeriću ponovila situacija sa Balkanskog bojišta s kraja kolovoza i početka rujna 1914. Tada je „iz osobnih razloga“ napustio svoj položaj zbog neslaganja s načinom na koji je Potiorek vodio Balkanske oružane snage. Ovom prilikom mu je oduzeto zapovjedništvo ponižavajućim objašnjenjem o nedostatku „energičnog vodstva“, što se pokazalo pogrešnom odlukom.

[1209] Martin Schmitz, *„Als ob die Welt aus den Fugen ginge“*, 108.
[1210] Basil Herbert Liddell Hart, *Strategy*, 169.
[1211] Lawrence Freedman, *Strategy*, 205.

Odluka da se smijeni Čičerića je proizlazila iz načina na koji su viša austrougarska zapovjedništva vodila austrougarsku vojsku i ratne operacije. AOK i zapovjedništva armija na frontu nisu primala „povratne informacije“ zapovjednika postrojbi s bojišnica iz razloga što, zbog dinamike ratnih događaja i dnevne količine pristiglih informacija s raznolikih bojišta i bojišnica, nije bilo vremena za kvalitetnu analizu i dijalog između pojedinih zapovjednih razina, a posebno između najviše na razini AOK i zapovjedništva armija i srednje na razini zapovjedništva korpusa i divizija. Evidentan primjer navedenoga je Böhm-Ermollijevo odbijanje da sasluša Čičerića, analizira operativnu situaciju na osnovi Čičerićeve procjene prilika u zoni operacija i prihvati njegove argumente za odgodu napada 9. rujna kod Zbaraža.

Navedeno je proizlazilo iz načina na koji je djelovala austrougarska operativna vojska u Prvom svjetskom ratu od vrha prema nadolje. O tome je Čičerić pisao u svojoj *Karakternoj slici feldmaršala Conrada*. Čičerić piše kako Conrad u AOK u Těšínu, nikad nije imao vremena saslušati zapovjednike austrougarskih postrojbi s bojišnica što se preslikalo i na način na koji su pojedini generali vodili svoje vojske. Bavili su se planiranjem operacija i nisu željeli čuti prigovore s nižih zapovjednih razina niti argumente zapovjednika sa prve crte. Kako piše Čičerić: „Conrad je slučajno, samo ponekad razgovara s ponekim generalom. Gotovo nikad nije bilo osobne rasprave o operativnoj situaciji pojedinih postrojbi, njihovim potrebama i stvarnim problemima, kao niti individualnog pristupa različitim bojišnicama i prilikama. Conrad je bio oduševljen vojskom i smatrao kako je sve u najboljem redu. A tako se ponašao i Glavni stožer s ljudima oko njega te njegovi, neposredno podređeni generali koji su zapovijedali našim armijama. Od početka rata su najvažnije položaje zauzimali bivši znanstveni, teoretičari i glavnostožerni časnici poput Conrada, koji su mu bili bliski tijekom dugotrajne vojne službe“.[1212]

Zbog toga se, zaključuje Čičerić: „u vojsci osjećalo da blagotvorni učinak s vrha nedostaje jer je sve rađeno tako da izgleda kao da je sve u redu. Conrad je ostavljao dojam kako je u Těšínu vođen dijalog o najboljim idejama, poput rasprava o rješenjima operativnih zadataka na satu Ratne škole u Beču, kao da se ne radi o problemima o kojima ovise životi stotina i tisuća ljudi. Zbog toga su naše operacije i zapovijedi koje su ih pokretale, izgledale nezrelo, loše promišljeno i površno. Nije bilo sumnje da nedostaje

[1212] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad,* 13.

sigurna ruka iskusnoga zapovjednika koji je pogrešno povezao srčanost, razumijevanje postrojbi i njihovu učinkovitost sa zapovijedanjem na najvišem položaju".[1213]

Najveća posljedica „nezrelog, loše promišljenog i površnog" izdavanja zapovijedi i vođenja operacija, kako je napisao Čičerić, bili su ogromni gubitci austrougarske vojske tijekom 1915. godine, od čega su najviši gubitci bili na Istočnome bojištu. Prema podatcima u knjigama *Popis gubitaka u Prvom svjetskom ratu*[1214] ukupni gubitci austrougarske vojske na Istočnome bojištu 1915. godine su bili 1 426 000 austrougarskih vojnika i časnika.[1215]

Budući da se radi o podatcima o stradalima u službenim austrougarskim izdanjima, gubitci su najvjerojatnije namjerno umanjeni, kako ne bi objava stvarnih gubitaka negativno djelovala na javno mnijenje i moral austrougarske vojske. Tako Buttar u svojoj knjizi *Germany Ascendant* navodi stvarne gubitke austrougarske vojske na Istočnome bojištu 1915. koji su iznosili 1 800 000 vojnika i časnika. Od ovoga je broja 800 000 izgubljeno na Karpatima od siječnja do početka svibnja a 1 000 000 od svibnja do završetka godine. Pritom je bilo 146 000 poginulih, 510 000 ranjenih, 247 000 oboljelih i 328 000 zarobljenih. Posebno su austrougarski gubitci bili visoki u usporedbi s njemačkim gubitcima na Istočnome bojištu 1915. koji su bili 200 000 vojnika i časnika.[1216]

Čičerić je smatrao kako su ogromni gubitci austrougarske vojske na Istočnome bojištu 1915. prvenstveno bili posljedica Conradovih prekomjernih zahtjeva trupama koji nisu bili u skladu s njihovim mogućnostima. Zato je napisao da su Conradovi zahtjevi bili potpuno odvojeni od stvarnosti. Konkretno se o ovome na ovaj način izrazio: „Višim

---

[1213] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad,* 23.

[1214] *Popis gubitaka u Prvom svjetskom ratu, sv. 7-24*, Beč: Ministarstvo rata, 1915.-16. *Popis gubitaka u Prvom svjetskom ratu* je službeno izdanje austrougarskog Ministarstva rata u Beču u 42 knjige u kojima su cjelovito, po rednim brojevima i datumima, na jednome mjestu izložene pojedine *Liste gubitaka austrougarske vojske* s popisima stradalih austrougarskih vojnika i časnika od početka do završetka Prvog svjetskog rata. Prva lista gubitaka (*Verlustliste Nr. 1*) počinje 4. kolovoza 1914. a posljednja (*Verlustliste Nr. 708*) završava 29. siječnja 1919. godine. Liste gubitaka austrougarske vojske su rađene na način da su zapovjedništva austrougarskih armija slale podatke o gubitcima sa bojištima zajedničkom Ministarstvu rata Austro-Ugarske Monarhije u Beču koje ih je objavljivalo. Navedene se knjige nalaze u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i dostupne su u knjižnici arhiva za posjetitelje. Popisi gubitaka Prvog svjetskog rata predstavljaju važan povijesni izvor za proučavanje austrougarskih žrtava Prvog svjetskog rata prvenstveno iz razloga što su u njima navedeni gubitci hrvatskih postrojbi austrougarske vojske. Dodatno je za pojedine vojnike i časnike hrvatskog porijekla navođeno mjesto, vrijeme i način stradavanja, primjerice ranjen ili poginuo, a u slučaju bolesti od čega je pojedinac preminuo ili gdje se liječio i kada.

[1215] Filip Katanić, „Istočno bojište 1915. u najnovijoj britanskoj i hrvatskoj historiografiji", 543.

[1216] Prit Buttar, *Germany Ascendant,* 360.

zapovjednicima su davani nemogući zadatci. Zapovijedi i protu zapovijedi kojima se pobijaju ranije zapovijedi, stizale su jedna za drugom. Time je popločen put u katastrofu. Kad podređeni generali ne bi izvršili njegove zapovijedi, proglašavani su 'nesposobnima' ili su njihove trupe 'podbacile' […] Najveći zahtjevi su davani trupama. Sada, u ratu, 'ofenzivni manevri' su pokazali sve svoje katastrofalne posljedice. Naganjanje neprijatelja pod svaku cijenu na bojišnici nije imalo nikakvog smisla, pogotovo zato što nije okrunjeno uspjehom, a iscrpljivalo je trupe do iznemoglosti. Obično bi samo oni generali, koji su tjerali svoje trupe iznad svih granica, uspjeli opstati na položaju. Svi drugi, koji su pokazivali bilo kakav obzir prema trupama ili izražavali zabrinutost za njih, optuženi su za manjak energičnog vodstva i izlagali se riziku da budu smijenjeni sa svojih položaja".[1217]

Najveća posljedica velikih gubitaka je bio nestanak „stare vojske" do jeseni 1915. Austrougarske vojske koja se na Balkanskome bojištu sukobila sa Srbijom i Crnom Gorom te na Istočnom s Rusijom u kolovozu 1914., više nije bilo. Navedeni su gubitci ruskih armija u potpunosti izmijenili lice i naličje ruske carske vojske. Tako je i bilo kod austrougarske vojske. U godinu dana rata, od ukupno 5 600 000 mobiliziranih vojnika i časnika, austrougarska je vojska na tri bojišta, Balkanskom, Istočnom i Talijanskom, ukupno izgubila 2 541 347 vojnika i časnika, od čega 56 989 časnika i dočasnika i 2484 548 vojnika. Svaki osmi časnik i svaki deseti vojnik je poginuo. Zarobljeno je i nestalo 730 000 vojnika i časnika a 928 000 je teže ozlijeđeno. Tijekom srpnja su ustrojene nove XIII. pohodne bojne i satnije dok su pukovnije dobile pričuvne snage koje su ih mogle zamijeniti na bojišnici. No ogromne gubitke je bilo nemoguće nadoknaditi pa je brojno stanje austrougarske operativne vojske 15. kolovoza 1915. bilo manje od brojnog stanja austrougarske operativne vojske godinu dana ranije. Tako su 15. kolovoza 1915. na sva tri bojišta austrougarske armije imale 837 000 vojnika i časnika od čega 29 113 časnika i 806 902 vojnika. Usporedbom brojnog stanja austrougarskih armija u sastavu Balkanskih oružanih snaga na Balkanskome i četiri austrougarske armije na Istočnome bojištu godinu dana ranije, razvidno je kako su austrougarske armije unatoč svim pričuvama i dopunama, imale 373 000 vojnika i časnika manje u borbenim sastavima nego na početku rata.

[1217] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad,* 32.

Gubitci su bili toliki da ni novačenje vojnih obveznika rođenih 1897. godine nije bilo dovoljno za popunu postrojbi na bojištima.[1218]

Poseban je problem bio velik broj izgubljenih profesionalnih časnika. O tome je zapovjednik 7. pješačke divizije, general-bojnik Blassius von Dani, u sastavu Grupe Szurmay (40. *Honvéd* divizija i 7. pješačka divizija) 1. armije zapisao: „Općenito su niži časnici i dočasnici dobro obavili svoju dužnost. Nažalost, najbolji časnici i dočasnici su poginuli prebrzo i otada je krenula naša mizerija. Najsposobniji su poginuli, ranjeni ili zarobljeni, a nesposobni ostali, radi čega je pala kvaliteta vojske“.[1219]

Do kraja 1915. godine je na sva tri bojišta ukupno stradalo 20 000 austrougarskih časnika. Nadomjestak od 7000 novih časnika koji su tijekom 1915. godine završili obuku i bili poslani na bojište, nije mogao nadoknaditi navedene gubitke jer je još uvijek postojao manjak od 13 000 časnika.[1220] Budući da je prema popisu iz 1911. godine u austrougarskoj vojsci bilo ukupno 17 811 časnika Carske i kraljevske vojske[1221] razvidno je kako je navedena brojka od 20 000 stradalih austrougarskih časnika značila da je nestalo profesionalnog, kvalitetnog, školovanog časničkog zbora, osposobljenog za kvalitetno vodstvo trupa na bojišnicama.

Usporedbe radi, njemački su gubitci 1915. godine premašili brojku od 600 000 vojnika i časnika na oba bojišta, Zapadnom i Istočnom, od čega je 200 000 otpalo na Istočno bojište. Na oba bojišta je 1914. stradalo 900 000 njemačkih vojnika i časnika.[1222] Na ovaj su način njemački gubitci prve dvije ratne godine dosegli broj od 1 500 000 njemačkih vojnika i časnika. Gubitci ruske vojske na Istočnom bojištu su bili 1 500 000 vojnika i časnika, od čega je 1 000 000 ruskih vojnika i časnika bilo zarobljeno i nestalo, a 500 000 poginulo i ranjeno. Tako su se sveukupni gubitci ruske carske vojske na svim bojištima na kojima je carska Rusija ratovala 1914. i 1915. godine popeli na 3 403 013 vojnika i časnika. Od ovoga je broja 317 574 poginulo, 1 537 849 ranjeno a 1 547 590 zarobljeno i nestalo.[1223] Ovako veliki ruski gubitci su naveli Buttara na zaključak da čak

[1218] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 404.
[1219] Martin Schmitz, *„Als ob die Welt aus den Fugen ginge“*, 47.
[1220] Martin Schmitz, *„Als ob die Welt aus den Fugen ginge“*, 48.
[1221] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 52.
[1222] David Stone, *The Kaiser's Army*, 62.
[1223] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 78.

ni ogromni prirodni i materijalni resursi Ruskog Carstva nisu mogli nadoknaditi ovolike gubitke.[1224]

Sukladno izloženom, razvidno je da su gubitci austrougarske vojske u odnosu na njemačku i rusku relativno najveći u odnosu na ukupan broj stanovnika navedenih zaraćenih država. Do kraja 1915. godine, gubitci austrougarske vojske su se popeli na brojku od 2 738 500 vojnika i časnika koji su poginuli, ranjeni, zarobljeni, nestali i oboljeli od borbi u razdoblju od kolovoza 1914. do 31. prosinca 1915.[1225] Od 51 000 000 stanovnika Austro-Ugarske, u ratnim je operacijama prve dvije ratne godine stradalo 2 738 500 vojnika i časnika što čini 5,4%. Kod Njemačke to čini 2,3% kada se uzme udio od 1 500 000 njemačkih vojnika i časnika u ukupnom broju stanovnika Njemačke od 65 000 000, a Rusije 2% kada se uzme udio od 3 403 013 vojnika i časnika u ukupnom broju stanovnika Carske Rusije od 170 000 000. Navedeno pokazuje da je Austro-Ugarska bila najviše opterećena ratom 1914. i 1915. godine od sve tri zaraćene države na Istočnome bojištu.

Stoga ne čude napori austrougarskih ministarstava u nastojanjima da se što masovnije proslave pobjede austrougarske i njemačke vojske na Istočnome bojištu 1915. godine. Time se prvenstveno nastojalo podići borbeni moral stanovništva a potom i sakriti činjenica „nestanka stare vojske“ kao posljedice velikih ljudskih žrtava. Na primjeru Korčulanskog kotara[1226] Tonko Barćot u svojoj knjizi *Prešućeni rat* navodi kako su se u ovakvim prilikama dizale zdravice u kojima se izražavala lojalnost caru i kralju Franju Josipu I. te sakupljala sredstva za udovice i siročad poginulih vojnika. Nalogom Ministarstva za bogoštovlje i nastavu u dane proslava bili su praznici i nije se održavala nastava. Potkraj svibnja 1915. godine je u Korčulanskom kotaru proslavljeno zarobljavanje velikoga broja ruskih vojnika na Istočnome bojištu, potkraj lipnja 1915. godine zauzimanje Lemberga, a krajem kolovoza 1915. godine održano trodnevno slavlje povodom pada Varšave i Ivangoroda radi čega je u Kuni zabilježeno „neopisivo veselje naroda“.[1227]

[1224] Prit Buttar, *Germany Ascendant*, 360.
[1225] Martin Schmitz, *„Als ob die Welt aus den Fugen ginge“*, 47.
[1226] Korčulanski kotar je obuhvaćao prostor otoka Korčule, Lastova, zapadnog i središnjeg Pelješca, općine Lastovo, Vela Luka, Blato, Korčula, Orebić, Trpanj, Kuna i Janjina, sveukupne površine 590,24 km2 dok je prema popisu stanovništva iz 1910. godine u kotaru živjelo 29 903 stanovnika; Tonko Barčot, *Prešućeni rat*, 13.
[1227] Tonko Barčot, *Prešućeni rat*, 174.

Unatoč osobnim usponima i padovima koji su ga pratili i druge ratne godine na Istočnome bojištu, Čičerić je na kraju ove godine bio zadovoljan. To proizlazi iz pisma kojeg je uputio svojem prijatelju generalu Sarkotiću 15. prosinca 1915. U ovome pismu Čičerić čestita Sarkotiću na vojnoj pobjedi protiv Srbije i Crne Gore na prijelazu 1915. na 1916. godinu koja je završila okupacijom Srbije i Crne Gore i osvajanjem važne tvrđave Lovćen u Crnoj Gori te govori o pravednoj kazni za Srbe u kojoj Sarkotić ima čast sudjelovati.[1228]

U nastavku pisma povjerava se Sarkotiću u vezi svojeg ratnog puta na Istočnome bojištu 1915. i prenosi iskustvo zapovijedanja 14. pješačkom divizijom. Čičerić piše Sarkotiću o sukobu sa zapovjednikom armije generalom Böhm-Ermollijem i žali se Sarkotiću što mora izvršavati zapovijedi Glavnog stožera koje se u borbama pokazuju fatalnim po njegove trupe i armiju u cjelini.

Čičerić je o tome napisao: „Već osam mjeseci zapovijedam 14. pješačkom divizijom u kojoj se sada nalaze pješačke pukovnije broj 48, 71, 72, poljsko-lovačke bojne 11 i 19 za koje vrijeme sam naporno radio na njenoj psihološkoj obnovi, obuci i edukaciji, kako bih ju uzdigao do uspjeha, neumorno prikupljajući nove trupe i materijal, zajedno sa nužnim novim oružjima. General-bojnik Horváth i pukovnik Zeidler zapovijedaju brigadama. Uzorne trupe i izvrsni zapovjednici su dosada postigli mnogo uspjeha. Od Karpata do Dnjestra smo došli bez borbe, ali je onda, od 16. lipnja nadalje, pravi pobjednički pohod počeo, koji je završio na Zlotoj Lipi i istočno od Peremyshlyanyja.[1229] Moja je divizija 27. kolovoza napravila klin koji je omogućio 2. armiji proboj fronta. Ovaj poduhvat je izveden gotovo bez žrtava. Nakon toga, armija je gotovo dovedena do smrti zbog teških borbi sredinom rujna u kojima se moja divizija časno borila i za što je dobila pohvalu AOK, ali zbog koje sam došao u otvoreni sukob s Böhm-Ermollijem. Tjerali su me da napadnem prije nego što su pripreme završene, žalio sam se, Trollman se umiješao, napad je poduzet prerano, nismo se uspjeli probiti i tako je nastala teška situacija za 2. armiju. Okolnosti su pokazale da sam bio u pravu. Zbog toga su mi zamjerili. Imam osjećaj da, unatoč svim uspjesima, i činjenici da 14. pješačka divizija za svaki uspjeh dobije pohvalu, nemam nijednog „zaštitnika“ na vrhu. Vidjet ćemo. Sada se nalazim na gornjem toku Seretha, djelomično pokretan, iako smo dobro ukopani, strahujući jedino

[1228] Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 305.
[1229] Gradić u istočnoj Galiciji udaljen 45 km istočno od Lemberga (današnjeg Lv'iva u zapadnoj Ukrajini).

od naših nadređenih glavnostožernih časnika Schmirka, Merizzija, Seka i dr. Bardolffa, a ne od Rusa. Ako bude mirno, zatražit ću 14 dana otpusta u Beču sredinom siječnja 1916. Bio bih vrlo sretan da se ponovno vidimo. Još jednom, sve najbolje za Božić i Novu Godinu od tvojeg najodanijeg prijatelja Čičerića“.[1230]

Ovo pismo je važan povijesni izvor iz razloga što su razvidni uzroci neuspjeha austrougarske vojske protiv Rusa na Istočnome bojištu u ljeto i jesen 1915. Fascinira činjenica da se Čičerić ne boji Rusa kako navodi, već vlastitih glavnostožernih zapovjednika koji vode rat na način s kojim se on nikako nije slagao. Nužno je zbog toga došao u sukob s generalom Böhm-Ermollijem. Iako je bio u pravu, kako je tijek vojne operacije i pokazao, reputacija „problematičnog, neposlušnog zapovjednika, nespremnog za zapovjedništvo trupa na bojišnici“, i dalje je pratila Čičerića i obilježila mu vojnu službu. Ovu neopravdanu stigmu niti pohvala nadvojvode Friedricha nije ublažila. Navedeni stav vojnog vrha prema Čičeriću tako je i druge ratne godine ostao glavnim razlogom zašto nije dobio priliku da se istakne na nekom većem položaju od položaja zapovjednika divizije. Vojni vrh austrougarske vojske nije shvaćao da Čičerić nema problem s autoritetom, kada je riječ o neizvršavanju zapovijedi, već da ima problem s ljudima koji su mu bili nadređeni a koji su znali manje o vojničkom umijeću od njega.

Izloženo dobro ilustrira dnevnički unos za 28. prosinca 1915. koji pokazuje Čičerićevu reakciju na primanje još jedne u nizu zapovijedi viših zapovjedništava koje nisu imale podloge u stvarnom životu niti veze sa stvarnim prilikama na bojišnicama: „Zapovijed zapovjedništva 2. armije: nijedan viši zapovjednik nema ovlasti izdati zapovijed za povlačenje. Djetinjasto i smiješno“.[1231] Čičerićev komentar, tonom prijezirne ironije, pokazuje snagu njegovog karaktera. Za razliku od mnogih drugih zapovjednika njegovoga ranga, on je očito imao dovoljno hrabrosti jasno i glasno reći što misli o višem zapovjedništvu i načinu na koji ono vodi rat. Cijena toga je stagniranje na položaju ispod njegovih objektivnih sposobnosti i anonimnost u analima Prvog svjetskog rata.

Ruska carska vojska je unatoč pobjedi protiv austrougarskih i njemačkih armija na ruskom Jugozapadnom bojištu u drugoj polovici rujna i tijekom jeseni 1915. kojim je stabilizirana ruska crta bojišta, završila godinu u lošem stanju. Britanski vojni ataše u

[1230] HR-HDA-1773 Sarkotić Stjepan. Kutija 3. Prvo pismo Čičerića Sarkotiću od 15. prosinca 1915.
[1231] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 155.

carskoj Rusiji, general Alfred Knox, u svojoj knjizi sjećanja *S ruskom vojskom 1914.-1917.* je opisao stanje ruske carske vojske na kraju 1915. godine. Knox je napisao da su ruske armije djelovale zastrašujuće na papiru ali, da je u stvarnosti brojno stanje postrojbi bilo na razini jedne trećine od propisanog radi čega je ostalo samo 650 000 pušaka u prvoj liniji, 2590 strojnica i 4300 poljskih topova za pokrivanje bojišta duljine 1600 km od Talinna u Estoniji do Černjivaca u Bukovini. Budući da su skladišta oružja i streljiva bila prazna, novopridošle vojnike i časnike na bojištu se nije moglo naoružati zbog čega su šanse da ruska vojska u proljeće 1916. pokrene veliku ofenzivu bile male ili nikakve. U prosjeku je ostalo 110 časnika i dočasnika po diviziji dok je brojno stanje pješačkih postrojbi bilo na razini jedne petine od propisanog. Po korpusu je ostalo u prosjeku od 32 do 48 topa od čega je trećina bilo haubica. Posebno je pao borbeni moral jer su ruski vojnici i časnici primijetili sposobnost njemačkih zapovjednika da inteligentno vode trupe na bojišnici, vještine u izvođenju manevara i nadmoć u tehnici. Radi toga, piše Knox: „Vjerovalo se da Nijemci mogu sve. To je bilo prirodno, ali nezdravo razmišljanje. Među vojnicima, jednako kao i među časnicima, bio je velik broj dezertera, kako neprijatelju tako i u pozadinu, protiv čega nisu poduzete učinkovite mjere.“[1232]

Ogroman ljudski potencijal carske Rusije nije iskorišten za vojnu pobjedu, posebice protiv Austro-Ugarske koja je do ofenzive Gorlice-Tarnów bila u najnepovoljnijem strateškom položaju od tri zaraćene strane u sukobu na Istočnome bojištu. Od ukupno 4 650 000 mobiliziranih vojnika i časnika u Carskoj Rusiji 1915. godine, 3 500 000 ih je poslano na bojište. Od ovoga je broja, čak 3 300 000 poslano na Istočno bojište u rat protiv Njemačke i Austro-Ugarske, a samo 200 000 na bojište na Kavkazu u rat protiv Osmanskoga Carstva.[1233]

Poseban je problem bio veliki postotak gubitaka ruskih profesionalnih časnika, koji su se na ruskom jeziku nazivali *praporščiki*. Ruska carska vojska je krenula u Prvi svjetski rat 1914. godine sa 80 000 profesionalnih časnika (*praporščika*), 24 000 dočasnika druge klase i 28 500 dočasnika prve klase.[1234] Brojno stanje ruske mirnodopske, stajaće vojske, bilo je 1 300 000 vojnika. Od ovoga je broja 811 000 vojnika

[1232] Alfred Knnox, *With the Russian Army 1914-1917, sv. 1,* 349.
[1233] David R. Stone, *The Russian Army in the Great War,* 222.
[1234] *Handbook of the Russian Army 1914,* 14.

bilo u pješaštvu, 133 000 u konjaništvu, 209 000 u topništvu, 59 000 u inženjerskim postrojbama i 88 000 u pomoćnim postrojbama podrške.[1235]

Kako bi se brzo nadomjestili gubitci časnika, novi časnici poslani na bojište nisu prošli vojnu obuku na ruskim vojnim školama i akademijama poput predratnih, profesionalnih ruskih časnika. Razlog tome je što za njihovu edukaciju nije bilo vremena. Oni su školovani na jednoj od 41 vojnoj školi diljem carske Rusije tijekom tri mjeseca, nakon čega bi odmah bili poslani na bojište bez ikakvog praktičnog iskustva o umijeću ratovanja. Iz istoga su razloga mnogi dočasnici bez stečene vojne obuke promovirani u rang časnika, ukoliko bi se dokazali na bojnom polju. Tijekom Prvog svjetskog rata je ukupno mobilizirano 220 000 ruskih časnika, od čega je 71 298 poginulo, ranjeno, zarobljeno ili nestalo. Najviši su bili gubitci časnika u pješačkim postrojbama, između 30 i 50%. Razlog tome je struktura ruskog pješaštva. Većina ruskih vojnika je bilo seljačkog porijekla bez ikakvog obrazovanja zbog čega su ruski časnici često morali voditi trupe na samoj bojišnici, a ne sa zapovjednog mjesta, kako bi se uvjerili da ruski vojnici razumiju njihove zapovijedi i izvršavaju ih na pravilan način.[1236]

Prema Dominicu Lievenu, veliki gubitci ruskih časnika su bili glavni razlog zašto ruska carska vojska nije postigla pobjedu na Istočnome bojištu prve dvije ratne godine. U svojoj knjizi *Towards the Flame* Lieven piše: „Relativno malen broj profesionalnih i zamjenskih časnika u ruskoj vojsci, u usporedbi s Njemačkom, pokazao se velikim nedostatkom. Ruske armije obično su imale manje kompetentne zapovjednike i osoblje nego njihovi njemački neprijatelji… U pojedinim prilikama, ruske armije su porazile njemačke. Općenito su bile nadmoćne austrougarskima, koje su teško porazile 1914. i 1915. godine. Ruska vojska je također nadmašila britansku vojsku u ratu protiv Turske“.[1237]

Ipak, 1915. godina je označila prekretnicu u ratu koja se pokazala presudnom i za Austro-Ugarsku i za Rusiju. Za Austro-Ugarsku to je bio talijanski ulazak u rat na strani Antante i otvaranje trećeg bojišta. Teret rata protiv Italije se za Austro-Ugarsku Monarhiju pokazao prevelikim u jesen 1918. kada dolazi do raspada austrougarske vojske i raspada Austro-Ugarske Monarhije. Za Rusiju je to bio vojni poraz na Istočnom bojištu sa svim

[1235] *Handbook of the Russian Army 1914,* 22.
[1236] David R. Stone, *The Russian Army in the Great War,* 225.
[1237] Dominic Lieven, *Towards the Flame. Empire, War and the End of Tsarist Russia*, 343.

vojnim, političkim i diplomatskim posljedicama koje su dovele do pada carizma u Veljačkoj revoluciji i uspona boljševizma u Oktobarskoj revoluciji.[1238]

8. Talijanska objava rata Austro-Ugarskoj 1915. godine, otvaranje trećeg bojišta i Čičerićev dolazak na Jugozapadno (Talijansko) bojište 1917. godine

Povoljan tijek vojnih operacija Centralnih sila na Istočnom bojištu je nakratko prekinula vijest o talijanskoj objavi rata Austro-Ugarskoj 23. svibnja 1915. Otvaranje novog bojišta prema Italiji je otvorilo niz strateških, operativnih i logističkih problema za Austro-Ugarsku koja je već ratovala na dva bojišta, protiv Rusije na Istočnom i Srbije i Crne Gore na Balkanskom bojištu. Nastupom ratnog stanja protiv Italije, bilo je potrebno definirati strategiju za rat protiv Italije, ustrojiti zapovjedništvo i operativnu vojsku na Jugozapadnom, Talijanskom bojištu i vojnu infrastrukturu na austrougarskoj strani austrougarsko-talijanske granice (zaporne utvrde, fortifikacije i utvrđene riječne linije) podići na razinu ratne spreme sa zadaćom sprječavanja dubljeg talijanskog prodora u unutrašnjost Monarhije.

Od 1906. godine je u austrougarskoj vanjskoj politici bilo aktualno pitanje odnosa Austro-Ugarske i Italije. U okviru ovoga odnosa je postojala doktrina preventivnog rata protiv Italije.[1239] Tvorac ideje preventivnog rata s Italijom je bio Conrad. On je 6. travnja

---

[1238] Oktobarska revolucija je izbila u srijedu, u ponoć 7. studenog 1917. godine (po julijanskom kalendaru 25. listopada 1917. pa se radi toga naziva Oktobarskom odnosno Listopadskom revolucijom) u Petrogradu, kada je izbila pobuna protiv Privremene vlade. Paravojne boljševičke postrojbe su navalom na Zimski dvorac u Petrogradu (današnji muzej Ermitaž u Sankt Peterburgu) uhapsile članove Privremene vlade, proglasile Sovjetsku republiku i postavile vladu narodnih komesara na čelu s Vladimirom Iljičem Uljanovim (Lenjinom). Unatoč gubitku izbora za ustavotvornu skupštinu početkom prosinca 1917. godine, boljševici su 15. prosinca 1917. zatražili od Centralnih sila primirje i početak mirovnih pregovora oko izlaska Rusije iz rata. Sklapanjem mirovnog ugovora u Brest-Litovsku 3. ožujka 1918. s Centralnim silama, boljševici su izveli Rusiju iz Prvog svjetskog rata; *Prvi svjetski rat. Dvostrani leksikon*, 218-219.

[1239] Preventivni rat je definiran kao dobro pripravljen rat kojim se izbjegava rat u nepovoljnim prilikama; Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, 1086. Rat je skup nasilnih čina kojima jedna država nastoji drugoj državi nametnuti svoju volju. Rat je borba između država oružjem i drugim sredstvima, a vodi se na moru, na kopnu i u zraku. Pravila ratnog prava su univerzalna, neovisno o prostoru na kojem se vode oružane borbe. Prema međunarodnom pravu, rat je stanje između dviju država, regulirano pravilima međunarodnog ratnog prava. Prema suvremenom međunarodnom pravu rat je zabranjen dok se pripremanje i vođenje rata smatra zločinom. Sukladno navedenome, zabranjen je agresivni, osvajački rat, a dopušten samo obrambeni rat: Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, 266.

1907. godine podnio caru Franji Josipu I. memorandum u kojem je iznio razloge za pokretanje preventivnog rata protiv Italije: „Dok su vlade u Beču i Berlinu smatrali savezništvo s Italijom sigurnim faktorom, ja sam to smatrao ozbiljnim nedostatkom, vidio Italiju kao neprijatelja u svim okolnostima i opisao Trojni savez kao stolicu sa tri noge koja se mora prevrnuti čim jedna noga otpadne“.[1240]

Conrad je smatrao kako je najpogodniji trenutak za pokretanje preventivnog rata protiv Italije u proljeće 1909. godine. Tada će biti dovršeno naoružavanje austrougarske vojske novim tipovima poljskih brzometnih topova i novim tipovima brdskih haubica radi čega će austrougarska vojska imati prednost pred talijanskom vojskom. Conrad je Italiju držao najopasnijim protivnikom zbog njenih teritorijalnih pretenzija na Južni Tirol, Trst i Austrijsko primorje te istočnu Jadransku obalu i otoke s ciljem stjecanja potpune kontrole nad Jadranskim morem i preuzimanjem austrougarske pomorske trgovine na Sredozemlju.[1241]

Sukladno navedenome, 1909. godine je izrađen prvi ratni plan za rat Austro-Ugarske protiv Italije – *Ratni slučaj I* (skraćeno za Italija). Ovaj ratni plan je izradio Conrad. Plan je imao dvije varijante. Prvu, ofenzivnu, u slučaju da Italija sama ratuje protiv Austro-Ugarske i drugu, defanzivnu, u slučaju da Italija, zajedno sa Rusijom ili Srbijom, ratuje protiv Austro-Ugarske na način da ju odluči napasti dok glavnina njenih snaga djeluje na Istočnom ili Balkanskom bojištu. Prema prvoj varijanti, ofenzivnoj, austrougarska je vojska trebala napasti glavninu talijanske vojske koja se okuplja na Tilmentu i dvostrukim obuhvatom sa Soče i iz Južnoga Tirola, prvo okružiti a potom i u što kraćem roku, uništiti je. Prema drugoj, defanzivnoj varijanti, predviđena je obrana od Italije s osloncem na graničnu obranu, fortifikacije, zaporne utvrde i tvrđavu u Trentinu.[1242]

Conrad je u memorandumu caru Franji Josipu I. 23. travnja 1910. godine ponovio potrebu za vođenjem preventivnog rata protiv Italije. U ovome je memorandumu Conrad tvrdio da Italija provodi ekstenzivne vojne pripreme za rat protiv Austro-Ugarske zbog njene politike na Balkanu i talijanskih interesa na istočnome Jadranu. Prema Conradu, Italija bi trebala dovršiti ratne pripreme protiv Austro-Ugarske sredinom 1912. godine a njena vojska tada dostići punu ratnu spremnost. Iz ovoga razloga, Austro-Ugarska mora

[1240] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 1,* 57.
[1241] Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner dienstzeit 1906-1918, sv. 1,* 509.
[1242] Danijel Tatić, *Prvi svjetski rat. Talijansko bojište,* 17.

požuriti svoje pripreme za rat protiv Italije kako bi spremna dočekala ovaj rok, isticao je Conrad.[1243]

Da se Italija stvarno pripremala za rat protiv Austro-Ugarske svjedoči arhivsko gradivo sačuvano u fondu HDA u Zagrebu HR-HDA-1698 Vojno operacijski spisi, Talijansko ratište 1914.-1918. U ovome su fondu sačuvani izvještaji o stanju talijanskih tvrđava i zapornih utvrda na sjeveru Italije, talijanskom tvrđavnom topništvu, broju brdskih, tvrđavnih i poljskih topničkih bitnica, vojnom proračunu talijanske vojske za 1913. i 1914. godinu, stanju talijanske operativne vojske i izgradnji novih tvrđava, utvrda i vojne infrastrukture na talijanskoj strani talijansko-austrougarske granice u sjevernoj Italiji od proljeća 1913. do proljeća 1915.

Na osnovi ovih spisa i sukladno ratnom planu protiv Italije, austrougarski je Glavni stožer u proljeće 1913. godine izdao vojsci *Uputu za napad na utvrđenu liniju na Tilmentu*. Svrha izgradnje ove linije je bila dvostruka. Ofenzivna, gdje ova linija predstavlja operativnu osnovu za napad na Austro-Ugarsku iz dva pravca: sa fronta Karnskih alpi i preko Soče. Defanzivna, za zadržavanje austrougarskog napada iz navedenih pravaca na dolinu Veneta u kojem bi slučaju na Tilmentu bile raspoređene pomoćne talijanske snage dok bi glavnina snaga bila raspoređena na frontu Sedam općina i prema Južnome Tirolu radi glavnog talijanskog napada na Južni Tirol.[1244]

Nadalje se u uputi razrađuje plan napada na talijanske utvrde, tvrđave i fortifikacije na utvrđenoj riječnoj liniji na Tilmentu. Budući da, ističe se u ovoj uputi, svaki austrougarski napad preko Tilmenta na dolinu Veneta mora ići preko mostobrana kod Codroipa i Latisane, nužno je zauzimanje glavnih zapornih utvrda i tvrđava na Tilmentu. Posebno se ističu zaporne utvrde sjeverno od Udina: Chiusaforte i Gemona, Monte Festa i Monte Comielli koje s obje strane Tilmenta brane planinski prolaz prema zapadu i jugu i tvrđava Osoppo. Daju se upute za kombinirano djelovanje opsadnog topništva, opsadnih mužara kalibra 305 mm i teških minobacača kalibra 240 mm kao i način komunikacije za opsadno ratovanje. Predviđena su dva plana napada. U slučaju da Talijani na Tilment rasporede pomoćne snage, tada se poduzima masovni napad na mostobrane Codroipo i Latisana obuhvatnim manevrom preko Gemone gdje je najbrži

[1243] HR-HDA 1199 Perić Ivo. Kutija 8. Ivo Perić, *Problem preventivnog rata protiv Italije u austrijskoj vanjskoj politici od 1909. godine do Prvog svjetskog rata*, 28.
[1244] HR-HDA-1698 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918. *Uputa austrougarskog Glavnog stožera za napad na utvrđenu liniju na Tilmentu*, 1.

mogući pravac napada. U suprotnome, da Talijani na Tilment rasporede glavninu snaga, tada se poduzima napad na Gemonu njenim okruživanjem kako bi se neprijatelju uskratila operativna osnova za napad na Austro-Ugarsku odavde.[1245]

8.1. Talijansko bojište Prvog svjetskog rata, 1915.-1918. godine

Od proljeća 1915. do jeseni 1917. godine Talijansko bojište se protezalo uz austrougarsko-talijansku granicu iz 1915. godine. Na zapadu je ova granica tekla od prijevoja Stelvio u Alpama na švicarsko-talijanskoj granici do sjeverne obale Jadranskoga mora na istoku, na dijelu između laguna Marano i Grado. Ukupna dužina Talijanskog bojišta je bila 650 km i prostirala se u vodoravnom obliku slova S. Prema geomorfološkim i hidrološkim značajkama, Talijansko se bojište bitno razlikovalo od preostalih bojišta Prvog svjetskog rata zato što je 4/5 dužine austrougarsko-talijanske granice prelazilo Alpskim i planinskim područjem. Na više mjesta su bili planinski vrhovi preko 2000 metara nadmorske visine zbog čega se na ovome području nisu mogle izvoditi vojne operacije visokog intenziteta kao na drugim bojištima.[1246]

Radi toga su vojne operacije na Talijanskom bojištu otežane mnogobrojnim dubokim usjecima između visokih planina. Stjenovito je zemljište usporavalo pokret napadača i otežavalo obranu branitelja jer je ukopavanje bilo nemoguće. Na stjenovitom je zemljištu učinak topništva i haubica bio povećan u smislu veće smrtnosti i ranjavanja vojnika i časnika u odnosu na učinak topništva i haubica na mekom tlu. Iz navedenih su razloga, na Talijanskom bojištu vojnici više trpjeli nego na preostalim bojištima Prvog svjetskog rata zbog velikih zimskih hladnoća i visokoga snijega na nepristupačnim planinskim predjelima ili od ljetnih vrućina zbog nedostatka pitke vode.[1247]

Sukladno navedenim zemljopisnim značajkama, na Talijanskom su bojištu od proljeća 1915. do jeseni 1917. godine bila tri glavna fronta:

[1245] HR-HDA-1698 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918. *Uputa austrougarskog Glavnog stožera za napad na utvrđenu liniju na Tilmentu*, 5.
[1246] Slavko Pavičić, *Jugozapadno (Talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*, 55.
[1247] Filip Katanić, „Sjećanja Antuna Šolca u kontekstu I. svjetskog rata“, 26; Antun Šolc, *Ratna sjećanja 1914-1918.*, Priredili Marko Vukičević i Filip Hameršak, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020., 21-33.

1. Front u Južnom Tirolu od prijevoja Stelvio u Alpama do rijeke Brente kod Levico Terma, ukupne dužine 300 km;
2. Front u Karnskim Alpama od rijeke Brente na zapadu do gornjeg toka Tilmenta kod Ponderobba dužine 250 km;
3. Front na rijeci Soči od gornjeg toka rijeke Soče kod Tarvisija (slovenski Trbiž) do ušća Soče u Jadransko more, ukupne dužine 100 km.

U ovome se razdoblju na Talijanskom bojištu odigralo 15 velikih bitaka: 12 bitaka na Soči, dvije bitke u Južnom Tirolu i dvije bitke na rijeci Piave. Nakon XII. Sočanske bitke (Bitka kod Kobarida)[1248] formirana je nova crta bojišta. Prostirala se od ušća rijeke Piave u Jadransko more do prijevoja Stelvio u Alpama, ukupne širine 450 km. Tako su od završetka 1917. godine do završetka Prvog svjetskog rata na Talijanskom bojištu bila tri glavna fronta na kojem su se odigrale dvije velike bitke, Bitka na Piavi (15. lipanj – 5. srpanj 1918.) i Bitka kod Vittorio Veneta (24. listopad – 4. studeni 1918.):

1. Front na donjem i srednjem toku Piave od ušća Piave u Jadransko more do Alano di Piave, ukupne dužine 110 km;
2. Planinski front između Alano di Piave i rijeke Brente, područje visoravni Asiago i Monte Grappa, ukupne dužine 40 km;
3. Front na području Sedam općina i u Južnome Tirolu ukupne dužine 300 km.

Izvođenje ofenzivnih operacija visokog intenziteta s ciljem šireg operativnog proboja redi postizanja odlučujućeg strateškog učinka na frontu Južnog Tirola i Karnskih

[1248] XII. Sočanska bitka ili Bitka kod Kobarida vođena je na Sočanskom frontu od 24. listopada do 10. studenog 1917. godine između austrougarske i njemačke vojske s jedne strane protiv talijanske vojske s druge strane. Njemačka 14. armija je od 24. do 27. listopada uspjela na crti Tolmin-Kobarid-Bovec probiti obranu talijanske 2. armije i prodrijeti u Furlansku nizinu. Tri dana kasnije 26. listopada se na srednjem i donjem toku Soče u bitku uključuju 2. i 1. Sočanska armija iz Armijske grupe Borojević radi čega se i talijanska 3. armija povlači sa donjeg toka Soče. Do 11. studenog njemačka 14. armija i dvije navedene Sočanske armije Armijske grupe Borojević izbijaju na rijeku Piave iza koje se povukla glavnina talijanskih snaga sa Sočanskog fronta i Fronta u Karnskim Alpama. Ukupni talijanski gubitci u ovoj bitki su bili 700 000 talijanskih vojnika i časnika od čega je bilo 10 000 poginulih, 30 000 ranjenih, 293 000 zarobljenih i 350 000 dezertera koji su pobjegli u pozadinu. U idućih deset dana je dodatnih 100 000 talijanskih vojnika i časnika stradalo od raznih bolesti zbog iscrpljenosti i hladnoće. S druge strane su gubitci austrougarsko-njemačkih snaga bili 70 000 vojnika i časnika. Posljedice bitke kod Kobarida su za talijansku stranu bile ozbiljne. Glavna negativna posljedica za Austro-Ugarsku Monarhiju, zbog pojačanog djelovanja njemačke vojske na Talijanskom bojištu, bila je objava rata SAD-a Austro-Ugarskoj 7. prosinca 1917. godine i dolazak savezničkih snaga, prvenstveno britanskih i francuskih, a u manjem dijelu američkih i čehoslovačkih, na Talijansko bojište u pomoć talijanskoj vojsci; Vijoleta Herman Kaurić, Nikola Tominac, "Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)", 44-47; u *Fontes* 21 (2015), br. 1, 17-49.

Alpi bilo je otežano zbog vremenskih uvjeta (planinski prijevoji i prolazi pod snijegom tijekom cijele godine što bitno otežava pokret trupa i materijala), planinske i šumovite konfiguracije zemljišta i obrambene vojne infrastrukture jer je na ovim frontovima bila izgrađena mreža austrougarskih tvrđava, zapornih utvrda, poljskih fortifikacija i manjih čvrstih uporišta od zemlje, betona i kamena koja su braniteljima pružala dobru obrambenu osnovu. S druge strane, Sočanski front je nudio talijanskoj vojsci veće mogućnosti šireg operativnog proboja iz tri glavna razloga.

Prvi razlog je bila slabost obrambene linije na rijeci Soči u usporedbi s obrambenim linijama na preostala dva fronta Talijanskog bojišta. Na Soči je tek od 1912. godine počelo izgrađivanje poljskih zapornih utvrda zapadno od Tolmina. U siječnju 1915. je počela izgradnja poljskih zapornih utvrda na prednjoj strani fronta. Kako ističe Pavičić, ove utvrde nisu imale veliku vojnu važnost iz razloga što nisu mogle podnijeti pogodak projektila velikog kalibra.[1249]

Drugi je razlog bio strateški. Italija je 26. travnja 1915. u Londonu sa silama Antante, Velikom Britanijom, Francuskom i Rusijom, potpisala ugovor o savezu, poznat kao Londonski ugovor iz 1915. godine ili tajni Londonski ugovor. Ovim ugovorom se Italija obvezala stupiti u rat na strani Antante najkasnije u roku mjesec dana od potpisa ugovora. S druge strane, sile Antante su se obvezale Italiji, za njeno sudjelovanje u ratu na njihovoj strani, predati dijelove austrougarskog teritorija naseljene Austrijancima, Hrvatima i Srbima na sjevernoj i istočno obali Jadrana, dijelove Albanije naseljene Albancima, dijelove Osmanskoga Carstva naseljene Turcima i Arapima te naposlijetku, dijelove sjeverne Afrike uz talijanske posjede u Libiji. Na svim navedenim teritorijima je živjelo manjinsko talijansko stanovništvo.

Londonskim ugovorom su Italiji pripala slijedeća područja: Trentino, južni Tirol do Brennera, Gorica, Gradiška, dio Koruške, Trst, jugozapadna Kranjska, Istra, otok Cres i Lošinj s manjim otocima, u sjevernoj Dalmaciji područja od Lisarice i Tribnja na sjeveru, do rta Ploča (između Šibenika i Splita, kraj Rogoznice) sa Šibenikom i Zadrom, kao i njihovo zaleđe u slijevu rijeke Čikole, Krke i Butišnice te njihovih pritoka. Pored navedenih područja, Italiji su obećani skoro svi dalmatinski otoci od Premude do Mljeta. Londonski ugovor ostavio je Slovencima, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji područje u slijevu Save, grad Rijeku, cijelu obalu Hrvatskoga primorja, obalu od rta Ploča u Dalmaciji do

[1249] Slavko Pavičić, *Jugozapadno (Talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*, 52.

ušća Drima u sjevernoj Albaniji, te otoke Krk, Prvić, Grgur, Goli, Rab, Veliki Drvenik, Mali Drvenik, Čiovo, Šoltu, Brač, Jakljan i Koločep. Italiji je priznata aneksija Libije (pod talijanskom okupacijom od 1912. godine) i aneksija Dodekaneza, teritorija Osmaskoga Carstva. Italiji su priznati teritorijalni zahtjevi u jugozapadnoj Turskoj, aneksijom Antalye, u slučaju da sile Antante osvoje Malu Aziju i podijele među sobom teritorij Osmanskoga Carstva. U slučaju njemačkog poraza, sile Antante bi proširile svoje kolonijalne posjede na njemačke kolonije, a Italiji kompenzirale cesijom teritorija uz granice Libije, Somalije i Eritreje.[1250]

Zato je radi postizanja brze vojne pobjede nad austrougarskom vojskom na Talijanskom bojištu, u skladu s ofenzivnom doktrinom kratkog rata, težište talijanskog glavnog napada bilo na Sočanskoj fronti. To je bio najbrži put postizanja talijanskih ratnih ciljeva i stjecanje teritorija na sjevernom i istočnom Jadranu koji su Italiji obećani Londonskim ugovorom.

Treći je razlog bio konfiguracija terena na srednjem i donjem toku Soče. Na sjevernom dijelu Sočanskog fronta, na gornjem toku Soče, ne postoji dobra operativna osnova za izvođenje ofenzivne vojne operacije. Na planinskom i šumovitom području kojim dominiraju dva visoka planinska vrha, Rombon sa sjevera, nadmorske visine 2 208 metara i Krn sa juga, nadmorske visine 2244 metara, postoje brojne prirodne zapreke za prolazak većih vojnih postrojbi. S druge strane, na srednjem i južnom dijelu Sočanskog fronta, između ušća Soče u Jadransko more na jugu i Goriške (tal. Gorizia, onodobna Gorica) na sjeveru postoji dobra operativna osnova za ofenzivne operacije zbog ravničarskog kraja. Ovdje postoje dva moguća operativna pravca. Prvi, preko Goriške Vipavskom dolinom istočno prema Ljubljani i drugi, preko Doberdobske visoravni na brdu Kras prema Trstu.

Sukladno navedenim razlozima je načelnik talijanskog Glavnog stožera, general Luigi Cadorna[1251] izradio talijanski ratni plan za rat s Austro-Ugarskom. Prema ovome

[1250] *Hrvatska enciklopedija, sv. 6*, 635.

[1251] Luigi Cadorna (Pallanza, 4. rujna 1850. – Bordighera, 21. prosinca 1928.) talijanski maršal, načelnik Glavnog stožera talijanske vojske od 1. srpnja 1914. do 9. studenog 1917. godine. Vojnu akademiju završio u Torinu 1868. godine od kada stupa u talijansku vojnu službu. Do jeseni 1917. godine vodio talijanske vojne operacije na Talijanskom bojištu protiv Austro-Ugarske zagovarajući frontalne napade i strategiju uništenja i iscrpljivanja Austro-Ugarske. Zbog neuspjeha da u 11 sočanskih bitaka probije austrougarski front na Soči, a pogotovo nakon odlučujućeg poraza talijanske vojske u Bitki kod Kobarida, smijenjen s dužnosti načelnika Glavnog stožera i vrhovnog zapovjednika talijanske vojske. Za vrijeme fašističkog ražima u Italiji (1922.-43.) rehabilitiran i promaknut u maršala talijanske vojske 1924. godine s ratnim počastima. O ratu na Talijanskom bojištu 1915.-17. je napisao knjigu sjećanja

planu, glavna talijanska snaga je imala ofenzivni zadatak. Ona se trebala okupiti na Tilmentu sa zadaćom operativnog proboja Sočanskog fronta na dijelu između Julijskih Alpi i Jadranskog mora. Ovu zadaću su morale izvršiti dvije armije sa 14 pješačkih i četiri konjaničke divizije. Zadaću podrške glavnog napada je imala Armijska grupa Karnija (dvije divizije s brdskim postrojbama) okupljena na frontu Karnskih Alpi. Ova je armijska grupa dobila zadatak upada u dolinu rijeke Save preko Tarvisija. Ostatak talijanskih snaga, dvije armije od 12 pješačkih divizija, imalo je obrambenu zadaću zaštite lijevog boka glavne talijanske snage na glavnom pravcu napada od austrougarskog napada iz Južnog Tirola. Ove dvije armije bi se rasporedile zapadno, južno i istočno od Južnog Tirola u tri skupine, s time da bi istočna skupina imala zadatak napasti Toblach iz Cadora i dalje preko Toblacha upasti u dolinu Drave i Gaila osgiuravajući time pozadinu i lijevi bok Armijske grupe Karnije. Jake strateške pričuve, okupljene kod Verone i Padove, bi djelovale prema potrebi. Ukoliko ne bi bilo potrebe za obranom od austrougarskog napada iz Južnog Tirola, one bi podržale glavni napad na pravcu prema Ljubljani.[1252]

Prema izloženom je razvidno kako je glavni cilj talijanskog napada bilo zauzimanje Ljubljane. Zauzimanje Ljubljane bi za talijansku vojsku bila stvorena operativna osnova za djelovanje na dva pravca, ovisno o strateškom rasporedu njihovih armija i situaciji na bojištu. Jednim pravcem bi se težilo spajanje sa srpskom vojskom na Balkanskom bojištu s ciljem združenog djelovanja protiv Austro-Ugarske kada bi se zauzeo Trst i stvorila baza za operacije na području hrvatskih povijesnih zemalja. Drugim pravcem bi se težilo združenom djelovanju sa ruskom vojskom kada bi u drugoj fazi operacije iz Ljubljane nastavljen prodor dolinom Drave prema Varaždinu s ciljem prodora u Mađarsku. Tako su neposredni ciljevi prodora na Soči bili Gorica i gorički mostobran, Trst, Ljubljana i po mogućnosti Maribor s ciljem prodora preko Graza i Ljubljane prema Beču kojim bi se ugrozilo Austro-Ugarsku s nebranjenog zapadnog boka. Pritom treba uzeti u obzir vremenski kontekst ovih planova. Ove je planove Cadorna radio od jeseni 1914. do svibnja 1915., prije „velikog ruskog povlačenja na Istočnom bojištu“ kada su ruske armije još uvijek stajale na Karpatima i u zapadnoj Galiciji i vršile pritisak na austrougarske i njemačke armije na južnom dijelu Istočnoga bojišta. Kako zaključuje Rauchensteiner: „Cadorna je do svibnja 1915. postao tako siguran u svoj naum da je svim

La guerra alla fronte italiana. Fino all'arresto sulla linea della Piave e del Grappa (24 maggio 1915 - 9 novembre 1917), sv. 1-2, Milano: Fratelli Treves, 1921.; *Hrvatska enciklopedija, sv. 2*, 432.

[1252] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2.*, 306.

talijanskim armijama zadao konkretne ciljeve i to duboko na austrougarskom teritoriju. Rat nije htio započeti defanzivno, već ofenzivno. Sve drugo ne bi imalo smisla. Nitko ne objavljuje rat jednostrano da bi se potom povukao na obrambene položaje".[1253]

Ukupno je za rat protiv Austro-Ugarske u talijansku vojsku mobilizirano 23 039 časnika, 852 217 vojnika i 9163 civila za vojne potrebe. Talijansku operativnu vojsku 1915. godine su činile četiri armije, 1., 2., 3. i 4. armija i Armijska grupa Karnija. Sveukupno je u sastavima talijanskih armija bilo 14 korpusa[1254] sa 20 prvolinijskih i 10 pričuvnih pješačkih divizija, četiri konjaničke divizije od 177 konjaničkih eskadrona, jedna divizija talijanskog pučkog ustanka (18 bojni financijske straže), jedna Bersaglieri[1255] divizija (12 pukovnija sa 67 bojni), dvije Grupe Alpini[1256] (osam pukovnija sa 52 bojne), jedna Grenadir brigada[1257] i 14 naoružanih inženjerskih bojni obučenih za borbu i tehničku podršku.[1258] Topničku podršku je davalo 467 topničkih bitnica s 2121 topom i haubicom.[1259]

[1253] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 353.

[1254] Korpusi talijanske vojske su bili operativne formacije popunidbenih zbornih područja Italije. Zapovjedništvo korpusa je označavalo popunidbeno područej: I. Torino, II. Alessandria, III. Milano, IV. Genova, V. Verona, VI. Bologna, VII. Ancona, VIII. Firenca, IX. Rim, X. Napulj, XI. Bari, XII. Palermo, XIII. Cagliari dok je XIV. korpus ustrojen iz pričuvnih postrojbi. Talijanski korpusi od I. do XII. su imali dvije, a XIII. i XIV. tri pješačke divizije u svojim sastavima; David Nicolle, *The Italian Army of World War I*, London: Osprey, 2003., 14.

[1255] Bersaglieri su bili pripadnici talijanskog lakog pješaštva. Pukovniju Bersagliera su činile četiri bojne po tri satnije od čega je jedna bila biciklistička satnija. Nosili su sivo-zelene uniforme kao i ostatak talijanskog pješaštva ali su gumbi bili zlatni a rubovi ovratnika tamnocrvene boje. Za borbu izbliza su bili naoružani noževima. Pored prvolinijskih Bersaglieri pukovnija, početkom rata je ustrojeno i dodatnih 20 pučko-ustaških bojni Bersagliera; David Nicolle, *The Italian Army of World War I*, 22.

[1256] Alpini su bile postrojbe talijanske vojske specijalizirane za planinsko i brdsko ratovanje. Alpini su novačeni u vojsku sa planinskih i brdskih područja Italije i obučavani za rat na planinskom i brdskom zemljištu. Razlikovali su se od preostalih pješačkih postrojbi talijanske vojske po posebnim šeširima sa perom i ovratnicima tamnozelene boje. Pored prvolinijskih Alpini pukovnija, početkom rata je ustrojeno dodatnih 26 bojni Alpina raspoređenih u satnije teritorijalne obrane i talijanskog pučkog ustanka; David Nicolle, *The Italian Army of World War I*, 22-23.

[1257] Grenadiri (fr. *Grenadiers*, njem. *Grenadiere*) je povijesni naziv za elitne vojne postrojbe pješaštva i konjaništva naoružane ručnim bombama prema francuskom grenade, u prijevodu na hrvatski ručna granata. Grenadiri su bili zaduženi za izvršavanje posebno teških zadataka radi čega su se statusom, naoružanjem, opremom i vanjskim izgledom, uniformom drugačijom od redovnog pješaštva i konjaništva, razlikovali od drugih postrojbi. Talijanski Grenadiri u Prvom svjetskom ratu se zovu Granatieri di Sardegna i potječu iz Pijemontske vojske iz 17. st. U sastav talijanskih grenadira su novačeni najviši vojnici čime se isticao njihov elitni status. Uniforma talijanskih grenadira u Prvom svjetskom ratu se nije razlikovala od uniforme preostalih talijanskih pješačkih postrojbi sivo-zelene boje već su grenadiri imali bijele ovratnike s grimiznim rubom dok je simbol njihove postrojbe, granata u plamenu, ušiven na desni rukav s istaknutim brojem pukovnije. Dvije pukovnije talijanskih grenadira su činile jednu Grenadir brigadu talijanske vojske 1915. godine; David Nicolle, *The Italian Army of World War I*, 21-22.

[1258] David Nicolle, *The Italian Army of World War I*, 14.

[1259] John R. Schnidler, *Isonzo*, 41.

Prema izloženom operativnom planu generala Cadorne, početni je raspored talijanskih armija na Talijanskom bojištu bio ovakav. Talijanska 1. armija pod zapovjedništvom generala Roberta Brusatija se rasporedila prema Južnome Tirolu. Obzirom da rijeka Adige dijeli front u Južnome Tirolu na dva jednaka dijela, dva su korpusa ove talijanske armije bila raspoređena na obje obale Adiga. Zapadno od Adiga i jezera Garda je raspoređen I. korpus, a istočno od Adiga, na liniji Arsiero-Feltre, V. korpus. Istočno do 1. armije se prema Koruškoj i Karnskim alpama rasporedila 4. talijanska armija pod zapovjedništvom generala Luigija Nave. Na dio fronta od Karnskih alpi do gornjeg toka Soče se rasporedila Armijska grupa Karnija pod zapovjedništvom generala Clementa Lequia. Na sjeverni dio Sočanskog fronta od Kobarida do Goriške je raspoređena 2. armija pod zapovjedništvom generala Pietra Frugonija. Na južni dio Sočanskog front je raspoređena 3. armija pod zapovjedništvom generala Luigija Zuccarija. Zuccari je 26. svibnja, nakon samo tri dana od početka rata između Italije i Austro-Ugarske, smijenjen s položaja i zamijenjen generalom Emanuelom Filibertom, vojovdom od Aoste. Zuccari je odbio Cadorninu zapovijed da njegove trupe frontalnim napadom osvoje brdo Medeja između rječice Torre i Soče zapadno od Goriške s obrazloženjem kako njegove trupe nisu spremne za napad.[1260]

General Cadorna je za Glavni stožer talijanske vojske na Talijanskom bojištu odabrao nadbiskupsku palaču u Udinama kamo se uselio 30. svibnja 1915. godine. U Udinama je bio talijanski Glavni stožer do 27. listopada 1917. Radi proboja talijanskog fronta kod Tolmina i Flitscha tijekom XII. Sočanske bitke (Bitke kod Kobarida), Cadorna je premjestio Glavni stožer talijanske vojske u Treviso.[1261]

Na austrougarskoj strani, prva mjera protiv Italije je poduzeta već 16. kolovoza 1914. kada je u Beču ustrojena borbena skupina za obranu austrougarske granice od Italije pod zapovjedništvom austrougarskoga generala konjaništva Franza Rohra.[1262] Ova je

[1260] John Gooch, *The Italian Army and the First World War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014., 104.

[1261] John Gooch, *The Italian Army and the First World War*, 242.

[1262] Franz Rohr von Denta (Arad, 30. listopada 1854. – Beč, 9. prosinca 1927.), austrougarski general, Tajni savjetnik i ugarski barun. Godine 1876. završio Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu, a 1882. Ratnu školu u Beču. Od 1895. priključen austrougarskom Glavnom stožeru i do 1901. godine radio u ministarstvu rata u Beču. Od 1901. do 1909. godine zapovjednik austrougarskih postrojbi, a od 1909. do 1914. godine je bio inspektor konjaništva i zapovjednik zemaljske obrane III. korpusa u Grazu. Godine 1911. stekao čin generala konjaništva. Od početka Prvog svjetskog rata zadužen za vojne pripreme obrane austrougarske granice prema Italiji povodom mogućeg talijanskog ulaska u rat protiv Austro-Ugarske Monarhije. Talijanskom objavom rata Austro-Ugarskoj Monarhiji 23. svibnja 1915. godine je bio imenovan zapovjednikom Armijske grupe Rorh (od 25. siječnja 1916. godine 10.

skupina imala zadatak usporiti talijansko napredovanje gornjim tokom Tilmenta prema Beču dok glavnina austrougarskih snaga ne bi pristigla sa drugih bojišta ili iz pozadine i uključila se u bitku s glavninom talijanskih snaga. Rohrovu je borbenu skupinu činilo pet pješačkih divizija koje su dobile oznake 90., 91., 92., 93. i 94. pješačka divizija koje su bile sastavljene od prvolinijskih pukovnija, pučko-ustaških i zaštitnih graničnih snaga s osloncem na granične zaporne utvrde i fortifikacije. Brojnost Rohrove skupine je do 30. travnja 1915. narasla na 112 pješačkih bojni, devet konjaničkih eskadrona i 49 topničkih bitnica. Od ovoga je broja bilo 29 pučko-ustaških bojni, 21 pohodna bojna, sedam pričuvnih i jedna mornarička bojna, 39 bojni tirolskih zemaljskih strijelaca, 15 dobrovoljačkih bojni, 22 poljske, 10 i 1/2 brdskih, četiri teške i 12 i 1/2 pučko-ustaških topničkih bitnica.[1263]

Međutim, Rohrova skupina nije bila dovoljna za obranu od Italije. Otvaranjem Talijanskog bojišta na austrougarskoj strani ustrojene tri nove armije koje su pokrivale tri glavna fronta na Talijanskom bojištu. Front u Južnome Tirolu je pokrivala *Zemaljska obrana Tirola* pod zapovjedništvom generala konjaništva Viktora Dankla. Obrana Tirola je organizirana u pet zona: 1. Ortler, 2. Tonale, 3. Južni Tirol, 4. Dolina Fiemma (područje istočno od Adiga između Bolzana i Tridenta) i 5. Dolina Pustera sa tvrđavom u Tridentu. Ukupno je za obranu Tirola okupljeno 67 000 pušaka, 314 sablji i 111 topova.[1264]

Front u Karnskim Alpama je pokrivala Armijska grupa Rohr. Početna brojnost ove armijske grupe je bila 40 000 pušaka, 900 sablji i 204 topa.[1265]

Sočanski je front pokrivala 5. armija pod zapovjedništvom generala pješaštva Svetozara Borojevića. Borojević je na dan talijanske objave rata Austro-Ugarskoj imenovan zapovjednikom 5. armije dok su XV. i XVI. korpus povučeni sa Balkanskog bojišta i stavljeni u sastav novoustrojene 5. armije.[1266] Početno brojno stanje 5. armije

armija) na Jugozapadnom, Talijanskom bojištu. Pokazao se sposobnim vojnim zapovjednikom na Frontu Karnskih alpi kada je od svibnja 1915. do svibnja 1916. spriječio prodor talijanske vojske u unutrašnjost Austro-Ugarske na Frontu Karnskih alpi. U svibnju 1916. preuzeo zapovjedništvo nad 11. armijom na frontu u Južnome Tirolu. U veljači 1917. imenovan zapovjednikom 1. armije na Rumunjskom frontu Istočnoga bojišta. Nakon sklapanja mira u Bukureštu 7. svibnja 1918. između Centralnih sila i Rumunjske, imenovan zapovjednikom ugarskih gardista; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 9*, 214-215.

[1263] Slavko Pavičić, *Jugozapadno (Talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*, 52.

[1264] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2*, 349.

[1265] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2*, 351.

[1266] John R. Schindler, *Isonzo*, 46.

zajedno sa postrojbama podrške za obranu obalnoga područja Austro-Ugarske je bilo 117 500 pušaka, 1 750 sablji i 330 topova.[1267]

Sveukupno je na austrougarskoj strani na početku vojnih operacija na Talijanskom bojištu krajem lipnja 1915. godine bilo 224 500 pušaka, 3 000 sablji i 645 topova. S druge strane, brojno stanje talijanske operativne vojske je na kraju lipnja 1915. bilo 31 000 časnika i 1 058 000 dočasnika i vojnika.[1268] Prema izloženom, razvidna je bila brojčana i materijalna nadmoć talijanske vojske u odnosu na austrougarsku u omjeru 5:1.

Zapovjednikom Talijanskog bojišta je imenovan austrijski nadvojvoda, general-pukovnik Eugen Ferdinand od Austrije i Těšína, a načelnikom Glavnog stožera podmaršal Aflred Krauss. Oni su 27. svibnja 1915. stigli u Maribor gdje se smjestilo austrougarsko zapovjedništvo Talijanskog bojišta. General Borojević je, u pratnji četiri glavnostožerna časnika koji su pod njime služili u 3. armiji na Istočnome bojištu, istoga dana stigao u Ljubljanu gdje je bilo zapovjedništvo 5. armije. Borojević je započeo novu dužnost u užurbanim okolnostima jer se očekivao talijanski napad. Bilo je potrebno organizirati obranu na Soči, rasporediti pridošle postrojbe, organizirati logistiku, opskrbu i komunikacije i pokrenuti rad zapovjedne strukture. Idućeg je dana, 28. svibnja, počelo raspoređivanje XV. korpusa na gornjem toku Soče, a XVI. korpusa kod Goriške. Na početku lipnja 1915. je u sastavu 5. armije bilo ukupno osam divizija.[1269]

Sočanski je front AOK odmah prepoznalo kao najslabiji front Talijanskog bojišta. Radi toga je bilo potrebno postupno povećavati snagu 5. armije kako bi se spriječio talijanski prodor u unutrašnjost Monarhije. Povećanje snage 5. armije na Sočanskom frontu do prosinca 1915. možemo pratiti iz arhivskog gradiva fonda pohranjenog u HDA u Zagrebu.[1270]

Prema gradivu navedenoga fonda, dana 1. kolovoza 1915. godine u sastavu 5. armije su bili VII., XV. i XVI. korpus, 14. brigada brdskog topništva i 19. pučko-ustaška brdska brigada što je ukupno bilo 10 pješačkih divizija s pričuvama i etapnim trupama za osiguranje pozadine. U armijskoj pričuvi je bila 94. pješačka divizija pod zapovjedništvom podmaršala Kuczere jačine osam pješačkih bojni, 11 strojničkih odjela, tri konjanička eskadrona, jedne pohodne satnije i tri topničke bitnice sa 16 topova i 10

[1267] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 2*, 353.
[1268] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 352.
[1269] John R. Schindler, *Isonzo*, 47.
[1270] Radi se o fondu HR-HDA-1689 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918.

haubica. Za osiguranje obalnog područja je bio zadužen hrvatski general-bojnik Nikola Ištvanovića čije je zapovjedništvo bilo u Rijeci. Pod Ištvanovićevim su zapovjedništvom bile dvije pješačke bojne, polovica konjaničkog eskadrona i jedna topnička bitnica.[1271]

Nadalje, u sastav 5. armije dana 1. rujna 1915. godine ulaze dvije divizije III. korpusa, 28. pješačka divizija iz Ljubljane i 22. *Landwehr* divizija.[1272] Od 5. studenoga 1915. godine u sastav III. korpusa se vraća matična 6. pješačka divizija, a pridodaje 187. pučko-ustaška brigada. Tako od ovoga datuma 5. armiju čine III. korpus (6., 28. pješačka divizija, 22. *Landwehr* divizija, 187. pučko-ustaška brigada), VII. korpus (17. i 106. pješačka divizija, 20. *Honvéd* divizija), XV. korpus (1. i 50. pješačka divizija, 14. brdska brigada), XVI. korpus (18., 58. i 61. pješačka divizija), samostalna 206. pučko-ustaška brigada, pričuvne i etapne trupe. Obrana obalnog područja je podijeljena na dva rajona zone: rajon Trst i rajon Rijeka.[1273]

Posljednje povećanje snage 5. armije 1915. godine je bilo 8. prosinca. Tada u sastav 5. armije ulaze 9. pješačka divizija i 9. pješačka brigada, a sa fronta u Južnome Tirolu i Karnskih Alpi se prebacuju 14 pričuvnih pučko-ustaških bojni s haubicama Škoda kalibra 140 mm, poljskim topovima kalibra 150 mm i 15 strojničkih odjela.[1274]

Za rat protiv Italije odabrana je obrambena strategija na osnovi druge, defanzivne varijante ratnog plana za rat protiv Italije iz četiri razloga. Prvi je bio navedena talijanska nadmoć u ljudstvu i materijalu nad austrougarskom vojskom na Talijanskom bojištu. Drugi, u trenutku talijanskog ulaska u rat, glavnina austrougarske vojske je bila raspoređena na Istočnom bojištu u ratu protiv Rusije. Treći razlog je bila smanjena mogućnost vođenja ofenzivnih operacija protiv Italije zbog umanjene borbene moći austrougarske vojske protekom devet mjeseci rata. Prvo zbog velikih gubitaka austrougarske vojske a potom zbog gubitka profesionalnog časničkog zbora i iskusnih vojnika.

Kako je prethodno izloženo, od kolovoza 1914. do svibnja 1915. godine austrougarska je vojska ukupno izgubila 2 000 000 vojnika i časnika. Problem gubitka

---

[1271] HR-HDA-1698 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918. List 30. *Raspored postrojb austrougarske 5. armije (Jugozapadno bojište)*, 19.
[1272] HR-HDA-1698 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918. List 30. *Raspored postrojbi austrougarske 5. armije (Jugozapadno bojište)*, 21.
[1273] HR-HDA-1698 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918. List 30. *Raspored postrojbi austrougarske 5. armije (Jugozapadno bojište)*, 25.
[1274] HR-HDA-1698 Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište 1914.-1918. List 30. *Raspored postrojbi austrougarske 5. armije (Jugozapadno bojište)*, 47.

zapovjednika i časnika koji su trupe vodili na bojišnici bio je najviše izražen u komunikaciji, na jezičnom planu. Dok su predratni, profesionalni austrougarski časnici odgajani u poliglotskom duhu i služili se u govoru i pismu na više jezika naroda koji su činili Austro-Ugarsku Monarhiju, pričuvni su časnici i novo mobilizirani časnici 1915. godine, u većini slučajeva govorili samo jedan jezik. Na ovaj su način, mnogobrojni novi časnici i zapovjednici austrougarskih postrojbi jedva mogli komunicirati sa svojim podređenima i voditi trupe u bitki. Radi toga su korpusi postali heterogeni jer se izgubila monolitnost. Gubitkom etničke povezanosti sastavnica borbenih postrojbi, poput zajedničke teritorijalne, kulturne i jezične osnove, dolazilo je do tenzija u ratnim uvjetima među nadređenim i podređenim časnicima. S druge strane, gubitkom mlađih vojnika i njihovom zamjenom starijih vojnih obveznika, koji su u većini slučajeva bili obiteljski ljudi s djecom u srednjim godinama života, izgubio se ratnički duh vojske.[1275]

Četvrti je razlog bio izostanak njemačke vojske na Talijanskom bojištu. Budući da Italija nije objavila rat Njemačkoj, njemački OHL je odlučio ne premještati njemačke postrojbe sa Zapadnog i Istočnog bojišta na Talijansko čime je otpala mogućnost združenog djelovanja austrougarske i njemačke vojske protiv talijanske vojske na Talijanskom bojištu.

Iz svih navedenih razloga se Conrad odlučio za obrambenu strategiju protiv Italije. U pismu načelniku Vojnog ureda Njegovog Veličanstva Bolfrasu 28. svibnja, Conrad je pesimistično opisao situaciju protiv Italije: „Uz brojčanu premoć Talijana i veliku djelotvornost njihovog vrlo suvremenog topništva, vrlo se brzo mora računati s time da će razrušiti naše utvrde i upasti na naše područje“.[1276]

Kako bi spriječio navedeno, Conrad je predložio elastičnu obranu na frontu Karnskih i Julijskih Alpi i na Soči. Pritom, na dva glavna napadna pravca neprijatelja na srednjem toku Soče, preko Idrije i kroz Vipavsku dolinu preko Vipave prema unutrašnjosti Monarhije, austrougarska bi se vojska postupno i organizirano povlačila do ljubljanske kotline gdje bi, na oba napadna pravca, neprijatelj morao stići. Ovdje je Conrad planirao odlučujućom bitkom namamiti i uništiti neprijatelja. Ovaj koncept obrane je bio poznat kao „Ljubljanska klopka“.[1277]

[1275] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 287.
[1276] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918.*, 355.
[1277] Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, 20.

Međutim, kako austrougarska vojska nije imala dovoljno snage i mogućnosti izvesti ovakvu operaciju niti pokrenuti ofenzivu iz Južnog Tirola, odustalo se od „Ljubljanske klopke i na prijedlog Borojevića postavilo tvrdokornu obranu na Soči. Navedenim je iskorišten povoljan obrambeni položaj na uzvisinama zapadno i istočno od Soče ali je došlo do maksimalnog naprezanja logistike radi osiguranja dovoljno sredstava za vođenje rata, budući da je prijevoz materijala i trupa morao ići preko ograničenih i uskih prometnih koridora skromnih kapaciteta.[1278]

8.2. Čičerićeva razmišljanja o ratu Austro-Ugarske i Italije

Čičerić je o problematici talijanskog ulaska u rat na strani Antante prvi puta pisao u svoj ratni dnevnik 21. svibnja 1915. godine. O tome piše: „Italija nam je navodno objavila rat već 19. svibnja, što mi se čini nevjerodostojnim. Nisam mogao i ne mogu vjerovati da će Italija krenuti na nas. Vidjet ćemo. Ne mogu vjerovati da se talijanski narod uspjelo pridobiti za rat. Nadajmo se, da ćemo, ako dođe do rata s Italijom, biti prebačeni na Talijansko bojište. Izvrsne postrojbe. A Tisza neka kvoca sa Srbijom! Rumunjska bi trebala ostati neutralna. Opet kritična situacija. Italija kasni mjesec dana, budući da smo uspješni na Ruskom bojištu“.[1279]

Čičerić je saznao o talijanskoj objavi rata Austro-Ugarskoj iz zapovijedi broj 72 od 25. svibnja 1915. koju je zapovjedništvo 2. armije poslalo zapovjedništvu 14. pješačke divizije. Ova zapovijed prenosi proglas Franje Josipa I. *Mojim narodima* u kojem je stajala obavijest da se od 23. svibnja Italija i Austro-Ugarska nalaze u ratu: „Talijanski kralj mi je objavio rat, perfidija kakva se nikada nije dogodila u povijesti, koju je počinio talijanski kralj svojim dvjema saveznicama [Austro-Ugarska i Njemačka, članice Trojnog saveza s Italijom od 1882. godine, op.a.]. Nakon više od 30 godina saveza tijekom kojih je uspjela povećati svoj teritorij i prosperirati na neočekivane načine, Italija nas je napustila u trenutku opasnosti i prešla u tabor naših neprijatelja s podignutom ratnom

[1278] Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, 20.

[1279] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 77.

zastavom. Mi nismo prijetili Italiji, omalovažavali njen ugled, naštetili njenoj časti i interesima, uvijek smo vjerno ispunjavali svoje savezničke obveze i davali joj podršku kad je kretala u rat s Osmanskim Carstvom 1911. godine napadom na Libiju. Učinili smo i puno više od toga. Kad je Italija svoje čežnje usmjerila preko naših granica, bili smo odlučni u činjenju velikih i bolnih žrtava kako bi sačuvali savez i mir, žrtava posebno bliskih našemu očinskom srcu. Ali, želja Italije da uhvati povoljan trenutak bila je jača i sudbina se odigrala na ovaj način. Moje su vojske pobjednički izašle iz desetomjesečne gigantske borbe sa sjevernim susjedom u najvjernijem savezu s vojskama mojeg najsjajnijeg saveznika [Njemačke, op.a.] Pozdravljam moje, u bitci provjerene, pobjedničke trupe, vjerujem njih i u njihove zapovjednike! Vjerujem u svoj narod čije samožrtvovanje bez presedana zaslužuju moju očinsku, od srca, zahvalnost. Molim Svemogućega da blagoslovi naše stjegove i uzme u svoje milosrđe našu pravednu stvar. U potpisu, Franjo Josip".[1280]

Carev proglas je slijedilo obraćanje vrhovnog vojnog zapovjednika nadvojvode Friedricha vojnicima austrougarske vojske: „Vojnici! Čuli ste riječi našeg vrhovnog vojnog zapovjednika, izgovorene u ovome teškom trenutku. One odražavaju nečasnu nepravdu našeg neprijatelja koji, besramnom izdajom, nagrađuje desetljeća naše vjernosti! Ali, nama vojnicima daju novi veliki zadatak, čije obavljanje su Njegovo Veličanstvo i domovina, povjerili nama u ruke. Novi neprijatelj se ne dolazi časno, licem u lice, boriti s nama. Ne, bezbožni, bivši saveznik Austro-Ugarske i Njemačke i njihovih pobjedničkih vojski i flota, koje su nakon deset mjeseci užarene borbe protiv pola svijeta neporažene i stoje, više nego ikada čvrsto na nogama, napada nas izdajnički u leđa. Na nama je vojnicima da kaznimo naše neprijatelje krvlju i željezom za ovaj čin bez presedana na isti način kako su to naši pretci učinili kod Mortare, Novare, Custozze i Visa. Naš voljeni, najvrliji gospodar, koji je sve učinio ne bi li nas poštedio ove kušnje, u nama nastoji probuditi duh Radetzkog, nadvojvode Albrechta i Tegetthoffa! Želimo im biti dostojni! Zato pozdravljamo našeg napaćenog cara i kralja i našu vjernu braću po oružju na sjeveru koji nam čuvaju leđa sve dok na jugu ne svane dan krvave osvete za ovaj perfidni napad s leđa! Vojnici! Bez zadrške, idite na novi zadatak dobre volje! S

[1280] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 2. *Armeekommando Befehl Nr. 72* od 25. svibnja 1915., 2.

božjom pomoći i u pravom savezništvu s našim suborcima, pronaći ćemo način da pobijedimo ovog novog neprijatelja! U potpisu, feldmaršal nadvojvoda Friedrich".[1281]

Posljedica otvaranja Talijanskog bojišta je bila slanje austrougarskih postrojbi s Istočnog i Balkanskog bojišta na Talijansko bojište. Time je u ključnom trenutku završne faze združene ofenzive Centralnih sila protiv Rusa umanjena udarna snaga ili brojno stanje pričuva operativne austrougarske vojske na Istočnom bojištu. Zanimljivo, Čičerić talijansku objavu rata Austro-Ugarskoj nije doživio kao presudan faktor koji je odlučujuće utjecao na promjenu omjera snaga protiv Austro-Ugarske. U svojem je dnevniku u zapisu od 24. svibnja 1915. o tome napisao: „Ipak rat s Italijom. Nadajmo se bez Rumunjske. Ako i ona krene, bit će problema. Samu Italiju možemo još podnijeti!"[1282]

Čičerićeva dva dnevnička zapisa od 21. i 24. svibnja dokazuju ispravnost Čičerićeve procjene strateške situacije. Iz ovih je zapisa razvidno kako je Čičerić očito smatrao Italiju puno slabijim protivnikom od Rusije. U prvom zapisu od 21. svibnja Čičerić izražava želju da sa svojim „izvrsnim postrojbama" bude prebačen na Talijansko bojište, očito smatrajući kako njegove postrojbe mogu pobijediti talijanske na bojištu. Tri su glavna razloga ovakvome Čičerićevom razmišljanju, koji je kao visoki časnik imao dobar uvid u vojne prilike sukobljenih vojski 1915. godine.

Prvi razlog je bila relativna slabost talijanske u odnosu na rusku vojsku u kvantitativnom i kvalitativnom smislu. Prvenstveno kao posljedica manje osnovice za novačenje ljudskih potencijala u vojsku radi manjeg broja stanovnika Italije u odnosu na Austro-Ugarsku i carsku Rusiju i manjeg teritorija. Prema popisu stanovništva talijanskog državnog zavoda za statistiku (Instituto nazionale di statistica, dalje: ISTAT), na području Kraljevine Italije je 1911. godine ukupno živjelo 35 845 605 stanovnika.[1283] To je bilo za trećinu manje od Austro-Ugarske i gotovo pet puta manje od ukupnoga broja stanovnika carske Rusije. Zatim, prema podatcima ISTAT-a, površina teritorija Kraljevine Italije je 1911. godine iznosila 286 610 km^2.[1284] To je bila 2,3 puta manja površina teritorija od površine teritorija Austro-Ugarske Monarhije i 60 puta manja od površine teritorija carske Rusije.

[1281] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 2. *Armeekommando Befehl Nr. 72* od 25. svibnja 1915., 3.
[1282] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 80.
[1283] *L'Italia in 150 anni. Sommario di statistiche storiche 1861-2010,* Rim: Instituto nazionale di statistica, 2011., 140.
[1284] *L'Italia in 150 anni,* 140.

Nadalje, brojno stanje talijanske operativne vojske u lipnju 1915. godine je bilo 31 000 časnika i 1 058 000 dočasnika i vojnika.[1285] S druge strane je brojno stanje ruske operativne vojske na dan 15. svibnja 1915. bilo 3 900 000 časnika, dočasnika i vojnika.[1286]

Premda je Italija bolje iskoristila svoje vojne potencijale od Rusije jer je njen udio oružanih snaga u broju stanovnika veći nego kod Rusije, talijanskih 2,95% naprema ruskih 2,3% i manju dužinu Talijanskog bojišta od Istočnog što bi trebalo omogućiti veću koncentraciju talijanskih snaga na bojištu i postizanje veće borbene moći od ruskih snaga, Čičerić je računao na manju kvalitetu talijanske vojske u odnosu na rusku iz dva razloga, a na temelju čega je donosio procjenu kako bi se rat protiv Italije mogao puno lakše voditi nego što se vodi rat protiv Rusije.

Prvi je razlog već navedeni nedostatak ratnog iskustva talijanske vojske, a drugi zaostatak talijanske vojske za ruskom u materijalu. Primjerice, talijanska je vojska ušla u rat 1915. godine s 618 strojnica[1287] dok je austrougarska vojska u rat ušla 1914. godine s 2761 strojnicom[1288] a ruska s 4152 strojnice.[1289] Nadalje, talijanska je vojska ušla u rat sa 2 121 topom i haubicom, dok je ruska vojska u svibnju 1915. godine raspolagala s 6285 topova i haubica.[1290]

Treći je razlog bila posebna motiviranost vojnika i časnika južnoslavenskog porijekla austrougarske vojske za rat protiv Italije. Ovi su vojnici bili više motivirani za rat protiv Italije nego protiv Rusije zbog toga što su branili vlastiti teritorij i domove čim su odredbe Londonskog ugovora ubrzo postale poznate javnosti. Posebno su hrvatski vojnici s područja Dalmacije, Istre, Kvarnera, Jadranskog primorja i otoka na istočnoj obali Jadrana sa žestinom odlazili u bitku protiv Talijana koje su smatrali drevnim neprijateljima. Osjećaj „mržnje prema Talijanima“ među hrvatskim vojnicima i časnicima austrougarske vojske je dijelilo i stanovništvo hrvatskih povijesnih zemalja.

O tome svjedoče brojni pisani izvori hrvatskih vojnika i časnika koji su u austrougarskoj vojsci sudjelovali u ratu protiv Italije od 1915. do 1918. a kao eklatantan primjer se na ovome mjestu navodi dnevnički zapis Antona Šolca[1291] iz njegove knjige

[1285] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918.*, 352.
[1286] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 109.
[1287] John MacDonald; Željko Cimprić, *Caporetto and the Isonzo Campaign. The Italian Front 1915-1918*, Banrsley: Pen&Sword, 2015., 28.
[1288] Wilfried Thanner, *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917*, 10.
[1289] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 131.
[1290] Nikolaj Golovin, *The Russian Army in the World War*, 140.
[1291] Antun Šolc (Zagreb, 5. studeni 1893. - Zagreb, 23. studeni 2974.) hrvatski nakladnik i knjigotiskar,

sjećanja iz Prvog svjetskog rata *Ratna sjećanja 1914.-1918.* U dijelu u kojem Šolc opisuje odlazak njegove postrojbe na Talijansko bojište krajem svibnja 1915., Šolc prepričava događaj koji se zbio 27. svibnja u vlaku koji je stajao na otvorenoj pruzi iz Čakovca prema Ljubljani: „Nedaleko nekog malog sela, trčala je spram stojećeg vlaka stara seljakinja. Kad je došla do našega vagona, pružala nam je svojim suhim rukama grudicu zemlje. 'Dečki, nemojte pustiti Talijana nutra, da nam gazi po našoj domovini. Bog vas pratil'. Suze su joj tekle niz mirno lice. Svaki joj je htio dati kakovu malenkost, no nije ništa htjela primiti. Kroz Sloveniju narod nas burno pozdravlja. Bježe žene i dječaci spram vagona i daju nam meso, kruh, kolače, cigarete, što god nailaze kod kuće davaju nam, mnogi sa suzama u očima“.[1292]

8.3. Čičerićev dolazak na Talijansko bojište u lipnju 1917. godine

Čičerić je 15. lipnja 1917. imenovan zapovjednikom XXIII. korpusa u sastavu 5. armije pod zapovjedništvom generala Borojevića. Ova je armija držala Sočanski front na Talijanskom bojištu. Širina Sočanskoga fronta je bila 67 km i prostirala se od planinskoga vrha Krn u Julijskim Alpama u Sloveniji do Jadranskoga mora.[1293]

O imenovanju na novu dužnost je Čičerić saznao u 21 sati i 20 minuta toga dana. Prema navodima u Čičerićevom dnevniku, u navedeno je vrijeme igrao bridž s profesorom Ivekovićem i časnicima Sieglom i Hallom. Tada je njegov prijatelj i pobočnik, glavnostožerni bojnik Joseph Mailàth-Pokorny, donio telegram u kojem je stajala kratka zapovijed: „Podmaršal Schenk, zapovjednik XXIII. korpusa i Csicserics, zapovjednik XIII. korpusa, međusobno će zamijeniti zapovjedništva. Odluka stupa na snagu bez odgode. Moj se dolazak očekuje preko Adelsberga“.[1294]

---

sudionik Prvog svjetskog rata. Šolc potječe iz obrtničke obitelji Šolc (Scholz) iz Zagreba koja se bavila knjigotiskarstvom i nakladništvom. Početak Prvog svjetskog rata je dočekao na školovanju u Zagrebu gdje je polazio Trgovačku akademiju koju je završio nakon završetka rata 1919. godine. Od 1934. godine kao dioničar uključen u rad Zagrebačke ledane d.d. čiji direktor postaje 1940. godine. Od 1944. godine nema daljnjih podataka o njemu i trgovačkom društvu Zagrebačka ledana d.d. Umro je u Zagrebu u 1974. godine. Pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoj; Antun Šolc, *Ratna sjećanja 1914-1918.*, 9-13.

[1292] Antun Šolc, *Ratna sjećanja 1914-1918.,* 81.

[1293] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 150.

[1294] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 308.

Idućega dana je Čičerić nastavio obavljati svoju dužnost zapovjednika zagrebačkog XIII. korpusa i krenuo u 19 sati i 55 minuta željeznicom u Lemberg. Iz Lemberga je u 7 sati i 30 minuta krenuo u Beč gdje je stigao u 22 sati i 30 minuta. Na bečkom sjevernom kolodvoru je promijenio vlak i nastavio put prema Talijanskom bojištu. [1295]

Čičerićev je odlazak s Istočnog bojišta teško primljen među postrojbama XIII. korpusa. Posebno je bila pogođena njegovim odlaskom zagrebačka 36. divizija, koja se osjećala izvrsno pod njegovim vodstvom. S druge strane, dolazak Schenka na položaj zapovjednika XIII. korpusa je donio određenu neizvjesnost, očito iz razloga što trupe i podređeni zapovjednici nisu cijenili novog zapovjednika i vjerovali u njegove sposobnosti kao što su cijenili Čičerića. Tako je svoj prvi susret sa Schenkom na mjestu zapovjednika XIII. korpusa na Istočnom bojištu Mailàth-Pokorny sumornim tonom, opisavši Schenka kao „slomljenu, jadnu figuru, nervoznu i punu strepnji“.[1296]

Iz unosa u Čičerićev dnevnik za 19. lipnja 1917. doznajemo pravi razlog Čičerićevog dolaska na Talijansko bojište i Schenkovog slabog izgleda i potištenog stanja. Čičerić o tome piše: „19. lipnja, utorak, toplo. U 6 sati i 15 minuta po mene je došao Zákó. U 7 sati i 45 minuta Južna željeznica. Objed u Grazu. Maribor od 14 sati i 14 minuta do 15 sati i 20 minuta. Krasnopitzky (načelnik stožera nadvojvode Eugena) došao je na željezničku postaju što je bilo vrlo lijepo od njega. Pojasnio mi je situaciju. Odnos snaga između nas i Talijana je 1:1,8 […] Schenk je izdavao 'čudne' zapovijedi. Zapovjednik odsjeka III.[1297] Wurm je već dugo bio nezadovoljan s njim, ali Borojević ga je štitio. Sve je ipak izbilo na površinu tijekom posjete Njegovog Veličanstva kada Schenk i njegov načelnik stožera Szahlender nisu odlikovani. Obojica su zamolili da ih se smijeni. Odluka: Schenk odlazi na našu bojišnicu XIII. korpusa (smirivanje živaca), a Szahlender mora ostati. Trenutno nikakvih naznaka neposredno predstojećeg talijanskog napada na Soči. Odluku Talijani neće tražiti u Trentinu gdje je raspoređeno njihovih 10

[1295] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 308.
[1296] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 244.
[1297] U trenutku Čičerićevog preuzimanja XXIII. korpusa, obrana fronta 5. armije na Sočanskom frontu je bila podijeljena u tri glavna odsjeka. Odsjek I. za sjeverni dio Sočanskoga fronta koji je pokrivao XV. korpus. Odsjek II., podijeljen na odsjek II.a i odsjek II.b, za srednji dio Sočanskoga fronta koji su pokrivali XVII. korpus (odsjek II.a) i XVI. korpus (odsjek II.b). Odsjek III. za južni dio Sočanskog fronta kojeg su pokrivali VII. korpus i XXIII. korpus. Zapovjednik odsjeka III. je bio general Wenzel von Wurm; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918*, sv. 6, 151.

divizija, nego na Soči, gdje su okupljene njihove glavne snage. Sve ostalo služi za odvlačenje i vezanje neprijateljskih snaga".[1298]

Da je Čičerić napustio zapovjedništvo XIII. korpusa s reputacijom izvrsnog zapovjednika kojega su cijenile njegove trupe i nadređeni zapovjednici, svjedoči zahvala koju je 19. lipnja 1917. zapovjedništvo 3. armije poslalo Čičeriću u kojoj se službeno oprostilo s njime i zaželjelo mu uspjeh na novoj dužnosti. U ovoj zahvali stoji: „Podmaršalu von Čičerić, zapovjedniku XIII. korpusa, koji je proveo na čelu ovog dokazano vrijednog korpusa skoro godinu dana, od čega skoro 10 mjeseci borbi u sastavu 3. armije. Podmaršal Čičerić je svojim vlastitim radom i primjerom uspio svoje trupe dovesti na visoku razinu borbene spreme bez ičije pomoći sa strane. Time je stekao neograničeno povjerenje svih koji su pod njim služili i koji su se s njime borili. Zbog toga mu svi u sastavu 3. armije želimo puno sreće na njegovom budućem putu. Zapovjednik 3. armije, Baumgartner".[1299]

Čičerićeva strateška procjena kako je Sočanski front i dalje bio glavni front talijanske vojske na Talijanskom bojištu je bila ispravna. Talijani su i dalje smatrali kako je najbolji put prema pobjedi nad Austro-Ugarskom proboj preko Soče prema unutrašnjosti Monarhije. Pored nadmoći u ljudstvu i materijalu, Talijansko je bojište bilo jedino na kojem je talijanska vojska ratovala u Prvom svjetskom ratu za razliku od Austro-Ugarske koja je ratovala na Istočnom, Balkanskom i Talijanskom bojištu. To je omogućilo Talijanima koncentraciju svih vojnih potencijala na jednom bojištu i proizvodnih kapaciteta države za vojne potrebe talijanske operativne vojske na Talijanskom bojištu.

Na savezničkoj konferenciji u Rimu 5. siječnja 1917. godine, Cadorna je zatražio od talijanskih saveznika, Velike Britanije i Francuske, da talijanskoj vojsci pošalju vojnu pomoć u ljudstvu i materijalu s ciljem odlučujućeg proboja Sočanskog fronta. Cadorna je tražio od saveznika da sa Zapadnog bojišta na Sočanski front prebace šest pješačkih divizija s vlastitom opskrbom, što je bilo 120 000 vojnika i časnika i 26 000 radnih životinja, teško topništvo i teške haubice. Prvenstveno bi prebacivanjem britanskog i francuskog topništva sa Zapadnog bojišta na Sočanski front, tvrdio je Cadorna, proboj Sočanskog fronta uspio, a Trst i Ljubljana bili zauzeti.[1300]

[1298] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 309.
[1299] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 61.
[1300] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 312.

Cadorna je nastojao postići navedene ciljeve planiranjem nove ofenzive na srednjem i donjem toku Soče. To je opisao u svojoj knjizi sjećanja *Rat na Talijanskom bojištu* ovako: „Naš je položaj na dva istaknuta vrha Kuk i Vodice, izoliranim na drugoj obali Soče, bio ranjiv, pogotovo u slučaju velike neprijateljske ofenzive. Bilo je nužno dovršiti njihovo osvajanje i napraviti dobre položaje na kojima bi se mogli učinkovito oduprijeti bilo kojem ofenzivnom naporu neprijatelja i to pogotovo sada kada bi kriza u Rusiji [razdoblje Privremene vlade nakon Veljačke revolucije i svrgavanja carizma u Rusiji od 15. ožujka do izbijanja Oktobarske revolucije 7. studenoga 1917. godine u kojem nije bio izvjestan ruski ostanak u Prvom svjetskom ratu, op.a.] mogla dopustiti Centralnim silama da prebace svoje snage s Istočnog na naše bojište u bliskoj budućnosti. Kada bi Banjška planota do Vipavske doline i linija Trstelj – Hermada, koje, poput velikih tvrđava natkrivaju srednji i donji tok Soče i zaklanjaju Gorišku, pali u naše ruke, dobili bi snažnu obrambenu liniju koja bi se lijevim bokom naslonila na Crni vrh (Monte Nero) i time najbrže i najjače zaštitili naš front u Julijskim Alpama. Zauzimanje Banjške planote bi neprijatelju uskratilo važan pristup Vipavskoj dolini koja je, tijekom svih dosadašnjih Sočanskih bitaka, bila važna komunikacijska i opskrbna linija neprijateljskog otpora. Ukoliko želimo ostvariti naš ratni cilj, Banjška planota i linija Trstelj – Hermada moraju biti osvojeni“.[1301]

Kako bi se dodatno pojačala talijanska ratna proizvodnja, u ožujku 1917. dolazi do promicanja pododsjeka za naoružanje i streljivo Ministarstva rata Italije na razinu samostalnog ministarstva. Ovo je novo ministarstvo bilo nadležno za sklapanje ugovora o nabavi naoružanja i streljiva između vojske i privatnih i državnih tvrtki u Italiji i savezničkim zemljama, nabavu i distribuciju sirovina potrebnih za proizvodnju oružja i streljiva, nadzor kvalitete vojnih proizvoda koji su vršili časnici talijanske vojske, testiranje i razvoj novih oružja.[1302]

Obzirom na izloženo, Čičerić je ponovo bio u pravu, ispravno ocijenivši situaciju i predvidjevši talijanski ratni plan za ljeto i jesen 1917. godine u kojem je težište glavnog napada bilo na Soči. Prema ovome planu koji je sastavio Cadorna, vođene su X. Sočanska

[1301] Luigi Cadorna, *La guerra alla fronte italiana*, *sv. 2*, 77.
[1302] *Italy in the Era of the Great War*, ur. Vanda Wilcox, 316.

bitka[1303] i XI. Sočanska bitka[1304] na Sočanskom frontu. Prethodno su saveznici udovoljili Cadorninom zahtjevu za vojnom pomoći Italiji. U Rimu je 7. svibnja 1917. između talijanske i britanske vojske potpisana Anglo-talijanska konvencija o vojnoj suradnji. Konvenciju je s britanske strane potpisao britanski glavnostožerni general John Henry Verinder Crowe a s talijanske, zamjenik talijanskog načelnika Glavnog stožera general Carlo Porro i načelnik intendanture, general Stefano Lombardi. Prema odredbama ove konvencije, šest se britanskih divizija trebalo rasporediti na područje Arquate Scrivie 40 km sjeverno od Genove koja je služila kao baza britanskih snaga u Italiji. Ove su divizije trebale biti raspoređene na pojedine frontove Talijanskog bojišta prema situaciji. No, dok je dolazak britanskih divizija odgođen, na Talijansko je bojište odmah poslano deset britanskih haubičkih bitnica kalibra 147 mm s ukupno 40 haubica koje su raspoređene u sastav talijanske 3. armije na frontu prema Krasu. Britanske su haubičke bitnice bile pod zapovjedništvom britanskog generala topništva P. D. Hamiltona i pružile značajnu podršku talijanskom pješaštvu tijekom X. Sočanske bitke. Nadalje, tijekom srpnja 1917. su još stigle tri britanske bitnice teškog topništva i jedna francuska bitnica teških haubica kalibra 225 mm koje su pružile dodatnu značajnu podršku talijanskom pješaštvu u XI. Sočanskoj bitki.[1305]

[1303] Deseta Sočanska bitka je vođena na Sočanskom frontu od 12. svibnja do 5. lipnja 1917. godine. Na talijanskoj je strani bilo 280 000 vojnika i časnika sa 2618 topova i 1249 minobacača okupljenih u sastavima 2. i 3. armije a na austrougarskoj 160 000 vojnika, 1400 topova i 500 minobacača u sastavu Sočanske armije. Bitka je završila austrougarskom pobjedom jer Talijani nisu uspjeli postići zadane ciljeve: probiti austrougarsku obranu na čitavom frontu od Jadrana do Tolmina, zauzeti planinski masiv Sveti Gabrijel – Sveta Gora – Vodice – Kuk i uzvisine istočno od Gorice te preko Krasa zauzeti Trstelj i Grmadu čime bi put u Trst bio otvoren. Obostrani gubitci u ovoj bitki su bili ogromni. Na talijanskoj su strani gubitci 159 000 vojnika i časnika, od čega 36 000 poginulih, 96 000 ranjenih, 27 000 zarobljenih i 2000 pogubljenih dezertera (decimiranje). Austrougarski se gubitci vode kao 76 300 vojnika i časnika od čega je bilo 7300 poginulih, 45 000 ranjenih i 24 000 zarobljenih i nestalih. Osobito je velik bio gubitak materijala, izgubljeno je 507 austrougarskih topova i 224 strojnice; Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, 40.

[1304] Jedanaesta Sočanska bitka je vođena od 17. kolovoza do 12. rujna 1917. godine. Na talijanskoj strani su sudjelovale 2. i 3. talijanska armija s ukupno 51 pješačkom i 21 konjaničkom divizijom sa preko 5200 topova i minobacača. Na austrougarskoj strani je bila Sočanska armija, koju su činile 1. i 2. Sočanska armija, pod zapovjedništvom generala Borojevića jačine 20,5 pješačkih divizija sa 1526 topova i pojačanjima s Istočnog bojišta koja su tijekom bitke postupno pridolazila na Sočanski front u sastav Sočanske armije. Težište talijanskog napada je bilo na središnji i sjeverni dio Sočanskog fronta a ciljevi zauzimanje prostora od Vipave do Boveca (zadatak 2. armije) i prostora od Jadranskog mora do Vipave (zadatak 3. armije). Bitka je završila neuspjehom talijanske vojske da ostvari zadane ciljeve. Obje strane su pretrpjele ogromne gubitke. Talijani su izgubili 166 000 vojnika i časnika, od čega 40 000 poginulih, 108 000 ranjenih i 18 000 nestalih. Austro-Ugarska je u tim borbama izgubila oko 110 000 vojnika i časnika, od čega 10 000 poginulih, 45 000 ranjenih, 30 000 nestalih ili zarobljenih, 20 000 bolesnih uključujući i otrovane bojnim otrovima; Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, 42.

[1305] James E. Edmonds, H.R. Davies, *History of the Great War*. *Military Operations, Italy 1915-1919*,

Na Talijansko bojište je Čičerić stigao 20. lipnja 1917. godine i preuzeo zapovjedništvo nad XXIII. korpusom u sastavu Sočanske armije. To je bilo dva tjedna nakon završetka X. Sočanske bitke koja je svojim intenzitetom nadmašila prethodnih devet Sočanskih bitaka zbog brojnosti sukobljenih vojski, količine utrošenog streljiva i korištenog materijala te obostranih gubitaka. Preko 280 000 talijanskih vojnika i časnika koji su krenuli u borbu, ukupno je izbačeno iz stroja 159 000 pri čemu je bilo 36 000 poginulih, 96 000 ranjenih i 27 000 zarobljenih talijanskih vojnika i časnika.[1306]

S druge strane, Sočanska je armija također pretrpjela značajne gubitke. Od 165 000 vojnika i časnika Sočanske armije, 7300 je poginulo, 45 000 ranjeno, a 24 000 nestalo ili zarobljeno. Gubtici u materijalu su također bili značajni jer je izgubljeno je 507 topova i haubica i 224 strojnice. U ovoj su bitki austrougarske snage potrošile oko 38 000 tona streljiva što je bilo gotovo 2 000 000 granata, dok je talijanska strana potrošila najmanje dva puta više od navedenoga.[1307]

Visok intenzitet X. Sočanske bitke, po kojem je ona nadmašila intenzitet prethodnih devet bitaka na Soči, bio je strateške prirode. Talijansko vrhovno vojno zapovjedništvo je nastojalo ovom bitkom ishoditi konačnu odluku na Talijanskom bojištu. Ukoliko to ne bude moguće, sekundarni je bio cilj napadom na Sočanskom frontu nanijeti što veće gubitke austrougarskoj strani zbog kojih ona neće moći izdržati idući veliki napad talijanske vojske. Premda je tvrdokorna austrougarska obrana onemogućila postizanje prvog i glavnog talijanskog cilja, slom Sočanske armije i konačnu odluku u korist Italije na Talijanskom bojištu, djelomično je ispunjen sekundarni cilj jer je Sočanska armija u ovoj bitki pretrpjela značajno veće gubitke nego u prethodnih devet. Radi toga je borbena snaga Sočanske armije bila bitno umanjena.

Na širem strateškom planu, X. Sočanska bitka je vođena u nepovoljnom razdoblju za Antantu. Na Zapadnome bojištu, nakon neuspjeha velike ofenzive generala Roberta Nivella[1308] na rijeci Aisne te na dijelu fronta kod grebena puta Chemin des Dames i liniji

---

London: His Majesty's Stationary Office, 1949., 31.

[1306] Nikola Tominac, "Hrvatske postrojbe u Desetoj sočanskoj bitci 1917. godine", 559.

[1307] Nikola Tominac, "Hrvatske postrojbe u Desetoj sočanskoj bitci 1917. godine", 560.

[1308] Robert Georges Nivelle (Tulle, 15. listopada 1856. – Pariz, 23. veljače 1924.), francuski general. U Prvom svjetskom ratu se istaknuo kao zapovjednik 2. francuske armije u obrani Verduna 1916. godine. U prosincu 1916. godine imenovan vrhovnim zapovjednikom svih francuskih snaga na Zapadnome bojištu zamijenivši na ovom položaju francuskoga generala Joffra. Kao pristalica ofenzivne vojne doktrine, zagovarao je veliku probojnu bitku masovnom koncentracijom snaga na uskom napadnom frontu uz koordinirano djelovanje topništva, tenkova i zrakoplova radi postizanja širokog operativnog proboja. Uvjeren da će ovaj koncept donijeti Savezničkoj vojsci na

Reims – Berry au Bac u sjeveroistočnoj Francuskoj, došlo je do krize u francuskoj vojsci. Izbila je pobuna i došlo je do masovnog napuštanja položaja. Francuski vojnici i časnici na prvoj crti su imali osjećaj da ih se šalje u klaonicu umjesto u bitku, dobivali su pokvarenu hranu, dopusti su bili kratki, a viša zapovjedništva indiferentna na njihove zahtjeve za poboljšanje njihovog položaja. No, pobuna je brzo ugušena strjeljanijem 55 vođa pobune. Unatoč navedenome, pala je borbena moć francuske vojske radi čega je glavni teret vojnih operacija na Zapadnome bojištu od ljeta do zime 1917. godine podnijela britanska vojska.[1309]

Pored navedenoga pada borbenoga morala, glavni razlog pada borbene moći francuske vojske na Zapadnome bojištu u drugoj polovici 1917. godine su bili veliki gubitci. Primjerice, samo do 25. travnja 1917. su francuski gubitci na Aisni iznosili 143 000 vojnika i časnika od čega je bilo 30 000 poginulih.[1310] Stevenson posebno ističe kako je tri četvrtine ukupnih gubitaka francuske vojske u Prvome svjetskom ratu bilo do završetka ofenzive Nivelle 7. svibnja 1917. godine. To je utjecalo na pad ukupnoga broja francuskih vojnika i časnika na Zapadnome bojištu kao posljedica pada borbenog morala, ratnog zamora i pretrpljenih gubitaka. Tako je u srpnju 1916. godine ukupno na Zapadnome bojištu bilo 2 234 000 francuskih vojnika i časnika dok je u listopadu 1917. godine ovaj broj pao na 1 880 000 francuskih vojnika i časnika.[1311]

Kako bi zadržali inicijativu na Zapadnome bojištu, britanska vojska ofenzivom kod izbočine Messines 7. lipnja, ofenzivom u Flandriji 22. srpnja i masovnim tenkovskim napadom kod Cambraija 20. studenoga, pokušava ishoditi odluku na Zapadnome bojištu u korist saveznika, ali bez većih uspjeha. Francuska je vojska podržala britansku u ofenzivi u Flandriji, ali je na čitavom Zapadnom bojištu u ovome razdoblju izvodila samo lokalne operacije, poput napada na kotu 304 kod Verduna od 20. do 25. kolovoza 1917. i napada na Malmaison kod Chemin des Damesa od 23. do 26. listopada 1917. godine.[1312]

Zapadnome bojištu odlučujuću pobjedu nad njemačkom vojskom, ovakav koncept izvođenja vojne operacije je primijenio u ofenzivi na rijeci Aisne u sjeveroistočnoj Francuskoj koja je po njemu dobila ime ofenziva Nivelle (9. travnja – 7. svibnja 1917.). Nakon početnih, lokalnih uspjeha, ofenziva je završila neuspješno s velikim ljudskim i materijalnim gubitcima Savezničkoj vojsci. Zbog toga je 15. svibnja 1917. godine smijenjen. Položaj načelnika Glavnog stožera francuske vojske je preuzeo general Ferdinand Foch dok je položaj vrhovnog zapovjednika svih francuskih snaga na Zapadnome bojištu preuzeo francuski general Philippe Pétain. Nakon toga je preuzeo administrativnu dužnost u francuskoj Sjevernoj Africi; *Hrvatska enciklopedija, sv. 7*, 709.

[1309] Philip Warner, *World War One. A Narative*, London: Cassell Military Classics, 1998., 137.

[1310] Nick Lloyd, *The Western Front*, 313.

[1311] David Stevenson, *1914. 1918.*, 308.

[1312] Pierre Renouvin, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, 330.

Odmah nakon Čičerićevog odlaska s Istočnoga bojišta, pod vodstvom ministra rata u privremenoj ruskoj vladi, odvjetnika Aleksandra Fjodoroviča Kerenskog[1313], započela je ruska ofenziva na Istočnome bojištu. Ona je bila dio nastojanja nove ruske vlade da održi Rusiju u ratu i da Rusija ispuni svoje savezničke obveze prema Antanti. Veliku promjenu u Prvom svjetskom ratu je označio pad carizma u Rusiji. Car Nikola II. je u carskom vlaku u Pskovu u ponoć 15. ožujka 1917. godine, u prisutnosti dvojice zastupnika Dume, Aleksandra Gučkova i Vasilija Šulgina, potpisao akt o svojoj abdikaciji u korist svojeg brata Mihaela. Car je potpisao svoj akt o abdikaciji običnom kemijskom olovkom, a ne tintom i perom, uobičajenom formom potpisivanja najviših državnih akata. Gučkov je prokomentirao carevu abdikaciju ovako: „Ova jadna spodoba od cara nije u stanju potpisati vlastitu abdikaciju tintom i perom kao pravi muškarac“.[1314]

Padom carizma je proglašena građanska republika na teritoriju carske Rusije. Na temelju sporazuma predstavnika Dume i petrogradskog Sovjeta, vođenim od 12. do 14. ožujka u Petrogradu, sastavljena je privremena vlada na čelu s knezom Ljvovim[1315], predstavnikom liberala koji je postao premijer i Aleksandrom Kerenskim koji je postao ministar pravosuđa. Liberali su imali većinu u vladi i bili na čelu ministarstva vanjskih poslova, rata i financija. Na ovaj je način Veljačka revolucija u Sankt Peterburgu završena bez većeg otpora i gotovo bez prolijevanja krvi.[1316]

[1313] Aleksandar Fjodorovič Kerenski (Simbirsk, 4. svibnja 1881. – New York, 11. lipnja 1970.), ruski političar i državnik, ministar predsjednik Ruske republike od srpnja do studenoga 1917. Diplomiro pravo na Sveučilištu u Sankt Peterburgu, predstavnik grupe „Trudovika“ unutar Esekera, ruske stranke umjerenih socijalista u četvrtom sazivu Dume (1912.-17). Nakon Veljačke revolucije postao zamjenik predsjednika petrogradskog Sovjeta radničkih i vojničkih deputata. U Privremenoj vladi prvo bio ministar pravosuđa od veljače do svibnja, potom od svibnja do srpnja ministar vojske i mornarice te od srpnja do studenoga 1917. ministar predsjednik koalicijske vlade i vrhovni zapovjednik ruske vojske. Oktobarskom revolucijom 7. studenog 1917. godine je svrgnut s vlasti. U bijegu od boljševika se skrivao u Rusiji do svibnja 1918. godine. Nakon toga je pobjegao u Pariz gdje je neuspješno pokušavao pridobiti zapadne saveznike za povratak na vlast u Rusiji. Od 1940. godine do smrti je živio u New Yorku i predavao na sveučilištima; *Hrvatska enciklopedija, sv. 5,* 627.

[1314] Will Englund, *March 1917. On the Brink of War and Revolution,* New York; London: W. W. Norton&Company, 2017., 171.

[1315] Georgij Jevgenjevič, knez Ljvov (Tula, 2. studeni 1861. – Pariz, 7. ožujak 1925.), ruski plemić, pravnik i državnik. Tijekom Prvog svjetskog rata na čelu Sveruskog udruženja zemstava i gradova (*Zemgor*). Nakon Veljačke revolucije i pada carizma u Rusiji, od 15. ožujka do 20. srpnja 1917. godine predsjednik savjeta ministara i ministar unutrašnjih poslova u prve dvije Privremene vlade Rusije. Nastojao u ratnim prilikama provesti socijalne reforme u Rusiji i izgraditi modernu građansku državu demokratskog tipa na načelima trodiobe vlasti. Pod optužbom veleizdaje, u listopadu 1917. godine, uhićen od boljševika, ali je uspio izbjeći smrt bijegom iz Rusije u Pariz; *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, sv. 4,* Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1968., 679.

[1316] Pierre Renouvin, *Europska kriza i Prvi svjetski rat,* 306.

U Kijevu je istoga dana formirano Narodno vijeće Ukrajine, ukrajinska Rada. Rada se proglasila legitimnim predstavnikom ukrajinskog naroda na cjelokupnom povijesnom području Ukrajine. Radu je činila koalicija ukrajinskih stranaka i kulturnih organizacija koja je imala zajednički politički program: stvaranje samostalne i neovisne Ukrajine izvan sastava Rusije. Za predsjednika ukrajinske Rade je izabran odvjetnik Mihajlo Hruščevski koji je bio vođa ukrajinskog nacionalnog pokreta u Galiciji i jedan od vođa revolucije u ruskom dijelu Ukrajine 1905. godine.[1317]

O Veljačkoj revoluciji i padu carizma u Rusiji 1917. godine Čičerić je zapisao zanimljiv komentar u svoj ratni dnevnik. U unosu od 16. ožujka 1917. godine o tome je zapisao: „Očigledno se ne radi o socijalističkoj revoluciji protiv rata, nego o političkoj revoluciji protiv vlasti i to onih krajnje liberalnih i nacionalističkih elemenata, koji traže nastavak rata i rusku pobjedu. Engleska bi u tom slučaju mogla biti umiješana. Svakako se radi o iznimno opasnoj situaciji. Nitko nikada ne može biti siguran gdje revolucija prestaje, a osobito u slučaju glupavog ruskog naroda, kada se strasti oslobode i nestane reda i poretka ona može krenuti u bilo kojem smjeru. Osim toga, na svim se područjima života mogu očekivati velike smetnje. Sigurno je da se uklanjanjem postojećih tijela uprave kriza prometa i prehrane neće naglo riješiti. Najprije se mora ustrojiti nova vlast, a to će svakako utjecati i na daljnje vođenje rata. Carevo odricanje od prijestolja i namjesništvo velikog kneza Mihajla može se protumačiti kao gubitak vlasti bezuvjetnih pristaša rata. Hoće li to ići? Ruski vojnik i seljak reći će da je car maknut, jer je htio mir. Je li narod s time suglasan? To je upitno. Usred rata revolucija je uvijek zlo. Nikada se ne može predvidjeti u kojem će smjeru krenuti i neće li se okrenuti protiv sadašnjih vođa. Najvjerojatnije je, da je „domoljubna“ Duma uslijed nemira izazvanih glađu i usmjerenih protiv rata, preuzela vlast kako bi spasila ono što se spasiti dalo. Ova „improvizirana“ revolucija još više pojačava sve gore navedene opasnosti. Narod ne želi liberalna dostignuća, nego kruh i mir. Uskoro će se okrenuti i protiv ove nove vlasti, jer ona u trenutnoj zbrci neće biti sposobna utažiti glad, ako pri tome ne odustane od rata. U svakom slučaju, ovo je tek početak, nadajmo se, kraja rata“.[1318]

[1317] Filip Katanić, „Izvorište današnjeg oružanog sukoba između Ukrajine i Rusije“, 111; *Zbornik Janković* (2024.), sv. 8-9, br. 1, 95-126.

[1318] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 282-283.

Čičerićeva je procjena bila ispravna. Veljačka revolucija doista jest bila početak kraja Prvog svjetskog rata za Rusiju. Očigledno je Čičerić raspolagao sa prvorazrednim obavještajnim podatcima kada je tako dobro opisao prirodu ove ruske revolucije, njene motive i ciljeve. Zato je nova privremena vlada i započela rusku ofenzivu na Istočnome bojištu da bi održala Rusiju u ratu.

Ruska ofenziva na Istočnome bojištu u ljeto 1917. godine je dobila ime ofenziva Kerenski, po ministru rata Kerenskome. Težište ruskog napada je bilo na frontovima ruskih armija ruskog Jugozapadnog fronta, 11., 7. i 8. ruske armije, raspoređenih 100 km istočno i jugoistočno od Lemberga. Nasuprot ovim armijama je bila raspoređena Armijska grupa Böhm-Ermolli u čijem sastavu su bile 2. austrougarska armija, njemačka Južna armija i 3. austrougarska armija. Druga armija je držala sjeverno krile ove armijske grupe zapadno od Lemberga, njemačka Južna armija centar jugozapadno od Lemberga, a 3. armija desno krilo od Haliča na Dnjestru do prijevoja Jablonice u Šumskim Karpatima. U sastavu 3. armije je bio zagrebački XIII. korpus sa hrvatskim divizijama, 36. pješačkom i 42. domobranskom divizijom. On je bio raspoređen u centru rasporeda, držeći front širine 35 km od Stanislavova na sjeveru [današnji Ivano-Frankivsk u zapadnoj Ukrajini, op.a.] do Solotvyna na jugu.

Glavni pravac ruskog napada je bio usmjeren na Lemberg. Preliminarni napad, bombardiranjem položaja Armijske grupe Böhm-Ermolli intenzivnom baražnom vatrom, zakazan je za 29. lipnja. Glavni napad pješaštva je zakazan za 1. srpnja 1917. godine. Zadatak podrške glavnog napada armija ruskog Jugozapadnog fronta dobila je ruska Specijalna vojska napadom na Kovel. Radi vezivanja njemačkih snaga i pričuva na preostalim dijelovima Istočnoga bojišta, u napad su naknadno trebale krenuti i ruske armije ruskog Sjevernog fronta i ruske armije ruskog Zapadnog fronta. Prve su trebale započeti napad 16. srpnja, a druge 18. srpnja 1917. godine. Ovaj operativni plan ofenzive Kerenski je izradio načelnik Glavnog stožera ruske vojske general Brusilov.[1319]

Ofenziva je započela navedenoga datuma na opisani način. Napad je počeo na frontu širine 60 km jugozapadno od crte Zalitsi – Berezhany.[1320] Napadnuti su položaji između 2. armije i njemačke Južne armije koje su držali austrougarski IX. i njemački XXIV. korpus. Rusi su probili austrougarsku obranu na nekoliko točaka. Posebno na

[1319] Prit Buttar, *The Splintered Empires*, 153.
[1320] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 312.

frontu 3. austrougarske armije pod zapovjedništvom general-pukovnika Tersztyánskog. Ovdje je težište ruskog napada bilo usmjereno na položaje zagrebačkog XIII. korpusa zapadno od Stanislavova.

Nakon početnog uspjeha, proboja fronta 3. armije, odbacivanja njenih sastavnica 25 km prema zapadu, zauzimanja Kalusha, ponovne prijetnje Lembergu sa juga te zarobljavanja 18 000 austrougarskih vojnika i časnika 3. armije, ruska ofenziva je završila neuspješno. Zbog intervencije njemačke Južne armije i protunapada austrougarskih snaga, do 25. srpnja 1917. godine, ruske armije ruskog Jugozapadnog fronta su odbačene na njihove početne položaje.[1321]

U ofenzivi Kerenski je posebno stradao zagrebački XIII. korpus. Njegove sastavnice, 36. pješačka divizija i 42. domobranska divizija, pretrpjele su velike gubitke. Prije početka ofenzive, dana 8. lipnja 1917. godine, u XIII. je korpusu ukupno bilo 49 000 ljudi i 16 000 konja. Toliko navodi Čičerić u rubrici *Verpflegstand* u svojoj *Bilježnici IV.* iz 1917. godine. On opisuje za koliko je točno osoba i konja trebalo svakodnevno osigurati hranu, vodu i druge potrebe. Prema njegovim podatcima je borbeno stanje korpusa bilo 19 500 pušaka, 139 topova i 220 strojnica. U pohodnim je bojnama 36. pješačke divizije bilo 2176 vojnika, 42 časnika i tri strojnice a 42. domobranske divizije 1 785 vojnika, 8 časnika i dvije strojnice.[1322] Na dan 11. lipnja 1917. godine, ukupno je brojno stanje XIII. korpusa bilo 518 časnika, 19 390 pušaka, 228 strojnica i 151 top.[1323]

Obzirom da je Čičerić 15. lipnja 1917. godine primio Operativnu zapovijed 3. armije broj 4871 u kojoj ga se obavijestilo da preuzima zapovjedništvo XXIII. korpusa na Talijanskom, Jugozapadom bojištu od podmaršala Schenka, koji će preuzeti daljnje zapovjedništvo nad zagrebačkim XIII. korpusom na Istočnome bojištu, Čičerić nije dočekao početak ofenzive Kerenski. Radi preuzimanja nove dužnosti, idućega dana 16. lipnja, Čičeriću je zapovjeđeno da se javi podmaršalu Schübertu u Kalush radi odlaska na Talijansko bojište.[1324]

Radi toga, rekonstrukcija stvarnih gubitaka zagrebačkog XIII. korpusa iz ofenzive Kerenski iz Čičerićevih izvora nije dostupna. Umjesto toga, Nikola Tominac u svojem radu „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na

[1321] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 371.
[1322] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3, *Bilježnica IV*, 143.
[1323] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3, *Bilježnica IV*, 144.
[1324] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3, *Bilježnica IV*, 145.

Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“ navodi gubitke pojedinih hrvatskih postrojbi XIII. korpusa. Kod sela Peherinskoga tijekom 14. i 15. srpnja 1917. godine je nestalo 515 hrvatskih domobrana 42. domobranske divizije. Do 16. srpnja 1917. godine je poginulo 92, ranjeno 529, nestalo 297, a bilo bolesno 46 vojnika i časnika bjelovarske 16. pješačke pukovnije dok je zagrebačka 53. pješačka pukovnija pretrpjela najveće gubitke u borbama kod Kalusha.[1325]

Protunapad armija Centralnih je počeo 19. srpnja kod Zboriva u istočnoj Galiciji, samo 5 km zapadno od crte Zalitsi – Berezhany na kojoj je 1. srpnja započeo glavni ruski napad. Do sredine kolovoza 1917. je stabiliziran front njemačke Južne armije i 3. armije na liniji Zvenyhorod na Dnjestru – Vasyl'kivtsi – Husyatyn do spoja s 2. armijom sjevernije kod Klyuvyntsa.[1326] Cijena uspjeha je bila velika. Primjerice, gubitci sisačke 27. domobranske pješačke pukovnije 42. domobranske divizije su bili 200 ranjenih, 160 nestalih i 28 poginulih vojnika te 5 nestalih časnika.[1327]

Ipak, ofenziva Kerenski je završila katastrofalno za Rusiju. Kako zaključuje Tominac: „Rezultati cjelokupne protuofenzive Centralnih sila bili su iznad svih očekivanja. Stvoren je operativni prostor širine 200 km i dubine oko 120 km. Osvojena je gotovo čitava istočna Galicija i Bukovina s važnim gradovima poput Černjivaca i Ternopila. To je pozitivno djelovalo na moral austrougarskih vojnika i časnika koji su djelovali u iznimno teškim logističkim uvjetima, iscrpljeni dugotrajnim borbama“.[1328] Pogotovo stoga što je uspjeh ostvaren na istočnogalicijskom frontu južno od Lemberga na kojoj je prohodnost bila otežana zbog prirodnih značajki zemljišta. Ovdje prevladava brdovit teren na kojem djelomično ima zaravni na kojima se izmjenjuju obrađene površine i pašnjaci uz jaku pokrivenost šumama. U šumama na ovome području se nalazi mekano i tvrdo drvo koje je nije bilo pošumljeno i koje je bilo devastirano ratnim operacijama od kraja kolovoza 1914. godine. Također, čitavo je šumsko područje bilo okruženo grabama što je otežavalo kretanje trupa i materijala. Uz navedeno, na čitavom

[1325] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“, 17.
[1326] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 374.
[1327] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“, 19.
[1328] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“, 20.

se području u konfiguraciji tla izmjenjuju glina i pijesak, dok je djelomično bilo i manjih močvara.[1329]

Rusi su u ofenzivi Kerenski pretrpjeli ozbiljne gubitke radi čega je došlo do pada borbenog morala i masovnih pobuna u ruskoj vojsci radi čega sposobnost ruske vojske da nastavi rat bila bitno umanjena. Primjerice, 8. armija ruskog Jugozapadnoga fronta je izgubila 40 000 vojnika i časnika. Armije ruskog Zapadnog fronta, koje su započele ofenzivu sa 184 pješačke bojne i 900 topova, kojima se suprotstavilo samo 29 pješačkih bojni sa 300 topova njemačkih armija, izgubile su 20 000 vojnika i časnika tijekom tjedan dana borbi. U sastavu armija ruskog Sjevernog fronta, 70 000 vojnika i časnika Latvijske streljačke brigade, odbilo je sudjelovati u ofenzivi Kerenski.[1330] Sve navedeno je, kako je Čičerić i predvidio u istaknutom dnevničkom unosu ranije, ubrzalo raspad ruske vojske i ruski izlazak iz Prvog svjetskog rata.

Na Talijanskom bojištu, Čičerić je po dolasku zatekao ovakvo stanje. U sastavu XXIII. korpusa su tada bile 28., 7. i 16. pješačka divizija, 9., 10. i 43. brigada poljskog topništva i mnoge postrojbe podrške.[1331] Čičerićev XXIII. korpus je bio raspoređen na južni bok Sočanske armije sa zadaćom zaštite fronta od Devinja na sjevernom dijelu Tršćanskog zaljeva do Kostanjevice na Krasu. U 16 sati je Čičerić stigao u Sesanu gdje se sastao sa zapovjednikom Sočanske armije generalom Wurmom koji mu je objasnio njegov zadatak. Njegov je zadatak prvenstveno bio obrambeni: zadržavanje neprijatelja na obalnom području na dijelu fronta između Jadranskoga mora i brda Kras s ciljem sprječavanja njegovog prodora prema Trstu.[1332]

Odmah nakon dolaska na Sočanski front, Čičerić je otišao u zapovjedništvo III. odsjeka koje je bilo u Vili Mirasasso gdje se nalazi botanički vrt Sežana. Uslijedio je obilazak postrojbi na bojišnici pri čemu je Čičerić primijetio teške prilike za vojnike na prvoj crti zapisavši o tome u svoj dnevnik: „Užasna suša, prašina! Nedostatak vode i hrane; štenećak“.[1333] Uočivši važnost obrane na Krasu, Čičerić je odmah zapovjedio

[1329] Moritz von Auffenberg, *Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkriege*, 75.
[1330] Prit Buttar, *The Splintered Empires*, 179.
[1331] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 166.
[1332] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918,* 39.
[1333] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 309.

preustroj i smjenu postrojbi te ukopavanje na obrambenim položajima na Krasu. U svoj ured se vratio u 22 sata i 30 minuta i radio na izdavanju zapovijedi za idući dan.[1334]

Čičerić je ispravno prepoznao Kras kao odlučujuću točku Sočanske fronte. Vojnu logiku važnosti obrane Krasa objašnjavaju Vijoleta Herman Kaurić i Nikola Tominac u radu „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)": „Na kopnu su glavni talijanski napadi od prvih dana rata bili usmjereni prema Doberdobskoj visoravni na Krasu jer je preko toga područja put vodio do Trsta. Te borbe na Krasu po svojoj se masovnosti, uporabi topništva, strahotama i žrtvama mogu usporediti samo s borbama u Flandriji na Zapadnom bojištu. Od 680 000 poginulih Talijana u Prvom svjetskom ratu, najveći je dio izgubljen upravo na Krasu, dok su austrougarski branitelji ovdje izgubili gotovo 200 000 vojnika i časnika".[1335]

Intenzivna topnička i pješačka aktivnost na frontu III. odsjeka tijekom 23., 24. i 25. lipnja, držala je Čičerića i trupe pod njegovim zapovjedništvom u stalnom stanju pripravnosti. U jednom dijelu unosa od 24. lipnja 1917. Čičerić opisuje pojedine značajke taktičke borbe na kamenom kršu Krasa: „Talijani najprije postavljaju kamenite zapreke za bojne i vezne rovove, a nakon toga kopaju u dubinu dok se kamenita zapreka postupno ne otkopa: jako su otporne. Minobacači ne otvaraju paljbu prije napada, jer se lako otkrivaju i uništavaju, Szálender mi je rekao da u napadu često prekasno djeluju".[1336]

Zbog specifičnosti Sočanske fronte, taktička se borba ovdje bitno razlikovala od borbe na pojedinim frontovima Balkanskog i Istočnog bojišta. Upotreba ručnih granata radi bliske borbe je bila povećana. Primjerice, tijekom X. Sočanske bitke je prosječno po jednoj pješačkoj brigadi Sočanske vojske utrošeno 10 000 ručnih granata. Premda streljiva nije nedostajalo, problem je bilo neispravno oružje. Cijevi topova, strojnica i pušaka su zbog vrućine i vlage bile neispravne. Ukupno je 31% naoružanja Sočanske armije tijekom X. Sočanske bitke bilo neispravno.[1337]

Najbitnije značajke Sočanske fronte je opisao Manfried Rauchensteiner u svojoj knjizi *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918.*: „Talijani su raspolagali

---

[1334] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 309.
[1335] Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)", 22.
[1336] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 310.
[1337] Wilfried Thanner, *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917,* 138.

s više zrakoplova, topništva i minobacača. Austrougarske postrojbe izgradile su više položaja jedan iza drugoga. Samo je najistureniji položaj imao tri crte, no često su to bili samo plitki rovovi jer se postrojbe u kršu nisu ukopale dovoljno duboko. Pred rovove su razvučene stotine kilometara bodljikave žice. Čak i nakon što bi žestina bitke popustila, vojnici bi patili, ljeti od nesnosne vrućine, a tome bi se pridružile malarija i druge masovne bolesti. Voda se dovodila na prvu crtu olovnim cijevima, često prekinutim nekim pogotkom. Vrućini bi se onda pridružila i žeđ. Ujesen su ponovo počele beskonačne kiše, a valjalo se pripremiti za iduću bitku. Vojnici su se bojali topničke baražne vatre. U udubinama i špiljama zrak je bio zatrovan plinom, dimom, prašinom, smradom fekalija i trupala. Po iskopanim udubinama znalo je biti i skupnih samoubojstava jer vojnici nisu bili dorasli živčanoj napetosti. U bliskoj borbi strah od Talijana nije bio velik. Korišteni su ručne bombe, bajunete, noževi, palice i toljage nalik buzdovanima sve dok nije prošla i ta faza neprekinute borbe do istrebljenja".[1338]

Čičerić je stigao je na Talijansko bojište u trenutku kada su okolnosti nalikovale onima kada je preuzeo zapovjedništvo nad 14. divizijom na Istočnom bojištu dvije godine i dva mjeseca ranije. Dva su glavna razloga tome:

1. Preuzeo je zapovjedništvo nad postrojbom u *hors de combat* stanju;
2. Stigao je na glavno austrougarsko bojište u trenutku krize austrougarske vojske kada je neprijatelj imao nadmoć u ljudstvu i materijalu i inicijativu.

U vezi prvoga razloga, Čičerić je ponovno, kao i dvije godine ranije, preuzeo zapovjedništvo postrojbe koja je bila teško pogođena dugotrajnim i iscrpljujućim borbama. Prema podatcima u Čičerićevoj bilježnici iz 1917. godine, XXIII. korpus je od početka 1917. do 6. lipnja pretrpio značajne gubitke. Ukupni su gubitci XXIII. korpusa u navedenom razdoblju bili 917 časnika i 36 264 vojnika. Od toga je poginulo 79 časnika i 2539 vojnika, ranjeno 314 časnika i 15 307 vojnika, bolesno 183 časnika i 5181 vojnik dok su se kao nestali vodili 341 časnik i 13 237 vojnika.[1339]

Tako je Čičerić preuzeo korpus bitno umanjene brojnosti i bitno smanjenog borbenog morala zbog visokih gubitaka i iscrpljenosti dugotrajnom borbom na Sočanskom frontu. Prema navodima u Čičerićevoj bilježnici iz 1917. godine, 25. lipnja 1917. godine je brojno stanje XXIII. korpusa bilo 26 006 vojnika i časnika. Prosječna

[1338] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918.*, 709.
[1339] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 69.

borbena snaga bojni je bila 500 pušaka. Pojedine su bojne imale između 600 i 700 pušaka, ali su bile u manjini jer je većina bojni imala na raspolaganju između 430 i 550 pušaka. Brojno stanje pričuvnih postrojbi je također bilo zabrinjavajuće. Pritom Čičerić navodi brojno stanje preostalih postrojbi u zoni odgovornosti III. odsjeka Sočanske armije, što se odnosi na postrojbe VII. i XXIII. korpusa. U I. bojni 91. pješačke pukovnije 9. pješačke divizije koja se nalazila u armijskoj pričuvi III. odsjeka, svega 436 vojnika je bilo zdravo i sposobno za borbu. S druge strane, primjetan je relativno velik broj bacača plamena po bojni što upućuje na činjenicu da je reformom borbene taktike na osnovi dotadašnjeg iskustva na Talijanskom bojištu, naglasak stavljen na vatrenu moć postrojbi a ne njihovu brojnost. Učinkovitost se od 1917. godine mjerila brojem lakih napadačkih strojnica, bacača plamena i ukupnim brojem strojnica (lakih i teških) na razini bojne, pukovnije i divizija. Čičerić navodi kako je u 9. pješačkoj diviziji bilo 274 bacača plamena, 10. pješačkoj diviziji 315, 28. pješačkoj diviziji 280 a 35. pješačkoj diviziji 209 bacača plamena.[1340]

Čičerićev popis bacača plamena u svakoj bojni odražava novi način borbene taktike austrougarske vojske na Talijanskom bojištu i upotrebu novih oružja u nove svrhe. Već su prve četiri Sočanske bitke 1915. godine pokazale kako radi baražna vatra i teško topništvo na zemljištu Sočanskog fronta pružaju slabu podršku pješaštvu u napadu koje je dolazilo vrlo blizu neprijatelja. Kako se ne bi pogodilo vlastite trupe, počelo se koristiti minobacačke topove, posebno konstruirane za uništavanje neprijateljskog pješaštva u rovovima. Ovim, novim tipom srednje kalibarskog oružja za pješačku podršku, priključeni su novi topovi manjeg kalibra, lake strojnice i svijetla za pretraživanje terena.[1341]

8.4. Promjena austrougarskog vodstva i preustroj Talijanskog bojišta

Car i kralj Franjo Josip I. je od kolovoza 1916. godine razmišljao o Conradovoj smjeni s položaja načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske zbog njegovog neuspješnog vođenja rata. U vezi ovoga je Franjo Josip I. 28. rujna 1916. godine u

[1340] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 30.
[1341] James Sydney Lucas, *Austro-Hungarian Infantry 1914-1918*, London: Almark publishing, 1973., 26.

Schönbrunnu razgovarao sa svojim nećakom, austrougarskim prijestolonasljednikom Karlom. Prijestolonasljednjik Karlo je predložio da nadvojvoda Eugen zamijeni na položaju nominalnog vrhovnog zapovjednika austrougarske vojske nadvojvodu Friedricha, dok bi Conrada trebali zamijeniti general Krauss, Arz ili Čičerić.[1342]

Radi toga je početkom listopada 1916. Čičerić iz Vojnog ureda Njegovog Veličanstva pozvan u audijenciju kod cara u Beč. Čičerić nije znao razlog ovog poziva, da ga car i kralj Franjo Josip I. „želi testirati" za najviši položaj u vojsci. „O posljednjoj audijenciji kod starog cara u Beču", Čičerić je pisao davno nakon završetka Prvog svjetskog rata. Zapis o tome je sastavljen u rumunjskoj Cârnecei, 21. travnja 1941. godine. U ovome zapisu je Čičerić napisao: „Na početku listopada 1916. sam stigao u Beč iz Galicije na dopust […] Između ostaloga, trebao sam ostati u Beču kako bih predao izvještaj načelniku Vojnog ureda Njegovoga veličanstva, generalu Bolfrasu, mojem starom zaštitniku, čiji je sin Egon služio kao bojnik u stožeru XIII. korpusa pod mojim zapovjedništvom […] Primio sam pisanu zapovijed da se 6. listopada u 11 sati ujutro pojavim u Schönbrunnu na audijenciju kod cara i kralja Franje Josipa I. Suprotno od uobičajenog, audijencija se nije obavila stojeći, već je Njegovog Veličanstvo sjedilo za mali stolom i ponudilo mi da sjednem. Cara je zanimalo držanje trupa pod mojim vodstvom, u vezi čega sam izrazio potpuno povjerenje u njihovo držanje pod vatrom i pohvalio ih… Moje izlaganje o ponašanju 14. pješačke divizije i XIII. korpusa, zajedno sa njemačkim trupama pod mojim zapovjedništvom, izazvalo je posebno zanimanje cara. Nakon pola sata neformalnog razgovora, car mi se obratio svojim poznatim prijateljskim tonom: „Ne želim Vam više oduzimati Vaše cijenjeno vrijeme, nadam se da ćete zadržati dobru reputaciju koju ste stekli u ratu". Na mene je ova audijencija ostavila dubok dojam. Posebno me dojmila mentalna svježina ovoga gospodina, koji je preminuo u dobi od 86 godina. Čak i fizički se car doima snažnim, bio sam impresioniran načinom na koji se digao iz stolice na rastanku, odlučno i bez podupiranja. Ove godine 21. studenoga car je preminuo – 45 dana nakon moje audijencije. Više od 10 godina kasnije, saznao sam razlog zašto me je Bolfras pozvao u audijenciju kod cara. Njegovo visočanstvo nadvojvoda Karlo, pod čijim vrhovnim zapovjedništvom se XIII. korpus u ljeto 1916. borio na Istočnome bojištu, predložio je mene, kao jednoga od trojice austrougarskih generala, za položaj načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske. Nakon što je car Karlo I.

[1342] Helmut Andics, *Der Untergang der Donaumonarchie*, 194.

preuzeo vlast i vrhovno zapovjedništvo nad vojskom, nije izabrao mene. Poglavito zato što sam bio premlad za najviši položaj zbog svojeg zapovjednog ranga. Na ovome beskrajno zahvaljujem Bogu. Zbog toga sam uspio sačuvati svoje dobro ime, baš kako je car Franjo Josip I. želio, kao zapovjednik korpusa u velikim bitkama koje su došle kasnije. Ostaje otvorenim pitanjem bih li uspio napraviti isto kao načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske".[1343]

Čičerića je posjetio cara dok je on još bio u relativno dobroj snazi, obzirom na napunjenih 86 godina života. Car se tijekom 1916. godine povukao u Schönbrunn gdje je primao premijere, najviše vojne zapovjednike, inozemne goste i ljude koje je promaknuo u službi. Pod njemačkim je pritiskom u rujnu 1916. godine postavljeno pitanje careve abdikacije radi reforme Austro-Ugarske Monarhije prema njemačkim željama dok su Nijemci smatrali „kako se više ne treba oslanjati na staroga cara već na njegovog nasljednika, nadvojvodu Karla".[1344]

Međutim, carevo se zdravlje pogoršalo početkom studenoga 1916. kada je obolio od upale pluća. Dana 13. studenoga 1916. je u audijenciju kod njega stigao prijestolonasljednik Karlo, ministar vanjskih poslova i ugarski ministar obrane barun Hazai radi dogovora o budućem djelovanju jer je prijestolonasljednik Karlo očekivao, kao i drugi, da će car ubrzo umrijeti.[1345] Opis posljednjeg dana cara Franje Josipa dao je Rauchensteiner u citiranom radu: „Dan 21. studenoga bio je oblačan, pomalo vjetrovit, ali lijepi dan. Glavni dvorski upravitelj dobio je šesnaest minuta, nadvojvotkinja Marija Valerija dvadeset, nadvojvoda Karlo koji se vratio iz Raichenaua i njegova supruga Zita šest minuta. Na određeni način zaključujući, krilni pobočnik je primijetio: U 10 sati prijepodne, Njegovo Veličanstvo obavilo svoje bogoslužje. Uvečer u 9 sati i 5 minuta, Njegovo Veličanstvo je vrlo blago začuđujuće preminulo".[1346]

Novi car Karlo I. je nakon preuzimanja vrhovnog zapovjedništva nad austrougarskom vojskom 24. studenog 1916. i stupanja na austrougarsko prijestolje 30. prosinca 1916. započeo niz reformi: stvaranje novog vojnog vodstva, reformu austrougarske vojske, političku reformu carstva i mirovnu inicijativu za okončanje rata.

[1343] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 250.
[1344] Manfried Rauchensteiner, „Franjo Josip I.: Smrt pred očima", 11, *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu*, ur. Željko Holjevac, Zagreb: Matica Hrvatska, 2019., 9-18.
[1345] Manfried Rauchensteiner, „Franjo Josip I.: Smrt pred očima", 15.
[1346] Manfried Rauchensteiner, „Franjo Josip I.: Smrt pred očima", 16.

U vezi prvoga, car Karlo I. je 4. siječnja 1917. godine preselio AOK iz Těšína u Baden. Operativni odjel AOK je smješten u gimnaziju u Badenu, a car se uselio u vilu na glavnom badenskom trgu. Odjel za logistiku AOK je preseljen u Bad Vöslau. Načelnik vojnog ureda Njegovog Veličanstva general-pukovnik Bolfras je umirovljen a na njegov položaj je imenovan podmaršal Marterer.[1347]

Potom je 9. veljače umjesto admirala Antona Hausa[1348] koji je preminuo dan ranije, na položaj zapovjednika austrougarske mornarice imenovan hrvatski viceadmiral Maksimilijan Njegovan. Na novoustrojen položaj „zapovjednika za popunu cjelokupne oružane sile" je imenovan dotadašnji ministar ugarskog domobranstva Samuel Hazai dok je 11. veljače nadvojvoda Friedrich razriješen dužnosti nominalnog vrhovnog zapovjednika austrougarske vojske budući da je car Karlo I. već ranije preuzeo vrhovno zapovjedništvom nad austrougarskom vojskom. Posljednji je korak bilo uklanjanje Conrada s položaja načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske 27. veljače. Na njegov je položaj 1. ožujka imenovan general Arz von Straußenburg.[1349] Dana 5. ožujka je na položaj načelnika Operativnog odjela AOK imenovan glavnostožerni pukovnik Aflred von Waldstätten[1350] dok je Conrad preuzeo zapovjedništvo nad Armijskom grupom u Južnome Tirolu koja je preimenovana u Armijsku grupu Conrad.[1351]

Posebno je važno istaknuti promjenu na čelu austrougarske tajne službe, odnosno obavještajnog odjela austrougarskog Glavnog stožera (njem. *Evidenzbüro*). Na ovome je položaju dotadašnjeg načelnika *Evidenzbüro*-a, hrvatskog pukovnika Oskara Hranilovića von Cvetassina, zamijenio pukovnik Maximilian Ronge. U travnju je na položaj zajedničkog ministra rata imenovan general pješaštva i tajni savjetnik Rudolf Stöger-

---

[1347] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918.*, 619.

[1348] Anton Haus (Tolmin, 13. lipnja 1851. – Pula, 8. veljače 1917.), austrougarski veliki admiral, vrhovni zapovjednik austrougarske mornarice od 1913. do 1917. godine. Od 1886. do 1890. godine predavao oceanografiju na Mornaričkoj akademiji u Rijeci, a potom oplovio svijet na brodu *Saida* od 1980. do 1892. godine. Tijekom Bokserskoga ustanka u Kini (1899.-1901.) zapovjednik austrougarskog oklopnog krstaša *Maria Theresia*. Čin kontraadmirala stekao 1905., a čin viceadmirala 1910. godine. Promaknućem u čin admirala 1913. godine, imenovan vrhovnim zapovjednikom austrougarske mornarice. Tijekom Prvog svjetskog rata je austrougarska mornarica vodila defanzivne operacije pod njegovim vodstvom uz iznimku napada na istočnu obalu Italije 1915. godine. Godine 1916. stekao čin velikog admirala: *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 4*, 482.

[1349] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918.*, 622.

[1350] Aflred von Waldstätten (Beč, 9. studeni 1872. – Steinbach, 12. siječnja 1952.), austrougarski general-bojnik, načelnik Operativnog odjela AOK od 2. ožujka 1917. do 3. studenog 1918; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 15,* Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2018., 450-451.

[1351] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918,* 125.

Steiner.[1352] Ovim promjenama na vojnome vrhu je završen proces ustrojavanja Drugog AOK.[1353]

Ustrojbene promjene na vrhu je slijedila i promjena nadležnosti. Primjerice, *Evidenzbüro* sve do rujna 1918. godine nije bio nadležan za prikupljanje obavještajnih podataka o neprijatelju na Talijanskom bojištu niti vodio protuobavještajne djelatnosti protiv Italije, već je to spadalo u nadležnost operativnog odjela AOK na čelu s general-bojnikom Waldstättenom. Umjesto navedenoga, *Evidenzbüro* je dobio važan zadatak suzbijanja neprijateljske propagande na Talijanskom bojištu. Ronge je zaslužan za izgradnju obavještajne arhitekture koja se pokazala uspješnom na Istočnome bojištu 1916. godine protiv ruske carske vojske, koja je od ožujka 1917. primijenjena na Talijanskom bojištu. Tako je u svakoj od četiri austrougarskih armija raspoređenih na Talijanskom bojištu ustrojen propagandni odjel na čijem čelu je bio postavljen visoki časnik, odgovoran za propagandno djelovanje i suzbijanje neprijateljske propagande. Ovaj časnik je bio zadužen za obuku trupa i planiranje, vođenje propagandnih djelatnosti propagandnog odjela armija, sastavljanje mjesečnih izvještaja o propagandnoj djelatnosti na Talijanskom bojištu, sastavljanje propagandnih letaka koristeći važne informacije o tekućim vojnim i političkim događanjima i propagandnih tiskovina.[1354]

Promjene na vrhu je Čičerić prokomentirao u svojem dnevniku u „svojem stilu“. Unos u ratni dnevnik za nedjelju 3. prosinca 1916. godine: „Svuda mirno. Njegovo

---

[1352] Rudolf Stöger-Steiner von Steinstätten (Pernegg na Muri, 26. travnja 1861. – Graz, 12. svibnja 1921.), austrougarski general-pukovnik, ministar rata Austro-Ugarske Monarhije od ožujka 1917. do 11. studenog 1918. godine. Nakon završetka Ratne škole u Beču, 1887. godine priključen austrougarskom Glavnom stožeru. Od 1896. do 1899. godine predavao taktiku na Ratnoj školi u Beču. Od 1900. do 1914. godine zapovjednik raznih austrougarskih postrojbi. Godine 1906. objavio taktički priručnik za obuku austrougarskih glavnostožernih časnika. Od početka rata do jeseni 1915. godine služio kao zapovjednik austrougarskih postrojbi na Istočnome bojištu. Od jeseni 1915. do travnja 1917. godine zapovjednik sarajevskog XV. korpusa 5. armije (kasnije Sočanske armije). Godine 1916. imenovan Tajnim savjetnikom. Od travnja 1917. do 11. studenoga 1918. ministar rata Austro-Ugarske Monarhije. Na ovome je položaju uspio podići brojnost austrougarskih oružanih snaga i naoružanja, ali zbog pada industrijske proizvodnje i problema s opskrbom i pogonskim gorivima te smanjenja proizvodnje hrane, nije uspio u nastojanjima za održanjem ratnog napora Austro-Ugarske Monarhije. Odstupio s dužnosti na dan završetka Prvog svjetskog rata 11. studenoga 1918. i ostatak života proveo u Grazu; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, *sv. 13*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010., 291.

[1353] Tijekom Prvog svjetskog rata su djelovala dva austrougarska vrhovna vojna zapovjedništva: Prvi AOK i Drugi AOK. Prvi AOK je djelovao od 1. kolovoza 1914. do 28. veljače 1917. godine pod vodstvom cara i kralja Franje Josipa I., Conrada i nadvojvode Friedricha. Drugi AOK je djelovao od 28. veljače 1917. do 3. studenog 1918. godine pod vodstvom cara i kralja Karla I. i Arza, a od 3. do 11. studenoga 1918. godine cara i kralja Karla I. i Hermann von Kövessa; Peter Broucek, *Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau, sv. 1. K.u.K. Generalstabsoffizier und Historiker*, Beč; Köln, Graz: Hermann Böhlaus, 1980., 321-442.

[1354] Mark Cornwall, *The Undermining of Austria-Hungary*, 84.

Veličanstvo car i kralj Karlo preuzeo je zapovjedništvo Vrhovnog vojnog zapovjedništva. Nadvojvoda Friedrich ostaje zamjenik. Veličanstveno diplomatsko rješenje!“[1355]

Sukladno promjeni na vrhu, tijekom ožujka 1917. dolazi i do preustroja Talijanskog bojišta. Kako je prethodno navedeno, 5. ožujka 1917. je ustrojena Armijska grupa Conrad koja je pokrivala front u Južnome Tirolu i front na zapadnom dijelu Karnskih Alpi sa zapovjedništvom u Bolzanu. Tako su od 1. travnja 1917. godine na tri glavna fronta Talijanskog bojište bile raspoređene Armijska grupa Conrad koju su činile postrojbe bivše Zemaljske obrane Tirola, novoustrojena 11. armija pod zapovjedništvom podmaršala Scheuchenstuela i XX. korpus pod zapovjedništvom generala Rohra. Front na istočnom dijelu Karnskih Alpi i sjevernom dijelu Julijskih Alpi je pokrivala novoustrojena 10. armija pod zapovjedništvom feldmaršala Alexandera von Krobatina koji je napustio položaj ministra rata Austro-Ugarske. Sočanski je front pokrivala 5. armija pod zapovjedništvom general-pukovnika Borojevića.

Nadvojvoda Eugen je ostao nominalni vrhovni zapovjednik Talijanskog bojišta s Glavnim stožerom u Mariboru. Na Sočanskom frontu nije bilo promjena, ali kako bi se uskladila obrana na ugroženom dijelu fronta na Krasu s Glavnim stožerom u Mariboru i zapovjedništvom 5. armije u Ljubljani, ustrojen je novi stožer u Sesani gdje je bilo zapovjedništvo III. odsjeka 5. armije pod zapovjedništvom generala Wurma.[1356]

Ove je promjene Čičerić komentirao u svojem dnevniku u unosu od 2. ožujka 1917. godine. O smjeni Conrada je napisao: „Tijekom noći stiglo je ručno pismo za Conrada: smjena i preuzimanje nove dužnosti. Vrlo milostivo, veliki križ Reda Marije Terezije i to odlikovanje koje je car Karlo dobio od nadvojvode Eugena“.[1357] Zaključno, u unosu u dnevnik od 3. ožujka 1917. godine ovako navodi: “Daljnje kadrovske izmjene: Arz je načelnik Glavnog stožera, Rohr zapovjednik 1. armije, Scheuchenstuel zapovjednik XI. armije, Alfred Krauss I. korpusa, a general konjaništva Karl Huyn namjesnik u Galiciji! Pretpostavke: napad na Soči s njemačkim pojačanjima, pritisak od strane austrougarskog vrhovnog vojnog zapovjedništva, budući da ga Njemačka iznimno poštuje, izbor je Conrad. Ali strahujem da je drugi Pflanzer. Bože sačuvaj!“[1358]

[1355] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 260.
[1356] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 117.
[1357] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 278.
[1358] *Dnevnici austrougarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918. Dnevnik 1914.-1918. I.*

Razvidno je iz navedenoga unosa kako Čičerić Conrada i Pflanzera smatra jednako lošim rješenjima za vođenje operacija na Talijanskom bojištu.

Na taktičkoj razini je veća pažnja posvećena obuci časnika i dočasnika i borbenom moralu. AOK je počelo slati veći broj austrougarskih časnika na Zapadno bojište s ciljem stjecanja znanja i vještina o novom načinu ratovanja njemačke vojske gdje su kombinirano djelovale raznolike postrojbe, a podređeni časnici imali slobodu djelovanja i inicijativu za donošenje taktičko-operativnih odluka pri izvršavanju borbenih zadataka unutar operativnog plana neovisno o višim zapovjedništvima. Također, posvećeno je više pažnje djelovanju u obrani i izvođenju protunapada, koordiniranim djelovanjem topništva i pješaštva.[1359]

Čičerić je novi način ratovanja već primjenjivao na bojištu u rujnu 1916. Navedeno dokazuju njegove dvije upute u kojima trupama zagrebačkog XIII. korpusa na Istočnom bojištu objašnjava novi način djelovanja u obrani i poduzimanja protunapada uz koordinirano djelovanje topništva. Prva je strogo tajna uputa za obranu, vezana uz Operativnu zapovijed broj 923/25 od 22. rujna 1916. godine. U prvom dijelu Čičerić detaljno trupama XIII. korpusa raščlanjuje taktičke i operativne elemente ruskog napada. U vezo toga piše: „Neprijatelj bi, ubojitom baražnom paljbom u trajanju šest sati, nastavio minobacačku i haubičku paljbu u trajanju od sat vremena po austrougarskim rovovima, koje vrijeme bi iskoristio za grupiranje napadnih skupina na uskom napadnom dijelu fronta. Zato je bilo potrebno organizirati obranu po dubini, na način da su pojedini streljački rovovi međusobno udaljeni 200 dok 400 koraka u tri linije. Obzirom da su pokušaji da se odbije neprijateljski napad na prvoj liniji rovova radi toga završavali velikim gubitcima i gubitkom prve linije, a ponekad i čitavoga položaja, obrana se izvodi na način da, aktivnim vodstvom, se izvode prepadi na neprijatelja u pripremnoj fazi, izvođenje specijalnih operacija sa značajkama malog rata, naglo otvaranje topničke paljbe na područja okupljanja ruskih trupa za napad sukladno obavještajnim podatcima, sve s ciljem sprječavanja neprijatelja da priđe prvoj streljačkoj liniji austrougarskih rovova ili da ga u napadu maksimalno uspori“.[1360]

U drugoj uputi od 25. rujna 1916. godine Čičerić trupama XIII. korpusa objašnjava novi način upotrebe topništva u borbenim djelovanjima s ciljem maksimalne

svjetski rat, 278.
[1359] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 506.
[1360] HR-HDA-792 Čičerić Maksimiijan. Kutija 3, List 28, 1.

iskoristivosti topničke vatrene moći u obrani, bez rizika da topništvo, postavljeno blizu prve crte, bude uništeno neprijateljskom baražnom vatrom pri neprijateljskom napadu. O tome Čičerić piše kako se na osnovi zračnog izviđanja topničke bitnice moraju rasporediti na novi način na bojišnici i to na ugroženi dio napadnutoga fronta s ciljem stvaranja „vatrenog zida“ koji bi spriječio prilaz neprijateljskom pješaštvu prvoj liniji streljačkih rovova. Obzirom da korpus pokriva širini bojišnice od 24 km, topova, haubice i minobacače treba rasporediti na način da svaka cijev pokriva 200 metara širine fronta, po mogućnosti na sakrivene položaje 2000 metara od treće streljačke linije. Pritom obrambena topnička paljba mora biti što gušća prema na prostoru neprijateljskog napada.[1361]

Iz navedenog su razvidne sličnosti koje je Čičerić izložio u svojim predratnim vojnim studijama *Bitka* i *Naš novi poljski top*. Čičerić je svoje upute izradio na osnovi njemačkih uputa za taktičko djelovanje pješaštva i topništva. Njemačke su upute izrađene sukladno njemačkoj doktrini koja je prije rata normirala taktičko-operativnu osnovu djelovanja njemačke vojske, a to je „taktike usmjerene na uspješno obavljanje zadataka“, na njemačkom jeziku *Auftragstaktik.* Koncept *Auftragstaktik* se sastojao u tome da viši zapovjednik svojim podređenim zapovjednicima zada pojedinačne zadatke i na raspolaganje im stavi sredstva za njihovo izvršavanje, ali bez da im zada *način* na koji bi oni svoje pojedinačne zadatke trebali izvršiti. Istovremeno bi viši zapovjednik podređenima obrazložio cjelokupni zadatak i njegovu svrhu. Na ovaj način bi viši zapovjednik objasnio podređenima da se zadatak može obaviti uspješno, bez obzira na promjenu operativne situacije, bez daljnjeg izdavanje zapovijedi višeg zapovjedništva. Time se poticalo, na svim zapovjednim razinama njemačke operativne vojske, učinkovito izvođenje ofenzivnih operacija. Zato se na svim razinama obuke njemačkih časnika poticala fleksibilnost, taktička odgovornost pri rješavanju pojedinačnih zadataka, inicijativa, agresivnost i borbeni duh.[1362]

Pod utjecajem njemačke doktrine, AOK je u veljači 1917. izdalo nove taktičke pravilnike za borbu, u velikom dijelu na osnovi iskustava njemačke vojske i manjem, austrougarske vojske. Poseban je naglasak u novim taktičkim pravilnicima stavljen na

[1361] HR-HDA-792 Čičerić Maksimiijan. Kutija 3, List 30, 1.
[1362] David Stone, *The Kaiser's Army*, 45.

novu taktiku za borbu u rovovima i u obrani, po uzoru na izložena načela *Auftragstaktik* koju je njemačka vojska primjenjivala u borbi na Zapadnom bojištu.[1363]

Prvi korak u reformi borbene taktike je bilo ustrojavanje jurišnih bojni u sastavu divizija. Tako je 26. siječnja 1917. godine u sklopu 58. pješačke divizije XVI. korpusa Sočanske armije ustrojena jurišna bojna sastavljena od „samo najboljih vojnika, do 25. godine starosti, odvažnih i inteligentnih, koji su se dobrovoljno prijavili".[1364] Ovu jurišnu bojnu su činile četiri jurišne satnije, jedna satnija strojnica s osam pušaka, jedna topnička bitnica s osam poljskih topova, jedna napadačka grupa s četiri minobacača manjeg kalibra i četiri minobacača kalibra 90 mm, jedna napadačka grupa s dva pokretna bacača plamena, jedna inženjerska satnija i dva telefonska voda. Taktička namjena ove bojne je bila izvršavanje posebno teških zadataka, od slučaja do slučaja, radi čega su njeni pripadnici prošli posebnu obuku. Odabrani su vojnici i časnici iz 4. i 5. brdske brigade 58. divizije. Pritom, pet časnika i dočasnika i 36 vojnika, od čega je bilo 20 hrvatskih, iz 4. te sedam časnika i dočasnika i 46 vojnika, od čega 22 Hrvata, iz 5. brdske brigade.[1365]

Dolazi i do promjene načine uporabe strojnica na bojišnici. Strojnice su dotada smatrane obrambenim oružjem, a reformom vojske im je namijenjena i napadačka zadaća. Prema novim taktičkim uputama za borbu na Talijanskom bojištu, strojnički su odjeli lakih strojnica u prvim redovima trebali pratiti pješaštvo u napadu, zajedno sa bacačima plamena. Svrha je bila zajedničko djelovanje različitih vrsta oružja u jednoj borbenoj formaciji koja bi djelovala samostalno, neovisno o zapovjedništvu u pozadini. Ove borbene formacije su trebale samostalno svladati različite zapreke na bojišnici, bez podrške viših ustrojbenih formacija u pozadini.[1366]

Tako je prošlo deset godina od objave Čičerićevih studija *Bitka* i *Naš novi poljski top* u kojima je Čičerić prvi puta ukazao na povećanje broja strojnica u suvremenim ratnim operacijama na modernim bojišnicama, opisavši njihovo djelovanje u Rusko-japanskom ratu 1904.-05. godine. Posebno je Čičerić u ovim studijama, na brojnim primjerima, istaknuo napadačku namjenu i djelovanje strojnica u napadu u stvarnim ratnim uvjetima. Radi toga je Čičerić s postrojbama izvodio vojne vježbe sa strojnicama

[1363] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 40.
[1364] Wilfried Thanner, *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917,* 142.
[1365] Wilfried Thanner, *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917,* 143.
[1366] Martin von Creveld, *Command in War*, 176.

a u terenskoj nastavi zagovarao uvođenje lakih strojnica kojima bi se naoružalo vojnike jurišnih odreda u izvršavanju napadačkih zadataka.

Također, dolazi do ustrojavanja posebnih postrojbi za obavljanje specijalnih zadataka, poput talijanskih Alpina. Ustrojeni su Odredi za planinsko i brdsko ratovanje od najboljih, najiskusnijih i najspremnijih vojnika i časnika, specijalno obučenih za obavljanje zadataka u Alpama poput kopanja tunela u planinama, miniranja i prepada. Do ljeta 1917. je ustrojeno 13 ovakvih odjela s ukupno 95 časnika i 1900 vojnika.[1367]

Sukladno izloženom trendu povećanja vatrene moći postrojbi, 1917. godine dolazi do preustroja austrougarskih postrojbi. Smanjuje se propisano početno brojno stanje divizija s 18 000 vojnika i časnika na 10 000 do 12 000 vojnika i časnika. Zbog velikih gubitaka austrougarske vojske 1916. godine na tri glavna bojišta[1368] dolazi do smanjivanja brojnosti postrojbi pri čemu su pješačke divizije ulazile u bitke s manje od 8000 pušaka u svojim borbenim sastavima.[1369] Dokaz tome je zapis brojnog stanja pojedinih pješačkih divizija III. odsjeka Sočanske armije u Čičerićevoj bilježnici od 1. srpnja 1917. godine. Čičerić navodi da je ovoga dana u čitavom III. odsjeku, VII. i XXIII. korpus zajedno, ukupno bilo 31 955 časnika, dočasnika i vojnika. Od ovoga je broja bilo 20 822 časnika, dočasnika i vojnika u borbenim sastavima na prvoj crti. Prema pojedinim divizijama, brojno je stanje bilo ovako: 9. pješačka divizija je imala 6104 puške, 10. pješačka divizija 5032, 12. pješačka divizija 8174, 28. pješačka divizija 5983, a 35. pješačka divizija 6665 pušaka.[1370]

Naposlijetku, dolazi i do nove organizacije obrambenog fronta obzirom na evoluciju borbene taktike, pojavu i upotrebu novih oružja poput tenkova, bacača plamenova i lakih pješačkih strojnica uz povećano djelovanje zrakoplova i teških minobacača. Navedeno je dovelo do promjene ratne doktrine i utjecalo na novi način izvođenja vojnih operacija. Od početka rata s Italijom do jeseni 1917. se koristila linearna obrana. Ovaj način obrane je predviđao „tvrdokornu obranu“, što je taktički značilo da se brani svaki dio zemljišta i ne dopušta neprijatelju da osvoji bilo koji njegov dio. [1371]

[1367] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 50.

[1368] Ukupni gubitci austrougarske vojske na Istočnom, Balkanskom i Talijanskom bojištu 1916. godine su bili 1 753 224 vojnika i časnika. Od ovoga je broja bilo 37 090 časnika i 1 716 134 vojnika; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 43.

[1369] Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*“, 141.

[1370] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 31.

[1371] Wilfried Thanner, *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917,* 23.

Osnovu linearne obrane je činio položaj, postav koji se na njemačkom jeziku naziva *Stellung*. Položaj se sastojao od tri obrambene linije koje su se na hrvatskom jeziku nazivale *rojne pruge*. Prvu, pucačku liniju, su činili vojnici u plitkim rovovima. Druga je linija bila 150 koraka iza prve linije, a daljnjih 100 do 300 koraka iza druge linije se nalazila treća linija obrane. Prva linija je bila označena crvenom, druga linija žutom a treća linija plavom bojom. Ove tri linije su činile prvi položaj. Drugi položaj s tri linije bi bio postavljen dva do tri kilometra iza prvog položaja. Ukoliko bi postrojbama na bojištu bilo dovoljno radne snage na raspolaganju, bio bi izgrađen i treći položaj, nekoliko kilometara iza drugog položaja.[1372]

Pod utjecajem njemačkog iskustva obrambenog ratovanja u sustavu položaja sa Zapadnog bojišta, dolazi do nove organizacije austrougarskih obrambenih položaja na Talijanskom bojištu. U Čičerićevoj ostavštini nalazimo njemačke *Upute za pozicijsko ratovanje* s početka 1917. godine čiji je urednik bio njemački načelnik Glavnog stožera feldmaršal Hindenburg. Upute su strukturirane u osam dijelova: 1. Opća načela, 2. Različite borbene zone, 3. Izbor borbene zone, 4. Pješački postavi, 5. Topnički i minobacački postavi, 6. Drugi postavi, 7. Izgradnja obrambenih struktura u položaju i 8. Izgradnja položaja pri napadu. Na osnovi načela sadržanih u ovoj *Uputi,* preustrojen je obrambeni sustav austrougarskih položaja na Talijanskom bojištu tijekom proljeća i ljeta 1917. koji je omogućio opstanak i preživljavanje Sočanske armije u X. i XI. Sočanskoj bitki, pored junačke hrabrosti postrojbi koje su se borile do zadnjeg čovjeka, metka i granate.

U općim načelima je sadržana svrha novog načina organizacije obrane i izgradnje položaja. Nastoji se što je više moguće sačuvati vlastite postrojbe, povećati neprijateljske gubitke i iskoristi zemljište na način da se učini povoljnim za branitelje a nepovoljnim za napadače. Navedeno se postiže reorganizacijom obrane po dubini, gradnjom novih fortifikacija, zapornih utvrda i uporišta između pojedinih linija položaja i usmjeravanja borbe ne po linijama već po borbenim zonama. Ovakve borbene zone uključuju izgradnju postava za pješačku i topničku obranu, zapovjedništva i komunikacije, opskrbu i povoljne životne uvjete za trupe izgradnjom skloništa za ljude i materijal. Položaj se tako pretvara u mrežu obrambenih linija dok se druga linija pomiče na 400 koraka od prve, pucačke linije, a treća na 400 koraka od druge linije. Između linija se izgrađuju strojnička gnijezda,

[1372] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 39.

fortifikacije, zaporne utvrde i druga uporišta i skupine skloništa za pješaštvo. Obrambeni položaj je u potpunosti uklopljen u zemljište što braniteljima pruža prednost iskorištavanja sela, šuma, puteljaka, uvučenih puteva, na kojima neprijatelj, kako dalje napreduje, nailazi na nove prepreke, izlaže se paljbi branitelja i ugrožava svoju cjelokupnu situaciju. S druge, gubitak dijela ovako organiziranog položaja ne ugrožava situaciju branitelja.[1373]

Na opisani način se naglasak stavio na obranu po dubini. Obrana po dubini je omogućavala međusobnu podršku položaja i mobilnost među linijama unutar položaja. Prednost ove obrane se sastojala u tome što neprijateljska topnička vatra nije mogla istovremeno djelovati na sve tri linije prvog položaja niti na drugi ili treći položaj, što znači da je neprijatelj morao napadati po dubini od četiri do šest kilometara kako bi probio položaj. Ukoliko bi neprijatelj upao u borbeni raspored branitelja unutar položaja, pojedini dijelovi linije bi se izolirali a s druge ili treće linije bi krenuo protunapad branitelja. U tu svrhu su linije bile povezane jarcima, tunelima i kanalima. Kako bi se pješaštvo zaštitilo od djelovanja neprijateljskog topništva i netaknuto krenulo u protunapad, na kraju *Upute* se posebno ističe da svi izgrađeni postavi na položaju moraju biti izgrađeni od materijala otpornih na metke. Skloništa treba graditi da izdrže udar granata kalibra 150 mm, kontinuiranu paljbu topništva kalibra 320 mm, teških minobacača i, poželjno, pojedinih hitaca teškog topništva.[1374]

Na osnovi izloženog, u drugoj polovici rujna i tijekom listopada 1917. dolazi do proširenja austrougarskih obrambenih sustava na Talijanskom bojištu. Pojedini su rovovi ostali otkriveni dok je većina rovova natkrivena materijalom otpornim na metke. Dolazi do izgradnje strmih pucačkih položaja koji su bili najbolja zaštita od vatre, vjetra i kiše i nudili najbolji pregled bojišnice. Izgradnju novih položaja prati promjena borbene taktike. Pješaštvo je trebalo što ranije zauzeti položaj kako bi što ranije otvorio vatru na neprijatelja u napadu. Zakašnjeli ulazak u rovove je mogao dovesti do upada neprijateljskog pješaštva u prvu ili čak drugu liniju. Svrha postavljanja pričuva u drugu i treću liniju je bila izvođenje protunapada s ciljem odbacivanja neprijatelja odnosno zatvaranja položaja na dijelu na kojem se neprijatelj probio. Time bi, strmom paljbom sa strmih pucačkih položaja, neprijatelju bilo onemogućeno daljnje napredovanje u

[1373] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 122.
[1374] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 125.

rovovima jer se ne bi mogao pod paljbom kretati i trpio velike gubitke. Ovakve su situacije branitelji u većini slučajeva iskoristili za uništavanje napadača u rovovima.[1375]

U vezi drugog razloga treba istaknuti okolnosti u kojima je Talijansko bojište 1917. godine imalo najveću važnost za Austro-Ugarsku Monarhiju radi čega je postalo glavno austrougarsko bojište. Na Talijanskom bojištu je položaj austrougarske vojske bio najteži od sva tri bojišta na kojima je 1917. godine Austro-Ugarska ratovala.[1376] Ovdje je talijanska vojska imala inicijativu i nadmoć u ljudstvu i materijalu nad austrougarskom vojskom. Brojno stanje talijanske operativne vojske na početku 1917. godine je bilo 750 000 vojnika i časnika s time da su Talijani mogli od svojih saveznika na Zapadnom bojištu, Velike Britanije i Francuske, dobiti pojačanja u ljudstvu i materijalu čime bi se brojno stanje njihove operativne vojske dodatno povećalo u ljudstvu i materijalu.[1377]

S druge strane, brojno stanje austrougarske operativne vojske na Talijanskom bojištu je bilo 328 000 vojnika i časnika.[1378] Prema izloženom je talijanska vojska prema austrougarskoj na Talijanskom bojištu imala prednost u omjeru 2,3:1.

Na Talijanskom bojištu je i strateški položaj Centralnih sila u cjelini bio najslabiji. Obzirom je cilj talijanske vojske bio Trst, u slučaju proboja Sočanskog fronta i prodora talijanske vojske prema Ljubljani i dalje prema unutrašnjosti Monarhije, prekinule bi se unutarnje komunikacijske i opskrbne linije čime bi se u cijelosti strateški položaj Centralnih sila pogoršao. Kako bi se to spriječilo, Conrad je smatrao kako se na Talijanskom bojištu mora pokrenuti ofenziva kojom bi se nanio odlučujući poraz talijanskoj vojsci. Vojnom pobjedom protiv talijanske vojske na Talijanskom bojištu, strateški bi se položaj Austro-Ugarske poboljšao. Izbacivanjem Italije iz rata i ukidanjem trećeg bojišta, povećala bi se mogućnost sklapanja mira s ostalim članicama Antante pod povoljnim uvjetima za Austro-Ugarsku. Ukoliko to ne bi bilo moguće, izbacivanjem Italije iz rata bi se svejedno strateški položaj Centralnih sila poboljšao.

Ovakvo je razmišljanje Conrad izložio u memorandumu kojeg je 15. siječnja 1917. predao Vrhovnom vojnom zapovjedništvu Centralnih sila. U ovome je memorandumu Conrad istaknuo kako se Sočanski front sa postojećim snagama ne može

[1375] Wilfried Thanner, *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917*, 25.
[1376] Austro-Ugarska je 1917. vodila rat protiv ruske vojske na Istočnom bojištu, Savezničke vojske na Balkanskom bojištu i prvo talijanske a potom i Savezničke vojske na Talijanskom bojištu.
[1377] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6*, 2.
[1378] John R. Schindler, *Isonzo*, 200.

održati. U slučaju šireg operativnog proboja neprijatelja, potrebno je dovesti puno snaga s drugih bojišta radi popravljanja situacije. Radi toga je predložio pokretanje združene savezničke ofenzive austrougarske i njemačke vojske na Talijanskom bojištu u proljeće 1917. Za težište napada Conrad predlaže područje Tolmina na sjevernom dijelu Sočanskog fronta s ciljem postizanja šireg operativnog proboja kojim bi se razbio čitav talijanski front u unutrašnjosti i na obali Jadranskog mora. Napad bi se izvodio u obliku dvostrukog obuhvata, jednim pravcem iz Južnoga Tirola a drugim preko Tolmina. Na težištu glavnog napada kod Tolmina bi se okupilo šest pješačkih divizija dok se od Nijemaca tražila pomoć od najmanje sedam pješačkih divizija kako bi se postigao paritet snaga s Talijanima na ovome dijelu Sočanskog fronta. Conrad je procijenio da se na ovome dijelu Sočanskog fronta nalazi 46 austrougarskih naprema 56 talijanskih divizija.[1379]

Conrad je temeljio svoje razmišljanje na sveukupnoj nadmoći Antante nad Centralnim silama u ljudstvu i materijalu. Kako bi se osigurali povoljni uvjeti eventualnih mirovnih pregovora, bilo je potrebno izbaciti Italiju iz rata i iskoristiti nepovoljan položaj Carske Rusije prije nego što se SAD uključi u rat na strani Antante.

8.5. Kriza austrougarske vojske na Talijanskom bojištu, ljeto – jesen 1917. godine

Kriza austrougarske vojske na Talijanskom bojištu u ljeto 1917. je prvenstveno bila posljedica velikih ljudskih i materijalnih gubitaka iz jedanaest Sočanskih bitaka, ofenzive iz Južnoga Tirola i ostalih manjih borbi tijekom dvije godine rata na Talijanskom bojištu. Sveukupno je od početka rata s Italijom do jeseni 1917. godine austrougarska vojska na Talijanskom bojištu izgubila 620 000 vojnika i časnika. Od ovoga je broja najveći dio gubitaka iz jedanaest Sočanskih bitaka na Sočanskom frontu i preostalih borbi na druga dva fronta Talijanskog bojišta, ukupno 577 000 austrougarskih vojnika i časnika.[1380] Ostatak od 43 000 vojnika i časnike su gubitci austrougarske vojske iz ofenzive iz Južnoga Tirola 1916. godine.[1381]

[1379] Oskar Regele, *Feldmarschall Conrad*, 394.
[1380] Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, 43.
[1381] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 4,* 390.

Uz navedeno, veliki je broj austrougarskih vojnika i časnika na Talijanskom bojištu do ljeta 1917. zarobljeno i nestalo. Čičerić u svojoj bilježnici iz 1917. godine navodi izvještaj jednog austrougarskog vojnog dopisnika koji je objavio broj zarobljenih austrougarskih vojnika na Talijanskom bojištu do 1. srpnja 1917.godine. Prema ovome izvještaju, u talijanskom je zarobljeništvu bilo 97 712 vojnika i časnika od čega 95 485 vojnika i 2227 časnika.[1382]

Obzirom na izloženo, razvidna je bila ozbiljnost krize austrougarske vojske na Talijanskom bojištu. Posebno je bio pogođen borbeni moral vojnika i časnika ratnim zamorom. Povećao se broj dezertera u odnosu na ranije ratne godine. Vojno je vodstvo nastojalo popraviti stanje podizanjem borbenog morala postrojbi i zapovjednika. U sklopu ovih mjera, Čičerić je 3. kolovoza 1917. godine odlikovan Željeznim križem prvog reda s ratnom dekoracijom.[1383]

Čičerić je odlikovan pred početak XI. Sočanske bitke u kojoj je ozbiljno ugrožen položaj Sočanske armije. Premda je Sočanska armija započela XI. Sočansku bitku s najvećim brojnim stanjem od početka rata na Talijanskom bojištu, razvidne su bile mnoge slabosti zbog kojih je bila u stanju voditi kratkotrajnu bitku ali ne i dugotrajnu seriju bitaka iscrpljivanja. Prvenstveno zbog talijanske nadmoći u ljudstvu i materijalu. U ovoj su bitki talijanske 2. i 3. armije imale 4000 topova i 1700 minobacača naprema 1434 topa i 112 minobacača Sočanske armije. Dodatno je umanjena vatrena moć topništva Sočanske armije činjenicom da je 30% topova i haubica bilo neispravno.[1384]

Obzirom na talijansku nadmoć u topništvu, austrougarsko topništvo nije moglo pružiti podršku austrougarskom pješaštvu koje je pretrpjelo velike gubitke, pogotovo u lokalnim protunapadima. Situacija je bila posebno kritična između 22. do 28. kolovoza 1917. godine na Banjškoj visoravni na središnjem dijelu Sočanskog fronta kojega je branio XXIV. korpus u Odsjeku IIa. Ovdje je koncentrična talijanska topnička, haubička i minobacačka paljba posebno pogađala ukopano austrougarsko pješaštvo koje je pretrpjelo velike gubitke. K tome su i austrougarski vojnici bili izloženi snažnom bombardiranju talijanskih zrakoplova.

[1382] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 2. *Bilježnica V, 1917. godina*, 94.
[1383] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918*, 39.
[1384] Graydon A. Tunstall, *The Austro-Hungarian Army and the First World War*, 304.

Snažnom zračnom i topničkom podrškom je centar talijanske 2. armije probio prednji dio fronta XXIV. korpusa i do 23. kolovoza osvojio Svetu Goru, Vodice i pojedine važne obrambene objekte na Banjškoj visoravni. Zbog nedostatka pričuva koje bi mogle popuniti probijenu liniju, general Boroević je u noći 23. na 24. kolovoza izdao zapovijed za povlačenjem na zapadne uzvisine Čepovanske doline.[1385] Talijani su zauzeli sjeverozapadni i zapadni rub Banjške visoravni čime je nastao procijep u austrougarskoj obrani širine dva kilometra. Time je nastala kriza 5. armije jer je prijetio širi operativni proboj središnjeg dijela njenog fronta.

O razmjerima ove krize svjedoči borbeni izvještaj 73. pješačke divizije koja se na početku XI. Sočanske bitke nalazila u pričuvi Čičerićevog XXIII. korpusa oko sela Dutovlje, 15 km sjeverno od Trsta. Ovu su diviziju činile dvije iskusne brdske brigade, 2. i 10. brdska brigada, pod zapovjedništvom podmaršala Ludwiga Goigingera. Brojno stanje divizije na početku bitke je bilo 10 pješačkih bojni sa 6800 pušaka i 80 strojnica.[1386]

Divizija je 22. kolovoza upućena na Banjšku visoravan ali je zbog nedostatka kamiona za prijevoz trupa i materijala i otežanog prolaza po unutarnjim linijama zbog djelovanja talijanskih zrakoplova stigla na Banjšku visoravan tek u poslijepodnevnim satima 23. kolovoza. Uspon na obrambene položaje koji su natkrivali Soču s istoka na 700 metara nadmorske visine je dodatno iscrpio postrojbe 73. pješačke divizije.[1387]

Koliko je kritično bilo stanje XXIV. korpusa na Banjškoj visoravni poslijepodne 23. kolovoza 1917. svjedoči borbeni izvještaj 2. i 10. brdske brigade 73. pješačke divizije od 22. do 26. kolovoza 1917. godine. U ovome izvještaju stoji kako je pješaštvo XXIV. korpusa bilo jako istrošeno borbama, demoralizirano, prestalo pružati otpor neprijatelju i bez raspoloživih pričuva. Topništvo je izgubilo većinu svojih topova dok je ostatak bio u povlačenju, bez streljiva i promatrača i bez međusobnih doticaja. Posebno se ističe: „Zapovjedni i izvještajni lanac je bio uništen i više nije radio tako da ni trupe niti zapovjednici više nisu bili dovoljno obavješteni o svojoj situaciji, o situaciji susjednih postrojbi niti o njihovim namjerama. Samo je naš dolazak na bojišnicu stabilizirao

[1385] Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, 41.
[1386] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6, Prilog 19. XI. Sočanska bitka*.
[1387] John R. Schindler, *Isonzo*, 232.

situaciju. Da je naša divizija stigla dan ranije kako je planirano, situacija na rubu visoravni bi vjerojatno bila spašena protunapadom“.[1388]

U daljnjem tekstu izvještaja se navodi taktički trenutak koji je stabilizirao situaciju: „Povlačenje u Čepovansku dolinu, izvorno zamišljeno za noć 24. na 25. kolovoza, imalo bi u svakom slučaju katastrofalne posljedice za trupe i opskrbu. Pritom je zakazalo topništvo jer su pojedini topovi bili već uništeni ili napušteni dok je naše pješaštvo još uvijek bilo na položaju na prednjem dijelu fronta. Tako je 10. brdska brigada ponovo osvojila na juriš, bez ikakve topničke podrške, 23 napuštena topa koji su mogli i morali biti dopremljeni natrag u Čepovansku dolinu, ali su prijevremeno napušteni i ostavljeni na bojišnici“.[1389]

I naposlijetku, iz ovog izvještaja su razvidne taktičke i operativne pogreške koje ukazuju na ratni zamor trupa, pad borbenog morala i gubitak živaca i koncentracije vojnika pod vatrom nakon dugotrajnih i iscrpljujućih borbi s velikim gubitcima bez fizički mjerljivih dobitaka u smislu osvajanja teritorija ili jasnih pokazatelje odlučujuće pobjede u bitki: „Jako je bilo žalosno da ovom prilikom naše vlastito topništvo, unatoč kontinuiranim izvještajima i signalima, nije podržalo naše pješaštvo u ovom odlučujućem protunapadu već je pucalo na vlastito pješaštvo i pritom mu nanijelo veće gubitke nego neprijatelj radi čega je brigadni general morao izdati zapovijed da se prekine topnička paljba u cijelosti. U svakom slučaju, za ovo se moralo okriviti loš rad promatračkih topničkih skupina. Ovakvo djelovanje topništva zahtjeva temeljitu istragu i temeljit ispravak jer će u protivnom pješaštvo izgubiti povjerenje u topništvo u cijelosti“[1390]

Opisane pojave, koje je Čičerić skupno nazvao fenomenima na suvremenim bojišnicama u svojoj studiji *Bitka*, prvi su se puta pojavile u Sočanskoj armiji tijekom dvije godine ratovanja na Talijanskom bojištu. One su upućivale na krizu austrougarske vojske i posebnu ranjivost položaja Sočanske armije zbog nemogućnosti da se ubacivanjem pričuva u bitku njeno stanje popravi. Stoga su u velikome dijelu, kao i puno šuta dotada u prijašnjim bitkama, junački podvizi lokalnog karaktera pridonijeli stabilizaciji položaja Sočanske armije u cjelini.

[1388] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. Kommando der 73. ID, Op. Nr. 325/9. *Gefechtbericht der 2. und 10. Gebirgs Brigade*, 1.
[1389] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. Kommando der 73. ID, Op. Nr. 325/9. *Gefechtbericht der 2. und 10. Gebirgs Brigade*, 2.
[1390] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. Kommando der 73. ID, Op. Nr. 325/9. *Gefechtbericht der 2. und 10. Gebirgs Brigade*, 3.

Primjer navedenoga nam daje izvještaj iz borbi 24. pješačke divizije na Banjškoj visoravni tijekom 25. kolovoza. Ova se divizija na početku XI. Sočanske bitke nalazila u pričuvi XXIV. korpusa u Čepovanskoj dolini. U kritičnom trenutku bitke, tijekom noći 24. na 25. kolovoz, divizija je poslana na bojišnicu na Banjšku visoravan s ciljem stabiliziranja situacije. U ovome izvještaju zapovjednik divizije podmaršal Urbarz ističe hrabrost topničke skupine sa dva strojnička odjela pod zapovjedništvom kapetana Konnyje koja je u potpunosti uništila napad jakih neprijateljskih snaga podržanih strojnicama iz smjera Kanalskog vrha prema Banjščici, pri čemu je i sama bila izložena jakoj topničkoj i minobacačkoj paljbi neprijatelja te topničke bitnice 4/106 koja je sama svojim djelovanjem bez pješaštva zaustavila neprijateljski napad iz Avče prema Banjščici.[1391]

Na dijelu fronta Čičerićevog XXIII. korpusa od Jadranskoga mora kod Devinja do Sela na Krasu, stanje je bilo jednako kritično opisanome na frontu austrougarskoga XXIV. korpusa na Banjškoj visoravni. Prema Čičerićevom izvještaju iz borbi 23. kolovoza 1917., kojeg je Čičerić poslao zapovjedništvu 1. Sočanske armije, središnji je dio fronta XXIII. korpusa u XI. Sočanskoj bitki pokrivala 35. pješačka divizija s položajima na Hermadi. Lijevo od nje do mora je stajala 28., a desno od nje do Sela na Krasu 12. pješačka divizija. Dva talijanska korpusa talijanske 3. armije, XIII. i XXIII. s ukupno osam pješačkih divizija, stajalo je nasuprot tri pješačke divizije Čičerićevog XXIII. korpusa. Na talijanskoj strani je bilo ukupno 20, a na austrougarskoj 11 pješačkih pukovnija.[1392] Početno brojno stanje XXIII. korpusa je bilo 38 pješačkih bojni s 23 000 pušaka i 304 strojnice.[1393]

Premda je talijanska 3. armija u XI. Sočanskoj bitki imala zadatak podrške glavnog napada talijanske 2. armije, iz Čičerićevih izvora je razvidno kako je i na ovome dijelu fronta vođena bitka visokog intenziteta. Stanje XXIII. korpusa je 23. kolovoza bilo kritično. Pojedine su divizije njegovog korpusa radi pretrpljenih gubitaka, brojnim stanjem spale na razine pukovnija, a pojedine bojne na razine satnija. Tako je 28. pješačka divizija, od početnih 7 100 pušaka 18. kolovoza, nakon pet dana bitke brojala 3430 pušaka. Stanje je bilo najkritičnije u IV. bojni 77. pješačke pukovnije 28. divizije gdje je ostalo samo 300 pušaka. Središnja je 35. pješačka divizija spala sa početnih 7300 pušaka

[1391] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. Feldpost 434, 25.8.1917.
[1392] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 47.
[1393] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6.* Prilog 19. Die 11. Isonzoschlacht.

na 3200 pušaka. Najgore brojno stanje je bilo u 12. pješačkoj diviziji. Na početku bitke je brojala 7600 pušaka, a sada 1275 pušaka. Najniže brojno stanje je bilo u 20. pješačkoj pukovniji 12. pješačke divizije u kojoj je bilo samo 245 pušaka, što je bila predratna razina jedne satnije. Iz navedenoga proizlazi kako su gubitci XXIII. korpusa u XI. Sočanskoj bitki bili ogromni. Čičerić navodi kako su gubitci korpusa tijekom pet dana bitke od 18. do 23. kolovoza 1917. ukupno iznosili 173 časnika i 8622 vojnika.[1394]

Unatoč stravičnim gubitcima XXIII. korpus se uspio održati na svojim položajima. Čičerić je svojim zapovjedništvom opet, kao i ranije na Istočnom bojištu, ne samo održao položaj XXIII. korpusa već i pomogao susjednom VII. korpusu sjevernije da se održi u obrani. Zato se 1. rujna 1917. Čičeriću telegramski zahvalio zapovjednik VII. korpusa ovim riječima: „U svoje ime i u ime čitavog VII. korpusa, srdačno Vam čestitam na iznimnom uspjehu koji su postigle postrojbe pod Vašim dokazanim vodstvom“.[1395]

Nakon što je glavni talijanski napad na brdo Svetog Gabrijela slomljen, general Borojević je izdao zapovijed XXIII. korpusu da prijeđe u protunapad i očisti talijanske položaje zapadno od Hermade. Čičerić ovom prilikom postiže veliki uspjeh s izmorenim i istrošenim divizijama XXIII. korpusa. U 5 sati i 30 minuta ujutro 4. rujna, pješaštvo 28. i 35. divizije je krenulo u napad unatoč činjenici da su svakodnevni gubitci umanjivali ofenzivni njihov potencijal. Dan ranije 3. rujna je Čičerić prijavio 232 ranjenih i 323 bolesnih vojnika i časnika navedenih dviju divizija.[1396]

Na Hermadi su Čičerićeve postrojbe naišle na slab otpor neprijatelja što je bila posljedica pada talijanskog morala. Talijansko pješaštvo, iznenađeno protunapadom izvedenim uz topničku, minobacačku i strojničku podršku na način kako je to od 1907. godine Čičerić u svojim studijama pisao, masovno se predavalo. U kratkom roku su ponovo zauzeti svi položaji izgubljeni tijekom ranije faze XI. Sočanske bitke dok je ukupno zarobljeno 6 700 talijanskih vojnika i časnika. Bio je to „ponižavajući poraz talijanske 3. armije i očigledan primjer kako je krhak postao talijanski borbeni moral“.[1397]

Cijena ovog uspjeha je bila visoka. U borbama na Hermadi 4. rujna poginulo je 317 dok je bilo ranjeno 1 935 vojnika i časnika 28. i 35. divizije XXIII korpusa. Trojica

[1394] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 62.
[1395] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 63.
[1396] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 56.
[1397] John R. Schindler, *Isonzo*, 240.

austrougarskih vojnika su stradala od otrovnih plinova dok se 13 austrougarskih časnika i 250 vojnika vodilo kao zarobljeno.[1398]

Zbog velikih gubitaka Sočanske armije u XI. Sočanskoj bitki koji su bili teško nadoknadivi, prvenstveno zbog velikih gubitaka profesionalnih, iskusnih časnika i najboljih vojnika koji su se odlikovali hrabrim i junačkim podvizima na bojišnici, borbena moć Sočanske armije je bila bitno umanjena.[1399] U ovoj je bitki talijanska vojska potrošila 3 000 000 topničkih granata što svjedoči o intenzitetu borbi i silini talijanskog udara.[1400]

Uz navedeno, nedostatak raspoloživih pričuva, pad industrijske proizvodnje, nestašice hrane, pojava gladi u pozadini i politička kriza zbog porasta indeksa troškova života ugrožavali strateški položaj Austro-Ugarske Monarhije u cjelini.[1401]

Nedostatan broj pričuva je bio posljedica pada broja unovačenih vojnika i časnika i oslobađanja starijih godišta novaka, rođenih 1867. i 1868. od vojne obveze. Tako je 1914. godine u austrougarsku vojsku unovačeno 528 408 vojnika i časnika, 1915. godine 1 565 544, 1916. godine 599 524, 1917. godine 548 044, a 1918. godine samo 193 373 vojnika i časnika. Iz navedenog je razvidan trend pada broja unovačenih vojnika i časnika u austrougarsku vojsku 1917. i 1918. godine. To se nastojalo kompenzirati ustrojavanjem novih pohodnih bojni i novačenjem novih godišta kada bi vojni obveznici napunili 18 godina života. Tako su u jesen 1917. u borbene sastave na Talijanskom bojištu uključene pohodne bojne od XXI. do XXXIV. i unovačeni vojni obveznici rođeni 1897., 1898. i 1899. godine.[1402] Pritom su vojni obveznici rođeni 1897., 1898. i 1899. godine morali predočiti dokaz sposobnosti za jednogodišnju dobrovoljnu vojnu službu. Morali su predočiti dokaz da su tekuće školske godine 1916.-17. i 1917.-18. pohađali školu i završili je s prolaznom ocjenom.[1403]

Iz svih navedenih razloga je razvidno kako je strateški položaj austrougarske vojske na Talijanskom bojištu u jesen 1917. postao neodrživ. Zato je austrougarsko vojno vodstvo zatražilo pomoć njemačkog saveznika. Hindenburg je u svojoj knjizi sjećanja iz

[1398] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 57.
[1399] Vijoleta Herman Kaurić; Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, 43.
[1400] Danijel Tatić, *Prvi svjetski rat. Talijansko bojište*, 217.
[1401] Više o tome u Alexander Watson, *Ring of Steel,* 330-374, Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsurške Monarhije 1914-1918*, 522-523 i Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 96-124.
[1402] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914.-1918.*, 708.
[1403] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 2. K.u.K. Kriegsministerium. *Prilog 3*, 1.

Prvog svjetskog rata *Iz mojega života* ovako objasnio promjenu njemačkog stava prema Italiji i odluku da Njemačka podrži ofenzivu svojeg saveznika protiv Italije slanjem njemačkih postrojbi na Talijansko bojište: „Razlog zašto sam sada odobrio našu suradnju u ovakvoj operaciji treba pripisati drugim promišljanjima. Naši austrougarski saveznici su nam rekli kako se više ne osjećaju dovoljno jakima da izdrže dvanaesti talijanski napad na Sočanskom frontu. Ova vijest je za nas imala jednaku važnost u vojnom i političkom smislu. Ulog nije bio gubitak same linije na Soči već i raspad cjelokupnog austrougarskog otpora. Austro-Ugarska je bila puno više osjetljivija na poraz na Talijanskom bojištu nego na bilo kakve obrate u Galiciji. Nitko se nikada u Austro-Ugarskoj nije s takvim entuzijazmom borio za Galiciju […] S druge strane, interes Dvojne Monarhije na Talijanskom bojištu je oduvijek bio posebno snažan. U Galiciji, tj. protiv Carske Rusije, Austro-Ugarska se borila razumom, dok se protiv Italije borila i srcem i dušom.“[1404]

Hindenburgov navod predstavlja dokaz kako, unatoč velikim gubitcima i spoznaji o teškom položaju, borbeni moral Sočanske armije nije pao. To je bio presudan faktor opstanka Sočanskog fronta i opstanka austrougarske vojske na Talijanskom bojištu u cjelini u ljeto i jesen 1917. Osjećaj očajničkog otpora Talijanima ujedinio je vojnike i časnike Sočanske armije osjećajem zajedničke svrhe i patnje te im pružio novu snagu za nastavak borbe. O ovome osjećaju Antun Šolc u svojoj knjizi sjećanja piše: „Već se osjeća jesen. Sa fronte mrmor ne prestaje. Odnošaj između časnika i vojnika mnogo je bolji no što je bio. Po jednako stradavamo, a za ono što imaju bolje, veća im je odgovornost. Granate i mine ne poznaju razliku. Razmjerno su gubitci časnika veći“.[1405]

S druge strane, iz izvještaja o upotrebi otrovnih plinova tijekom XI. Sočanske bitke koje je zapovjedništvo Armijske grupe Borojević dostavilo AOK u prosincu 1917. razvidna je ustrajnost i volja za borbom austrougarskih postrojbi u pogibeljnim i nepovoljnim uvjetima. Navedeno dodatno govori u prilog Hindenburgovom navodu kako su se austrougarski vojnici i časnici „protiv Italije borili i srcem i dušom“. U ovome izvještaju stoji kako su zbog nedostatka vremena i manjka opreme mnoge postrojbe Sočanske armije ušle u bitku nepripremljene u materijalnom smislu ali visokog borbenog morala. Većina pješačkih pukovnija sa tri bojne su po se po noći raspoređivale na prvu crtu kako bi izbjegle topničku vatru neprijatelja. Pristupni su putevi bojišnici bili

[1404] Paul von Hindenburg, *Aus meinem leben*, 260.
[1405] Antun Šolc, *Ratna sjećanja 1914-1918*, 188.

konstanto pod neprijateljskom topničkom vatrom i izloženi djelovanju bojnih otrova pa je pješaštvo, trčeći sa gas-maskama na licima, ulazilo u rovove. Zbog toga bi vojnici i časnici brzo ostajali bez daha i pojačano se znojili pod gas-maskama. Vid im je bio sužen, znoj i sol im ulazila u usta radi čega bi brzo skidali gas-maske s glava. Unatoč navedenome, pukovnije bi u takvom stanju dva dana držale položaje dok im se ne bi pružila medicinska pomoć putem injekcija klor-kalcija koje su također bile jako bolne.[1406]

Nijemci su pružili vojnu pomoć Austro-Ugarskoj za XII. Sočansku bitku odnosno Bitku kod Kobarida. Nakon proboja kod Kobarida i izbijanjem vojski Centralnih sila na Piavu, privremeno je otklonjena kriza u austrougarskoj vojsci i stabilizirana crta bojišta u sjevernoj Italiji.

8.6. Posljedice Bitke kod Kobarida i promjena ratnog stanja

Pored velike vojne pobjede kojom je Italija gotovo izbačena iz rata, pobjeda kod Kobarida je proizvela dvije bitne posljedice za Austro-Ugarsku koje su se u kasnijem tijeku rata pokazale presudnima. Prva je bila dolazak savezničkih vojnih postrojbi, britanskih, francuskih i američkih na Talijansko bojište u pomoć talijanskoj vojsci. Time je dodatno promijenjen omjer snaga u korist Talijana, stabilizirano bojište za Talijane i smanjena mogućnost izbacivanja Italije iz rata. Druga je bila objava rata Sjedinjenih Američkih Država Austro-Ugarskoj Monarhiji 7. prosinca 1917. godine.

U vezi prve posljedice potrebno je istaknuti kako je raspadom talijanskog fronta na Soči i Karnskim Alpama te povlačenjem talijanske vojske na Piavu strateški ugrožen položaj Zapadnih saveznika. U slučaju odlučujućeg poraza talijanske vojske na Piavi i talijanskog izlaska iz rata, Francuska bi bila ugrožena sa jugozapada. Time bi Zapadni saveznici bili prisiljeni otvoriti novo bojište na jugu Francuske. Time bi se za Francuze i Britance otvorio novi niz logističkih, operativnih i strateških problema, prvenstveno zbog potrebe prebacivanja snaga sa Zapadnog bojišta na bojište jugozapadne Francuske.

Kako bi se spriječio odlučujući poraz talijanske vojske i talijanski izlazak iz rata, već 28. listopada 1917. godine su upućene prve postrojbe britanske i francuske vojske sa

[1406] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. *Gesammelte Mitteilungen über den Gaskampf. Dezember 1917,* 4.

Zapadnoga bojišta na Talijansko bojište u pomoć talijanskoj vojsci. Ukupno šest francuskih i dvije britanske pješačke divizije sa brojnom topničkom i tehničkom podrškom. Francuske snage pod zapovjedništvom francuskog generala Denisa Duchêna su nazvane Francuske snage u Italiji (fr. *Forces Françaises en Italie*, skraćeno *FFI*) dok su britanske pod zapovjedništvom britanskog generala Cavana nazvane Britanski ekspedicijski korpus u Italiji (eng. *British Expeditionary Corps in Italy*, skraćeno BECI).

Francuske snage u Italiji su činili francuski XXXI. korpus sa dvije divizije 64. i 65., dvije samostalne divizije 46. i 47. i francuski XII. korpus sa dvije divizije 23. i 24. Topničku je podršku pružalo šest grupa brdskih topova kalibra 65 mm, sedam grupa poljskih topova dugih cijevi kalibra 155 mm, četiri grupe poljskih topova kratkih cijevi kalibra 155 mm s ukupno 44 topničke bitnice. Ove su snage stigle u Italiju 6. studenog 1917. i rasporedile se na područje između Verone i Brescie u pozadini fronta kako bi služile kao strateška pričuva u slučaju ponovljenog šireg operativnog proboja talijanskog fronta kao kod Kobarida. Ubrzo nakon dolaska u sjevernu Italiju, zapovjedništvo nad Francuskim snagama u Italiji je 16. studenog preuzeo francuski general Emile Fayolle koje su operativno ustrojene u francusku 10. armiju.[1407]

Britanski Ekspedicijski korpus u Italiji je činio britanski XIV. korpus pod zapovjedništvom britanskog generala Cavana. Prema podatcima u Cavanom spisima Državnog arhiva velike Britanije, britanski XIV. korpus su činile 23. i 41. pješačka divizija sa brojim divizijskim postrojbama podrške poput, divizijskog topništva sa dvije bitnice poljskih i dvije bitnice teških topova, dvije bitnice poljskih i dvije bitnice teških haubica, minobacačkih rovovskih bitnica (eng. *Trench mortar batteries*) i posebnih strojničkih satnija. Svaka je divizija imala vlastiti stožer, dok je u sastavu korpusa bilo divizijsko konjaništvo koje je činilo 1. konjanička divizija *Northants Yeomanry*. Nadalje, 14. biciklistička bojna, 12. motorizirana strojnička bitnice, 23. i 63. protuzrakoplovnog odjela, 14. i 72. brigade poljskog topništva (svaka sa po 2 bitnice poljskih topova i jednom bitnicom poljskih haubica), 90. bitnica teškog topništva sa šest teških topova, 1. bitnica teškog topništva *Warwick* sa šest teških topova, 51. krilo Kraljevskog letačkog korpusa (eng. Royal Flying Corps, skraćeno RFC)[1408] kojega su činili 28. i 34. letački eskadron

[1407] Elizabeth Greenhalgh, *The French Army and the First World War,* Cambridge: Cambridge University Press, 2014., 263.

[1408] Royal Flying Corps (Kraljevski letački korpus) je ustrojen 13. svibnja 1912. godine. Sastojao se od mornaričkog krila i krila za kopnenu vojsku. Središnja letačka škola za obuku pilota je bila u mjestu

Kraljevskog letačkog korpusa i brojne tehničke postrojbe podrške, poput lakog i teškog tehničkog odjela, pionirskog i opkoparskog odjela, motoriziranih ambulantnih vozila, pokretnih veterinarskih stanica za konje u borbenom i životinje u radnim sastavima. Posebno se vodilo računa o logistici pa su za potrebe opskrbe ustrojena dva opća skladišta streljiva i namirnica, dva posebna manja skladišta za opskrbu pješaštva, jedna poljska mesnica i jedna poljska pekara, tabor za odmor, veterinarska stanica i zrakoplovni ured.[1409]

Iz izloženog je razvidno kako je saveznička pomoć Italiji bila obilata u ljudstvu i materijalu. O tome svjedoči činjenica da je između 30. kolovoza i 8. studenoga 1917. iz Francuske u Italiju 1 413 vlakova prevezlo sveukupno 266 000 vojnika i časnika, 63 000 konja, preko 1 000 topova i haubica i 24 000 motornih vozila.[1410]

Na karti koja se nalazi u osobnom fondu spisa generala Cavana, zelenom bojom je označeno područje koncentracije britanskog XIV. korpusa. To je bilo područje istočno od Mantove. U Mantovi je ustrojeno zapovjedništvo britanskog XIV. korpusa. Zona rasporeda britanskog XIV. korpusa je bila Mantova – Borgoforte na sjevernoj obali rijeke Pad – Bozzolo – Canneto – Casaldo – Médole – Volta Mantovana.[1411] Položaj koncentracije XIV. korpusa upućuje na njegovu dvostruku stratešku namjenu, prema potrebi i razvoju situacije. U slučaju krize na frontu Južnoga Tirola, korpus bi bio upućen u pomoć talijanskoj 1. ili 4. armiji. U slučaju krize na Piavi, bio bi upućen u pomoć talijanskim snagama okupljenim na lijevoj obali Piave ili na frontu između Brente i Piave.

Upavon na zaravni Salisbury (Salisbury Plain) u županiji Wiltshire u južnoj Engleskoj. Dana 1. srpnja 1914. godine je mornaričko krilo Kraljevskog letačkog korpusa postalo Kraljevska Mornarička Zračna Služba (eng. *Royal Naval Air Service*, skraćeno RNAS), dok je krilo kopnene vojske zadržalo naziv Kraljevski letački korpus (RFC). Na početku Prvog svjetskog rata je 179 zrakoplova sa 1244 pilota i časnika Kraljevskog letačkog korpusa upućeno u Francusku s ciljem djelovanja na Zapadnom bojištu. Obzirom na raznovrsno djelovanje borbenih zrakoplova u vojnim operacijama tijekom Prvog svjetskog rata radi čega je prepoznata važnost zračne moći u modernom ratovanju, dana 1. travnja 1918. godine je došlo do spajanja Zrakoplovnog letačkog korpusa (RFC) i Kraljevske Mornaričke Zračne Službe (RNAS) u jedinstvenu, zrakoplovnu službu pod nazivom Kraljevske Zračne Snage (eng. *Royal Air Force*, skraćeno RAF). Kraljevske Zračne Snage su postale odvojena, samostalna grana vojske, s vlastitim ministarstvom na čelu s ministrom za zrakoplovstvo. Od svibnja 1918. godine do završetka Prvog svjetskog rata 11. studenoga 1918. godine su Kraljevske Zračne Snage samostalno izvodile vojne operacije, a posebno, strateška, dubinska bombardiranja ciljeva u sjevernoj Francuskoj i Njemačkoj. Na završetku Prvog svjetskog rata brojnost Kraljevskih Zračnih snaga je dosegla 291 000 pilota i časnika okupljenih u 200 operativnih eskadrona sa 22 647 različitih tipova zrakoplova; *Encyclopaedia Britannica,* sv. 10, Chicago; London; Toronto; Ženeva; Sydney; Tokio; Manila: Encyclopaedia Britannica, 1972., 749.

[1409] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. Listovi 4-7.

[1410] John Gooch, *The Italian Army and the First World War,* 251.

[1411] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. Karta 1.

Cavan je u Mantovi, gdje je bio Glavni stožer Britanskog ekspedicijskog korpusa u Italiji, 8. studenog 1917. godine primio poruku od šefa britanske vojne misije u Italiji, britanskog generala Charlesa Delmé-Radcliffa. Ova poruka pokazuje dramatičnost situacije u kojoj se talijanska vojska našla nakon poraza kod Kobarida. Delmé-Radcliffe piše Cavanu: „Talijani gorljivo traže da se naše postrojbe rasporede što bliže prvoj crti ako je moguće. Foch i Wilson su poslani da izvide cjelokupnu vojnu situaciju i da prouče pitanje naše koncentracije i po ovom pitanju se s Vama sastanu. Premijer od Vas traži da djelujete u skladu s uputama generala Wilsona u ovoj stvari, no ukoliko se Vi s njima ne slažete, otvoreno biste trebali iznijeti Vaše stajalište. Tada će odgovornost biti na generalu Wilsonu i premijeru. Pokažite ovo generalu Wilsonu kada ga vidite“.[1412]

Iz navedene poruke se iščitava ozbiljna zabrinutost savezničkog vojnog i političkog vrha radi stanja u kojem se našla talijanska vojska nakon poraza kod Kobarida i povlačenja na rijeku Piave. Stvar je bila toliko ozbiljna da se njome bavio i premijer Velike Britanije David Lloyd George[1413] koji je, kako je vidljivo, bio spreman preuzeti osobnu odgovornost za djelovanje britanskih oružanih snaga u Italiji s ciljem ostanka Italije u ratu. Osim navedenog, najviše rangirani savezнички zapovjednici, francuski general Foch i britanski general Wilson, osobno su poslani na Talijansko bojište kako bi neposredno ispitali stanje i iz vlastitog opažanja izveli zaključke o ozbiljnosti krize koja je zadesile Zapadne saveznike povodom talijanskog vojnog poraza kod Kobarida.

Cavan se neposrednim opažanjem osobno uvjerio u razmjere krize na bojištu. U tajnom izvještaju koji je 10. studenog 1917. godine poslao britanskom načelniku Glavnog stožera u Ratnom uredu u Londonu, Cavan iz Mantove piše: „Gospodine, imam malo što

[1412] WO-79-67 The Papers of general Earl Cavan. List 10.

[1413] David Lloyd George (Manchester, 17. siječnja 1863. – Ty-newydd kraj Llanystumdwyja, Wales, 26. ožujka 1945.), britanski političar i državnik. Kao zastupnik liberalne stranke prvi puta izabran u Donji dom britanskoga parlamenta 1890. godine. U liberalnoj vladi ministar trgovine od 1905. do 1908. godine i financija od 1915. do 1916. godine. U koalicijskoj vladi prvo ministar naoružanja i rata a potom i premijer Velike Britanije i Irske od 1916. do 1922. godine. Tijekom rata je bio pristalice istočne strategije odnosno slamanja Njemačke neizravnim putem, slamanjem njenih saveznika Austro-Ugarske na Talijanskom i Osmanskoga Carstva na Istočnome bojištu. Premda je posljednje ratne godine zagovarao potpuni slom Njemačke i vođenje rata do odlučujuće pobjede, na Mirovnoj konferenciji u Versaillesu u prvoj polovici 1919. godine zagovarao politiku ravnoteže snaga u Europi protiveći se teritorijalnom komadanju Njemačke. Godine 1921. sklopio sa Sovjetskom Rusijom trgovački ugovor u ime Velike Britanije a 1922. postigao dogovor s Irskom prema kojem je Irska stekla samostalnost Velike Britanije dok je šest sjevernih irskih grofovija provincije Ulster ostalo u sastavu Velike Britanije. Zbog neuspješne podrške Grčkoj u Grčko-turskom ratu 1919.-23. podnio ostavku na položaj premijera Velike Britanije i Sjeverne Irske u listopadu 1922. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6,* 614.

za dodati telegramima koje sam ranije poslao i onima koje je poslao general Delmé-Radcliffe u pogledu stanja. Međutim, bilo bi interesantno zapisati neke utiske koje sam stekao nakon vožnje od nekoliko stotina kilometara kroz gradove i sela Lombardije i Veneta. Ogroman je broj muškaraca vojne dobi u civilnoj odjeći u svakome gradu koji očigledno nemaju što za raditi. Čini se da postoji općeniti osjećaj da ništa više nije važno u Veneciji i da će invazija Lombardije i Milana biti vrlo ozbiljna. S čisto vojnog gledišta primijetio sam da nema velikih promjena u rasporedu na zaravni Bainsizza (Banjška planota) i broju divizija koje su ostavljene daleko naprijed za ofenzivnu svrhu tijekom posljednjeg napada i obnavljanje ofenzive. Otuda dvije, na neki način zbunjujuće činjenice, da je preko 800 000 ljudi bilo okupljeno na malom području kad je austro-njemački napad počeo i da se 400 000 od njih sada ustrojava po gradovima udaljenim 100 do 120 km južno i zapadno od Piave, poput Ferrare, sve u sastavu 2. talijanske vojske. Broj dobro uhranjenih mladih muškaraca koje sam putem susreo je najviše zapanjujući. U razgovoru mi je talijanski kralj rekao da je nedostatak obuke za ratovanje na otvorenom bila velika pogreška“.[1414]

U nastavku izvještaja Cavan ističe glavne nedostatke na taktičkoj i operativnoj razini talijanske vojske na Talijanskom bojištu. U velikoj su mjeri ovi nedostatci bili glavni uzrok što talijanska vojska nije kroz dvije i pol godine ratovanja na Talijanskom bojištu uspjela kapitalizirati materijalnu i ljudsku nadmoć nad austrougarskom vojskom i ostvariti širi operativni proboj njenog fronta. Cavan je napisao: „Vojnici bi napadali od rova do rova ako bi ih vodili časnici, ali bi se potpuno izgubili kada bi trebali djelovati kao zaštitnica ili samostalno. Malo ili ništa znam o političkoj pozadini nedavnoga poraza osim što se čini da je bilo općepoznato da im je rečeno da se neće boriti ove zime. S druge strane, ja sam potpuno siguran da su zapovijedi o obrani bile iznimno pogrešne, sudeći prema našim standardima i našim udžbenicima. Ideja o obrani po dubini uopće nije shvaćena a predviđanje je u potpunosti bilo lišeno pripreme pozadinskih linija obrane kada su linija za linijom obrane u razmaku od nekoliko stotina metara od prve crte prepuštene bez borbe, bez pričuva i bez ideje o protunapadu. Čini se kako dječji, „sretno-idemo dalje“ duh i dalje prevladava u svima, puno priče, malo akcije dok čak i sada niti jedan kolac nije zaboden u zemlju iza Adige ili Mincia, iako su masovne postrojbe na

[1414] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Secret Report of Lieutnant General Earl of Cavan, B.E.F. Italy to Chief of General Staff, War Office London*, Mantova, 10. studeni 1917., 1.

raspolaganju u svakome selu. Danas sam vidio 500 vojnika u dobrom stanju u Volti na Minciu i dva časnika koji su bili potpuno iznenađeni što uopće želim pogledati rijeku i zemljište oko nje s pogledom na moguću liniju obrane i mogućnost protunapada. Primjećujem jasan osjećaj tjeskobe u talijanskom vrhovnom vojnom zapovjedništvu. Svijetla strana slike je što ne primjećujem gubitak borbenog morala i uvjeren sam da ohrabrujući dolazak britanskih postrojbi ima stimulirajući učinak. Postupajući prema savjetu Sir H. Wilsona, šest manjih grupa od jednog časnika i šest vojnika, u kamionima će obilaziti tri vojna zapovjedništva i njihovu okolicu počevši od sutra, 11. studenog. Prvi opskrbni vlak stiže večeras u 22 i 30 u St. Antonio, 5 km sjeverno od Mantove. [1415]

Zaključno u izvještaju Cavan opisuje koje će konkretne mjere poduzeti kako bi okrenuo operativnu situaciju u korist Savezničke vojske. O tome je napisao: „Sutra ili prekosutra očekujem Sir Herberta Plumera. Za njega i njegov stožer su napravljene sve pripreme ovdje u Mantovi, uključujući i urede. Za njega sam pripremio kratko izlaganje na osnovi svega što sam saznao iz raznih izvora. Najbitnija stvar se sastoji u tome što mislim da će se linija na Piavi održati sve dok neprijatelj ne dovede doista velik broj topova i okupi ih na dio bojišnice koji odabere pogodnim za veći napad, što može biti od 10 dana do tri tjedna, ali ne mislim da će neprijatelju trebati dulje od tri tjedna da to napravi jer već sada gađa topništvom most kod Vidora od 6 sati poslijepodne 9. studenoga. Ne vidim načina da britanska 23. i 41. divizija budu na položaju s kojeg mogu udariti u neprijateljske prethodnice koje uspiju prijeći preko Piave prije 26. ovog mjeseca. Iznesene sugestije možda neće naići na prihvat kod Sir H. Plumera pa ih nije potrebno ponavljati. Međutim, uvjeren sam kako će se sa mnom složiti da bi u trenutnim okolnostima bilo krajnje nepromišljeno okupiti naše postrojbe bilo gdje bliže prvoj crti nego što mi trenutno činimo. Ceste između Padove i Pada su već zakrčene prognanicima. Moj čitav stožer je dobro i udobno smješten. KASNIJE: Njemačke vijesti javljaju kako je pao Asiago, ali čak i u slučaju najgorega, naša koncentracija snaga mora biti dovršena prije nego nas neprijatelj može ugroziti. Još uvijek se nadam kako se linija na Piavi može održati još tjedan dana. Čast mi je služiti Vas, Vaš sluga poslušni, Cavan“.[1416]

[1415] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Secret Report of Lieutnant General Earl of Cavan, B.E.F. Italy to Chief of General Staff, War Office London*, Mantova, 10. studeni 1917., 2.
[1416] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Secret Report of Lieutnant General Earl of Cavan, B.E.F. Italy to Chief of General Staff, War Office London*, Mantova, 10. studeni 1917., 3.

Iz ovog detaljnog izvještaja generala Cavana razvidan je raspad talijanskog morala i nedostatci talijanske operativno-taktičke doktrine koji su doveli do katastrofalnog poraza talijanske vojske kod Kobarida. Prisutnost francuskih i britanskih postrojbi na Talijanskom bojištu je podigla borbeni moral talijanske vojske. se odmah osjetila. Navedeno je razvidno iz tajnog izvještaja koji je Delmé-Radcliffe podnio Cavanu 19. studenog 1917. U ovome izvještaju Delmé-Radcliffe obavještava Cavana o provedenim mjerama koje su Saveznici poduzeli u proteklih tjedan dana od dolaska britanskih i francuskih postrojbi na Talijansko bojište. Učinak ovih mjera je bio odmah vidljiv.

Delmé-Radcliffe je o tome napisao: „Prisutno je povećanje samopouzdanja na čitavom bojištu dok je količina obavljenog posla u proteklih nekoliko dana kako bi se dovršila obrana značajna. Dobar dio civilne radne snage je stavljen vojsci na raspolaganje za gradnju sukcesivnih linija obrane na položajima Bacchiglione između Vicenze i Padove, na liniji koja povezuje ukopani tabor Treviso sa Cittadellom, Castelfranco i Vicenzu, na grebenu od Asola do Bassana i na brdu Grappa. Na frontu talijanske 1. armije čini se da je stanje zadovoljavajuće. Talijanske postrojbe još uvijek drže svoju glavnu liniju otpora netaknutu, uvjerene kako će zadržati svoje položaje. Talijanska 4. armija je napravila velik napredak pretvarajući položaje na Monte Grappi i Monte Tombi u obrambene. Žičane ograde su postavljene i rovovi izgrađeni najbrže moguće. Postrojbe imaju krznene spavaće vreće i šatore a čini se da službe snabdijevanja i opskrbe dobro rade. Manje je snijega na Monte Grappi i put od Bassana prema vrhu je značajno poboljšan. Zapovjednici i vojnici djeluju samopouzdano na ovom dijelu linije. Na frontu talijanske 3. armije koja se povukla na donji tok Piave, žičane zapreke i rovovi su u gotovo završenom stanju. Postrojbe su dobro raspoložene, čine se odmornim i dobro uhranjene. Sada svaka brigada ima jednu pukovniju na prvoj crti a drugu u pričuvi. Čini se kako su zapovjednici i vojnici uvjereni da će održati liniju. Postavljanje topništva je gotovo završeno, ukupni broj prijavljenih topova svih kalibara je 3600. Značajan je broj strojnica dostavljen, novih 50 strojničkih satnija samo talijanskoj 3. armiji.[1417] Značajan broj novaka 1899. godišta je poslan na prvu crtu i izvješteno je da su vrlo dobri. Talijanski VI. korpus je preustrojen i sada postavljen u pričuvu talijanske 4. armije. Nadamo se da će kroz nekoliko dana sva četiri korpusa koja sada čine talijansku 2. armiju biti potpuno

[1417] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Secret notes in connection with situation reports of 19th November 1917,* 1.

preustrojena. Postoje dokazi koji pokazuju kako neprijatelj ima teškoća sa prijevozom svojeg teškog topništva, skladišta i streljiva, a ovo odlaganje u cijelosti ide u korist Talijana. Vrijeme je dobro, pogoduje radu talijanskih postrojbi i pomaže im u podizanju borbenom morala. Delmé-Radcliffe, 19. studeni 1917."[1418]

Cavan je ispravno strateški procijenio situaciju na Talijanskom bojištu. Dobro je procijenio operativne mogućnosti armija Centralnih sila, zaključivši kako nemaju dovoljno snaga u prvoj liniji kako bi njihov prelazak preko Piave odlučujuće ugrozio Zapadne saveznike. Također, Cavanu nije niti promaknulo kako armije Centralnih sila ne raspolažu sa dovoljnom strateškom pričuvom, svojevrsnim drugim ili čak i trećim napadnim ešalonom, kojega bi mogle koristiti u slučaju uspješnoga proboja prve linije savezničkih armija u sjevernoj Italiji za širi operativni proboj po dubini cjelokupnog savezničkog fronta.

Navedeno dokazuje njegov *Kratak izvještaj generala Cavana vezano uz britanske snage o nedavnim događajima na Talijanskom bojištu*. U ovom izvještaju Cavan piše: „ Dana 9. studenog u 18 sati glavnina talijanskih snaga je bila na liniji Piave. Svi su osim jednog mosta bili dignuti u zrak i neprijatelj je već gađao topništvom jedini preostali most za povlačenje talijanske zaštitnice. Informacija glasi kako Piave linija nije utvrđena niti pripremljena za otpor. Čini se da postoje tri mogućnosti:

1. Piave linija će se slomiti u roku nekoliko dana ili
2. Održat će se sve dok neprijatelj ne uspije prema njoj postaviti snažne topničke snage ili
3. Održat će se u cijelosti i situacija će biti spašena u svakom pogledu za zimu.

U vezi prvoga, kakav je Vaš stav ako linija na Piavi bude probijena do 17. studenoga? Imat ćemo jednu diviziju (britanska 23. divizija) potpuno raspoređenu sjeverozapadno od Mantove. Imat ćemo jednu diviziju (britanska 41. divizija) u postupku dolaska na željezničke stanice u i zapadno od Mantove. Cjelokupne naše snage će biti iza Mincia. Neprijatelju koji napreduje 10 km dnevno treba 14 dana da dostigne ovu liniju, ako ide najbrže moguće. To nam daje vremena da pripremimo sektor od, recimo 10 km širine bojišnice, za tvrdokornu obranu. Ovaj bi sektor trebao biti, po mojem mišljenju,

[1418] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Secret notes in connection with situation reports of 19th November 1917,* 2.

dosta sjeverno kako bi nam omogućio doticaj sa Francuzima koji bi došli u kontakt s nama zapadno od jezera Garda gdje se trenutno nalaze, kako bi njihov lijevi bok ostao na južnoj obali jezera Garda. Bilo kakav pokret prema naprijed u smjeru istoka u zamišljenim okolnostima beznadno bi uključivao valove prognanika i postrojbi koje se povlače pri čemu bi naše vlastite postrojbe time izgubile svoju unutrašnju koheziju i većinu svoje borbene snage".[1419]

U vezi drugoga i trećega pitanja Cavan nastavlja: „Ukoliko se linija na Piavi održi mjesec dana ili se pokaže vjerojatnim da će se održati za to vrijeme i ako nam pomogne padanje snijega koje bi prolaze Trentina učinimo neprohodnim, onda sam za postupno pomicanje britanskih snaga naprijed prema položaju spremnom za borbeno djelovanje na liniji Monte Belluna – Treviso. Trebao bih se nadati da bi se tada i Francuzi mogli pomaknuti naprijed na položaj za spremno borbeno djelovanje sjeverozapadno od navedenoga. Tada bi na prvi znak proboja naše snage bile spremne zadati snažan udarac bilo kojem neprijatelju koji je prešao rijeku Piave i odbaciti ga natrag u rijeku. U međuvremenu, linije obrane na liniji Vicenza – Monsalice i na Minciu moraju biti istog trena živahno pripremljene, od strane svog raspoloživog radništva, civilnog i vojnog. Ovakva aktivna obrana, ako bude uspješna, talijanskoj 2. armiji od gotovo pola milijuna ljudi, dat će se vremena da se reorganizira, odmori i okrijepi, čime bi situacija mogla biti spašena".[1420]

Britanski ekspedicijski korpus u Italiji je postigao punu borbenu spremnost 23. studenog 1917. godine. Operativnom zapovijedi broj 1 od ovoga datuma razvidno je da su se tada britanske i francuske snage uključile u bitku na Piavi. Uključivanje britanskih i francuskih snaga imalo je odlučujući učinak na daljnji tijek bitke. Zaustavljen je austrougarski prijelaz Piave i inicijativa je prešla na stranu saveznika. O tome u ovoj zapovijedi stoji: „Jučer su izvedeni ozbiljni napadi na Talijane u blizini Monte Tomba i Monte Fenera i postoje indikacije kako se mogu očekivati daljnji napadi. Stoga je odlučeno da se francuske i britanske snage pomaknu naprijed sa linije Vicenza prije nego je to očekivano kako bi bile u blizini za podršku ako se ozbiljan napad ponovi. Francuske će se snage pomaknuti u općem smjeru Asolo, britanske u smjeru Montebelluna. Prvo

[1419] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Short Appreciation on general events for British troops of general Cavan*, 1.
[1420] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Short Appreciation on general events for British troops of general Cavan*, 2.

područje koncentracije će biti. Za francuske snage: Jedna divizija na istočnoj obali Brente u blizini Basana, sjeverno od Cittadelle a dvije divizije u ešalonima postavljene od rijeke Brente do Vicenze. Za britanske snage: jedna divizija na istočnoj obali Brente, južno od Cittadelle a druga na zapadnoj obali rijeke Brente. Navedena se područja moraju dostići što je prije moguće i talijanski XV. korpus će sukladno tome nastaviti svoj pohod 24. studenoga kako bi dostigao navedena područja do noći 24. Ako situacija to dopusti, postrojbe će stati na ovim područjima. Također je odlučeno da ukoliko se trenutna područja zadrže, britanske i francuske postrojbe će se rasporediti po širini bojišnice otprilike od Nervese do Pederobba (britanski dio bojišnice od Nervese do Rivasecca)".[1421]

Naposlijetku je nakon povlačenja talijanske vojske na Piavu, obostrani raspored sukobljenih vojski na Talijanskom bojištu u prosincu 1917. bio ovakav. Dio fronta na donjem toku Piave od ušća Piave u Jadransko more do Ponte della Priula na Piavi je držala talijanska 3. armija. Nasuprot ovoj armiji su bile 1. Sočanska armija i 2. Sočanska armija. Pritom je 1. Sočanska armija držala južni bok fronta od ušća Piave u Jadransko more do Salgareda, a 2. Sočanska armija sjeverni dio fronta od Salgareda do Ponte della Priuli. Čičerićev XXIII. korpus u sastavu 1. Sočanske armije je držao južni bok 1. Sočanske armije na dijelu fronta od ušća Piave u Jadransko more do San Osvalda na Piavi.

Dio fronta na srednjem toku Piave od Ponte della Priuli do Pederobba na lijevoj obali Piave je držala francuska 10. armija u čijem sastavu su bili francuski XXXI. Korpus, samostalna talijanska brigada Aqui i britanski XIV. korpus. Iz Cavanovih spisa saznajemo brojnost borbenih sastava francuskih i britanskih snaga na prvoj crti. Kod francuskih snaga, 69. divizija 7000 pušaka, 32. divizija 6200 pušaka, 89. divizija 6750 pušaka, 12. divizija 5750 pušaka, 11. divizija 7500 pušaka, ukupno 32 220 pušaka. Kod britanskih snaga, 23. divizija 11 250 pušaka, a 41. divizija 7500 pušaka, talijanska brigada Aqui 8250 pušaka, ukupno 27 000 pušaka.[1422]

Nasuprot francuskoj 10. armiji su stajale Grupa Hofacker jačine dvije austrougarske divizije (13. i 117. divizija) i grupa Scotti jačine tri divizije (35., 9. i 50. divizija). Ove dvije grupe, zajedno sa Korpusom Tutschek i Korpusom Goiginger su

[1421] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *British Expeditionary Force Order Nr. 1 from November 23, 1917*, 1.
[1422] WO 79-67 The Papers of general Earl Cavan. *Note de general Foch à general Cavan*, Padova, 16. studenog 1917. godine, 3.

činile njemačku 14. armiju koja je zajedno sa 1. i 2. Sočanskom armijom činila Armijsku grupu nadvojvode Eugena.

Središnji dio fronta od Monte Pallone do rijeke Astico prema Monte Grappa i Sedam općina je držala talijanska 4. armija pojačana francuskim i britanskim divizijama. Nasuprot ove armije su na desnom krilu bili raspoređeni Korpus Tutschek i Korpus Goiginger iz njemačke 14. armije Armijske grupe nadvojvode Eugena a prema centru i lijevom krilu austrougarska 11. armija u sastavu Armijske grupe feldmaršala Conrada. Dio fronta u Južnome Tirolu je od Arsiera do jezera Garda držala talijanska 1. armija, a od jezera Garda do Stelvia talijanski III. korpus. Nasuprot ovim snagama je stajala austrougarska 10. armija iz Armijske grupe Conrad.

Dolaskom francuskih i britanskih snaga na Talijansko bojište i stabilizacijom talijanskog fronta, propuštena je prilika da se Italiji zada odlučujući poraz i izbaci ju se iz rata. Rauchensteiner objašnjava razloge tome: „Na rijeci Piave pokazalo se da Talijani nisu svi jednako demoralizirani. Druge armije praktički više nije bilo [talijanska 2. armija koja je u Bitki kod Kobarida gotovo uništena, op.a.], a 3. armija vojvode od Aoste, povučena zajedno s ostalima, je pretrpjela tek manje gubitke u sukobima s Borojevićevim Sočanskim armijama. Uništenje talijanske 3. armije nije uspjelo jer je Borojević zaustavio napredovanje njemačkih postrojbi na svojem zapovjednom području, a novoustrojeno zapovjedništvo nadvojvode Eugena se nije moglo dovoljno brzo umiješati. Ono je ostalo u Mariboru, kamo su slično kao svojedobno u Těšínu visoki stožerni časnici doveli svoje obitelji. Očito se bilo teško odreži idile. Zapovjedništvo je bilo ostalo u Mariboru i tijekom ofenzive u Južnome Tirolu 1916.“[1423]

Rauchensteiner pojednostavljuje stvari. Ključan je bio trenutak kada se tijekom prodora od Kobarida do Piave umiješao feldmaršal Conrad zahtjevom da njegova Armijska grupa na dijelu fronta Monte Grappa i Sedam općina pokrene glavni napad s ciljem odsijecanja odstupnice talijanskim armijama u povlačenju. U tu svrhu je Conrad zatražio prebacivanje pričuva i napadačkih snaga s glavnog pravca napada sa gornjeg toka Soče na front njegove Armijske grupe čime bi se pojačala njihova udarna napadačka snaga. Na ovaj način je u ključnom taktičkom trenutku tijekom Prve bitke na Piavi[1424]

[1423] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 717.

[1424] Prva bitka na Piavi je vođena od 9. studenog do 26. prosinca 1917. godine. Bitka je vođena u dvije faze. U prvoj, ofenzivnoj fazi, snage Armijske grupe nadvojvode Eugena su od izbijanja na Piavu 9. studenog do 2. prosinca 1917. pokušavale probiti talijanski front na donjem i srednjem toku Piave. U

došlo do promjene glavnog strateškog pravca napada prebacivanjem snaga sa Sočanskog fronta na front Armijske grupe Conrad i smanjivanja udarne snage na izvornom glavnom strateškom pravcu napada.

Na osnovi Conradove procjene strateške situacije kako bi se udarom sa fronta Monte Grappa i Sedam općina Talijanima zadao odlučujući poraz, AOK je 8. studenog 1917. izdalo ovu zapovijed: „Stanje talijanske vojske zahtjeva energičan napad svuda i što je prije moguće na svim frontovima. U tu svrhu će Armijska grupa Conrad krenuti u napad s područja Asiaga u jugoistočnom pravcu čiji je glavni napad podržati naše snage snažnim pritiskom s područja između Brente i Piave“[1425] Sukladno izloženoj zapovijedi, Conradove su postrojbe 9. studenoga krenule u napad ali zbog pogoršanja vremenskih prilika jer je pao obilan snijeg i raspada logistike i komunikacija, nisu uspjele napredovati dalje od nekoliko kilometara s početnih položaja pa su se vratile u Asiago.[1426]

Time je propušten ključan operativno-taktički trenutak u jesen 1917. da se Talijanima zada odlučujući poraz. Čičerić je objasnio uzroke ovog neuspjeha u svojem neobjavljenom rukopisu *Feldmaršal Grof Conrad. Karakterna slika.* Ovdje je napisao kako je proboj kod Kobarida izvršen na točki na kojoj ga je taktički bilo najlakše postići, a operativno iskoristiti za širi proboj neprijateljskog fronta na području na kojem je ga je bilo najlakše iskoristiti: u dolini rijeke Soče. U ovome se vidi, piše Čičerić, superiornost njemačkog načina ratovanja u odnosu na austrougarski. Čičerić zaključuje: „Taktika se stavlja u prvi plan prije svega, bez obzira na širi strateški kontekst. Gledajte i divite se ogromnom taktičkom uspjehu koji je odbacio talijanski front preko 100 km. Kakav bismo postigli uspjeh u Prvoj bitki na Piavi da smo poduzeli glavni napad na točki na kojoj se on mogao najlakše izvesti i maksimalno iskoristiti“[1427]

Točka na kojoj se proboj mogao najlakše izvesti i maksimalno iskoristiti je upravo bila na donjem toku Piave u ravnici Veneta, gdje je bio raspoređen XXIII. korpus pod Čičerićem. O tome je Čičerić pisao. Iskustveno je to bilo potvrđeno. Tijekom Bitke kod Kobarida i kasnije pri prijelazu Piave, Čičerić je najdulje napredovao preko donjeg toka

drugoj fazi bitke tijekom prosinca 1917. dolazi do lokalnih, taktičkih borbi samo na pojedinim dijelovima fronta na Piavi, bez odlučujućeg učinka; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 720-776.

[1425] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918,* 181.

[1426] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918,* 719.

[1427] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Maksimilijan Čičerić, *Feldmarschall Graf Conrad. Ein Charakterbild,* 44.

Piave sa svojim XXIII. korpusom, od svih postrojbi 1. Sočanske armije. Probojem kod Caposila 9. prosinca 1917. godine, 41. *Honvéd* divizija je na desnom krilu XXIII. korpusa prešla Piavu između San Donna di Piave i Pasarella te odbacila 54. diviziju talijanskog XXIII. korpusa talijanske 3. armije na istočnu obalu rijeke Sile zarobivši pritom 200 talijanskih vojnika i časnika.[1428]

Do 15. prosinca je glavnina snaga XXIII. korpusa prebačena na lijevu obalu Piave preko mostobrana na liniji Cortellazo na učću Piave u Jadransko more – Piave Vecchia – Palazzetto. Na ovome dijelu fronta je Čičerić spremao prodor s užeg u širi mostobran upadom njegovih trupa na područje Venecijanske lagune. Izbijanjem u zapadno predgrađe Venecije, Čičerićeve bi trupe ugrozile Veneciju sa zapada, prvi puta tijekom rata s Italijom sa kopna. Međutim, dogodio se neočekivani obrat. U podne 15. prosinca 1917. godine, Čičerić je primio osobni telegram od cara i kralja Karla I. da hitno dođe u Beč, te da kao vojni predstavnik Austro-Ugarske Monarhije sudjeluje na mirovnim pregovorima s predstavnicima boljševičke Rusije u Brest-Litovsku.[1429] Čičerić je poslušao carevu zapovijed i istoga dana napustio zapovjedništvo XXIII. korpusa u San Stino di Livenzi te vlakom krenuo prema Beču.[1430]

Ostaje otvorenim pitanjem je li ova intervencija s vrha utjecala na tijek Prve bitke na Piavi? Bi li Čičerićev napad na Veneciju imao učinka i usmjerio tijek bitke u korist armija Centralnih sila? U svakom slučaju, Čičerić napad na Veneciju bi negativno djelovao na borbeni moral talijanske vojske i talijanskog stanovništva što je moglo imati utjecaja na drugačije raspoređivanje savezničkih snaga na Talijanskom bojištu čime bi se povećala mogućnost proboja na drugim dijelovima bojišta.

Naposlijetku su se lokalni proboji na Piavi pokazali *Pirovom pobjedom* austrougarske vojske jer nije postignut glavni cilj: Italija nije izbačena iz rata i nije došlo do zatvaranja Talijanskog bojišta. Odlaskom njemačkih oružanih snaga s Talijanskog bojišta tijekom prosinca 1917. i američkom objavom rata Austro-Ugarskoj, strateški se položaj Austro-Ugarske nije bitno promijenio već otežao. Novi načelnik talijanskog Glavnog stožera, general Armando Diaz[1431] bio je puno oprezniji od svojeg prethodnika.

[1428] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 6,* 762.
[1429] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes Diarium 1914-1918,* 43.
[1430] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 244.
[1431] Armando Diaz (Napulj, 5. prosinca 1861. – Rim, 29. veljače 1928.) talijanski maršal, načelnik Glavnog stožera talijanske vojske od 9. studenoga 1917. do 1922. godine te talijanski ministar vojske od 1922. do 1924. godine. Za razliku od svojeg prethodnika Cadorne na položaju načelnika Glavnog

Odlučio se za defanzivnu strategiju protiv Austro-Ugarske čekajući da se stanje austrougarske vojske pogorša i tek onda krene u odlučujući napad.[1432]

Sukladno izloženoj vojnoj pomoći britanskih i francuskih saveznika Italiji, Sjedinjene Američke Države su materijalno, financijski i politički dale podršku Italiji objavom rata Austro-Ugarskoj 7. prosinca 1917. godine. Američki predsjednik Thomas Woodrow Wilson[1433] je iznio svoj stav zašto SAD treba objaviti rat Austro-Ugarskoj obzirom da su SAD prethodno objavile rat Njemačkoj 6. travnja 1917. ali ne i Austro-Ugarskoj. Wilson je izjavio: „Ako smo još uvijek u miru s Austro-Ugarskom tada flagrantno kršimo obveze neutralne države za što bi nas međunarodni sud trebao osuditi. No, ako smo već u ratu s Austro-Ugarskom, onda smo napravili ključnu pogrešku djelujući mekano. Da smo u trenutku prekida odnosa s Njemačkom objavili rat Austro-Ugarskoj, Cadorna vjerojatno ne bi doživio katastrofu kod Kobarida“.[1434]

Američka objava rata Austro-Ugarskoj i izlazak Rusije iz rata su bila dva najvažnija ratna događaja 1917. godine od presudnog značaja. Zbog ekonomske snage Sjedinjenih Američkih Država, strateškog položaja i prvenstveno financijske i materijalne, a u manjem dijelu vojne pomoći Italiji, promijenjen je odnos snaga protiv

---

stožera talijanske vojske, Diaz je zagovarao strategiju iscrpljivanja protivnika bez velike ofenzive na Talijanskom bojištu 1918. godine. Tek nakon izlaska Bugarske iz rata u jesen 1918., sloma Osmanskoga carstva i unutrašnjeg slabljenja Austro-Ugarske Monarhije, pokrenuo je ofenzivu 24. listopada 1918. (Bitka kod Vittorio Veneta, 24. listopada – 4. studenoga 1918.) koja je završila slomom austrougarske vojske, kapitulacijom Austro-Ugarske Monarhije i završetkom rata na Talijanskom bojištu; *Hrvatska enciklopedija, sv. 3,* 116.

[1432] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 524.

[1433] Thomas Woodrow Wilson (Staunton, Virginia, 28. prosinca 1856. – Washington, 3. veljače 1924.) američki državnik, političar i profesor prava, 28. predsjednik SAD-a od 1912. do 1920. godine. Od 1890. godine profesor međunarodnog prava i povijesti, a od 1902. do 1910. rektor Sveučilišta Princeton u New Jerseyu. Kao član Demokratske stranke izabran za guvernera New Jerseya 1910. godine i predsjednika SAD-a 1912. i 1916. godine. Na početku Prvog svjetskog rata vodio politiku neutralnosti SAD-a. Nakon njemačke objave da će voditi neograničeni podmornički rat kojim će potapati i brodove neutralnih država, pred američki Kongres 2. travnja 1917. iznio prijedlog da SAD objavi rat Njemačkoj. Njegov su prijedlog oba doma američkoga Kongresa prihvatila radi čega su SAD objavile rat Njemačkoj 6. travnja 1917. i ušle u rat na strani Antante. Ubrzo potom je izložio svoj program okončanja rata sklapanjem trajnog i održivog mira kojim bi se jamčila kolektivna sigurnost svim narodima na ravnopravnoj osnovi i demokratskim načelima. Na ovim osnovama je izradio svoj plan u 14 točaka koji su postali poznati kao *Četrnaest točaka predsjednika Wilsona*. Nakon što je Njemačka prihvatila Wilsonov plan u 14 točaka, potpisano je primirje 11. studenoga 1918. godine kojim je okončan Prvi svjetski rat. Zbog idealističkog, demokratskog pristupa međunarodnim odnosima, zagovaranjem javne, a ne tajne diplomacije, Wilson je stekao veliku popularnost u Europi i svijetu, posebno među manjim narodima. Njegov najveći uspjeh je stvaranje međunarodne organizacije za očuvanje mira Lige Naroda. Naposlijetku je doživio neuspjeh kada su SAD odbile pristupiti Ligi Naroda. Zbog moždanog udara nije aktivnije sudjelovao u političkom i javnom životu nakon 1921. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 11,* 604.

[1434] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 723.

Austro-Ugarske. Američko stupanje u rat je praktički omogućilo pobjedu Antante, napisao je Henry Kissinger u svojoj knjizi *Diplomacija*.[1435]

Navedeno je razvidno američkom participacijom u ukupnim ratnim troškovima Antante tijekom Prvog svjetskog rata. Prema tablici financijskoga troška Prvog svjetskog rata u knjizi *Prvi svjetski rat*. *Čitanka-priručnik za učitelje i profesore u osnovnoj školi i gimnaziji*, razvidno je kako su SAD bile treća država po visini ratnih troškova na strani Antante iza Velike Britanije i Francuske. Od ukupnih 125 690 477 000 američkih dolara, financijski trošak SAD-a je iznosio 22 625 253 000 američkih dolara. Financijski trošak Velike Britanije je bio 35 334 012 000, Francuske 24 265 583 000, a Rusije 22 293 950 000.[1436]

Obzirom na činjenicu da su SAD stupile u rat dvije godine i osam mjeseci kasnije od Velike Britanije, Francuske i Rusije, dolazi se do zaključka kako su SAD snosile najveći dio ratnih troškova Antante. Pogotovo iz razloga što je financijski trošak rata SAD-a bio veći nego ruski. Dok je Rusija provela u ratu tri godine i tri mjeseca, SAD su provele u ratu jednu godinu i sedam mjeseci. Nadalje, prije ulaska u rat na strani Antante, SAD su obilato financijski i materijalno pomagale Antantu. Preko 70% pozajmljenog novca SAD-a Velikoj Britaniji i Francuskoj je otišlo u Rusiju. Od 1915. godine do ulaska SAD-a u rat na strani Antante 1917. godine, SAD su bile glavni kreditor i dobavljač ratnog materijala Velike Britanije, Francuske i Rusije. Činjenicu financijske ovisnosti Antante o SAD-u pokazuje primjer da je u trenutku ulaska SAD-a u rat, Velika Britanija raspolagala sa zlatnim rezervama i vrijednosnim papirima dovoljnim za samo tri tjedna ratovanja. Britansko ministarstvo financija je tek uz odgodu podmirenja dospjelih obveza prema američkoj banci J.P. Morgan iz New Yorka uspjelo podmiriti britanske obveze prema SAD-u u dolarima dok bez ulaska SAD-a u rat u na strani Antante, Velika Britanija ne bi više mogla financirati svoje saveznike.[1437]

Zanimljivo, Čičerić nije američku objavu rata Austro-Ugarskoj držao važnim događajem koji je presudno utjecao na daljnji tijek rata. U ratnom dnevniku je samo kratko komentirao američki stav prema Austro-Ugarskoj na dva mjesta. Prvo u zapisu od 2. veljače 1917. kada je njemačka objavila neograničeni pomorski rat Antanti u kojem su

[1435] Henry Kissinger, *Diplomacija,* prijevod s engleskog na hrvatski Jasna Grubić i Vesna Tomić, Zagreb: Golden marketing, 2000., 196.
[1436] Igor Despot et al. *Prvi svjetski rat,* 10.

[1437] David Stevenson, *1914. 1918.*, 347.

njemačke podmornice trebale potapanjem savezničkih ratnih i trgovačkih brodova prisiliti Antantu na sklapanje primirja, kratko je komentirao: „Od jučer 1. veljače pojačane aktivnosti njemačkih podmornica. Što će na to reći neutralne države na čelu s Amerikom? Dovoljno učinkovito sredstvo da se Engleska natjera na mir?“[1438] A potom 5. travnja 1917. unosom u dnevnik kako je američki predsjednik Wilson izjavio da se SAD nalaze u ratu s Njemačkom, ali ne i Austro-Ugarskom, s kojom ne vode pomorski rat.[1439]

Čičerić je bio u pravu jer između SAD-a i Austro-Ugarske nije poduzet nijedan neprijateljski čin (*casus belli*). Tek nakon što je njemačka vojska, koja je bila u ratu s SAD-om, na Talijanskom bojištu ugrozila položaj Antante sudjelovanjem u XII. Sočanskoj bitki, SAD su objavile rat Austro-Ugarskoj smatrajući kako je time između njih i Austro-Ugarske nastupio *casus foederis*. Međutim, za razliku od brojnih drugih slučajeva u kojima je Čičerić, za razlike od većine svojih sunarodnjaka imao drugačije mišljenje i ispravno procijenio stratešku situaciju, ovom se prilikom našao u većini koja američku objavu rata Austro-Ugarskoj nije smatrala važnim događajem. Nakon pobjede kod Kobarida i početka mirovnih pregovora s carskom Rusijom u Brest-Litovsku na kojima se očekivao izlazak Rusije iz rata i sklapanje mira s Rusijom pod povoljnim uvjetima, u Austro-Ugarskoj je nastupila stanovita bezbrižnost radi koje nije objektivno analizirana američka objava rata Austro-Ugarskoj.[1440]

Tako Čičerić u svojim dnevničkim zapisima koji obiluju važnim i pronicljivim detaljima, nije posebno zabilježio američku objavu rata Austro-Ugarskoj. U njegovom Kratkom dnevniku iz Prvog svjetskog rata unosi završavaju datumom od 15. studenim 1917. i nastavljaju se s mirovne konferencije u Brest-Litovsku mjesec dana kasnije.[1441] Niti u kronološkom pregledu najvažnijih datuma njegovog ratnog dnevnika nema unosa za 7. prosinac 1917. s naznakom američke objave rata Austro-Ugarskoj.[1442]

Navedeno upućuje na zaključak o dvije stvari u vezi Čičerića. Prvo, da je politički i vojno bio čovjek 19. a ne 20. st. koji SAD nije smatrao silom u rangu Velike Britanije, Francuske i Rusije, tradicionalnih velikih sila 19. st. Time bi se jedino mogao objasniti

---

[1438] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 271.
[1439] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 288.
[1440] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918,* 724.
[1441] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918,* 43.
[1442] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 396.

njegov očit previd u vezi važnosti nastupanja ratnog stanja između Austro-Ugarske i SAD-a kojim se strateški odnos snaga bitno promijenio na štetu Austro-Ugarske. Drugo, da je istinski vjerovao u konačnu pobjedu Centralnih sila u Prvom svjetskom ratu radi koje američki doprinos Antanti neće biti od presudnog utjecaja na ishod rata.

9. Pogoršanje strateškog položaja Centralnih sila 1918. godine

Sedam velikih događaja u prvoj polovici 1918. godine je usmjerilo tijek rata. Radi toga dolazi do općeg obrata i pogoršanja strateškog položaja Centralnih sila koji je uzrokovao njihov slom u jesen 1918. godine i završetak Prvog svjetskog rata:

1. Sklapanje mirovnog ugovora u Brest-Litovsku između Centralnih sila i Ukrajine 9. veljače 1918.
2. Sklapanje mirovnog ugovora u Brest-Litovsku između Centralnih sila i Rusije 3. ožujka 1918.
3. Dolazak glavnine američkih oružanih snaga na Zapadno bojište i jednog manjeg dijela na Talijansko bojište.
4. Njemačka ofenziva na Zapadnom bojištu (*Opearcija Michael*) od 21. ožujka do 15. srpnja 1918.
5. Sklapanje mirovnog ugovora između Rumunjske i Centralnih sila 7. svibnja 1918.
6. Austrougarska ofenziva na rijeci Piave od 15. lipnja do 5. srpnja 1918. koja se naziva i Drugom bitkom na Piavi 1918.
7. Početak savezničke protuofenzive na Zapadnom bojištu 18. srpnja (*Stodnevna ofenziva*).

Boljševičkim preuzimanjem vlasti u Rusiji 7. studenog 1917. godine Oktobarskom revolucijom i formiranjem boljševičke vlade Ruskog Sovjeta na čelu s Vladimirom Iljičem Uljanovim, poznatim kao Lenjin[1443], proglašena je Sovjetska

[1443] Vladimir Iljič Uljanov, revolucionarnog imena Lenjin (Simbirsk, 22. travnja 1870. – Gorki kraj Moskve, 21. siječnja 1924.), ruski revolucionar, državnik i pisac. Studirao pravo na sveučilištu Kazanj odakle je protjeran u selo Kokušino 1887. zbog sudjelovanja u studentskim nemirima i isključen sa studija. Od 1889. do 1893. s obitelji živio u Samari. U jesen 1891. godine je diplomirao pravo na sveučilištu u Sankt Peterburgu na osnovi privatne dozvole. Od jeseni 1893. do kraja 1895. godine živio u Sankt Peterburgu kada je uhićen zbog anti-državnog djelovanja u Savezu borbe za oslobađanje radničke klase i protjeran u sibirsko selo Šušenskoe u Minusinskom okrugu gdje je za vrijeme trogodišnjeg progonstva napisao svoje poznato djelo *Razvoj kapitalizma u Rusiji*. Od siječnja 1900. godine do siječnja 1905. godine u prvoj emigraciji. U ovome razdoblju je bio glavni urednik časopisa *Iskra* dok je 1903. godine izabran za vođu boljševičke (većinske frakcije) komunista nakon rascjepa sa menjševicima, manjinskom frakcijom pod vodstvom Julija Osipoviča Martova. U siječnju 1905. godine se vratio u Sankt Peterburg i sudjelovao u revoluciji koja je ugušena u prosincu iste godine. Potkraj 1907. godine je napustio Rusiju i početkom siječnja 1908. godine stigao u Ženevu.

Socijalistička Republika Rusija. U Ukrajini dolazi do proglašenja Sovjetske Ukrajine sa sjedištem u Harkivu koja priznaje središnju vlast Ruskog Sovjeta u Petrogradu pod Lenjinovim vodstvom. Izravan odgovor boljševičkom prevratu u Rusiji i Ukrajini, predstavlja proglašenje Narodne Republike Ukrajine 20. studenog 1917. koju je proglasila ukrajinska središnja Rada u Kijevu. Narodna republika Ukrajina je proglašena s ciljem sprječavanja boljševičkog preuzimanja vlasti u Ukrajini. Narodna Republika Ukrajina je bila neovisna država ali u federaciji s Rusijom iz povijesnih, sigurnosnih, ekonomskih i prometnih razloga povezanosti između Rusije i Ukrajine.[1444]

9.1. Mirovni ugovori u Brest-Litovsku između Centralnih sila i Ukrajine i Centralnih sila i boljševičke Rusije 1918. godine

Čičerić je na mirovnim pregovorima s Rusijom u Brest-Litovsku, vođenim od 15. prosinca 1917. do 3. ožujka 1918. odigrao ključnu ulogu u austrougarskoj delegaciji, predvođenoj ministrom vanjskih poslova, grofom Ottokarom Czerninom. Čičerić je bio drugi čovjek delegacije kao predstavnik austrougarske vojske za rješavanje vojnih pitanja u vezi zaključenja mira, a njegov prvi pomoćnik, poručnik Edmund Glaise von Horstenau. On je u svojoj knjizi *Ein General im Zwielicht* opisao dolazak u Brest-Litovsk s Čičerićem: „Naš stariji časnika je bio Cscicserics, pored kojega sam sjedio, ne u vojnoj

Otada pa do travnja 1917. godine provodi u drugoj emigraciji u Švicarskoj. Godine 1916. napisao političko-ekonomsku studiju *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma* u kojoj je zagovarao razbijanje kapitalizma u Rusiji kao najslabijoj karici međunarodnog kapitalističkog sustava. Nakon Veljačke revolucije se u travnju 1917. vratio u Petrograd i iznio svoj program pod nazivom *Travanjske teze* u kojem je pozvao boljševike da oružanom borbom preuzmu vlast u carskoj Rusiji. Nakon što je Privremena vlada izdala nalog za njegovo uhićenje, djelovao ilegalno iz Finske i okolice Petrograda, nastavljajući voditi boljševičku revoluciju. U jutarnjim satima 7. studenoga 1917. godine, objavljen je Lenjinov proglas *Građanima Rusije* u kojem je objavljeno da je vlast prešla u ruke Vojnorevolucionarnog komiteta pri petrogradskom Sovjetu radničkih i vojnih deputata, čime je započela Oktobarska revolucija. Dana 8. i 9. studenoga 1917. godine, Drugi Sveruski kongres sovjeta je sastavio privremenu vladu na čelu s Lenjinom. Otada djeluje kao predsjednik sovjetske vlade. Od 1918. do 1924. godine je bio vođa boljševika. Tijekom Ruskog građanskog rata (1918. – 1921.) su boljševici uveli totalitaristički, jednostranački sustav, 10. srpnja 1918. donijeli prvi socijalistički ustav poznat kao Lenjinov ustav iz 1918. (Ustav Ruske Socijalističke Federativne Sovjetske Republike, Ustav RSFSR) te stvorili Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) 30. prosinca 1922. godine u kojem je bilo osam socijalističkih republika, 11 autonomnih oblasti i tri radne komune na području bivše carske Rusije. Zbog posljedica atentata 1919. godine, do kraja 1922. pretrpio tri moždana udara radi čega nije aktivno sudjelovao u vlasti posljednje tri godine života. Umro je 21. siječnja 1924. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6,* 508.

[1444] Filip Katanić, „Izvorište današnjeg oružanog sukoba između Ukrajine i Rusije“, 115; *Zbornik Janković* (2024.), sv. 8-9, br. 1, 95-126.

odori već u civilnoj odjeći. Csicserics je bio bojnik u Rusko-japanskom ratu. Dodijeljen sam mu kao pomoćnik tijekom pregovora u Brest-Litovskom. Poslije se umirovio na jedno imanje u rumunjskom Banatu koje je stekao ženidbom".[1445]

Dalje u tekstu Glaise-Horstenau piše: „Prvi vojni savjetnik i pregovarač za vojna pitanja je bio general pješaštva Maksimilijan Čičerić. Kao vojni promatrač u Rusko–japanskom ratu na ruskoj strani i poznavatelj Rusije, on je bio osobito pogodan za izbor. Njegov stožer se sastojao od pukovnika Pokornyja, čuvenog dešifranta neprijateljskih radio poruka, bojnika baruna Mirbacha i mene".[1446]

Tijekom mirovnih pregovora u Brest-Litovsku je nastala konfuzna situacija kao posljedica raspada Ruskog carstva i spora oko sukcesije Ukrajine i Sovjetske Rusije. Krajem siječnja i početkom veljače 1918. je pitanje odnosa između Ukrajine i Rusije izbilo u prvi plan na mirovnim pregovorima između boljševičke Rusije i Centralnih sila. Na sjednici u Brest-Litovsku održanoj 31. siječnja 1918., Lav Trocki[1447] je osporio legitimitet kijevske Rade i izjavio kako se ukrajinski Sovjet u Harkivu izjasnio za stvaranje zajedničke Federalne Socijalističke Republike Rusije u čijem sastavu je bila Ukrajina. Trocki je naglasio kako su na ovaj način, predstavnici ukrajinskog Sovjeta iz Harkiva, isključivo ovlašteni pregovarati i zaključivati ugovore sa Centralnim silama u vezi Ukrajine. Stoga, posebno je naglasio Trocki, samo bi ugovor koji vlada zajedničke ruske i ukrajinske, Federalne Socijalističke Republike Rusije zaključi sa Centralnim silama, bio obvezujući i za Ukrajinu i Rusiju.[1448]

[1445] Edmund Glaise von Horstenau, *Ein General im Zwielicht, sv. 1,* 136.

[1446] Edmund Glaise von Horstenau, *Ein General im Zwielicht, sv. 1,* 442.

[1447] Lav Trocki, pravim imenom Lev Davidovič Bronštejn (Janovka, Ukrajina, 7. studeni 1879. – Ciudad de Mexico, 21. kolovoza 1940.), sovjetski revolucionar, državnik i pisac. Porijeklom iz židovske obitelji, školovao se u Odesi i Nikolajevu. Od 1896. godine sudjeluje u revolucionarnim događajima. Godine 1897. organizirao Južnoruski radnički savjet te pisao marksističke pamflete. Nakon progonstva u Sibiru, 1902. godine se u Londonu pridružio Lenjinu i radio kao jedan od urednika *Iskre*. Nakon 1903. se priključio boljševičkoj frakciji komunističke partije. Tijekom revolucije 1905. godine na čelu Petrogradskog sovjeta radničkih deputata. Nakon gušenja revolucije zatvoren u Sibir odakle je pobjegao i sve do travnja 1917. godine boravio u emigraciji u SAD-u i Europi. Zajedno sa Lenjinom organizirao i proveo Oktobarsku revoluciju. Nakon Oktobarske revolucije postao je predsjednik Izvršnog komiteta petrogradskog Sovjeta i predsjednik Vojno-revolucionarnog komiteta. Narodni komesar za vanjske poslove Sovjetske Rusije na mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku 1918. godine s Centralnim silama. U ime Sovjetske Rusije potpisao mirovni ugovor između sovjetske Rusije i Centralnih sila u Brest-Litovsku 3. ožujka 1918. Osnivač Crvene armije, na čijem čelu je tijekom Ruskog građanskog rata (1918. -1923.) zapovijedao u vojnim operacijama na području Rusije i Ukrajine. Nakon Lenjinove smrti se sukobio sa novim vođom komunističke partije Josifom Vasirionovičem Staljinom te radi toga 1927. godine bio isključen iz komunističke partije i prognan iz Sovjetske Rusije. U emigraciji je djelovao protiv Staljina radi čega je najvjerojatnije ubijen u svojem domu u Meksiku 1940. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 11,* 57.

[1448] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I.*

Centralne sile su odbacile izjavu Trockog o osnivanju Federalne Socijalističke Republike Rusije i priznale delegaciju ukrajinske središnje Rade iz Kijeva kao subjekt međunarodnih pregovora i legitimnu stranu potpisnicu mirovnoga ugovora između Centralnih sila i Narodne Republike Ukrajine.[1449] U skladu sa navedenim stavom, ministar Czernin je 2. veljače izjavio kako u ime Austro-Ugarske priznaje samostalnu Narodnu Republiku Ukrajinu s ukrajinskom Radom u Kijevu kao legitimnom vladom. Cilj Czerninovog priznanja Ukrajine je bio brzo sklapanje mira s Ukrajinom, u roku tri dana, radi brze isporuke ukrajinskog žita i preostalih namirnica Austro-Ugarskoj. Zbog nestašice hrane u Austro-Ugarskoj, Austro-Ugarska je od Ukrajine zahtijevala da se tajnim ugovorom obveže na isporuku 1 000 000 tona žita Centralnim silama, od čega bi polovica pripala Austro-Ugarskoj, a polovica Njemačkoj.[1450]

Stanje na mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku je samo odražavalo situaciju u Ukrajini. Ukrajinski boljševici iz Harkiva koji su priznavali vrhovnu vlast ruskog Sovjeta u Petrogradu, smatrali su se legitimnim predstavnicima Ukrajine u Brest-Litovsku. Boljševicima je posebno bilo važno zadržati vlast u Ukrajini i na jugu Rusije. To su bila dva strateški važna područja radi izlaza Sovjetske Rusije na Crno More i industrijske i prometne infrastrukture istočne Ukrajine i južne Rusije. Radi toga su boljševici ustrojili Južni front sa zapovjedništvom u Harkivu. Zapovjednikom Južnog fronta je imenovan general Vladimir Antonov-Ovseenko. Zadatak boljševičkih oružanih snaga na boljševičkom Južnom frontu, bio je djelovanje protiv Bjelogardijske dobrovoljačke armije na području istočne Ukrajine i južne Rusije te protiv ukrajinske Rade u Kijevu. U tu svrhu je Antonov-Ovseenko poslao borbenu skupinu ustrojenu od postrojbi Crvene garde i mornara Baltičke flote na Kijev. Nakon zauzimanja Poltave, na putu prema Kijevu kod Krutyja je poražen odred od 500 ukrajinskih vojnika lojalnih ukrajinskoj Radi u Kijevu. Nakon toga se Antonov-Ovseenku pridružuju 1. i 2. revolucionarna armija pod zapovjedništvom generala Mihajla Artemoviča Muravjeva. Ove dvije armije, jačine 4000 vojnika i časnika su 27. siječnja 1918. započele opsadu Kijeva radi čega je predsjednik Hruščevski pobjegao iz Kijeva u Žitomir.[1451]

---

svjetski rat, 363.

[1449] Wolfdieter Bihl, *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk,* Beč; Köln; Graz: Hermann Böhlaus, 1970., 94.

[1450] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 365.

[1451] Anthony Beevor, *Russia. Revolution and Civil War 1917-1921,* London: Widenfeld&Nicholson,

Predstavnici ukrajinske središnje Rade iz Kijeva, sebe su smatrali legitimnim predstavnicima Ukrajine na mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku s Centralnim silama. Tako su na mirovnim pregovorima s Centralnim silama u Brest-Litovsku bile tri delegacije koje su predstavljale nekadašnju Carsku Rusiju: delegacija Sovjetske Rusije na čelu s Lavom Trockim, ukrajinskih boljševika sa sjedištem u Harkivu unutar delegacije Sovjetske Rusije i predstavnika ukrajinske Rade iz Kijeva.

Čičerić opisuje navedeno sa sjednice održane 2. veljače 1918. godine u Brest-Litovsku kada su u ime ruske delegacije bili prisutni Trocki, Joffe, Bicenko, Pokrovski, Karelin, Karachan, Bobinski, Mickiewicz-Kapsukas, Terian i Radek, a za vojna pitanja kontraadmiral Altvater, general Samojlo i predstavnik glavnog stožera Lipski. Ukrajinsku delegaciju unutar ruske delegacije su činili J. G. Mjedwjedew i W. M. Schachrei. Posebno ukrajinsko izaslanstvo su činili Nikolaj Lewytsjkyj, Nikolaj Lubynskyj, Alexei Sewrjuk, A. Woldemar, S. Ostapenko, Moskaljerskyj, Schafarenko i Neumann. Njemačku su delegaciju predstavljali ministar vanjskih poslova von Kühlmann, bavarski državni ministar grof Podewils, general-bojnik Hoffmann, Koerner, Kriege, Rosenberg, Schröder, Simons, Stockhammern, Schüler, Neuhaus, Horn, Nadolny, Baligand, Hoesch, Büllow, Soden-Fraunhofen, von Rex i von Reischach. Uz Čičerića, u austrougarskoj su delegaciji bili prisutni: grof Czernin, grof Gratz, Mittag, Wiesner, Peter, Andrian, Colloredo, Gautsch, Csáky, Pokorny, Olaf Wulff, Glaise von Horstenau, dr. Richard Schüller, barun Wimmersberg i dr. Peteri. Bugarsko su izaslanstvo predstavljali: ministar-predsjednik dr. Radoslavov, pukovnik Gančev, A. Toschew, Stojanovič, dr. Anastassov, profesor Miletić, Kermektčijev, Zagorski, Nedew i dr. Stojilov. Osmansku su delegaciju predstavljali: Veliki vezir Talaat Paša, Ahmed Nessimi Bey, Ibrahim Hakki Paša, Ahmed Izet Paša, Herant Bey, Munir Bey, Hussein Raouf Bey, Wehby Bey, bojnici Sadik, Muzafer i Salih Bej, kapetan korvete Kemal Bej, pobočnici velikog vezira bojnik Eumer Bej i kapetan Siami Bej, Aali Bej, Nizamedin Bej, Zia Bej i Emin Said Bej.[1452]

Sukladno navedenome, nakon dugotrajnih pregovora je konačno došlo do zaključenja mira, ali putem dva zasebna mirovna ugovora. Prvim, između Centralnih sila i Ukrajine 9. veljače 1918. i drugim, između Centralnih sila i Sovjetske Rusije 3. ožujka 1918. godine, oba potpisana u Brest-Litovsku.

2022., 142.

[1452] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 1. *Dnevnik II*, Prilog 21.

Mir između Ukrajinske Narodne Republike koju je predstavljala ukrajinska središnja Rada i Centralnih sila je bio prvi mirovni ugovor između zaraćenih strana u Prvom svjetskom ratu. Mirovnim ugovorom između Ukrajine i Centralnih sila, Ukrajina se obvezala Centralnim silama, u zamjenu za vojnu i ekonomsku pomoć Centralnih sila Ukrajini, isporučiti Centralnim silama mjesečno 1 000 000 tona žita, velike količine živežnih namirnica, naftu, plin i industrijske sirovine potrebne za proizvodnju oružja. Prema unaprijed određenim kvotama, razmjerno je članicama Centralnih sila pripalo: Njemačkoj 30 % ukrajinskih zaliha žita, Austro-Ugarskoj 50 %, a Osmanskome Carstvu 20%.[1453]

Zanimljiv je Čičerićev komentar povodom potpisivanja mira s Ukrajinom u njegov ratni dnevnik koji pokazuje koliko je nestabilan bio mir Centralnih sila s Ukrajinom: „Trocki potpuno odbija Ukrajinu i tvrdi da ona vlada samo u Brest-Litovskom. Mir ne vrijedi. Želi znati točne granice, jer je on predstavnik cijele federativne ruske republike. Ali zbog mira nije s nama prekinuo i dalje pregovara. Hoffmann ustraje na prekidu, smatra da su boljševici najveća opasnost za Europu i da ih je najbolje svrgnuti vojnom operacijom“.[1454]

U završnoj fazi pregovora, Čičerić je 1. ožujka 1918. obavješten telegramom iz AOK kako dobiva ovlasti potpisati mir sa Sovjetskom Rusijom u ime Austro-Ugarske. Posebna mu je punomoć za obavljanje ove važne radnje poslana kurirom u Brest-Litovsk.[1455] Bila je to iznimna čast za Čičerića, ali i velika odgovornost, budući da boljševici nikako nisu pristajali na nacrt mirovnog ugovora Centralnih sila po kojem prvo treba doći do zaključenja mira s Rusijom i demobilizacije ruske vojske, potom proteći vrijeme od zaključenja mira s Rusijom do zaključenja općeg mira kojim će se okončati rat svih zaraćenih strana, pa nastupiti prijelazna faza samostalnog života novonastalih država sljednica nekadašnje carske Rusije i završna faza u kojoj se nove države sa novim državnim ustrojstvom pojavljuju kao punopravni međunarodni subjekti koji posebno uređuju svoje odnose s državama članicama Centralnih sila. Pritom su Centralne sile posebno istaknule boljševicima kako zaključenje mira s Rusijom nije ničim povezano sa sklapanjem općeg mira sa preostalim zaraćenim stranama jer su Centralne sile prisiljene

[1453] Prit Buttar, *The Splintered Empires*, 271.
[1454] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. - 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 372.
[1455] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 1. *Dnevnik III*, Prilog 18a.

nastaviti rat s drugim zaraćenim stranama u sukobu na drugim bojištima i nakon zaključenja mira s Rusijom.[1456]

Što se tiče vojnih pitanja, Centralne sile su zahtijevale od Sovjetske Rusije ispunjenje sedam uvjeta navedenih u sedam točaka:

1. Da ruska vojska napusti Dobrudžu radi slobodnog prilaza moru.
2. Ispravak nekadašnje granice bivše carske Rusije s Austro-Ugarskom.
3. Rješavanje gospodarskih pitanja i obnovu trgovine.
4. Demobilizaciju osam pješačkih divizija odmah, na bojištu prema armijama Centralnih sila, a nakon zaključenja mira s Rumunjskom demobilizaciju ostatka bivše ruske carske vojske.
5. Prijevoz savezničkih postrojbi u Odesu i njihov odlazak iz Rusije.
6. Ustupanje ruskih željeznica za vojne potrebe armijama Centralnih sila.
7. Protjerivanje svih Antantinih časnika sa teritorija nekadašnje carske Rusije.[1457]

Mir između Centralnih sila i boljševičke Rusije je potpisan u dramatičnim okolnostima, u nedjelju, 3. ožujka 1918. godine u Brest-Litovsku, na Čičerićev 53. rođendan. Dok je Čičerić bio na sjednici, očekujući potpisivanje mira sa Sovjetskom Rusijom, njegov pomoćnik Glaise von Horstenau je primio telegram načelnika Glavnog stožera Arza iz AOK u Badenu ovoga sadržaja: „U ime vrhovnog vojnog zapovjednika, cara i kralja Karla I., moram Vam naglasiti: Ekselencija von Csicserics NE SMIJE potpisati mirovni ugovor! Ovo je odluka Njegovog Veličanstva“.[1458]

Očito niti Čičerić nije znao pravi razlog ovakvog dramatičnog obrata kada je svoj ratni dnevnik zapisao: „Koja glupost […] Moje je ime već bilo u litografiranom tekstu, iako punomoć još nije bila stigla (poslijepodnevna sjednica). Skandal kako se postupa s Vrhovnim vojnim zapovjedništvom!“[1459] Ipak, između 16 sati i 45 minuta i 17 sati i 55 minuta završena je „ceremonija potpisivanja mirovnog ugovora“ i zaključen je mirovni ugovor između Centralnih sila i Sovjetske Rusije.[1460]

[1456] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 1. *Dnevnik III*, Prilog 6.
[1457] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. - 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 382.
[1458] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 1. *Dnevnik III*, Prilog 17.
[1459] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. - 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 382.
[1460] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. - 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 382.

Mirovni ugovor je litografiran na četiri jezika, njemačkom, madžarskom, ruskom i turskom i uvezen u knjigu bez korica.[1461] Sastoji se od 14 članaka i aneksa. Ovim je mirovnim ugovorom prestalo ratno stanje na Istočnome bojištu. Obustavljena su neprijateljstva između Centralnih sila i Rusije. Prema odredbama ovoga mira, boljševici su se obvezali priznati sva teritorijalna osvajanja Njemačke na istoku, gubitak velikog dijela državnog teritorija nekadašnje Carske Rusije i nezavisnost Ukrajinske Narodne Republike, predstavljane od središnje ukrajinske Rade u Kijevu. Posljedice ratnog poraza su bile osobito teške za Rusiju. Brest-Litovskim je mirom Rusija izgubila 1 600 000 km^2 svojeg teritorija na kojem su se prostirale Latvija, Letonija i Estonija, velike dijelove Bjelorusije, Finsku koja je proglašena samostalnom državom, Rusku Poljsku i Ukrajinu. Na izgubljenim je teritorijima živjelo 62 000 000 stanovnika, što je bilo 34 % ukupnoga broja stanovništva bivše carske Rusije. Ekonomske su posljedice mira bile strašne. Rusija je izgubila 32 % najplodnijih poljoprivrednih zemljišta, 54 % industrijskoga područja, 89 % proizvodnje ugljena i 75 % proizvodnje čelika.[1462]

Vojno, Sovjetska Rusija se obvezala odmah demobilizirati čitavu vojsku i povući postrojbe sa Istočnoga bojišta te osigurati slobodnu plovidbu Crnim morem, pustiti sve ratne zarobljenike kućama, kao i prihvatiti povrat ruskih ratnih zarobljenika kod Centralnih sila i obvezati se da neće širiti boljševičku propagandu među vojskama Centralnih sila. Znakovito je kako su se, radi brzog zaključenja mira, člankom 9. ugovora, obje strane potpisnice odrekle zahtjeva za naknadom ratne štete.[1463]

U telegramu od 4. ožujka 1918. godine, Arz se zahvaljuje Čičeriću na svemu učinjenom za potpisivanje mira s Rusijom u Brest-Litovsku ovim riječima: „Zahvaljujem Vašoj Ekselenciji na velikom trudu u pregovorima i sklapanju mira s Ukrajinom i Rusijom te na briljantnom zastupanju vojnih interesa ovom prilikom“.[1464] Međutim, Čičerić nije bio zadovoljan postignutim jer je očito smatrao kako je propuštena prilika da se postigne više. O tome je u svoj ratni dnevnik zapisao: „Odlazak u 14 sati i 40 minuta. Arz: pohvale, melem za jučerašnje nepotpisivanje. Morao sam se nasmijati zbog 'izvanrednog zastupanja vojnih interesa'. Arz, tj. Vrhovno vojno zapovjedništvo, dalo je

[1461] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. - 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 382.
[1462] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 433.
[1463] Wolfdieter Bihl, *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk*, 148.
[1464] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 1. *Dnevnik III*. Prilog 16.

sve od sebe, ali nismo se baš pokazali pred Nijemcima i saveznicima. Nismo postavljali zahtjeve i uvijek smo lošije prošli. Ipak, Vrhovno vojno zapovjedništvo i car su bili o svemu na vrijeme obaviješteni. Glavna zasluga ide mojim pomoćnicima. Moji su se časnici i mladi diplomati dobro slagali i s njima sam izvrsno surađivao“.[1465]

Mirovni ugovor iz Brest-Litovska sa Sovjetskom Rusijom je za Njemačku značio pobjedu nad Rusijom i velikim dijelom ostvarenje njemačkoga ratnog cilja da postane dominantnom silom u Europi. Za Centralne sile je izlazak Rusije iz rata bio trenutak izvanredna trijumfa, piše Robert Gerwahrt u svojoj knjizi *Pobijeđeni*.[1466] Prvenstveno iz razloga što je omogućio oslobađanje najvećeg broja njemačkih divizija raspoređenih uzduž linije Istočnoga bojišta za vojne operacije protiv Francuske i Velike Britanije na Zapadnom bojištu.

No, kako George F. Kennan navodi u svojoj knjizi *Russia leaves the War*: „Konačni njemački uvjeti mira u Brest-Litovsku, koje su njemački generali i diplomati dostavili boljševicima na potpis, često su prikazivani kao sramotno iskorištavanje pobijeđenoga. Uzimajući u obzir da je mir nastupio nakon tri i pol godine teškog rata za koji je ruska vlada snosila veliki dio odgovornosti, da je Rusija bila pobijeđena sila, da sovjetski vođe nisu prihvatili prethodne, značajno blaže uvjete od onih u Brest-Litovsku, teško je opravdati takve ocjene. Nijemci nisu zahtijevali plaćanje ratne odštete i reparacije. Nova granica Rusije pod kontrolom Moskve je zapravo bila strateški povoljnija za Rusiju od stare granice. Istina je da Nijemci nisu planirali priznati narodima nekadašnjeg Ruskog Carstva pravo na samoodređenje, ali isto tako nisu niti boljševici“.[1467]

Za Austro-Ugarsku je potpisivanje Brest-Litovskog mira imalo drugačije značenje nego za Njemačku. Prvenstveno kao rasterećenje velikog ratnog napora, ratovanjem na tri bojišta. Pored oslobađanja vojnih snaga s Istočnog bojišta za raspoređivanje na Talijansko bojište koje je postalo glavno austrougarsko bojište od druge polovice 1917. godine, isporukom 420 000 tona ukrajinskog žita i hrane Austro-Ugarskoj do ljeta 1918. je bilo dovoljno da spasi milijune stanovnika Monarhije od smrti od gladi. Radi toga je u Austro-Ugarskoj mir sklopljen u Brest-Litovsku između Austro-Ugarske i Ukrajine

[1465] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. - 1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 383.
[1466] Robert Gerwarth, *Pobijeđeni*, 36.
[1467] George F. Kennan, *Russia leaves the War*, 370-371.

nazvan „krušnim mirom“. U Austro-Ugarsku se prema odredbama članka 12. o puštanju svih ratnih zarobljenika, do ljeta 1918. godine vratilo iz ruskog zarobljeništva 500 000 austrougarskih vojnika i časnika.[1468]

9.2. Bitka na rijeci Piave od 15. lipnja do 5. srpnja 1918. prema arhivskom gradivu Čičerićeve ostavštine

Njemačkom ofenzivom na Zapadnom bojištu u proljeće 1918. njemačke armije ponovno izbijaju na Marnu, prijete Parizu i postižu taktičke uspjehe na mnogim dijelovima Zapadnoga bojišta. Opći je dojam kako je ovime Njemačka bila na pragu vojne pobjede protiv Francuske i Velike Britanije. Kao podrška njemačkoj ofenzivi na Zapadnom bojištu, austrougarska vojska pokreće ofenzivu na rijeci Piave 15. lipnja kojom bi se Italija izbacila iz rata i tako donijela odluka u korist Centralnih sila.

S ciljem okupljanja što većih snaga za ofenzivu na Piavi, tijekom zime i proljeća 1918. godine dolazi do prebacivanja austrougarskih postrojbi s Istočnog na Talijansko bojište. U sklopu ovog prebacivanja snaga na Talijansko bojištu stižu i dodatne hrvatske postrojbe austrougarske vojske. Tako na šire područje Asiaga na front Južnog Tirola stiže glavnina hrvatskih postrojbi. Tijekom veljače 1918. godine se u sastav Armijske grupe Conrad rasporedila 42. domobranska pješačka divizija dok je otočanska 79. pješačka pukovnija već prethodno bila na području Južnog Tirola kamo je stigla tijekom proboja kod Kobarida u jesen 1917. godine. Za početak ofenzive na Piavi 15. lipnja 1918. godine, 42. domobranska pješačka divizija je bila u sastavu zagrebačkog XIII. korpusa 11. austrougarske armije, a 79. pješačka pukovnija u 95. pješačkoj brigadi 48. pješačke divizije XV. korpusa 11. armije austrougarske armije. „Jelačićevci“ iz 79. pješačke pukovnije su bili u korpusnoj pričuvi.[1469]

Od početka ožujka 1918. godine je počela priprema austrougarske ofenzive na Piavi. Na taktičkoj i operativnoj razini se nastojalo primijeniti njemačka iskustva ratovanja na Zapadnom bojištu. Posebno u vezi izvođenja napada na obrambene položaje,

[1468] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 795.
[1469] Nikola Tominac, „Ličke pješačke postrojbe austrougarske vojske tijekom 1918. godine“, 430.

manevriranje po neprijateljskim uporištima i operativno iskorištavanje proboja za postizanje strateškog uspjeha. Na osnovi njemačkih taktičkih i operativnih uputa za manevarsko ratovanje, AOK je sastavilo vlastite upute za austrougarske trupe naslova *Pokretni rat.* Posebno su bile napravljene upute za pješaštvo, a posebno za topništvo.

Zapovjednik Armijske grupe Borojević feldmaršal Svetozar Borojević je 3. lipnja 1918. godine primio operativnu zapovijed broj 90.015 iz AOK kojom su mu dostavljene upute za *Pokretni rat,* s podnaslovom, *Pravila za topništvo.* Upute se tiču obuke vojnika i časnika, časnika i vojnika veze na telefonima za brzo pomicanje topništva i praćenje pješaštva u pokretnom ratu, pucanja u ograničenim područjima, prelaženje teškoga zemljišta itd. Svrha ovih uputa je ponovno podsjetiti trupe Sočanske armije, koje su se dugo branile na Soči, kako se taktički izvode operacije pri stalnom pokretu, u napadu. Posebno stoga što mnoge topničke bitnice sa svojim posadama nisu mjesecima bile pokretne već uglavnom djelovale na položajima sa Soče.[1470] Posebno se topništvu savjetovalo da gađaju pomoćne ciljeve, ne orijentacijske položaje, radi veće učinkovitosti. Radi toga je svakoj topničkoj posadi pridodan mjernik za korekturno gađanje iz topničkih škola, kako bi se topničke posade bolje pripremilo za pokretni rat.[1471]

Na osnovi općih uputa za pokretni rat AOK, Čičerić je izradio svoje posebne taktičke upute, prvenstveno namijenjene trupama njegovoga XXIII. korpusa *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene* (*Upute za pohod u nizini*). Upute je Čičerić sastavio 26. ožujka 1918. u zapovjedništvu XXIII. korpusa u Ceggiji. Upute su tiskane strojopisom, kao brošura na 35 stranica, sastoje se od *Uvoda, Općeg dijela* (Izviđanje, osiguranje, veza, pohod, odmor) i *Zapovijedanje i vođenje trupa u borbi*. U prilogu se nalaze talijanske taktičke upute za borbu u nizini iz 1916. godine.

U uvodu Čičerić naglašava kako austrougarskim trupama nedostaje pravog borbenog iskustva za borbu u talijanskoj nizini. Prodor kod Kobarida i progon do Piave u studenome 1917. bili su nedovoljni za stjecanje iskustva za plansko i metodično izvođenje napada za postizanje odlučujućeg učinka na ovom čudnom zemljištu. Radi toga Čičerić poziva sve podređene časnike na svim zapovjednim razinama da hitno podijele

[1470] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. K.u.K. Armeeoberkommando. Op. Nr. 90.015. *Bewegungskrieg. Bestimmungen für die Artillerie*, 1.
[1471] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. K.u.K. Armeeoberkommando. Op. Nr. 90.015. *Bewegungskrieg. Bestimmungen für die Artillerie*, 3.

sa svima svoja iskustva iz kratkotrajnog pokretnog rata sa Soče do Piave iz studenoga 1917. godine.[1472]

Na taktičkoj razini, prednje navalne grupe nastupaju u borbenom poretku dok ophodnje i izviđači idu ispred njih i po bokovima. Zapovjednici ostaju na glavnim putevima koji služe kao pravci napada jer ih se lako može pronaći, ali samo jedan zapovjednik s malom grupom ljudi, ne zatvoreni odredi. Zaštita pozadine i boka se mora provesti u zatvorenom poretku, kao i linije koje slijede prvu navalnu liniju radi brze promjene napadnoga fronta. Bojne i napadačke skupine treba ustrojiti prema zonama djelovanja. Pojedini topovi prate pješaštvo na razini voda ili polu-voda kako bi očistili zonu njegovog djelovanja od strojničkih i topničkih uporišta i pomogli pješaštvu u napadu na pješačka uporišta (kuće, ulične zaprjeke itd.). U borbi, haubice (topovi s visokim kutom ciljanja) uglavnom podržavaju pješaštvo. One zauzimaju položaj na početku napada. Telefonska veza mora biti putem časnika za vezu na svim razinama provedena. Topnički časnici su odgovorni za održavanje veze s pješaštvom i koordinirano djelovanje s njim. U nizini je ovo najvažnije od svega. Minobacači su od velike važnosti jer će biti teško osigurati djelovanje topništva tijekom cijele borbe.[1473]

Što se tiče proboja neprijateljskog položaja, Čičerić savjetuje proboj na nekoliko točaka istovremeno na način da jurišni odredi prvo probiju prvu crtu neprijateljske obrane, a zatim se na točkama proboja djelovanjem topništva, strojnica i uništavanjem zapreka, otvara put pješaštvu za širi proboj neprijateljskog fronta.[1474] Drugim riječima, Čičerić savjetuje svojim trupama infiltraciju u neprijateljski raspored po dubini, a ne širini fronta, kako se uobičajeno izvodilo u Prvom svjetskom ratu. Posebno zato, zaključuje Čičerić, što je slabo iskorištena moć puščane paljbe zbog malog napadnog kuta u nizini pa je potrebno zaštiti bočnom puščanom i strojničkom paljbom pješaštvo tijekom napredovanja od vlastite linije do neprijateljske. Vrlo su izvjesni neprijateljski protunapadi zbog obrane postavljene po dubini, tipične za obrambeno, pozicijsko ratovanje, zaključuje Čičerić.[1475]

[1472] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene*, 4.
[1473] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene*, 7.
[1474] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene*, 8.
[1475] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene*, 9.

Najbitnije upute svojim trupama je Čičerić dao u dijelu *Zapovijedanje i vođenje trupa u borbi*. Čičerić je ispravno procijenio kako se u ovoj bitki austrougarske trupe suočavaju sa netaknutim talijanskim trupama, u potpunosti materijalno i moralno obnovljenim od poraza iz XII. Sočanske bitke, radi čega se borbena djelovanja moraju izvoditi sustavno, metodički i s puno strpljenja. Samo ako se primijeti da se neprijateljski moral lomi, tada treba zauzeti energičan pristup, piše Čičerić, u protivnom, ne gubiti vrijeme na dugotrajne borbe sustavnim, metodičkim izvođenjem napada.[1476] Zbog toga, pojedine manje borbe, onako kako je opisao u *Bitki*, kao skup pojedinačnih borbi unutar jedne bitke, trebaju biti odučene brzo. Zbog toga treba provesti grupiranje po dubini iza točaka očekivanog proboja kako bi se brzo iskoristio proboj neprijateljskoj položaja. U prosjeku treba postaviti dva vojnika po m^2 po diviziji, ali ne po širini već po dubini.[1477]

Ovo je primjer inovativne taktike koja je zagovarala duboki upad u neprijateljski raspored kojim bi se omogućio širi proboj neprijateljskog fronta. Ne frontalne napade na najjače točke otpora već njihovo okruživanje i izoliranje koje bi slomilo borbeni moral neprijatelja i prisililo ga da se preda nakon što ostane bez streljiva. Ujedno je Čičerić ovom svojom uputom predvidio kako će tijek bitke u nizini Veneta izgledati.

Za austrougarsku ofenzivu u lipnju 1918. godine na Piavi i sa visoravni Asiago, ukupno je okupljeno 642 i 1/2 pješačke bojne, 73 i 1/2 pješačke pukovnije polovičnoga brojnog stanja, 53 konjanička eskadrona opremljena za pokretni rat s lakim strojnicama, ručnim granatama i sredstvima telefonske i telegrafske veze, 6833 topa od čega 5135 laka topa, 1336 teških i 362 protuzračna topa koja su se mogla koristiti kao protutenkovski topovi.[1478]

Ove su snage bile okupljene u četiri armije s armijskim pričuvama. Na frontu Armijske grupe Conrad koja je pokrivala front u Južnome Tirolu, i dio fronta od Brente do Piave, raspoređene su 10. i 11. armija. Na frontu Armijske grupe Borojević, koja je pokrivala front na Piavi, raspoređene su 6. armije na srednjem toku Piave i Sočanska armija na donjem toku Piave do ušća Piave u Jadransko more. Čičerićev XXIII. korpus je raspoređen na južni bok Sočanske armije, na dio fronta od ušća Piave u Jadransko more

[1476] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene,* 13.
[1477] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Anleitung für den Kampf in den Tiefebene,* 14.
[1478] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 258.

do Noventa di Piave. Armijske pričuve, četiri divizije s ukupno 52 bojne, 8 i ½ pješačkih pukovnija polovičnoga brojnog stanja i pet konjaničkih eskadrona, su strateški raspoređene oko šireg područja Vittorija u pozadini fronta 6. armije sa svrhom pravovremenog upućivanja na točke proboja neprijateljskog fronta bilo na Piavi ili između Brente i Piave, Sedam općina i Južnom Tirolu.

Nasuprot ovim austrougarskim snagama na talijanskoj je strani bilo 725 savezničkih bojni, 100 konjaničkih eskadrona, 7550 topova, od čega 3486 lakih, 3540 teških i 524 protutenkovskih i protuzračnih topova sa 390 talijanskih, 76 britanskih i 20 francuskih zrakoplova. Ove su savezničke snage bile okupljene u sedam talijanskih armija sa ukupno 56 pješačkih divizija od čega je bilo 50 talijanskih, tri britanske, dvije francuske i jedna čehoslovačka, sa četiri konjaničke divizije.[1479]

Talijanske su armije bile raspoređene na način da je 7. armija pokrivala front u Južnome Tirolu od prijevoja Stelvio do jezera Garda, 1. armija od jezera Garda do Arsiera, 6. armija front na Sedam općina i Monte Grappa između Brente i Piave, 8. armija front na srednjem toku Piave od Pederobba do Spresiana i 3. armija od Spresiana do ušća Piave u Jadransko more. Stratešku pričuvu je činila 9. armija sa 10 divizija, raspoređena između Vicenze i Padove. Dodatnih je osam pješačkih divizija Talijansko vrhovno vojno zapovjedništvo rasporedilo u talijanske armije na liniji bojišta, ali koje nisu smjele biti upotrjebljene u borbi bez zapovijedi vrhovnog talijanskog zapovjedništva.

Car Karlo I. je kao vrhovni zapovjednik vojske, odlučio da glavni udar istovremeno krene sa fronta Sedam općina i Monte Grappa i sa srednjeg toka Piave. Radi toga je težište napada ravnomjerno raspoređeno između 11. armije Armijske grupe Conrad i Sočanske armije Armijske grupe Borojević na dva glavna fronta, ravnomjernim rasporedom pješačkih snaga, zrakoplova i topništva za podršku. Deseta armija u Južnome Tirolu je dobila zadatak prva krenuti u napad na alpskom prijevoju Tonale radi odvlačenja savezničkih snaga na zapadni dio fronta u Južnome Tirolu. Racuhensteiner zaključuje kako je ovakvim početnim rasporedom snaga s težišnim djelovanjem na dva glavna pravca napada, car Karlo I. učinio kompromis „kojim je neuspjeh ofenzive već bio predodređen“.[1480]

[1479] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 268.
[1480] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 830.

Težište napada 11. armije je postavljeno na desno krilo. Glavni pravac napada s visoravni Asiago napredovanje prema jugoistoku, između Astica i Piave u smjeru Venecije. Zapovjedništvo Sočanske armije je zapovjednicima korpusa Sočanske armije 5. svibnja dostavilo operativni plan ofenzive na Piavi. Težište napada Sočanske armije je stavljeno na desno krilo, gdje su XVI., IV. i VII. korpus dobili zadatak glavni udar provesti na dijelu fronta na Piavi, širine 40 km, od Oderza preko Ponte di Piave prema Trevisu. Osvajanje strateški važnog brda Montello s kojega se nadgledalo srednji tok Piave od Pederobba do Ponte di Piave, pripao je XXIV. korpusu 6. armije. Čičerićev XXIII. korpus je dobio zadatak podrške glavnog napada Sočanske armije s juga. S glavninom snaga, 10. i 12. pješačkom divizijom, trebalo je prijeći Piavu kod San Dona di Piave i energično napredovati na pravcu željezničke linije San Dona di Piave – Meolo – Mestre kako bi se odsjekla odstupnica neprijateljskim snagama sjeverno sa Piave prema Veneciji.[1481]

Međutim, do početka napada 15. lipnja, zapovjedništvo Sočanske armije je znatno smanjilo početnu snagu Čičerićevog XXIII. korpusa na južnom krilu, kako bi pojačalo udarnu snagu sjevernom krilu Sočanske armije na glavnom pravcu napada. Radi toga je XXIII. korpusu zadan novi zadatak vezivanja neprijateljskih snaga na svojemu frontu, toliko dugo dok ne uspije proboj na glavnom pravcu napada sjevernoga krila Sočanske armije. No, Čičeriću je dana sloboda da, prema situaciji, intervenira u bitku prema svojoj procjeni.[1482]

Sukladno navedenome je Čičerić suzio napadni front na 3 km i izdao zapovijed da se Piava prijeđe na dijelu između San Dona di Piave i Chiesanuova. Time bi se izbjeglo izlaganje neprijateljskoj topničkoj paljbi koja je pokrivala željeznički most i željezničku liniju do Musile di Piave na suprotnoj obali San Dona di Piave. Za napad je rasporedio 12. pješačku diviziju sjeverno od Dona di Piave, 10. pješačku diviziju južno od Dona di Piave, a 1. konjaničku diviziju na Otoku Piave radi presijecanja neprijateljske odstupnice i slobode djelovanja ovisno o situaciji. Završnu zapovijed za početak napada je Čičerić

[1481] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Gefechtsbericht über die Piaveforcierung durch das 23. Korps in Der Zeit vom 15.6.-5.7.1918.*, 2.
[1482] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Gefechtsbericht über die Piaveforcierung durch das 23. Korps in Der Zeit vom 15.6.-5.7.1918.*, 3.

izdao trupama XXIII. korpusa 11. lipnja. Početak napada je zakazan za 3 sata 15. lipnja topničkom paljbom. U 6 sati i 55 minuta je trebao početi pješački napad.[1483]

Istoga dana kada je Čičerić izdao zapovijed za početak napada, 11. lipnja 1918. godine, počele su obilne kiše na čitavom Talijanskom bojištu. Zbog toga je došlo do trostrukog povećanja vodostaja Piave i poplavljivanja njenih pritoka. Navedeno je otežalo trupama gradnju pontonskih mostova i postavljanje ratnog mosta, prijelaz rijeke, pristup bojišnici i logistiku, a posebno dopremu hrane za trupe i konje u konjaničkim postrojbama na prvu crtu. Unatoč navedenome, 10. armija je 13. lipnja započela lažni napad na prijevoju Tonale, dok je glavni napad 11. i Sočanske armije krenuo 15. lipnja, iz razloga što se, riječima načelnika Glavnog stožera Arza, „napad više nikako nije mogao odgoditi".[1484]

Napad na Tonale je završio potpunim neuspjehom. Neprijatelj je bio dobro obaviješten o točnom trenutku napada jer je savezničko topništvo točno gađalo početne točke okupljanja austrougarskog pješaštva radi čega ono nije niti dostiglo dnevne ciljeve. Na težištu napada Armijske grupe Borojević, sat vremena prije početka topničkog napada se spustila magla koja je zakrivala vidljivost topničkim bitnicama radi čega je izostala topnička podrška pješaštvu u napadu. Radi loše kvalitete streljiva i vlage, došlo je do više slučajeva ozljeđivanja austrougarskih topničkih posada.[1485]

Jedino je prijelaz Piave na dijelu fronta XXIII. korpusa prvoga dana napada uspio. Postavljen je pontonski most između desne i lijeve obale San Dona di Piave. Prve su preko ovoga mosta prešle 20. i 55. pješačka pukovnija 10. divizije. Pontonski je most do 20 sati bio izložen teškoj neprijateljskoj topničkoj paljbi i napadima talijanskih bombardera. Do 21 sat i 25 minuta je neprijatelj napustio lijevu obalu San Dona di Piave a na južnome dijelu fronta je 1. konjanička divizija napredovala prema Caposilu. Obzirom na uspjeh postignut prvog dana napada, zapovjedništvo Sočanske armije je vratilo 57. pješačku diviziju i 48. brigadu poljskog topništva pod zapovjedništvo XXIII. korpusa. Do 22 sata i 25 minuta je zauzet mostobrana na San Dona di Piave i proširen. Čičerićev borbeni izvještaj prvog dana bitke sa Piave završava ovim riječima: „Korpus ne samo da je ispunio dnevni cilj, nego ga je velikim dijelom i proširio, zahvaljujući sustavnom i

[1483] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Gefechtsbericht über die Piaveforcierung durch das 23. Korps in Der Zeit vom 15.6.-5.7.1918.*, 4.
[1484] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 269.
[1485] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 834.

metodičnom djelovanju pješaštva, topništva i tehničkih postrojbi. Proboj fronta po širini od 6 km i dubini od 4 km. Nažalost, nije uspostavljena veza sa VII. korpusom sjeverno“.[1486]

Do 18. lipnja je bitka tekla relativno dobro za austrougarsku stranu, unatoč izloženom lošem početku napada i problemima s kojima su se austrougarski zapovjednici i trupe suočavali na bojišnicama. Toga jutra je u zapovjedništvo Armijske grupe Borojević u Oderzu stigao car Karlo I. kako bi osobno nadgledao ofenzivu. Radi pojačavanja neprijateljskog otpora uzduž linije bojišta, napad na glavnim pravcima sa Asiaga i srednjeg toka Piave je usporen, dok je dobro tekao na sjevernom i južnom krilu, posebno na frontu XXIII. korpusa, koji je ojačan dolaskom 46. streljačke divizije radi iskorištavanja ranijeg proboja. Pješačke su postrojbe Čičerićevog korpusa uspješno odbijale neprijateljske protunapade. U 23 sata i 10 minuta, 57. pješačka divizija se spojila sa 9. konjaničkom divizijom sjeverno od Campolonga čime je uspostavljena veza između XXIII. i VII. korpusa. Dubina prodora neprijateljskog fronta od San Dona di Piave do Salgareda je bila 10 km.[1487]

Obzirom je Čičerićev napad na južnom krilu i napad III. korpusa i zagrebačkog XIII. korpusa 11. armije na sjevernom krilu dobro tekao, a napad u centru na glavnom pravcu napada zastao zbog pojačanog otpora neprijatelja, car je odlučio, u suglasju s Arzem i Borojevićem, da se podupre napad na sjevernom i južnom krilu. Pojačano djelovanje neprijatelja uzduž fronta Čičerićevog XXIII. korpusa tijekom 18. i 19. lipnja je ukazivalo da se mostobran XXIII. korpusa na Piavi neće moći dugo održati, ukoliko mu se ne pošalju znatnija pojačanja. Obzirom da su sve raspoložive pričuve ubačene u borbu za Montello, koja nije donijela očekivanog uspjeha, Čičeriću nisu mogle biti poslane dvije, a VII. korpusu tri tražene pješačke divizije podrške radi proširenja mostobrana na desnoj obali Piave i proboja sa užeg na širi mostobran.[1488]

Radi toga, 19. lipnja dolazi do obrata operativne situacije na frontu Čičerićevog XXIII. korpusa. Poplavljena Piava je uništila mostove na Piavi koje su talijanski bombarderi oštetili svojim djelovanjem od početka napada. Ratni most kod San Dona di

[1486] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Gefechtsbericht über den Piaveforicerung durch das 23. Korps in der Zeit von 15.6.-5.7.*, 14.
[1487] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Gefechtsbericht über den Piaveforicerung durch das 23. Korps in der Zeit von 15.6.-5.7.*, 18.
[1488] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918,* 271.

Piave i mostovi za prijelaz kod Pasarelle, Aganzia i Piave Nuova su uništeni. Do 6 sati i 40 minuta idućega jutra nisu popravljeni pa trupe nisu imale opskrbu. Uostalom, bile su neprekidno u pokretu pet dana i bio im je potreban odmor. Čičerićeve su postrojbe do 20. lipnja ukupno zarobile 177 talijanskih časnika, 6981 talijanskih vojnika, 54 topa, dvije bitnice teških minobacača, 60 lakih minobacača, jedan oklopni automobil i jedan medicinski automobil. Oborile su jedan talijanski zrakoplov između cesta Fossette i Pertiche i jedan promatrački balon.[1489]

To je bila maksimalna točka dosega Čičerićevih postrojbi i austrougarske ofenzive na Piavi. Na Montellu, proboj XXIV. korpusa s užeg mostobrana na liniji Cusignana – Arcade – Spresiano u širi mostobran prema jugu radi stupanja u vezu sa XVI. korpusom Sočanske armije na liniji Rovaré – Calico – Candelu nije uspio. Mostovi na Piavi na frontu XXIV. korpusa su ostali bez zaštite pa je zapovjedništvo korpusa tražilo od zapovjedništva 6. armije da postavi nove mostove radi opskrbe trupa na Montellu i na desnoj obali Piave pošalje pojačanja kako bi se brdo zadržalo pod protunapadima neprijatelja. O kritičnoj situaciji na Montellu je zapovjedništvo 6. armije izvijestilo zapovjedništvo Armijske grupe Borojević kako se „ne može očekivati zadržavanje zauzetih položaja na Montellu, osim ukoliko ne dođe do proširenja mostobrana što je prije moguće. U tu svrhu treba hitno poslati divizije iz armijske pričuve na Montello sa četiri topničke brigade. Ukoliko ove snage ne stignu na Montello u skorijoj budućnosti, bilo bi bolje da zapovjedništvo armijske grupe na vrijeme zapovijedi povlačenje natrag preko Piave“.[1490]

Položaji na Montellu su bili ključni radi operativne veze dijela fronta na Piavi sa dijelom fronta na Monte Grappa i Sedam općina. Pojačanja na Montello se nije moglo dovesti u kratkom roku. Iz Armijske grupe Conrad su na raspolaganju bile četiri, a iz Armijske grupe Borojević tri pješačke divizije, no za njihovo dopremanje na područje za nastavak napada preko Montello je bilo potrebno vremena koje AOK nije više imalo. Pogotovo zato što su Čičerić na južnom krilu i Conrad na sjevernom, također tražili pojačanja radi proboja sa užeg na širi mostobran kojim bi se omogućio širi operativni proboj njihovim snagama.

[1489] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. Maksimilijan Čičerić, *Gefechtsbericht über den Piaveforicerung durch das 23. Korps in der Zeit von 15.6.-5.7.*, 23.

[1490] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. *Befehle und Meldungen operativen Inhalts wahrend der Kämpfe an der Piave von 15. bis 25. Juni 1918*, 4.

Zbog toga je u 9 sati i 27 minuta ujutro 20. srpnja feldmaršal Borojević zatražio od AOK dopuštenje da izda zapovijed za prekid ofenzive i zapovijedi povlačenje na početne položaje na lijevoj obali Piave. Ovim riječima je Borojević izložio operativnu situaciju AOK: „Neuspjeh 11. armije i slab uspjeh moje armijske grupe, prvenstveno uzrokovan kvarom ljudstva zbog mjeseci gladovanja, nude male šanse za nastavaka ofenzive prema Brenti. Dosada osvojen prostor, od Sočanske armije i 6. armije, je toliko malen zbog prevrtljive Piave i činjenice da je neprijatelj svakim danom jači, dok mi postajemo slabiji, za armije koje nemaju pričuva, a vode ofenzivne operacije, sigurni je put u katastrofu s najgorim posljedicama. Prema jučer primljenim podatcima, nema govora o poboljšanju materijalne situacije u idućih par tjedana. Radi toga je trenutačna situacija neodrživa. Budući da je Monarhija ispunila sve svoje savezničke obveze prema Njemačkoj poduzimanjem ove ofenzive, ne može riskirati da ostane u potpunosti bez obrane ako sada izgubi svu svoju snagu ovdje nastavkom ove ofenzive. Zahtijevam da se Sočanska armija i 6. armija povuku iza Piave i osiguraju položaje do nastupa povoljnijih okolnosti za napad“.[1491]

Car je uvažio navedeni Borojevićev zahtjev i u poslijepodnevnim satima 20. lipnja izdao zapovijed o povlačenju s Montella i desne obale Piave. Prema navodima Arza von Straußenburga u njegovoj knjizi sjećanja, car je izdao ovu zapovijed i iste večeri potišten otišao u Beč. Vijest o obustavi ofenzive na Piavi, negativno je odjeknula u austrougarskoj javnosti i izazvala politička previranja u Carevinskom vijeću u Beču. Uslijedili su napadi na vojsku i prozivanje odgovornih za neuspjeh.[1492]

Na čitavoj liniji fronta je ofenziva tijekom 20. i 21. lipnja izgubila zamah. Ubacivanjem savezničkih pričuva u borbu, promijenjen je omjer snaga u ljudstvu. Gubitci 11. armije su do 22. lipnja dostigli broju od 6000 poginulih i 40 000 ranjenih pa je borbeni moral ove armije pao. Unatoč postignutim lokalnim uspjesima proboja fronta na nekoliko točaka i zarobljavanju 13 000 talijanskih vojnika i časnika, 11. armija nije postigla širi operativni proboj kakav se očekivao. Na ovome dijelu fronta je neprijatelj izgradio suvremeni obrambeni sustav po dubini s mnogo obrambenih linija postavljenih jedna iza druge i skrivenim strojničkim položajima što je značajno usporavalo kretanje pješaštva

[1491] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. *Befehle und Meldungen operativen Inhalts wahrend der Kämpfe an der Piave von 15. bis 25. Juni 1918*, 5.
[1492] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918,* 272.

po bojišnici koje bi se potpuno raspalo pod teškom neprijateljskom topničkom paljbom.[1493]

Da bi stvar bila gora, Čičerić je u kritičnoj fazi bitke XXIII. korpusa između 21. i 26. lipnja zbog tromboflebitisa vodio svoj korpus bolestan, takoreći iz kreveta jer nije odlazio na bojišnicu.[1494] Hospitaliziran je u Beču 27. lipnja gdje mu je pružena liječnička pomoć. U „časničkom špitalu broj 1" u Beču je proveo do 13. srpnja 1918.[1495] Na ovaj je način je kraj bitke na Piavi dočekao u bolnici, dok su borbeni izvještaj XXIII. korpusa dovršili njegovi pobočnici, ali pod njegovim nadzorom. Od 14. srpnja do 3. kolovoza se liječio u toplicama Bad Gastein kod Salzburga, a od 4. kolovoza do 20. kolovoza proveo na dopustu u rumunjskoj Cârnecea na imanju Isabelle Jagodics. Vratio se na dužnost zapovjednika XXIII. korpusa 28. kolovoza 1918.[1496]

Za proboj na Piavi su potrošene sve pričuve austrougarske vojske na Talijanskom bojištu. Radi hitnosti su pri forsiranju proboja neprijateljskog fronta na desnoj obali Piave ubačene u borbu čak i etapne postrojbe za osiguranje pozadine. To je razvidno na primjeru povećanja brojnog stanja Čičerićevog XXIII. korpusa kako je bitka odmicala. Prema podatcima navedenim u tablici priloga 2 Operativne zapovijedi 2413/1 koja se nalazi u kutiji 4 osobnoga fonda Maksimilijana Čičerića u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, može se pratiti promjena brojnog stanja XXIII. korpusa. Brojno stanje XXIII. korpusa 25. lipnja je bilo 1523 časnika i 39 553 vojnika, 1. srpnja 1672 časnika i 41 440 vojnika a 15. srpnja 1059 časnika i 23 273 vojnika.[1497]

Posljednji podatak za 15. srpnja pokazuje kako su unatoč ubacivanju svih raspoloživih pričuva gubitci austrougarske vojske na Piavi bili veliki jer je, uz postupno povećanje brojnog stanja, naposlijetku brojno stanje bilo dvostruko niže od početnoga. Gubitci austrougarske vojske u Bitki na Piavi su doista bili veliki. Ukupno je bilo izbačeno iz stroja 142 550 austrougarskih vojnika i časnika.[1498] Od ovoga je broja zarobljeno 40 000 austrougarskih vojnika i časnika.[1499] Poginulih i ranjenih

[1493] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 273.
[1494] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 244.
[1495] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914.-1918.*, 49.
[1496] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914.-1918.*, 49.
[1497] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 421. Prilog 2. Operativna zapovijed broj 2413/1.
[1498] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 538.
[1499] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 530.

austrougarskih časnika je bilo 80 000, dok su ukupni gubitci na strani Savezničke vojke bili 84 000 vojnika i časnika.[1500]

Na primjeru XXIII. korpusa je razvidna visina austrougarskih gubitaka. U razdoblju od 25. lipnja do 15. srpnja 1918. godine, Čičerić je naveo kako su gubitci XXIII. korpus tijekom Bitke na Piavi bili 279 časnika i 11 168 vojnika. Od ovoga broja, najviše je bilo nestalih, čak 78 časnika i 3436 vojnika, zatim oboljelih 115 časnika i 2851 vojnik, a ranjenih 69 časnika i 3748 vojnika. Najmanje je bilo poginulih, 17 časnika i 2748 vojnika.[1501]

Veći broj nestalih XXIII. korpusa od poginulih pokazuje pad borbenog morala kod austrougarskih postrojbi i zasićenost ratom kod običnih vojnika i časnika na bojišnici. Ljudi izmučeni dugotrajnim ratom se nisu željeli nastaviti boriti pa su dezertirali ili prebjegli neprijatelju. Sveukupno je tijekom Bitke na Piavi 1918. dezertiralo 12 000 austrougarskih vojnika i časnika. Zbog toga su desetci tisuća austrougarskih vojnika za osiguranje pozadine dobili zadatak traženja dezertera, ali nisu imali velikoga uspjeha, očito iz razloga što nisu željeli tražiti odbjegle kolege vojnike i časnike.[1502]

Prema izloženome, ukupan broj nestalih austrougarskih vojnika i časnika XXIII. koropusa iz Bitke na Piavi 1918. iznosio je 10 550. Velike gubitke je zabilježila i 57. pješačka divizija susjednoga VII. korpusa koja je 16. srpnja 1918. došla pod Čičerićevo zapovjedništvo.[1503] U sastavu ove divizije su bile dalmatinske 22. pješačka pukovnija „Grof Lacy“ i, od 27. veljače 1918. godine, novoustrojena dalmatinska 122. pješačka pukovnija. Posljednja je ustrojena iz II. bojne 22. i 5. bojne 97. pješačke pukovnije pod zapovjedništvom potpukovnika Emila Gazdića.[1504] Do 23. lipnja 1918. godine gubici 57. pješačke divizije su iznosili 4 000 austrougarskih vojnika i časnika, a gubitci 22. pješačke pukovnije 671 vojnika i časnika. To su bili samo potvrđeni gubici. Velik broj vojnika i časnika 22. pješačke pukovnije su se vodili kao nestali jer zbog močvarnog područja oko Piave nije bilo moguće utvrditi činjenicu smrti, dok točan broj zarobljenih nije bio utvrđen.[1505]

[1500] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 867.
[1501] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 418.
[1502] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 863.
[1503] Tado Oršolić, *Dalmatinska pješačka pukovnija "Grof Lacy" br. 22 u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2019., 218.
[1504] Tado Oršolić, *Dalmatinska pješačka pukovnija "Grof Lacy" br. 22 u Prvom svjetskom ratu*, 235.
[1505] Tado Oršolić, *Dalmatinska pješačka pukovnija "Grof Lacy" br. 22 u Prvom svjetskom ratu*, 219.

Pet je glavnih razloga neuspjeha austrougarske ofenzive na Piavi. Prvi razlog su bile već izložene vremenske prilike radi kojih je napad loše započeo. Drugi je bilo nepostojanje brojčane i materijalne nadmoći nad neprijateljem. Time nije ispunjena bitna pretpostavka uspješnosti napada: brojčana i materijalna prednost austrougarske nad Savezničkom vojskom na napadnim dijelovima fronta. Austrougarski su se zrakoplovci borili sa dvostruko nadmoćnijim neprijateljem, pa su savezнички zrakoplovi uspješnim djelovanjem remetili austrougarske komunikacijske i opskrbne linije te bombardirali mostove za prijelaz Piave, kako je na primjeru fronta XXIII. korpusa prikazano. Zbog djelovanja fosfornog streljiva iz savezničkih zrakoplova austrougarski bi zrakoplovi padali jer bi izgorjeli pri pogotku. Zbog toga, ne samo da su savezнички zrakoplovi brojnošću nadmašili austrougarske, već i kvalitetom i taktičkom i operativnom izvedbom. Ukupno je austrougarska vojska u Bitki na Piavi 1918. izgubila dvije trećine svih svojih zrakoplova: 269 od 382 zrakoplova je izbačeno iz stroja.[1506]

Navedeno se ogleda na primjeru omjera snaga na frontu Čičerićevog XXIII. korpusa. Čičerić je u izvještaju 9. kolovoza 1918. zapovjedništvu Sočanske armije prikazao omjer snaga od početka do završetka ofenzive. U navedenome izvještaju Čičerić posebno naglašava kako su talijanske postrojbe konstantno tijekom bitke popunjavane pričuvama dok su njegove trupe samo u maloj mjeri mogle nadoknaditi pretrpljene gubitke zbog malog brojnog stanja raspoloživih pričuva. Prvog dana ofenzive 15. lipnja je na strani XXIII. korpusa bilo 24 1/2 bojni, od čega u prvoj liniji 14 1/2 bojni, a 10 bojni u pričuvi, dok je na strani talijanskog XXIII. korpusa 3. armije bilo 17 bojni. Od 1. srpnja omjer snaga prelazi na talijansku stranu. Kod Čičerićevog XXIII. korpusa je bilo 14 bojni u prvoj liniji a 7 u pričuvi, ukupno 21 bojna. Kod talijanskog XXIII. korpusa je bilo 32 bojne u prvoj liniji a u pričuvi 6, ukupno 38 bojni. U posljednjoj fazi ofenzive, 5. srpnja je na bojišnici Čičerićevog XXIII. korpusa u prvoj liniji 22, a u pričuvi 15 bojni, dok je na strani talijanskog XXIII. korpusa ukupno 47 bojni, od čega 38 u prvoj liniji a 9 u pričuvi.[1507]

Treći je razlog izbor napadnog dijela fronta, težišta glavnog napada i trupa određenih za izvršavanje glavnog zadatka. Na Piavi je odabran dio rijeke za prijelaz u

[1506] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 836.
[1507] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 418.

širini od 40 km, a na frontu Sedam općina isto tako. Obzirom na postojeće stanje i snagu protivnika, napadna širina fronta je bila preširoka.

Četvrti je razlog bila preslaba topnička podrška pješaštva i napadnih trupa. Intenzitet i trajanje topničke paljbe nisu bili dovoljni za podršku pješaštvu i neutraliziranje neprijateljskog topništva. Posebno iz razloga što su saveznici imali veći broj topova i haubica na raspolaganju nego austrougarska vojska. Prema podatcima navedenim u operativnoj zapovijedi broj 981/3 koju je Čičerić izdao postrojbama XXIII. korpusa 23. svibnja 1918. godine, navedeno je kako je topništvu XXIII. korpusa za ofenzivu na Piavi bilo na raspolaganju dvije dnevne doze otrovnih plinova i slijedeća količina topničkog streljiva po jednoj cijevi: za poljski top kalibra 75 mm 240 hitaca po cijevi, za topove kalibra 100 mm 160 hitaca, za teški top kalibra 104 mm 70 hitaca, za haubice kalibra 150 mm 120 a za brzometni top kalibra 150 mm 70 hitaca. Za minobacače je količina raspoloživog streljiva bila čak i manja. Za lake minobacače, kalibra 120 mm 200, a kalibra 200 mm 150 hitaca po cijevi. Za minobacač kalibra 140 mm 60, minobacač kalibra 22 mm 25, teški minobacač kalibra 240 mm 40, te za njemačke minobacače kalibra 250 mm 60 hitaca po cijevi. Pritom Čičerić nije propustio istaknuti kako su navedene količine granata po cijevi premale za operaciju visokog intenziteta kakva je bila ofenziva na Piavu. Za potrebe uspješne operacije, ističe Čičerić, teškom topništvo je potrebno 500 naboja za brdske topove, 3 000 naboja za haubice, 4000 naboja za brzometne poljske topove, 1000 naboja za teške haubice i 500 naboja po cijevi za topove kalibra 104 mm.[1508]

Tijekom Bitke na Piavi kojom se odlučujuće namjeravalo poraziti Italiju, utrošeno je manje topničkog streljiva nego godinu dana ranije tijekom X. Sočanske bitke. Ukupno je u X. Sočanskoj bitki potrošeno 1 608 000 topničkih granata na austrougarskoj strani.[1509] Navedena sveukupna brojka utrošenog topničkog naboja podijeljena s ukupnim brojem topova Sočanske armije 1400, dovodi do zaključka kako je prosječno svaki austrougarski top tijekom X. Sočanske bitke ispalio 1148 naboja. Usporedbom raspoloživog broja naboja iz Čičerićevih podataka, razvidno je da je tijekom Bitke na Piavi višestruko manje naboja ispaljeno iz austrougarskih topova nego u X. Sočanskoj bitki.

Utrošena količina topničkog streljiva u Bitki na Piavi 1918. je bila posljedica pada industrijske proizvodnje u austrougarskim tvornicama oružja. Nedostatak sirovina,

[1508] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 4. List 457.
[1509] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 93.

prvenstveno ugljena, utjecao je na smanjenu upotrebu metala i minerala potrebnih za proizvodnju oružja i streljiva. Nedostatak ugljena je imao za posljedicu smanjenu upotrebu željeza koje je postalo zamjenski metal za mnoga oružja i streljivo usred nedostatka bakra, olova i lima. Od željeza su se tako radile čahure topničkih granata i šrapneli. Tijekom 1918. godine tjedna proizvodnja topničkog streljiva nikada nije prelazila 180 000 naboja. Ovaj pad proizvodnje topničkog streljiva je pratio pad proizvodnje pješačkog streljiva. Dnevna proizvodnja od 1 500 000 metaka tijekom 1918. godine je bila samo na razini 1/4 od razine u ranijim godinama rata kada je godišnje proizvedeno 6 000 000 metaka.[1510]

S druge strane, materijalna pomoć Velike Britanije i Francuske Italiji je omogućila talijanskoj vojsci, pojačanoj brojnim britanskim i francuskim postrojbama, da spremna dočeka austrougarsku ofenzivu na Piavi 15. lipnja 1918. Francuzi su tijekom prvih šest mjeseci 1918. poslali 225, a Britanci 260 topova u sjevernu Italiju za podršku talijanskom topništvu. Talijanskoj je vojsci dostavljeno 2000 francuskih i 2000 britanskih strojnica s ukupno 20 000 0000 metaka, 300 000 pušaka i 300 000 gas maski. Za potrebe uzdržavanja vojske za rat, Italiji je Londonskim ugovorom iz 1915. godine odobren zajam u iznosu od 50 000 000 talijanskih lira. Međutim, stvarne ratne potrebe su nametale puno veće iznose za održavanje vojske od navedenoga iznosa pa je ukupno od svibnja 1915. do studenoga 1918. godine Velika Britanija isplatila Italiji na ime ratnog zajma iznos od 800 000 000 talijanskih lira. Od ovoga je iznosa Italija vratila Velikoj Britaniji samo nešto manje od polovice.[1511] Što se tiče sirovina i ratne proizvodnje, ukupno je tijekom prvih šest mjeseci 1918. godine iz Francuske i Britanije uvezeno u Italiju 5 840 300 tona ugljena, dok je u tvornicama oružja radilo 200 000 muškaraca i žena, znatno više nego prijašnjih godina rata.[1512]

Peti je razlog bio borbeni moral. Prvi puta od početka rata na Talijanskom bojištu, talijanska je vojska bila u pravoj obrambenoj ulozi. Branila je svoj vlastiti teritorij u unutrašnjosti Italije. Vanda Wilcox u svojoj knjizi *The Italian Empire and the Great War* ističe kako je potreba za izbacivanjem napadača s vlastitog teritorija i oslobađanjem talijanskih obitelji koje su živjele pod austrougarskom okupacijom u sjevernoj Italiji,

[1510] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 92.
[1511] John Wilks; Eileen Wilks, *The British Army in Italy 1917-1918*. *Poglavlje 2. The French and British Response*. *Potpoglavlje 6. The Other Support.* (elektronička knjiga).
[1512] John Gooch, *The Italian Army and the First World War*, 267.

poslužila kao stvarni motiv ratnog napora, vjerojatno prvi puta od početka rata na Talijanskom bojištu, za razliku od ranijih ofenziva talijanske vojske koje su završile neuspjehom i velikim gubitcima talijanskih vojnika i časnika.[1513]

S druge strane, neuspjeh na Piavi je dodatno pojačao defetizam austrougarskih trupa. Teško topništvo je moralo biti ostavljeno na lijevoj obali Piave dok je od lakog topništva samo manji dio spašen od uništenja i zarobljavanja zbog talijanskog protunapada. Samo je jaka baražna vatra s desne obale Piave zaštitila austrougarske trupe pri povlačenju na desnu obalu od punog progona. Prizor koji su austrougarski vojnici i časnici doživjeli pri povlačenju sa Piave u prvom tjednu srpnja 1918. godine bio je zastrašujući. Tisuće su tijela poginulih austrougarskih vojnika na ljetnoj žegi stvarala neugodan miris dok je stotine tijela poginulih plutalo na Piavi prema Jadranskom moru. Očajni, mnogi su austrougarski vojnici i časnici skočili u rijeku i uhvatili se za trupla poginulih suboraca kako bi dosegli desnu obalu Piave. Talijanska puščana i topovska paljba ih je pogađala, pa su se drugi vezali za tovarne životinje za vuču topova kako bi prešli Piavu. Nakon završetka bitke je na uskom dijelu obale kod San Donna di Piave talijanski ratni izvjestitelj prebrojao 300 mrtvih austrougarskih vojnika zavezanih za životinje i poginule suborce.[1514]

Potvrdu navedenoga opisa stradavanja austrougarskih vojnika na Piavi nalazimo u knjizi Pere Blaškovića *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*. Blaškovićeva je 3. bosansko-hercegovačka pješačka pukovnija sudjelovala u borbama na Montellu i prošla strahote opisanoga povlačenja preko Piave. Ovako je to on opisao: „Sa ostacima triju divizija tj. dvanaest pješačkih pukovnija, topništvom, opskrbom, ranjenicima i zarobljenicima, trebalo smo prijeći natrag rijeku. Vodoskoci nastali uslijed eksplozija granata i mina redali su se na Piavi i stvarali strašnu ratničku sliku. Zadah od bezbrojnih lešina na obali bio je strašan. Prebacivanje je odmicalo neizrecivo lagano, a mi smo bili posljednji“.[1515]

Borbeni moral austrougarskih trupa je pao jer je došlo do spoznaje kako austrougarska vojska nije nadmoćna Talijanima i kako se ne može nositi sa materijalnim mogućnostima Savezničke vojske na Talijanskom bojištu. Pogotovo iz razloga što je sedam mjeseci ranije kod Kobarida talijanska vojska bila odlučujuće pobijeđena, što je

[1513] Vanda Wilcox, *The Italian Empire and The Great War*, Oxford: Oxford University Press, 2021., 77.
[1514] David Raab, *Battle of the Piave. Death of the Austro-Hungarian Army, 1918*, Pittsburgh: Dorrance Publishing, 2003., 78.
[1515] Pero Blašković, *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*, 415.

austrougarskim armijama na Talijanskom bojištu dalo osjećaj nadmoći nad protivnikom. Na frontu Čičerićevog XXIII. korpusa se također osjetila promjena. Talijani su u malim skupinama, vozeći se brodovima po venecijanskoj laguni zapadno od grada, u brojnim prepadima napadali austrougarske postrojbe i izbacivali ih sa njihovih položaja. Posebno bi noću djelovali talijanski Arditi. Napadali bi austrougarske strojničke odjele noževima. U zubima bi nosili noževe dok bi plivali preko močvarnoga područja i kanala na lijevoj obali Piave. Također, dolaskom američke 332. pješačke pukovnije na ovo područje 26. srpnja, Čičerićevim je postrojbama postalo jasno kako je omjer snaga prešao u korist protivnika.[1516]

Porazom na Piavi, postalo je izvjesno da neće doći do sklapanja mira s Italijom. Radi toga je zavladala malodušnost među austrougarskim trupama na Talijanskom bojištu. O tome svjedoče ratna sjećanja Antuna Šolca. On je Bitku na Piavi 1918. godine proveo u sastavu 12. brdske brigade 48. pješačke divizije XV. korpusa u sastavu 11. armije. U svoj dnevnik je Šolc 15. srpnja 1918. godine napisao kako je malodušan jer novine pišu o miru s Italijom, no za to ima malo nade. Dalje, 23. srpnja je napisao kako ga je dodatno pogodilo „što su dopusti obustavljeni dok sa fronte neprekidno tutnji. Narod je ovdje izgladnjen. Glavna im je hrana kuhana trava i nešto voća. I mi smo slabo hranjeni“.[1517]

U nastavku dnevnika je Šolc opisao svoj odlazak iz Prvog svjetskog rata. na način da mu je zapovjednik njegove postrojbe izdao dopusnicu za odmor u nastojanju da mu spasi život. Napustio je talijansko bojište i vratio se vlakom u Zagreb 29. srpnja 1918. u 15 sati. Završava unos riječima: „Tako je za mene završila fronta. Odlučio sam da se ne vraćam na ratište na nikakav način. Bolje da ovdje budem streljan“.[1518]

9.3. Pogoršanje strateškog položaja Njemačke

Neuspjeh austrougarske vojske na Piavi imao je posljedice i za Centralne sile u cjelini. Inicijativa je nakon neuspjele njemačke ofenzive u Francuskoj i austrougarske

[1516] David Raab, *Battle of the Piave*, 79.
[1517] Antun Šolc, *Ratna sjećanja 1914-1918.*, 232.
[1518] Anton Šolc, *Ratna sjećanja 1914-1918.*, 233.

ofenzive u sjevernoj Italiji nepovratno prešla na stranu Saveznika. Iz ovoga razloga ljeto 1918. predstavlja prekretnicu Prvog svjetskog rata. Za Austro-Ugarsku Monarhiju, vojne su bile posljedice da Italija nije izbačena iz rata, rat se na Talijanskom bojištu produžio na neizvjesno vrijeme a austrougarske postrojbe nisu mogle biti oslobođene za djelovanje na Zapadnom bojištu radi podrške njemačkoj ofenzivi za donošenja konačne odluke.

O tome je njemački feldmaršal Hindenburg u svojoj knjizi *Aus meinem leben* napisao: „Nakon obećavajućeg početka, austrougarska se ofenziva u Italiji izjalovila. Premda naši neprijatelji nisu bili dovoljno jaki da iskoriste propast austrougarskog pothvata, slom ofenzive je prouzročio gore posljedice nego da je ofenziva uopće pokrenuta. Nesreća našeg saveznika je bila i naša katastrofa. Neprijatelj je jednako dobro poput nas znao da je ovim napadom Austro-Ugarska učinila svoj posljednji ratni napor. Od sada nadalje, Austro-Ugarska je prestala biti opasnost po Italiju. Sada možemo sasvim sigurno očekivati kako Italija neće moći odbiti hitne molbe svojih saveznika za slanjem svojih trupa na odlučujuće Zapadno bojište, ne samo kako bi dokazala postojanje zajedničkog političkog fronta protiv Njemačke, nego i kako bi igrala aktivnu ulogu u nadolazećoj odlučujućoj bitki na Zapadnom bojištu. Za nas je ovo bio glavni motiv da od Austro-Ugarske odmah tražimo da nam pošalje pojačanja. Isprva, od ovih pojačanja nismo ništa očekivali pa je sudbina Centralnih sila ovisila o snazi Njemačke“.[1519]

Pod vrhovnim zapovjedništvom francuskog maršala Ferdinanda Focha, saveznici su na Zapadnom bojištu 18. srpnja 1918. započeli protuofenzivu protiv njemačke vojske. Izravna posljedica navedenoga je bilo pogoršanje strateškog položaja Njemačke a neizravna Centralnih sila. Sredinom rujna 1918. probijen je front armija Centralnih sila na Balkanskom bojištu radi čega je Bugarska izišla iz rata a potom i front osmanske vojske na Bliskom Istoku radi čega je Osmansko carstvo na kraju listopada 1918. izišlo iz rata. Uslijedio je izlazak iz rata Austro-Ugarske 3. studenoga i Njemačke 11. studenoga 1918.

Do sredine rujna 1918. godine, njemačka je vojska pretrpjela nekoliko teških poraza na Zapadnome bojištu radi kojih se njemačka vojska morala povući na obrambene linije daleko u pozadini fronta i bila primorana napustiti osvojena područja u sjevernoj Francuskoj i Belgiji. Saveznici su nastavili ofenzivu na Zapadnom bojištu 26. rujna 1918.

[1519] Paul von Hindenburg, *Aus meinem leben*, 336.

koja dobiva naziv Meuse-Argonne ofenziva.[1520] Ova je ofenziva završila 11. studenog 1918. godine odlučujućim porazom njemačke vojske na Zapadnome bojištu radi čega njemačka vojska više nije mogla nastaviti rat, a Njemačka bila prisiljena zatražiti primirje od Saveznika.

Saveznici su tijekom navedene ofenzive napredovali 160 km od svojih početnih položaja prema istoku i sjeveru i nanijeli njemačkoj vojsci gubitke od 800 000 vojnika i časnika. Razmjeri njemačkog poraza, pad borbene moći njemačke vojske i njenog borbenog morala, očituju se na broju zarobljenih njemačkih vojnika i časnika tijekom Meuse-Argonne ofenzive. Od navedenoga broja njemačkih gubitaka, čak 385 000 njemačkih vojnika i časnika je bilo zarobljeno što je bilo više od polovice sveukupnog broja zarobljenih njemačkih vojnika i časnika na Zapadnome bojištu Prvog svjetskog rata.[1521]

Na Zapadnom je bojištu Prvog svjetskog rata od 3. kolovoza 1914. do 11. studenog 1918. zarobljeno 744 000 njemačkih vojnika i časnika. Poginulo je i nestalo 1 493 000 vojnika i časnika a ranjeno 2 579 000. Usporedbe radi, njemački su gubitci značajno bili manji na Istočnom nego na Zapadnom bojištu. Na Istočnom je bojištu poginulo 500 000 njemačkih vojnika i časnika, a 1 000 000 je bilo ranjeno. Sveukupno se gubitci njemačke vojske u Prvom svjetskom ratu vode kao 6 400 000 poginulih, ranjenih, nestalih i zarobljenih.[1522]

Radi pretrpljenih poraza njemačke vojske na Zapadnom bojištu tijekom Meuse-Argonne ofenzive, njemačka vlada se 3. listopada diplomatskom notom obratila predsjedniku SAD-a Wilsonu zamolbom za sklapanjem primirja između Njemačke i Saveznika. Time je započela javna razmjena diplomatskih nota između Njemačke i SAD-a u vezi sklapanja primirja u koju nisu bili uključeni saveznici SAD-a, Velika Britanija, Francuska i Italija koja je trajala do 27. listopada 1918. godine. U ovome je razdoblju Njemačka poslala predsjedniku Wilsonu četiri diplomatske note u vezi sklapanja primirja između Njemačke i SAD-a. Prvu 3., drugu 12., treću 20. i posljednju 27. listopada, dok

[1520] Meuse-Argonne ofenziva je bila završna ofenziva Savezničke vojske na Zapadnom bojištu Prvog svjetskog rata. Ofenziva je nazvana prema području na kojem su započete vojne operacije, prema europskoj rijeci Meuse ili Maas koja teče sjevernom Francuskom, istočnom Belgiju i južnom Nizozemskom i utječe u Sjeverno more i šumi Argonne na sjeveru Francuske; Nick Lloyd, *The Western Front*, 457-487.

[1521] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 529.

[1522] David Stone, *The Kaiser's Army*, 133-134.

je predsjednik Wilson Njemačkoj poslao tri note. Prvu 8. listopada kao odgovor na njemački prijedlog za sklapanje primirja od 3. listopada, drugu 14. listopada i treću 23. listopada 1918. Njemačka je notom od 27. listopada 1918. odgovorila na posljednju Wilsonovu notu čime je zatvoren krug diplomatske korespondencije između SAD-a i Njemačke na kraju Prvog svjetskog rata.[1523]

Wilsonov odgovor na njemačku diplomatsku notu od 3. listopada je stigao u Berlin 8. listopada. U odgovoru je američki predsjednik istaknuo tri glavna uvjeta pod kojima je SAD spreman zaključiti primirje sa Njemačkom. Ti su uvjeti bili:

1. Jamstvo da je njemačka vlada pravi predstavnik njemačkog naroda a da novi njemački kancelar, princ Maximilian von Baden nije predstavnik političkih krugova koji su vodili rat;
2. Jamstvo da njemačka vlada prihvaća njegov program iznesen u 14 točaka;
3. Jamstvo da je Njemačka spremna odmah povući svoju vojsku sa svih okupiranih područja tijekom rata.[1524]

Feldmaršal Ludendorff se protivio sklapanju primirja sa Saveznicima, smatrajući kako Njemačka i dalje ima snage vojno nastaviti rat. Na sastanku njemačke vlade 17. listopada, on je istaknuo kako su uvjeti predsjednika Wilsona za Njemačku teški te kako bi za Njemačku bilo bolje nastaviti oružanu borbu protiv Saveznika i izboriti bolje uvjete primirja 1919. godine. Ludendorffov stav je podržao novi ministar rata, general Heinrich Scheüch, koji je istaknuo kako vojska može mobilizirati 600 000 muškaraca za borbu na frontu. Međutim, problem je bio u tome što su ovi muškarci već bili zaposleni u njemačkoj ratnoj industriji pa bi njihovim mobiliziranjem i slanjem na Zapadno bojište pala njemačka industrijska proizvodnja a time i mogućnost da Njemačka dalje vodi rat.[1525]

Ludendorffov stav da Njemačka može nastaviti rat nije odgovarao stvarnim prilikama u kojima se našla njemačka vojska na Zapadnom bojištu niti stanju u Njemačkoj. Na Zapadnom bojištu sredinom listopada dolazi do daljnjeg proboja njemačkoga fronta. Američka 5., 32. i 42. divizija Američkog Ekspedicijskog Korpusa, 14. listopada zauzimaju *Kriemhilde Stellung*, dio obrambene Hindenburgove linije[1526]

[1523] Livija Kardum, Suton stare Europe, 373-382.
[1524] Robert E. Hannigan, *The Great War and American Foreign Policy, 1914-1924*, 145.
[1525] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 549.
[1526] Hindenburgova linija je bio naziv za obrambeni sustav na kojem je Njemačka vojska na Zapadnome bojištu od jeseni 1916. do ljeta 1917. godine izgradila čvrsta uporišta. Saveznici su je nazivali

između šume Argonne i Metza. Četiri britanske armije na rijeci Selle u sjevernoj Francuskoj su 17. listopada probile njemačku obranu. Toga dana je 1320 topova 1., 2., 3. i 4. britanske armije ispalilo 58 000 granata na njemačke obrambene položaje. Napredovanje Savezničke vojske je nastavljeno kroz Flandriju kada su 24. listopada 1918. godine savezničke armije prešle rijeku Schelde u Belgiji. Kako ističe Stevenson: „U ovoj fazi, Nijemci više nisu bili sposobni ni za organizirano povlačenje. Od travnja 1918. su izgubili 32 divizije i preostala im je samo još jedna svježa divizija u pričuvi. Broj njihovih „najspremnijih divizija" na Zapadnom bojištu pao je s devedeset i osam 1. travnja na četrdeset i sedam 1. rujna, četrnaest 4. listopada i četiri 11. studenog 1918."[1527]

Proboj Hindenburgove linije, veliki gubitci njemačke vojske na Zapadnom bojištu tijekom Meuse-Argonne ofenzive i zahtjev njemačke vlade za sklapanjem primirja, utjecali su na pad borbenog morala i discipline u njemačkoj vojsci u drugoj polovici listopada 1918. Vojna cenzura je zabilježila težnje njemačkih vojnika za mirom pod bilo kakvim uvjetima. Jedan je njemački zapovjednik u izvještaju napisao kako njemački vojnici izjavljuju da bi bili glupi da sada poginu, kad je sve gotovo. Uz navedeno, u odnosu na ranija razdoblja Prvog svjetskog rata, broj dezertera, onih koji se nisu vratili sa dopusta i zalutalih u pozadini fronta njemačke vojske se naglo povećao tijekom rujna i listopada 1918.[1528]

Wilson je 23. listopada u diplomatskoj noti iznio završne uvjete Njemačkoj za sklapanjem primirja. Američki je predsjednik u svojoj posljednjoj noti upućenoj Njemačkoj prije potpisivanja primirja istaknuo kako želi sklopiti primirje isključivo sa pravim predstavnicima njemačkog naroda a ne „sa vojnim gospodarima i monarhističkim autokratima Njemačke". Ukoliko to ne bude moguće, zahtijevat će se od Njemačke predaju, a ne stupanje u mirovne pregovore sa Saveznicima. Stoga Livija Kardum zaključuje kako je ova Wilsonova nota nedvosmisleno tražila abdikaciju cara Vilima II. i udaljavanje njemačkih generala koji su započeli i vodili rat iz političkog života zemlje.

Hindenburgovom, a Nijemci Siegfridovom linijom. Izgrađena je u pozadini njemačkoga fronta uzduž najvećega dijela Zapadnog bojišta. Protezala se od Sjevernoga mora do Verduna i rijeke Meuse. Izgrađena je radi strateške obrane po dubini i potrebe njemačke vojske za skraćivanjem bojišta zbog nedovoljnog broja raspoloživih snaga za držanje prednjeg dijela fronta. Činio ju je kompleksni sustav međusobno povezanih betonskih rovova, bunkera i obrambenih fortifikacija. Ovakva obrana je omogućila Nijemcima držanje pričuva u pozadini i njihovo brzo prebacivanje na ugrožene frontove Zapadnoga bojišta tijekom 1917. i 1918. godine; Nick Lloyd, *The Western Front*, 479.

[1527] David Stevenson, *1914. 1918.*, 697.

[1528] Alexander Watson, *Ring of Steel,* 550.

Na ovaj način je Njemačkoj postavljen uvjet da provede „revoluciju odozgo“ jer u protivnom ako tako ne postupi, neće biti primirja već će se tražiti njena bezuvjetna kapitulacija.[1529]

Njemačko vrhovno vojno zapovjedništvo je odbilo ovu Wilsonovu diplomatsku notu i zapovjedilo njemačkoj vojsci da se „bori do krvavog završetka“ s ciljem izbjegavanja sramotne kapitulacije. Međutim, u Njemačkoj više nije postojala politička volja za nastavljanjem oružanog sukoba pa je njemački vojni vrh izgubio podršku cara Vilima II. i kancelara Maxa von Badena. Njemački je kancelar nastojao okončati rat u čemu ga je podržao car Vilim II. Radi toga su Ludendorff i Hindenburg pozvani na audijenciju kod cara Vilima II. u Berlin. Audijencija je održana 26. listopada 1918. u palači Bellevue. Na ovome sastanku na vrhu, Ludendorff je otpušten iz vojske dok je Hindenburg zadržao položaj načelnika Glavnog stožera. Međutim, kako Robert Gerwarth ističe: „Te promjene u vodstvu su ipak došle prekasno. Kad se ratna sreća bila tako jasno okrenula protiv Njemačke, strašno je pao civilni i vojni moral“.[1530]

9.4. Pogoršanje strateškog položaja Austro-Ugarske Monarhije

Nakon neuspješne austrougarske ofenzive na Piavi, stanje austrougarskih armija na Talijanskom bojištu se od ljeta do jeseni 1918. konstantno pogoršavalo. Razlog tome su bile nestašice hrane i živežnih namirnica za ljude i životinje, pad borbenog morala koji je utjecao na učestale pobune vojnika, časnika i na pojedinim dijelovima bojišta, čitavih postrojbi, povećan broj dezertera te vojnika i časnika koji se nisu vratili sa dopusta u svoje postrojbe, nedostatak streljiva, naoružanja, ratnog materijala i opreme, raspad opskrbe zbog nedostatka ugljena i drugih pogonskih goriva, pad industrijske proizvodnje čime nisu mogle biti zadovoljene ratne potrebe, nedovoljan broj pričuva kojim bi se nadoknadili gubitci iz bitaka na Piavi i bitaka na Talijanskom bojištu koje su uslijedile sa Savezničkom vojskom tijekom ljeta 1918. Naposlijetku, epidemije zaraznih bolesti, od

[1529] Livija Kardum, *Suton stare Europe*, 379.
[1530] Robert Gerwarth, *Pobijeđeni*. *Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917-1923.*, prijevod s engleskog Mate Maras, Zagreb: Vuković&Runjić, 57.

čega posebno pojave ptičje gripe. Sve navedeno je utjecalo na bitno smanjenje borbene moći austrougarske vojske na Talijanskom bojištu u završnoj fazi rata.

Austrougarska je vojska od završetka Bitke na Piavi 15. srpnja do početka savezničke ofenzive 24. listopada, na Talijanskom bojištu držala identične položaje. Na zapadnom dijelu bojišta u Tirolu, stajala je 10. armija pod zapovjedništvom feldmaršala Krobatina. Dio bojišta na području Sedam općina držala je 11. armija pod zapovjedništvom generala Scheuchensteula. Planinski dio bojišta između Brente i Piave, držala je 6. armija pod zapovjedništvom generala Schönburg-Hartensteina. Dio bojišta od Piave do Jadranskog mora držala je Sočanska armija pod zapovjedništvom generala Wurma.

Ove su armije bile podijeljene u dvije armijske grupe. Prva, Armijska grupa Tirol pod zapovjedništvom nadvojvode Josipa, ustrojena iz 10. i 11. armije, pokrivala je dio bojišta u Tirolu i Sedam općina od Švicarske do Brente. Druga, Armijska grupa Borojević pod zapovjedništvom feldmaršala Borojevića, ustrojena iz 6. armije, Armijske grupe Belluno i Sočanske armije, pokrivala je dio bojišta od Brente do Piave i Jadranskog mora. Na unutarnjim krilima navedene dvije armijske grupe, kao veza između austrougarskih armija u Tirolu i na Alpama s onima na Piavi i u ravnici Veneta, ustrojena je Armijska grupa Belluno pod zapovjedništvom generala Goglie kao strateška pričuva. Sveukupno je sredinom listopada na Talijanskom bojištu bilo 57 i 1/2 austrougarskih divizija sa 1 500 000 vojnika i časnika. Međutim, stvarna borbena snaga austrougarskih armija je bila znatno manja od navedene. Ona je varirala od 250 000 do 350 000 vojnika i časnika u borbenim sastavima. [1531]

Sastav austrougarskih armija na Talijanskom bojištu sredinom listopada 1918. je bio ovakav: Armijska grupa nadvojvode Josipa je bila sastavljena od 29 divizija. Od toga je u sastavu 10. armije bilo 7 pješačkih divizija, dvije pješačke brigade i tri konjaničke divizije, a u sastavu 11. armije 18 pješačkih i dvije konjaničke divizije. Ukupno brojno stanje Armijske grupe nadvojvode Josipa je bilo 220 pješačkih bojni, 657 i 1/2 topničkih bitnica, 48 i 1/2 tehničkih satnija i 18 zrakoplovnih satnija. To je bilo 111 500 vojnika i časnika, 1600 konjanika, 2350 topova i haubica sa 363 strojnice.[1532]

[1531] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918,* 181.
[1532] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 632.

U sastavu Armijske grupe Bellluno je bilo tri korpusa, XVI., I. i XV. s ukupno devet divizija i armijskom pričuvom. Brojno stanje Armijske grupe Belluno je bilo 144 i ¾ pješačkih bojni, 300 topničkih bitnica i 10 letačkih satnija što je u borbenim sastavima iznosilo 43 000 vojnika i časnika sa 1400 topova i haubica.[1533]

Armijsku grupu Borojević je činilo 30 i 1/2 divizija. Od toga je u sastavu 6. armije bilo 15 divizija a u sastavu Sočanske armije 15 i 1/2 divizija. Ukupno brojno stanje Armijske grupe Borojević je bilo 388 i ¾ pješačkih bojni, 888 i 1/2 topničkih bitnica, 92 tehničke satnije i 48 zrakoplovnih satnija. To je bilo 142 500 vojnika i časnika, 2960 konjanika i 4450 topova. U zoni odgovornosti Armijske grupe Borojević bilo je još i 90 400 pješaka u sastavima pohodnih formacija.[1534]

Primjetan nesrazmjer između ukupnog broja pješačkih bojni navedenih armijskih grupa i stvarnog broja vojnika i časnika u borbenim sastavima, posljedica je smanjenja brojnosti pješačkih pukovnija radi nenadoknadivih gubitaka austrougarske vojske u Bitki na Piavi, nedovoljnih pričuva, povećanja broja dezertera, bolesnih i onih koji se nisu vratili sa dopusta. Negativan trend pada brojnosti i opadanja borbene moći austrougarskih armija na Talijanskom bojištu u jesen 1918. izazvao je zabrinutost u AOK. Postalo je upitno može li se front u sjevernoj Italiji održati, obzirom na pogoršanje stanja austrougarskih armija.

AOK je Borojeviću 1. rujna 1918. poslalo izvještaj u kojem ističe kako postoje male šanse za poboljšanje kritičnog brojnog stanja Sočanske armije. Ono se može popraviti, odnosno povećati, samo pod pretpostavkom da se tijekom listopada i studenoga 1918. ne vode bitke ne samo na Talijanskom, već i na drugim bojištima na kojima su bile raspoređene austrougarske oružane snage. AOK procjenjuje kako će brojno stanje pričuva biti najniže 30. rujna 1918. Tada će brojno stanje Sočanske armije, bez 2. i 7. pješačke divizije, iznositi 96 080 vojnika i časnika. Predviđa se gubitak 15 500 vojnika i časnika tijekom listopada zbog bolesti, dezerterstva i izbjegavanja povratka s dopusta, što znači da će 31. listopada brojno stanje biti 80 580 vojnika i časnika u borbenim sastavima. Dolaskom očekivanih 21 700 vojnika i časnika u pohodnim formacijama, brojno stanje Sočanske armije 31. listopada 1918. bi naraslo na 102 258 vojnika i časnika. „Središnje

[1533] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 636.
[1534] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 645.

vojne vlasti su učinile sve u svojoj moći da osiguraju dolazak navedenoga broja pričuva u pohodnim formacijama na bojište“, ističe se u ovom izvještaju.[1535]

Nadalje, AOK navodi kako bi se broj raspoloživih pričuva eventualno mogao povećati na 26 160 vojnika i časnika do 1. studenog 1918. čime bi se brojno stanje Sočanske armije popravilo i iznosilo do navedenoga datuma 128 418 vojnika i časnika. Međutim, i u ovome slučaju, i dalje bi nedostajalo 35 582 vojnika i časnika sukladno propisanoj ustrojbenoj normi pričuvnih postrojbi i potrebama vojske na bojištu. Isto tako, obzirom da nije izvjesno da se navedene pričuve uopće mogu ustrojiti i biti spremne za djelovanje do 1. studenoga, stanje iz naprijed navedene procjene AOK će se vrlo vjerojatno znatno pogoršati.[1536]

Navedeno se ogleda i na primjeru smanjenog brojnog stanja hrvatske 42. domobranske divizije koja je 17. listopada 1918. prebačena iz sastava XI. korpusa 11. armije u sastav XVI. korpusa Armijske grupe Belluno kao strateška pričuva.[1537] Prema brojnom stanju na dan 7. rujna 1918. godine, u 42. domobranskoj diviziji je bilo samo 4 388 vojnika i časnika pod oružjem. Od ovoga je broja u zagrebačkoj 25. domobranskoj pješačkoj pukovniji bilo 1 066, u karlovačkoj 26. domobranskoj pješačkoj pukovniji 952, sisačkoj 27. domobranskoj pješačkoj pukovniji 1019, osječkoj 28. domobranskoj pješačkoj pukovniji 913, a doknadnoj pukovniji samo 438.[1538]

Osim nedovoljne pričuve i neizvjesnosti u vezi ustrojavanja pohodnih bojni iz godišta vojnih obveznika rođenih 1900. godine, dodatni su problem bili niska razina streljiva, premalen broj vojnika i časnika u sastavima podrške, neprijateljska propaganda i širenje boljševičkih ideja protiv rata koje su se raširile austrougarskim vojskama. Navedeni se problemi očituju na primjeru niza izvještaja hrvatske 42. domobranske divizije koja je sredinom listopada 1918. prebačena iz sastava XI. korpusa 11. armije u sastav XVI. korpusa Armijske grupe Belluno kao strateška pričuva.

U vezi niske razine streljiva, stanje raspoloživog streljiva u XVI. korpusu na dan 8. rujna 1918. za postrojbe na prvoj crti je bilo 500 metaka po jednoj pušci, 10 000 metaka po jednoj strojnici, 360 metaka po jednoj pušci za lake strijelce, 180 minobacačkih

[1535] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. *K.u.K. Armeeoberkommando Op. Nr. 111.141*, 1.9.1918., 4.
[1536] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. *K.u.K. Armeeoberkommando. Op. Nr. 111.141*, 1.9.1918., 5.
[1537] HR-HDA- 482 42. domobranska divizija. Kutija 7.
[1538] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 7.

granata po jednom oruđu, 360 topničkih granata za svaki brzometni poljski top kalibra 90 mm i 10 ručnih granata po vojniku. U pričuvi na razini pukovnije, brigade i divizije je bilo 200 metaka za svaku pušku, 2500 metaka po jednoj strojnici, 120 metaka po jednoj pušci za lake strijelce, 60 minobacačkih granata po jednom oruđu, 120 topničkih granata za svaki brzometni poljski top kalibra 90 mm i četiri ručne granata po vojniku. Divizijske pričuve streljiva u pozadini u Cesilli, Berreti i Caprilu bile su popunjene s 200 metaka za svaku pušku, 2500 za svaku strojnicu, 120 metaka po jednoj pušci za lake strijelce, 60 minobacačkih granata po jednom oruđu, 120 topničkih granata za svaki brzometni poljski top kalibra 90 mm i četiri ručne granata po vojniku. Pričuva za korpus u Vanini-Piavegi bila je popunjena s 200 metaka za svaku pušku, 6 000 za svaku strojnicu, 210 metaka po pušci za lake strijelce, 120 minobacačkih granata po svakom minobacaču, 210 topničkih granata za svaki brzometni poljski top kalibra 90 mm i četiri ručne granate po vojniku.[1539]

Navedena količina streljiva u pričuvi je bila ispod potrebne razine za vođenje vojne operacije visokog intenziteta 1918. godine. Navedeno je i naglasio zapovjednik 42. domobranske divizije podmaršal Soretić, koji je od AOK zahtijevao da se dostavi veća količina zaliha streljiva. On je tražio da se minimalno pošalje još po 1000 metaka za svaku pušku, 500 za svaku strojnicu, 40 za lake strijelce, 160 granata za svaki minobacač i 20 za svaki poljski top kalibra 90 mm.[1540]

Zona odgovornosti Čičerićevog XXIII. korpusa u sastavu Sočanske armije je bila na dijelu bojišta na Piavi od Jadranskog mora do Novente di Piave. Iz Čičerićevog *Kratkog dnevnika* saznajemo da je 1. rujna 1918. bio u audijenciji kod cara Karla I. u Reichenauu. Pojedinosti o ovoj audijenciji su nepoznate jer o njima nema zabilješke u Čičerićevoj ostavštini. Dva dana kasnije, 3. rujna 1918., Čičerić se uputio iz Beča na Talijansko bojište. Idućeg je dana 4. rujna preuzeo dužnost zapovjednika XXIII. korpusa u zapovjedništvu korpusa u San Stinu di Livenzi. Osam dana kasnije, 12. rujna 1918., primio je prusko odlikovanje Reda crvenog orla I. razreda i osmansko odlikovanje Reda Medžidija I. razreda.[1541]

Znatno smanjena brojnost Čičerićevog korpusa je sredinom rujna 1918. bitno utjecala na njegovu borbenu snagu. Kronični nedostatak ljudske snage se osobito osjetio

[1539] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 7.
[1540] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 7.
[1541] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes Diarium 1914-1918*, 49.

u 57. i 58. pješačkoj diviziji koje su brojnošću spale na razinu pješačkih pukovnija. Ukupno je u 57. pješačkoj diviziji pod oružjem bilo 4295 vojnika i časnika, a u 58. pješačkoj diviziji 4236.[1542]

Borbena snaga pojedinih divizija 6. armije je bila još manja od navedenih divizija Čičerićevog XXIII. korpusa Sočanske armije. Primjerice, u 10. pješačkoj diviziji je bilo samo 3872 vojnika i časnika u borbenom sastavu. Analogno navedenome, zaključuje se da je i u preostalim pješačkim divizijama ove armije brojno stanje bilo daleko ispod propisane razine jer je ukupno u borbenim sastavima ove vojske 15. rujna 1918. godine stajalo pod oružjem 70 739 vojnika sa 49 800 vojnika u pohodnim formacijama.[1543]

Navedena smanjena brojnost je bitno umanjivala borbenu moć 6. armije kao samostalne operativno-strateške formacije. Dodatno je borbenu moć ove armije umanjivala nedostatna prehrana vojnika i časnika njenog sastava. Jedan neimenovani časnik 6. armije je u izvještaju AOK 29. rujna 1918. napisao kako je prosječna težina vojnika u sastavima 6. armije na bojišnici bila 50 kg radi čega je pao borbeni moral trupa, a u trupama vlada depresivno raspoloženje.[1544]

Čičerić piše kako su postrojbe Sočanske Armije bile teško pogođene malarijom, osobito na otoku Piave. Pristupilo se taktici maksimalnog suzbijanja bolesti na način da se postrojbe s područja zahvaćenih malarijom, nije micalo s položaja ili ih nadopunjavalo novim postrojbama niti kompenziralo gubitke sve dok one nisu pale na minimalnu razinu kako ostali dijelovi ne bi bili zaraženi. Razina hrane je bila kritična i uvijek nedovoljna kao i opskrba materijalom. No i unatoč tome, Čičerić je smatrao kako je borbeni moral postrojbi njegovog XXIII. korpusa još uvijek visok. [1545]

Stanje armijske grupe nadvojvode Josipa je bilo jednako kritično kao i stanje armijske grupe Borojević. Zapovjedništva 10. i 11. armije su početkom listopada poslala izvještaj AOK u Bolzano u kojem su naglasila kako njihove armije ne mogu izdržati novi nalet neprijatelja.[1546] Zapovjednik armijske grupe nadvojvoda Josip, izvijestio je AOK

[1542] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. K.u.K. Heeresgruppekommando Borojević, Op. Nr. 700/83, *Ständverhältnisse am 15. August 1918*, 1.
[1543] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. K.u.K. Heeresgruppekommando Borojević, Op. Nr. 700/83, *Ständverhältnisse am 15. August 1918*, 2.
[1544] József Galántai, *Hungary in the First World War*, 322.
[1545] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 85-94. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*, 86.
[1546] József Galántai, *Hungary in the First World War*, 322.

27. rujna 1918. godine o stanju na svojem frontu: „ Tijekom moje današnje posjete frontu, trupe jedne izvrsne pješačke pukovnije su poslale predstavnike koji su me tražili povećanje obroka, jer gladuju. Uvjeren sam da je 50 grama mesa po glavi daleko premalo, čime se dovodi u pitanje sposobnost trupa za borbeno djelovanje. Također, situacija sa brašnom je mizerna što znači da je hitno potrebno poboljšati količinu brašna za trupe, bez odgode“.[1547]

Epidemije zaraznih bolesti su posebno umanjile borbenu moć austrougarske vojske u jesen 1918. Uz koleru i druge zarazne bolesti prisutne od ranije, prisutna je malarija koja poprima masovne oblike i početak španjolske gripe u austrougarskim postrojbama. U Armijskoj grupi Borojević je prijavljivano 700 slučaja malarije dnevno. Pješačke divizije Sočanske armije su bile na jednoj trećini svoje pune snage dok je ukupni broj vojnika u svim austrougarskim vojskama u sjevernoj Italiji rapidno opadao iz dana u dan. Primjerice, u 57. pješačkoj diviziji koja je bila pod Čičerićevim zapovjedništvom, prijavljeno je kao oboljelih od malarije 101 časnik i 5319 dočasnika i vojnika. Radi toga je zapovjedništvo Sočanske armije zapovjedilo hitno prebacivanje ove divizije u pozadinu, u prostor oko Portogruara. Međutim, bilo je prekasno. Velik broj zaraženih je već umro pri prijevozu u Portogruaro a dodatni broj bio zaražen od talijanskog stanovništva s područja Portogruara kojeg je također zahvatila epidemija malarije.[1548]

Iz ovoga je razloga na čitavom Jugozapadnom bojištu u rujnu 1918. bilo nešto više od 500 000 austrougarskih vojnika i časnika.[1549] No nisu svi navedeni bili u borbenim sastavima na prvoj crti. Prema brojnom stanju Sočanske armije 15. kolovoza 1918. godine, u borbenim je sastavima Armijske grupe Borojević bilo 174 160 vojnika i časnika, dok je u ne-borbenim sastavima podrške trupama na bojišnici (opkoparske, tehničke, medicinske, opskrbne postrojbe sa kuharima i veterinarima za životinje) bilo 120 400 vojnika i časnika. Prema navedenome je brojno stanje Armijske grupe Borojević na dan 15. kolovoza 1918. bilo 294 560 vojnika i časnika.[1550]

[1547] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 3. Operativna zapovijed nadvojvode Josipa Op.br. 880/64 od 27. rujna 1918. godine.
[1548] Tado Oršolić, *Dalmatinska pješačka pukovnija „Grof Lacy“ br. 22 u Prvom svjetskom ratu*, 225.
[1549] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 881.
[1550] SI-AS-252 Poveljstvo Soške armade. Kutija 2. *K.u.K. Heeresgruppenkmdo FM. v. Boroević zu Op. Nr. 700/83*.

Na primjeru raspoloživog broja pričuvnika i novih vojnih obveznika kraljevskog ugarskog zagrebačkog hrvatsko-slavonskog VI. vojnog okruga u jesen 1918. godine, razvidno je kako su raspoloživi kontingenti ljudskih potencijala za vojsku bili nedostatni za ratne potrebe. Za popunjavanje pješačkih postrojbi 42. i 33. domobranske divizije bilo je potrebno 10 560 vojnika. Od toga je 8580 otpadalo na 42. domobransku diviziju, a 1980 na 33. domobransku diviziju. Umjesto navedenoga broj, ukupno je prošlo obuku i bilo na raspolaganju za prvu crtu 6397 vojnika. Tako je nedostajalo 4163 pješaka koji su prošli obuku, 222 borbena konjanika koji su prošli vojnu obuku, 167 vojnika za tehničke postrojbe, 200 za telefonske odjele, 4112 za potrebe opskrbe i 125 za signalne postrojbe.[1551]

Borbena sposobnost austrougarskih armija je dodatno umanjena zbog dezertera, bjegunaca i odbjeglih sa dopusta koji se nisu vratili u sastave svojih postrojbi po završenom dopustu. Na primjeru pojedinih hrvatskih postrojbi austrougarske vojske razvidno je kako su eskiviranja vojne službe poprimila masovan karakter u austrougarskoj vojsci tijekom rujna 1918. Zapovjedništvo XIII. korpusa za područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije je 15. rujna 1918. godine u izvještaju navelo kako je u 16. pješačkoj pukovniji zabilježeno 309 slučajeva dezerterstva, 89 vojnika i časnika koji su samovoljno i bez dozvole napustili svoju postrojbu i 82 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno je tako u ovoj pukovniji nedostajalo 480 vojnika i časnika. U zagrebačkoj 53. pješačkoj pukovniji je bilo 974 dezertera, 184 vojnika i časnika koji su bez dozvole samovoljno napustili redove, 881 koji su otišli na dopust a nisu se vratili, što je ukupno činilo 2039 vojnika i časnika koji nisu bili na svojim položajima.[1552]

Nadalje, u šest pričuvnih bojni za šest pješačkih pukovnija zajedničke Carske i kraljevske vojske s područja Hrvatske i Slavonije nedostajalo je 16 000 vojnika i časnika. U osječkoj 78. pješačkoj pukovniji je najviše bilo odsutnih sa popisa. Zabilježeno je 2349 dezertera, 545 koji su samovoljno i bez dozvole napustili svoju postrojbu i 1934 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno 4828 vojnika i časnika, što je otprilike iznosilo brojno stanje čitave pukovnije u ratu sa pričuvnom bojnom. U otočanskoj 79. pješačkoj pukovniji je bilo 3024 dezertera, 139 vojnika i časnika koji su samovoljno i bez dozvole napustili

[1551] HR-HDA-477 Razni ratno-povijesni spisi. Kutija 10.
[1552] Richard Georg Plaschka; Horst Haselsteiner; Arnold Suppan, *Innere front. Militärassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918, sv. 2*, Beč: Verlag für Geschichte und politik, 1974., 77.

svoju postrojbu i 420 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno je to bilo 3583. U karlovačkoj 96. pješačkoj pukovniji bilo je 1519 dezertera, 409 koji su samovoljno i bez dozvole napustili svoju postrojbu i 418 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno je to iznosilo 2346 vojnika i časnika. U zagrebačkoj 31. poljsko-lovačkoj bojni bilo je 19 slučajeva dezerterstva, 31 slučaj onih koji su samovoljno napustili postrojbu bez dozvole i 167 vojnika i časnika koji se nisu vratili sa dopusta, što je ukupno bilo 217 vojnika i časnika zagrebačke 31. poljsko-lovačke bojne. U šibenskoj 23. streljačkoj pukovniji bilo je 114 dezertera, 32 koji su samovoljno napustili postrojbu bez dozvole i 38 kojih se nisu vratili sa dopusta. Ukupno je to bilo 384 odsutnih. Sveukupno je prema izloženim podatcima bilo 27 358 vojnika i časnika koji su nedostajali s popisa navedenih postrojbi.[1553]

U dopisu koji je potpukovnik M. Posavec poslao glavnostožernom potpukovniku Slavku Kvaterniku u rujnu 1918. godine, Posavec se poziva na prijavu koju je carsko i kraljevsko vojno zapovjedništvo u Zagrebu sastavilo 29. kolovoza 1918. godine. U navedenoj prijavi stoji kako je sveukupno 26 578 vojnika dezertiralo i odbjeglo. U nastavku dopisa se dalje pojašnjava kako „ovi brojevni podatci čine se premaleni, budući su zapovjednici doknadnih tijela iz lahko shvatljivih razloga manje javljali. Jedan podnesak bivše *Militärkommande* [vojnog zapovjedništva, op.a.], koji je dva mjeseca prije nego gore spomenuti bivšem *Kriegsministeriumu* [Minstarstvo rata u Beču, op.a.] predložen, iskazao je u koliko se sjećam znatno veće brojevne podatke o tom predmetu, te se može na temelju iskustva zasigurno ustvrditi, da je broj bjegunaca i raznih neposlušnika iznašao najmanje oko 45 000 momaka“.[1554]

Iz svih navedenih razloga je brojno stanje austrougarske operativne vojske na Talijanskom bojištu u jesen 1918., u odnosu na 1917. godinu, bilo manje za 550 000 vojnika i časnika. Zbog raspada logistike i problema s opskrbom radi nedostatka ugljena i pogonskog goriva, sedam je divizija ostavljeno u pozadini bojišta za osiguranje opskrbnih i komunikacijskih linija.[1555]

Na samoj bojišnici je bilo kritično stanje. Na prvoj crti je bilo raspoređeno samo 280 000 austrougarskih vojnika u sve četiri armije koji su pokrivali širinu fronta od 675 km od Jadranskoga mora do Švicarske. Zbog kritičnog nedostatka vojnika i časnika u borbenim sastavima na prvoj crti, nedovoljnog broja pričuva, velikog broja bolesnih, onih

[1553] Richard Georg Plaschka; Horst Haselsteiner; Arnold Suppan, *Innere front, sv. 2*, 78.
[1554] HR-HDA-477 Razni ratno-povijesni spisi. Kutija 10.
[1555] Alexander Watson, *Ring of Steel,* 538.

koji se nisu vratili sa dopusta te velikog broja dezertera, general Arz je krajem rujna 1918. odbio zahtjev feldmaršala Hindenburga za slanjem austrougarskih postrojbi u pomoć njemačkoj vojsci na Zapadno bojište.[1556]

Bitno umanjene borbene moći austrougarskih postrojbi na Talijanskom bojištu u drugoj polovici listopada 1918. se ogleda na primjeru operativne spremnosti pričuvnih sastava hrvatskih pješačkih pukovnija zajedničke vojske i domobranstva. Pričuvne bojne pješačkih pukovnija broj 16, 53, 78, 79 te pričuvne satnije 31. poljsko-lovačke bojne, više nisu imale na raspolaganju ustrojene satnije za brzu podršku koje su prošle sedmotjednu obuku. Samo su pričuvne bojne 53. i 96. pješačke pukovnije imale tri obučene satnije za brzu podršku. Glavni razlog manjka operativno sposobnih sastava podrške koji su prošli vojnu obuku je bilo dezerterstvo. Pričuvne bojne 25., 26., 27. i 28. domobranske pješačke pukovnije su imale na raspolaganju samo jednu, operativno sposobnu satniju, koja je prošla sedmotjednu obuku.[1557]

Iz navedenih je razloga moral vojnika i časnika austrougarske vojske pao. Neuspjehom da se u Bitki na Piavi talijanskoj vojsci nanese odlučujući poraz kojim bi se Kraljevina Italija izbacila iz rata, rat je na Talijanskom bojištu produžen na neizvjesno vrijeme. Prvenstveno je to imalo za posljedicu da mnogobrojni vojnici i časnici austrougarske vojske ostanu na Talijanskom bojištu a ne vrate se svojim kućama u slučaju završetka rata. Radi razočaranja što se rat nastavlja, pred završnu bitku na Talijanskom bojištu, u drugoj polovici listopada 1918. dolazi do pobuna, raspada discipline, reda i borbene kohezije u austrougarskim postrojbama, kako na frontu tako i u pozadini fronta.

Postrojbe s područja Galicije i Ugarske su se 20. listopada pobunile u Jagodini, Kragujevcu, Orşovi i Turnu-Severinu. U Jagodini se pobunila 3. ugarska poljsko-lovačka bojna koja je odbila zauzeti obrambene položaje. Bojna je opkoljena i razoružana na željezničkoj stanici u Zemunu. Časnici i vojnici su osuđeni na smrt ali su njemački vojnici iz njemačke 11. armije odbili izvršiti smrtnu presudu. U Turnu-Severinu se pobunila 13. ulanska konjanička pukovnija koja se popunjavala s područja istočne Galicije. Ukrajinski vojnici i časnici njenog sastava, odbili su zapovijed da štite bok glavnine snaga Armijske grupe Kövess[1558] koje su se povlačila prema Dunavu izjavivši kako oni nemaju razloga

[1556] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“, 32.
[1557] Richard Georg Plaschka; Horst Haselsteiner; Arnold Suppan, *Innere front, sv. 2*, 148.
[1558] Armijska grupa Kövess ustrojena je 4. listopada 1918. godine. Njemačko i austrougarsko vrhovno vojno

se boriti na ovome frontu jer se ne bore za svoju domovinu. Njihov su primjer slijedili topnici poljske nacionalnosti u austrougarskim postrojbama Armijske grupe Kövess. U 27. pučko-ustaškoj pukovniji, koja se nalazila u Kladovu na Dunavu, došlo je do međusobnog sukoba između talijanskih i slovenskih vojnika u njenom sastavu koji su otvorili vatru jedni na druge.[1559]

Na području Beča je 200 vojnika češke nacionalnosti 20. listopada odbilo ostati u vojarnama, odbilo poslušnost AOK i izjavilo da prima zapovijedi samo od češke vlade, odnosno Narodnoga vijeća u Pragu. Hrvatski vojnici i časnici 25. domobranske pješačke pukovnije iz 42. domobranske divizije u sastavu 11. armije 22. listopada su odbili poslušnost. Idućega dana su se hrvatski vojnici i časnici 79. pješačke pukovnije pobunili u Rijeci. Razoružali su ugarske domobrane i mirno zauzeli grad bez nasilja. Mađarski vojnici i časnici te južni Slaveni u Armijskoj grupi Borojević istoga dana su izjavili da se neće dalje boriti, da pristaju jedino braniti svoju domovinu koja više nije Austro-Ugarska Monarhija.[1560]

Iz izloženog je razvidno kako je stanje austrougarske vojske na Talijanskom bojištu u jesen 1918. godine bilo kritično. Također, zbog poraza njemačke vojske na Zapadnom bojištu, car Karlo I. je zaključio kako Austro-Ugarska Monarhija više ne može nastaviti rat. Iz ovoga je razloga 3. rujna 1918. naložio ministru vanjskih poslova Burianu da se obrati saveznicima diplomatskom notom s mirovnom ponudom Austro-Ugarske za sklapanje mira. Burian je poslao mirovnu ponudu Austro-Ugarske Monarhije saveznicima 14. rujna. Njemački saveznik nije pozdravio ovaj carev potez u ime Austro-Ugarske, držeći ga preuranjenim i štetnim za Centralne sile. U telegramu kojega je istoga dana njemački car Vilim II. uputio caru Karlu I. povodom objave austrougarske mirovne ponude saveznicima, njemački je car istaknuo kako ova samostalna diplomatska akcija

zapovjedništvo usuglasili su se kako je na Balkanskom bojištu, obzirom na kritično stanje, hitno potrebno ustrojavanje jedinstvenog vrhovnog vojnog zapovjedništva nad njemačkim, austrougarskim i ostatcima bugarskih armija radi organiziranja oružanog otpora Savezničkoj vojsci Orijenta i obrane jugoistočne granice Austro-Ugarske Monarhije na Dunavu, Savi i Drini. Vrhovnim je zapovjednikom ove armijske grupe imenovan austrougarski feldmaršal Hermann von Kövess. Zapovjedništvo ove armijske grupe je bilo u Beogradu. Armijska grupa Kövesss je započela s operativnim djelovanjem 10. listopada 1918. godine. U nadležnosti ove armijske grupe su bile njemačka 11. armija, Armijska grupa Albanija, austrougarska vojna uprava za Srbiju i Crnu Goru i vojno zapovjedništvo za Bosnu i Hercegovinu i Dalmaciju; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 574.

[1559] Edmund von Glaise-Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire,* 227.

[1560] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918,* 904.

službenoga Beča ozbiljno ugrožava austrougarsko savezništvo s Njemačkom i samu Njemačku.[1561]

9.5. Slom bugarske vojske i izlazak Bugarske iz rata

Istodobno sa slanjem Burianove mirovne ponude Saveznicima, na Balkanskom bojištu je započela velika ofenziva Savezničke vojske. Balkansko bojište su u rujnu 1918. činila dva glavna fronta: makedonski i albanski front. Na makedonskom frontu su položaje Centralnih sila držale bugarske i njemačke armije. Ukupna snaga ovih armija je bila 272 pješačke bojne sa 172 000 vojnika i časnika, 24 konjanička eskadrona sa 1195 topova i haubica.[1562] Albanski front je držala austrougarska Armijska grupa Albanija pod zapovjedništvom general-pukovnika Pflanzer-Baltina.

Nasuprot armijama Centralnih sila na Balkanskom bojištu, stajala je Savezn̈ička vojska Orijenta pod zapovjedništvom francuskog generala Louisa Franchet d'Espèreya[1563] vrhovnog zapovjednika savezničkih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. U sklopu Savezničke vojske Orijenta nalazile su se francuske, britanske, grčke i srpske armije na Balkanskome bojištu. U rujnu 1918. je u sastavu Savezničke vojske Orijenta bilo osam francuskih, šest srpskih, četiri britanske, jedna talijanska i deset grčkih pješačkih divizija sa Sjevernoafričkim konjaničkim korpusom jačine tri konjaničke

[1561] Edmund von Glaise-Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 184.
[1562] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 554.
[1563] Louis Félix François Franchet d'Espèrey (Mostaganem, Alžir, 25. svibanj 1856. – Tarn, 8. srpnja 1942.), francuski maršal. Nakon završetka vojne akademije u Saint-Cyru, sudjelovao u francuskim kolonijalnim pohodima u Alžiru, Tunisu i Kini. Na početku Prvog svjetskog rata zapovjednik I. korpusa, a potom od 3. rujna 1914. godine 3. armije na Zapadnome bojištu. Tijekom 1916. godine zapovjednik Istočne armijske grupe na Zapadnome bojištu. Od početka 1917. godine do kraja svibnja 1918. godine zapovjednik Sjeverne armijske grupe na Zapadnome bojištu. Početkom lipnja 1918. imenovan vrhovnim zapovjednikom savezničkih snaga na Balkanskom bojištu. Nakon proboja Solunskoga fronta, postrojbe Savezničke vojske Orijenta su stigle i do Zagreba u prvom tjednu studenoga 1918. godine. Prisutnost savezničkih trupa u Zagrebu bila je bitan politički čimbenik pri stvaranju Države SHS i kasnije Kraljevine SHS. Na monitoru Temes Kubin na Dunavu, u ime saveznika je primio predaju ugarskih oružanih snaga 11. studenog 1918. godine čime je završio posljednji oružani otpor austrougarskih postrojbi u Prvom svjetskom ratu. Godine 1921. stekao čin francuskog maršala i jugoslavenskog vojvode. Godine 1936. primljen u Francusku akademiju; *Hrvatska enciklopedija, sv. 4*, 4.

divizije. Ukupna je brojnost Savezničke vojske Orijenta bila 351 pješačka bojna sa 221 000 vojnika i časnika sa 1824 topa i haubica.[1564] .

Saveznička nadmoć u topništvu je omogućila proboj Solunskog fronta. Savezničke su armije otvorile jaku topničku vatru na čitavoj širini fronta u ranojutarnjim satima 14. rujna. Nakon četrdeset osmosatne paljbe, obrambeni položaji bugarskih armija na liniji Vetrenik – Dobro Polje – Cerna su pretrpjeli velika oštećenja, dok je većina bugarskih topničkih bitnica bila uništena jer bugarsko topništvo nije moglo parirati u snazi i intenzitetu paljbe savezničkom. U 5 sati i 30 minuta ujutro 15. rujna, 2. srpska armija ojačana francuskim divizijama, započela je pješački napad s težištem na bugarske obrambene linije između Sokola i Vetrenika. Do kraja 16. rujna, bugarske i njemačke snage su se povukle na drugu obrambenu liniju obrambenog položaja ali savezničku ofenzivu na ovome dijelu Solunskoga fronta više nije bilo moguće zaustaviti radi nedostatka raspoloživih pričuva i topničkog streljiva.

Bugarske i njemačke armije su se uspjele održati u Sjevernoj Makedoniji do 22. rujna. Toga dana je probijen centar fronta koje su držale bugarske armije kod Uskupa radi čega se njemačka 11. armija počela povlačiti prema Skopju. Proboj Solunskoga fronta je uzrokovao i povlačenje Armijske grupe Albanija kojoj je AOK izdalo zapovijed da se u noći 23. na 24. rujna povuče na Debar, 40 km sjeverno od Ohrida.[1565] Time je završena Dobropoljska bitka (15. – 25. rujna 1918.) kojom je odlučujuće probijen Solunski front i ubrzan završetak Prvog svjetskog rata.

Zbog nemogućnosti austrougarskih i njemačkih saveznika da joj priteknu u pomoć s pričuvama i materijalom, Bugarska je od Antante zatražila primirje 25. rujna 1918. Prestankom bugarske vojske da pruža oružani otpor protivniku, strateški se položaj Austro-Ugarske Monarhije pogoršao jer je njena jugoistočna granica bila otvorena. Povodom bugarskog zahtjeva za primirjem je 25. rujna, u 22 sata i 20 minuta iz AOK u Badenu u vojno zapovjedništvo austrougarske vojske u Beogradu, stigao je telegram upozorenja o kritičnoj situaciji na Balkanskom bojištu sa zapovijedi da se hitno poduzmu sve raspoložive mjere za organiziranje obrane. U tu svrhu su sve raspoložive snage trebale

[1564] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur Geschichte des Grossen Krieges 1914-1918*, 300.
[1565] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 566.

biti upućene prema albanskom i makedonskom frontu s ciljem sprječavanja prodora neprijateljskih vojski u Srbiju.[1566]

Bugarski izlazak iz rata bi izazvao niz vojnih i političkih problema za Austro-Ugarsku. U vojnome smislu, na Balkanskome bojištu Austro-Ugarska ne bi mogla pružiti organizirani otpor Savezničkoj vojsci Orijenta generala Franchet d'Espèreya jer raspoloživih snaga koje bi se sa sjevera Italije ili iz Ukrajine i Rumunjske prebacile na Balkansko bojište nije bilo. Put u unutrašnjost Srbije bi neprijatelju bio otvoren, austrougarska bi se vojska morala povući s okupiranih područja u Albaniji, Makedoniji i Srbiji čime bi se prekinula operativna veza s osmanlijskom vojskom i komunikacija s Osmanskim Carstvom. Političke bi posljedice bile ozbiljne. Bukureštanski mir ne bi bio ratificiran niti bi se mogao provesti.[1567] Obzirom na izloženo, bugarski izlazak iz rata je ugrožavao položaj vojske feldmaršala Mackensena u Rumunjskoj, kao i cjelokupnu njemačku poziciju na jugoistoku Europe, posebno u vezi njemačke kontrole nad rumunjskim naftnim poljima kod Ploestija. Naposlijetku, strateški bi položaj Austro-Ugarske Monarhije postao neodrživ. Bila bi ugrožena opskrba i slobodna plovidba Dunavom jer se ne bi mogla braniti granica Ugarske na Dunavu i Bosne i Hercegovine na Drini.[1568]

Primirje između Bugarske i Antante je potpisano u 29. rujna u Solunu. Nakon što je Bugarska napustila savez Centralnih sila i izišla iz rata, Burian je izjavio: „Mi smo

[1566] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 16.

[1567] Bukureštanski mir je mirovni ugovor između Njemačke, Austro-Ugarske, Osmanskog Carstva i Bugarske s jedne te Rumunjske s druge strane, potpisan 7. svibnja 1918. godine u Buftei nedaleko od Bukurešta. Nakon vojnog poraza rumunjske vojske protiv armija Centralnih sila i okupacije najvećeg dijela Rumunjske od kraja 1916. do kraja 1917. godine, Bukureštanskim mirom su ponovno uspostavljeni „mir i prijateljstvo" između Rumunjske i Centralnih sila. Nakon Oktobarske revolucije 1917. godine kada su postrojbe ruske vojske napustile neokupirani dio Rumunjske i nakon potpisivanja mirovnih ugovora u Brest-Litovsku, stvoreni su uvjeti za potisivanje separatnog mira s Rumunjskom. Bukureštanskim mirom su rumunjske oružane snage demobilizirane, ugovorena sloboda plovidbe Dunavom, zajamčena jednakost vjera i ravnopravnost vjeroispovijesti u Rumunjskoj, rumunjski izvori nafte kod Ploestija predani Njemačkoj na 90 godina, južna i dio sjeverne Dobrudže prepušteni Bugarskoj, a ostatak pokrajine s ušćem Dunava u Crno more ostavljen pod zajedničkom upravom Centralnih sila. Austro-Ugarska je ovim ugovorom preuzela nadzor nad karpatskim prijevojima i stekla zapadne dijelove Rumunjske. Stvorena je unija Rumunjske i Besarabije. Bukureštanski je mir u ime Rumunjske potpisao premijer Alexandru Marghiloman. Iako ratificiran u rumunjskom zastupničkom domu 28. lipnja i Senatu 4. srpnja 1918. godine, rumunjski kralj Ferdinand I. ga nije potpisao radi čega nije proveden. Dana 8. studenoga 1918. godine nakon izlaska iz rata Bugarske, Austro-Ugarske i Osmanskoga Carstva i već izvjesnog poraza Njemačke, Rumunjska je ponovno ušla u rat na strani Antante, objavila rat Njemačkoj i zauzela Transilvaniju, Bukovinu i istočni Banat te postavila granicu koja odgovara današnjem razgraničenju između Rumunjske i Srbije te Rumunjske i Mađarske; *Prvi svjetski rat. Dvostrani leksikon*, 84-85.

[1568] Artur Arz von Straußenburg, *Zur Geschichte des Grossen Krieges*, 301.

gotovi!“[1569] Navedena reakcija austrougarskog ministra vanjskih poslova pokazuje kako se Austro-Ugarski položaj u Prvom svjetskom ratu radi raspada makedonske fronte pogoršao. Sekundarno bojište za Austro-Ugarsku Monarhiju se pokazalo odlučujućim unatoč manjoj vojnoj važnosti od Talijanskog bojišta. Bugarski izlazak iz rata, uz povlačenje njemačke vojske na Zapadnome i osmanske vojske na bojištu Bliskog Istoka, stvorili su uvjete za pokretanje neprijateljske ofenzive na Talijanskom bojištu kako bi se pojačao pritisak na vojske Centralnih sila i ubrzao njihov slom. Pogotovo na austrougarsku vojsku. Prvi cilj savezničke ofenzive u sjevernoj Italiji je bio slomiti oružani otpor austrougarske vojske čime bi se izbacilo Austro-Ugarsku iz rata. Drugi cilj je bio onemogućiti prebacivanje austrougarskih oružanih snaga s Talijanskog na Zapadno i Balkansko bojište.[1570]

Bugarski izlazak iz rata imao je odlučujući politički učinak na raspad savezništva između Njemačke, Austro-Ugarske, Bugarske i Osmanskoga Carstva. On je ubrzao izlazak Osmanskog Carstva iz rata jer je je osmanska vojska, istovremeno s porazom vojski Centralnih sila na Balkanskom bojištu, pretrpjela odlučujući poraz na bojištu Bliskog Istoka. U Bitki kod Megidda[1571] probijen je osmanski front radi čega se osmanska vojska počela povlačiti prema unutrašnjosti svog teritorija. Uslijedili su gubitak Damaska 1. listopada i gubitak Aleppa 25. listopada 1918. godine, važnih gradova Osmanskog Carstva. Nakon toga se raspala osmanska vojska i Osmansko Carstvo više nije moglo nastaviti rat. Zbog toga je idućega dana 26. listopada 1918. godine, Osmansko Carstvo zatražilo od Saveznika primirje.

Pregovori o primirju između Osmanskog Carstva s jedne te Antante s druge strane, započeli su 27. listopada 1918. godine na britanskom bojnom brodu *Agamemnom*, usidrenom u luci Mudros na otoku Limnos (Lemno) u sjevernom dijelu Egejskoga mora pred Dardanelima. Primirje između Osmanskog Carstva i Antante je potpisano na

[1569] József Galántai, *Hungary in the First World War*, 311.
[1570] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 17.
[1571] Bitka kod Megidda vođena je od 19. do 21. rujna 1918. na području današnjeg Izraela za koje se vjeruje da je u biblijsko doba bilo poprište Bitke sudnjeg dana (*Armageddon*). Na strani Saveznika, Savezničkom vojskom sastavljenom od britanskih, francuskih, indijskih, novozelandskih i australskih postrojbi, zapovijedao je britanski general Edmund Allenby. Ukupna snaga borbenih sastava Savezničke vojske je bila 56 000 vojnika i časnika, 11 000 konjanika i 552 topa. Na strani Centralnih sila, vojskom je zapovijedao njemački general Otto Liman von Sanders. Vojsku centralnih sila su činile osmanske i njemačke postrojbe. Ukupna snaga borbenih sastava vojske Centralnih sila je bila 32 000 vojnika i časnika, 3000 konjanika i 370 topova; Brian Perrett, *Megiddo 1918. The last great cavalry victory*, London: Osprey, 2010., 29.

Agamemnonu 30. listopada 1918. godine. Ovim činom je Osmansko Carstvo formalno izišlo iz Prvog svjetskog rata, ali nije opstalo jer su teški uvjeti primirja potaknuli njegov raspad.[1572]

9.6. Pokušaj izlaska Austro-Ugarske Monarhije iz rata u listopadu 1918. godine

Radi nepovoljnog vojnog položaja Centralnih sila, raspada Balkanskoga bojišta, izlaska Bugarske iz rata, kritičnog stanja osmanske vojske na bojištu Bliskog Istoka i austrougarske vojske na Talijanskome bojištu, Austro-Ugarska je početkom listopada 1918. ponovo zatražila sklapanje mira. Posebno iz razloga što su talijanske priprema za savezničku ofenzivu na Talijanskom bojištu postale poznate caru i AOK. Radi toga je Burian 4. listopada poslao diplomatsku notu predsjedniku SAD-a Wilsonu u kojoj je zatražio potpisivanje primirja između Austro-Ugarske i SAD-a. U Švicarskoj je preko austrougarskog veleposlanika Musulina pokrenuto ispitivanje mogućnosti primirja između Austro-Ugarske i Velike Britanije i Francuske dok se Austro-Ugarska obratila papi za arbitražu radi postizanja mira s Italijom.

Istodobno s vanjskopolitičkom inicijativom za zaključenje mira, na unutarnjem političkom planu dolazi do posljednjeg pokušaja reforme državno-pravnog uređenja Austro-Ugarske Monarhije na federalističkoj osnovi u skladu s političkim težnjama konstitutivnih naroda. U tu svrhu je car Karlo I. 16. listopada 1918. izdao proglas *Mojim austrijskim narodima*. U historiografiji je ovaj proglas cara Karla I. poznat kao *Carski Manifest cara Karla I. od 16. listopada 1918.* Iz naslova proglasa je razvidno kako je vladarev proglas upućen narodima austrijske polovice Monarhije na području *Cislajltanije*. Za ugarski dio Monarhije, odnosno područje *Translajtanije*, u koje je spadalo i područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije, uglavljena je klauzula o nedjeljivosti zemalja krune Svetog Stjepana koje čine Ugarsko Kraljevstvo. Time se reforma monarhije nije odnosila na ugarski dio jer je carskom izrijekom potvrđeno jamstvo

[1572] David Stevenson, *1914. 1918.*, 700.

teritorijalnog integriteta Ugarske. Tako je u tekstu carskog proglasa od 16. listopada 1918. izostavljeno rješenje južnoslavenskog pitanja u granicama Austro-Ugarske Monarhije.

Na ovaj način je car Karlo I. ponudio narodima austrijske polovice Monarhije reformu političkog ustrojstva austrijske polovice Monarhije na federalističkoj osnovi: „Austrija će, kako njeni narodi zahtijevaju, postati federalna država u kojoj će svaki narod na svojem teritoriju imati vlastiti ustav. Ne očekuje se osnivanje unije poljskih dijelova Austrije i neovisne Poljske. U skladu sa željama naroda, područje Trsta će dobiti poseban status“.[1573]

Kako bi se dodatno naglasio pravni kontinuitet zajedničke države, ne dirajući u unutarnje ustrojstvo ugarskoga dijela Monarhije i legitimitet „revolucije odozgo“, u tekstu carskog proglasa se dalje ističe kako „Nova izgradnja položaja, koja ni na koji način ne dira u cjelovitost zemalja ugarske krune, ima jamčiti, svakoj narodnoj državi na teritoriju Monarhije posebno, njenu samostalnost“.[1574]

Brzojav s tekstom carskog proglasa je poslan iz Beča, telegramom preko Švicarske, u Washington. Proglasom je car Karlo I. poslao političku poruku američkom predsjedniku Wilsonu kako je spreman reformirati austrijski dio Austro-Ugarske Monarhije u skladu s njegovim programom u 14 točaka. Predsjednik Wilson je u Adresi američkom Kongresu 8. siječnja 1918. objavio američke ratne ciljeve koji su odražavali američki stav poslijeratnog svjetskog poretka i viziju predsjednika Wilsona trajnog mira u Europi u obliku 14 točaka. Sadržaj njegovih 14 točaka je ovaj:

1. Načelo javne i otvorene diplomacije te ukidanje tajnih ugovora i protokola.
2. Načelo otvorenosti mora i slobodne plovidbe svjetskim morima.
3. Načelo slobodne i ravnopravne trgovine među narodima.
4. Ograničavanje naoružanja država do najnužnije razine, potrebne samo za njihovu vlastitu nacionalnu sigurnost i obranu.
5. Međunarodnih poredak bez kolonijalnih rivalstava i sukoba.
6. Napuštanje zaposjednutih područja Rusije od strane vojski Centralnih sila i prepuštanje Rusiji da sama nesmetano uredi svoje unutrašnje prilike.
7. Obnova Belgije kao neutralne države.
8. Napuštanje francuskog teritorija od strane njemačke vojske i obnova

[1573] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 208.
[1574] Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, 58.

cjelovitosti francuskog teritorija.

9. Preuređenje talijanskih granica prema etničkom načelu pripadnosti talijanskog stanovništva matičnoj državi Italiji.
10. Autonomni razvoj naroda Austro-Ugarske Monarhije.
11. Napuštanje teritorija Srbije, Crne Gore i Rumunjske od strane vojski Centralnih sila i obnova samostalnosti i teritorijalne cjelovitosti ovih država.
12. Načelo samoodređenja ne-turskih naroda Osmanskoga carstva.
13. Osnivanje samostalne Poljske države s područjima nedvojbeno naseljenima Poljacima čija se teritorijalna cjelovitost i neovisnost jamče međunarodnim ugovorom.
14. Osnivanje međunarodne organizacije Lige Naroda u kojoj bi bile okupljene sve države svijeta radi osiguranja trajnog mira.[1575]

Prilikom objave ovih 14 točaka, Wilson se izjasnio za očuvanje Austro-Ugarske Monarhije kao cjelovite države. Stoga se može zaključiti kako je stav SAD-a u siječnju 1918. godine u pogledu prava svih ostalih konstitutivnih naroda Austro-Ugarske Monarhije osim Austrijskih Nijemaca i Mađara bio priznanje autonomije u obliku široke samouprave, ali u sklopu Austro-Ugarske Monarhije.

U Zagrebu je 19. listopada 1918. godine Narodno vijeće SHS, kao predstavničko tijelo Slovenaca, Hrvata i Srba s područja Austro-Ugarske Monarhije, izjavilo kako u ime naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na teritoriju Austro-Ugarske Monarhije, od ovoga trenutka, opunomoćeno od svih narodnih stranaka i političkih grupa, preuzima vođenje narodne politike kao vrhovno tijelo vlasti i da odsada nadalje nijedna stranka ili grupa neće voditi neku posebnu politiku i odvojeno stupati u pregovore s bilo kime izvan naroda, već će to biti Narodno vijeće kao jedini i isključivi predstavnik slovenskog, hrvatskog i srpskog naroda na teritoriju Austro-Ugarske.[1576]

Odgovor američkog predsjednika na mirovnu ponudu Austro-Ugarske od 4. listopada je stigao iz Washingtona u Beč 19. listopada 1918. godine. Službeno je švedski veleposlanik u Beču predao Wilsonov odgovor ministarstvu vanjskih poslova na Ballhausplatzu u obliku diplomatske note 21. listopada 1918. godine u 18 sati. U odgovoru na austrougarsku mirovnu ponudu SAD-u, američki predsjednik je iznio stav

[1575] Robert E. Hannigan, *The Great War and American Foreign Policy, 1914-24*, 129-132.
[1576] Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, 59.

SAD-a prema kojem SAD više nemaju pravne osnove pregovarati s austrougarskom vladom, već isključivo s Narodnim vijećima, kao predstavnicima njenih naroda koji predstavljaju vlade samostalnih država.[1577]

Wilson je u odgovoru istaknuo kako se njegov raniji stav prema Austro-Ugarskoj, izražen u Adresi američkome Kongresu 8. siječnja, u međuvremenu promijenio zbog dvije novonastale činjenice. Prva je bila priznanje Čehoslovačkog Narodnog vijeća kao vlade samostalne Čehoslovačke države. Predsjednik Čehoslovačkog narodnog vijeća je bio Tomáš Garrigue Masaryk[1578], koji je od 1915. godine djelovao u Parizu. Čehoslovačko narodno vijeće su kao vladu samostalne Čehoslovačke države već krajem lipnja 1918. godine priznali Francuska, Velika Britanija 9. kolovoza, SAD 3. rujna i naposlijetku Italija 14. listopada 1918 godine.[1579]

Druga je bila priznanje težnji južnoslavenskih naroda s područja Austro-Ugarske Monarhije za samostalnošću. Wilson je naglasio kako radi toga „ne može priznati puku autonomiju ovih naroda kao osnovu za mir, već je prisiljen zahtijevati da oni, a ne on, budu suci o tomu, kakva će akcija od strane austrougarske vlade zadovoljiti težnje i shvaćanja ovih naroda o njihovim pravima i o njihovom određenju kao članova u obitelji naroda.“[1580]

Osim američkoga predsjednika, austrougarsku su mirovnu notu odbile i Velika Britanija i Francuska. Britanski ministar vanjskih poslova Arthur Balfour je 16. listopada 1918. godine odgovorio na austrougarsku mirovnu notu od 4. listopada. U svojem je odgovoru istaknuo kako ne vjeruje u iskrenu želju Centralnih sila za sklapanje mira, već

[1577] József Galántai. *Hungary in the First World War*, 313

[1578] Tomáš Garrigue Masaryk (Hodonin, 7. ožujka 1850. – Lány kraj Praga, 14. rujna 1937.), češki državnik, filozof i sociolog, prvi predsjednik Čehoslovačke Republike od 28. listopada 1918. do 1935. godine. U prosincu 1914. godine je emigrirao iz Praga u Pariz i politički djelovao na stvaranju samostalne Češke države izvan Austro-Ugarske Monarhije. Tijekom 1915. godine ustrojio češke dobrovoljačke odrede i osnovao Češko narodno vijeće koje je djelovalo u Parizu kao predstavničko tijelo Čeha s područja Austro-Ugarske Monarhije koje je početkom 1918. godine preimenovano u Čehoslovačko narodno vijeće kao predstavničko tijelo Čeha i Slovaka s područja Austro-Ugarske Monarhije. Od rujna 1918. godine na čelu Privremene čehoslovačke vlade. Dana 16. listopada 1918. godine, na isti dan Proglasa cara Karla I., u Washingtonu izdao Deklaraciju o neovisnosti Čehoslovačke na osnovi koje je u Pragu 28. listopada 1918. godine proglašena Čehoslovačka Republika, a Masaryk njenim prvim predsjednikom. Nakon Prvog svjetskog rata je zastupao načela liberalne demokracije ali nije uspio uskladiti načelo nacionalnog suvereniteta s težnjama sudetskih Nijemaca, Mađara i Slovaka unutar Čehoslovačke Republike. Snagom svojeg autoriteta i popularnošću je utjecao na mlađi naraštaj hrvatskih političara u međuratnom razdoblju koji je prihvatio Masarykov koncept političkog realizma i ideje sitnoga rada umjesto praznih govora o velikim načelima; *Hrvatska enciklopedija, sv. 7*, 114.

[1579] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 537.

[1580] Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, 284.

da je glavni cilj austrougarske mirovne note izazivanje razdora među Saveznicima. U ovome kontekstu je Balfour izjavio kako je „Austrougarska nota objavljena s ciljem slabljenja Antante, koja je prejaka da bi bila vojno pobijeđena“.[1581]

S druge strane, Talijani su odbili mirovnu arbitražu pape s ciljem vojnog rješenja sukoba i zauzimanja bolje pregovaračke pozicije prema Austro-Ugarskoj u slučaju da talijanska vojska postigne odlučujuću pobjedu na Talijanskom bojištu. Stoga su nastavili s pripremama svoje završne ofenzive na Talijanskom bojištu koje sredinom listopada 1918. bile u završnoj fazi.

Iz izloženog je razvidno kako je austrougarska vojska na Talijanskom bojištu dočekala savezničku ofenzivu 24. listopada 1918. u bitno promijenjenim okolnostima. Na vojno-strateškom planu se opći položaj Centralnih sila pogoršao izlaskom Bugarske iz rata, raspadom fronta Centralnih sila na Balkanskom bojištu, raspadom osmanskog fronta na bojištu Bliskog Istoka radi čega je krajem listopada i Osmansko Carstvo izišlo iz rata i pogoršanjem stanja austrougarskih armija na sjeveru Italije. Vanjskopolitička situacija se odvijala nepovoljno za Austro-Ugarsku Monarhiju dok je na unutarnjem političkom planu došlo do raspada države. Formirana su narodna vijeća kao predstavnička tijela pojedinih konstitutivnih naroda Monarhije koja su u tijeku završne bitke na Talijanskom bojištu Prvog svjetskog rata, Bitke kod Vittorio Veneta, proglasila samostalnost pojedinih država na teritoriju Austro-Ugarske Monarhije. Time su nastupile složene pravne okolnosti sukcesije[1582] Austro-Ugarske Monarhije.

[1581] Livija Kardum, *Suton stare Europe*, 361.

[1582] Sukcesija država u međunarodnom pravu dolazi od latinskog pojma *successio* što znači stupanje u mjesto drugoga, zamijeniti koga, ići za kim. Naziv je za skup pravnih pitanja i rješenja vezanih uz prijelaz nekog državnog područja (cijelog ili samo dijela) jedne države pod vlast druge države. Pojam je međudržavnih političkih odnosa koji zahtijevaju pravna rješenja kada država prednica gubi dio svoga područja ili u potpunosti nestaje dok druga, država sljednica, stječe novi dio područja ili tek nastaje, pa se postavlja pitanje u kojoj mjeri država sljednica preuzima prava i obveze države prednice. Pritom se procjenjuje postoji li još uvijek država prednica ili je prestala postojati, pa se sukladno rješenju navedenoga pitanja određuje o kojim se pravima i obvezama radi. Posebno je važno pitanje sukcesije država u pogledu osoba, odnosno državljanstva i njihovih stečenih prava i obveza; Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, 304-305.

10. Bitka kod Vittorio Veneta i raspad Austro-Ugarske Monarhije

Prekretnica na Zapadnom bojištu, raspad Balkanskog bojišta i bojišta na Bliskom Istoku stvorili su povoljne uvjete za Saveznike da pokrenu odlučujuću ofenzivu na Talijanskom bojištu s ciljem izbacivanja Austro-Ugarske iz rata. Pripreme za završnu ofenzivu Savezničke vojske na Talijanskom bojištu su započele sredinom rujna 1918. Diaz je izdao zapovijed višim talijanskim časnicima da se „mentalno pripreme" za manevarski rat i počnu pripremati trupe za tranziciju sa rovovskog, pozicijskog rata na manevarski, pokretni rat. U tu svrhu su u rujnu 1918. u talijanskoj vojsci višim časnicima izdana nova pravila za izvođenje vojnih operacija većih postrojbi na taktičkom i operativnom planu *Direttive per l'impiego delle grandi unità nell'attacco* i *Direttive per l'impiego delle grandi unità nella difesa* (*Upute za upotrebu većih postrojbi u napadu* i *Upute za upotrebu većih postrojbi u obrani*).

Navedene je upute Diaz sastavio prema francuskim uputama iz prosinca 1917. godine. Talijanske su upute dopunjene francuskim iskustvom izvođenja vojnih operacija francuske vojske na Zapadnom bojištu iz prve polovice 1918. godine i prilagođene specifičnostima Talijanskog bojišta, materijalnim i ljudskim mogućnostima talijanske vojske te proizvodnim kapacitetima talijanske ratne industrije. Na osnovi svega navedenoga je nastala nova ratna doktrina talijanske vojske, predviđena za novi način ratovanja u drugoj polovici 1918. i 1919. godini.

Nova doktrina je propisivala novi način izvođenja ofenzivnih operacija. Umjesto masovnih pješačkih napada uz topničku podršku s izraženim težištem udara, sada se poseban naglasak stavljao na element iznenađenja u napadu na strateškoj i taktičkoj razini. O ovome je uvelike ovisio uspjeh vojne operacije. Iznenađenje se postizalo kamuflažom, sakrivanjem i navođenjem protivnika na pogrešan zaključak o glavnom strateškom pravcu napada izvođenjem nekoliko istovremenih napada na različite dijelove fronta kontinuiranim i inovativnim napadačkim metodama. Glavno načelo izvođenja ofenzivnih operacija je bilo postizanje maksimalne udarne snage na najužem mogućem dijelu fronta. Inovacija je pojava „bitke prodora" neprijateljskog fronta po dubini izvođenjem sukcesivnih napada s ciljem postizanja što šireg operativnog proboja fronta koji bi se iskoristio za postizanje odlučujućeg strateškog učinka ubacivanjem

maksimalnog broja raspoloživih pričuva. Za razliku od ranije, pričuve ne bi djelovale protiv zona otpora, već bi se usmjeravale na pravce na kojima je ostvareno najveće napredovanje, s ciljem pretvaranja taktičkog proboja u širi operativni proboj s odlučujućim strateškim učinkom.[1583]

Također, svaki napad je pored osnovnog cilja, koji je bio u dometu topništva, imao i potencijalni cilj radi dublje penetracije neprijateljske obrane. U slučaju postizanja većeg uspjeha, napadačke bi skupine onda bile preusmjeravane na ovaj operativni pravac s ciljem dostizanja potencijalnog cilja. Radi toga je probojna masa ili napadačka skupina, bila ustrojena u dvije grupe. Prva grupa je imala zadatak proboja prednjeg dijela neprijateljskog fronta. Podijeljena je u dvije podgrupe: prva, kao prvi napadni val i druga, sastavljena od postrojbi zaduženih za poduzimanje sukcesivnih napada na istom napadnom pravcu prvog vala. Druga grupa je bila manevarska grupa koja je imala zadatak iskorištavanja prodora koji je postigla prva grupa, poput strateške pričuve.[1584]

Nadalje, napadne skupine su imale zadatak što dublje probiti neprijateljsku obranu bez vođenja računa o održavanju kontakta s ostatkom vlastitih snaga. Kada bi se dostigli zadani ciljevi, topništvo se moralo dopremiti naprijed kako bi omogućilo daljnje napredovanje. Nakon ostvarenog proboja, divizije s prve crte su trebale biti zamijenjene pričuvnima iz manevarske grupe, podržane konjaništvom i lakim topništvom s ciljem vođenja brzog, manevarskog rata radi tranzicije bitke iz pozicijskog, rovovskog ratovanja u pokretni u drugoj fazi ofenzive. Također, za uspjeh ofenzive vođene na opisani način, ključno je bilo da glavnostožerni časnici i vrhovno zapovjedništvo, u svakoj fazi bitke, održavaju stalni kontakt s trupama na bojišnici, motiviraju ih za djelovanje, uzimajući u obzir povratne informacije časnika s bojišnica radi udovoljavanja trenutnih potreba trupa tijekom bitke.[1585]

Najveća inovacija talijanske vojske 1918. godine na taktičko-operativnom planu je novi način ustroja napadačkih korpusa. Ovi korpusi su ustrojeni od dvije divizije ofenzivne namjene za opći napad ili protunapad. U njihovim sastavima su bili Arditi, Bersaglieri, brdsko topništvo, biciklističke satnije, konjaništvo i laki tenkovi s vlastitom logistikom radi pokretljivosti i elastičnosti te lakšeg zapovijedanja i kontrole nad trupama.

[1583] John Gooch, *The Italian Army and The First World War*, 285.
[1584] Fabio Cappellano, „The Evolution of Tactical Regulations in the Italian Army in the Great War", 46, u; *Italy in the Era of the Great War*, ur. Vanda Wilcox, Leiden: Brill, 2018., 30-54.
[1585] Fabio Cappellano, „The Evolution of Tactical Regulations in the Italian Army in the Great War", 47.

Potporne trupe i teško topništvo radi podrške je svedeno na minimum pa je iz ovoga razloga teško topništvo bilo rastavljeno i spremno za ukrcaj na vlakove i kamione radi brzog transporta na bojišnici. U svima manevrima tijekom bitke, trebali su sudjelovati i biciklisti, laki tenkovi i motorističke satnije.[1586]

10.1. Obostrani raspored snaga na Talijanskom bojištu pred Bitku kod Vittorio Veneta

Austrougarska je vojska sredinom listopada 1918. na Talijanskom bojištu držala identične položaje od završetka bitke na Piavi u srpnju 1918. Austrougarske su armije bile podijeljene u dvije armijske grupe. Prva, Armijska grupa nadvojvode Josipa, obuhvaćala je 10. i 11. armiju i pokrivala front u Tirolu i Sedam općina od Švicarske do Brente. Druga, Armijska grupa Borojević pod zapovjedništvom feldmaršala Borojevića, obuhvaćala je 6. armiju i Sočansku armiju i pokrivala dio bojišta od Karnskih Alpi i Piave do Jadranskog mora. Na unutarnjim krilima navedene dvije armijske grupe, kao operativna veza između austrougarskih armija u Tirolu i na Sedam općina s onima na Monte Grappa, na Piavi i u ravnici Veneta, ustrojena je Armijska grupa Belluno pod zapovjedništvom generala Goglie.

Zapadni i južni dio fronta u Tirolu pokrivala je 10. armija pod zapovjedništvom feldmaršala Krobatina. Brojno stanje ove armije je bilo 88 pješačkih bojni sa 53 200 pušaka, 480 sablji, 1230 topova i 338 teških strojnica okupljenih u 9 pješačkih divizija.[1587] Front na području Sedam općina je držala 11. armija pod zapovjedništvom generala Scheuchensteula. Brojno stanje ove armije je bilo 108 pješačkih bojni sa 49 000 pušaka, 860 sablji, 1120 topova i 25 teških strojnica okupljenih u 20 pješačkih divizija.[1588]

Pričuvu Armijske grupe nadvojvode Josipa činilo je 24 pješačke bojne, tri konjanička eskadrona, tri topničke bitnice, dvije i po tehničke satnije sa 9300 pušaka i 260 borbenih konjanika okupljenih u tri pješačke divizije sa jednom zrakoplovnom satnijom. Sveukupno je tako u Armijskoj grupi nadvojvode Josipa pred bitku kod Vittorio Veneta bilo 220 pješačkih bojni, 20 i 1/4 konjaničkih eskadrona, 657 i 1/2 topničkih

[1586] Fabio Cappellano, „The Evolution of Tactical Regulations in the Italian Army in the Great War“, 50.
[1587] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 628.
[1588] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 631.

bitnica, 48 i 1/2 tehničkih satnija sa 18 zrakoplovnih satnija. Na prvoj crti je bilo raspoređeno 111 500 pušaka, 1600 sablji, 2350 topova s 336 teških strojnica. U operativnoj zoni Armijske grupe nadvojvode Josipa bilo je raspoređeno 56 000 vojnika i časnika u pohodnim formacijama.[1589]

Glavni stožer i zapovjedništvo armijske grupe nadvojvode Josipa je bilo u Bolzanu, Glavni stožer i zapovjedništvo 10. armije u Meranu a Glavni stožer i zapovjedništvo 11. armije u Levicu.[1590] Ovakvim rasporedom navedenih Glavnih stožera i zapovjedništava, nastojalo se postići učinkovito vođenje elastične obrane jer je Merano udaljen 27 km sjeverno, a Levico 60 km južno od Bolzana.

Planinski dio bojišta između Brente i Piave, držala je Armijska grupa Belluno ustrojena iz 12 pješačkih divizija od čega je 9 bilo u prvoj liniji a tri u pričuvi. U sastavu ove armijske grupe se nalazila hrvatska 42. domobranska divizija pod zapovjedništvom podmaršala Theodora Soretića u sklopu XXVI. korpusa koji je pokrivao desni bok armijske grupe belluno od Brente do Monte Pertice. Početkom rujna 1918. godine, 42. domobranska divizija se pomiče prema Feltru. Tada jedna polovica divizije ulazi u sastav 4. pješačke divizije kod Monte Asolona dok se dio ove polovice odmara na području Pergine.[1591] Druga polovica 42. domobranske divizije je upućena u Fiera di Primiero u pozadini fronta kao pričuva.[1592]

Iz arhivskoga fonda 42. domobranske divizije doznaju se položaji polovice 42. domobranske divizije koja je bila raspoređena na Monte Grappi. Jurišna bojna 42. domobranske divizije sa strojničkom satnijom nalazila se na uzvisini Col di Nocente. O položaju ove bojne je Službovnicom od 23. rujna 1918. pod Operativnim brojem 5020 izvijestio zapovjedništvo 42. domobranske divizije koje se nalazilo u Giaroni, 15 km sjeverno od Monte Pertice, zapovjednik jurišne bojne B. Ljavenko. Ova je bojna od 23. rujna zauzela položaje na uzvisini Col di Nocente gdje je smješteno šest strojnica sa 5 000 metaka. Na ovome su sektoru bile kaverne označene brojem X i XI. Ljavenko opisuje stanje položaja: „Postav je djelomično iskopan, dosta usko i teško je gibanje u istom. Zaprijeke od žica /jedan red/ izveden je također. Iste su izvedene nisko. Strojopuščani

[1589] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 632.
[1590] *The Austro-Hungarian Forces in the Field. October 1918,* ur. Ratni ured britanskog Glavnog stožera, London: The Imperial War Museum, The Battery Press, 1994., 8.
[1591] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnom bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnom bojištu iz 1918. godine“, 31.
[1592] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 693.

postavi, kao i postavi za streljivo, također su izvedeni. Kaverne se većim dijelom nalaze u izgradnji.“[1593]

Armijsku grupu Belluno je činilo 144 i ¾ pješačkih bojni, jedna brdska satnija, 11 i ½ konjaničkih eskadrona, 300 topničkih bitnica, 32 tehničke i 10 zrakoplovnih satnija. Na prvoj crti je bilo raspoređeno 53 200 pušaka, 480 sablji, 1230 topova i 338 teških strojnica.[1594]

Dio fronta na Piavi od Alano di Piave do Ponte della Priula je držala 6. armija pod zapovjedništvom generala Schönburg-Hartensteina. Ovo je bila brojčano i materijalno najslabija austrougarska armija. Nju je činilo devet divizija od čega šest u prvoj liniji a tri u pričuvi. Od devet prvolinijskih divizija, dvije su bile konjaničke divizije, slabijeg brojčanog sastava i vatrene moći. To su bile 11. *Honvèd* konjanička divizija i 12. streljačka konjanička divizija. Brojno stanje ove armije je bilo 83 pješačke bojne, 20 pješačkih pukovnija polovične brojnosti, 9 konjaničkih eskadrona, 206 i ½ topničkih bitnica, 28 tehničkih, 17 zrakoplovnih i balonskih satnija. Na prvoj crti je bilo raspoređeno 38 000 pušaka, 790 konjanika sa 835 topova.[1595] Glavni stožer i zapovjedništvo ove armije se nalazilo u Vittoriju.[1596]

Dio fronta na Piavi od Ponte della Priula do Jadranskog mora je držala Sočanska armija pod zapovjedništvom generala Wurma. Front Sočanske armije su držali XVI., IV., VII. i XXIII. korpus pod Čičerićevim zapovjedništvom. Čičerićev XXIII. korpus je držao dio fronta od Novente di Piave do Jadranskog mora. Sočansku je armiju činilo 15 i 1/2 divizija s ukupno 13 3/4 pješačkih bojni, 12 pješačkih pukovnija polovične brojnosti, 14 1/4 konjaničkih eskadrona, 326 topničkih bitnica, 35 tehničkih, 20 zrakoplovnih i 15 balonskih satnija. Na prvoj crti je bilo raspoređeno 50 900 pušaka, 1170 konjanika sa 1500 topova.[1597] Glavni stožer i zapovjedništvo Sočanske armije je bilo u San Vitu na Tilmentu dok je Glavni stožer i zapovjedništvo Armijske grupe Borojević bilo u Udinama.[1598]

Pričuvu Armijske grupe Borojević činilo je 13 pješačkih bojni, jedan konjanički eskadron, 21 topnička bitnica, jedna tehnička satnija sa 6400 pušaka, 100 borbenih

[1593] HR-HDA 482 42. domobranska divizija. Kutija 4.
[1594] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 628.
[1595] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 640.
[1596] *The Austro-Hungarian Forces in the Field. October 1918,* 8.
[1597] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 644.
[1598] *The Austro-Hungarian Forces in the Field. October 1918,* 8.

konjanika sa 100 topova i tri samostalne topničke bitnice. Sveukupno je tako u Armijskoj grupi Borojević pred bitku kod Vittorio Veneta bilo 338 i 3/4 pješačkih bojni, 35 i 3/4 konjaničkih eskadrona, 888 i 1/2 topničkih bitnica, 92 tehničke, 47 zrakoplovnih i 23 balonske satnije. Na prvoj crti je bilo raspoređeno 145 200 pušaka, 2960 sablji i 4450 topova sa 336 teških strojnica. Brojnost pohodnih formacija raspoređenih u operativnoj zoni Armijske grupe Borojević je bila 90 400 vojnika i časnika.[1599]

Sveukupno je sredinom listopada 1918. godine na Talijanskom bojištu bilo 57 i 1/2 austrougarskih divizija sa ukupno 1 500 000 vojnika i časnika. Međutim, stvarna borbena snaga austrougarskih armija je bila znatno manja od navedene. Ona je varirala od 250 000 do 350 000 vojnika i časnika u borbenim sastavima dok je ostatak činio pomoćno vojno osoblje, tehničke postrojbe, uprava, medicinske službe, etapne postrojbe itd. Borbene sastave je činilo 780 pješačkih bojni, ali je njihova brojnost bila bitno manja od propisane.[1600] Sveukupno je austrougarskim armijama na Talijanskom bojištu sredinom listopada 1918. bilo na raspolaganju 6 030 topova.[1601]

Zona odgovornosti Čičerićevog XXIII. korpusa u sastavu Sočanske armije je bila na dijelu fronta na Piavi od Jadranskog mora do Novente di Piave. Iz Čičerićevog *Kratkog dnevnika* saznajemo da je Čičerić 1. rujna 1918. bio u audijenciji kod cara Karla I. u Reichenauu. Pojedinosti o ovoj audijenciji su nepoznate jer o njima nema zabilješke u Čičerićevoj ostavštini, niti ih Eder u disertaciji o Čičeriću navodi. Dva dana kasnije, 3. rujna 1918., Čičerić se uputio iz Beča na Talijansko bojište. Idućeg je dana 4. rujna preuzeo dužnost zapovjednika XXIII. korpusa u zapovjedništvu korpusa u San Stinu di Livenzi. Osam dana kasnije, 12. rujna 1918., primio je prusko odlikovanje Reda crvenog orla I. razreda i osmanlijsko odlikovanje Reda Medžidija I. razreda.[1602]

Nasuprot navedenim austrougarskim snagama stajala je Saveznička vojska sastavljena od 51 talijanske, tri britanske, dvije francuske i jedne čehoslovačke divizije te 332. američke pješačke pukovnije. Ukupno je to iznosilo 57 i 1/2 pješačkih divizija. Brojno stanje talijanske vojske pred Bitku za Vittorio Veneto je bilo 79 000 časnika, 2

[1599] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 645.
[1600] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918,* 181.
[1601] James E. Edmonds; H.R. Davies, *History of The Great War Based on Official Documents (British Official History). Military Operations: Italy, 1915-1919,* London: His Majesty's Stationary Office, 1949, 265.
[1602] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes Diarium 1914-1918,* 49.

092 000 vojnika sa 312 000 konja, 2500 motornih vozila, 28 000 kamiona, motoriziranih ambulantnih kola i autobusa.[1603] Borbene sastave su činile 841 pješačka bojna sa 600 000 vojnika i časnika jer je brojnost napadačkih postrojbi smanjena radi pokretljivosti. Tako je brojnost talijanskih pješačkih pukovnija nakon Bitke na Piavi 1918. bila 2672 vojnika i časnika umjesto 3586. Također, one su bile naoružane bacačima plamena, a broj strojnica je povećan sa 30 na 36 po svakoj pukovniji.[1604]

Talijanskoj vojsci je pridodana saveznička pomoć u ljudstvu i materijalu. Prema podatcima navedenim u dokumentu *Composition of Headquarters* u arhivskom gradivu generala Cavana, u sastavu se britanskog XIV. korpusa u drugoj polovici listopada 1918. nalazilo tri britanske pješačke divizije: 7., 23. i 48. diviziju koja je zamijenila 41. diviziju koja je poslana na Zapadno bojište. Svaka se britanska divizija sastojala od tri pješačke brigade. Tako su 7. pješačku diviziju činile 20., 22. i 91. pješačka brigada, 23. diviziju 68., 69. i 70 brigada te 48. diviziju 143., 144. i 145. brigada. Osim velikog broja zapovjednih časnika u Glavnom stožeru, britanski je XIV. korpus imao i poseban stožer za borbene sastave pješaštva, topništva i teškog topništva, te brojne odjele poput vojno-obavještajnog odjela u Rimu, prometnog odjela za prijevoz, opskrbu i snabdijevanje zbora, upravnog odjela, vojnih kapelana, zrakoplovnog odjela kojeg je činio 14. odjel Kraljevskog zrakoplovnog korpusa (eng. *Royal Air Corps*) i ustanove za obuku vojnika i časnika.[1605]

Navedeni je dokument imao oznaku tajnosti pa u njemu nisu navedena područja na kojima su bile raspoređene britanske divizije sa postrojbama podrške (teško topništvo i zrakoplovstvo). Britanske su komunikacije, linije opskrbe i snabdijevanja prolazile kroz pet područja koja su posebno bila ustrojena kao samostalne cjeline sa zapovjednim časnikom i njegovim zborom, odgovornim za njihovo redovno funkcioniranje. Ustrojen je i poseban upravni odjel za komunikacije sa pripadajućim službama. Glavni inspektor za komunikacije je bio general bojnik J.A. Strick, a navedena područja su bila Arquata, Genova, Cremona, Faenza i Taranto.[1606]

[1603] John Gooch, *The Italian Army and the First World War,* 293.
[1604] John Gooch, *The Italian Army and the First World War,* 264.
[1605] WO-79-68 The Papers of general Earl Cavan. *Composition of Headquarters. British Force in Italy,* 1-14.
[1606] WO-79-68 The Papers of general Earl Cavan. *Composition of Headquarters. British Force in Italy,* 14-15.

Od francuskih je divizija na Talijanskom bojištu ostala 23. pješačka divizija u sastavu francuskog XII. korpusa i 24. pješačka divizija u sastavu talijanskog XIII. korpusa. U sastavu talijanskog XXIII. korpusa su bile 6. čehoslovačka divizija i 332. američka pješačka pukovnija.[1607] Sveukupno je Savezničkoj vojsci na Talijanskom bojištu pred Bitku kod Vittorio Veneta na raspolaganju bilo 7790 topova od čega 1800 teških.[1608]

Raspored Savezničke vojske pred Bitku kod Vittorio Veneta je bio ovakav. Od zapada, na prijevoju Stelvio u Alpama, prema istoku do Jadranskoga mora, raspoređeno je osam talijanskih armija i jedan konjanički korpus. Sedam talijanskih armija je bilo raspoređeno u prvoj liniji dok je jedna talijanska armija s konjaničkim korpusom činila stratešku pričuvu pod izravnim zapovjedništvom talijanskog vrhovnog vojnog zapovjedništva.

Talijanska 7. armija pod zapovjedništvom generala Guilija Tassonija je bila raspoređena na zapadnom dijelu fronta u Tirolu od prijevoja Stelvio u Alpama do jezera Garda. Brojno stanje ove armije je bilo 79 pješačkih bojni sa 60 000 vojnika i časnika, ustrojenih u četiri pješačke divizije i 11 grupa Alpina. Od jezera Garda do Pasubija, južni dio fronta u Tirolu, držala je talijanska 1. armija pod zapovjedništvom generala Guglielma Pecori-Giraldija. Brojno stanje ove armije je bilo 150 pješačkih bojni sa 105 000 vojnika i časnika, ustrojenih u pet pješačkih divizija i pet grupa Alpina.[1609]

Istočno od talijanske 7. armije, južni dio bojišta Sedam općina, sučelice zaravni Asiaga, držala je talijanska 6. armija pod zapovjedništvom generala Luce Montuorija. Brojno stanje ove armije je bilo pet pješačkih divizija s četiri grupe *Alpina* okupljenih u 122 pješačke bojne sa 90 000 vojnika i časnika.[1610]

Pod zapovjedništvom generala Gaetana Giardina[1611] je talijanska 4. armija držala južni dio fronta Monte Grappa. Brojno stanje ove armije je bilo 117 pješačkih bojni s 85

[1607] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 692.
[1608] James E. Edmonds; H.R. Davies, *History of The Great War Based on Official Documents (British Official History). Military Operations: Italy, 1915-1919*, 265.
[1609] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 181.
[1610] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 181.
[1611] Gaetano Giardino (Montemagno, općina Asti, Italija, 25. siječnja 1864. – Torino, 21. studenoga 1935.), talijanski maršal i senator. Od 1882. godine u talijanskoj vojnoj službi a od 1894. priključen talijanskom Glavnom stožeru. Tijekom Talijansko-turskog rata 1911.-12. obavljao dužnost zamjenika načelnika stožera talijanskih okupacijskih snaga u Tripolitaniji. Dana 18. kolovoza 1915. promoviran u čin general-bojnika i zapovjednika 48. pješačke divizije koju vodi od III. do IX. Sočanske bitke.

000 vojnika i časnika okupljenih u devet pješačkih divizija i jednoj grupi Alpina. Istočno od talijanske 4. armije je talijanska 12. armija pod zapovjedništvom francuskog generala Jeana Grazianija, držala dio fronta na kojem se Monte Grappa spajala sa Piavom do Montella. Južno od ove armije je talijanska 8. armija pod zapovjedništvom talijanskog generala Enrica Caviglie[1612] držala front na Piavi od Montella do Ponte di Piave. Brojno

Dana 5. travnja 1917. godine je promoviran u čin generala i zapovjednika I. korpusa 4. talijanske armije na frontu Karnskih Alpi, a potom XXIV. korpusa u sastavu 2. talijanske armije. Dana 16. lipnja 1917. preuzeo dužnost talijanskog ministra rata. Nakon talijanskog poraza kod Kobarida smatrao se odgovornim za poraz ali je oslobođen svih optužbi te imenovan, uz talijanskog generala Pietra Badoglia, zamjenikom novog načelnika talijanskog Glavnog stožera Armanda Diaza. Od veljače do lipnja 1918. bio je talijanski predstavnik na savezničkoj konferenciji u Versaillesu. Dana 10. lipnja imenovan zapovjednikom 4. talijanske armije na Monte Grappi koju je vodio u Bitki na Piavi (15. lipnja – 5. srpnja 1918.) i Bitki kod Vittorio Veneta (24. listopada – 4. studenog 1918.). Godine 1923. postavljen za vojnog guvernera Rijeke, a 1926. dobio čin maršala Italije; *Dizionario Biographico degli Italiani*, *sv. 54*, Rim: Instituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2000., 589-593.

[1612] Enrico Caviglia (Finale Ligure, današnji Finalmarina, provincija Savona, Italija, 4. ožujka 1862. – Finale Ligure, 22. ožujka 1945.), talijanski maršal, senator i državnik. Nakon završetka Vojne škole u Milanu i Vojne akademije u Torinu 1884. godine priključen 20. pješačkoj pukovniji u kojoj je služio u Eritreiji 1888.-89. godine. Nakon završetka Ratne škole 1896. godine priključen talijanskom Glavnom stožeru. Godine 1902. s činom bojnika imenovan talijanskim vojnim atašeom u Tokiju, Japan, gdje je proveo i Rusko-japanski rat 1904.-05. Od 1906. do 1911. godine je bio talijanski vojni ataše u Pekingu, Kina. Godine 1911. imenovan zapovjednikom napuljskog X. korpusa s kojim je sudjelovao u Talijansko-turskom ratu u Libiju 1911.-12. Nakon toga je početkom 1914. godine imenovan zamjenikom ravnatelja Instituta za vojni zemljopis u Firenzi. U ljeto 1915. promoviran u čin general-bojnika i imenovan zapovjednikom brigade Bari u sastavu 3. talijanske armije s kojim je sudjelovao u prve četiri Sočanske bitke na Krasu. U ovim bitkama se istaknuo osobnim zapovijedanjem blizu bojišnice radi čega mu je porasla popularnost i ubrzan napredak u vojnoj službi. U proljeće 1916. godine preuzeo zapovjedništvo nad 29. divizijom XI. korpusa 3. talijanske armije na donjem toku Soču s kojom je početkom lipnja 1916. upućen na područje Asiaga radi zaustavljanja austrougarske ofenzive iz Južnoga Tirola. Na frontu Južnoga Tirola se zadržao do ljeta 1917. godine i bio odlikovan Viteškim križem Reda Savoje. U srpnju 1917. promoviran u čin generala i imenovan zapovjednikom XXIV. korpusa u sastavu 2. talijanske armije pod zapovjedništvom generala Luigija Capella s kojim je sudjelovao u XI. i XII. Sočanskoj bitki (Bitka kod Kobarida). Od početka prosinca 1917. do početka veljače 1918. godine je zapovijedao talijanskim VIII. korpusom u sastavu 2. armije na Piavi, a od veljače do lipnja 1918. godine talijanskim X. korpusom u sastavu 1. armije na području Astica. Drugog dana austrougarske ofenzive na Piavi 16. lipnja 1918. imenovan zapovjednikom talijanske 8. armije. Na čelu ove armije je dočekao kraj Prvog svjetskog rata. Za ratne zasluge odlikovan Velikim viteškim križem Reda Savoja i promoviran u čin generala armije. Dana 18. siječnja 1919. imenovan ministrom rata na kojem položaju je uspješno proveo demobilizaciju talijanske vojske i dodjeljivanjem privilegija talijanskim ratnim veteranima spriječio vojnu pobunu i revoluciju. Na kraju 1920. godine s trupama 8. armije uspješno riješio Riječku krizu protjerivanjem D'Annunzijevih snaga iz Rijeke u skladu rješenja statusa grada Rijeke prema Ugovoru u Rapallu između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS. Od 1921. do 1925. godine zapovjednik jedne od četiri talijanske mirnodopske vojske i član Vojnog vijeća. Dana 25. lipnja 1926. godine dodijeljen mu je najviši čin talijanske vojske, čin maršala. U Drugom svjetskom ratu, nakon savezničkog iskrcavanja na jugu Italije 8. rujna 1943. godine i bijega generala Badoglia i kralja Viktora Emanuela III. iz Italije, pokušao sastaviti vladu u Rimu i ishoditi talijanski izlazak iz rata. Umjesto toga, bio je prisiljen predati se Nijemcima i povući u svoj dom u Finale Liguru gdje je umro 22. ožujka 1945. godine; *Dizionario Biographico degli Italiani*, *sv. 23*, Rim: Instituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 1979., 97-103.

stanje ove armije je bilo šest pješačkih divizija sa 80 pješačkih bojni sa 56 000 vojnika i časnika. [1613]

Južno od talijanske 8. armije je talijanska 10. armija, pod zapovjedništvom britanskog generala Cavana, držala front od Ponte di Piave do Novente di Piave. Ovu su armiju činili britanski XIV. i talijanski XI. korpus, svaki sa po dvije pješačke divizije, tako da je brojna snaga ove armije bila četiri pješačke divizije. Naposlijetku, južno od 10. armije je dio fronta od Novente di Piave do Jadranskog mora držala 3. talijanska armija pod zapovjedništvom talijanskog generala Emanuela Filiberta, vojvode od Aoste. Nju su činile četiri pješačke divizije s 142 pješačke bojne s 100 000 vojnika i časnika.[1614]

10.2. Operativni plan završne savezničke ofenzive na Talijanskom bojištu 1918. godine

Operativni plan završne ofenzive na Talijanskom bojištu izrađen je na osnovi naprijed navedene nove ofenzivne doktrine talijanske vojske. Operativni plan za Bitku kod Vittorio Veneta je izradio načelnik operativnog odjela talijanskog Glavnog stožera, glavnostožerni pukovnik Ugo Cavallero. Cavallero je dostavio nacrt operativnog plana Diazu 25. rujna 1918. Pritom je u navedenome nacrtu naglasio kako priprema ofenzivne operacije mora biti kratka i tajna kako bi početak napada izazvao potpuno iznenađenje kod protivnika. U protivnom će se ofenziva pretvoriti u bitke vođene na Soči, s velikim gubitcima i bez vidljivog dobitka za Talijane.[1615]

Strateška zamisao pukovnika Cavallera je bila odlučujućom ofenzivom razdvojiti austrougarske armije na frontu u Tirolu od onih na Piavi. To se trebalo postići uništenjem operativne veze između Armijske grupe nadvojvode Josipa u Tirolu i Armijske grupe Borojević na Piavi. Navedeno bi se postiglo izvođenjem ofenzivne operacije u dvije faze. U prvoj fazi probojem fronta na kojem su austrougarske snage bile najranjivije, na taktički najslabijoj točki obrane. U drugoj fazi, manevarskom bitkom po krilima okružiti i uništiti Armijsku grupu nadvojvode Josipa čime bi se izazvao raspad austrougarskog fronta u

[1613] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 181.
[1614] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 181.
[1615] John Gooch, *The Italian Army and The First World War*, 288.

Tirolu. Radi toga bi Armijska grupa Borojević bila prisiljena napustiti svoje položaje na Piavi.

Pritom je Cavallero zauzeo neizravni pristup. Proboj, probojna bitka, nije se trebao tražiti izravno na spoju dvije austrougarske armijske grupe između Brente i Piave, već neizravno, na dijelu fronta na kojem su se spajale 6. armija i Sočanska armija na Piavi. Tri su glavna razloga tome. Prvi stoga što je na dijelu fronta na Piavi na kojem su se spajale 6. armija i Sočanska Armija bila najslabija taktička točka austrougarske obrane zbog nepovoljnog strateškog položaja lijevog krila 6. armije čija je prednja strana fronta, od bazena Alano di Piave na desnoj obali Piave do Ponte della Priula na Piavi, bila razvučena na liniji širine 45 km. Drugi zbog položaja strateške pričuve, Armijske grupe Belluno, koja se nalazila u pozadini 6. armije, pa bi napadom na ovaj dio fronta austrougarska strana bila prisiljena uputiti pričuve na napadnuti dio fronta, u pomoć 6. armiji, radi čega ove pričuve ne bi mogle biti upućene drugdje, jednom kada manevarska bitka za uništenje Armijske grupe nadvojvode Josipa započne. Treći razlog je što je za Armijsku grupu Belluno i za 6. armiju na Piavi postojala samo jedna opskrbna linija na pravcu Vittorio – Conegliano – Sacile. Stoga je zauzimanje Vittoria predstavljalo strateški imperativ ove ofenzivne vojne operacije za saveznike. Zauzimanjem Vittoria bi se u potpunosti presjekla opskrba Armijske grupe Belluno i 6. armije čime bi navedene armije bile izbačene iz borbe i prekinula operativna veza između Armijske grupe nadvojvode Josipa i Armijske grupe Borojević, tj. austrougarskih armija na frontu u Tirolu i onih na Piavi.[1616]

Taktički najslabija točka austrougarske obrane je bila na frontu 6. armije na Piavi između Pederobba i otoka Grave di Papadòpoli, operativne širine 40 km. Za prijelaz Piave su odabrane četiri točke: Pederobba, Fontana del Buoro, Nervesa della Battaglia i otok Grave di Papadòpoli. Fontana del Buoro i Grave di Papadòpoli su izabrani iz strateškog razloga postizanja iznenađenja. Prva točka se nalazila uzvodno, a druga nizvodno od glavnog strateškog pravca napada na Piavi na području gdje tok Piave naglo zaokreće prema zapadu i od Falzé di Piave na jugu do Ponte delle Alpi na sjeveru čini izbočenje prema zapadu. Napad na dvije navedene točke bi protivnika ostavio nesigurnim u pravi

[1616] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 187.

pravac glavnog udara, radi čega bi on bio prisiljen podijeliti svoje snage u obrani upućivanjem na navedene točke prijelaza.[1617]

Nakon zauzimanja Vitttorija, nastupila bi druga faza manevarske bitke s ciljem okruženja i uništenja Armijske grupe nadvojvode Josipa. Napad se trebao izvesti dvostrukim obuhvatom, s težišnim djelovanjem na Monte Grappu. Desno krilo talijanskih snaga je imalo zadatak izbijanja na stražnji dio Monte Grappa preko Feltra a lijevo krilo srušiti obrambeni bedem na Monte Grappi istovremenim frontalnim napadom. Nadalje, napredovanjem plininskim stazama Cadore i Agordino te preko Val Cismona i Sugane, okružila bi se čitava Armijska grupa nadvojvode Josipa čime bi cjelokupni austrougarski front u Tridentu doveden u opasan položaj i pred raspad. Ujedno bi ovim manevrom odlučujuće bile odvojene austrougarske armije na Piavi od onih u Tirolu.[1618]

Operativni plan pukovnika Cavallera je odmah prihvaćen. Zapovijed za koncentracijom snaga za napad je izdana 26. listopada. Pokreti i grupiranje snaga uz organizaciju logistike je, unatoč teškoj kiši i jesenskom vremenu, izvedena vrlo učinkovito. Do 10. listopada je završena priprema savezničke ofenzive. Na početne je položaje za napad na ograničeni dio fronta na Piavi prebačeno 800 teških i 800 poljskih topova, 500 minobacača sa 2 400 000 topničkih granata. Pripreme su izvedene u najvišoj tajnosti kako neprijatelj ne doznao za početak ofenzive. Prvolinijske postrojbe na bojišnici se nisu micale, dok su sa drugih dijelova fronta dopremane postrojbe u pozadinu i raspoređene na položaje. Postrojbe su se kretale pješice i po noći kako intenzivni željeznički promet ne bi odao masovna kretanja savezničkih postrojbi neprijatelju.[1619]

Na sastanku savezničkih zapovjednika 13. listopada, Diaz je izložio ovaj operativni plan zapovjednicima savezničkih armija na Talijanskom bojištu. Glavnu napadnu snagu su činile 8., 10. i 12. talijanska armija. One su dobile zadatak napasti austrougarsku 6. armiju na Piavi i uništiti je kako bi se uništila operativna veza s desnim krilo Sočanske armije na jugu i Armijskom grupom Bellunom na zapadu. Zadatak triju talijanskih armija je bio prodrijeti u pozadinu po dubini od 30 km i napasti važno zapovjedno, komunikacijsko i opskrbno središte u Vittoriju Venetu i Sacileu. Ovakvim

[1617] Enrico Caviglia, *Vittorio Veneto*, Milano: L'Edizione de l'eroica, 1920., 57.
[1618] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 187.
[1619] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 188.

uspješnim probojem austrougarskih položaja na ovome dijelu Piave, odlučujuće bi se razdvojile dvije austrougarske armijske grupe. Armijska grupa Belluno na Monte Grappi i 11. armija na zaravni Asiaga ostale bi izolirane od Armijske grupe Borojević jer im potonja ne bi mogla poslati pričuve zbog prekida komunikacijske i opskrbne linije Vitttorio Veneto – Sacile.

Probojnu masu za probojnu bitku na navedenom ograničenom dijelu fronte na Piavi je činila 22 divizija u prvoj napadačkoj skupini. Od toga je bilo 19 talijanskih, dvije britanske i jedna francuska. U drugoj skupinu, za manevarsku fazu bitke, raspoređeno je 19 talijanskih divizija od čega je bilo 15 pješačkih i četiri konjaničke divizije. Ukupno je dvije navedene skupine za napad podržavalo 4750 topova i haubica sa 600 teških minobacača velikog kalibra. Pripremljeno je 5 700 000 topničkih, haubičkih i minobacačkih granata za potrebe probojne bitke što je predstavljalo osmodnevnu zalihu savezničkih topova, haubica i minobacača navedene skupine za napad.[1620]

U strateškoj je pričuvi iz šest pješačkih divizija ustrojena 9. talijanska armija pod zapovjedništvom talijanskog generala Paola Morronea. Ova je armija raspoređena iza 4. i 12. talijanske armije između Bassana i Trevisa te konjanički korpus od četiri konjaničke divizije pod zapovjedništvom grofa od Torina koji je raspoređen sjeverno od Padove. U strateškoj se pričuvi, pored navedenih talijanskih divizija, bila je i jedna čehoslovačka pješačka divizija i američka 332. pješačka pukovnija. Strateška je pričuva bila pod izravnim zapovjedništvom talijanskog vrhovnog vojnog zapovjedništva.[1621]

Obje napadačke skupine su raspoređene na području između željezničke linije Oderzo-Treviso i Bassana i ustrojene u četiri armije. Od zapada prema istoku su bile postavljene 4. talijanska armija, 12. talijanska armija, 8. talijanska armija i 10. talijanska armija.[1622]

Glavni zadatak proboja austrougarskog fronta na navedenom dijelu Piave je pripao 8. talijanskoj armiji. Zbog toga je znatno pojačana snaga ove armije. Njeno brojno stanje je od početnih šest pješačkih divizija naraslo na 14 pješačkih divizija od čega je šest divizija bilo samostalnih, ustrojenih za izvođenje napadačkih operacija posebne taktičko-operativne namjene, zajedno sa jednom samostalnom konjaničkom divizijom.

[1620] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 190.
[1621] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 684.
[1622] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 242.

Osigurana je i značajna topnička podrška dolaskom većeg broja topničkih bitnica sa raznih dijelova fronta radi postizanja maksimalnog udara na najužem mogućem dijelu probojnoga fronta.[1623]

Topnička nadmoć saveznika nad austrougarskom 6. armijom je postignuta prebacivanjem velikog broja topova, haubica, minobacača i teških topova na područje napadnog fronta radi neutraliziranja austrougarskog topništva čime bi se savezničkom pješaštvu omogućilo izvođenje sukcesivnih napada. Sjeverno od Monte Grappe su bile postavljene tri posebne austrougarske topničke skupine s ukupno 1200 topova. Prva skupina sa 400 topova na istočnom dijelu visoravni Asiago, druga sa 600 topova s obje strane Val Serena, treća u zoni Segufino-Valdobbiadene sa 200 topova. Nasuprot trima navedenim skupinama su saveznici postavili 1800 topova, 500 na istočnoj padini visoravni Asiago, 800 južno od Monte Grappe i 500 na području Monfenera-Pederobba.[1624] Time je na ovome dijelu napadnoga fronta postignuta relativna nadmoć saveznika od 600 topova.

Na dijelu fronta Pederobba – Palazzon, bilo je raspoređeno 500 austrougarskih topova u tri skupine. Prva, na brdima između Valdobbiadene i Col Bertalda, druga u nizini Sernaglia i treća na području Colatto – Susegana – Santa Lucia di Piave. Nasuprot ovim trima skupinama topništva, saveznici su suprotstavili 450 topova na području Cornude i 1700 u zoni Montello – Palazzon, na glavnoj fronti proboja. Na napadnom dijelu fronta Grave di Papadopoli, bilo je 350 austrougarskih topova naprema 800 savezničkih.[1625]

Tako je saveznička nadmoć u topništvu na dijelu fronta od Montella do Pederobba bila 2150 naprema 500 topova, a na dijelu fronta na otoku Papadopoli 800 naprema 350.

Talijanska 10. armija je dobila zadatak pokrivanja desnog boka 8. talijanske armije i prodora preko strateški važnog otoka Grave di Papadopoli na Piavi. Širina napadnog fronta na Piavi cijele armije je bila 10 km čime se opet nastojalo postići maksimalni potisak na najužem dijelu fronta. U tu svrhu su dvije britanske pješačke divizije britanskog XIV. korpusa, 7. i 23., dobile zadatak forsiranog prijelaza Piave i napredovanja prema Livenzi s dvostrukim ciljem: uništavanja neprijateljskih

[1623] Enrico Caviglia, *Vittorio Veneto*, 63.
[1624] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 190.
[1625] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 190.

komunikacija i opskrbe i djelovanja protiv austrougarskih pričuva u pozadini. Ove su dvije britanske divizije do 14. listopada raspoređene na početne položaje nasuprot otoka Grave di Papadopoli. Preostala, 48. pješačka divizija britanskog XIV. korpusa, upućena je u sastav talijanskog XII. korpusa u sastavu talijanske 6. armije pod zapovjedništva generala Montuorija sa zadatkom napada na austrougarske položaje na Asiagu. General Cavan je 11. listopada svoj Glavni stožer postavio u Vilu Marcello, udaljenu 9 km južno od Trevisa.[1626]

Zadatak zaštite desnog boka 10. talijanske armije je dobila 3. talijanska armija koja je morala demonstrativnim napadom vezati snage Sočanske armije na Piavi. Potom, odmah po osiguranju mostobrana na otoku Grave di Papadopoli i uspješnog proboja 10. talijanske armije u pozadinu austrougarskog fronta, krenuti u napad na sjeverni bok Sočanske armije s ciljem njenog okruživanja i potiskivanja prema Jadranskom moru.

Talijanska 12. armija je dobila zadatak zaštite lijevog boka talijanske 8. armije sprječavajući neprijateljski protuudar s Monte Grappe prema Piavi. Ova je armija dobila dvostruki zadatak. Desno krilo ove armije je dobilo zadatak, istovremeno s napadom 8. talijanske armije, započeti prijelaz Piave i uništiti austrougarsku obranu kod Alano di Piave i uzvisina Valdobbiadene na desnoj obali Piave. Potom nastupati pravcem između Monte Tomba i Pederobba s ciljem napredovanja prema Feltru kako bi se okružila Monte Grappa s istoka. Lijevo krilo je dobilo zadatak podrške glavnog napada 4. talijanske armije na Monte Grappu. Operaciju podrške frontalnog napada 4. talijanske armije i lijevog krila 12. talijanske armije na Monte Grappu, lažnim napadima i topničkim djelovanjem, trebala je pružati 6. talijanska armija pod zapovjedništvom generala Luce Montuorija raspoređena na području Sedam općina. Zadatak vezanja u borbi 10. austrougarske armije na frontu južnog i zapadnog Tirola su dobile 7. i 1. talijanska armija izvođenjem lažnih napada.[1627]

Saveznička ofenziva u sjevernoj Italiji je trebala započeti 16. listopada 1918. ali je odgođena zbog lošeg vremena, magle i obilatih kiša koje su podigle razinu Piave. Kako bi sakrili pravi cilj napada, Saveznici 11. listopada poduzimaju lažni napad na području Sedam općina s ciljem ispitivanja borbene spremnosti 11. austrougarske armije i navođenja protivnika da usmjeri pričuve na ovaj dio fronta kako one ne bi bile raspoložive

[1626] Michael Senior, *Field Marschal the Earl of Cavan*. *Poglavlje 6*. *Vittorio Veneto*. (elektronička knjiga).
[1627] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 685.

braniteljima na glavnom pravcu napada na dijelu fronta na Piavi koji je držala 6. austrougarska armija.

Saveznici su nakon 16. listopada nastavili s pripremama ofenzive pa je na dio fronta između Brente i otoka Grave di Papadopoli na Piavi do 23. listopada dopremljena velika količina ratnog materijala i ustrojene nove inženjerske i opkoparske postrojbe. Prijelaz Piave je trebalo osigurati na način da zamjenski pontonski mostovi, zajedno sa posadama za njihovo postavljanje, budu u svakom trenutku spremni nadomjestiti velike gubitke materijala i ljudstva od topničke paljbe neprijatelja. Tako je bilo spremno 20 opskrbnih vlakova za 20 pontonskih mostova za prijelaz Piave sa zamjenskim materijalom dužine 5500 metara za gradnju novih pontonskih mostova. Za prijelaz trupa je stotine malih čamaca izvučeno iz laguna, rijeka i kanala sjeverne Italije. Za popravak trajnih mostova na području Trevisa i Mestre, na raspolaganju je bilo 700 000 m³ drva.[1628]

Obzirom na završetak priprema i osiguranje dovoljnog broja topova, haubica i minobacača za podršku savezničkim trupama za prijelaz Piave, Diaz je izdao završnu zapovijed da saveznička ofenziva započne u ranojutarnjim satima 24. listopada 1918. Navedene, velike pripreme savezničke ofenzive, nisu mogle ostati neprimijećene na austrougarskoj strani. AOK je već 17. listopada izradilo plan strateškog povlačenja austrougarskih armija na Talijanskom bojištu u unutrašnjost teritorija Austro-Ugarske Monarhije za slučaj šireg, operativnog proboja austrougarskoga fronta. Prema ovome planu, Sočanska armija se trebala povlačiti u smjeru Ljubljane, Armijska grupa Belluno u Koruško, 6. armija u Štajersku, a 10. i 11. armija u sjeverni i istočni Tirol. Budući da saveznička ofenziva nije počela očekivanog dana 16. listopada, ovaj plan se nije proveo.[1629]

Na ovaj način je AOK bila upoznata s činjenicom da je saveznička ofenziva na Talijanskom bojištu neizbježna no nije znala kada će točno ona započeti i gdje će biti težište savezničkog napada. U ovome pogledu je element iznenađenja Saveznika u potpunosti uspio. Obzirom je kritično stanje austrougarske vojske pred Bitku za Vittorio Veneto bilo presudno za uspjeh savezničke ofenzive, potrebno ga je posebno izložiti.

[1628] James E. Edmonds; H.R. Davies, *History of The Great War Based on Official Documents (British Official History). Military Operations: Italy, 1915-1919,* 266.
[1629] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 905.

10.3. Stanje austrougarske vojske pred Bitku za Vittorio Veneto

Stanje austrougarske vojske u sjevernoj Italiji pred bitku kod Vittorio Veneta je bilo kritično. Brojni izvori potvrđuju navedeno. Izvještaj neimenovanog časnika 6. armije od 29. rujna 1918. pokazuje bitno umanjenu sposobnost austrougarskih časnika i vojnika da se bore zbog nedovoljne prehrane. Ovaj je časnik u svojem izvještaju zapisao kako je prosječna težina vojnika bila 50 kg, radi čega je pao borbeni moral trupa i vlada depresivno raspoloženje. U Sočanskoj je armiji, jedan neimenovani časnik za vezu, u izvještaju od 14. listopada naveo: „Armiju čini 15 i pol divizija od čega sedam jedva da ima jednu trećinu borbene snage, tri otprilike polovicu a pet, tri četvrtine pune borbene snage. Snaga topništva je zastrašujuće niska“.[1630]

Čičerić piše kako su postrojbe Sočanske armije bile teško pogođene malarijom, osobito na otoku Piave. Pristupilo se taktici maksimalnog suzbijanja bolesti na način da se postrojbe s područja zahvaćenih malarijom, nije micalo s položaja ili ih nadopunjavalo novim postrojbama niti kompenziralo gubitke sve dok one nisu pale na minimalnu razinu kako ostali dijelovi ne bi bili zaraženi. Razina hrane je bila kritična i uvijek nedovoljna kao i opskrba materijalom. No i unatoč tome, Čičerić je smatrao kako je borbeni moral postrojbi njegovog XXIII. korpusa još uvijek visok. [1631]

Stanje armijske grupe Conrad je bilo jednako kritično kao i stanje armijske grupe Borojević. Zapovjedništva 10. i 11. armije su početkom listopada poslala izvještaj AOK u Bolzano u kojem su naglasila kako njihove armije ne mogu izdržati novi nalet neprijatelja.[1632] Dodatni su problem bile epidemije. Uz koleru i druge zarazne bolesti prisutne od ranije, prisutna je malarija koja poprima masovne oblike i početak španjolske gripe austrougarskim postrojbama. U Armijskoj grupi Borojević je prijavljivano 700 slučaja malarije dnevno. Pješačke divizije Sočanske armije su bile na jednoj trećini svoje pune snage dok je ukupni broj vojnika u svim austrougarskim vojskama u sjevernoj Italiji rapidno opadao iz dana u dan. Na čitavom je Jugozapadnom bojištu u rujnu 1918. bilo

[1630] József Galántai, *Hungary in the First World War*, 322.

[1631] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan, kutija 6. Listovi 85-94. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*, 86.

[1632] József Galántai, *Hungary in the First World War*, 322.

nešto više od 500 000 austrougarskih vojnika i časnika. No nisu svi navedeni bili u borbenim sastavima na prvoj crti. Prema brojnom stanju Sočanske armije 15. kolovoza 1918. godine, u borbenim je sastavima Armijske grupe Borojević bilo 174 160 vojnika i časnika, dok je u ne-borbenim sastavima podrške trupama na bojišnici (opkoparske, tehničke, medicinske, opskrbne postrojbe sa kuharima i veterinarima za životinje) bilo 120 400 vojnika i časnika. Prema navedenome je brojno stanje Armijske grupe Borojević na dan 15. kolovoza 1918. bilo 294 560 vojnika i časnika.[1633]

Na primjeru raspoloživog broja pričuvnika i novih vojnih obveznika kraljevskog ugarskog zagrebačkog hrvatsko-slavonskog VI. vojnog okruga u jesen 1918. godine, razvidno je kako su raspoloživi kontingenti ljudskih potencijala za vojsku bili nedostatni za ratne potrebe. Za popunjavanje pješačkih postrojbi 42. i 33. domobranske divizije bilo je potrebno 10 560 vojnika. Od toga je 8580 otpadalo na 42. domobransku diviziju, a 1980 na 33. domobransku diviziju. Umjesto navedenoga broj, ukupno je prošlo obuku i bilo na raspolaganju za prvu crtu 6397 vojnika. Tako je nedostajalo 4163 pješaka koji su prošli obuku, 222 borbena konjanika koji su prošli vojnu obuku, 167 vojnika za tehničke postrojbe, 200 za telefonske odjele, 4112 za potrebe opskrbe i 125 za signalne postrojbe.[1634]

Borbena sposobnost austrougarskih armija je dodatno umanjena zbog dezertera, bjegunaca i odbjeglih sa dopusta koji se nisu vratili u sastave svojih postrojbi po završenom dopustu. Na primjeru pojedinih hrvatskih postrojbi austrougarske vojske razvidno je kako su eskiviranja vojne službe poprimila masovan karakter u austrougarskoj vojsci tijekom rujna 1918. Zapovjedništvo XIII. korpusa za područje Hrvatske i Slavonije je 15. rujna 1918. godine u izvještaju navelo kako je u 16. pješačkoj pukovniji zabilježeno 309 slučajeva dezerterstva, 89 vojnika i časnika koji su samovoljno i bez dozvole napustili svoju postrojbu i 82 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno je tako u ovoj pukovniji nedostajalo 480 vojnika i časnika. U zagrebačkoj 53. pješačkoj pukovniji je bilo 974 dezertera, 184 vojnika i časnika koji su bez dozvole samovoljno napustili redove, 881 koji su otišli na dopust a nisu se vratili, što je ukupno činilo 2039 vojnika i časnika koji nisu bili na svojim položajima.[1635]

[1633] SI-AS-252 Poveljstvo Soške armade, kutija 2. *K.u.K. Heeresgruppenkmdo FM. v. Boroević zu Op. Nr. 700/83*.
[1634] HR-HDA-477 Razni ratno-povijesni spisi. Kutija 10.
[1635] Richard Georg Plaschka; Horst Haselsteiner; Arnold Suppan, *Innere front. Militärassistenz,*

Nadalje, u šest pričuvnih bojni za šest pješačkih pukovnija zajedničke Carske i kraljevske vojske s područja Hrvatske i Slavonije nedostajalo je 16 000 vojnika i časnika. U osječkoj 78. pješačkoj pukovniji je najviše bilo odsutnih sa popisa. Zabilježeno je 2349 dezertera, 545 koji su samovoljno i bez dozvole napustili svoju postrojbu i 1 934 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno 4828 vojnika i časnika, što je otprilike iznosilo brojno stanje čitave pukovnije u ratu sa pričuvnom bojnom. U otočanskoj 79. pješačkoj pukovniji je bilo 3024 dezertera, 139 vojnika i časnika koji su samovoljno i bez dozvole napustili svoju postrojbu i 420 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno 3583 vojnika i časnika. U karlovačkoj 96. pješačkoj pukovniji bilo je 1519 dezertera, 409 koji su samovoljno i bez dozvole napustili svoju postrojbu i 418 koji se nisu vratili sa dopusta. Ukupno 2346 vojnika i časnika. U zagrebačkoj 31. poljsko-lovačkoj bojni bilo je 19 slučajeva dezerterstva, 31 slučaj onih koji su samovoljno napustili postrojbu bez dozvole i 167 vojnika i časnika koji se nisu vratili sa dopusta, što je ukupno bilo 217 vojnika i časnika. U šibenskoj 23. streljačkoj pukovniji bilo je 114 dezertera, 32 koji su samovoljno napustili postrojbu bez dozvole i 38 kojih se nisu vratili s dopusta. Ukupno 384 odsutnih. Sveukupno je prema izloženim podatcima bilo 27 358 vojnika i časnika koji su nedostajali s popisa navedenih postrojbi.[1636]

U dopisu koji je potpukovnik M. Posavec poslao glavnostožernom potpukovniku Slavku Kvaterniku u rujnu 1918. godine, Posavec se poziva na prijavu koju je carsko i kraljevsko vojno zapovjedništvo u Zagrebu sastavilo 29. kolovoza 1918. godine. U navedenoj prijavi stoji kako je sveukupno 26 578 vojnika dezertiralo i odbjeglo. U nastavku dopisa se dalje pojašnjava kako „ovi brojevni podatci čine se premaleni, budući su zapovjednici doknadnih tijela iz lahko shvatljivih razloga manje javljali. Jedan podnesak bivše *Militärkommande* [vojnog zapovjedništva, op.a.], koji je dva mjeseca prije nego gore spomenuti bivšem *Kriegsministeriumu* [Minstarstvo rata u Beču, op.a.] predložen, iskazao je u koliko se sjećam znatno veće brojevne podatke o tom predmetu, te se može na temelju iskustva zasigurno ustvrditi, da je broj bjegunaca i raznih neposlušnika iznašao najmanje oko 45 000 momaka“.[1637]

Iz svih navedenih razloga je brojno stanje austrougarske operativne vojske na Talijanskom bojištu u jesen 1918., u odnosu na 1917. godinu, bilo manje za 550 000

Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918, sv. 2, 77.

[1636] Richard Georg Plaschka; Horst Haselsteiner; Arnold Suppan, *Innere front, sv. 2*, 78.

[1637] HR-HDA-477 Razni ratno-povijesni spisi. Kutija 10.

vojnika i časnika. Zbog raspada logistike i problema s opskrbom radi nedostatka ugljena i pogonskog goriva, sedam je divizija ostavljeno u pozadini bojišta za osiguranje opskrbnih i komunikacijskih linija.[1638]

Na samoj bojišnici je bilo kritično stanje. Na prvoj crti je bilo raspoređeno samo 280 000 austrougarskih vojnika u sve četiri armije koji su pokrivali širinu fronta od 675 km od Jadranskoga mora do Švicarske. Zbog kritičnog nedostatka vojnika i časnika u borbenim sastavima na prvoj crti, nedovoljnog broja pričuva, velikog broja bolesnih, onih koji se nisu vratili sa dopusta te velikog broja dezertera, general Arz je krajem rujna 1918. odbio zahtjev feldmaršala Hindenburga za slanjem austrougarskih postrojbi u pomoć njemačkoj vojsci na Zapadno bojište.[1639]

Bitno umanjene borbene moći austrougarskih postrojbi na Talijanskom bojištu u drugoj polovici listopada 1918. se ogleda na primjeru operativne spremnosti pričuvnih sastava hrvatskih pješačkih pukovnija zajedničke vojske i domobranstva. Pričuvne bojne pješačkih pukovnija broj 16, 53, 78, 79 te pričuvne satnije 31. poljsko-lovačke bojne, više nisu imale na raspolaganju ustrojene satnije za brzu podršku koje su prošle sedmotjednu obuku. Samo su pričuvne bojne 53. i 96. pješačke pukovnije imale tri obučene satnije za brzu podršku. Glavni razlog manjka operativno sposobnih sastava podrške koji su prošli vojnu obuku je bilo dezerterstvo. Pričuvne bojne 25., 26., 27. i 28. domobranske pješačke pukovnije su imale na raspolaganju samo jednu, operativno sposobnu satniju, koja je prošla sedmotjednu obuku.[1640]

Stanje obrambenih položaja je također bilo loše zbog neodržavanja i slabog fizičkog stanja austrougarskih vojnika zbog bolesti i gladi. O tome svjedoči izvještaj zapovjednika 83. domobranske brigade 42. domobranske divizije, pukovnika Oskara Minnicha, poslanom zapovjedništvu 42. domobranske divizije 18. rujna 1918. godine. Minnich piše kako su „žičane zapreke preuzetog postava vrlo slabe, te je vrlo potrebno da se žica čim prije i u čim većem broj dostavi, te da se tako izgradnja zaprijeka pospješi… Poljske straže zapriječavaju streljik [ciljanje, op.a.] prve linije. Vidioci imali bi

[1638] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 538.
[1639] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“, 32.
[1640] Richard Georg Plaschka; Horst Haselsteiner; Arnold Suppan, *Innere front, sv. 2*, 148.

neposredno iza žičanih zapreka ležati, te na svakog tko se sa neprijateljske strane približuje pucati. Ophodnje bi imale samo na točno označenim mjestima prolaziti“.[1641]

Istoga je dana zapovjednik 42. domobranske divizije, podmaršal Soretić, izvijestio zapovjedništvo XXVI. korpusa o lošem stanju 42. domobranske divizije. Soretić piše: „Naš je smještaj prikladan samo za ljeto, većina poljskih kuhinja je improvizirana dok su radni konji za prijevoz hrane i živežnih namirnica vani ili zavezani na otvorenom […] U interesu očuvanja materijala, savjetujem da se počne sakupljati i pravilno skladištiti prije nego počnu jesenske kiše […] Ljudska i konjska snaga se ne koriste racionalno. Žičarom moramo dostavljati hranu i sirov materijal časnicima i vojnicima na prvoj crti“.[1642]

Zapovjednik 25. domobranske pješačke pukovnije, pukovnik Škrinjar, izvijestio je 18. rujna u kratkom izvještaju zapovjedništvo 83. domobranske brigade o stanju dvije jurišne bojne na prvoj crti. Iz ovoga kratkog izvještaja je također razvidna bitno umanjena borbena sprema hrvatskih domobranskih postrojbi. Škrinjar piše kako je jednogodišnji dobrovoljac narednik Erich Mozes nadležan za dva jurišna voda. Prvi iz 25. domobranske pješačke pukovnije brojnosti jednog zapovjednika i 22 vojnika i drugi iz 26. domobranske pješačke pukovnije brojnosti jednog zapovjednika i 22 vojnika. Škrinjar dalje piše: „oprema nepotpuna, ručne granate nedostaju a pričuvnih obroka uopće nikakovih… Mora se do u večer čekati da nakon jutrašnjeg zajutarka tek menažu [vojnički obrok, op.a.] moženo dobiti“.[1643]

Pored navedenoga, velika većina topova austrougarskih armija je bila istrošena nakon korištenja u brojnim bitkama visokog intenziteta i u lošem stanju. Topnička inspekcija je prilikom posjeta Talijanskom bojištu u rujnu 1918. zabilježila znatan pad kvalitete austrougarskih topova. U izvještaju ove inspekcije stoji kako se kod topničkih cijevi visoke početne brzine zrna, poput teškog poljskog topa kalibra 15 cm, vidi jasno smanjenje komore za punjenje projektila nakon 1000 hitaca dok je nakon 2000 hitaca top neupotrebljiv. Smanjenje dometa, posebno na velikim udaljenostima, ide i do 1600 metara i mora se uzeti u obzir pri paljbi te nije toliko važno pri pucanju na velike mete kada se zahtjeva raspršivanje zrna“.[1644]

[1641] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 4.
[1642] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 4.
[1643] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 4. *Bojna pošta 365 od 18. rujna 1918.*
[1644] SI-AS-252 Poveljstvo Soške Armade. Kutija 2. *Abteilung 2 der Artillerie-Prüfungskommission*, 1.

Iz navedenih je razloga moral vojnika i časnika austrougarske vojske pao. Neuspjehom da se u Bitki na Piavi talijanskoj vojsci nanese odlučujući poraz kojim bi se Kraljevina Italija izbacila iz rata, rat je na Talijanskom bojištu produžen na neizvjesno vrijeme. Prvenstveno je to imalo za posljedicu da mnogobrojni vojnici i časnici austrougarske vojske ostanu na Talijanskom bojištu a ne vrate se svojim kućama u slučaju završetka rata. Radi razočaranja što se rat nastavlja, pred završnu bitku na Talijanskom bojištu, u drugoj polovici listopada 1918. dolazi do pobuna, raspada discipline, reda i borbene kohezije u austrougarskim postrojbama, kako na frontu tako i u pozadini fronta.

Postrojbe s popunidbenih područja Galicije i Ugarske su se 20. listopada pobunile u Jagodini, Kragujevcu, Orşovi i Turnu-Severinu. U Jagodini se pobunila 3. ugarska poljsko-lovačka bojna koja je odbila zauzeti obrambene položaje. Bojna je opkoljena i razoružana na željezničkoj stanici u Zemunu. Časnici i vojnici su osuđeni na smrt ali su njemački vojnici iz njemačke 11. armije odbili izvršiti smrtnu presudu. U Turnu-Severinu se pobunila 13. ulanska konjanička pukovnija koja se popunjavala s područja istočne Galicije. Ukrajinski vojnici i časnici njenog sastava, odbili su zapovijed da štite bok glavnine snaga Armijske grupe Kövess koje su se povlačila prema Dunavu izjavivši kako oni nemaju razloga se boriti na ovome frontu jer se ne bore za svoju domovinu. Njihov su primjer slijedili topnici poljske nacionalnosti u austrougarskim postrojbama *Armijske grupe Kövess.* U 27. pučko-ustaškoj pukovniji, koja se nalazila u Kladovu na Dunavu, došlo je do međusobnog sukoba između talijanskih i slovenskih vojnika u njenom sastavu koji su otvorili vatru jedni na druge.[1645]

Na području Beča je 200 vojnika češke nacionalnosti 20. listopada odbilo ostati u vojarnama, odbilo poslušnost AOK i izjavilo da prima zapovijedi samo od češke vlade, odnosno Narodnoga vijeća u Pragu. Hrvatski vojnici i časnici 79. pješačke pukovnije pobunili su se u Rijeci 22. listopada. Razoružali su ugarske domobrane i mirno zauzeli grad bez nasilja. Mađarski vojnici i časnici te južni Slaveni u Armijskoj grupi Borojević istoga dana su izjavili da se neće dalje boriti, da pristaju jedino braniti svoju domovinu koja više nije Austro-Ugarska Monarhija.[1646]

S druge strane, od završetka Bitke na Piavi do početka završne savezničke ofenzive na Talijanskom bojištu, borbena moć talijanske vojske se povećala radi značajne

[1645] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 227.
[1646] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 904.

financijske i vojne pomoći njenih saveznika, pobjede na Piavi koja je podigla borbeni moral talijanskih trupa, izostanka financijske i vojne pomoći austrougarskih saveznika austrougarskoj vojsci na Talijanskom bojištu i opadanja borbene moći austrougarske vojske. Iz navedenih je razloga u navedenome razdoblju došlo do obrata odnosa snaga na Talijanskom bojištu u korist Saveznika.

Britanski general Cavan je prisutnost savezničkih postrojbi na Talijanskom bojištu te savezničku financijsku i materijalnu pomoć talijanskoj vojci smatrao glavnim razlogom opstanka talijanske vojske i ostanka Kraljevine Italije u ratu. Privatno je kritizirao talijansku vojsku zbog manjka profesionalizma i organizacije dok je javno hvalio talijanske vojnike i časnike za hrabro držanje pod vatrom. Svojoj ženi Eileen se britanski general povjerio: „Da mi nismo bili na Piavi u studenom 1917. i lipnju 1918., Talijani ne bi pobijedili. Talijani su djeca i kao takve ih treba tretirati“.[1647]

Većina postrojbi talijanskih armija je po brojnosti i opremljenosti dostigla razinu borbene spremnosti. Obnovljena je opskrba i uspostavljene komunikacije. Nakon zadržavanja austrougarske ofenzive na Piavi, podigao se borbeni moral talijanske vojske. Posebno iz razloga što su talijanski vojnici i časnici imali osjećaj nadmoći nad protivnikom na osnovi premoći u ljudstvu, materijalu i tehnici. Unatoč Cavanovom mišljenju o niskoj borbenoj spremi talijanske vojske, ostaje činjenica da je ona po brojnosti i u materijalnom i moralnom smislu bila u puno boljem stanju od austrougarske vojske na Talijanskom bojištu pred Bitku za Vittorio Veneto.

Iz navedenog je razvidno kako su Saveznici bili u prednosti pred austrougarskom vojskom u završnoj bitki na Talijanskom bojištu iz tri glavna razloga:

1. Povoljnijeg strateškog položaja radi obrata na Zapadnom bojištu, raspada Balkanskog bojišta i bojišta na Bliskom istoku.
2. Boljeg stanja Savezničke vojske na Talijanskom bojištu u brojčanom, materijalnom i moralnom smislu od austrougarske vojske na Talijanskom bojištu.
3. Pogoršanja unutrašnje političke situacije u Austro-Ugarskoj koja se pred početak završne savezničke ofenzive na Talijanskom bojištu Prvog svjetskog rata našla pred raspadom.

[1647] Michael Senior, *Field Marschal the Earl of Cavan. Soldier and Fox Hunter*. *Poglavlje 6. Vittorio Veneto.* (elektronička knjiga)

10.4. Bitka kod Vittorio Veneta, 24. listopad – 4. studeni 1918. godine

Intenzitet paljbe neprijateljskog teškog topništva znatno se povećao 23. listopada na središnjem dijelu fronte između Brente i Piave i na području Montella. Pored navedenoga, na cijeloj bojišnici napadnoga fronta su neprijateljske topničke i haubičke bitnice bile aktivnije nego uobičajeno. Navedeno je upućivalo na pripremu savezničke ofenzive. Car Karlo I. se na osnovi izvještaja AOK da saveznička ofenziva na Talijanskom bojištu počinje, istoga dana brzojavom obratio papi Benediktu XV. Car Karlo I. je papu zamolio da talijansku vladu uvjeri da odustane od napada zato što rat neće biti odlučen u Venetu i da će se ionako ubrzo završiti. „Ovim humanim činom, naglasio je car Karlo I. u spomenutom brzojavu, „Vaša Svetost bi spasila tisuće ljudskih života“.[1648]

Ovaj carev brzojav nije izazvao nikakav učinak. Saveznička ofenziva na Talijanskom bojištu je počela u 4 sata ujutro 24. listopada topničkom paljbom na svim dijelovima fronta nakon čega su u 7 sati ujutro uslijedili pješački napadi Savezničke vojske na prednji dio austrougarskog fronta. Na dijelovima fronta 6. i Sočanske armije na Piavi, topnička je paljba trajala do podneva. Teška topnička i minobacačka paljba je pružala podršku savezničkim patrolama koje su prelazile Piavu ali pješačke borbe većeg intenziteta nije bilo. Težište savezničkog napada je bilo na dijelu fronta između Ponte Della Priula i Ponte del Piave, na riječni otok Papadopoli. Napad britanske 7. pješačke divizije britanskog XIV. korpusa na otok Papadopoli je izveden uz snažnu topničku i minobacačku potporu. Protunapadima pješaštva austrougarskog VII. korpusa, odbijeni su britanski napadi na otok radi čega neprijatelj nije mogao postaviti čvrsti mostobran.[1649]

O početku savezničkog napada na Talijanskom bojištu 24. listopada, službeni vojni bilten austrougarske vojske je kratko i općenito izvijestio austrougarsku javnost u poslijepodnevnim satima istoga dana: „Živahno neprijateljsko topničko i zračno djelovanje na čitavom frontu“.[1650]

Istodobno s ovim priopćenjem za javnost, AOK je obavijestilo cara Karla I. o početku velike savezničke ofenzive na Talijanskom bojištu s napomenom kako nema

[1648] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 333.
[1649] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 73.
[1650] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 69.

razloga za zabrinutost. Bila je to preuranjena poruka. Pojedine su austrougarske postrojbe na bojišnici bilježile gubitke od 30% do 70%. Poljaci, Rusini, Česi i Mađari u sastavu austrougarskih postrojbi nastavili su borbu unatoč pobunama i neposluhu pa je raspad austrougarske fronte na sjeveru Italije prvog dana Bitke za Vittorio Veneto izostao iz razloga što su se vojnici i časnici još uvijek osjećali sigurnije u sastavima svojih postrojbi jer je vojni poredak nudio minimum sigurnosti za njihove živote.[1651]

Car Karlo I. je nastojao podići borbeni moral austrougarske vojske upućivanjem proglasa trupama na bojišnici. Proglas je sastavio Glaise von Horstenau. U knjizi *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire* on navodi kako je ovo bio posljednji carev proglas austrougarskoj vojsci. U proglasu stoji: „Vojnici! Dan mira stiže! Dan vašeg povratka kućama! Dok taj dan ne dođe, dužnost koju morate ispuniti je iznimno teška. Danas, više nego ikad prije, budućnost svih naroda Monarhije ovisi o Vašim vojničkim kvalitetama, o Vašoj spremnosti na žrtvu i Vašoj inteligenciji. Vaš osjećaj za disciplinu, testiran u nebrojenim prilikama dosada, je stijena na kojoj će sve razbiti svi napadi neprijatelja. Živimo u problematičnim vremenima. Ove smetnje ne smiju utjecati na našu vojsku i mornaricu. Vojnici! Vaš je dužnost jasna i čista kao Vaša zakletva! To je neoboriva činjenica. Svi narodi Monarhije su pronašli zajednički dom u vojsci. Iz ovoga je razloga ona i postigla toliko puno. Vojska će prebroditi trenutačnu opasnost u istome duhu kako je i krenula u rat – smirena, odlučna, vjerna i časna – za zaštitu svih njenih naroda. Bog bio s Vama!“[1652]

Istodobno s početkom savezničke ofenzive na Talijanskom bojištu započela je „revolucija odozdo“ u Austro-Ugarskoj. U Budimpešti je 24. listopada na ulice izišlo tisuće studenata i zahtijevalo mir, nezavisnost Mađarske i vladu koju bi vodio socijaldemokrat Mihály Károly. Idućega su dana 25. listopada prosvjednici zahtijevali proglašenje Mađarske Republike. Nakon što je car Karlo I. odbio imenovati Károlyja ugarskim ministrom-predsjednikom, Károly je 26. listopada osnovao Narodno vijeće Mađarske koje je izjavilo da ima isključivo pravo predstavljanja i djelovanja u ime mađarskog naroda. Politički program Narodnog vijeća je sadržavao 12 točaka od kojih su najvažnije bile ukidanje Austro-Ugarske nagodbe iz 1867. godine i postojećeg političkog sustava, opće i jednako pravo glasa za muškarce i žene, nezavisnost Mađarske,

[1651] Manfried rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 906.
[1652] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 244.

zaključenje mira i odricanje od savezništva s Njemačkom. Do nasilnog sukoba između prosvjednika koji su podržavali Narodno vijeće Mađarske i austrougarske vojske dolazi idućega dana 27. listopada u Budimpešti. Tada se 30 000 prosvjednika sukobilo s austrougarskom vojskom. Troje prosvjednika je poginulo a 50 ranjeno u ovome sukobu.[1653]

U Pragu je 24. listopada na ulice izašlo desetke tisuće prosvjednika. Prosvjednici su sa javnih zgrada micali državne simbole Austro-Ugarske i isticali češke nacionalne simbole sa češkim zastavama. Govornici su sa balkona gradske vijećnice proglasili Čehoslovačku Republiku na oduševljenje okupljene gomile. Austrougarska vojska je rastjerala gomilu i uspostavila red bez krvoprolića, dok su trupe prenoćile ispred gradske vijećnice i državnih zgrada. Vojni zapovjednik praškog VIII. korpusa, general Paul Kestranek, Čeh po nacionalnosti, izjavio je kako proglašenje Čehoslovačke Republike predstavlja „smiješan pokušaj subverzije".[1654] No ovi su događaji prethodili stvarnom proglašenju nezavisne Čehoslovačke Republike koje je uslijedilo 28. listopada, usred bitke za Vittorio Veneto.

U međunarodnoj se historiografiji ova posljednja bitka na Talijanskom bojištu Prvog svjetskog rata naziva Bitkom kod Vittorio Veneta. Naziv je dobila prema cilju operacije koji su Saveznici nastojali postići na glavnom strateškom pravcu udara zauzimanjem Vittorio Veneta, uništavanjem Glavnog stožera i zapovjedništva 6. armije te komunikacijskog i opskrbnog čvorišta za 6. armiju i Armijsku grupu Belluno.

Drugog dana bitke 25. listopada Saveznici postižu lokalne, taktičke uspjehe na napadnom dijelu fronta bez dubinskog prodora austrougarskih položaja. Na Monte Grappa gdje se Armijska grupa Belluno borila protiv talijanske 4. armije koja je napadala u zoni Col Caprile – Monte Spinuccia i 70. talijanske i 23. francuske divizije iz 12. talijanske armije koje su napadale austrougarske položaje sa Monte Tomba, razvila se obrambena bitka koja je trajala do 28. listopada i završila austrougarskom pobjedom. Operaciju podrške ovom savezničkom napadu je istočno od Brente pružala talijanska 6. armija snažnom topničkom podrškom i lokalnim napadima jurišnih odreda sa zaravni Asiaga.[1655]

[1653] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 543.
[1654] Helmut Andics, *Der untergang der Donaumonarchie*, 272.
[1655] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7,* 696.

Ovaj dio fronta na Monte Grappa od Brente do Monte Asolone je držao austrougarski XXVI. korpus u čijem sastavu su bili hrvatski domobrani 42. domobranske pješačke divizije. Oni su se u borbama protiv talijanskog IX. korpusa osobito istaknuli. Nakon što je tek u četvrtom napadu s obilatom topničkom i minobacačkom podrškom talijansko pješaštvo uspjelo prodrijeti u raspored austrougarske 4. pješačke divizije na istočnoj strani Monte Asolone, domobrani sisačke 27. domobranske pješačke pukovnije su protunapadom povratili izgubljeni položaj. Ovim uspješnim protunapadom sisačkih domobrana i organiziranom i učinkovitom topničkom paljbom obrambenog topništva, do večeri su sve obrambene fortifikacije na navedenome sektoru ostale u posjedu austrougarskog XXVI. korpusa.[1656]

Trećeg dana bitke, 26. listopada 1918. godine, došlo je do masovnog neposluha u austrougarskim postrojbama u obje armijske grupe čime je došlo do pada borbene moći austrougarske vojske na Talijanskom bojištu u cijelosti. U izvještaju armijskog zapovjedništva u Tirolu od navedenoga datuma navodi se kako su se elitne postrojbe tirolskih carskih strijelaca [četiri *Kaiserjäger* pješačke pukovnije carskih i kraljevskih strijelaca, op.a.] i postrojbe u kojima su služili dotada najodaniji vojnici s austrijskih područja Koruške, Salzburga i Gornje Austrije pobunile kada im je zapovjeđeno da na bojišnici zamijene ugarske postrojbe koje su izvučene iz prve crte i upućene natrag prema Ugarskoj. U navedenome izvještaju stoji: „Tek što im je zapovjeđen pokret na visoravan Sedam općina, najveći dio navedenih postrojbi, nesumnjivo pod utjecajem brzog širenja vijesti o odustajanju ugarskih pukovnija od borbe i ohrabreni njihovim nekažnjavanjem, odbio je poslušnost“.[1657]

Armijska Grupa Borojević u izvještaju od 26. listopada 1918. godine navodi: „Zapovjednik pohodnih formacija 6. armije, podmaršal Gologorski, izvještaja kako se trupe pojedinih narodnosti izjašnjavaju kako ovo više nije njihov rat i kako je njihova dužnost da se bore negdje drugdje, a ne na frontu u Veneciji. Zapovijedi se više ne izvršavaju. Sedam pohodnih satnija 39. *Honvéd* pješačke pukovnije traže da sutra otputuju kući. Napustili su operativnu zonu i ne može ih se vratiti natrag na front“.[1658]

[1656] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnom bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnom bojištu iz 1918. godine“, 35.
[1657] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 907.
[1658] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 74.

Istoga dana na području Monte Grappa nastavljena je žestoka bitka. Saveznici ubacuju u borbu dvije pričuvne pješačke divizije, 80. i 24., koje napadaju graničnu zonu austrougarskog I. i XV. korpusa čime savezničke brojčana i materijalna nadmoć raste jer se od toga trenutka u borbi nalazi savezničkih devet protiv austrougarskih sedam divizija. Unatoč navedenome, branitelji uspijevaju zarobiti 1200 talijanskih vojnika i časnika i zadržati položaj. Međutim, kako ističe Hugo Kerchnawe, svježe talijanske snage su „nastavile svoj težak posao iscrpljivanja austrougarskih obrambenih snaga na Monte Grappa“.[1659]

To je rezultiralo novim lokalnim probojima obrambenih linija XXVI. i I. korpusa na Monte Pertici tijekom 26. listopada. U I. korpusu se borila lička 79. pješačka pukovnija u sastavu 48. pješačke divizije. Tijekom jutra su Talijani probili položaje 48. pješačke divizije i zašli u pozadinu 42. domobranske pješačke divizije u dolini Cesilla. Snažnim protunapadima pričuva iz 48. i 42. domobranske divizije i ustrajnošću češke 73. pješačke pukovnije da zadrži položaj podno Monte Pertica, Talijani su onemogućeni da zauzmu ovaj važan vrh na Monte Grappa. Sveukupno je talijanska 4. armija u napadima na Monte Pertica izgubila 35 000 vojnika i časnika čime se feldmaršal Borojević zahvalio vojnicima i časnicima Armijske Grupe Belluno na herojskom držanju i otporu. Kako Tominac zaključuje: „Iznenađujuća obrambena pobjeda na planinama Monte Grappa uvelike je povećala nade FM Borojevića u povoljniji razvoj narednih događaja. Dala mu je osnove za vjerovanje da će uspjeti zadržati ove položaje dok se ne stvore uvjeti za primirje“.[1660]

Događaji od 27. listopada raspršili su navedene Borojevićeve nade u povoljan razvoj događaja za austrougarsku stranu. Probijen je front austrougarske 6. armije na Piavi između Pederobba na sjeveru i Grave di Papadopoli na jugu. Na ovome dijelu napadnoga fronta su nastupale talijanska 12., talijanska 8. i talijanska 10. armija kojom je zapovijedao britanski general Cavan u čijem sastavu se borio britanski XIV. korpus i talijanski XI. korpus. Prema operativnom planu su britanski XIV. i talijanski XI. korpus trebali zauzeti otok Grave di Papadopoli i omogućiti talijanskom XVIII. korpusu da se iz pozadine prebaci na desnu obalu Piave i manevrom prema Susegani prekine

[1659] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918,* 193.

[1660] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnom bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnom bojištu iz 1918. godine“, 35.

austrougarske komunikacije od Nervese na Piavi prema Coneglianu. Time bi se omogućio glavni napad talijanske 8. armije preko Piave u smjeru Vittorio Veneta.[1661]

Saveznicima je posebno bilo važno da ovaj manevar uspije iz razloga što 8. talijanska armija koja je dobila glavni zadatak težišnog djelovanja prema Vittorio Venetu, do večeri 27. listopada nije uspjela postaviti pontonske mostove preko Piave za prijelaz trupa zbog visokog vodostaja rijeke i učinkovite topničke paljbe austrougarskih topova i minobacača. Tako su inženjeri talijanske 8. armije uspjeli do večeri 27. listopada, umjesto planiranih sedam pontonskim mostova za prijelaz Piave na ovome dijelu rijeke, postaviti samo dva pontonska mosta koja su pritom bila oštećena austrougarskom topničkom paljbom.[1662]

Tog je dana talijanska 12. armija uspjela prebaciti značajne snage na desnu obalu Piave jer je XXVII. korpus uspio prijeći Piavu preko mosta kod Pederobbe, a XXII. korpus preko mosta kod Fontane del Buoro. Do večeri je potonji talijanski korpus izbio na liniju Moriago – Sernaglia i spojio se s prethodnim, čime je talijanski mostobran na desnoj obali Piave na ovome dijelu napadnoga fronta iznosio četiri kilometra u promjeru. Jugozapadno od 12. talijanske armije, četiri divizije talijanske 10. armije, dvije britanske iz britanskog XIV. korpusa (7. i 23.) i dvije talijanske iz talijanskog XI. korpusa (37. i 23.) su zauzele otok Grave di Papadopoli i na desnoj obali Piave također učvrstile mostobran promjera četiri kilometra. O ovome je uspjehu general Cavan ovako izvijestio britanski Ratni ured u Londonu: „U 6 sati i 45 minuta ujutro 27. listopada, počeo je napad talijanske 10. armije na neprijateljske obrambene položaje istočno od Piave. Neprijatelj je pružio značajan otpor, ali su branitelji bili savladani nakon teške borbe i sve su postrojbe s najvećom odlučnošću nastavile naprijed. Nažalost se puno dobrih ljudi utopilo što je bila posljedica održavanja uporišta na rijeci jake struje prilikom prebacivanja velikog broja ratnog materijala. Do večeri 27. listopada je postavljen velik mostobran i čvrsto držan“.[1663]

Ključni dan bitke bio je 28. listopad. Ovoga su dana zauzeti austrougarski obrambeni položaji na prednjem dijelu fronta u Tirolu, u Sedam općina, na Monte Grappa

[1661] Enrico Caviglia, *Vittorio Veneto*, 100.
[1662] John Wilks, Eileen Wilks, *The British Army in Italy 1917-1918, Poglavlje 8. Vittorio Veneto*. *Potpoglavlje 4. Across the Piave (27 October)*. (elektronička knjiga).
[1663] Michael Senior, *Field Marschal the Earl of Cavan. Poglavlje 6. Vittorio Veneto*, Barnsley: Pen&Sword, 2023. (elektronička knjiga).

i na desnoj obali gornje Piave čime je Saveznicima omogućen širi operativni proboj austrougarskog fronta. S druge strane, front na donjoj Piavi, koji je od Novente di Piave do Jadranskog mora držala Sočanska armija, bio je relativno stabilan. Demonstracije 3. talijanske armije na ovome dijelu fronta nisu rezultirale širim probojem. Međutim, započeo je unutrašnji raspad Sočanske armije koji je značajno umanjio njenu borbenu moć. Raspala se zapovjedna struktura armije jer više nije bilo komunikacija iz zapovjedništva prema postrojbama na bojišnici putem kojih bi se ustanovilo gdje se točno koje postrojbe nalaze, jesu li one u dodiru s neprijateljem ili se povlače, primaju li zapovijedi armijskih zapovjedništava i AOK i jesu li obavještene o općoj situaciji. Posebno je bilo nejasno jesu li pojedine postrojbe napustile položaje i otišle kući zbog čestih dojava o pobunama i masovnim dezertiranjima.

Već u 9 sati ujutro 28. listopada, feldmaršal Borojević je telegramski izvijestio AOK o zabrinjavajućem stanju svoje Armijske grupe. U navedenome telegramu stoji: „Sposobnost naših trupa da pružaju otpor opada šokantnom brzinom. Broj neposlušnih postrojbi naglo raste zbog vijesti koje se tiču proglasa cara Karla I. i proglašenja neovisnosti Poljaka, Mađara, Čeha, Slovaka i Južnih Slavena i mi nemamo načina da ih natjeramo na poslušnost. Od najveće je važnosti da odmah prepoznamo utjecaj ovih događaja i donesemo nužne političke odluke. U protivnom, rezultat će biti anarhija što znači katastrofu za Monarhiju i vojsku s nesagledivim posljedicama“[1664]

Na gornjoj Piavi, na frontu 6. armije i sjevernog krila Sočanske armije, Saveznici su uspjeli formirati tri mostobrana čime je omogućeno prebacivanje većeg broja postrojbi, teškog topništva i poljskog topništva potrebnog za podršku pješaštvu i konjaništvu pri napadu, minobacača, kamiona, automobila i opskrbe na desnu obalu Piave:

1. Prvi mostobran je postavljen kod Valdobbiadene, kojega su na liniji Osteria nuova – San Vito – Madonna di Caravaggio – Funer La Settolo držali francuska 138. pješačka pukovnija iz francuske 23. divizije, tri pješačke bojne Alpina iz talijanske 12. armije i brigada Campania XXVII. korpusa talijanske 8. armije.[1665]

[1664] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 729.
[1665] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 193.

2. Drugi mostobran u ravnici Sernaglie kod Falzè di Piave gdje Piave naglo zakreće prema istoku i sjeveru. Ovaj su mostobran uspjele formirati trupe talijanske 8. armije.
3. Treći mostobran je formirala talijanska 10. armija u ravnici Cimadolno nakon prelaska Piave kod Grave di Papadopoli.

Na trećem mostobranu, britanski XIV. korpus je uspio postaviti mostobran kod Grave di Papadopoli tek nakon pretrpljenih velikih gubitaka zbog tvrdokornog otpora austrougarskog XVI. korpusa. Prilikom prijelaza Piave i borbe s postrojbama austrougarskog XVI. korpusa na desnoj obali, svi časnici britanske 11. *Northumberland Fusiliers* pješačke pukovnije su bili izbačeni iz stroja. S druge strane, Britanci su zarobili 3500 austrougarskih vojnika i časnika XVI. korpusa od 24. listopada do večeri 28. listopada.[1666] Talijanska 10. armija je ukupno u navedenome razdoblju zarobila 5600 austrougarskih vojnika i časnika i 24 topa.[1667]

Zapovjednik talijanske 8. armije, general Caviglia, zapisao je da su do večeri 28. listopada 1918. na pojedinim dijelovima fronta austrougarske snage još uvijek pružale otpor, ali da znakova općeg povlačenja kod protivnika nije bilo.[1668] Unatoč navedenome kako vidljivih znakova raspada austrougarske vojske još nije bilo, bilo je jasno da je tijek bitke nepovratno otišao u korist saveznika. Razlog tome je bilo nepostojanje raspoloživih pričuva austrougarske vojske kojima bi se zatvorile praznine na prvoj crti i spriječili daljnji upadi talijanskih snaga u borbeni raspored. Također, protunapadi pojedinih austrougarskih postrojbi su završavali neuspješno zbog nedovoljne brojnosti, vatrene moći i topničke, minobacačke i zračne podrške austrougarskih trupa. Čak i nakon početnog uspjeha, austrougarske bi se postrojbe ubrzo našle okružene ili odsječene, radi čega su se morale vratiti na početne položaje.

Zapovjednik austrougarske 6. armije, general Schönburg, planirao je jakom napadnom skupinom, koju bi činile hrvatska 36. divizija, 43. streljačka divizija i polovica 44. streljačke divizije, uz podršku 10. divizije i pričuvnih divizija Sočanske armije, napasti talijanske i britanske divizije oko Oderza i odbaciti ih natrag na Piavu. Potom bi

[1666] Michael Senior, *Field Marschal the Earl of Cavan. Poglavlje 6. Vittorio Veneto*. Pen&Sword, 2023. (elektronička knjiga)
[1667] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 194.
[1668] Enrico Caviglia, *Vittorio Veneto*, 107.

ove neprijateljske divizije bile uništene jer su mostovi na Piavi bili uništeni ili oštećeni austrougarskom topničkom paljbom. Međutim, ovaj se napad nije mogao poduzeti iz razloga što tri navedene divizije koje su trebale činiti napadnu skupinu još nisu stigle u Conegliano odakle su trebale započeti napad. Budući da drugih raspoloživih pričuva za izvođenje ovoga zadatka nije bilo, pored navedenih, opisani „moćni zajednički protunapad navedenih postrojbi nije mogao započeti prije 29. listopada“.[1669]

Saveznici su iskoristili ovu austrougarsku nemoć. Tijekom noći 28. na 29. listopada, popravljeni su mostove na Piavi, prebačene daljnje snage na desnu obalu Piave i opskrbljene postrojbe koje su ranije prešle na desnu obalu i od 24. listopada bile u borbi. Time je omogućen nastavak napada 29. listopada i proširenje operativnog proboja koji je dovršen 1. studenog zauzimanjem Vittorio Veneta. Do večeri 29. listopada, talijanska 8. i 10. armija izbijaju na liniju kanala Monticano – Conegliano. Time je front južnog krila 6. austrougarske armije i sjevernog krila Sočanske armije probijen po dubini od 10 km i širini od 20 km. Ovaj je kanal bio dobro utvrđen i branjen strojnicama i topništvom pa je 10. talijanskoj armiji ovdje pružen značajan otpor dok na uzvisinama oko Conegliana i prema Vittoriju, gdje je nastupala 8. talijanska armija, nije bilo izgrađenih čvrstih obrambenih uporišta čime je otpor ovoj talijanskoj armiji bio puno manji.[1670]

Zbog navedenog, nepovoljnog razvoja situacije za Austro-Ugarsku Monarhiju, car Karlo I. je 28. listopada 1918. donio odluku da u idućih 24 sata zatraži primirje ili separatni mir od Saveznika. Za sklapanje primirja između Austro-Ugarske i Saveznika, osnovana je po nalogu generala Arza 5. listopada 1918. godine austrougarska komisija za primirje. Za sjedište austrougarske komisije za primirje je određen Trentino. Za predsjednika komisije je izabran general pješaštva Viktor Weber von Webernau, dotadašnji vojni upravitelj Crne Gore. Generalu Weberu je naloženo da sastavi komisiju isključivo od vojnih osoba, bez diplomata i političara. Stoga je Weber sastavio komisiju od 10 časnika, osam austrougarskih i dva njemačka. AOK je ovime očitovalo stav kako je pitanje primirja Austro-Ugarske sa Saveznicima isključivo vojne prirode dok će se političko rješenje, zaključenje mirovnog ugovora između Austro-Ugarske i Saveznika, naknadno rješavati na mirovnoj konferenciji.[1671]

[1669] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 721.
[1670] Enrico Caviglia, *Vittorio Veneto*, 109.
[1671] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 310-311.

Iz navedenog je razloga generalu Weberu naloženo da sa Saveznicima dogovori samo prekid vatre. AOK je kao uvjete povlačenja austrougarske vojske s okupiranih talijanskih područja u Venetu navelo rok od osam mjeseci od trenutka potpisivanja prekida vatre, ostanak Trsta u sastavu Austro-Ugarske Monarhije i sporo puštanje talijanskih ratnih zarobljenika. U uputama za obraćanje Saveznicima za prekidom vatre, Weberu je izričito naglašeno da izbjegava spomenuti sve što bi moglo pokazati kako Austro-Ugarska više nije u stanju nastaviti rat. Posebno da se postrojbe više ne može poslati na bojište i da je u pozadini započeo raspad države i vojske.[1672]

S druge strane, general Arz je u brzojavu poslanom feldmaršalu Hindenburgu, navečer 28. listopada, otvoreno prenio kako se austrougarska vojska nalazi u bezizlaznoj situaciji radi čega Austro-Ugarska više nije u stanju nastaviti rat. U ovome brzojavu se Arz ovako obratio Hindenburgu: „Potresen, Vašoj Ekselenciji javljam o nastalim okolnostima: postrojbe, bez razlike koje su narodnosti, više od 30 divizija, odbijaju se dalje boriti! Dijelovi pojedinih pukovnija napuštaju položaje po vlastitom nahođenju, jedna je pričuvna pukovnija otišla s bojišta. Pohodne pukovnije se ne može natjerati da popune praznine. Ugarske postrojbe izjavljuju da se ni pod kojim uvjetima neće dalje boriti, zahtijevaju povratak kućama zato što im je domovina u opasnosti, a neprijatelj blizu njenih granica. Zapovjednici su bespomoćni. Postrojbe na položajima se zadivljujuće bore jer zbog borbi još nisu politički zatrovane. No njihova borbena snaga popušta. Dopremanje pričuva je isključeno jer se postrojbe više ne može dovesti na bojišnicu […] Zakazala je doprema namirnica, a u nekim dijelovima zemlje se još jedva održava, situacija u zaleđu je kaotična i beznadna. U ovim uvjetima treba spašavati sve što se još spasiti može. Budući da se radi o satima, moramo djelovati brzo. Wilsonov je put predug. Komisija za primirje pokušava stupiti u kontakt s talijanskim vrhovnim vojnim zapovjedništvom kako bi pregovaralo o primirju. Teška srca Vam ovo javljam. S poštovanjem Vašoj Ekselenciji, Arz“.[1673]

Na ovaj način je započet raspad Carske i kraljevske vojske. To je bio cilj kojemu su Saveznici težili tijekom četiri i pol godine ratovanja ali ga nisu uspjeli postići. Odlučujućom ofenzivom na Talijanskom bojištu se to postiglo. Započeti raspad austrougarske vojske izazvao je planirane političke posljedice unutrašnjeg raspada

[1672] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 898.
[1673] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 908.

Austro-Ugarske Monarhije. Čehoslovačka delegacija predstavnika Narodnoga vijeća Čehoslovačke je na željezničkoj stanici „Franjo Josip“ u Pragu 28. listopada dočekala guvernera Češke, grofa Maximiliana Coudenhova, i zamolila za njegov pristanak na proglašenje samostalne Čehoslovačke Republike. Coudenhove je na oduševljenje čehoslovačke delegacije pristao, nakon čega je „ljubazno uhićen“. Ubrzo su primjer Čeha i Slovaka slijedili Južni Slaveni, a potom i Mađari, unatoč nastojanjima cara Karla I. da ostanu u zajedničkoj državi.[1674]

S ciljem zaključenja primirja sa Saveznicima, AOK je ujutro 29. listopada uputilo kapetana Camilla Ruggeru, člana austrougarske komisije za primirje, da s bijelom zastavom prijeđe bojišnicu i započne pregovore o prekidu vatre. Njegova je misija trajala satima. Premda je talijanska strana prethodno primila Ruggerin pismeni zahtjev za prekidom vatre, cijeli dan od nje nije bilo odgovora, pa su vojne operacije na cijelom Talijanskom bojištu tijekom 29. listopada nastavljene. Nako što se Ruggera vratio u Rovereto bez talijanskog odgovora, Weber je poslalo poruku Saveznicima putem radija, bez šifre, u kojoj je istaknut zahtjev da se potpiše prekid vatre i započnu pregovori o primirju. Talijanski general Pietro Badoglio[1675] koji je u ime Saveznika bio zadužen za pregovore s Austro-Ugarskom, negativno je odgovorio na Weberov prijedlog. On je istaknuo da je prekid vatre usred borbi nemoguć, a razdvajanje masovnih vojski na velikom bojištu poput Talijanskog neprovedivo u praksi. Razlog talijanskog odbijanja prekida vatre i odugovlačenja za sklapanje primirja s Austro-Ugarskom, bilo je dobivanje na vremenu, potrebnom talijanskoj vojsci za osvajanje što većeg dijela austrougarskog teritorija kako bi talijanska strana u budućim mirovnim pregovorima s Austro-Ugarskom imala bolju poziciju. Radi toga je talijanska strana osporila legitimitet generala Webera

[1674] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 532.

[1675] Pietro Badoglio (Grazzano Monferrato (Grazzano Badoglio), 28. rujna 1871. – Grazzano Badoglio, 1. studeni 1956.), talijanski maršal i državnik. Završio talijansku vojnu akademiju u Torinu, sudjelovao u Talijansko-turskom ratu 1911.-12. Od 9. studenoga 1917. do travnja 1919. zamjenik načelnika Glavnog stožera, a od 1919. do 1921. godine načelnik Glavnog stožera talijanske vojske. Od 1928. do 1935. godine je bio guverner Libije, a 1935.-36. godine vrhovni zapovjednik talijanske vojske u ratu protiv Etiopije. Godine 1936.-37. je bio potkralj Etiopije, a od 1937. do 1940. godine načelnik Glavnog stožera talijanske vojske i vrhovni zapovjednik talijanske vojske u Drugom svjetskom ratu. Nakon poraza talijanske vojske u Grčkoj u jesen 1940. godine, dao ostavku na položaj načelnika Glavnog stožera talijanske vojske. Nakon pada Benita Mussolinija 29. srpnja 1943. godine, kralj Viktor Emanuel III. ga je imenovao predsjednikom vlade. U jesen 1943. godine je potpisao primirje, a potom i bezuvjetnu talijansku kapitulaciju sa Saveznicima. U listopadu 1943. godine je objavio rat Njemačkoj. U lipnju 1944. godine je istupio iz vlade zbog izostanka podrške; *Hrvatska enciklopedija, sv. 1*, 538.

kao opunomoćenika Austro-Ugarske za vođenje pregovora o prekidu vatre i primirja sa Saveznicima. Ovaj spor je trajao do ponoći 29. na 30. listopada kada su Talijani konačno prihvatili Webera kao ovlaštenu osobu za zaključenje primirja u ime Austro-Ugarske Monarhije, ali samo pod uvjetom da pristanak Austro-Ugarske na početak pregovora o prmiriju ne znači automatski prekid vojnih operacija. Budući da se ujutro 30. listopada 1918. godine AOK s ovim talijanskim uvjetom složilo, nastavljene su vojne operacije na cijelom Talijanskom bojištu i tijekom 30. listopada.[1676]

Iz Čičerićevog *Kratkog dnevnika* saznaje se da je povlačenje Sočanske armije s položaja na donjoj Piavi prema Portogruaru započeto u ranojutarnjim satima 29. listopada.[1677] To je bilo u skladu s namjerom AOK da Saveznicima Austro-Ugarska pošalje političku poruku da je dobrovoljnim napuštanjem Veneta spremna zaključiti primirje davanjem ustupaka. Iz ovoga razloga tijekom 29. listopada austrougarska vojska nije poduzimala protunapade na cijelome frontu, koji bi, u normalnim okolnostima, vrlo vjerojatno bili uspješni. Kad je u 20 sati navečer feldmaršal Borojević u svojem stožeru u Udinama primio vrhovnu zapovijed da se napusti Veneto, njegova se armijska grupa već bila povukla, jednim dijelom iza Vittorija a drugim iza Livenze.[1678]

Tijekom 29. listopada Saveznici nisu uspjeli probiti austrougarski front u Tirolu, Sedam općina i na Monte Grappi. Ovdje je obrambena topnička i minobacačka vatra nanosila velike gubitke talijanskim vojskama. U dnevnom izvještaju zapovjedništva Armijske grupe Tirol od 29. listopada stoji: „Žestoke borbe na frontu 10. i 11. armije. Kontinuirana, teška vatra po našim položajima na vrhovima planina i točkama okupljanja. Neprijateljske bojne napadaju dijelove fronta kod Canove, sjeverno od Monte di Val Bella i Col del Rosso. Na pojedinim dijelovima na kojima je neprijatelj upao u naš raspored, odmah je izbačen protunapadom. Naše topničke bitnice zaslužuju posebnu pohvalu u obrani protiv Talijana. Zbog njihovog destruktivnog djelovanja, nisu se razvili novi talijanski napadi. Neprijatelj je u ovim zadnjim borbama pretrpio ogromne gubitke“.[1679]

Tek idućega dana 30. listopada su pokazatelji savezničkog napredovanja postali vidljivi. Saveznici su u večernjim satima ovoga dana zauzeli položaje Čičerićevog XXIII.

[1676] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 909.
[1677] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918*, 50.
[1678] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 296.
[1679] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 90.

korpusa na desnoj obali Piave, ušli u Vittorio Veneto, započeli drugu fazu probojne bitke manevrom na glavnom strateškom pravcu prema Monte Grappa s istoka i krenuli u progon postrojbi obje austrougarske Armijske grupe koje su se povlačile sa čitavoga fronta. Dnevni izvještaj Armijske grupe Borojević za 30. listopad je glasio: „Nakon jake topničke vatre, neprijatelj je ponovno napao položaje na Monte Asolone i Monte Pertica. I ovaj je nalet propao zbog hrabrog držanja naših branitelja. Kod Alana i istočno od Piave, naše su postrojbe morale ustuknuti pred jakim napadima ali su blokirale neprijatelju planinski put sjeverno od Quera. Povlačenje 6. armije se odvijalo bez poteškoća. Dosada je neprijatelj na ovome dijelu fronta napredovao samo s patrolama. Sjeverno krilo Sočanske armije se poslijepodne pridružilo povlačenju 6. armije. Naše pozadinske straže morale su se upustiti u žestoke borbe s neprijateljem kako bi dobile na vremenu za trupe koje su se povlačile. Na preostalom dijelu fronte Sočanske armije, neprijateljski pokušaji prijelaza jačih snaga, odbijeni su kod Ponte di Piave i Salgareda u noći 29. na 30. listopad. Kod San Donata, nakon žestoke borbe, neprijatelj se uspio učvrstiti na mostobranu na istočnoj obali Piave. Navečer su dijelovi Sočanske armije koji su još uvijek stajali na Piavi također počeli povlačenje natrag iza Livenze. Iz Armijske grupe Tirol: Malo aktivnije topničko djelovanje duž cijele bojišnice, mjestimično patrolne borbe. S visoravni je neprijatelj slijedio patrole do našeg napuštenog položaja u blizini Asiaga“.[1680]

Premda austrougarska vojska nije bila razbijena i poražena, s ciljem njenog očuvanja, sprječavanja njenog raspada, izbjegavanja odlučujućeg poraza i potpune kapitulacije, AOK je 30. listopada generalu Webera izdalo zapovijed da na čelu austrougarske komisije za primirje započne mirovne pregovore sa Saveznicima. U večernjim satima 30. listopada, austrougarska je komisija za primirje prešla talijanske linije i u pratnji Saveznika dovezena u Vilu Giusti u predgrađu Padove u kojem je bilo vrhovno zapovjedništvo Savezničke vojske u Italiji.[1681] Kako talijanskim trupama ne bi pao borbeni moral, članovi su austrougarske komisije za primirje na putu prema vili

[1680] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 115.

[1681] Vila Giusti se nalazi u mjestu Abano Terme, 15 km jugozapadno od Padove. To je bila ladanjska rezidencija u vlasništvu talijanskog senatora Giustija del Gardina koju je tijekom rata ovaj talijanski senator ustupio zapovjedništvu talijanske vojske na korištenje. Ovdje su od 29. listopada do 3. studenog 1918. godine vođeni pregovori o potpisivanju primirja između Antante i SAD-a s jedne te Austro-Ugarske Monarhije s druge strane. Antantu je u ime Savezničke vojske zastupao zamjenik načelnika talijanskog Glavnog stožera, general Pietro Badoglio, dok je na čelu austrougarske komisije za primirje bio general Viktor Weber von Webenau; *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 818-838.

Giusti bili sakriveni od pogleda talijanskih vojnika i časnika koji su se kretali prema bojišnici dok o početku mirovnih pregovora talijanski vojnici i časnici na bojišnicama nisu bili obaviješteni.[1682]

Saveznici su propagandom nastojali ostaviti što jači dojam na austrougarsku komisiju. U okolici vile Giusti je postavljen velik broj kamiona, motornih vozila i tenkova radi pokazivanja materijalne premoći Saveznika nad austrougarskom vojskom. Okupljeno je mnogo talijanskih vojnika dobre tjelesne građe, u čistim uniformama i ulaštenim čizmama, čime je trebalo prikazati suprotnoj strani kako talijanska vojska ne oskudijeva hranom, odjećom i materijalom te da je sposobna voditi rat još dugo vremena. Ujutro 1. studenoga, kada su savezнички uvjeti primirja s Austro-Ugarskom iz Versaillesa stigli u vilu Giusti, predsjednik talijanske komisije za primirje s Austro-Ugarskom, general Badoglio, teatralno je, u počasnom špaliru sastavljenom od 40 talijanskih karabinjera, na ulazu vile Giusti uručio savezničke uvjete primirja generalu Weberu. Saveznici su zahtijevali prestanak neprijateljstava, demobilizaciju čitave austrougarske vojske, predaju polovice ratnog materijala i opreme, napuštanje svih okupiranih područja u sjevernoj Italiji, Južnog Tirola, doline Soče i Trsta i stjecanje neograničenog prava prolaska Savezničke vojske čitavim teritorijem Austro-Ugarske Monarhije. Pročitavši navedene uvjete, general Weber je odložio dokument i odgovorio Badogliu kako su ovi uvjeti neprihvatljivi za čast austrougarske vojske.[1683]

Pritom je Badoglio naglasio Weberu kako vojne operacije neće biti obustavljene sve do prihvata savezničkih uvjeta u cijelosti. Stoga je iz vile Giusti u Trentino upućen glavnostožerni pukovnik Schneller kako bi telefonski prenio savezničke uvjete primirja Austro-Ugarskoj AOK u Badenu i caru Karlu u Schönbrunnu. Kako piše Glaise von Horstenau: „I u Badenu i u Schönbrunnu je očekivano najgore ali je gorka istina nadmašila sve strahove. Talijani su zapravo tražili bezuvjetnu predaju, a ne primirje. Sukladno uputama primljenim iz Versaillesa, Badoglio je odbio započeti pregovore o primirju i stavio Austro-Ugarsku pred jednostavan izbor prihvata ili odbijanja savezničkih uvjeta, što je produbilo depresiju, nastalu trenutnom situacijom“.[1684]

Kako austrougarska strana u pregovorima nije prihvatila savezničke uvjete, vojne su operacije nastavljene. Tijekom 31. listopada nastavljeno je povlačenje Armijske grupe

[1682] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 302.
[1683] Nick Lloyd, *The Eastern Front*, 495.
[1684] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 303.

Borojević i evakuacija zaposjednutih područja u sjevernoj Italiji. Između Brente i Piave austrougarske su zaštitnice do večeri stigle na liniju južno od Primolana i na uzvisine južno od ceste Fonzaso-Feltre. Dijelovi 6. armije su blokirale dio ceste od Tovene do Vittorija kako bi omogućili povlačenje austrougarskim snagama prema Bellunu dok je glavnina 6. armije iz podnožja Livenze i sjeverozapadno od Sacilea nastavila pohod do linije Aviano-Pordenone sve do jutra 1. studenog. Borbe su se vodile samo na pojedinim dijelovima bojišnice s neprijateljskim konjaništvom koje je nastojalo prekinuti austrougarske komunikacije i odsjeći odstupnicu austrougarskim trupama. Ovi su pokušaji saveznika odbijeni. Sočanska armija je tijekom noći 31. listopada na 1. studeni 1918. bez borbe stigla do istočne obale Livenze i nastavila povlačenje idućega dana. Na frontu Armijske grupe Tirol su odbijeni napadi Alpina na položaje na prijevoju Stelvio dok je glavnina snaga povučena na srednji položaj na liniji Asiago-Barricata u skladu s pokretima 11. armije istočno od Brente.[1685]

Talijanski general Caviglia je zapisao u svojoj knjizi *Vittorio Veneto* kako je 31. listopada bio zapravo dan savezničke pobjede. On piše: „Naše su trupe izbile u podnožje alpi kod Belluna dok je neprijatelj bio u bijegu na čitavoj širini fronta, put prema Beču je bio širom otvoren i moj je zadatak završen. Samo je preostalo svuda pobrati plodove pobjede: proganjati, pritiskati, ne dati odmora neprijatelju, prodrijeti u njegov teritorij i nametnuti Beču uvjete mira“.[1686]

Caviglia nije pretjerivao u svojem opisu jer se austrougarski položaj na Talijanskom bojištu 31. listopada pogoršao i više nije bio održiv. Savezничка vojska je u tjedan dana ofenzive uspjela postići odlučujući strateški uspjeh. Do večeri 31. listopada su trupe 12. talijanske armije zauzele Quero na Piavi, važnu stratešku točku na spoju fronta 6. austrougarske armije i Armijske grupe Belluno i proširile svoj prodor oko Monte Cesena, 8 km istočno od Quera. Lijevo krilo 8. talijanske armije je stiglo do San Bolda, 12 km zapadno od Vittorija, centar do Serravalle, današnjeg predgrađa Vittorija i zauzeo Vittorio, dok je desno krilo zauzelo Sarmede i Canevu. Južno od ove armije su 10. talijanska armija i 3. talijanska armija napredovale do Livenze. Kako je većina austrougarskih pričuva upućena za djelovanje protiv savezničkih snaga na Monte Grappa i dijela fronta na Piavi između Pederobba i Grave di Papadopoli, bilo je prekasno za

[1685] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 122.
[1686] Enrico Caviglia, *Vittorio Veneto*, 112.

prebacivanje raspoloživih pričuva na ovaj dio fronta kako bi se spriječilo savezničko napredovanje iz Vittorija u bazen Belluna i obranilo okruženje Monte Grappe.[1687]

Obzirom na nepovoljan strateški položaj nastao probojem austrougarskog fronta i okruženje Armijske grupe Belluno na Monte Grappa čime joj je prijetilo zarobljavanje, zapovjedništvo Armijske grupe Belluno izdaje već 29. listopada 1918. operativnu zapovijed broj 1192/2 kojom zapovijeda opće povlačenje s Monte Grappa. Međutim, zapovjednik XXVI. korpusa u čijem se sastavu nalazila 42. domobranska divizija na Monte Grappa, general Ernst Horsetzky, uspio je uvjeriti zapovjedništvo Armijske grupe Belluno da odgodi početak povlačenja za jedan dan iz razloga što bi dobrovoljno napuštanje položaja „kojeg je posljednjih šest dana branilo tisuće naših hrabrih vojnika po cijenu svojih života“ izazvalo pad borbenog morala i gubitak velike količine ratnog materijala.[1688]

Iz ovoga je razloga general Goglia, zapovjednik Armijske grupe Belluno, odgodio početak austrougarskog povlačenja s Monte Grappa do noći 30. na 31. listopada. U prilog ovoj odluci je išla činjenica da je frontalni napad 4. talijanske armije 30. listopada na austrougarske položaje na Monte Grappa odbijen s velikim talijanskim gubitcima. Talijanski IX. korpus je u poslijepodnevnim satima na pojedinim dijelovima fronta napadao položaje austrougarskog XXVI. korpusa na Monte Asolone dok su talijanski VI. i XXX. korpus nastojali probiti položaje austrougarskoga I. korpusa. Unatoč uspješnoj obrani na Monte Grappa, položaj Armijske grupe Belluno je bio kritičan pa su opskrbni vlakovi počeli prevoziti materijal u pozadinu a trupe spaljivati skladišta streljiva i hrane. Talijanski izviđački zrakoplovi iznad Feltra, Belluna i zaravni Asiaga su primijetili ove pripreme općeg austrougarskog povlačenja sa središnjeg dijela Talijanskog bojišta radi čega je zapovjednik 4. talijanske armije general Giardino, izdao svojim postrojbama zapovijed za nastavljanje ofenzive idućega jutra.[1689]

Osobito je kritičan bio položaj hrvatske 42. domobranske divizije na Monte Grappa. Ona se prema navedenoj operativnoj zapovijedi broj 1192/2 za općim povlačenjem s Monte Grappe trebala povući na područje Predazza. Pod zapovjedništvom 42. domobranske divizije su bile 83. domobranska brigada s 25. i 26. domobranskom

[1687] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 196.
[1688] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 776.
[1689] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 777.

pješačkom pukovnijom, opskrbni vlak 42. domobranske divizije, 105. pješačka pukovnija sa svojim zapovjedništvom, dvije bojne 119. pješačke pukovnije i 14. streljačka pukovnija koje su održavale vezu s I. korpusom. Ove postrojbe su trebale u noći 30. na 31. listopada započeti povlačenje prema Predazzu slijedećim pravcima: 25. domobranska pješačka pukovnija preko San Martina, 26. domobranska pješačka pukovnija preko Predazza, 105. pješačka pukovnija preko Fiera di Primiero, dvije bojne 119. pješačke pukovnije sa pukovnijskim zapovjedništvom i jednom bojnom 5. BiH pješačke pukovnije preko Serva. U Primieru su se trebale zaustaviti radi odmora i objeda i nakon toga produžiti za Predazzo. Fiera di Primiero je trebala biti baza 42. domobranske divizije sve dok posljednje postrojbe ne napuste Servo, a potom se trebala baza premjestiti u Predazzo. Također, preko Fiera di Primiero je dobila zadatak održavanja veze s ostatkom XXVI. korpusa i zapovjedništvom 11. armije u Predazzu.[1690]

Povlačenje Armijske grupe Belluno odvijalo se pod zaštitom jakih pozadinskih straža, s brojnim strojnicama na dobro utvrđenim položajima. Ove su zaštitnice dugo pružale otpor neprijatelju kako bi omogućili glavnini snaga povlačenje na nove položaje u pozadini fronta i odvođenja topništva, streljiva i materijala. Tek pošto je 4. talijanska armija uspjela nadvladati austrougarske zaštitnice na Monte Grappa, njene prethodnice su se probile u bazen Feltre. Osobito je lijevo krilo 4. talijanske armije, brigada Ancona, imalo uspjeha. Ova je brigada napredovala u dolini Brente do Cismona i ovdje zarobila 1 000 austrougarskih vojnika i časnika sa 9 topova. Navečer 31. listopada je lijevo krilo 4. talijanske armije ovladalo Monte Ronconom i slalo ophodnje u Arsie. U 17 i 30 sati su Alpini 4. talijanske armije zauzeli Feltre na oduševljenje lokalnog stanovništva i ovdje zarobili 2 000 austrougarskih vojnika i časnika s opkoparskom satnijom koja je trebala minirati glavne puteve od Feltra prema unutrašnjosti. Na desnom krilu 4. talijanske armije, brigada Aosta je zauzela Spinucchiju, Monte Zoc i uski klanac Schievenin. Istočno od 4. talijanske armije, 12. talijanska armija je izbila na liniju Lentiai-Mel na gornjoj Piavi. Dalje na istoku, 8. je talijanska armija izbila na liniju Mel-Fadalto-Ponte nelle Alpi na gornjoj Piavi s izvidnicom u Pian del Cansiglio 17 km jugoistočno od Ponte nelle Alpi.[1691]

[1690] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 4.
[1691] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 197.

Do podneva 1. studenog, postrojbe Armijske grupe Belluno su se povukle na liniju Fonzaso – Feltre kako bi održale vezu s desnim krilom 6. armije na gornjoj Piavi kod San Bolda i Fadalta i izbjegle zarobljavanje. Time su austrougarski položaji na Monte Grappi u cijelosti napušteni. Povlačenje sa Monte Grappa se odvijalo dramatično. Većina topničkih bitnica Armijske grupe Belluno s otprilike 1 000 topova, morala je biti ostavljena na Monte Grappi kako ne bi usporavala povlačenje pješaštva jer nije bilo dovoljno vremena za njihov prijevoz u pozadinu. Topničke su posade ostale uz topove dok ne ispale posljednji hitac, a potom ih uništile da ih neprijatelj ne zarobi. [1692]

Posebno je bilo dramatično povlačenje hrvatske 42. domobranske divizije u sastavu XXVI. korpusa čije su kolone bile pritisnute u uskoj udolini kod Cismona. Tijekom 1. studenog su se 25. i 26. domobranska pješačka pukovnija sa zapovjedništvom 42. domobranske divizije povlačile dolinom rijeke Cismon preko prijevoja Rolle u Fažanskim Splama, kroz dolinu Fassa preko Arabba i Corvara prema Brunecku u dolini Drave. Istovremeno su 27. i 28. domobranska pješačka pukovnija dostigli selo Fiero di Primiero pred Rolle prijevojem. No umjesto organiziranog povlačenja, uslijedio je kaos. Nije bilo vlakova za prijevoz postrojbi kućama jer su vlasti novoproglašenih država na nekadašnjem teritoriju Austro-Ugarske odbile poslati lokomotive s pogonskim gorivom i željezničke vagone za prijevoz trupama u dolinu Puster na području izvora rijeke Drave. Došlo je do raspada discipline i reda pa su umorne, prestrašene i gladne austrougarske postrojbe napadale vlakove i pljačkale ih.[1693]

Na frontu Sočanske armije na donjoj Piavi, talijansko vrhovno vojno zapovjedništvo je izdalo zapovijed talijanskom konjaničkom korpusu sastavljenom od 2., 3. i 4. konjaničke divizije da preko Tilmenta iz Pinzana što prije izbije na Jadransko more s ciljem presijecanja odstupnica kolonama Sočanske armije koje su se povlačile i sprječavanju rušenja mostova na Tilmentu. Ujutro 31. listopada su patrole 10. i 7. konjičke pukovnije stigle do Oderza. Istovremeno je konjanički korpus zauzeo Fiaschetti, odbacio austrougarske zaštitnice na Livenzu i do večeri zauzeo Vigonovo i Cordignano. Idućega dana 1. studenog, talijanske konjaničke divizije brzo napreduju prema Polcenigu dok prve konjaničke ophodnje stižu na Tilment. Ovako povoljan razvoj događaja za saveznike ohrabrio je talijansko vrhovno vojno zapovjedništvo da talijanskim armijama

[1692] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7*, 779.
[1693] Nikola Tominac, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnom bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnom bojištu iz 1918. godine“, 38.

izda zapovijedi za daljnje napredovanje. Prva talijanska armija je dobila zadatak da zauzme Trentino, 6. talijanska armija Neumarkt, 35 km sjeverno od Trentina, 8. talijanska armija da izbije preko bazena Belluna u Cadore i preko Agorda na Bruneck-Bozen, s lijevim krilom na Toblach, 7. talijanska armija na Mezzolombardo – Bolzano, 12. armiji, koja nije imala dovoljno slobode kretanja, zapovjeđeno je da se okupi u bazenu Feltre, 10. armiji i 3. armiji naređeno je naprijed prema Tilmentu, a konjičkom korpusu da napreduje prema Soči kako bi ondje presjekli neprijateljsko povlačenje. Posebno je trupama naglašeno da brzo i energično dolaze do transportnih točaka i da izbjegavaju frontalne borbe s neprijateljem kako bi se izbjegli gubitci. 10. i 3. armija osiguravale su prijelaz preko Livenze tijekom dana. Sukladno navedenome, 10. talijanska armija je 2. studenog uspjela prešla Livenzu na dijelu fronta Sacile-Motta dok je 3. talijanska armija mostobran Motta di Livenza – Tezze na kojem su jake zaštitnice Čičerićevog XXIII. korpusa pružale tvrdokoran otpor.[1694]

Raspad središnjeg dijela fronta na Monte Grappa i gornjoj Piavi te povlačenje Sočanske armije sa donje Piave uzrokovali su raspad austrougarskog fronta na Sedam općina i u Južnome Tirolu. Na ovim dijelovima fronta su saveznici do 3. studenog uspjeli postići zadane ciljeve vojne operacije. Istovremeno kada je u 15 sati i 30 minuta 3. studenog 1918. potpisano primirje između Austro-Ugarske i Saveznika, 3. eskadron 14. konjaničke pukovnije, 29. jurišna bojna i Arditi IV. Alpske Grupe s brdskim topništvom 10. talijanske armije ušli su u Trentino i na tvrđavi izvjesili talijansku trobojnicu pred mnoštvom austrougarskih zarobljenika i okupljenom gomilom lokalnog pučanstva koje je slavilo ulazak talijanskih trupa u grad. U ravnici Veneta, 3. talijanska armija je napredovala do linije San Marino – Sedrano – San Qurino – Nogaredo – Tilment. U 14 sati poslijepodne, 4. pješačka divizija 3. talijanske armije je zauzela Pordenone.[1695]

Iz Čičerićevog ratnog dnevnika saznaje se kako je ovog posljednjeg dana bitke za Vittorio Veneto 3. studenog 1918. zauzeta Gorica i Trst, Kotor odsječen, a Sočanska armija više nije bila na okupu, već da su je prilikom povlačenja „prepadale nacionalne garde Države SHS“.[1696] Do 15 sati i 30 minuta 4. studenoga kada su prestala

[1694] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 198.
[1695] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 199.
[1696] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 386.

neprijateljstva, savezničke su trupe izbile na liniju od Alpa na zapadu do Jadranskoga mora na istoku: prijevoj Stelvio – Cles na jezeru Santa Giustina – prijevoj Mendola – Rovere della Luna i Salorno u dolini Adiga – Cembra u dolini Avisio – Monte Panarotta u Valsugani – bazen Tesina – Fiera di Primiero – Chiapuzza – Domegge di Cadore – Pontebba – Cormons – Cervignano – Aquileia – Grado na jadranskoj obali.[1697]

Glaise von Horstenau u vezi posljednje bitke austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu zaključuje: „Bitku nije odlučila sama strategija. Braniteljske snage su čvrsto odlučile da neće pružati otpor, a one koje su odlučile da ne postupe tako, ubrzo su bile primorane slijediti primjer svojih suboraca. Nije bilo važno gdje i kako će prvi udarac biti zadan. Drvetu je bilo suđeno da padne bez obzira gdje bude udareno oštrim rubom sjekire“.[1698]

Premda su Saveznici postigli svoj cilj ofenzivom, ipak nisu uspjeli neutralizirati 80 000 austrougarskih vojnika i časnika borbenih sastava Sočanske armije. Najveći se dio ove armije, kao i Čičerić na čelu XXIII. korpusa, od 29. listopada do stupanja na snagu primirja između Austro-Ugarske i Saveznika 4. studenog 1918., uspio povući u unutrašnjost teritorija Monarhije i izbjeći zarobljavanje ili uništenje.[1699]

10.5. Raspad Austro-Ugarske Monarhije

U pokušaju reforme državno-pravnog uređenja Austro-Ugarske Monarhije na federalističkoj osnovi i u skladu s političkim težnjama njenih konstitutivnih naroda za priznanjem višeg stupnja državnosti unutar dualističke strukture Austro-Ugarske, radi nepovoljnog stanja na bojištima, krize u austrougarskoj vojsci, nestašica u državi i otežanog rada središnje, vrhovne vlasti i uprave, car Karlo I. je 16. listopada 1918. izdao proglas *Mojim austrijskim narodima*. U historiografiji se ovaj proglas Karla I. naziva *Carski Manifest cara Karla I. od 16. listopada 1918.*

[1697] Hugo Kerchnawe, *Der zusammenbruch der Österreichisch-Ungarisch Wehrmacht in Herbst 1918*, 203.
[1698] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 241.
[1699] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 533.

Iz naslova proglasa je razvidno kako je vladarev proglas upućen narodima austrijske polovice Austro-Ugarske Monarhije na području *Cislajltanije*. Za ugarski dio Monarhije, odnosno područje *Translajtanije*, u koje je spadalo i područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije, uglavljena je klauzula o nedjeljivosti zemalja krune svetog Stjepana koje čine Ugarsko Kraljevstvo. Time se reforma Austro-Ugarske Monarhije nije odnosila na ugarski dio jer je carskom izrijekom potvrđeno jamstvo teritorijalnog integriteta Ugarske. Tako je tekstu carskog proglasa od 16. listopada 1918. izostavljeno rješenje južnoslavenskog, poljskog i ukrajinskog pitanja u granicama Austro-Ugarske Monarhije, jer u tekstu proglasa stoji: „Austrija će, kako njeni narodi zahtijevaju, postati federalna država u kojoj će svaki narod na svojem teritoriju imati vlastiti ustav. Ne očekuje se osnivanje unije poljskih dijelova Austrije i neovisne Poljske. U skladu sa željama naroda, područje Trsta će dobiti poseban status“.[1700]

Kako bi se dodatno naglasio pravni kontinuitet zajedničke države, ne dirajući u unutarnje ustrojstvo ugarskoga dijela Monarhije i legitimitet „revolucije odozgo“, u tekstu carskog proglasa se dalje ističe kako „nova izgradnja položaja, koja ni na koji način ne dira u cjelovitost zemalja ugarske krune, ima jamčiti, svakoj narodnoj državi na teritoriju Monarhije posebno, njenu samostalnost“.[1701] Brzojav s tekstom carskog proglasa je poslan iz Beča, telegramom preko Švicarske, u Washington. Proglasom je car Karlo I. poslao političku poruku američkom predsjedniku Wilsonu kako je spreman reformirati austrijski dio Austro-Ugarske Monarhije u skladu s njegovim programom u 14 točaka.

Cilj carskog proglasa cara Karla I. od 16. listopada 1918. je bio zadovoljiti 10. točku navedenog Wilsonovog programa koja se odnosila na pravo naroda Austro-Ugarske na autonomni razvoj u sklopu Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, kako Livija Kardum zaključuje u svojoj knjizi *Suton stare Europe*: „Carevim manifestom bili su nezadovoljni gotovo svi u Austro-Ugarskoj i umjesto da spasi Monarhiju, samo je ubrzao njezin raspad. Austrijanci su izgubili presudan utjecaj u svom dijelu Monarhije, Mađari su smatrali da je prekršena Austro-Ugarska Nagodba, a ostali narodi više nisu htjeli živjeti unutar Dvojne monarhije bez obzira na njezinu unutarnjopolitičku reorganizaciju“.[1702]

[1700] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 208.
[1701] Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, 58.
[1702] Livija Kardum, *Suton stare Europe*. *Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, 368.

U Zagrebu je Narodno vijeće SHS kao središnje predstavničko tijelo Slovenaca, Hrvata i Srba te svih političkih stranaka Trojedne Kraljevine, 19. listopada 1918. godine izdalo Manifest kojim obavještava narod Slovenaca, Hrvata i Srba na teritoriju Austro-Ugarske Monarhije kako je od ovoga trenutka, ono ovlašteno od svih narodnih stranaka i političkih grupa, voditi narodnu politiku kao vrhovno tijelo, umjesto dosadašnjih narodnih stranaka i kao takvo da neće stupati u pregovore s bilo kime izvan naroda već će djelovati kao jedini i isključivi predstavnik slovenskog, hrvatskog i srpskog naroda na teritoriju Austro-Ugarske Monarhije.[1703]

Središnji odbor Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu je 25. listopada 1918. godine, dan nakon početka bitke kod Vittorio Veneta, na svojoj sjednici donio zaključak o zahtjevu za potpunom kapitulacijom Austro-Ugarske Monarhije, formiranjem jugoslavenske vlade na teritoriju nove jugoslavenske države u etničkim granicama, opskrbom glađu ugroženih krajeva, nabavom potrebnih sirovina i okupacijom spornih područja od strane vojski Antante.[1704] U Pragu je Čehoslovačko narodno vijeće proglasilo Čehoslovačku Republiku 28. listopada 1918. dok su poljski zastupnici u Carevinskom vijeću u Beču sebe proglasili legitimnim predstavnicima poljskog naroda i samostalnu Poljsku.[1705]

Ključni dan je bio 30. listopada. AOK je iz Badena obavijestila središnju vladu u Beču kako se red u vojsci više ne može održati i kako vojska više ne može pružati oružani otpor neprijatelju. Kako bi se spriječila revolucija u Austriji, u Beču je toga dana proglašena Republika Njemačka Austrija i sastavljena nova, posebna vlada za Njemačku Austriju na čelu s dr. Karlom Rennerom[1706] iz Socijaldemokratske stranke Austrije kao prvim kancelarom novoproglašene države. U Budimpešti je istoga dana izbila revolucija. Velik broj građana se pobunio protiv Austro-Ugarske i izišao na ulice i trgove.

[1703] Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, 59.
[1704] Livija Kardum, *Suton stare Europe*. *Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, 369.
[1705] József Galántai, *Hungary in the First World War*, 314.
[1706] Karl Renner (Dolní Dunajovice, Moravska, 14. prosinca 1870. – Beč, 31. prosinca 1950.), austrijski političar, državnik i publicist. Nakon završetka prava u Beču 1896. godine radio je u knjižnici državnog parlamenta u Beču. Od 1907. godine zastupnik u Carevinskom vijeću u Beču. Zastupao je koncept austromarksizma tj. ideju o kulturnoj i nacionalnoj autonomiji naroda Austro-Ugarske i njenu federalizaciju. Nakon Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije od kraja 1918. do 1920. godine je bio prvi kancelar i ministar vanjskih poslova Republike Austrije. Mirom u Saint-Germainu 1919. godine između Republike Austrije i sila Antante i SAD-a, uspio je spriječiti gubitak velikog dijela povijesnih austrijskih zemalja i teritorija Kraljevine SHS. Nakon Drugog svjetskog rata je bio predsjednik privremene vlade Austrije od srpnja do prosinca 1945. godine a potom i prvi predsjednik Republike Austrije do 1950. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 9*, 290-291.

Okupljenima su se pridružili radnici i politički zatvorenici. Zapovjednik IV. korpusa austrougarske vojske u Budimpešti, general Geza Lukačić, nastojao je spriječiti pobunjenike da preuzmu važne institucije u gradu, rasporedivši vojne postrojbe IV. korpusa protiv njih. Međutim, većina postrojbi je prešla na stranu pobunjenika a ostatak odbio upotrijebiti oružje protiv njih. Nakon što su djelatnici telefonske centrale prešli na strani pobunjenika, general Lukačić s malobrojnim osobljem svojeg stožera se našao izoliran. Obratio se caru Karlu za pomoć u Baden, tražeći barem jednu bojnu, sastavljenu od pouzdanih i vjernih vojnika, za suzbijanje pobune. Car mu je odgovorio kako je već dovoljno krvi proliveno i odbio njegov zahtjev. Time je prestala središnja vlast Austro-Ugarske Monarhije na teritoriju Ugarske. Slijedećega jutra 31. listopada, proglašena je samostalnost Mađarske i raskid državno-pravnih veza Ugarske s Austrijom. Mihály Károly je izabran za predsjednika nove mađarske vlade koja je prozvana Nacionalnim komitetom u Budimpešti.[1707]

Béla Linder je proglašen ministrom rata u Károlyjevoj vladi. On je 1. studenog 1918. godine izdao zapovijed mađarskim postrojbama austrougarske vojske da polože oružje, napuste bojišta i vrate se kućama, jer je njihova prisutnost potrebna u domovini za obranu Mađarske. Prema izloženom slijedu događaja, 1. studeni 1918. godine pravno predstavlja datum raspada Austro-Ugarske Monarhije i austrougarske vojske. Ne samo da su zajednička država i vojska prestali postojati zbog nastanka novih država na području nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije koje su preuzele nadležnosti nad nacionalnim sastavnicama nekadašnje zajedničke vojske formiranjem vlasti na proglašenim državnim teritorijima prema etničkom načelu nacionalnih granica, već je i faktički država i vojska prestala funkcionirati. Daljnjim probojem fronta u Južnome Tirolu, Dolomitima i na Soči, nastao je kaos na bojišnicama i u pozadini. Izgladnjele su postrojbe pljačkale vojna skladišta i uništavale civilnu imovinu. Mnoge postrojbe pri povlačenju su se sukobile s vojnom policijom i zaštitnicama. Postrojbe su provaljivale u vlakove a vojnici i časnici se borili za slobodna mjesta u vagonima kako bi ih vlakovi odvezli u pozadinu, daleko od bojišnice, kako ne bi pali u zarobljeništvo. Velik broj vojnika je pritom ozlijeđen dok je zabilježen i velik broj smrtnih slučajeva vojnika i časnika koji su preopteretili željezničke vagone, ispadajući iz vlakova.[1708]

[1707] Alexander Watson, *Ring of Steel*, 543.
[1708] Graydon A. Tunstall, *The Austro-Hungarian Amry and the First World War*, 360.

Načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske Arz, u uvjetima dok je AOK u Badenu još uvijek funkcioniralo i imalo iz Badena komunikaciju sa zapovjedništvima austrougarskih armija na Talijanskom i Balkanskom bojištu, zadržao je Linderovu zapovijed kako bi izbjegao potpuni raspad vojske. Osim navedenoga razloga, izvršenje ove zapovijedi je bilo nemoguće, jer odvajanje postrojbi po nacionalnom kriteriju u višenacionalnim austrougarskim postrojbama u borbenim uvjetima nije bilo moguće. Linder je 2. studenog u telefonskom razgovoru s carem Karlom I. inzistirao da se provede njegova zapovijed. Od cara je tražio da ugarskim vojnicima i časnicima austrougarske vojske osobno zapovijedi povratak u Ugarsku. Nakon poduže telefonske rasprave između cara i ugarskog ministra rata, car Karlo I. je odbio izdati navedenu zapovijed s objašnjenjem da ne želi preuzeti odgovornost za izdavanje ove zapovijedi i uzrokovati raspad Monarhije. Linder je caru odgovorio kako nova ugarska vlada i mađarski narod preuzimaju odgovornost za polaganje oružja mađarskih postrojbi austrougarske vojske.[1709]

Tako je u večernjim satima 2. studenoga 1918. Arz proslijedio zapovjedništvima austrougarskih armija na Talijanskom i Balkanskom bojištu Linderovu zapovijed da mađarske postrojbe napuste zajedničku vojsku i vrate se u Mađarsku. Pritom je istaknuo kako punu odgovornost za ovaj postupak snosi ugarska vlada i ugarski ministar rata. Time je započeo raspad austrougarske vojske. Prosljeđivanje Linderove zapovijedi mađarskim postrojbama na bojištima izvršeno je pod pritiskom potpisivanja primirja s Antantom i SAD-om.

Ranije istoga dana, AOK je iz Badena telegramom obavijestilo Narodno vijeće SHS u Zagrebu da se 29. listopada vrhovno vojno zapovjedništvo austrougarske vojske obratilo talijanskom vrhovnom vojnom zapovjedništvu s prijedlogom za obustavu svih neprijateljstava, na svim bojištima, na kojima je austrougarska vojska ratovala protiv Antante i njenih saveznika. Na prijedlog AOK o sklapanju primirja, Saveznici su u odgovoru postavili osam uvjeta za kopno i 11 uvjeta za more koji se moraju kumulativno i bez odgode ispuniti s austrougarske strane kako bi primirje stupilo na snagu. Savezнички uvjeti za kopno su bili ovi:

1. Obustava svih neprijateljstava na kopnu, moru i zraku odmah;

[1709] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 365.

2. Potpuna demobilizacija cjelokupne austrougarske vojne sile na svim bojištima, unutar područja nakon provedene evakuacije se dozvoljava maksimalno 20 pješačkih divizija koje se moraju vratiti u mirnodopsko stanje prije rata, dok će se polovica čitavog topničkog materijala (na razini korpusa i divizija) kao i cjelokupna oprema i naoružanje, morati predati saveznicima na mjestima koje odrede saveznici i SAD;
3. Evakuacija područja kojeg je zauzela austrougarska vojska iza linije i u razdoblju koje odredi savezničko zapovjedništvo;
4. Sva evakuirana područja zaposjest će savezničke i američke vojne postrojbe, sav vojnički materijal, željeznička oprema i opskrba ugljenom se mora ostaviti na unaprijed određenom području koje odrede Saveznici;
5. Saveznici stječu apsolutno pravo kretanja cestama, željezničkim i vodenim putevima na cijelom austrougarskom području, zaposjedanja i, upotrebljavanja uz plaćanje naknade, svih odlučujućih strateških točaka;
6. Povlačenje svih njemačkih postrojbi s Talijanskog i Balkanskog bojišta te čitavog austrougarskog područja u roku od 15 dana;
7. Puštanje svih savezničkih ratnih zarobljenika odmah, interniranih podanika saveznika i civilnog stanovništva koje je odstranjeno iz svojih područja, ali ne i puštanje austrougarskih ratnih zarobljenika;
8. Obveza njegovanja savezničkih ranjenika i bolesnika na evakuiranom području od strane austrougarskoga osoblja.[1710]

Istovremeno s prosljeđivanjem Linderove zapovijedi mađarskim postrojbama na bojištima, talijanski načelnik Glavnog stožera Diaz je obavijestio AOK kako saveznici daju rok Austro-Ugarskoj do ponoći 3. studenog za prihvat navedenih savezničkih uvjeta primirja. Ukoliko Austro-Ugarska ne prihvati u navedenome roku savezničke uvjete, oni će nastaviti svoju ofenzivu. Radi toga je car Karlo I. ovlastio generala Webera da kao predsjednik austrougarske komisije za primirje prihvati savezničke uvjete primirja. Weberu je naloženo da uloži prigovor na točku 4. navedenih savezničkih uvjeta primirja

[1710] Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914-1919,* 223. Ferdo Šišić u ovoj knjizi na istome mjestu donosi integralni tekst savezničkih uvjeta za primirje Austro-Ugarskoj Monarhiji od 2. studenog 1918. godine. Budući da pomorske operacije austrougarske ratne mornarice tijekom Prvog svjetskog rata nisu predmet ove disertacije, nisu izloženi uvjeti primirja za more.

koji se odnose na slobodni prolaz svih savezнички postrojbi cjelokupnim teritorijem Austro-Ugarske Monarhije.[1711]

Prema izloženom slijedu događaja, razvidno je kako je od 28. listopada, kada je proglašena Čehoslovačka, koja je po ustroju bila republika, 29. listopada kada je proglašena Država SHS i 31. listopada kad su proglašene neovisna Mađarska i Poljska, faktički postojalo šest zapovjednih lanaca na području Austro-Ugarske Monarhije koji su odražavali pojavu šest središnjih vlasti za civilna i vojna pitanja na državnom teritoriju novoproglašenih država Austro-Ugarske Monarhije, umjesto dosadašnjeg, jednog zapovjednog lanca za svaku polovicu Monarhije u ugarskom i austrijskom dijelu.

Navedenim je slijedom događaja nastao problem nadležnosti nad vojskom ali i u civilnim pitanjima opskrbe vojske i prometa. Od 28. listopada su češkim i slovačkim postrojbama austrougarske vojske, od 29. listopada hrvatskim, slovenskim i bosansko-hercegovačkim postrojbama u kojima su služili i pripadnici srpskog naroda s područja Austro-Ugarske Monarhije, a od 1. studenoga 1918. godine i mađarskim i poljskim postrojbama austrougarske vojske, istovremeno stizale zapovijedi AOK u Badenu, Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu, Narodnoga sveta u Ljubljani, Nacionalnog komiteta Mađarske u Budimpešti i Čehoslovačkog narodnog odbora u Pragu.[1712]

Time je u prijelaznom razdoblju tijekom raspada Austro-Ugarske Monarhije nastao „pravni vakuum“ o pitanju statusa časnika i vojnika austrougarske vojske. Dalibor Čepulo je u svojem radu „Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918 – Pravni i politički vidovi i poredbena motrišta“, objasnio pravne pojmove državljanstva i zavičajnosti koji su regulirali status pojedinca u Austro-Ugarskoj Monarhiji od 1867. do 1918. godine. Čepulo u ovome radu navodi kako je od 1867. godine i sklapanja Austro-Ugarske nagodbe postojala jedinstvena pripadnost Carstvu, ali i posebna pripadnost austrijskoj i ugarskoj polovici Monarhije koju je svaka polovica posebno zakonski uređivala za sebe.[1713]

[1711] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 911.

[1712] Filip Katanić, „Vojska bez države. Pregovori u Ljubljani između generala austrougarske vojske Maksimilijana Čičerića i predstavnika Države Slovenaca, Hrvata i Srba o statusu vojnika i časnika austrougarske vojske u studenome 1918. godine“, 59.

[1713] Dalibor Čepulo, „Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918 – Pravni i politički vidovi i poredbena motrišta“, 798, u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (1999.), br. 49, sv. 6, 795-825.

Sukladno navedenome, vojnici i časnici austrougarske vojske su polagali zakletvu caru i kralju te bili državljani Austro-Ugarske Monarhije kao cjelovite, jedinstvene države. No, oni su bili zavičajni sukladno pravnom pojmu zavičajnosti koji je označavao osobni aspekt pripadnosti pojedinca državi, odnosno pripadnosti pojedinca pojedinoj općini. Na ovome pravnom temelju je između pojedinca i općine nastao pravni odnos međusobne povezanosti, odnosno zasnivanje pojedinih prava i obveza. Zavičajnost se nije stjecala samom činjenicom stanovanja na pojedinoj općini ili vlasništvom na nekretnini na pojedinoj općini, već na temelju neke posebne povezanosti pojedinca s općinom poput porijekla, mjesta rođenja, udaje ili primanja u općinsku zajednicu. Stoga, zaključuje Čepulo: „je zavičajnost bila slična državljanstvu, ali je primanje u zavičajnost bila sastavni dio općinske samouprave. Zbog osobne prirode zavičajnosti, pretpostavka za nju je bila državljanstvo, a podrazumijevala je pripadnost zavičajnika samo jednoj općini u državi“.[1714]

Prema pravilima o sukcesiji država, oni su se počeli smatrati državljanima novih nacionalnih država. Budući da su nove države bile istodobno i države sljednice Austro-Ugarske Monarhije, prema pravilu o državljanstvu ali i prema pravu zavičajnosti Austro-Ugarske, oni su potpadali pod vlast Narodnih vijeća svojih nacionalnih država, na teritoriju novonastalih država. Trenutkom proglašenja Čehoslovačke Republike 28. listopada, vrhovna je vlast Beča nad područjem Češke i Slovačke, te nadležnost AOK nad vojnicima i časnicima češke i slovačke nacionalnosti austrougarske vojske prestala. To je dan početka raspada Austro-Ugarske Monarhije kao cjelovite države i austrougarske vojske kao njene oružane sile. Uslijedilo je 29. listopada proglašenje Države SHS, a 31. listopada proglašenje samostalne Mađarske. Tek nakon završetka Prvog svjetskog rata i prestanka postojanja Austro-Ugarske Monarhije koja se raspala, dana 16. studenog 1918. godine proglašena je Republika Mađarska na čelu s vladom Károlyja.[1715]

Iz izloženog slijeda događaja, a uslijed ratnog kaosa i raspada Talijanskog bojišta, započeti raspad Austro-Ugarske Monarhije je praktički bilo nemoguće zaustaviti zbog nestanka središnje vlasti. Zajedničke institucije vlasti Austro-Ugarske Monarhije od 1867. godine su prestale izvršavati vlast na teritoriju Austro-Ugarske Monarhije.

[1714] Dalibor Čepulo, „Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918 – Pravni i politički vidovi i poredbena motrišta“, 799.
[1715] *Hrvatska enciklopedija, sv. 6,* 746.

Prestankom djelovanja državne vlasti, prestala je postojati Austro-Ugarska Monarhije kao subjekt međunarodnog prava.[1716]

Odmah po proglašenju Države SHS u Zagrebu 29. listopada 1918., general pješaštva austrougarske vojske Luka Šnjarić i podmaršal austrougarske vojske Mihovil Mihaljević[1717] izdali su proglas hrvatskim vojnicima i časnicima austrougarske vojske. U ovome proglasu stoji: „Danas će se obrazovati narodna vlada, koja će uzdržavati mir, red i zakoniti poredak u zemlji. Sve vojništvo – vojska i domobranstvo – stavlja se u službu narodne vlade, kojoj time stoji na raspoložbu. Cijela dosadašnja djelatnost, organizacija kao i biće oružane sile ostaje do daljnjega netaknuto, te je upućeno na naputke narodne vlade. Zato se najveća važnost ima položiti na uzdržavanje zapta.[1718] Svi naputci vlade proizvađat će se putem dosadašnje vojničke vlasti".[1719]

Nakon toga su Šnjarić i Mihaljević došli u Narodno vijeće SHS i izjavili da stavljaju na raspolaganje Narodnome vijeću SHS cjelokupnu oružanu silu te kako će odsada nadalje naloge Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu bezuvjetno izvršavati. Njihova je izjava prihvaćena s odobravanjem, a idućega dana 30. listopada 1918. godine objavljeno kako je Šnjarić novi vrhovni zapovjednik vojske Države SHS a Mihaljević zapovjednik domobranstva Države SHS.[1720]

Otvorenim pitanjem je ostalo pitanje lojalnosti preostalih viših austrougarskih časnika, poput Čičerića i Borojevića, koji nisu izrijekom izjavili kome se stavljaju na raspolaganje, koga smatraju nadležnim i čiju vrhovnu vlast priznaju. Ovaj pravni problem niti sami predstavnici vlasti Države SHS nisu znali riješiti. U praksi, nisu se znali postaviti

---

[1716] Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 1976., 64.

[1717] Mihovil (Michael) Mihaljević (Oštarije, 26. listopada 1864. – Zagreb, 11. travnja 1925.), austrougarski podmaršal hrvatskog porijekla. Nakon završetka Pješačke kadetske škole u Karlovcu 1882. godine služio u otočanskoj 79. pješačkoj pukovniji *Grof Jelačić* 26. pješačke divizije XIII. korpusa. Na početku Prvog svjetskog rata s činom pukovnika načelnik stožera XV. korpusa 6. armije Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. Od 24. listopada do 15. prosinca 1914. godine je bio zapovjednik 83. brigade 42. domobranske Divizije XIII. korpusa u sastavu 6. armije Balkanskih oružanih snaga na Balkanskom bojištu. Od lipnja 1917. do svibnja 1918. godine s činom general-bojnika zapovijedao 42. domobranskom divizijom na Istočnom i Talijanskom bojištu. U ljeto 1918. godine stekao čin podmaršala. Od 27. rujna do 3. studenog 1918. je bio zapovjednik hrvatskog domobranstva za područje Hrvatske i Slavonije. Zajedno sa Šnjarićem se 29. listopada 1918. godine stavio na raspolaganje Narodnome vijeću SHS u Zagrebu pa je imenovan zapovjednikom domobranstva Države SHS. Umirovljen iz aktivne vojne službe 1. siječnja 1919. godine; *Österrechische Biographiches Lexicon 1815-1950, sv. 6,* 276.

[1718] Zàpt, zapta potječe od turske riječi zapt, zabyt a znači stega, disciplina, poredak, strogost, „uzda"; Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 2004., 1442.

[1719] Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 210.

[1720] Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 210.

prema navedenim časnicima i vojnicima koji se nisu izjasnili po pitanju državne pripadnosti. Pitanjem što s hrvatskim postrojbama s područja Dalmacije (XVI. korpus austrougarske vojske), Istre (III. korpus austrougarske vojske) i Bosne i Hercegovine (XV. korpus austrougarske vojske) koje su bile u navedenim sastavima austrougarske vojske ostalo je otvorenim. Pod čiju nadležnost one pripadaju i kome se stavljaju na raspolaganje?

Kako bi riješio pitanje nadležnosti nad južnoslavenskim vojnicima austrougarske vojske, povjerenik vlade SHS za narodnu obranu Mate Drinković[1721] je 1. studenog 1918. godine poslao telegram iz Zagreba Narodnom svetu u Ljubljani s uputom kako se postaviti prema navedenome pravnom pitanju. Drinković je istaknuo: „Mi smo javili Antanti da se naša država potpuno odijelila od Austro-Ugarske i habsburške dinastije te da nemamo nikakovog posla više sa AOK prema tomu imate se ravnati.“[1722]

Iz navedenoga je razvidno kako je Drinković u ovom telegramu dao Narodnome vijeću u Ljubljani jasnu i nedvosmislenu uputu kako se u Zagrebu nalazi odsada nadalje središnja vlast, nadležna za sva vojna pitanja u vezi pravnog statusa postrojbi, časnika i vojnika bivše austrougarske vojske s područja južnoslavenskih zemalja. Radi toga više nije bilo potrebno, kako stoji u Drinkovićevoj uputi, koordinirati djelovanja s AOK ili izvršavati njene zapovijedi. Isto tako, Drinković je naložio članovima Narodnoga vijeća u Ljubljani prekid svake suradnje s vojnim i civilnim vlastima bivše države što je značilo prekid opskrbe austrougarskoj vojsci na Talijanskom bojištu putem željezničke i cestovne mreže, kao i prekid svih komunikacija putem telefonske, telegramske i telegrafske mreže na području Države SHS.

[1721] Mate Drinković (Jelsa, 29. travnja 1868. – Beč, 18. svibnja 1931.), hrvatski političar i publicist. Nakon završetka studija medicine u Zagrebu radio kao općinski liječnik u Stonu, Vodicama i Šibeniku. Na listi Stranke prava izabran za zastupnika u Dalmatinski Sabor 1913. godine. Osuđen na pet godina zatvora zbog protuaustrijske djelatnosti i zagovaranja osnivanja južnoslavenske države. Amnestiran 2. srpnja 1917. godine nakon čega provodi godinu dana u internaciji pored Beča. Nakon toga se nastanio u Zagrebu. Sudjelovao u osnivanju Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu. Kao član njegovog središnjeg odbora, 29. listopada 1918. godine, imenovan povjerenikom za narodnu obranu. Kao tajnik vijeća putovao u Beograd gdje je 1. prosinca 1918. godine proglašena Kraljevina SHS. Tijekom 1919. i 1920. godine u vladam Stojana Protića i Milenka Vesnića ministar pošte i telegrafa. Kao izvanstranački kandidat na izborima u Dalmaciji 1921. godine izabran za zastupnika u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS u Beogradu. Tijekom 1924. i 1925. godine bio je ministar bez lisnice u vladi Nikole Pašića. Nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature 1929. godine bio je ministar socijalne politike i narodnoga zdravlja u vladi Petra Živkoća; *Hrvatska enciklopedija, sv. 3,* 248.

[1722] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani, kutija 4. *Telegram povjerenika za obranu Drinkovića Narodnom vijeću u Ljubljani od 1. studenog 1918.*

Drinkovićeva uputa je stvorila paradoksalnu situaciju. Ukoliko bude prekinut sav promet, veze i komunikacija s austrougarskom vojskom na bojištu, tada neće biti moguć povratak južnoslavenskih vojnika i časnika austrougarske vojske kućama kao ni provođenje demobilizacije austrougarske vojske. Zato su članovi Narodnoga sveta u Ljubljani tražili Drinkovića pojašnjenje u vezi praktičnog načina provedbe ove upute. Povjerenik vlade za narodnu obranu u Ljubljani Nikola Pogačnik 3. studenog 1918. je poslao u Zagreb telegram Narodnome vijeću SHS s upitom hoće li ono poslati svoje opunomoćenike u Ljubljanu za formiranje mješovite komisije koja će otići Baden i pregovarati s AOK o demobilizaciji austrougarske vojske? Istoga dana mu je Drinković, u ime Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu, poslao telegramski odgovor na njegov upit kako „se iz Zagreba neće slati nikakvi izaslanici u Baden niti u Beč, iz razloga što vlada Države SHS nema ništa zajedničkog s demobilizacijom bivše austrougarske vojske“. [1723]

Iz izloženog je evidentno kako su se mnogobrojni vojnici i časnici austrougarske vojske s područja na kojem je proglašena Država SHS, početkom studenog 1918. godine našli u neobičnoj situaciji. Oni su imali pravni status pripadnika oružanih snaga države koja se još uvijek nalazila u ratnome sukobu, ali koja se istodobno nalazila i u postupku raspada. Također, oni su bili pripadnici vojske koja od 1. studenoga više nije postojala. Vraćajući se s Talijanskog i Balkanskog bojišta, nalazili su se na teritoriju novih država.

Obzirom na stanje austrougarske vojske koja se s Talijanskog bojišta povlačila kroz Sloveniju prema unutrašnjosti, prilike općeg kaosa, ubrzanog tijeka događaja, raspada zapovjedne strukture u vojsci i vlasti Austro-Ugarske Monarhije, pojave nove vlasti novoproglašene Države SHS u uvjetima strane okupacije dijela državnog teritorija od strane talijanske vojske, nedovoljnih kapaciteta u ljudstvu i materijalu Narodnih vijeća u Zagrebu i Ljubljani da uspostave kontrolu nad postrojbama austrougarske vojske u kojima su služili pripadnici južnoslavenskih naroda koji su se vraćali kućama s Talijanskog bojišta, bio je visok stupanj vjerojatnosti eskalacije sukoba i potencijalnog građanskog rata između raznih etničkih skupina austrougarske vojske. Pogotovo je nastao problem odnosa mađarskih i ostalih postrojbi austrougarske vojske te vojnih postrojbi Države SHS i ostalih država koje su bile u postupku nastanka. Radi svega navedenoga su

[1723] HR-HDA-124 Narodno vijeće SHS, 1918.-1921. Kutija 17. *Dopis od 3. studenog 1918. godine.*

nove vlasti Države SHS prije gledale na austrougarske postrojbe kao na „neprijateljski i pljačkaški nastrojene elemente nego na časnike i vojnike lojalne novoj državi“.[1724]

11. Završetak Prvog svjetskog rata

Čičerić je na završetku Prvog svjetskog rata odigrao dvostruku ulogu. Prvo je kao zapovjednik XXIII. korpusa Sočanske armije, u sklopu općeg povlačenja austrougarske vojske s Talijanskog bojišta krajem listopada i početkom studenoga 1918. godine, vodio povlačenje postrojbi pod njegovim zapovjedništvom sa Piave prema unutrašnjosti austrougarskog teritorija. Potom je nakon potpisivanja primirja u vili Giusti kraj Padove 3. studenog 1918. kojim je Austro-Ugarska izišla iz rata, sudjelovao na pregovorima u Ljubljani od 3. do 10. studenog 1918. godine kao predstavnik Sočanske armije s članovima Narodnoga vijeća SHS u vezi provedbe odredbi primirja iz vile Giusti i mirnog okončanja rata na teritoriju novoproglašene Države SHS u Sloveniji kao parlamenter.[1725]

Povlačenje austrougarske vojske s Talijanskog bojišta je jednim dijelom bilo uzrokovano raspadom dijela austrougarskog fronta na Piavi, na Monte Grappa i u Tirolu 28. listopada, a drugim, potrebom za hitnim sklapanjem primirja i obustavom neprijateljstava kako bi se spriječio potpuni raspad vojske i revolucija u Austro-Ugarskoj. Stoga je AOK izdala zapovijed Armijskoj grupi Borojević da 29. listopada započne s evakuacijom Veneta, organiziranim povlačenjem Sočanske armije sa Piave i sprječavanjem rasula 6. armije nakon proboja njenog fronta na Piavi. Ovim činom je AOK nastojala poslati političku Saveznicima kako je Austro-Ugarska voljna i spremna odmah zaključiti primirje sa Saveznicima.[1726] Time bi se izbjegle žrtve na frontu Sočanske armije

[1724] Filip Katanić, „Vojska bez države. Pregovori u Ljubljani između generala austrougarske vojske Maksimilijana Čičerića i predstavnika Države Slovenaca, Hrvata i Srba o statusu vojnika i časnika austrougarske vojske u studenome 1918.“, 66.

[1725] Parlamenter je osoba koja se šalje neprijatelju radi pregovora. Pri dolasku, parlamenter treba pokazati ovlaštenje svojega zapovjednika, a kao znak raspoznavanja jasno istaknuti bijelu zastavu. Osobno su parlamenter i njegova pratnja nepovredivi, ali ga neprijatelj nije obvezan primiti te ga može zadržati ukoliko on zlorabi svoj položaj. Ukoliko parlamenter iskoristi svoj položaj i izazove ili počini izdaju, gubi status nepovredivosti; Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, 580.

[1726] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 358.

koja bi se bez borbe povukla sa Piave prema unutrašnjosti teritorija Austro-Ugarske Monarhije.

11.1. Potpisivanje primirja između Austro-Ugarske i Antante i SAD-a u vili Giusti kraj Padove 3. studenog 1918. godine

Prema izloženim uvjetima primirja s Austro-Ugarskom, razvidno je kako su Saveznici zahtijevali bezuvjetnu kapitulaciju Austro-Ugarske. Točke 5. i 6. uvjeta, potpuna sloboda kretanja savezničkih postrojbi teritorijem Austro-Ugarske i povlačenje njemačkih oružanih snaga s njenog teritorija, ugrožavalo je Njemačku. Time bi Saveznici koristili teritorij Austro-Ugarske kao bazu za napad na Njemačku koja bi na ovaj način postala ugrožena s juga. U pokušaju da sačuva Njemačku od napada saveznika s juga, car Karlo I. je poslao telegram njemačkom caru Vilimu II. u kojem jamči da će zatvoriti put Saveznicima prema Njemačkoj preko teritorija Austro-Ugarske.[1727]

Obzirom da su navedene točke iz ovoga razloga bile neprihvatljive za Austro-Ugarsku, car Karlo I. je ovim putem poručio caru Vilimu II. kako austrougarska vojska nastavlja s borbenim djelovanjima. Međutim, u stvarnosti to više nije bilo moguće. Kada su 2. studenoga 1918. saveznički uvjeti primirja stigli u AOK u Badenu, austrougarska vojska više nije postojala niti pravno a niti faktički, niti predstavljala jedinstvenu oružanu silu koja bi pružala organizirani otpor protivniku.

Obzirom na raspad austrougarske vojske i države, načelnik Glavnog stožera Arz je u 1 sat i 20 minuta ujutro 3. studenoga, u otvorenom roku koji su saveznici ostavili za prihvat uvjeta za primirje, poslao telegram zapovjedništvima austrougarskih armija na Talijanskom bojištu ovoga sadržaja: „Antantini uvjeti primirja su prihvaćeni. Odmah treba prekinuti sva borbena djelovanja na kopnu i u zraku. Pojedinosti uvjeta o obustavi vatre bit će objavljene naknadno“.[1728]

Odmah po primitku vrhovne zapovijedi za polaganje oružja, austrougarske su postrojbe četiriju armija na Talijanskom bojištu spustile oružje i prestale pružati oružani

[1727] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 909.
[1728] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 912.

otpor protivniku. General Weber je kao predsjednik austrougarske komisije za primirje predao potpisani primjerak ugovora o primirju saveznicima u ime austrougarske strane u vili Giusti kraj Padove u 9 sati ujutro 3. studenoga. Saveznici su mu odgovorili kako treba proteći 24 sata od ratifikacije ovog ugovora odnosno kako je potrebno 24 sata da ga, u ime Savezničke vojske u sjevernoj Italiji, potpiše načelnik talijanskog Glavnog stožera general Diaz.

Diaz je u 15 sati 3. studenoga 1918. potpisao ugovor o primirju između Antante i SAD-a s jedne te Austro-Ugarske Monarhije s druge strane s napomenom kako primirje stupa na snagu 4. studenog 1918. u 15 sati. Tako je prošlo 36 sati od izdavanja zapovijedi generala Arza austrougarskoj vojsci da položi oružje i prestane pružati otpor u 1 sat i 20 minuta ujutro 3. studenoga do stupanja na snagu primirja između Antante i SAD-a s jedne te Austro-Ugarske s druge strane 4. studenoga u 15 sati.[1729] Štoviše, zbog raspada komunikacija i otežanih uvjeta prenošenja vijesti iz vile Giusti do Badena, telegram generala Webera s vijestima da je konačno potpisano primirje je stigao u AOK u Badenu u 23 sata navečer 3. studenog 1918. Kratka poruka generala Webera je glasila: „Uvjeti primirja su prihvaćeni danas, 3. studenog, ugovor o primirju je potpisan u 15 sati poslijepodne. Obustava neprijateljstava sa savezničke strane nastupa 4. studenog u 15 sati po srednjoeuropskom vremenu“.[1730]

Posljedica nejasnoće oko trenutka nastupanja primirja je bila pad u talijansko zarobljeništvo 350 000 austrougarskih vojnika i časnika iz četiri austrougarske armije na Talijanskom bojištu. Odmah po primitku zapovijedi o prekidu neprijateljstava, koje su austrougarske postrojbe na Talijanskom bojištu primile u ranojutarnjim satima 3. studenoga, austrougarski su vojnici i časnici spustili oružje i prekinuli borbena djelovanja, 36 sati ranije nego što je primirje službeno stupilo na snagu. Na ovaj način je preko tri četvrtine svih zarobljenika koje je talijanska vojska zarobila tijekom bitke za Vittorio Veneto bilo zarobljeno u ovih 36 sati, od izdavanja zapovijedi za polaganje oružja i prestanka neprijateljstava, do stupanja primirja na snagu. Talijanska je strana navela da je sveukupno od 24. listopada pa do 4. studenoga 1918. zarobila 472 000 austrougarskih vojnika i časnika.[1731]

[1729] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 308.
[1730] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 372.
[1731] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 311.

Talijani su ovaj „veliki uspjeh“ postigli zahvaljujući perfidnoj zlouporabi zablude austrougarske strane oko trenutka nastupanja primirja. Tijekom navedenih 36 sati, talijanske kolone pješaštva, konjaništvo i motorizirana vozila, užurbano su se probijale u pozadinu austrougarskoga fronta kako bi odsjekle odstupnice austrougarskim trupama koje su se povlačile kroz Trentino dolinom Adiga na Merano i Bolzano. Talijanske postrojbe su neometano prolazile pozadinom austrougarskoga fronta jer su se austrougarske postrojbe pridržavale točke 4 uvjeta primirja o slobodnom prolazu svih savezničkih postrojbi na kopnu, moru i zraku na čitavom teritoriju Austro-Ugarske. Kada su do 15 sati 4. studenog, trenutka stupanja primirja na snagu, savezničke postrojbe izbile na liniju Malé – Mendel – Salurno – Val Sugana – Pontebba – Aquileia – Grado na obali Jadrana, njihovi su zapovjednici izjavili kako se sve austrougarske postrojbe južno od ove linije smatraju ratnim zarobljenicima.[1732]

Stupanje primirja na snagu, koje je radi navedenog završnog ratnog čina protivnika, odmah u austrougarskoj vojsci protumačeno kao bezuvjetna kapitulacija, ubrzalo je njen raspad, započet 28. listopada 1918. godine. Problemi s opskrbom, nedostatak hrane, odjeće, obuće i lijekova za vojsku u jesenskim uvjetima, zajedno sa glasinama koje su se ubrzo proširile u austrougarskoj vojsci kako je AOK namjerno dozvolila da, ovako velik broj austrougarskih vojnika i časnika na samom koncu rata padne u talijansko zarobljeništvo s ciljem sprječavanja revolucije, oružane pobune i ustanka, dodatno su pridonijeli konfuznom, nasilnom i kaotičnom raspadu države i vojske. O tome svjedoči unos u Čičerićev ratni dnevnik tijekom puta od bojišta na Piavi do Ljubljane 3. studenog. Čičerić piše: „Prepadi nacionalne garde [narodne vojske Države SHS, op.a.], razoružavanje pojedinaca i propuštanje postrojbi pod zapovjedništvom pojedinih časnika. Ali, oduzimanje opskrbe, konja i krava“.[1733]

Nakon potpisivanja primirja u Vili Giusti, nastupila je stanovita neizvjesnost u vezi držanja Saveznika prema Njemačkoj što je utjecalo na djelovanje Savezničke vojske prema Austro-Ugarskoj. Ostalo je otvoreno pitanje invazije Njemačke preko teritorija bivše Austro-Ugarske. Time je Čičerićev položaj, kao i položaj ostalih austrougarskih časnika i vojnika bio nesiguran i neizvjestan. To dokazuje arhivski materijal iz ostavštine britanskog generala Cavana.

[1732] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 378.
[1733] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 386.

Cavan je zatražio od savezničkog vrhovnog vojnog zapovjedništva u Versaillesu upute za daljnje djelovanje. Cavan se 4. studenog 1918. godine u 17 sati poslijepodne obratio savezničkom vrhovnom vojnom zapovjedništvu u kojem je istaknuo slijedeće: „Šaljem general-bojnika Price Daviesa s ovim pismom jer smatram da u njemu iznesene točke zahtijevaju razmatranje i odluku. Iako talijanski zapovjednici žele nastaviti jednakim žarom pohod protiv Njemačke, sumnjam da među običnim vojnicima i niže rangiranim časnicima talijanske vojske postoji borbeni duh koji bi podržao još jedan pohod. Samo polovica stanovništva Italije je srcem bila za rat protiv Austrije. Manje od četvrtine će biti za borbu protiv Njemačke. Mislim da je nužno da maršal Foch izradi strateški plan i da zapovijedi Italiji da krene određenim pravcima. Mislim da treba jasno shvatiti kako će slijedeći čimbenici utjecati na vrijeme koje je potrebno za okupljanje i raspoređivanje oružanih snaga:

1. Trajni mostovi preko Piave nisu spremni. Stoga sve postrojbe koje dolaze sa zapada preko Lagarine moraju prijeći pontonske mostove.
2. Veliki glavni put Sacile – Conegliano je doista u vrlo lošem stanju. Siguran sam da će putevi i tuneli u planinskim i brdskim prolazima biti oštećeni i sudeći prema radovima na trajnim mostovima ovdje, ne očekujem čisti prolaz cestom ili željeznicom u Njemačku u dogledno vrijeme.
3. Isturena baza operacija mora biti postavljena na sjevernoj strani Alpa prije nego smo raspoređeni na područje dužine 160 km planinskih prolaza između Revereta i Innsbrucka. Snijeg može smetati. Iz navedenog zaključujem da ukoliko se danas izda zapovijed za raspoređivanje 10. armije oko Verone, trebat će 16 do 20 dana da se ono dovrši, što znači ne prije 21. pa sve do 25. studenog“.[1734]

U nastavku pisma je Cavan istaknuo: „Pretpostavljajući da se Njemačka odluči dalje boriti, smatram kako postoji ozbiljna opasnost da se zaskoči talijanska kolona koja bi se spustila sa planina sa zimskog pohoda, te upravo iz navedenog razloga se nadam da će Italija primiti konačne zapovijedi od maršala Focha. Snaga kolona mora nužno biti ograničena mogućnostima prehranjivanja postrojbi željeznicom. Sastav kolona zahtijeva razmatranje. Je li bolje ustrojiti mješovite kolone engleskih, francuskih, američkih i talijanskih postrojbi ili ustrojiti četiri posebne vojske? Jedna bi bila sastavljena od

[1734] WO-79-68 The Papers of general Earl Cavan. *General Headquarters, British Forces in Italy, November 4th 1918, No. S.G. 368/1*, 1.

engleskih i američkih postrojbi. Druga od francuskih a treća i četvrta od talijanskih. U ovome trenutku mislim da talijansko vrhovno vojno zapovjedništvo namjerava ustrojiti četiri posebne vojske. Italija je sada okupirala praktički čitav teritorij koji joj je dodijeljen između Tagliamenta i Ljubljane, stoga smatram kako sva razmišljanja trebaju biti čisto strateška i taktička, bez utjecaja bilo kakvih sentimentalnih i nacionalnih razmatranja".[1735]

Iz izloženog pisma generala Cavana je vidljivo kako je iz strateških razloga Saveznicima bilo bitno što prije zauzeti što veći dio nekadašnjeg teritorija Austro-Ugarske Monarhije i iskoristiti ga kao bazu za vojne operacije protiv Njemačke. Radi toga je i Čičerićeva misija u Ljubljani bila opterećena pronalaženjem brzog rješenja za demobilizaciju i razoružanje austrougarske vojske te povratak brojnih austrougarskih vojnika i časnika svojim kućama.

11.2. Raspad austrougarske vojske

Raspadom središnje vlasti u uvjetima postojanja šest paralelnih zapovjednih lanaca, AOK je procijenila kako će vijest o potpisivanju primirja između Austro-Ugarske i Antante i njenih saveznika ubrzati raspad austrougarske vojske. U ovoj procjeni AOK nije pogriješilo jer su brojni izvještaji s bojišnice ukazivali na masovno odbijanje časnika i vojnika da izvršavaju zapovijedi, potpuni raspad discipline i borbenog morala među postrojbama jer je zavladao osjećaj besmislenosti daljnje borbe. Sve navedeno je dovelo do raspada kohezije borbenih formacija. Dva su primjera izvještaja koji svjedoče o raspadu discipline i kohezije austrougarskih postrojbi 1. i 2. studenog, neposredno pred sklapanje primirja u Vili Giusti.

Prvi je izvještaj zapovjednika 83. brigade 42. domobranske divizije, pukovnika Oskara Minicha, poslan zapovjedništvu 42. domobranske divizije u 18 sati poslijepodne 1. studenog 1918. U ovome izvještaju Minich piše: „Javljam da je 4. satnija 10. domobranske husarske konjaničke pukovnije u 15 sati i 45 minuta u potpuno pijanom stanju ovuda prošla. Da je ista nama podređena, također meni dosada ništa nije poznato jer nikakva zapovijed o tome nije stigla. Jedan časnik i 60 vojnika iz 25. domobranske

[1735] WO-79-68 The Papers of general Earl Cavan. *General Headquarters, British Forces in Italy, November 4th 1918, No. S.G. 368/1*, 2.

pješačke pukovnije zajedno sa vozilima i konjima u određeno doba dolaze u potpunom rasulu.“[1736]

Drugi je izvještaj feldmaršala Borojevića od 2. studenog 1918. Iz zapovjedništva Armijske grupe Borojević u Udinama on je navedenoga dana uputio telegram AOK-u u Baden ovog sadržaja: „Pljačkanje traje cijeli dan po svim vojarnama, zapovjedništvo više nema vlasti nad postrojbama. Posvuda se zanemaruju dužnosti, zapovijedi se ne izvršavaju. Časnike, civilne službenike i vojnike je uhvatila opća mahnitost, samovoljno napuštaju svoje položaje. Svi žurno hitaju svojim kućama“.[1737]

Stoga je AOK pokušalo očuvati zajedničku vojsku od potpunog raspada i zarobljavanja od strane Saveznika radi čega je počelo planiranje sigurnog prebacivanja austrougarskih postrojbi s Talijanskog bojišta željeznicom u unutrašnjost teritorija Monarhije. To se jedino moglo postići uz suradnju s novom vlasti Države SHS koja je preuzela vlast nad željeznicama na području Države SHS. Radi toga su kao predstavnici AOK u Zagreb poslani predstojnik Vojnog ureda Njegovog veličanstva bojnik Fedor Ulmansky i glavnostožerni pukovnik Slavko Kvaternik[1738] kao predstavnik Sočanske armije.

Kako bi ispitalo kakav je stav vlasti nove Države SHS prema slobodnom prolasku austrougarskih trupa njihovim državnim područjem, AOK je 2. studenog 1918. godine uputilo telegram iz Beča Narodnom vijeću SHS u Zagreb s tri pitanja:

1. Može li se austrougarskim trupama i civilima dozvoliti prolaz preko Rijeke u

[1736] HR-HDA-482 42. domobranska divizija. Kutija 4.
[1737] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 375.
[1738] Slavko Kvaternik (Vučinić selo kraj Vrbovskoga, 25. kolovoza 1878. – Zagreb, 7. lipnja 1947.), hrvatski političar i časnik. Nakon završetka austrougarske Vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu obavljao različite dužnosti u sklopu hrvatskog domobranstva. Od 1916. do studenoga 1918. godine krilni pobočnik feldmaršala Borojevića na Talijanskom bojištu. Proglašenjem Države SHS iskazao lojalnost Narodnome vijeću SHS u Zagrebu te se stavio na raspolaganje oružanim snagama Države SHS pri čemu je imenovan zamjenikom povjerenika za narodnu obranu Drinkovića. Umirovljen iz aktivne vojne službe s činom pukovnika 1921. godine. Nakon mirovine je radio kao bankovni službenik a od 1937. godine kao ravnatelj zadruge Hrvatski radiša. Od 1938. godine jedan od vođa domovinskog vodstva ustaškoga pokreta. Dana 10. travnja 1941. u Zagrebu proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku u ime poglavnika ustaškoga pokreta Ante Pavelića. Osnovao privremenu vladu (Hrvatsko državno vodstvo) i započeo ustrojavanje oružanih snaga NDH. Nakon Pavelićevog povratka u NDH, službeno imenovan drugim čovjekom države. U NDH je imao nekoliko funkcija: član Glavnog ustaškog stana, zamjenik Poglavnika, ministar domobranstva, doglavnik, ustaški krilnik i vojskovođa. Nakon sukoba s Pavelićem u listopadu 1942. godine se povukao iz javnog i političkog života, a od siječnja 1943. godine bio formalno razriješen dužnosti ministra domobranstva. Nakon toga se povukao u Austriju. Nakon sloma NDH u svibnju 1945. godine, uhićen u Austriji u srpnju 1945. godine i izručen Jugoslaviji u rujnu 1946. godine. Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske ga je osudio na smrt streljanjem kao ratnog zločinca početkom 1947. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 6,* 380-381.

Dalmaciju?

2. Može li Narodno vijeće SHS u Zagrebu zajamčiti slobodan prolaz južnoslavenskim
   časnicima iz Maribora prema jugu?
3. Jesu li željezničke linije preko Slovenije prema jugu uopće u voznom stanju?

U završetku navedenog telegrama stoji: „Molim odgovorite mi do ponoći jer u Baden odgovor još nije stigao. Također, molim Vas, odgovorite jesu li pukovnici Kvaternik i Ulmansky stigli u Zagreb?“[1739]

Drinković je osobno odgovorio Ulmanskome na njegov telegram ovako: „Bojnik Ulmansky nalazi se u militarkancelariji njegovog veličanstva. Nije dobio poziv naš da dođe ovamo preko AOK – mi smo ga pozvali. Odgovor tako poslati u Hofburg! Primljeno 3. studenoga 1918. u 12 sati i 45 minuta popodne, Drinković“.[1740] Iz ovoga je vidljivo kako je Drinković ostao pri stavu da nova vlast Države SHS nema nikakvih prava i obveza prema AOK. Pristao je pozvati bojnika Ulmanskog kao predstavnika austrougarske vojske u Zagreb kako bi se dogovorio protokol provedbe odredbi primirja iz vile Giusti, provela demobilizacija austrougarske vojske i osigurao siguran povratak u domovinu mnogobrojnim vojnicima i časnicima austrougarske vojske s južnoslavenskih područja. Navedeno je bio presedan za Čičerićevu misiju u Ljubljani.

Povlačenje austrougarske vojske s Talijanskog bojišta u trenutcima njenog raspada je predstavljalo osobiti sigurnosni problem za Državu SHS. Brojni izvještaji s terena su pisali o pljačkanju, razbojništvu i neredu koji ostavlja austrougarska vojska pri svojem povlačenju. Radi toga je na sjednici predsjedništva Narodnog vijeća SHS za Sloveniju u Ljubljani 2. studenoga 1918. odlučeno da se „izvrši opća mobilizacija svih muškaraca od 18. do 40. godine po cijeloj Sloveniji.“ U zapisniku ove sjednice stoji: „Neka Narodna Vlada proglasi ovu odluku radi motivacije jer je potrebno braniti domaće ognjište od napada stranaca jer je domovina ugrožena, i to prvo da ova odredba bude u najkraćem roku na snazi“. Nadalje je odlučeno da se o vojnim pitanjima u vezi statusa austrougarskih vojnika i časnika i njihovog otpuštanja s Talijanskog bojišta kućama

[1739] HR-HDA-124 Narodno vijeće SHS 1918. Kutija 17, list 94.
[1740] HR-HDA-124 Narodno vijeće SHS 1918. Kutija 17, list 95.

razgovara s pukovnikom Nikolom Ištvanovićem i njegovim pobočnikom potpukovnikom iz AOK Ulmanskim.[1741]

Istu mjeru je poduzelo i Narodno vijeće SHS u Zagrebu izdavši 2. studenog 1918. poziv na mobilizaciju vojnih obveznika s područja Hrvatske i Slavonije. U ovome pozivu stoji: „Raspršena vojska bivše Austro-Ugarske vraća se s talijanskog bojišta ogladnjela i u neredu. Naša je domovina izvržena velikoj pogibli i osveti razjarenih Mađara i Nijemaca. Sveta je dužnost svakoga sina naše domovine, da obrani od propasti svoju ljubljenu državu, koja se u mukama rađa [...] Ne radi se ovdje o nikakvom osvajačkom ratu, nego se mora bezuvjetno zakrčiti put u našu domovinu razasutim ruljama Mađara i Nijemaca. To je dužnost svakog Slovenca, Hrvata i Srbina“.[1742]

Iz navedenog proizlazi da je Narodno vijeće SHS pozvalo na oružanu borbu protiv Mađara i Nijemaca u redovima austrougarske vojske koji prolaze područjem Države SHS. No ovaj poziv predstavljao je osobit problem iz razloga što je teško bilo odvojiti postrojbe austrougarske vojske po nacionalnim komponentama. Kako ističe Oskar Jaszi u svojoj knjizi *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* „od 47 pješačkih pukovnija zajedničke vojske smještenih u Ugarskoj, samo pet je bilo sastavljeno od isključivo etničkih Mađara, dok su ostale bile mješovitoga sastava.“[1743]

Kako bi pojasnio razmjere opasnosti iz trenutne situacije, načelnik Glavnog stožera Arz se dopisom obratio povjereniku za narodnu obranu SHS u Zagrebu Drinkoviću 2. studenog. Arz upozorava Drinkovića kako je prijeko potrebno da Narodno vijeće SHS u Zagrebu ostavi u funkciji postojeću telefonsku, telegrafsku i željezničku mrežu i ne miješa se u njeno djelovanje radi opskrbe vojske na bojištu i njenog prijevoza s bojišta kući, demobilizacije i razmjene ratnih zarobljenika. Arz je posebno naglasio: „Prekidanje ovih sveza bilo bi od najtežih posljedica kako za opstanak vojske tako i za mir i red država i sigurnost naroda. Radi toga se umoljava Narodno vijeće SHS u Zagrebu da ostavi do svršetka demobilizacije u daljnjem prometu ove pruge i vezu ministarstva rata sa Ljubljanom, Zagrebom i Sarajevom.“[1744]

[1741] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. Kutija 11. *Zapisnik sa sjednice Narodnog vijeća SHS u Ljubljani od 2. studenog 1918.*

[1742] Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 219.

[1743] Oscar Jaszi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago: University of Chicago Press, 1920., 144.

[1744] HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Kutija 17. *Dopis načelnika Glavnog stožera Arza povjereniku za narodnu obranu Drinkoviću od 2. studenog 1918*., 1.

U nastavku dopisa Arz ističe kako sve novonastale države na nekadašnjem području Austro-Ugarske Monarhije, natrag zahtijevaju svoje postrojbe, ali da je nemoguće odijeliti postrojbe na bojišnici po nacionalnom načelu, poslati ih u pojedina ishodišta k pojedinim državama, jer vojska nije sastavljena po narodnosnim divizijama. Naveo je da kod Gorice stoji jedna divizija sastavljena od njemačko-austrijskih vojnika, dok jedna jugoslavenska pješačka divizija se nalazi u Trientu, a da se navedene divizije nikako ne mogu otpremiti u domovinu bez zapovijedi da se upotrijebi željeznica, a ona je spadala u nadležnost Narodnih vijeća na područjima novonastalih država. Najbitniji je posljednji odlomak ovoga dopisa u kojem Arz posebno upozorava Narodno vijeće SHS u Zagrebu na masovnost procesa demobilizacije austrougarske vojske i razmjere sigurnosnog problema koji ovaj proces za novu vlast novoproglašene države SHS predstavlja.

Arz o tome piše: „Vojska na fronti iznosi oko 5 000 000 ljudi. Ovoj se masi mora urediti opskrba, to je glede željeznice bilo moguće, to je kroz četiri godine potpuno pokazala dosadašnja željeznička organizacija. Skrajnje je vrijeme da opet stupi u potpunu snagu i da joj kao prije bude pripuštena sloboda disponiranja kolima, lokomotivama i vrtenju vojničkih vlakova. Ako se opet ne uspostavi stari red, u najkraće vrijeme, onda će mase pripadnici svakog naroda na fronti biti izvrgnuti smrti od gladi ili će onda gladna vojska oplijeniti i orobiti sve države vraćajući se kući. Stoga molim jasnu izjavu, da se opet uspostavlja vojnički željeznički promet i predaje u ruke oblastima vojničkih željeznica, jer inače otklanjam svaku odgovornost za posljedice, te ponovno svaljujem na one, koji su krivi.“[1745]

Obzirom da je komunikacija između AOK u Badenu i Vojnog ureda Njegovog veličanstva u Beču bila prekinuta, isti je upit u vezi sigurnosnog problema prolaska mnogobrojnih časnika i vojnika austrougarske vojske s južnoslavenskih područja teritorijem Države SHS ponovio Ulmansky 2. studenog 1918. Narodnome vijeću SHS u Zagrebu: „Molim ja, Ulmansky, je li potrebito da odmah dodjem dole u Zagreb da podupirem tu molbu [za nesmetani prolaz austrougarskih vojnika i časnika teritorijem Države SHS, op.a.]. I onda da se jugoslavenskim časnicima slobodan prolaz od Maribora preko Zidanog mosta u Ljubljanu sa strane Narodnog vijeća SHS garantira i molim za

[1745] HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Kutija 17. *Dopis načelnika Glavnog stožera Arza povjereniku za narodnu obranu Drinkoviću od 2. studenog 1918*., 2.

obrazloženje je li željeznički promet od Maribora dalje prema Zagrebu moguć? Dalje molim da se sporazumite sa vrhovnim zapovjedništvom i da se stalna Hughes veza sa Narodnim vijećem SHS u Ljubljani odmah uvede i uzdrži. Silno će se trebati radi brzog rješavanja pitanja kad će se postrojbe s ratišta vraćati“.[1746]

Iz navedenoga je dopisa vidljivo da je kaotičnim uvjetima pridonosilo i nepostojanje veze putem Hughesovog telegrafskog uređaja između Zagreba i Ljubljane, odnosno Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu i Narodnoga vijeća SHS u Ljubljani. U ovakvim je uvjetima Čičerić stigao u Ljubljanu 3. studenog 1918. po zadatku da vodi pregovore s predstavnicima Narodnoga vijeća SHS u Ljubljani o sigurnom prolasku austrougarske vojske teritorijem Slovenije prema unutrašnjosti, demobilizaciji i razoružanju austrougarske vojske i mirnom okončanju ratnog stanja.

O raspadu austrougarske vojske na Talijanskom bojištu na kraju rata doznaje se iz dva arhivska izvora Čičerićeve ostavštine. Radi se o dva Čičerićeva rukopisa koje je Čičerić napisao nakon završetka Prvog svjetskog rata. Prvi, *Der K.u.K. Zusammenbruch* (*Raspad Carske i kraljevske vojske*) je nastao 1929. godine. Drugi, *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918* (*Carski i kraljevski XXIII. korpus od rujna do studenog 1918.*) je nastao 1934. godine.

U prvome rukopisu *Raspad Carske i kraljevske vojske*, Čičerić opisuje događaje na Talijanskom bojištu početkom studenoga 1918. godine nakon potpisivanja primirja u Vili Giusti.[1747] Iznad naslova na njemačkom jeziku, *Der K.u.K. Zusammenbruch*, navedena je 1929. godina kao godina nastanka rukopisa. Ovu činjenicu potvrđuje nadnevak na 6. stranici rukopisa gdje je Čičerićevom rukom u podnožju navedene stranice naveden datum 19.XI.1929.[1748]

Ovaj Čičerićev rukopis je nastao kao odgovor na članak „Der k.u.k. Zusammenbruch“ („Raspad Carske i kraljevske vojske“) bivšeg načelnika stožera Sočanske armije 1918. godine Theodora von Körnera. Članak je objavljen u bečkim dnevnim novinama *Wiener Zeitung* 30. listopada 1929. godine. U ovome je članku Körner napisao kako se Sočanska armija nakon potpisivanja primirja u vili Giusti 3. studenoga,

[1746] HR-HDA-124 Narodno vijeće SHS 1918. Kutija 17. List 97.
[1747] Rukopis ima 11 stranica, tekst je obostrano napisan u formi listova, paginiranih od broja 60 do broja 67. Sačuvan je kutiji 6 osobnog fonda Maksimilijana Čičerića HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu.
[1748] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch*, 6.

našla u situaciji da se mora oružjem probijati kroz pozadinu fronta kako bi se mnogobrojni vojnici i časnici u njenom sastavu vratili kući i izbjegli talijansko zarobljeništvo. Pritom je iznio niz optužbi protiv Čičerića. Prema Körnerovim navodima u navedenome članku, u trenutcima raspada i kaosa, Čičerić je napustio položaj zapovjednika XXIII. korpusa, ostavio Sočansku armiju, izjavio da kao Hrvat više nije dužan obavljati dužnost zapovjednika u austrougarskoj vojsci čime je počinio izdaju i prekršio zakletvu.[1749]

Prema navedenome, Körner je sugerirao da Čičerić snosi najveći dio krivnje i odgovornosti za kaotičan raspad Sočanske armije na početku studenoga 1918. jer je u prijelomnim trenutcima napustio svoj položaj. Iziritiran ovakvim Körnerovim napadom na svoju čast i ugled, Čičerić je odlučio, po načelu *audiatur et altera pars*, pismeno iznijeti svoju verziju predmetnih događaja. Iz ovoga se razloga Čičerićev rukopis *Raspad Carske i kraljevske vojske* sastoji od dva tematska dijela.

U prvom dijelu se Čičerić osvrće na Körnerove sarkastične komentare o „slavnim sjećanjima na raspad Sočanskog bojišta i kraj carskih i kraljevskih vojski". Potom je opisao povlačenje Sočanske armije s Talijanskog bojišta od ranojutarnjih sati 1. studenog 1918. do njegovog dolaska u Ljubljanu 3. studenog u 16 sati i 15 minuta kako se ono stvarno dogodilo, na temelju sačuvanih vojnih spisa u Čičerićevom posjedu. Drugi dio rukopisa sadrži Čičerićevo pismo redakciji *Wiener Zeitunga* u kojem Čičerić demantira Körnerove napade na sebe u spomenutom novinskom članku na osnovi brojnih dokaza, poput navoda iz izvornih vojnih spisa XXIII. korpusa i izjava svjedoka očevidaca.

U uvodu svojeg rukopisa Čičerić piše kako je Körner, nakon što je opisao stanje Sočanske armije 1. studenog 1918., raspad pozadine, izoliranost austrougarske vojske u sjevernoj Italiji od ostatka Monarhije i uznemirujuće vijesti o neprijateljstvu nove slovenske republike prema Sočanskoj armiji, napisao: „Ubrzo nakon što su poslane zapovijedi, jedan od zapovjednika korpusa Sočanske armije se pojavio pred nama i izjavio da on više ne sudjeluje. Cijenjeni, uvaženi general je izjavio da je on Hrvat, da je Jugoslavija priznata i da će ona postojati, da se on neće boriti protiv svojih sunarodnjaka i da moramo poštovati njegov stav. S njim je došao stožerni pukovnik, Srbin iz Bosne, koji je izjavio isto. Načelnik njegovog stožera, glavnostožerni pukovnik, Čeh po

[1749] Hans Eder, *Der General der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 259.

nacionalnosti, je također bio prisutan. On je izjavio da mora ići kući jer uskoro mora biti u Pragu gdje ga čeka dužnost organizacije nove uprave“.[1750]

U odgovoru na navedeno, Čičerić piše: „Bljesak za pravi kraj: raspad po nacionalnim osnovama se dogodio svuda, samo ne u njemačkim postrojbama koje uopće nisu postojale i samo ne u njemačkim državama koje također nisu postojale. Čak se tvrdi da se raspad po nacionalnim osnovama dogodio i unutar časničkog zbora, koji se vrlo dobro držao, dugo i vjerno služio i bio potpuno apolitičan. Vezano uz ovakve izjave, koje ne odgovaraju činjenicama, dobivamo opis djelovanja navedenih časnika u navedenim kritičnim danima. Iz ovoga se vidi da su oni vršili svoju dužnost do posljednjeg trenutka. Časnici su izvršavali zapovijedi i stoga nema govora o raspadu po nacionalnim osnovama. Budući da ova gospoda sada pripadaju novim nacionalnim državama, u kojima su aktivni ili služe vojsku, imena nisu navedena“.[1751]

Dalje Čičerić navodi svoju obranu, opisujući kako je došlo do toga da on završi u Ljubljani kao predstavnik Sočanske armije kod Narodnog vijeća SHS. O tome piše: „Kao stariji zapovjednik dva korpusa na lijevom krilu Sočanske armije na Piavi, vodio sam zajedničko zapovjedništvo kolone sa četiri pješačke divizije na putu Portoguaro – Latisana – Cervignano. Doticaj s neprijateljem je bio slab, samo zračni napadi su remetili pokret koji se odvijao u najboljem redu. Vozio sam autom 60 km uz postrojbe i opskrbne kolone. Svugdje je vladao veliki red, nije bilo nemira nigdje. Na posljednjoj stanici na starom talijanskom tlu, San Giorgio di Nogaro, posjetio me zapovjednik korpusa koji se povlačio sjeverno od mene. Stigao je iz Cervignana gdje je zapovjedništvo Sočanske armije pod general-pukovnikom barunom Wurmom odsjelo i rekao da tamo vlada veliko uzbuđenje. Panika u pozadini, neprijateljski stav nove narodne vlade u Ljubljani, svaka veza s Bečom i Udinama gdje je bilo zapovjedništvo Armijske grupe Borojević, je bila prekinuta. Sočanska armija je morala pronaći sebi put kući kroz Sloveniju. Na kraju je dodao kako bi bilo iznimno važno poslati nekoga u Ljubljanu tko bi prikupio pouzdane informacije o situaciji u pozadini. Naposlijetku me pitao bih li ja preuzeo ovaj zadatak. Bez puno razmišljanja, rekao sam da pristajem, pri čemu mi je ovaj moj stari prijatelj skrenuo pozornost na opasnost vožnje u središte revolucije. Kada sam otklonio te brige, on me upitao: Mogu li tako javiti Vašoj ekselenciji Wurmu? Sada mi je postalo jasno da

[1750] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan, kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch,* 60.
[1751] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan, kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch,* 61.

je poslan kako bi ispitao moju odlučnost. Ubrzo me general-pukovnik Wurm pozvao u Cervignano (otprilike 5 km od San Giorgija). Bilo je oko podneva. Ne sjećam se je li načelnik stožera Körner prisustvovao ovom sastanku ali sklon sam pretpostaviti da nije. Niti da je načelnik mojeg stožera išao na sastanak s ekselencijom Wurmom. On sigurno nije prisustvovao. Moja nacionalnost kao Hrvata je vjerojatno raspravljana sa zapovjednikom armije Borojevićem djelomično zato što je izbor pao na mene, pri čemu su se zapovjedništvo armije nadalo, da ću kao Južni Slaven, bolje izaći na kraj s novim vlastima. S druge strane, postojala je bojazan da bi moje dužnosti carskog i kraljevskog časnika mogle doći u sukob s mojom nacionalnošću. To je bila činjenica u vezi svih mogućnosti. Nije bilo govora o tome da „kao Hrvat neću ništa napraviti".[1752]

Nastavlja: „Dogovoreno je da pođem u Ljubljanu rano slijedećega jutra. U San Giorgiu sam predao zapovjedništvo nad kolonom podmaršalu Jemrichu von der Brescheu. Načelnik stožera XXIII. korpusa, opisan kao Čeh u Körnerovom članku, ostao je s njim.[1753] Već u ovome trenutku sam primijetio da je ovaj pukovnik ostao miran i staložen na svojem položaju. Nakon nekoliko dana, sa zapovjedništvom korpusa je stigao u Ljubljanu i konačno, 9. studenog, nakon što su sve postrojbe korpusa prebačene preko Ljubljane u pozadinu, otputovao sa mnom u Beč. Oko ponoći je zapovjedništvo korpusa primilo službeni izvještaj da je potpisano primirje. Za pratnju do Ljubljane sam odabrao časnike koji su bili Južni Slaveni tj. one koji su znali jezik: gore spomenutog glavnostožernog pukovnika i zapovjednika vojnog redarstva, jednog Slovenca, konjaničkog kapetana. S ova dva časnika sam drugog dana krenuo i imao kratak sastanak sa zapovjednikom Sočanske armije u Cervignanu. Glavnostožerni pukovnik o kojem je bilo riječi je tek tada dolazio pod moju nadležnost. Ne zato što se nije htio boriti protiv Južnih Slavena već zato što sam mu ja zapovjedio da me prati u Ljubljanu. Iz desetosatne vožnje do Ljubljane, samo bih spomenuo da sam na Soči pretekao 14. pješačku diviziju iz Bratislave koja se u borbenom poretku povlačila prema istoku i da sam naišao na slovensku narodnu gardu u Nabresini koja me, nakon moje obavijesti da idem u Ljubljanu kako bih dogovorio prolazak Sočanske armije Slovenijom, pozdravila s povikom Živio! Svugdje sam zatekao mir i red, uključujući i topničke bitnice u povlačenju. U svim

[1752] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch,* 62.
[1753] Radi se o glavnostožernom pukovniku Robertu Rychtrmocu koji je obnašao dužnost načelnika stožera XXIII. korpusa na Talijanskom bojištu 1918. godine: HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 5. *Stab des 23. Korpskommandos.*

mjestima kroz koje sam prošao i svakome tko je bio na cesti, prenio sam da je potpisano primirje, upozoravajući da imaju na umu posljedice koje bi se mogle dogoditi ukoliko bi itko pružao bilo kakav otpor carskim i kraljevskim postrojbama u pokretu. Već u Nabresini sam čuo da je vitez Pogačnik proglašen predsjednikom Republike Slovenije. Ovo me je umirilo, zato što sam ga godinama osobno poznavao i bio svjestan njegove lojalnosti. Kao član parlamenta, godinama je bio odgovoran u austrijskim delegacijama za proračun Ministarstva rata. Tijekom rata je promoviran u čin pukovnika u pučkom ustanku i dodijeljeno mu je plemstvo".[1754]

O dolasku u Ljubljanu, umjesto „napuštanja položaja i izdaje austrougarske vojske u kritičnom trenutku" prema Körnerovim optužbama, Čičerić je napisao: „Bilo se već dosta smračilo kada sam stigao u Ljubljanu i pojavio se pred okupljenim ministarskim vijećem. Ovdje je bila panika. Nakon što su se pozadinske postrojbe povukle bez ikakvog reda i discipline, vjerovalo se da je čitava Sočanska armija u potpunom raspadu i da se naoružana banda stotina tisuća pljačkaša kotrlja prema Ljubljani. Uspio sam im objasniti da su postrojbe Sočanske armije još uvijek potpuno neokrnjene i – najvažnije, da sa sobom nose hranu za osam dana. U vezi toga, ponio sam sa sobom precizne podatke iz vojnoga zapovjedništva. S druge strane, zahtijevao sam da se ne uznemirava austrougarska vojska koja se povlačila i da se odmah dozvoli zapovjedništvu Sočanske armije da dođe u Ljubljanu kako bi vodilo povlačenje i započelo odlazak postrojbi vlakovima. Ne samo da sam naišao na povjerenje već i na potpuno razumijevanje. Nešto iza 20 sati navečer je otvoren telefonska linija i ja sam njegovoj ekselenciji Wurmu poslao detaljan izvještaj o ovome".[1755]

Iz navedenog je razvidno upravo suprotno od onoga što je Körner za Čičerića tvrdio. Ne samo da je Čičerić svojim iskustvom iskusnog pregovarača, stečenog na mirovnoj konferenciji u Brest-Llitovsku 1917.-18. pridonio smirivanju situacije i spriječio eskalaciju sukoba između postrojbi Sočanske armije u povlačenju i narodne vojske Države SHS već je i njegovo osobno poznanstvo s Pogačnikom uvjerilo članove Narodnog vijeća SHS u Ljubljani u Čičerićev kredibilitet čime su njegova jamstva da Sočanska armija neće poduzimati nasilne i neprijateljske čine protiv vlasti i stanovništva države SHS uzeta s povjerenjem kao istinita.

[1754] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch*, 63.
[1755] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch*, 64.

Potom Čičerić nastavlja svoju strana događaja u Ljubljani: „Slijedećeg jutra je autom jedan odjel zapovjedništva Sočanske armije stigao u Ljubljanu, a zatim je slijedio ostatak oko podneva. Ovime je moja misija završila. Moja je bila namjera preuzeti zapovjedništvo nad mojim korpusom koji mi je dolazio ususret, ali ju je zapovjednik armije [general-pukovnik Wurm, op.a.] spriječio, povjerivši mi zadatak da vodim nadolazeće pregovore o primjeni odredbi primirja s talijanskim vrhovnim zapovjedništvom. Ovo se nije dogodilo zbog toga što su o o tom pitanju Talijani jedino htjeli pregovarati sa slovenskom vladom. Spominjem ovaj zadatak jedino iz razloga kako bih pokazao kako sam nastavio uživati puno povjerenje zapovjednika armije, što sigurno ne bi bio slučaj da sam zauzeo stav „u ovome više ne želim sudjelovati“.[1756]

Da je Čičerić govorio istinu te da je doista stigao u Ljubljanu kao predstavnik Sočanske armije u poslijepodnevnim satima 3. studenog 1918. i nazočio sjednici Narodne vlade za Sloveniju, ovlašten pregovarati s članovima Narodnog vijeća SHS u o mirnom prolasku Sočanske armije Slovenijom, suradnji s narodnim vijećem SHS u Ljubljani na provedbi demobilizacije i razoružanja Sočanske armije i sprječavanju daljnjeg nasilja i eskalacije sukoba između Sočanske armije i narodne vojske Države SHS, potvrđuje, pored dnevničkog zapisa generala Čičerića i zapisnik sa sjednice narodne vlade za Sloveniju od 3. studenog 1918.

Ova sjednica Narodne vlade za Sloveniju je počela u 15 sati i 35 minuta, 40 minuta prije Čičerićevog dolaska u Ljubljanu. Kako je prethodno izloženo, Čičerić se naknadno pridružio sjednici oko 17 sati i 30 minuta. Na ovoj su sjednici bili prisutni svi članovi vlade za Sloveniju. Rasprava je vođena o 10 točaka u kojima su pojedini članovi slovenske vlade izložili dnevne događaje i na red stavljali pojedina pitanja. Primjerice, o dolasku predstavnika „Njemačke Koruške“, o potrebi financijskog izdržavanja, brige i osiguravanja vojne službe za slovenske vojnike i časnike bivše austrougarske vojske u novoj, narodnoj vojsci Države SHS. Interese odbjeglih slovenskih vojnika i časnika iz bivše austrougarske vojske, kao i onih koji su još uvijek nosili austrougarsku uniformu i aktivno služili, zastupao je Dunavski odbor Južnih Slavena u Austriji. Zatim, o pomoći državljanima nove Države SHS koji se nalaze u Beču, policijskim mjerama u Ljubljani, radu škola, opskrbi benzinom, željezničkim linijama i najvažnije, vojnim pitanjima koja se tiču prijelaza austrougarskih postrojbi preko teritorija Slovenije i povratku vojnika i

[1756] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch, 65.*

časnika bivše austrougarske vojske svojim kućama. Na kraju zapisnika je navedeno kako je nakon raspravljanja ovih pitanja, „slijedilo posavetovanje z generalom infanterije pl. Csicsericem“ [uslijedilo je savjetovanje o ovim pitanjima s generalom pješaštva pl. Čičerićem, op.a.]. Sjednica je završena u 19 sati i 40 minuta navečer.[1757]

Dva navoda dodatno dokazuju navedenu Čičerićevu prisutnost u Ljubljani kojima se pobija Körnerova optužba u spomenutom novinskom članku da je Čičerić napustio svoj položaja i povjerene mu dužnosti u austrougarskoj vojsci u kritičnim trenutcima radi čega je najodgovorniji za kaotičan raspad austrougarske vojske na završetku rata. Prvi, u knjizi Dragoslava Jankovića i Bogdana Krizmana *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.I – 20.XII.1918)*. Radi se o dvosveščanoj kompilaciji dokumenata o posljednjoj ratnoj godini i stvaranju Države SHS i kasnije Kraljevine SHS. U drugom svesku navedene kompilacije se navodi da je Čičerić bio prisutan na gore navedenoj sjednici slovenske vlade od 3. studenog 1918.[1758]

Drugi, u knjizi Bogdana Krizmana *Raspad Austro-ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Ovdje Krizman prikazuje Čičerićevu ulogu u Ljubljani drugačije od Čičerićevog prikaza u njegovom ratnom dnevniku i rukopisu *Raspad Carske i kraljevske vojske*. Krizman piše kako se Čičerić „iznenada pojavio“ na sjednici slovenske vlade kao poslanik general-pukovnika Wurma, zapovjednika Sočanske armije, s ciljem da „sondira i pripremi teren za povratak austrougarskih formacija s talijanskog ratišta kući. Otvoreno je pokazivao – želeći da se članovima vlade umili – svoje čuđenje zbog reda na koji je putem u Ljubljanu nailazio i imao samo riječi pohvale za narodne straže koje su ga putem zaustavljale, ali poslije kraćeg objašnjenja puštale dalje. Čičerić je zamolio vladu da dopusti general-pukovniku Wurmu da se sa stožerom od oko 60 časnika nastani u Ljubljani kako bi iz Ljubljane upravljao pokretima postrojbi. Vlada mu je to dopustila uz uvjet da se vodstvo nad povlačenjem povjeri njezinom pouzdaniku, potpukovniku Ulmanskom, načelniku stožera Drugog vojnog okružja u Ljubljani. Tako je i bilo: Wurm je sa svojim stožerom stigao u Ljubljanu i Ulmanski je 12. studenoga

[1757] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo 1918-1921. List 3. *Zapisnik seje Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 3. novembra 1918.*, 1-4.

[1758] Dragoslav Janković; Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.I – 20.XII.1918),* Beograd: Insitut društvenih nauka, 1964., 471.

mogao izvjestiti vladu da je povlačenje austrougarske vojske preko Slovenije – više ili manje – okončano.“[1759]

Osim što je razvidno kako Krizman u svojem opisu Čičerićevog dolaska u Ljubljanu na završetku rata trivijalizira i umanjuje njegovu ulogu u procesu mirnog prolaska austrougarske vojske Slovenijom, Krizmanov opis ne odgovara povijesnim činjenicama. Prvo, zbog brojnosti Sočanske armije. U sastavima Sočanske armije je bilo 80 000 vojnika i časnika pod oružjem s 80 000 konja.[1760] Prema planu strateškoga povlačenja austrougarske vojske, Sočanska se armija trebala povlačiti u smjeru Ljubljane, armijska grupa Belluno u Koruško, 6. armija u Štajersku, a 10. i 11. armija u sjeverni i istočni Tirol.[1761]

Pridolazak ovako velikog broja vojnika i časnika Sočanske armija Ljubljani predstavljao je sigurnosni i operativni problem za narodnu vladu Slovenije. Prvo, zato što je Ljubljana prema popisu stanovnika iz 1914. godine imala 49 653 stanovnika.[1762] To je značilo da je gradu i urbanom području Ljubljane prilazio gotovo dvostruko veći broj ljudi, i to pod oružjem, od broja stanovnika grada. Radi toga je među stanovnicima Ljubljane i šireg urbanog područja, pridolazak Sočanske armije s bojišta izazvao šok i paniku. Pogotovo stoga što su gradom kružili brojni izvještaji o sukobima austrougarske vojske s civilnim stanovništvom i odredima narodne garde, te brojnim slučajevima pljačke privatne imovine i razbojstva od strane austrougarske vojske. Također, obzirom na činjenicu da su se događali i oružani prepadi, napadi, pljačke i oduzimanje osobne imovine austrougarskih vojnika od strane narodnih snaga, situacija je bila napeta i neizvjesna u uvjetima općeg nepovjerenja.[1763]

Isto tako, slovenska vlada nije imala dovoljno oružanih snaga na raspolaganju da se suprotstavi Sočanskoj armiji i drugim austrougarskim postrojbama koje su prolazile Slovenijom jer nije bilo vremena za ustroj narodne vojske. Narodne snage vojske Slovenije bile su znatno malobrojnije i slabije naoružane od Sočanske armije. Vremena

[1759] Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb: Globus, 1977., 149.
[1760] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 533.
[1761] Manfried, Rauchensteiner. *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 905.
[1762] Lojze Pipp, „Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše Vojvodine Kranjske“, *Kronika slovenskih mest 2* (1935), br. 1, 70.
[1763] Filip Katanić, „Vojska bez države. Pregovori u Ljubljani između generala austrougarske vojske Maksimilijana Čičerića i predstavnika Države Slovenaca, Hrvata i Srba o statusu vojnika i časnika austrougarske vojske u studenome 1918. godine“, 62.

za sastavljane vojske je bilo malo jer je Odluka Narodne vlade za Sloveniju o općoj mobilizaciji na području Slovenije objavljena tek 2. studenoga 1918. godine.[1764]

Uslijedili su pozivi općinama na ustrojavanje općinske narodne obrane. U općinsku narodnu obranu su pozvani muškarci od 17. do 50. godine koji su imali zadatak spriječiti da nakon završetka svjetskog rata se na teritoriju nove države događa palež, pljačka, razbojstvo, ubojstva i druga nasilja od vojske koja se, u procesu demobilizacije, smatra stranom vojskom koja se povlači preko Slovenije. U tu svrhu, osnovani su oružani odbori sastavljeni od šest do 10 muškaraca koji će djelovati kao javne straže. Svaka općina je trebala imati jedan takav odbor. Kako nije bilo oružja, zamoljeno je Narodno vijeće SHS u Zagrebu da pošalje potrebno oružje iz Zagreba u Ljubljanu. Dotad, stoji u pozivu, svatko se poziva da se služi oružjem koje mu je trenutno na raspolaganju.[1765]

Međutim, navedene su mjere slovenske vlade bile nedovoljne za pružanje otpora austrougarskim snagama, stjecanja kontrole nad njima i stjecanja kontrole nad cjelokupnom situacijom iz dva razloga. Prvi je kratak vremenski rok od 24 sata od objave Odluke o općoj mobilizaciji na području Slovenije i pozivu na ustrojavanje narodne obrane do Čičerićevog dolaska u Ljubljanu i pridolasku Sočanske armije. Navedeno vidimo na primjeru prijave za narodnu vojsku Slovenije u općini Rob u Ljubljani. Do 10. studenog 1918. bilo je prijavljeno samo šest časnika i 151 vojnik za službu u narodnoj vojsci Slovenije. Od toga, velika većina su bili bivši vojnici i časnici 17. pješačke pukovnije 28. pješačke divizije austrougarske vojske čije je zapovjedništvo bilo u Ljubljani.[1766]

Drugi je razlog bio slab odaziv stanovništva Slovenije da služi narodnu vojsku zbog zasićenosti ratom, gladi i nesigurnosti za život i imovinu. Tako je u sastavima narodne straže, zaduženim za sigurnost, za područje Ljubljane 6. studenog 1918. bilo na raspolaganju samo 250 muškaraca u dobi od 17. do 50. godine.[1767] Navedeni je broj raspoloživih sigurnosnih snaga bio premalen za održavanje discipline među 80 000 vojnika i časnika sa 80 000 konja Sočanske armije. Osim navedenog dispariteta u

[1764] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Prededstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo, 1918-21.
[1765] SI-AS-94 Deželna vlada za Slovenijo, Povjereništvo za narodno obrambo, 1918-1921. Kutija 2. List 3. *Poziv za ustrojavanje općinske narodne obrane*.
[1766] SI-AS-94 Deželna vlada za Slovenijo, Povjereništvo za narodno obrambo, 1918-1921. Kutija 2. List 37-39.
[1767] SI-AS-94 Deželna vlada za Slovenijo, Povjereništvo za narodno obrambo, 1918-1921. Kutija 2. List 43-59.

brojnosti između narodnih snaga za Sloveniju i Sočanske armije, upitna je bila borbena vrijednost ovih narodnih snaga za Sloveniju obzirom na njihovu vojničku obuku, materijalnu opremljenost postrojbi i časnički zbor.

Evidentno je iz izloženog kako je brzi raspad Austro-Ugarske Monarhije i njene vojske zatekao Narodna vijeća SHS u Ljubljani i Zagrebu nespremnima. Nova vlast Države SHS se nije mogla nositi sa situacijom niti imala materijalne mogućnosti, dovoljno ljudi i vremena za organizaciju prijenosa vlasti i osiguranje provedbe mirnog razoružanja mnogobrojne austrogarske vojske. Tri primjera dokazuju navedeno.

Prvi je dopis središnjeg odbora za narodnu obranu Slovenije narodnoj vladi Slovenije 8. studenog. Pet dana nakon potpisivanja primirja u Vili Giusti, odbor za obranu predlaže vladi poduzimanje hitnih mjera kako bi se izbjegla „katastrofa da neorganizirane i nedisciplinirane trupe Sočanske armije izazovu katastrofu za našu domovinu". Konkretno, predlaže se da se na svim putevima na kojima se austrougarska vojska povlači Slovenijom postave velike poljske kuhinje, na svakih 5 do 10 km, na kojima bi se prema potrebi i žene uposlile da kuhaju obroke zbog nedostatka radne snage radi prehrane austrougarskih postrojbi. Na ovaj način, ističe se u dopisu „vojska koja se povlači bude sita, spriječit će se pljačkanje i paljenje jer najniže pobude dolaze iz praznog želuca".[1768]

Nadalje, predlaže se da se istovremeno sa podjelom hrane austrougarskim postrojbama, provede njihovo razoružavanje na način da to obavljaju bivši austrougarski časnici koji su sada u službi narodne vojske jer je to najsigurniji način da ne dođe do sukoba. Potom, da se austrougarske vojnike i časnike uputi u novonastale političke prilike u pozadini bivše Monarhije. Posebno je naglašeno da se austrougarskim vojnicima i časnicima, na najljubazniji način, objasni kako je rat završio, kako su na prostoru nekadašnje Monarhije nastale nove države, da je nova država neutralna, da je u Budimpešti ubijen István Tisza i da je car i kralj Karlo I. priznao postojanje nove „Južnoslavenske države". Zatim da se mnogobrojnim vojnicima i časnicima austrougarske vojske koji prolaze Slovenijom osigura smještaj i noćenje u javnim i privatnim zgradama kako bi se spriječilo nasilje i pljačke koje se događaju noću kao posljedica činjenice da mnogobrojni austrougarski vojnici i časnici spavaju na otvorenom u kasno jesenskim uvjetima. Narodni odbor preporuča da se ove mjere provedu odmah

[1768] SI-AS-94 Deželna vlada za Slovenijo, Povjereništvo za narodno obrambo, 1918-1921. Kutija 2. List 7. *Dopis narodnog odbora za obranu narodnoj vladi Slovenije 8. studenog 1918.*, 1.

jer bi odlaganje od 48 sati dovelo do velikih posljedica za Sloveniju i njeno stanovništvo. Dopis završava upozorenjem narodnog odbora „da se narodna vlada za Sloveniju nalazi u velikoj opasnosti i da se radi o opstanku same države zbog nastale situacije“.[1769]

Drugi je telegram Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu od 4. studenog 1918. u kojem se Narodno vijeće SHS u Zagrebu obraća zamolbom vrhovnom zapovjedniku savezničkih snaga, maršalu Fochu, da što prije pošalje Savezničku vojsku na teritorij Države SHS iz sigurnosnih razloga jer Narodno vijeće SHS u Zagrebu ne raspolaže sa dovoljnim oružanim snagama za vlastitu obranu od austrougarske vojske koja se neorganizirano povlači sa Talijanskog bojišta.

U tekstu ovog navedenog telegrama stoji: „Pod pritiskom pobjedonosnih ententinih četa raspršena, izgladnjela i sasvim raspuštena, valja se sada u potpunom rasulu s balkanskog i talijanskog ratišta bivša austrougarska vojska preko jugoslovenskoga teritorija nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Narodno vijeće SHS kome je povjerena vrhovna vlast jugoslovenskoga naroda na ovome teritoriju, gleda s najvećom zabrinutošću na velike opasnosti koje prijete mladoj slobodi i opstanku nezavisne države SHS sa strane raspuštenih masa od više stotina tisuća, koje u svom očajnom položaju, razriješene od svake discipline, bezobzirno uništavaju pred sobom sva dobra, koja su dugo potlačivanom jugoslovenskom narodu preostala u ovom ratu. Zato se Narodno Vijeće SHS u najvećem pouzdanju obraća na vrhovnog zapovjednika ententinih četa, koje bi mogle svojim izravnim sudjelovanjem spriječiti kobne učinke dezorganizacije, molbom, da izvoli poduzeti sve potrebne korake, da ententine čete što prije uđu u naš teritorij, kako bi omogućile, da se povratak raspršenih četa provede sa što manje štete za našu slobodu i dobra civilizacije“.[1770]

Treći je telegram narodnog povjerenika za obranu Drinkovića vladi Srbije od 4. studenog 1918. U ovome telegramu, Drinković se obraća vladi Srbije zahtjevom za pružanjem vojne pomoći Narodnome vijeću SHS u Zagrebu. Tekst ovog telegrama glasi: „Vladi srpske države! Vojska bivše Austro-Ugarske Monarhije, koja se nakon poraza vraća u svoje krajeve, po svoj će prilici biti radi nestašice hrane pretvorena u neuređenu hordu, koja će harati i pljačkati. Kako mi imademo da štitimo od tih nedaća naše zapadne granice, obraćamo se bratskoj srpskoj vladi, da bi nam pomogla zaštiti zemlju i pučanstvo

[1769] SI-AS-94 Deželna vlada za Slovenijo, Povjereništvo za narodno obrambo, 1918-1921. Kutija 2. List 7. *Dopis narodnog odbora za obranu narodnoj vladi Slovenije 8. studenog 1918.*, 2.
[1770] Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 229.

Srijema i Istočne Slavonije i staviti svoje čete na naše raspolaganje po prilici na pruzi Osijek – Šamac. Budući da samo mi – Država Slovenaca, Hrvata i Srba – proglasili potpunu nezavisnost od bilo kojih veza sa bivšom Austro-Ugarskom Monarhijom i Habsburškom dinastijom, spremni da sveopća konstituanta svih Slovenaca, Hrvata i Srba odluči o našoj skupnoj državi, to se nadamo da će srpska vlada našoj bratskoj molbi udovoljiti“.[1771]

Radi navedene nesigurnosti na čitavom području Države SHS na početku studenoga 1918. kada civilne i vojne vlasti još nisu u potpunosti uspostavljene, logično je zaključiti kako je slovenskoj vladi bilo u interesu iskazati poštovanje Čičeriću kao predstavniku vojske koja je predstavljala veliki sigurnosni problem za njihovu državu. Isto tako, u interesu je bilo slovenske vlade riješiti problem boravka brojnih austrougarskih vojnika na svojem području i konsolidirati svoju vlast u novoj državi. Na sve navedene zaključke upućuje posljednja rečenica Čičerićevog unosa u dnevnik od 3. studenog 1918.: „Nakon dugog traženja smještaj u Hotelu Union[1772] (Pogačnik je izbacio putnike).“[1773]

Činjenica da je Pogačnik izbacio putnike iz najluksuznijeg hotela u Ljubljani kako bi ovdje smjestio Čičerića potvrđuje tezu kako Čičerićeva uloga u Ljubljani nije bila trivijalna. Čičerić nije imao razloga se „umiljavati“ članovima Narodnoga sveta u Ljubljani komplimentima, kako to Krizman navodi, već upravo suprotno, Narodna vlada za Sloveniju je iskazivanjem ovakve počasti Čičeriću u kaotičnim uvjetima završetka rata poslala poruku Sočanskoj armiji i austrougarskoj vojsci kako čini sve da ne dođe do eskalacije sukoba i teži mirnom okončanju rata.

Formalni razlog pristojnog tretmana Čičerića u Ljubljani od strane Narodne vlade za Sloveniju je upravo bio njegov status parlamentera, koji mu je međunarodnim pravom jamčio osobnu zaštitu i nepovredivost. Premda je Narodna vlada za Sloveniju nastojala predstaviti novu državu austrougarskim vojnicima i časnicima kao neutralnu, koja niti ne

---

[1771] Dragoslav Janković; Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.I - 20.XII. 1918),* 400.

[1772] Hotel Union u Ljubljani se nalazi u samom središtu grada. Zgrada hotela je jedna od najljepših i najreprezentativnijih građevina u Ljubljani, sagrađena 1895. godine u „Jugendstilu“ (bečka secesija). 1930-ih godina je hotel bio jedan od prvih građevina u Ljubljani s centralnim grijanjem. Unutrašnjost hotela je luksuzna jer je hotel namijenjen smještaju imućnih gostiju, državnih delegacija, plemstva i bogatih industrijalaca i trgovaca.

[1773] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 386.

sudjeluje u ratu koji je ionako završio, kako je u dopisu narodnog odbora za obranu Slovenije vidljivo, Država SHS i Austro-Ugarska Monarhija su *de facto* bile zaraćene strane od 29. listopada 1918. godine raskidom državnopravnih veza. Zato je Čičerić poslan u Ljubljanu kao parlamenter, a ne kao običan pregovarač.

Međutim, *de iure*, one to nisu bile jer nije bilo međusobne objave rata niti su države Antante i SAD priznale Državu SHS kao zaraćenu stranu u sukobu. Time Država SHS nije bila subjekt međunarodnog prava. Posljedica ovakvog pravnog vakuuma u prijelaznom razdoblju je bila ta, da austrougarski vojnici i časnici koji su bili državljani Države SHS, iz razloge njene međunarodne nepriznatosti i nepostojanja pravnog subjektiviteta, nisu imali državne pripadnosti. Nejasno je bilo pod vlast koje države, civilne i vojne, oni pripadaju.

Čičerić zaključuje svoj odgovor Körneru ovako: „Misija u Ljubljani koju sam upravo uspješno obavio, moja „posljednja služba", otklanja sve sumnje u ispunjenje moje dužnosti carskog i kraljevskog časnika. U tom pogledu, tada se činilo da smo prema carskom proglasu [Manifest cara Karla I. od 1. studenog 1918. godine, op.a.], slobodni se priključiti našim nacionalnim državama. Samo je čudo otkuda je generalu Körneru u pamćenju došlo „Ja više ne idem više s Vama" i da je on moju misiju u Ljubljani, koja je za sudbinu i konačan raspad Sočanske vojske bila od vitalne važnosti, mogao zaboraviti. Također, iznesene optužbe protiv oba pukovnika je teško objasniti zato što one proturječe njihovom ponašanju. Oba gospodina su ostala sa vojskom sve do raspuštanja zapovjedništva korpusa".[1774]

Čičerić ovdje završava svoju obranu, ne upuštajući se u polemiku s Körnerom protupitanjem koja je njegova uloga u opisanim događajima. U Čičerićevu obranu, ističe se navod Erica C. Kollmana u knjizi *Theodor Körner.* Knjiga je napisana kao kritička biografija Körnera. Prema Kollmanu, Körner je nakon zaključenja primirja u Villi Giusti 3. studenog 1918. godine, sa svojim stožerom i 80 vojnika krenuo prema Ljubljani kako bi izbjegao zarobljeništvo. Kada je stigao u Ljubljanu, „viđen je kako radi poraza gorko plače pred očima brojnih austrougarskih vojnika koji su tih dana prolazili Ljubljanom povlačeći se u unutrašnjost Monarhije".[1775]

[1774] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch, 67.*
[1775] Eric C. Kollman, *Theodor von Körner. Militär und Politik*, Beč: Verlag für Geschichte und Politik, 1973., 65.

Kako je prethodno izloženo, drugi dio Čičerićevog rukopisa *Raspad Carske i kraljevske vojske* čini Čičerićevo pismo urednicima *Wiener Zeitunga* koji su objavili spomenuti Körnerov članak. U ovome pismu, Čičerić dodatno naglašava detalje svoje misije u Ljubljani i nudi nove protudokaze Körnerovih navoda u novinskom članku koji ga prikazuju u vrlo lošem svijetlu: „Poštovani urednici! Prijatelj mi je poslao novinski članak iz Beča naslova *Raspad Carske i kraljevske vojske* generala Körnera. Autor članka tvrdi da se u prvim danima studenog 1918. godine, kada je Sočanska armija bila suočena s mogućnošću oružane borbe u Ljubljani, u zapovjedništvu armije pojavio jedan zapovjednik korpusa i izjavio da je on Hrvat i da u tome više ne želi sudjelovati. Nešto slično je prijavio i jedan pukovnik iz njegovog stožera, Srbin, te načelnik stožera, Čeh. Svim pripadnicima Sočanske armije je potpuno jasno da sam taj zapovjednik korpusa jedino mogao biti ja. Također, mnogi drugi carski i kraljevski časnici mogu lako pogoditi da se radi o meni, obzirom da u to vrijeme, osim mene, nije bilo drugih Hrvata zapovjednika korpusa u austrougarskim armijama na Talijanskom bojištu. Tvrdnja otprilike i samo djelomično odgovara istini. Danas određeni ljudi ovakav stav drže preporučljivim, no ja preferiram istinu radi respekta svojih kolega. Zato sam napisao odgovor koji dostavljam redakciji. U ovome trenutku iz udaljenog Banata ne mogu prosuditi kakav je utisak proizveo Körnerov članak. Zbog toga Vas molim da razmislite je li uopće vrijedno truda osporavati ovaj članak. U smislu osjetljivosti u novonastalim državama, također Vas molim da razmislite bi li bilo bolje da preformulirate moj odgovor tako da moje tvrdnje budu odgovarajuće navedene kao od treće osobe (sic!). Možda će urednici čak i pronaći nekoga tko je tada služio u Sočanskoj armiji i tko je upoznat s mojom misijom i mojim radom. Obzirom na moje trenutno državljanstvo, mislim da nije zgodno navoditi imena, uključujući moje. Međutim, urednici su obaviješteni da je pukovnik iz Glavnog stožera bio Glumac, a moj načelnik stožera Rychtmorc. Prethodni je nekoliko godina nakon raspada austrougarske vojske služio u Ratnom ministarstvu u Beogradu, a o potonjem sam prije nekoliko godina čuo da je bio brigadir u Rosenbergu. Zapovjednik susjednog korpusa, od kojega je onodobno čini se i stigla preporuka za moje imenovanje, je bio general pješaštva Schári czer. Pojavio sam se u Sloveniji u trenutku ulaska Sočanske armije u ovu zemlju, ali ne da bih se predao, već po zapovijedi ekselencije Wurma. Sve ostalo je fantazija. Moguće je da je zaposleni načelnik stožera Körner bio upoznat sa dva posjeta Schári czera Wurmu i potom mojim imenovanjem od

strane potonjega. Ali nakon sastanka, kada je određena moja zapovijed, ona više njemu nije bila tajna i on mi je dao potrebnu pomoć o kojoj ja govorim tako da je rezultat moje misije bio takav da ga Körner nikako nije mogao zaboraviti. Meni je to jedan nerješiv psihološki problem kako i zašto je Körner zaključio da sam ja odbio sudjelovati? Uspjeh misije je uvelike, ako ne i u cijelosti, ovisio o imenovanoj osobi. Iznad svega poslanik treba imati povjerenje pošiljatelja. Ako je ovdje postojala bilo kakva opasnost, osim nezgoda na samom putu, ona je mogla pogoditi Hrvate s političkog i nacionalnog stanovišta. Stoga se za mene u to vrijeme moglo pretpostaviti da ću odbiti misiju iz nacionalnih razloga što bi za mene bilo lagano. Tu je onda kontradikcija u K. tvrdnji o mojoj aktivnosti koja je dobro poznata njemu i mnogim drugima u Sočanskoj vojsci, koju ja ne mogu objasniti. Moji instinkti su skloni vjerovanju u zlu namjeru tako da jedino vjerujem u senzacionalizam s amnezijom. Kako ću za par tjedana stići u Beč, molim da se eventualni odgovor preda na adresu k.u.k. Rittmeister a.D. Carl Graf L357(Wien 4, Wohllebengasse 1) i ako bude potrebno ovaj rukopis vrati njemu. 19.XI.1929. Cs“.[1776]

Čičerić je pet godina kasnije od dovršetka *Raspada Carske i kraljevske vojske* napisao poseban rad o XXIII. korpusu Sočanske armije na Talijanskom bojištu od rujna do studenog 1918. Na zahtjev prvog državnog arhivista Republike Austrije Rudolfa Kisslinga[1777] Čičerić je u rumunjskoj Carnecei 10. srpnja 1934. godine dovršio rukopis *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*.[1778]

[1776] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch*, 62.

[1777] Rudolf Kissling (Zrenjanin, 8. siječnja 1882. – Beč, 8. svibnja 1976.), časnik austrougarske i austrijske vojske te arhivist. Od 1902. do 1918. godine, časnik austrougarske vojske, a na samome kraju rata promoviran u glavnostožernog časnika. Nakon rata je radio u Državnom arhivu u Beču kao arhivist. Od 1928. godine prvi državni arhivist Republike Austrije a od 1936. do 1945. godine direktor Ratnog arhiva u Beču. Kissiling je zaslužan za očuvanje mnogih povijesnih izvora za proučavanje Prvog svjetskog rata. Kao jedan od autora je sudjelovao u pisanju kapitalnog djela *Austro-Ugarski posljednji rat 1914.-1918.* koje predstavlja temeljni povijesni izvor za proučavanje sudjelovanja austrougarske vojske i pojedinih istaknutih austrougarskih visokih časnika u Prvom svjetskom ratu. Kissling je samostalni autor pet povijesnih knjiga u kojima su objavljeni važni povijesni izvori. Od Kisslingovih autorskih knjiga valja istaknuti dvije: *Der Kroaten*, Beč; Köln, Böhlaus Nachfolger, 1956., o vojnoj i u manjem dijelu političkoj povijesti Hrvata i njihovih veza s Austrijom te *Őesterreiches-Ungarn Anteil im 1. Weltkrieg*, Beč; Köln, Böhlaus Nachfolger, 1958.; https://kulturstiftung.org/biographien/kissling-rudolf-2, pristup 20. travnja 2025. godine

[1778] Ovaj rukopis ima 16 stranica dvostrano pisanog teksta. Sačuvan je u kutiji 6 osobnog fonda Maksimilijana Čičerića HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u listovima 85 do 95.

O okolnostima nastanka ovog rukopisa doznajemo iz Čičerićeve arhivske ostavštine u kojoj su sačuvana dva pisma koja je Kissling poslao Čičeriću 1934. godine i Čičerićev odgovor Kisslingu u kojem mu šalje navedeni rukopis. Kissling je u to vrijeme radio na dovršetku posljednjeg sveska *Austro-Ugarskog posljednjeg rata 1914.-1918.* u kojem se obrađuje posljednja ratna godina. U nedostatku izvora, Kissling se obratio Čičeriću molbom da mu nekadašnji zapovjednik XXIII. korpusa Sočanske armije na Talijanskom bojištu napiše sažetak događaja iz završnih dana rata prema vlastitom sjećanju i na temelju vlastitih sačuvanih izvora koji su se odnosili na XXIII. korpus.

Svrha ovog Čičerićevog rukopisa je bila da posluži kao vjerodostojan povijesni izvor za pisanje završnog, sedmog izdanja knjige *Austro-Ugarski posljednji rat 1914.-1918.* u dijelu u kojem se opisuje završetak rata i raspad austrougarske vojske. Kissling je pojasnio Čičeriću svoj zahtjev činjenicom da je pri povlačenju s Talijanskog bojišta na kraju rata, AOK izdalo zapovijed da se svi vojni spisi austrougarskih armija na Talijanskom bojištu unište. To je bio glavni razlog nedostatka izvora zbog kojega vojno-povijesni odjel Ratnog arhiva u Beču nije imao dovoljno podataka za pisanje završnog poglavlja o posljednjim danima rata.[1779]

U prvome pismu od 14. svibnja 1934. godine Kissling piše Čičeriću: „Vaša ekselencijo! Austrijski ratni arhiv već priprema izdanje VII. sveska službene ratne povijesti koji je posvećen 1918. godini. Uredničko vijeće završnih bitaka često je nailazilo na brojne teškoće zbog toga što su dnevnici i operacijski spisi, osobito oni viših zapovjedništava koji su tijekom povlačenja pali u zarobljeništvo kao posljedica različitih tumačenja uvjeta primirja, izgubljeni. Zato je još važnije, u interesu prikaza, bez praznina, istrgnuti glavne događaje iz listopada od zaborava, kao i posebna postignuća pojedinih postrojbi, kako bi se konačno zabilježili događaji koji su imali utjecaj i na susjedne sektore bojišta. Stoga bih si dopustio istaknuti najodaniji zahtjev da se dostavi povijest događaja koji su se dogodili neposredno prije i poslije sklapanja primirja putem Vaših dnevničkih zapisa i bilo kojih drugih izvora. Molim Vašu ekselenciju da primi izraze mojeg posebnog poštovanja i odanosti. Vaš ponizni, Rudolf Kissling, pukovnik“.[1780]

U drugom pismu od 17. srpnja 1934. godine, Kissling se Čičeriću zahvaljuje na poslanom rukopisu. Posebno ističe kako je, na osnovi ovog Čičerićevog rukopisa, mogao

[1779] Hans Eder, *Der general der K.u.K. Armee und geheime rat Maximilian Csicserics Bacsány*, 245.
[1780] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Pismo Rudolfa Kisslinga Maksimilijanu Čičeriću, GW. Nr. 14/15 S-1934, Beč, Ratni arhiv, 14. svibnja 1934.

dovršiti pisanje povijesti o posljednjim ratnim događajima na Talijanskom bojištu 1918. godine. Budući da je većina spisa Sočanske armije bila uništena, a dva najviše rangirana zapovjednika koji su bili na mjestu događaja i sudjelovali u presudnim događajima s kraja rata u međuvremenu umrla, general Wurm kao zapovjednik Sočanske armije i feldmaršal Borojević kao zapovjednik Armijske grupe Borojević, Čičerić je kao zapovjednik XXIII. korpusa Sočanske Armije bio jedan od rijetkih, najviše rangiranih časnika iz Armijske grupe Borojević, koji je još uvijek bio živ, koji se sjećao navedenih događaja i koji je sačuvao u svojem posjedu izvorne vojne spise koji su poslužili kao arhivsko gradivo za pisanje povijesti o navedenim događajima. Upravo se zbog navedenoga razloga, Kissling u pismu zahvaljuje Čičeriću ovim riječima: „Vaša ekselencijo! Zbog iznimnog napora koji je Vaša ekselencija uložila u sastavljanju izvještaja o posljednjim ratnim događajima kroz koje je XXIII. korpus prošao, dozvolite mi da Vam izrazim najveću zahvalnost u ime Ratnoga arhiva. Ova kompilacija je najsrdačnija dobrodošlica i vrijedan doprinos svjedočanstvu raspada. Vaša je ekselencija ovime iskazala osobitu milost i ja Vam se posebno zahvaljujem u vezi rada koji predstoji preda mnom. Vaš ponizni, Rudolf Kissling, pukovnik“.[1781]

Čičerićev je rukopis o carskom i kraljevskom XXIII. korpusu na Talijanskom bojištu od rujna do studenog 1918. važan povijesni izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata. Dva su razloga tome. Prvi, zato što je pisan na osnovi sačuvanih spisa XXIII. korpusa koji predstavljaju vjerodostojan prikaz završnih događaja s kraja rata koji se tiču XXIII. korpusa. Drugi, zato što kroz prikaz djelovanja XXIII. korpusa se može rekonstruirati i djelovanje Sočanske armije kao cjeline u navedenome razdoblju jer je Čičerić doveo u vezu djelovanje svojeg korpusa s preostalim dijelovima Sočanske armije.

Rukopis započinje izlaganjem općeg položaja i stanja Sočanske armije i XXIII. korpusa na Talijanskom bojištu krajem rujna 1918. Dio koji se odnosi na povlačenje XXIII. korpusa sa Piave započinje na 88. stranici. Prema Čičerićevim navodima, XXIII. korpus je pružao solidan otpor protivniku na dijelu fronte na donjoj Piavi od ušća Piave u Jadransko more kod Cortellaza do Ponte di Piave sve do 29. listopada. Zapovjedništvo korpusa je napustilo Portoguaro i kao ruta za povlačenje je određena linija San Stino – Latisana – Cervignano – Pieris na desnoj obali Soče. Povlačenje Čičerićevog stožera

[1781] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Pismo Rudolfa Kisslinga Maksimilijanu Čičeriću, GW. Nr. 14/22 S. v. 1934, Beč, Ratni arhiv, 17. srpnja 1934.

XXIII. korpusa je štitila ljubljanska pukovnija lakog pješaštva zemaljskih strijelaca (*Landesschützen regiment*).[1782]

Čičerić dalje ističe kako je za njega kao zapovjednika korpusa osobit problem predstavljalo izvođenje povlačenja prekidom doticaja s neprijateljskom 3. talijanskom armijom koja je napadala iz dva pravca [Čičerić ne navodi koja, op.a.]. Njegov je zadatak četiri divizije pod njegovim zapovjedništvom, na lijevom krilu susjednog V. korpusa su 14. i 2. pješačka divizija stavljene pod njegovo zapovjedništvo, u urednom poretku povući na istok. Poseban su problem predstavljali napadi neprijateljskih zrakoplova koji su ugrožavali povlačenje bombardiranjem komunikacija i opskrbnih linija dok neprijateljsko topništvo i tenkovi nisu ugrožavali njegove snage. Prvi dijelovi XXIII. korpusa su stigli u San Stino već 30. listopada a posljednji 1. studenoga.[1783]

Neprijateljski zrakoplovi su izveli jaki napad na Latisanu 1. studenog. Njihovim bombardiranjem je oštećen velik dio grada i cesta prema San Giorgio di Nogari, ruti za povlačenje XXIII. korpusa. Idućega dana je Čičerić stigao u San Giorgio di Nogaro kamo su stigle i 2. i 14. pješačka divizija. Potom Čičerić prepričava već spomenute događaje: sastanak sa Shariczeorm, Wurmom i povjerenu mu misiju u Ljubljani. Nakon potpisivanja primirja, XXIII. korpus je sa svojim zapovjedništvom od 6. studenog vlakovima prevožen preko Ljubljane u Graz. U Ljubljani je s Čičerićem ostalo 10-12 austrougarskih časnika koji su pregovarali o prolasku svojih postrojbi Slovenijom sa članovima slovenske vlade.[1784]

U nastavku Čičerić ističe problem razvojačenja ugarskih postrojbi. Kao predstavnik *Honvéda* se u Ljubljani pojavio podmaršal Tamássy koji je požurivao prolazak mađarskih postrojbi Slovenijom. On je predložio članovima Narodnog vijeća da se povlačenje mađarskih postrojbi usmjeri prema Nagykaniszi, pozivajući se na zapovijed ministra Lindera. Udovoljeno mu je tom zahtjevu, ali pod uvjetom da mađarski vojnici i časnici ostave oružje i streljivo u Ljubljani. Nakon neugodne rasprave između Tamássyja

[1782] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 85-94. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*, 89.
[1783] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 85-94. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*, 89.
[1784] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 85-94. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*, 91.

i članova Narodnog vijeća SHS u Ljubljani, Tamássy je pristao na njihove uvjete i mađarski su vojnici časnici ukrcani u vlakove i poslani prema Nagykaniszi.[1785]

Potom Čičerić opisuje svoje zasluge što je u najboljem mogućem redu vodio povlačenje XXIII. korpusa s Piave tijekom 80 km dugog puta do teritorija nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Oprema, naoružanje i namirnice su ostali sačuvani dok je držanje časnika pod njegovim zapovjedništvom bilo uzorno jer su ostali lojalni austrougarskoj vojsci.[1786]

Raspad austrougarske vojske na bojištima je pratio i raspad zapovjedne strukture na vrhu. U 3 sata ujutro 3. studenoga 1918., 12 sati prije potpisivanja primirja sa saveznicima, car Karlo I. predao je u svojoj radnoj sobi u dvorcu Schönbrunn u Beču pisanu zapovijed generalu Arzu u kojoj ga imenuje vrhovnim zapovjednikom svih austrougarskih oružanih snaga. Ovom je zapovijedi car ovlastio Arza da u ime Austro-Ugarske Monarhije potpiše primirje sa saveznicima.[1787]

Na ovaj način se car odrekao carskog prerogativa vrhovnog zapovjednika austrougarskih oružanih snaga i delegirao ovo svoje isključivo pravo na načelnika Glavnog stožera Arza. Car je ovime nastojao otkloniti osobnu odgovornost za potpisivanje primirja koje je, prema svemu izloženome, imalo pravna i faktička obilježja kapitulacije. Car je, kao vrhovni zapovjednik austrougarske vojske, nastojao izbjeći krivnju za vojni poraz. Imenovanjem Arza vrhovnim zapovjednikom svih austrougarskih oružanih snaga, odgovornost za potpisivanje primirja sa saveznicima u navedenoj formi i navedenoga sadržaja prešla je na Arza. Time bi se Arz smatrao krivim za vojni poraz.

Radi toga je Arz odbio preuzeti vrhovno zapovjedništvom nad austrougarskom vojskom i savjetovao caru da imenuje baruna Hermanna von Kövessa vrhovnim zapovjednikom svih austrougarskih oružanih snaga. Car je to učinio na način da Arz preuzme dužnost vrhovnog zapovjednika svih austrougarskih oružanih snaga do Kövessovog dolaska sa Balkanskog bojišta u Baden gdje bi Kövess preuzeo vrhovno zapovjedništvo nad austrougarskom vojskom. Feldmaršal Kövess je primio carevo imenovanje vrhovnim zapovjednikom svih austrougarskih oružanih snaga u

[1785] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 85-94. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*, 93.
[1786] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 85-94. *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918*, 94.
[1787] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 368.

zapovjedništvu Armijske grupe Kövess u Apatinu. Odmah po primitku carevog imenovanja vrhovnim zapovjednikom svih austrougarskih oružanih snaga, uputio se u Baden na novu dužnost. Kövess je tako bio posljednji vrhovni zapovjednik austrougarske vojske.[1788]

Kövessovo imenovanje vrhovnim zapovjednikom svih austrougarskih oružanih snaga bila je pravna fikcija čija je svrha bila prikazati kako je Kövess u ime austrougarske vojske potpisao primirje s Antantom i SAD-om u Vili Giusti. Tako je formalnopravno car postigao svoj cilj i podijelio svoju odgovornost za primirje. Rauchensteiner zaključuje: „Na kraju je potpisao primirje netko tko je za njega trebao biti odgovoran, a tko nije niti znao da je imenovan austrougarskim vrhovnim vojnim zapovjednikom".[1789]

11.3. Čičerićeva misija u Ljubljani na završetku Prvog svjetskog rata

Slovenskim članovima Narodnog sveta u Ljubljani nije bilo poznato da je 3. studenog 1918. u 15 sati potpisano primirje između Austro-Ugarske, Antante i SAD-a. U Ljubljani nije bilo Hughesova uređaja[1790] za prenošenje informacija. Iz ovoga razloga, Narodno vijeće SHS u Zagrebu nije moglo dojaviti slovenskim članovima Narodnoga sveta u Ljubljani ovako važne informacije: da je nastupilo primirje i da je Austro-Ugarska Monarhija izašla iz Prvog svjetskog rata. Pogotovo, uvjete Antante i njenih saveznika pod kojima je Austro-Ugarska Monarhija izašla iz rata.[1791]

Čičerić je u nedjeljno, kišno jutro 3. studenog 1918. krenuo sa Talijanskog bojišta u misiju u Ljubljanu. Najvjerojatnije je upravo Čičerić bio prvi koji je Narodnom svetu u Ljubljani prenio vijest da je između Austro-Ugarske s jedne i Antante i SAD-a s druge strane, potpisano primirje u Vili Giusti. Ovakvu rekonstrukciju događaja nudi unos u Čičerićev ratni dnevnik od 3. studenog 1918. godine. Ovdje je Čičerić zapisao da je u pratnji zapovjednika redarstvene službe XXIII. korpusa, konjaničkog satnika Felixa Groma, u 6 sati i 30 minuta ujutro, krenuo automobilom iz zapovjedništva XXIII. korpusa

[1788] Edmund Glaise von Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*, 315.
[1789] Manfried Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*, 913.
[1790] David Edward Hughes (London, 16. svibnja 1831. – London, 22. siječnja, 1900.), američki fizičar i izumitelj britanskog porijekla. Godine 1855. izumio telegraf s teleprinterom, uređaj koji je po njemu dobio naziv Hughesov uređaj koji je unaprijedio komunikaciju; *Hrvatska enciklopedija, sv. 5*, 6.
[1791] Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 223.

u San Giorgiu na Piavi prema Cervignanu. U Cervignano je stigao u 7 sati i 30 minuta gdje se sastao sa zapovjednikom Sočanske armije generalom Wurmom koji ga je obavijestio o situaciji na Talijanskom bojištu. U Cervignanu je Čičerić prvi puta saznao preko talijanskog radija da se u vili Giusti vode pregovori o potpisivanju primirja između Austro-Ugarske, Antante i SAD-a. Prema unosu u Čičerićev ratni dnevnik, primirje je stupilo na snagu u 23 sata i 45 minuta 2. studenog 1918.[1792]

Iz Cervignana se u 8 sati i 30 minuta, u dva automobila, dalje uputio prema Ljubljani, na čelu austrougarske delegacije za pregovore s članovima Narodnoga sveta u Ljubljani. U Čičerićevoj su pratnji bila četvorica stožernih časnika XXIII. korpusa. Uz vozača i Čičerića, delegacija je brojala šest časnika koji su u Ljubljanu stigli u 16 sati i 30 minuta. Oko 17 sati i 30 minuta je stigao u Narodni svet u Ljubljani. Ovdje je do 19 sati i 40 minuta sudjelovao na spomenutoj sjednici slovenske vlade. Ključna pitanja njegove misije, o kojima je bio zadužen raspraviti s članovima Narodnoga sveta u Ljubljani, bila su:

1. Provedba odredbi primirja iz Vile Giusti s posebnim naglaskom na demobilizaciju i razoružanje Sočanske armije i preostalih austrougarskih postrojbi koje su se povlačile preko Slovenije u unutrašnjost nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije.
2. Sigurnosno pitanje na području Slovenije s ciljem sprječavanja nasilja od strane pripadnika austrougarske vojske nad civilnim stanovništvom, uništavanja privatne i javne imovine i eskalacije sukoba između narodne vojske Države SHS i narodnih straža i austrougarskih postrojbi pri povlačenju.
3. Držanje Sočanske armije i ostalih austrougarskih postrojbi koje su se povlačile Slovenijom prema unutrašnjosti nekadašnje Austro-Ugarske prema Državi SHS, predstavnicima njene vlasti u Ljubljani i civilnom stanovništvu.
4. Pitanje lojalnosti i priznavanje vrhovne vlasti nove države vojnika i časnika austrougarske vojske južnoslavenske nacionalne pripadnosti.[1793]

O Čičerićevom dolasku u Ljubljanu i prilikama na Talijanskom bojištu 3. studenoga 1918. Pogačnik je obavijestio Narodno vijeće SHS u Zagrebu. U rukom pisanoj

[1792] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 386.
[1793] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 386.

poruci koju je Pogačnik poslao iz Ljubljane u Zagreb stoji: „Danas je došao general Čičerić sa nekoliko častnika. Primirje je sklopljeno danas u 12 sati u noći. On je otišao u Tagliamento kao poslanik generala Wurma, zapovjednika Sočanske armije. Kaže: Od Tržića [Monfalcone, op.a.] idu postrojbe u najuzornijem redu nazad. Čelo njegovih postrojbi je bilo u Brestovici danas. Naše (narodne) postrojbe, odjeli narodne obrane ravnaju lijepo s austrougarskim postrojbama. Samo malo nereda. Postrojbe koje bi imale proći kroz Hrvatsku i Kranjsku broje 400 ljudi. XVI. korpus sastavljen od Bečana i Čeha. IV. korpus sami Mađari. XXII. i XXIII. korpus s pješačkim pukovnijama IR 22 i 122, 87, 96 i 135, osim Slovenaca imali bi ovi ići na Rijeku, pješačka pukovnija IR 57 Poljaci naoružani, ali skršeni stupaju, 80 000 vojnika i časnika sa 80 000 konja [potcrtrano u izvorniku kako bi se naglasila važnost brojnosti i snage Sočanske armije, op.a.]. Slovenci kazali Wurmu slijedeće: Ko je kazao da može ove ljude hraniti, a nema ni nama žita. Da se plan demobilizacije mora u toliko provesti i da se postrojbe zadrže među Tagliamentom [Tilmentom, op.a.] i Sočom“.[1794]

Dva su problema proizašla iz opisane situacije. Oba su se ticala Čičerića kao pregovarača s Narodnim svetom u Ljubljani. Prvi je bio nedostatak hrane što je predstavljao osobit problem kako za stanovništvo Slovenije tako i za održavanje discipline i reda u Sočanskoj armiji. Drugi, uputa Narodnog vijeća SHS u Zagrebu o zadržavanju postrojbi Sočanske armije između Tilmenta i Soče radi demobilizacije. Ova se mjera nikako nije mogla provesti zato što je dovodila u opasnost Sočansku armiju da bude zarobljena od talijanske 3. armije. Ova je talijanska armija do 17 sati 3. studenoga već s glavninom snaga prešla preko djelomično uništenih mostova na Tilmentu i progonila dijelove Sočanske armije. Samo zbog tvrdokornog otpora zaštitnica Sočanske armije, zapovjedništvo talijanske 3. armije je, na razočaranje talijanskog vrhovnog zapovjedništva, obustavilo daljnji progon Sočanske armije u ravnici Veneta s ciljem zarobljavanja što većeg broja austrougarskih vojnika i časnika i zauzimanja što većeg dijela austrougarskog teritorija prije nego što primirje stupi na snagu.[1795]

Tek u večernjim satima 3. studenoga 1918. godine, Čičerić je saznao novonastale okolnosti. Telefonski je obaviješten iz zapovjedništva Sočanske armije da se mora provesti demobilizacija austrougarske vojske, da bi zapovjedništvo i stožer Sočanske

[1794] HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918. Kutija 17. List 101.
[1795] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7, 855.*

armije sutradan trebali što prije stići u Ljubljanu te da u Ljubljanu trebaju stići podmaršal Ištvanović kao vrhovni zapovjednik južnoslavenskih postrojbi i Ulmansky kao predstavnik Sočanske armije. Naposlijetku, saznao je najvažnije: da primirje između Austro-Ugarske s jedne te Antante i SAD-a s druge strane, stupa na snagu 4. studenoga 1918. u 15 sati.[1796]

Čičerić je o svemu ovome što je saznao odmah telefonski obavijestio Pogačnika u kasno večernjim satima 3. studenoga 1918. godine. Iz ovoga su razloga na sjednici vlade za Sloveniju idućega dana, 4. studenog, poduzete mjere da se ubrza prijevoz austrougarskih postrojbi preko Slovenije. U tu svrhu je ugarskoj vladi poslana zamolba da se hitno, u roku slijedećih 24 sata, pošalje u Ljubljanu 400 željezničkih vagona zajedno sa pogonskim gorivom i željezničkim osobljem za prijevoz mađarskih trupa preko Slovenije. Ista je zamolba poslana narodnoj vladi u Zagrebu sa zamolbom za 200 željezničkih vagona potrebnih za prijevoz hrvatskih postrojbi austrougarske vojske kućama, a AOK u Badenu za 600 željezničkih vagona za prijevoz austrougarskih trupa preko Slovenije u Austriju.[1797]

Čičerić je u Ljubljani primijetio problem koji je najviše opterećivao pregovore a to je bilo pitanje nadležnosti nad provedbom demobilizacije i razoružanja austrougarske vojske. AOK, Narodni svet u Ljubljani i Narodno vijeće SHS u Zagrebu su imali različiti pristup i zagovarali različiti način provedbe demobilizacije i razoružanja austrougarske vojske. Narodni svet u Ljubljani, kako je iz Pogačnikovog telegrama Narodnome vijeću SHS u Zagrebu prethodno izloženo, prvo je nastojao zadržati austrougarsku vojsku izvan granica Države SHS. Potom, kada to nije bilo moguće, provesti demobilizaciju i razoružanje na teritoriju Slovenije. Na ovaj način bi pravni status boraca austrougarskih vojnika i časnika prestao. Oni bi vlakovima napuštali teritorij Slovenije kao civili.

Da je navedeno bio plan slovenske vlade dokazuju Čičerićev dnevnički zapis od 3. studenog i navod u rukopisu *Raspad Carske i kraljevske vojske*. Čičerić ovdje opisuje različite incidente: skidanje oznaka pripadnosti austrougarskim oružanim snagama pojedinim časnicima, fizičke napade na pojedine austrougarske časnike, koji su

[1796] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 386.

[1797] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Prededstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo, 1918-21. List 4. Zapisnik sjednice vlade za Sloveniju od 4. studenog 1918., 1-5.

najvjerojatnije odbili se podvrći vlasti Narodnoga sveta u Ljubljani i time se izložili navedenome uz oduzimanje opskrbe, privatne imovine vojnika i časnika i službenih vojnih spisa.

S druge strane, prvenstveni cilj AOK je bio sačuvati vojsku. Kada to više, zbog opisanih okolnosti, nije bilo moguće, AOK je nastojalo sačuvati vojsku u krnjem obliku. Dozvoliti odlazak mađarskih, južnoslavenskih, čeških, slovačkih, poljskih i rumunjskih vojnika i časnika svojim kućama a ostatak dovesti u Austriju radi sprječavanja revolucije. Na ovaj način bi se provela samo djelomična demobilizacija i razoružanje austrougarske vojske na teritoriju Države SHS ili dovelo što je više moguće veće dijelove vojske na teritorij Austrije i tek potom provelo demobilizaciju i razoružanje.

Razlog ovome pristupu i načinu provedbe demobilizacije i razoružanja austrougarske vojske je bio u tome što je vojska predstavljala posljednju polugu vlasti caru Karlu I. obzirom da je car već političku polugu svoje vlasti izgubio formiranjem nove vlade Njemačke Austrije na čelu s dr. Karlom Rennerom. U tu svrhu su car i AOK računali na pojedine zapovjednike austrougarskih vojski koji su još uvijek bili lojalni caru, poput feldmaršala Borojevića.

Borojević je 1. studenog iz Udina poslao caru Karlu u Beč dva telegrama u kojima stavlja caru i dinastiji na raspolaganje čitavu armijsku grupu pod svojim zapovjedništvom radi konsolidacije carevog položaja i bolje pregovaračke pozicije sa saveznicima na predstojećim mirovnim pregovorima. Nepoznato je jesu li navedeni telegrami stigli caru u Beč. Pošto nije primio od cara povratnog odgovora, Borojević je odlučio sa svojom vojskom krenuti za Beč. Međutim, dolazak Borojevića na čelu Carske i kraljevske vojske u Beč u kojem se odvijala revolucija, izazvao bi sasvim sigurno krvoproliće i daljnju eskalaciju nasilja, što je car Karlo I. nastojao izbjeći.[1798]

Čičerić se tako našao u sukobu interesa između zahtjeva Narodnoga sveta u Ljubljani, Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, zapovijedi AOK i stvarne situacije na terenu gdje su vojnici i časnici austrougarske vojske odbijali izvršavati zapovijedi kako, AOK tako i Narodnoga sveta u Ljubljani te Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu. Umjesto navedenoga, poduzimali su radnje na svoju inicijativu radi čega su se sukobili s narodnom vojskom SHS i civilima na teritoriju Slovenije, prvenstveno s ciljem da izbjegnu

[1798] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 533.

talijansko zarobljeništvo i spase vlastite živote od pogibelji u trenutcima kada je rat već bio završen, a borbena djelovanja prestala.

Navedeno je znatno otežavalo njegovu pregovaračku poziciju s članovima Narodnoga sveta u Ljubljani. Kao general austrougarske vojske je bio obvezan provoditi zapovijedi AOK jer nije raskinuo svoju zakletvu caru. No, u kaotičnim uvjetima raspada komunikacija, niti sam nije bio obaviješten o pojedinim događajima niti su pojedine zapovijedi iz AOK u Badenu stizale do njega. Radi toga, Čičerić na pojedine događaje nije mogao utjecati ali je svojim prisustvom u Ljubljani doprinio mirnom rješenju. To potvrđuju događaji koji su uslijedili neposredno nakon njegovog dolaska u Ljubljanu.

11.4. Slučaj Borojević i kriza u pregovorima od 5. do 9. studenog 1918.

Pregovori o mirnoj demobilizaciji i razoružanju austrougarske vojske te sigurnom prolasku mnogobrojnih austrougarskih vojnika i časnika Slovenijom zamalo su propali 5. studenog. Time je započelo krizno razdoblje u pregovorima. Glavni razlog tome je bilo djelovanje feldmaršala Borojevića. On je odlučio provesti svoj plan da se na čelu svoje vojske probije do Beča. Zato je u noći 3. na 4. studeni izdao zapovijed generalu Schariczeru, zapovjedniku VII. korpusa Sočanske armije, da Narodni svet u Ljubljani smatra neprijateljem te ukoliko Slovenci na bilo koji način ometaju prolaz trupa Sočanske armije kroz Sloveniju, „upotrijebi silu kako bi austrougarske trupe nastavile pokret prema unutrašnjosti Austro-Ugarske Monarhije“.[1799]

Nadalje, Borojević je nastavio neprijateljski stav prema Narodnom svetu u Ljubljani. Tijekom noći 4. na 5. studenog, telefonom je iz zapovjedništva Armijske grupe Borojević izdao zapovijed generalu Wurmu da uhiti članove Narodnoga sveta u Ljubljani. Razlog tome je nastojanje da se što prije na čelu svojih trupa probije do Beča. Ovim činom je Borojević izjavio da ne priznaje vlast Narodnoga sveta u Ljubljani i Narodnoga vijeća SHS u Zagrebu, niti novu Državu SHS, te da se isključivo pokorava zapovijedima AOK u Badenu i vlasti cara i kralja Karla I. Cenzura je prekinula telefonsku liniju. Oko ponoći je Pogačnik o ovome zahtijevao objašnjene od Wurma koji se tada nalazio u Hotelu Union

[1799] *Austria-Hungary's Last War 1914-1918, sv. 7, 855.*

u Ljubljani. Wurm je odgovorio Pogačniku kako je on vjeran austrougarskoj vojsci i da o navedenome ne smije ništa komentirati.[1800]

O ovome su incidentu ubrzo obaviješteni članovi slovenske vlade radi čega je hitno sazvana izvanredna sjednica vlade za Sloveniju. Ova se sjednica održala u 9 sati i 30 minuta ujutro 5. studenog. Glavna tema ove izvanredne sjednice je bio feldmaršal Borojević i kriza koja je nastala povodom njegovog postupanja. Čičerić je sudjelovao na ovoj izvanrednoj sjednici vlade i zauzeo koncilijantan stav. U tekstu zapisnika s ove sjednice nalazimo kako je Čičerić izjavio žaljenje zbog ovakvog Borojevićevog postupka te prenio da njegovo mišljenje dijeli i Wurm. U cilju mirnog rješavanja nastale krize, kako ne bi došlo do krvoprolića, izjavio je kako će obojica izgladiti stvar s Narodnim vijećem.[1801]

Očito je Čičerićev pomirljiv ton izazvao pozitivan dojam kod članova narodne vlade za Sloveniju. Oni su potom dozvolili Wurmu da ponovno nazove Borojevićev stožer, poruči feldmaršalu Borojeviću da je Narodni svet u Ljubljani dio središnje vlasti u Zagrebu, Narodnoga vijeća SHS, kao vlade međunarodno priznate države, Države SHS, kako od Antante tako i od bivše Austro-Ugarske Monarhije, pa i njenog poglavara, cara Karla I. Iz ovoga razloga je bilo potrebno Borojeviću naglasiti kako svojim postupkom krši zapovijed svojih nadređenih i odredbe primirja u Vili Giusti. Članovi su slovenske vlade posebno naglasili Wurmu da prenese Borojeviću kako je nova južnoslavenska država, suverena država koja uživa zaštitu međunarodnog prava radi čega oni kao njeni legitimni predstavnici svečano protestiraju protiv njegovog postupka o čemu će obavijestiti Narodno vijeće SHS u Zagrebu i Antantu.[1802]

Čičerić je izbijanju ove krize radi koje je zamalo došlo do prekida pregovara i oružanog sukoba između austrougarske vojske pod Borojevićevim zapovjedništvom i oružanih snaga Države SHS u Sloveniji pisao u svojem rukopisu *Raspad Carske i kraljevske vojske*. Ovako je Čičerić opisao navedenu situaciju: „Jedne večeri objedovali smo... kada se pojavio Pogačnik, novi čovjek u Sloveniji koji je obično objedovao ovdje

[1800] Filip Katanić, „Vojska bez države. Pregovori u Ljubljani između generala austrougarske vojske Maksimilijana Čičerića i predstavnika Države Slovenaca, Hrvata i Srba o statusu vojnika i časnika austrougarske vojske u studenome 1918. godine“, 66.

[1801] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo 1918-1921, Zapisnik sa sjednice Narodnog sveta SHS u Ljubljani od 5.12.1918., 1.

[1802] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo 1918-1921, Zapisnik sa sjednice Narodnog sveta SHS u Ljubljani od 5.12.1918., 2.

[Restaurant u Hotelu Union, op.a.] i rekao ekselenciji Wurmu da je otvorena telefonska linija s ekselencijom Borojevićem. Nakon nekoliko minuta, Wurm se uzbuđen vratio i rekao da mu je Borojević zapovjedio da uhiti članove Narodne vlade za Sloveniju u Ljubljani ako mu budu stvarali probleme. Naravno, ovaj je razgovor slušan i sa druge strane linije te je nakon posljednjih feldmaršalovih riječi prekinut. Uskoro je čitava Slovenija saznala za feldmaršalov završni herojski podvig. Sada je Pogačnik dokazao svoju lojalnost. Ne samo da je zabranio novinama da objave ovaj incident nego je i objavio izjavu u kojoj se tvrdi da je Borojević izjavio svoju privrženost novoj južnoslavenskoj državi. Sumnjam da je ovo istina, zato što Borojević nikada nije tvrdio da pripada Južnim Slavenima. Imam za ovo dokaze, jer mi je kasnije, nakon feldmaršalove smrti, čelnik ukinutog vojnog zapovjedništva poručio da prenesem njegovoj udovici da će joj isplatiti sve zaostale feldmaršalove mirovine, kao i njezine, ako priloži dokaz o prebivalištu, što je bila samo manja formalnost. Mislim da je naposlijetku Borojević dobio mađarsku plaću (ili mirovinu?) koju njegova udovica i sada prima".[1803]

Privatno, Čičerić je smatrao kako je Borojević ovom prilikom napravio veliku pogrešku. Za razliku od Borojevića koji je razmišljao kao vojnik, Čičerić je razmišljao kao političar, diplomat i vojnik, sagledavajući širi kontekst. Poznavajući međunarodno pravo, znao je da bi u slučaju primjene sile protiv Narodnoga vijeća SHS u Ljubljani, Borojević prekršio odredbe primirja u Vili Giusti čime bi Čičerićev status parlamentera u Ljubljani bio kompromitiran. Navedeno je komentirao u svojem dnevniku unosom od 4. studenog: „Boroević Jugoslaviju ne priznaje [...] Boroević: ako treba uporaba sile kod Zemaljskog vijeća, moguće je i zarobljavanje! [...] Ostao sam zaprepašten. Kao i Wurm. Boroević je potpisao svoju smrtnu presudu – Vuk Branković. To će sutra objaviti sve slavenske novine. Kako čovjek može biti toliko nerealan?"[1804]

Kriza povodom slučaja Borojević stavila je novi izazov pred Čičerića. On više nije mogao zadržati neutralno-pasivni stav već je bio prisiljen izjaviti priznaje li novu državu i smatra li se njenim državljaninom ili ne. Čičerić je kao časnik austrougarske vojske i dalje bio podređen Borojeviću. Ukoliko odbije izvršiti njegove zapovijedi, počinit će povredu svoje dužnosti. Ukoliko podrži Borojevića i izvrši njegove zapovijedi,

[1803] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 6. Listovi 60-67. *Der K.u.K. Zusammenbruch,* 62.
[1804] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 387.

zauzet će neprijateljski stav prema Državi SHS čime se izlaže opasnosti da bude uhićen i kazneno odgovara za kršenje primirja iz Vile Giusti zloupotrebljavajući svoj status parlamentera. Stoga je Čierić zaključio kako hitno morao diplomatskim putem raditi na smirivanju situacije jer je o tome ovisila njegova osobna sigurnost, kao i sudbina mnogobrojnih vojnika i časnika austrougarske vojske u Sloveniji.

O navedenome svjedoči Čičerićev dnevnički unos za 5. studeni. Čičerić piše: „Skoro besana noć. Moram se izjasniti: kao Hrvat ovdje nema kolebanja. Grom jučer: planira se moje uhićenje. Misle da sam Mađar. Jučerašnji slučaj s Boroevićem sve će to još ubrzati. Na sreću, Pogačniku sam još jučer rekao da sam na raspolaganju, ali i da čekam Wurma, koji je stigao i sada se moram izjasniti. Wurm to neće moći razumjeti: rastanak tek nakon demobilizacije, ali ovdje sam ja osobno u drugom položaju. Tijekom noći pismo Pogačniku: moje je poslanje završeno s Wurmovim dolaskom, Narodno vijeće može odlučiti hoću li i dalje obavljati vojnu dužnost u XXIII. korpusu ili ima druge namjere sa mnom [...] Pogačnik: ne želi objavu slučaja Borojević. Prihvatio je moju izjavu, smatra da pripadam Sočanskoj armiji i ne vidi zašto bih morao obavljati dužnost u Narodnom vijeću. Meni savršeno.“[1805]

Na redovnoj sjednici slovenske vlade u poslijepodnevnim satima 5. studenog dalje se raspravljalo o Borojeviću. Na ovoj sjednici je, uz Čičerića, prisustvovao i Wurm. Wurm je svečano izjavio da priznaje suverenost nove države jer ju je upravo priznao car Karlo I. Radi toga je spreman osobno doći u Zagreb i ponoviti ovu izjavu pred vladom u Zagrebu. Nadalje, zamolio je predstavnike Narodne vlade za Sloveniju u Ljubljani da osobno obavijeste austrougarske vojnike i časnike koji se vraćaju s bojišta koji ne znaju da su nastale nove države o svemu što se dogodilo za vrijeme njihovog sudjelovanja u ratu i izbivanju iz domovina te da se o tome obavijeste sve nadležne vlasti: Narodno vijeće u Pragu, poljska delegacija u Beču, vlada u Budimpešti, Zagrebu i u Beču. Posebno da se navedenim vlastima napomene kako je hitno potrebno osigurati što je moguće više vlakova za prijevoz austrougarskih vojnika i časnika u njihove domovine i to, što je brže moguće.[1806]

[1805] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 387.

[1806] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo 1918-1921, Zapisnik sa sjednice Narodnog sveta SHS u Ljubljani od 5.11.1918., 2.

Priznanje Države SHS od cara Karla I. 5. studenog 1918. označava važan datum. Time je završen pravni vakuum, započet 29. listopada 1918. proglašenjem raskida državnopravnih veza između Trojedne Kraljevine i Ugarske i Austrije te proglašenja Države SHS. Budući da je poglavar države prednice priznao suverenost države sljednice, s ovim datumom prestaje nadležnost središnje vlasti Austro-Ugarske Monarhije na području Države SHS. Međutim, u okolnostima raspada komunikacija, sveopće nesigurnosti i nestabilnosti, AOK i vlade država sljednica su nastavili izdavati zapovijedi austrougarskim postrojbama, unatoč činjenici da se zajednička država i vojska raspala. Na ovaj način je sukob nadležnosti između vlasti bivše države prednice i novih država sljednica potrajao do sklapanja općeg mira 11. studenog i konačnog prestanka rata.

Raspad Austro-Ugarske Monarhije krajem listopada i početkom studenoga 1918. godine predstavlja slučaj raspada jedinstvene ili savezne države u međunarodnom pravu kada jedan pravni subjekt nestaje, a to je država prednica Austro-Ugarska dok njegovo područje stječe novi subjekt međunarodnog prava ili više njih, a to su države sljednice Austro-Ugarske Monarhije: Država SHS, Čehoslovačka Republika, Mađarska, Njemačka Republika Austrija, Republika Poljska, Kraljevina Rumunjska i na području nekadašnje austrijske Galicije i Bukovine Zapadnoukrajinska Narodna Republika s glavnim gradom Lavovom (Lemberg), proglašena 1. prosinca 1918. godine.[1807]

Stoga je carevo priznanje Države SHS bilo iznimno važno jer u sukcesiji država za svaku državu nastaju prava i obveze samo njezinim vlastitim djelovanjem. No, kod prijelaza državnog teritorija se pojavljuje toliko različitih pitanja da se prijenos prava i obveza s države prednice na države sljednice ne može dosljedno provesti, posebno ako tom prilikom nestane države prednice u cijelosti, čije područje prelazi na države sljednice, kao što je bio slučaj raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Osobito zato što nove države protežu svoju vlast na području nekadašnje države prednice pa svi ljudi koji se nalaze na tome području potpadaju pod vlast nove države sljednice.[1808]

Carevim priznanjem Države SHS, car Karlo I. je priznao nadležnost Države SHS nad državljanima Države SHS koji su služili austrougarsku vojsku i još uvijek se u njenim sastavnicama vraćali sa Talijanskog bojišta svojim kućama. Carevo priznanje Države SHS bilo je moguće tek po stvaranju uvjeta za rad središnjih vlasti bivše Austro-Ugarske

[1807] Filip Katanić, "Izvorište današnjeg oružanog sukoba između Ukrajine i Rusije", 120.
[1808] Vladimir Ibler, *Međunarodno pravo*, 218-219.

Monarhije. Odmah nakon stupanja na snagu primirja u 15 sati 4. studenoga 1918. godine, započelo je premještanje AOK iz Badena u Beč kako bi se uspostavila veza s Ratnim ministarstvom u Beču i ostalim institucijama bivše Monarhije i koordiniralo djelovanje. Premještanje u Beč je dovršeno 6. studenoga gdje je AOK odmah nastavilo s radom.

Stoga je prekid veze između zapovjedništva Armijske grupe Borojević i AOK koje je bilo u postupku premještanja u Beč između 4. i 6. studenog bio razlog navedenog Borojevićevog postupka da primjenom sile traži prolaz svoje vojske kroz Sloveniju. U nedostatku komunikacija s AOK i jasnih uputa za djelovanje, progonjen Savezničkom vojskom sa zapada i nedefiniranim odnosom sa vojnim i civilnim vlastima nove države s istoka, Borojević se odlučio na navedeni čin koji mu je osobno nanio veliku političku štetu i ugrozio status mirnog prolaska austrougarskih vojnika i časnika Slovenijom. Ovim Borojevićevim činom je kompromitirana Čičerićeva pozicija na pregovorima u Ljubljani.

O tome je pisao Ernest Bauer u svojoj knjizi *Der Löwe vom Isonzo*. Nakon stupanja primirja iz Vile Giusti na snagu, Borojević je izdao završne zapovijedi Sočanskoj armiji za povratak kući preko Klagenfurta. Povratak je trajao 12 dana. Postrojbe su se vraćale u dobrom redu, disciplinirane. Iz Klagenfurta je Borojević caru poslao dva telegrama tijekom 4. i 5. studenoga u kojima je tražio od cara da ga primi u Beču. U odgovoru na prvi telegram, car mu se zahvalio za vjernu službu i odgovorio kako će ga primiti u bolja vremena. Prava intencija Borojevića je bila dovesti Sočansku armiju u Beč, zauzeti grad i tako caru omogućiti slobodu djelovanja. To se moglo postići samo izravnom carevom zapovijedi, a ne njegovom vlastitom inicijativom. Kako bi to postigao, Borojević je poduzeo završne mjere. Trupe koje nisu bile sasvim pouzdane su željeznicom poslane kućama, a one koje su ostale vjerne dinastiji i bivšoj Monarhiji su bile spremne za pokret željeznicom do Bečkog Novog Mjesta. Zato je Borojević čekao carevu zapovijed da sa Sočanskom armijom preko Ljubljane i Klagenfurta krene prema Beču. Nakon rata se Borojević povjerio klagenfurtskom biskupu dr. Hefteru, kako bi u tom slučaju, 24 sata po primitku careve zapovijedi, Beč bio zauzet.[1809]

Car nije izdao Borojeviću zapovijed da sa Sočanskom armijom dođe u Beč. Radi prekida komunikacija nije bilo jasno je li car primio drugi Borojevićev telegram od 5. studenog. Sukladno ranijim carevim nastojanjima da sklopi mir sa neprijateljima i u

[1809] Ernest Bauer, *Der Löwe von Isonzo*. *Feldmarschall Svetozar Boroević de Bojna*, Graz: Styria verlag, 1985., 127.

prvom tjednu studenoga mirno okonča rat, dolazak Borojevića u Beč na čelu vojske bi potaknuo nasilje, što je car nastojao izbjeći. Na ovaj način je car Karlo I. smatrao kako vojska nije dio rješenja i kako se on kao vladar ne može održati na vlasti pomoću vojske.[1810]

Po uspostavljanju komunikacija, car je 6. studenog izdao vrhovnu zapovijed o demobilizaciji cjelokupne austrougarske oružane sile i raspuštanju pučkog ustanka. Sukladno članku 2 Primirja iz Vile Giusti, vojska bivše Austro-Ugarske Monarhije je morala biti smanjena na 20 divizija, ali ova zapovijed nikada nije izvršena jer su vlade država sljednica odbile provoditi zapovijedi cara i AOK. U kaosu koji je uslijedio, austrougarska se vojska stihijski raspadala. Pojedine su postrojbe samovoljno napuštale svoje formacije i odlazile u nepoznatom pravcu, velika količina materijala je izgubljena ili opljačkana a konji za vojne svrhe prodavani ili zaplijenjeni. Ogromne količine ratnih zaliha su opljačkane, djelomično od vojske a djelomično od stanovništva.[1811]

11.5. Razdoblje nesigurnosti i svakodnevnih obrata od 6. do 9. studenoga 1918.

Premda je zapovijed o demobilizaciji i razoružanju austrougarske vojske bitno olakšala proces mirnog okončanja ratnog sukoba, radi kaotičnih prilika na području bivše Monarhije, stanje je još uvijek bilo neizvjesno. Pogotovo iz razloga što vrhovna zapovijed o demobilizaciji nije stigla u sva armijska zapovjedništva pa je vladala neizvjesnost u vezi pitanja treba li provesti demobilizaciju ili ne. O tome svjedoče dva dokumenta arhivskog fonda Narodnog sveta u Ljubljani.

Prvi je telegram koji je zapovjedništvo Armijske grupe Borojević u Klagenfurtu 7. studenog poslalo zapovjedništvu Sočanske armije u Ljubljani. U ovome telegramu, zapovjedništvo Armijske grupe Borojević pita zapovjedništvo Sočanske armije jesu li primili zapovijed AOK o demobilizaciji pod brojem 149034?[1812] Gotovo istovremeno sa slanjem ovoga telegrama, AOK je poslalo telegram Narodnom vijeću SHS u Ljubljani u

[1810] Richard Bassett, *For God and Kaiser*, 534.
[1811] Arthur Arz von Straußenburg, *Zur geschichte des grossen krieges 1914-1918*, 380.
[1812] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 4. Telegram zapovjedništva Armijske grupe Borojević u Klagenfurtu zapovjedništvu Sočanske armije u Ljubljani od 7. studenog 1918. godine.

kojem ističe „kako je u interesu nove jugoslavenske države ne raspustiti Sočansku armiju, zbog opasnosti po slovenske teritorije koja prijeti od talijanske vojske.[1813]

Iz izloženog je razvidno kako zapovjedništvo Sočanske armije nije niti 7. studenog primilo vrhovnu zapovijed o demobilizaciji. Stoga je jasno kako je AOK istovremeno izdala zapovijed o demobilizaciji ali i nastojala sačuvati vojsku radi obrane od talijanske vojske, radi čega ju nije proslijedila zapovjedništvu Sočanske armije, što se kosilo s točkom 2 Ugovora o primirju iz Vile Giusti. Ovakve kontradiktorne zapovijedi dvostrukih mjerila, tipične za cijelo razdoblje trajanja pregovora u Ljubljani tijekom povlačenja austrougarske vojske kroz Sloveniju, ugrožavale su brojne austrougarske vojnike i časnike i otežavale Čičerićevu pregovaračku poziciju.

Prema raspoloživim izvorima iz Čičerićeve ostavštine i arhivskim fondovima Narodnog vijeća SHS u Ljubljani, zapovjedništvo Sočanske armije je tek 9. studenog 1918. primilo navedenu vrhovnu zapovijed o demobilizaciji od 6. studenog. Dotada nije bilo pisane potvrde da je bilo Narodno vijeće SHS u Ljubljani bilo zapovjedništvo Sočanske armije koje se također nalazilo u Ljubljani, primilo vrhovnu zapovijed o demobilizaciju. Čičerić se toga jutra 6. studenog 1918., prije nego što je počela sjednica vlade za Sloveniju, susreo s Ištvanovićem u hotelu Union. Zajedno su doručkovali kao kolege časnici, ali na različitim stranama jer Čičerić nije prihvaćen od Države SHS u narodnu vojsku. Čičerićev primjer pokazuje kako je status bivših austrougarskih časnika bio nesiguran, što potvrđuje i slučaj generala Luke Šnjarića koji je smijenjen s položaja vrhovnog zapovjednika vojske Države SHS 30. listopada 1918.

U dnevniku Čičerić opisuje stanje u Ljubljani kao loše. Navodi kako stoka koju je Narodni svet u Ljubljani zaplijenio od austrougarske vojske ugiba zbog nebrige i neredovite ishrane, da se krave ne muzu i da nitko ne želi raditi. Stanje općeg kaosa, nesigurnosti i bezvlašća, dodatno je pogoršavao svakodnevni dolazak gladnih i iscrpljenih austrougarskih vojnika i časnika u grad. Bilo ih je potrebno brzo željeznicom otpremiti iz grada dalje pa je redovni željeznički prijevoz bio ključan za sigurnost i stabilnost svih, i civila i vojnika. Čičerić je tako zapisao u svoj dnevnik: „Danas je otišlo samo 3000 vojnika, do sada više od 100 000. Zar ih nije bilo više? (odlazak i s južnih postaja ili

[1813] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 4. Telegram AOK Narodnom vijeću u Ljubljani od 7. studenog 1918. godine.

nedostatak vagona?). Danas sam mirniji. Red je sve čvršći (više se ne skidaju značke s vojničkih kapa). Dječje su bolesti nestale. Dao bog da tako i ostane".[1814]

Kasnije u toku dana, Čičerić je prisustvovao sjednici vlade za Sloveniju. Ovom se prilikom stavio na raspolaganje novoj državi i zauzeo prijateljski stav prema njoj. To dokazuje njegovu realnu i objektivnu procjenu situacije. Zauzeo je miran stav za rješavanje krizne situacije, a ne uporabu sile. Kao zapovjednik korpusa, može se zaključiti da je u tom pravcu utjecao na ostale kolege časnike austrougarske vojske da zauzmu miroljubiv stav, čime je nastojao pridonijeti sprječavanju nasilja i uporabe sile.[1815]

Na sjednici Narodne vlade za Sloveniju u Ljubljani 6. studenoga je vladala napetost zbog neizvjesne i kaotične situacije. Narodna vlada za Sloveniju u Ljubljani je nastojala formirati vlast u uvjetima talijanske okupacije dijela njihovog državnog teritorija u trenutku dok se bivša austrougarska vojska nalazila na njihovom državnom teritoriju. Članovi vlade u Ljubljani su pokušavali graditi državu baveći se redovitim državnim poslovima u doba mira, što nije odgovaralo stvarnim prilikama kaosa i bezvlašća neposrednog poraća. Primjerice, raspravljalo se o imenovanju konzularnih predstavnika Države SHS u Beču i imenovanjima dužnosnika na pojedine funkcije nove države.[1816]

Vlada u Ljubljani se bavila rješavanjem pitanja raspada Austro-Ugarske Monarhije i njene vojske koja se nalazila na njihovom teritoriju. Posebna pozornost je posvećena rješavanju pitanja mirnog prijelaza časnika i vojnika austrougarske vojske u službu vojske Države SHS. U ovome kontekstu se razmatrala molba glavnog upravitelja Sočanske armije za novčanom pomoći vojsci i zahtjev da se njegova prtljaga ne dira. Kako su toga dana časnici 17. pješačke pukovnije[1817] bivše austrougarske vojske zaprisegnuli na vjernost Državi SHS, vlada im je odmah obećala plaće za vojnu službu u novoj vojsci. Vojnicima je dodijeljen iznos od 4 krune, a časnicima 5 kruna. Nadalje, na sjednici je odlučeno da se predstavniku talijanske vojske, pukovniku Castelliju,

---

[1814] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 388.

[1815] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 390.

[1816] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo. Kutija 11. Predsedstvo, 1918-1924. Zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo 1918-1921, Zapisnik sa sjednice Narodnog sveta SHS u Ljubljani od 6.11.1918., 1.

[1817] 17. pješačka pukovnija Carske i kraljevske vojske punog naziva *Infanterieregiment Nr. 17 Ritter von Milde* popunjavala se s područja Ljubljane. U Ljubljani je bila smještena prva bojna ove pukovnije, a preostale tri u Klagenfurtu, gdje je bilo i zapovjedništvo pukovnije; u *Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1914*, 412.

zaduženom za nadzor provedbi odredaba primirja, a posebno zapljene austrougarskog oružja, pošalje delegacija na čelu s dr. Pogačnikom sutradan ujutro i izrazi protest protiv okupacije dijela državnog teritorija SHS na području Slovenije. Također, razmatralo se pitanje uvjeta na željeznici pa je zaključeno kako se za djelatno osoblje na kolodvoru mora postaviti posebna kuhinja i da se ustanovi trajna zdravstvena služba jer vlakovima dolazi veliki broj bolesnih i mrtvih vojnika. Odluka da se pokrajinskim upraviteljima proslijedi zapovijed o zabrani pljačkanja svim vojnicima koji prolaze slovenskim teritorijem, bilo da su oni stranci ili Slovenci, upućuje na potpuni prestanak vlasti i kontrole od strane AOK nad austro-ugarskim vojnicima Sjednica je zaključena izlaganjem podmaršala Ištvanovića o trenutnom sigurnosnom stanju u Ljubljani i okolici u 19 sati navečer.[1818]

Međutim, iz zapisnika sa sjednice slovenske vlade od 6., 7. i 8. studenoga, nema pismene potvrde primitka zapovijedi za demobilizacijom Sočanske armije. Upravo su ova tri dana korespondirala s najfrekventnijim razdobljem prolaska austrougarske vojske kroz grad. Čičerić u ratnom dnevniku, unos od 8. studenoga 1918., navodi kako je toga dana glavnina snaga Sočanske armije stigla u grad. Nedostatak hrane i spori odlazak vlakova koji su prevozili austrougarsku vojsku iz Ljubljane dalje prema unutrašnjosti nekadašnjeg teritorija Austro-Ugarske, dodatno su komplicirali situaciju. Čičerić o tome piše: „Nemirna noć: što će se dogoditi ako zataji željeznica? Vijesti nisu bile previše umirujuće. Odlazak 4 vlaka, a sutra ih je planirano još 5. Prekosutra dolazak prethodnica konkretnih postrojbi. Ipak, pješaštvo je prilično zalutalo: 5. pješačka divizija šalje 6000 vojnika (topništvo, vozarski odjel, stožer). Kruh se ne može peći, jer su i pekari zalutali. Ljubljana je spala s 25 000 obroka na 4000. A potrebno ih je još 100 000 prebaciti (okupljanje već nekoliko dana).“ [1819]

Zadržavanje navedenog, velikog broja austrougarskih vojnika i časnika, njih 100 000 na području Ljubljane, predstavljalo je u opisanim uvjetima smanjene proizvodnje hrane i raspada svakodnevnih službi za dostavu obroka civilima i vojnicima, osobiti sigurnosni problem. Kako Čičerić još nije primio zapovijed AOK o demobilizaciji i

[1818] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo. Kutija 11. Predsedstvo, 1918-1924. Zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo 1918-1921, Zapisnik sa sjednice Narodnog sveta SHS u Ljubljani od 6.11.1918., 2-3.

[1819] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 389.

razoružanju Sočanske armije, nije znao treba li se ona demobilizirati odmah na području Ljubljane ili vojnike i časnike Sočanske armije ukrcati na vlakove, razvrstati po nacionalnostima i potom poslati posebno u njihove matične zemlje gdje će biti demobilizirani? U neznanju o tome je bilo i zapovjedništvo Armijske grupe Borojević. Ono se iz Klagenfurta 7. studenoga obratilo Narodnom vijeću SHS u Ljubljani zamolbom da se upita zapovjedništvo Sočanske armije je li primilo operativnu zapovijed AOK o demobilizaciji pod brojem 149034?[1820]

Slanje vojnika i časnika vlakovima iz Ljubljane je bilo nemoguće izvesti zbog porušenih i nedovršenih pruga. To dokazuje dopis od 7. studenog kojim se Narodni svet u Ljubljani obratio Ministarstvu rata u Beču za slanjem građevnog materijala za popravljanje pruge Loitsch – Schwarzenberg na kojoj se nalazi veliki broj trupa. Ukoliko se hitno ne pošalje materijal za osposobljavanje ove željezničke linije, navodi se u dopisu, trupe će se u neredu uputiti pješke u nepoznatom smjeru.[1821]

AOK se obratilo telegramom Narodnom svetu u Ljubljani 8. studenog u kojem je istaknuto kako se dozvoljava razvrstavanje austrougarskih postrojbi prema nacionalnim pripadnostima. AOK je istovremeno uložilo protest protiv oduzimanja privatne imovine austrougarskih vojnika i časnika jer takvi postupci kojima se čini nepravda „duboko truju odnose susjednih država sa novim Južnoslavenskim državama.“ Također, AOK traži da se ne zapljenjuju vojničke blagajne jer u protivnom neće biti moguće plaćati troškove prolaska austrougarske vojske Slovenijom niti razmijeniti novčanice. Posljedica toga je, ističe se u telegramu, da će „osobe pogođene ovakvim postupcima biti izložene financijskoj bijedi što se protivi najosnovnijim potrebama čovječanstva. Žrtve ovakvih postupaka će se otjerati u Boljševizam. Stoga se hitno traži da se o, ovdje izraženom mišljenju, obavijesti javnost“.[1822]

Kako se AOK nije očitovalo oko provedbe demobilizacije, nitko nije imenovan u demobilizacijski odsjek Narodnoga sveta u Ljubljani. [1823] Na ovaj način, slovenska vlada

[1820] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 4. List 8.
[1821] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 4. List 9.
[1822] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 4. List 18.
[1823] Narodni svet u Ljubljani se sastojalo od 15 odjela: 1. Predsjedništvo (devet članova), 2. Financijski odsjek, 3. Aprovizacijski odsjek, 4. Zadružna koncentracija (Odsjek za suradnju), 5. Odsjek za gospodarsku suradnju, 6. Upravni odsjek, 7. Ustavnoupravni odsjek, 8. Organizacijski odsjek, 9. Demobilizacijski odsjek, 10. Propagandni odsjek, 11. Odsjek za obnovu, 12. Odsjek za međunarodni promet, 13. Pokrajinski odsjek Maribor, 14. Pokrajinski odsjek Gorica i 15. Odsjek za Trst; SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 2. List 1-7.

nije imenovala osobu koja bi u njeno ime, uz Čičerića za austrougarsku stranu, bila zadužena za provedbu demobilizacije austrougarske vojske na području Slovenije.[1824] Umjesto rasprave o demobilizaciji austrougarske vojske u Sloveniji, na sjednici slovenske vlade 8. studenog se raspravljalo o reciprocitetu između južnoslavenskih i talijanskih državljana u svijetlu protjerivanja 200 Južnih Slavena iz Trsta.[1825] No poduzete su konkretne mjere kako bi se popravilo stanje austrougarske vojske na području Slovenije. Izdana je zapovijed da se svim austrougarskim vojnim postrojbama dijeli hrana samo iz posebnih skladišta na željezničkim kolodvorima kako bi se izbjegao kaos.[1826]

11.6. Rješenje krize u pregovorima 9. studenog 1918. godine

AOK je 9. studenog izdalo vrhovnu zapovijed za demobilizaciju cjelokupne austrougarske vojske.[1827] To je razriješilo krizu jer je značilo da će se demobilizacija provoditi na licu mjesta zajedno sa razoružanjem. U dobroj vjeri, radi izbjegavanja daljnjih sukoba, pomoć slovenskoj vladi u demobilizaciji je nudilo i Ministarstvo rata u Beču preko pukovnika Ulmanskog na način da se održi red među austrougarskim postrojbama. Zauzvrat se tražilo od slovenske vlade da se austrougarskim vojnicima i časnicima ne oduzimaju hrana i novac.[1828]

Zapovijed o demobilizaciji i razoružanju je značajno olakšalo Čičerićev položaj. Zbog kontradiktornih i nejasnih zapovijedi Sočanske armije te nepostojanja službenog predstavnika Narodnoga vijeća SHS u Ljubljani iz demobilizacijskog odsjeka koji bi s njim radio na rješavanju statusa mnogobrojnih austrougarskih vojnika i časnika na području Slovenije, Čičerić nije imao jasne smjernice djelovanja. On je dan ranije, 8. studenog, primio iz zapovjedništva Sočanske armije zapovijed da sa XXIII. korpusom

[1824] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 2, List 5.
[1825] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Prededstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo, 1918-21. List 9, 1.
[1826] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Prededstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo, 1918-21. List 9, 2.
[1827] SI-AS-58 Narodni svet v Ljubljani. Kutija 2. List 19.
[1828] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Prededstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo, 1918-21. List 10, 3.

krene prema Beču 10. studenog. Radi toga je zapisao u svoj dnevnik da 9. studenog odlazi iz Ljubljane. [1829]

Suprotno očekivanjima kako će napustiti Ljubljanu, idućeg je jutra 9. studenog, general Wurm u hotelu Union u Ljubljani Čičeriću predao dvije Operativne zapovijedi Sočanske Armije. Prva, pod brojem 3509/4, sadržavala je detaljan prikaz savezničkih uvjeta primirja Austro-Ugarskoj s protokolima za njihovo provođenje upućenim višim austrougarskim zapovjednicima za daljnje postupanje. U potpisu ove zapovijedi je stajao general Arz, u tome trenutku već bivši vrhovni zapovjednik austrougarske vojske. Čičerić je tako u ovome trenutku, šest dana od potpisivanja primirja u Vili Giusti i pet dana od njegovog stupanja na snagu, prvi puta obaviješten o svim, detaljnim odredbama primirja iz kojih mu je bilo razvidno da se radi o kapitulaciji austrougarske vojske. Druga operativna zapovijed pod brojem 3509/7 je sadržavala odredbu o demobilizaciji i razoružanju Sočanske armije s protokolom njihove provedbe i rješavanju statusa austrougarskih vojnika i časnika.

U prvoj operativnoj zapovijedi, pored već izloženih uvjeta primirja, dodatno je istaknuto kako Sočanska armija ima pravo odvesti topove u njenom sastavu ali kako mora ostaviti na mjestu, sva prijevozna sredstva u svojem sastavu (vozila, osobna i teretna, opskrbne vlakove, vlakove s osobnom prtljagom i vlakove sa streljivom, posebno topničkim. Austrougarskim je zapovjednicima naloženo da postupaju u skladu s ovom uputom i da svima koji se protive, pokažu ove zapovijed. U slučaju da Talijani pokušaju nametnuti drugačije mjere od navedenih, stoji u zapovijedi, mora se uložiti pismeni prigovor na zapisnik. Naposlijetku stoji kako su sva zapovjedništva korpusa i divizija primila ovu zapovijed, zajedno sa zapovjedništvom 201. pučko-ustaške brigade.[1830]

Iz navedene zapovijedi je vidljivo kako je austrougarskim zapovjednicima zapovjeđeno da ne upotrebljavaju silu u procesu demobilizacije protiv Talijana. Tako 9. studenog 1918. predstavlja posljednji dan operativnog djelovanja austrougarske vojske. Tog se dana austrougarska vojska stvarno raspala kao operativna i ustrojbena cjelina. Kao oružana sila jedne države pravno je prestala postojati 1. studenog. Na ovaj nas zaključak navodi unos u Čičerićev dnevnik od 9. studenog. Čičerić piše da se po primitku navedenih zapovijedi sukobio sa Wurmom oko daljnjeg djelovanja. Wurm je inzistirao da visoki

[1829] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 389.
[1830] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 17.

časnici Sočanske armije, zapovjednici korpusa, idu u Graz i tamo se demobiliziraju. Čičerić je pak rekao Wurmu kako se vojska potpuno raspala, da više ne postoji zapovjedna struktura niti stožeri radi čega austrougarska vojska više ne funkcionira kao oružana sila. Čičerić jednostavno piše "... nemamo više što demobilizirati, svi su spisi izgorjeli. Osim toga, ostaci XXIII. korpusa su podređeni VII. korpusu. Slobodan sam. Odjavio sam se kod Wurma"[1831]

Sukob s Wurmom je izbio oko provođenja druge vojne zapovijedi pod brojem 3509/7. Prema ovoj zapovijedi su viši zapovjednici Sočanske armije trebala biti demobilizirani u Grazu. Oni su se trebali na kraju transportnih kolona, željezničkih vlakova, sa svojim stožerima uputiti u Graz dok se ugarsko domobranstvo trebalo mobilizirati u skladu s uputama Ministarstva rata u Beču. Također, zapovjednici su bili odgovorni za sve trupe pod njihovim zapovjedništvom i topništvo, koje su morali dovesti u Graz, gdje bi potom zapovjedništvo III. korpusa u roku 24 sata od njihovog dolaska, provelo njihovu demobilizaciju.[1832]

Iz izloženog je razvidno zašto se Čičerić sukobio sa Wurmom. Prema navedenoj zapovijedi, Čičerić je trebao preuzeti odgovornost za vođenje XXIII. korpusa iz Ljubljane u Graz gdje bi se provela demobilizacija. Navedeno iz svih naprijed opisanih razloga više nije bilo moguće jer više XXIII. korpus kao cjelina, uostalom niti kao ostatak austrougarske vojske, nije postojao. Umjesto toga, Čičerić se odjavio kod Wurma i napustio svoj položaj. Otišao je na željeznički kolodvor u Ljubljani i rezervirao kartu za noćni vlak za Beč, predviđen za polazak u 2 sata ujutro 10. studenog.[1833]

U nedjelju, 10. studenog 1918., Čičerić je napustio Ljubljanu zajedno sa zapovjedništvom XXIII. korpusa i zapovjedništvom 2. pješačke divizije. Budući da u dnevničkom zapisu piše kako se oprostio od svojeg načelnika stožera Rythmorca i 20-ak drugioh poznanika, može se zaključiti kako je na putovanje u Beč krenuo sam. Oko ponoći je stigao u Beč, a u podne 11. studenog se sastao s Arzom u Glavnom stožeru bivše austrougarske vojske u Beču. Na opisani je način Čičerićev ratni put završio.

[1831] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 390.
[1832] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. List 18.
[1833] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 390.

Posljednji unos u ratni dnevnik od 11. studenog sadrži kratku opasku: „Ništa osobito. Sve je gotovo!“[1834]

11.7. Čičerićeva uloga u završnim događajima u Sloveniji nakon potpisivanja primirja u Vili Giusti 3. studenog 1918.

Pregovori u Ljubljani od 3. do 10. studenog 1918. između generala Čičerića i predstavnika narodnoga vijeća u Ljubljani jedan su od završnih događaja Prvog svjetskog rata koji se tiču Austro-Ugarske Monarhije. U okolnostima raspada Austro-Ugarske Monarhije i njene vojske na završetku Prvog svjetskog rata, tekao je složen proces povlačenja, demobilizacije i razoružanja velikog broja časnika i vojnika austrougarske vojske preko područja novoproglašene Države SHS, preko Slovenije.

U diplomatskoj misiji parlamentera, Čičerić je odigrao ulogu posrednika između vojske države koja je još uvijek *de iure* postojala, ali koja se faktički raspala s predstavnicima nove države koji su polagali pravo na vlast nad dijelovima te iste vojske. Složenu etničku strukturu austrougarske vojske koja je bila ogledalo višenacionalne države, nije bilo moguće rastaviti po nacionalnim komponentama u opisanim uvjetima. Postrojbe su bile mješovitog etničkog sastava što je otežavalo nadležnost nacionalnih vlasti država sljednica Austro-Ugarske Monarhije nad vojnicima i časnicima austrougarske vojske. No, ovo je pitanje iz izloženih razloga bilo od prvorazrednog značaja u okolnostima nastanka novih nacionalnih država na području nekadašnje Austro-Ugarske početkom studenog 1918.

Obje strane u pregovorima u Ljubljani su nastojale zadržati vlast na vojskom, kao polugom političke moći. U teškim okolnostima, general Čičerić je pregovore vodio miroljubivo i savjesno. Nastojao ih je brzo završiti. Obzirom na brojnost austrougarskih postrojbi koje su prolazile Slovenijom tijekom studenoga 1918. i njihovu disperziranost, njihov je prijevoz preko slovenskog područja potrajao do kraja studenoga 1918. Mnoge postrojbe s hrvatskih povijesnih područja su se također vraćale svojim kućama, pa se u

[1834] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat,* 390.

ovome kontekstu može zaključiti kako je Čičerićev diplomatski i miroljubiv stav pridonio sprječavanju sukoba između austrougarske vojske i vojnih postrojbi Države SHS.

Načinom na koji je surađivao s predstavnicima Države SHS na pregovorima, Čičerić je omogućio povratak hrvatskih vojnika i časnika austrougarske vojske s Talijanskog bojišta kućama. Oni su se krajem studenoga vratili svojim kućama. Iz izloženog je razvidno kako je Čičerić, na osnovi svojeg velikog pregovaračkog iskustva, u svome posljednjem ratnom zadatku uspio. Nije poduzeo neki iracionalan potez kojim bi velik broj vojnika i časnika Sočanske armije i ostalih austrougarskih postrojbi doveo u opasnost. Za razliku od Borojevića, Čičerić nije zauzeo neprijateljski stav prema novoj državi. Svojim djelovanjem je spriječio nasilje i eskalaciju sukoba u neposrednom poraću između austrougarske vojske u raspadu i vojske Države SHS u nastajanju.[1835]

Čičerićeva je zasluga što je velik broj austrougarskih časnika i vojnika koji su prolazili Slovenijom sigurno stigao svojim kućama tijekom studenoga 1918. U zapisniku sa sjednice vlade za Sloveniju 14. studenog, naveden je izvještaj general-pukovnika Wurma u kojem on izvještava slovensku vladu da je toga dana posljednji vlak s austrougarskim vojnicima prošao područjem Države SHS. Nadalje, Wurm se zahvaljuje slovenskoj vladi na naklonosti i pruženoj pomoći pri prolasku austrougarske vojske. Navodi se kako je 279 000 austrougarskih vojnika i časnika željeznicom prošlo kroz Sloveniju od 3. do 14. studenog 1918. Dodatnih je 100 000 bivših austrougarskih vojnika i časnika pješke ili na konjima prošlo Slovenijom. Također, u istome zapisniku je navedeno kako se feldmaršal Borojević pismeno ispričao zbog neprijateljstva prema Narodnoj vladi SHS u Ljubljani, iskazanog u noći 4. na 5. studenog 1918. Narodna se vlada ovom izjavom Borojevića zadovoljila i o ovome obavijestila Narodno vijeće SHS u Zagrebu. Zaključno je u zapisniku navedeno kako je toga dana završeno povlačenje postrojbi Armijske grupe Borojević preko Slovenije.[1836]

Međutim, povlačenje austrougarske vojske s Talijanskog bojišta Slovenijom prema unutrašnjosti je nastavljeno sve do kraja studenoga 1918. U zapisniku sa sjednice vlade za Sloveniju 21. studenog još uvijek nalazimo navod da se prijevoz bivših

[1835] Filip Katanić, „Vojska bez države. Pregovori u Ljubljani između generala austrougarske vojske Maksimilijana Čičerića i predstavnika Države Slovenaca, Hrvata i Srba o statusu vojnika i časnika austrougarske vojske u studenome 1918. godine“, 72.

[1836] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo 1918-1921, Zapisnik sa sjednice Narodnog sveta SHS u Ljubljani od 14. studenog 1918., 2.

austrougarskih vojnika i časnika vrši prema sjeveru i da se zabranjuje prijevoz češkim vojnicima i časnicima bivše austrougarske vojske koji bi mogli sudjelovati u revoluciji u Beču.[1837]

Iz navedenog je razvidno kako je samo do 14. studenog 1918. područjem Slovenije prošlo 379 000 austrougarskih vojnika i časnika. O kojim se brojkama točno radi, odnosno koliko je točno vojnika i časnika bivše austrougarske vojske prošlo Slovenijom u studenome 1918. ostaje otvorenim pitanje. U spomenutom Čičerićevom dnevničkome zapisu od 5. studenog procjenjuje se broj vojnika Sočanske armije na 600 000 dok se u telegramu od 6. studenog 1918. godine koji je Narodno vijeće u Salzburgu poslalo Narodnom svetu u Ljubljani navodi kako se 800 000 vojnika približava Salzburgu te zato vijeće traži živežne namirnice za vojsku, a posebno za slavenske postrojbe u njihovom sastavu. Također, moli se da se pošalji nadzorni organi kako bi nadgledali raspodjelu tih namirnica među slavenskim postrojbama.[1838]

Da je i nakon zaključenja primirja u Compiègnu 11. studenog 1918. vladao osjećaj nesigurnosti na bivšem Jugoistočnom bojištu i sjeverozapadnom dijelu državnog područja Države SHS, svjedoči jedan dokument iz osobnog fonda spisa generala Cavana. On je iz Glavnog stožera britanskih oružanih snaga u Arquati u Italiji 14. studenog 1918. u Savezničko vrhovno vojno zapovjedništvo u Versaillesu poslao izvještaj o stanju na Talijanskom bojištu u kojem je napisao: „General Badoglio je imenovan zapovjednikom grupe armija koje bi po potrebi trebale djelovati protiv Njemačke. To je iznimno zadovoljavajuće s naše strane. Danas general Badoglio odlazi u Rim. Nakon što se vrati će izložiti svoj plan pohoda u cijelosti. U međuvremenu, britanske postrojbe nisu mogle biti bolje postavljene od područja na kojem trenutno jesu. Dva talijanska korpusa, svaki sa po dvije divizije će činiti dio oružanih snaga pod mojim zapovjedništvom. Jučer sam razgovarao sa generalom Badogliom koji mi je rekao da zapravo naš potez ovisi o željeznicama i držanju Njemačke. Drugim riječima, pretpostavljam da ćemo ostati na našim trenutačnim područjima zapadno od Vicenze, spremni za pokret prema Bavarskoj odmah po primitku zapovijedi. Koliko sam shvatio, talijanske postrojbe zauzimaju prolaz Brenner i vjerujem kako će zauzeti Innsbruck kao stratešku točku sukladno odredbama

[1837] SI-AS-60 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924. Kutija 11. Zapisniki sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo, 1918-21. od 21. studenog 1918., 2.

[1838] SI-AS-58 Narodni svet za Slovenijo, 1917-1919. Kutija 4. Telegram Narodnog vijeća u Salzburgu Narodnom svetu u Ljubljani od 6. studenog 1918.

primirja, no nisam siguran u vezi ovoga. Ovdje je politička situacija puna tjeskoba ako ne i neposredne opasnosti. Potpuna odsutnost predumišljaja i planiranja u vezi povratka prognanika i ratnih zarobljenika u domovinu kao i jalov odnos prema ratnim zarobljenicima samo mogu rasplamsati plamen nezadovoljstva“.[1839]

Zanimljiv je nastavak ovog izvještaja u kojem Cavan predviđa talijansko nasilje nad domicilnim stanovništvom okupiranih južnoslavenskih područja i moguće izbijanje revolucije u Italiji, iako se radilo o državi koja se našla na pobjedničkoj strani Prvog svjetskog rata. O tome piše: „Nakon dugog razgovora s bojnikom Carterom iz obavještajne misije u Rimu, sklon sam mišljenju da će se ekstremisti suzdržati od djelovanja sve dok britanske i francuske postrojbe ne odu iz zemlje. Mi bismo svejedno trebali biti spremni na najgore. Ako revolucija izbije dok smo mi još uvijek ovdje, smatram da bi britansko djelovanje trebalo biti takvo da čuvamo naša područja i skladišta, naše linije komunikacije i našu bazu, ali ni u kojem slučaju da pomažemo očuvanju reda i mira izvan naših vlastitih područja. Ako se prekine željeznički promet, mislim da se trebamo povući u Arquatu i Genovu i od tamo otići u Francusku i tako izbjeći Torino koji je vruće gnijezdo boljševizma u ovoj zemlji. Predlažem da izdam proglas na talijanskom jeziku ukoliko stvari budu ozbiljne, u kojem ću jednostavno konstatirati da se britanske postrojbe povlače u svoju zemlju određenim putevima, da neće sudjelovati u nemirima, ali da očekujem da njihov pohod neće biti smetan. Na ovim osnovama bit će mi drago primiti Vaše savjete i upute. Ako slijedeći tjedan odem u Rim pisat ću ponovo nakon konzultacija s veleposlanikom. Molim Vas shvatite da ni najmanje nisam paničar, već da jednostavno mislim kako bi naš način djelovanja u slučaju ozbiljnih nemira i revolucije trebao biti pažljivo razmotren i isplaniran. Cavan, Zapovjednik britanski oružanih snaga u Italiji“.[1840]

Stanje je bilo nestabilno i na kraju studenoga 1918. Tome svjedoči i dokument iz osobnoga fonda spisa generala Cavana u vezi prilika na dalmatinskoj obali i na sjevernome Jadranu. U tajnoj, šifriranoj poruci koju je Cavan iz britanskog Glavnog stožera u Italiji u Arquati poslao u britanski Ratni ured u Londonu 25. studenog 1918., piše o ustrojavanju četiri talijanske vojske na okupacijskom području Innsbrucka, o tome

[1839] WO-79-68 The Papers of general Earl of Cavan. General Headquarters, British Troops in Italy, 14th November 1918, No. S. G. 313/1, 1.
[1840] WO-79-68 The Papers of general Earl of Cavan. General Headquarters, British Troops in Italy, 14th November 1918, No. S. G. 313/1, 2.

kako talijanske postrojbe, pod izlikom održavanja reda i mira okupiraju dalmatinske gradove na obali i unutrašnjosti što bi se moglo protumačiti kao očitovanje nacionalnog ponosa i pobjede u ratu. Zaključuje kako postoje ozbiljne indikacije da je Italija odlučila anektirati ova područja kada piše: „Ne treba poznavati talijanski jezik da bi se shvatilo da svaki spomen Rijeke i dalmatinske obale izaziva divlje odobravanje. Ispravno sam stekao dojam sa svojih sastanaka u časničkim klubovima i druženjima s talijanskim časnicima kako Italija namjerava trajno ostati u Dalmaciji ako to bude moguće. Ne očekujem da bi tamo moglo doći do nevolja do konačne odluke na mirovnoj konferenciji no svakako će nastupiti teški dani bez obzira na to kakva bude odluka […] 8. jorkširska i lankasterska bojna su napustili Veneciju noćas i krenuli za Rijeku“.[1841]

Kako Čičerić od 12. studenog 1918. više nije aktivno sudjelovao u događajima vezanim uz završetak Prvog svjetskog rata na Talijanskom bojištu, može se zaključiti kako je svojim djelovanjem doprinio mirnom rješavanju problema statusa austrougarskih vojnika i časnika, njihovog prolaska državnim teritorijem Države SHS kroz Sloveniju radi povratka kućama i provedbe odredbi primirja iz Vile Giusti od 3. studenog 1918. koje su se odnosile na demobilizaciju i razoružanje austrougarske vojske. Obzirom da u političkom životu nove južnoslavenske države nije sudjelovao niti bio pozvan da služi njenu vojsku, njegov doprinos na pregovorima u Ljubljani, ključan za mirno okončanje ratnog sukoba, nije objektivno valoriziran i u historiografiji zasluženo istaknut. Stoga je ovom disertacijom, na temelju svih izloženih izvora, istaknuta Čičerićeva uloga u završnim događajima Prvog svjetskog rata na Talijanskom bojištu.

11.8. Potpisivanje primirja u Compiègnu između Njemačke s jedne te Antante i SAD-a s druge strane 11. studenoga 1918. godine

Njemačka je vlada 27. listopada diplomatskom notom obavijestila predsjednika Wilsona da prihvaća njegove uvjete za sklapanje primirja, da se pristupilo promjeni njemačkog ustava iz 1871. s ciljem podređivanja vojne moći civilnoj i sastavljanja

[1841] WO-79-68 The Papers of general Earl of Cavan. General Headquarters, British Troops in Italy, 25th November 1918, No. S. G. 313/1, 1.

parlamentarne vlade kao stvarnog političkog predstavnika njemačkog naroda. Formalnopravno je reforma njemačkog ustava završena 28. listopada ali su istovremeno započeli radnički štrajkovi i pobune u njemačkoj vojsci i mornarici. Na ovaj način je započela njemačka „revolucija odozdo". Njemački mornari njemačke ratne mornarice u Kielu su početkom studenoga 1918. odbili izvršiti zapovijed da isplove u Sjeverno more i sukobe se sa savezničkom flotom. Objavili su svoje zahtjeve za prestankom rata i poboljšanjem njihovih materijalnih i životnih uvjeta u programu koji je u Njemačkoj poznat pod nazivom „Kielske točke". Ubrzo potom se revolucija iz mornaričkih baza i obalnih gradova Njemačke proširila unutrašnjim njemačkim teritorijem. U Bavarskoj je bavarski kralj Ludwig III. bio prisiljen abdicirati 7. studenog a u večernjim satima u Münchenu je proglašena Socijalistička republika Bavarska na čelu sa socijaldemokratom Kurtom Eisnerom.[1842]

Slijedećeg je dana 8. studenog princ Max von Baden caru Vilimu II. uputio ultimatum da mora abdicirati. Umjesto abdikacije, car Vilim II. je uvečer istoga dana priopćio princu Maxu da ne namjerava abdicirati već se vratiti iz njemačkog vrhovnog vojnog zapovjedništva iz Spa u Berlin na čelu vojske i uspostaviti red. Prethodno je car Wilim II. bez dopuštenja vlade i da je ikoga obavijestio 29. listopada napustio Berlin i pridružio se njemačkom vrhovnom vojnom zapovjedništvu u Spa radi dogovora o zajedničkom djelovanju.

U ovome njemački car nije uspio iz dva razloga. Slijedećeg je dana, 9. studenoga 1918. godine, general Wilhelm Groener[1843] okupio 39 njemačkih časnika na Zapadnom bojištu i izjavio da vojska neće poslušati carevu zapovijed da krene na Berlin. U Berlinu je princ Max von Baden, u podne 9. studenoga, objavio da je car Vilim II. abdicirao bez

[1842] Robert Gerwarth, *November 1918. The German Revolution,* Oxford: Oxford University Press, 2020., 95.

[1843] Wilhelm Groener (Ludwigsburg, 22. studeni 1867. – Bornstedt kraj Potsdama, 3. svibnja 1939.), njemački general i političar. Tijekom Prvog svjetskog rata zadužen za logistiku, željeznički prijevoz i opskrbu njemačke vojske. Odigrao ključnu ulogu u brzoj mobilizaciji njemačke vojske u ljeto 1914. godine. Nakon sukoba s generalom Ludendorffom zbog socijalnih prava njemačkih vojnika i časnika poslan na Zapadno bojište 1917. godine. Groener je na sastanku na vrhu u palači Bellevue u Berlinu 26. listopada 1918. imenovan Hindenburgovim sunačelnikom glavnog stožera njemačke vojske odakle je vodio povlačenje njemačke vojske sa Zapadnoga bojišta. Na temelju tajnog dogovora s Friedrichom Ebertom ugušio revoluciju u Njemačkoj, proveo demobilizaciju njemačke vojske i ugušio otpor u vojsci pri potpisivanju Versailleskoga mirovnog ugovora. Od 1920. do 1923. godine ministar prometa., od 1928. do 1932. ministar vojske a od 1931. do 1932. godine ministar unutrašnjih poslova Republike Njemačke. Uspio ishoditi zabranu nacističkih odreda SA (*Sturmabteilung*) i SS (*Schutz-Staffel*). Nastojao ukloniti razdor između vojnih i civilnih vlasti Njemačke; *Hrvatska enciklopedija*, *sv. 4*, 373.

čekanja careve izjave o abdikaciji. Nakon toga, predstavnik socijaldemokratske stranke Philipp Scheidemann je na balkonu njemačke skupštine proglasio Njemačku republiku. Car Vilim II. je idućega jutra 10. studenog pobjegao u Nizozemsku a u Berlinu je formirana privremena vlada na čelu sa socijaldemokratom Friedrichom Ebertom[1844].

Kao kancelar, Ebert je nastojao ispuniti dva glavna cilja. Odmah okončati rat sklapanjem primirja i spriječiti građanski rat u Njemačkoj u revolucionarnim okolnostima eskalacije nasilja vraćanjem njemačke vojske sa Zapadnog bojišta natrag u Njemačku.[1845] U vezi prvog cilja, u Njemačkoj je na sjednici njemačke vlade 6. studenog formirana komisija za primirje koja je imala zadatak stupiti u kontakt sa Saveznicima radi zaključenja primirja. Predsjednik ove komisije Matthias Erzberger[1846] je dobio zadatak da najkasnije 8. studenog započne sa Saveznicima pregovore o primirju.

Uvečer 7. studenog, njemačka je komisija za primirje prešla crtu dodira njemačkih i savezničkih armija na Zapadnom bojištu i u pratnji postrojbi francuske vojske bila odvedena do željezničkog vagona u šumi Compiègne u sjeveroistočnoj Francuskoj. Ovdje ju je dočekao maršal Foch. Susret Focha s njemačkom komisijom u željezničkom vagonu u šumi Compiègne, opisao je Vladimir Petrovič Potemkin u svojoj knjizi *Historija diplomacije* ovako:

„ Foch je, ne pružajući ruku Nijemcima, upitao: Što želite gospodo?

Želimo dobiti Vaše prijedloge za primirje.

[1844] Friedrich Ebert (Heidelberg, 4. veljače 1871. – Berlin, 28. veljače 1925.), njemački političar i državnik, prvi predsjednik Republike Njemačke od veljače 1919. do smrti 1925. godine. Po zanimanju sedlar i novinar, od 1889. godine član njemačke Socijaldemokratske stranke. Predsjednik njemačke Socijaldemokratske stranke od 1913. do 1919. godine, prvi puta izabran za poslanika u Reichstag 1912. godine. Tijekom Prvog svjetskog rata zagovarao politiku građanskog pomirenja i pravedan mir bez aneksija. Kada je na kraju listopada 1918. godine, neposredno pred završetak Prvog svjetskog rata, započela revolucija u Njemačkoj, 10. studenoga 1918. godine stao na čelo Vijeća narodnih opunomoćenika, smirio revolucionarna gibanja, omogućio parlamentarne izbore i donošenje Weimarskog ustava 1919. godine kojim je Njemačka postala parlamentarna republika; *Hrvatska enciklopedija, sv. 3*, 345.

[1845] Robert Gerwarth, *Pobijeđeni*, 61.

[1846] Matthias Erzberger (Butterhausen, 20. rujna 1875. – kraj Bad Griesbach, 26. kolovoz 1921.), njemački političar. Vođa lijevog krila kršćanskog centra Njemačke. Pokretač Mirovne rezolucije Reichstaga 19. srpnja 1917. godine. U listopadu 1918. imenovan državnim tajnikom Njemačke. Dana 11. studenoga 1918. godine u ime Njemačke potpisao primirje sa Saveznicima u Compiègnu u sjeveroistočnoj Francuskoj. Godine 1919.-20. zamjenik predsjednika njemačke vlade i ministar financija. Vanjskom politikom i poreznim reformama sukobio se s nacionalističkim i militarističkim krugovima u Njemačkoj radi čega je potajno ubijen kod Bad Griesbacha 26. kolovoza 1921. godine; *Hrvatska enciklopedija, sv. 3*, 503.

Oh, mi nemamo nikakvih prijedloga za primirje, rekao je Foch, Nama se vrlo sviđa nastaviti rat.

Ali nama trebaju Vaši uvjeti.

Aha, Vi ste dakle došli moliti za primirje? To je druga stvar".[1847]

Potom je Foch njemačkoj komisiji za primirje predao savezničke uvjete:

1. Njemačka mora odmah napustiti okupirana područja Belgije, Francuske, Luxembourga i Alsace-Lorraine. Svi stanovnici navedenih područja koji su tijekom rata deportirani, zatvoreni ili zatočeni, moraju biti odmah pušteni i vraćeni u svoje domove.
2. Njemačka vojska u roku 36 dana od potpisivanja primirja mora predati Saveznicima 5 000 topova, 30 000 strojnica, 2 000 zrakoplova, 5 000 lokomotiva sa 150 000 vagona, 5 000 ispravnih automobila i 5 000 ispravnih kamiona.
3. Njemačka mornarica mora odmah predati Saveznicima šest bojnih brodova klase *Dreadnought*[1848] te osam teških krstarica, 10 krstarica i 300 podmornica, dok se preostali ratni brodovi moraju razoružati i staviti pod nadzor Saveznika. Pomorska blokada Njemačke ostaje na snazi kao mjera opreza.
4. Mirovni ugovori Njemačke sa Rusijom iz Brest-Litovska i Rumunjskom iz Bukurešta se proglašavaju ništavnima, a Njemačka se odriče svih prava koja proizlaze iz navedenih mirovnih ugovora. Sve njemačke postrojbe na Istočnom bojištu se moraju povući iza njemačkih granica iz 1914. godine. Sve luke na Crnom moru moraju biti napuštene a svi zarobljeni trgovački brodovi Saveznika vraćeni Saveznicima. Njemačke se postrojbe u njemačkim kolonijama u istočnoj Africi također moraju povući i vratiti u Njemačku.
5. Njemačka se obvezuje isplatiti ratnu odštetu Belgiji i Francuskoj.
6. Ratni zarobljenici koje je zarobila njemačka vojska se odmah puštaju na slobodu i šalju kući dok njemački ratni zarobljenici ostaju u zarobljeništvu do potpisivanja konačnog mirovnog ugovora.[1849]

[1847] Vladimir Petrovič Potemkin, *Historija diplomacije, sv. 1-2,* 333.

[1848] Vrsta ratnog broda, preteča suvremenih oklopnih bojnih brodova; Dalibor Vrgoč, *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća*, 217.

[1849] Martin Gilbert, *The First World War. A Complete History. Poglavlje 27. The final Armistice 9 – 11 November 1918.* New York: Rosetta Books, 2014. (elektronička knjiga).

Navedeni su savezнички su uvjeti tražili potpunu kapitulaciju Njemačke. Njemačkoj je komisiji zadan rok od 72 sata za potpisivanje primirja, do 11 sati ujutro 11. studenoga 1918. s napomenom da će Saveznici nastaviti ratne operacije protiv Njemačke, ukoliko ona ne prihvati navedene Savezničke uvjete. Tijekom trajanja navedenog roka, nastavljene su ratne operacije Saveznika dok je njemačka komisija za primirje uspjela ublažiti pojedine savezničke uvjete. Broj strojnica koje je njemačka vojska morala predati Saveznicima je smanjen sa 30 000 na 25 000, broj zrakoplova s 2 000 na 1 700 a broj podmornica s 300 na 100 s koliko je Njemačka trenutačno raspolagala. Razlog ovih savezničkih ustupaka Njemačkoj navodi Stevenson: „Njemačka je komisija htjela sačuvati discipliniranu vojsku za borbu protiv boljševizma, pa je Foch umanjio broj kamiona, zrakoplova i strojnica koje je Njemačka bila dužna ustupiti. Rok evakuacije produžio je s dvadeset i pet na trideset i jedan dan, demilitariziranu zonu na desnoj obali Rajne sveo je na širinu od deset kilometara, a suspendirana je obveza Njemačke da odmah povuče svoje postrojbe iz Rusije“.[1850]

U noći 10. na 11. studenoga 1918. njemačkoj je komisiji za primirje stigao telegram iz Berlina u kojem je dojavljeno da Njemačka pristaje na ove savezničke uvjete. Primirje između Njemačke s jedne te Antante i SAD-a s druge strane, potpisano je u Compiègnu u sjeveroistočnoj Francuskoj u 5 sati i minuta ujutro 11. studenog 1918. Primirje je stupilo na snagu u 11 sati istoga dana. Točno u 11 sati, počasna paljba iz 101 topa u čast potpisivanja primirja označila je kraj Prvog svjetskog rata.[1851]

Ovaj se datum, 11. studenoga 1918., uzima kao dan završetka Prvog svjetskog rata jer je ovoga dana Njemačka kao posljednja članica Centralnih sila potpisala primirje s Antantom i SAD-om. Kako je prethodno izloženo, Čičerić je dočekao završetak Prvog svjetskog rata u Beču. U arhivskom gradivu osobne ostavštine Maksimilijana Čičerića, nema njegovih zapisa o završetku Prvog svjetskog rata. Jedino u njegovom *Kratkom dnevniku* iz Prvog svjetskog rata nalazimo unos od 12. studenoga 1918. u kojem je zabilježio da se toga dana sastao s general-pukovnikom Arzom u prostorijama bivšeg Glavnog stožera austrougarske vojske u Beču.[1852]

Sadržaj ovog razgovara s Arzom nije poznat jer Čičerić nije sačuvao bilješku o tome dok Arz u svojim memoarima ne navodi ovaj sastanak. Obzirom na političke

[1850] David Stevenson, *1914. 1918.*, 717.
[1851] Vladimir Petrovič Potemkin, *Historija diplomacije, sv. 1-2*, 335.
[1852] HR-HDA-792 Čičerić Maksimilijan. Kutija 3. *Kurzes diarium 1914-1918*, 50.

okolnosti, raspad Austro-Ugarske Monarhije i proglašenje novih država na njenom nekadašnjem teritoriju te odbijanje vlasti Države SHS da Čičerića prime u sastav nove, narodne vojske Države SHS, Čičerićeva je aktivna vojna služba završila istovremeno sa završetkom Prvog svjetskog rata.

12. Zaključak

Austrougarski general hrvatskog porijekla Maksimilijan Čičerić Baćanski u Prvom svjetskom ratu je odigrao važnu ulogu. Unatoč svojim kvalitetama i važnosti položaja koji je obnašao, Čičerić nije došao u prvi plan. Nije se istaknuo na način kako su to učinili pojedini, najviše rangirani, hrvatski časnici austrougarske vojske tijekom Prvog svjetskog rata. U prvom redu Svetozar Borojević koji je stekao čin feldmaršala za zasluge na Soči i general Stjepan Sarkotić, za zasluge u austrougarskom pohodu na Crnu Goru 1915.-16. i obavljanje službe zemaljskog poglavara i vojnog zapovjednika Bosne i Hercegovine i Dalmacije u Prvom svjetskom ratu. Pet su razloga tome.

Prvi razlog tome je Čičerićevo djelovanje tijekom vojne službe prije Prvog svjetskog rata. Drugi je razlog što Čičerić tijekom Prvog svjetskog rata nije bio na najvišem vojnom položaju s kojeg bi bio u prilici djelovati prema svojim zamislima. Treći razlog je bio Čičerićev karakter i osobnost. Četvrti je razlog njegova dob. Peti razlog je raspad države kojoj je služio, Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine i izostanak nastavka vojne dužnosti u novoj državi, Državi SHS i Kraljevini SHS na vrhuncu životne snage i najboljih intelektualnih godina za vojnog zapovjednika.

U vezi prvog razloga je detaljno izloženo u uvodu, te prvom i drugom poglavlju ove disertacije. Čičerić je u svoje dvije predratne vojne studije *Bitka* i *Naš novi poljski top* istaknuo kako se „lice rata“ bitno promijenilo. To je bio njegov glavni argument pri kritičkom promišljanju o razvoju austrougarske vojne doktrine do 1914. godine. Kad je izbio Prvi svjetski rat, na površinu su isplivali svi nedostatci kritizirane vojne doktrine, posebno na operativnoj i taktičkoj razini austrougarske vojske. U velikoj su mjeri navedeni nedostatci bili uzrok poraza austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. Osobno se Čičerić uvjerio u nedostatke predratne vojne doktrine tijekom boravka u Glavnom stožeru ruskog generala Kuropaktina kao promatrač Rusko-japanskog rata 1904.-05. godine. Svoja je opažanja sumirao u svojim vojnim studijama, objavljenim prije rata. Praktična iskustva provodio u praksi, na vojnim vježbama austrougarskih postrojbi kojima je zapovijedao i pri obavljanju dužnosti načelnika stožera XIII. korpusa u Zagrebu.

Stavovima izraženim u svojim studijama i izvođenjem vježbi u praksi, Čičerić je donekle pratio nastojanja generala Conrada da prije rata podigne borbenu spremu

austrougarske vojske. Modernizacijom na polju taktike, prvenstveno uvođenjem novih oružja u masovnu, svakodnevnu upotrebu i obučavanje trupa za borbu novim oružjima na nov taktičko-operativni način, Čičerić je otišao korak dalje od Conrada. S tim je ciljem svoju čitavu predratnu vojnu studiju *Naš novi poljski top* posvetio uvođenju moderne generacije novih poljskih brzometnih topova u široku upotrebu i novom načinu obuke topničkih posada u taktičkom i operativnom smislu.

Koliko je daleko u svojim razmišljanjima o pojavi brzometnih topova na suvremenim bojišnicama Čičerić otišao, dokazuje primjer izuma topničkog kompasa za ciljnike za gađanje topova, za koje je dobio priznanje i novčanu nagradu, a koji su tijekom 1915. uvedeni u ratnu upotrebu austrougarskoga topništva. Navedeni primjer pokazuje Čičerićevu opsjednutost detaljima, znanstven pristup i korištenje znanstvene metode za obradu pojedinog vojnog problema. Nadalje, Čičerićevu potrebu da u praksi primijeni svoje spoznaje, kada u navedenoj studiji na taktičkom, operativnom i strateškom planu, nastoji zapovjednicima austrougarskih postrojbi dati praktične savjete kako upotrebljavati novu generaciju brzometnih poljskih topova u pravoj bitki, a ne samo za potrebe pokaznih vojnih vježbi.

Po ovome se Čičerić bitno razlikovao od Conrada i mnogih drugih viših austrougarskih časnika. Razlike u teoriji i praksi Čičerićevih predratnih vojnih studija i Conradovih su izložene u drugom poglavlju ove disertacije. Budući da je svojim pogledima na taktičke i operativne aspekte vojničkog umijeća bitno odudarao od Conradovih, Čičerić je dolazio u sukob s nadređenim austrougarskim zapovjednicima, kako prije Prvog svjetskoga rata tako i tijekom rata. Ipak, nije izgubio Conradovo povjerenje, već je percipiran od austrougarskog vojnog vrha kao kritičar, nepodoban za najviše vojne položaje.

Iz ovoga se razloga Čičerićeve sposobnosti, znanja i vještine, pogotovo stranih jezika i očigledan gospodski način ponašanja visoko obrazovane osobe koja se dobro snalazi u visokim diplomatskim, vojnim i političkim krugovima, nastojalo iskoristiti na politički način. Conradova podrška imenovanju na položaj vojnog atašea u Rusiji to dokazuje. Imenovanje na položaj načelnika stožera 5. armije na Balkanskom bojištu na početku rata pokazuje Conradovu namjeru da „Čičerić bude čovjek od povjerenja AOK na bojištu“.

Izostanak imenovanja Čičerića na položaj načelnika stožera BOK gdje bi stvarno Čičerić služio Conradu kao „njegove oči i uši u Balkanskim oružanim snagama“ nad kojima je Conrad imao ograničeni utjecaj, pokazuje da su imenovanja na najviše položaje u austrougarskoj vojsci bila politička. Potiorek je bio kandidat cara i kralja Franje Josipa I. za načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske pa je imenovan vrhovnim zapovjednikom Balkanskih oružanih snaga. Preostala su imenovanja za zapovjednike šest austrougarskih armija također bila politička što je potvrda izloženoga u četvrtom poglavlju kako su se u vojne operacije miješali ljudi iz najviših političkih i vojnih krugova Monarhije, nastojeći utjecati na tijek rata. U ovome smislu, Čičerić je posjedovao stanoviti „politički kapital“ u najvišim krugovima Austro-Ugarske Monarhije jer je razmatran za najviši položaj u vojsci, na mjesto načelnika Glavnog stožera u rujnu 1916. Ipak, ovaj „politički kapital“ se pokazao nedovoljnim za imenovanje na pojedini najviši položaj.

U krajnjoj liniji, dozvolom da objavi svoje vojne studije prije Prvog svjetskog rata, Conrad je pokazao da cijeni Čičerića i smatra njegova vojna djela važnim doprinosom vojničkom umijeću. Conrad nije imao razloga zabraniti objavu Čičerićevih djela koja nisu proturječila njegovoj *Zum studium der taktik* u doktrinarnom pogledu. U domeni sličnosti i razlika između Čičerićevih i Conradovih studija, po pogledima na taktiku i operativno umijeće, prevladale su razlike. Radilo se o generacijskom jazu između Conrada i Čičerića. Isti generacijski jaz je bio prisutan između Čičerića i viših austrougarskih zapovjednika Conradove generacije. Radi toga je prije i tijekom samoga rata, Čičerić dolazio u sukob s nadređenima.

U ratu se pokazalo kako su pogledi Čičerića na mnogim poljima vojničkog umijeća bili ispravniji od pogleda Conrada i njegove starije generacije. Iz cjelokupne disertacije je vidljivo kako se sve do odlaska Conrada s položaja načelnika Glavnog stožera austrougarske vojske krajem veljače 1917. godine, pristup vojnoj doktrini i operativnom umijeću austrougarskog vojnog vrha nije promijenio. S jedne strane, to je bilo razumljivo jer se mentalni sklop vodećih generala, obučenih u duhu ofenzivne vojne doktrine koja je bila dominantna vojna doktrina onoga vremena, nije mogao promijeniti brzo i iznenadno. S druge strane, potpuno je neshvatljivo da je austrougarsko vrhovno vojno zapovjedništvo i dalje smatralo ispravnim izvođenje vojnih operacije na istim načelima po kojima je prije Prvog svjetskog rata obučavala svoju vojsku za rat.

Prvenstveno je to značilo pješačke napade u zatvorenim formacijama pod svaku cijenu bez topničke i strojničke podrške. Posljedice navedenoga su bile ogromne ljudske žrtve, umanjenje borbene moći austrougarske vojske i njena nemoć da svojim protivnicima na bojištu zada odlučujući udarac.

Ovakav način izvođenja napada je u pravilu prouzrokovao napadaču iznimne gubitke bez veće vojne koristi. Upravo je Čičerić bio pojedinac koji je primijetio i opisao u svojim studijama ovaj nesrazmjer između upotrebe vojnih efektiva u ofenzivne svrhe protiv obrambene vatrene moći suvremenog industrijskog naoružanja Sve navedeno je Čičerić opisao u *Bitki*. Obzirom je ova knjiga prevedena na ruski i francuski jezik i o kojoj je u britanskom vojnom časopisu napravljen prikaz, Čičerićev način razmišljanja je bio dostupan navedenim časnicima u godinama prije Prvog svjetskog rata. Ostaje otvoreno pitanje u kojoj su mjeri najviša vojna zapovjedništva navedenih zemalja na čijim su jezicima izašle Čičerićeve knjige, uvažila njegove zaključke i primijenila ih na bojištima Prvog svjetskog rata? U ovome se ogleda Čičerićeva životna ironija. Država, Austro-Ugarska, koja je bila najslabije pripremljena za svjetski rat od velikih europski sila koje u ljeto 1914. krenule u rat, Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Rusije, poslala je kao promatrača u Rusko-japanski rat deset godina ranije talentiranog glavnostožernog časnika koji je uspio sustavno prenijeti svoja ratna iskustva austrougarskom Glavnom stožeru i izložiti sve novitete suvremenog rata u dvije važne vojne studije časničkom zboru i zainteresiranom čitateljstvu, ignorirala je njegova upozorenja i držala u drugom planu.

Primjer ratne situacije kod Zbaraža s početka rujna 1915. godine pokazuje kako je Čičerić bio među rijetkim austrougarskim časnicima s ratnim iskustvom koji je istinski poznavao prirodu ratovanja. Čičerić je u Mandžuriji shvatio da brojčana nadmoć nad defanzivno postavljenim neprijateljem velike vatrene moći ne donosi pozitivan ishod za napadača i samo dovodi do nepotrebnih ljudskih žrtava. Tijekom rata se pokazalo da je Čičerić također bio u pravu u vezi toga da se rat ne može voditi na pretpostavkama vrhovnog zapovjedništva i glavnostožernih časnika bez poznavanja stvarnog stanja na bojišnicama.

Dva primjera pokazuju kako je Čičerić nastojao izbjeći ovu pogrešku. Prvi kada je krajem kolovoza 1914. upozoravao BOK i AOK na posljedice katastrofalnog vođenja operacije kod Šapca, a drugi kod operacije napada kod Zbaraža početka rujna 1915. Međutim, umjesto da se uvaže njegovi argumenti, u oba je slučaja kažnjen. Prvi puta

razrješenjem s dužnosti, drugi puta poniženjem oduzimanja zapovjedništva i uvredom na njegovu vojničku čast i dužnost. U oba je primjera ishod vojne operacije za austrougarsku vojsku završio nepovoljno, sa svim negativnim posljedicama koje donosi vojni poraz na bojnom polju: ljudski i materijalni gubitak, pad borbenog morala, pad gubitka vojnog ugleda, političke posljedice i produžavanje rata izostankom odlučujućeg uspjeha da se neprijatelju nanese konačan poraz.

Pritom je dokaz u prilog ovoj tezi kako je Čičerić ispravno shvaćao pojedine operativne situacije i pravilno pristupao izvođenju vojnih operacija, činjenica da se radi o dva eklatantna primjera. U Čičerićevom ratnom dnevniku i drugim izvorima njegove ostavštine, mnoštvo je navedenih primjera u kojima se pokazalo kako je Čičerić bio u pravu i kako okolnosti na bojišnicama nisu odgovarale zamislima i zadatcima koje je vrhovno vojno zapovjedništvo zadavalo austrougarskim trupama. Kao i ranije istaknuto, rezultat su bili vojni porazi sa velikim gubitcima i umanjenje borbene moći austrougarske vojske.

Čičerićevo ratno iskustvo iz Mandžurije i talent za razumijevanje prirode suvremenog ratovanja razvidne su u tome da je on pri izvođenju ratnih operacija uzimao u obzir relativne faktore, specifičnosti bojišnica, stanja neprijatelja, vojne infrastrukture, stanja vlastitih trupa, napose njihove istrošenosti ratnim operacijama, morala trupa, topničke i strojničke podrške, trenutačne brojnosti postrojbi, zalihe streljiva, hrane i lijekova, vremenskih prilika i intelektualnih i zapovjednih mogućnosti svojih podređenih časnika. Čičerić je navedenu pojavu objasnio u svojem rukopisu *Umijeće i vještina ratovanja* u dijelu u kojem piše o nedostatku logike i sustavnosti u ratu radi čega su najviši časnici, koji su prije rata stekli najbolje položaje u vojsci i smatrali se najvećim i najboljim stručnjacima, u ratu podbacili ne ispunivši očekivanja koja su pred njih postavljena. O tome je izloženo u osmom poglavlju ove disertacije.

Čičerić navedenim primjerom pokazuje jedan od glavnih uzroka poraza austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. To je bio nedostatak pravog ratnog iskustva viših časnika i nesposobnost vojnog vodstva da se prilagodi novim prilikama suvremenog rata. Dodatni su razlozi poraza austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu bili predratni nedostatak financiranja vojske, politička previranja oko kontrole nad vojskom, nedostatak naoružanja, materijala i opreme s kojima je austrougarska vojska krenula u rat 1914. godine, miješanje najviše vojne i političke razine u vojne operacije na

taktičko-operativnoj razini, podređenost njemačkoj ratnoj strategiji koja nije uspjela prilagoditi vlastite strateške prioritete općoj savezničkoj strategiji Centralnih sila i upravo istaknuti nesrazmjer između godina provedenih u službi najviše rangiranih austrougarskih časnika koji su vodili austrougarske armije i korpuse u ratu i njihovog osobnog, pravog ratnog iskustva.

Čak je i nakon promocije u čin generala pješaštva i dobivanja titule tajnog savjetnika u ožujku 1918. godine, prava nagrada za ratne zasluge i napredovanje u vojnoj službi za njega izostalo. Nije imenovan zapovjednikom armije, što je bila iznimna čast koju su prije njega primili Borojević, Puhallo, Lipošćak i Sarkotić. Obzirom na njegov ratni put i zasluge, to bi bila pravična nagrada kojom bi Čičerić stvarno napredao u vojnoj službi. Na položaju zapovjednika armije bi Čičerić uživao puno veći ugled nego što ga je stvarno imao, unatoč tituli tajnog savjetnika i čina generala. Na ovome bi položaju Čičerić istinski bio u prilici voditi rat odnosno izvoditi ratne operacije na „svoj način“, onako kako je godinama prije rata pisao i govorio i kako je tijekom dvije i po godine vodio austrougarske trupe na Istočnom i Talijanskom bojištu. Umjesto navedenoga, Čičerić se vratio na isti položaj zapovjednika XXIII. korpusa na Talijanskom bojištu.

Navedeno pokazuje da Čičerić pravu podršku s vojnog vrha nije imao. Razlog da u zadnjoj godini rata Čičerić ne napreduje je izostanak podrške feldmaršala Borojevića, njegovog nadređenog zapovjednika u Sočanskoj armiji. Čičerić se s Borojevićem sukobio u mnogim operativnim situacijama na Talijanskom bojištu tijekom služenja u Sočanskoj armiji 1917.-18. Zbog toga Borojević nije stavio potpis na Čičerićev zahtjev za Orden Marije Terezije na kraju ožujka 1918. Kako bi dodatno ponizio Čičerića, istaknuo je dvojicu zapovjednika odsjeka i zapovjednika Sočanske armije Wurma, njima pripisavši sve zasluge za uspjeh proboja XXIII. korpusa do Otoka Piave. Suprotno Borojevićevom mišljenju, ostaje činjenica da se Čičerić, utvrđivanjem mostobrana na lijevoj obali Piave na Otoku Piave, najdalje probio sa XXIII. korpusom od svih drugih postrojbi Sočanske armije pri pohodu od Soče do Piave u jesen i zimu 1917.

Povodom trećeg razloga, analizirajući Čičerićev karakter i osobnost te način na koji je pisao svoj dnevnik s brojnim sarkastičnim i ciničnim komentarima, može se zaključiti kako je Čičerić bio tvrdoglava osoba. Nužno to nije značilo da je bio konfliktna osoba po prirodi, ali je činjenica da je Čičerić radi svojih stavova, kako pisanih, tako i izrečenih, dolazio u konflikt s okolinom, posebno nadređenima. Da se Čičerić nije

ustručavao prokomentirati nadređene s dozom kritike, svjedoči dnevnički zapis o caru Karlu iz 1918. godine. Kako je izloženo, u ovom zapisu Čičerić kritizira carev način komuniciranja s javnošću i strukturama vojno-političke moći Monarhije iz proljeća 1918. godine. Iz navedenog bi se moglo zaključiti kako Čičerić zapravo kritizira cara smatrajući ga nedoraslim za vođenje zemlje u ratnim teškoćama.

Objektivno gledano, car Karlo I. je naslijedio prijestolje u teškom trenutku. Njegovo se carstvo nalazilo u ratu sa svim susjednim državama, Srbijom, Crnom Gorom, Rusijom, Italijom i Rumunjskom, te velikim silama, Britanskim Carstvom i Francuskom, uz Japan i Belgiju. Ulazak SAD-a u rat na strani Antante na kraju njegove prve godine na habsburškom prijestolju, dodatno je otežao položaj Austro-Ugarske, unatoč, načelno povoljnom razvoju situacije na Istočnom bojištu gdje se uskoro očekivalo potpisivanje mira s Rusijom. Kako je u disertaciji izloženo, unutrašnje prilike u Monarhiji su se rapidno pogoršale tijekom posljednje dvije ratne godine 1917. i 1918. uz istovremeni neuspjeh mirovnih inicijativa cara Karla I. za završetak rata za Austro-Ugarsku.

Navedene okolnosti bi predstavljale opasan izazov čak i iskusnom vladaru dok se car Karlo, nastojeći sačuvati teritorijalni integritet svoje carevine i provesti unutrašnje reforme države koja je bila u ratu, u svojim nastojanjima nije najbolje snašao. Čičerić je stoga dobro primijetio kako je slaba početna pozicija Monarhije na početku rata dodatno oslabila njegovim protekom dok su naslijeđeni nedostatci, poput neorganiziranosti, stihijskog, nekoordiniranog djelovanja pojedinih službi te nejasnoća oko nadležnosti za poduzimanje radnji potrebnih da državni organizam redovito funkcionira, ostali i umnožili se. U takvim okolnostima, ne samo da je vladar bio u nemogućnosti donositi racionalne odluke pod pritiskom teške situacije već i zapovjednici vojski.

S druge strane, Čičerić se nije prevario u procjeni borbene spreme za rat protivnika Austro-Ugarske i Njemačke. Kako pokazuje njegov dnevnički zapis iz rujna 1914. godine, od početka rata je neprijateljski blok sila Antante i Srbije i Crne Gore bio bolje pripremljen za rat od Centralnih sila. Vojno, politički, diplomatski i materijalno. U tom pogledu je vrlo važan navod iz njegovih dnevničkih zapisa da Monarhija ima dovoljno zaliha za tri mjeseca rata što pokazuje da koliko je vojni i politički vrh Austro-Ugarske bio uvjeren da će rat biti kratak i da će se vojne operacije završiti do Božića 1914. godine.

Čičerić je na početku rata ispravno procijenio držanje Italije i Rumunjske, nominalnih saveznika Austro-Ugarske. Po tom pitanju je zapisao da ove države nisu

neutralne, već neprijateljski nastrojene prema Austro-Ugarskoj, čekajući pravi trenutak za ulazak u rat na strani neprijatelja Austro-Ugarske. Na drugom mjestu, u dnevniku iz 1917. godine, kada komentira prilike u carskoj Rusiji tijekom Februarske revolucije, Čičerić također ispravno procjenjuje buduće držanje Rusije i njen skori izlazak iz rata kao posljedice unutarnjopolitičkih i vanjskopolitičkih intriga.

Navedeni primjeri pokazuju kako je osim smisla za vojna pitanja u kojima je pokazivao osobiti talent razumijevanja teorijskog i praktičnog aspekta vojnih znanosti i umijeća, te poznavanje prirode pravog rata, Čičerić pokazivao i talent razumijevanja političkih prilika. Navedeno je bilo u začuđujućoj suprotnosti s odsustvom političkog razmišljanja o budućnosti hrvatskih povijesnih zemalja na kraju 1918. godine. U dnevničkim zapisima nema Čičerićevih razmišljanja o budućnosti hrvatskih povijesnih zemalja nakon Austro-Ugarske. Čičerić se na kraju rata, u trenutcima raspada Austro-Ugarske Monarhije, izjasnio Hrvatom za kojega nema kolebanja što zapovjednik Wurm ne može razumjeti.

Iz navedenoga se stječe dojam da je karakterno Čičerić imao „sindrom“ mišljenja kako je u pravu, dok su svi ostali oko njega bili u krivu. Ovakvo njegovo držanje, koje je odredilo njegovo ophođenje s ljudima, nije bilo bez temelja, što pokazuju njegove predratne vojne studije i ponašanje u kritičnim situacijama na bojištima u kojima se pokazao da je u pravu. Stoga ne čudi njegova frustracija što njegova opažanja nisu uzimana u obzir i što je tijekom rata morao izvršavati zapovijedi nadređenih s kojima se nije slagao. To je istovremeno u njemu produbljivao otpor i pojačavalo njegovu razočaranost, što je utjecalo na pojavu osjećaja da je nepravedno zakinut za priznanje svojih zasluga i preskočen za redovito napredovanje u vojnoj službi.

Četvrti razlog radi kojega Čičerić nije imao priliku djelovati s vrha tijekom Prvog svjetskog rata je bio dobni kriterij. Čičerić nije imao dovoljno godina da bi bio imenovan na najviše položaje u vojsci. Kada je rat počeo 1914. godine, navršio je 49, a kada je završio 1918. godine, 53 godine. Prema dobnom kriteriju i godinama provedenim u aktivnoj vojnoj službi, Čičerić je bio premlad za generalski čin i zapovijedanje pojedinom austrougarskom vojskom. U daljnjem tijeku rata, bio je premlad za imenovanje na položaj načelnika Glavnog stožera i zapovjednika grupe vojski s odgovornošću za dio bojišta.

Kada je rat počeo krajem srpnja 1914. godine, Čičerić je navršio 49 godina života. Tada je s činom pukovnika imenovan na položaj načelnika stožera 5. armije na

Balkanskom bojištu. Premda je bio u prosječnoj dobnoj granici za rang pukovnika, Čičerić je bio premlad za zapovjednika korpusa, za što mu je trebao čin podmaršala. Unatoč svojevoljnom odlasku s položaja načelnika glavnog stožera 5. armije početkom rujna 1914. godine nakon poraza kod Šapca, dva mjeseca kasnije, početkom studenoga 1914. godine, dobiva čin podmaršala i biva imenovan na položaj stručnog savjetnika za tehnička pitanja Utvrđene riječne linije na Dunavu. Krajnje neobično, obzirom na kritičnu situaciju u kojoj se našla Austro-Ugarska Monarhija zbog izostanka brze pobjede nad Srbijom na Balkanskom i nepovoljnog položaja protiv Rusije na Istočnome bojištu.

Nadalje, u trenutku preuzimanja 14. pješačke divizije na Istočnom bojištu u travnju 1915. godine, Čičerić je navršio 50 godina i imao podmaršalski čin. Navršenim godinama je bio mlađi od prosjeka godina podmaršalskog zapovjednog ranga koji je iznosio 56 godina. U srpnju 1916. godine kada preuzima zapovjedništvo nad zagrebačkim XIII. zborom, navršio je 51 godinu. Promocija u viši zapovjedni rang nije popraćena nagradom višim činom, generalskim. Unatoč zaslugama tijekom Brusilovljeve ofenzive, izostalo je daljnje promaknuće. Zbog izostanka formalnog imenovanja generalom i navršenih godina života, te u krajnjoj liniji, nedostatka iskustva zapovijedanja austrougarskom vojskom na bojištu, u jesen 1916. godine, pri razmatranju za položaj načelnika glavnog stožera austrougarske vojske Čičerić nije odabran za ovo mjesto. Umjesto njega, car se odlučio za generala Artura Arza von Straußenburga iz osobnih razloga.

Peti razlog zbog kojega Čičerić nije ostao zabilježen u historiografiji, a njegova uloga u Prvom svjetskom ratu objektivno valorizirana je raspad Austro-Ugarske Monarhije i njene vojske koji je korespondirao sa završetkom Prvog svjetskog rata. Nadalje, izostanak Čičerićevog angažmana u vojnim i političkim strukturama nove države pridonijeli su zaboravu njegovog lika i djela. Isto tako, budući da njegovi rukopisi iz arhivske ostavštine nisu bili objavljeni, niti nakon njegove smrti, a njegove predratne vojne studije ostale nepoznate širokom čitateljskom krugu, značaj Čičerićevog djelovanja i zanimanje za njega kao osobu koja je proživjela zanimljiv i dinamičan život ostalo je dosad izvan prvog plana istraživanja Prvog svjetskog rata.

Odmah po završetku rata je Čičerić umirovljen u zrelim životnim godinama koje su za časnike njegovog doba bile godine najplodnijeg rada u kojima se obično postizao vrhunac vojne karijere. Život poslije rata je proveo u dugotrajnoj mirovini. Ovo vrijeme

je iskoristio kako bi se oženio, pisao vojna djela, analizirao tijek Prvog svjetskog rata, uzroke i posljedice austrougarskog poraza i promišljao o svjetskoj povijesti i evoluciji vojničkog umijeća od vremena od kada je započeo vojnu službu do trenutka kada se bavio pojedinim vojnim pitanjima.

Pod kraj života, u trećoj godini Drugog svjetskog rata, u trenutku važnog događaja kao što je bio ulazak Sjedinjenih Američkih Država u rat na strani Saveznika protiv sila Osovine, vratio se u domovinu i nastanio u Zagrebu. Drugi svjetski rat je proveo u „aktivnoj mirovini“, pišući i komentirajući razne događaje. Izostanak sačuvanog arhivskog materijala i drugih izvora upućuje na zaključak kako tijekom rata u državnim strukturama Nezavisne Države Hrvatske nije obavljao nikakvu funkciju. Umro je u Zagrebu, tri dana prije tridesete obljetnice završetka Prvog svjetskog rata, 8. studenog 1948. godine.

Temeljni cilj ove disertacije bio je prikazati po čemu je Čičerić bio važan za hrvatsku i svjetsku vojnu povijest te koji su bili razlozi da jedan visokorangirani austrougarski časnik hrvatskog porijekla odigra važnu u Prvom svjetskom ratu. Čičerić je bio specifičan po sposobnosti zapažanja brojnih detalja i točnom opisivanju pojedinih pojava. Također, i po dobrom razumijevanju dinamike modernog ratovanja i pravog smisla upotrebe oružanih snaga u bitki. Njegova *Bitka* i *Naš novi poljski top* dokazuju navedeno.

Nesporno je Čičerić imao talenta za vojničko umijeće jer je razvidno da je znao sustavno i jasno artikulirati svoja opažanja i izraziti svoje misli. Pri pisanju vojnih djela služio se znanstvenim pristupom i znanstvenom metodologijom. Tome svjedoče brojni stručni termini u njegovim djelima i vojnički način obrade teme. Snagu svoje argumentacije je temeljio na induktivno-empirijskoj metodi. U kasnijim radovima, poput *Umijeća i vještine ratovanja,* koristio je i historijsko-komparativnu metodu i metodu teleološke interpretacije. Posljednja je primjetna pri analizi učinka Potiorekovih pohoda na Srbiju 1914. godine.

U ovome pogledu, Čičerić nije odustao od kritike generala Potioreka već dodatno pojasnio u čemu su bile dugoročne posljedice dvaju neuspješnih Potiorekovih pohoda na Srbiju 1914. U ratnom dnevniku iz Prvog svjetskog rata je kritizirao Potioreka zbog loše pripreme ofenzive i lošeg vođenja operacije na operativno-strateškom planu u *Kolovoškom pohodu na Srbiju 1914.* Razumljivo, jer je Čičerić tada komentirao

neuspješni Potiorekov pohod kao sudionik samog zbivanja, nezadovoljan brojnim Potiorekovim propustima koji su u velikoj mjeri bili uzrok poraza austrougarske vojske, iz pozicije odgovornog časnika koji je automatski po zapovjednoj liniji snosio dio krivnje za neuspjeh unatoč činjenici da je njegova osobna i izravna odgovornost za poraz izostala jer on nije bio nadležan za vođenje navedene vojne operacije.

S vremenskim odmakom od 35 godina kasnije, u *Umijeću i vještini ratovanja*, metodom teleološke interpretacije, Čičerić objašnjava svrhu i cilj Potiorekovog načina takvog vođenja vojnih operacija na Balkanskom bojištu 1914. Svrha Potiorekovih ofenziva je bila uništenje borbene moći srpske kraljevske vojske s ciljem njenog trajnog onemogućavanja da vodi ofenzivne vojne operacije i na bilo koji način ugrozi teritorij Austro-Ugarske Monarhije na njenoj južnoj granici. Da bi to postigao, Potiorek je u skladu s ofenzivnom vojnom doktrinom nastojao tijekom dvaju pohoda na Srbiju 1914. godine nanijeti neprijatelju što je veće ljudske i materijalne gubitke uz što veće zaposjedanje srpskog teritorija.

S tim u vezi, Čičerić navodi kako Potiorekov način vođenja vojnih operacija austrougarske vojske na Balkanskom bojištu 1914. godine predstavlja dobar primjer jednostranog djelovanja koje vodi u katastrofu zbog iscrpljivanja i uništavanja vlastitih snaga u postizanju zadanoga cilja. O tome piše: „Jednom sam čuo pitanje: Tko je zapravo ovdje bio pobjednik: Potiorek ili Srbi? Posljednji su toliko bili iscrpljeni u prosincu 1914. godine da nisu mogli iskoristiti plodove svojih pobjeda te godinu dana kasnije postali plijenom napadača. Pitanje ostaje otvorenim je li to baš bilo tako, zbog Potioreka ili drugih uzroka, no činjenica ostaje da je Potiorekov ratni instrument [Balkanske oružane snage, op.a.] bio slomljen u njegovom pobjedničkom pohodu“.[1853]

Navedeno pokazuje dubinu Čičerićevog razumijevanja vojničke vještine i vojničkog umijeća. Čičerić dokazuje u ovome primjeru kako je svrha Potiorekovih pohoda na Srbiju 1914. bila promašena. Budući da je glavni uzrok rapidnog smanjenja borbene moći srpske kraljevske vojske bila epidemija zaraznih bolesti koja je, uz nestašicu hrane i lijekova, uzrokovala masovnu pojavu smrtnosti, kako u vojsci tako i među civilnim stanovništvom Srbije na prijelazu 1914. na 1915. godinu, Čičerić zaključuje kako Potiorekovi pohodi protiv Srbije nisu postigli željeni učinak niti ostvarili

[1853] HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH, Kutija 12. Maximilian Csicserics, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*, 29.

naprijed navedeni cilj vojne operacije koji se njome želio postići. Umjesto toga, Potiorekovim načinom vođenja borbenih operacija, borbena moć Balkanskih oružanih snaga bila je značajno umanjena. Njima je prijetilo potpuno uništenje i izbjegnut je u posljednji trenutak odlučujući poraz vještim povlačenjem na teritorij Monarhije. Samo uz značajnu pomoć njenih saveznika Njemačke i Bugarske, austrougarska je vojska na Balkanskome bojištu u jesen 1915. i zimu 1916. godine bila u stanju izvesti ofenzivnu vojnu operaciju protiv Srbije i Crne Gore.

Čičerić je proživio dugačak, sadržajan i dinamičan život. Za njegovog života se svijet značajno promijenio. Od vremena kada je Čičerić završio Ratnu školu u Beču 1889. godine do izbijanja Prvog svjetskog rata 1914. godine prošlo je 25 godina. U navedenom je razdoblju Čičerić prošao dalek put i osobno svjedočio evoluciji vojničkog umijeća. Kao mladi, talentirani glavnostožerni časnik koji je razmišljao o vojnim pitanjima na jedinstven, njemu svojstven način, prvu vojnu studiju *Taktika i pravilnik* je napisao na prijelazu 1885. na 1886. godinu. Nakon toga je prošao prvo iskustvo boravka u Rusiji. Svoja zapažanja o posebnostima ruske carske vojske je opisao u svojoj prvoj knjizi *Taktičke neobičnosti ruske vojske*. Kasnije je na istu temu održao predavanje koje je slušao i tadašnji načelnik Glavnog stožera austrougarske vojske Beck-Rzikowsky. Dobio je pohvale za svoje predavanje i skrenuo pozornost vojnog vrha na sebe čime su mu otvorene mogućnosti daljnjeg napredovanja u vojnoj karijeri.

Daljnje usavršavanje teoretskih znanja o vojnom umijeću i uspješno obavljanje terenske službe mu je omogućilo da predaje strategiju i vojnu povijest na elitnoj Ratnoj školi u Beču na prijelazu 19. u 20. st. Zbog već solidnog ugleda u austrougarskoj vojsci, iskustva boravka u Rusiji, znanja ruskog jezika i pisma te poznavanja i razumijevanja unutarnjih prilika u ruskoj vojsci, izabran je za austrougarskog vojnog atašea u Rusiji i poslan kao vojni promatrač austrougarske vojske u Mandžuriju 1904. godine. Ovo imenovanje predstavlja važnu potvrdu njegovih sposobnosti. Mjesto austrougarskog vojnog promatrača u Rusko-japanskom ratu bilo je od iznimnog značaja za Austro-Ugarsku Monarhiju iz političkih i vojnih razloga. U godinama prije Prvog svjetskog rata, odnos s carskom Rusijom je za Austro-Ugarsku Monarhiju bio od prvorazrednog značaja zbog politike na Balkanu. Čičerićevim radom je vojni vrh Austro-Ugarske Monarhije nastojao dobiti informacije o borbenoj snazi ruske carske vojske, o njenoj spremi, kvaliteti njenih postrojbi i oružja kao i o sposobnosti njenih zapovjednika u ratu. Šest

godina kasnije, Conrad je želio Čičerića na mjestu vojnog atašea u Sankt Peterburgu, no njegovo je imenovanje izostalo.

Iskustvo iz Rusko-japanskog rata je bilo ključno za formiranje Čičerićevih stavova i pogleda na vojničko umijeće i prirodu suvremenog ratovanja. U vojničkom smislu, ono je formiralo Čičerića koji je kroz svoje prvo ratno iskustvo sazrio kao časnik i kao osoba. Plod tog procesa vojničkog sazrijevanja su dvije važne vojne studije *Bitka* i *Naš novi poljski top*. Ove su studije važne iz razloga što je Čičerić u njima opisao brojne novitete koji su promijenili dotadašnji način ratovanja. Detaljno i sustavno opisujući karakteristike suvremene bitke, Čičerić je opisao promjene na taktičkoj, operativnoj i strateškoj razini. Opisao je rovovsko ratovanje, djelovanje novih oružja poput minobacača, novu ulogu konjaništva i posebno, novu ulogu i značaj najmodernije generacije poljskih topova, onih s brzometnim mehanizmom. Novu ulogu i položaj vrhovnog zapovjednika, zapovjednika postrojbi na bojišnici i ovisnost masovnih vojski o opskrbi željeznicama.

Navedenim je predratnim vojnim studijama Čičerić pokazao kako se promijenio i način na koji su zapovjednici dotada shvaćali vođenje ratnih operacija a vojnici i podređeni časnici koji su ih vodili na bojnome polju izvodili vojne operacije i provodili druge brojne radnje koje spadaju u domenu ratnog djelovanja. Potonje se odnosi na logistiku, izviđanje i osiguranje pozadine. Svime navedenim je Čičerić pridonio boljem razumijevanju prirode ratovanja i razvoju vojničkog umijeća.

Uz navedene studije, disertacija pokazuje kako su i druga vojna djela iz ostavštine Maksimilijana Čičerića važan povijesni izvor za proučavanje Prvog svjetskog rata. Prvenstveno su to njegovi neobjavljeni rukopisi *Feldmarschall Graf Conrad. Ein Charakterbild* (*Feldmaršal Conrad. Karakterna slika*), *Der K.u.K. Zusammenbruch* (*O raspadu Carske i kraljevske vojske*) i *Das K.u.K. XXIII. Korps von September bis November 1918* (*Carski i kraljevski XXIII. korpus od rujna do studenog 1918. godine*). Kako je u posljednjem poglavlju ove disertacije izloženo, posljednja dva rukopisa su poslužila kao jedan od izvora za pisanje sedmog sveska službene austrijske povijesti Prvog svjetskog rata *Austrougarski posljednji rat 1914.-1918.* Osim navedenih djela, za proučavanje vojne povijesti i vojničkog umijeća, važno je istaknuti Čičerićev rukopis *Kriegskunst und Kriegshandwerk* (*Umijeće i vještina ratovanja*) iz očitih razloga, navedenih u dijelovima ove disertacije.

Od Čičerićevog prvog vojnog spisa o taktici, kojega je napisao na prijelazu 1885. na 1886. godinu kao mladi čovjek i tek diplomirani poručnik iz Ratne škole s navršenom 21 godinom života, do dnevničkih zapisa s kraja Drugog svjetskog rata 1945. godine koje je pisao kao star čovjek sa navršenom 81 godinom života, prošlo je 60 godina. U ovome dugom razdoblju velikih svjetskih promjena, primjetan je kontinuitet Čičerićevih razmišljanja. Čičerić u svojim djelima propituje razliku između teorije i prakse vojničkog umijeća. Razliku između vojne doktrine i njene primjene u ratu. Uzima u obzir razvoj novih oružja i utjecaj novih tehnologija na razvoj vojničkog umijeća. Čičerić je također primijetio i opisao način na koji su moderne tehnologije promijenile lice i naličje rata, odnosno bojišta i bojišnice na kojem se izvode vojne operacije u prvoj polovici 20. st.

Upravo iz navedenog razloga je primjetna visoka kvaliteta njegovih vojnih djela u kojima se ogleda originalnost ideja i njihova sustavna razrada. Čičerić u svojim djelima koristi logički silogizam (načelo teze, antiteze i sinteze) s dominantnom empirijsko-induktivnom metodom kojom objašnjava pojedine fenomene i služi se za dokazivanje svojih teza. Zaključci su mu također originalni i napredni za njegovo doba.

U rukopisu *Umijeće i vještina ratovanja*, Čičerić piše da su znanje, talent i unutarnji poriv vojničkoj profesiji najbitnije kvalitete zapovjednika u ratu. Koliko je pritom važno da on ima prethodno ratno iskustvo, Čičerić navodi na vlastitom primjeru: „Mene je posebno blagoslovila sudbina kada sam u ožujku 1904. poslan kao vojni ataše na Daleki Istok u rusku vojsku, gdje sam proveo godinu i pol dana. Moje znanje ruskog jezika i poznavanje svih prilika u ruskoj vojsci su mi omogućili bliski odnos sa svim ruskim generalima i časnicima s kojima sam se susreo, kao da se nalazim u svojoj vlastitoj vojsci. Ostao sam pasivan promatrač i stekao ogromnu prednost. U usporedbi s mojim sudjelovanjem u Prvom svjetskom ratu gdje sam bio sputan uskogrudnom, službenom strukturom u skladu s mojim činom i zapovjednim rangom, u Rusko-japanskom ratu sam bio lišen svake sputanosti i odgovornosti zbog čega sam se mogao u potpunosti posvetiti proučavanju fenomena rata. Posebno, zapovijedanju na višoj i nižoj razini, ponašanju trupa u ratu i borbenim djelovanjima. Naravno, sve navedeno objašnjava zašto se moji pogledi na vojničko umijeće toliko razlikuju od pogleda mojih, nesretnih sunarodnjaka i suvremenika“[1854]

[1854] HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH 1941.-1945. Kutija 12. Maximilian Csicserics, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*, 78.

Čičerić je doista bio blagoslovljen imenovanjem na položaj vojnog atašea u Mandžuriji. Osim navedenoga razloga iz kojega mu je omogućeno promatranje rata i proučavanje vojničkog umijeća izbliza i radi uloge vojnog atašea u diplomatskom zboru države. Ovaj je položaj specifičan jer vojni ataše ima dvostruku zadaću u obavljanju svoje službe. On u vezi vojnih pitanja predaje svoje izvještaje vojno nadređenom časniku svoje države, što je načelnik Glavnog stožera, dok u vezi političkih pitanja, predaje svoje izvještaje politički nadređenom ministru obrane. Iz ovoga je razloga imenovanje Čičerića na mjesto vojnog atašea u ruskom Glavnom stožeru u Mandžuriji tijekom Rusko-japanskog rata 1904.-05. bila početna pozicija za nastavak vojne službe na najvišim položajima.

Nesumnjivo, bile su to presudne informacije koje su usmjerile početak prvih vojnih operacija ruske carske vojske protiv Austro-Ugarske i utjecale na odluku Francuske i Velike Britanije da objave rat Austro-Ugarskoj. Analogno navedenome, ostaje otvorenim pitanjem kakve bi povjerljive i tajne informacije Čičerić imao, da je bio imenovan na položaj vojnog atašea u Rusiji 1910. godine?

Prema izloženoj usporedbi službe navedenih vojnih atašea pojedinih država sudionica Prvog svjetskog rata, logično je da je Čičerić u jesen 1916. godine razmatran za načelnika Glavnog stožera. Prethodno su navedeni razlozi radi kojih se to nije dogodilo, no opet to dokazuje specifičnost prirode Čičerićevog položaja i razliku između njega i druge dvojice istaknutih hrvatskih časnika austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu, feldmaršala Svetozara Borojevića i generala Stjepana Sarkotića.

Konzervativizam austrougarskog vojnog vodstva prije rata bio je razlog otklona vojnog vrha prema Čičerićevim idejama iznesenim u *Bitki* i *Našem novom poljskom topu*. Čičerić nije osporavao dominantnu ofenzivnu vojnu doktrinu već samo upozoravao na važnost obrane i prednosti koje ona nudi, pogotovo obzirom na koncentraciju vatrene moći. Na taktičkom je planu Čičerić nastojao unaprijediti taktiku po kojoj se austrougarska vojska obučavala za rat. Nezainteresiranost austrougarskog vojnog vodstva da prihvati Čičerićeve prijedloge razlog je tome da je austrougarska vojska krenula u Prvi svjetski rat na istim taktičkim načelima koja su se do 1914. godine pokazala zastarjelima.

Posljedica zastarjele taktike su veliki ljudski i materijalni gubitci austrougarske vojske te porazi na Balkanskom i Istočnom bojištu 1914. godine. Kako je navedeni primjer iz istočne Galicije iz prve polovice rujna 1915. godine pokazao, taktički

nedostatci nisu otklonjeni te su u pojedinim ratnim prilikama počinjene iste pogreške kao i na početku rata koje su se pokazale kobnima. Stoga, iskustvo je pokazalo kako je Čičerić u taktičkom smislu bio u pravu kada je upozoravao na nedostatke predratne obuke i hitnu potrebu promjene vojne obuke u taktičkom i operativnom smislu. Postojeća austrougarska taktika naprosto više nije bila dostatna novonastalim prilikama u pravom ratu, kakvom je osobno svjedočio Čičerić u Mandžuriji.

Primjer bojnika Trimmela, naveden u potpoglavlju 7.4. ove disertacije, pokazuje kako su i pojedini drugi austrougarski viši časnici dijelili njegova razmišljanja i poglede na vojnu doktrinu, strategiju, taktiku i operativno umijeće. Ratne situacije poput one kod Zbaraža početkom rujna 1914. godine, Čičerić je detaljno opisao u svojoj *Bitki* te upozorio na opasnosti i pogibelji za trupe na bojišnici na brojnim primjerima. Iskustvo rata u Mandžuriji mu je pokazalo razorno djelovanje suvremenog naoružanja, pogotovo topništva, strojnica i minobacača. Frontalni su napadi pješaštva bez topničke, strojničke i minobacačke podrške u velikoj većini slučajeva završavali uništenjem velikog dijela postrojbi u vrlo kratkom vremenu što je podrazumijevalo velike ljudske žrtve. Nisu bile isključene niti situacije kada bi čitava postrojba bila uništena ili pala u stanje *hors de combat*. Unatoč Čičerićevim upozorenjima, ipak su tijekom čitavoga Prvog svjetskog rata zapovijedani takvi napadi koji su bitno umanjivali borbenu moć austrougarske vojske i uzrokovali velike ljudske žrtve.

Na strateškoj je razini Čičerić također kritizirao austrougarsko vodstvo i način vođenja rata. Njegovi ratni dnevnici iz Prvog svjetskog rata i drugi zapisi, poput *Karakterne slike Feldmaršala Conrada* i *Umijeća i vještine ratovanja* pružaju dobar i vjerodostojan uvid u strategiju Centralnih sila tijekom Prvog svjetskog rata. Čičerić nije nimalo pretjerivao kada je u dnevniku iz 1914. godine istaknuo kako je temeljno pitanje je li Conrad pravi čovjek da vodi rat za Austro-Ugarsku, je li austrougarska strategija bila ispravna, u skladu s mogućnostima austrougarske vojske i države, obzirom na tako velika odricanja i velike gubitke.[1855]

U ovome pogledu, njegova razmišljanja predstavljaju prvorazredan povijesni izvor za proučavanje Prvoga svjetskog rata jer su pisana iz prve ruke, znalački, s mnogim detaljima koji omogućuju temeljitu rekonstrukciju događaja s razumijevanjem.

[1855] *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892.-1918. Dnevnik 1914.-1918. I. svjetski rat*, 23.

Što se tiče operativnog umijeća, Čičerić se pokazao izvrsnim ratnim zapovjednikom. Prilikom vođenja 14. pješačke divizije na Istočnom bojištu 1915. godine Čičerić je pokazao visoku razinu vojničke vještine i brzo snalaženje u teškim situacijama. Nastojao je spriječiti katastrofu kod Zbaraža i popravio situaciju na Ikwi.

Iznesenom argumentacijom na temelju dosada neobjavljenih arhivskih izvora i literature, u disertaciji se prikazalo u kojoj je mjeri jedan pojedinac poput Čičerića odigrao ulogu i imao utjecaja na događaje u Prvom svjetskom ratu. Njegova je uloga u godinama prije i tijekom Prvog svjetskog rata bila značajna za razvoj vojničkog umijeća iz razloga izloženih u disertaciji. Njegov je način razmišljanja bio specifičan što potvrđuju njegovi pogledi na tijek vojnih operacija u Prvom svjetskom ratu i komentari u vojnim studijama i neobjavljenim rukopisima. Njegovo cjelokupno djelovanje čini poseban opus svjedočanstva vremena u kojem je živio i djelovao. Radi toga general Maksimilijan Čičerić zaslužuje istaknuto mjesto među važnim osobama hrvatske vojne povijesti prve polovice 20. st.

Zato se u ovoj disertaciji detaljno izlaže i naglašava važnost djelovanja jednog istaknutog pojedinca poput Maksimilijana Čičerića u jednom velikom svjetskom događaju poput Prvog svjetskog rata koji nije bio na vrhu, na najvišem položaju. Posebno stoga što taj pojedinac nije djelovao s vrha. Kako nije djelovao s najvišeg položaja, s kojega je mogao donositi najvažnije odluke, nije prikazan rat i pogled na ratne operacije odozgo već iz njegove perspektive koja se može opisati kao mješovita perspektiva odozgo i odozdo jer je njegov položaj sadržavao elemente oba navedena pristupa pisanja povijesti. Iz navedenog razloga, perspektiva Maksimilijana Čičerića nudi dobro razumijevanje i u velikoj mjeri realniji prikaz pojedinih događaja iz Prvog svjetskog rata od mnogih drugih izvora koji ne uzimaju u obzir faktore kojima je Čičerić pridavao osobitu pozornost pri pisanju svoje osobne povijesti Prvog svjetskog rata.

Stoga je znakovita Čičerićeva poruka budućim generacijama koje nisu imale nesreću da, poput njega i njegove generacije, prođu apokalipsu Prvog svjetskog rata. U svojem rukopisu *Umijeće i vještina ratovanja*, Čičerić progovara iz pozicije iskusnog vojnog zapovjednika koji objašnjava čitatelju kako su rat vodili ljudi koji su u svojim rukama upravljali sudbinama milijuna vojnika i časnika na bojišnicama: „Birokratizacija rata je posebno bila stresna za zapovjednike na bojišnicama. Većina generala i glavnostožernih časnika je provelo rat za stolom, u stožerima. Tijekom dugog trajanja

svjetskog rata, znalo se dogoditi da ovi časnici budu dodijeljeni na razne dužnosti na bojištu i služe u trupama neko vrijeme. Ali, to su bile rijetke iznimke. Bože sačuvaj po čovječanstvo da Glavni stožer mora voditi još jedan svjetski rat četiri godine!"[1856]

Ovakvu poruku, u stilu književnika koji je digao glas protiv svjetskog rata, mogla je poslati samo osoba koja je osobno iskusila rat. Kao stožerni časnik, zapovjednik postrojbi na najvećem bojištu Prvog svjetskog rata tijekom dvije ratne godine, sudionik Mirovne konferencije u Brest-Litovsku, zapovjednik korpusa na presudnom Talijanskom bojištu za Austro-Ugarsku i pregovora u Ljubljani na kraju rata, Čičerić je tijekom četiri i po godine proveo u ratu industrijskoga tipa i svjedočio masovnom stradavanju ljudi, životinja i imovine. Zato je s pravom poslao ovakvu poruku budućim generacijama. Posebno iz razloga što brojke o stradalima govore u prilog njegovoga apela o pogubnosti rata.

Prema podatcima navedenim u knjizi skupine autora *Prvi svjetski rat. Čitanka-priručnik za učitelje i profesore povijesti u osnovnoj školi i gimnaziji*, od ukupno 7 800 000 vojnika i časnika mobiliziranih u austrougarsku vojsku tijekom Prvog svjetskog rata, 90% ih je stradalo, što čini ukupno 7 020 000 austrougarskih žrtava Prvog svjetskog rata. Pritom je 1 200 000 poginulo, 3 620 000 ranjeno i 2 200 000 zarobljeno i nestalo. Usporedbom postotka stradalih u odnosu na mobilizirane kod Austro-Ugarske s drugim državama sudionicama Prvog svjetskog rata, austrougarski postotak žrtava je daleko najveći. Primjerice, kod Rusije i Francuske je 76,3% mobiliziranih stradalo u Prvom svjetskom ratu a kod Njemačke 64,9%, kod Italije 39,1%, Britanskoga Carstva 35,8%, Srbije 46,8% a Crne Gore 40%.[1857]

Sukladno navedenome, Čičerić je bio kolektivnom žrtvom Prvog svjetskog rata. Iako je preživio, on je, u najboljim godinama, sa 53 godine, na vrhuncu intelektualne snage i bogatog iskustva umirovljen. Njegova ostavština, dnevnici, neobjavljeni rukopisi, pogledi na važna vojna i politička pitanja, bili su zaboravljeni zbog čega u domaćoj historiografiji nije njemu posvećena posebna pozornost. Ova disertacija je stoga izrađena s ciljem da Maskimiljan Čičerić dobije zasluženo mjesto u hrvatskoj historiografiji.

Zaključno, glavni naglasak u ovoj disertaciji je stavljen na detaljan i cjelovit prikaz Čičerićevih pogleda na Prvi svjetski rat koji, kako je izloženo, bitno odudaraju od

[1856] HR-HDA-1195 Ratni arhiv i ratni muzej NDH 1941.-1945. Kutija 12. Maximilian Csicserics, *Kriegskunst und Kriegshandwerk*, 71.
[1857] Igor Despot et al., *Prvi svjetski rat*, 11.

mnogih drugih izvora za proučavanje Prvog svjetskog rata. Razlog tome je Čičerićev jedinstven pristup promišljanju o prirodi rata, o vojnim operacijama i ljudskom faktoru u ratu. Njegov pristup odražava poglede jedne inteligentne, obrazovane i kulturne osobe koja je dobro razumjela vojne i političke prilike razdoblja u kojem je živjela i djelovala, no nije dobila priliku da svoje stavove provede u djelo.

IZVORI I LITERATURA

ARHIVSKI IZVORI

Republika Hrvatska
Hrvatski državni arhiv u Zagrebu

Fond 42. domobranska pješačka divizija (1914.-1 918.)

Fond Čičerić Maksimilijan (1865.-1948.)

Fond Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)

Fond Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (1918.-1919.)

Fond Ratni muzej i arhiv Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)

Fond Razni ratno-povijesni spisi

Fond Sarkotić Stjepan (1858.-1939.)

Fond Perić Ivo

Fond Vojno-operacijski spisi. Talijansko ratište (1914.-1918.)

Republika Slovenija

Arhiv Slovenije u Ljubljani

Fond Deželna vlada za Slovenijo, Povjereništvo za narodno obrambo, 1918-1921.

Fond Narodni svet za Slovenijo, 1917-1919.

Fond Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo, 1918-1924.

Fond Poveljstvo Soške armade, 1915.-1918.

Velika Britanija

The National Archives London (Državni arhiv u Londonu)

Fond August 1914

Fond July Crisis 1914

Fond Nicholson on Przemysl

Fond The Papers of general Earl of Cavan

Fond The Papers of general Earl of Cavan

Privatni posjed autora

K.u.K. Infanterie-Regiment Gerba Nr. 78, Tagebuch No. 1 am 23. Juli bis 17. Oktober 1914. Kriegsbeginn 1-161, sv. 1

K.u.K. Infanterie-Regiment Gerba Nr. 78, Tagebuch No. 1 am 17. Oktober 1914. bis 2. Februar 1915. Fortsetzung 161a-592, sv. 2.

OBJAVLJENI IZVORI

CD ROM *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksmilijana Čičerića 1892.-1918. = Tagebücher des österreichisch-ungarischen Generals Maximilian Csicserics von Bacsány 1892-1918*., prijevod s njemačkog na hrvatski Danijela Marjanić, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012.

Popis gubitaka u Prvom svjetskom ratu, *sv. 1-42*. Beč: Ministarstvo rata, 1914.-1918. (Knjige se nalaze u čitaonici Hrvatskog Državnog Arhiva u Zagrebu)

MREŽNI IZVORI

GURKO, Vasilij Josipovič: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/gurko-vasilii-iosifovich/.

KISSLING, Rudolf: https://kulturstiftung.org/biographien/kissling-rudolf-2

LOYZEAU DE GRANDMAISON, François Jules Louis: https://www.chemindesdames.fr/fr/combattant/francois-jules-louis-loyzeau-de-grandmaison.

Međunarodna enciklopedija Prvog svjetskog rata: 1914-1918-Online. International Encyclopedia of the First World War (WW1).

LITERATURA

ANDICS, Helmut. *Der Untergang der Donaumonarchie*. *Österreich-Ungarn von der Jahrundertwende bis zum November 1918*. Beč; München; Zürich: Fritz Molden verlag, 1974.

ANDRASSY, Juraj. *Međunarodno pravo*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.

ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost, 1991.

ARZ VON STRAUβENBURG, Arthur. *Zur Geschichte des Grossen Krieges 1914-1918*. *Aufzeichnungen von generaloberst Arz*. Beč; Berlin; Leipzig; München: Rikola verlag, 1924.

AUFFENBERG, von Moritz. *Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Veltkriege*. Berlin; Beč: Verlegt bei Ullstein, 1920.

AUFFENBERG, von Moritz. *Aus Österreichs Höche und Niedergang*. *Eine Lebensschilderung*, München: Drei Masken Verlag, 1921.

Austria-Hungary's Last War, 1914-1918. Volume I (1914). Outbreak of War to the Outcome of Batlle Limanowa-Lapanow. Prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna. Ur: Edmund von Glaise-Horstenau. Beč: Publisher for military sciences, 1930.

Austria-Hungary's Last War, 1914-1918. Volume II (1915). From the Battle of Limanowa-Lapanow Finale to the Take of Brest-Litowsk. Prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna. Ur: Edmund von Glaise-Horstenau. Beč: Publisher for military sciences, 1931.

Austria-Hungary's Last War, 1914-1918. Volume III (1915). From the Capture of Brest-Liltowsk to End of Year. Prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna. Ur: Edmund von Glaise-Horstenau. Beč: Publisher for military sciences, 1932.

Austria-Hungary's Last War, 1914-1918. Volume IV (1916). The Events of January through July. Prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna. Ur: Edmund von Glaise-Horstenau. Beč: Publisher for military sciences, 1933.

Austria-Hungary's Last War, 1914-1918. Volume V (1916). The Events of August Turn to the Financial. Prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna. Ur: Edmund von Glaise-Horstenau. Beč: Publisher for military sciences, 1934.

Austria-Hungary's Last War, 1914-1918. Volume VI (1917). Prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna. Ur: Edmund von Glaise-Horstenau. Beč: Publisher for military sciences, 1936.

Austria-Hungary's Last War, 1914-1918. Volume VII (1918). Prijevod s njemačkog na engleski Stan Hanna. Ur: Edmund von Glaise-Horstenau. Beč: Publisher for military sciences, 1938.

Austro-ugarska crvena knjiga. *Diplomatske isprave kojima se objašnjava kako je došlo do rata 1914. godine*. Ur. Đorđe Otašević. Beograd: Alma, 2022. (Pretisak prvog izdanja Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, 1915.)

BABAC, Dušan. *The Serbian Army in the Great War 1914-1918*. Warwick: Helion&Co., 2016.

BALLA, Tibor. „Hrvatski generali najvišega ranga u austro-ugraskim oružanim snagama u prvim dvjema godinama Velikoga rata". *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-ugarskoj Monarhiji*, ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Matica hrvatska, 2018, 233-252.

BARČOT, Tonko. *Prešućeni rat*. *Korčulanski kotar u I. svjetskom ratu*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2015.

BARIĆ. Nikica, "General August Marić. Životopis jednog hrvatskog časnika", *Časopis za suvremenu povijest* (2001.), sv. 33, broj 2, 355-385.

BASSETT, Richard. *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army from 1619-1918*. New Haven; London: Yale University Press, 2016.

BAUER, Ernest. *Der Löwe von Isonzo*. *Feldmarschall Svetozar Boroević de Bojna*, Graz: Styria verlag, 1985.

BEAVER, Jan G. *Collision Course. Franz Conrad von Hötzendorf, Serbia, and the Politics of Preventive War*. Vlastita naklada, 2009.

BEEVOR, Anthony. *Russia. Revolution and Civil War 1917-1921*, London: Widenfeld&Nicholson, 2022.

BIHL, Wolfdieter. *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk*, Beč, Köln, Graz: Herman Böhlau, 1970.

BIHL, Wolfdieter. *Der Erste Weltktrieg 1914-1918. Chronik-Daten-Fakten*. Beč; Köln; Weimar: Böhlau Verlag, 2010.

BLAŠKOVIĆ, Pero. *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*. Strmec Samoborski: Fortuna, 2014.

BRIDGE, Francis Roy. „The British Declaration of War on Austria-Hungary in 1914", *The Slavonic and East European Review* (1969), sv. 47, br. 109, 401-422.

BROUCEK, Peter. *Ein General im Zwielicht*. *Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau, Band I. K.und K. Generalstabsoffizier und Historiker*. Beč; Köln; Graz: Herman Böhlaus, 1980.

BRUSILOV, Aleksej. *A Soldier's Note-Book 1914-1918*. London: MacMillan&Co., 1930.

BULIĆ, Ivan. *Vojna cenzura u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji tijekom Prvog svjetskog rata*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2007. (neobjavljen magistarski rad).

BULIĆ Ivan. *Ivan Skerlecz Lomnički 1913.-1917. Kraljevski komesar i hrvatski ban*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2011. (neobjavljena doktorska disertacija).

BUTTAR, Prit. *Collision of Empires. The War on the Eastern Front in 1914*. London: Osprey Publishing, 2014.

BUTTAR, Prit. *Germany Ascendant. The Eastern Front 1915*. London: Osprey Publishing, 2015.

BUTTAR, Prit. *The Splintered Empires. The Eastern Front 1917-21*. London: Osprey Publishing, 2017.

CADORNA, Luigi. *La guerra alla fronte italiana*. *Fino all'arresto sulla linea della Piave e del Grappa (24 maggio 1915 - 9 novembre 1917)*, *sv. 2*. Milano: Fratelli Treves, 1921.

CAPPELLANO, Fabio. „The Evolution of Tactical Regulations in the Italian Army in the Great War", *Italy in the Era of the Great War*. Ur. Vanda Wilcox. Leiden: Brill, 2018., 30-54.

CAVIGLIA, Enrico. *Vittorio Veneto*. Milano: L'Edizione de l'eroica, 1920.

CHURCHILL, Winston. *The World Crisis 1911-1918, sv 5. The Unknown War*. London: Bloomsbury Academic, 2015.

CLARK, Christopher. *The Sleepwalkers. How Europe went to war in 1914*. London: Penguin, 2013.

CLAUSEWITZ, von Carl. *O ratu*. Prijevod s njemačkog Bojana Zeljko Lipovščak. Zagreb: Mladinska knjiga, 2010.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. *Zum Studium der Taktik. I Theil*. *Einleitung und Infanterie.* Beč: L.W. Seidel und Sohn, 1891.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. *Zum Studium der Taktik. II. Theil. Artillerie, Cavallerie. Von Gefecht. Sicherungs und Aufklärungs-dients.* Beč: L.W. Seidel und Sohn, 1891.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. „Der zweite Teil des deutsch-französischen Krieges 1870/1871. Der Krieg gegen die Republik“, *Organ der Militärwissenschaftlichen Vereine* (1904), sv. 49, br. 1, 1-58.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. *Die Gefechtsausbildung der Infanterie 1907*. Beč: L.W.Seidel&Sohn, 1907.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. *Aus meiner dienstzeit 1906-1918. Sv. 1.* Beč; Berlin; Leipzig; München, 1921.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. *Aus meiner dienstzeit 1906-1918. Sv. 2.* Beč; Berlin; Leipzig; München, 1922.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. *Aus meiner dienstzeit 1906-1918. Sv. 4.* Beč; Berlin; Leipzig; München, 1924.

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz Xaver. *Aus meiner dienstzeit 1906-1918. Sv. 5.* Beč; Berlin; Leipzig; München, 1925.

CORNWALL, Mark. *The Undermining of Austria-Hungary. The Battle for Hearts and Minds*, London: Macmillan Press, 2000.

CREVELD, Martin von. *Command in War*. Cambridge; London: Harvard University Press, 1985.

CSICSERICS, Maximilian. *Taktische Eigenthümlichkeiten der Russischen Armee*, Beč: Kreisler und Sohne, 1895.

CSICSERICS, Maximilian. *Die Schlacht. Studie auf Grund des Krieges in Ostasien 1904/05.* Beč: L.W.Seidel und Sohne, 1908.

CSICSERICS, Maximilian. *Unser neues Feldgeschütz. Seine Leistungsfähigkeit und Verwendung im Gefechte erläutert an taktischen Aufgaben. Ein Versuch auf Grundlage der Erfahrungen bei der kaiserlich russischen Armee in der Mandschurei 1904/05. Sv. 1-3.* Beč: L.W. Seidel und Sohne, 1907.-1908.

CZERNIN, Ottokar. *In the World War*. London: Cassell and Company Ltd., 1919.

ČEPULO, Dalibor. „Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918 – Pravni i politički vidovi i poredbena motrišta“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (1999.), br. 49, sv. 6, 795-825.

ČUTURA, Dinko. „42. domobranska pješačka divizija u Srbiji 1914. prema Dnevniku Stjepana Sarkotića“. *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, Ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Matica hrvatska, 2018., 187-207.

ČUTURA, Dinko. *Stjepan Sarkotić. Posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine*. Zagreb: 2019.

DAPČEVIĆ, Peko. *Značaj i snaga manevra*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1954.

DEÁK István. *Beyond Nationalism. A Social and Political History of Habsburg Officer Corps 1848-1918*. New York; Oxford: Oxford University Press, 1990.

DESPOT, Igor; HAMERŠAK, Filip; HERMAN KAURIĆ, Vijoleta; MILJEVIĆ PAVIĆ, Helena; ŠKULJEVIĆ, Krešimir. *Prvi svjetski rat. Čitanka-pripručnik za učitelje i profesore povijesti u osnovnoj školi i gimnaziji*. Zagreb: Školska knjiga, 2014.

DESPOT, Igor. „Britanski pokušaji nagovaranja Bugarske na pridruživanje Antanti". *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, Ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Matica hrvatska, 2018., 123-138.

Die K.u.K. Kriegsschule 1852-1902. Beč: L.W.Seidel und Sohn, 1903.

DOBROVŠAK, Ljiljana. „Spomenici kojih više nema: ugarsko-hrvatski kralj Franjo Josip I." *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu*. Ur. Željko Holjevac. Zagreb: Matica Hrvatska, 2019., 239-269.

DREDGER, John A. *Tactics and Procurement in the Habsburg Military, 1868-1918. Offensive spending*. Cham: Palgrave MacMillan, 2017.

DUGAČKI, Vlatka; REGAN, Krešimir. „Podmaršal Nikola pl. Ištvanović – prilog za biografiju". *Konac Velikoga rata*. Ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević. Zagreb: Hrvatski Državni Arhiv, 2020., 173-194.

DUKOVSKI, Darko; DUKOVSKI, Vedran. *Vojna povijest od Napoleona do suvremenih vojnih sustava*, Pula: Nova Istra, 2014.

EHNL, Maximilian. *Ergänzungsheft 9 zum Werke „Österreich-Ungarns letzter krieg". Die österreichisch-ungarische Landmacht nach Aufbau, Gliederung, Friedensgarnison, Einteilung und nationaler Zusammensetzung im Sommer 1914*. Beč: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1934.

EDER, Hans. *Der General der K.u.K Armee und geheime rat Maximilian Csicserics von Bacsány*. Beč: Sveučilište u Beču, 2010. (neobjavljena doktorska disertacija).

EDMONDS, James E.; DAVIES, H.R. *History of The Great War Based on Official Documents (British Official History). Military Operations: Italy, 1915-1919*, London: His Majesty's Stationary Office, 1949.

ENGLUND, Will. *March 1917. On the Brink of War and Revolution*. New York; London: W. W. Norton&Company, 2017.

FRANZEL, Emil. *Franz Ferdinand d'Este. Leibild einer konservativen Revolution*, Beč; München: Herold verlag, 1964.

FREIVOGEL, Zvonimir. *Austrougarska vojska u Prvom svjetskom ratu*. Zagreb: Despot-infinitus, 2014.

FREIVOGEL, Zvonimir. *Topništvo austrougarske kopnene vojske u Prvome svjetskom ratu*, Zagreb: Despot infinitus, 2023.

FREEDMAN, Lawrence. *Strategy. A History*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

GALÁNTAI József. *Hungary in the First World War*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1989.

GERWARTH, Robert. *Pobijeđeni. Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917.-1923*. Prijevod s negleskog Mate Maras. Zagreb: Vuković&Runjić, 2018.

GERWARTH, Robert. *November 1918. The German Revolution.* Oxford: Oxford University Press, 2020.

GILBERT, Martin. *The First World War. A Complete History*. New York: Rosetta Books, 2014. (elektronička knjiga).

GLAISE von HORSTENAU, Edmund. *The Collapse of the Austro-Hungarian Empire*. Prijevod Ian F.D.Morrow, London; Toronto: J.M. Dent&Sons, 1930.

GLAISE von HORSTENAU, Edmund. Zapisi iz NDH. Prijevod s njemačkog Mirko Gojmerac. Zagreb: Disput, 2013.

GOLDSTEIN, Ivo; GRGIN, Borislav; MOAČANIN, Nenad; POTREBICA, Filip; PAVLIČEVIĆ, Dragutin; VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

GOLDSTEIN, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2008.

GOLOVIN, Nikolai. *The Russian Army in the World War*. New Haven: Yale University Press, 1931.

*Handbook of the Russian Army 1914.*London: General Staff, War Office, 1914.

GOOCH, John. *The Italian Army and the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

LOYZEAU de GRANDMAISON, Louis. *Dressage de l'infanterie en vue du combat offensif*, Pariz: Berger-Levrault, 1908.

GRAKALIĆ, Marijan stariji. „Generalovi tajni zapisi. Dnevnik generala Čičerića – kraj rata“, *Azur* (1990), broj 4/5, 39-42.

GREENHALGH, Elizabeth. *The French Army and the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

GURKO, Vasilij. *War and Revolution in Russia 1914-1917.* New York: The MacMillan Company, 1919.

HAMERŠAK, Filip. *Tamna strana Marsa. Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2013.

HANNIGAN, Robert E. *The Great War and American Foreign Policy, 1914-24*. Philadelphia: University of Pennsilvania Press, 2017.

HERMAN KAURIĆ, Vijoleta. „The First World War in Croatia. More or less known facts“. *Review of Croatian History* 10 (2014), br. 1, 7-22.

HERMAN KAURIĆ, Vijoleta; TOMINAC, Nikola. “Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, *Fontes* 21 (2015), br. 1, 17-49.

HERWIG, Holger H. *The First World War. Germany and Austria-Hungary, 1914-1918*. London; New York: Bloomsbury Academic, 2014.

HINDENBURG, Paul. *Aus meinem leben*. Leipzig: G. Hirzel verlag, 1920.

HOBSBAWM, Eric J. *Doba ekstrema. Kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.*, prijevod s engleskog na hrvatski Dražen Nemet, Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009.

HOWARD, Michael. „Men Against Fire. Expectations of War in 1914“. *International Security* (1984.), sv. 9, br. 1, 41-57.

JANKOVIĆ, Dragoslav; KRIZMAN, Bogdan. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.I – 20.XII.1918)*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1964.

JÁSZI, Oskar. *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. Chicago: University of Chicago Press, 1920.

JEŘABEK, Rudolf. *Potiorek. General im Schatten von Sarajevo*, Graz: Styria verlag, 1991.

JOHNSON, Douglas Wilson. *Topography and Strategy in the War*. New York: Henry Holt and Company, 1917.

JOMINI, Antoine Henri. *Summary of the Art of War*. Philadelphia: J.B.Lippincott&Co., 1862.

JUKES, Geoffrey. *The First World War (I). The Eastern Front 1914-1918*. Oxford: Osprey Publishing, 2003.

JUNG, Peter. *The Austro-Hungarian Forces in World War I, Sv. 1-2*, Oxford: Osprey Publishing, 2003.

KARDUM, Livija. *Suton stare Europe. Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009.

KATANIĆ, Filip. „Istočno bojište 1915. godine u najnovijoj britanskoj i hrvatskoj historiografiji". *Časopis za suvremenu povijest* 49 (2017), br. 3, 511-550.

KATANIĆ, Filip. „Za Boga i cara. Bjelovarčani i stanovnici Bjelovarsko-križevačke županije u Varaždinskoj 16. pješačkoj pukovniji na Balkanskom bojištu 1914. godine". *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* (2018.), sv. 12, 109-138.

KATANIĆ, Filip. „Vojska bez države. Pregovori u Ljubljani između generala austro-ugarske vojske Maksimilijana Čičerića i predstavnika Države Slovenaca, Hrvata i Srba o statusu vojnika i časnika austrougarske vojske u studenome 1918. godine." *Konac Velikog rata*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2019., 57-74.

KATANIĆ, Filip. *Galicija 1914. Pravi rat, Hrvati i sudbonosna bitka Austro-Ugarske Monarhije*. Zagreb: Despot-inifinitus, 2020.

KATANIĆ, Filip. *Posljednji dani viteštva*. *Konjaničke bitke Prvog svjetskog rata i Hrvati*. *Knjiga prva – početak rata 1914. godine*. Zagreb: Despot infinitus, 2022.

KATANIĆ, Filip. „Izvorište današnjeg oružanog sukoba između Ukrajine i Rusije. Ukrajina i Rusija tijekom Prvog svjetskog rata i neposrednog poraća", *Zbornik Janković* (2024.), sv. 8-9, 95-126.

KENNAN, George F. *Russia Leaves the War*. Princeton: Princeton University Press, 1956.

KERCHNAWE, Hugo. *Der Zusammenbruch der Österreichs-Ungarns Wehrmacht im Herbst 1918. Dargestellt nach Akten des Armee-Ober-Kommandos und anderen amtlichen Quellen.* München: J.S. Lehmans verlag, 1921.

KISSINGER, Henry. *Diplomacija*, prijevod s engleskog na hrvatski Jasna Grubić i Vesna Tomić. Zagreb: Golden marketing, 2000.

KNEŽEVIĆ, Branimir. *Gledanje u vidjeno*. *Ratovanje u Srbiji 1914. godine*. Strmec Samoborski: Fortuna, 2014.

KNOX, Alfred. *With the Russian Army 1914*-1917. *Sv. 1-2*. London: Hutchinson&Co., 1921.

KOLLMAN, Eric C. *Theodor von Körner*. *Militär und Politik*. Beč: Verlag für Geschichte und Politik, 1973.

KRAUSS, Alfred. *Die Ursachen unserer Niederlage*. *Erinnerinerungen und Urteile aus dem Weltkrieg*. München: J.F. Lehmanns verlag, 1921.

KRIZMAN, Bogdan. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb: Školska knjiga, 1977.

KRIZMAN, Bogdan. *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*. *Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb: Globus, 1989.

KRONENBITTER, Günther. „The perception of the 'wars before the war' in Austria-Hungary". *The Wars before the Great War*. *Conflict and International Politics before the Outbreak of the First World War*. Ur. Dominic Geppert, William Mulligan, Andreas Rose, Cambridge: Cambridge University Press, 2015., 190-203.

KURZ, Stefan. *Die Wahrnehmung des russischen Offizierskorps durch k.u.k. Offiziere in den Jahren 1904-1906*. Beč: Sveučilište u Beču, 2009. (neobjavljen magistarski rad).

LANG, Karl. „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911". *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 1, br. 1, 651-665.

LANG, Karl. „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911". *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 1, br. 2, 965-980.

LANG, Karl. „Betrachtungen über die Armeemanöver in Nordungarn im Jahre 1911", *Streffleurs Militärische Zeitschrift* (1913), sv. 2, br. 1, 1142-1151.

LEONHARD, Jörn. *Pandora's Box*. *A History of the First World War*. Cambridge; London: Harvard University Press, 2020.

LIDDELL HART, Basil Herbert. *The Real War 1914-1918*. London: Faber and Faber, 1930.

LIDDELL HART, Basil Herbert. *Strategy*. New York: Meridian, 1991.

LIEVEN, Dominic. *Towards the Flame. Empire, War and the End of Tsarist Russia*. London: Penguin Books, 2015.

L'Italia in 150 anni. Sommario di statistiche storiche 1861-2010. Rim: Instituto nazionale di statistica, 2011.

LLOYD, Nick. *The Western Front*. *A History of the First World War*. London: Penguin, 2021.

LLOYD, Nick. *The Eastern Front*. *A History of the First World War*. London: Viking, 2024.

LUKIĆ, Đorđe. *Bitka na Drini 1914*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1966.

LYON, James. *Serbia and the Balkan Front 1914. The Outbreak of the Great War*. London; New York: Bloombury Academic, 2015.

MACDONALD, John; CIMPRIĆ, Željko. *Caporetto and the Isonzo Campaign. The Italian Front, 1915-1918.* Barnsley: Pen&Sword Military, 2015.

MACMILLAN, Margaret. „Strategy, War Plans and The First World War". *The New Makers of Modern Strategy*. *From the Ancient World to the Digital Age*. Ur. Hal Brandts. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2023., 471-494.

Military Geology and Topography. *A Presentation of Certain Phases of Geology, Geography and Topography for Military Purposes*, ur. Herbert E. Gregory, New Haven: Yale University Press, 1918.

MONTGOMERY, Bernard Law. *A Concise History of Warfare*. Ware: Wordsworth Editions, 2000.

MÜHLMANN, Carl. *Oberste Heeresleitung und Balkan im Weltkrieg 1914/1918*, Berlin: Wilhelm Limpert verlag, 1942.

NICOLLE, David. *The Italian Army of World War I*, 14, London: Osprey, 2003.

NOWAK, Karl Friedrich. *Der Weg zur Katastrophe*. Berlin: Erich Reiß Verlag, 1919.

ORŠOLIĆ, Tado. *Dalmatinska pješačka pukovnija „Grof Lacy" br. 22 u Prvom svjetskom ratu*. Zagreb; Zadar: Državni ahriv u Zadru, 2019.

PAVIČIĆ, Slavko. *Hrvatska ratna i vojna povijest i Prvi svjetski rat*. Zagreb: vlastita naknada, 1943.

PAVIČIĆ, Slavko. *Jugozapadno (Talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*. Zagreb: Tisak zagrebačke priradne tiskare, 1944.

PEBALL, Kurt. *Conrad von Hötzendorf. Private Aufzeichnungen. Erste Veröffentlichungen aus den Papieren des k.u.k. Gelenralstabs-Chefs*. Beč; München: Amalthea, 1977.

PERRETT, Brian. *Megiddo 1918*. *The last great cavalry victory*, London: Osprey, 2010.

PETROVIĆ, Ilija. *Srpski dobrovoljački pokret 1912.-1918.* Beograd: Hrišćanska misao, 2008.

PIPP, Lojze. „Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše Vojvodine Kranjske", *Kronika slovenskih mest 2* (1935), br. 1, 66-72.

PLASCHKA, Richard Georg; HASELSTEINER, Horst; SUPPAN, Arnold. *Innere front. Militärassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*, *sv. 2*, Beč: Verlag für Geschichte und politik, 1974.

POJIĆ, Milan. „Ustroj austro-ugarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.-1914.“ *Arhivski vjesnik* (2000), sv. 43, br. 1, 147-169.

POTEMKIN, Vladimir Petrovič. *Historija diplomacije. Sv. 1-2*. Zagreb: Matica hrvatska, 1951.

Prvi svjetski rat. Dvostrani leksikon. Hrvatski i srpski pogled. Ur. Josip Pavičić. Zagreb: Naklada Pavičić, 2016.

RAAB, David. *Battle of the Piave. Death of the Austro-Hungarian Army, 1918*. Pittsburgh: Dorrance Publishing, 2003.

RADENKOVIĆ, Milan. *Cerska operacija 1914*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1953.

Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16. Svezak 1-2. Ur: Željko Pleskalt. Prijevod Danijela Marjanić. Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2004.

RAUCHENSTEINER, Manfried. *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914-1918*. Prijevod s njemačkog Andy Jelčić. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

RAUCHENSTEINER, Manfried. „Franjo Josip I.: Smrt pred očima“. *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu*. Ur. Željko Holjevac. Zagreb: Matica Hrvatska, 2019., 9-18.

REGELE, Oskar. *Feldmarschall Conrad. Auftrag und Erfüllung 1906-1918*, Beč: Herold Verlag, 1955.

RENOUVIN, Pierre. Europska kriza i Prvi svjetski rat. Prijevod s francuskog Nikola Berus. Zagreb: Golden marketing, 2008.

ROBINSON, Paul. *Grand Duke Nikolai Nikolaevich. Supreme Commander of the Russian Army*. DeKalb: Northern Illinois Univeersity Press, 2014.

ROTHENBERG, Gunhter E. *The Army of Francis Joseph*. West Lafayette: Purdue University Press, 1976.

RUPRECHT, FRANZ. „Über moderne Artillerieverwendung“, *Streffleur's österreichische militärische Zeitschrift* (1905.), sv. 1, Beč: Hof und Stadtsdruckerei, 1905., 26-44.

Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1892. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1892.

Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1898. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1898.

Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1900. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1900.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1903. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1903.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1905. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1905.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1906. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1906.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1909. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1909.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1911. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1911.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1912. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1912.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1913. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1913.
Schematismus für Das K.u.K. Heer und für die Kriegsmarine für 1914. Beč: K.K. Hof und Staatsdruckerei, 1914.
SCHINDLER, John R. *A Hopeless Struggle. The Austro-Hungarian Army and Total War, 1914-1918.* Hamilton: McMaster University, 1995. (neobjavljena doktorska disertacija).
SCHINDLER, John R. *Isonzo. Forgotten Sacrifice of the Great War*. Westport: Prager publishers, 2001.
SCHINDLER, John. R. *Fall of the Double Eagle. The Battle for Galicia and the Demise of Austria-Hungary,* Lawrence: Potomac Books, 2015.
SCHMITZ, Martin. *"Als ob die Welt aus den fugen ginge". Kriegserfahrungen österreichisch-ungarischer Offiziere 1914-18*, Paderborn: Ferdinand Schönning, 2016.
SEGRE, Roberto. *Come si perde. Serbia 1914*, sv. *1*, Milano: Corbaccio, 1936.
SILBERSTEIN, Gerard E. *The Troubled Alliance. German-Austrian Relations, 1914-1917.* Lexington: The University Press of Kentucky, 1970.
SENIOR, Michael. *Field Marschall the Earl of Cavan. Soldier and Fox Hunter*, Barnsley: Pen&Sword, 2023. (elektronička knjiga).

SKOKO, Savo. *Vojvoda Radomir Putnik*, *sv. 2*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1990.

SONDHAUS, Lawrence. *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*, Boston; Leiden; Köln: Brill Academic, 2000.

Source Records of The Great War, sv. 1. How The Great War Arose. Ur. Charles F. Horne, Walter F. Austin. Indianapolis: American Legion, 1923.

Source Records of The Great War, sv. 2 – 1914. The Red Dawning of "Der Tag". Ur. Charles F. Horne, Walter F. Austin. Indianapolis: American Legion, 1923.

STEVENSON, David. *Armaments and the Coming of War. Europe 1904-1914*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

STEVENSON, David. *1914. 1918. Povijest Prvog svjetskog rata*. Prijevod s engleskog Vuk Previšić. Zagreb: Fraktura, 2014.

STRACHAN, Hew. *The First World War. Volume I. To Arms*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

STRAUβENBURG, Arthur Arz. *Zur geschichte des grossen Krieges 1914-1918*, Beč; Leipzig; Munchen: Rikola Verlag, 1924.

STONE, David. *The Kaiser's Army. The German Army in World War One*. London: Bloomsbury, 2015.

STONE, David R. *The Russian Army in The Great War. The Eastern Front, 1914-1917*. Lawrence: University Press of Kansas, 2015.

STONE. Norman. *The Eastern Front, 1914-1917*. London: Penguin, 1997.

ŠARIĆ, Marica. *Pojmovnik hrvatskoga vojnog nazivlja*. Zagreb: Naklada Jurčić, 2018.

ŠIŠIĆ, Ferdo. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914-1919*. Zagreb: Matica hrvatska, 1920.

ŠOKČEVIĆ, Dinko. *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. Zagreb: Durieux, 2016.

ŠOLC, Antun. *Ratna sjećanja 1914-1918.* Priredili Filip Hameršak i Marko Vukičević. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.

TATIĆ, Danijel. *Prvi svjetski rat. Talijansko bojište*. Zagreb: Despot-inifinitus, 2017.

THANNER, Wilfried. *Analyse des Stellungskrieges am Isonzo von 1915-1917. Darstellung der Eskalation des Waffeneinsatzes an der Isonzofront am Beispiel einer Division*. Beč: Sveučilište u Beču, 2009. (neobjavljena doktorska disertacija).

THOMAS, Nigel. *Armies in the Balkans 1914-1918*. London: Osprey publishing, 2001.

TOMAC, Petar. *Ratovi i armije XIX. veka*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1968.
TOMAC, Petar. *Prvi svetski rat 1914-1918*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973.
TOMINAC, Nikola. „Ličani u „Velikom ratu". Zimska bitka za Karpate, siječanj – travanj 1915. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* (2015), sv. 42-43, br. 1, 489-524.
TOMINAC, Nikola. „Hrvatske postrojbe u pohodu na Srbiju s naglaskom na djelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*". *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*. Ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Matica hrvatska, 2018., 139-185.
TOMINAC, Nikola. „Hrvati u Zimskim bitkama za Karpate i proboju kod Gorlica i Tarnówa 1915. godine". *Časopis za suvremenu povijest* 50 (2018), br. 2, 267-302.
TOMINAC, Nikola. „Ličke pješačke postrojbe austrougarske vojske tijekom 1918. godine". *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* (2018), sv. 45, br. 1, 429-448.
TOMINAC, Nikola. „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine". *Konac Velikoga rata*. Ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević. Zagreb: Hrvatski Državni Arhiv, 2020., 11-42.
TOMINAC, Nikola. „Hrvatske postrojbe u Desetoj Sočanskoj bitci 1917. godine". *Časopis za suvremenu povijest* (2024), sv. 56, br. 3, 525-562.
TUNSTALL, Graydon A. *Planning for War Against Russia and Serbia. Austro-Hungarian and German Military Strategies, 1871-1914*. New York: Columbia University Press, 1993.
TUNSTALL, Graydon A. *Written in Blood. The Battles for Fortress Przemyśl in World War I.* Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press, 2016.
TUNSTALL, Graydon A. *The Austro-Hungarian Army and the First World War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
TURINA, Milan. *Enciklopedija naoružanja*. *Knjiga Prva*. *Ustrojstvo naoružanja*. Beograd: Vojno-tehnička biblioteka, 1952.
VAGTS, Alfred. *The Military Attaché*, Princeton: Princeton University Press, 1967.
VERMES, Gabor. *István Tisza. The Liberal Vision and Conservative Statecraft of a Magyar Nationalist*. New York: Columbia University Press, 1985.

VRGOČ, Dalibor; MIHALJEVIĆ, Milica. “Jesmo li svjesni situacije? Terminološka raščlamba naziva *situational awareness* u vojnome kontekstu”. *Strategos* (2019), sv. 3, br. 1, 7-42.

VRGOČ, Dalibor. *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2022.

VUKIČEVIĆ, Marko. *Zagreb u Prvome svjetskom ratu*. Zagreb: Hrvatski studiji, 2018. (doktorska disertacija). Objavljeno kao knjiga *Zagreb 1914.-1918. Grad i stanovnici u Velikome ratu*. Zagreb: Despot infinitus, 2020.

ZELENIKA, Milan. *Prvi svetki rat*. Beograd: Vojno delo, 1960.

ŽIVANOV, Sava. *Pad Ruskog carstva. Sv. 1-2*. Beograd: Nolit, 2007.

WALSH, Stephen. „The Russian Army and the Conduct of Operations in 1914“, 88; *British Journal for Military History* (2016), sv. 2, br. 2, 59-88.

WARNER, Philip. *World War One*. *A Narative*. London: Cassell Military Classics, 1998.

WATSON, Alexander. „Managing an 'Army of Peoples'. Identity, Command and Performance in the Habsburg Officer Corps, 1914-1918“. *Contemporary European History* (2016), sv. 25, br. 2, 233-251.

WATSON, Alexander. *Ring of Steel. Germany and Austria-Hungary at War, 1914-1918.* London: Penguin Books, 2015.

WESS MITCHELL, Aaron. *The Grand Strategy of the Habsburg Empire*. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2018.

WETTSTEIN, Adrian. „The French military mind and the wars before the war“. *The Wars before the Great War*. Ur. Dominic Geppert, William Mulligan, Andreas Rose, Cambridge: Cambridge University Press, 2015., 176-189.

WILCOX, Vanda. *The Italian Empire and The Great War*. Oxford: Oxford University Press, 2021.

WILKS, John; WILKS, Eileen. *British Army in Italy 1917-1918*. Barnsley: Pen&Sword, 2013. (elektronička knjiga).

WRIGHT, Quincy. *A Study of War*, *Sv. 1*. Chicago: University of Chicago Press, 1942.

ENCIKLOPEDIJE

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, sv. 4. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1958.

Encyclopedia Americana, *sv. 18*. Danbury: Grolier incorporated, 1984.

Encyclopaedia Britannica, sv. 10. Chicago; London; Toronto; Ženeva; Sydney; Tokio; Manila: Encyclopaedia Britannica inc., 1972.

Hrvatska enciklopedija (1941.-1945.), *sv. 5*. Zagreb: Hrvatski izdavalački bibliografski zavod, 1945.

Hrvatska enciklopedija, sv. 1. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999.

Hrvatska enciklopedija, sv. 2. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2000.

Hrvatska enciklopedija, sv. 3. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2001.

Hrvatska enciklopedija, sv. 4. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.

Hrvatska enciklopedija, sv. 5. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2003.

Hrvatska enciklopedija, sv. 6. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004.

Hrvatska enciklopedija, sv. 7. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Hrvatska enciklopedija, sv. 8. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006.

Hrvatska enciklopedija, sv. 9. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2007.

Hrvatska enciklopedija, sv. 10. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008.

Hrvatska enciklopedija, sv. 11. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.

The Encyclopedia of Warfare. Ur. Robin Cross, London: Greenwich editions, 1998.

Vojna enciklopedija, *sv. 1*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1970.

Vojna enciklopedija, *sv. 2*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971.

Vojna enciklopedija, *sv. 3*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1972.

Vojna enciklopedija, *sv. 4*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1972.

Vojna enciklopedija, *sv. 5*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973.

Vojna enciklopedija, *sv. 6*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973.

Vojna enciklopedija, *sv.* 7. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1974.

Vojna enciklopedija, *sv. 8*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1974.

Vojna enciklopedija, *sv. 9*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1975.

Vojna enciklopedija, *sv. 10*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1975.

LEKSIKONI

Grand Larousse encyclopédique, *sv. 8*. Pariz: Librairie Larousse, 1963.

Hrvatski biografski leksikon, *sv. 2*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989.

Meyers Enzyklopädisches lexikon, *sv. 3*. Mannheim: Bibliographisches institut, 1971.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 1. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 2. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994.

Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, *sv. 3*. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 4. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1993.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 6. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 7. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1978.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 8. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1983.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 9. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1988.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 10. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1999.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 11. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1999.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 13. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 14. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2015.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 15. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2018.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, sv. 16. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2022.

RJEČNICI

Dizionario Biographico degli Italiani, *sv. 23*. Rim: Instituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 1979.
Dizionario Biographico degli Italiani, *sv. 54*. Rim: Instituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2000.
IBLER, Vladimir. *Rječnik Međunarodnog javnog prava*. Zagreb: Informator, 1987.
KOWNER, Rotem. *Historical Dictionary of The Russo-Japanese War*, Michigan: Scarecrow Press, 2006.
KLAIĆ, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 2004.
Oxford Dictionary of National Biography, *sv. 23*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
Oxford Dictionary of National Biography, *sv. 32*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, New York: Portland House, 1989.

Životopis autora

Filip Katanić je rođen u Zagrebu 1978. godine. Završio je Gornjogradsku gimnaziju u Zagrebu 1997. godine i Pravni fakultet u Splitu 2005. godine. Zaposlen je kao diplomirani pravnik u privatnoj tvrtki kao direktor na pravnim i konzultantskim poslovima. Godine 2014. je upisao doktorski studij povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Autor je dvije knjige, *Galicija 1914. Pravi rat, Hrvati i sudbonosna bitka Austro-Ugarske* (Zagreb, 2020.) i *Posljednji dani viteštva. Konjaničke bitke Prvog svjetskog rata i Hrvati. Knjiga I. – Početak rata 1914. godine* (Zagreb, 2022.). Objavio je nekoliko znanstvenih i stručnih radova iz vojne i diplomatsko-političke povijesti Prvog svjetskog rata te sudjelovao na znanstvenim skupovima. Polje posebnog znanstvenog interesa mu je vojna povijest od 1700. do 1945. godine, s posebnim naglaskom na hrvatske zapovjednike i hrvatske vojne postrojbe u oružanim sukobima navedenoga razdoblja.